HISTORIA
PHILOSOPHIAE
GRAECAE ET ROMANAE

EX

FONTIUM LOCIS CONTEXTA.

LOCOS COLLEGERUNT, DISPOSUERUNT, NOTIS AUXERUNT

H. RITTER ET **L. PRELLER.**

EDITIO SECUNDA,

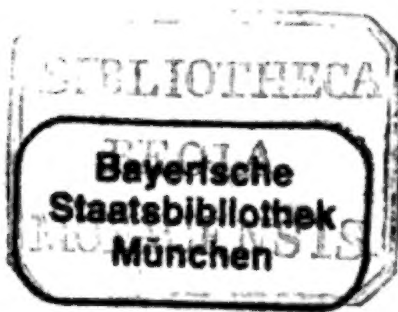
RECOGNOVIT ET AUXIT

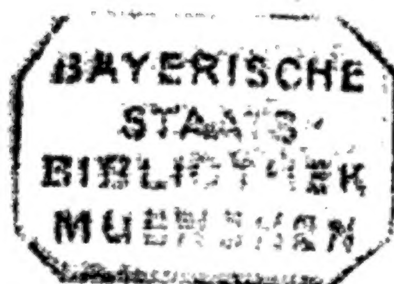
L. PRELLER.

GOTHAE,

SUMTIBUS FRIDER. ANDR. PERTHES.

1857.

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS
Bayerische
Staatsbibliothek
München

PRAEFATIO.

Librum accipe, Lector, iis potissimum destinatum qui historiam philosophiae antiquae ex ipsis fontibus cognoscere cupiant: quae opera sicuti in omnibus studiis fructuosissima est, ita vel maxime per hanc disciplinam commendabile est ut placita philosophorum ex ipsis auctorum verbis ac scriptis repetantur atque ad certam cogitationis speciem informentur. Quamquam speravimus etiam in praelectionibus academicis hoc compendium utile futurum; et poterit fortasse etiam in gymnasiis eius lectio cum aliqua utilitate adhiberi, si modo praeceptor peritus ad nostram operam accedat. Utebatur ad talem institutionem superior aetas consimili compendio, quod ediderat Gedickius, *Ciceronis historia philosophiae antiquae* inscriptum, quod illis quidem temporibus omnino satisfecit, nunc obsoletum est, postquam didicimus Ciceronem inter secun-

darios philosophiae auctores habere, ad Aristotelem et ad ipsa veterum auctorum fragmenta omnem harum litterarum fidem revocare. Iam vero quod ille praestitit suis temporibus, idem retento consilio, forma instaurata etiam nostro usui offerri, hoc satis haud dubie probatum erit sapientibus, modo contigerit nobis ut iis quae nunc possunt ac debent in tali instituto desiderari satisfecerimus. Erat autem nostra opera omnino tripertita, ut pars posita esset in electione locorum, altera pars in locis disponendis atque connectendis, tertia in adnotatione. Difficillimum sane erat inter fragmenta testimoniaque prudenter eligere ea quae maxime attinerent, ut ne quid grave relinqueretur neque adsciscerentur supervacanea. Qua in re lector benevolus teneat primum, supervacaneum nobis visum esse quicquid non ad universam philosophiae placitorumque historiam et connexum, sed ad peculiarem aliquam vel disciplinae vel philosophi alicuius rationem pertineret; deinde, nos praeire tantum voluisse historiam philosophiae ex fontibus perdiscendam, compendium duntaxat edere voluisse unde qui elementa harum litterarum edocti forent iam deinceps ad singula quaeque et omnia ex ipsorum auctorum libris integris percipienda atque illustranda transirent. Quod

qui tenuerint, ii in universum, confidimus, probaverint rationem nostram; neque etiam in ea parte hi iudices iniqui erunt, ubi maxime timendum erat ut vel aliis vel nobis essemus satisfacturi, hoc est in Platonis Aristotelisque placitis ad nostrum consilium adaptandis: in quibus velut ex vivo corpore sceletum efficere oportebat, ut ex laetissima abundantia paucula capita excerperentur, quibus filum saltem id, quod per totius operis tenorem ducitur, continuaretur. Quod ad alteram operam attinet, quae in locis disponendis et ad unum connexum aptandis cernitur, non potuimus quin multum relinqueremus praeceptoribus prudentibus, qui, sicubi in serie et in commissuris locorum hiare aliquid videretur, scienter id explere callerent. Nos quantum eius fieri poterat perpetuum locorum contextum efficere voluimus. Si quis locus ceteroquin idoneus una alterave parte sive obscurior sive brevior esse videretur, hunc adnotationibus subiectis veluti subsidiis firmavimus praeter breves notulas alios maxime locos et testimonia addendo et conserendo, ex quibus complementum quoddam eius doctrinae quae tractaretur repeti posset. Qua in re monendum ne eos locos, quos ad adnotationum spatia reiecta videas, minus propterea quam ceteros attinere opineris;

contra aequam horum atque illorum dignitatem, aequum ad placita persequenda momentum esse scito. Ceterum adnotationum duplex genus est, alterum interpretationi inserviens, de quibus modo dictum est, alterum criticum, quae maximam partem in margine positae sunt. Etenim ubi praesto erant editiones spectatae, fidenter eas secuti sumus, velut in Platone et Aristotele, aliis. In ceteris autem scriptoribus quantum per subsidiorum penuriam licebat propria Minerva textum qui vocatur castigare et ad meliores lectiones instruere conati sumus.

Kiliae a. 1838.

PRAEFATIO EDITIONIS SECUNDAE.

Divenditis exemplis cum redemtor novam editionem desideraret, vehementer id quidem dolendum erat quod Henricus Ritterus, vir amicissimus, operam suam ei libro detrectandam putavit, cuius ante hos duodeviginti annos, cum ambo Kiliae versabamur, ita auctor et patronus exstiterat, ut opere mecum partito ipse locos eligeret, disponeret, commentaretur, ego philologicam quam dixeris et criticam operis partem susciperem et si quid passim addendum videbatur, id adiicerem. Sed iucundissimum hoc studiorum consortium cum vel propter separata domicilia denuo iniri non posset, et cum Ritterus aliis negotiis ita distentus esset, ut novae editionis curam et molestiam recusare deberet, nihil reliquum erat quam ut ego solus hoc onus subirem et quantum meae vires valerent sustinerem. Feci igitur quod faciendum erat in libro quasi novo et meo, hoc est mutavi quae mihi mutanda videbantur, consulto tamen Rittero et prima libri dispositione nonnisi ibi relicta, ubi res et utilitas aliam rationem commendare vi-

debantur. Ita multum spatii inde lucratus sum, quod indicem locorum plenissimum, qui priori editioni p. 555—609 subiectus erat, cum tanta in longitudine parum prodesse videretur, reieci: quo spatio ita usus sum, ut qui priore editione paulo succinctius tractati essent philosophi, nominatim Plato et Aristoteles, iis nunc pluribus locis indulgerem, in Aristotele etiam logicae compendio interposito et prima philosophia a logica separata. Praeterea prioris editionis vestigia reliqui in Ionicis, quos nunc secundum temporis rationem disposui, cum antea distinctum esset inter eos qui ex uno principio mutabili et eos qui ex uno multisve principiis immutabilibus omnia repeterent. Aliquantum novavi etiam in Heraclito et in Empedocle, ubi nova his annis fragmenta accesserunt, etiam in Pythagoreis et in Epicureis ac Stoicis, denique in Philone, Plotino et Proculo, ubi alia item amplificanda, alia aliter disponenda videbantur. Pro indice illo locorum reiecto brevem nunc indicem fontium subieci et praeter hunc alium indicem temporum, ut qui diversarum scholarum philosophi aequales fuerint, quibus temporum intervallis singuli separati, facili conspectu iudicari posset.

Vimariae a. 1856.

INDEX CAPITUM.

Cap. V. Socrates et Socratici minores.

Cap. VI. Plato et Academia vetus.

Cap. VII. Aristoteles et Peripatetici.

Cap. VIII. Sceptici.

Cap. IX. Epicurei.

Cap. X. Stoici.

Cap. XI. Academici novi.

Cap. XII. Philosophia Romanorum.

Cap. XIII. Sceptici recentiores.

Cap. XIV. Platonici et Pythagorici recentiores.

Cap. XV. Novi Platonici.

PROLEGOMENA.

Diog. L. I, 12. *Φιλοσοφίαν δὲ πρῶτος ὠνόμασε Πυθαγόρας καὶ ἑαυτὸν φιλόσοφον, ἐν Σικυῶνι διαλεγόμενος Λέοντι τῷ Σικυωνίων τυράννῳ ἢ Φλιασίων, καθά φησιν Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός· μηδένα γὰρ εἶναι σοφὸν ἄνθρωπον ἀλλ' ἢ θεόν.* 1

Cf. Cic. Tusc. V, 3; Quintil. Inst. Orat. XII, 1, 19. *Nam et Pythagoras non sapientem se ut qui ante eum fuerunt, sed studiosum sapientiae vocari voluit.* Clem. Alex. Strom. I, p. 300 C; IV, p. 477 C, all. et in Platone n. 252, not. a. Ante Pythagoram *σοφοὶ* sive *σοφισταὶ* dicebantur quicunque arte aliqua aut cogitationibus suis apte proferendis prae ceteris excellebant, velut poetae et legislatores, v. Diog. L. I, 12 sqq.

Diog. L. I, 13. *Φιλοσοφίας δὲ δύο γεγόνασιν ἀρχαί, ἥ τε ἀπὸ Ἀναξιμάνδρου καὶ ἡ ἀπὸ Πυθαγόρου, τοῦ μὲν Θαλοῦ διακηκοότος, Πυθαγόρου δὲ Φερεκύδης καθηγήσατο· καὶ ἐκαλεῖτο ἡ μὲν Ἰωνική ὅτι Θαλῆς Ἴων ὤν, Μιλήσιος γάρ, καθηγήσατο Ἀναξιμάνδρου, ἡ δὲ Ἰταλικὴ ἀπὸ Πυθαγόρου, ὅτι τὰ πλεῖστα κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἐφιλοσόφησε.* 14. *καταλήγει δὲ ἡ μὲν εἰς Κλειτόμαχον καὶ Χρύσιππον καὶ Θεόφραστον, ἡ δὲ Ἰταλικὴ εἰς Ἐπίκουρον. Θαλοῦ μὲν γὰρ Ἀναξίμανδρος, οὗ Ἀναξιμένης, οὗ Ἀναξαγόρας, οὗ Ἀρχέλαος, οὗ Σωκράτης ὁ τὴν ἠθικὴν εἰσαγαγών, οὗ οἵ τε ἄλλοι Σωκρατικοὶ καὶ Πλάτων ὁ τὴν ἀρχαίαν Ἀκαδημίαν συστησάμενος, οὗ Σπεύσιππος καὶ Ξενοκράτης, οὗ Πολέμων, οὗ Κράντωρ καὶ Κράτης, οὗ Ἀρκεσίλαος ὁ τὴν μέσην Ἀκαδημίαν εἰσηγησάμενος, οὗ Λακύδης ὁ τὴν νέαν* 2

'Ακαδημίαν φιλοσοφήσας, οὗ Καρνεάδης, οὗ Κλειτόμαχος. καὶ ὧδε μὲν εἰς Κλειτόμαχον. 15. *εἰς δὲ Χρύσιππον οὕτω καταλήγει· Σωκράτους 'Αντισθένης, οὗ Διογένης ὁ κύων, οὗ Κράτης ὁ Θηβαῖος, οὗ Ζήνων ὁ Κιτιεύς, οὗ Κλεάνθης, οὗ Χρύσιππος. εἰς δὲ Θεόφραστον οὕτως· Πλάτωνος 'Αριστοτέλης, οὗ Θεόφραστος. καὶ ἡ μὲν 'Ιωνικὴ τοῦτον καταλήγει τὸν τρόπον, ἡ δὲ 'Ιταλικὴ οὕτω· Φερεκύδους Πυθαγόρας, οὗ Τηλαύγης ὁ υἱός, οὗ Ξενοφάνης, οὗ Παρμενίδης, οὗ Ζήνων ὁ 'Ελεάτης, οὗ Λεύκιππος, οὗ Δημόκριτος, οὗ πολλοὶ μέν, ἐπ' ὀνόματος δὲ Ναυσιφάνης καὶ Ναυκύδης, ὧν 'Επίκουρος.*

En specimen successionum (*διαδοχῶν*) philosophorum, de quibus multi scripserant, inprimis Sotion, de quo v. Panzerbieter in Seebod. Annal. Suppl. V. p. 211—220, Antisthenes, Sosicrates, Alexander, qui passim laudantur apud Diog. L.; qui suae aetatis more, ut alter philosophus ab altero disciplinam scholamque acciperet, ad prisca Thaletis et Pythagorae tempora translato plurimum fecerunt ad chronologiam historiae philosophicae miscendam atque turbandam. Ad Diogenem quod attinet, mirum quod successiones istae ab eo non ulterius quam ad Chrysippum et Theophrastum atque Epicurum propagantur; sed videtur ille Alexandrinorum illorum, qui modo nominati sunt, aliquem exscripsisse. Quod successiones superiorum in quatuor scholas Academicorum sive Platonicorum, Stoicorum, Peripateticorum, Epicureorum exire facit, hoc eo referendum quod inferioribus temporibus nonnisi hae numerabantur, v. Zumpt *über den Bestand d. philosoph. Schulen in Athen u. die Succession der Scholarchen*, Commentatt. Reg. Acad. Berol. a. 1842, B. 1844, p. 27—119.

3 Clem. Alexandr. Strom. I, p. 300 C. *Φιλοσοφίας — τρεῖς γεγόνασι διαδοχαί, ἐπώνυμοι τῶν τόπων, περὶ οὓς διέτριψαν· 'Ιταλικὴ μὲν ἡ ἀπὸ Πυθαγόρου, 'Ιωνικὴ δὲ ἡ ἀπὸ Θαλοῦ, 'Ελεατικὴ δὲ ἡ ἀπὸ Ξενοφάνους.*

Aliam de eodem argumento auctoritatem habes. Sequuntur ipsae successiones singulae, eodem ordine quo apud Diogenem decurrentes; praeterquam quod post Theophrastum adduntur nomina Stratonis, Lyconis, Critolai, Diodori denique, Peripateticorum. Leucippus et Democritus et Epicurus recensentur inter Pythagoreos, sicuti apud Diogenem, et praeter eos etiam Protagoras et Pyrrho.

Praetermittuntur ab utroque Heraclitus et Diogenes Apolloniates, quorum ille ab aliis ad Pythagoreos, ab aliis ad Eleaticos referebatur, hic Ionicis, ut qui Anaximenis auditor fuisset, adnumerabatur. Fuerunt etiam qui hos et similes eorum appellarent *τοὺς σποράδην*, Diog. L. VIII, 91.

Diog. L. I, 16. *Τῶν δὲ φιλοσόφων οἱ μὲν γεγόνασι Δογματικοὶ οἱ δὲ Ἐφεκτικοί· Δογματικοὶ μὲν ὅσοι περὶ τῶν πραγμάτων ἀποφαίνονται ὡς καταληπτῶν, Ἐφεκτικοὶ δὲ ὅσοι ἐπέχουσι περὶ αὐτῶν ὡς ἀκαταλήπτων.* 4

Cf. Sext. Empir. in exordio Hypotyp. Pyrrh.: *ἐπὶ τῶν κατὰ φιλοσοφίαν ζητουμένων οἱ μὲν εὑρηκέναι τὸ ἀληθὲς ἔφασαν, οἱ δ' ἀπεφήναντο μὴ δυνατὸν εἶναι τοῦτο καταληφθῆναι, οἱ δὲ ἔτι ζητοῦσιν· καὶ εὑρηκέναι μὲν δοκοῦσιν οἱ ἰδίως καλούμενοι Δογματικοί, οἷον οἱ περὶ Ἀριστοτέλην καὶ Ἐπίκουρον καὶ τοὺς Στωϊκοὺς καὶ ἄλλοι τινές, ὡς δὲ περὶ ἀκαταλήπτων ἀπεφήναντο οἱ περὶ Κλειτόμαχον καὶ Καρνεάδην καὶ ἄλλοι Ἀκαδημαϊκοί, ζητοῦσι δὲ οἱ Σκεπτικοί· ὅθεν εὐλόγως δοκοῦσιν αἱ ἀνωτάτω φιλοσοφίαι τρεῖς εἶναι, Δογματική, Ἀκαδημαϊκή, Σκεπτική.*

Diog. L. I, 18. *Μέρη δὲ φιλοσοφίας τρία, φυσικόν, ἠθικόν, διαλεκτικόν. φυσικὸν μὲν τὸ περὶ κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ, ἠθικὸν δὲ τὸ περὶ βίου καὶ τῶν πρὸς ἡμᾶς, διαλεκτικὸν δὲ τὸ ἀμφοτέρων τοὺς λόγους πρεσβεῦον*[a]. *καὶ μέχρι μὲν Ἀρχελάου τὸ φυσικὸν ἦν εἶδος, ἀπὸ δὲ Σωκράτους τὸ ἠθικόν, ἀπὸ δὲ Ζήνωνος τοῦ Ἐλεάτου τὸ διαλεκτικόν.* 5

a) H. e. quae utriusque partis rationes explicat.

Altius rem repetit Sext. Emp. Hypot. Pyrrh. II, 13; adv. Math. VII, 16, v. infr. n. 257. Inter Latinos audi Senecam, qui Stoicos sequitur, Eq. 89, 8. *Philosophiae tres partes esse dixerunt et maximi et plurimi auctores, moralem, naturalem et rationalem. Prima componit animum, secunda rerum naturam scrutatur, tertia proprietates verborum exigit et structuram et argumentationes, ne pro vero falsa surrepant. Ceterum inventi sunt et qui in pauciora philosophiam et qui in plura diducerent,* etc.

Cic. Tusc. V, 4. Ab antiqua philosophia usque ad Socratem, qui Archelaum Anaxagorae discipulum audi- 6

erat, numeri motusque tractabantur et unde omnia orirentur quove reciderent; studioseque ab his siderum magnitudines, intervalla, cursus anquirebantur et cuncta coelestia. Socrates autem primus philosophiam devocavit e coelo et in urbibus collocavit et in domos etiam introduxit, et coegit de vita et moribus rebusque bonis et malis quaerere. Cuius multiplex ratio disputandi rerumque varietas et ingenii magnitudo, Platonis memoria et litteris consecrata, plura genera effecit dissentientium philosophorum.

7 Plut. d. Plac. Ph. prooem. *Ἀριστοτέλης δὲ καὶ Θεόφραστος καὶ σχεδὸν πάντες οἱ Περιπατητικοὶ διεῖλον τὴν φιλοσοφίαν οὕτως· Ἀναγκαῖον τὸν τέλειον ἄνδρα καὶ θεωρητικὸν εἶναι τῶν ὄντων καὶ πρακτικὸν τῶν δεόντων.*

Fallitur ad ipsum Aristotelem revocans quod a posterioribus demum Peripateticis repetendum videtur.

8 Simplic. in Categ. Arist. praef. 5. fol. 1E. *Αἱ μὲν οὖν κατὰ φιλοσοφίαν αἱρέσεις ἑπταχῶς ὀνομάζονται· ἢ ἀπὸ τοῦ συστησαμένου τὴν αἵρεσιν, ὡς οἱ Πυθαγόρειοι καὶ Πλατωνικοί· ἢ ἀπὸ τῆς τοῦ αἱρεσιάρχου πατρίδος, ὡς Κυρηναϊκοὶ οἱ ἀπὸ Ἀριστίππου καὶ Μεγαρικοὶ οἱ ἀπὸ Εὐκλείδου καὶ Ἐλεατικοὶ οἱ ἀπὸ Ξενοφάνους καὶ Παρμενίδου· ἢ ἀπὸ τοῦ τόπου ἐν ᾧ διέτριβον φιλοσοφοῦντες, ὡς Ἀκαδημαϊκοὶ καὶ Στωικοί· ἢ ἀπὸ συμβεβηκυίας ἐνεργείας* [a], *ὡς Περιπατητικοί· ἢ ἀπὸ τῆς ἐν τῷ φιλοσοφεῖν κρίσεως, ὡς Ἐφεκτικοὶ οἱ ἀπὸ Πύῤῥωνος· ἢ ἀπὸ τοῦ τέλους ὃ προτίθενται τῆς ἑαυτῶν φιλοσοφίας, ὡς Ἡδονικοὶ οἱ Ἐπικούρειοι· ἢ ἀπὸ τοῦ εἴδους τῆς ζωῆς, ὡς οἱ Κυνικοί.*

a) H. e. quod corpore agebant dum mente philosophabantur, velut ambulationes Platonis et Aristotelis.

Idem persequuntur Diog. L. I, 17; Ammon. Herm. in Categ. Arist. AA. fol. 2, a. Ald.; Philop. et David in Scholl. Aristot. p. 34, b; 22, b ed. Brandis.

Diog. L. I, 18. *Τοῦ δὲ ἠθικοῦ (μέρους) γεγόνασιν αἱρέσεις δέκα· Ἀκαδημαϊκή, Κυρηναϊκή, Ἠλιακή, Μεγαρική, Κυνική, Ἐρετρική, Διαλεκτική, Περιπατητική, Στωική, Ἐπικούρειος.* 9

De sectis, *περὶ αἱρέσεων*, multi scripserant, interque eos Hippobotus, secundum quem Diog. I, 19 (hunc exscripsit Suid. v. *αἵρεσις*) novem sectas enumerat, *πρώτην Μεγαρικήν, δευτέραν Ἐρετρικήν, τρίτην Κυρηναϊκήν, τετάρτην Ἐπικούρειον, πέμπτην Ἀννικέρειον, ἕκτην Θεοδώρειον, ἑβδόμην Ζηνώνειον τὴν καὶ Στωικήν, ὀγδόην Ἀκαδημαϊκὴν τὴν ἀρχαίαν, ἐννάτην Περιπατητικήν.* Omisit Cynicam, Eliacam et Dialecticam. Pyrrhoneorum sectam fuisse plerique negabant, sectam interpretati esse *πρόσκλισιν δόγμασιν ἀκολουθίαν ἔχουσιν.* Contra quibus *αἵρεσιν* appellandam esse placebat *τὴν λόγῳ τινὶ κατὰ τὸ φαινόμενον ἀκολουθοῦσαν ἀγωγὴν ἢ δοκοῦσαν ἀκολουθεῖν*, hi Scepticorum quoque sectam exstitisse affirmabant, v. Diog. L. I, 20.

Cic. d. Orat. III, 16. **Quum essent plures orti fere a Socrate, quod ex illius variis et diversis et in omnem partem diffusis disputationibus alius aliud apprehenderat, proseminatae sunt quasi familiae dissentientes inter se et multum disiunctae et dispares, quum tamen omnes se philosophi Socraticos et dici vellent et esse arbitrarentur. 17. Ac primo ab ipso Platone Aristoteles et Xenocrates, quorum alter Peripateticorum alter Academiae nomen obtinuit; deinde ab Antisthene, qui patientiam et duritiam in Socratico sermone maxime adamarat, Cynici primum, deinde Stoici; tum ab Aristippo, quem illae magis voluptariae disputationes delectarant, Cyrenaica philosophia manavit, quam ille et eius posteri simpliciter defenderunt; ii, qui nunc voluptate omnia metiuntur[a], dum verecundius id agunt, nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernantur, nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui se omnes fere Socraticos esse dicebant, Eretricorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum; sed ea horum vi et disputationibus sunt iam diu fracta et exstincta.** 10

a) Dicit Epicureos.

11 Cic. Tusc. I, 1. Doctrina Graecia nos et omni litterarum genere superabat. Ib. 3. Philosophia iacuit usque ad hanc aetatem nec ullum habuit lumen litterarum Latinarum [a]. Ib. II, 2. Quam ob rem hortor omnes, qui facere id possunt, ut huius quoque generis laudem iam languenti Graeciae eripiant et perferant in hanc urbem, sicut reliquas omnes, quae quidem erant expetendae, studio atque industria sua maiores nostri transtulerunt. De Fin. I, 1. Non eram nescius, — quum quae summis ingeniis exquisitaque doctrina philosophi Graeco sermone tractavissent, ea Latinis litteris mandaremus, fore ut hic noster labor in varias reprehensiones incurreret. Nam quibusdam, et iis non admodum indoctis, totum hoc displicet philosophari. Quidam autem non id tam reprehendunt, si remissius agatur, sed tantum studium tamque multam operam ponendam in eo non arbitrantur. Erunt etiam, et hi quidem eruditi Graecis litteris, contemnentes Latinas, qui se dicant in Graecis legendis operam malle consumere [b].

a) Cf. infra n. 450 sqq. — b) Cf. Cic. Acad. poster. I, 3, 10.

12 Strabo XIV, p. 673. *Τοσαύτη δὲ τοῖς ἐνθάδε ἀνθρώποις σπουδὴ πρός τε φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἄλλην παιδείαν ἐγκύκλιον ἅπασαν γέγονεν, ὥσθ' ὑπερβέβληνται καὶ Ἀθήνας καὶ Ἀλεξάνδρειαν καὶ εἴ τινα ἄλλον τόπον δυνατὸν εἰπεῖν, ἐν ᾧ σχολαὶ καὶ διατριβαὶ φιλοσόφων γεγόνασι* [a]. Diog. L. I, 21. *Ἔτι δὲ πρὸ ὀλίγου καὶ ἐκλεκτική τις αἵρεσις εἰσήχθη ὑπὸ Ποτάμωνος τοῦ Ἀλεξανδρέως, ἐκλεξαμένου τὰ ἀρέσαντα ἐξ ἑκάστης τῶν αἱρέσεων* [b].

a) Loquitur de Tarso in Cilicia, quam vel Athenas et Alexandriam philosophiae et omnium litterarum studio superasse dicit, multosque deinde philosophos Tarsenses enumerat, maxime Stoicos, p. 674 sqq. Praeter has urbes nominandae Rhodus et in occidente Roma et Massilia, cf. Strabo XIV, p. 655, IV, p. 181. Nimirum

per Alexandrum Magnum eiusque successores, maxime Seleucidas et Ptolemaeos, deinde per Romanos factum est ut iam per omnem fere orbem terrarum eae litterae tractarentur. — b) Cum de sua aetate loquatur, consentaneum est ut Potamonem illum Alexandrinum inferioribus temporibus floruisse putemus, sed ante Ammonium et Plotinum. In eo igitur haec philosophandi ratio proprio nomine appellata est, quam sequebatur inferior aetas fere cuncta, Christiani iuxta atque Pagani. Ita Clem. Alex. Str. I, p. 288 A. *φιλοσοφίαν δὲ οὐ τὴν Στωικὴν λέγω οὐδὲ τὴν Πλατωνικὴν ἢ τὴν Ἐπικούρειόν τε καὶ Ἀριστοτελικήν, ἀλλ' ὅσα εἴρηται παρ' ἑκάστῃ τῶν αἱρέσεων τούτων καλῶς, δικαιοσύνην μετ' εὐσεβοῦς ἐπιστήμης ἐκδιδάσκοντα, τοῦτο σύμπαν τὸ ἐκλεκτικὸν φιλοσοφίαν φημί.* Cf. ib. VI, p. 642 A; Numen. ap. Clem. Alex. Str. I, p. 342 C. *τί γάρ ἐστι Πλάτων ἢ Μωυσῆς ἀττικίζων;* cf. Porphyr. d. Antr. Nymph. c. 10.

Hierocl. ap. Phot. cod. 251, p. 750 Hoesch. *Πολλοὶ τῶν ἀπὸ Πλάτωνος καὶ τῶν ἀπὸ Ἀριστοτέλους — μέχρι τούτου φιλονεικίας καὶ τόλμης ἤλασαν, ὡς καὶ τὰ συγγράμματα τῶν οἰκείων νοθεῦσαι διδασκάλων εἰς τὸ μᾶλλον ἐπιδεῖξαι τοὺς ἄνδρας ἀλλήλοις μαχομένους· καὶ διέμεινε τοῦτο τὸ πάθος ταῖς φιλοσόφοις διατριβαῖς ἐνσκῆψαν ἕως Ἀμμωνίου τοῦ Ἀλεξανδρέως τοῦ θεοδιδάκτου. οὗτος γὰρ πρῶτος ἐνθουσιάσας πρὸς τὸ τῆς φιλοσοφίας ἀληθινόν, καὶ τὰς τῶν πολλῶν δόξας ὑπεριδὼν τὰς ὄνειδος φιλοσοφίᾳ προστριβομένας, εἶδε καλῶς τὰ ἑκατέρου καὶ συνήγαγεν εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν νοῦν, καὶ ἀστασίαστον τὴν φιλοσοφίαν παραδέδωκε πᾶσι τοῖς αὐτοῦ γνωρίμοις, μάλιστα δὲ τοῖς ἀρίστοις τῶν αὐτῷ συγγεγονότων, Πλωτίνῳ καὶ Ὠριγένει* [a] *καὶ τοῖς ἑξῆς ἀπὸ τούτων.* 13

a) Cf. de hoc Origene, quem cave confundas cum patre ecclesiae, Porphyr. v. Plotini 2 (infra n. 531). — Ceterum vides labantibus temporibus philosophiam maxime in scholis Peripateticorum et Platonicorum propagatam fuisse. Illi toti erant in Aristotelis, hi in Platonis scriptis interpretandis atque enodandis. Deinde exstiterunt Ammonius, Plotinus eorumque discipuli, qui Aristotelis et Platonis placita miscendo et principia magis abdita, unde utriusque doctrinam derivarent investigando novam philosophiam, quae Nova Platonica appellari solet, fundaverunt.

CAPUT I.

IONICI.

1. Thales.

14 Cic. Acad. pr. II, 37. Princeps Thales, unus e septem [a], cui sex reliquos concessisse primas ferunt. Diog. L. I, 22. πρῶτος σοφὸς ὠνομάσθη ἄρχοντος Ἀθήνῃσι Δαμασίου, καθ' ὃν καὶ οἱ ἑπτὰ σοφοὶ ἐκλήθησαν, ὥς φησι Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς ἐν τῇ τῶν ἀρχόντων ἀναγραφῇ [b]. — ὡς δ' οἱ πλείους φασίν, ἰθαγενὴς Μιλήσιος ἦν καὶ γένους λαμπροῦ [c]. μετὰ δὲ τὰ πολιτικὰ τῆς φυσικῆς ἐγένετο θεωρίας. καὶ — σύγγραμμα κατέλιπεν οὐδέν [d]. Appul. Florid. p. 144. Bip. Thales Milesius ex septem illis sapientia memoratis viris facile praecipuus. Fuit enim geometriae penes Graios primus repertor et naturae rerum certissimus explorator et astrorum peritissimus contemplator [e].

a) De septem sapientibus tenendum quod ait Dicaearchus ap. Diog. L. I, 40. *οὔτε σοφοὺς οὔτε φιλοσόφους αὐτοὺς γεγονέναι, συνετοὺς δέ τινας καὶ νομοθετικούς.* Cic. Rep. I, 7. *eos vero septem, quos Graeci sapientes nominaverunt, omnes paene video in media republica esse versatos,* cf. Lael. c. 2; Plut. v. Sol. c. 3. Septem fuisse antiquitus traditum est, de singulis autem nominibus parum constabat, v. Dicaearch. et Hermipp. ap. Diog. L. I, 41; 42. De tripodis historia, ad quam spectat Cicero, v. Diog. L. I, 28 sq. — b) Damasias archon incidit in annum a. Chr. n. 586. Thaletem vel Ol. 35, a. Chr. n. 639, vel Ol. 36, a. Chr. n. 636 natum ferebant, vixisse annos centum vel nonaginta, v. Apollod. ap. Diog. L. I, 37; cf. Clinton Fast. Hell. II. s. a. 560 et 546. Solis defectum,

quem ab eo praedictum esse narrat Herod. I, 74, in annum a. Chr. n. 609 incidisse computavit Oltmanns, commentatt. acad. Berol. a. 1812—1813, in a. 585 d. 28 Maii Airy *Philos. Transactions* Vol. 143, p. 179 a, cf. Plin. H. N. II, 12. — c) Thaletem origine Phoenicem fuisse tradit Herod. I, 170. Hoc eo revocandum quod Cadmei Thebani Phoenices fuisse perhibentur; nam ex horum gente Thaletem fuisse cognoscitur ex eo quod Thelidarum familia, ex qua ille oriundus erat, dicuntur fuisse *οἱ εὐγενέστατοι τῶν ἀπὸ Κάδμου καὶ Ἀγήνορος*, Diog. L. I, 22. Cadmeos una cum Nelidis in Ioniam transmigrasse testatur Herod. I, 146, Priencnsibus admixtos fuisse intelligitur ex Hellanici testimonio ap. Hesych. v. *Καδμεῖοι*. De Thaletis circa civitatem suam meritis v. Herod. I, 75; 170. — d) Libros qui ferebantur Thaletis, cf. Diog. L. I, 23 c. not. Menagii, facile intelligitur a recentioribus suppositos fuisse, quum ipse Aristoteles de Thalete nonnisi ex aliorum traditionibus commemoret, d. Coelo II, 13. *τὸν λόγον, ὅν φασιν εἰπεῖν Θαλῆν τὸν Μιλήσιον*; de Anim. I, 2. *ἐξ ὧν ἀπομνημονεύουσι.* — e) De inventis eius astrologicis ex Callimacho et Eudemo Peripatetico in Hist. Astrol. narrant Diog. L. I, 23; Procl. in Euclid. p. 79; Achill. Tat. Isag. Arat. c. I, p. 123 Petav. Cf. Cic. Rep. I, 14; 16.

Arist. Met. *Α*, 3. Τῶν δὴ πρώτων φιλοσοφησάντων οἱ πλεῖστοι τὰς ἐν ὕλης εἴδει μόνας [a] ᾠήθησαν ἀρχὰς εἶναι πάντων· ἐξ οὗ γάρ ἐστιν ἅπαντα τὰ ὄντα καὶ ἐξ οὗ γίγνεται πρῶτον καὶ εἰς ὃ φθείρεται τελευταῖον, τῆς μὲν οὐσίας ὑπομενούσης τοῖς δὲ πάθεσι μεταβαλλούσης, τοῦτο στοιχεῖον καὶ ταύτην ἀρχήν φασιν εἶναι τῶν ὄντων. — — τὸ μέντοι πλῆθος καὶ τὸ εἶδος τῆς τοιαύτης ἀρχῆς οὐ τὸ αὐτὸ πάντες λέγουσιν, ἀλλὰ Θαλῆς μὲν ὁ τῆς τοιαύτης ἀρχηγὸς φιλοσοφίας [b] ὕδωρ εἶναί φησιν (διὸ καὶ τὴν γῆν ἐφ' ὕδατος ἀπεφήνατο εἶναι), λαβὼν ἴσως τὴν ὑπόληψιν ἐκ τοῦ πάντων ὁρᾶν τὴν τροφὴν ὑγρὰν οὖσαν καὶ αὐτὸ τὸ θερμὸν ἐκ τούτου γιγνόμενον καὶ τούτῳ ζῶν (τὸ δ' ἐξ οὗ γίγνεται, τοῦτ' ἔστιν ἀρχὴ πάντων), διά τε δὴ τοῦτο τὴν ὑπόληψιν λαβὼν ταύτην καὶ διὰ τὸ πάντων τὰ σπέρματα τὴν φύσιν ὑγρὰν ἔχειν, τὸ δ' ὕδωρ ἀρχὴν τῆς φύσεως εἶναι τοῖς ὑγροῖς. εἰσὶ δέ τινες οἳ καὶ τοὺς παμπαλαίους καὶ πολὺ πρὸ τῆς νῦν γενέσεως καὶ πρώτους θεολογήσαντας [c] οὕτως οἴονται περὶ

τῆς φύσεως ὑπολαβεῖν· Ὠκεανόν τε γὰρ καὶ Τηθὺν ἐποίησαν τῆς γενέσεως πατέρας, καὶ τὸν ὅρκον τῶν θεῶν ὕδωρ, τὴν καλουμένην ὑπ' αὐτῶν Στύγα τῶν ποιητῶν· τιμιώτατον μὲν γὰρ τὸ πρεσβύτατον, ὅρκος δὲ τὸ τιμιώτατόν ἐστιν. De Coelo II, 13. οἱ δ' ἐφ' ὕδατος κεῖσθαι (sc. φασὶ τὴν γῆν). τοῦτον γὰρ ἀρχαιότατον παρειλήφαμεν τὸν λόγον, ὅν φασιν εἰπεῖν Θαλῆν τὸν Μιλήσιον, ὡς διὰ τὸ πλωτὴν εἶναι μένουσαν ὥσπερ ξύλον ἤ τι τοιοῦτον ἕτερον. Plut. d. Plac. Ph. I, 3. στοχάζεται δ' ἐκ τούτου πρῶτον ὅτι πάντων τῶν ζῴων ἡ γονὴ ἀρχή ἐστιν ὑγρὰ οὖσα. οὕτως εἰκὸς καὶ τὰ πάντα ἐξ ὑγροῦ τὴν ἀρχὴν ἔχειν· δεύτερον ὅτι πάντα τὰ φυτὰ ὑγρῷ τρέφεται καὶ καρποφορεῖ, ἀμοιροῦντα δὲ ξηραίνεται· τρίτον ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ πῦρ τοῦ ἡλίου καὶ τὸ τῶν ἄστρων ταῖς τῶν ὑδάτων ἀναθυμιάσεσι τρέφεται, καὶ αὐτὸς ὁ κόσμος.

a) Cf. quae praemittuntur de quatuor principiorum generibus, qualia posuit Aristoteles, et quae sequuntur de posteriorum philosophorum in principiorum generibus distinguendis profectibus, προϊόντων δ' οὕτως αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ὡδοποίησεν αὐτοῖς καὶ συνηνάγκασε ζητεῖν κτλ. — b) H. e. eius quaestionis et investigationis, qua materialia principia quaerenda et ea pro principiis omnium rerum habenda esse primum statuerunt. — c) Cogitandum de Homero (Il. XIV, 201; 246) deque Hesiodo et Orpheo. Cf. Plato Cratyl. p. 402 B.

Alii Thaletis decretum in eo inniti affirmant, quod recentioribus dicitur τὸ συνεκτικὸν καὶ τὸ εὐτύπωτον τοῦ ὕδατος, velut Simplic. in Arist. Phys. fol. 6 a; 8 a. b; Heraclid. Allegor. Hom. c. 22, p. 439 Gale: ἡ γὰρ ὑγρὰ φύσις εὐμαρῶς εἰς ἕκαστα μεταπλαττομένη πρὸς τὸ ποικίλον εἴωθε μορφοῦσθαι· τό τε γὰρ ἐξατμιζόμενον αὐτῆς ἀεροῦται, καὶ τὸ λεπτότατον ἀπὸ ἀέρος αἰθὴρ ἀνάπτεται, συνιζάνον τε τὸ ὕδωρ καὶ μεταβαλλόμενον εἰς ἰλὺν ἀπογαιοῦται. Quod Cicero scribit, veteris philosophi sententiam plane detorquens, Nat. D. I, 10: *Thales — aquam dixit rerum initium, deum autem eam mentem, quae ex aqua cuncta fingeret:* id expressum esse constat secundum Phaedrum Epicureum, Ciceronis sodalem, quem sequitur etiam in ceterorum philosophorum theologumenis adumbrandis, v. A. B. Krische, *Forschungen auf dem Gebiete d. alt. Philosophie,* Gott. 1840.

Arist. d. Anim. I, 5. *Καὶ ἐν τῷ ὅλῳ δέ τινες αὐτὴν (sc. τὴν ψυχὴν) μεμῖχθαί φασιν, ὅθεν ἴσως καὶ Θαλῆς ᾠήθη πάντα πλήρη θεῶν εἶναι.* 16

Unde id ratiocinatus sit significat Arist. ibid. I, 2. *Ἔοικε δὲ καὶ Θαλῆς ἐξ ὧν ἀπομνημονεύουσι κινητικόν τι τὴν ψυχὴν ὑπολαβεῖν, εἴπερ τὸν λίθον ἔφη ψυχὴν ἔχειν, ὅτι τὸν σίδηρον κινεῖ.* Diog. L. I, 24. *Ἀριστοτέλης δὲ καὶ Ἱππίας φασὶν αὐτὸν καὶ τοῖς ἀψύχοις διδόναι ψυχάς, τεκμαιρόμενον ἐκ τῆς λίθου τῆς μαγνήτιδος καὶ τοῦ ἠλέκτρου.* Quomodo haec cum antecedente placito coniuncta fuerint intelligitur ex Diog. L. I, 27. *ἀρχὴν δὲ τῶν πάντων ὕδωρ ὑπεστήσατο, καὶ τὸν κόσμον ἔμψυχον καὶ δαιμόνων πλήρη.*

2. Anaximander.

Diog. L. II, 1. *Ἀναξίμανδρος — Μιλήσιος. — —* 17 *εὗρε δὲ καὶ γνώμονα πρῶτος καὶ ἔστησεν ἐπὶ τῶν σκιοθήρων ἐν Λακεδαίμονι, καθά φησι Φαβωρῖνος —, τροπάς τε καὶ ἰσημερίας σημαίνοντα, καὶ ὡροσκόπια κατεσκεύασε* [a]. 2. *καὶ γῆς καὶ θαλάσσης περίμετρον πρῶτος ἔγραψεν· ἀλλὰ καὶ σφαῖραν κατεσκεύασε* [b]. *τῶν δὲ ἀρεσκόντων αὐτῷ πεποίηται κεφαλαιώδη τὴν ἔκθεσιν, ᾗ που περιέτυχε καὶ Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος* [c], *ὅς καί φησιν αὐτὸν ἐν τοῖς Χρονικοῖς τῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς πεντηκοστῆς ὀγδόης Ὀλυμπιάδος ἐτῶν εἶναι ἑξήκοντα τεσσάρων, καὶ μετ' ὀλίγον τελευτῆσαι* [d], *ἀκμάσαντά πη μάλιστα κατὰ Πολυκράτην τὸν Σάμου τύραννον.*

a) Gnomonices inventionem Herodotus II, 109 Babyloniis tribuit, ut per Anaximandrum (Plin. N. H. II, 76 nominat Anaximenem) Graecis primum innotuisse eam dicas. De horologio sciotherico v. Salmas. Plin. exercitt. p. 632 sq. — b) Primam tabulam geographicam ab Anaximandro editam esse testatur Eratosthenes ap. Strab. I, p. 7, cf. Agathem. Comp. Geogr. I, 1. De siderum cognitione eo meruit quod primus quaesivit de magnitudine eorum et intervallis, cf. Eudemus ap. Simpl. d. Coelo fol. 115 a. — c) Hunc primum de philosophia scripsisse perhibet Themist. Orat. XXVI, p. 317 Harduin. Utebatur in hoc *ποιητικωτέροις ὀνόμασιν*, ex more antiquorum, v. Simpl. Phys. fol. 6 a, qui locus citatur in n. sq. Plures tituli ad eum referuntur ap. Suid. v. *Ἀναξίμανδρος*,

iique evidenter commenticii. — d) Cf. Clinton F. H. s. a. 547. Erat una aetate iunior Thalete, cuius et popularis et sodalis fuisse dicitur Simplicio in Schol. Aristot. p. 514, cf. Cic. Acad. II, 37.

18 Simpl. Phys. fol. 6a. Ἀναξίμανδρος — ἀρχήν τε καὶ στοιχεῖον εἴρηκε τῶν ὄντων τὸ ἄπειρον, πρῶτος τοῦτο τοὔνομα κομίσας τῆς ἀρχῆς. λέγει δ' αὐτὴν μήτε ὕδωρ μήτε ἄλλο τι τῶν καλουμένων εἶναι στοιχείων, ἀλλ' ἑτέραν τινὰ φύσιν ἄπειρον, ἐξ ἧς ἅπαντας γίγνεσθαι τοὺς οὐρανοὺς καὶ τοὺς ἐν αὐτοῖς κόσμους. ἐξ ὧν δὲ ἡ γένεσίς ἐστι τοῖς οὖσι, καὶ τὴν φθορὰν εἰς ταῦτα γίγνεσθαι κατὰ τὸ χρεών· διδόναι γὰρ αὐτὰ τίσιν καὶ δίκην τῆς ἀδικίας κατὰ τὴν τοῦ χρόνου τάξιν, ποιητικωτέροις ὀνόμασιν αὐτὰ λέγων [a]. δῆλον δὲ ὅτι τὴν εἰς ἄλληλα μεταβολὴν τῶν τεσσάρων στοιχείων οὗτος θεασάμενος οὐκ ἠξίωσεν ἕν τι τούτων ὑποκείμενον ποιῆσαι, ἀλλά τι ἄλλο παρὰ ταῦτα [b]. οὗτος δὲ οὐκ ἀλλοιωμένου τοῦ στοιχείου τὴν γένεσιν ποιεῖ, ἀλλ' ἀποκρινομένων τῶν ἐναντίων διὰ τῆς ἀϊδίου κινήσεως· διὸ καὶ τοῖς περὶ Ἀναξαγόραν τοῦτον ὁ Ἀριστοτέλης συνέταξεν [c].

a) Vides excerpta quaedam ex opere Anaximandri exstare, quae deprehendentur etiam in sequentibus. Ad rem cf. Plut. d. Pl. Ph. I, 3, 4. *Ἀναξίμανδρος δὲ ὁ Μιλήσιός φησι τῶν ὄντων τὴν ἀρχὴν εἶναι τὸ ἄπειρον· ἐκ γὰρ τούτου πάντα γίγνεσθαι καὶ εἰς τοῦτο πάντα φθείρεσθαι, διὸ καὶ γεννᾶσθαι ἀπείρους κόσμους καὶ πάλιν φθείρεσθαι εἰς τὸ ἐξ οὗ γίγνεται· λέγει οὖν διὰ τί ἄπειρόν ἐστιν, ἵνα μηδὲν ἐλλείπῃ ἡ γένεσις ἡ ὑφισταμένη*, h. e. ne in ulla re aliquando ortus rerum deficiat, cf. Aristoteles in loco sq. Infiniti mundi videntur esse in infinitum orientes et occidentes. Voces *τίσις, δίκη, ἀδικία* quamquam ad mores pertineant, ad rerum naturam referendas esse patet. — b) Cf. Simpl. ib. fol. 32. *ὁ μέν τοι Πορφύριος — σῶμα μὲν τὸ ὑποκείμενον ἀδιορίστως Ἀναξίμανδρον λέγειν φησὶν ἄπειρον, οὐ διορίσαντα τὸ εἶδος εἴτε πῦρ εἴτε ὕδωρ εἴτε ἀήρ.* Alios, qui tradunt infinitum Anaximandri esse medium inter aquam et aerem, refutat Schleiermacher Op. philos. II, p. 174 sqq. — c) Cum Anaxagora ab Aristotele coniungitur Met. *Λ*, 2. *ὥστε οὐ μόνον κατὰ συμβεβηκὸς ἐνδέχεται γίγνεσθαι ἐκ μὴ ὄντος, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὄντος γίγνεται πάντα, δυνάμει μέν τοι ὄντος, ἐκ μὴ ὄντος δὲ ἐνεργείᾳ· καὶ τοῦτ' ἔστι τὸ Ἀναξαγόρου ἕν (βέλτιον*

γὰρ ἦ ὁμοῦ πάντα) καὶ *Ἐμπεδοκλέους τὸ μῖγμα καὶ Ἀναξιμάνδρου* scil. *ἄπειρον*, quod esse dicit nonnisi secundum potentiam, sicut mixtionem s. sphaerum Empedoclis et Unum Anaxagorae. Addo Phys. I, 4. *οἱ δ' ἐκ τοῦ ἑνὸς ἐνούσας τὰς ἐναντιότητας ἐκκρίνεσθαι, ὥσπερ Ἀναξίμανδρός φησι καὶ ὅσοι δ' ἓν καὶ πολλά φασιν εἶναι, ὥσπερ Ἐμπεδοκλῆς καὶ Ἀναξαγόρας*, et Theophrastum ap. Simplic. Phys. fol. 6 b; 33 a. *οὕτω μὲν οὖν λαμβανόντων δόξειεν ἂν ὁ Ἀναξαγόρας τὰς μὲν ὑλικὰς ἀρχὰς ἀπείρους ποιεῖν, τὴν δὲ τῆς κινήσεως καὶ τῆς γενέσεως αἰτίαν μίαν, τὸν νοῦν. εἰ δέ τις τὴν μίξιν τῶν ἁπάντων ὑπολάβοι μίαν εἶναι φύσιν ἀόριστον καὶ κατ' εἶδος καὶ κατὰ μέγεθος, ὅπερ ἂν δόξειε βούλεσθαι λέγειν, συμβαίνει δύο τὰς ἀρχὰς αὐτῷ λέγειν, τήν τε τοῦ ἀπείρου φύσιν καὶ τὸν νοῦν, ὥστε πάντως φαίνεται τὰ σωματικὰ παραπλησίως ποιῶν Ἀναξιμάνδρῳ*: quibus quae Simplicius fol. 6 b praeludit de doctrina Anaximandri: *ἐκεῖνος γάρ φησιν ἐν τῇ διακρίσει τοῦ ἀπείρου τὰ συγγενῆ φέρεσθαι πρὸς ἄλληλα, καὶ ὅ τι μὲν ἐν τῷ παντὶ χρυσὸς ἦν γίγνεσθαι χρυσόν, ὅ τι δὲ γῆ γῆν, ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἑκάστων ὡς οὐ γιγνομένων, ἀλλ' ὑπαρχόντων πρότερον*, ea sublestae fidei esse videntur, cf. Zeller *d. Philos. d. Griechen*, I, p. 159 sqq. ed. 2.

Arist. Phys. III, 4. *Τοῦ δὲ ἀπείρου οὐκ ἔστιν ἀρχή· εἴη γὰρ ἂν αὐτοῦ πέρας. ἔτι δὲ καὶ ἀγένητον καὶ ἄφθαρτον, ὡς ἀρχή τις οὖσα· τό τε γὰρ γενόμενον ἀνάγκη τέλος λαβεῖν, καὶ τελευτὴ πάσης ἐστὶ φθορᾶς. διὸ καθάπερ λέγομεν, οὐ ταύτης ἀρχή, ἀλλ' αὕτη τῶν ἄλλων εἶναι δοκεῖ καὶ περιέχειν ἅπαντα καὶ πάντα κυβερνᾶν, ὥς φασιν ὅσοι μὴ ποιοῦσι παρὰ τὸ ἄπειρον ἄλλας αἰτίας, οἷον νοῦν ἢ φιλίαν, καὶ τοῦτ' εἶναι τὸ θεῖον· ἀθάνατον γὰρ καὶ ἀνώλεθρον, ὥς φησιν ὁ Ἀναξίμανδρος καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν φυσιολόγων.* 19

a) Dicit Anaximandrum, quem solet coniungere cum Anaxagora et Empedocle, quorum ille *νοῦν*, hic *φιλίαν* in primis causis fuisse statuebat. Cf. Hippolyt. Ref. Haer. I, 6. *οὗτος* (sc. Anaximander) *ἀρχὴν ἔφη τῶν ὄντων φύσιν τινὰ τοῦ ἀπείρου, ἐξ ἧς γίγνεσθαι τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς κόσμον**)*· ταύτην δ' ἀΐδιον εἶναι καὶ ἀγήρω, ἣν καὶ πάντας περιέχειν τοὺς κόσμους. — — πρὸς δὲ τούτῳ κίνησιν ἀΐδιον εἶναι, ἐν ᾗ συμβαίνει γίγνεσθαι τοὺς οὐρανούς.*

---

*) H. Ritter malit *τοὺς κόσμους*.

20 **Simpl. Phys. f. 32b.** Ἐνούσας γὰρ τὰς ἐναντιότητας ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ἀπείρῳ, ὄντι δὲ σώματι*), ἐκκρίνεσθαί φησιν Ἀναξίμανδρος, πρῶτος αὐτὸς ἀρχὴν ὀνομάσας τὸ ὑποκείμενον. ἐναντιότητες δέ εἰσι θερμὸν ψυχρόν, ξηρὸν ὑγρὸν καὶ αἱ ἄλλαι. **Plutarch. ap. Euseb. Pr. Ev. I, 8.** φησὶ δὲ τὸ ἐκ τοῦ ἀϊδίου γόνιμον θερμοῦ τε καὶ ψυχροῦ κατὰ τὴν γένεσιν τοῦδε τοῦ κόσμου ἀποκριθῆναι καί τινα ἐκ τούτου φλογὸς σφαῖραν περιφῦναι τῷ περὶ τὴν γῆν ἀέρι ὡς τῷ δένδρῳ φλοιόν· ἧς τινος ἀπορραγείσης καὶ εἴς τινας ἀποκλεισθείσης κύκλους ὑποστῆναι τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας [a]. **Hippolyt. Ref. Haer. I, 6.** τὴν δὲ γῆν εἶναι μετέωρον ὑπ' οὐδενὸς κρατουμένην, μένουσαν διὰ τὴν ὁμοίαν πάντων ἀπόστασιν· τὸ δὲ σχῆμα αὐτῆς γυρόν**), κίονι λίθῳ παραπλήσιον [b]. — εἶναι δὲ τὸν κύκλον τοῦ ἡλίου ἑπτακαιεικοσιπλασίονα τῆς σελήνης [c], καὶ ἀνωτάτω μὲν εἶναι τὸν ἥλιον, κατωτάτω δὲ τοὺς τῶν ἀπλανῶν ἀστέρων κύκλους.

a) Stob. Ecl. I, p. 510. *Ἀναξίμανδρος (τοὺς ἀστέρας εἶναι) πιλήματα ἀέρος τροχοειδῆ, πυρὸς ἔμπλεα, κατά τι μέρος ἀπὸ στομίων ἐκπνέοντα φλόγας.* De sole cf. Achill. Tat. Isag. Arat. 19, p. 138 Petav. Totum coelum dicebat esse *πτηνὸν πυρὸς μετέχοντα*, id. ib. 5, p. 128. — b) Cf. Plut. ap. Euseb. Pr. Ev. I, 8. *ὑπάρχειν δέ φησι τῷ μὲν σχήματι τὴν γῆν κυλινδροειδῆ, ἔχειν δὲ τοσοῦτον βάθος, ὅσον ἂν εἴη τρίτον πρὸς τὸ πλάτος.* Mare statuebat esse *τῆς πρώτης ὑγρασίας λείψανον, ἧς τὸ μὲν πλεῖον μέρος ἀνεξήρανε τὸ πῦρ, τὸ δὲ ὑπολειφθὲν διὰ τὴν ἔκκαυσιν μετέβαλεν*, Plut. de Pl. Ph. III, 16, 1. — c) Id. d. Pl. Ph. II, 25, 1. *Ἀναξίμανδρος κύκλον εἶναι (τὴν σελήνην) ἐννεακαιδεκαπλασίονα τῆς γῆς, ὥσπερ τὸν τοῦ ἡλίου πλήρη πυρός.*

21 **Cic. de Nat. Deor. I, 10. Anaximandri autem opinio est nativos esse deos, longis intervallis orientes occidentesque, eosque innumerabiles esse mundos.**

---

*) Ald. *ὄντι ἀσώματι.* Schleierm. l. c. p. 178 *ὄντι σώματι.* Brandis *Handb.* I, p. 130 *ὄντι ἀσωμάτῳ.* Cf. n. 18, not. b. — **) Libb. *ὑγρὸν στρογγύλον.* Corr. Roeper in Philologo, VII (1852), p. 607. Idem in sqq. commendat *ἑπτακοσιεικοσαπλασίονα.*

Cf. Plut. de Plac. Phil. I, 7. *Ἀναξίμανδρος τοὺς ἀστέρας οὐρανίους θεούς.*

Plut. de Plac. Phil. V, 19. *Ἀναξίμανδρος ἐν ὑγρῷ γεννηθῆναι τὰ πρῶτα ζῷα, φλοιοῖς περιεχόμενα ἀκανθώδεσι· προβαινούσης δὲ τῆς ἡλικίας ἀποβαίνειν ἐπὶ τὸ ξηρότερον· καὶ περιρρηγνυμένου τοῦ φλοιοῦ, ἐπ' ὀλίγον χρόνον μεταβιῶναι.* Plut. ap. Euseb. Pr. Ev. I, 8. *Ἔτι φησὶν* (sc. *ὁ Ἀναξίμανδρος*) *ὅτι κατ' ἀρχὰς ἐξ ἀλλοειδῶν ζῴων ὁ ἄνθρωπος ἐγενήθη, ἐκ τοῦ τὰ μὲν ἄλλα δι' ἑαυτῶν ταχὺ νέμεσθαι, μόνον δὲ τὸν ἄνθρωπον πολυχρονίου δεῖσθαι τιθηνήσεως· διὸ καὶ κατ' ἀρχὰς οὐκ ἄν ποτε τοιοῦτον ὄντα διασωθῆναι.* Plut. Symp. Quaestt. VIII, 8, 4. *ἐν ἰχθύσιν ἐγγενέσθαι τὸ πρῶτον ἀνθρώπους ἀποφαίνεται καὶ τραφέντας ὥσπερ οἱ πηλαῖοι*) καὶ γενομένους ἱκανοὺς ἑαυτοῖς βοηθεῖν ἐκβληθῆναι τηνικαῦτα καὶ γῆς λαβέσθαι.* 22

Cf. Hippolyt. Ref. Haer. I, 6. *τὰ δὲ ζῷα γίγνεσθαι ἐξατμιζόμενα ὑπὸ τοῦ ἡλίου, τὸν δὲ ἄνθρωπον ἑτέρῳ ζῴῳ γεγονέναι τουτέστιν ἰχθύϊ παραπλήσιον κατ' ἀρχάς.*

3. Anaximenes.

Diog. L. II, 3. *Ἀναξιμένης — Μιλήσιος ἤκουσεν Ἀναξιμάνδρου. ἔνιοι δὲ καὶ Παρμενίδου* [a] *φασὶν ἀκοῦσαι αὐτόν. — — κέχρηταί τε γλώσσῃ Ἰάδι ἁπλῇ καὶ ἀπερίττῳ* [b]. *καὶ γεγένηται μέν, καθά φησιν Ἀπολλόδωρος, τῇ ἑξηκοστῇ τρίτῃ Ὀλυμπιάδι* [c]. 23

a) Parmenidem ab Anaximene auditum esse evidenter falsum est, Anaximandrum haud verisimile, quamquam philosophiam suam post hunc explicuisse Anaximenem satis appareat, cf. n. 25—27. — b) De scriptis Anaximenis non constat. Dialectus Ionica *ἁπλῆ καὶ ἀπέριττος* eadem est atque illa, qua utebatur Hecataeus Milesius, de qua Hermogenes de Gen. Dic. II, 12, 6. *τῇ διαλέκτῳ δὲ ἀκράτῳ Ἰάδι καὶ οὐ μεμιγμένῃ χρησάμενος οὐδὲ κατὰ τὸν Ἡρόδοτον ποι-*

*) *Scripsi* pro eo quod vulgo editur *ὥσπερ οἱ παλαιοί.* Supple *ἰχθῦς.*

κίλῃ. Quod pertinet non solum ad Anaximenem, verum etiam ad Diogenem Apolloniatem et Anaxagoram et alios, qui sunt eiusdem aetatis. — De philosophia Anaximenis librum singularem ediderat Theophrastus, v. Diog. L. V, 42. — c) De aetate non liquet, cf. Clinton F. H. a. 548 et 480 et de temporibus Ionicorum ad diversas chronologorum computationes revocandis C. F. Hermann de philosophorum Ionicorum aetatibus, Gott. 1849.

24 **Plut. de Plac. Ph. I, 3.** *Ἀναξιμένης δὲ ὁ Μιλήσιος ἀρχὴν τῶν ὄντων ἀέρα ἀπεφήνατο· ἐκ γὰρ τούτου τὰ πάντα γίγνεσθαι καὶ εἰς αὐτὸν πάλιν ἀναλύεσθαι· οἷον ἡ ψυχή, φησίν, ἡ ἡμετέρα ἀὴρ οὖσα συγκρατεῖ ἡμᾶς, καὶ ὅλον τὸν κόσμον πνεῦμα καὶ ἀὴρ περιέχει.*

Cf. Arist. Met. *A*, 3.

25 **Plut. ap. Euseb. Pr. Ev. I, 8.** *Ἀναξιμένην δέ φασι τὴν τῶν ὅλων ἀρχὴν τὸν ἀέρα εἰπεῖν, καὶ τοῦτον εἶναι τῷ μὲν γένει ἄπειρον, ταῖς δὲ περὶ αὐτὸν ποιοτήσεσι ὡρισμένον· γεννᾶσθαι δὲ πάντα κατά τινα πύκνωσιν τούτου καὶ πάλιν ἀραίωσιν* [a]. *τήν γε μὴν κίνησιν ἐξ αἰῶνος ὑπάρχειν* [b]. *πιλουμένου δὲ τοῦ ἀέρος πρώτην γεγενῆσθαι λέγειν τὴν γῆν, πλατεῖαν μάλα· διὸ καὶ κατὰ λόγον αὐτὴν ἐποχεῖσθαι ἀέρι· καὶ τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τὰ λοιπὰ ἄστρα τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως ἐκ γῆς ἔχειν* [c]. *ἀποφαίνεται γοῦν τὸν ἥλιον γῆν, διὰ δὲ τὴν ὀξεῖαν κίνησιν καὶ μάλα ἱκανῶς θερμοτάτην κίνησιν λαβεῖν.*

a) Simpl. Phys. fol. 32. *ὡς Ἀναξιμένης ἀραιούμενον μὲν τὸν ἀέρα πῦρ γίγνεσθαί φησι, πυκνούμενον δὲ ἄνεμον, εἶτα νέφος, εἶτα ἔτι μᾶλλον ὕδωρ, εἶτα γῆν, εἶτα λίθους, τὰ δὲ ἄλλα ἐκ τούτων· ἐπὶ γὰρ τούτου μόνου Θεόφραστος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὴν μάνωσιν εἴρηκε καὶ τὴν πύκνωσιν.* Videtur tamen etiam Thales similiter adhibuisse extenuationem et condensationem, cf. Arist. Phys. I, 4, de Coelo III, 5, Simpl. Phys. fol. 39. — b) Simpl. Phys. fol. 6. *κίνησιν δὲ καὶ οὗτος ἀΐδιον ποιεῖ, δι' ἣν καὶ τὴν μεταβολὴν γίγνεσθαι.* — c) De astris ex tellure procreatis cf. Hippolyt. Ref. Haer. I, 7. *γεγονέναι δὲ τὰ ἄστρα ἐκ γῆς διὰ τὸ τὴν ἰκμάδα ἐκ ταύτης ἀνίστασθαι, ἧς ἀραιουμένης τὸ πῦρ γίγνεσθαι, ἐκ δὲ τοῦ πυρὸς μετεωριζομένου τοὺς ἀστέρας συνίστασθαι.*

Plut. de Prim. Frig. c. 7. *Τὸ γὰρ συστελλόμενον αὐτῆς* (sc. *τῆς ὕλης*) *καὶ πυκνούμενον ψυχρὸν εἶναί φησι, τὸ δὲ ἀραιὸν καὶ τὸ χαλαρόν, οὕτω πως ὀνομάσας καὶ τῷ ῥήματι, θερμόν*[a]*· ὅθεν οὐκ ἀπεικότως λέγεσθαι τὸ καὶ θερμὰ τὸν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ στόματος καὶ ψυχρὰ μεθιέναι· ψύχεται γὰρ ἡ πνοὴ πιεσθεῖσα καὶ πυκνωθεῖσα τοῖς χείλεσιν, ἀνειμένου δὲ τοῦ στόματος ἐκπίπτουσα γίγνεται θερμὸν ὑπὸ μανότητος.* **Hippolyt. Ref. Haer. I, 7.** *τὸ δὲ εἶδος τοῦ ἀέρος τοιοῦτον· ὅταν μὲν ὁμαλώτατος ᾖ, ὄψει ἄδηλον, δηλοῦσθαι δὲ τῷ ψυχρῷ καὶ τῷ θερμῷ καὶ τῷ νοτερῷ καὶ τῷ κινουμένῳ.* 26

a) Similiter Anaximander calidum et frigidum primum ex infinito exstitisse tradiderat, v. n. 20.

Cic. de Nat. Deor. I, 10. Anaximenes aera deum statuit, eumque gigni esseque immensum et infinitum et semper in motu. 27

Quod aerem deum esse dicit eumque gigni, videtur id quod Anaximenes de diis popularibus tradiderat, ad deum naturalem philosophi h. e. ad aerem infinitum temere transtulisse, cf. Augustin. de Civ. D. VIII, 2. *Omnes rerum causas infinito aeri dedit, nec deos negavit aut tacuit, non tamen ab ipsis aerem factum sed ipsos ex aere ortos credidit.* Hippolyt. l. c. *ἐξ οὗ τὰ γιγνόμενα τὰ γεγονότα καὶ τὰ ἐσόμενα, καὶ θεοὺς καὶ θεῖα γίγνεσθαι, τὰ δὲ λοιπὰ ἐκ τῶν τούτων ἀπογόνων.*

4. Heraclitus.

Diog. L. IX, 1. *Ἡράκλειτος — Ἐφέσιος. οὗτος ἤκμαζε — κατὰ τὴν ἐννάτην καὶ ἑξηκοστὴν Ὀλυμπιάδα.* 28

De aetate consentit Suid. v. *Ἡράκλειτος.* Mortem obiit sexagenarius, secundum Aristotelem ap. Diog. L. IX, 3; cf. VIII, 52; cf. Clinton F. H. ad ann. 455, 444. Auditum esse ab Heraclito Sotion ap. Diog. L. IX, 5 Xenophanem perhibet, Suidas s. v. *Ἡράκλ.* Hippasum, quod fictum videtur ex Aristotele Met. *A*, 3. Verisimillimum quod alii tradebant, Heraclitum ipsum sui doctorem exstitisse, v. Diog. L. IX, 5. Suid.

Diog. L. IX, 5. *Τὸ δὲ φερόμενον αὐτοῦ βιβλίον ἐστὶ μὲν ἀπὸ τοῦ συνέχοντος περὶ φύσεως, διῄρηται δὲ εἰς* 29

τρεῖς λόγους, εἴς τε τὸν περὶ τοῦ παντὸς καὶ τὸν πολιτικὸν καὶ θεολογικόν. 6. ἀνέθηκε δ' αὐτὸ εἰς τὸ τῆς 'Αρτέμιδος ἱερόν, ὡς μέν τινες ἐπιτηδεύσας ἀσαφέστερον γράψαι, ὅπως οἱ δυνάμενοι προσίοιεν αὐτῷ καὶ μὴ ἐκ τοῦ δημώδους εὐκαταφρόνητον εἴη[a]. — τοσαύτην δὲ δόξαν ἔσχε τὸ σύγγραμμα ὡς καὶ αἱρετιστὰς ἀπ' αὐτοῦ γενέσθαι τοὺς κληθέντας 'Ηρακλειτείους[b].

a) Inferioribus appellabatur *ὁ σκοτεινός*, quod nomen primum legitur apud Ps. Arist. de Mundo 5. Consulto eum obscurius scripsisse, ne ab omnibus intelligeretur, etiam Ciceronis opinio est, Nat. D. III, 14. Alii brevitatem in causa esse putabant vel quod multa allegorice dixerat, v. Clem. Alex. Strom. V, p. 571 C, alii solutiorem constructionem verborum, velut Aristot. Rhet. III, 5. *τὰ γὰρ 'Ηρακλείτου διαστίξαι ἔργον διὰ τὸ ἄδηλον εἶναι ποτέρῳ πρόσκειται, τῷ ὕστερον ἢ τῷ πρότερον· οἷον ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ τοῦ συγγράμματος· φησὶ γάρ· Τοῦ λόγου τοῦδ' ἐόντος αἰεὶ ἀξύνετοι ἄνθρωποι γίνονται. ἄδηλον γὰρ τὸ αἰεὶ πρὸς ὁποτέρῳ διαστίξαι.* Demetr. de elocut. 192. *ἄδηλος γὰρ ἡ ἑκάστου κώλου ἀρχὴ διὰ τὴν λύσιν, ὥσπερ τὰ 'Ηρακλείτου· καὶ γὰρ ταῦτα σκοτεινὰ ποιεῖ τὸ πλεῖστον ἡ λύσις.* Adde quod placita sua asseverare maluerat quam explicare et quod scribebat animo medullitus commoto, nonnunquam splendide et dilucide, sed plerumque praefractius, v. Diog. L. IX, 7. *λαμπρῶς τε ἐνίοτε ἐν τῷ συγγράμματι καὶ σαφῶς ἐκβάλλει, ὥστε καὶ τὸν νωθέστατον ῥᾳδίως γνῶναι καὶ δίαρμα ψυχῆς λαβεῖν· ἥ τε βραχύτης καὶ τὸ βάρος τῆς ἑρμηνείας ἀσύγκριτον.* — b) De Heracliteis constat ex Cratylo Platonis, cf. Theaet. p. 179 sq. Etiam posteriores philosophi multi erant in Heraclito interpretando potissimum Stoici, v. infra n. 404, not. e, et inter Scepticos Aenesidemus, cf. n. 39, not. b; n. 491. Inde factum quod ait Cic. Nat. D. III, 14, ut Heraclitum minime omnes interpretarentur uno modo. Quid quod etiam inscriptio operis alia aliis placuerat, v. Diog. L. IX, 12. *ἐπιγράφουσι δ' αὐτὸ οἱ μὲν Μούσας, οἱ δὲ Περὶ φύσεως, Διόδοτος* (grammaticus, qui omnia ad mores referebat, Diog. L. IX, 15) *δὲ 'Ακριβὲς οἰάκισμα πρὸς στάθμην βίου, ἄλλοι Γνώμην ἠθῶν* [*ἤτοι*] *Τρόπου κόσμου ἑνὸς τῶν ξυμπάντων**). De fragmentis v. Schleiermacher in Wolf et Buttmann *Mus. d. Alterthumsw.* I, p. 313—533, Op. philos. II, p. 3—146, et I. Bernays Heraclitea, P. I, Bonnae 1848, Mus. Rhen. N. F. VII, p. 90—116; IX, p. 241—269.

---

*) Adieci *ἤτοι*.

Diog. L. IX, 1. *Μεγαλόφρων δὲ γέγονε παρ' ὁντιναοῦν καὶ ὑπερόπτης, ὡς καὶ ἐκ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ δῆλον, ἐν ᾧ φησί· „Πολυμαθηΐη νόον οὐ διδάσκει*)· Ἡσίοδον γὰρ ἂν ἐδίδαξε καὶ Πυθαγόρην, αὖτίς τε Ξενοφάνεα καὶ Ἑκαταῖον." — τόν θ' Ὅμηρον ἔφασκεν ἄξιον ἐκ τῶν ἀγώνων ἐκβάλλεσθαι καὶ ῥαπίζεσθαι καὶ Ἀρχίλοχον ὁμοίως* [a]. 6. *σημεῖον δ' αὐτοῦ τῆς μεγαλοφροσύνης Ἀντισθένης φησὶν ἐν διαδοχαῖς· ἐκχωρῆσαι γὰρ τἀδελφῷ τῆς βασιλείας* [b]. 30

a) Cf. Clem. Al. Strom. V, p. 576 A. *αἱ γοῦν Ἰάδες Μοῦσαι* (i. e. Heraclitus, v. Plato Soph. p. 242 D) *διαῤῥήδην λέγουσι τοὺς μὲν πολλοὺς καὶ δοκησισόφους δήμων ἀοιδοῖσιν ἕπεσθαι καὶ νόμοισι χρέεσθαι εἰδότας ὅτι πολλοὶ κακοί, ὀλίγοι δὲ ἀγαθοί. αἱρεῦνται γάρ, φησίν, ἓν ἀντία πάντων οἱ ἄριστοι, κλέος ἀέναον θνητῶν, οἱ δὲ πολλοὶ κεκόρηνται ὅκωσπερ κτήνεα***). Inde eius dictum: *ὁ εἷς μύριοι, ἐὰν ἄριστος ᾖ*, v. Bernays Heraclit. p. 35. De Pythagora quomodo iudicaverit indicat fragmentum lacerum ap. Diog. L. VIII, 6. — b) Videtur enim ex nobilissima optimatium Ephesiorum familia, qui appellabantur Reges, oriundus fuisse, v. Strabo XIV, p. 632, Bernays l. c. p. 32. Ipse etiam in republica acer vulgi contemtor exstitit.

Heracl. ap. Hippolyt. Ref. Haer. IX, 9. *Τοῦ λόγου τοῦδ' ἐόντος αἰεὶ ἀξύνετοι γίνονται ἄνθρωποι καὶ πρόσθεν ἢ ἀκοῦσαι καὶ ἀκούσαντες τὸ πρῶτον· γινομένων γὰρ πάντων κατὰ τὸν λόγον τόνδε ἀπείροισιν ἐοίκασι πειρώμενοι καὶ ἐπέων καὶ ἔργων τοιουτέων, ὁκοίων ἐγὼ διηγεῦμαι, διαιρέων κατὰ φύσιν καὶ φράζων ὅκως ἔχει.* 31

Cf. Aristot. Rhet. III, 5; Sext. Emp. adv. Math. VII, 132; Schleierm. fr. 47. Haec in principio operis lecta esse constat ex Aristotele l. c. (cit. n. 29, not. a). Quid sit *ὁ λόγος ἐὼν αἰεὶ* patebit infra n. 38. 41. 42.

Plat. Cratyl. p. 402 A. *Λέγει που Ἡράκλειτος ὅτι πάντα χωρεῖ καὶ οὐδὲν μένει, καὶ ποταμοῦ ῥοῇ ἀπεικά-* 32

---

*) Procul. in Tim. p. 31. *πολυμαθείη νόον οὐ φύει*, quod magis arridet Schleiermachero ad fragm. 13. — **) Cf. Bernays Heraclitea p. 33.

ζων τὰ ὄντα λέγει ὡς δὶς ἐς τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἂν ἐμβαίης.

Cf. Schleierm. fr. 20 et 21; Plut. de *El* ap. Delph. 18; Cleanth. Stoic. ap. Euseb. Pr. Ev. XV, 20. *Ἡράκλειτος — λέγων οὕτως· „Ποταμοῖσι τοῖσιν αὐτοῖσιν ἐμβαίνουσιν ἕτερα καὶ ἕτερα ὕδατα ἐπιρρέει."* Cf. Plut. Quaestt. Natt. 2. Heraclitus ap. Heraclid. Alleg. Hom. p. 443 Gale: *Ποταμοῖσι τοῖσιν αὐτοῖσιν ἐμβαίνομέν τε καὶ οὐκ ἐμβαίνομεν, εἰμέν τε καὶ οὐκ εἰμέν.* Plut. de Plac. Ph. I, 23. *Ἡράκλειτος ἠρεμίαν τε καὶ στάσιν ἐκ τῶν ὅλων ἀνῄρει. ἔστι γὰρ τοῦτο τῶν νεκρῶν.* Nimium huic placito indulgebant Heraclitei posteriores, de quibus narrat Plato Theaet. p. 179 D sqq., ubi eos iocultariter appellat *τοὺς ῥέοντας*, cf. Cratyl. p. 440, Aristot. Met. *Γ*, 5.

33 **Aristot. Eth. Nicom. VIII, 2.** καὶ Ἡράκλειτος τὸ ἀντίξουν συμφέρον καὶ ἐκ τῶν διαφερόντων καλλίστην ἁρμονίαν καὶ πάντα κατ' ἔριν γίγνεσθαι. **Heraclitus ap. Ps. Arist. d. Mundo 5.** Συνάψειας οὖλα καὶ οὐχὶ οὖλα, συμφερόμενον καὶ διαφερόμενον, συνᾷδον καὶ διᾷδον· καὶ ἐκ πάντων ἓν καὶ ἐξ ἑνὸς πάντα. **Ap. Plut. Is. et Osir. 45.** παλίντονος γὰρ ἁρμονίη κόσμου ὅκωσπερ λύρης καὶ τόξου [a]. **Ibid. 48.** Ἡράκλειτος μὲν γὰρ ἄντικρυς Πόλεμον ὀνομάζει πατέρα καὶ βασιλέα καὶ κύριον πάντων [b], καὶ τὸν Ὅμηρον εὐχόμενον „Ἔκ τε θεῶν ἔριν ἔκ τ' ἀνθρώπων ἀπολέσθαι" λανθάνειν φησὶ τῇ πάντων γενέσει καταρώμενον ἐκ μάχης καὶ ἀντιπαθείας τὴν γένεσιν ἐχόντων.

a) Cf. Plato Sympos. p. 187. *τὸ ἓν γάρ φησι διαφερόμενον αὐτὸ αὑτῷ ξυμφέρεσθαι ὥσπερ ἁρμονίαν τόξου τε καὶ λύρας*, c. nota Schleiermacheri et Bernays Mus. Rh. VII, p. 94. — b) Ipsius Heracliti verba leguntur ap. Hippol. Ref. Haer. IX, 9. *Πόλεμος πάντων μὲν πατήρ ἐστι, πάντων δὲ βασιλεύς.* Eodem etiam Iovis nomen retulit, auctore Chrysippo ap. Phaedr. Epicur. d. Nat. D. p. 19 ed. Petersen: *τὸν Πόλεμον καὶ τὸν Δία τὸν αὐτὸν εἶναι, καθάπερ καὶ Ἡράκλειτον λέγειν.* Ceterum cf. Philo Rer. Div. Her. 43. *ἓν γὰρ τὸ ἐξ ἀμφοῖν τῶν ἐναντίων, — τοῦτ' ἔστιν ὅ φασιν Ἕλληνες τὸν μέγαν καὶ ἀοίδιμον παρ' αὐτοῖς Ἡράκλειτον κεφάλαιον τῆς αὐτοῦ προστησάμενον φιλοσοφίας αὐχεῖν ὡς ἐφ' εὑρέσει καινῇ*, et Schleierm. p. 437 sq.

Heracl. ap. Clem. Alex. Strom. V, p. 599 B. *Κόσμον τὸν αὐτὸν ἁπάντων οὔτε τις θεῶν οὔτε ἀνθρώπων ἐποίησεν, ἀλλ' ἦν αἰεὶ καὶ ἔστιν καὶ ἔσται πῦρ αἰείζωον, ἁπτόμενον μέτρα καὶ ἀποσβεννύμενον μέτρα.* Plut. de *Εἰ* ap. Delph. 8. *Πυρός τ' ἀνταμείβεσθαι πάντα φησὶν ὁ Ἡράκλειτος καὶ πῦρ ἁπάντων, ὥσπερ χρυσοῦ χρήματα καὶ χρημάτων χρυσός.* 34

Eodem facit quod legitur ap. Hippolyt. Ref. Haer. IX, 10. *τὰ δὲ πάντα οἰακίζει κεραυνός.* Nam ignis ille sempiternus, quem cave confundas cum igni sensibus apparente, videbatur ei esse summa vis caelestis et divina, quae et subtilissima esset et semper in motu, omnia penetrans et per omnia vigens, denique summa causa omnis vitae, omnis motus, omnis intellectus, cf. n. 35. 38. 39.

Diog. L. IX, 7. *Ἐκ πυρὸς τὰ πάντα συνεστάναι καὶ εἰς τοῦτο ἀναλύεσθαι* [a], *πάντα τε γίγνεσθαι καθ' εἱμαρμένην, καὶ διὰ τῆς ἐναντιοτροπῆς ἡρμόσθαι τὰ ὄντα* [b]. 8. *Τῶν δὲ ἐναντίων τὸ μὲν ἐπὶ τὴν γένεσιν ἄγον καλεῖσθαι πόλεμον καὶ ἔριν, τὸ δ' ἐπὶ τὴν ἐκπύρωσιν ὁμολογίαν καὶ εἰρήνην* [c], *καὶ τὴν μεταβολὴν ὁδὸν ἄνω κάτω* [d], *τόν τε κόσμον γίγνεσθαι κατὰ ταύτην.* 9. *πυκνούμενον γὰρ τὸ πῦρ ἐξυγραίνεσθαι συνιστάμενόν τε γίγνεσθαι ὕδωρ, πηγνύμενον δὲ τὸ ὕδωρ εἰς γῆν τρέπεσθαι· καὶ ταύτην ὁδὸν ἐπὶ τὸ κάτω εἶναι. πάλιν τε αὐτὴν τὴν γῆν χεῖσθαι, ἐξ ἧς τὸ ὕδωρ γίγνεσθαι, ἐκ δὲ τούτου τὰ λοιπά, σχεδὸν πάντα ἐπὶ τὴν ἀναθυμίασιν ἀνάγων τὴν ἀπὸ τῆς θαλάττης. αὕτη δέ ἐστιν ἡ ἐπὶ τὸ ἄνω ὁδός* [e]. 35

a) In ignem universa absolutum iri quin ipse Heraclitus docuerit dubitat Schleierm. ad fr. 41; absonum esse quod idem res in aeternum fieri statuerit. At docuisse testatur Aristoteles Phys. III, 5, de Coelo I, 10, cf. Diog. L. IX, 8. *γεννᾶσθαί τ' αὐτὸν (τὸν κόσμον) ἐκ πυρὸς καὶ πάλιν ἐκπυροῦσθαι κατά τινας περιόδους ἐναλλὰξ τὸν σύμπαντα αἰῶνα· τοῦτο δὲ γίγνεσθαι καθ' εἱμαρμένην.* In aeternum igitur durat ista rerum conversio, ut certa descriptione temporum modo omnia comburantur et igne, ut aiebat, satientur, modo denuo consistant generenturque et igne orbentur: quo perti-

nent vocabula *χρησμοσύνη* et *κόρος* de incendio et generatione mundi usurpata, v. Philo Alleg. Leg. III, 3, p. 88, Plut. de *Ei* ap. Delph. 9, Hippolyt. l. c. IX, 10. *καλεῖ δὲ αὐτὸ (τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον) χρησμοσύνην καὶ κόρον· χρησμοσύνη δέ ἐστιν ἡ διακόσμησις κατ' αὐτόν, ἡ δὲ ἐκπύρωσις κόρος. πάντα γάρ, φησί, τὸ πῦρ ἐπελθὸν κρινεῖ καὶ καταλήψεται.* — b) Contrarietas, secundum quam omnia et nasci et mutari dicebat, est concordia illa discors, quam Heracliti verbis descripsimus in n. 33. *Εἱμαρμένην* dicebat supremam potentiam divinam, per quam contrarii motus ad certam regulam temperarentur, v. Stob. Ecl. I, p. 58. *Ἡράκλειτος — εἱμαρμένην λόγον ἐκ τῆς ἐναντιοδρομίας δημιουργὸν τῶν ὄντων.* Cf. Schleierm. p. 423 sq. — c) Similiter *εἰρήνη* opponitur *πολέμῳ* in fragmento Heracliti ap. Hippolyt. Ref. Haer. IX, 10, quod citatur infra nr. 45. not. c. Vulgo tamen eadem belli ac dissensionis vocabula de utralibet conversione usurpasse videtur. — d) Etiam haec via sursum et deorsum agens una est utque eadem, cf. quae leguntur ap. Hippolyt. IX, 10. *ὁδὸς ἄνω καὶ κάτω μίη καὶ ὡὐτή*, et ap. Schleierm. p. 383. Elementorum mutationes ita ad eundem motum revocabat, ut terram ad inferiorem mundi regionem depressam esse, ignem superiora obtinere, media aquae relicta esse statueret, v. Stob. Ecl. I, p. 500, Diog. L. IX, 10. — e) Alienum ab Heraclito quod hic docuisse traditur, aquam et terram densari ac liquescere; alienissimum vero quod alii eum docuisse affirmant, elementorum vicissitudines fieri mixtione et dissipatione, cf. Schleierm. p. 369 sq.

36 **Heracl. ap. Clem. Alex. Strom. V, p. 599 C.** *Πυρὸς τροπαὶ πρῶτον θάλασσα, θαλάσσης δὲ τὸ μὲν ἥμισυ γῆ τὸ δὲ ἥμισυ πρηστήρ* [a]. **Maxim. Tyr. Diss. XLI, 4.** *μεταβολὴν ὁρᾷς σωμάτων καὶ γενέσεως ἀλλαγήν, ὁδὸν ἄνω καὶ κάτω κατὰ τὸν Ἡράκλειτον, καὶ αὖθις αὖ ζῶντα μὲν τὸν ἐκείνων θάνατον, ἀποθνήσκοντα δὲ τὴν ἐκείνων ζωήν* *). *ζῇ πῦρ τὸν γῆς θάνατον καὶ ἀὴρ ζῇ τὸν πυρὸς θάνατον, ὕδωρ ζῇ τὸν ἀέρος θάνατον, γῆ τὸν ὕδατος* [b]. **Arist. de Anima I, 2.** *καὶ Ἡράκλειτος δὲ ἀρχὴν εἶναί φησι τὴν ψυχήν, εἴπερ τὴν ἀναθυμίασιν, ἐξ ἧς τἄλλα συνίστησιν· καὶ ἀσώματον δὴ καὶ ῥέον ἀεί* [c].

a) Prima conversio ignis est mare, mare autem dimidia parte

---

*) Ita locum restituerunt Marklandus et Reiskius. Vulgo *γενέσεως, ἀλλαγὴν ὁδῶν — ζῶντας μ. τ. ἐκ. βίον, ἀποθνήσκοντας.*

est terra desidens (*ὁδὸς κάτω*), dimidia fervidus vapor in altum sublatus, quo nutritur ignis (*ὁδὸς ἄνω*). Mare veluti *σπέρμα τῆς διακοσμήσεως* ei esse videbatur, v. Clem. Al. l. c. — b) Ubi ipse Heraclitus loquens inducitur, tres tantum elementorum gradus distinguuntur, ignis mare et terra; neque Diog. L. IX, 9 plura enumerat. Sed cf. quae sequuntur. — c) Evaporatio, quam dicit Aristoteles, est i. q. *ὁ πρηστήρ*, scilicet fervidus vapor ex mari in altum assurgens et in ignem conversus, v. Io. Philop. ad Aristot. l. c.: *πῦρ δὲ οὐ τὴν φλόγα φησὶν (ὁ Ἡράκλειτος), ἀλλὰ τὴν ξηρὰν ἀναθυμίασιν.* Eundem vaporem etiam *ψυχὴν* appellasse videtur h. e. animam spirantem, quod proxime accedit ad notionem aeris, cf. Heraclitus ap. Clem. Al. Strom. VI, p. 624 C. *ψυχῇσι θάνατος ὕδωρ γενέσθαι, ὕδατι δὲ θάνατος γῆν γενέσθαι· ἐκ γῆς δὲ ὕδωρ γίγνεται, ἐξ ὕδατος δὲ ψυχή*, cf. Philo de Mundi Incorrupt. 21, p. 509 Mangey, qui adiungit: *ψυχὴν γὰρ οἰόμενος εἶναι τὸ πνεῦμα τὴν μὲν ἀέρος τελευτὴν γένεσιν ὕδατος, τὴν δ' ὕδατος γῆς πάλιν γένεσιν αἰνίττεται.* Hinc intelligitur quo tenderint Aenesidemus aliique, qui Heraclitum aerem rerum principium statuisse tradebant, v. Sext. Emp. adv. Math. IX, 360; X, 233.

Heracl. ap. Clem. Alex. Strom. V, p. 599 D. Θάλασσα διαχέεται καὶ μετρέεται ἐς τὸν αὐτὸν λόγον, ὁκοῖος πρόσθεν ἦν ἢ γενέσθαι γῆν [a]. Plut. de Exilio 11. Ἥλιος γὰρ οὐχ ὑπερβήσεται μέτρα, φησὶν ὁ Ἡράκλειτος· εἰ δὲ μή, Ἐρινύες μιν Δίκης ἐπίκουροι ἐξευρήσουσιν [b]. 37

a) *Λόγος* est ratio. Dicitur constans illa maris aequalitas, ex ceteris elementis eadem ratione accrescens et decrescens. Eodem facit illud *διαφερόμενον ἀεὶ ξυμφέρεται* ap. Plat. Soph. p. 242. — b) Cf. Plut. de Is. et Osir. 48. Eadem igitur necessitatis lege regitur sol, et ipse mutabilis, quippe *νέος ἐφ' ἡμέρῃ* Arist. Meteor. II, 2 i. e. qui singulis diebus alternet. Explicatius haec persequitur Diog. L. IX, 9. *γίγνεσθαι δ' ἀναθυμιάσεις ἀπό τε γῆς καὶ θαλάττης, ἃς μὲν λαμπρὰς καὶ καθαράς, ἃς δὲ σκοτεινάς· αὔξεσθαι δὲ τὸ μὲν πῦρ ὑπὸ τῶν λαμπρῶν, τὸ δ' ὑγρὸν ὑπὸ τῶν ἑτέρων.* In coelo esse quasdam cavernas, ubi consistentes lucidas illas evaporationes efficere flammas, quae sint sidera. Solis flammam lucidissimam et calidissimam esse propterea quod cetera astra a terra remotiora sint; lunam vero, quae terrae vicinior sit, non per regionem puram (*διὰ τοῦ καθαροῦ τόπου*) ferri. (10) *ἡμέραν τε καὶ νύκτα γίγνεσθαι καὶ μῆνας καὶ ὥρας ἐτείους καὶ ἐνιαυτοὺς ὑετούς τε καὶ πνεύματα καὶ τὰ τούτου ὅμοια κατὰ τὰς διαφόρους ἀναθυ-*

μιάσεις. (11)· *τὴν μὲν γὰρ λαμπρὰν ἀναθυμίασιν φλογωθεῖσαν ἐν τῷ κύκλῳ τοῦ ἡλίου ἡμέραν ποιεῖν, τὴν δ' ἐναντίαν ἐπικρατήσασαν νύκτ' ἀποτελεῖν, καὶ ἐκ μὲν τοῦ λαμπροῦ τὸ θερμὸν αὐξανόμενον θέρος ποιεῖν, ἐκ δὲ τοῦ σκοτεινοῦ τὸ ὑγρὸν πλεονάζον χειμῶνα ἀπεργάζεσθαι*. Hesiodum vituperabat quod inter noctem et diem distinxisset, ap. Hippolyt. IX, 10. *διδάσκαλος δὲ πλείστων Ἡσίοδος· τοῦτον ἐπίστανται πλεῖστα εἰδέναι, ὅστις ἡμέρην καὶ εὐφρόνην οὐκ ἐγίνωσκεν· ἔστι γὰρ ἕν*.

38 **Heracl. ap. Clem. Alex. Strom. V, p. 603 D.** *Ἓν τὸ σοφὸν μοῦνον λέγεσθαι οὐκ ἐθέλει καὶ ἐθέλει, Ζηνὸς οὔνομα* [a]. **Ap. Diog. L. IX, 1.** *εἶναι γὰρ ἓν τὸ σοφόν, ἐπίστασθαι γνώμην ἥτε οἰακίζει**) *πάντα διὰ πάντων* [b]. **Ap. Hippolyt. Ref. Haer. IX, 9.** *οὐκ ἐμοῦ, ἀλλὰ τοῦ λόγου ἀκούσαντας ὁμολογέειν σοφόν ἐστιν, ἓν πάντα εἰδέναι* [c].

a) *Ζηνὸς ὄνομα* cum Graeci plerumque *ἀπὸ τοῦ ζῆν* dictum esse putarent, idem significari videtur quod n. 34 dicitur *πῦρ ἀείζωον* h. e. coelum igneum, unde manat omnis motus, omnis vita atque etiam omnis intellectus, cf. Hippolyt. IX, 10. *λέγει δὲ καὶ φρόνιμον τοῦτο εἶναι τὸ πῦρ καὶ τῆς διοικήσεως τῶν ὅλων αἴτιον* et n. 39. not. a. — b) Cf. Plutarch. de Is. et Osir. 76. *ἡ δὲ ζῶσα καὶ βλέπουσα καὶ κινήσεως ἀρχὴν ἐξ αὐτῆς ἔχουσα καὶ γνῶσιν οἰκείων καὶ ἀλλοτρίων φύσις ἁμωσγέπως***) *ἔσπακεν ἀπορροὴν καὶ μοῖραν ἐκ τοῦ φρονοῦντος ὅπως κυβερνᾶται τὸ σύμπαν, καθ' Ἡράκλειτον*. — c) Unum illud, quod omnia novit et perspicit, est idem intellectus divinus et vera ratio (*γνώμη*), quae altero loco dicitur gubernare omnia et penetrare.

39 **Sext. Emp. adv. Math. VII, 127 sqq.** *Ἀρέσκει γὰρ τῷ φυσικῷ τὸ περιέχον ἡμᾶς λογικόν τε ὂν καὶ φρενῆρες* [a]. — — **Ib. 129.** *τοῦτον δὴ τὸν θεῖον λόγον καθ' Ἡράκλειτον δι' ἀναπνοῆς σπάσαντες νοεροὶ γιγνόμεθα, καὶ ἐν μὲν ὕπνοις ληθαῖοι, κατὰ δὲ ἔγερσιν πάλιν ἔμφρονες· ἐν γὰρ τοῖς ὕπνοις μυσάντων τῶν αἰσθητικῶν*

---

*) In libris est *γνώμην ἥτε οἱ ἐγκυβερνήσει*. Schleiermacher coni. *ἥτε οἴη κυβερνήσει*. In vetustis libris fuisse *οἰακίζει*, postea glossema adiectum fuisse *κυβερνᾷ* probabiliter existimat Bernays Mus. Rh. IX, p. 252 sq. — **) Vulgo *ἄλλωστε*. Correxit Bernays l. c. p. 255.

πόρων χωρίζεται τῆς πρὸς τὸ περιέχον συμφυΐας ὁ ἐν ἡμῖν νοῦς, μόνης τῆς κατὰ ἀναπνοὴν προσφύσεως σωζομένης οἱονεί τινος ῥίζης, χωρισθείς τε ἀποβάλλει ἣν πρότερον εἶχε μνημονικὴν δύναμιν. 130. *ἐν δὲ ἐγρηγορόσι πάλιν διὰ τῶν αἰσθητικῶν πόρων ὥσπερ διά τινων θυρίδων προκύψας* [b] *καὶ τῷ περιέχοντι συμβαλὼν λογικὴν ἐνδύεται δύναμιν. ὅνπερ οὖν τρόπον οἱ ἄνθρακες πλησιάσαντες τῷ πυρὶ κατ' ἀλλοίωσιν διάπυροι γίγνονται, χωρισθέντες δὲ σβέννυνται, οὕτω καὶ ἡ ἐπιξενωθεῖσα τοῖς ἡμετέροις σώμασιν ἀπὸ τοῦ περιέχοντος μοῖρα κατὰ μὲν τὸν χωρισμὸν σχεδὸν ἄλογος γίγνεται, κατὰ δὲ τὴν διὰ τῶν πλείστων πόρων σύμφυσιν ὁμοιοειδὴς τῷ ὅλῳ καθίσταται.*

a) *Τὸ περιέχον* s. coelum est igneum, v. Stob. Ecl. I, p. 500. Id *λογικὸν* et *φρενῆρες* dicitur eodem sensu quo ignis *φρόνιμος*, v. n. 38, not. a. — b) Cf. Sextus eodem libro §. 349. *τὴν διάνοιαν οἱ μὲν ἐκτὸς τοῦ σώματος εἶναι ἔλεξαν, ὡς Αἰνησίδημος κατὰ Ἡράκλειτον —, οἱ δὲ αὐτὴν εἶναι τὰς αἰσθήσεις καθάπερ διά τινων ὀπῶν τῶν αἰσθητηρίων προκύπτουσαν, ἧς στάσεως ἦρξε Στράτων τε ὁ φυσικὸς καὶ Αἰνησίδημος*: unde apparet ea quae apud Sextum de Heraclito leguntur ad eius sententiam a posterioribus, nominatim ab Aenesidemo, secundum suam philosophandi rationem disputata, non ipsius Heracliti verba esse.

Humanam animam participare ignem atque intellectum divinum statuebat, cf. Plut. Is. et Osir. 76 in n. 38, not. b, sed ita ut vis ignea velut in universo, ita etiam in singulis animalibus ad humidam substantiam depressa sit indeque velut flatu sursum evaporetur, v. supra n. 36, not. c et Nemesius de Nat. Hom. 2. *Ἡράκλειτος δὲ τὴν μὲν τοῦ παντὸς ψυχὴν ἀναθυμίασιν ἐκ τῶν ὑγρῶν, τὴν δὲ ἐν τοῖς ζῴοις ἀπό τε τῆς ἐκτὸς καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς ἀναθυμιάσεως ὁμογενῆ πεφυκέναι*, cf. Plut. Pl. Ph. IV, 3. Unde concluserunt posteriores animam humanam secundum Heraclitum esse aerem et *ἄλογον*, v. Tertullian. de Anima 9, Sext. Emp. VIII, 286. *καὶ μὴν ῥητῶς ὁ Ἡράκλειτός φησι τὸ μὴ εἶναι λογικὸν τὸν ἄνθρωπον, μόνον δ' ὑπάρχειν φρενῆρες τὸ περιέχον*, cf. Philostrat. Ep. Apollon. 18. Ipse rationem animae difficillimam explicatu esse dicit ap. Diog. L. IX, 7. *ψυχῆς πείρατα οὐκ ἂν ἐξεύροιο πᾶσαν ἐπιπορευόμενος ὁδόν· οὕτω βαθὺν λόγον ἔχει*: nisi h. l. sermo est de anima mundi h. e. de evaporatione, cf. n. 36.

40 **Heracl. ap. Sext. Emp. adv. Math. VII, 126.** Κακοὶ μάρτυρες ἀνθρώποισιν ὀφθαλμοὶ καὶ ὦτα βαρβάρους ψυχὰς ἐχόντων. **Ap. Galen. Quod An. Mor. 5.** Αὔη ξηρὴ ψυχὴ σοφωτάτη [a]. **Ap. Stob. Serm. V, 120.** Ἀνὴρ ὁκόταν μεθυσθῇ, ἄγεται ὑπὸ παιδὸς ἀνήβου σφαλλόμενος, οὐκ ἐπαΐων ὅκη βαίνει, ὑγρὴν τὴν ψυχὴν ἔχων. — αὔη ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη. **Ap. Hippolyt. IX, 10.** Ἁρμονίη ἀφανὴς φανερῆς κρείττων· — ὅσων ὄψις ἀκοὴ μάθησις — ταῦτα ἐγὼ προτιμέω [b].

a) Cf. Plut. Def. Orac. 41, de Esu Carn. I, 6, alii ap. Schleierm. p. 511 sq. — b) Sensus: Abdita praeferenda iis, quae sensibus percipiuntur.

Quo magis anima participat ignem divinum i. e. τὸ φρόνιμον, eo magis excellit sapientia et virtute: quo magis praevalet τὸ ὑγρόν, eo pinguior est et hebetior. De sensuum fide secundum animae uniuscuiusque condicionem existimandum esse putabat. Quorum animae βάρβαροι sunt h. e. divinae rationis expertes, iis etiam oculi et aures perversi testes existunt. Oculos auribus praestare dicebat, ὀφθαλμοὶ γὰρ τῶν ὤτων ἀκριβέστεροι μάρτυρες Polyb. XII, 27, quia oculorum acies maxime pertinet ad lumen et ignem percipiendum. Quamquam etiam hos fugit ἡ ἁρμονία ἡ ἀφανής i. e. sempiterna rerum conversio, cf. Arist. Phys. VIII, 3. καί φασί τινες κινεῖσθαι τῶν ὄντων οὐ τὰ μὲν τὰ δ' οὔ, ἀλλὰ πάντα καὶ ἀεί, ἀλλὰ λανθάνειν τοῦτο τὴν ἡμετέραν αἴσθησιν. Quapropter etiam vigiles nihil nisi mortem videmus, Heraclitus ap. Clem. Al. Strom. III, p. 434 D. θάνατός ἐστιν ὁκόσα ἐγερθέντες ὁρέομεν, ὁκόσα δὲ εὕδοντες ὕπνος: nam quae non moventur, ea sunt mortua, v. supra n. 32, not., Schleierm. p. 472.

41 **Heracl. ap. Stob. Serm. III, 84.** Ξυνόν ἐστι πᾶσι τὸ φρονέειν· ξὺν νόῳ λέγοντας ἰσχυρίζεσθαι χρὴ τῷ ξυνῷ πάντων ὅκωσπερ νόμῳ πόλις καὶ πόλιος ἰσχυροτέρως*)· τρέφονται γὰρ πάντες οἱ ἀνθρώπινοι νόμοι ὑπὸ ἑνὸς τοῦ θείου· κρατέει γὰρ τοσοῦτον ὁκόσον ἐθέλει καὶ ἐξαρκέει πᾶσι καὶ περιγίνεται.

---

*) Vulgo πόλις καὶ πόλις ἰσχ. Schleierm. dedit καὶ πολὺ ἰσχ. Ad sensum cf. Diog. L. IX, 2. μάχεσθαι χρὴ τὸν δῆμον ὑπὲρ νόμου ὅκως ὑπὲρ τείχεος.

Sensus: Ratio est omnibus communis. Sapienter disserentes eam rationem pertinaciter sequi oportet, velut civitatem leges, et pertinacius etiam civitate, cum omnes leges civiles deriventur ab una illa divina, quae semper abundat.

Heracl. ap. Sext. Emp. adv. Math. VII, 133. *Διὸ δεῖ* 42
ἕπεσθαι τῷ ξυνῷ· — τοῦ λόγου δὲ ἐόντος ξυνοῦ ζώουσιν οἱ πολλοὶ ὡς ἰδίαν ἔχοντες φρόνησιν. ἡ δ' ἔστιν οὐκ ἄλλο τι ἀλλ' ἐξήγησις τοῦ τρόπου τῆς τοῦ παντὸς διοικήσεως. διὸ καθότι ἂν αὐτοῦ τῆς μνήμης κοινωνήσωμεν ἀληθεύομεν, ἃ δὲ ἂν ἰδιάσωμεν ψευδόμεθα.

Patet etiam haec non ipsius Heracliti verba esse, cf. n. 39, not b.

Heracl. ap. Orig. adv. Cels. VI, p. 283 ed. Spencer. 43
Ἦθος γὰρ ἀνθρώπειον μὲν οὐκ ἔχει γνώμας, θεῖον δὲ ἔχει. — ἀνὴρ νήπιος ἤκουσε πρὸς δαίμονος ὅκωσπερ παῖς πρὸς ἀνδρός [a]. **Schol. Il. IV, 4.** *ὅπερ καὶ Ἡράκλειτος λέγει, ὡς τῷ μὲν θεῷ καλὰ πάντα καὶ ἀγαθὰ καὶ δίκαια, ἄνθρωποι δὲ ἃ μὲν ἄδικα ὑπειλήφασιν, ἃ δὲ δίκαια* [b].

a) *Γνῶμαι* sunt verae rationes, cf. Io. Chius ap. Diog. L. I, 119. *εἴπερ Πυθαγόρης ἐτύμως, ὁ σοφὸς περὶ πάντων ἀνθρώπων. γνώμας εἶδε καὶ ἐξέμαθεν.* Daemon h. l. videtur esse aliquis daemonum s. deorum, de quibus v. n. 44, not. Simile Heracliti dictum exstat apud Platonem Hipp. Mai. p. 289 A, tantundem sapientissimos mortales distare a sapientia divina, quantum simiarum genus distet a genere humano. — b) Cf. quae ex Heraclito excerpta esse videntur ap. Hippocr. de Diaeta p. 640 ed. Kuehn (Bernays Heraclitea p. 22 sq.): *τὰ μὲν οὖν ἄνθρωποι ἔθεσαν οὐδέποτε κατὰ ωὐτὸν ἔχει, οὔτε τὰ ὀρθῶς οὔτε τὰ μὴ ὀρθῶς· ὁκόσα δὲ θεοὶ ἔθεσαν ἀεὶ ὀρθῶς ἔχει, καὶ τὰ ὀρθῶς καὶ τὰ μὴ ὀρθῶς.*

Sext. Empir. Pyrrh. Hypotyp. III, 230. *Ὁ δὲ Ἡρά-* 44
κλειτός φησιν ὅτι καὶ τὸ ζῆν καὶ τὸ ἀποθανεῖν καὶ ἐν τῷ ζῆν ἡμᾶς ἐστὶ καὶ ἐν τῷ τεθνάναι. ὅτε μὲν γὰρ ἡμεῖς ζῶμεν, τὰς ψυχὰς ἡμῶν τεθνάναι καὶ ἐν ἡμῖν τεθάφθαι, ὅτε δὲ ἡμεῖς ἀποθνήσκομεν, τὰς ψυχὰς ἀνα-

βιοῦν καὶ ζῆν. **Heracl. ap. Hippolyt. IX, 10.** *Ἀθάνατοι θνητοὶ θνητοὶ ἀθάνατοι, ζῶντες τὸν ἐκείνων θάνατον, τὸν δὲ ἐκείνων βίον τεθνεῶτες* [a].

a) Heraclides Alleg. Hom. p. 443 ed. Gale hanc sententiam sic expromit: *θεοὶ θνητοί τ' ἄνθρωποι ἀθάνατοι, ζῶντες τὸν ἐκείνων θάνατον, θνήσκοντες τὴν ἐκείνων ζωήν.* Cf. Clem. Al. Paedag. III, p. 215 A et Maxim. Tyr. diss. X, p. 175 Reisk.

Anima velut depressa est in corpus humidum et terrenum, cf. Heraclit. ap. Iulian. Orat. V, p. 165 Spanh.: *ψυχῇσι θάνατος ὑγρῇσι γενέσθαι*, et quae citantur supra n. 36, not. c ex Clem. Al. Strom. VI, p. 624 C. *ψυχῇσι θάνατος ὕδωρ γενέσθαι* etc. Ad vitam post mortem pertinere videntur haec ap. Hippolyt. IX, 10. *ἐνθάδε ἐόντας ἐπανίστασθαι καὶ φύλακας γίνεσθαι ἐγερτὶ ζώντων καὶ νεκρῶν*, cf. Hesiodi versus de daemonibus Op. 123 sqq. et quod narratur docuisse ap. Diog. L. IX, 7. *πάντα ψυχῶν εἶναι καὶ δαιμόνων πλήρη*, cf. Schleierm. p. 495 sq.

45 **Plut. Consol. ad Apoll. 10.** *Καί, ᾗ φησὶν Ἡράκλειτος, ταὐτῷ τ' ἔνι ζῶν καὶ τεθνηκὸς, καὶ τὸ ἐγρηγορὸς καὶ τὸ καθεῦδον, καὶ νέον καὶ γηραιόν· τάδε γὰρ μεταπεσόντα ἐκεῖνά ἐστι κἀκεῖνα πάλιν μεταπεσόντα ταῦτα* [a]. **Simplic. Phys. fol. 11 a.** *ὡς Ἡράκλειτος τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν εἰς ταὐτὸν λέγων συνιέναι δίκην τόξου καὶ λύρας* [b]. **Procl. in Tim. p. 101.** *ἄλλοι δὲ καὶ τὸν δημιουργὸν ἐν τῷ κοσμουργεῖν παίζειν εἰρήκασι, καθάπερ Ἡράκλειτος* [c].

a) Cf. Hippocr. de Diaeta p. 633 Kuehn: *φάος Ζηνὶ σκότος Ἀΐδῃ, φάος Ἀΐδῃ σκότος Ζηνί· φοιτᾷ καὶ μετακινέεται κεῖνα ὧδε καὶ τάδε κεῖσε, πάσην ὥρην διαπρησσόμενα κεῖνά τε τὰ τῶνδε, τάδε δ' αὖ τὰ κείνων*: quae ex Heraclito derivata esse demonstrat Bernays Heraclitea p. 10 sq. *Ἀΐδης*, quem eundem deum esse cum Libero Patre dicebat, significat vim humidam et tenebricosam telluris, Iupiter lucidam et ignitam coeli, cf. Schleierm. p. 524 sq. — b) Cf. ib. p. 414 sq. Nimis dure inde concludit Aristoteles Heraclitum etiam bonum et malum, quod ad mores pertineat, eodem revocasse, Top. VIII, 3; Phys. I, 2. *ἀλλὰ μὴν εἰ τῷ λόγῳ ἓν τὰ ὄντα πάντα, — τὸν Ἡρακλείτου λόγον συμβαίνει λέγειν αὐτοῖς· ταὐτὸν γὰρ ἔσται καὶ ἀγαθῷ καὶ κακῷ καὶ μὴ ἀγαθῷ εἶναι καὶ ἀγαθῷ*: cum revera statuerit eandem rem pro usu atque condicione rerum

mortalium modo bonam modo malam existimari, diis vero omnia bona esse, v. supra n. 43 et haec ap. Hippolyt. IX, 10. *Θάλασσα ὕδωρ καθαρώτατον καὶ μιαρώτατον, ἰχθύσι μὲν πότιμον καὶ σωτήριον, ἀνθρώποις δὲ ἄποτον καὶ ὀλέθριον,* et ibidem: *Οἱ γοῦν ἰατροὶ τέμνοντες καίοντες, πάντῃ βασανίζοντες κακῶς τοὺς ἀρρωστοῦντας, ἐπαιτέονται μηδὲν ἄξιοι μισθῶν λαμβάνειν παρὰ τῶν ἀρρωστούντων, ταὐτὰ ἐργαζόμενοι τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰς νόσους.* — c) Cf. ap. Hippolyt. IX, 9. *αἰὼν παῖς ἐστι παίζων πεσσεύων· παιδὸς ἡ βασιληΐη.* Lucian. Vit. Auct. 14, ubi Heraclitus loquens inducitur: *ταῦτα ὀδύρομαι καὶ ὅτι ἔμπεδον οὐδέν, ἀλλά κως ἐς κυκεῶνα πάντα συνειλέονται καί ἐστι τωὐτὸ τέρψις ἀτερψίη, γνῶσις ἀγνωσίη, μέγα μικρόν, ἄνω κάτω περιχωρέοντα καὶ ἀμειβόμενα ἐν τῇ τοῦ αἰῶνος παιδιῇ.* Adde Clem. Al. Paedag. I, 5, p. 90 D, Bernays Mus. Rhen. VII, p. 109 et quae leguntur ap. Hippolyt. IX, 10. *ὁ θεὸς ἡμέρη εὐφρόνη, χειμὼν θέρος, πόλεμος εἰρήνη, κόρος λιμός.* Exstant multa similia.

Plut. adv. Colot. 20. *Ὁ δὲ Ἡράκλειτος ὥς μέγα τι* 46
καὶ σεμνὸν διαπεπραγμένος, ἐδιζησάμην, φησίν, ἐμεωυτόν. **Heracl. ap. Stob. Serm. V, 119.** *Ἀνθρώποισι πᾶσι μέτεστι γινώσκειν ἑαυτοὺς καὶ σωφρονέειν.*

Cf. Schleierm. ad fragm. 73. Eodem pertinere videtur sententia ap. Clem. Alex. Paed. II, 10, p. 196 B. *Τὸ μὴ δῦνόν ποτε πῶς ἄν τις λάθοι;* h. e. ignem divinum, qui nunquam occidit sicut sol, quomodo quis lateat? Summam virtutem *τὴν σωφροσύνην* esse docuisse fertur, Stob. Serm. III, 84, summum bonum *τὴν εὐαρέστησιν,* Clem. Al. Strom. II, p. 417 A, quae videtur esse placida quietaque, quidquid vita ac fatum conciliet, animi constantia. Cf. Stob. Serm. III, 83, 84. *Ἀνθρώποισι γίνεσθαι ὁκόσα θέλουσιν οὐκ ἄμεινον· νοῦσος ὑγιείην ἐποίησεν ἡδὺ καὶ ἀγαθόν, λιμὸς κόρον, κάματος ἀνάπαυσιν.*

5. Anaxagoras.

Diog. L. II, 6. *Ἀναξαγόρας — Κλαζομένιος. οὗτος* 47
ἤκουσεν Ἀναξιμένους. **Ibid. 7.** *Φησὶ δ' Ἀπολλόδωρος ἐν τοῖς Χρονικοῖς γεγενῆσθαι αὐτὸν τῇ ἑβδομηκοστῇ Ὀλυμπιάδι, τεθνηκέναι δὲ τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς ὀγδοηκοστῆς *) ὀγδόης. ἤρξατο δὲ φιλοσοφεῖν Ἀθήνησιν ἐπὶ Καλλίου, ἐτῶν εἴκοσιν ὤν, ὥς φησι Δημήτριος ὁ Φαλη-*

---

*) Vulgo *ἑβδομηκοστῆς.*

ρεὺς ἐν τῇ τῶν ἀρχόντων ἀναγραφῇ· ἔνθα καί φασιν αὐτὸν ἔτη διατρῖψαι τριάκοντα. Plut. Pericl. 32. *Καὶ ψήφισμα Διοπείθης ἔγραψεν εἰσαγγέλλεσθαι τοὺς τὰ θεῖα μὴ νομίζοντας ἢ λόγους περὶ τῶν μεταρσίων διδάσκοντας, ἀπερειδόμενος εἰς Περικλέα δι' Ἀναξαγόρου τὴν ὑπόνοιαν. — — Ἀναξαγόραν δὲ φοβηθεὶς* (sc. *ὁ Περικλῆς*) *ἐξέπεμψε καὶ προὔπεμψεν ἐκ τῆς πόλεως.* Diog. L. II, 14. *Καὶ τέλος ἀποχωρήσας εἰς Λάμψακον αὐτόθι κατέστρεψεν.*

De aetate cf. Clinton F. H. a. 500, 480, 450, 428; C. F. Hermann de philos. Ionic. aetat. p. 10. 18 sqq. Ab Anaximene eum disciplinam accepisse (Cic. Nat. D. I, 11) quo minus putemus obstat ratio temporum. Callias archon plerumque vocatur Calliades. Exploratum est Anaxagoram Pericle familiariter usum esse, v. Plat. Phaedr. p. 270 A. *ὃ καὶ Περικλῆς πρὸς τῷ εὐφυὴς εἶναι ἐκτήσατο· προσπεσὼν γὰρ — Ἀναξαγόρᾳ μετεωρολογίας ἐμπλησθεὶς καὶ ἐπὶ φύσιν νοῦ τε καὶ ἀνοίας ἀφικόμενος, ὧν δὴ πέρι τὸν πολὺν λόγον ἐποιεῖτο Ἀναξαγόρας, ἐντεῦθεν εἵλκυσεν ἐπὶ τὴν τῶν λόγων τέχνην τὸ πρόσφορον αὐτῇ* scil. *τὸ ὑψηλόνουν τοῦτο καὶ πάντῃ τελεσιουργόν*, cf. Alcib. I, p. 118 C. De causis cur Athenis exul factus sit cf. Plutarch. V. Nic. 23. Diog. L. II, 12—14. Discipulum habuit praeter Periclem et Archelaum Euripidem, quem notum est Anaxagorae placita per fabulas suas frequentare. Cf. Valcken. diatrib. de Eurip. perdit. dramat. reliqq. p. 25 sq.

48 Plut. V. Nic. 23. *Ὁ — πρῶτος σαφέστατόν τε πάντων καὶ θαρραλεώτατον περὶ σελήνης καταυγασμῶν καὶ σκιᾶς λόγον εἰς γραφὴν καταθέμενος Ἀναξαγόρας.* Diog. L. II, 8. *Οὗτος ἔλεγε τὸν ἥλιον μύδρον εἶναι διάπυρον.*

Plurimus erat in siderum observatione, verum tamen ut in solis natura, ita etiam in lunae defectionibus definiendis rudior; cf. Stob. Eclog. I, p. 560, Hippol. Ref. Haer. I, 8 et de luna Plato Cratyl. p. 409. Saxum casurum esse e sole praedixisse fertur Ol. 78, 2 idque factum interdiu in Thraciae parte ad Aegos flumen, Plin. H. N. II, 58, Io. Lydus d. ostentis 7, Clinton F. H. a. 468. Placita perscripserat libro *περὶ φύσεως*, ut fertur, inscripto, cuius exordium exstat ap. Diog. L. II, 6, qui eum librum *ἡδέως καὶ μεγαλοφρόνως ἡρμηνευμένον* fuisse dicit. Ionice eum scripsisse cernitur ex fragmentis a Simplicio maximam partem servatis. Unum

tantummodo librum edidisse narratur a Diog. L. I, 16. De titulo *περὶ κύκλου τετραγωνισμοῦ*, Plut. de Exil. 17, ambiguum est utrum librum significet an adumbrationem per Anaxagoram in carcere factam. Sed libro scripta fuisse videtur *ἡ ἀκτινογραφίη*, Vitruv. VII praef., h. e. de scenarum architectura, quemadmodum ad aciem oculorum struendae sint. Anaxagoras in mathematicis numeratur a Platone Erast. p. 132 A, cf. Procul. ad Euclidem II, p. 19 ed. Basil. Primus ille Homerum allegorice interpretatus est, v. Georg. Syncell. Chron. p. 149 ed. Paris., in quo studio sodalem habuit Metrodorum Lampsacenum, Diog. L. II, 11. Cf. Lobeck. Aglaoph. p. 156 sq. — De Anaxagora scripserat inter antiquos Theophrastus, v. Simpl. in Arist. Phys. fol. 6 b, 35 b, Diog. L. V, 42, Suid. v. *Θεόφρ.* Fragmenta digesserunt Ed. Schaubach, Lips. 1827, W. Schorn, Bonnae 1829; cf. F. Panzerbieter, scriptio de fragmentorum Anaxagorae ordine, Meiningae 1836.

Anaxag. ap. Simplic. in Arist. Phys. fol. 34 b. *Τὸ* 49
δὲ γίνεσθαι καὶ ἀπόλλυσθαι οὐκ ὀρθῶς νομίζουσιν οἱ Ἕλληνες· οὐδὲν γὰρ χρῆμα γίνεται οὐδὲ ἀπόλλυται, ἀλλ' ἀπὸ ἐόντων χρημάτων συμμίσγεταί τε καὶ διακρίνεται. καὶ οὕτως ἂν ὀρθῶς καλοῖεν τό τε γίνεσθαι συμμίσγεσθαι καὶ τὸ ἀπόλλυσθαι διακρίνεσθαι. Id. ibid. fol. 33 b. *Τουτέων δὲ οὕτω διακεκριμένων γινώσκειν χρὴ ὅτι πάντα οὐδὲν ἐλάσσω ἐστὶν οὐδὲ πλέω· οὐ γὰρ ἀνυστὸν πάντων πλέω εἶναι, ἀλλὰ πάντα ἴσα αἰεί.*

Cf. Arist. Met. *Α*, 3. *Ἀναξαγόρας δὲ ὁ Κλαζομένιος τῇ μὲν ἡλικίᾳ πρότερος ὢν τούτου* (sc. *Ἐμπεδοκλέους*), *τοῖς δ' ἔργοις* (i. e. doctrina) *ὕστερος, ἀπείρους εἶναί φησι τὰς ἀρχάς· σχεδὸν γὰρ ἅπαντα τὰ ὁμοιομερῆ, καθάπερ ὕδωρ ἢ πῦρ, οὕτω γίγνεσθαι καὶ ἀπόλλυσθαί φησι συγκρίσει καὶ διακρίσει μόνον, ἄλλως δ' οὔτε γίγνεσθαι οὔτ' ἀπόλλυσθαι, ἀλλὰ διαμένειν ἀΐδια* h. e. prope omnes illas res, numero infinitas, quae partes habent ipsi rei similes eundem in modum atque aqua et ignis, principia esse voluit neque aliam nisi miscendi et discernendi mutationem subire. Cf. de Coelo III, 3. *Ἀναξαγόρας δ' Ἐμπεδοκλεῖ ἐναντίως λέγει περὶ τῶν στοιχείων. ὁ μὲν γὰρ πῦρ καὶ γῆν καὶ τὰ σύστοιχα τούτοις στοιχεῖά φησιν εἶναι τῶν σωμάτων καὶ συγκεῖσθαι πάντ' ἐκ τούτων, Ἀναξαγόρας δὲ τοὐναντίον· τὰ γὰρ ὁμοιομερῆ στοιχεῖα (λέγω δ' οἷον σάρκα καὶ ὀστοῦν καὶ τῶν τοιούτων ἕκαστον), ἀέρα δὲ καὶ πῦρ μῖγμα τούτων καὶ τῶν ἄλλων σπερμάτων πάντων· εἶναι γὰρ ἑκάτερον αὐτῶν ἐξ*

ἀοράτων ὁμοιομερῶν πάντων ἠθροισμένον. De Gener. et Corrupt. I, 1 (n. 55). — Etenim quae Anaxagoras vocaverat *σπέρματα* vel *χρήματα* vel *σπέρματα τῶν χρημάτων* (n. 49. 50), ea Aristoteles suo loquendi genere usus appellavit *ὁμοιομερῆ*, quo complecti solet omnes res, quae e partibus constant similibus, cf. de Gen. et Corr. l. c.: *ὁ μὲν γὰρ τὰ ὁμοιομερῆ στοιχεῖα τίθησιν, οἷον ὀστοῦν καὶ σάρκα καὶ μυελὸν καὶ τῶν ἄλλων ὧν ἑκάστου συνώνυμον τὸ μέρος ἐστίν.* Quod nomen ad posteriores propagatum ita deinde inflexum est, ut alii loquantur de homoeomeria Anaxagorae, quam principium esse rerum posuerit, velut Lucret. I, 830 sqq., alii de homoeomeriis, v. Sext. Emp. adv. Math. III, 33, X, 251, alii. Cf. F. Breier, *die Philosophie des Anaxagoras von Klazomenae nach Aristoteles, Berlin* 1840.

50 **Idem ib. fol. 33 b.** *Ἀναξαγόρας λέγων ἀπ' ἀρχῆς· „Ὁμοῦ πάντα χρήματα *) ἦν, ἄπειρα καὶ πλῆθος καὶ σμικρότητα· καὶ γὰρ τὸ σμικρὸν ἄπειρον ἦν* [a]. *καὶ πάντων ὁμοῦ ἐόντων οὐδὲν ἔνδηλον **) ἦν ὑπὸ σμικρότητος· πάντα γὰρ ἀήρ τε καὶ αἰθὴρ κατεῖχεν, ἀμφότερα ἄπειρα ἐόντα* [b] *· ταῦτα γὰρ μέγιστα ἔνεστιν ἐν τοῖσι σύμπασι καὶ πλήθεϊ καὶ μεγάθεϊ." καὶ μετ' ὀλίγον· „Καὶ γὰρ ὁ ἀὴρ καὶ ὁ αἰθὴρ ἀποκρίνεται ἀπὸ τοῦ περιέχοντος τοῦ πολλοῦ ***). καὶ τό γε περιέχον ἄπειρόν ἐστι τὸ πλῆθος." καὶ μετ' ὀλίγα· „Τουτέων δὲ οὕτως ἐχόντων χρὴ δοκέειν ἐνεῖναι †) πολλά τε καὶ παντοῖα ἐν πᾶσι τοῖσι συγκρινομένοισι, καὶ σπέρματα πάντων χρημάτων καὶ ἰδέας παντοίας ἔχοντα καὶ χροιὰς καὶ ἡδονάς"* [c]. — *„Πρὶν δὲ ἀποκριθῆναι", φησί, „ταῦτα ††) πάντων ὁμοῦ ἐόντων οὐδὲ χροιὴ ἔνδηλος ἦν οὐδεμίη· ἀπεκώλυε γὰρ ἡ σύμμιξις πάντων χρημάτων, τοῦ τε διεροῦ καὶ τοῦ ξηροῦ, καὶ*

---

*) Ita Schorn, codd. mss. sequutus, et propter sententiae rationem. Vulgo *ὁμοῦ χρήματα πάντα.* Simpl. de Coel. fol. 150. *Λέγει δὲ Ἀναξαγ. ἀρχόμενος τοῦ συγγράμματος· ὁμοῦ χρήματα ἦν, ἄπειρα πάντα καὶ πλ.* — **) Ita Schorn ex collat. fol. 8 a, 33 b cod. D, al. Vulgo *εὔδηλον.* Ita et in sequentibus. Panzerb. tuetur *εὔδηλον.* Simplic. de Coel. f. 150 *ἔνδηλον.* — ***) Schorn coni. *τοῦ τὰ πολλὰ περιέχοντος.* — †) Simpl. nostro loco *εἶναι.* Sed paullo infra *ἐνεῖναι.* cf. Simplic. de Coelo f. 150. Schorn *ἓν εἶναι* ex Phys. fol. 8 a. — ††) *ταῦτα* add. ex fol. 8 a.

τοῦ θερμοῦ καὶ τοῦ ψυχροῦ, καὶ τοῦ λαμπροῦ καὶ τοῦ ζοφεροῦ, καὶ γῆς πολλῆς ἐνεούσης καὶ σπερμάτων ἀπείρων πλῆθος) οὐδὲν ἐοικότων ἀλλήλοισιν· οὐδὲ γὰρ τῶν ἄλλων οὐδὲν ἔοικε τῷ ἑτέρῳ τὸ ἕτερον.*

a) Ab omni tempore erant infinita tanquam semina rerum eaque infinite parva, sed ita confusa et compacta ut essent *ὁμοῦ πάντα χρήματα* h. e. indiscreta et immota et quasi unum, cf. Arist. Met. *Λ*, 2, ubi infinitum Anaximandri et sphaerus Empedoclis comparatur cum uno Anaxagorae (*βέλτιον γὰρ ἢ ὁμοῦ πάντα,* v. n. 18, not. c), et Phys. III, 5, ubi idem appellatur *ἄπειρον* (n. 53, not. b). Adde Theophrastum ap. Simplic. Phys. fol. 6 b, qui locus laudatur n. 18, not. c. — b) Aether Anaxagorae ignem caelestem significat, nisi fallitur Aristoteles Meteor. I, 3, de Coelo I, 3, cf. infra n. 54. — c) *ἡδονὴ* videtur esse sapor, cf. in Diogene Apollon. n. 64, not. a.

Plut. de Plac. Phil. I, 29. *Ἀναξαγόρας καὶ οἱ Στωικοὶ* (sc. *τὴν τύχην*) *ἄδηλον αἰτίαν ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ.* **Alex. Aphrod. de Fato 2.** *Ἀναξαγόρας — λέγει — μηδὲν τῶν γιγνομένων γίγνεσθαι καθ' εἱμαρμένην, ἀλλὰ εἶναι κενὸν τοῦτο τοὔνομα.* 51

Apparet haec Stoicorum vocabula maximam partem esse, non Anaxagorae. Ad sensum cf. Arist. Met. *Α*, 3. *μετὰ δὲ τούτους καὶ τὰς τοιαύτας ἀρχὰς* (locutus erat de iis, qui omnem rerum naturam ex elementis sua sponte exstitisse existimaverant), *ὡς οὐχ ἱκανῶν οὐσῶν γεννῆσαι τὴν τῶν ὄντων φύσιν, πάλιν ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας — ἀναγκαζόμενοι τὴν ἐχομένην ἐζήτησαν ἀρχήν· τοῦ γὰρ εὖ καὶ καλῶς τὰ μὲν ἔχειν τὰ δὲ γίγνεσθαι τῶν ὄντων ἴσως οὔτε πῦρ οὔτε γῆν οὔτ' ἄλλο τῶν τοιούτων οὐθὲν οὔτ' εἰκὸς αἴτιον εἶναι οὔτ' ἐκείνους οἰηθῆναι· οὐδ' αὖ τῷ αὐτομάτῳ καὶ τῇ τύχῃ τοσοῦτον ἐπιτρέψαι πρᾶγμα καλῶς εἶχεν. νοῦν δή τις εἰπὼν εἶναι καθάπερ ἐν τοῖς ζῴοις καὶ ἐν τῇ φύσει τὸν αἴτιον τοῦ κόσμου καὶ τῆς τάξεως πάσης οἷον νήφων ἐφάνη παρ' εἰκῇ λέγοντας τοὺς πρότερον.*

Diog. L. II, 6. *Ἀναξαγόρας — ἀρξάμενος οὕτω τοῦ συγγράμματος· — „Πάντα χρήματα ἦν ὁμοῦ· εἶτα νοῦς ἐλθὼν αὐτὰ διεκόσμησε."* 52

---

*) Vulgo *πλήθους*. Emend. Schorn. — Postrema verba *οὐδὲ γὰρ — ἕτερον* Panzerb. non Anaxagorae sed Simplicii esse censet.

Coartavit Diogenes quae plenius leguntur apud Simplicium l. l.; cf. Simpl. de Coel. f. 145. *λέγει γὰρ ὅτι ἦν ὁμοῦ πάντα χρήματα, νοῦς δὲ αὐτὰ διακρίνας διεκόσμησε.* Arist. Phys. VIII, 1. *φησὶ γὰρ ἐκεῖνος ὁμοῦ πάντων ὄντων καὶ ἠρεμούντων τὸν ἄπειρον χρόνον κίνησιν ἐμποιῆσαι τὸν νοῦν καὶ διακρῖναι.* Quid differret inter *νοῦν* et *ψυχὴν* parum curasse Anaxagoram queritur idem de An. I, 2, 5. *Ἀναξαγόρας δ' ἧττον διασαφεῖ περὶ αὐτῶν* (sc. *τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦ*)*· πολλαχοῦ μὲν γὰρ τὸ αἴτιον τοῦ καλῶς καὶ ὀρθῶς τὸν νοῦν λέγει, ἑτέρωθι δὲ τοῦτον εἶναι τὴν ψυχήν· ἐν ἅπασι γὰρ ὑπάρχειν αὐτὸν τοῖς ζῴοις, καὶ μεγάλοις καὶ μικροῖς, καὶ τιμίοις καὶ ἀτιμοτέροις.* Sed cf. quae leguntur ib. 13. *πλὴν ἀρχήν γε τὸν νοῦν τίθεται μάλιστα πάντων· μόνον γοῦν φησὶν αὐτὸν τῶν ὄντων ἁπλοῦν εἶναι καὶ ἀμιγῆ τε καὶ καθαρόν. ἀποδίδωσι δ' ἄμφω τῇ αὐτῇ ἀρχῇ, τό τε γιγνώσκειν καὶ τὸ κινεῖν.* Adde de An. III, 4 et quae ad locum subsequentem disputat Breier l. c. p. 54 sqq.

53 **Anaxag. ap. Simpl. fol. 33 b. 35 a.** *Τὰ μὲν ἄλλα παντὸς μοῖραν* [a] *μετέχει*). νόος δέ ἐστιν ἄπειρον καὶ αὐτοκρατὲς καὶ μέμικται οὐδενὶ χρήματι, ἀλλὰ μοῦνος αὐτὸς**) ἐφ' ἑωυτοῦ ἐστιν· εἰ μὴ γὰρ ἐφ' ἑωυτοῦ ἦν, ἀλλά τεῳ ἐμέμικτο ἄλλῳ, μετεῖχεν ἂν ἁπάντων χρημάτων, εἰ ἐμέμικτό τεῳ· ἐν παντὶ γὰρ παντὸς μοῖρα ἔνεστιν, ὥσπερ ἐν τοῖσι πρόσθεν μοι λέλεκται· καὶ ἂν***) ἐκώλυεν* [b] *αὐτὸν τὰ συμμεμιγμένα, ὥστε μηδενὸς χρήματος κρατέειν ὁμοίως, ὡς καὶ μοῦνον ἐόντα ἐφ' ἑωυτοῦ. ἔστι γὰρ λεπτότατόν* [c] *τε πάντων χρημάτων καὶ καθαρώτατον, καὶ γνώμην γε περὶ παντὸς πᾶσαν ἴσχει καὶ ἰσχύει μέγιστον. Ὅσα γε†) ψυχὴν ἔχει καὶ μέζω καὶ ἐλάσσω††), πάντων νόος κρατέει· καὶ τῆς περιχωρήσιος τῆς συμπάσης νόος ἐκράτησεν, ὥστε περιχωρῆσαι τὴν ἀρχήν. καὶ πρῶτον ἀπὸ τοῦ σμικροῦ ἤρξατο περιχωρῆσαι, ἔπειτεν πλέον περιεχώρεε†††), καὶ περιχωρήσει ἐπὶ πλέον* [d] *καὶ τὰ συμμισγόμενά τε καὶ ἀποκρινόμενα κα ὶ διακρινόμεναπάντα*

---

*) Restit. Schorn ex cod. D. Vulg. *ἔχει.* — **) Schorn *μοῦνον αὐτό.* — ***) Restit. Schorn ex cod. D. Vulg. *ἀνεκώλυεν.* — †) Schorn coni. *ὅσα τε.* — ††) *τὰ μέζω καὶ τὰ ἐλάσσω* add. Schorn ex fol. 38 a. cod. D. C. — †††) Vulgo *ἐπεὶ δὲ πλεῖον περιχωρεῖ.*

ἔγνω νόος· καὶ ὁκοῖα ἔμελλεν ἔσεσθαι καὶ ὁκοῖα ἦν καὶ ἅσσα*) νῦν ἔστι καὶ ὁκοῖα ἔσται, πάντα διεκόσμησε νόος, καὶ τὴν περιχώρησιν ταύτην, ἣν νῦν περιχωρέει τά τε ἄστρα καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ ὁ ἀὴρ καὶ ὁ αἰθὴρ οἱ ἀποκρινόμενοι· ἡ δὲ περιχώρησις αὐτὴ**) ἐποίησεν ἀποκρίνεσθαι. καὶ ἀποκρίνεται ἀπό τε τοῦ ἀραιοῦ τὸ πυκνὸν καὶ ἀπὸ τοῦ ψυχροῦ τὸ θερμὸν καὶ ἀπὸ τοῦ ζοφεροῦ τὸ λαμπρὸν καὶ ἀπὸ τοῦ διεροῦ τὸ ξηρόν. μοῖραι δὲ πολλαὶ πολλῶν εἰσί. παντάπασι δὲ οὐδὲν ἀποκρίνεται οὐδὲ διακρίνεται τὸ***) ἕτερον ἀπὸ τοῦ ἑτέρου c, πλὴν νόου. νόος δὲ πᾶς ὅμοιός ἐστι, καὶ ὁ μέζων καὶ ὁ ἐλάσσων. ἕτερον δὲ οὐδέν ἐστιν ὅμοιον οὐδενὶ ἑτέρῳ†), ἀλλ' ὅτεων††) πλεῖστα ἔνι, ταῦτα ἐνδηλότατα ἓν ἕκαστόν ἐστι καὶ ἦν.

a) Cf. Arist. Phys. I, 4; Plut. de Pl. Ph. I, 3; Lucret. de Rer. Nat. I, 876 sq.; Simplic. in Arist. Phys. fol. 6 b. *Πάντα γὰρ τὰ ὁμοιομερῆ, οἷον ὕδωρ ἢ πῦρ ἢ χρυσόν, ἀγέννητα μὲν εἶναι καὶ ἄφθαρτα· φαίνεσθαι δὲ γιγνόμενα καὶ ἀπολλύμενα συγκρίσει καὶ διακρίσει μόνον, πάντων μὲν ἐν πᾶσιν ὄντων, ἑκάστου δὲ κατὰ το ἐπικρατοῦν ἐν αὐτῷ χαρακτηριζομένου· χρυσὸς γὰρ φαίνεται ἐκεῖνο ἐν ᾧ πολὺ τὸ χρυσίον, καίτοι πάντων ἐνόντων.* — b) Infinitam enim illam seminum commixtionem ab initio immotam constitisse et quasi rigore quodam adstrictam fuisse statuebat, v. Arist. Phys. III, 5. *Ἀναξαγόρας δ' ἀτόπως λέγει περὶ τῆς τοῦ ἀπείρου μονῆς· στηρίζειν γὰρ αὐτὸ αὐτό φησι τὸ ἄπειρον· τοῦτο δέ, ὅτι ἐν αὐτῷ· ἄλλο γὰρ οὐδὲν περιέχει, ὡς ὅπου ἄν τι ᾖ πεφυκός, ἐνταῦθα εἶναι.* — c) Ambigua voce utitur, quae erat sermonis philosophici tum temporis inopia et angustia. Nempe mens nihil cum materia commune habet. — d) Initium motus facit mens; sed moventur per eam non omnia, sed pauca tantum. Accedit deinde *ἡ περιχώρησις*, qua ipsae res sua sponte et agitantur et secernuntur, v. quae sequuntur *ἡ δὲ περιχώρησις αὐτὴ ἐποίησεν ἀποκρίνεσθαι κτλ.*, ubi *αὐτὴ* dicitur velut *αὐτὸς* (*Ζεὺς*) *δ' ἐκ κεφαλῆς Τριτογένειαν ἔτικτε*, Hesiod.

---

*) Sic fol. 38 a. Vulg. *ὅσα*. — **) Vulgo *αὕτη*, v. fol. 37 b, 38 b. — ***) *οὐδὲ διακρίνεται τὸ* acc. ex cod. D. fol. 33 b, cf. f. 38 a. — †) Fol. 35 a. *οὐδενὶ ἑτέρῳ, ἀπείρων ὄντων*, quod recepit Schorn. Verendum vero, ne *ἀπείρων ὄντων* addita sint a Simplicio. Vulgo *οὐδενὶ ἄλλῳ, ἀλλ' ὅτ.* — ††) Vulgo *ὅτῳ*. Schorn *ὅτεῳ*. Panzerb. *ὅτευ*.

Theog. 924, similia; Simpl. Phys. fol. 67 a. *κινεομένων δὲ καὶ διακρινομένων ἡ περιχώρησις πολλῷ μᾶλλον ἐποίεε διακρίνεσθαι.* Hoc Anaxagorae Socrates ap. Plat. Phaed. p. 98 B criminatur, eum mente principio quidem tanquam deo ex machina usum esse dicens, deinde vero eam deseruisse subsidiumque sibi a causis naturalibus petiisse: *προϊὼν καὶ ἀναγιγνώσκων ὁρῶ ἄνδρα τῷ μὲν νῷ οὐδὲν χρώμενον οὐδέ τινας αἰτίας ἐπαιτιώμενον εἰς τὸ διακοσμεῖν τὰ πράγματα, ἀέρας δὲ καὶ αἰθέρας καὶ ὕδατα αἰτιώμενον καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ ἄτοπα.* Cf. Aristot. Met. *Α*, 4. *Ἀναξαγόρας τε γὰρ μηχανῇ χρῆται τῷ νῷ πρὸς τὴν κοσμοποιίαν, καὶ ὅταν ἀπορήσῃ διὰ τίν' αἰτίαν ἐξ ἀνάγκης ἐστί, τότε παρέλκει αὐτόν, ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις πάντα μᾶλλον αἰτιᾶται τῶν γιγνομένων ἢ νοῦν.* Simpl. Phys. fol. 73 b. *Ἀναξαγόρας δὲ τὸν νοῦν ἐάσας, ὥς φησιν Εὔδημος, καὶ αὐτοματίζων τὰ πολλὰ συνίστησιν.* — e) Cf. Anax. ap. Simpl. Phys. fol. 38 a. *ὅτι οὐ κεχώρισται ἀλλήλων τὰ ἐν τῷ ἑνὶ κόσμῳ οὐδὲ ἀποκέκοπται πελέκει.*

54 Id. ibid. fol. 38 b. „*Τὸ μὲν πυκνόν*", *φησί*, „*καὶ διερὸν καὶ ψυχρὸν καὶ ζοφερὸν ἐνθάδε συνεχώρησεν. ἔνθα νῦν ἡ γῆ· τὸ δὲ ἀραιὸν καὶ τὸ θερμὸν καὶ τὸ ξηρὸν**) *ἐξεχώρησεν ἐς τὸ πρόσω τοῦ αἰθέρος.*" *καὶ τὰ μὲν ἀρχοειδῆ ταῦτα καὶ ἁπλούστατα*[a] *ἀποκρίνεσθαι λέγει· ἄλλα δὲ τούτων συνθετώτερα ποτὲ μὲν συμπήγνυσθαι λέγει ὡς σύνθετα, ποτὲ δὲ ἀποκρίνεσθαι ὡς τὴν γῆν. οὕτω γάρ φησιν·* „*Ἀπὸ τουτέων ἀποκρινομένων συμπήγνυται γῆ· ἐκ μὲν γὰρ τῶν νεφελέων ὕδωρ ἀποκρίνεται, ἐκ δὲ τοῦ ὕδατος γῆ, ἐκ δὲ τῆς γῆς λίθοι συμπήγνυνται ὑπὸ τοῦ ψυχροῦ, οὗτοι δὲ ἐκχωρέουσι μᾶλλον τοῦ ὕδατος***)."

a) *Ἁπλούστατα* non sunt ea, quae ex simplicissimis composita sunt, sed ea, quae primo quoque et simplicissimo motu oriuntur. Primum enim aer et aether secernuntur, quibuscum coniunctissima sunt sidera atque sol et luna, cf. n. 50 et haec in n. 53. *τά τε ἄστρα καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ ὁ ἀὴρ καὶ ὁ αἰθὴρ οἱ ἀποκεκριμένοι.* Deinde ex nubibus h. e. ex aere discreta aqua consistit terra etc. Solem, lunam, reliqua sidera lapides esse ignitos atque

---

*) Schorn ex Hippol. I, 8. inseri vult *καὶ τὸ λαμπρόν.* — **) Cf. Simpl. fol. 33 b, ubi legitur *λίθος συμπήγνυται*, quod placuit Schornio.

pellucentes putabat, v. Diog. L. II, 12, Hippolyt. I, 8, Plut. Lysand. 12, Pl. Ph. II, 13, 3, cf. Plato Legg. XII, p. 967 C. *τὰ γὰρ πρὸ τῶν ὀμμάτων πάντα αὐτοῖς ἐφάνη τὰ κατ' οὐρανὸν φερόμενα μεστὰ εἶναι λίθων καὶ γῆς καὶ πολλῶν ἄλλων ἀψύχων σωμάτων.*

Arist. de Gen. et Corr. I, 1. *Ἐναντίως δὲ φαίνον-* 55
ται λέγοντες οἱ περὶ Ἀναξαγόραν τοῖς περὶ Ἐμπεδοκλέα. ὁ μὲν γάρ φησι πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ ἀέρα καὶ γῆν στοιχεῖα τέσσαρα καὶ ἁπλᾶ εἶναι μᾶλλον ἢ σάρκα καὶ ὀστοῦν καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ὁμοιομερῶν· οἱ δὲ ταῦτα μὲν ἁπλᾶ καὶ στοιχεῖα. γῆν δὲ καὶ πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ ἀέρα σύνθετα· πανσπερμίαν γὰρ εἶναι τούτων.

Inde derivabantur quae pertinebant ad alimentorum rationem explicandam. Plut. de Plac. Phil. I, 3. *τροφὴν γοῦν προσφερόμεθα ἁπλῆν καὶ μονοειδῆ, οἷον τὸν δημήτριον ἄρτον, τὸ ὕδωρ πίνοντες· καὶ ἐκ ταύτης τῆς τροφῆς τρέφεται θρὶξ φλὲψ ἀρτηρία νεῦρα ὀστᾶ καὶ τὰ λοιπὰ μόρια. τούτων οὖν γιγνομένων ὁμολογητέον ἐστὶν· ὅτι ἐν τῇ τροφῇ τῇ προσφερομένῃ πάντα ἐστὶ τὰ ὄντα κτλ.* Arist. de Gen. Anim. I, 18. *Ἀναξαγόρας μὲν γὰρ εὐλόγως φησὶ σάρκας ἐκ τῆς τροφῆς προσιέναι ταῖς σαρξίν.*

Arist. Phys. IV, 6. *Οἱ μὲν οὖν δεικνύναι πειρώμε-* 56
νοι ὅτι οὐκ ἔστιν (sc. *τὸ κενόν*) *οὐχ ὃ βούλονται λέγειν οἱ ἄνθρωποι κενὸν, τοῦτ' ἐξελέγχουσιν ἀλλ' ἁμαρτάνοντες λέγουσιν, ὥσπερ Ἀναξαγόρας καὶ οἱ τοῦτον τὸν τρόπον ἐλέγχοντες. ἐπιδεικνύουσι γὰρ ὅτι ἔστι τι ὁ ἀήρ, στρεβλοῦντες τοὺς ἀσκοὺς καὶ δεικνύντες ὡς ἰσχυρὸς ὁ ἀὴρ καὶ ἐναπολαμβάνοντες ἐν ταῖς κλεψύδραις.*

Theophr. Hist. Plant. III, 2. *Ἀναξαγόρας μὲν τὸν* 57
ἀέρα πάντων φάσκων ἔχειν σπέρματα καὶ ταῦτα συγκαταφερόμενα τῷ ὕδατι γεννᾶν τὰ φυτά. **Diog. L. II, 9.** *Ζῷα γενέσθαι ἐξ ὑγροῦ καὶ θερμοῦ καὶ γεώδους, ὕστερον δὲ ἐξ ἀλλήλων* [a]. **Plut. Qu. Nat. 1.** *Ζῷον γὰρ ἔγγειον τὸ φυτὸν εἶναι οἱ περὶ — Ἀναξαγόραν — οἴονται.* **Arist. de Plant. I, 1.** *Ὁ μὲν Ἀναξαγόρας καὶ ζῷα εἶναι* (sc. *τὰ φυτὰ*) *καὶ ἥδεσθαι καὶ λυπεῖσθαι εἶπε, τῇ τε*

ἀπορροῇ τῶν φύλλων καὶ τῇ αὐξήσει τοῦτο ἐκλαμβάνων. — — καὶ νοῦν καὶ γνῶσιν εἶπε ἔχειν τὰ φυτά [b].

a) De animalibus cf. Hippol. I, 8, Irenaeus adv. Haer. II, 14. *Anaxagoras autem — dogmatizavit facta animalia decidentibus e coelo in terram seminibus.* Cf. in Anaximandro n. 22. — b) Eo differunt res animatae ab inanimatis, quod in illis inest intellectus, qui iis et pro anima et pro ratione est, v. Anaxag. ap. Simpl. Phys. fol. 35 a. *ἐν παντὶ παντὸς μοῖρα ἔνεστι πλὴν νόου· ἔστιν οἷσι δὲ καὶ νόος ἔνι.* Stob. Ecl. I, p. 790, ubi Anaxagoras cum aliis dicitur docuisse *θύραθεν εἰσκρίνεσθαι τὸν νοῦν.* Adde quae ex Aristotele laudantur n. 52, not. Hominem a ceteris animalibus nonnisi eo differre censebat, quod corpore aptiore uteretur, v. Arist. d. Part. Anim. IV, 10. *Ἀναξαγόρας μὲν οὖν φησι διὰ τὸ χεῖρας ἔχειν φρονιμώτατον εἶναι τῶν ζῴων ἄνθρωπον,* cf. Plut. de Frat. Am. 2, de Fortun. 3. Neque in sola terra, sed etiam in sideribus animalia rationalia existere docebat, v. Simpl. Phys. fol. 8 a, 33 b; Diog. L. II, 8; Hippolyt. I, 8. Ipsam rationem parum distinxisse memoratur a sensibus, Arist. Met. *Γ*, 5. *Ἀναξαγόρου δὲ καὶ ἀπόφθεγμα μνημονεύεται πρὸς τῶν ἑταίρων τινάς, ὅτι τοιαῦτ' αὐτοῖς ἔσται τὰ ὄντα οἷα ἂν ὑπολάβωσιν.* Cf. Cic. Ac. I, 12.

58 **Sext. Empir. adv. Math. VII, 90.** *Ὁ μὲν φυσικώτατος Ἀναξαγόρας ὡς ἀσθενεῖς διαβάλλων τὰς αἰσθήσεις ὑπὸ ἀφαυρότητος αὐτῶν, φησίν, οὐ δυνατοί ἐσμεν κρίνειν τἀληθές. τίθησί τε πίστιν αὐτῶν τῆς ἀπιστίας τὴν παρὰ μικρὸν τῶν χρωμάτων ἐξαλλαγήν· εἰ γὰρ δύο λάβοιμεν χρώματα, μέλαν καὶ λευκόν, εἶτα ἐκ θατέρου εἰς θάτερον κατὰ σταγόνα παρεκχέοιμεν, οὐ δυνήσεται ἡ ὄψις διακρίνειν τὰς παρὰ μικρὸν μεταβολάς, καίπερ πρὸς τὴν φύσιν ὑποκειμένας.*

Sequuntur haec ex eo quod omnia mixtione et discretione seminum primorum fieri, eaque semina tam parva esse docebat ut oculis cerni non possent, *διὰ μικρότητα τῶν ὄγκων ἐξ ἀναισθήτων ἡμῖν,* ut ait Arist. Phys. I, 4; de Coelo III, 3. Nihilominus sensibus nos ducibus uti posse statuebat ad ea, quae in mixtione aut vere inessent aut ante ceteras partes praepollerent, diiudicanda. V. Lucret. de Rer. Nat. I, 875 sqq. *Id quod Anaxagoras sibi sumit, ut omnibus omnis Res putet inmixtas rebus latitare, sed illud Apparere unum, cuius sint plurima mixta Et magis in promtu pri-*

maque in fronte locata. Inde Sext. Empir. adv. Math. VII, 140. *τῆς τῶν ἀδήλων καταλήψεως τὰ φαινόμενα, ὥς φησιν Ἀναξαγόρας* (sc. *εἶναι κριτήρια*). Quamquam etiam sic falluntur sensus, v. Sext. Emp. Pyrrh. Hypot. I, 33. *νοούμενα δὲ* (sc. *ἀντιτίθεμεν*) *φαινομένοις, ὡς ὁ Ἀναξαγόρας τῷ λευκὴν εἶναι τὴν χιόνα ἀντετίθει ὅτι ἡ χιὼν ὕδωρ ἐστὶ πεπηγός, τὸ δὲ ὕδωρ ἐστὶ μέλαν, καὶ ἡ χιὼν ἄρα μέλαινά ἐστιν.* Cf. Cic. Acad. pr. II, 31 et quae de singulorum sensuum causis et condicionibus ex Anaxagora excerpsit Theophrastus de Sensu c. 27 sqq., unde sufficiat laudasse haec: *Ἀναξαγόρας δὲ γίγνεσθαι μὲν* (*τὰς αἰσθήσεις*) *τοῖς ἐναντίοις· τὸ γὰρ ὅμοιον ἀπαθὲς ἀπὸ τοῦ ὁμοίου· καθ' ἑκάστην δὲ πειρᾶται διαριθμεῖν. — — ἅπασαν δ' αἴσθησιν μετὰ λύπης, ὅπερ ἂν δόξειεν ἀκόλουθον εἶναι τῇ ὑποθέσει· πᾶν γὰρ τὸ ἀνόμοιον ἁπτόμενον πόνον παρέχει.*

6. Diogenes Apolloniates.

Diog. L. IX, 57. Διογένης — Ἀπολλωνιάτης, ἀνὴρ 59
φυσικὸς καὶ ἄγαν ἐλλόγιμος. ἤκουσε δὲ Ἀναξιμένους·
ἦν δὲ ἐν τοῖς χρόνοις κατ' Ἀναξαγόραν.

Apollonia, quam Diogenes patriam habuit, erat Cretae insulae oppidum, v. Steph. B. v. *Ἀπολλωνία.* De aetate v. Clint. F. H. s. ann. 468 et app. XXI, p. 449 ed. 3. Physicorum fermo novissimum fuisse affirmat Simplicius in Arist. Phys. fol. 6 a. *καὶ Διογένης δὲ ὁ Ἀπολλωνιάτης σχεδὸν νεώτατος γεγονὼς τῶν περὶ ταῦτα* (sc. *τὰ φυσικὰ*) *σχολασάντων τὰ μὲν πλεῖστα συμπεφορημένως γέγραφε, τὰ μὲν κατὰ Ἀναξαγόραν τὰ δὲ κατὰ Λεύκιππον λέγων.* Ex fragmentis quantum indicare licet, videtur principia Anaximenis secutus esse, sed itá ut post Anaxagoram scripserit et antiquiorem doctrinam adversus eum munire studuerit.

Diog. L. IX, 57. Ἀρχὴ δὲ αὐτῷ τοῦ συγγράμματος 60
ἥδε· „Λόγου παντὸς ἀρχόμενον δοκέει μοι χρεὼν εἶναι
τὴν ἀρχὴν ἀναμφισβήτητον παρέχεσθαι, τὴν δὲ ἑρμηνηΐην
ἁπλῆν καὶ σεμνήν."

Cf. Diog. L. VI, 81. In libris mss. erat *δοκεῖ* et *ἑρμηνείαν*, verum Ionica dialecto scripsisse Diogenem cernitur ex fragmentis a Simplicio servatis, in quibus castigandis et interpretandis elaboraverunt Panzerbieter, Diogenes Apolloniates, Lips. 1830, et W. Schorn, Anaxagorae et Diogenis fragmenta, Bonnae 1829. Plura olim Diogenis scripta exstitisse, sed solum opus *περὶ φύσεως* ad se

pervenisse testatur Simpl. l. l. fol. 32 b. *ἰστέον ὡς γέγραπται πλείονα τῷ Διογένει τούτῳ συγγράμματα, ὡς αὐτὸς ἐν τῷ περὶ φύσεως ἐμνήσθη, καὶ πρὸς φυσιολόγους ἀντειρηκέναι λέγων, οὓς καλεῖ καὶ αὐτὸς σοφιστάς, καὶ μετεωρολογίας γεγραφέναι, ἐν ᾗ καὶ λέγει περὶ τῆς ἀρχῆς εἰρηκέναι, καὶ μέντοι καὶ περὶ ἀνθρώπου φύσεως*, cf. 6 a. Secundi libri *περὶ φύσεως* meminit Rufus ap. Galen. sec. c. in Epid. Hippocr. VI, 49, p. 1006 Kuehn.

61 Simpl. Phys. fol. 32 b. *Γράφει δὲ εὐθὺς μετὰ τὸ προοίμιον τάδε· „Ἐμοὶ δὲ δοκέει, τὸ μὲν ξύμπαν εἰπεῖν, πάντα τὰ ἐόντα ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἑτεροιοῦσθαι καὶ τὸ αὐτὸ εἶναι. καὶ τοῦτο εὔδηλον· εἰ γὰρ τὰ ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ ἐόντα νῦν, γῆ καὶ ὕδωρ*) καὶ τἆλλα ὅσα φαίνεται ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ ἐόντα, εἰ τουτέων τι ἦν τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου ἕτερον ἐὸν τῇ ἰδίῃ φύσεϊ, καὶ μὴ τὸ αὐτὸ ἐὸν μετέπιπτε πολλαχῶς καὶ ἠτεροιοῦτο, οὐδ' ἂν**) οὔτε μίσγεσθαι ἀλλήλοισιν ἠδύνατο, οὔτε ὠφέλησις τῷ ἑτέρῳ οὔτε βλάβη... οὐδ' ἂν οὔτε φυτὸν ἐκ τῆς γῆς φῦναι οὔτε ζῷον οὔτε ἄλλο γενέσθαι οὐδέν, εἰ μὴ οὕτω συνίστατο ὥστε τωὐτὸ εἶναι. ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἑτεροιούμενα ἄλλοτε ἀλλοῖα γίνεται καὶ ἐς τὸ αὐτὸ ἀναχωρέει"* [a].

a) His significari videtur omnes res ex uno eodemque fundamento ortas esse inque idem fundamentum absumtum iri. Certe Diogenes inter eos refertur, qui res definito temporum cyclo confecto interire et regenerari docuerunt, v. Simpl. Phys. fol. 257 b; Stob. Ecl. I, p. 496.

Eundem haud dubie locum respexit Arist. de Gen. et Corr. I, 6. *καὶ τοῦτ' ὀρθῶς λέγει Διογένης, ὅτι εἰ μὴ ἐξ ἑνὸς ἦν ἅπαντα, οὐκ ἂν ἦν τὸ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν ὑπ' ἀλλήλων κτλ.* Theophr. de Sensu 39. *Διογένης δ', —— οὐδὲ γὰρ τὸ ποιεῖν εἶναι καὶ πάσχειν, εἰ μὴ πάντα ἦν ἐξ ἑνός.* Quod ad verba Diogenis attinet, patet ea in initio operis collocata fuisse. Continetur igitur iis *ἡ ἀρχὴ ἀναμφισβήτητος*, v. n. 60.

62 Id. ibid. fol. 33 a. *Θαυμαστὸν δὲ ὅτι κατὰ ἑτεροίωσιν τὴν ἀπ' αὐτοῦ (sc. τοῦ ἀέρος) λέγων τὰ ἄλλα γίγνε-*

---

*) Cod. D addit *καὶ ἀὴρ καὶ πῦρ*. — **) Ed. *οὐδαμῇ*. Corr. Schorn, qui post *βλάβη* excidisse putat *ἀπὸ τοῦ ἑτέρου γενέσθαι*.

σθαι ἀΐδιον ὅμως αὐτό φησι λέγων· „καὶ αὐτὸ μὲν τοῦτο καὶ ἀΐδιον καὶ ἀθάνατον σῶμα· τῶν δὲ τὰ μὲν γίνεται τὰ δὲ ἀπολείπει." καὶ ἐν ἄλλοις· „ἀλλὰ τοῦτό μοι δῆλον δοκέει εἶναι, ὅτι καὶ μέγα καὶ ἰσχυρὸν καὶ ἀΐδιόν τε καὶ ἀθάνατον καὶ πολλὰ εἰδός ἐστι."

Id. ibid. fol. 32 b. Ἐφεξῆς δὲ δείξας ὅτι ἐστὶν ἐν τῇ 63
ἀρχῇ ταύτῃ νόησις πολλή, „οὐ γὰρ ἄν", φησίν, „οὕτω δεδάσθαι οἷόν τε ἦν ἄνευ νοήσιος, ὥστε πάντων μέτρα ἔχειν, χειμῶνός τε καὶ θέρεος, καὶ νυκτὸς καὶ ἡμέρης, καὶ ὑετῶν καὶ ἀνέμων καὶ εὐδιέων· καὶ τὰ ἄλλα εἴ τις βούλεται ἐννοέεσθαι, εὑρίσκοι ἂν οὕτω διακείμενα, ὡς ἀνυστὸν κάλλιστα", ἐπάγει ὅτι καὶ ἄνθρωπος καὶ τὰ ἄλλα ζῷα ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης, ἥτις ἐστὶν ὁ ἀήρ, καὶ ζῇ καὶ ψυχὴν ἔχει καὶ νόησιν, λέγων οὕτως· „ἔτι δὲ πρὸς τούτοισι καὶ τάδε μεγάλα σημήϊα· ἄνθρωπος γὰρ καὶ τὰ ἄλλα ζῷα ἀναπνέοντα ζώει τῷ ἀέρι, καὶ τοῦτο αὐτοῖσι καὶ ψυχή ἐστι καὶ νόησις, ὡς δεδήλωται ἐν τῇδε τῇ συγγραφῇ ἐμφανέως· καὶ ἐὰν τοῦτο ἀπαλλαχθῇ, ἀποθνήσκει καὶ ἡ νόησις ἐπιλείπει."

Id. ibid. fol. 33 a. Εἶτα μετ' ὀλίγον σαφῶς ἐπήγαγε· 64
„καί μοι δοκέει τὸ τὴν νόησιν ἔχον εἶναι ὁ ἀὴρ καλεόμενος ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὑπὸ τούτου πάντα*) καὶ κυβερνᾶσθαι καὶ πάντων κρατέειν· ἀπὸ γάρ μοι τούτου δοκέει ἔθος**) εἶναι καὶ ἐπὶ πᾶν ἀφῖχθαι καὶ πάντα διατιθέναι καὶ ἐν παντὶ ἐνεῖναι· καὶ οὐκ ἔστιν οὐδὲ ἕν, ὅτι***) μὴ μετέχοι τούτου. μετέχει δὲ οὐδὲ ἓν ὁμοίως τὸ ἕτερον τῷ ἑτέρῳ, ἀλλὰ πολλοὶ τρόποι καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀέρος καὶ τῆς νοήσιός εἰσιν· ἔστι γὰρ πολύτροπος, καὶ θερμότερος καὶ ψυχρότερος, καὶ ξηρότερος καὶ ὑγρότερος, καὶ στασιμώτερος καὶ ὀξυτέρην κίνησιν ἔχων, καὶ ἄλλαι πολ-

*) Ed. πάντας. Corr. Schorn. — **) ἔθος corruptum. Videtur legendum ἕκαστον vel ἓν ἕκαστον. — ***) Ed. καὶ ἐστὶ μηδὲ ἓν ὅ τι et deinde μετέχει. Corr. Schorn ex codd. C. D.

λαὶ ἑτεροιώσιες ἔνεισι καὶ ἡδονῆς[a] καὶ χροιῆς ἄπειροι. καὶ πάντων τῶν ζῴων δὲ ἡ ψυχὴ τὸ αὐτό ἐστιν, ἀὴρ θερμότερος μὲν τοῦ ἔξω, ἐν ᾧ εἰμέν, τοῦ μέντοι παρὰ τῷ ἡελίῳ πολλὸν ψυχρότερος. ὅμοιον δὲ τοῦτο τὸ θερμὸν οὐδενὸς τῶν ζῴων ἐστίν, ἐπεὶ οὐδὲ τῶν ἀνθρώπων ἀλλήλοισιν, ἀλλὰ διαφέρει μέγα μὲν οὔ, ἀλλ' ὥστε παραπλήσια εἶναι, οὐ μέντοι ἀτρεκέως γε ὅμοιον ἐόν. οὐδὲν δ' οἷόν τε γενέσθαι τῶν ἑτεροιουμένων ἕτερον ἑτέρου, πρὶν τὸ αὐτὸ γένηται. ἅτε ὦν πολυτρόπου ἐούσης*) τῆς ἑτεροιώσιος πολύτροπα καὶ τὰ ζῷα καὶ πολλά, καὶ οὔτε ἰδέην ἀλλήλοισιν ἐοικότα οὔτε δίαιταν οὔτε νόησιν ὑπὸ τοῦ πλήθεος τῶν ἑτεροιωσίων. ὅμως δὲ πάντα τῷ αὐτῷ καὶ ζῇ καὶ ὁρᾷ καὶ ἀκούει καὶ τὴν ἄλλην νόησιν[b] ἔχει ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πάντα."

a) De sensu huius vocis dubitatur, v. Philipson Ὕλη ἀνθρωπίνη p. 205; Brandis *Handb.* I, p. 282; Zeller *d. Philos. d. Gr.* I, p. 195. Persimili significatione usurpatur ab Anaxagora, v. supra n. 50. — b) Hinc intelligitur *νόησιν* etiam ad sensus referri.

Intellectum calido tantum aeri tribuit; quocirca eum aerem, qui esset in animalibus, densum et udum esse, eamque densitatem atque udorem quominus clare cogitarent obstare statuebat, v. Plut. de Plac. Phil. V, 20. *Διογένης μετέχειν μὲν αὐτὰ (sc. τὰ ζῷα) τοῦ νοητοῦ καὶ ἀέρος, διὰ δὲ τὸ τὰ μὲν πυκνότητι τὰ δὲ πλεονασμῷ τῆς ὑγρασίας .... μήτε διανοεῖσθαι μήτ' αἰσθάνεσθαι, προσφερῶς δ' αὐτὰ διακεῖσθαι τοῖς μεμηνόσι, παρεπταικότος τοῦ ἡγεμονικοῦ.* Cui loco variis coniecturis mederi studuerunt viri docti, v. editionem Beckii p. 276 et Brandis *Gesch. d. Philosophie* I, p. 284, not. r. Eodem referendum quod Aristoteles primum aerem subtilissimum a Diogene vocatum esse refert, de Anima I, 2, 15. *Διογένης δ' ὥσπερ καὶ ἕτεροί τινες ἀέρα (ὑπέλαβε τὴν ψυχήν), τοῦτον οἰηθεὶς πάντων λεπτομερέστατον εἶναι καὶ ἀρχήν, καὶ διὰ τοῦτο γιγνώσκειν τε καὶ κινεῖν τὴν ψυχήν, ᾗ μὲν πρῶτόν ἐστι, καὶ ἐκ τούτου τὰ λοιπὰ γιγνώσκειν, ᾗ δὲ λεπτότατον κινητικὸν εἶναι.* Adde quod traditur a Nicolao Damasceno et Porphyrio ap. Simpl. Phys. fol. 6 b primam materiam Diogenis fuisse aliquod inter aerem et ignem medium.

---

*) Sic codd. C, D. Vulg. *ἐνούσης*.

Simpl. ibid. fol. 33 a. *Καὶ ἐφεξῆς δείκνυσιν ὅτι καὶ τὸ σπέρμα τῶν ζῴων πνευματῶδές ἐστι, καὶ νοήσεις γίγνονται τοῦ ἀέρος σὺν τῷ αἵματι τὸ ὅλον σῶμα καταλαμβάνοντος διὰ τῶν φλεβῶν· ἐν οἷς καὶ ἀνατομὴν ἀκριβῆ τῶν φλεβῶν παραδίδωσιν.* 65

Cf. Clem. Alex. Paedag. I, p. 105 D. Descriptio illa venarum, quam dicit Simplicius, hodie etiam legitur apud Arist. Hist. Anim. III, 2, cf. Panzerbieter p. 75 sqq. In qua id potissimum spectabat, ut ostenderet quo modo harum per totum corpus distributarum ope calidior ille et rationalis aer, in omnes animalium partes derivatus, omnium et sensuum et cogitationum causa existeret.

Theophr. de Sensu 39. *Διογένης δ' ὥσπερ τὸ ζῆν καὶ τὸ φρονεῖν τῷ ἀέρι καὶ τὰς αἰσθήσεις ἀνάπτει· — — τὴν μὲν ὄσφρησιν τῷ περὶ τὸν ἐγκέφαλον ἀέρι· τοῦτον γὰρ ἄθρουν εἶναι καὶ σύμμετρον τῇ ὀσμῇ· τὸν γὰρ ἐγκέφαλον αὐτὸν μόνον λεπτότατον καὶ ἀσύμμετρον καὶ οὐ μίγνυσθαι ταῖς ὀσμαῖς· ὡς εἴ τις εἴη τῇ κράσει σύμμετρος, δῆλον ὡς αἰσθανόμενον ἄν.* 66

Sequitur reliquorum sensuum ex aere derivatio et expositio ad eandem rationem procedens. Cum Theophrasto cf. Plut. de Plac. Phil. IV, 16. 18.

Id. ibid. 42. *Ὅτι δὲ ὁ ἐντὸς ἀὴρ αἰσθάνεται μικρὸν ὢν μόριον τοῦ θεοῦ*), σημεῖον εἶναι ὅτι πολλάκις πρὸς ἄλλα τὸν νοῦν ἔχοντες οὔθ' ὁρῶμεν οὔτ' ἀκούομεν. ἡδονὴν δὲ καὶ λύπην γίγνεσθαι τόνδε τὸν τρόπον· ὅταν μὲν πολὺς ὁ ἀὴρ μίσγηται τῷ αἵματι καὶ κουφίζῃ κατὰ φύσιν ὢν καὶ κατὰ πᾶν τὸ σῶμα διεξιών, ἡδονήν· ὅταν δὲ παρὰ φύσιν καὶ μὴ μίσγηται συνιζάνοντος**) τοῦ αἵματος καὶ ἀσθενεστέρου καὶ πυκνοτέρου γιγνομένου, λύπην.* — — **Ib. 44.** *Φρονεῖν δέ, ὥσπερ ἐλέχθη, τῷ ἀέρι καθαρῷ καὶ ξηρῷ· κωλύειν γὰρ τὴν ἰκμάδα τὸν νοῦν· διὸ* 67

---

*) *μόριον τοῦ θυ . . . σημεῖον εἶναι* vulgabatur. *θυμοῦ* Schneider. *θεοῦ* edit. a Philips. e cod. Paris. et ed. Camot. — **) Vulg. *συνισάζοντος*. Schneid. coni. *συνιζάνοντος*.

Theog. 924, similia; Simpl. Phys. fol. 67 a. *κινεομένων δὲ καὶ διακρινομένων ἡ περιχώρησις πολλῷ μᾶλλον ἐποίεε διακρίνεσθαι.* Hoc Anaxagorae Socrates ap. Plat. Phaed. p. 98 B criminatur, cum mente principio quidem tanquam deo ex machina usum esse dicens, deinde vero eam deseruisse subsidiumque sibi a causis naturalibus petiisse: *προϊὼν καὶ ἀναγιγνώσκων ὁρῶ ἄνδρα τῷ μὲν νῷ οὐδὲν χρώμενον οὐδέ τινας αἰτίας ἐπαιτιώμενον εἰς τὸ διακοσμεῖν τὰ πράγματα, ἀέρας δὲ καὶ αἰθέρας καὶ ὕδατα αἰτιώμενον καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ ἄτοπα.* Cf. Aristot. Met. *Α*, 4. *Ἀναξαγόρας τε γὰρ μηχανῇ χρῆται τῷ νῷ πρὸς τὴν κοσμοποιίαν, καὶ ὅταν ἀπορήσῃ διὰ τίν' αἰτίαν ἐξ ἀνάγκης ἐστί, τότε παρέλκει αὐτόν, ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις πάντα μᾶλλον αἰτιᾶται τῶν γιγνομένων ἢ νοῦν.* Simpl. Phys. fol. 73 b. *Ἀναξαγόρας δὲ τὸν νοῦν ἐάσας, ὥς φησιν Εὔδημος, καὶ αὐτοματίζων τὰ πολλὰ συνίστησιν.* — c) Cf. Anax. ap. Simpl. Phys. fol. 38 a. *ὅτι οὐ κεχώρισται ἀλλήλων τὰ ἐν τῷ ἑνὶ κόσμῳ οὐδὲ ἀποκέκοπται πελέκεϊ.*

54 **Id. ibid. fol. 38 b.** „Τὸ μὲν πυκνόν", φησί, „καὶ διερὸν καὶ ψυχρὸν καὶ ζοφερὸν ἐνθάδε συνεχώρησεν. ἔνθα νῦν ἡ γῆ· τὸ δὲ ἀραιὸν καὶ τὸ θερμὸν καὶ τὸ ξηρὸν*) ἐξεχώρησεν ἐς τὸ πρόσω τοῦ αἰθέρος." καὶ τὰ μὲν ἀρχοειδῆ ταῦτα καὶ ἁπλούστατα[a] ἀποκρίνεσθαι λέγει· ἄλλα δὲ τούτων συνθετώτερα ποτὲ μὲν συμπήγνυσθαι λέγει ὡς σύνθετα, ποτὲ δὲ ἀποκρίνεσθαι ὡς τὴν γῆν. οὕτω γάρ φησιν· „Ἀπὸ τουτέων ἀποκρινομένων συμπήγνυται γῆ· ἐκ μὲν γὰρ τῶν νεφελέων ὕδωρ ἀποκρίνεται, ἐκ δὲ τοῦ ὕδατος γῆ, ἐκ δὲ τῆς γῆς λίθοι συμπήγνυνται ὑπὸ τοῦ ψυχροῦ, οὗτοι δὲ ἐκχωρέουσι μᾶλλον τοῦ ὕδατος**).

a) *Ἁπλούστατα* non sunt ea, quae ex simplicissimis composita sunt, sed ea, quae primo quoque et simplicissimo motu oriuntur. Primum enim aer et aether secernuntur, quibuscum coniunctissima sunt sidera atque sol et luna, cf. n. 50 et haec in n. 53. *τά τε ἄστρα καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ ὁ ἀὴρ καὶ ὁ αἰθὴρ οἱ ἀποκεκριμένοι.* Deinde ex nubibus h. e. ex aere discreta aqua consistit terra etc. Solem, lunam, reliqua sidera lapides esse ignitos atque

---

*) Schorn ex Hippol. I, 8. inseri vult *καὶ τὸ λαμπρόν.* — **) Cf. Simpl. fol. 33 b, ubi legitur *λίθος συμπήγνυται,* quod placuit Schornio.

pellucentes putabat, v. Diog. L. II, 12, Hippolyt. I, 8, Plut. Lysand. 12, Pl. Ph. II, 13, 3, cf. Plato Legg. XII, p. 967 C. *τὰ γὰρ πρὸ τῶν ὀμμάτων πάντα αὐτοῖς ἐφάνη τὰ κατ' οὐρανὸν φερόμενα μεστὰ εἶναι λίθων καὶ γῆς καὶ πολλῶν ἄλλων ἀψύχων σωμάτων.*

Arist. de Gen. et Corr. I, 1. *Ἐναντίως δὲ φαίνον-* 55
ται λέγοντες οἱ περὶ Ἀναξαγόραν τοῖς περὶ Ἐμπεδοκλέα. ὁ μὲν γάρ φησι πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ ἀέρα καὶ γῆν στοιχεῖα τέσσαρα καὶ ἁπλᾶ εἶναι μᾶλλον ἢ σάρκα καὶ ὀστοῦν καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ὁμοιομερῶν· οἱ δὲ ταῦτα μὲν ἁπλᾶ καὶ στοιχεῖα. γῆν δὲ καὶ πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ ἀέρα σύνθετα· πανσπερμίαν γὰρ εἶναι τούτων.

Inde derivabantur quae pertinebant ad alimentorum rationem explicandam. Plut. de Plac. Phil. I, 3. *τροφὴν γοῦν προσφερόμεθα ἁπλῆν καὶ μονοειδῆ, οἷον τὸν δημήτριον ἄρτον, τὸ ὕδωρ πίνοντες· καὶ ἐκ ταύτης τῆς τροφῆς τρέφεται θρὶξ φλὲψ ἀρτηρία νεῦρα ὀστᾶ καὶ τὰ λοιπὰ μόρια. τούτων οὖν γιγνομένων ὁμολογητέον ἐστὶν ὅτι ἐν τῇ τροφῇ τῇ προσφερομένῃ πάντα ἐστὶ τὰ ὄντα κτλ.* Arist. de Gen. Anim. I, 18. *Ἀναξαγόρας μὲν γὰρ εὐλόγως φησὶ σάρκας ἐκ τῆς τροφῆς προσιέναι ταῖς σαρξίν.*

Arist. Phys. IV, 6. *Οἱ μὲν οὖν δεικνύναι πειρώμε-* 56
νοι ὅτι οὐκ ἔστιν (sc. *τὸ κενόν*) *οὐχ ὃ βούλονται λέγειν οἱ ἄνθρωποι κενόν, τοῦτ' ἐξελέγχουσιν ἀλλ'· ἁμαρτάνοντες λέγουσιν, ὥσπερ Ἀναξαγόρας καὶ οἱ τοῦτον τὸν τρόπον ἐλέγχοντες. ἐπιδεικνύουσι γὰρ ὅτι ἔστι τι ὁ ἀήρ, στρεβλοῦντες τοὺς ἀσκοὺς καὶ δεικνύντες ὡς ἰσχυρὸς ὁ ἀὴρ καὶ ἐναπολαμβάνοντες ἐν ταῖς κλεψύδραις.*

Theophr. Hist. Plant. III, 2. *Ἀναξαγόρας μὲν τὸν* 57
ἀέρα πάντων φάσκων ἔχειν σπέρματα καὶ ταῦτα συγκαταφερόμενα τῷ ὕδατι γεννᾶν τὰ φυτά. **Diog. L. II, 9.** *Ζῷα γενέσθαι ἐξ ὑγροῦ καὶ θερμοῦ καὶ γεώδους, ὕστερον δὲ ἐξ ἀλλήλων* [a]. **Plut. Qu. Nat. 1.** *Ζῷον γὰρ ἔγγειον τὸ φυτὸν εἶναι οἱ περὶ — Ἀναξαγόραν — οἴονται.* **Arist. de Plant. I, 1.** *Ὁ μὲν Ἀναξαγόρας καὶ ζῷα εἶναι* (sc. *τὰ φυτὰ*) *καὶ ἥδεσθαι καὶ λυπεῖσθαι εἶπε, τῇ τε*

ἀποῤῥοῇ τῶν φύλλων καὶ τῇ αὐξήσει τοῦτο ἐκλαμβάνων. — — καὶ νοῦν καὶ γνῶσιν εἶπε ἔχειν τὰ φυτά [b].

a) De animalibus cf. Hippol. I, 8, Irenaeus adv. Haer. II, 14. *Anaxagoras autem — dogmatizavit facta animalia decidentibus e coelo in terram seminibus.* Cf. in Anaximandro n. 22. — b) Eo differunt res animatae ab inanimatis, quod in illis inest intellectus, qui iis et pro anima et pro ratione est, v. Anaxag. ap. Simpl. Phys. fol. 35 a. *ἐν παντὶ παντὸς μοῖρα ἔνεστι πλὴν νόου· ἔστιν οἷσι δὲ καὶ νόος ἔνι.* Stob. Ecl. I, p. 790, ubi Anaxagoras cum aliis dicitur docuisse *θύραθεν εἰσκρίνεσθαι τὸν νοῦν.* Adde quae ex Aristotele laudantur n. 52, not. Hominem a ceteris animalibus nonnisi eo differre censebat, quod corpore aptiore uteretur, v. Arist. d. Part. Anim. IV, 10. *Ἀναξαγόρας μὲν οὖν φησι διὰ τὸ χεῖρας ἔχειν φρονιμώτατον εἶναι τῶν ζῴων ἄνθρωπον,* cf. Plut. de Frat. Am. 2, de Fortun. 3. Neque in sola terra, sed etiam in sideribus animalia rationalia existere docebat, v. Simpl. Phys. fol. 8 a, 33 b; Diog. L. II, 8; Hippolyt. I, 8. Ipsam rationem parum distinxisse memoratur a sensibus, Arist. Met. Γ, 5. *Ἀναξαγόρου δὲ καὶ ἀπόφθεγμα μνημονεύεται πρὸς τῶν ἑταίρων τινάς, ὅτι τοιαῦτ' αὐτοῖς ἔσται τὰ ὄντα οἷα ἂν ὑπολάβωσιν.* Cf. Cic. Ac. I, 12.

58 **Sext. Empir. adv. Math. VII, 90.** Ὁ μὲν φυσικώτατος Ἀναξαγόρας ὡς ἀσθενεῖς διαβάλλων τὰς αἰσθήσεις ὑπὸ ἀφαυρότητος αὐτῶν, φησίν, οὐ δυνατοί ἐσμεν κρίνειν τἀληθές. τίθησί τε πίστιν αὐτῶν τῆς ἀπιστίας τὴν παρὰ μικρὸν τῶν χρωμάτων ἐξαλλαγήν· εἰ γὰρ δύο λάβοιμεν χρώματα, μέλαν καὶ λευκόν, εἶτα ἐκ θατέρου εἰς θάτερον κατὰ σταγόνα παρεκχέοιμεν, οὐ δυνήσεται ἡ ὄψις διακρίνειν τὰς παρὰ μικρὸν μεταβολάς, καίπερ πρὸς τὴν φύσιν ὑποκειμένας.

Sequuntur haec ex eo quod omnia mixtione et discretione seminum primorum fieri, eaque semina tam parva esse docebat ut oculis cerni non possent, *διὰ μικρότητα τῶν ὄγκων ἐξ ἀναισθήτων ἡμῖν,* ut ait Arist. Phys. I, 4; de Coelo III, 3. Nihilominus sensibus nos ducibus uti posse statuebat ad ea, quae in mixtione aut vere inessent aut ante ceteras partes praepollerent, diiudicanda. V. Lucret. de Rer. Nat. I, 875 sqq. *Id quod Anaxagoras sibi sumit, ut omnibus omnis Res putet inmixtas rebus latitare, sed illud Apparere unum, cuius sint plurima mixta Et magis in promtu pri-*

maque in fronte locata. Inde Sext. Empir. adv. Math. VII, 140. *τῆς τῶν ἀδήλων καταλήψεως τὰ φαινόμενα, ὥς φησιν Ἀναξαγόρας* (sc. *εἶναι κριτήρια*). Quamquam etiam sic falluntur sensus, v. Sext. Emp. Pyrrh. Hypot. I, 33. *νοούμενα δὲ* (sc. *ἀντιτίθεμεν*) *φαινομένοις, ὡς ὁ Ἀναξαγόρας τῷ λευκὴν εἶναι τὴν χιόνα ἀντετίθει ὅτι ἡ χιὼν ὕδωρ ἐστὶ πεπηγός, τὸ δὲ ὕδωρ ἐστὶ μέλαν, καὶ ἡ χιὼν ἄρα μέλαινά ἐστιν.* Cf. Cic. Acad. pr. II, 31 et quae de singulorum sensuum causis et condicionibus ex Anaxagora excerpsit Theophrastus de Sensu c. 27 sqq., unde sufficiat laudasse haec: *Ἀναξαγόρας δὲ γίγνεσθαι μὲν (τὰς αἰσθήσεις) τοῖς ἐναντίοις· τὸ γὰρ ὅμοιον ἀπαθὲς ἀπὸ τοῦ ὁμοίου· καθ' ἑκάστην δὲ πειρᾶται διαριθμεῖν. — — ἅπασαν δ' αἴσθησιν μετὰ λύπης, ὅπερ ἂν δόξειεν ἀκόλουθον εἶναι τῇ ὑποθέσει· πᾶν γὰρ τὸ ἀνόμοιον ἁπτόμενον πόνον παρέχει.*

6. Diogenes Apolloniates.

Diog. L. IX, 57. *Διογένης — Ἀπολλωνιάτης, ἀνὴρ* 59
φυσικὸς καὶ ἄγαν ἐλλόγιμος. ἤκουσε δὲ Ἀναξιμένους· ἦν δὲ ἐν τοῖς χρόνοις κατ' Ἀναξαγόραν.

Apollonia, quam Diogenes patriam habuit, erat Cretae insulae oppidum, v. Steph. B. v. *Ἀπολλωνία.* De aetate v. Clint. F. H. s. ann. 468 et app. XXI, p. 449 ed. 3. Physicorum ferme novissimum fuisse affirmat Simplicius in Arist. Phys. fol. 6 a. *καὶ Διογένης δὲ ὁ Ἀπολλωνιάτης σχεδὸν νεώτατος γεγονὼς τῶν περὶ ταῦτα* (sc. *τὰ φυσικὰ*) *σχολασάντων τὰ μὲν πλεῖστα συμπεφορημένως γέγραφε, τὰ μὲν κατὰ Ἀναξαγόραν τὰ δὲ κατὰ Λεύκιππον λέγων.* Ex fragmentis quantum indicare licet, videtur principia Anaximenis secutus esse, sed ità ut post Anaxagoram scripserit et antiquiorem doctrinam adversus eum munire studuerit.

Diog. L. IX, 57. *Ἀρχὴ δὲ αὐτῷ τοῦ συγγράμματος* 60
ἥδε· „Λόγου παντὸς ἀρχόμενον δοκέει μοι χρεὼν εἶναι τὴν ἀρχὴν ἀναμφισβήτητον παρέχεσθαι, τὴν δὲ ἑρμηνηΐην ἁπλῆν καὶ σεμνήν."

Cf. Diog. L. VI, 81. In libris mss. erat *δοκεῖ* et *ἑρμηνείαν*, verum Ionica dialecto scripsisse Diogenem cernitur ex fragmentis a Simplicio servatis, in quibus castigandis et interpretandis elaboraverunt Panzerbieter, Diogenes Apolloniates, Lips. 1830, et W. Schorn, Anaxagorae et Diogenis fragmenta, Bonnae 1829. Plura olim Diogenis scripta exstitisse, sed solum opus *περὶ φύσεως* ad se

pervenisse testatur Simpl. l. l. fol. 32 b. *ἰστέον ὡς γέγραπται πλείονα τῷ Διογένει τούτῳ συγγράμματα, ὡς αὐτὸς ἐν τῷ περὶ φύσεως ἐμνήσθη, καὶ πρὸς φυσιολόγους ἀντειρηκέναι λέγων, οὓς καλεῖ καὶ αὐτὸς σοφιστάς, καὶ μετεωρολογίας γεγραφέναι, ἐν ᾗ καὶ λέγει περὶ τῆς ἀρχῆς εἰρηκέναι, καὶ μέντοι καὶ περὶ ἀνθρώπου φύσεως*, cf. 6 a. Secundi libri *περὶ φύσεως* meminit Rufus ap. Galen. sec. c. in Epid. Hippocr. VI, 49, p. 1006 Kuehn.

61 **Simpl. Phys. fol. 32 b.** *Γράφει δὲ εὐθὺς μετὰ τὸ προοίμιον τάδε· „Ἐμοὶ δὲ δοκέει, τὸ μὲν ξύμπαν εἰπεῖν, πάντα τὰ ἐόντα ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἑτεροιοῦσθαι καὶ τὸ αὐτὸ εἶναι. καὶ τοῦτο εὔδηλον· εἰ γὰρ τὰ ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ ἐόντα νῦν, γῆ καὶ ὕδωρ*) καὶ τἆλλα ὅσα φαίνεται ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ ἐόντα, εἰ τουτέων τι ἦν τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου ἕτερον ἐὸν τῇ ἰδίῃ φύσεϊ, καὶ μὴ τὸ αὐτὸ ἐὸν μετέπιπτε πολλαχῶς καὶ ἠτεροιοῦτο, οὐδ' ἂν**) οὔτε μίσγεσθαι ἀλλήλοισιν ἠδύνατο, οὔτε ὠφέλησις τῷ ἑτέρῳ οὔτε βλάβη... οὐδ' ἂν οὔτε φυτὸν ἐκ τῆς γῆς φῦναι οὔτε ζῷον οὔτε ἄλλο γενέσθαι οὐδέν, εἰ μὴ οὕτω συνίστατο ὥστε τωὐτὸ εἶναι. ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἑτεροιούμενα ἄλλοτε ἀλλοῖα γίνεται καὶ ἐς τὸ αὐτὸ ἀναχωρέει"* [a].

a) His significari videtur omnes res ex uno eodemque fundamento ortas esse inque idem fundamentum absumtum iri. Certe Diogenes inter eos refertur, qui res definito temporum cyclo confecto interire et regenerari docuerunt, v. Simpl. Phys. fol. 257 b; Stob. Ecl. I, p. 496.

Eundem haud dubie locum respexit Arist. de Gen. et Corr. I, 6. *καὶ τοῦτ' ὀρθῶς λέγει Διογένης, ὅτι εἰ μὴ ἐξ ἑνὸς ἦν ἅπαντα, οὐκ ἂν ἦν τὸ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν ὑπ' ἀλλήλων κτλ.* Theophr. de Sensu 39. *Διογένης δ',* — — *οὐδὲ γὰρ τὸ ποιεῖν εἶναι καὶ πάσχειν, εἰ μὴ πάντα ἦν ἐξ ἑνός.* Quod ad verba Diogenis attinet, patet ea in initio operis collocata fuisse. Continetur igitur iis *ἡ ἀρχὴ ἀναμφισβήτητος*, v. n. 60.

62 **Id. ibid. fol. 33 a.** *Θαυμαστὸν δὲ ὅτι κατὰ ἑτεροίωσιν τὴν ἀπ' αὐτοῦ* (sc. *τοῦ ἀέρος*) *λέγων τὰ ἄλλα γίγνε-*

*) Cod. D addit *καὶ ἀὴρ καὶ πῦρ.* — **) Ed. *οὐδαμῇ.* Corr. Schorn, qui post *βλάβη* excidisse putat *ἀπὸ τοῦ ἑτέρου γενέσθαι.*

σθαι ἀΐδιον ὅμως αὐτό φησι λέγων· „καὶ αὐτὸ μὲν τοῦτο καὶ ἀΐδιον καὶ ἀθάνατον σῶμα· τῶν δὲ τὰ μὲν γίνεται τὰ δὲ ἀπολείπει." καὶ ἐν ἄλλοις· „ἀλλὰ τοῦτό μοι δῆλον δοκέει εἶναι, ὅτι καὶ μέγα καὶ ἰσχυρὸν καὶ ἀΐδιόν τε καὶ ἀθάνατον καὶ πολλὰ εἰδός ἐστι."

Id. ibid. fol. 32 b. Ἐφεξῆς δὲ δείξας ὅτι ἐστὶν ἐν τῇ 63
ἀρχῇ ταύτῃ νόησις πολλή, „οὐ γὰρ ἄν", φησίν, „οὕτω δεδάσθαι οἷόν τε ἦν ἄνευ νοήσιος, ὥστε πάντων μέτρα ἔχειν, χειμῶνός τε καὶ θέρεος, καὶ νυκτὸς καὶ ἡμέρης, καὶ ὑετῶν καὶ ἀνέμων καὶ εὐδιέων· καὶ τὰ ἄλλα εἴ τις βούλεται ἐννοέεσθαι, εὑρίσκοι ἂν οὕτω διακείμενα, ὡς ἀνυστὸν κάλλιστα", ἐπάγει ὅτι καὶ ἄνθρωπος καὶ τὰ ἄλλα ζῷα ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης, ἥτις ἐστὶν ὁ ἀήρ, καὶ ζῇ καὶ ψυχὴν ἔχει καὶ νόησιν, λέγων οὕτως· „ἔτι δὲ πρὸς τούτοισι καὶ τάδε μεγάλα σημήϊα· ἄνθρωπος γὰρ καὶ τὰ ἄλλα ζῷα ἀναπνέοντα ζώει τῷ ἀέρι, καὶ τοῦτο αὐτοῖσι καὶ ψυχή ἐστι καὶ νόησις, ὡς δεδήλωται ἐν τῇδε τῇ συγγραφῇ ἐμφανέως· καὶ ἐὰν τοῦτο ἀπαλλαχθῇ, ἀποθνήσκει καὶ ἡ νόησις ἐπιλείπει."

Id. ibid. fol. 33 a. Εἶτα μετ' ὀλίγον σαφῶς ἐπήγαγε· 64
„καί μοι δοκέει τὸ τὴν νόησιν ἔχον εἶναι ὁ ἀὴρ καλεόμενος ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὑπὸ τούτου πάντα*) καὶ κυβερνᾶσθαι καὶ πάντων κρατέειν· ἀπὸ γάρ μοι τούτου δοκέει ἔθος**) εἶναι καὶ ἐπὶ πᾶν ἀφῖχθαι καὶ πάντα διατιθέναι καὶ ἐν παντὶ ἐνεῖναι· καὶ οὐκ ἔστιν οὐδὲ ἕν, ὅτι***) μὴ μετέχοι τούτου. μετέχει δὲ οὐδὲ ἓν ὁμοίως τὸ ἕτερον τῷ ἑτέρῳ, ἀλλὰ πολλοὶ τρόποι καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀέρος καὶ τῆς νοήσιός εἰσιν· ἔστι γὰρ πολύτροπος, καὶ θερμότερος καὶ ψυχρότερος, καὶ ξηρότερος καὶ ὑγρότερος, καὶ στασιμώτερος καὶ ὀξυτέρην κίνησιν ἔχων, καὶ ἄλλαι πολ-

*) Ed. πάντας. Corr. Schorn. — **) ἔθος corruptum. Videtur legendum ἕκαστον vel ἓν ἕκαστον. — ***) Ed. καὶ ἐστὶ μηδὲ ἓν ὅ τι et deinde μετέχει. Corr. Schorn ex codd. C. D.

λαὶ ἑτεροιώσιες ἔνεισι καὶ ἡδονῆς [a] καὶ χροιῆς ἄπειροι. καὶ πάντων τῶν ζῴων δὲ ἡ ψυχὴ τὸ αὐτό ἐστιν, ἀὴρ θερμότερος μὲν τοῦ ἔξω, ἐν ᾧ εἰμέν, τοῦ μέντοι παρὰ τῷ ἡελίῳ πολλὸν ψυχρότερος. ὅμοιον δὲ τοῦτο τὸ θερμὸν οὐδενὸς τῶν ζῴων ἐστίν, ἐπεὶ οὐδὲ τῶν ἀνθρώπων ἀλλήλοισιν, ἀλλὰ διαφέρει μέγα μὲν οὔ, ἀλλ' ὥστε παραπλήσια εἶναι, οὐ μέντοι ἀτρεκέως γε ὅμοιον ἐόν. οὐδὲν δ' οἷόν τε γενέσθαι τῶν ἑτεροιουμένων ἕτερον ἑτέρου, πρὶν τὸ αὐτὸ γένηται. ἅτε ὦν πολυτρόπου ἐούσης*) τῆς ἑτεροιώσιος πολύτροπα καὶ τὰ ζῷα καὶ πολλά, καὶ οὔτε ἰδέην ἀλλήλοισιν ἐοικότα οὔτε δίαιταν οὔτε νόησιν ὑπὸ τοῦ πλήθεος τῶν ἑτεροιωσίων. ὅμως δὲ πάντα τῷ αὐτῷ καὶ ζῇ καὶ ὁρᾷ καὶ ἀκούει καὶ τὴν ἄλλην νόησιν [b] ἔχει ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πάντα."

a) De sensu huius vocis dubitatur, v. Philipson Ὕλη ἀνθρωπίνη p. 205; Brandis *Handb.* I, p. 282; Zeller *d. Philos. d. Gr.* I, p. 195. Persimili significatione usurpatur ab Anaxagora, v. supra n. 50. — b) Hinc intelligitur *νόησιν* etiam ad sensus referri.

Intellectum calido tantum aeri tribuit; quocirca eum aerem, qui esset in animalibus, densum et udum esse, eamque densitatem atque udorem quominus clare cogitarent obstare statuebat, v. Plut. de Plac. Phil. V, 20. *Διογένης μετέχειν μὲν αὐτὰ* (sc. *τὰ ζῷα*) *τοῦ νοητοῦ καὶ ἀέρος, διὰ δὲ τὸ τὰ μὲν πυκνότητι τὰ δὲ πλεονασμῷ τῆς ὑγρασίας .... μήτε διανοεῖσθαι μήτ' αἰσθάνεσθαι, προσφερῶς δ' αὐτὰ διακεῖσθαι τοῖς μεμηνόσι, παρεπταικότος τοῦ ἡγεμονικοῦ.* Cui loco variis coniecturis mederi studuerunt viri docti, v. editionem Beckii p. 276 et Brandis *Gesch. d. Philosophie* I, p. 284, not. r. Eodem referendum quod Aristoteles primum aerem subtilissimum a Diogene vocatum esse refert, de Anima I, 2, 15. *Διογένης δ' ὥσπερ καὶ ἕτεροί τινες ἀέρα (ὑπέλαβε τὴν ψυχήν), τοῦτον οἰηθεὶς πάντων λεπτομερέστατον εἶναι καὶ ἀρχήν, καὶ διὰ τοῦτο γιγνώσκειν τε καὶ κινεῖν τὴν ψυχήν, ᾗ μὲν πρῶτόν ἐστι, καὶ ἐκ τούτου τὰ λοιπὰ γιγνώσκειν, ᾗ δὲ λεπτότατον κινητικὸν εἶναι.* Adde quod traditur a Nicolao Damasceno et Porphyrio ap. Simpl. Phys. fol. 6 b primam materiam Diogenis fuisse aliquod inter aerem et ignem medium.

---

*) Sic codd. C, D. Vulg. *ἐνούσης*.

Simpl. ibid. fol. 33 a. *Καὶ ἐφεξῆς δείκνυσιν ὅτι καὶ* 65
τὸ σπέρμα τῶν ζῴων πνευματῶδές ἐστι, καὶ νοήσεις γίγνονται τοῦ ἀέρος σὺν τῷ αἵματι τὸ ὅλον σῶμα καταλαμβάνοντος διὰ τῶν φλεβῶν· ἐν οἷς καὶ ἀνατομὴν ἀκριβῆ τῶν φλεβῶν παραδίδωσιν.

Cf. Clem. Alex. Paedag. I, p. 105 D. Descriptio illa venarum, quam dicit Simplicius, hodie etiam legitur apud Arist. Hist. Anim. III, 2, cf. Panzerbieter p. 75 sqq. In qua id potissimum spectabat, ut ostenderet quo modo harum per totum corpus distributarum ope calidior ille et rationalis aer, in omnes animalium partes derivatus, omnium et sensuum et cogitationum causa existeret.

Theophr. de Sensu 39. *Διογένης δ' ὥσπερ τὸ ζῆν* 66
καὶ τὸ φρονεῖν τῷ ἀέρι καὶ τὰς αἰσθήσεις ἀνάπτει· — — τὴν μὲν ὄσφρησιν τῷ περὶ τὸν ἐγκέφαλον ἀέρι· τοῦτον γὰρ ἄθρουν εἶναι καὶ σύμμετρον τῇ ὀσμῇ· τὸν γὰρ ἐγκέφαλον αὐτὸν μόνον λεπτότατον καὶ ἀσύμμετρον καὶ οὐ μίγνυσθαι ταῖς ὀσμαῖς· ὡς εἴ τις εἴη τῇ κράσει σύμμετρος, δῆλον ὡς αἰσθανόμενον ἄν.

Sequitur reliquorum sensuum ex aere derivatio et expositio ad eandem rationem procedens. Cum Theophrasto cf. Plut. de Plac. Phil. IV, 16. 18.

Id. ibid. 42. *Ὅτι δὲ ὁ ἐντὸς ἀὴρ αἰσθάνεται μικρὸν* 67
*ὢν μόριον τοῦ θεοῦ**), *σημεῖον εἶναι ὅτι πολλάκις πρὸς ἄλλα τὸν νοῦν ἔχοντες οὔθ' ὁρῶμεν οὔτ' ἀκούομεν. ἡδονὴν δὲ καὶ λύπην γίγνεσθαι τόνδε τὸν τρόπον· ὅταν μὲν πολὺς ὁ ἀὴρ μίσγηται τῷ αἵματι καὶ κουφίζῃ κατὰ φύσιν ὢν καὶ κατὰ πᾶν τὸ σῶμα διεξιών, ἡδονήν· ὅταν δὲ παρὰ φύσιν καὶ μὴ μίσγηται συνιζάνοντος***) *τοῦ αἵματος καὶ ἀσθενεστέρου καὶ πυκνοτέρου γιγνομένου, λύπην.* — — **Ib. 44.** *Φρονεῖν δέ, ὥσπερ ἐλέχθη, τῷ ἀέρι καθαρῷ καὶ ξηρῷ· κωλύειν γὰρ τὴν ἰκμάδα τὸν νοῦν· διὸ*

---

*) *μόριον τοῦ θυ . . . σημεῖον εἶναι* vulgabatur. *θυμοῦ* Schneider. *θεοῦ* edit. a Philips. e cod. Paris. et ed. Camot. — **) Vulg. *συνισάζοντος*. Schneid. coni. *συνιζάνοντος*.

καὶ ἐν τοῖς ὕπνοις καὶ ἐν ταῖς μέθαις καὶ ἐν ταῖς πλησμοναῖς ἧττον φρονεῖν. ἔτι δὲ ἡ ὑγρότης ἀφαιρεῖται τὸν νοῦν. σημεῖον δ' ὅτι *) τὰ ἄλλα ζῷα χείρω τὴν διάνοιαν· ἀναπνεῖν **) τε γὰρ τὸν ἀπὸ τῆς γῆς ἀέρα καὶ τροφὴν ὑγροτέραν προσφέρεσθαι. — — τὰ δὲ φυτὰ διὰ τὸ μὴ εἶναι κοῖλα μηδὲ ἀναδέχεσθαι τὸν ἀέρα παντελῶς ἀφῃρῆσθαι ***) τὸ φρονεῖν.

68 **Plut. ap. Euseb. Praep. Evang. 1, 8.** Διογένης ὁ Ἀπολλωνιάτης — — κοσμοποιεῖ — οὕτως, ὅτι τοῦ παντὸς κινουμένου καὶ ᾗ μὲν ἀραιοῦ ᾗ δὲ πυκνοῦ γιγνομένου, ὅπου συνεκύρησε τὸ πυκνόν, συστροφὴν ποιῆσαι, καὶ οὕτω τὰ λοιπά· κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον τὰ κουφότατα τὴν ἄνω τάξιν λαβόντα τὸν ἥλιον ἀποτελέσαι.

Ex hisce et aliis quae spectant ad Diogenis de conformatione mundi et compositione doctrinam, quamvis sint obscura et exigua, tamen hoc luculenter cernitur, eum maxime in animantium natura ex aeris principio repetenda elaborasse. Minorem curam posuisse videtur in cognitione τῶν μετεώρων.

7. Archelaus.

69 **Diog. L. II, 16.** Ἀρχέλαος Ἀθηναῖος ἢ Μιλήσιος [a] — μαθητὴς Ἀναξαγόρου, διδάσκαλος [b] Σωκράτους. οὗτος πρῶτος ἐκ τῆς Ἰωνίας τὴν φυσικὴν φιλοσοφίαν μετήγαγεν Ἀθήναζε καὶ ἐκλήθη φυσικός, παρὸ καὶ ἔληξεν ἐν αὐτῷ ἡ φυσικὴ φιλοσοφία, Σωκράτους τὴν ἠθικὴν εἰσαγαγόντος. ἔοικε δὲ καὶ οὗτος ἅψασθαι τῆς ἠθικῆς [c]· καὶ γὰρ περὶ νόμων πεφιλοσόφηκε καὶ καλῶν καὶ δικαίων. παρ' οὗ λαβὼν Σωκράτης τῷ αὐξῆσαι αὐτὸς εὑρεῖν ὑπελήφθη.

a) Diogenes solus Milesium dicit Archelaum, reliqui omnes Atheniensem. Primus ille exstitit Atheniensis, qui philosophiam

---

*) Ita in edd. Camot. et Steph. Schneid. et Philips. ex coni. ὅτι δὲ — νοῦν, σημεῖον, ὅτι. — **) Priores διαπνεῖν. Corr. Schneider. — ***) Vulgo ἀναιρεῖσθαι. Correxit Schneider.

Athenis profiteretur et physicus appellaretur: haec enim sententia illorum esse videtur, *οὗτος πρῶτος κτλ.* — b) De Socrate Archelai discipulo admodum dubium est, quum neque Plato neque Xenophon neque Aristoteles Archelai meminerint. — c) De moribus disputasse refertur etiam apud Sext. Empir. adv. Math. VII, 14. Theophrasti librum *περὶ τῶν Ἀρχελάου* singularem recenset Diog. L. V, 42.

Simpl. in Arist. Phys. fol. 6 b. *Ἀρχέλαος — ἐν μὲν τῇ γενέσει τοῦ κόσμου καὶ τοῖς ἄλλοις πειρᾶταί τε φέρειν ἴδιον, τὰς ἀρχὰς δὲ τὰς αὐτὰς δίδωσιν ὥσπερ Ἀναξαγόρας.* 70

Cf. Clem. Alex. Protrept. p. 43 D; Augustin. de Civ. Dei VIII, 2. At aliquantum dissenserit ab Anaxagora, si audiamus Hippol. I, 9. *Οὗτος ἔφη τὴν μῖξιν τῆς ὕλης ὁμοίως Ἀναξαγόρᾳ τάς τε ἀρχὰς ὡσαύτως, οὗτος δὲ τῷ νῷ ἐνυπάρχειν τι εὐθέως μῖγμα.* Quid quod Stob. Ecl. I, p. 56. *Ἀρχέλαος*, inquit, *ἀέρα καὶ νοῦν τὸν θεόν, οὐ μέντοι κοσμοποιὸν τὸν νοῦν.* Eodem facit quod dicunt Archelaum aere pro principio usum esse: Sext. Empir. adv. Math. IX, 360; Plut. de Pl. Ph. I, 3; Stob. Ecl. I, p. 298. Mentem ei non idem fuisse quod Anaxagorae collegeris etiam ex hisce ap. Diog. L. II, 16. *ἔλεγε δὲ δύο αἰτίας εἶναι γενέσεως, θερμὸν καὶ ψυχρόν.*

Hippol. Ref. Haer. I, 9. *Περὶ δὲ ζῴων φησὶν ὅτι θερμαινομένης τῆς γῆς τὸ πρῶτον ἐν τῷ κάτω μέρει*), ὅπου τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν ἐμίσγετο, ἀνεφαίνετο τά τε ἄλλα ζῷα πολλὰ καὶ ἀνόμοια, πάντα τὴν αὐτὴν δίαιταν ἔχοντα, ἐκ τῆς ἰλύος τρεφόμενα· ἦν δὲ ὀλιγοχρόνια. ὕστερον δὲ αὐτοῖς καὶ ἐξ ἀλλήλων γένεσις ἀνέστη, καὶ διεκρίθησαν ἄνθρωποι ἀπὸ τῶν ἄλλων, καὶ ἡγεμόνας καὶ νόμους καὶ τέχνας καὶ πόλεις καὶ τὰ ἄλλα συνέστησαν. νοῦν δὲ λέγει πᾶσιν ἐμφύεσθαι ζῴοις ὁμοίως· χρήσασθαι γὰρ ἕκαστον καὶ τῷ σώματι ἀναλόγως**), τὸ μὲν βραδυτέρως τὸ δὲ ταχυτέρως.* 71

Cf. Diog. L. II, 16. 17 et supra n. 57 not. b.

---

*) Vulg. *κατὰ μέρος.* Corr. H. Ritter. — **) Vulg. *τῶν σωμάτων ὅσῳ.* H. Ritter *τῷ σώματι ὁμοίως.*

72 Diog. L. II, 16. Ἔλεγε — — τὸ δίκαιον εἶναι καὶ τὸ αἰσχρὸν οὐ φύσει, ἀλλὰ νόμῳ.

At ista sophistas redolent, cf. n. 183.

8. Hippo.

73 Alex. Aphrod. in Arist. Met. *A*, 3. Scholl. Arist. p. 534 a. Ἵππωνα ἱστοροῦσιν ἀρχὴν ἁπλῶς τὸ ὑγρὸν ἀδιορίστως ὑποθέσθαι, οὐ διασαφήσαντα πότερον ὕδωρ — ἢ ἀήρ.

De patria et aetate parum constat. Sed cum numeretur inter atheos et Hippo philosophus a Cratino comico exagitatus sit, probabile est eum Archelai aequalem fuisse et Athenis vixisse, v. Th. Bergk de reliquiis Com. Att. Antiq. p. 165 sq., 176 sq.; Bakhuizen van den Brink Var. Lectt. ex Hist. Philos. Antiq. L. B. 1842, p. 36 sqq. Inferiorem aetatem redolet etiam *τὸ ὑγρὸν* pro aqua vel aere positum. Ab Aristotele Met. *A*, 3 Hippo una cum Thalete nominatur, addito tamen eum vix inter philosophos numerandum esse *διὰ τὴν εὐτέλειαν αὐτοῦ τῆς διανοίας*, ad quem locum Scholiasta ap. Brandis p. 534 adnotat: *Ἔλεγε γὰρ μηδὲν ἕτερον εἶναι παρὰ τὰ φαινόμενα φυσικὰ πράγματα, ὅθεν καὶ ὡς μηδὲν ἄλλο τι παρὰ τὰ αἰσθητὰ δοξάζων εἶναι ἄθεος ἀπεκλήθη*, cf. ib. p. 740 b, 798 b.

74 Arist. de Anima I, 2. Τῶν δὲ φορτικωτέρων καὶ ὕδωρ τινὲς ἀπεφήναντο (sc. τὴν ψυχήν), καθάπερ Ἵππων. πεισθῆναι δ' ἐοίκασιν ἐκ τῆς γονῆς, ὅτι πάντων ὑγρά· καὶ γὰρ ἐλέγχει τοὺς αἷμα φάσκοντας τὴν ψυχήν, ὅτι ἡ γονὴ οὐχ αἷμα· ταύτην δ' εἶναι τὴν πρώτην ψυχήν.

Etiam haec inferioris aetatis sunt, nam animam sanguine constare inter philosophos primus docuit Empedocles. De aliis placitis cf. Schleiermacher Op. philos. III, p. 405 sqq.

9. Leucippus et Democritus.

75 Diog. L. IX, 30. Λεύκιππος Ἐλεάτης, ὡς δέ τινες Ἀβδηρίτης, κατ' ἐνίους δὲ Μήλιος [a]. οὗτος ἤκουσε Ζήνωνος [b].

a) Pro *Μήλιος* legendum videtur *Μιλήσιος*, certe Milesius dicitur tam ap. Clem. Alex. Protrept. p. 43 D quam ap. Simpl. Phys. fol. 7 a. — b) Dicit Zenonem Eleaticum. Cum Eleaticis coniungitur

Leucippus etiam apud Arist. de Gener. et Corr. I, 8, cum Parmenide et Xenophane apud Simplicium Phys. fol. 7 a. *Λεύκιππος — — κοινωνήσας Παρμενίδῃ τῆς φιλοσοφίας οὐ τὴν αὐτὴν ἐβάδισε Παρμενίδῃ καὶ Ξενοφάνει περὶ τῶν ὄντων ὁδόν, ἀλλ' ὡς δοκεῖ τὴν ἐναντίαν.* Aristoteles hunc primum atomos excogitasse censet. An exstiterint libri ab eo scripti haud liquet, cf. Aristot. de Xenoph. Zen. et Gorg. 6. *ἐν τοῖς Λευκίππου καλουμένοις λόγοις.* Theophrastus *τὸν Μέγαν Διάκοσμον*, quem vulgo Democrito tribuebant, Leucippi esse tradebat, v. Diog. L. IX, 46. Liber *περὶ νοῦ* citatur ap. Stob. Ecl. I, p. 160. Placitorum vix est quidquam, quin inter Democritea quoque invenias; et diserte Aristot. de Gen. et Corr. I, 8. *περὶ πάντων ἑνὶ λόγῳ διωρίκασι* (sc. *Λεύκιππος καὶ Δημόκριτος*).

Diog. L. IX, 34. *Δημόκριτος — Ἀβδηρίτης ἢ ὥς* 76
ἔνιοι Μιλήσιος [a]. **Ib. 41.** *Γέγονε δὲ τοῖς χρόνοις, ὥς αὐτός φησιν ἐν τῷ Μικρῷ Διακόσμῳ, νέος κατὰ πρεσβύτην Ἀναξαγόραν, ἔτεσιν αὐτοῦ νεώτερος τετταράκοντα. συντετάχθαι δέ φησι τὸν Μικρὸν Διάκοσμον ἔτεσιν ὕστερον τῆς Ἰλίου ἁλώσεως τριάκοντα καὶ ἑπτακοσίοις* [b]. *γεγόνοι δ' ἄν, ὡς μὲν Ἀπολλόδωρος ἐν Χρονικοῖς, κατὰ τὴν ὀγδοηκοστὴν Ὀλυμπιάδα· ὡς δὲ Θρασύλος ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ Τὰ πρὸ τῆς ἀναγνώσεως τῶν Δημοκρίτου βιβλίων, κατὰ τὸ τρίτον ἔτος τῆς ἑβδόμης καὶ ἑβδομηκοστῆς Ὀλυμπιάδος, ἐνιαυτῷ, φησί, πρεσβύτερος ὢν Σωκράτους* [c].

a) Non Milesium, quod solus Diogenes narrat, sed Abderitam fuisse Democritum certis Stagiritae testimoniis constat, de Coelo III, 4; de Gener. Animal. II, 6. Adde quod Abderitarum idiotismos in libris Democriteis deprehendisse sibi videbantur grammatici, v. Menag. in Diog. L. IX, 47. — b) De aetate quantumvis definite locutus sit ipse Democritus, tamen cum neque de aera Troiana neque de Anaxagorae temporibus exploratum sit, nihil certi constitui potest, cf. Clinton F. H. ad a. 460 et 357 (illo enim anno natus, hoc vita functus esse videtur), Io. Frei Quaestt. Protag. p. 24—38, C. F. Hermann de philos. Ionicor. aetat. p. 11 sqq. — c) Democritum post Anaxagoram, ante Socratem philosophatum esse cernitur ex Aristotele Met. *M*, 4, de Part. An. I, 1 extr., Meteorol. II, 7. Floruit circa tempora belli Peloponnesiaci. De Thrasyllo v. n. 78.

77 **Clem. Alex. Strom. I, p. 304 A.** *Τάδε λέγει Δημόκριτος — —, ᾗ σεμνυνόμενός φησί που ἐπὶ τῇ πολυμαθίᾳ· „Ἐγὼ δὲ τῶν κατ' ἐμωυτὸν ἀνθρώπων γῆν πλείστην ἐπεπλανησάμην ἱστορέων τὰ μήκιστα, καὶ ἀέρας τε καὶ γέας *) πλείστας εἶδον, καὶ λογίων **) ἀνθρώπων πλείστων ἐσήκουσα, καὶ γραμμέων συνθέσιος μετὰ ἀποδέξιος ***) οὐδείς κώ με παρήλλαξεν, οὐδ' οἱ Αἰγυπτίων καλεόμενοι Ἀρπεδονάπται †), σὺν τοῖς δ' ἐπὶ πᾶσιν ἐπ' ἔτε' ὀγδώκοντα ἐπὶ ξείνης ἐγενήθην" ††). ἐπῆλθε γὰρ Βαβυλῶνά τε καὶ Περσίδα καὶ Αἴγυπτον τοῖς τε Μάγοις καὶ τοῖς ἱερεῦσι μαθητεύων.* — **Diog. L. IX, 34.** *Οὗτος Μάγων τινῶν διήκουσε καὶ Χαλδαίων, Ξέρξου τοῦ βασιλέως ἐπιστάτας τῷ πατρὶ αὐτοῦ καταλιπόντος ἡνίκ' ἐξενίσθη παρ' αὐτῷ, καθά φησι καὶ Ἡρόδοτος· παρ' ὧν τά τε περὶ θεολογίας καὶ ἀστρολογίας ἔμαθεν ἔτι παῖς ὤν. ὕστερον δὲ Λευκίππῳ παρέβαλε καὶ Ἀναξαγόρᾳ κατά τινας, ἔτεσιν ὢν αὐτοῦ νεώτερος τετταράκοντα. Φαβωρῖνος δέ φησιν ἐν παντοδαπῇ ἱστορίᾳ λέγειν Δημόκριτον περὶ Ἀναξαγόρου ὡς οὐκ εἴησαν αὐτοῦ αἱ δόξαι αἵ τε περὶ ἡλίου καὶ σελήνης ἀλλ' ἀρχαῖαι, τὸν δ' ὑφῃρῆσθαι·* 35. *διασύρειν τ' αὐτοῦ τὰ περὶ τῆς διακοσμήσεως καὶ τοῦ νοῦ, ἐχθρῶς ἔχοντα πρὸς αὐτόν, ὅτι δὴ μὴ προσήκατο αὐτόν.*

---

*) Eadem forma Herodoto restituta est IV, 198. cf. Herodian. *π. μονηρ. λεξ.* p. 7, 14. — **) Cf. Herod. I, 1; II, 3. 77; IV, 46; Clem. Alex. Protrept. p. 45 C, infra n. 90, not. — ***) Vulgo *ἀποδείξιος*. Ionismum restituimus ut ante in *ἐμωυτόν*. De significatione cf. Herod. I, 1. 207 extr.; II, 101. — †) Euseb. Praep. Ev. X, 4 *Ἀρσεπεδονάπται*. Cf. Reines. Epp. ad Nesteros p. 25, Sturz de dial. Maced. p. 98. — ††) Haec aperte corrupta sunt; cf. Diod. I, 98, unde numerum *ὀγδώκοντα* ex *πέντε* per compendium scripto ortum esse recte existimat Papencordt de Atomicorum doctrina. Spec. I, p. 10. Verum plura mutanda videntur, si Democritum sibi restituere velimus. En monstrum illud *ἐπὶ πᾶσιν ἐπ' ἔτεα ἐπὶ ξείνης*. Scribendum videtur: *Ἀρπεδονάπται, σὺν τοῖσι ἐπ' ἔτεα πέντε ἐγενόμην*. Nam *ἐγενήθην* forma inferiorem aetatem redolet, v. Lob. ad Phryn. p. 108 sq., et verba *ἐπὶ πᾶσιν* et *ἐπὶ ξείνης* addita videntur ab eo, qui *πέντε* numerum in *ὀγδώκοντα* mutaverat, ut ne infinitum illud tempus apud solos Aegyptios Democritus moratus esse videretur. Cf. Clinton F. H. n. 405.

Cum Leucippo et philosophiae, quam uterque profitebatur, consequentia et per Aristotelem consociatur, qui eum Leucippi sodalem (*ἑταῖρον*) nominat, Met. *Α*, 4; cf. ad n. 75. Anaxagoram ab eo auditum esse quominus putemus obstat ipsius Democriti testimonium a Phavorino allegatum. Athenis eum degisse alii tradebant incognitum, alii omnino negabant, v. Diog. L. IX, 36. 37. De Magis atque Chaldaeis a Xerxe apud patrem Democriti relictis quae narrantur ficta sunt ex falsa Herodoti (VIII, 120) interpretatione. De Chaldaeis v. Lobeck Aglaoph. p. 426. Indorum etiam Gymnosophistas adiisse perhibetur ap. Diog. L. IX, 35, Aelian. Var. Hist. IV, 20, quo loco Theophrastus eum laudavisse narratur, *ὅτι περιήει κρείττονα ἀγερμὸν ἀγείρων Μενελάου καὶ Ὀδυσσέως.*

Diog. L. IX, 45. *Τὰ δὲ βιβλία αὐτοῦ καὶ Θρασύ-* 78
λος ἀναγέγραφε κατὰ τάξιν οὕτως ὡσπερεὶ καὶ τὰ Πλά-
τωνος, κατὰ τετραλογίαν [a]. **Cic. Orat. 20. Itaque video**
visum esse nonnullis Platonis et Democriti locutionem,
etsi absit a versu, tamen quod incitatius feratur et cla-
rissimis verborum luminibus utatur, potius poema putan-
dum quam comicorum poetarum [b].

a) Sequitur catalogus librorum Democriti, de quo v. Mullach p. 100 — 159. Plurima eum scripsisse refert idem Diog. L. I, 16. Versabantur haec opera cum in ethicis tum in physicis et mathematicis, cf. n. 77, Vitruv. de Archit. praef., Agathem. Comp. Geogr. I, 1, qui eum inter eos nominat, a quibus geographia plurimum profecerit. Plurimus etiam in meteorologia fuisse videtur; certe nomen Democriti creberrime legitur in parapegmatis Gemini et Ptolemaei. Sed colebatur ab eo etiam musica et grammatica, denique technica, cf. Seneca Ep. 90, 32 sq. Nimiam censuram sapiunt quae leguntur ap. Suidam v. *Δημόκριτος· γνήσια δὲ αὐτοῦ βιβλία εἰσὶ δύο, ὅ τε Μέγας Διάκοσμος καὶ τὸ Περὶ φύσεως κόσμου*: quae opera ad philosophiam maxime pertinuisse videntur. De diacosmo maiore h. e. magno opere de ordinata mundi compositione v. ad n. 75, de aliis titulis infra n. 89. 90. Magnam doctrinam in placitis philosophorum priorum aequaliumve iudicandis prae se tulisse videtur, v. Diog. L. IX, 34; 38; 41; 42. De Thrasyllo grammatico et mathematico, qui etiam *τὰ πρὸ τῆς ἀναγνώσεως τῶν Δημοκρίτου βιβλίων* composuerat (n. 76) et vixit temporibus Tiberii imperatoris, v. C. F. Hermann Ind. lectt. Gotting. $18^{52}/_{53}$. — b) Cf. Cic. de Orat. I, 11; Dionys. Hal. de Comp. Verb. 24, p. 187, 13 Reisk. Varia ornatissimae qua Democritus utebatur orationis

exempla congessit Papencordt de Atom. doctr. I, p. 19 sq. Democriti Abderitae operum fragmenta collegit, explicuit ac de philosophi vita, scriptis et placitis commentatus est F. W. A. Mullach, Berol. 1843.

79 Aristot. Met. *Α*, 4. *Λεύκιππος δὲ καὶ ὁ ἑταῖρος αὐτοῦ Δημόκριτος στοιχεῖα μὲν τὸ πλῆρες καὶ τὸ κενὸν εἶναί φασι, λέγοντες οἷον τὸ μὲν ὂν* [a] *τὸ δὲ μὴ ὄν, τούτων δὲ τὸ μὲν πλῆρες καὶ στερεὸν τὸ ὄν, τὸ δὲ κενόν γε καὶ μανὸν* [b] *τὸ μὴ ὄν (διὸ καὶ οὐθὲν μᾶλλον τὸ ὂν τοῦ μὴ ὄντος εἶναί φασιν, ὅτι οὐδὲ τὸ κενὸν τοῦ σώματος), αἴτια δὲ τῶν ὄντων ταῦτα ὡς ὕλην. καὶ καθάπερ οἱ ἓν ποιοῦντες τὴν ὑποκειμένην οὐσίαν τἆλλα τοῖς πάθεσιν αὐτῆς γεννῶσι, τὸ μανὸν καὶ τὸ πυκνὸν ἀρχὰς τιθέμενοι τῶν παθημάτων, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οὗτοι τὰς διαφορὰς αἰτίας τῶν ἄλλων εἶναί φασιν. ταύτας μέντοι τρεῖς εἶναι λέγουσι, σχῆμά τε καὶ τάξιν καὶ θέσιν· διαφέρειν γάρ φασι τὸ ὂν ῥυσμῷ* *) *καὶ διαθιγῇ καὶ τροπῇ μόνον. τούτων δὲ ὁ μὲν ῥυσμὸς σχῆμά ἐστιν, ἡ δὲ διαθιγὴ τάξις, ἡ δὲ τροπὴ θέσις· διαφέρει τὸ μὲν Α τοῦ Ν σχήματι, τὸ δὲ ΑΝ τοῦ ΝΑ τάξει, τὸ δὲ Ζ τοῦ Ν θέσει.*

a) Illud *δέν*, hoc *μηδὲν* appellabant, v. Plut. adv. Colot. 4. — b) Vox *μανὸν* Aristoteli tribuenda est, qui parum caute ea utitur in Democriti placitis proferendis, doctrina de atomis cum aliorum physicorum dogmatis confusa.

Differentiae igitur substantiarum ad quantitatem tantummodo pertinent, non ad qualitatem; quapropter substantiae dicuntur *ἄποιοι*, ap. Plut. adv. Colot. c. 8. Argumentum, quo in hisce utebatur Democritus, aperit Aristoteles de Gen. et Corr. I, 7. *Δημόκριτός — φησι — τὸ αὐτὸ καὶ ὅμοιον εἶναι τό τε ποιοῦν καὶ τὸ πάσχον· οὐ γὰρ ἐγχωρεῖν τὰ ἕτερα καὶ διαφέροντα πάσχειν ὑπ' ἀλλήλων.* v. Ritter *Gesch. d. Philos.* I. p. 598 sq. edit. 2.

80 Aristot. de Gen. et Corr. I, 8. *Λεύκιππος δ' ἔχειν ᾠήθη λόγους, οἵτινες πρὸς τὴν αἴσθησιν ὁμολογούμενα*

*) Cf. Menag. ad Diog. L. IX, 47, Mullach l. c. p. 132.

λέγοντες οὐκ ἀναιρήσουσιν οὔτε γένεσιν οὔτε φθορὰν οὔτε κίνησιν καὶ τὸ πλῆθος τῶν ὄντων. ὁμολογήσας δὲ ταῦτα μὲν τοῖς φαινομένοις, τοῖς δὲ τὸ ἓν κατασκευάζουσιν *) *ὡς οὔτε ἂν κίνησιν οὖσαν ἄνευ κενοῦ τό τε κενὸν μὴ ὄν, καὶ τοῦ ὄντος οὐθὲν μὴ ὄν φησιν εἶναι. τὸ γὰρ κυρίως ὂν παμπλῆρες* **) *ὄν· ἀλλ' εἶναι τὸ τοιοῦτον οὐχ ἕν, ἀλλ' ἄπειρα τὸ πλῆθος* [a] *καὶ ἀόρατα διὰ σμικρότητα τῶν ὄγκων. ταῦτα δ' ἐν τῷ κενῷ φέρεσθαι (κενὸν* [b] *γὰρ εἶναι), καὶ συνιστάμενα μὲν γένεσιν ποιεῖν, διαλυόμενα δὲ φθοράν. ποιεῖν δὲ καὶ πάσχειν ᾗ τυγχάνουσιν ἁπτόμενα· ταύτῃ γὰρ οὐχ ἓν εἶναι. καὶ συντιθέμενα δὲ καὶ περιπλεκόμενα γεννᾶν· ἐκ δὲ τοῦ κατ' ἀλήθειαν ἑνὸς οὐκ ἂν γενέσθαι πλῆθος, οὐδ' ἐκ τῶν ἀληθῶς πολλῶν ἕν, ἀλλ' εἶναι τοῦτ' ἀδύνατον· ἀλλ' ὥσπερ Ἐμπεδοκλῆς καὶ τῶν ἄλλων τινές φασι πάσχειν διὰ πόρων, οὕτω πᾶσαν ἀλλοίωσιν καὶ πᾶν τὸ πάσχειν τοῦτον γίγνεσθαι τὸν τρόπον, διὰ τοῦ κενοῦ γιγνομένης τῆς διαλύσεως καὶ τῆς φθορᾶς, ὁμοίως δὲ καὶ τῆς αὐξήσεως ὑπεισδυομένων στερεῶν* [c]. *σχεδὸν δὲ καὶ Ἐμπεδοκλεῖ ἀναγκαῖον λέγειν, ὥσπερ καὶ Λεύκιππός φησιν· εἶναι γὰρ ἄττα στερεά, ἀδιαίρετα δέ, εἰ μὴ πάντῃ πόροι συνεχεῖς εἰσιν* [d].

a) Varia argumenta cur ita statuerit enumerantur, cf. Aristot. de Coelo III, 4. *ἐπεὶ διαφέρει τὰ σώματα σχήμασιν, ἄπειρα δὲ τὰ σχήματα, ἄπειρα καὶ τὰ ἁπλᾶ σώματά φασιν εἶναι.* Simplic. Phys. fol. 7 a. *διὸ καί φασι μόνοις τοῖς ἄπειρα ποιοῦσι τὰ στοιχεῖα πάντα συμβαίνειν κατὰ λόγον. καὶ τῶν ἐν ταῖς ἀτόμοις σχημάτων ἄπειρον τὸ πλῆθός φασι διὰ τὸ μηδὲν μᾶλλον τοιοῦτον ἢ τοιοῦτον εἶναι· ταύτην γὰρ αὐτοὶ τῆς ἀπειρίας τὴν αἰτίαν ἀποδιδόασιν.* — b) Inane esse et ita demonstrabat, ut res, nisi esset inane, moveri posse negaret, veluti nostro loco et ubi iis argumentis utitur, quae explicantur ab Aristotele Phys. IV, 6. Ex quibus id gravissimum est, quod dicebat, nisi corpora intervallis disiungerentur, omnia in unum compactum iri necesse esse, ut ait Lucretius de Rer. Nat.

*) Eleatis. — **) Ita Io. Philop. in h. l. Editt. *παμπληθές.*

I, 521. *Si nil esset quod inane vacaret, omne foret solidum.* De quo argumento ita Aristoteles l. l.: *Οὔκουν τοῦτο δεῖ δεικνύναι* (sc. *τοὺς πειρωμένους δεικνύναι ὅτι οὐκ ἔστι κενόν*), *ὅτι ἔστι τι ὁ ἀήρ, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔστι διάστημα ἕτερον τῶν σωμάτων, οὔτε χωριστὸν οὔτε ἐνεργείᾳ ὄν, ὃ διαλαμβάνει τὸ πᾶν σῶμα ὥστ' εἶναι μὴ συνεχές, καθάπερ λέγουσι Δημόκριτος καὶ Λεύκιππος.* — c) Est igitur non alia mutatio rerum quam quae fit motu. Ipsae atomi sunt *ἀπαθεῖς*, Plut. adv. Colot. c. 8, cf. Arist. de Gen. et Corr. I, 8; de Coelo III, 7. — d) Ea ratione movebatur ut corpuscula individua esse sumeret, v. Arist. de Gen. et Corr. I, 8. *εἰ μὲν γὰρ πάντῃ διαιρετόν, οὐθὲν εἶναι ἕν, ὥστε οὐδὲ πολλά, ἀλλὰ κενὸν τὸ ὅλον.* Atomi Democrito et *ἰδέαι* vocabantur h. e. figurae, formae, v. Plut. adv. Colot. 8.

81 **Arist. Met. *Α*, 4.** *Περὶ δὲ κινήσεως, ὅθεν ἢ πῶς ὑπάρχει τοῖς οὖσι, καὶ οὗτοι παραπλησίως τοῖς ἄλλοις ῥαθύμως ἀφεῖσαν.* **De Coelo III, 2.** *διὸ καὶ Λευκίππῳ καὶ Δημοκρίτῳ, τοῖς λέγουσιν ἀεὶ κινεῖσθαι τὰ πρῶτα σώματα ἐν τῷ κενῷ καὶ τῷ ἀπείρῳ, λεκτέον τίνα κίνησιν καὶ τίς ἡ κατὰ φύσιν αὐτῶν κίνησις. εἰ γὰρ ἄλλο ὑπ' ἄλλου κινεῖται βίᾳ τῶν στοιχείων, ἀλλὰ καὶ κατὰ φύσιν ἀνάγκη τινὰ εἶναι κίνησιν ἑκάστου, παρ' ἣν ἡ βίαιός ἐστιν.*

Primam causam motus non aperiebat, sed motum sempiternum esse (*δίνην* appellabat) et a necessitate s. fato (*ἀνάγκῃ, εἱμαρμένῃ*) repetendum censebat, cf. Stob. Ecl. Phys. p. 160, Sext. Emp. adv. Math. IX, 113, Diog. L. IX, 45. Arist. Phys. II, 4. *εἰσὶ δέ τινες οἳ καὶ τοὐρανοῦ τοῦδε καὶ τῶν κοσμικῶν πάντων αἰτιῶνται τὸ αὐτόματον· ἀπὸ ταὐτομάτου γὰρ γίγνεσθαι τὴν δίνην καὶ τὴν κίνησιν τὴν διακρίνασαν καὶ καταστήσασαν εἰς ταύτην τὴν τάξιν τὸ πᾶν.* Simplic. Phys. fol. 73 b. *ἀλλὰ καὶ Δημόκριτος ἐν οἷς φησι δίνῃ* (vulg. *δεῖν*) *ἀπὸ παντὸς ἀποκρίνεσθαι παντοίων ἰδεῶν* (*πῶς δὲ καὶ ὑπό τινος αἰτίας μὴ λέγει*) *ἔοικεν ἀπὸ ταὐτομάτου καὶ τύχης γεννᾶν αὐτά.* Propterea Aristoteles Phys. VIII, 1. *τοῦ δὲ ἀεί*, inquit, *οὐκ ἀξιοῖ ἀρχὴν ζητεῖν*, cf. de Gen. Animal. II, 6, Cic. de Fin. I, 6. Explicatius disseruerat de diversis motuum generibus, quibus atomi natura sua immotae in aeternum agitarentur, copularentur, secernerentur, veluti *πληγῇ* i. e. pulsu (Simplic. Phys. fol. 9 b) et *ἀντιτυπίᾳ* et *ἀλληλοτυπίᾳ* i. e. mutua impulsione, v. Stob. Ecl. Phys. p. 348; 394; Cic. de Fato 20.

Aristot. de Gen. et Corr. I, 2. *Δημόκριτος δὲ καὶ* 82
Λεύκιππος ποιήσαντες τὰ σχήματα τὴν ἀλλοίωσιν καὶ τὴν γένεσιν ἐκ τούτων ποιοῦσι, διακρίσει μὲν καὶ συγκρίσει γένεσιν καὶ φθοράν, τάξει δὲ καὶ θέσει ἀλλοίωσιν. ἐπεὶ δ' ᾤοντο τἀληθὲς ἐν τῷ φαίνεσθαι, ἐναντία δὲ καὶ ἄπειρα τὰ φαινόμενα, τὰ σχήματα ἄπειρα ἐποίησαν, ὥστε ταῖς μεταβολαῖς τοῦ συγκειμένου τὸ αὐτὸ ἐναντίον δοκεῖν ἄλλῳ καὶ ἄλλῳ, καὶ μετακινεῖσθαι μικροῦ ἐμμιγνυμένου, καὶ ὅλως ἕτερον φαίνεσθαι ἑνὸς μετακινηθέντος· ἐκ τῶν αὐτῶν γὰρ τραγῳδία καὶ κωμῳδία γίγνεται γραμμάτων.

Nihil ex nihilo oriri, verum etiam nihil ad nihilum redigi docebat, Diog. L. IX, 44, atomos autem omnium rerum semina esse s. *πανσπερμίαν*, Simplic. Phys. fol. 6. *πανσπερμίαν αὐτὰ προσαγορεύει ὡς πάντων σπέρματα.* Similia semper ad similia ferri: quod placitum multis exemplis de natura animalium et inanimorum petitis explicabat, v. ap. Sext. Emp. adv. Math. VII, 117. *καὶ γὰρ ζῷα, φησίν, ὁμογενέσι ζῴοις συναγελάζεται, ὡς περιστεραὶ περιστεραῖς καὶ γέρανοι γεράνοις, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀλόγων· ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀψύχων, καθάπερ ὁρᾶν πάρεστιν ἐπί τε τῶν κοσκινευομένων σπερμάτων καὶ ἐπὶ τῶν παρὰ ταῖς κυματωγαῖς ψηφίδων· ὅπου μὲν γὰρ κατὰ τὸν τοῦ κοσκίνου δῖνον διακριτικῶς φακοὶ μετὰ φακῶν τάσσονται καὶ κριθαὶ μετὰ κριθῶν καὶ πυροὶ μετὰ πυρῶν, ὅπου δὲ κατὰ τὴν τοῦ κύματος κίνησιν αἱ μὲν ἐπιμήκεις ψηφῖδες εἰς τὸν αὐτὸν τόπον ταῖς ἐπιμήκεσιν ὠθοῦνται, αἱ δὲ περιφερεῖς ταῖς περιφερέσιν, ὡς ἂν συναγωγόν τι ἐχούσης τῶν πραγμάτων τῆς ἐν τούτοις ὁμοιότητος.* Cf. Plut. Pl. Ph. IV, 3; Simplic. Phys. fol. 7. *πεφυκέναι γὰρ τὸ ὅμοιον ὑπὸ τοῦ ὁμοίου κινεῖσθαι καὶ φέρεσθαι τὰ συγγενῆ πρὸς ἄλληλα.*

Diog. L. IX, 31. *Γίγνεσθαι δὲ τοὺς κόσμους οὕτω·* 83
φέρεσθαι κατ' ἀποτομὴν ἐκ τῆς ἀπείρου πολλὰ σώματα παντοῖα τοῖς σχήμασιν εἰς μέγα κενόν, ἅπερ ἀθροισθέντα δίνην ἀπεργάζεσθαι μίαν, καθ' ἣν προσκρούοντα καὶ παντοδαπῶς κυκλούμενα διακρίνεσθαι χωρὶς τὰ ὅμοια πρὸς τὰ ὅμοια. ἰσορρόπων δὲ διὰ τὸ πλῆθος μηκέτι δυναμένων περιφέρεσθαι τὰ μὲν λεπτὰ χωρεῖν εἰς τὸ ἔξω κενὸν ὥσπερ διαττόμενα, τὰ δὲ λοιπὰ συμμένειν καὶ πε-

ριπλεκόμενα συγκατατρέχειν ἀλλήλοις καὶ ποιεῖν πρῶτόν τι σύστημα σφαιροειδές. 32. τοῦτο δ' οἷον ὑμένα ὑφίστασθαι περιέχοντ' ἐν ἑαυτῷ παντοῖα σώματα [a]. Hippolyt. de Ref. Haer. I, 13. Ἔλεγε δὲ ὡς ἀεὶ κινουμένων τῶν ὄντων ἐν τῷ κενῷ· ἀπείρους δὲ εἶναι κόσμους καὶ μεγέθει διαφέροντας, ἔν τισι δὲ μὴ εἶναι ἥλιον μηδὲ σελήνην, ἔν τισι δὲ μείζω τῶν παρ' ἡμῖν καὶ ἔν τισι πλείω. εἶναι δὲ τῶν κόσμων ἄνισα τὰ διαστήματα, καὶ τῇ μὲν πλείους τῇ δὲ ἐλάττους, καὶ τοὺς μὲν αὔξεσθαι τοὺς δὲ ἀκμάζειν τοὺς δὲ φθίνειν, καὶ τῇ μὲν γίγνεσθαι τῇ δὲ λείπειν. φθείρεσθαι δὲ αὐτοὺς ὑπ' ἀλλήλων προσπίπτοντας. εἶναι δ' ἐνίους κόσμους ἐρήμους ζῴων καὶ φυτῶν καὶ παντὸς ὑγροῦ [b].

a) Cf. Stob. Ecl. I, p. 490; Plut. Pl. Ph. II, 7. In sequentibus terrae, solis et lunae generatio et natura enarratur, v. Mullach p. 389 sqq. Terra primum substitit, vertiginis motu in medium delata. Sidera pariter atque sol et luna, eodem modo quo terra atomorum concursu conflata, initio humida fuerunt, donec exsiccata inflammataque talia qualia nunc sunt evaserunt. Sidera ob motus celeritatem ignescunt, sol a sideribus inflammatur, luna, ut quae terrae proxima sit, exiguam ignis partem sibi vindicat. Ut quodque sidus a terra remotissimum est, ita maxime citato cursu fertur, ut proxime ad terram accedit, ita lentissime movetur, v. Lucret. V, 620—635. — b) Cf. Cic. Acad. pr. II, 17; 40; Arist. Phys. VIII, 1. *ἀλλ' ὁπόσοι μὲν ἀπείρους κόσμους τε εἶναί φασι καὶ τοὺς μὲν γίγνεσθαι τοὺς δὲ φθείρεσθαι τῶν κόσμων, ἀεί φασιν εἶναι κίνησιν.*

84 Theophr. de Sensu 61. Βαρὺ μὲν οὖν καὶ κοῦφον τῷ μεγέθει διαιρεῖ Δημόκριτος· εἰ γὰρ διακριθείη ἕνθεν ἕκαστον, εἰ καὶ κατὰ σχῆμα διαφέρει, σταθμὸν ἂν ἐπὶ μεγέθει τὴν φύσιν ἔχειν*)· οὐ μὴν ἀλλ' ἔν γε τοῖς μι-

*) Vulgo *εἰ γὰρ διακριθῇ ἕνθεν ἕκαστον, εἰ καὶ κατὰ σχῆμα διαφέροι, διαφέρει σταθμὸν ἄν* etc. Sensus: Si res singulas secundum atomos secreveris, etiamsi figura diversae fuerint (atomi), tamen pondus ex magnitudine pependerit. Alii aliter, cf. Mullach p. 346 sq. Illustratur locus hisce ap. Arist. de Gen. et Corr. I, 8. *βαρύτερόν γε κατὰ τὴν ὑπεροχήν φησιν εἶναι Δημόκριτος ἕκαστον τῶν ἀδιαιρέτων.*

κτοῖς κουφότερον ἂν εἶναι τὸ πλέον ἔχον κενόν, βαρύτερον δὲ τὸ ἔλαττον. 62. ἐν ἐνίοις μὲν οὕτως εἴρηκεν, ἐν ἄλλοις δὲ κοῦφον εἶναί φησιν ἁπλῶς τὸ λεπτόν. παραπλησίως δὲ καὶ περὶ σκληροῦ καὶ μαλακοῦ· σκληρὸν μὲν γὰρ εἶναι τὸ πυκνόν, μαλακὸν δὲ τὸ μανόν, καὶ τὸ μᾶλλόν τε καὶ ἧττον καὶ μάλιστα*) κατὰ λόγον. διαφέρειν δ' ἔτι τὴν θέσιν καὶ τὴν ἐναπόληψιν**) τῶν κενῶν τοῦ σκληροῦ καὶ μαλακοῦ, καὶ τοῦ***) βαρέος καὶ κούφου. διὸ σκληρότερον μὲν εἶναι σίδηρον, βαρύτερον δὲ μόλυβδον· τὸν μὲν γὰρ σίδηρον ἀνωμάλως συγκεῖσθαι καὶ τὸ κενὸν ἔχειν πολλαχῇ καὶ κατὰ μεγάλα πεπυκνῶσθαι καὶ κατὰ ἔνια ἁπλῶς πλέον ἔχειν κενόν, τὸν δὲ μόλυβδον ἔλαττον ἔχοντα κενὸν ὁμαλῶς συγκεῖσθαι, κατὰ πᾶν ὁμοίως μανόν†)· διὸ βαρύτερον μὲν, μαλακώτερον δ' εἶναι τοῦ σιδήρου. 63. περὶ μὲν οὖν βαρέος καὶ κούφου καὶ σκληροῦ καὶ μαλακοῦ ἐν τούτοις ἀφορίζει. τῶν δ' ἄλλων αἰσθητῶν οὐδενὸς εἶναι φύσιν, ἀλλὰ πάντα πάθη τῆς αἰσθήσεως ἀλλοιουμένης, ἐξ ἧς γίγνεσθαι τὴν φαντασίαν. οὐδὲ γὰρ τοῦ ψυχροῦ καὶ τοῦ θερμοῦ φύσιν ὑπάρχειν, ἀλλὰ τὸ σχῆμα μεταπῖπτον ἐργάζεσθαι καὶ τὴν ἡμετέραν ἀλλοίωσιν· ὅτι γὰρ ἂν ἄθρουν ᾖ, τοῦτ' ἐνισχύειν ἑκάστῳ· τὸ δ' εἰς μικρὰ διανενεμημένον ἀναίσθητον εἶναι [a]. σημεῖον δὲ ὡς οὐκ εἰσὶ φύσει τὸ μὴ ταὐτὰ πᾶσι φαίνεσθαι τοῖς ζῴοις, ἀλλ' ὃ ἡμῖν γλυκύ, τοῦτ' ἄλλοις πικρὸν καὶ ἑτέροις ὀξὺ καὶ ἄλλοις δριμύ, τοῖς δὲ στρυφνόν· καὶ τὰ ἄλλα δὲ ὡσαύτως. 64. — — — ἁπλῶς μὲν οὖν περὶ τῶν αἰσθητῶν οὕτως δεῖν ὑπολαμβάνειν. οὐ μὴν ἀλλ' ὥσπερ καὶ τὰ ἄλλα, καὶ ταῦτα ἀνατίθησι τοῖς σχήμασι. — — 65. τὸν μὲν οὖν ὀξὺν (sc. χυλὸν) εἶναι τῷ σχήματι††) γωνιοειδῆ τε καὶ πολυκαμπῆ

---

*) Addendum videtur *τε καὶ ἥκιστα*. Papencordt p. 54. — **) Vulgo *ἐναπόλειψιν*. Correxit Papenc. l. l. cf. §. 74. *ἐναπόληψιν τοῦ ἀέρος*. — ***) *τοῦ* inseruit Philips. — †) *μανόν* adi. Papenc. — ††) Vulgo *ὄμματι*. Corr. Schneider.

καὶ μικρὸν καὶ λεπτόν, διὰ γὰρ τὴν δριμύτητα ταχὺ καὶ πάντῃ διαδύνεσθαι· τραχὺν δ' ὄντα καὶ γωνιοειδῆ συνάγειν καὶ συσπᾶν, διὸ καὶ θερμαίνειν τὸ σῶμα κενότητας ἐμποιοῦντα· μάλιστα γὰρ θερμαίνεσθαι τὸ πλεῖστον ἔχον κενόν. τὸν δὲ γλυκὺν ἐκ περιφερῶν συγκεῖσθαι σχημάτων οὐκ ἄγαν μικρῶν· διὸ καὶ διαχεῖν ὅλως τὸ σῶμα καὶ οὐ βιαίως καὶ οὐ ταχὺ πάντα περαίνειν κτλ [b].

a) Nulla enim res ex uno atomorum genere constat, verum omnia sunt in omnibus, v. Anaxag. n. 53; Theophr. de Sensu 67, ubi pro *σχημάτων* leg. *χρημάτων*; Simpl. Phys. fol. 73 b. — b) Cf. Theophr. de Caus. Plant. VI, 6, fragm. ed. Mullach p. 217 sqq.

Negat igitur sensibilia per se existere, praeter grave et quae eadem ferme natura sint, densum et tenue, durum et molle; contenditque omnem sensibilium differentiam in eo consistere, quod ex iisdem elementis diverse conflata sint, diverseque iis nostri sensus afficiantur. Ita nigrum colorem nil nisi superficiem asperam, rubrum colorem et calorem et ignem rotundarum atomorum congeriem esse statuebat, v. Theophr. de Sensu 74; 75; Aristot. de Coelo III, 4. Pari modo eadem, quae calida esse viderentur, item frigida videri posse affirmabat, quae nigra item alba, videlicet si aliter iis ferirentur nostri sensus. Eodem spectat id dictum, quod in n. 82 appositum est, iisdem litteris componi sive tragoediam sive comoediam.

85 **Aristot. de Anima I, 2.** Δημόκριτος — πῦρ τι καὶ θερμόν φησιν αὐτὴν (sc. τὴν ψυχὴν) εἶναι· ἀπείρων γὰρ ὄντων σχημάτων καὶ ἀτόμων τὰ σφαιροειδῆ πῦρ καὶ ψυχὴν λέγει, οἷον ἐν τῷ ἀέρι τὰ καλούμενα ξύσματα, ἃ φαίνεται ἐν ταῖς διὰ τῶν θυρίδων ἀκτῖσιν, ὧν τὴν πανσπερμίαν στοιχεῖα λέγει τῆς ὅλης φύσεως. ὁμοίως δὲ καὶ Λεύκιππος. τούτων δὲ τὰ σφαιροειδῆ ψυχήν, διὰ τὸ μάλιστα διὰ παντὸς δύνασθαι διαδύνειν τοὺς τοιούτους ῥυσμούς, καὶ κινεῖν τὰ λοιπὰ [a] κινούμενα καὶ αὐτά, ὑπολαμβάνοντες τὴν ψυχὴν εἶναι τὸ παρέχον τοῖς ζῴοις τὴν κίνησιν. διὸ καὶ τοῦ ζῆν ὅρον εἶναι τὴν ἀναπνοήν· συνάγοντος γὰρ τοῦ περιέχοντος τὰ σώματα καὶ ἐκθλίβοντος τῶν σχημάτων τὰ παρέχοντα τοῖς ζῴοις τὴν κί-

νησιν διὰ τὸ μηδ᾽ αὐτὰ ἠρεμεῖν μηδέποτε, βοήθειαν γίγνεσθαι θύραθεν ἐπεισιόντων ἄλλων τοιούτων ἐν τῷ ἀναπνεῖν· κωλύειν γὰρ αὐτὰ καὶ τὰ ἐνυπάρχοντα ἐν τοῖς ζῴοις ἐκκρίνεσθαι συνανείργοντα τὸ συνάγον καὶ πηγνύον· καὶ ζῆν δὲ ἕως ἂν δύνωνται τοῦτο ποιεῖν. — — ἐκεῖνος (sc. ὁ Δημόκριτος) — ἁπλῶς ταὐτὸν ψυχὴν καὶ νοῦν· τὸ γὰρ ἀληθὲς εἶναι τὸ φαινόμενον· διὸ καλῶς ποιῆσαι τὸν Ὅμηρον ὡς Ἕκτωρ κεῖτ᾽ ἀλλοφρονέων.

a) Scilicet corpus. Arist. ibid. 3. *κινουμένας γάρ φησι τὰς ἀδιαιρέτους σφαίρας διὰ τὸ πεφυκέναι μηδέποτε μένειν συνεφέλκειν καὶ κινεῖν τὸ σῶμα πᾶν.*

Plut. de Pl. Phil. IV, 4. Ὁ δὲ Δημόκριτος πάντα μετέχειν φησὶ ψυχῆς ποιᾶς, καὶ τὰ νεκρὰ τῶν σωμάτων, διότι ἀεὶ διαφανῶς τινὸς θερμοῦ καὶ αἰσθητικοῦ μετέχει τοῦ πλείονος διαπνεομένου. 86

Eadem de plantis speciatim notantur. Arist. de Plant. I, 1; Plut. Qu. Natur. 1 init.

Plut. de Pl. Phil. IV, 8. Λεύκιππος καὶ Δημόκριτος τὴν αἴσθησιν καὶ τὴν νόησιν γίγνεσθαι εἰδώλων ἔξωθεν προσιόντων· μηδενὶ γὰρ ἐπιβάλλειν μηδετέραν χωρὶς τοῦ προσπίπτοντος εἰδώλου. 87

Etiam per somnum talia simulacra extrinsecus in animos nostros per corpus delabi et irrumpere statuebat, v. Arist. de Divin. per Somn. 2. *ὥσπερ γὰρ ὅταν κινήσῃ τι τὸ ὕδωρ ἢ τὸν ἀέρα, τοῦθ᾽ ἕτερον ἐκίνησε, καὶ παυσαμένου ἐκείνου συμβαίνει τὴν τοιαύτην κίνησιν προϊέναι μέχρι τινός, τοῦ κινήσαντος οὐ παρόντος, οὕτως οὐδὲν κωλύει κίνησίν τινα καὶ αἴσθησιν ἀφικνεῖσθαι πρὸς τὰς ψυχὰς τὰς ἐνυπνιαζούσας, ἀφ᾽ ὧν ἐκεῖνος* (sc. *Δημόκριτος*) *τὰ εἴδωλα ποιεῖ καὶ τὰς ἀποῤῥοίας.* Ab iisdem simulacris omnis fere animae condicio et voluntas etiam pendet. Plut. Symp. Qu. V, 7, 6. *ἃ* (sc. *εἴδωλα*) *φησιν ἐκεῖνος ἐξιέναι τοὺς φθονοῦντας οὔτ᾽ αἰσθήσεως ἄμοιρα παντάπασιν οὔτε ὁρμῆς, ἀνάπλεά τε τῆς ἀπὸ τῶν προϊεμένων μοχθηρίας καὶ βασκανίας· μεθ᾽ ἧς ἐμπλασσόμενα καὶ παραμένοντα καὶ συνοικοῦντα τοῖς βασκαινομένοις ἐπιταράττειν καὶ κακοῦν αὐτῶν τό τε σῶμα καὶ τὴν διάνοιαν.* — Ex iisdem principiis fluxerunt quae de deorum natura ab eo disputabantur, v. n. sq.

88 **Sext. Empir. adv. Math. IX, 19.** *Δημόκριτος δὲ εἴδωλά τινά φησιν ἐμπελάζειν τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τούτων τὰ μὲν εἶναι ἀγαθοποιὰ τὰ δὲ κακοποιά (ἔνθεν καὶ εὔχεται εὐλόγχων*) τυγχάνειν εἰδώλων), εἶναι δὲ ταῦτα μεγάλα τε καὶ ὑπερφυῆ**) καὶ δύσφθαρτα μέν, οὐκ ἄφθαρτα δέ, προσημαίνειν τε τὰ μέλλοντα τοῖς ἀνθρώποις θεωρούμενα καὶ φωνὰς ἀφιέντα. ὅθεν τούτων αὐτῶν φαντασίαν λαβόντες οἱ παλαιοὶ ὑπενόησαν εἶναι θεόν, μηδενὸς ἄλλου παρὰ ταῦτα ὄντος θεοῦ τοῦ ἄφθαρτον φύσιν ἔχοντος.*

Cf. Cic. d. Nat. D. I, 12; 43; Krische *Forschungen* p. 147—163. Alia profert Sext. Empir. l. l. 24. *ὁρῶντες γάρ, φησίν, τὰ ἐν τοῖς μετεώροις παθήματα οἱ παλαιοὶ τῶν ἀνθρώπων καθάπερ βροντὰς καὶ ἀστραπὰς κεραυνούς τε καὶ ἄστρων συνόδους ἡλίου τε καὶ σελήνης ἐκλείψεις, ἐδειματοῦντο, θεοὺς οἰόμενοι τούτων αἰτίους εἶναι.* Ipse velut animam igneam esse et intelligentem statuebat, ita deum *νοῦν* esse *ἐν πυρὶ σφαιροειδεῖ* et mundi animam putasse dicitur, v. Krische p. 157. Vulgares de diis opiniones sequebatur si quid de moribus populariter praecipiebat, velut ap. Clem. Protrept. p. 45 C. *ὅθεν οὐκ ἀπεικότως ὁ Δημόκριτος τῶν λογίων ἀνθρώπων ὀλίγους φησὶν ἀνατείναντας τὰς χεῖρας ἐνταῦθα, ὃν νῦν ἠέρα καλέομεν οἱ Ἕλληνες, πάντα Δία μυθεῖσθαι· καὶ πάντα οὗτος οἶδε καὶ διδοῖ καὶ ἀφαιρέεται καὶ βασιλεὺς οὗτος τῶν πάντων.* cf. Stob. Ecl. II, p. 408. Homerum allegorice interpretabatur, cf. Schol. Venet. Il. VIII, 39; Eust. p. 696, 34; 1713, 16.

89 **Sext. Emp. adv. Math. VII, 135.** *Δημόκριτος δὲ* — — „*Νόμῳ* —", *φησί*, „*γλυκὺ καὶ νόμῳ πικρόν, νόμῳ θερμόν, νόμῳ ψυχρόν, νόμῳ χροιή· ἐτεῇ δὲ ἄτομα καὶ κενόν*"[a]. *ὅπερ ἔστι, νομίζεται μὲν εἶναι καὶ δοξάζεται τὰ αἰσθητά, οὐκ ἔστι δὲ κατὰ ἀλήθειαν ταῦτα, ἀλλὰ τὰ ἄτομα μόνον καὶ τὸ κενόν.* 136. *ἐν δὲ τοῖς Κρατυντηρίοις*[b] *καίπερ ὑπεσχημένος ταῖς αἰσθήσεσι τὸ κράτος τῆς πίστεως ἀναθεῖναι, οὐδὲν ἧττον εὑρίσκεται τούτων*

---

*) Ita est apud Plut. Def. Orac. 17; Vit. Aemil. Paulli c. 1. Apud Sextum vulgo *εὐλόγων*. — **) Ita codex Monac. cf. Sext. Empir. adv. Math. IX, 42. Vulgo *ὑπερμεγέθη*.

καταδικάζων· φησὶ γάρ· „Ἡμεῖς δὲ τῷ μὲν ἐόντι οὐδὲν ἀτρεκὲς συνίεμεν, μεταπῖπτον δὲ κατά τε σώματος διαθιγὴν*) καὶ τῶν ἐπεισιόντων καὶ τῶν ἀντιστηριζόντων." καὶ πάλιν φησίν· „Ἐτεῇ μέν νυν ὅτι οἷον ἕκαστον ἔστιν ἢ οὐκ ἔστιν οὐ συνίεμεν πολλαχῇ δεδήλωται." 137. ἐν δὲ τῷ Περὶ ἰδεῶν [c] „γινώσκειν τε χρή", φησίν, „ἄνθρωπον τῷδε τῷ κανόνι ὅτι ἐτεῆς ἀπήλλακται." καὶ πάλιν· „Δηλοῖ μὲν δὴ καὶ οὗτος ὁ λόγος ὅτι ἐτεῇ οὐδὲν ἴδμεν [d] περὶ οὐδενός, ἀλλ' ἐπιρρυσμίη**) ἑκάστοισιν ἡ δόξις." καὶ ἔτι· „καίτοι δῆλον ἔσται ὅτι ἐτεῇ οἷον ἕκαστον γινώσκειν ἐν ἀπόρῳ ἐστί." καὶ δὴ ἐν μὲν τούτοις πᾶσαν σχεδὸν κινεῖ κατάληψιν, εἰ καὶ μόνων ἐξαιρέτως καθάπτεται τῶν αἰσθήσεων· 138. ἐν δὲ τοῖς Κανόσι [e] δύο φησὶν εἶναι γνώσεις, τὴν μὲν διὰ τῶν αἰσθήσεων τὴν δὲ διὰ τῆς διανοίας, ὧν τὴν μὲν διὰ τῆς διανοίας γνησίην καλεῖ, προσμαρτυρῶν αὐτῇ τὸ πιστὸν εἰς ἀληθείας κρίσιν, τὴν δὲ διὰ τῶν αἰσθήσεων σκοτίην ὀνομάζει, ἀφαιρούμενος αὐτῆς τὸ πρὸς διάγνωσιν τοῦ ἀληθοῦς ἀπλανές. 139. λέγει δὲ κατὰ λέξιν· „Γνώμης δὲ δύο εἰσὶν ἰδέαι, ἡ μὲν γνησίη ἡ δὲ σκοτίη· καὶ σκοτίης μὲν τάδε σύμπαντα, ὄψις ἀκοὴ ὀδμὴ γεῦσις ψαῦσις, ἡ δὲ γνησίη, ἀποκεκριμένη δὲ ταύτης." εἶτα προκρίνων τῆς σκοτίης τὴν γνησίην ἐπιφέρει λέγων· „Ὅταν ἡ σκοτίη μηκέτι δύνηται***) μήτε ὁρῆν ἐπ' ἔλαττον μήτε ἀκούειν μήτε ὀδμᾶσθαι μήτε γεύεσθαι μήτε ἐν τῇ ψαύσει αἰσθάνεσθαι, ἀλλ' ἐπὶ λεπτότερον." οὐκοῦν καὶ κατὰ τοῦτον ὁ λόγος ἐστὶ κριτήριον, ὃν γνησίην γνώμην καλεῖ.

a) Eadem paucis mutatis leguntur apud Galen. de Elem. sec. Hippocr. I, 2, p. 417 Kuehn; cf. Diog. L. IX, 72, ubi perperam αἰτίῃ. Cf. Fabric. ad Sext. Emp. Hyp. Pyrrh. I, 214. — b) Cf. Diog. L. IX, 47, ubi idem liber memoratur; Suid. v. Κρατυντήρια

---

*) Mullach pro vulg. διαθήκην, cf. n. 79. — **) Hesych. ἐπιρρύσμιον, ἐπιρρέον. — ***) Vulgo δύναται.

— *ὅπερ ἐστὶν ἐπικριτικὸν πάντων τῶν γραφέντων αὐτῷ βιβλίων.* — c) Eius libri nulla mentio ap. Diog. L. *ἰδέαι* sunt atomi, v. ad n. 80. — d) Diog. L. IX, 72. *ἐτεῇ δὲ οὐδὲν ἴδμεν· ἐν βυθῷ γὰρ ἡ ἀλήθεια.* Cicero Acad. pr. II, 10. *naturam accusa, quae in profundo veritatem, ut ait Democritus, penitus abstruserit;* Acad. post. I, 12. — e) De hoc libro v. Diog. L. IX, 47 c. not. crit. Huebneri.

Cf. Arist. Met. *Γ*, 5. *ἔτι δὲ πολλοῖς τῶν ἄλλων ζῴων τἀναντία περὶ τῶν αὐτῶν φαίνεσθαι καὶ ἡμῖν, καὶ αὐτῷ δὲ ἑκάστῳ πρὸς αὐτὸν οὐ ταὐτὰ κατὰ τὴν αἴσθησιν ἀεὶ δοκεῖν. ποῖα οὖν τούτων ἀληθῆ ἢ ψευδῆ, ἄδηλον· οὐθὲν γὰρ μᾶλλον τάδε ἢ τάδε ἀληθῆ, ἀλλ' ὁμοίως. διὸ Δημόκριτός γέ φησιν ἤτοι οὐθὲν εἶναι ἀληθὲς ἢ ἡμῖν γ' ἄδηλον.* Ideo, *τῷ ἐόντι,* inquit, *οὐδὲν ἀτρεκὲς συνίεμεν,* quandoquidem quaecunque ab Atomicis affirmative statuuntur e. g. de vera coloris rubri, caloris, animae etc. natura, ea per coniecturam tantummodo ab iis proponebantur. De ceteris fragmentis a Sexto hoc loco propositis dolendum vehementer quod oratio ibi interrumpitur, ubi copiosius de cognitione sincera (*γνησίη γνώμη*) disputatum fuisse exspectaveris. Verum tamen intelligitur ex iis quae leguntur §. 139 initio, illam ad abditorum, ex iis quae sequuntur *ὅταν ἡ σκοτίη κτλ.*, eandem ad subtiliorum, quae tenebricoso sensu cognosci nequeant, perspicientiam h. e. ad atomos pertinere; quod confirmatur Aristotelis testimonio in n. 85 laudato, *τὸ γὰρ ἀληθὲς εἶναι τὸ φαινόμενον.* Ipsa enim sincera cognitio (*γνησίη γνώμη*) *ἐν φαινομένῳ* versatur, verum est id, quod per illam percipitur, subtilius et a sensibus remotius. Quae repugnantia notatur iam a Theophrasto de Sensu 69. *ὅλως δὲ μέγιστον ἐναντίωμα καὶ κοινὸν ἐπὶ πάντων ἅμα μὲν πάθη ποιεῖν τῆς αἰσθήσεως* (sc. *τὰ αἰσθητά*), *ἅμα δὲ τοῖς σχήμασι διορίζειν,* nisi quod hoc loco non tam sensuum ratio habetur, quorum ope cognoscimus, quam rerum, quas cognoscimus.— Videtur denique ipsa illa sincera cognitio nil aliud esse nisi subtilior sensuum et corporis constitutio, et prorsus idem quod a Theophrasto dicitur *τὸ φρονεῖν,* de Sensu 58. *περὶ δὲ τοῦ φρονεῖν ἐπὶ τοσοῦτον εἴρηκεν* (sc. *ὁ Δημόκριτος*), *ὅτι γίγνεται συμμέτρως ἐχούσης τῆς ψυχῆς κατὰ τὴν κρᾶσιν*). ἐὰν δὲ περίθερμός τις ἢ περίψυχρος γένηται, μεταλλάττειν φησί· διότι καὶ τοὺς παλαιοὺς* (Hom. Il. XXIII, 698.) *καλῶς τοῦθ' ὑπολαβεῖν, ὅτι ἐστὶν ἀλλοφρονεῖν. ὥστε φανερὸν ὅτι τῇ κράσει τοῦ σώματος ποιεῖ τὸ φρονεῖν· ὅπερ ἴσως αὐτῷ καὶ κατὰ λόγον ἐστὶ σῶμα ποιοῦντι τὴν ψυχήν.*

90 **Diog. L. IX, 45.** *Τέλος δὲ εἶναι τὴν εὐθυμίαν, οὐ τὴν αὐτὴν οὖσαν τῇ ἡδονῇ, ὡς ἔνιοι παρακούσαντες*

---

*) Vulgo *μετὰ τὴν κίνησιν.* Corr. Schneider.

ἐξεδέξαντο, ἀλλὰ καθ' ἣν γαληνῶς καὶ εὐσταθῶς ἡ ψυχὴ διάγει, ὑπὸ μηδενὸς ταραττομένη φόβου ἢ δεισιδαιμονίας ἢ ἄλλου τινὸς πάθους. καλεῖ δ' αὐτὴν καὶ εὐεστὼ καὶ πολλοῖς ἄλλοις ὀνόμασι.

Εὐθυμίαν Seneca d. Tranq. 2, 3. interpretatur *stabilem animi sedem, de qua Democriti volumen egregium est: ego tranquillitatem voco.* De nomine *εὐεστώ*, quo item librum inscripserat, Diog. L. IX, 46, v. Menag. ad h. l. Alia eiusdem significationis nomina sunt *ἀθαμβία* Cic. de Fin. V, 29 (*id est animus terrore liber*), *ἁρμονία, συμμετρία, ἀταραξία* Stob. Ecl. II, p. 76. — Pauca neque ea ipsa enucleate a Democrito de virtute disputata esse ait Cic. d. Fin. V, 29. Nihilominus plurimae sub eius nomine feruntur sententiae et loci communes, quorum farraginem ex bonis et futilibus mixtam reperies apud Orellium Opusc. Gr. Vett. Sentent. I, p. 92—127, cf. Mullach p. 164—204. Eorum aliquot, qui maxime Democriti esse viderentur, excerpere placuit, ut de ethicis etiam eius praeceptis gustus detur: Stob. Serm. I, 40. *Ἀνθρώποισι γὰρ εὐθυμίη γίνεται μετριότητι τέρψιος καὶ βίου συμμετρίῃ· τὰ δὲ λείποντα καὶ ὑπερβάλλοντα μεταπίπτειν τε φιλεῖ καὶ μεγάλας κινήσιας ἐμποιέειν τῇ ψυχῇ.* Ib. III, 34. *Σοφίη ἄθαμβος ἀξίη πάντων, τιμιωτάτη οὖσα.* Ib. 35. *Ὅρος γὰρ συμφορέων καὶ ἀσυμφορέων τέρψις καὶ ἀτερπίη.* Ib. V, 24. *Ἄριστον ἀνθρώπῳ τὸν βίον διάγειν ὡς πλεῖστα εὐθυμηθέντι καὶ ἐλάχιστα ἀνιηθέντι. τοῦτο δ' ἂν εἴη εἴ τις μὴ ἐπὶ τοῖσι θνητοῖσι τὰς ἡδονὰς ποιοῖτο.* Clem. Alex. Strom. II, p. 417 A. *Τέρψις γὰρ καὶ ἀτερπίη οὖρος τῶν περιηκμακότων.* Stob. Ecl. II, p. 76. *Εὐδαιμονίη οὐκ ἐν βοσκήμασιν οἰκέει οὐδ' ἐν χρυσῷ, ψυχὴ δ' οἰκητήριον δαίμονος.* Stob. Flor. VII, 32. *Δίκης κῦδος γνώμης θάρσος καὶ ἀθαμβίη, ἀδικίης δὲ δεῖμα ξυμφορῆς τέρμα.* Ib. XVI, 21. *βίος ἀνεόρταστος μακρὴ ὁδὸς ἀπανδόκευτος.* Plutarch. de Sanitate 24. *πρὸς τούτους* (nimium morosos) *γὰρ οἶμαι μάλιστα τὸν Δημόκριτον εἰπεῖν ὡς, εἰ τὸ σῶμα δικάσαιτο τῇ ψυχῇ κακώσεως, οὐκ ἂν αὐτὴν ἀποφυγέειν.* Scripserat inter alia librum *Τριτογένεια* inscriptum i. e. Minerva s. Prudentia, *ὅτι τρία γίγνεται ἐξ αὐτῆς, ἃ πάντα τὰ ἀνθρώπινα συνέχει*, Diog. L. IX, 46, h. e. *εὖ λογίζεσθαι, λέγειν καλῶς, πράττειν ἃ δεῖ*, Schol. Il. VIII, 39.

CAPUT II.

PYTHAGOREI.

1. De Pythagora et de Pythagoreis.

91 **Clem. Alex. Strom. I, p. 300 D.** *Πυθαγόρας — — Σάμιος, ὥς φησιν Ἱππόβοτος, ὡς δὲ Ἀριστόξενος ἐν τῷ Πυθαγόρου βίῳ καὶ Ἀρίσταρχος καὶ Θεόπομπος*), Τυρρηνὸς ἦν, ὡς δὲ Νεάνθης, Σύριος ἢ Τύριος.*

De Pythagora et Pythagoricorum doctrina inter antiquos scripserant Aristoteles et eius discipuli, Heraclides Ponticus et, qui nostro loco citatur, Aristoxenus (cf. n. 101. Mahne de Aristox. p. 26.), et Dicaearchus, praeterque eos sequioris generis permulti (inter quos est Apollonius Tyanensis, cf. n. 92 not. et infra n. 518), ex quibus sua denique constipaverunt Porphyrius et Iamblichus. De Neanthe Cyziceno, cuius nomen restituendum Porphyrio Vit. Pyth. 1, ubi vulgo *Κλεάνθης*, v. Fragm. Histor. Gr. ed. Car. Mueller, Vol. III, p. 2—11. Ab eo Pythagoras Syrius vocatur eodem sensu quo Pherecydes Syrius dicitur, quippe ex insula Syro ortus. Seriores huius vocabuli ambiguitate decepti Assyrium inde effinxerunt, v. Sturz Pherecyd. p. 3 sqq., sicuti nostro etiam loco perperam additur *ἢ Τύριος* et apud Porphyrium l. l. *ἐκ Τύρου τῆς Συρίας.* — Tyrrhenus dicitur, ut ait Aristox. ap. Diog. L. VIII, 1, *ἀπὸ μιᾶς τῶν νήσων, ἃς κατέσχον Ἀθηναῖοι Τυρρηνοὺς ἐκβαλόντες:* quam ipsam Syrum insulam fuisse coniectaveris. Samum incoluisse Pythagoram testatur Herodotus IV, 95. Alii eum quarto loco ab Hippaso Phliasio oriundum ferebant, qui circa Peloponnesi a Doriensibus occupatae tempora in Samum insulam emigraverit; v. Lycum ap. Porphyr. V. P. 6; Paus. II, 13, §. 1; 2; Diog. L. VIII, 1.

92 **Diog. L. VIII, 2.** *Οὗτος ἤκουσε μὲν — Φερεκύδου τοῦ Συρίου· μετὰ δὲ τὴν ἐκείνου τελευτὴν ἧκεν εἰς Σάμον καὶ ἤκουσεν Ἑρμοδάμαντος τοῦ ἀπογόνου Κρεοφύλου, ἤδη πρεσβυτέρου.*

---

*) Fort. *Ἀριστοτέλης* et *Θεόφραστος*, quorum nomina cum illis confundere pronum erat.

Pherecydem ab eo auditum esse confirmatur a pluribus scriptoribus, quorum sunt etiam Dicaearchus et Aristoxenus, v. Porphyr. V. P. 56; Diog. L. I, 118. Pherecydem, iisdem fere cum Thalete temporibus florentem (v. Sturz Pherec. p. 6 sq.), primum oratione soluta scripsisse tradunt (v. Suid. v. *Φερεκύδης*; Plin. H. N. VII, 56); item dogma de metempsychosi et animi immortalitate induxisse, quod ab eo ad Pythagoram transiisse putabant, quamquam hic vulgo ab Aegyptiis id accepisse narrabatur. Erat Pherecydes ex vetustissimis illis philosophis, quos Aristoteles Met. *N*, 4 appellat *τοὺς μεμιγμένους καὶ μὴ μυθικῶς ἅπαντα λέγοντας* h. e. qui popularem theogoniam et cosmogoniam allegoricis de mundi generatione et dispositione narrationibus, obscuriore sermone conditis, illustraverant, cf. Preller in Mus. Rhen. N. F. IV, p. 377—389. De Hermodamante Creophylio parum constat; cf. Porphyr. V. P. 1; 15; Iamblich. V. Pyth. 11. — Apollonius Tyanensis ap. Porphyr. 2 etiam Anaximandrum a Pythagora auditum esse narrat, alii alios.

Isocr. Laud. Busir. 28, p. 227 Steph. *Πυθαγόρας ὁ Σάμιος — ἀφικόμενος εἰς Αἴγυπτον καὶ μαθητὴς ἐκείνων* (sc. *τῶν ἱερέων*) *γενόμενος τήν τε ἄλλην φιλοσοφίαν πρῶτος εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐκόμισε καὶ τὰ περὶ τὰς θυσίας καὶ τὰς ἁγιστείας τὰς ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐπιφανέστερον τῶν ἄλλων ἐσπούδασεν.* 93

De itineribus Pythagorae quae narrantur ad duplex potissimum narrationum genus revocari possunt, quorum qui alterum sequebantur, ex oriente eum sapientiam suam conquisivisse persuasum habebant, qui alterum, ex Graeciae ipsius sacris, inprimis ex mysticis et arcanis eam expressam esse putabant. De mathematicis disciplinis ex Aegypto per Pythagoram in Graeciam translatis testis est Callimachus ap. Diod. Excerpt. Vat. VII—X, 35. *ὅτι Καλλίμαχος εἶπε περὶ Πυθαγόρου διότι τῶν ἐν γεωμετρίᾳ προβλημάτων τὰ μὲν εὗρε τὰ δὲ ἐκ τῆς Αἰγύπτου πρῶτος εἰς τοὺς Ἕλληνας ἤνεγκεν*; cf. Aristot. Met. *A*, 1. *περὶ Αἴγυπτον αἱ μαθηματικαὶ πρῶτον τέχναι συνέστησαν· ἐκεῖ γὰρ ἀφείθη σχολάζειν τὸ τῶν ἱερέων ἔθνος.* A quibus etiam doctrinam de animarum migratione et Pythagoricae disciplinae rudimenta accepisse Pythagoram pervulgata ac satis antiqua memoria traditum est, v. Herod. II, 81; 123. Cf. Lobeck Agl. p. 244 sq.; 795 sqq. De Chaldaeis autem, Phoenicibus, Indis denique Pythagorae praeceptoribus quae ab aliis adiiciuntur ab seriorum commentis repetenda videntur. Alterum,

quod diximus, narrationum genus sequuntur qui Pythagoram in Iovis Cretensis antrum una cum Epimenide descendisse illisque mysteriis rite initiatum esse memorant, velut Porphyr. V. P. 17; Diog. L. VIII, 3; itemque Aristoxenus, qui eum complura moralium dogmatum accepisse a Themistoclea sacerdote Delphica testabatur, v. Diog. L. VIII, 8; denique alii, qui eum in incruentis sacrificiis praecipiendis Delii Apollinis Genitoris religionem secutum esse et in legibus etiam ferendis Minois atque Lycurgi instituta ante oculos habuisse tradebant, v. Diog. L. VIII, 13, ubi quod opponitur Aristotelis testimonium ad incruentae tantum religionis Deliacae commemorationem pertinere videtur; cf. Iambl. 26; Krische Soc. Pythag. p. 36 sqq. — Ceterum haec itinera postquam e Pherecydis, Hermodamantis etc. disciplina prodierit fecisse, deinde in Samum insulam revertisse traditur.

94 **Diog. L. VIII, 3.** *Καὶ εὑρὼν τὴν πατρίδα τυραννουμένην ὑπὸ Πολυκράτους ἀπῆρεν εἰς Κρότωνα τῆς Ἰταλίας, κἀκεῖ νόμους θεὶς τοῖς Ἰταλιώταις ἐδοξάσθη σὺν τοῖς μαθηταῖς, οἳ περὶ τοὺς τριακοσίους ὄντες ᾠκονόμουν ἄριστα τὰ πολιτικά, ὥστε σχεδὸν ἀριστοκρατίαν εἶναι τὴν πολιτείαν.*

Haec ex Aristoxeno depromta esse videntur, v. Porph. V. P. 9; 22; de re cf. Krische Civ. Pythag. p. 15 sqq. In incredibile auctum quod tradit Dicaearchus apud Porph. 18 coll. Iamblich. 33.

95 **Cic. de Rep. II, 15. Quartum iam annum regnante Lucio Tarquinio Superbo Sybarim et Crotonem et in eas Italiae partes Pythagoras venisse reperitur. Olympias enim secunda et sexagesima eadem Superbi regni initium et Pythagorae declarat adventum.**

Sub Polycrate Samio iuvenis fuisse et peregrinatus esse Pythagoras dicitur, Theolog. Arithm. 6, p. 41; de ceteris v. Clinton F. H. s. ann. 539; 510; 472. Notandum praeterea Pythagoram primum nominari a Xenophane et Heraclito philosophis, Diog. L. VIII, 6; 36; IX, 1.

96 **Porphyr. V. Pythag. 19.** *Ἃ μὲν οὖν ἔλεγε τοῖς συνοῦσιν οὐδὲ εἷς ἔχει φράσαι βεβαίως· καὶ γὰρ οὐδ' ἡ τυχοῦσα ἦν παρ' αὐτοῖς σιωπή* [a]. *μάλιστα μέντοι γνώριμα*

παρὰ πᾶσιν ἐγένετο πρῶτον μὲν ὡς ἀθάνατον εἶναί φησι τὴν ψυχήν, εἶτα μεταβάλλουσαν εἰς ἄλλα γένη ζῴων, πρὸς δὲ τούτοις ὅτι κατὰ περιόδους τινὰς τὰ γιγνόμενά ποτε πάλιν γίγνεται, νέον δ' οὐδὲν ἁπλῶς ἐστι [b], *καὶ ὅτι πάντα τὰ γιγνόμενα ἔμψυχα ὁμογενῆ δεῖ νομίζειν. φαίνεται γὰρ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ δόγματα πρῶτος κομίσαι ταῦτα Πυθαγόρας.*

a) Silentium Pythagoricum in proverbium abiit. Distinguendum autem inter id silentium, quod discipulorum explorandorum causa imponebatur quinquennale (*ἡ ἐχεμυθία, τὸ ἐχεμυθεῖν*, v. Gell. Noct. Att. I, 9; Iambl. V. Pythag. 71 sq.), et reticentiam, quam per omnem vitam observabant, abditorum quorundam sacrorum et dogmatum (*ἡ μυστικὴ σιωπή*, cf. Aristox. ap. Diog. L. VIII, 15; Aristot. ap. Iambl. V. P. 31. cf. Lob. Aglaoph. p. 67). — b) Ad doctrinam de animarum migratione referendum quod dicunt Pythagoram sibi olim Aethalidem et Euphorbum fuisse visum esse, cf. Heraclid. Pont. ap. Diog. L. VIII, 4; de Euphorbo cf. Diodor. Exc. Vat. VII—X, 35.

Iambl. V. Pyth. 81. *Τῶν μὲν οὖν Πυθαγορείων κοινὴν εἶναι τὴν οὐσίαν διέταξε καὶ τὴν συμβίωσιν ἅμα διὰ παντὸς τοῦ χρόνου διατελεῖν* [a]. *τοὺς δὲ ἑτέρους ἰδίας μὲν κτήσεις ἔχειν ἐκέλευσε, συνιόντας δὲ εἰς ταὐτὸ συσχολάζειν ἀλλήλοις· καὶ οὕτω τὴν διαδοχὴν ταύτην ἀπὸ Πυθαγόρου κατ' ἀμφοτέρους τοὺς τρόπους συστῆναι. κατ' ἄλλον δὲ αὖ τρόπον δύο ἦν εἴδη τῆς φιλοσοφίας· δύο γὰρ ἦν γένη καὶ τῶν μεταχειριζομένων αὐτήν, οἱ μὲν Ἀκουσματικοὶ οἱ δὲ Μαθηματικοί* [b]. *τουτωνὶ δὲ οἱ μὲν Μαθηματικοὶ ὡμολογοῦντο Πυθαγόρειοι εἶναι ὑπὸ τῶν ἑτέρων, τοὺς δὲ Ἀκουσματικοὺς οὗτοι οὐχ ὡμολόγουν, οὔτε τὴν πραγματείαν αὐτῶν εἶναι Πυθαγόρου, ἀλλ' Ἱππάσου· τὸν δὲ Ἵππασον οἱ μὲν Κροτωνιάτην φασὶν οἱ δὲ Μεταποντῖνον* [c]. 97

a) Ad communionem bonorum spectat notissimum illud Pythagoreorum: *κοινὰ τὰ τῶν φίλων εἶναι, τὸν δὲ φίλον ἄλλον ἑαυτόν*, Diog. L. VIII, 10; Porphyr. V. P. 33. Amicitia colenda cumprimis inclaruerunt, sicuti Damon etiam et Phintias Pythagorei fuisse perhibentur; v. Aristox. ap. Porphyr. 59 sq., Iamblich. 233. Le-

gum sodaliciarum diurnaeque, quam agebant Pythagorei, vitae descriptionem servavit Iamblich. 96 sqq. Cf. A. B. Krische de societatis a Pythagora in urbe Crotoniatarum conditae scopo politico, Gott. 1830. — b) Porphyr. V. P. 37. *διττὸν γὰρ ἦν αὐτοῦ τῆς διδασκαλίας τὸ σχῆμα, καὶ τῶν προσιόντων οἱ μὲν ἐκαλοῦντο Μαθηματικοὶ οἱ δ' Ἀκουσματικοί, καὶ Μαθηματικοὶ μὲν οἱ τὸν περιττότερον καὶ πρὸς ἀκρίβειαν διαπεπονημένον τῆς ἐπιστήμης λόγον ἐκμεμαθηκότες, Ἀκουσματικοὶ δ' οἱ μόνας τὰς κεφαλαιώδεις ὑποθήκας τῶν γραμμάτων ἄνευ ἀκριβεστέρας διηγήσεως ἀκηκοότες.* Cf. Gellius N. A. I, 9, ubi recepti primum tempus certum (non minus quam biennium) tacuisse et intra hoc tempus tacendi audiendique Acusmatici appellati esse narrantur. Eruditioribus deinde licuisse „*verba facere et quaerere quaeque audissent scribere et quae ipsi opinarentur expromere*", et hos appellatos esse Mathematicos, „*ab his scilicet artibus, quas iam discere atque meditari inceptaverant, quoniam geometriam et gnomonicam, musicam ceterasque item disciplinas altiores μαθήματα veteres Graeci appellabant*". Exinde his studiis ornatos ad perspicienda mundi opera et principia naturae processisse ac tunc denique nominatos fuisse *φυσικούς*. — c) Aristot. Met. *A*, 3. *Ἵππασος δὲ πῦρ ὁ Μεταποντῖνος καὶ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος*, cf. supra n. 28 not., Brandis *Gesch. d. Röm.-Griech. Philos.* I, p. 509. Recentioribus etiam adversarius Pythagorae exstitisse memorabatur, v. Iamblich. 88, Diog. L. VIII, 7; 84. Acusmatici iisdem recentioribus dicuntur quibus numerus *παράδειγμα* tantum esse *κοσμοποιίας* et *κριτικὸν κοσμουργοῦ θεοῦ ὄργανον* placeret et qui rerum principium esse numerum negarent, v. Iamblich. in Nicom. p. 11; Syrian. in Aristot. Met. *M*. fol. 71 b; 85 b; Simplic. Phys. f. 104 b.

98 **Diog. L. VIII, 42.** Ἦν δὲ τῷ Πυθαγόρᾳ καὶ γυνή, Θεανὼ ὄνομα, Βροντίνου τοῦ Κροτωνιάτου θυγάτηρ [a]. 43. ἦν δὲ καὶ Τηλαύγης υἱὸς αὐτοῦ, ὃς καὶ διεδέξατο τὸν πατέρα καὶ κατά τινας Ἐμπεδοκλέους καθηγήσατο. Ἱππόβοτός γέ τοί φησι λέγειν Ἐμπεδοκλέα·

Τήλαυγες, κλυτὲ κοῦρε Θεανοῦς Πυθαγόρεώ τε [b].

44. ὁ δ' οὖν Πυθαγόρας — ὥς οἱ πλείους (φασὶν) ἔτη βιοὺς ἐνενήκοντα [c] (ἐτελεύτα). 78. Ἐπίχαρμος Ἡλοθαλοῦς Κῷος. καὶ οὗτος ἤκουσε Πυθαγόρου [d].

a) Nomen longe clarissimum inter matronas Pythagoricae vitae ac disciplinae deditas; nam constat etiam feminas in sodalicium Pythagoricum receptas fuisse, v. Porphyr. V. P. 19, Iambl. 267. Alii inclytam illam Pythagoream Brontini uxorem et Pytha-

gorae vel discipulam vel filiam fuisse narrant, v. Intpp. ad Diog. L. et Porphyr. ll. cc. — b) Is versus suspectus est, epistola vero Telaugis ad Empedoclem data, quae apud recentiores circumferebatur, supposita iam veteribus esse videbatur. Neque propter tempora credibile Telaugem ab Empedocle auditum esse. Sed constat Empedoclem et in placito de animarum migratione Pythagoram secutum esse et simili atque ille sanctitatis laude floruisse, propter quam dicebatur *ζηλῶσαι τοῦ Πυθαγόρου τὴν σεμνότητα τοῦ τε βίου καὶ τοῦ σχήματος,* Diog. L. VIII, 56. Ad Pythagoram etiam hi versus Empedoclis vulgo referebantur ap. Porphyr. V. P. 30, Iamblich. 67:

ἦν δέ τις ἐν κείνοισιν ἀνὴρ περιώσια εἰδώς,
ὃς δὴ μήκιστον πραπίδων ἐκτήσατο πλοῦτον,
παντοίων τε μάλιστα σοφῶν ἐπιήρανος ἔργων.
ὁππότε γὰρ πάσῃσιν ὀρέξαιτο πραπίδεσσι,
ῥεῖά γε τῶν ὄντων πάντων λεύσσεσκεν ἕκαστα,
καί τε δέκ' ἀνθρώπων καί τ' εἴκοσιν αἰώνεσσιν,

h. e. supra decem, imo viginti hominum saecula sapiens. Quamquam iidem versus a nonnullis ad Parmenidem referebantur, v. Diog. L. VIII, 54 et infra n. 167, not. c.— c) Constat inter omnes Pythagoram Metaponti diem obiisse, ubi memoria eius posteriore tempore maximis et prope divinis honoribus propagabatur, v. Cic. de Fin. V, 2; Iustin. XX, 4; Diog. L. VIII, 15. Reliquae de morte eius narrationes inde cummaxime turbatae sunt, quod fata Pythagoricorum cum ipsius fatis mature confundebantur, v. n. 99.— d) Est *Epicharmus,* celebratissimus ille inter comicos Siculos, cuius pater Elothales Pythagora familiariter usus esse tradebatur, v. Diog. L. VIII, 7. Ipsum Epicharmum, qui floruit Ol. 70—75, 4 i. e. a. 500 — 477 a. Chr., in comoediis suis frequentasse sententias philosophiam et Pythagoricam disciplinam redolentes, constat ex ipsius fragmentis, v. Grysar de Doriens. Com. p. 92—133; Welcker *kleine Schriften* I, p. 343 sq.; L. V. Schmidt Quaest. Epicharm. Spec. I, Bonnae 1846; Bernays *Rhein. Mus. f. Philol.* 1853, p. 280 sqq. Epicharmi nomine deinde Ennius inscripserat carmen, quo Romanis philosophiam Pythagoream, quam Romani antiquitus receptam studiosius colebant, interpretatus erat, v. Io. Vahlen Ennianae Poesis Reliq. p. XCII; 167 sq.

Polyb. Histor. II, 39. *Καθ' οὓς γὰρ καιροὺς ἐν τοῖς κατὰ τὴν Ἰταλίαν τόποις, κατὰ τὴν μεγάλην Ἑλλάδα τότε προσαγορευομένην, ἐνέπρησαν τὰ συνέδρια τῶν Πυθαγορείων, μετὰ ταῦτα δὲ γιγνομένου κινήματος ὁλοσχεροῦς περὶ τὰς πολιτείας (ὅπερ εἰκός, ὡς ἂν τῶν πρώ-* 99

των ἀνδρῶν ἐξ ἑκάστης πόλεως οὕτω παραλόγως διαφθαρέντων), συνέβη τὰς κατ' ἐκείνους τοὺς τόπους Ἑλληνικὰς πόλεις ἀναπλησθῆναι φόνου καὶ στάσεως καὶ παντοδαπῆς ταραχῆς. ἐν οἷς καιροῖς ἀπὸ τῶν πλείστων μερῶν τῆς Ἑλλάδος πρεσβευόντων ἐπὶ τὰς διαλύσεις Ἀχαιοῖς καὶ τῇ τούτων πίστει συνεχρήσαντο πρὸς τὴν τῶν παρόντων κακῶν ἐξαγωγήν.

Cf. Iustin. Hist. XX, 4; Plut. de Stoic. Repugn. 37; Diog. L. VIII, 39; Porphyr. 54 sq. et qui Aristoxenum, Nicomachum et Apollonium Tyanenum excerpsit Iamblichum 248 sq.; C. F. Hermann *Griech. Staatsalterth.* §. 90 ed. 4. Constat ex Polybio ceterisque illas perturbationes rerum publicarum et diuturnas et per omnem Magnam Graeciam propagatas fuisse. Causa erat quod Pythagorei cum optimatibus sentiebant eamque factionem sodaliciis suis maximopere firmabant. Singula parum explorate narrantur, veluti quod iisdem turbis et Pythagoras senex et Philolaus atque Lysis iuvenes Crotone eiecti esse traduntur, Plutarch. de Genio Socr. 13. Multi necati sunt, alii in exsilium profecti, alii propter artium disciplinarumque studium vel tolerati vel restituti, v. Iamblich. 35. Et constat Pythagoreos Platonis aetate Tarenti auctoritate et studio litterarum quam maxime floruisse.

100 **Diog. L. VIII, 15.** *Μέχρι δὲ Φιλολάου οὐκ ἦν τι γνῶναι Πυθαγόρειον δόγμα· οὗτος δὲ μόνος ἐξήνεγκε τὰ διαβόητα τρία βιβλία, ἃ Πλάτων ἐπέστειλεν ἑκατὸν μνῶν ὠνηθῆναι* [a]. **Claudianus Mam. de Statu Anim. II, 3.** Pythagorae igitur, quia nihil ipse scriptaverit [b], a posteris quaerenda sententia est; in quibus vel potissimum floruisse Philolaum reperio Tarentinum, qui multis voluminibus de intelligendis rebus et quid quaeque significent oppido obscure dissertans, priusquam de animae substantia decernat, de mensuris, ponderibus et numeris iuxta geometricam, musicam atque arithmeticam mirifice disputat [c]. **Strabo V, p. 280.** *ἀπεδέξαντο δὲ καὶ τὴν Πυθαγόρειον φιλοσοφίαν (οἱ Ταραντῖνοι), διαφερόντως δ' Ἀρχύτας, ὃς καὶ προέστη τῆς πόλεως πολὺν χρόνον.* **Diog. L. VIII, 79.** *Ἀρχύτας — Ταραντῖνος. οὗ-*

τός ἐστιν ὁ Πλάτωνα ῥυσάμενος δι' ἐπιστολῆς παρὰ Διονυσίου μέλλοντ' ἀναιρεῖσθαι. ἐθαυμάζετο δὲ καὶ παρὰ τοῖς πολλοῖς ἐπὶ πάσῃ ἀρετῇ καὶ δὴ ἑπτάκις τῶν πολιτῶν ἐστρατήγησε. 83. οὗτος πρῶτος τὰ μηχανικὰ τοῖς μαθηματικοῖς προσχρησάμενος ἀρχαῖς μεθώδευσε καὶ πρῶτος κίνησιν ὀργανικὴν διαγράμματι γεωμετρικῷ προσήγαγε — καὶ ἐν γεωμετρίᾳ πρῶτος κύβον εὗρεν [d].

a) *Philolaus* a Diog. L. VIII, 84. Crotoniates, a ceteris omnibus dicitur fuisse Tarentinus. De aetate constat ex Platone Phaed. p. 61 D, ubi Simmias Thebanus Philolaum ante Socratem in patria sua audivisse narratur: unde intelligitur eum aliquamdiu Thebis commoratum esse. Etiam Philolaus placita Pythagoreorum non omnibus, sed scholae in usum litteris mandasse videtur; certe liber eius a Platone demum in Italia emtus et Athenas translatus esse traditur, cf. Diog. L. VIII, 85; Gell. N. Att. III, 17; A. Boeckh *Philolaos des Pythagoreers Lehren nebst den Bruchstücken seines Werkes*, *Berl.* 1819. — b) Cf. Plut. de Alex. Fort. I, 4; Diog. L. I, 16; VIII, 6; 15; Porphyr. V. P. 57; Iamblich. 199. Quae sub Pythagorae nomine circumferebantur, v. Diog. L. VIII, 6 sqq. coll. Menag. ad h. l., posteriorum Pythagoreorum maximam partem fuisse videntur, omnia ad nomen magistri referentium, cf. Porphyr. in Schol. Arist. p. 7 b Brandis: *οὐδὲ γὰρ κατέλιπε σύγγραμμα, ἀλλ' ὅπερ τοῖς ἄλλοις τὰ συγγράμματα, τοῦτο ἐκείνῳ οἱ μαθηταί.* — c) De opere Philolai in tres partes diviso, Dorica dialecto composito, v. Boeckh de Philolao p. 24 sqq. Praeter eum Archippus quoque et Lysis post Pythagoreos ex Italia eiectos edidisse libros feruntur, Porphyr. V. P. 58; Diog. L. VIII, 7. — d) *Archytas* Tarentinus inter clarissimos Pythagoreos fuit, maxime tamen floruit laudibus artium mathematicarum et mechanicarum, v. Horat. Carm. I, 28. De familiaritate Platonis constat ex huius quae feruntur epistolis; de legatione Archytae ad Dionysium iuniorem ex Plutarcho Dio 20, cf. C. F. Hermann *Gesch. u. Syst. d. Plat. Philos.* I, p. 58 sqq. Placita eius et inventa identidem memorantur ab Aristotele, v. Rhet. III, 11; Probl. XVI, 9; Metaph. *H*, 2; cf. Diog. L. V, 25, Theophrast. Met. 3, Eudemus ap. Simplic. Phys. f. 98 b. Aristoxenus Peripateticus, et ipse Tarento oriundus, vitam Archytae scripserat, v. Athen. XII, p. 545. Fragmenta eius, quae nunc feruntur, supposita esse videntur ad unum omnia, v. Ritter *Gesch. der Philos.* I, p. 377 sq. ed. 2; G. Hartenstein de Archytae Tarentini fragmentis philos. Lips. 1833; O. T. Gruppe *über die Fragmente des Archytas und der älteren Pythagoreer*, *Brl.* 1840.

101 Diog. L. VIII, 46. *Τελευταῖοι ἐγένοντο τῶν Πυθαγορείων, οὓς καὶ Ἀριστόξενος εἶδε, Ξενόφιλός τε ὁ Χαλκιδεὺς ἀπὸ Θρᾴκης καὶ Φάντων ὁ Φλιάσιος καὶ Ἐχεκράτης καὶ Διοκλῆς καὶ Πολύμνηστος, Φλιάσιοι καὶ αὐτοί. ἦσαν δὲ ἀκροαταὶ Φιλολάου καὶ Εὐρύτου τῶν Ταραντίνων* [a]. Porphyr. V. P. 53. causas enumerans, cur philosophia Pythagorica inter posteriores exstincta sit: *πρὸς δὲ τούτοις τὸν Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλη, Σπεύσιππόν τε καὶ Ἀριστόξενον καὶ Ξενοκράτην, ὥς φασιν οἱ Πυθαγόρειοι, τὰ μὲν κάρπιμα σφετερίσασθαι διὰ βραχείας ἐπισκευῆς* [b], *τὰ δ' ἐπιπόλαια καὶ ἐλαφρὰ καὶ ὅσα πρὸς διασκευὴν καὶ χλευασμὸν τοῦ διδασκαλείου ὑπὸ τῶν βασκάνως ὕστερον συκοφαντούντων προβάλλεται συναγαγεῖν καὶ ὡς ἴδια τῆς αἱρέσεως καταχωρίσαι* [c]. Herod. II, 81. *ὁμολογέουσι δὲ ταῦτα τοῖσι Ὀρφικοῖσι καλεομένοισι καὶ Βακχικοῖσι, ἐοῦσι δὲ Αἰγυπτίοισι καὶ Πυθαγορείοισι* [d].

a) Novissimi igitur Pythagorei non in Italia philosophabantur, sed in Graecia. *Eurytus* Philolai auditor fuisse perhibetur, Iambl. V. P. 139, 148, Platonisque magister, Diog. L. III, 6; Appulei. de Dogm. Plat. p. 159 Bip. Meminit eius Aristoteles Met. *N*, 5 (n. 114 not.; 126 not.). Omnium, quotquot fuisse perhibentur, Pythagoreorum nomina recensita et ad solitam istam successionum speciem composita habes ap. Iamblich. V. P. 265 sqq. — b) Haec est falsa illa, sed pervulgata apud posteros opinio, quam de Platonis Timaeo primus prodit Timo Phliasius ap. Gell. N. A. III, 16, nobilem illum dialogum ex Philolai libris concinnatum esse contumeliose significans. Inde postea effecti, qui nunc exstant, Timaei Locri et Ocelli Lucani libri Dorica dialecto scripti, qui posteriorum multis fraudi fuerunt. — c) Haec ad Aristoxenum maxime pertinent, v. supra n. 91 et Fragm. Historic. Graec. ed. C. Müller, Vol. II, p. 272 sqq. Quamquam etiam recentiores Pythagorei de Pythagora deque institutis sodalicii ac symbolis commentarios quosdam publicaverunt *Πυθαγορικὰ ὑπομνήματα* inscriptos, qui passim citantur, v. Diog. L. VIII, 24; 36 ex Alexandro Polyhistore; Porphyr. V. P. 58; Iamblich. 157; 161. Adde farraginem illam librorum Pythagoricorum, qui quaestus causa et in fraudem eorum, qui libros antiquos ambitiose colligebant, suppositi sunt a librariis male industriis, v. Schol. Aristot. p. 28a Brandis. — d) Haec pertinent

ad vitam Pythagoricam, quam constat Orphicos aemulatos esse et quasi populariter continuasse, v. Lobeck Aglaoph. p. 244 sq. Idem cadit in dicendi genus symbolicum et multa dogmata mystica: unde factum ut labantibus temporibus etiam ab Orphicis nonnulla Pythagorae scripta subiecta sint, sicut invicem Orpheo a Pythagoreis, v. ibid. p. 330; 358; 721 sqq.; 891 sqq.; 944.

2. Doctrina Pythagoreorum, inprimis Philolai.

Philolaus ap. Stob. Ecl. I, p. 454. *Ἀνάγκα τὰ ἐόντα εἶμεν πάντα ἢ περαίνοντα ἢ ἄπειρα*[a], *ἢ περαίνοντά τε καὶ ἄπειρα, ἄπειρα δὲ μόνον οὐκ ἀεί . . . . ἐπεὶ τοίνυν φαίνεται οὔτ' ἐκ περαινόντων πάντων ἐόντα οὔτ' ἐξ ἀπείρων πάντων, δῆλόν τ' ἄρα ὅτι ἐκ περαινόντων τε καὶ ἀπείρων ὅ τε κόσμος καὶ τὰ ἐν αὐτῷ συναρμόχθη. δηλοῖ δὲ καὶ τὰ ἐν τοῖς ἔργοις*[b]*· τὰ μὲν γὰρ αὐτῶν ἐκ περαινόντων περαίνοντα, τὰ δ' ἐκ περαινόντων τε καὶ ἀπείρων περαίνοντά τε καὶ οὐ περαίνοντα, τὰ δ' ἐξ ἀπείρων ἄπειρα φανέονται.* 102

a) *περαίνοντα* sunt quibus finiuntur *τὰ ἄπειρα*, veluti in Platone Phileb. p. 16 C opponuntur *πέρας* et *ἀπειρία*. Quomodo haec ad numeros et ad mundum relata sint patebit infra n. 104 sq.; 113 sq. — b) Cf. n. 104.

Cf. Diog. L. VIII, 85. *Τοῦτόν φησι Δημήτριος ἐν ὁμωνύμοις πρῶτον ἐκδοῦναι τῶν Πυθαγορικῶν περὶ φύσεως, ὧν ἡ ἀρχὴ ἥδε· Φύσις δ' ἐν τῷ κόσμῳ ἁρμόχθη ἐξ ἀπείρων τε καὶ περαινόντων καὶ ὅλος ὁ κόσμος καὶ τὰ ἐν αὐτῷ πάντα.* Exordium igitur operis est, sed mutilatum, v. Boeckh Philol. p. 45 sqq. Deest argumentum, cuius pars tantum exstat vocibus *ἄπειρα δὲ μόνον οὐκ ἀεί.* Aliam partem servavit Iamblich. ad Nicom. Arithm. p. 7 (Villoison Anecd. II, p. 196): *ἀρχὰν γὰρ οὐδὲ τὸ γνωσούμενον ἐσσεῖται πάντων ἀπείρων ἐόντων κατὰ τὸν Φιλόλαον*: ubi *τὸ γνωσούμενον* active dicitur, cf. Plato Cratyl. p. 440 A. *καὶ ἐκ τούτου τοῦ λόγου οὔτε τὸ γνωσόμενον οὔτε τὸ γνωσθησόμενον ἂν εἴη* i. e. neque cognoscens neque cognitum.

Philolaus ap. Stob. I, p. 456. *Καὶ πάντα γα μὰν τὰ γιγνωσκόμενα ἀριθμὸν ἔχοντι· οὐ γὰρ ὅτιῶν οἷόν τε*)* 103

---

*) Vulgo *ὁτιῶν τε.* Corr. Boeckh.

CAPUT II.

PYTHAGOREI.

1. De Pythagora et de Pythagoreis.

91 Clem. Alex. Strom. I, p. 300 D. *Πυθαγόρας — — Σάμιος, ὥς φησιν Ἱππόβοτος, ὡς δὲ Ἀριστόξενος ἐν τῷ Πυθαγόρου βίῳ καὶ Ἀρίσταρχος καὶ Θεόπομπος*), Τυρρηνὸς ἦν, ὡς δὲ Νεάνθης, Σύριος ἢ Τύριος.*

De Pythagora et Pythagoricorum doctrina inter antiquos scripserant Aristoteles et eius discipuli, Heraclides Ponticus et, qui nostro loco citatur, Aristoxenus (cf. n. 101. Mahne de Aristox. p. 26.), et Dicaearchus, praeterque eos sequioris generis permulti (inter quos est Apollonius Tyanensis, cf. n. 92 not. et infra n. 518), ex quibus sua denique constipaverunt Porphyrius et Iamblichus. De Neanthe Cyziceno, cuius nomen restituendum Porphyrio Vit. Pyth. 1, ubi vulgo *Κλεάνθης*, v. Fragm. Histor. Gr. ed. Car. Mueller, Vol. III, p. 2—11. Ab eo Pythagoras Syrius vocatur eodem sensu quo Pherecydes Syrius dicitur, quippe ex insula Syro ortus. Seriores huius vocabuli ambiguitate decepti Assyrium inde effinxerunt, v. Sturz Pherecyd. p. 3 sqq., sicuti nostro etiam loco perperam additur *ἢ Τύριος* et apud Porphyrium l. l. *ἐκ Τύρου τῆς Συρίας*. — Tyrrhenus dicitur, ut ait Aristox. ap. Diog. L. VIII, 1, *ἀπὸ μιᾶς τῶν νήσων, ἃς κατέσχον Ἀθηναῖοι Τυρρηνοὺς ἐκβαλόντες*: quam ipsam Syrum insulam fuisse coniectaveris. Samum incoluisse Pythagoram testatur Herodotus IV, 95. Alii eum quarto loco ab Hippaso Phliasio oriundum ferebant, qui circa Peloponnesi a Doriensibus occupatae tempora in Samum insulam emigraverit; v. Lycum ap. Porphyr. V. P. 6; Paus. II, 13, §. 1; 2; Diog. L. VIII, 1.

92 Diog. L. VIII, 2. *Οὗτος ἤκουσε μὲν — Φερεκύδου τοῦ Συρίου· μετὰ δὲ τὴν ἐκείνου τελευτὴν ἧκεν εἰς Σάμον καὶ ἤκουσεν Ἑρμοδάμαντος τοῦ ἀπογόνου Κρεοφύλου, ἤδη πρεσβυτέρου.*

---

*) Fort. *Ἀριστοτέλης* et *Θεόφραστος*, quorum nomina cum illis confundere pronum erat.

Pherecydem ab eo auditum esse confirmatur a pluribus scriptoribus, quorum sunt etiam Dicaearchus et Aristoxenus, v. Porphyr. V. P. 56; Diog. L. I, 118. Pherecydem, iisdem fere cum Thalete temporibus florentem (v. Sturz Pherec. p. 6 sq.), primum oratione soluta scripsisse tradunt (v. Suid. v. *Φερεκύδης*; Plin. H. N. VII, 56); item dogma de metempsychosi et animi immortalitate induxisse, quod ab eo ad Pythagoram transiisse putabant, quamquam hic vulgo ab Aegyptiis id accepisse narrabatur. Erat Pherecydes ex vetustissimis illis philosophis, quos Aristoteles Met. *N*, 4 appellat *τοὺς μεμιγμένους καὶ μὴ μυθικῶς ἅπαντα λέγοντας* h. e. qui popularem theogoniam et cosmogoniam allegoricis de mundi generatione et dispositione narrationibus, obscuriore sermone conditis, illustraverant, cf. Preller in Mus. Rhen. N. F. IV, p. 377—389. De Hermodamante Creophylio parum constat; cf. Porphyr. V. P. 1; 15; Iamblich. V. Pyth. 11. — Apollonius Tyanensis ap. Porphyr. 2 etiam Anaximandrum a Pythagora auditum esse narrat, alii alios.

Isocr. Laud. Busir. 28, p. 227 Steph. *Πυθαγόρας* 93
ὁ Σάμιος — ἀφικόμενος εἰς Αἴγυπτον καὶ μαθητὴς ἐκείνων (sc. *τῶν ἱερέων*) *γενόμενος τήν τε ἄλλην φιλοσοφίαν πρῶτος εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐκόμισε καὶ τὰ περὶ τὰς θυσίας καὶ τὰς ἁγιστείας τὰς ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐπιφανέστερον τῶν ἄλλων ἐσπούδασεν.*

De itineribus Pythagorae quae narrantur ad duplex potissimum narrationum genus revocari possunt, quorum qui alterum sequebantur, ex oriente eum sapientiam suam conquisivisse persuasum habebant, qui alterum, ex Graeciae ipsius sacris, inprimis ex mysticis et arcanis eam expressam esse putabant. De mathematicis disciplinis ex Aegypto per Pythagoram in Graeciam translatis testis est Callimachus ap. Diod. Excerpt. Vat. VII—X, 35. *ὅτι Καλλίμαχος εἶπε περὶ Πυθαγόρου διότι τῶν ἐν γεωμετρίᾳ προβλημάτων τὰ μὲν εὗρε τὰ δὲ ἐκ τῆς Αἰγύπτου πρῶτος εἰς τοὺς Ἕλληνας ἤνεγκεν;* cf. Aristot. Met. *A*, 1. *περὶ Αἴγυπτον αἱ μαθηματικαὶ πρῶτον τέχναι συνέστησαν· ἐκεῖ γὰρ ἀφείθη σχολάζειν τὸ τῶν ἱερέων ἔθνος.* A quibus etiam doctrinam de animarum migratione et Pythagoricae disciplinae rudimenta accepisse Pythagoram pervulgata ac satis antiqua memoria traditum est, v. Herod. II, 81; 123. Cf. Lobeck Agl. p. 244 sq.; 795 sqq. De Chaldaeis autem, Phoenicibus, Indis denique Pythagorae praeceptoribus quae ab aliis adiiciuntur ab seriorum commentis repetenda videntur. Alterum,

quod diximus, narrationum genus sequuntur qui Pythagoram in Iovis Cretensis antrum una cum Epimenide descendisse illisque mysteriis rite initiatum esse memorant, velut Porphyr. V. P. 17; Diog. L. VIII, 3; itemque Aristoxenus, qui eum complura moralium dogmatum accepisse a Themistoclea sacerdote Delphica testabatur, v. Diog. L. VIII, 8; denique alii, qui eum in incruentis sacrificiis praecipiendis Delii Apollinis Genitoris religionem secutum esse et in legibus etiam ferendis Minois atque Lycurgi instituta ante oculos habuisse tradebant, v. Diog. L. VIII, 13, ubi quod opponitur Aristotelis testimonium ad incruentae tantum religionis Deliacae commemorationem pertinere videtur; cf. Iambl. 26; Krische Soc. Pythag. p. 36 sqq. — Ceterum haec itinera postquam e Pherecydis, Hermodamantis etc. disciplina prodierit fecisse, deinde in Samum insulam revertisse traditur.

94 **Diog. L. VIII, 3.** *Καὶ εὑρὼν τὴν πατρίδα τυραννουμένην ὑπὸ Πολυκράτους ἀπῆρεν εἰς Κρότωνα τῆς Ἰταλίας, κἀκεῖ νόμους θεὶς τοῖς Ἰταλιώταις ἐδοξάσθη σὺν τοῖς μαθηταῖς, οἳ περὶ τοὺς τριακοσίους ὄντες ᾠκονόμουν ἄριστα τὰ πολιτικά, ὥστε σχεδὸν ἀριστοκρατίαν εἶναι τὴν πολιτείαν.*

Haec ex Aristoxeno depromta esse videntur, v. Porph. V. P. 9; 22; de re cf. Krische Civ. Pythag. p. 15 sqq. In incredibile auctum quod tradit Dicaearchus apud Porph. 18 coll. Iamblich. 33.

95 **Cic. de Rep. II, 15. Quartum iam annum regnante Lucio Tarquinio Superbo Sybarim et Crotonem et in eas Italiae partes Pythagoras venisse reperitur. Olympias enim secunda et sexagesima eadem Superbi regni initium et Pythagorae declarat adventum.**

Sub Polycrate Samio iuvenis fuisse et peregrinatus esse Pythagoras dicitur, Theolog. Arithm. 6, p. 41; de ceteris v. Clinton F. H. s. ann. 539; 510; 472. Notandum praeterea Pythagoram primum nominari a Xenophane et Heraclito philosophis, Diog. L. VIII, 6; 36; IX, 1.

96 **Porphyr. V. Pythag. 19.** *Ἃ μὲν οὖν ἔλεγε τοῖς συνοῦσιν οὐδὲ εἷς ἔχει φράσαι βεβαίως· καὶ γὰρ οὐδ' ἡ τυχοῦσα ἦν παρ' αὐτοῖς σιωπή* [a]. *μάλιστα μέντοι γνώριμα*

παρὰ πᾶσιν ἐγένετο πρῶτον μὲν ὡς ἀθάνατον εἶναί φησι τὴν ψυχήν, εἶτα μεταβάλλουσαν εἰς ἄλλα γένη ζῴων, πρὸς δὲ τούτοις ὅτι κατὰ περιόδους τινὰς τὰ γιγνόμενά ποτε πάλιν γίγνεται, νέον δ' οὐδὲν ἁπλῶς ἐστι [b], καὶ ὅτι πάντα τὰ γιγνόμενα ἔμψυχα ὁμογενῆ δεῖ νομίζειν. φαίνεται γὰρ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ δόγματα πρῶτος κομίσαι ταῦτα Πυθαγόρας.

a) Silentium Pythagoricum in proverbium abiit. Distinguendum autem inter id silentium, quod discipulorum explorandorum causa imponebatur quinquennale (ἡ ἐχεμυθία, τὸ ἐχεμυθεῖν, v. Gell. Noct. Att. I, 9; Iambl. V. Pythag. 71 sq.), et reticentiam, quam per omnem vitam observabant, abditorum quorundam sacrorum et dogmatum (ἡ μυστικὴ σιωπή, cf. Aristox. ap. Diog. L. VIII, 15; Aristot. ap. Iambl. V. P. 31. cf. Lob. Aglaoph. p. 67). — b) Ad doctrinam de animarum migratione referendum quod dicunt Pythagoram sibi olim Aethalidem et Euphorbum fuisse visum esse, cf. Heraclid. Pont. ap. Diog. L. VIII, 4; de Euphorbo cf. Diodor. Exc. Vat. VII—X, 35.

Iambl. V. Pyth. 81. Τῶν μὲν οὖν Πυθαγορείων κοινὴν εἶναι τὴν οὐσίαν διέταξε καὶ τὴν συμβίωσιν ἅμα διὰ παντὸς τοῦ χρόνου διατελεῖν [a]. τοὺς δὲ ἑτέρους ἰδίας μὲν κτήσεις ἔχειν ἐκέλευσε, συνιόντας δὲ εἰς ταὐτὸ συσχολάζειν ἀλλήλοις· καὶ οὕτω τὴν διαδοχὴν ταύτην ἀπὸ Πυθαγόρου κατ' ἀμφοτέρους τοὺς τρόπους συστῆναι. κατ' ἄλλον δὲ αὖ τρόπον δύο ἦν εἴδη τῆς φιλοσοφίας· δύο γὰρ ἦν γένη καὶ τῶν μεταχειριζομένων αὐτήν, οἱ μὲν Ἀκουσματικοὶ οἱ δὲ Μαθηματικοί [b]. τουτωνὶ δὲ οἱ μὲν Μαθηματικοὶ ὡμολογοῦντο Πυθαγόρειοι εἶναι ὑπὸ τῶν ἑτέρων, τοὺς δὲ Ἀκουσματικοὺς οὗτοι οὐχ ὡμολόγουν, οὔτε τὴν πραγματείαν αὐτῶν εἶναι Πυθαγόρου, ἀλλ' Ἱππάσου· τὸν δὲ Ἵππασον οἱ μὲν Κροτωνιάτην φασὶν οἱ δὲ Μεταποντῖνον [c]. 97

a) Ad communionem bonorum spectat notissimum illud Pythagoreorum: κοινὰ τὰ τῶν φίλων εἶναι, τὸν δὲ φίλον ἄλλον ἑαυτόν, Diog. L. VIII, 10; Porphyr. V. P. 33. Amicitia colenda cumprimis inclaruerunt, sicuti Damon etiam et Phintias Pythagorei fuisse perhibentur; v. Aristox. ap. Porphyr. 59 sq., Iamblich. 233. Le-

gum sodaliciarum diurnaeque, quam agebant Pythagorei, vitae descriptionem servavit Iamblich. 96 sqq. Cf. A. B. Krische de societatis a Pythagora in urbe Crotoniatarum conditae scopo politico, Gott. 1830. — b) Porphyr. V. P. 37. *διττὸν γὰρ ἦν αὐτοῦ τῆς διδασκαλίας τὸ σχῆμα, καὶ τῶν προσιόντων οἱ μὲν ἐκαλοῦντο Μαθηματικοὶ οἱ δ' Ἀκουσματικοί, καὶ Μαθηματικοὶ μὲν οἱ τὸν περιττότερον καὶ πρὸς ἀκρίβειαν διαπεπονημένον τῆς ἐπιστήμης λόγον ἐκμεμαθηκότες, Ἀκουσματικοὶ δ' οἱ μόνας τὰς κεφαλαιώδεις ὑποθήκας τῶν γραμμάτων ἄνευ ἀκριβεστέρας διηγήσεως ἀκηκοότες.* Cf. Gellius N. A. I, 9, ubi recepti primum tempus certum (non minus quam biennium) tacuisse et intra hoc tempus tacendi audiendique Acusmatici appellati esse narrantur. Eruditioribus deinde licuisse „*verba facere et quaerere quaeque audissent scribere et quae ipsi opinarentur expromere*", et hos appellatos esse Mathematicos, „*ab his scilicet artibus, quas iam discere atque meditari inceptaverant, quoniam geometriam et gnomonicam, musicam ceterasque item disciplinas altiores μαθήματα veteres Graeci appellabant*". Exinde his studiis ornatos ad perspicienda mundi opera et principia naturae processisse ac tunc denique nominatos fuisse *φυσικούς*. — c) Aristot. Met. *A*, 3. *Ἵππασος δὲ πῦρ ὁ Μεταποντῖνος καὶ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος*, cf. supra n. 28 not., Brandis *Gesch. d. Röm.-Griech. Philos.* I, p. 509. Recentioribus etiam adversarius Pythagorae exstitisse memorabatur, v. Iamblich. 88, Diog. L. VIII, 7; 84. Acusmatici iisdem recentioribus dicuntur quibus numerus *παράδειγμα* tantum esse *κοσμοποιίας* et *κριτικὸν κοσμουργοῦ θεοῦ ὄργανον* placeret et qui rerum principium esse numerum negarent, v. Iamblich. in Nicom. p. 11; Syrian. in Aristot. Met. *M.* fol. 71 b; 85 b; Simplic. Phys. f. 104 b.

98 **Diog. L. VIII, 42.** Ἦν δὲ τῷ Πυθαγόρᾳ καὶ γυνή, Θεανὼ ὄνομα, Βροντίνου τοῦ Κροτωνιάτου θυγάτηρ [a]. 43. ἦν δὲ καὶ Τηλαύγης υἱὸς αὐτοῦ, ὃς καὶ διεδέξατο τὸν πατέρα καὶ κατά τινας Ἐμπεδοκλέους καθηγήσατο. Ἱππόβοτός γέ τοί φησι λέγειν Ἐμπεδοκλέα·

Τήλαυγες, κλυτὲ κοῦρε Θεανοῦς Πυθαγόρεώ τε [b].

44. ὁ δ' οὖν Πυθαγόρας — ὡς οἱ πλείους (φασὶν) ἔτη βιοὺς ἐνενήκοντα [c] (ἐτελεύτα). 78. Ἐπίχαρμος Ἡλοθαλοῦς Κῷος. καὶ οὗτος ἤκουσε Πυθαγόρου [d].

a) Nomen longe clarissimum inter matronas Pythagoricae vitae ac disciplinae deditas; nam constat etiam feminas in sodalicium Pythagoricum receptas fuisse, v. Porphyr. V. P. 19, Iambl. 267. Alii inclytam illam Pythagoream Brontini uxorem et Pytha-

gorae vel discipulam vel filiam fuisse narrant, v. Intpp. ad Diog. L. et Porphyr. ll. cc. — b) Is versus suspectus est, epistola vero Telaugis ad Empedoclem data, quae apud recentiores circumferebatur, supposita iam veteribus esse videbatur. Neque propter tempora credibile Telaugem ab Empedocle auditum esse. Sed constat Empedoclem et in placito de animarum migratione Pythagoram secutum esse et simili atque ille sanctitatis laude floruisse, propter quam dicebatur *ζηλῶσαι τοῦ Πυθαγόρου τὴν σεμνότητα τοῦ τε βίου καὶ τοῦ σχήματος*, Diog. L. VIII, 56. Ad Pythagoram etiam hi versus Empedoclis vulgo referebantur ap. Porphyr. V. P. 30, Iamblich. 67:

ἦν δέ τις ἐν κείνοισιν ἀνὴρ περιώσια εἰδώς,
ὃς δὴ μήκιστον πραπίδων ἐκτήσατο πλοῦτον,
παντοίων τε μάλιστα σοφῶν ἐπιήρανος ἔργων.
ὁππότε γὰρ πάσῃσιν ὀρέξαιτο πραπίδεσσι,
ῥεῖά γε τῶν ὄντων πάντων λεύσσεσκεν ἕκαστα,
καί τε δέκ' ἀνθρώπων καί τ' εἴκοσιν αἰώνεσσιν,

h. e. supra decem, imo viginti hominum saecula sapiens. Quamquam iidem versus a nonnullis ad Parmenidem referebantur, v. Diog. L. VIII, 54 et infra n. 167, not. c. — c) Constat inter omnes Pythagoram Metaponti diem obiisse, ubi memoria eius posteriore tempore maximis et prope divinis honoribus propagabatur, v. Cic. de Fin. V, 2; Iustin. XX, 4; Diog. L. VIII, 15. Reliquae de morte eius narrationes inde cummaxime turbatae sunt, quod fata Pythagoricorum cum ipsius fatis mature confundebantur, v. n. 99. — d) Est *Epicharmus*, celebratissimus ille inter comicos Siculos, cuius pater Elothales Pythagora familiariter usus esse tradebatur, v. Diog. L. VIII, 7. Ipsum Epicharmum, qui floruit Ol. 70—75, 4 i. e. a. 500 — 477 a. Chr., in comoediis suis frequentasse sententias philosophiam et Pythagoricam disciplinam redolentes, constat ex ipsius fragmentis, v. Grysar de Doriens. Com. p. 92—133; Welcker *kleine Schriften* I, p. 343 sq.; L. V. Schmidt Quaest. Epicharm. Spec. I, Bonnae 1846; Bernays *Rhein. Mus. f. Philol.* 1853, p. 280 sqq. Epicharmi nomine deinde Ennius inscripserat carmen, quo Romanis philosophiam Pythagoream, quam Romani antiquitus receptam studiosius colebant, interpretatus erat, v. Io. Vahlen Ennianae Poesis Reliq. p. XCII; 167 sq.

Polyb. Histor. II, 39. Καθ' οὓς γὰρ καιροὺς ἐν τοῖς 99
κατὰ τὴν Ἰταλίαν τόποις, κατὰ τὴν μεγάλην Ἑλλάδα τότε προσαγορευομένην, ἐνέπρησαν τὰ συνέδρια τῶν Πυθαγορείων, μετὰ ταῦτα δὲ γιγνομένου κινήματος ὁλοσχεροῦς περὶ τὰς πολιτείας (ὅπερ εἰκός, ὡς ἂν τῶν πρώ-

των ἀνδρῶν ἐξ ἑκάστης πόλεως οὕτω παραλόγως διαφθαρέντων), συνέβη τὰς κατ' ἐκείνους τοὺς τόπους Ἑλληνικὰς πόλεις ἀναπλησθῆναι φόνου καὶ στάσεως καὶ παντοδαπῆς ταραχῆς. ἐν οἷς καιροῖς ἀπὸ τῶν πλείστων μερῶν τῆς Ἑλλάδος πρεσβευόντων ἐπὶ τὰς διαλύσεις Ἀχαιοῖς καὶ τῇ τούτων πίστει συνεχρήσαντο πρὸς τὴν τῶν παρόντων κακῶν ἐξαγωγήν.

Cf. Iustin. Hist. XX, 4; Plut. de Stoic. Repugn. 37; Diog. L. VIII, 39; Porphyr. 54 sq. et qui Aristoxenum, Nicomachum et Apollonium Tyanenum excerpsit Iamblichum 248 sq.; C. F. Hermann *Griech. Staatsalterth.* §. 90 ed. 4. Constat ex Polybio ceterisque illas perturbationes rerum publicarum et diuturnas et per omnem Magnam Graeciam propagatas fuisse. Causa erat quod Pythagorei cum optimatibus sentiebant eamque factionem sodaliciis suis maximopere firmabant. Singula parum explorate narrantur, veluti quod iisdem turbis et Pythagoras senex et Philolaus atque Lysis iuvenes Crotone eiecti esse traduntur, Plutarch. de Genio Socr. 13. Multi necati sunt, alii in exsilium profecti, alii propter artium disciplinarumque studium vel tolerati vel restituti, v. Iamblich. 35. Et constat Pythagoreos Platonis aetate Tarenti auctoritate et studio litterarum quam maxime floruisse.

100 Diog. L. VIII, 15. *Μέχρι δὲ Φιλολάου οὐκ ἦν τι γνῶναι Πυθαγόρειον δόγμα· οὗτος δὲ μόνος ἐξήνεγκε τὰ διαβόητα τρία βιβλία, ἃ Πλάτων ἐπέστειλεν ἑκατὸν μνῶν ὠνηθῆναι* [a]. Claudianus Mam. de Statu Anim. II, 3. Pythagorae igitur, quia nihil ipse scriptaverit [b], a posteris quaerenda sententia est; in quibus vel potissimum floruisse Philolaum reperio Tarentinum, qui multis voluminibus de intelligendis rebus et quid quaeque significent oppido obscure dissertans, priusquam de animae substantia decernat, de mensuris, ponderibus et numeris iuxta geometricam, musicam atque arithmeticam mirifice disputat [c]. Strabo V, p. 280. *ἀπεδέξαντο δὲ καὶ τὴν Πυθαγόρειον φιλοσοφίαν (οἱ Ταραντῖνοι), διαφερόντως δ' Ἀρχύτας, ὃς καὶ προέστη τῆς πόλεως πολὺν χρόνον.* Diog. L. VIII, 79. *Ἀρχύτας — Ταραντῖνος. οὗ-*

τός ἐστιν ὁ Πλάτωνα ῥυσάμενος δι' ἐπιστολῆς παρὰ Διονυσίου μέλλοντ' ἀναιρεῖσθαι. ἐθαυμάζετο δὲ καὶ παρὰ τοῖς πολλοῖς ἐπὶ πάσῃ ἀρετῇ καὶ δὴ ἑπτάκις τῶν πολιτῶν ἐστρατήγησε. 83. οὗτος πρῶτος τὰ μηχανικὰ τοῖς μαθηματικοῖς προσχρησάμενος ἀρχαῖς μεθώδευσε καὶ πρῶτος κίνησιν ὀργανικὴν διαγράμματι γεωμετρικῷ προσήγαγε — καὶ ἐν γεωμετρίᾳ πρῶτος κύβον εὗρεν [d].

a) *Philolaus* a Diog. L. VIII, 84. Crotoniates, a ceteris omnibus dicitur fuisse Tarentinus. De aetate constat ex Platone Phaed. p. 61 D, ubi Simmias Thebanus Philolaum ante Socratem in patria sua audivisse narratur: unde intelligitur eum aliquamdiu Thebis commoratum esse. Etiam Philolaus placita Pythagoreorum non omnibus, sed scholae in usum litteris mandasse videtur; certe liber eius a Platone demum in Italia emtus et Athenas translatus esse traditur, cf. Diog. L. VIII, 85; Gell. N. Att. III, 17; A. Boeckh *Philolaos des Pythagoreers Lehren nebst den Bruchstücken seines Werkes, Berl.* 1819. — b) Cf. Plut. de Alex. Fort. I, 4; Diog. L. I, 16; VIII, 6; 15; Porphyr. V. P. 57; Iamblich. 199. Quae sub Pythagorae nomine circumferebantur, v. Diog. L. VIII, 6 sqq. coll. Menag. ad h. l., posteriorum Pythagoreorum maximam partem fuisse videntur, omnia ad nomen magistri referentium, cf. Porphyr. in Schol. Arist. p. 7 b Brandis: *οὐδὲ γὰρ κατέλιπε σύγγραμμα, ἀλλ' ὅπερ τοῖς ἄλλοις τὰ συγγράμματα, τοῦτο ἐκείνῳ οἱ μαθηταί.* — c) De opere Philolai in tres partes diviso, Dorica dialecto composito, v. Boeckh de Philolao p. 24 sqq. Praeter eum Archippus quoque et Lysis post Pythagoreos ex Italia eiectos edidisse libros feruntur, Porphyr. V. P. 58; Diog. L. VIII, 7. — d) *Archytas* Tarentinus inter clarissimos Pythagoreos fuit, maxime tamen floruit laudibus artium mathematicarum et mechanicarum, v. Horat. Carm. I, 28. De familiaritate Platonis constat ex huius quae feruntur epistolis; de legatione Archytae ad Dionysium iuniorem ex Plutarcho Dio 20, cf. C. F. Hermann *Gesch. u. Syst. d. Plat. Philos.* I, p. 58 sqq. Placita eius et inventa identidem memorantur ab Aristotele, v. Rhet. III, 11; Probl. XVI, 9; Metaph. *H*, 2; cf. Diog. L. V, 25, Theophrast. Met. 3, Eudemus ap. Simplic. Phys. f. 98 b. Aristoxenus Peripateticus, et ipse Tarento oriundus, vitam Archytae scripserat, v. Athen. XII, p. 545. Fragmenta eius, quae nunc feruntur, supposita esse videntur ad unum omnia, v. Ritter *Gesch. der Philos.* I, p. 377 sq. ed. 2; G. Hartenstein de Archytae Tarentini fragmentis philos. Lips. 1833; O. T. Gruppe *über die Fragmente des Archytas und der älteren Pythagoreer, Brl.* 1840.

101 Diog. L. VIII, 46. Τελευταῖοι ἐγένοντο τῶν Πυθαγορείων, οὓς καὶ Ἀριστόξενος εἶδε, Ξενόφιλός τε ὁ Χαλκιδεὺς ἀπὸ Θρᾴκης καὶ Φάντων ὁ Φλιάσιος καὶ Ἐχεκράτης καὶ Διοκλῆς καὶ Πολύμνηστος, Φλιάσιοι καὶ αὐτοί. ἦσαν δὲ ἀκροαταὶ Φιλολάου καὶ Εὐρύτου τῶν Ταραντίνων [a]. Porphyr. V. P. 53. causas enumerans, cur philosophia Pythagorica inter posteriores exstincta sit: πρὸς δὲ τούτοις τὸν Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλη, Σπεύσιππόν τε καὶ Ἀριστόξενον καὶ Ξενοκράτην, ὥς φασιν οἱ Πυθαγόρειοι, τὰ μὲν κάρπιμα σφετερίσασθαι διὰ βραχείας ἐπισκευῆς [b], τὰ δ' ἐπιπόλαια καὶ ἐλαφρὰ καὶ ὅσα πρὸς διασκευὴν καὶ χλευασμὸν τοῦ διδασκαλείου ὑπὸ τῶν βασκάνως ὕστερον συκοφαντούντων προβάλλεται συναγαγεῖν καὶ ὡς ἴδια τῆς αἱρέσεως καταχωρίσαι [c]. Herod. II, 81. ὁμολογέουσι δὲ ταῦτα τοῖσι Ὀρφικοῖσι καλεομένοισι καὶ Βακχικοῖσι, ἐοῦσι δὲ Αἰγυπτίοισι καὶ Πυθαγορείοισι [d].

a) Novissimi igitur Pythagorei non in Italia philosophabantur, sed in Graecia. *Eurytus* Philolai auditor fuisse perhibetur, Iambl. V. P. 139, 148, Platonisque magister, Diog. L. III, 6; Appulei. de Dogm. Plat. p. 159 Bip. Meminit eius Aristoteles Met. *N*, 5 (n. 114 not.; 126 not.). Omnium, quotquot fuisse perhibentur, Pythagoreorum nomina recensita et ad solitam istam successionum speciem composita habes ap. Iamblich. V. P. 265 sqq. — b) Haec est falsa illa, sed pervulgata apud posteros opinio, quam de Platonis Timaeo primus prodit Timo Phliasius ap. Gell. N. A. III, 16, nobilem illum dialogum ex Philolai libris concinnatum esse contumeliose significans. Inde postea efficti, qui nunc exstant, Timaei Locri et Ocelli Lucani libri Dorica dialecto scripti, qui posteriorum multis fraudi fuerunt. — c) Haec ad Aristoxenum maxime pertinent, v. supra n. 91 et Fragm. Historic. Graec. ed. C. Müller, Vol. II, p. 272 sqq. Quamquam etiam recentiores Pythagorei de Pythagora deque institutis sodalicii ac symbolis commentarios quosdam publicaverunt *Πυθαγορικὰ ὑπομνήματα* inscriptos, qui passim citantur, v. Diog. L. VIII, 24; 36 ex Alexandro Polyhistore; Porphyr. V. P. 58; Iamblich. 157; 161. Adde farraginem illam librorum Pythagoricorum, qui quaestus causa et in fraudem eorum, qui libros antiquos ambitiose colligebant, suppositi sunt a librariis male industriis, v. Schol. Aristot. p. 28a Brandis. — d) Haec pertinent

ad vitam Pythagoricam, quam constat Orphicos aemulatos esse et quasi populariter continuasse, v. Lobeck Aglaoph. p. 244 sq. Idem cadit in dicendi genus symbolicum et multa dogmata mystica: unde factum ut labantibus temporibus etiam ab Orphicis nonnulla Pythagorae scripta subiecta sint, sicut invicem Orpheo a Pythagoreis, v. ibid. p. 330; 358; 721 sqq.; 891 sqq.; 944.

2. Doctrina Pythagoreorum, inprimis Philolai.

Philolaus ap. Stob. Ecl. I, p. 454. *Ἀνάγκα τὰ ἐόντα εἶμεν πάντα ἢ περαίνοντα ἢ ἄπειρα* [a], *ἢ περαίνοντά τε καὶ ἄπειρα, ἄπειρα δὲ μόνον οὐκ ἀεί. . . . ἐπεὶ τοίνυν φαίνεται οὔτ' ἐκ περαινόντων πάντων ἐόντα οὔτ' ἐξ ἀπείρων πάντων, δῆλόν τ' ἄρα ὅτι ἐκ περαινόντων τε καὶ ἀπείρων ὅ τε κόσμος καὶ τὰ ἐν αὐτῷ συναρμόχθη. δηλοῖ δὲ καὶ τὰ ἐν τοῖς ἔργοις* [b]*· τὰ μὲν γὰρ αὐτῶν ἐκ περαινόντων περαίνοντα, τὰ δ' ἐκ περαινόντων τε καὶ ἀπείρων περαίνοντά τε καὶ οὐ περαίνοντα, τὰ δ' ἐξ ἀπείρων ἄπειρα φανέονται.* 102

a) *περαίνοντα* sunt quibus finiuntur *τὰ ἄπειρα*, veluti in Platone Phileb. p. 16 C opponuntur *πέρας* et *ἀπειρία*. Quomodo haec ad numeros et ad mundum relata sint patebit infra n. 104 sq.; 113 sq. — b) Cf. n. 104.

Cf. Diog. L. VIII, 85. *Τοῦτόν φησι Δημήτριος ἐν ὁμωνύμοις πρῶτον ἐκδοῦναι τῶν Πυθαγορικῶν περὶ φύσεως, ὧν ἡ ἀρχὴ ἥδε· Φύσις δ' ἐν τῷ κόσμῳ ἁρμόχθη ἐξ ἀπείρων τε καὶ περαινόντων καὶ ὅλος ὁ κόσμος καὶ τὰ ἐν αὐτῷ πάντα.* Exordium igitur operis est, sed mutilatum, v. Boeckh Philol. p. 45 sqq. Deest argumentum, cuius pars tantum exstat vocibus *ἄπειρα δὲ μόνον οὐκ ἀεί.* Aliam partem servavit Iamblich. ad Nicom. Arithm. p. 7 (Villoison Anecd. II, p. 196): *ἀρχὰν γὰρ οὐδὲ τὸ γνωσούμενον ἐσσεῖται πάντων ἀπείρων ἐόντων κατὰ τὸν Φιλόλαον*: ubi *τὸ γνωσούμενον* active dicitur, cf. Plato Cratyl. p. 440 A. *καὶ ἐκ τούτου τοῦ λόγου οὔτε τὸ γνωσόμενον οὔτε τὸ γνωσθησόμενον ἂν εἴη* i. e. neque cognoscens neque cognitum.

Philolaus ap. Stob. I, p. 456. *Καὶ πάντα γα μὰν τὰ γιγνωσκόμενα ἀριθμὸν ἔχοντι· οὐ γὰρ ὅτιῶν οἷόν τε**) 103

---

*) Vulgo *ὅτιῶν τε.* Corr. Boeckh.

οὐθὲν οὔτε νοηθῆμεν οὔτε γνωσθῆμεν ἄνευ τούτου. ὅ γα μὰν ἀριθμὸς ἔχει δύο μὲν ἴδια εἴδη, περισσὸν καὶ ἄρτιον, τρίτον δὲ ἀπ' ἀμφοτέρων μιχθέντων ἀρτιοπέρισσον. ἑκατέρω δὲ τῶ εἴδεος πολλαὶ μορφαί *).

Cf. Theo Smyrn. I, 5, p. 30. Ἀριστοτέλης δὲ ἐν τῷ Πυθαγορικῷ τὸ ἓν φησιν ἀμφοτέρων μετέχειν τῆς φύσεως· ἀρτίῳ μὲν γὰρ προστεθὲν περιττὸν ποιεῖ, περιττῷ δὲ ἄρτιον, ὃ οὐκ ἂν ἠδύνατο, εἰ μὴ ἀμφοῖν ταῖν φυσέοιν μετεῖχε· διὸ καὶ ἀρτιοπέριττον καλεῖσθαι τὸ ἕν. Unde verisimile est etiam Philolaum in sequentibus disputasse de numeris eorumque rationibus et virtutibus, maxime de numero denario, quo omnes numeros atque omnes numerorum virtutes contineri putabant, v. n. 104. Connexum cum antecedentibus (n. 102) aperiunt haec ap. Nicomach. Inst. Arithm. II, 18. Φιλόλαος δὲ ἀναγκαῖον τὰ ἐόντα πάντα εἶμεν ἤτοι ἄπειρα ἢ περαίνοντα ἢ περαίνοντα ἅμα καὶ ἄπειρα — κατ' εἰκόνα δηλονότι τοῦ ἀριθμοῦ· καὶ γὰρ οὗτος σύμπας ἐκ μονάδος καὶ δυάδος σύγκειται, ἀρτίου τε καὶ περιττοῦ, ἃ δὴ ἰσότητός τε καὶ ἀνισότητος ἐμφαντικά, ταυτότητός τε καὶ ἑτερότητος, περαίνοντός τε καὶ ἀπείρου, ὡρισμένου τε καὶ ἀορίστου.

104 **Philolaus ap. Stob. Ecl. I, p. 8.** Θεωρεῖν δεῖ τὰ ἔργα καὶ τὰν ἐσσίαν τῶ ἀριθμῶ καττὰν**) δύναμιν, ἅτις ἐντὶ ἐν τᾷ δεκάδι· μεγάλα γὰρ καὶ παντελὴς καὶ παντοεργὸς καὶ θείω καὶ οὐρανίω βίω καὶ ἀνθρωπίνω ἀρχὰ καὶ ἁγεμὼν κοινωνοῦσα . . . δύναμις καὶ τᾶς δεκάδος. ἄνευ δὲ ταύτας πάντα ἄπειρα καὶ ἄδηλα καὶ ἀφανῆ [a]. νομικὰ γὰρ ἁ φύσις ἁ τῶ ἀριθμῶ καὶ ἁγεμονικὰ καὶ διδασκαλικὰ τῶ ἀπορουμένω παντὸς καὶ ἀγνοουμένω παντί. οὐ γὰρ ἦς ***) δῆλον οὐθενὶ οὐθὲν τῶν πραγμάτων οὔτε αὐτῶν ποθ' αὐτὰ οὔτε ἄλλω ποτ' ἄλλο, εἰ μὴ ἦς †) ἀριθμὸς καὶ ἁ τούτω ἐσσία. νῦν δὲ οὗτος καττὰν ††) ψυχὰν ἁρμόζων αἰσθάσει πάντα γνωστὰ καὶ ποτάγορα [b] ἀλλάλοις κατὰ γνώμονος φύσιν †††) ἀπεργάζεται, σω-

---

*) Sequuntur haec: ἃς ἕκαστον αὐ ταὐτὸ (al. ἀντ' αὐτὸ) σημαίνει, quae nondum emendata sunt. — **) Vulgo τῶν ἀριθμῶν κατά. Corr. Boeckh. Philol. p. 139. — ***) Vulgo ἐντί. ἦς Boeckh. ex coni. Koenii ad Gregor. Corinth. p. 259. — †) Vulgo εἰς. Corr. Koen. l. l. — ††) Vulgo κατά. καττὰν coni. Boeckh. — †††) V. Boeckh. Philol. p. 142 sq.

ματῶν καὶ σχίζων *) τοὺς λόγους χωρὶς ἑκάστους τῶν πραγμάτων, τῶν τε ἀπείρων καὶ τῶν περαινόντων .... ἴδοις δὲ καὶ οὐ μόνον ἐν τοῖς δαιμονίοις καὶ θείοις πράγμασι τὰν τῶ ἀριθμῶ φύσιν καὶ τὰν δύναμιν ἰσχύουσαν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἀνθρωπικοῖς ἔργοις καὶ λόγοις πᾶσι παντᾶ, καὶ κατὰ τὰς δαμιουργίας τὰς τεχνικὰς πάσας καὶ κατὰ τὰν μουσικάν. ψεῦδος δὲ οὐθὲν δέχεται ἁ τῶ ἀριθμῶ φύσις οὐδὲ ἁρμονία· οὐ γὰρ οἰκεῖον αὐτοῖς ἐντί· τᾶς γὰρ ἀπείρω καὶ ἀνοήτω καὶ ἀλόγω φύσιος τὸ ψεῦδος καὶ ὁ φθόνος ἐντί [c].

a) Cf. Aristot. Met. *Α*, 5; Theo Smyrn. Plat. Mathem. II, 49, p. 166. *ἡ μέντοι δεκὰς πάντα περαίνει τὸν ἀριθμόν, ἐμπεριέχουσα πᾶσαν φύσιν ἐντὸς αὑτῆς ἀρτίου τε καὶ περιττοῦ, κινουμένου τε καὶ ἀκινήτου, ἀγαθοῦ τε καὶ κακοῦ· περὶ ἧς καὶ Ἀρχύτας ἐν τῷ περὶ τῆς δεκάδος καὶ Φιλόλαος ἐν τῷ περὶ φύσεως πολλὰ διεξίασιν.* Theologum. Arithm. 10, p. 60 sq., ubi hic numerus omnium elementa intra se continere dicitur: *στερεὰ καὶ ἐπίπεδα, ἄρτιά τε καὶ περισσὰ καὶ ἀρτιοπέρισσα, καὶ τέλεια πᾶσι τρόποις, πρῶτά τε καὶ ἀσύνθετα, ἰσότητά τε καὶ ἀνισότητα, τὰς δὲ δέκα σχέσεις, διαμετρικά τε καὶ σφαιρικὰ καὶ κυκλικά* etc. — *διόπερ καὶ ἐπωνόμαζον αὐτὴν θεολογοῦντες οἱ Πυθαγορικοὶ ποτὲ μὲν κόσμον, ποτὲ δὲ οὐρανόν, ποτὲ δὲ πᾶν, ποτὲ δὲ εἱμαρμένην καὶ αἰῶνα, κράτος τε καὶ πίστιν καὶ ἀνάγκην.* — *Πίστις γε μὴν καλεῖται, ὅτι κατὰ τὸν Φιλόλαον δεκάδι καὶ τοῖς αὐτῆς μορίοις περὶ τῶν ὄντων οὐ παρέργως καταλαμβανομένοις πίστιν βεβαίαν ἔχομεν.* Quaternarium numerum quasi compendium et originem denarii esse docebant, quia si addendo coniungas unum duo tria quatuor, efficiuntur decem, cf. Vit. Pythag. ap. Phot. Bibl. p. 712. *ἐπειδὴ πάντα εἰς τοὺς ἀριθμοὺς ἀνῆγον ἔκ τε τῆς μονάδος καὶ τῆς δυάδος καὶ τὰ ὄντα πάντα ἀριθμοὺς προσηγόρευον, ὁ δὲ ἀριθμὸς συμπληροῦται τοῖς δέκα, ὁ δὲ δέκα σύνθεσις τῶν τεσσάρων κατὰ τὸ ἑξῆς ἀριθμούντων ἡμῶν, διὰ τοῦτο τὸν ἀριθμὸν πάντα τετρακτὺν ἔλεγον.* Inde iuramentum illud Pythagorae per tetractyn: *Οὐ μὰ τὸν ἀμετέρᾳ ψυχᾷ παραδόντα τετρακτύν, Παγὰν ἀενάου φύσεως ῥιζώματ᾽ ἔχουσαν,* Carm. aur. 47. Cf. Lucian. pro lapsu inter salut. 5. *εἰσὶ δὲ οἳ καὶ τὴν τετρακτύν, τὸν μέγιστον ὅρκον αὐτῶν, ἣ τὸν ἐντελῆ αὐτοῖς ἀριθμὸν ἀποτελεῖ, ἤδη καὶ ὑγιείας ἀρχὴν ἐκάλεσαν, ὧν καὶ Φιλόλαός ἐστιν.* — b) Sen-

---

*) Coni. Boeckh. pro *σωμάτων*. *σωματῶν* et *σχίζων* h. e. corpora formans et disiungens.

sus: Numerus facit ut omnia cognosci possint. Eodem sensu iunguntur *σύμμετρα* et *προσήγορα* a Moderato Neo-Pythagorico ap. Stob. Ecl. I, p. 864. — c) Sequuntur haec, aliunde ut videtur petita: *ψεῦδος δὲ οὐδαμῶς ἐς ἀριθμὸν ἐπιπνεῖ· πολέμιον γὰρ καὶ ἐχθρὸν τᾷ φύσι τὸ ψεῦδος, ἁ δ' ἀλάθεια οἰκεῖον καὶ σύμφυτον τᾷ τῶ ἀριθμῶ γενεᾷ.*

Vides cur tantum numeris a Pythagoreis tributum sit: quia summam inter eos et rerum principia convenientiam esse et verissimam iis rerum cognoscendarum regulam contineri persuasum habebant. Id ipsum significat Aristot. Met. *A*, 5. *ἐν δὲ τούτοις καὶ πρὸ τούτων* (dixerat de Anaxagora, Parmenide, Empedocle, Leucippo et Democrito) *οἱ καλούμενοι Πυθαγόρειοι τῶν μαθημάτων ἁψάμενοι πρῶτοι ταῦτα προήγαγον, καὶ ἐντραφέντες ἐν αὐτοῖς τὰς τούτων ἀρχὰς τῶν ὄντων ἀρχὰς ᾠήθησαν εἶναι πάντων*: quamquam quo sensu ita statuerint, id non semper eodem modo explicat. Nonnunquam enim eos similitudine quadam inter res ac numeros ductos principia disciplinae suae posuisse affirmat, velut loco citato, ubi sic pergit: *ἐπεὶ δὲ τούτων* (*τῶν μαθημάτων*) *οἱ ἀριθμοὶ φύσει πρῶτοι, ἐν δὲ τοῖς ἀριθμοῖς ἐδόκουν θεωρεῖν ὁμοιώματα πολλὰ τοῖς οὖσι καὶ γιγνομένοις, μᾶλλον ἢ ἐν πυρὶ καὶ γῇ καὶ ὕδατι, ὅτι τὸ μὲν τοιονδὶ τῶν ἀριθμῶν πάθος δικαιοσύνη, τὸ δὲ τοιονδὶ ψυχὴ καὶ νοῦς, ἕτερον δὲ καιρὸς καὶ τῶν ἄλλων ὡς εἰπεῖν ἕκαστον ὁμοίως* (v. infra n. 116), *ἔτι δὲ τῶν ἁρμονιῶν**) *ἐν ἀριθμοῖς ὁρῶντες τὰ πάθη καὶ τοὺς λόγους· ἐπειδὴ τὰ μὲν ἄλλα τοῖς ἀριθμοῖς ἐφαίνετο τὴν φύσιν ἀφωμοιῶσθαι πᾶσαν, οἱ δ' ἀριθμοὶ πάσης τῆς φύσεως πρῶτοι, τὰ τῶν ἀριθμῶν στοιχεῖα τῶν ὄντων στοιχεῖα πάντων εἶναι ὑπέλαβον, καὶ τὸν ὅλον οὐρανὸν ἁρμονίαν εἶναι καὶ ἀριθμόν.* cf. n. 105. n. a. Adde Met. *A*, 6. *οἱ μὲν γὰρ Πυθαγόρειοι μιμήσει τὰ ὄντα φασὶν εἶναι τῶν ἀριθμῶν, Πλάτων δὲ μεθέξει, τοὔνομα μεταβαλών.* Met. *N*, 3. *οἱ δὲ Πυθαγόρειοι διὰ τὸ ὁρᾶν πολλὰ τῶν ἀριθμῶν πάθη ὑπάρχοντα τοῖς αἰσθητοῖς σώμασιν, εἶναι μὲν ἀριθμοὺς ἐποίησαν τὰ ὄντα, οὐ χωριστοὺς δέ* (velut Plato ideas separabat a rebus), *ἀλλ' ἐξ ἀριθμῶν τὰ ὄντα.* Aliis enimvero locis numerum et elementa numeri secundum Pythagoreos et principia et substantiam rerum omnium esse diserte dicit, veluti eo loco, qui citabitur n. 105 aliisque consimilibus, qui passim allegabuntur, cf. de Coelo III, 1 extr. *ἔνιοι γὰρ τὴν φύσιν ἐξ ἀριθμῶν συνιστᾶσιν, ὥσπερ τῶν Πυθαγορείων τινές.* Eodem sensu inferiores Pythagorei Acusmaticos et Hippasum eo descivisse a magistro contendebant, quod numerum nonnisi *παράδειγμα* rerum esse posuissent, v. supra n. 97, not. c. Dixeris antiquiores parum di-

---

*) Ita Bonitz pro *ἁρμονικῶν*, v. ei. comm. in Metaph. p. 78.

stincte de his locutos esse, recentiores admixta Platonis de ideis doctrina in apertam dissensionem et diversas sectas abiisse: quo pertinent et illae de Hippaso narrationes fabulosae et hoc fragmentum suppositum Theanus ap. Stob. Ecl. I, p. 302. *ὁ δὲ (Πυθαγόρας) οὐκ ἐξ ἀριθμοῦ, κατὰ δὲ ἀριθμὸν ἔλεγε πάντα γίγνεσθαι.*

Arist. Met. *A*, **5.** Φαίνονται δὴ καὶ οὗτοι (sc. οἱ 105
Πυθαγόρειοι) τὸν ἀριθμὸν νομίζοντες ἀρχὴν εἶναι καὶ ὡς ὕλην τοῖς οὖσι καὶ ὡς πάθη τε καὶ ἕξεις, τοῦ δὲ ἀριθμοῦ στοιχεῖα τό τε ἄρτιον καὶ τὸ περιττόν, τούτων δὲ τὸ μὲν πεπερασμένον τὸ δὲ ἄπειρον, τὸ δ' ἓν ἐξ ἀμφοτέρων εἶναι τούτων (καὶ γὰρ ἄρτιον εἶναι καὶ περιττόν), τὸν δ' ἀριθμὸν ἐκ τοῦ ἑνός, ἀριθμοὺς δέ, καθάπερ εἴρηται, τὸν ὅλον οὐρανόν [a]. ἕτεροι δὲ τῶν αὐτῶν τούτων τὰς ἀρχὰς δέκα λέγουσιν εἶναι τὰς κατὰ συστοιχίαν λεγομένας,

πέρας	ἄπειρον,
περιττὸν	ἄρτιον,
ἓν	πλῆθος,
δεξιὸν	ἀριστερόν,
ἄρρεν	θῆλυ,
ἠρεμοῦν	κινούμενον,
εὐθὺ	καμπύλον,
φῶς	σκότος,
ἀγαθὸν	κακόν,
τετράγωνον	ἑτερόμηκες [b],

ὅνπερ τρόπον ἔοικε καὶ Ἀλκμαίων ὁ Κροτωνιάτης ὑπολαβεῖν, καὶ ἤτοι οὗτος παρ' ἐκείνων ἢ ἐκεῖνοι παρὰ τούτου παρέλαβον τὸν λόγον τοῦτον· καὶ γὰρ ἐγένετο τὴν ἡλικίαν Ἀλκμαίων ἐπὶ γέροντι Πυθαγόρᾳ, ἀπεφήνατο δὲ παραπλησίως τούτοις· φησὶ γὰρ εἶναι δύο τὰ πολλὰ τῶν ἀνθρωπίνων, λέγων τὰς ἐναντιότητας οὐχ ὥσπερ οὗτοι διωρισμένας, ἀλλὰ τὰς τυχούσας, οἷον λευκὸν μέλαν, γλυκὺ πικρόν, ἀγαθὸν κακόν; μέγα μικρόν [c]. οὗτος μὲν οὖν ἀδιορίστως ἐπέρριψε περὶ τῶν λοιπῶν, οἱ δὲ Πυθαγόρειοι καὶ πόσαι καὶ τίνες αἱ ἐναντιώσεις ἀπε-

φήναντο. παρὰ μὲν οὖν τούτων ἀμφοῖν [a] τοσοῦτον ἔστι λαβεῖν, ὅτι τἀναντία ἀρχαὶ τῶν ὄντων· τὸ δ' ὅσαι παρὰ τῶν ἑτέρων, καὶ τίνες αὗταί εἰσιν. πῶς μέντοι πρὸς τὰς εἰρημένας αἰτίας ἐνδέχεται συναγαγεῖν, σαφῶς μὲν οὐ διήρθρωται παρ' ἐκείνων, ἐοίκασι δ' ὡς ἐν ὕλης εἴδει τὰ στοιχεῖα τάττειν· ἐκ τούτων γὰρ ὡς ἐνυπαρχόντων συνεστάναι καὶ πεπλάσθαι φασὶ τὴν οὐσίαν. — — οἱ δὲ Πυθαγόρειοι δύο μὲν τὰς ἀρχὰς [e] κατὰ τὸν αὐτὸν εἰρήκασι τρόπον, τοσοῦτον δὲ προσεπέθεσαν, ὃ καὶ ἴδιόν ἐστιν αὐτῶν, ὅτι τὸ πεπερασμένον καὶ τὸ ἄπειρον καὶ τὸ ἓν οὐχ ἑτέρας τινὰς ᾠήθησαν εἶναι φύσεις, οἷον πῦρ ἢ γῆν ἤ τι τοιοῦτον ἕτερον, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἄπειρον καὶ αὐτὸ τὸ ἓν οὐσίαν εἶναι τούτων ὧν κατηγοροῦνται, διὸ καὶ ἀριθμὸν εἶναι τὴν οὐσίαν ἁπάντων.

a) His illustrantur ea, quae in antecedentibus citavimus ex opere Philolai. Pro *πεπερασμένον* Aristoteles debebat scribere *πέρας*, velut in subsequenti tabula contrariorum opponuntur *πέρας* et *ἄπειρον* et deinde *περιττὸν* et *ἄρτιον*: *πέρας* vero est i. q. *περαῖνον*, quo vocabulo utitur Philolaus. Finitur enim *τὸ ἄρτιον ὑπὸ τοῦ περιττοῦ*, v. Arist. Phys. III, 4. *καὶ οἱ μὲν* (*Πυθαγόρειοι*) *τὸ ἄπειρον εἶναι τὸ ἄρτιον· τοῦτο γὰρ ἐναπολαμβανόμενον καὶ ὑπὸ τοῦ περιττοῦ περαινόμενον παρέχειν τοῖς οὖσι τὴν ἀπειρίαν*: ad quem locum Simplic. Phys. f. 105 a. *οὗτοι δὲ τὸ ἄπειρον τὸν ἄρτιον ἀριθμὸν ἔλεγον διὰ τὸ πᾶν μὲν ἄρτιον, ὥς φασιν οἱ ἐξηγηταί, εἰς ἴσα διαιρούμενον ἄπειρον κατὰ τὴν διχοτομίαν. — τὸ δὲ περιττὸν προστεθὲν περαίνει αὐτό· κωλύει γὰρ αὐτοῦ τὴν εἰς τὰ ἴσα διαίρεσιν.* — b) Decem principia (cave dicas categorias) ab his poni dicit, quia dena paria oppositorum numerat, *τὰς ἀρχὰς τὰς κατὰ συστοιχίαν λεγομένας*, vocabulo *συστοιχία* ab ordinibus vel militum vel chori ad rationes notionum translato. Quod dicit *ἕτεροι δὲ τῶν αὐτῶν τούτων*, apparet eum alios nunc auctores sequi atque in superioribus, cf. Meteorol. I, 6. *τῶν δ' Ἰταλικῶν τινες καὶ καλουμένων Πυθαγορείων*, ib. 8; De An. I, 2, 4. *ἔφασαν γάρ τινες αὐτῶν.* De Sens. et Sensil. 5. — c) Alcmaeon Crotoniata, qui Pythagorae suppar erat, *φυσικὸν λόγον* composuisse dicitur, quo principia Pythagoreorum ad physiologiam et artem medicam, quibus maxime studebat, liberius applicaverat. Ad bina opposita eum *τὰ πολλὰ τῶν ἀνθρωπίνων* revocasse repetit Diog. L. VIII, 83. De fragmentis et doctrina eius cf. Unna in Stud. philol.-histor. ed. Petersen,

Hamb. 1832, p. 41—87; Krische *Forsch.* p. 68—78. — d) Alcmaeonem dicit et eos e Pythagoreis, qui decem contrariorum paria posuerant. In sequentibus *τὸ δ' ὅσαι παρὰ τῶν ἑτέρων* apparet respicere ad eos, de quibus dixerat ante auctores decem oppositorum; *οἱ ἐκεῖνοι* vero in verbis *σαφῶς μὲν οὐ διήρθρωται* etc. videntur esse hi ipsi auctores. — e) In iis, quae omisimus, sermo fuerat de Eleaticis, maxime de Parmenide. Duo principia nunc ita numerat, ut dena opposita alterius utrius columnae ad unum revocet; nam *τὸ πέρας* est idem atque *τὸ περιττόν, τὸ ἄρρεν, τὸ ἀγαθόν* etc. Quapropter prior series nonnunquam boni series, altera pravi, privativi, infiniti series appellatur, v. Eth. Nic. I, 4. *οἱ Πυθαγόρειοι — τιθέντες ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν συστοιχίᾳ τὸ ἕν,* Phys. III, 2. *τῆς δὲ ἑτέρας συστοιχίας αἱ ἀρχαὶ διὰ τὸ στερητικαὶ εἶναι ἀόριστοι,* et Simpl. Phys. f. 98 a. b, quae ad Pythagoreos referenda esse intelligitur ex Eudemi aliorumque Aristotelis interpretum testimoniis. In singulis oppositis multum variabatur, v. Varro de Ling. Lat. V, 11. *Pythagoras Samius ait omnium rerum initia esse bina, ut finitum et infinitum, bonum et malum, vitam et mortem, diem et noctem.* Cf. Plut. de. Is. et Osir. 48; Simpl. Phys. f. 6 b. *τινὲς μέντοι καὶ μέχρι δεκάδος προήγαγον τὰς ἀρχάς —, ὥσπερ οἱ Πυθυγόρειοι τοὺς ἀπὸ μονάδος ἄχρι δεκάδος ἀριθμοὺς ἔλεγαν τῶν ἁπάντων ἢ τὰς δέκα συστοιχίας, ἃς ἄλλοι ἄλλως ἀνέγραψαν.*

Philolaus ap. Stob. Ecl. I, p. 458. *Περὶ δὲ φύσιος καὶ ἁρμονίας ὧδε ἔχει· ἃ μὲν ἐστὼ τῶν *) πραγμάτων ἀΐδιος ἔσσα καὶ αὐτὰ μὲν ἁ φύσις θείαν τε καὶ οὐκ ἀνθρωπίναν ἐνδέχεται γνῶσιν πλέον γα, ἢ ὅτι οὐχ οἷόν τ' ἦς οὐθενὶ τῶν ἐόντων καὶ γιγνωσκομένων ὑφ' ἁμῶν γνωσθῆμεν **), μὴ ὑπαρχούσας αὐτᾶς ἐντὸς ***) τῶν πραγμάτων, ἐξ ὧν ξυνέστα ὁ κόσμος, τῶν τε περαινόντων καὶ τῶν ἀπείρων* [a]. *ἐπεὶ δέ τε ἀρχαὶ ὑπᾶρχον οὐχ ὁμοῖαι οὐδ' ὁμόφυλοι ἔσσαι, ἤδη ἀδύνατον ἦς ἂν καὶ αὐταῖς κοσμηθῆμεν, εἰ μὴ ἁρμονία ἐπεγένετο, ᾧ τινὶ ἂν τρόπῳ ἐγένετο. τὰ μὲν ὦν ὁμοῖα καὶ ὁμόφυλα ἁρμονίας οὐθὲν ἐπεδέοντο· τὰ δὲ ἀνόμοια μηδὲ ὁμόφυλα μηδὲ ἰσοτελῆ, ἀνάγκα τὰ τοιαῦτα ἁρμονίᾳ συγκεκλεῖσθαι, εἰ μέλλοντι ἐν κόσμῳ κατέχεσθαι* [b]. 106

*) Vulgo *ἐστώτων*. Corr. Boeckh. p. 62. — **) Vulgo *γεγενέσθαι*. Corr. Boeckh. — ***) Vulgo *τὰς ἐν τοὺς*. Corr. Heeren.

a) Sensus: Aeterna rerum substantia et natura divinam, non humanam cognitionem requirit, nisi quantum subest finitis illis atque infinitis principiis, ex quibus constat mundus, unde etiam ab homine aliquatenus cognosci potest. *ἁ ἐστὼ τῶν πραγμάτων* et *αὐτὰ ἁ φύσις* sunt idem quod *δεκάς, ἀριθμὸς καὶ ἁ τούτω ἐσσία, φύσις τῶ ἀριθμῶ* in n. 104. — b) Quum principia illa sint dissimilia, mundus non poterat ex iis existere, nisi harmonia accessisset. Harmonia enim est ea ratio, qua opposita continentur atque ad mundi compositionem consociantur, cf. Diog. L. VIII, 85. de Philolao: *δοκεῖ δὲ αὐτῷ πάντα ἀνάγκῃ καὶ ἁρμονίᾳ γενέσθαι*, et Nicom. Arithm. II, 19, p. 59. *ἁρμονία δὲ πάντως ἐξ ἐναντίων γίγνεται· ἔστι γὰρ ἁρμονία πολυμιγέων ἕνωσις καὶ διχοφρονούντων συμφρόνησις*, quae definitio est Pythagorica, v. Ast ad Nicom. p. 299. Sequitur apud Stobaeum accuratior definitio harmoniae, quam musici appellabant, ex Philolao excerpta, neque dubitari potest quin et ipse rem numeris explicuerit, v. Boeckh p. 65 sqq. Constat enim vel Pythagoram vel Pythagoreos primos consonantiarum momenta vel proportiones numeris determinasse octavamque, quam nos vocamus, interposuisse, v. Xenocrates et Heraclides ap. Porphyr. in Ptol. Harm. p. 213; Nicomach. Harm. Man. I, p. 9 sq. Meibom; Boeth. de Musica I, c. 10, 11; Diog. L. VIII, 12. Octonus sonus illis omninoque antiquissimis musicis appellabatur harmonia.

107 **Stob. Ecl. Phys. I, p. 418.** *Φιλόλαος ἄφθαρτον τὸν κόσμον εἶναι· λέγει γοῦν οὕτως ἐν τῷ περὶ ψυχῆς· „Παρὸ καὶ ἄφθαρτος καὶ ἀκαταπόνατος διαμένει τὸν ἄπειρον αἰῶνα· οὔτε γὰρ ἔντοσθεν ἄλλα τις αἰτία δυναμικωτέρα αὐτᾶς* [a] *εὑρεθήσεται οὔτ᾽ ἔκτοσθεν, φθεῖραι αὐτὸν δυναμένα, ἀλλ᾽ ἦς ὅδε ὁ κόσμος ἐξ αἰῶνος καὶ ἐς αἰῶνα διαμένει, εἷς ὑπὸ ἑνὸς τῶ ξυγγενέος* *) *καὶ κρατίστω καὶ ἀνυπερβάτω* **) *κυβερνώμενος* [b].

Quae sequuntur interpositis Stobaei interpretamentis locutionibusque a Philolao alienis adeo corrupta sunt, ut quid ipsius Philolai sit quid minus non liqueat, cf. Boeckh p. 166 sq.; quare a nobis prior tantummodo pars apposita est, quae tamen et ipsa aliquid vitii contraxisse videtur, cf. Ahrens de dial. Dor. p. 24; Zeller *d. Philos. d. Gr.* I, p. 269 ed. 2. — a) Supplendum est *τᾶς*

---

*) Vulgo *συγγενέω*. Coni. Boeckh. — **) Vulgo *ἀνυπερθάτω*. Coni. Boeckh. Krische coni. *ἀνυπερβλάτω* vel *καθυπερτάτω*, *Forschungen* p. 80.

ψυχᾶς scil. *τῷ κόσμῳ*. Connexum cum antecedentibus indicat Claudian. Mam. de Stat. An. II, 3. *priusquam de animae substantia decernat, de mensuris, ponderibus et numeris iuxta geometricam, musicam atque arithmeticam mirifice disputat, per haec omnia universum exstitisse affirmans*, cf. Boeckh Philol. p. 85 sqq. et quae de anima humana disputabuntur infra. Utraque enim, anima mundi et anima hominis, est harmonia et numerus, quo omnia in universo constant et continentur, v. Iamblich. ad Nicom. Arithm. p. 11. *Φιλόλαος δέ φησιν ἀριθμὸν εἶναι τῆς τῶν κοσμικῶν αἰωνίας διαμονῆς τὴν κρατιστεύουσαν καὶ αὐτογενῆ συνοχήν.* — b) Dicit deum s. Unum, v. sqq.

Philol. ap. Iambl. in Nicom. Arithm. p. 109. *Ἓν ἀρχὰ πάντων.* **Id. ap. Phil. d. Mund. Opif. 33, p. 24 Mang.** *Ἐντὶ γὰρ ὁ ἁγεμὼν καὶ ἄρχων ἁπάντων θεὸς εἷς ἀεὶ ἐών, μόνιμος, ἀκίνατος, αὐτὸς αὑτῷ ὅμοιος, ἄτερος τῶν ἄλλων.* 108

Cf. Aristot. Met. *M*, 6. *τῶν Πυθαγορείων ὅσοι τὸ ἓν στοιχεῖον καὶ ἀρχήν φασιν εἶναι τῶν ὄντων.* Athenag. Leg. p. Christ. 6, p. 25 Oxon.: *καὶ Φιλόλαος δὲ ὥσπερ ἐν φρουρᾷ πάντα ὑπὸ τοῦ θεοῦ περιειλῆφθαι λέγων καὶ τὸ ἕνα εἶναι καὶ τὸ ἀνωτέρω τῆς ὕλης δεικνύει*, cf. Boeckh p. 151. A posterioribus distinguebatur inter unum et unitatem, *ἕν* et *μονάδα*. Illud primum numerum, hanc omnium numerorum atque rerum causam atque originem dicebant, v. Theo Smyrn. Math. 4. *ὥστε εἴη ἂν ἀρχὴ τῶν μὲν ἀριθμῶν ἡ μονάς, τῶν δὲ ἀριθμητῶν τὸ ἕν.* — *Ἀρχύτας δὲ καὶ Φιλόλαος ἀδιαφόρως τὸ ἓν καὶ μονάδα καλοῦσι καὶ τὴν μονάδα ἕν.*

Simpl. ad Arist. Phys. fol. 39 a. *Καὶ οἱ Πυθαγόρειοι δὲ οὐ τῶν φυσικῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων ἁπλῶς μετὰ τὸ ἕν, ὃ πάντων ἀρχὴν ἔλεγον, ἀρχὰς δευτέρας καὶ στοιχειώδεις τὰ ἐναντία ἐτίθεσαν, αἷς καὶ τὰς δύο συστοιχίας ὑπέταττον* [a], *οὐκέτι κυρίως ἀρχαῖς οὔσαις. γράφει δὲ περὶ τούτων ὁ Εὔδωρος τάδε· „Κατὰ τὸν ἀνωτάτω λόγον φατέον τοὺς Πυθαγορικοὺς τὸ ἓν ἀρχὴν τῶν πάντων λέγειν, κατὰ δὲ τὸν δεύτερον λόγον δύο ἀρχὰς τῶν ἀποτελουμένων εἶναι, τό τε ἓν καὶ τὴν ἐναντίαν τούτῳ φύσιν· ὑποτάσσεσθαι δὲ πάντων τῶν κατ' ἐναντίωσιν ἐπινοουμένων τὸ μὲν ἀστεῖον τῷ ἑνί, τὸ δὲ φαῦ-* 109

λον τῇ πρὸς τοῦτο ἐναντιουμένῃ φύσει. διὸ μηδὲ εἶναι τὸ σύνολον ταύτας ἀρχὰς κατὰ τοὺς ἄνδρας. εἰ γὰρ ἡ μὲν τῶνδε ἡ δὲ τῶνδέ ἐστιν ἀρχή, οὐκ εἰσὶ κοιναὶ πάντων ἀρχαί, ὥσπερ τὸ ἕν." καὶ πάλιν· „Διό", φησί, „καὶ κατὰ ἄλλον τρόπον ἀρχὴν ἔφασαν εἶναι τῶν πάντων τὸ ἕν, ὡς ἂν καὶ τῆς ὕλης καὶ τῶν ὄντων πάντων ἐξ αὐτοῦ γεγενημένων, τοῦτο δ' εἶναι τὸν ὑπεράνω θεόν" [b]. καὶ λοιπὸν ἀκριβολογούμενος ὁ Εὔδωρος ἀρχὴν μὲν αὐτοὺς τὸ ἓν τίθεσθαι λέγει, στοιχεῖα δὲ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς γενέσθαι φησίν, ἃ πολλοῖς ὀνόμασιν αὐτοὺς προσαγορεύειν. λέγει γάρ· „Φημὶ τοίνυν τοὺς περὶ τὸν Πυθαγόραν τὸ μὲν ἓν ἀρχὴν πάντων ἀπολιπεῖν, κατ' ἄλλον δὲ τρόπον δύο τὰ ἀνωτάτω στοιχεῖα παρεισάγειν, καλεῖν δὲ τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα πολλαῖς προσηγορίαις· τὸ μὲν γὰρ αὐτῶν ὀνομάζεται τεταγμένον, ὡρισμένον, γνωστόν, ἄρρεν, περιττόν, δεξιόν, φῶς· τὸ δὲ ἐναντίον τούτῳ ἄτακτον, ἀόριστον, ἄγνωστον, θῆλυ, ἄρτιον, ἀριστερόν, σκότος" [c].

a) V. supra n. 105. — b) Sensus: Necesse erat ut praeter et supra illa opposita, quibus mundus agitaretur, Unum statuerent, quod omnium oppositorum origo et regula esset. Id esse deum supremum scil. Unum illud vel Deum unicum et sempiternum ap. Philolaum in n. 108. — c) Cf. Sext. Emp. adv. Math. X, 270. Discrimen inter *ἀρχὴν* et *στοιχεῖον* dandum Eudoro Peripatetico, Strabonis aequali. Ad Pythagoreorum doctrinam id maxime pertinet, quod principium i. e. Unum divinum, quod posterioribus solebat appellari *ἡ Μονάς*, separatur ab oppositis, quae sunt secundi ordinis: in quibus quod denuo enumerabatur Unum, id cogitandum opposita multitudine.

110 **Theophr. Met. 9.** *Πλάτων δὲ καὶ οἱ Πυθαγόρειοι — — καθάπερ ἀντίθεσίν τινα ποιοῦσι τῆς ἀορίστου δυάδος καὶ τοῦ ἑνός* [a]*, ἐν ᾗ καὶ τὸ ἄπειρον καὶ τὸ ἄτακτον καὶ πᾶσα, ὡς εἰπεῖν, ἀμορφία καθ' αὑτήν· ὅλως δὲ οὐχ οἷόν τε *) ἄνευ ταύτης τὴν τοῦ ὅλου φύσιν,*

---

*) Videtur supplendum *εἶναι*.

ἀλλ' οἷον ἰσομοιρεῖν ἢ καὶ ὑπερέχειν τῆς ἑτέρας ᾗ *) *καὶ τὰς ἀρχὰς ἐναντίας. διὸ καὶ οὐδὲ τὸν θεόν, ὅσοι τῷ θεῷ τὴν αἰτίαν ἀνάπτουσι, δύνασθαι πάντ' εἰς τὸ ἄριστον ἄγειν, ἀλλ' εἴπερ, ἐφ' ὅσον ἐνδέχεται· τάχα δ' οὐδ' ἂν προέλοιτ', εἴπερ ἀναιρεῖσθαι συμβήσεται τὴν ὅλην οὐσίαν, ἐξ ἐναντίων γε καὶ ἐναντίοις οὖσαν* [b].

a) De infinita dyade, cuius frequens apud Platonicos et Pythagoreos inferiores mentio est, cf. Zeller l. c. p. 259 sqq. et infra in Platone n. 266, not. e. Eam recentiores ex Uno primum procreatam et materiam ceterorum numerorum atque corporum fuisse dicebant, Diog. L. VIII, 25. ex recentiore compendio doctrinae Pythagoricae: *ἀρχὴν μὲν ἁπάντων μονάδα, ἐκ δὲ τῆς μονάδος ἀόριστον δυάδα ὡς ἂν ὕλην τῇ μονάδι αἰτίῳ ὄντι ὑποστῆναι· ἐκ δὲ τῆς μονάδος καὶ τῆς ἀορίστου δυάδος τοὺς ἀριθμούς, ἐκ δὲ τῶν ἀριθμῶν τὰ σημεῖα, ἐκ δὲ τούτων τὰς γραμμάς, ἐξ ὧν τὰ ἐπίπεδα σχήματα* etc. Cf. Plut. de Pl. Ph. I, 7. *Πυθαγόρας τῶν ἀρχῶν τὴν μὲν μονάδα θεὸν καὶ τἀγαθόν, ἥτις ἐστὶν ἡ τοῦ ἑνὸς φύσις, αὐτὸς ὁ νοῦς· τὴν δ' ἀόριστον δυάδα δαίμονα καὶ τὸ κακόν, περὶ ἣν ἐστι τὸ ὑλικὸν πλῆθος.* — b) Recte dicit quod mundum ex sententia Pythagoreorum sine informi cogitari non posse dicit. Nimium contendit quod deteriorem naturam alteri parem vel superiorem esse affirmat. Bene vero etiam id a Theophrasto exponitur, quod Pythagorei boni efficaciam absolutam esse negabant bonumque et malum una eademque causa eodemque numine divino contineri statuebant, cf. Theo Smyrn. Plat. Math. II, 49, p. 166, qui locus citatur supra n. 104, not. a.

Arist. Met. *Λ*, 7. *Ὅσοι δὲ ὑπολαμβάνουσιν, ὥσπερ* 111
οἱ Πυθαγόρειοι καὶ Σπεύσιππος, τὸ κάλλιστον καὶ ἄριστον μὴ ἐν ἀρχῇ εἶναι, διὰ τὸ καὶ τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζῴων τὰς ἀρχὰς αἴτια μὲν εἶναι, τὸ δὲ καλὸν καὶ τέλειον ἐν τοῖς ἐκ τούτων, οὐκ ὀρθῶς οἴονται. τὸ γὰρ σπέρμα ἐξ ἑτέρων ἐστὶ προτέρων τελείων, καὶ τὸ πρῶτον οὐ σπέρμα ἐστίν, ἀλλὰ τὸ τέλειον.

Opponuntur placita Pythagoreorum et doctrina ipsius Aristotelis. Aristoteles enim deum perfectum esse et naturam immutabilem, ab omni rerum vicissitudine liberam statuebat: Pythagorei contra deum seminis instar in ipsis rerum vicissitudinibus inesse et cum rebus augeri et perfici statuebant.

---

*) Vulgo *ἡ*.

112 **Cic. de Nat. Deor. I, 11. Pythagoras — censuit animum esse (sc. deum) per naturam rerum omnem intentum et commeantem, ex quo nostri animi carperentur.**

Cf. Sext. Empir. adv. Math. IX, 127, qui Pythagoreos propter hoc dogma ab esu animalium abstinuisse affirmat. Doctrinam de anima mundi ad Pythagoreos referendam esse confirmant recentiores, cf. Stob. Ecl. Phys. I, p. 452, qui hoc affert Philolai fragmentum, quod a Stoicis petitum esse apparet: *τὸ δὲ ἡγεμονικὸν ἐν τῷ μεσαιτάτῳ πυρί, ὅπερ τρόπεως δίκην προϋβάλλετο τῆς τοῦ παντὸς σφαίρας* *) *ὁ δημιουργὸς θεός.* Cf. Krische *Forschungen* p. 80 sq. et infra n. 118.

113 **Aristot. Met.** ***N*****, 3.** *Οἱ μὲν οὖν Πυθαγόρειοι πότερον οὐ ποιοῦσιν ἢ ποιοῦσι γένεσιν οὐθὲν δεῖ διστάζειν* [a]*· φανερῶς γὰρ λέγουσιν ὡς τοῦ ἑνὸς συσταθέντος, εἴτ' ἐξ ἐπιπέδων εἴτ' ἐκ χροιᾶς εἴτ' ἐκ σπέρματος εἴτ' ἐξ ὧν ἀποροῦσιν εἰπεῖν* [b], *εὐθὺς τὰ ἔγγιστα τοῦ ἀπείρου ὅτι εἵλκετο καὶ ἐπεραίνετο ὑπὸ τοῦ πέρατος.* **Stob. Ecl. Phys. I, p. 380.** *Ἀριστοτέλης ἐν τετάρτῳ Φυσικῆς Ἀκροάσεως γράφει· „Εἶναι δέ φασιν οἱ Πυθαγόρειοι κενὸν καὶ ἐπεισιέναι αὐτὸ τῷ οὐρανῷ ἐκ τοῦ ἀπείρου πνεύματος ὡς ἀναπνέοντος"* [c]. *ἐν δὲ τῷ περὶ Πυθαγόρου φιλοσοφίας πρώτῳ γράφει· „Τὸν δὲ οὐρανὸν εἶναι ἕνα, ἐπεισάγεσθαι δ' ἐκ τοῦ ἀπείρου χρόνον τε καὶ πνοὴν καὶ τὸ κενόν, ὃ διορίζει ἑκάστων τὰς χώρας ἀεί"* [d].

a) Cf. Stob. Ecl. I, p. 450. *Πυθαγόρας φησὶ γενητὸν κατ' ἐπίνοιαν τὸν κόσμον, οὐ κατὰ χρόνον* i. e. ponebant mundum olim non exstitisse, ut compositionem eius luculentius enarrarent, revera mundum ab omni tempore exstitisse putabant. Quid quod nonnunquam etiam numeros ipsamque harmoniam gigni putasse perhibentur, cf. Arist. Met. *N*, 3 extr., qui Met. *N*, 4, si non solos Pythagoreos, tamen praecipue hos respiciens, *ὥστε φανερόν*, inquit, *ὅτι οὐ τοῦ θεωρῆσαι ἕνεκεν ποιοῦσι τὴν γένεσιν τῶν ἀριθμῶν.* Minus tribuendum Plutarcho Pl. Ph. II, 4, a quo confunduntur placita Platonis et Pythagoreorum.—b) Cf. Arist. Met. *M*, 6.

---

*) *σφαίρας* adi. Heeren.

ὅπως δὲ τὸ πρῶτον ἓν συνέστη ἔχον μέγεθος ἀπορεῖν ἐοίκασιν, Met. N, 4. τοῦ μὲν οὖν περιττοῦ γένεσιν οὔ φασιν. Cf. n. 114. — c) Arist. Phys. IV, 6. εἶναι δ' ἔφασαν οἱ Πυθαγόρειοι κενόν, καὶ ἐπεισιέναι αὐτὸ τῷ οὐρανῷ ἐκ τοῦ ἀπείρου πνεύματος ὡς ἀναπνέοντι καὶ τὸ κενόν, ὃ διορίζει τὰς φύσεις, ὡς ὄντος τοῦ κενοῦ χωρισμοῦ τινος τῶν ἐφεξῆς καὶ διορίσεως· καὶ τοῦτ' εἶναι πρῶτον ἐν τοῖς ἀριθμοῖς· τὸ γὰρ κενὸν διορίζειν τὴν φύσιν αὐτῶν. — d) Mundus igitur primitus unus atque individuus esse ponitur. Deinde inane ex infinito in mundum ingreditur numerosque dirimit h. e. efficit ut ex numero s. Uno generetur multitudo rerum, cf. supra n. 103. 105, not. a. Exinde nascuntur tempus et spiritus et vacuum, quod loca dirimit. Spiritus (πνοή) est quasi respiratio mundi, qui ponitur esse tanquam ζῷον: ἄπειρον πνεῦμα est infinitum extra mundum positum, quod mundus spiritu ducit eoque modo in se recipit; nimirum constant omnia ex finitis et infinitis, v. n. 102. Quid sit ἡ πνοή et τὸ πνεῦμα difficile dictu est. Ne aerem interpreteris facit Arist. Phys. III, 4 diserte affirmans Pythagoreos et Platonem infinitum posuisse esse καθ' αὐτό, οὐχ ὡς συμβεβηκός τινι ἑτέρῳ, ἀλλ' οὐσίαν αὐτὸ ὄν, — καὶ εἶναι τὸ ἔξω τοῦ οὐρανοῦ ἄπειρον. Cf. Plutarch. Pl. Ph. II, 9. οἱ — ἀπὸ τοῦ Πυθαγόρου ἐκτὸς εἶναι τοῦ κόσμου κενόν, εἰς ὃ ἀναπνεῖ ὁ κόσμος καὶ ἐξ οὗ. Affertur syllogismus Archytae, quo infinitum extra mundum esse demonstratur, ab Eudemo ap. Symplic. Phys. f. 108a; verum is Peripateticorum formulis adeo immutatus est et amplificatus, ut inane non tam extra mundum esse demonstretur quam prorsus e rerum natura tollatur. — Mundus spiritu perflatus quo pacto moveri coeperit describitur fragmento obscuriore Philolai ap. Stob. I, p. 420: ἔχεί δὲ καὶ τὰν ἀρχὰν τᾶς κινάσιός τε καὶ μεταβολᾶς ὁ κόσμος εἷς ἐὼν καὶ συνεχὴς καὶ φύσι διαπνεόμενος καὶ περιαγεόμενος ἐξ ἀρχιδίω: de quo loco cf. Boeckh p. 167 sq.

Alex. Aphrod. in Arist. Metaph. *A*, Scholl. Arist. 114
p. 551 a. Ἀρχὰς μὲν τῶν ὄντων τοὺς ἀριθμοὺς Πλάτων τε καὶ οἱ Πυθαγόρειοι ὑπετίθεντο, ὅτι ἐδόκει αὐτοῖς τὸ πρῶτον ἀρχὴ εἶναι καὶ τὸ ἀσύνθετον, τῶν δὲ σωμάτων πρῶτα τὰ ἐπίπεδα εἶναι. τὰ γὰρ ἁπλούστερά τε καὶ μὴ συναιρούμενα πρῶτα τῇ φύσει, ἐπιπέδων δὲ γραμμαὶ κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, γραμμῶν δὲ στιγμαί, ἃς οἱ μαθηματικοὶ σημεῖα, αὐτοὶ δὲ μονάδας ἔλεγον, ἀσύνθετα παντάπασιν ὄντα καὶ οὐθὲν πρὸ αὐτῶν ἔχοντα· οἱ δὲ μονάδες ἀριθμοί, οἱ ἀριθμοὶ ἄρα πρῶτοι τῶν ὄντων.

Huic doctrinae multa aliena ab recentioribus admixta sunt, v. Sextus Emp. adv. Math. X, 249 sqq., ut dubitatum sit an possit ad veteres Pythagoreos referri. Retulit vero iam Aristoteles Met. Z, 2. *Δοκεῖ δέ τισι τὰ τοῦ σώματος πέρατα, οἷον ἐπιφάνεια καὶ γραμμὴ καὶ στιγμὴ καὶ μονάς, εἶναι οὐσίαι, καὶ μᾶλλον ἢ τὸ σῶμα καὶ τὸ στερεόν*: ubi de Pythagoreis sermonem esse cernitur inde, quod in sequentibus Platonis doctrina ab ea, quam modo tractavit, diserte distinguitur. Similiter ib. N, 5. *οὐθὲν δὲ διώρισται οὐδὲ ὁποτέρως οἱ ἀριθμοὶ αἴτιοι τῶν οὐσιῶν καὶ τοῦ εἶναι, πότερον ὡς ὅροι, οἷον αἱ στιγμαὶ τῶν μεγεθῶν, καὶ ὡς Εὔρυτος ἔταττε τίς ἀριθμὸς τίνος, κτλ.* De Coelo III, 1. *ἔνιοι γὰρ τὴν φύσιν ἐξ ἀριθμῶν συνιστᾶσιν, ὥσπερ τῶν Πυθαγορείων τινές. τὰ μὲν γὰρ φυσικὰ σώματα φαίνεται βάρος ἔχοντα καὶ κουφότητα, τὰς δὲ μονάδας οὔτε σῶμα ποιεῖν οἷόν τε συντιθεμένας, οὔτε βάρος ἔχειν.* Aliis tamen locis magnitudo numeris Pythagoreorum ab Aristotele tribuitur, velut ubi comparantur cum atomis, de An. I, 4. *δόξειε δ' ἂν οὐθὲν διαφέρειν μονάδας λέγειν ἢ σωμάτια μικρά.* Cf. de Coelo III, 4. Quid quod etiam primariam unitatem magnitudinem habere testatur, Met. M, 6. *καὶ οἱ Πυθαγόρειοι δ' ἕνα τὸν μαθηματικὸν* (sc. *ἀριθμόν*), *πλὴν οὐ κεχωρισμένον ἀλλ' ἐκ τούτου τὰς αἰσθητὰς οὐσίας συνεστάναι φασίν· τὸν γὰρ ὅλον οὐρανὸν κατασκευάζουσιν ἐξ ἀριθμῶν, πλὴν οὐ μοναδικῶν, ἀλλὰ τὰς μονάδας ὑπολαμβάνουσιν ἔχειν μέγεθος· ὅπως δὲ τὸ πρῶτον ἓν συνέστη ἔχον μέγεθος ἀπορεῖν ἐοίκασιν*: ubi tamen cavendum ne quae sunt Aristotelis conclusiones, ipsorum Pythagoreorum placita fuisse existimes, v. Ritter *Gesch. d. Philos.* I, p. 405 sq. — A ceterorum via in his deflexisse traditur Ecphantus, de cuius doctrina et aetate ceteroquin incertum est, cf. Stob. Ecl. I, p. 308. *Ἔκφαντος Συρακούσιος, εἷς τῶν Πυθαγορείων, πάντων* (sc. *ἀρχὰς*) *τὰ ἀδιαίρετα σώματα καὶ τὸ κενόν· τὰς γὰρ Πυθαγορικὰς μονάδας οὗτος πρῶτος ἀπεφήνατο σωματικάς.*

115 **Nicom. Instit. Arithm. II, 6. p. 45. ed. Paris.** Ἔσται οὖν ἡ μονὰς σημείου λόγον ἐπέχουσα καὶ τόπον, ἀρχὴ μὲν διαστημάτων καὶ ἀριθμῶν, οὔπω δὲ γραμμὴ οὐδὲ διάστημα· ἀμέλει οὔτε σημεῖον σημείῳ συντεθὲν πλέον τι ποιεῖ· ἀδιάστατον γὰρ ἀδιαστάτῳ συντεθὲν διάστημα οὐχ ἕξει, ὥσπερ εἴ τις τὸ οὐδὲν οὐδενὶ συντεθὲν σκέπτοιτο· οὐδὲν γὰρ ποιεῖ. — — ἀδιάστατος ἄρα ἡ μονὰς καὶ ἀρχοειδής, πρῶτον δὲ διάστημα εὑρίσκεται καὶ φαίνεται ἐν δυάδι, εἶτα ἐν τριάδι, εἶτα ἐν τετράδι, καὶ ἑξῆς ἐν τοῖς ἀκολούθοις· διάστημα γάρ ἐστι δυοῖν ὅρων τὸ

μεταξὺ θεωρούμενον. πρῶτον δὲ διάστημα γραμμὴ λέγεται· γραμμὴ γάρ ἐστι τὸ ἐφ' ἓν διαστατόν· δύο δὲ διαστήματα ἐπιφάνεια· ἐπιφάνεια γάρ ἐστι τὸ διχῇ διαστατόν. τρία δὲ διαστήματα στερεόν· στερεὸν γάρ ἐστι τὸ τριχῇ διαστατόν.

Cf. Philo de Mundi Opif. 16. p. 11 Mang. Arist. Met. *Z*, 11. *καὶ ἀνάγουσι πάντα εἰς τοὺς ἀριθμούς, καὶ γραμμῆς τὸν λόγον τὸν τῶν δύο εἶναί φασιν.* Revocatur igitur magnitudinis, quae spatium implet, origo ad unitates s. numeros et ad intervallum. Illi sunt *τὸ πέρας*, hoc est *τὸ ἄπειρον*. Inde Aristoteles Met. *A*, 8. *Ἐκ τούτων* (sc. *πέρατος καὶ ἀπείρου*) *εἶναι τὸ μέγεθος.* Intervallum autem, quo disiunguntur numeri s. unitates, idem est quod *τὸ κενόν*, v. n. 113. Triangulo (*τῷ τριχῇ διαστάντι*) plurimum tribuebant in natura rerum atque deorum describenda, v. Boeckh Philol. p. 152 sqq.

Theol. Arithm. 8, p. 56. Φιλόλαος δὲ μετὰ τὸ μαθηματικὸν μέγεθος τριχῇ διαστὰν ἐν τετράδι, ποιότητα*) καὶ χρῶσιν ἐπιδειξαμένης **) τῆς φύσεως ἐν πεντάδι, ψύχωσιν δὲ ἐν ἑξάδι, νοῦν δὲ καὶ ὑγείαν καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενον φῶς ἐν ἑβδομάδι, μετὰ ταῦτά φησιν ἔρωτα καὶ φιλίαν καὶ μῆτιν καὶ ἐπίνοιαν ἐν ὀγδοάδι συμβῆναι τοῖς οὖσιν. 116

Cf. Arist. Met. *A*, 5, qui locus citatur n. 104 not. Numerum septenarium etiam *καιρὸν* appellabant, v. Alex. Aphrod. in Arist. Met. *A*, 8, in Schol. Arist. p. 561a; Theol. Arithm. 7, p. 45, cf. Arist. Met. *M*, 4; eumque omnium rerum modum esse ait Cicero Somn. Scip. 5. Eodem faciunt quae leguntur ap. Arist. Met. *N*, 6. *ἑπτὰ μὲν φωνήεντα, ἑπτὰ δὲ χορδαὶ ἢ ἁρμονίαι, ἑπτὰ δὲ αἱ πλειάδες, ἐν ἑπτὰ δὲ* (sc. *ἔτεσιν*) *ὀδόντας βάλλει ἐνιά γε, ἔνια δ' οὔ, ἑπτὰ δὲ οἱ ἐπὶ Θήβας.* Constat haec de numeris eorumque rationibus commenta ab inferioribus Pythagoreis et Platonicis summo cum studio culta atque explicata esse: unde conflata est illa opinionum farrago, quae inscribitur Theologumena Arithmeticae ed. a F. Astio, Lips. 1817. De numero septenario cf. etiam Varro ap. Gell. N. A. III, 10, de septenario et octonario Macrob. Somn. Scip. I, 5. 6.

---

*) Corr. Boeckh p. 158. Ed. Par. *διαστᾶν τετράδι ποιότητι.* — **) Ast. coni. *ἐπιδεξαμένης.*

117 Philol. ap. Stob. Ecl. I, p. 10. *Καὶ τὰ ἐν τᾷ σφαίρᾳ σώματα πέντε ἐντί. . . . . τὰ ἐν τᾷ σφαίρᾳ πῦρ, ὕδωρ, καὶ γᾶ, καὶ ἀήρ· καὶ ὁ τᾶς σφαίρας ὁλκὸς*) πέμπτον.* Plut. de Pl. Ph. II, 6. *Πυθαγόρας πέντε σχημάτων ὄντων στερεῶν, ἅπερ καλεῖται καὶ μαθηματικά, ἐκ μὲν τοῦ κύβου φησὶ γεγονέναι τὴν γῆν, ἐκ δὲ τῆς πυραμίδος τὸ πῦρ, ἐκ δὲ τοῦ ὀκταέδρου τὸν ἀέρα, ἐκ δὲ τοῦ εἰκοσαέδρου τὸ ὕδωρ, ἐκ δὲ τοῦ δωδεκαέδρου τὴν τοῦ παντὸς σφαῖραν.*

Apud Philolaum exciderunt nonnulla post *τὰ ἐν τᾷ σφαίρᾳ σώματα πέντε ἐντί,* nam sine dubio haec corpora esse adiecerat cubum, tetraedron, octaedron, icosaedron, dodecaedron. Ab illis repetuntur quae sunt in sphaera h. e. corpora elementorum, terrae, ignis, aeris, aquae. Quintum elementum quid dicatur obscurum est. *ὁ τᾶς σφαίρας ὁλκός,* si ita scribendum existimes, videtur esse id quod totum globum mundi circuit eumque comprehendit, *ἡ τοῦ παντὸς σφαῖρα,* ut ait Plutarchus. Nonnulli cogitaverunt de aethere, qui posterioribus dicitur *ἡ πέμπτη οὐσία,* v. Boeckh p. 160 sq.

118 Stob. Ecl. Phys. I, p. 488. *Φιλόλαος πῦρ ἐν μέσῳ περὶ τὸ κέντρον, ὅπερ Ἑστίαν τοῦ παντὸς καλεῖ καὶ Διὸς οἶκον καὶ Μητέρα θεῶν, βωμόν τε καὶ συνοχὴν καὶ μέτρον φύσεως* [a], *καὶ πάλιν πῦρ ἕτερον ἀνωτάτω τὸ περιέχον. πρῶτον δ' εἶναι φύσει τὸ μέσον, περὶ δὲ τοῦτο δέκα σώματα θεῖα χορεύειν, οὐρανόν, πλανήτας, μεθ' οὓς ἥλιον, ὑφ' ᾧ σελήνην, ὑφ' ᾗ τὴν γῆν, ὑφ' ᾗ τὴν ἀντίχθονα, μεθ' ἃ σύμπαντα τὸ πῦρ, Ἑστίας ἐπὶ τὰ κέντρα τάξιν ἐπέχον* [b]. *τὸ μὲν οὖν ἀνωτάτω μέρος τοῦ περιέχοντος* [c], *ἐν ᾧ τὴν εἰλικρίνειαν εἶναι τῶν στοιχείων, Ὄλυμπον καλεῖ, τὰ δὲ ὑπὸ τὴν Ὀλύμπου φοράν, ἐν ᾧ τοὺς πέντε πλανήτας μεθ' ἡλίου καὶ σελήνης τετάχθαι, Κόσμον· τὸ δ' ὑπὸ τούτοις ὑποσέληνόν τε καὶ περίγειον μέρος, ἐν ᾧ τὰ τῆς φιλομεταβόλου γενέσεως, Οὐρανόν* [d]. *καὶ περὶ μὲν τὰ τεταγμένα τῶν μετεώρων γίγνεσθαι τὴν*

---

*) Libb. *ὁ τᾶς σφαίρας ὁλκάς.* Boeckh p. 160. *ἁ — ὁλκάς.*

σοφίαν, περὶ δὲ τὰ γενόμενα τῆς ἀταξίας τὴν ἀρετήν, τελείαν μὲν ἐκείνην, ἀτελῆ δὲ ταύτην [e].

a) Eodem pertinent quae supra citantur de anima mundi n. 112 not. τὸ δὲ ἡγεμονικὸν ἐν τῷ μεσαιτάτῳ πυρί, et quae ex Philolao afferuntur ap. Stob. I, p. 468. τὸ πρᾶτον ἁρμοσθέν, τὸ ἓν ἐν τῷ μέσῳ τᾶς σφαίρας, Ἑστία καλεῖται. — b) Cf. Boeckh de Platonico systemate coelestium globorum et de vera indole astronomiae Philolaicae, Heidelb. 1810, Philol. p. 114 sqq.; H. Martin *Études sur le Timée de Platon* II, p. 92 sqq. Verbis περὶ δὲ τοῦτο — χορεύειν significatur harmonia sphaerarum, de qua constat ex Aristot. Met. *A*, 5, de Coelo II, 9, Porphyr. in Ptolem. Harm. 4, p. 257; Cic. Somn. Scip. 4. *Quis est, qui complet aures meas, tantus et tam dulcis sonus? Hic est, inquit ille, qui intervallis coniunctus imparibus, sed tamen pro rata parte ratione distinctis, impulsu et motu ipsorum orbium conficitur et acuta cum gravibus temperans varios aequabiliter concentus efficit.* Cf. Nicomach. Harm. Man. I, p. 6 Meibom; Plut. de Mus. 44. τὴν γὰρ τῶν ὄντων φορὰν καὶ τὴν τῶν ἀστέρων κίνησιν οἱ περὶ Πυθαγόραν καὶ Ἀρχύταν καὶ Πλάτωνα — οὐκ ἄνευ μουσικῆς γίγνεσθαι καὶ συνεστάναι ἔφασκον· πάντα γὰρ καθ' ἁρμονίαν ὑπὸ τοῦ θεοῦ κατεσκευάσθαι φασίν. — c) i. e. τὸ περιέχον τὸ ἀνωτάτω, Olympus quem vocabant. Similiter statuebet Parmenides, v. infra n. 151. — d) Coelum igitur est i. q. τὸ ὑποσέληνον et περίγειον μέρος, terra cum aere circumfuso. Haec regio vicissitudini et mutationi obnoxia est, v. Philol. ap. Stob. I, p. 420. τὸ μὲν ἀμετάβλατον αὐτοῦ (τοῦ κόσμου) τὸ δὲ μεταβάλλον ἐστί· καὶ τὸ μὲν ἀμετάβολον ἀπὸ τᾶς τὸ ὅλον περιεχούσας ψυχᾶς μέχρι σελάνας περαιοῦται, τὸ δὲ μεταβάλλον ἀπὸ τᾶς σελάνας μέχρι τᾶς γᾶς: de quo loco cf. Boeckh p. 167 sq. — e) Sensus: Sapientia pertinet ad mundum immutabilem et ad numeros, ideo perfecta est. Virtus pertinet ad res mutabiles, in quibus agendo versamur, ideoque imperfecta est. Quomodo de ceteris statuerint ex hoc principio profecti coniici licet ex Aristotele Met. *A*, 8. ὅταν γὰρ ἐν τῳδὶ μὲν τῷ μέρει δόξα καὶ καιρὸς αὐτοῖς (sc. τοῖς Πυθαγορείοις) ᾖ, μικρὸν δὲ ἄνωθεν ἢ κάτωθεν ἀδικία καὶ κρίσις ἢ μῖξις κτλ. Ad quem locum Alex. Aphrodisiensis, Scholl. Arist. p. 561 a. οἱ τὰ πράγματα τοὺς ἀριθμοὺς εἶναι λέγοντες ταύτην τὴν τάξιν αὐτοῖς ἀπένειμαν ἐν τῷ οὐρανῷ, ἣν ἔχειν ᾤοντο καὶ τοὺς ἀριθμούς, οἷς ἔλεγον εἶναι ταὐτά. οἷον ἣν ᾤοντο τάξιν ἔχειν τὴν δυάδα, ταύτην ἔλεγον ἔχειν τὴν τάξιν ἐν τῷ κόσμῳ τὴν δόξαν, ἐπειδὴ δυὰς ἦν δόξα αὐτοῖς. πάλιν ἣν τάξιν ἡ ἑπτάς, ταύτην ἀπεδίδοσαν ἐν τῷ κόσμῳ τῷ καιρῷ, ἐπεὶ καὶ τὸν ἑπτὰ ἀριθμὸν καὶ καιρὸν ἡγοῦντο εἶναι.

μικρὸν δὲ ἄνωθεν τοῦ καιροῦ ἢ κάτωθεν ἐποίουν, εἰ ἔτυχεν, ἀδικίαν ἢ κρίσιν, ὅτι καὶ ἡ τῶν αὐτῶν τούτοις ἀριθμῶν τάξις ἡ αὐτὴ ἦν.

119 **Arist. de Coelo II, 13.** *Οἱ περὶ τὴν Ἰταλίαν, καλούμενοι δὲ Πυθαγόρειοι — ἐπὶ μὲν — τοῦ μέσου πῦρ εἶναί φασι, τὴν δὲ γῆν ἐκ τῶν ἄστρων οὖσαν, κύκλῳ φερομένην περὶ τὸ μέσον νύκτα τε καὶ ἡμέραν ποιεῖν* [a]. *ἔτι δ' ἐναντίαν ἄλλην ταύτῃ κατασκευάζουσι γῆν, ἣν ἀντίχθονα ὄνομα καλοῦσιν, οὐ πρὸς τὰ φαινόμενα τοὺς λόγους καὶ τὰς αἰτίας ζητοῦντες, ἀλλὰ πρός τινας λόγους καὶ δόξας αὐτῶν τὰ φαινόμενα προσέλκοντες καὶ πειρώμενοι συγκοσμεῖν* [b]. — *τῷ γὰρ τιμιωτάτῳ οἴονται προσήκειν τὴν τιμιωτάτην ὑπάρχειν χώραν, εἶναι δὲ πῦρ μὲν γῆς τιμιώτερον, τὸ δὲ πέρας τῶν μεταξύ, τὸ δ' ἔσχατον καὶ τὸ μέσον πέρας* [c]· *ὥστ' ἐκ τούτων ἀναλογιζόμενοι οὐκ οἴονται ἐπὶ τοῦ μέσου κεῖσθαι τῆς σφαίρας αὐτήν, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ πῦρ. ἔτι δ' οἵ γε Πυθαγόρειοι καὶ διὰ τὸ μάλιστα προσήκειν φυλάττεσθαι τὸ κυριώτατον τοῦ παντός· τὸ δὲ μέσον εἶναι τοιοῦτον· ὃ Διὸς φυλακὴν ὀνομάζουσι* [d], *τὸ ταύτην ἔχον τὴν χώραν πῦρ, ὥσπερ τὸ μέσον ἁπλῶς λεγόμενον, καὶ τὸ τοῦ μεγέθους μέσον καὶ τοῦ πράγματος ὂν μέσον καὶ τῆς φύσεως.*

a) Cf. Plut. Plac. Ph. III, 13. *οἱ μὲν ἄλλοι μένειν τὴν γῆν, Φιλόλαος δὲ ὁ Πυθαγόρειος κύκλῳ περιφέρεσθαι περὶ τὸ πῦρ κατὰ κύκλου λοξοῦ, ὁμοιοτρόπως ἡλίῳ καὶ σελήνῃ.* Motu terrae ita efficiuntur nox et dies, ut qua parte solem spectet terra illustretur, contraria obscuretur. Sole speculi instar lumen centrale propagari atque emitti statuebat, v. Philol. ap. Stob. I, p. 530, cf. Boeckh p. 124 sqq. — b) Cf. Arist. Met. *Α*, 5. *καὶ ὅσα εἶχον ὁμολογούμενα δεικνύναι ἔν τε τοῖς ἀριθμοῖς καὶ ταῖς ἁρμονίαις πρὸς τὰ τοῦ οὐρανοῦ πάθη καὶ μέρη καὶ πρὸς τὴν ὅλην διακόσμησιν, ταῦτα συνάγοντες ἐφήρμοττον. κἂν εἴ τί που διέλειπε, προσεγλίχοντο τοῦ συνειρομένην πᾶσαν αὐτοῖς εἶναι τὴν πραγματείαν. λέγω δ' οἷον, ἐπειδὴ τέλειον ἡ δεκὰς εἶναι δοκεῖ καὶ πᾶσαν περιειληφέναι τὴν τῶν ἀριθμῶν φύσιν, καὶ τὰ φερόμενα κατὰ τὸν οὐρανὸν δέκα μὲν εἶναί φασιν, ὄντων δὲ ἐννέα μόνον τῶν φανερῶν διὰ τοῦτο δεκάτην τὴν ἀντίχθονα ποιοῦσιν.* Veram rationem aperit Plut. Plac. Ph. III, 11. *Φιλόλαος ὁ Πυθαγόρειος τὸ μὲν πῦρ μέσον· τοῦτο γὰρ εἶναι τοῦ*

παντὸς ἑστίαν· δευτέραν δὲ τὴν ἀντίχθονα· τρίτην δὲ ἣν οἰκοῦμεν γῆν ἐξ ἐναντίας κειμένην καὶ περιφερομένην τῇ ἀντίχθονι, παρ' ὃ καὶ μὴ ὁρᾶσθαι ὑπὸ τῶν ἐν τῇδε τοὺς ἐν ἐκείνῃ. Est igitur terra opposita (*ἀντίχθων*) inter terram et ignem centralem posita et ita quidem opposita terrae, ut haec spectet *τὸ περιέχον*, ipsa ignem centralem. Utraque eodem motu circulari fertur, unde sequitur ut semper aversae sint et ut a nostra terra neque terra opposita neque ignis centralis spectari possit. Constat enim motum terrae circum axem ab Hiceta demum Syracusio observatum esse, v. Cic. Acad. pr. II, 39, 123. Eum secuti sunt Heraclides Ponticus et Ecphantus Pythagoreus, v. Plut. Pl. Ph. III, 13. — c) Inde factum ut et extimum et intimum igneum esse putarent, v. n. 118. Ceterum ut in reliquis, ita etiam de elementis magis secundum sua placitorum principia, quam diligenti singularum rerum observatione ducti iudicabant, cf. Arist. Met. *Α*, 8. *διὸ περὶ πυρὸς ἢ γῆς ἢ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων σωμάτων οὐδ' ὁτιοῦν εἰρήκασιν, ἅτε οὐθὲν περὶ τῶν αἰσθητῶν οἶμαι λέγοντες ἴδιον.* — d) Quod a Stobaeo n. 118 appellatur *Διὸς οἶκος*, id ab Aristotele dicitur *Διὸς φυλακή*. Alii ignem centralem *Ζανὸς πύργον* nominabant, v. Boeckh Philol. p. 96.

Theol. Arithm. 4, p. 22. *Καὶ τέσσαρες ἀρχαὶ τοῦ ζῴου τοῦ λογικοῦ, ὥσπερ καὶ Φιλόλαος ἐν τῷ περὶ φύσεως λέγει, ἐγκέφαλος, καρδία, ὀμφαλός, αἰδοῖον· „Κεφαλὰ μὲν νόω, καρδία δὲ ψυχᾶς καὶ αἰσθάσιος, ὀμφαλὸς δὲ ῥιζώσιος καὶ ἀναφύσιος τῶ πρώτω, αἰδοῖον δὲ σπέρματος καταβολᾶς τε καὶ γεννάσιος· ἐγκέφαλος δὲ τὰν ἀνθρώπω*) ἀρχάν, καρδία δὲ τὰν ζῴω, ὀμφαλὸς δὲ τὰν φυτῶ, αἰδοῖον δὲ τὰν ξυναπάντων· πάντα γὰρ καὶ θάλλοντι καὶ βλαστάνοντι."* 120

Deest verbum post *τὰν ξυμπάντων*. Describuntur quatuor genera animalium, quae cerebro vel capite, quae corde, quae umbilico et quae pudendis cernuntur. Capiti respondet ratio, cordi animus et sensus, umbilico germinatio, pudendis generatio.

Macrob. Somn. Scip. I, 14, 19. Platon dixit animam essentiam se moventem, Xenocrates numerum se moventem, Aristoteles *ἐντελέχειαν*, Pythagoras et Philolaus 121

---

*) Libb. *ἀνθρώπων*.

harmoniam [a]. Claud. Mamerc. de Statu An. II, 7 ex Philolao: Anima inditur corpori per numerum et immortalem eandemque incorporalem convenientiam [b]. — Diligitur corpus ab anima, quia sine eo non potest uti sensibus [c]: a quo postquam morte deducta est, agit in mundo incorporalem vitam.

a) Arist. de An. I, 4. *καὶ ἄλλη δέ τις δόξα παραδέδοται περὶ ψυχῆς, — ἁρμονίαν γάρ τινα αὐτὴν λέγουσι· καὶ γὰρ τὴν ἁρμονίαν κρᾶσιν καὶ σύνθεσιν ἐναντίων εἶναι καὶ τὸ σῶμα συγκεῖσθαι ἐξ ἐναντίων,* cf. Polit. VIII, 5. Erit igitur anima effectus corporis, sicut deum cum rebus augeri statuebant, v. supra n. 111 et Plato Phaedo p. 86. Adde quod etiam animam mundi numerum et harmoniam esse statuebant et nostros animos carpi ex animo divino per omnem naturam rerum intento, v. n. 106. 112. — b) Quibus potissimum numeris ad animi rationes describendas usi sint, cernitur ex Theol. Arithm. 8, p. 56, qui locus citatur in n. 116, cf. Arist. Met. *A*, 5. *ὅτι τὸ μὲν τοιονδὶ τῶν ἀριθμῶν πάθος δικαιοσύνη, τὸ δὲ τοιονδὶ ψυχὴ καὶ νοῦς* etc. n. 104, not. Senario efficitur anima, septenario intellectus: quapropter hunc prae ceteris numeris cumulabant laudibus eiusque rationes atque efficientiam per omnem naturam persequebantur, v. supra n. 116, not. — c) Sensibus percipiuntur corpora coelestia et omnes numeri, animo contingit sapientia, v. n. 118, not. e, et quae leguntur ap. Philolaum in n. 104. *νῦν δὲ οὗτος καττὰν ψυχὰν ἁρμόζων αἰσθάσει πάντα γνωστὰ καὶ ποτάγορα ἀλλάλοις κατὰ γνώμονος φύσιν ἀπεργάζεται.* De singulis etiam in hoc parum curasse videntur, cf. Arist. de An. I, 3. *οἱ δὲ μόνον ἐπιχειροῦσι λέγειν ποῖόν τι ἡ ψυχή, περὶ δὲ τοῦ δεξομένου σώματος οὐθὲν ἔτι προσδιορίζουσιν, ὥσπερ ἐνδεχόμενον κατὰ τοὺς Πυθαγορικοὺς μύθους τὴν τυχοῦσαν ψυχὴν εἰς τὸ τυχὸν ἐνδύεσθαι σῶμα.*

122 Diog. L. VIII, 31. Ἐκριφθεῖσαν δ' αὐτὴν (sc. τὴν ψυχὴν) ἐπὶ γῆς πλάζεσθαι ἐν τῷ ἀέρι ὁμοίαν τῷ σώματι [a]. τὸν δ' Ἑρμῆν ταμίαν εἶναι τῶν ψυχῶν, καὶ διὰ τοῦτο πομπαῖον λέγεσθαι καὶ πυλαῖον καὶ χθόνιον, ἐπειδήπερ οὗτος εἰσπέμπει ἀπὸ τῶν σωμάτων τὰς ψυχάς, ἀπό τε γῆς καὶ ἐκ θαλάττης· καὶ ἄγεσθαι μὲν τὰς κα-

---

*) Ex corpore eiectam etc.

θαρὰς ἐπὶ τὸν ὕψιστον, τὰς δ' ἀκαθάρτους μήτε ἐκείναις πελάζειν μήτ' ἀλλήλαις, δεῖσθαι δ' ἐν ἀρρήκτοις δεσμοῖς ὑπὸ Ἐρινύων. 32. εἶναί τε πάντα τὸν ἀέρα ψυχῶν ἔμπλεων· καὶ ταύτας δαίμονάς [b] τε καὶ ἥρωας ὀνομάζεσθαι· καὶ ὑπὸ τούτων πέμπεσθαι ἀνθρώποις τούς τε ὀνείρους καὶ τὰ σημεῖα νόσου τε καὶ ὑγιείας, καὶ οὐ μόνον ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ προβάτοις καὶ τοῖς ἄλλοις κτήνεσιν· εἴς τε τούτους γίγνεσθαι τούς τε καθαρμοὺς καὶ ἀποτροπιασμοὺς μαντικήν τε πᾶσαν καὶ κληδόνας καὶ τὰ ὅμοια.

a) Arist. de An. 1, 2. *ἔφασαν γάρ τινες αὐτῶν* (sc. *τῶν Πυθαγορείων*) *ψυχὴν εἶναι τὰ ἐν τῷ ἀέρι ξύσματα, οἱ δὲ τὸ ταῦτα κινοῦν.* — b) Appulei. de Deo Socr. p. 242 Bip.: *Pythagoricos mirari oppido solitos, si quis se negaret unquam vidisse daemonem, satis, ut reor, idoneus auctor est Aristoteles.*

Xenophanes ap. Diog. L. VIII, 36 de Pythagora: 123

Καὶ ποτέ μιν στυφελιζομένου σκύλακος παριόντα
φασὶν ἐποικτεῖραι καὶ τόδε φάσθαι ἔπος·
παῦσαι μηδὲ ῥάπιζ', ἐπειὴ φίλου ἀνέρος ἐστὶν
ψυχή, τὴν ἔγνων φθεγξαμένης ἀΐων [a].

Pythagoras ap. Ovid. Met. XV, 165:

Omnia mutantur, nihil interit. Errat et illinc
Huc venit, hinc illuc et quoslibet occupat artus
Spiritus, eque feris humana in corpora transit
Inque feras noster nec tempore deperit ullo.
Utque novis facilis signatur cera figuris
Nec manet ut fuerat nec formas servat easdem,
Sed tamen ipsa eadem est: animam sic semper eandem
Esse, sed in varias doceo migrare figuras [b].

a) Xenophanes antiquissimus huius de animarum migratione placiti testis est, quo nihil celebrius erat, nihil philosophis atque poetis celebratius, cf. supra n. 96. — b) Videntur haec ad Epicharmum Ennii expressa esse. Certe similia legebantur apud Epicharmum, v. Diog. L. VIII, 10 sq. Cf. in Empedocle n. 180.

Philol. ap. Clem. Alex. Strom. III, p. 433 A. *Μαρτυρέονται δὲ καὶ οἱ παλαιοὶ θεολόγοι τε καὶ μάντιες, ὡς* 124

διά τινας τιμωρίας ἁ ψυχὰ τῷ σώματι συνέζευκται καὶ καθάπερ ἐν σάματι τούτῳ τέθαπται [a]. **Plat. Phaed. p. 62 B.** ὁ μὲν οὖν ἐν ἀπορρήτοις λεγόμενος λόγος, ὡς ἔν τινι φρουρᾷ ἐσμεν οἱ ἄνθρωποι καὶ οὐ δεῖ δὴ ἑαυτὸν ἐκ ταύτης λύειν οὐδ' ἀποδιδράσκειν, μέγας τέ τίς μοι φαίνεται καὶ οὐ ῥᾴδιος διιδεῖν [b] · οὐ μέντοι ἀλλὰ τόδε γέ μοι δοκεῖ εὖ λέγεσθαι, τὸ θεοὺς εἶναι ἡμῶν τοὺς ἐπιμελουμένους καὶ ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους ἓν τῶν κτημάτων τοῖς θεοῖς εἶναι [c].

a) Quod veteres theologos appellat, significat Orpheum et Orphicos, qui etiam de migratione animarum similiter statuebant, v. Lobeck Aglaoph. p. 795 sq. Ad sententiam cf. Plato Gorg. p. 493 A. *ὅπερ ἤδη του ἔγωγε καὶ ἤκουσα τῶν σοφῶν, ὡς νῦν ἡμεῖς τέθναμεν καὶ τὸ μὲν σῶμά ἐστιν ἡμῖν σῆμα, τῆς δὲ ψυχῆς τοῦτο ἐν ᾧ ἐπιθυμίαι εἰσὶ τυγχάνει ὂν οἷον ἀναπείθεσθαι καὶ μεταπίπτειν ἄνω κάτω, καὶ τοῦτο ἄρα τις μυθολογῶν κομψὸς ἀνήρ, ἴσως Σικελός τις ἢ Ἰταλικός* (h. e. Empedocles aut Pythagoreorum aliquis), *παράγων τῷ ὀνόματι διὰ τὸ πιθανόν τε καὶ πιστικὸν ὠνόμασε πίθον, τοὺς δ' ἀνοήτους ἀμυήτους* etc. — b) Voce *φρουρὰ* similiter utitur Philolaus ap. Athenag. cit. n. 108, not. Sensus: Corpore quasi vinculis tenemur, cf. Euxitheus Pythagoricus ap. Athen. IV, p. 157 C, Cic. Tuscul. I, 30, 74, Somn. Scip. 3. Alii cogitaverunt de praesidio, cf. Cic. Cato 20. *vetat Pythagoras iniussu imperatoris i. e. dei de praesidio et statione vitae decedere.* — c) Etiam haec ad Pythagoreos pertinere viderunt interpretes, v. Boeckh Philol. p. 179. Eodem spectat sententia Pythagorae *ἕπου θεῷ* ap. Stob. Ecl. II, p. 66.

125 **Cic. Tusc. IV, 5. Veterem illam equidem Pythagorae primum, deinde Platonis descriptionem sequar, qui animam in duas partes dividunt, alteram rationis participem faciunt alteram expertem, in participe rationis ponunt tranquillitatem id est placidam quietamque constantiam, in illa altera motus turbidos tum irae tum cupiditatis, contrarios inimicosque rationi.**

Cf. Galen. de Hipp. et Plat. Plac. IV, 6, p. 425; V, 6, p. 478 Kuehn. Nonnulla fragmenta ex iis, quae Pythagoreis ab inferiore aetate supposita diximus, irrationalem animi partem (*τὸ ἄλογον*) dividunt in *τὸ ἐπιθυμητικὸν* et *θυμικόν*, quae Platonis est et divisio et locutio; cf. Plut. de Pl. Phil. IV, 4. Propius a vera Pythago-

ricorum placitorum indole abesse videntur quae habentur ap. Diog. L. VIII, 30. *τὴν δὲ ἀνθρώπου ψυχὴν διαιρεῖσθαι τριχῇ, εἴς τε νοῦν καὶ φρένας καὶ θυμόν. νοῦν μὲν οὖν καὶ θυμὸν εἶναι καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ζῴοις, φρένας δὲ μόνον ἐν ἀνθρώπῳ*, cf. supra n. 120.

Arist. Met. *A*, **5.** *Καὶ περὶ τοῦ τί ἐστιν ἤρξαντο* 126 *μὲν λέγειν καὶ ὁρίζεσθαι* (sc. *οἱ Πυθαγόρειοι*), *λίαν δ' ἁπλῶς ἐπραγματεύθησαν. ὡρίζοντό τε γὰρ ἐπιπολαίως, καὶ ᾧ πρώτῳ ὑπάρξειεν ὁ λεχθεὶς ὅρος, τοῦτ' εἶναι τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος ἐνόμιζον, ὥσπερ εἴ τις οἴοιτο ταὐτὸν εἶναι διπλάσιον καὶ τὴν δυάδα, διότι πρῶτον ὑπάρχει τοῖς δυσὶ τὸ διπλάσιον.*

Cf. Arist. Met. *N*, 5. *οὐθὲν δὲ διώρισται οὐδὲ ὁποτέρως οἱ ἀριθμοὶ αἴτιοι τῶν οὐσιῶν καὶ τοῦ εἶναι, πότερον ὡς ὅροι, οἷον αἱ στιγμαὶ τῶν μεγεθῶν καὶ ὡς Εὔρυτος ἔταττε τίς ἀριθμὸς τίνος, οἷον ὁδὶ μὲν ἀνθρώπου, ὁδὶ δὲ ἵππου, ὥσπερ οἱ τοὺς ἀριθμοὺς ἄγοντες εἰς τὰ σχήματα τρίγωνον καὶ τετράγωνον, οὕτως ἀφομοιῶν ταῖς ψήφοις τὰς μορφὰς τῶν φυτῶν· ἢ ὅτι λόγος ἡ συμφωνία ἀριθμῶν*), ὁμοίως δὲ καὶ ἄνθρωπος καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον.* Adde quod Philolaus explicat n. 103. 104, sine numeris res non posse cognosci. Inde Sextus Empir. adv. Math. VII, 92. *Οἱ δὲ Πυθαγόρειοι τὸν λόγον μέν φασιν* (sc. *κριτήριον εἶναι*), *οὐ κοινῶς δέ, τὸν δὲ ἀπὸ τῶν μαθημάτων περιγιγνόμενον, καθάπερ ἔλεγε καὶ ὁ Φιλόλαος, θεωρητικόν τε ὄντα τῆς τῶν ὅλων φύσεως ἔχειν τινὰ συγγένειαν πρὸς ταύτην, ἐπείπερ ὑπὸ τοῦ ὁμοίου τὸ ὅμοιον καταλαμβάνεσθαι πέφυκεν.*

Plato Gorg. p. 507 extr. *Φασὶ δ' οἱ σοφοὶ καὶ οὐ-* 127 *ρανὸν καὶ γῆν καὶ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους τὴν κοινωνίαν συνέχειν καὶ φιλίαν καὶ κοσμιότητα καὶ σωφροσύνην καὶ δικαιότητα, καὶ τὸ ὅλον τοῦτο διὰ ταῦτα κόσμον καλοῦσιν. — σὺ δέ μοι δοκεῖς οὐ προσέχειν τὸν νοῦν τούτοις καὶ ταῦτα σοφὸς ὤν, ἀλλὰ λέληθέ σε ὅτι ἡ ἰσότης ἡ γεωμετρικὴ καὶ ἐν θεοῖς καὶ ἐν ἀνθρώποις μέγα δύναται* [a]. **Arist. Magn. Moral. I, 1.** *Πρῶτος μὲν οὖν ἐνεχείρησε Πυθαγόρας περὶ ἀρετῆς εἰπεῖν, οὐκ ὀρθῶς δέ· τὰς*

---

*) H. e. *ὅτι ἡ συμφωνία λόγος ἀριθμῶν*, cf. Bonitz Obs. p. 26. Vulg. *ὅτι ὁ λόγος ἡ συμφ.*

γὰρ ἀρετὰς εἰς τοὺς ἀριθμοὺς ἀνάγων οὐκ οἰκείαν τῶν ἀρετῶν τὴν θεωρίαν ἐποιεῖτο· οὐ γάρ ἐστιν ἡ δικαιοσύνη ἀριθμὸς ἰσάκις ἴσος [b].

a) Secundum Scholia dicit Pythagoreos et Empedoclem, qui coniunguntur etiam Gorg. p. 493 A, cf. n. 124, not. a. *ἡ ἰσότης ἡ γεωμετρικὴ* est i. q. *ἀριθμὸς ἰσάκις ἴσος* i. e. numerus octonarius ad res relatus, cf. Philolaus supra n. 116. *ἔρωτα καὶ φιλίαν καὶ μῆτιν καὶ ἐπίνοιαν ἐν ὀγδοάδι συμβῆναι τοῖς οὖσιν.* Vulgo eum appellabant Iustitiam, cf. Macrob. Somn. Scip. I, 5, 17. *Pythagorici vero hunc numerum Iustitiam vocaverunt, quia primus omnium ita solvitur in numeros pariter pares h. e. in bis quaterna, ut nihilominus in numeros aeque pariter pares divisio quoque ipsa solvatur i. e. in bis bina. Eadem quoque qualitate contexitur i. e. bis bina bis. Cum ergo et contextio ipsius pari aequalitate procedat et resolutio aequaliter redeat usque ad monadem, quae divisionem arithmetica ratione non recipit, merito propter aequalem divisionem Iustitiae nomen accepit.* Cf. ipse Plato Legg. VI, p. 756 E. — b) Notabile quod ipse Pythagoras nominatur, cum Aristoteles soleat appellare Pythagoreos. Ad sensum facit Eth. Nicom. V, 8; Magn. Moral. I, 34. *ἔστι δὲ δίκαιον καὶ ἀντιπεπονθός, οὐ μέντοι γε ὡς οἱ Πυθαγόρειοι ἔλεγον. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ᾤοντο δίκαιον εἶναι, ἅ τις ἐποίησε ταῦτ' ἀντιπαθεῖν.* In universum cf. Epicharm. ap. Clem. Al. Strom. V, p. 258:

ὁ βίος ἀνθρώποις λογισμοῦ κἀριθμοῦ δεῖται πάνυ.
Ζῶμεν ἀριθμῷ καὶ λογισμῷ· ταῦτα γὰρ σώζει βροτούς.

128 **Porphyr. V. P. 30.** *Κατεκήλει δὲ (Πυθαγόρας) ῥυθμοῖς καὶ μέλεσι καὶ ἐπῳδαῖς τὰ ψυχικὰ πάθη καὶ τὰ σωματικά* [a]. 32. *τὰς διατριβὰς καὶ αὐτὸς ἕωθεν μὲν ἐπὶ τῆς οἰκίας ἐποιεῖτο, ἁρμοζόμενος πρὸς λύραν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν καὶ ᾄδων παιᾶνας ἀρχαίους τέ τινος Θαλήτου, καὶ ἐπῇδε τῶν Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου ὅσα καθημεροῦν τὴν ψυχὴν ἐδοκίμασε* [b]. 40. *δύο τε μάλιστα καιροὺς παρηγγύα ἐν φροντίδι θέσθαι, τὸν μὲν ὅτε εἰς ὕπνον τρέποιτο, τὸν δὲ ὅτε ἐξ ὕπνου διανίστατο. ἐπισκοπεῖν γὰρ προσήκει ἐν ἑκατέρῳ τούτοιν τά τε ἤδη πεπραγμένα καὶ τὰ μέλλοντα, τῶν μὲν γενομένων εὐθύνας παρ' ἑαυτοῦ ἕκαστον λαμβάνοντα, τῶν δὲ μελλόντων πρόνοιαν ποιούμενος* [c]. **41.** *τοιαῦτα παρῄνει, μάλιστα δ' ἀληθεύειν· τοῦτο γὰρ μόνον δύνα-*

σθαι τοὺς ἀνθρώπους ποιεῖν θεῷ παραπλησίους. — ἔλεγε δέ τινα καὶ μυστικῷ τρόπῳ συμβολικῶς, ἃ δὴ ἐπιπλέον Ἀριστοτέλης ἀνέγραψεν [d].

a) Constat diligentissime et musicam et medicinam a Pythagoreis cultam esse. Illam etiam ad omnem rerum cognitionem deumque colendum et ad mores atque sanitatem pertinere existimabant, v. Diog. L. VIII, 33. τήν τε ἀρετὴν ἁρμονίαν εἶναι καὶ τὴν ὑγίειαν καὶ τὸ ἀγαθὸν ἅπαν καὶ τὸν θεόν· διὸ καὶ καθ' ἁρμονίαν συνεστάναι τὰ ὅλα· φιλίαν τε εἶναι ἐναρμόνιον ἰσότητα, cf. supra n. 107, not. a; 118, not. b; 121; Plut. de Is. et Osir. 80; Virt. Mor. 3. Medicinam alii ad artis rationem excolebant, alii populariter magis exercebant, velut Orphici, qui Pythagoreos in his ut in aliis sectati sunt. De incantationibus v. Welcker *kl. Schriften* III, p. 64 sq. — b) Thaletae Cretensis paeanes ad religionem Apollinis maxime pertinebant, cui insigniter dediti erant Pythagorei. Homerum et Hesiodum non repudiabant velut Xenophanes et Heraclitus, sed allegorice interpretando ad suam doctrinam aptabant. — c) Cf. Cic. de Sen. 11; Carm. Aur. 40. πῇ παρέβην; τί δ' ἔρεξα; τί μοι δέον οὐκ ἐτελέσθη; — d) Symbolica praecepta plenissime collegit Iamblichus Protrept. 21. De interpretatione vehementer inter antiquos dissensum est, v. Orelli Opusc. Gr. Sentent. I, p. 61 sq. Inter recentiores cf. Goettling *Abhandlungen* I, p. 278—316.

CAPUT III.

ELEATICI ET EMPEDOCLES.

1. Xenophanes.

Diog. L. IX, 18. Ξενοφάνης — Κολοφώνιος — 129
ἐκπεσὼν τῆς πατρίδος ἐν Ζάγκλῃ τῆς Σικελίας διέτριβε καὶ ἐν Κατάνῃ [a]. διήκουσε δὲ κατ' ἐνίους μὲν οὐδενός, κατ' ἐνίους δὲ Βότωνος Ἀθηναίου ἤ, ὥς τινες, Ἀρχελάου [b]. καί, ὥς Σωτίων φησί, κατ' Ἀναξίμανδρον ἦν [c].

a) Xenophanem Eleae degisse, etsi non aperte a veteribus memoratum est, satis tamen probatur eo quod ab omnibus uno

ore Eleaticae successionis princeps vel inter principes fuisse perhibetur, cf. Plato Soph. p. 242 D. *τὸ δὲ παρ' ἡμῖν Ἐλεατικὸν ἔθνος, ἀπὸ Ξενοφάνους τε καὶ ἔτι πρόσθεν ἀρξάμενον, ὡς ἑνὸς ὄντος τῶν πάντων καλουμένων, οὕτω διεξέρχεται τοῖς μύθοις.* Accedit quod Eleam urbem a Phocaeensibus conditam versibus suis celebrasse traditur, v. Diog. L. IX, 20; cf. Arist. Rhet. II, 23. Ipse se per multas Graeciae civitates iactatum esse testatur ap. Diog. L. IX, 19 et fr. 9 Bergk. — b) De Botone Atheniensi non constat. Archelaum a Xenophane auditum esse evidenter falsum est. Ab aliis Telaugis Pythagorici auditor fuisse narrabatur, v. n. 2. — c) Xenophanem Ol. 60. floruisse traditur a Diogene IX, 20, ut Anaximandro suppar fuerit. Apollodorus eum Ol. 40. natum esse sumsit, quam computationem si sequimur, florentissima eius aetas inciderit circiter in Ol. 50. Secundum Timaeum Hieronis et Epicharmi aequalis erat, v. Clem. Alex. Strom. I, p. 301 C; Plut. Reg. Apophth. 4; Sext. Empir. adv. Math. I, 257. Quae notationes non possunt inter se conciliari, etiamsi tenemus ipsum se ad summam senectutem pervenisse testari, ap. Diog. L. IX, 19. Obiter aetatem Xenophanis computanti maxime sequendum erit quod primum memoratur ab Heraclito, Diog. L. VIII, 36, ipse autem primus mentionem Pythagorae iniecit, Diog. L. IX, 1, 18. Cf. Clint. F. H. s. ann. 538, 477; Welcker. de Cyclo Ep. p. 401 sq.

130 **Diog. L. IX, 18.** *Ἔγραφε δὲ καὶ ἐν ἔπεσι καὶ ἐλεγείας καὶ ἰάμβους κατ' Ἡσιόδου καὶ Ὁμήρου, ἐπικόπτων αὐτῶν τὰ περὶ θεῶν εἰρημένα· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐρραψῴδει τὰ ἑαυτοῦ.*

Carminum reliquias collegit Karsten, Philos. Graec. Vett. Reliqq. I, 1, Bruxell. 1830; de lyricis v. Schneidewin Del. Poet. Eleg. p. 39—45 et Th. Bergk Poet. Lyr. Gr. p. 376—380 ed. 2. Quae ad philosophiam pertinent reperiuntur apud Brandis Comment. Eleat. I; Cousin *nouv. fragm. philosophiques, Paris* 1828, p. 9 sqq.; omnia ap. Mullach Aristot. de Melisso, Xen. et Gorg. disput. c. Eleat. philos. fragm. Berol. 1846, p. 91—110. Iambos intellige carmina satirica; sillos autem, parodias et tragoedias cum grammatici Xenophani tribuerent, indolem potius quam formam carminum spectasse videntur, v. Karsten p. 20 sqq.; nisi forte Xenophanem in sillis Timonis Phliasii loquentem (v. n. 363, not.) spectaverunt ii, a quibus Eleatici sillographi fama profecta est. Ad nostram rem gravissimum Xenophanis opus est quod *περὶ φύσεως* inscriptum fuisse ferunt, quod citatur Stobaeo Ecl. Phys. I, p. 294; Poll. Onom.

VI, 46. Physica ab eo tractata esse constat; titulus autem *περὶ φύσεως* a recentioribus fictus esse videtur, cf. n. 159 b.

Arist. Rhet. II, 23. *Ξενοφάνης ἔλεγεν ὅτι ὁμοίως ἀσεβοῦσιν οἱ γενέσθαι φάσκοντες τοὺς θεοὺς τοῖς ἀποθανεῖν λέγουσιν· ἀμφοτέρως γὰρ συμβαίνει μὴ εἶναι τοὺς θεούς ποτε.* 131

Cf. quod adiicitur p. 1400 b Bekk.: *οἷον Ξενοφάνης Ἐλεάταις ἐρωτῶσιν εἰ θύωσι τῇ Λευκοθέᾳ καὶ θρηνῶσιν ἢ μὴ συνεβούλευεν, εἰ μὲν θεὸν ὑπολαμβάνουσι μὴ θρηνεῖν, εἰ δ' ἄνθρωπον μὴ θύειν.*

Xenophanes ap. Sext. Emp. adv. Math. I, 289; IX, 193. 132

Πάντα θεοῖς ἀνέθηκαν Ὅμηρός θ' Ἡσίοδός τε
ὅσσα παρ' ἀνθρώποισιν ὀνείδεα καὶ ψόγος ἐστίν.

* * *

ὡς πλεῖστ' ἐφθέγξαντο θεῶν ἀθεμίστια ἔργα
κλέπτειν μοιχεύειν τε καὶ ἀλλήλους ἀπατεύειν.

Clem. Alex. Strom. V, p. 601 C. *Εὖ γοῦν καὶ Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος, διδάσκων ὅτι εἷς καὶ ἀσώματος ὁ θεός, ἐπιφέρει·* 133

Εἷς θεὸς ἔν τε θεοῖσι καὶ ἀνθρώποισι μέγιστος,
οὔ τι δέμας θνητοῖσιν ὁμοίιος οὐδὲ νόημα.

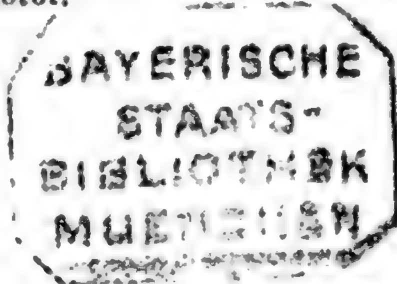
καὶ πάλιν·

Ἀλλὰ βροτοὶ δοκέουσι θεοὺς γεγενῆσθαι,
τὴν σφετέρην τ' αἴσθησιν ἔχειν φωνήν τε δέμας τε.

καὶ πάλιν·

Ἀλλ' εἴτοι χεῖράς γ' εἶχον βόες ἠὲ λέοντες
ἢ γράψαι χείρεσσι καὶ ἔργα τελεῖν ἅπερ ἄνδρες,
καί κε θεῶν ἰδέας ἔγραφον καὶ σώματ' ἐποίουν
τοιαῦθ' οἷόν περ καὐτοὶ δέμας εἶχον ὁμοῖον,
ἵπποι μέν θ' ἵπποισι, βόες δέ τε βουσὶν ὁμοῖα.

N. 133. vs. 3. Vulgo *γεννᾶσθαι.* — 4. Apud Clementem editur *τὴν σφετέρην δ' ἐσθῆτα.* Correximus ex Theodoret. Graec. Affect. Curat. Serm. III, p. 49 Sylb.: *ἀλλ' οἱ βροτοὶ δοκοῦσι γεννᾶσθαι θεούς, καὶ ἴσην τ' αἴσθησιν ἔχειν φ. τ. δ. τ.* — 9. Vulgo septimus est. Nos cum Karst. In fine vulgo *ὁμοῖοι.*

Cf. Clem. Alex. Strom. VII, p. 711 B. *Ἕλληνες δὲ ὥσπερ ἀνθρωπομόρφους, οὕτως καὶ ἀνθρωποπαθεῖς τοὺς θεοὺς ὑποτίθενται, καὶ καθάπερ τὰς μορφὰς αὐτῶν ὁμοίας ἑαυτοῖς ἕκαστοι διαζωγραφοῦσιν, ὥς φησιν ὁ Ξενοφάνης· „Αἰθίοπές τε μέλανας σιμούς τε, Θρᾷκές τε πυρροὺς καὶ γλαυκούς", οὕτως καὶ τὰς ψυχὰς ὁμοιοῦσιν καὶ τοῖς αὐτοῖς ἀναπλάττουσιν.*

134 Arist. de Xenoph., Zen. et Gorg. 3. *Ἀδύνατόν φησιν (ὁ Ξενοφάνης) εἶναι, εἴ τι ἔστι, γενέσθαι, τοῦτο λέγων ἐπὶ τοῦ θεοῦ· ἀνάγκη γὰρ ἤτοι ἐξ ὁμοίου ἢ ἐξ ἀνομοίου γενέσθαι τὸ γενόμενον· δυνατὸν δὲ οὐδέτερον. οὔτε γὰρ ὅμοιον ὑφ' ὁμοίου προσήκειν τεκνωθῆναι μᾶλλον ἢ τεκνῶσαι (ταῦτα γὰρ ἅπαντα τοῖς γε ἴσοις ἢ ὁμοίοις οὐχ*) ὑπάρχειν πρὸς ἄλληλα) οὔτ' ἂν ἐξ ἀνομοίου τἀνόμοιον γενέσθαι. εἰ γὰρ γίγνοιτο ἐξ ἀσθενεστέρου τὸ ἰσχυρότερον ἢ ἐξ ἐλάττονος τὸ μεῖζον ἢ ἐκ χείρονος τὸ κρεῖττον, ἢ τοὐναντίον τὰ χείρω ἐκ τῶν κρειττόνων, τὸ οὐκ ὂν ἐξ ὄντος ἂν γενέσθαι**), ὅπερ ἀδύνατον. ἀΐδιον μὲν οὖν διὰ ταῦτα εἶναι τὸν θεόν.*

Nomen Xenophanis supplevimus ad fidem Theophrasti, unde similia excerpsit Simplicius Phys. fol. 6 a. *Μίαν δὲ τὴν ἀρχὴν ἤτοι ἓν τὸ ὂν καὶ πᾶν καὶ οὔτε πεπερασμένον οὔτε ἄπειρον, οὔτε κινούμενον οὔτε ἠρεμοῦν Ξενοφάνην τὸν Κολοφώνιον, τὸν Παρμενίδου διδάσκαλον, ὑποτίθεσθαί φησιν ὁ Θεόφραστος, ὁμολογῶν ἑτέρας εἶναι μᾶλλον ἢ τῆς περὶ φύσεως ἱστορίας τὴν μνήμην τῆς τούτου δόξης· τὸ γὰρ ἓν τοῦτο καὶ πᾶν τὸν θεὸν ἔλεγεν ὁ Ξενοφάνης, ὃν ἕνα μὲν δείκνυσιν ἐκ τοῦ πάντων κράτιστον εἶναι —, ἀγένητον δὲ ἐκ τοῦ δεῖν τὸ γιγνόμενον ἢ ἐξ ὁμοίου ἢ ἐξ ἀνομοίου γίγνεσθαι. ἀλλὰ τὸ μὲν ὅμοιον ἀπαθές φησιν ὑπὸ τοῦ ὁμοίου· οὐδὲν γὰρ μᾶλλον γεννᾶν ἢ γεννᾶσθαι προσήκει τὸ ὅμοιον ἐκ τοῦ ὁμοίου. εἰ δ' ἐξ ἀνομοίου γίγνοιτο, ἔσται τὸ ὂν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος. καὶ οὕτως ἀγένητον καὶ ἀΐδιον ἐδείκνυ.* Cf. Zeller *die Philos. d. Griechen* I, p. 366 sqq. ed. 2, qui haec, quae leguntur a verbis *τὸ γὰρ ἓν τοῦτο* etc., a Simplicio non ex Theophrasto, sed ex Aristotelis qui fertur libello de Xenophane, Zenone et Gorgia hausta esse eiusque libelli in capitibus 3, 4 vel nullam vel ambiguam fidem esse con-

*) *οὐχ* adi. Bergk. — **) Karst. coni. *τὸ οὐκ ὂν ἐξ οὐκ ὄντος ἂν γ.* Plenius dixisset *τὸ ὂν ἐξ οὐκ ὄντος ἢ τὸ οὐκ ὂν ἐξ ὄντος ἂν γ.*

tendit, et quae disputavit Ueberweg in Schneidewini Philologo 1853, p. 104 sqq. Libellum illum Aristotelis recognoverunt Th. Bergk comm. de Aristot. lib. de Xenoph., Zen. et Gorg. Marb. 1843, et Mullach in libro ad n. 130 citato.

Aristot. ibid. *Εἰ δ' ἔστιν ὁ θεὸς ἁπάντων κράτι-* 135
στον, ἕνα φησὶν αὐτὸν προσήκειν εἶναι· εἰ γὰρ δύο ἢ πλείους εἶεν, οὐκ ἂν ἔτι κράτιστον καὶ βέλτιστον αὐτὸν εἶναι πάντων· ἕκαστος γὰρ ὢν τῶν πολλῶν ὁμοίως ἂν τοιοῦτος εἴη. τοῦτο γὰρ θεὸν καὶ θεοῦ δύναμιν εἶναι, κρατεῖν ἀλλὰ μὴ κρατεῖσθαι, καὶ πάντα κράτιστον εἶναι). ὥστε καθὸ μὴ κρείττων, κατὰ τοσοῦτον οὐκ εἶναι θεόν. πλειόνων οὖν ὄντων, εἰ μὲν εἶεν τὰ μὲν ἀλλήλων κρείττους τὰ δὲ ἥττους, οὐκ ἂν εἶναι θεούς· πεφυκέναι γὰρ θεὸν μὴ κρατεῖσθαι. ἴσων δὲ ὄντων, οὐκ ἂν ἔχειν θεὸν φύσιν**) δεῖν εἶναι κράτιστον· τὸ δὲ ἴσον οὔτε βέλτιον οὔτε χεῖρον εἶναι τοῦ ἴσου. ὥστε εἴπερ εἴη τε καὶ τοιοῦτον εἴη θεός, ἕνα μόνον εἶναι τὸν θεόν. οὐδὲ γὰρ οὐδὲ πάντα δύνασθαι ἂν ἃ βούλοιτο· οὐ γὰρ ἂν δύνασθαι πλειόνων ὄντων. ἕνα ἄρα εἶναι μόνον.*

Cf. Simplic. l. c. *πλειόνων γάρ φησιν ὄντων, ὁμοίως ἀνάγκη ὑπάρχειν πᾶσι τὸ κρατεῖν· τὸ δὲ πάντων κράτιστον καὶ ἄριστον θεός.*

Arist. l. l. *Ἕνα δ' ὄντα ὅμοιον εἶναι πάντῃ* (sc. *τὸν* 136
θεόν), *ὁρᾶν τε καὶ ἀκούειν, τάς τε ἄλλας αἰσθήσεις ἔχοντα πάντῃ* [a]. *εἰ γὰρ μή, κρατεῖν ἂν καὶ κρατεῖσθαι ὑπ' ἀλλήλων τὰ μέρη θεοῦ ὄντα, ὅπερ ἀδύνατον. πάντῃ δ' ὅμοιον ὄντα σφαιροειδῆ εἶναι* [b]*· οὐ γὰρ τῇ μὲν τῇ δ' οὐ τοιοῦτον εἶναι, ἀλλὰ πάντῃ.*

a) Diog. L. IX, 19. *ὅλον δ' ὁρᾶν καὶ ὅλον ἀκούειν, μὴ μέντοι ἀναπνεῖν* (sc. *τὸν θεόν*). Sext. Emp. adv. Math. IX, 144, Xenophanis nomine non addito: *οὖλος ὁρᾷ, οὖλος δὲ νοεῖ, οὖλος*

---

*) Vulgo *κρατεῖσθαι εἶναι*. Karst. correxit coni. — **) Videtur aliquid turbatum. Fortasse scribendum: *οὐκ ἂν ἔχειν ἕνα θεοῦ φύσιν, δεῖν γὰρ εἶναι κράτιστον.*

δέ τ' ἀκούει. Minime igitur intellectum (*τὸ νοεῖν*) a sensibus disiunctum esse statuebat, quod recentiores de eo contendunt, velut Aristocl. ap. Euseb. Pr. Ev. XIV, 17; Plut. ap. Euseb. ib. I, 8. — Quod deum *ἀναπνεῖν* negabat, ap. Diog. L. l. l., id ad Pythagorici placiti similitudinem fortasse interpretandum est; v. supra n. 113. — b) Simplicius l. l. hoc argumentum praetermittit: at faciunt eodem quae deinceps sequuntur, *πεπερασμένον δὲ καὶ σφαιροειδὲς αὐτὸ διὰ τὸ πανταχόθεν ὅμοιον λέγει. καὶ πάντα δὲ νοεῖν φησιν αὐτόν, λέγων· Ἀλλ' ἀπάνευθε πόνοιο νόου φρενὶ πάντα κραδαίνει.*

137 Arist. l. l. *Ἀΐδιον δ' ὄντα* (sc. *τὸν θεὸν*) *καὶ ἕνα καὶ σφαιροειδῆ οὔτ' ἄπειρον εἶναι* *) *οὔτε πεπεράνθαι. ἄπειρον μὲν τὸ μὴ ὂν εἶναι* **)· *τοῦτο γὰρ οὔτε μέσον οὔτ' ἀρχὴν καὶ τέλος οὔτ' ἄλλο μέρος οὐδὲν ἔχειν· τοιοῦτον δ' εἶναι τὸ ἄπειρον. οἷον δὲ τὸ μὴ ὄν, οὐκ ἂν εἶναι τὸ ὄν, περαίνειν δὲ πρὸς ἄλληλα, εἰ πλείω εἴη. τὸ δὲ ἓν οὔτε τῷ οὐκ ὄντι οὔτε τοῖς πολλοῖς ὁμοιῶσθαι· ἓν γὰρ οὐκ ἔχει πρὸς ὅ τι περανεῖ* ***).

Idem argumentum repetit Simplicius l. l. *καὶ οὔτε δὴ ἄπειρον οὔτε πεπερασμένον εἶναι, διότι ἄπειρον μὲν τὸ μὴ ὂν ὡς οὔτε ἀρχὴν ἔχον οὔτε μέσον οὔτε τέλος· περαίνειν δὲ πρὸς ἄλληλα τὰ πλείω.* Contra apud Aristotelem Met. *A*, 5 leguntur haec: *Παρμενίδης μὲν γὰρ ἔοικε τοῦ κατὰ τὸν λόγον ἑνὸς ἅπτεσθαι, Μέλισσος δὲ τοῦ κατὰ τὴν ὕλην, διὸ καὶ ὁ μὲν πεπερασμένον, ὁ δ' ἄπειρόν φησιν εἶναι αὐτό· Ξενοφάνης δὲ πρῶτος τούτων ἑνίσας* (*ὁ γὰρ Παρμενίδης τούτου λέγεται μαθητής*) *οὐθὲν διεσαφήνισεν, οὐδὲ τῆς φύσεως τούτων οὐδετέρας ἔοικε θιγεῖν, ἀλλ' εἰς τὸν ὅλον οὐρανὸν ἀποβλέψας τὸ ἓν εἶναί φησι τὸν θεόν:* cui loco si tantum tribuamus, ut Xenophanem nil nisi unitatem sive dei sive mundi statuisse, de ratione eius unitatis omnino nihil prodidisse putemus, concedamus oportet Aristotelis qui fertur libellum et Simplicium Xenophanis sententiam non fideliter expressisse, sed ad posteriorum placita licenter applicasse. Cf. n. 134, not.

138 Arist. l. l. *Τὸ δὴ τοιοῦτον ὂν ἕν, ὃν τὸν θεὸν εἶναι λέγει, οὔτε κινεῖσθαι οὔτε ἀκίνητον εἶναι. ἀκίνητον*

---

*) Voc. *εἶναι* ex coni. add. Brandis. — **) Cod. Lips. *ἄπειρον ὃ μὴ ὂν εἶναι.* Corr. Brandis. — ***) Cod. Lips. *περανθείη.*

μὲν γὰρ εἶναι τὸ μὴ ὄν· οὔτε γὰρ ἂν εἰς αὐτὸ ἕτερον οὔτε ἐκεῖνο εἰς ἄλλο ἐλθεῖν. κινεῖσθαι δὲ τὰ πλείω ὄντα ἑνός· ἕτερον γὰρ εἰς ἕτερον δεῖν κινεῖσθαι. εἰς μὲν οὖν τὸ μὴ ὂν οὐδὲν ἂν κινηθῆναι· τὸ γὰρ μὴ ὂν οὐδαμῇ εἶναι. εἰ δὲ εἰς ἄλληλα μεταβάλλοι, πλείω ἂν αὐτὸ *) εἶναι ἑνός. διὰ ταῦτα δὴ κινεῖσθαι μὲν ἂν τὰ δύο ἢ πλείω ἑνός, ἠρεμεῖν δὲ καὶ ἀκίνητον εἶναι τὸ οὐδέν. τὸ δὲ ἓν οὔτε ἀτρεμεῖν οὔτε κινεῖσθαι· οὔτε γὰρ τῷ μὴ ὄντι οὔτε τοῖς πολλοῖς ὅμοιον εἶναι. κατὰ πάντα δὲ οὕτως ἔχειν τὸν θεόν, ἀΐδιόν τε καὶ ἕνα, ὅμοιόν τε καὶ σφαιροειδῆ ὄντα, οὔτε ἄπειρον οὔτε πεπερασμένον, οὔτε ἠρεμεῖν οὔτε κινητὸν **) εἶναι.

Simplic. l. l. *παραπλησίως δὲ καὶ τὴν κίνησιν ἀφαιρεῖ καὶ τὴν ἠρεμίαν· ἀκίνητον μὲν γὰρ εἶναι τὸ μὴ ὄν· οὔτε γὰρ ἂν εἰς αὐτὸ ἕτερον οὔτε αὐτὸ πρὸς ἄλλο ἐλθεῖν· κινεῖσθαι δὲ τὰ πλείω τοῦ ἑνός· ἕτερον γὰρ εἰς ἕτερον μεταβάλλειν· ὥστε καὶ ὅταν ἐν ταὐτῷ μένειν λέγῃ καὶ μὴ κινεῖσθαι,*

αἰεὶ δ' ἐν τωὐτῷ τε μένει κινούμενον οὐδέν,
οὐδὲ μετέρχεσθαί μιν ἐπιπρέπει ἄλλοτε ἄλλῃ ***).

οὐ κατὰ τὴν ἠρεμίαν τὴν ἀντικειμένην τῇ κινήσει μένειν αὐτόν φησιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀπὸ κινήσεως καὶ ἠρεμίας ἐξῃρημένην.

Xenophanes ap. Sext. Emp. adv. Math. VII, 49; 110; VIII, 326. 139

Καὶ τὸ μὲν οὖν σαφὲς οὔτις ἀνὴρ ἴδεν οὐδέ τις ἔσται
εἰδώς, ἀμφὶ θεῶν τε καὶ ἅσσα λέγω περὶ πάντων·
εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα τύχοι τετελεσμένον εἰπών,
αὐτὸς ὅμως οὐκ οἶδε· δοκὸς δ' ἐπὶ πᾶσι τέτυκται.

---

*) Sic Karsten adiecto *ἄν*. Bekk. *αὐτόν*. — **) Codd. *ἀκίνητον*. — ***) Vulgo *ἀεὶ δ' ἐν ταὐτῷ μένει κινούμενον οὐδέν, οὐδὲ μετέρχεσθαι μήν, ἐπεὶ πρέπει*. In uno codice *ἐπιτρέπει*. Corr. Karsten.

N. 139. vs. 1. *ἀνὴρ ἴδεν*. Ita et Diog. L. IX, 72. Plut. d. Aud. Poet. 2. *γένετ' οὐδὲ κτλ.* — 3 et 4 citantur etiam a Galeno d. Diff. Puls. III, 1, p. 636 Kuehn.: *Ἢν γὰρ καὶ τὰ μέγιστα τύχῃ τετελεσμένα, εἰπὼν Αὐτός, ὅμως οὐκ οἶδε· δοκὸς κτλ.* — *δοκὸς* scribendum esse, non *δόκος*, praecipit gramm. a Cramero editus, Anecd. I, p. 223, 19. Et ita Callimachus ap. Eust. p. 1627, 43; 1761, 34. *τῷ γ' ἐμῷ δοκῷ*.

His praelusisse iis videtur, quae *πρὸς δόξαν* et de rerum natura disputata erant: quo pertinent fortasse etiam quae laudantur ap. Diog. L. VIII, 36. *νῦν οὖν τ' ἄλλον ἔπειμι λόγον, δείξω δὲ κέλευθον*, et hic versus ap. Plut. Symp. IX, 14, 7. *ταῦτα δεδόξασται μὲν ἐοικότα τοῖς ἐτύμοισιν.* In universum patet eos, qui nonnisi Unum esse docebant, de multarum rerum generatione nonnisi secundum probabilitatem et dubitanter disputare potuisse, cf. Plato Soph. p. 242 C — 245 E, Parmen. p. 128 D. Posteriorum alii Xenophanem inter physicam et doctrinam de Uno fluctuasse incertum affirmant, velut Timo Sillographus ap. Sext. Emp. Hyp. Pyrrh. I, 224, ab aliis inter Scepticos refertur, v. Diog. L. IX, 19; 72; Plut. ap. Euseb. Pr. Ev. I, 8.

140 **Xenophanes ap. Simplic. Phys. fol. 41 a *).**

Γῆ καὶ ὕδωρ πάνθ' ὅσσα γίνονται ἠδὲ φύονται.

Ap. Sext. Emp. adv. Math. IX, 361.

Πάντες γὰρ γαίης τε καὶ ὕδατος ἐκγενόμεσθα [a].

Ap. Achill. Tat. Isag. Arat. p. 128 Petav.

Γαίης μὲν τόδε πεῖρας ἄνω πὰρ ποσσὶν ὁρᾶται
Αἰθέρι προσπλάζον, τὰ κάτω δ' ἐς ἄπειρον ἱκάνει [b].

a) Alii eum omnia ex terra procreasse affirmant, v. Sext. Emp. adv. Math. X, 313; Stob. Ecl. I, p. 294; Hippolyt. Ref. Haer. I, 14. Revera primitus commixtionem quandam terrae et aquae exstitisse docuit idque inde conclusit, quod conchae in montibus et vestigia piscium et animalium marinorum in saxis impressa reperirentur Syracusis et in insula Paro et Melita, v. Hippolyt. l. c., ubi deinde adiiciuntur haec: *ταῦτα δέ φησι γενέσθαι ὅτε πάντα ἐπηλώθησαν πάλαι, τὸν δὲ τύπον ἐν τῷ πηλῷ ξηρανθῆναι· ἀναιρεῖσθαι δὲ τοὺς ἀνθρώπους πάντας ὅταν ἡ γῆ κατενεχθεῖσα εἰς τὴν θάλασσαν πηλὸς γένηται, εἶτα πάλιν ἄρχεσθαι τῆς γενέσεως, καὶ τοῦτο πᾶσι τοῖς κόσμοις γίγνεσθαι μεταβολήν* **): unde intelligitur eum multas mundi vicissitudines statuisse, terram vero, modo desidentem in mare modo inde rursus emergentem, pro fundamento rerum habuisse. — b) Arist. de Coelo II, 13. *οἱ μὲν γὰρ διὰ ταῦτα ἄπειρον τὸ κάτω τῆς γῆς εἶναί φασιν, ἐπ' ἄπειρον αὐτὴν ἐρριζῶσθαι λέγοντες, ὥσπερ Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος, ἵνα μὴ πράγματ' ἔχωσι ζητοῦντες τὴν αἰτίαν.* Cf. de Xenoph., Z. et G. 2, ubi terrae et aeris profunditatem

---

*) In antecedentibus pro Anaximene restituendum nomen Xenophanis. — **) Libb. *μεταβάλλειν* vel *καταβάλλειν*. Roeper et Editores Gotting. *καταβολήν*.

infinitam statuisse traditur. Alii eum quatuor elementa ante Empedoclem docuisse narrant, v. Porphyr. ap. Simplic. Phys. fol. 41 a, Diog. L. IX, 19.

2. Parmenides.

Diog. L. IX, 21. *Παρμενίδης — Ἐλεάτης διήκουσε* 141
Ξενοφάνους, — ἐκοινώνησε δὲ καὶ Ἀμεινίᾳ καὶ Διοχαίτῃ τῷ Πυθαγορικῷ, ὡς ἔφη Σωτίων. — γένους θ' ὑπάρχων λαμπροῦ καὶ πλούσιος ὑπ' Ἀμεινίου — εἰς ἡσυχίαν προετράπη [a]. 23. *ἤκμαζε δὲ κατὰ τὴν ἐνάτην καὶ ἑξηκοστὴν Ὀλυμπιάδα* [b]. — — *λέγεται δὲ καὶ νόμους θεῖναι τοῖς πολίταις, ὥς φησι Σπεύσιππος ἐν τῷ περὶ φιλοσόφων* [c].

a) Arist. Met. *A*, 5. *ὁ γὰρ Παρμενίδης τούτου* (sc. *Ξενοφάνους*) *λέγεται μαθητής*. Cum Pythagoreis coniungitur etiam a Callimacho vel Nicomacho ap. Procl. in Parm. ed. Cousin, T. IV, p. 5, et Strabone VI, p. 252. De vita quadam Parmenidea, veluti vita Pythagorica dicebatur, loquitur Cebes tab. 2. Et videtur etiam in physicis nonnihil a Pythagoreis traxisse. — b) Parmenidem et Zenonem Athenas visitasse tempore Panathenaeorum, *τὸν μὲν Παρμενίδην εὖ μάλα ἤδη πρεσβύτην, σφόδρα πολιόν, καλὸν δὲ κἀγαθὸν τὴν ὄψιν, περὶ ἔτη μάλιστα πέντε καὶ ἑξήκοντα, Ζήνωνα δὲ ἐγγὺς ἐτῶν τετταράκοντα, εὐμήκη καὶ χαρίεντα ἰδεῖν*, et Socratem ea occasione cum iis disputasse *σφόδρα νέον ὄντα* i. e. admodum adolescentem, perhibet Plato Parmen. p. 127 A, cf. Theaet. p. 183 E, Soph. p. 217 C. Inde statuendum de aetate Parmenidis, licet Plato reprehendatur ab Athenaeo XI, p. 505 F, neque illa tempora facile concinant cum iis, quae sequitur Diogenes, Parmenidem floruisse Ol. 96 affirmans. Cf. Clinton F. H. a. 503, 455, p. 448. — c) Cf. Strabo VI, p. 252; Plut. adv. Colot. 32. Apud Platonem inducitur tanquam philosophus ingenio atque arte disputandi, quam primus certa ratione exercuerit, summe venerandus, v. Parmen. p. 135 C et in Theaeteto et Sophista ll. cc. Ita etiam Aristoteli summus inter Eleaticos fuisse videbatur, cum ceteri *μικρὸν ἀγροικότεροι* fuerint, Met. *A*, 5. Cf. etiam Timo Phliasius ap. Diog. L. IX, 23.

Diog. L. IX, 22. *Καὶ αὐτὸς δὲ διὰ ποιημάτων φι-* 142
λοσοφεῖ, καθάπερ Ἡσίοδός τε καὶ Ξενοφάνης καὶ Ἐμπεδοκλῆς.

Theophrastus ap. Diog. L. VIII, 55. hoc opus *περὶ φύσεως* inscriptum fuisse memorat; cf. Sext. Emp. adv. Math. VII, 111; Galen. cit. in n. 159 b. Peculiarem de Parmenidis philosophia librum edidisse fertur Aristoteles, v. Io. Philopon. in Arist. Phys. b. p. 5 a; itemque Xenocrates, v. Diog. L. IV, 13. Post Aristotelem Theophrastus et Eudemus Rhodius diligenter de nostro egisse videntur. Nostram Parmenideae doctrinae notitiam Simplicii potissimum commentariis debemus, et ad Physica et ad librum de Coelo. Reliquias congesserunt Brandis Comment. Eleat. I; Karsten Philos. Graec. Vett. Reliq. Vol. I, Pars II. Amstelod. 1835; Mullach Aristot. de Melisso, Xenoph. et Gorg. cet. p. 111—151.

143 **Parmenides ap. Sext. Empir. adv. Math. VII, 111; Simplic. de Coelo fol. 137 a.**

Χρεὼ δέ σε πάντα πυθέσθαι,
ἠμὲν ἀληθείης εὐπειθέος ἀτρεκὲς ἦτορ
ἠδὲ βροτῶν δόξας, τῇς οὐκ ἔνι πίστις ἀληθής.
ἀλλ' ἔμπης καὶ ταῦτα μαθήσεαι, ὡς τὰ δοκοῦντα
χρὴ δοκίμως ἰέναι διὰ παντὸς πάντα περῶντα.
ἀλλὰ σὺ τῆσδ' ἀφ' ὁδοῦ διζήσιος εἶργε νόημα,
μηδέ σ' ἔθος πολύπειρον ὁδὸν κατὰ τήνδε βιάσθω,
νωμᾶν ἄσκοπον ὄμμα καὶ ἠχήεσσαν ἀκουὴν
καὶ γλῶσσαν· κρῖναι δὲ λόγῳ πολύδηριν ἔλεγχον
ἐξ ἐμέθεν ῥηθέντα.

Exordium carminis et venustate et maiestate conspicuum exstat ap. Sext. Emp. l. c. Fingit poeta se sublime elatum ad Sapientiae sacrarium in aethere situm Solis filiabus iter monstrantibus evehi, deinde in perpetuae lucis via progressum atque ad deae templum delatum ex eius ore et aeternae veritatis praecepta et fallaces mortalium opiniones doceri. Sequuntur versus supra laudati, ubi loquitur Sapientia. Sensus: Oportet te omnia percipere, tam veritatem exactam quam vulgares hominum opiniones, a quibus tamen abstinere mentem decet, quo minus longa consuetudo cogat

---

N. 143. vs. 1—3 afferuntur etiam ap. Diog. L. IX, 22. — 2. 3. Plut. adv. Colot. 13; Clem. Alex. Strom. V, p. 576 B; Procul. in Plat. Tim. p. 105. — 4. 5. Desunt ap. Sext. Empir., inveniuntur ap. Simpl. de Coelo. — 7—9. Diog. L. IX, 22. — 2. Simplic. *εὐκύκλεος*. Procul. *εὐφεγγέος*. Sext. Emp. (ubi in seqq. Ms. Ciz. *ἀτρεκές*). Plut., Diog. L. *ἀτρεκές*, cett. *ἀτρεμές*. — 3. Vulg. editur *ταῖς*. Plut. l. l. *αἷς*. — 5. Libb. *εἶναι*. Mullach coni. dedit *γνῶναι*.

te hac in via sensibus uti. Controversam vero argumentationem a me propositam ratione examinare oportet. Cf. Parmenides Platonis similiter de opinionibus disserens et diligentem exercitationem in dialectica, ne quis illis decipiatur, commendans p. 130 E, 135 D sq. Iidem versus qua ratione et carmen suum et philosophiam diviserit Parmenides indicant; cf. n. 149. Huius enim altera pars de ipsa veritate erat, altera de hominum opinionibus. Ita et Aristoteles Met. *A*, 3. *τῶν μὲν οὖν ἓν φασκόντων εἶναι τὸ πᾶν οὐθενὶ συνέβη τὴν τοιαύτην συνιδεῖν αἰτίαν* (sc. *τῆς κινήσεως*), *πλὴν εἰ ἄρα Παρμενίδῃ, καὶ τούτῳ κατὰ τοσοῦτον ὅσον οὐ μόνον ἕν, ἀλλὰ καὶ δύο πως τίθησιν αἰτίας εἶναι.*

Parmenides ap. Procul. in Plat. Tim. p. 105; Simpl. Phys. fol. 25 a; 19 a. 144

Εἰ δ' ἄγ' ἐγὼν ἐρέω, κόμισαι δὲ σὺ μῦθον ἀκούσας,
αἵπερ ὁδοὶ μοῦναι διζήσιός εἰσι νοῆσαι·
ἡ μέν, ὅπως ἔστι τε καὶ ὡς οὐκ ἔστι μὴ εἶναι,
πειθοῦς ἐστι κέλευθος, ἀληθείῃ γὰρ ὀπηδεῖ·
ἡ δ', ὡς οὐκ ἔστιν τε καὶ ὡς χρεών ἐστι μὴ εἶναι·
τὴν δή τοι φράζω παναπειθέα ἔμμεν ἀταρπόν·
οὔτε γὰρ ἂν γνοίης τό γε μὴ ἐόν, οὐ γὰρ ἐφικτόν,
οὔτε φράσαις[a]. — — —
Χρή σε λέγειν τε νοεῖν τ' ἐὸν ἔμμεναι. ἔστι γὰρ εἶναι,
μηδὲν δ' οὐκ εἶναι[b]*· τά σ' ἐγὼ φράζεσθαι ἄνωγα.*
πρῶτ' ἀφ' ὁδοῦ ταύτης διζήσιος εἶργε νόημα·
αὐτὰρ ἔπειτ' ἀπὸ τῆς, ἣν δὴ βροτοὶ εἰδότες οὐδὲν
πλάζονται δίκρανοι· ἀμηχανίη γὰρ ἐν αὐτῶν
στήθεσιν ἰθύνει πλαγκτὸν νόον· οἱ δὲ φορεῦνται
κωφοὶ ὁμῶς τυφλοί τε τεθηπότες, ἄκριτα φῦλα,
οἷς τὸ πέλειν τε καὶ οὐκ εἶναι τωὐτὸν νενόμισται
κοὐ τωὐτόν· πάντων δὲ παλίντροπός ἐστι κέλευθος[c].

N. 144. vs. 1. Vulgo *εἴ δ' ἄγε τῶν*. Emend. Karsten. — 7. Inter hunc versum et antecedentem Proculus interposuit particulam *καί*, unde suspiceris aliquid omissum esse: Simpl. tamen uno ordine continuat. *ἐφικτόν* Proculus, *ἀνυστόν* Simpl. — 9. Vulg. *χρὴ τὸ λέγειν τὸ νοεῖν τὸ ὄν*. Corr. Grauert. — 10. Vulg. *τά σε*. Corr. Bergk. de Empedocl. prooem. p. 27. — 11. Simplic. *πρώτης γὰρ ἀφ' ὁδοῦ ταύτης διζήσιος*.

a) Ad vs. 1—8 cf. Plato Sophist. p. 237 A. *τετόλμηκεν ὁ λόγος οὗτος ὑποθέσθαι τὸ μὴ ὂν εἶναι· ψεῦδος γὰρ οὐκ ἂν ἄλλως ἐγίγνετο ὄν. Παρμενίδης δὲ ὁ μέγας, ὦ παῖ, παισὶν ἡμῖν οὖσιν ἀρχόμενός τε καὶ διὰ τέλους τοῦτο ἀπεμαρτύρατο, πεζῇ τε ὧδε ἑκάστοτε λέγων καὶ μετὰ μέτρων· Οὐ γὰρ μή ποτε τοῦτο δαῇς, φησίν, εἶναι μὴ ἐόντα· ἀλλὰ σὺ τῆσδ' ἀφ' ὁδοῦ διζήσιος εἶργε νόημα.* Cf. p. 238 C. *συννοεῖς οὖν ὡς οὔτε φθέγξασθαι δυνατὸν ὀρθῶς οὔτ' εἰπεῖν οὔτε διανοηθῆναι τὸ μὴ ὂν αὐτὸ καθ' αὑτό, ἀλλ' ἔστιν ἀδιανόητόν τε καὶ ἄρρητον καὶ ἄφθεγκτον καὶ ἄλογον;* — b) Sensus: *τὸ μὲν εἶναι ἔστι, τὸ δὲ μὴ εἶναι μηδέν ἐστιν*, cf. Plato Parm. p. 163 C. *τοῦτο τὸ μὴ ἔστι λεγόμενον ἁπλῶς σημαίνει ὅτι οὐδαμῶς οὐδαμῇ ἐστιν οὐδέ πῃ μετέχει οὐσίας τό γε μὴ ὄν. — οὔτε ἄρα εἶναι δύναιτο ἂν τὸ μὴ ὄν, οὔτε ἄλλως οὐδαμῶς οὐσίας μετέχειν.* — c) vs. 12 sq. Heracliteos respicere videntur, cf. Bernays Mus. Phil. Rh. N. F. VII, p. 115, a quo dissentit Zeller *d. Philos. d. Gr.* I, p. 495.

145 **Parmenides ap. Simpl. Phys. fol. 31 a. b; 17 a; 7 a; de Coelo fol. 27 b.**

Μόνος δ' ἔτι μῦθος ὁδοῖο
λείπεται, ὡς ἔστιν. ταύτῃ δ' ἐπὶ σήματ' ἔασι
πολλὰ μάλ', ὡς ἀγένητον ἐὸν καὶ ἀνώλεθρόν ἐστιν,
οὖλον μουνογενές τε καὶ ἀτρεμὲς ἠδ' ἀτάλαντον·
οὔ ποτ' ἔην οὐδ' ἔσται, ἐπεὶ νῦν ἔστιν ὁμοῦ πᾶν,
ἓν ξυνεχές. τίνα γὰρ γένναν διζήσεαι αὐτοῦ;
πῇ πόθεν αὐξηθέν; οὔτ' ἐκ μὴ ἐόντος ἐάσω
φάσθαι σ' οὐδὲ νοεῖν· οὐ γὰρ φατὸν οὐδὲ νοητόν
ἐστιν ὅπως οὐκ ἔστι. τί δ' ἄν μιν καὶ χρέος ὦρσεν,
ὕστερον ἢ πρόσθ' ἐκ τοῦ μηδενὸς ἀρξάμενον φῦν;
οὕτως ἢ πάμπαν πελέμεν χρεών ἐστιν ἢ οὐκί.
οὐδέ ποτ' ἐκ τοῦ ἐόντος ἐφήσει πίστιος ἰσχὺς
γίνεσθαί τι παρ' αὐτό· τοῦ εἵνεκεν οὔτε γενέσθαι
οὔτ' ὄλλυσθαι ἀνῆκε Δίκη χαλάσασα πέδῃσιν,
ἀλλ' ἔχει.

N. 145. vs. 3. Libb. *ἀτέλεστον, ἀτέλευτον, ἀγένητον.* — 4. De v. *ἀτάλαντον* cf. Empedocl. in n. 170, not. c, Parmenid. 93. 105 Br. — 5. Libb. *οὐδέ ποτ' ἦν.* Corr. Karsten. — 6. *γένναν* de Coelo in Mss. omnibus et Phys. fol. 31 a. Idem ap. Empedocl. v. 87. — 10. Libb. *πρόσθεν τοῦ μηδενός*, et deinde *ἀρξάμενον φῦναι.* Hoc correxit Buttmann Mus. Ant. Stud. I, 1, 246. — 12. Simplic. *ἔκ γε μὴ ἐόντος, ἐκ μὴ ἐόντος.* Corr. Karsten.

Sensus: Unum igitur restat, ut sit ens. Quod multis indiciis probatur esse sine ortu et obitu, integrum, unicum, immotum, semper sibi constans. Neque fuit unquam neque erit, quoniam nunc est simul omne, Unum continuum. Quem eius ortum quaesiveris? Unde et quo modo auctum? Ex non ente nec dicere te sinam nec cogitare; neque enim dici nec cogitari potest, non esse ens. Quae illud necessitas excitaverit postea aut ante? Natio enim non est enti neque initium. Ergo aut esse omnino necesse est aut non esse; neque unquam ex ente demonstrari poterit quidquam fieri praeter ipsum. Quapropter neque fieri neque interire illud concesserit iusta ratio. Cf. quae sequuntur ap. Simplic. Phys. fol. 31 b:

κέκριται δ' οὖν ὥσπερ ἀνάγκη
τὴν μὲν ἐᾶν ἀνόητον, ἀνώνυμον, οὐ γὰρ ἀληθής
ἔστιν ὁδός, τὴν δ' ὥστε πέλειν καὶ ἐτήτυμον εἶναι·
πῶς δ' ἂν ἔπειτα πέλοι τὸ ἐόν; πῶς δ' ἄν κε γένοιτο;
εἴ γε γένοιτ', οὐκ ἔστ', οὐδ' εἴ ποτε μέλλει ἔσεσθαι.
τὼς γένεσις μὲν ἀπέσβεσται καὶ ἄπιστος ὄλεθρος.

ubi vs. 3 post *τὴν δὲ* supplendum *ὁδὸν προκρίνειν*, scil. ut sit ens.

Parmenides ap. Clem. Alex. Strom. V, p. 552 D; Simplic. Phys. fol. 19 a; 9 a; 17 b; 7 a; 31 b. 146

Λεῦσσε δ' ὅμως ἀπεόντα νόῳ παρεόντα βεβαίως·
οὐ γὰρ ἀποτμήξῃ τὸ ἐὸν τοῦ ἐόντος ἔχεσθαι,
οὔτε σκιδνάμενον πάντῃ πάντως κατὰ κόσμον
οὔτε συνιστάμενον [a]. — —

* * *

Οὐδὲ διαίρετόν ἐστιν, ἐπεὶ πᾶν ἐστιν ὁμοῖον·
οὐδέ τι τῇ μᾶλλον, τό κεν εἴργοι μιν ξυνέχεσθαι,
οὐδέ τι χειρότερον· πᾶν δὲ πλέον ἐστὶν ἐόντος.
τῷ ξυνεχὲς πᾶν ἐστίν, ἐὸν γὰρ ἐόντι πελάζει [b]. —
αὐτὰρ ἀκίνητον μεγάλων ἐν πείρασι δεσμῶν
ἐστιν, ἄναρχον, ἄπαυστον, ἐπεὶ γένεσις καὶ ὄλεθρος
τῆλε μάλ' ἐπλάγχθησαν, ἀπῶσε δὲ πίστις ἀληθής [c].
τωὐτόν τ' ἐν τωὐτῷ τε μένον καθ' ἑωυτό τε κεῖται·

N. 146. vs. 2. Libb. *ἀποτμήξει* forma attica pro vulgari. — 6. De voce *τῇ* cf. n. 147. vs. 4. 7. — 7. Simpl. *πᾶν δὲ πλέων*. Brandis *δ' ἐμπλέων* ex codice. — 11. Vulg. *τῆδε μάλ' ἐπλάγχθ*. Corr. Scaliger. — 12. Ita Simpl. fol. 31 b.

οὕτως ἔμπεδον αὖθι μένει· κρατερὴ γὰρ ἀνάγκη
πείρατος ἐν δεσμοῖσιν ἔχει, τό μιν ἀμφὶς ἐέργει.
οὕνεκεν οὐκ ἀτελεύτητον τὸ ἐὸν θέμις εἶναι·
ἐστὶ γὰρ οὐκ ἐπιδευές· ἐὸν δ' ἂν παντὸς ἐδεῖτο.

a) Vs. 1—4 loquitur Sapientia, discipulum exhortans ut quae de aeterna, individua, immobili natura entis docuerit, ea licet oculos fugiant, tamen mente tanquam praesentia contempletur. Nihil, inquit, dissecuerit ens continuum, quippe quod neque dissipatum sit neque constipatum: quibus verbis tangit eos philosophos, qui res fieri *συγκρίσει* et *διακρίσει* docebant. — b) Vs. 5—8 eadem alia ratione exprimuntur: Neque dividuum est ens, siquidem omne sui simile est, neque usquam magis, quod prohiberet ipsum cohaerere, neque minus, sed omne plenum est entis. Ergo continuum est omne, nam ens cum ente consistit. — c) Vs. 9—11. Cum ens neque ortum sit neque interire possit, sequitur ut sit immobile: quod pertinet ad motum in tempore. Sequitur vs. 12 sq. de motu in loco. Denique vs. 14 sq. ens finitum esse adiicit (vs. 14 *τὸ* referendum ad *πεῖρας*), quia sit nullius rei indigens. Id peculiare fuisse doctrinae Parmenidis adnotat Aristot. Met. *A*, 5, qui locus laudatur n. 137, not.; cf. Phys. I, 2; III, 6. *ὁ δὲ τὸ ὅλον πεπεράνθαι μεσσόθεν ἰσοπαλές.*

147 **Parmenides ap. Simpl. Phys. fol. 31 b; Plat. Soph. p. 244 E; Aristot. de Xenoph., Z. et G. c. 2. 4; Stob. Eclog. I, p. 352; Simpl. Phys. fol. 27 b.**

Αὐτὰρ ἐπεὶ πεῖρας πύματον τετελεσμένον ἐστίν,
πάντοθεν εὐκύκλου σφαίρης ἐναλίγκιον ὄγκῳ,
μεσσόθεν ἰσοπαλὲς πάντῃ· τὸ γὰρ οὔτε τι μεῖζον
οὔτε τι βαιότερον πελέναι χρεών ἐστι τῇ ἢ τῇ.
οὔτε γὰρ οὐκ ἐόν ἐστι, τό κεν παύοι μιν ἱκέσθαι
εἰς ὁμόν, οὔτ' ἐόν ἐστιν ὅπως εἴη κεν ἐόντος
τῇ μᾶλλον τῇ δ' ἧσσον, ἐπεὶ πᾶν ἐστιν ἄσυλον.
ᾗ γὰρ πάντοθεν ἶσον ὁμῶς ἐν πείρασι κυρεῖ.

---

14. Simpl. fol. 9 a. *ἔχει τό μιν*, cett. locis *ἔχει τέ μιν*. — 16. Simpl. fol. 7 a. *ἐπιδευές· μὴ ἐὸν γὰρ ἂν πάντως.* fol. 9 a. *μὴ ἐὸν δ' ἂν παντός.* fol. 31 b. *μὴ ὂν δ' ἂν π.* Nostrum *ἐὸν* verte, si esset *ἐπιδευές*. — N. 147. vs. 5. Libb. *τό κεν παύῃ μιν ἱκνεῖσθαι.* — 6. Libb. *ὅπως εἴη κενὸν ἐόντος.* Nos refinximus ex coni. Karst. Sensus patet ex n. 146. vs. 5 sqq.

Vs. 3. Philoponus in Arist. Phys. III, p. 12 verba *μεσσόθεν ἰσοπαλὲς* recte sic exponit: *τουτέστι ἴσον ἐκ τοῦ μέσου πανταχόθεν ἀπέχον, ἵνα σφαιρικὸν αὐτὸ δείξῃ.* Ad sequentes versus cf. Parmenides Platon. p. 150 E. *καὶ μὴν καὶ αὐτό γε τὸ ἓν πρὸς ἑαυτὸ οὕτως ἂν ἔχοι· μήτε μέγεθος ἐν ἑαυτῷ μήτε σμικρότητα ἔχον οὔτε ἂν ὑπερέχοιτο οὔτ' ἂν ὑπερέχοι ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἐξ ἴσου ὂν ἴσον ἂν εἴη ἑαυτῷ.*

Parmenides ap. Simplic. Phys. fol. 19 a; 31 a. b. 148

Τωὐτὸν δ' ἐστὶ νοεῖν τε καὶ οὕνεκέν ἐστι νόημα·
οὐ γὰρ ἄνευ τοῦ ἐόντος, ἐν ᾧ πεφατισμένον ἐστίν,
εὑρήσεις τὸ νοεῖν· οὐδὲν γὰρ ἢ ἔστιν ἢ ἔσται
ἄλλο παρὲκ τοῦ ἐόντος· ἐπεὶ τό γε Μοῖρ' ἐπέδησεν
οὖλον ἀκίνητόν τ' ἔμεναι. τῷ πάντ' ὄνομ' ἐστίν,
ὅσσα βροτοὶ κατέθεντο πεποιθότες εἶναι ἀληθῆ,
γίνεσθαί τε καὶ ὄλλυσθαι, εἶναί τε καὶ οὐκί,
καὶ τόπον ἀλλάσσειν, διά τε χρόα φανὸν ἀμείβειν.

Vs. 1. Idem est cogitare atque illud cuius causa est cogitatio h. e. ens, quod solum cogitari potest, nam non ens neque dici neque cogitari potest, v. n. 144, vs. 7. 8. — Vs. 2. Neque enim seorsum ab ente, in quo enuntiatum est (i. e. quod cogitatur), reperies cogitare, quoniam hoc fatum ita vinculis illigavit, ut solum atque immobile sit. — Vs. 5 sq. Propterea omnia nomina tantummodo sunt, quae mortales statuerunt opinantes esse vera, nasci atque interire, esse et non esse, locum mutare, colorem vertere.

Parmenides ap. Simplic. Phys. fol. 9 a, 38 b; de Coelo fol. 137 a. 149

Ἐν τῷ σοι παύσω πιστὸν λόγον ἠδὲ νόημα
ἀμφὶς ἀληθείης· δόξας δ' ἀπὸ τοῦδε βροτείας
μάνθανε, κόσμον ἐμῶν ἐπέων ἀπατηλὸν ἀκούων.

N. 148. vs. 3. *γὰρ ἢ ἔστιν.* *ἢ* inseruimus ex coni. Simpl. Phys. fol. 31 b. *οὐδ' εἰ χρόνος ἐστὶν ἢ ἔσται.* — 5. Ita Simpl. Phys. fol. 19 a et 31 b, nisi quod interpunximus post *ἔμεναι*, et *τῷ πάντ' ὄνομ' ἐστίν* dedimus pro *ᾧ πᾶν ὄνομ' ἐστίν*, quod est fol. 31 b, cum fol. 19 a. legatur *ᾧ πάντ' ὄνομα ἔσται* et in aliis codd. *ὠνόμασται.* Plato Theaet. p. 180 D. *οἷον ἀκίνητον τελέθει τῷ παντί.* Simpl. fol. 7 a. *οἷον ἀκίνητον τελέθει, τῷ πᾶν ὄνομ' εἶναι.* Vide Heindorf. ad Plat. Soph. p. 252 a. — N. 149. vs. 1. *παύσω* Simpl. d. Coelo, omn. Mss. *παύω* Phys. fol. 9 a.

Μορφὰς γὰρ κατέθεντο δύο γνώμης ὀνομάζειν
(τῶν μίαν οὐ χρεών ἐστιν, ἐν ᾧ πεπλανημένοι εἰσίν),
ἀντία δ' ἐκρίναντο δέμας καὶ σήματ' ἔθεντο
χωρὶς ἀπ' ἀλλήλων· τῇ μὲν φλογὸς αἰθέριον πῦρ
ἠπιόφρον, μέγ' ἀραιόν, ἑωυτῷ πάντοσε τωὐτόν,
τῷ δ' ἑτέρῳ μὴ τωὐτόν· ἀτὰρ κἀκεῖνο κατ' αὐτὸ
ἀντία, νύκτ' ἀδαῆ, πυκινὸν δέμας ἐμβριθές τε.
τῶν σοι ἐγὼ διάκοσμον ἐοικότα πάντα φατίσω,
ὡς οὐ μήποτέ τίς σε βροτῶν γνώμη παρελάσσῃ.

Addit Simpl. Phys. fol. 7 b. *Καὶ δὴ καταλογάδην μεταξὺ τῶν ἐπῶν ἐμφέρεταί τι ῥησείδιον ὡς αὐτοῦ Παρμενίδου, ἔχον οὕτως· Ἐπὶ τῷδέ ἐστι τὸ ἀραιόν, καὶ τὸ θερμόν, καὶ τὸ φάος, καὶ τὸ μαλθακόν, καὶ τὸ κοῦφον· ἐπὶ δὲ τῷ πυκνῷ ὠνόμασται τὸ ψυχρόν, καὶ τὸ ζόφος, καὶ τὸ σκληρόν, καὶ τὸ βαρύ· ταῦτα γὰρ ἀπεκρίθη ἑκατέρως ἑκάτερα*: quae notatio ex eorum aliquo, qui de Parmenide scripserant (v. n. 142), ad Simplicium transiisse videtur. Ceterum apparet vs. 1—3 alteri parti carminis et doctrinae, qua mundi adspectabilis ordinem et ornatum exposuerat (n. 143), praefatos esse. Duo enim ponebat rerum genera vel formas (*εἴδη, μορφάς*), e quibus omnia nata essent: alterum lucis, ignis et calidi, alterum noctis, tenebrarum et frigidi nomine vocabat. Ex his reliqua procreantur, praeside Daemone, quam appellat, et Amore (n. 151). At reliqua illa non sunt nisi mortalia et caduca; quo pertinent verba *κόσμον ἐμῶν ἐπέων ἀπατηλόν* vs. 3 et hi versus, quibus posteriorem carminis partem finierat, ap. Simplic. de Coelo fol. 138 b:

οὕτω τοι κατὰ δόξαν ἔφυ τάδε, νῦν τε ἔασι
καὶ μετέπειτ' ἀπὸ τοῦδε τελευτήσουσι τραφέντα·
τοῖς δ' ὄνομ' ἄνθρωποι κατέθεντ' ἐπίσημον ἑκάστῳ.

De utriusque partis connexu Arist. Met. *Α*, 5. *ἀναγκαζόμενος δ' ἀκολουθεῖν* (sc. *ὁ Παρμενίδης*) *τοῖς φαινομένοις, καὶ τὸ ἓν μὲν κατὰ τὸν λόγον, πλείω δὲ κατὰ τὴν αἴσθησιν ὑπολαμβάνων εἶναι, δύο τὰς αἰτίας καὶ δύο τὰς ἀρχὰς πάλιν τίθησι, θερμὸν καὶ ψυχρόν, οἷον πῦρ καὶ γῆν λέγων· τούτων δὲ τὸ μὲν κατὰ μὲν τὸ ὂν τὸ θερμὸν τάττει, θάτερον δὲ κατὰ τὸ μὴ ὄν.* De Gen. et Corr. I, 3. *ὥσπερ Παρμενίδης λέγει δύο* (sc. *στοιχεῖα*), *τὸ ὂν καὶ τὸ μὴ ὂν εἶναι φάσκων, πῦρ καὶ γῆν.* Cf. Theophrast. in Schol. Aristot.

---

7. Vulgo *τὴν μέν*. — 8. Phys. fol. 9 a. *ἤπιον ὄν, μέγ' ἀραιόν, ἐλαφρόν, ἑωυτῷ.* Similiter fol. 7 b, sed fol. 39 a ita: *ἤπιόν ἐστιν, ἐλαφρόν, ἑαυτῷ πάντοσε τωὐτόν.* Nos *ἠπιόφρον* ex coni. Karst. *ἤπιον ἐόν*, quod pronuntiandum esse per synizesin. — 11. Libb. *τόν*. Corr. Karst.

p. 536. *τούτῳ δὲ* (Xenophani) *ἐπιγενόμενος Παρμενίδης — ἐπ' ἀμφοτέρας ἦλθε τὰς ὁδούς· καὶ γὰρ ὡς ἀΐδιόν ἐστι τὸ πᾶν ἀποφαίνεται καὶ γένεσιν ἀποδιδόναι πειρᾶται τῶν ὄντων, οὐχ ὁμοίως περὶ ἀμφοτέρων δοξάζων, ἀλλὰ κατ' ἀλήθειαν μὲν ἓν τὸ πᾶν καὶ ἀγένητον καὶ σφαιροειδὲς ὑπολαμβάνων, κατὰ δόξαν δὲ τῶν πολλῶν εἰς τὸ γένεσιν ἀποδοῦναι τῶν φαινομένων δύο ποιῶν τὰς ἀρχάς, πῦρ καὶ γῆν, τὸ μὲν ὡς ὕλην τὸ δὲ ὡς αἴτιον καὶ ποιοῦν*: qua interpretatione sententia Parmenidis minus accurate expressa est. Ipsius versus 4 sqq. hunc sensum praebent: Duas enim formas statuerunt appellare (falsi sunt qui alterutram solam posuerunt) et duo corpora rerum distinxerunt. Alterum est ignis aethereus, mitis ille et pertenuis et sui per omnia similis, alteri dissimilis; alterum, et illud per se existens et alteri oppositum, est nox obscura, corpus densum et grave. Horum ego tibi ordinem et dispositionem, unde exstitit mundus, qualis esse videatur exponam.

Parmenides ap. Simplic. Phys. fol. 39 a. 150

Αὐτὰρ ἐπειδὴ πάντα φάος καὶ νὺξ ὀνόμασται
καὶ τὰ κατὰ σφετέρας δυνάμεις ἐπὶ τοῖσί τε καὶ τοῖς,
πᾶν πλέον ἐστὶν ὁμοῦ φάεος καὶ νυκτὸς ἀφάντου,
ἴσων ἀμφοτέρων, ἐπεὶ οὐδετέρῳ μέτα μηδέν.

Sensus: Quum autem omnia nominata sint lux et nox, utriusque effectus (*τὰ κατὰ σφετέρας δυνάμεις*) per omnia pateat, universum completum est simul luce et nocte, aequali utraque, quoniam neutri quidquam cum altera commune est. Aequales dicere videtur quae sint aequaliter discretae (*ἐπεὶ οὐδετέρῳ μέτα μηδέν*) et aeternae.

Simplic. Phys. fol. 9 a. *Μετ' ὀλίγα δὲ πάλιν περὶ* 151
τῶν δυοῖν στοιχείων εἰπὼν (sc. *ὁ Παρμενίδης*) *ἐπάγει καὶ τὸ ποιητικόν, λέγων οὕτως·*

Αἱ γὰρ στεινότεραι πυρὸς ἐκ πεποίηντ' ἀκρίτοιο,
αἱ δ' ἐπὶ τῆς νυκτός, μετὰ δὲ φλογὸς ἵεται αἶσα·
ἐν δὲ μέσῳ τούτων Δαίμων, ἣ πάντα κυβερνᾷ.
παντὸς γὰρ στυγεροῖο τόκου καὶ μίξιος ἀρχή,

N. 151. vs. 1. Libb. (Phys. fol. 9 a ; 7 b) *στεινότεραι ποίηντο πυρὸς ἀκρίτοιο*. Alii codd. *πῦηντο* et *πύην*. — 4 — 6. Cum praecedentibus coniunguntur apud eundem Simpl. Phys. fol. 7 b. — 4. Vulgo *πάντα γάρ*, vs. 5. *θῆλυ μίγεν τό τ' ἐναντίον αὖθις*. Karst. in commentario proposuit *πέμπε σὺν ἄρσενι θῆλυ μιγῆναι, ἐναντία τ' αὖθις κτλ.*, quod ex parte recepimus.

πέμπουσ' ἄρσενι θῆλυ μιγῆναι, ἐναντία τ' αὖθις
ἄρσεν θηλυτέρῳ [a].

ταύτην καὶ θεῶν αἰτίαν εἶναί φησι, λέγων
πρώτιστον μὲν Ἔρωτα θεῶν μητίσατο πάντων [b].
καὶ τὰς ψυχὰς πέμπειν ποτὲ μὲν ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς εἰς τὸ ἀειδές, ποτὲ δὲ ἀνάπαλίν φησιν [c].

Parmenides ap. Clem. Alex. Strom. V, p. 614 A.

Εἴσῃ δ' αἰθερίην τε φύσιν τά τ' ἐν αἰθέρι πάντα
σήματα καὶ καθαρῆς εὐαγέος ἠελίοιο
λαμπάδος ἔργ' ἀΐδηλα καὶ ὁππόθεν ἐξεγένοντο,
ἔργα τε κύκλωπος πεύσῃ περίφοιτα σελήνης
καὶ φύσιν. εἰδήσεις τε καὶ οὐρανὸν ἀμφὶς ἔχοντα,
ἔνθεν ἔφυ τε καὶ ὥς μιν ἄγουσ' ἐπέδησεν Ἀνάγκη
πείρατ' ἔχειν ἄστρων.

Ap. Simplic. de Coelo fol. 137.

πῶς γαῖα καὶ ἥλιος ἠδὲ σελήνη
αἰθήρ τε ξυνὸς γάλα τ' οὐράνιον καὶ Ὄλυμπος
ἔσχατος ἠδ' ἄστρων θερμὸν μένος ὡρμήθησαν
γίνεσθαι [d].

a) Vs. 1—6. Sensus: Angustiores enim orbes constant ex igne solido (*πῦρ ἄκριτον* est ignis abundans, densus, solidus); his superiecti ex nocte et igne mixti sunt; in medio autem coronarum est Dea, quae omnia gubernat. Omnis enim partus coitusque effectrix est, impellens feminam ut mari et marem ut feminae se misceat. Cf. Stob. Ecl. I, p. 482, qui locus ita scribendus videtur: *Παρμενίδης στεφάνας εἶναι περιπεπλεγμένας ἐπαλλήλους, τὴν μὲν ἐκ τοῦ ἀραιοῦ τὴν δὲ ἐκ τοῦ πυκνοῦ, μικτὰς δὲ ἄλλας ἐκ φωτὸς καὶ σκότους μεταξὺ τούτων. καὶ τὸ περιέχον δὲ πάσας τείχους δίκην στερεὸν ὑπάρχειν, ὑφ' ᾧ πυρώδης στεφάνη, καὶ τὸ μεσαίτατον πασῶν, περὶ ὃ πάλιν πυρώδης. τῶν δὲ συμμιγῶν τὴν μεσαιτάτην ἁπάσαις αἰτίαν πάσης κινήσεως καὶ γενέσεως ὑπάρχειν, ἥντινα καὶ Δαίμονα καὶ Κυβερνῆτιν καὶ Κληδοῦχον ἐπονομάζει, Δίκην τε καὶ Ἀνάγκην.* Cf. Cicero Nat. D. I, 11, qui turbat omnia, et Krische *Forschungen* p. 97—116. Locum Stobaei intellige sic: Parm. mundum esse statuit multos orbes circumflexos et ita alternantes, ut alter ex igne s. luce alter ex nocte constet et inter hos alii sint ex luce et nocte mixti. Extimum, quod omnes complectitur (*τὸ περιέχον*), esse firmum et

intra illud orbem igneum; intimum, quod intra omnes orbes sit, item firmum et circa illud rursus orbem igneum. Hunc orbem, in medio omnium mixtorum positum, omnibus existere causam omnis motus atque generationis: quam appellari et Deam et Gubernatricem et Clavigeram (i. e. penes quam sint claves adyti) et Iustitiam et Necessitatem. Extremus orbis igneus, qui est intra firmamentum extimum, est coelum stellans, qui vs. 13 appellatur *οὐρανὸς ἀμφὶς ἔχων*, vs. 16 *Ὄλυμπος ἔσχατος*. Intimus ignis, etiam hic firmamento fultus, est quasi Vesta mundi et Dea omnium rerum procreatrix et gubernatrix, v. Theologum. Arithm. I, p. 9 et Simplic. Phys. f. 8a. *καὶ ποιητικὸν αἴτιον μὲν ἓν κοινόν, τὴν ἐν μέσῳ πάντων ἱδρυμένην καὶ πάσης γενέσεως αἰτίαν δαίμονα τίθησιν.* Eandem non solum *Δίκην* et *Ἀνάγκην*, sed etiam *Ἀφροδίτην* et Amoris matrem appellatam esse testatur Plutarch. Amator. 13, h. e., quod ipse Parmenides ait, omnis coitus et omnis partus effectricem. — b) De Amore Parmenidis, quem praeiverant Hesiodus et Pherecydes Syrius, cf. Arist. Met. *Α*, 4. Post Amorem etiam de ceteris diis eorumque bellis atque discordiis narraverat sicut antiquiores poetae, cf. Plato Sympos. p. 195 C; Cic. Nat. D. I, 11; Menander de encom. I, 5, qui loquitur de physicis hymnis a Parmenide et Empedocle de natura deorum compositis. — c) Animae s. daemones a Dea Gubernatrice modo ex regione lucida in tenebricosam, modo ex tenebris in lucem mittuntur. — d) Cf. Plutarch. adv. Colot. 13. *ὅς γε (Παρμενίδης) καὶ διάκοσμον πεποίηται καὶ στοιχεῖα μιγνύς, τὸ λαμπρὸν καὶ τὸ σκοτεινόν, ἐκ τούτων τὰ φαινόμενα πάντα καὶ διὰ τούτων ἀποτελεῖ· καὶ γὰρ περὶ γῆς εἴρηκε πολλὰ καὶ περὶ οὐρανοῦ καὶ ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἄστρων καὶ γένεσιν ἀνθρώπων ἀφήγηται.* De singulis parum liquet.

Diog. L. IX, 22. *Γένεσίν τε ἀνθρώπων ἐξ ἰλύος* 152
πρῶτον γενέσθαι[a]. **Arist. Met.** *Γ*, **5.** *Καὶ γὰρ Ἐμπεδοκλῆς μεταβάλλοντας τὴν ἕξιν μεταβάλλειν φησὶ τὴν φρόνησιν· — — καὶ Παρμενίδης δὲ ἀποφαίνεται τὸν αὐτὸν τρόπον·*

Ὡς γὰρ ἕκαστος ἔχει κρᾶσιν μελέων πολυκάμπτων,
τὼς νόος ἀνθρώποισι παρέστηκεν· τὸ γὰρ αὐτὸ
ἔστιν ὅπερ φρονέει μελέων φύσις ἀνθρώποισιν
καὶ πᾶσιν καὶ παντί· τὸ γὰρ πλέον ἐστὶ νόημα[b].

Theophr. de Sens. 3. *Παρμενίδης μὲν γὰρ ὅλως οὐδὲν ἀφώρικεν (sc. περὶ αἰσθήσεων), ἀλλὰ μόνον ὅτι δυοῖν*

ὄντοιν στοιχείοιν κατὰ τὸ ὑπερβάλλον ἐστὶν ἡ γνῶσις· ἐὰν γὰρ ὑπεραίρῃ τὸ θερμὸν ἢ τὸ ψυχρόν, ἄλλην γίγνεσθαι τὴν διάνοιαν· βελτίω δὲ καὶ καθαρωτέραν τὴν διὰ τὸ θερμόν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ταύτην δεῖσθαί τινος συμμετρίας *). 4. τὸ γὰρ αἰσθάνεσθαι καὶ τὸ φρονεῖν ὡς ταὐτὸ λέγει· διὸ καὶ τὴν μνήμην καὶ τὴν λήθην ἀπὸ τούτων **) γίγνεσθαι διὰ τῆς κράσεως. ἂν δ' ἰσάζωσι τῇ μίξει, πότερον ἔσται φρονεῖν ἢ οὔ, καὶ τίς ἡ διάθεσις, οὐδὲν ἔτι διώρικεν. ὅτι δὲ καὶ τῷ ἐναντίῳ καθ' αὑτὸ ποιεῖ τὴν αἴσθησιν, φανερὸν ἐν οἷς φησι τὸν νεκρὸν φωτὸς μὲν καὶ θερμοῦ καὶ φωνῆς οὐκ αἰσθάνεσθαι διὰ τὴν ἔκλειψιν τοῦ πυρός, ψυχροῦ δὲ καὶ σιωπῆς καὶ τῶν ἐναντίων αἰσθάνεσθαι. καὶ ὅλως δὲ πᾶν τὸ ὂν ἔχειν τινὰ γνῶσιν [c].

a) Cf. Censorin, de die nat. 4, qui tradit Parmenidem de generatione hominis similiter atque Empedoclem statuisse (v. infra n. 175), ut *primo singula membra ex terra quasi praegnante edita deinde coiverint et solidi hominis materiam effecerint, igni simul et humore permixtam*: haec sunt duo ista elementa opposita, quae Parmenides per omnem naturam persequebatur. Et ita etiam Amorem et Discordiam in hominis procreationem valere statuebat, v. Censorin. c. 6. *inter se certare feminae et maris, et penes utrum victoria sit, eius habitum referri auctor est Parmenides*: cuius versus latine conversos servavit Cael. Aurel. de Morb. Chron. IV, 9. — b) Ut cuique comparata est mixtio membrorum, sic cuique intellectus est. Hoc enim est quod sapit, corporis natura, hominibus omnibus ac singulis. Quod enim praevalet intelligentia est, cf. quae sequuntur ap. Theophr. l. c.: *δυοῖν ὄντοιν στοιχείοιν κατὰ τὸ ὑπερβάλλον ἐστὶν ἡ γνῶσις*. — c) Parmenides igitur etiam elementis oppositis sensum tribuebat, ita ut unumquodque sentiret id quod suae naturae par esset, cf. §. 1. *Παρμενίδης — τῷ ὁμοίῳ* sc. *ποιεῖ τὴν αἴσθησιν*, velut frigidum sentitur a frigido etc. Cf. Empedocles n. 177.

---

*) Sequuntur versus modo ex Aristotele allati. Apud Theophrastum ita est: *ὡς γὰρ ἑκάστῳ ἔχει κρᾶσις μ. πολυπλάγκτων*. — **) Scil. *τῶν στοιχείων* vel *μελέων*.

3. Zeno.

Diog. L. IX, 25. *Ζήνων Ἐλεάτης — — διακήκοε* 153
Παρμενίδου καὶ γέγονεν αὐτοῦ παιδικά. — — φησὶ δὲ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ Σοφιστῇ εὑρετὴν αὐτὸν γενέσθαι διαλεκτικῆς. — γέγονε δὲ ἀνὴρ γενναιότατος καὶ ἐν φιλοσοφίᾳ καὶ ἐν πολιτείᾳ. φέρεται γοῦν αὐτοῦ βιβλία πολλῆς συνέσεως γέμοντα.

De aetate notum est ex Platone Parm. p. 127 B cit. n. 141 b. Floruit Ol. 79, v. Diog. L. IX, 29; Suid. v. *Ζήνων*. Ex Platone etiam illud sumptum, quod dicit Laertius Zenonem Parmenidi in deliciis fuisse. — Strab. VI, p. 252 Eleam praeter Parmenidis etiam Zenonis legibus floruisse narrat. Patriae amorem in eo prae se tulit quod civium libertatem contra Nearchum tyrannum vindicare conabatur, extremos, cum tyranno succubuisset, cruciatus constanter perpessus; v. Diod. Sic. Exc. Vales. 557; Plut. adv. Colot. 32; Diog. L. IX, 26. 27; Cousin *nouveaux fragmens philosophiques* p. 107 sqq. Dialectices inventor dici videtur cum propter summum syllogismorum artificium, tum quia dialogos philosophicos composuit, v. Diog. L. III, 47; Arist. El. Soph. 10. Librorum titulos complures numerat Diog. L. v. *Ζήνων*. Inprimis nobilis erat ille, quo refutatis adversariorum opinionibus Parmenidis de Uno doctrinae patrocinatus erat, de quo ipse Zeno apud Plat. Parmenid. p. 128. *Ἔστι δὲ τό γε ἀληθὲς βοήθειά τις ταῦτα τὰ γράμματα τῷ Παρμενίδου λόγῳ πρὸς τοὺς ἐπιχειροῦντας αὐτὸν κωμῳδεῖν, ὡς, εἰ ἓν ἔστι, πολλὰ καὶ γελοῖα συμβαίνει πάσχειν τῷ λόγῳ καὶ ἐναντία αὐτῷ. ἀντιλέγει δὴ οὖν τοῦτο τὸ γράμμα πρὸς τοὺς τὰ πολλὰ λέγοντας καὶ ἀνταποδίδωσι ταὐτὰ καὶ πλείω, τοῦτο βουλόμενον δηλοῦν, ὡς ἔτι γελοιότερα πάσχοι ἂν αὐτῶν ἡ ὑπόθεσις, ἡ εἰ πολλά ἔστιν ἢ ἡ τοῦ ἓν εἶναι, εἴ τις ἱκανῶς ἐπεξίοι. διὰ τοιαύτην δὴ φιλονεικίαν ὑπὸ νέου ὄντος ἐμοῦ ἐγράφη, καί τις αὐτὸ ἔκλεψε γραφέν, ὥστε οὐδὲ βουλεύσασθαι ἐξεγένετο, εἴτ᾽ ἐξοιστέον αὐτὸ εἰς τὸ φῶς εἴτε μή.* Postrema a Platone addita videntur eo consilio, ut minueretur Zenonis quae ei propter artificiosius argumentandi genus conflata erat invidia; v. Diog. L. VIII, 57; IX, 25; Sext. Emp. VII, 7. In tribus potissimum rebus ratiocinationes Zenonis, Palamedis Eleatici quem dicit, positas fuisse affirmat Plato Phaedr. p. 261 E. *τὰ αὐτὰ ὅμοια καὶ ἀνόμοια, καὶ ἓν καὶ πολλά, μένοντά τε αὖ καὶ φερόμενα.*

Simplic. in Phys. fol. 255 a. *Διὰ τοῦτο λύει (sc. ὁ* 154
Ἀριστοτέλης) καὶ τὸν Ζήνωνος τοῦ Ἐλεάτου λόγον, ὃν

ἤρετο Πρωταγόραν τὸν σοφιστήν. Εἰπὲ γάρ μοι, ἔφη, ὦ Πρωταγόρα, ἆρα ὁ εἷς κέγχρος καταπεσὼν ψόφον ποιεῖ ἢ τὸ μυριοστὸν τοῦ κέγχρου; τοῦ δὲ εἰπόντος μὴ ποιεῖν, Ὁ δὲ μέδιμνος, ἔφη, τῶν κέγχρων καταπεσὼν ποιεῖ ψόφον ἢ οὔ; τοῦ δὲ ψοφεῖν εἰπόντος τὸν μέδιμνον, Τί οὖν, ἔφη ὁ Ζήνων, οὐκ ἔστι λόγος τοῦ μεδίμνου τῶν κέγχρων πρὸς τὸν ἕνα καὶ τὸ μυριοστὸν τοῦ ἑνός; τοῦ δὲ φήσαντος εἶναι, Τί οὖν, ἔφη ὁ Ζήνων, οὐ καὶ τῶν ψόφων ἔσονται λόγοι πρὸς ἀλλήλους οἱ αὐτοί; ὡς γὰρ τὰ ψοφοῦντα, καὶ οἱ ψόφοι· τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος, εἰ ὁ μέδιμνος τοῦ κέγχρου ψοφεῖ, ψοφήσει καὶ ὁ εἷς κέγχρος καὶ τὸ μυριοστὸν τοῦ κέγχρου.

Cf. Arist. Phys. VII, 5.

155 **Simplic. Phys. fol. 30 b.** *Δεικνὺς γὰρ ὅτι, εἰ πολλά ἐστι, τὰ αὐτὰ πεπερασμένα ἐστὶ καὶ ἄπειρα, γράφει ταῦτα κατὰ λέξιν ὁ Ζήνων· „Εἰ πολλά ἐστιν, ἀνάγκη τοσαῦτα εἶναι ὅσα ἐστὶ καὶ οὔτε πλείονα αὐτῶν οὔτε ἐλάττονα. εἰ δὲ τοσαῦτά ἐστιν ὅσα ἐστί, πεπερασμένα ἂν εἴη." καὶ πάλιν· „Εἰ πολλά ἐστιν, ἄπειρα τὰ ὄντα ἐστίν· ἀεὶ γὰρ ἕτερα μεταξὺ τῶν ὄντων ἐστὶ καὶ πάλιν ἐκείνων ἕτερα μεταξύ. καὶ οὕτως ἄπειρα τὰ ὄντα ἐστί." καὶ οὕτω μὲν τὸ κατὰ τὸ πλῆθος ἄπειρον ἐκ τῆς διχοτομίας ἔδειξε[a]. τὸ δὲ κατὰ μέγεθος πρότερον κατὰ τὴν αὐτὴν ἐπιχείρησιν. προδείξας γὰρ ὅτι, εἰ μὴ ἔχοι μέγεθος τὸ ὄν, οὐδ' ἂν εἴη, ἐπάγει· „Εἰ δὲ ἔστιν, ἀνάγκη ἕκαστον μέγεθός τε ἔχειν καὶ πάχος, καὶ ἀπέχειν αὐτοῦ τὸ ἕτερον ἀπὸ τοῦ ἑτέρου. καὶ περὶ τοῦ προὔχοντος ὁ αὐτὸς λόγος· καὶ γὰρ ἐκεῖνο ἕξει μέγεθος καὶ προέξει αὐτοῦ τι. ὅμοιον δὲ τοῦτο ἅπαξ τε εἰπεῖν καὶ ἀεὶ λέγειν· οὐδὲν γὰρ αὐτοῦ τοιοῦτον ἔσχατον ἔσται, οὔτε ἕτερον πρὸς ἕτερον οὐκ ἔσται. οὕτως εἰ πολλά ἐστιν, ἀνάγκη αὐτὰ μικρά τε εἶναι καὶ μεγάλα· μικρὰ*

μέν, ὥστε μὴ ἔχειν μέγεθος, μεγάλα δέ, ὥστε ἄπειρα εἶναι" [b].

a) Ἐκ τῆς διχοτομίας. De eadem argumentandi ratione Aristoteles Phys. I, 3 extr. ἐκ τῆς διχοτομίας ἄτομα ποιήσαντες μεγέθη, quem locum interpretes ad Zenonem referebant; v. Simplic. f. 30 a. Bipartitam illam divisionem esse per se non necesse est, verum exempli gratia potissimum haec allata sunt. — b) Si divisionem in infinitum persequare, quodvis corpus ex infinitis corpusculis constare, infinite igitur magnum esse videbitur. Atqui corpuscula illa infinite parva sunt. Sequitur ergo compositionem quoque eorum infinite parvam esse. Cf. Eudem. ap. Simpl. Phys. f. 30 a. καὶ Ζήνωνά φασι λέγειν, εἴ τις αὐτῷ τὸ ἓν ἀποδοίη τί ποτέ ἐστι, ἕξειν τὰ ὄντα λέγειν. ἠπόρει δέ, ὡς ἔοικε, διὰ τὸ τῶν μὲν αἰσθητῶν ἕκαστον κατηγορικῶς τε πολλὰ λέγεσθαι καὶ μερισμῷ, τὴν δὲ στιγμὴν μηδὲ ἓν τιθέναι· ὃ γὰρ μήτε προστιθέμενον αὔξει μήτε ἀφαιρούμενον μειοῖ οὐκ ᾤετο τῶν ὄντων εἶναι. Postrema leguntur etiam apud Aristotelem Met. *B*, 4. Quod argumentandi genus secus intelligentes nonnulli Unum a Zenone sublatum esse affirmant, velut Alex. Aphrod. ap. Simpl. f. 30 a.; Senec. Ep. 88. extr.

Simpl. Phys. fol. 130 b. Ὁ Ζήνωνος λόγος ἀναιρεῖν ἐδόκει τὸν τόπον ἐρωτῶν οὕτως· „Εἰ ἔστιν ὁ τόπος, ἐν τίνι ἔσται; πᾶν γὰρ ὂν ἔν τινι· τὸ δὲ ἔν τινι καὶ ἐν τόπῳ. ἔσται ἄρα καὶ ὁ τόπος ἐν τόπῳ, καὶ τοῦτο ἐπ' ἄπειρον. οὐκ ἄρα ἔστιν ὁ τόπος." 156

Cf. Arist. Phys. IV, 1. 3. v. infra n. 333.

Arist. Phys. VI, 9. Τέτταρες δ' εἰσὶ λόγοι περὶ κινήσεως Ζήνωνος οἱ παρέχοντες τὰς δυσκολίας τοῖς λύουσιν· πρῶτος μὲν ὁ περὶ τοῦ μὴ κινεῖσθαι διὰ τὸ πρότερον εἰς τὸ ἥμισυ δεῖν ἀφικέσθαι τὸ φερόμενον ἢ πρὸς τὸ τέλος [a]. — δεύτερος δ' ὁ καλούμενος Ἀχιλλεύς· ἔστι δ' οὗτος, ὅτι τὸ βραδύτερον οὐδέποτε καταληφθήσεται θέον ὑπὸ τοῦ ταχίστου· ἔμπροσθεν γὰρ ἀναγκαῖον ἐλθεῖν τὸ διῶκον ὅθεν ὥρμησε τὸ φεῦγον, ὥστ' ἀεί τι προέχειν ἀναγκαῖον τὸ βραδύτερον [b]. — — τρίτος δὲ — — ὅτι ἡ ὀϊστὸς φερομένη ἕστηκεν. συμβαίνει δὲ παρὰ τὸ λαμβάνειν τὸν χρόνον συγκεῖσθαι 157

ἐκ τῶν νῦν [c]. — — τέταρτος δ' ὁ περὶ τῶν ἐν τῷ σταδίῳ κινουμένων ἐξ ἐναντίας ἴσων ὄγκων παρ' ἴσους, τῶν μὲν ἀπὸ τέλους τοῦ σταδίου, τῶν δ' ἀπὸ μέσου, ἴσῳ τάχει, ἐν ᾧ συμβαίνειν οἴεται ἴσον εἶναι χρόνον τῷ διπλασίῳ τὸν ἥμισυν. ἔστι δ' ὁ παραλογισμὸς ἐν τῷ τὸ μὲν παρὰ κινούμενον τὸ δὲ παρ' ἠρεμοῦν τὸ ἴσον μέγεθος ἀξιοῦν τῷ ἴσῳ τάχει τὸν ἴσον φέρεσθαι χρόνον [d].

a) Cf. Arist. Phys. VI, 2. *διὸ καὶ ὁ Ζήνωνος λόγος ψεῦδος λαμβάνει τὸ μὴ ἐνδέχεσθαι τὰ ἄπειρα διελθεῖν ἢ ἅψασθαι τῶν ἀπείρων καθ' ἕκαστον ἐν πεπερασμένῳ χρόνῳ.* Cf. Scholl. Arist. Phys. p. 407 b Brandis, ubi hoc exemplum adiicitur: *εἰ γὰρ κινοῖτό τι ἐπὶ πηχυαίου μεγέθους ἐν μιᾷ ὥρᾳ, ἐπειδὴ ἐν παντὶ μεγέθει ἄπειρόν ἐστι σημεῖον *), ἀνάγκη πάντων ἅψασθαι τῶν σημείων τοῦ μεγέθους τὸ κινούμενον· διελεύσεται ἄρα τὸ ἄπειρον ἐν πεπερασμένῳ χρόνῳ, ὅπερ ἀδύνατον.* Spatium infinitum esse eo demonstrabat Zeno quod quaelibet spatii pars bifariam dividi posset. — b) Simpl. Phys. f. 237 a. *Ἀχιλλεὺς οὖν ὁ λόγος ἀπὸ τοῦ παραληφθέντος ἐν αὐτῷ Ἀχιλλέως ἐκλήθη, ὃν ἀδύνατόν φησιν ὁ λόγος τὴν χελώνην διώκοντα καταλαβεῖν.* — c) Cf. Arist. init. cap. laud.; Simpl. Phys. f. 236 b. *Ὁ δὲ Ζήνωνος λόγος — — ἐῴκει συλλογίζεσθαι οὕτως· τὸ φερόμενον βέλος ἐν παντὶ τῷ **) νῦν κατὰ τὸ ἴσον ἑαυτῷ ἐστιν, ὥστε καὶ ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ· τὸ δὲ ἐν τῷ νῦν κατὰ τὸ ἴσον ἑαυτῷ ὂν οὐ κινεῖται. ἠρεμεῖ ἄρα, ἐπειδὴ μηδὲν ἐν τῷ νῦν κινεῖται, τὸ δὲ μὴ κινούμενον ἠρεμεῖ, ἐπειδὴ πᾶν ἢ κινεῖται ἢ ἠρεμεῖ. τὸ ἄρα φερόμενον βέλος ἕως φέρεται ἠρεμεῖ, κατὰ πάντα τὸν τῆς φορᾶς χρόνον.* — d) Simpl. Phys. f. 238 a. *Ὁ μὲν οὖν λόγος — εὐηθέστατος —, ὥς φησιν Εὔδημος, διὰ τὸ προφανῆ τὸν παραλογισμὸν ἔχειν.* Optime hoc argumentum explicatur a Baylio Dict. hist. crit. art. Zenon. lit. F.

158 **Diog. L. IX, 29.** Ἀρέσκει δ' αὐτῷ τάδε· κόσμους εἶναι ***) κενόν τε μὴ εἶναι· γεγενῆσθαι δὲ τὴν τῶν πάντων φύσιν ἐκ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ καὶ ξηροῦ καὶ ὑγροῦ λαμβανόντων εἰς ἄλληλα τὴν μεταβολήν. γένε-

---

*) Leg. *ἄπειρά ἐστι σημεῖα.* — **) *τῷ* deest in edit. — ***) Hesych. Miles. p. 26 ed. Or. *κόσμον εἶναι.* In seqq. vulg. *λαμβανόντων αὐτῶν.* Hoc eiecit Cobet.

σίν τ' ἀνθρώπων ἐκ γῆς εἶναι καὶ ψυχὴν κρᾶμα ὑπάρχειν ἐκ τῶν προειρημένων κατὰ μηδενὸς τούτων ἐπικράτησιν.

Absonum est quod Zeno plures mundos statuisse perhibetur. Reliqua quamquam minus offendant, tamen dubium an ipse physicam explicaverit. Idem cadit in Melissum, cf. n. 166, not., et Zeller *Philos. d. Gr.* I, p. 422. 444 ed. 2.

4. Melissus.

Diog. L. IX, 24. *Μέλισσος — Σάμιος. οὗτος ἤκουσε Παρμενίδου* [a]. *— — γέγονε δὲ καὶ πολιτικὸς ἀνὴρ καὶ ἀποδοχῆς παρὰ τοῖς πολίταις ἠξιωμένος· ὅθεν καὶ ναύαρχος αἱρεθεὶς ἔτι καὶ μᾶλλον ἐθαυμάσθη διὰ τὴν οἰκείαν ἀρετήν* [b]. *— — φησὶ δ' Ἀπολλόδωρος ἠκμακέναι αὐτὸν κατὰ τὴν τετάρτην καὶ ὀγδοηκοστὴν Ὀλυμπιάδα.* 159

a) Hoc parum probabile est, et minus etiam illud verisimile quod Heraclitum audivisse traditur, apud Diog. l. l. — b) Athenienses a Samiis Melisso duce pugna navali victos esse narrat Aristot. ap. Plut. V. Pericl. c. 26; cf. adv. Colot. 32; Suid. s. v. *Μέλιτος*. Congruit computatio Apollodori. v. Clinton F. H. s. ann. 440. — Opus Melissi, quod reliquit, unicum *περὶ τοῦ ὄντος* inscriptum fuisse testatur Suid. l. l., *περὶ φύσεως* Galen. ad Hippocr. d. Natur. Hom. I, p. 5 Kuehn.; de Elem. sec. Hippocr. I, 9, p. 487 Kuehn.: *τὰ γὰρ τῶν παλαιῶν ἅπαντα περὶ φύσεως ἐπιγέγραπται, τὰ Μελίσσου, τὰ Παρμενίδου, τὰ Ἐμπεδοκλέους, Ἀλκμαίωνός τε καὶ Γοργίου, καὶ Προδίκου, καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων*; *de ente et natura* Alexander Aphrod. et Nical. Damasc. apud Bessarion. in Calumn. Platon. II, 11. Ionica dialecto scriptum erat; de divisione v. ad n. 163. Reliquias, quas Simplicio maximam partem debemus, tractavit Brandis Commentatt. Eleat. Sect. III, p. 186 sqq., cf. Mullach Arist. de Melisso, X. G. p. 80—90. Aristotelici qui fertur libri de Xenophane, Zenone et Gorgia capp. I et II ad Melissum pertinere evicit Spalding Vindiciae Philosophor. Megaricor. p. 56 sqq.

Simplic. Phys. fol. 22 b. *Ὁ Μέλισσος — ἄρχεται τοῦ συγγράμματος οὕτως· „Εἰ μὲν μηδὲν ἔστι, περὶ τούτου τί ἂν λέγοιτο ὡς ἐόντος τινός; εἰ δέ τι ἔστιν,* 160

ἤτοι γινόμενόν ἐστιν ἢ αἰεὶ*) ἐόν. ἀλλ' εἰ γινόμενον, ἤτοι ἐξ ἐόντος ἢ ἐκ μὴ ἐόντος· ἀλλ' οὔτε ἐκ μὴ ἐόντος οἷόν τε γίνεσθαί τι, οὔτε ἄλλο μὲν οὐδὲν ἐόν, πολλῷ δὲ μᾶλλον τὸ ἁπλῶς ἐόν· οὔτε ἐκ τοῦ ἐόντος· εἴη γὰρ ἂν οὕτω καὶ οὐ γίνοιτο. οὐκ ἄρα γινόμενόν ἐστι τὸ ἐόν· αἰεὶ ἐὸν ἄρα ἐστίν. Οὔτε φθαρήσεται τὸ ἐόν· οὔτε γὰρ ἐς τὸ μὴ ἐὸν οἷόν τε τὸ ἐὸν μεταβάλλειν· συγχωρέεται γὰρ καὶ τοῦτο ὑπὸ τῶν φυσικῶν· οὔτε ἐς ἐόν· μένοι γὰρ ἂν πάλιν οὕτω γε καὶ οὐ φθείροιτο. οὔτε ἄρα γέγονε τὸ ἐόν οὔτε φθαρήσεται· αἰεὶ ἄρα ἦν τε καὶ ἔσται."

Cf. Meliss. ap. Simpl. fol. 34 b. Aristot. d. Xenoph. Zen. Gorg. c. 1. *εἰ δ' ὄντων τινῶν ἀεὶ ἕτερα προσγίγνοιτο, πλέον ἂν καὶ μεῖζον τὸ ὂν* **) *γεγονέναι· ᾧ δὴ πλέον καὶ μεῖζον, τοῦτο γενέσθαι ἂν ἐξ οὐδενός. οὐ γὰρ ἐν τῷ ἐλάττονι τὸ πλέον, οὐδ' ἐν τῷ μικροτέρῳ τὸ μεῖζον ὑπάρχειν.*

161 **Melissus ap. Simpl. l. l.** *Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ γενόμενον ἀρχὴν ἔχει, τὸ μὴ γενόμενον ἀρχὴν οὐκ ἔχει, τὸ δ' ἐὸν οὐ γέγονεν, οὐκ ἂν ἔχοι ἀρχήν. ἔτι δὲ τὸ φθειρόμενον τελευτὴν ἔχει· εἰ δέ τί ἐστιν ἄφθαρτον, τελευτὴν οὐκ ἔχει· τὸ ἐὸν ἄρα ἄφθαρτον ἐὸν τελευτὴν οὐκ ἔχει· τὸ δὲ μήτε ἀρχὴν ἔχον μήτε τελευτὴν ἄπειρον τυγχάνει ἐόν· ἄπειρον ἄρα τὸ ἐόν.*

Cf. Meliss. ap. Simpl. Phys. f. 24 a. *Ἀλλ' ὥσπερ ἔστιν αἰεί, οὕτω καὶ τὸ μέγαθος ἄπειρον αἰεὶ χρὴ εἶναι.* Cf. Arist. d. Xenoph. Zen. Gorg. l. l. Aristoteles Melissum vituperat plus semel, velut Met. *Α*, 5 (una cum Xenophane), Phys. I, 2. 3 (*φορτικός*), praesertim propter hanc conclusionem dissolutiorem Elench. Soph. 6. Et ipse quidem Melissus, deesse aliquid sentiens, id in hunc modum supplevisse videtur, ap. Simpl. Phys. f. 23 b. *οὐ γὰρ αἰεὶ εἶναι ἀνυστὸν ὅ τι μὴ πᾶν ἐστι.*

162 **Melissus ap. Simpl. l. l.** *Εἰ δὲ ἄπειρον, ἕν. εἰ γὰρ δύο εἴη, οὐκ ἂν δύναιτο ἄπειρα εἶναι, ἀλλ' ἔχοι ἂν πεί-*

---

*) Vulgo *ἀεί.* Restituimus ionismum, itemque in sequentibus. — **) Vulgo *ἕν.* De sequentibus cf. Mullach l. c. p. 3.

ρατα πρὸς ἄλληλα· ἄπειρον δὲ τὸ ἐόν· οὐκ ἄρα πλείω τὰ ἐόντα· ἓν ἄρα τὸ ἐόν.

Cf. Meliss. ap. Simpl. Phys. f. 23 b. Arist. d. Xenoph. l. l., qui addit ἓν δὲ ὂν ὅμοιον εἶναι πάντῃ· εἰ γὰρ ἀνόμοιον, πλείω ὄντα οὐκ ἂν ἔτι ἓν εἶναι, ἀλλὰ πολλά, quae ex sequentibus translata esse videntur, argumentorum serie leviter inflexa. Eodem pertinent haec Melissi l. l.: εἰ διῄρηται τὸ ἐόν, κινέεται· κινεόμενον δὲ οὐκ ἂν εἴη ἅμα, quae sunt ad argumentum de motu referenda, v. num. sq.

Melissus ap. Simpl. l. l. Ἀλλὰ μὴν εἰ ἕν, καὶ ἀκίνητον· τὸ γὰρ ἓν ἐὸν ὁμοῖον αἰεὶ ἑωυτῷ· τὸ δὲ ὁμοῖον οὔτ' ἂν ἀπόλοιτο, οὔτ' ἂν μέζον γίνοιτο, οὔτε μετακοσμέοιτο, οὔτε ἀλγέοι, οὔτε ἀνιῷτο *). εἰ γάρ τι τούτων πάσχοι, οὐκ ἂν ἓν εἴη· τὸ γὰρ ἡντιναοῦν κίνησιν κινεόμενον ἔκ τινος καὶ ἐς ἕτερόν τι μεταβάλλει· οὐδὲν δὲ ἦν ἕτερον παρὰ τὸ ἐόν· οὐκ ἄρα τοῦτο κινήσεται. Καὶ κατ' ἄλλον δὲ τρόπον οὐδὲν κενεόν ἐστι τοῦ ἐόντος· τὸ γὰρ κενεὸν οὐδέν ἐστιν· οὐκ ἂν οὖν εἴη τό γε μηδέν. οὐ κινέεται οὖν τὸ ἐόν· ὑποχωρῆσαι γὰρ οὐκ ἔχει οὐδαμῇ, κενεοῦ μὴ ἐόντος. ἀλλ' οὐδὲ ἐς ἑωυτὸ συσταλῆναι δυνατόν [a]. εἴη γὰρ ἂν οὕτως ἀραιότερον ἑωυτοῦ καὶ πυκνότερον· τοῦτο δὲ ἀδύνατον. τὸ γὰρ ἀραιὸν ἀδύνατον ὁμοίως εἶναι πλῆρες τῷ πυκνῷ, ἀλλ' ἤδη τὸ ἀραιόν γε κενεώτερον γίνεται τοῦ πυκνοῦ· τὸ δὲ κενεὸν οὐκ ἔστιν. εἰ δὲ πλῆρές ἐστι τὸ ἐὸν ἢ μή, κρίνειν χρὴ τῷ ἐσδέχεσθαί τι αὐτὸ ἄλλο, ἢ μή· εἰ γὰρ μὴ ἐσδέχεται, πλῆρες· εἰ δὲ ἐσδέχοιτό τι, οὐ πλῆρες· εἰ οὖν ἐστι μὴ κενεόν, ἀνάγκη πλῆρες εἶναι· εἰ δὲ τοῦτο, μὴ κινέεσθαι· οὐχ ὅτι μὴ δυνατὸν διὰ πλήρεος κινέεσθαι, ὡς ἐπὶ τῶν σωμάτων λέγομεν [b], ἀλλ' ὅτι πᾶν τὸ ἐὸν οὔτε ἐς ἐὸν δύναται κινέεσθαι· οὐ γάρ ἐστι τι παρ' αὐτό· οὔτε ἐς τὸ μὴ ἐόν· οὐ γάρ ἐστι τὸ μὴ ἐόν. 163

a) Scil. διακρινόμενον sive συγκρινόμενον. — b) V. loc. sq.

*) Vulgo ἀλγεῖ et ἀνιᾶται. Herod. IV, 130. ἀνιῴατο.

Cf. Arist. d. Xenoph. l. l., qui easdem conclusiones, sed brevius et compositius affert: *ἀΐδιον δὲ ὂν ἄπειρόν τε καὶ ὅμοιον πάντῃ, ἀκίνητον εἶναι τὸ ἕν· οὐ γὰρ ἂν κινηθῆναι μὴ εἴς τι ὑποχωρῆσαν· ὑποχωρῆσαι δὲ ἀνάγκην εἶναι ἤτοι εἰς πλῆρες ἰὸν ἢ εἰς κενόν. τούτων δὲ τὸ μὲν οὐκ ἂν δέξασθαι, τὸ πλῆρες, τὸ δὲ οὐκ εἶναι οὐδέν, τὸ κενόν.* Ceterum ex loco supra laudato aliisque fragmentis huic similibus quae fuerit totius libri dispositio existimari potest. Nam videtur, praecipuis argumentis in initio operis ad compendium propositis, deinde singula capita copiosius pertractasse, addita simul, id quod ex Arist. de Xenoph. l. l. colligitur, dissentientium refutatione. Ex accuratiore illa argumentorum explicatione haec adiicere non alienum erit, quae leguntur ap. Simpl. Phys. f. 24 a. *Εἰ γὰρ ἑτεροιοῦται, ἀνάγκη τὸ ἐὸν μὴ ὁμοῖον εἶναι, ἀλλ' ἀπόλλυσθαι τὸ πρόσθεν ἐόν, τὸ δὲ οὐκ ἐὸν γίνεσθαι. εἰ τοίνυν τρισμυρίοισι* *) *ἔτεσιν ἑτεροῖον γίνοιτο τὸ πᾶν, ὀλέοιτο* **) *ἂν ἐν τῷ παντὶ χρόνῳ. Ἀλλ' οὐδὲ μετακοσμηθῆναι ἀνυστόν· ὁ γὰρ κόσμος ὁ πρόσθεν ἐὼν οὐκ ἀπόλλυται* ***), *οὔτε ὁ μὴ ἐὼν γίνεται. — Οὐδὲ ἀλγέει· οὐ γὰρ ἂν πᾶν εἴη ἀλγεινόν· οὐ γὰρ ἂν δύναιτο αἰεὶ εἶναι χρῆμα ἀλγεινόν· οὐδ' ἂν ἔχοι* †) *ἴσην δύναμιν τῷ ὑγιεῖ· οὔτ' ἂν ὁμοῖον εἴη, εἰ ἀλγέοι· ἀπογινομένου γάρ τευ ἂν ἀλγέοι ἢ προσγινομένου, καὶ οὐκ ἂν ἔτι ὁμοῖον εἴη. οὐδ' ἂν τὸ ὑγιὲς ἀλγῆσαι δύναιτο· ἀπὸ γὰρ ἂν ὄλοιτο τὸ ὑγιὲς καὶ τὸ ἐόν, τὸ δὲ οὐκ ἐὸν γένοιτο. καὶ περὶ τοῦ ἀνιῆσθαι ὁ αὐτὸς λόγος τῷ ἀλγέοντι.*

164 **Melissus ap. Simpl. fol. 24 a; 19 a.** *Εἰ μὲν ἐὸν ἔστι* ††), *δεῖ αὐτὸ ἓν εἶναι· ἓν δὲ ἐόν, δεῖ αὐτὸ σῶμα μὴ ἔχειν. εἰ δὲ ἔχοι* †††) *πάχος, ἔχοι ἂν μόρια καὶ οὐκέτι ἂν εἴη ἕν.*

Cf. Arist. d. Xenoph. c. 2. Intelligitur ex hoc loco quam caute hoc Aristotelis testimonio uti debeamus, Met. *Α*, 5. *Παρμενίδης μὲν γὰρ ἔοικε τοῦ κατὰ τὸν λόγον ἑνὸς* (Unum intellectuale) *ἅπτεσθαι, Μέλισσος δὲ τοῦ κατὰ τὴν ὕλην· διὸ καὶ ὁ μὲν πεπερασμένον, ὁ δ' ἄπειρόν φησιν εἶναι αὐτό. Ξενοφάνης δὲ — — οὐθὲν διεσαφήνισεν, οὐδὲ τῆς φύσεως τούτων οὐδετέρας ἔοικε θιγεῖν, ἀλλ' εἰς τὸν ὅλον οὐρανὸν ἀποβλέψας τὸ ἓν εἶναί φησι τὸν θεόν.* Ubi quae de Xenophane adiiciuntur ostendunt hoc iudicium non in eo inniti, quod Melissus *τὸ ἓν* et *τὸν κόσμον* idem esse statuebat, v. loc. ad n. 163. laud.: verum Aristoteles id placitum Eleaticis com-

---

*) Vulg. *ἐν τριχὶ μιῇ μυρίοις.* Corr. Brandis. — **) Vulg. *ὀλεῖται.* — ***) Vulg. *ἀπολεῖται.* — †) Vulg. *οὐδ' ἔχει.* — ††) Vulg. *εἴη.* — †††) Vulg. *ἔχει.*

mune fuisse existimabat; de Coelo III, 1. *ἐκεῖνοι δὲ* (sc. *Μέλισσος καὶ Παρμενίδης*) *διὰ τὸ μηθὲν μὲν ἄλλο παρὰ τὴν τῶν αἰσθητῶν οὐσίαν ὑπολαμβάνειν εἶναι, τοιαύτας δέ τινας* (sc. *ἀγενήτους καὶ ἀκινήτους*) *νοῆσαι πρῶτοι φύσεις, εἴπερ ἔσται τις γνῶσις ἢ φρόνησις, οὕτω μετήνεγκαν ἐπὶ ταῦτα τοὺς ἐκεῖθεν λόγους.* Aristoteles igitur, si Melisso Unum materiale tribuebat, id maxime spectasse videtur, quod ille Uni, quantum sciamus, non cogitationem tribuebat, verum sanitatem tantummodo, v. loc. ad n. 163. citatum, et palmariam quandam excellentiam, *τοῦ γὰρ ἐόντος ἀληθινοῦ κρέσσον οὐδέν*, v. loc. sq. extr.

Melissus ap. Simpl. de Coelo fol. 137a, v. Scholl. Aristot. p. 509 b. cf. Aristocl. ap. Eus. Pr. Ev. XIV, 17. 165

Εἰ γὰρ ἦν πολλά, τοιαῦτα χρῆν) αὐτὰ εἶναι, οἷόν περ ἐγώ φημι τὸ ἓν εἶναι. εἰ γὰρ ἔστι γῆ καὶ ὕδωρ καὶ ἀὴρ καὶ σίδηρος καὶ χρυσὸς καὶ πῦρ, καὶ τὸ μὲν ζῳὸν**) τὸ δὲ τεθνηκός, καὶ μέλαν καὶ λευκὸν καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἅσσα***) οἱ ἄνθρωποί φασιν εἶναι ἀληθέα †), εἰ δὴ ταῦτα ἔστι καὶ ††) ἡμέες ὀρθῶς ὁρέομεν καὶ ἀκούομεν, εἶναι χρὴ ἕκαστον τοιοῦτον, οἷόν περ τὸ πρῶτον ἔδοξεν ἡμῖν†††), καὶ μὴ μεταπίπτειν μηδὲ γίνεσθαι ἑτεροῖον, ἀλλ' αἰεὶ εἶναι ἕκαστον οἷόν περ ἔστιν*). νῦν δέ φαμεν ὀρθῶς ὁρῆν καὶ ἀκούειν καὶ συνιέναι· δοκέει δὲ ἡμῖν τό τε θερμὸν ψυχρὸν γίνεσθαι καὶ τὸ ψυχρὸν θερμόν, καὶ τὸ σκληρὸν μαλθακὸν καὶ τὸ μαλθακὸν σκληρόν, καὶ τὸ ζῳὸν**) ἀποθνήσκειν καὶ ἐκ μὴ ζῶντος γίνεσθαι, καὶ ταῦτα πάντα ἑτεροιοῦσθαι, καὶ ὅ τι ἦν τε καὶ ὃ νῦν ἔστιν***) οὐδὲν ὁμοῖον εἶναι, ἀλλ' ὅ τε σίδηρος σκληρὸς ἐὼν τῷ δακτύλῳ κατατρίβεσθαι ὁμουρέων †) καὶ χρυσὸς καὶ λίθος καὶ ἄλλο ὅ τι ἰσχυρὸν δοκέει εἶναι πᾶν· ὥστε συμβαίνει μήτε ὁρῆν μήτε τὰ ἐόντα γινώσκειν, ἐξ ὕδα-*

*) Vulg. *πολλὰ τοιαῦτα, χρή*. — **) Simpl. *ζῷον*, Aristocl. *ζῶν*. — ***) Simpl. *τὰ ἄλλα, ὅσα φασὶν εἶναι ἄνθρωποι*. — †) Aristocl. *ἀληθῶς*. — ††) Arist. *ἢ καί*. — †††) Arist. *εἶναι ἐχρῆν, καὶ τὸ ἐὸν τοιοῦτον, οἷον πρῶτον ἔδοξεν ἡμῖν εἶναι*. — *) Arist. *ἕτερον, ἀλλ' εἶναι ὅμοιον, οἷόν περ ἐστὶ ἕκαστον*. — **) Arist. *ζῶν*, Simpl. *ζῷον*. — ***) Simpl. om. *ἔστιν*. — †) Libb. *ὁμοῦ ῥέων*. Corr. Bergk. *ὁμουρέων* est digito conterminus, aptatus.

τός τε γῇ καὶ λίθοις γίνεσθαι. οὐ τοίνυν ταῦτα ἀλλήλοις ὁμολογέει· φαμένοις γὰρ εἶναι πολλὰ ἀΐδια καὶ εἴδεα τε καὶ ἰσχὺν ἔχοντα πάντα ἑτεροιοῦσθαι ἡμῖν δοκέει καὶ μεταπίπτειν ἐκ τοῦ ἑκάστοτε ὁρεομένου. δῆλον τοίνυν ὅτι οὐκ ὀρθῶς ὁρέομεν *), *οὐδὲ ἐκεῖνα πολλὰ ὀρθῶς δοκέει εἶναι. οὐ γὰρ ἂν μετέπιπτεν, εἰ ἀληθέα ἦν, ἀλλ' ἦν, οἷόν περ ἐδόκεε ἕκαστον, τοιοῦτον· τοῦ γὰρ ἐόντος ἀληθινοῦ κρέσσον οὐδέν. ἢν δὲ μεταπέσῃ, τὸ μὲν ἐὸν* **) *ἀπώλετο, τὸ δὲ οὐκ ἐὸν γέγονεν. οὕτως οὖν εἰ πολλὰ ἦν* ***), *τοιαῦτα χρῆν* †) *εἶναι, οἷόν περ τὸ ἕν.*

Cf. Aristot. l. l.

166 **Io. Philop. in Arist. Phys. *B*. p. 3 b.** *ὁ Μέλισσος ἐν τοῖς πρὸς ἀλήθειαν ἓν εἶναι λέγων τὸ ὂν ἐν τοῖς πρὸς δόξαν δύο φησὶν εἶναι τὰς ἀρχὰς τῶν ὄντων, πῦρ καὶ ὕδωρ.*

Haec produnt sectatorem Parmenidis. Apud Stob. Ecl. I, p. 60. *Μέλισσος καὶ Ζήνων τὸ ἓν καὶ πᾶν (ἀπεφήναντο), καὶ μόνον ἀΐδιον καὶ ἄπειρον τὸ ἕν, καὶ τὸ μὲν ἓν τὴν ἀνάγκην, ὕλην δὲ αὐτῆς τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, εἴδη δὲ τὸ νεῖκος καὶ τὴν φιλίαν* etc., ante *καὶ τὸ μὲν ἓν* nomen Empedoclis excidisse videtur. Cf. in Zenone n. 158, not.

5. Empedocles.

167 **Diog. L. VIII, 51.** *Ἐμπεδοκλῆς — Ἀκραγαντῖνος — — λαμπρᾶς ἦν οἰκίας* [a]. **74**. *ἤκμαζε δὲ κατὰ τὴν τετάρτην καὶ ὀγδοηκοστὴν Ὀλυμπιάδα* [b]. **55**. *φησὶ δὲ Νεάνθης ὅτι μέχρι Φιλολάου καὶ Ἐμπεδοκλέους ἐκοινώνουν οἱ Πυθαγορικοὶ τῶν λόγων. ἐπεὶ δ' αὐτὸς διὰ τῆς ποιήσεως ἐδημοσίωσεν αὐτά, νόμον ἔθεντο μηδενὶ μεταδώσειν ἐποποιῷ. — — τίνος μέντοι γ' αὐτῶν ἤκουσεν ὁ Ἐμπεδοκλῆς οὐκ εἶπε· τὴν γὰρ προφερομένην πρὸς Τηλαύγους ἐπιστολὴν ὅτι μετέσχεν Ἱππάσου καὶ Βροντίνου μὴ*

---

*) Simpl. *ἑωρῶμεν*. — **) Coni. Brandis *Gesch. d. Philos.* I, p. 403. Cod. *τὸ μέσον*. — ***) Vulg. *εἴη*. — †) Vulg. *χρή*.

εἶναι ἀξιόπιστον. ὁ δὲ Θεόφραστος Παρμενίδου φησὶ ζηλωτὴν αὐτὸν γενέσθαι καὶ μιμητὴν ἐν τοῖς ποιήμασι [c]. 58. φησὶ δὲ Σάτυρος ἐν τοῖς βίοις ὅτι καὶ ἰατρὸς ἦν καὶ ῥήτωρ ἄριστος. Γοργίαν γοῦν τὸν Λεοντῖνον αὐτοῦ γενέσθαι μαθητήν. 59. τοῦτον φησὶν ὁ Σάτυρος λέγειν, ὡς αὐτὸς παρείη τῷ Ἐμπεδοκλεῖ γοητεύοντι [d]. 67. περὶ δὲ τοῦ θανάτου αὐτοῦ διάφορός ἐστιν ὁ λόγος [e]. 77. τὰ μὲν οὖν Περὶ φύσεως αὐτῷ καὶ οἱ Καθαρμοὶ εἰς ἔπη τείνουσι πεντακισχίλια [f].

a) Cf. Sturz Empedocl. Agrig. p. 98, Karsten p. 5. Magna etiam ipsius apud cives erat auctoritas, qua ad libertatem patriae adversus tyrannos defendendam atque firmandam usus esse traditur, v. Aristot. et Timaeum Sic. ap. Diog. L. VIII, 63 sqq.; 66. Agrigentum tunc et numero civium et opibus cummaxime floruisse constat ex Diod. Sic. XIII, 84. — b) Cf. Apollod. ap. Diog. L. VIII, 52; Aristot. Met. *A*, 3. — c) Cf. supra n. 98 b. Aliorum testimoniis ad Eleaticos refertur, velut Theophrasti et quibus modo Xenophanis modo Parmenidis auditor fuisse perhibetur, Simplic. fol. 6 b.; Diog. L. VIII, 56; Suid. v. Παρμενίδης, Olympiod. in Plat. Gorg. ap. Sturz p. 34. Ab Aristotele identidem cum Anaxagora coniungitur propter placitorum similitudinem, quae tamen speciosior est quam verior. Quid quod nonnulli Empedoclem Anaxagorae discipulum fuisse affirmabant, v. Diog. L. VIII, 56. — d) Medicae artis peritia summe apud aequales claruit. De magicis artibus cf. ipsius versus ap. Diog. L. VIII, 60, quibus non solum morborum et senectutis medicamenta pollicetur, verum etiam quibus ventus et imber et aestus vel placari vel incitari possint, animae ex inferis excitari, cf. Sturz p. 35 sq.; Karsten p. 19 sq. De rhetorica Diog. L. VIII, 57 citat Aristotelem: Ἀριστοτέλης ἐν τῷ Σοφιστῇ φησι πρῶτον Ἐμπεδοκλέα ῥητορικὴν εὑρεῖν, Ζήνωνα δὲ διαλεκτικήν, cf. Sext. Emp. adv. Math. VII, 6. Quintil. Instit. III, 1, 8. Gorgiam eius discipulum fuisse propter tempora parum probabile est, cf. n. 190, not. a. — e) Heraclides Ponticus ap. Diog. L. VIII, 67 sq. prodit Empedoclem sacrificio instituto et epulis inter amicos peractis, cum ceteri se somno dedissent, ipsum mane nusquam inventum esse, ut divinitus de terra sublatus esse videretur. Notior est illa fabula, omnium ore et scriptis pervulgata, Empedoclem in ardentem Aetnam insiluisse, deus immortalis haberi dum cuperet, ut ait Horatius ad Pisones v. 464 sqq., cf. Karsten p. 54 sqq. A civibus mature summis post mortem honoribus affectus esse vide-

tur, velut Pythagoras a Metapontinis, v. n. 98, not. c. — f) De scriptis praeter Sturzium et Karsten v. H. Stein Empedocl. Agrig. fragm. p. 1—25. Inprimis nobile erat carmen *περὶ φύσεως* h. e. de omni natura rerum, ad Pausaniam medicum, ut videtur, scriptum, a quo distinguendum illud, quod *Καθαρμοὶ* inscriptum erat, ad Agrigentinos de vita sancte et caste agenda compositum. Fragmentorum haud exiguus numerus exstat, unde de ingenio eius et vi poetica iudicari potest, quam veteres summis laudibus celebraverunt, v. Aristot. ap. D. L. VIII, 57. *ὅτι καὶ Ὁμηρικὸς ὁ Ἐμπεδοκλῆς καὶ δεινὸς περὶ τὴν φράσιν γέγονε, μεταφορικός τε ὢν καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς περὶ ποιητικὴν ἐπιτεύγμασι χρώμενος,* et prae ceteris Lucret. I, 716 sqq., de iis loquutus, qui quatuor elementa rerum esse statuerint:

quorum Acragantinus cum primis Empedocles est,
insula quem triquetris terrarum gessit in oris:
— — —
quae cum magna modis multis miranda videtur
gentibus humanis regio visendaque fertur,
rebus opima bonis, multa munita virum vi,
nil tamen hoc habuisse viro praeclarius in se
nec sanctum magis et mirum carumque videtur.
carmina quin etiam divini pectoris eius
vociferantur et exponunt praeclara reperta,
ut vix humana videatur stirpe creatus.

Peculiarem librum de Empedocle scripserat Theophrastus, v. Diog. L. V, 53. Reliquias congesserunt, emendaverunt, commentariis illustraverunt Sturz Lips. 1805, Karsten Amstelod. 1838, H. Stein Bonnae 1852. Cf. Th. Bergk de prooemio Empedoclis, Berol. 1839; Panzerbieter *Beiträge z. Kritik u. Erkl. des Empedocl.*, *Meining.* 1844; Schneidewin in Philologo VI (1851), p. 155—167; Mullach Quaestt. Empedocl. Berol. 1850. 1853.

168 **Sext. Empir. adv. Math. VII, 123.** *Λέγει δὲ (Ἐμπεδοκλῆς ὁ Ἀκραγαντῖνος) περὶ μὲν τοῦ μὴ ἐν ταῖς αἰσθήσεσι τὴν κρίσιν τἀληθοῦς ὑπάρχειν οὕτως·*

Στεινωποὶ μὲν γὰρ παλάμαι κατὰ γυῖα κέχυνται,
πολλὰ δὲ δείλ' ἔμπαια τά τ' ἀμβλύνουσι μερίμνας·

N. 168. vs. 1. Theophr. de Sens. 7. *στεινόποροι.* — 2. libb. *πολλὰ δὲ δειλεμπέα τά τ' ἀμβλ.* Proc. in Tim. p. 175. *ὃ καὶ Ἐμπ. ἡμῶν κατοδυρόμενος ἔφη· πολλὰ δὲ δείν' ἔπεα, τά τε ἀμβλ. μερίμνας· πολλὰ γὰρ ἐμπίπτοντα τοῖς ὄντως ἡμῖν δειλοῖς — ἀμβλύνει τὴν τῶν ὄντων θεωρίαν.* Corr. Bergk, Emperius, Karsten.

παῦρον δὲ ζωῆς ἀβίου μέρος ἀθρήσαντες,
ὠκύμοροι καπνοῖο δίκην ἀρθέντες ἀπέπταν,
αὐτὸ μόνον πεισθέντες ὅτῳ προσέκυρσεν ἕκαστος,
πάντοσ' ἐλαυνόμενοι, τὸ δ' ὅλον μὰψ εὔχεται εὑρεῖν·
οὕτως οὔτ' ἐπιδερκτὰ τάδ' ἀνδράσιν οὔτ' ἐπακουστὰ
οὔτε νόῳ περιληπτά.

124. περὶ δὲ τοῦ μὴ εἶναι εἰς τὸ παντελὲς ἄληπτον τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἱκνεῖται ὁ ἀνθρώπινος λόγος ληπτὴν ὑπάρχειν, διασαφεῖ τοῖς προκειμένοις ἐπιφέρων·

σὺ δ' οὖν, ἐπεὶ ὧδ' ἐλιάσθης,
πεύσεαι, οὐ πλεῖόν γε βροτείη μῆτις ὄρωρε.

καὶ διὰ τῶν ἑξῆς ἐπιπλήξας τοῖς πλέον ἐπαγγελλομένοις γιγνώσκειν παρίστησιν ὅτι τὸ δι' ἑκάστης αἰσθήσεως λαμβανόμενον πιστόν ἐστι, τοῦ λόγου τούτων ἐπιστατοῦντος, καίπερ πρότερον καταδραμὼν τῆς ἀπ' αὐτῶν πίστεως. φησὶ γάρ·

Ἀλλὰ θεοὶ τῶν μὲν μανίην ἀποτρέψατε γλώσσης,
ἐκ δ' ὁσίων στομάτων καθαρὴν ὀχετεύσατε πηγήν,
καὶ σέ, πολυμνήστη λευκώλενε παρθένε Μοῦσα,
ἄντομαι ὧν θέμις ἐστὶν ἐφημερίοισιν ἀκούειν,
πέμπε παρ' Εὐσεβίης ἐλάουσ' εὐήνιον ἅρμα.

* * *

Μηδέ σέ γ' εὐδόξοιο βιήσεται ἄνθεα τιμῆς
πρὸς θνητῶν ἀνελέσθαι ἐφ' ᾧ θ' ὁσίης πλέον εἰπεῖν

Vs. 3. libb. *ζωῆσι* vel *ζώοισι βίου*. Corr. Scaliger. — 6. libb. *τὸ δὲ ὅλον εὔχεται*. Corr. Stein. — 7. *οὕτως* Diog. L. IX, 73, Sext. Emp. *αὐτῷ* vel *αὐτός*. — 8. δ' add. Bergk. — 9. *οὐ πλέον ἦγε* idem, nisi malis *βροτοῖς ἦ*. Karsten: *πεύσεαι οὐ πλέον' ἠὲ*, Stein: *οὐ πλέον ἠέ*. Sensus: Tu ergo, quandoquidem huc i. e. in hanc vitam delatus es, cognosces quantum humana ratio valet. — 13. Sensus: Concedo mihi audire quantum fas est mortalibus, agilem ab adyto Pietatis currum prosequens. — Post vs. 14 lacunam indicavimus, nam in sequentibus loquitur Musa. Stein dedit *μηδὲ μέ γ'* etc., orationem continuans. Sensus: Neque te flores famosi honoris a mortalibus carpendi impellent ut plura quam fas sit audacter enunties, scilicet ut summam sapientiae gloriam adeptus esse videaris. — 16. libb. *ἐφωθοσείης, ἐφ' ᾧ θοσείης, ἐφ' ᾧ θώης*. Clem. Alex. Strom. V, p. 576 A. *ἐφ' ᾧ θ'*

θάρσει καὶ τότε δὴ σοφίης ἐπ' ἄκροισι θοάζειν.
ἀλλ' ἄγ' ἄθρει πάσῃ παλάμῃ πῇ δῆλον ἕκαστον,
μήτε τιν' ὄψιν ἔχων πίστει πλέον ἢ κατ' ἀκουὴν
ἢ ἀκοὴν ἐρίδουπον ὑπὲρ τρανώματα γλώσσης,
μήτε τι τῶν ἄλλων ὁπόσῃ πόρος ἐστὶ νοῆσαι·
γυίων πίστιν ἔρυκε, νόει δ' ᾗ δῆλον ἕκαστον.

Est pars exordii carminis de natura rerum, querelas de vitae brevitate et miseria, de humanae cognitionis angustiis, de sensuum fallaciis continentis. Nihilominus se veritatem, quantum quidem humani ingenii acies valeat, explicaturum pollicetur, adiuvantibus Musa et Pietate. Sententia in universum conspirat cum Eleaticis, cf. Xenophanes n. 139, Parmenides n. 143. Adde Cic. Acad. pr. II, 23, 74. *Furere tibi Empedocles videtur, at mihi dignissimum rebus iis, de quibus loquitur, sonum fundere. Num ergo is excaecat nos aut orbat sensibus, si parum magnam vim censet in iis esse ad ea, quae sub eos subiecta sunt, iudicanda? Parmenides, Xenophanes minus bonis quamquam versibus, sed tamen illis versibus increpant eorum arrogantiam quasi irati, qui, quum sciri nihil possit, audeant se scire dicere.* Patet errare eos, qui Empedoclem Scepticis adnumerandum putabant, v. Cic. Acad. post. I, 12; Diog. L. IX, 73.

169 **Plut. de Plac. Ph. I, 30.** Ἐμπεδοκλῆς φύσιν μηδὲν εἶναι, μῖξιν δὲ τῶν στοιχείων καὶ διάστασιν· γράφει γὰρ οὕτως ἐν τῷ πρώτῳ φυσικῷ·

Τέσσαρα τῶν πάντων ῥιζώματα πρῶτον ἄκουε·
Ζεὺς ἀργὴς Ἥρη τε, φερέσβιος ἠδ' Ἀϊδωνεύς,
Νῆστίς θ' ἣ δακρύοις τέγγει κρούνωμα βρότειον [a].
Ἄλλο δέ τοι ἐρέω· φύσις οὐδενός ἐστιν ἁπάντων
θνητῶν, οὐδέ τις οὐλομένου θανάτοιο τελευτή,
ἀλλὰ μόνον μῖξίς τε διάλλαξίς τε μιγέντων
ἐστί, φύσις δ' ἐπὶ τοῖς ὀνομάζεται ἀνθρώποισιν [b].

ὁσίης. Deinde libb. εἰπεῖν. θάρσει καὶ τότε δὴ — θοάζει vel θοάζῃ. Praeeunte Hermanno corr. Bekker. — 18. Libb. ἀλλὰ γὰρ ἄθρει πᾶς. Corr. Karsten et Bergk. — 19. Bergk et Bekker πιστήν. — 21. Karsten ὅππῃ, Stein ὁπόσων. — 22. δ' Karsten pro vulgato θ'. — N. 169. vs. 1—3 leguntur ap. Sext. Emp. adv. Math. IX, 362, X, 315; Plut. Pl. Ph. I, 3, 33; Hippol. Ref. Haer. VII, 29, alios. — 2. comma posui post Ἥρη τε praeeunte Schneidewino Philol. VI, p. 156. De locutione τέγγει κρούνωμα v. Lobeck ad Soph. Aiac. vs. 376. — 7. ita Plut. adv. Colot. 10, alii. Plut. de Pl. Ph. φύσις δὲ βροτοῖς.

a) Primum quae sint quatuor omnium rerum radices audi. Iupiter candens et Iuno et fecundus Dis et Nestis, quae guttis suis tanquam lacrimis (cf. Lucret. I, 349) humectat fontem mortalem h. e. unde fluit omnis qui mortalibus apparet humor, velut imber, mare, fontes. Sunt quatuor elementa, quae primum Empedoclem hoc numero statuisse affirmat Aristoteles Met. *A*, 4. 7; de Gen. et Corr. II, 1, alii. Iupiter candens est Iupiter fulminans, ignitus, velut Heraclitus dicebat fulmen pro igne divino, v. supra n. 34. Iuno est aer, Pluto terra, denique *Νῆστις*, quo nomine, ducto illo a *νάω*, ut *ναρός, Νηρεύς*, apud Siculos colebatur quaedam Dea, v. Eustath. Ib. p. 1180, 14, est Lympha, aqua. Aliis locis aliis nominibus eadem elementa appellabat, cf. Karsten p. 334 sq.; Krische *Forschungen* p. 125. — b) Cf. hi versus ap. Plut. adv. Colot. 12:

νήπιοι, οὐ γάρ σφιν δολιχόφρονές εἰσι μέριμναι,
οἳ δὴ γίνεσθαι πάρος οὐκ ἐὸν ἐλπίζουσιν
ἤ τι καταθνήσκειν τε καὶ ἐξόλλυσθαι ἁπάντῃ

et Arist. de Xen. Z. G. 3, vs. 48—50 ed. Stein.

Quod res fieri negabat, in hoc sentiebat cum Eleaticis, v. supra n. 134. 144. 148; quod omnes rerum vicissitudines nihil nisi mixtionem et dissipationem esse docebat, id ad Anaxagorae magis doctrinam accedit, unde a nonnullis Anaxagorae discipulus fuisse putabatur, v. n. 167, not. c. Causae mixtionis et dissipationis sunt Amor et Discordia, de quibus v. n. 170. Ipsa elementa rerum h. e. ignem, aerem, terram, aquam ponebat esse aeterna, immutabilia (*ἀμετάβλητα*), paria inter se et simplicia: quare cavendum ne confundas ea cum his adspectabilibus, quae ex aeternis illis mixta atque concreta sunt et mutabilia, quum illa semper sibi constent et divinae naturae non allegorice tantum, sed proprie dicantur. Praecipuas elementorum qualitates ad haec paria retulisse videtur, siccum humidum et calidum frigidum, unde nonnunquam duo in elementis opposita statuisse perhibetur, v. Simplic. Phys. f. 43 a, Stob. Ecl. phys. I, p. 288. Etiam Aristoteles Empedoclem, etsi quatuor statuat elementa, plerumque tamen iis uti tanquam duobus plus semel affirmat, de Gen. et Corr. II, 3. *ἔνιοι δ' εὐθὺς τέτταρα λέγουσιν, οἷον Ἐμπεδοκλῆς· συνάγει δὲ καὶ οὗτος εἰς τὰ δύο· τῷ γὰρ πυρὶ τἆλλα πάντα ἀντιτίθησιν*, cf. Met. *A*, 4, de Xenoph. Z. G. 2. Igni igitur terram et quae terrae cognata sunt, aquam et aerem, opposuisse videtur, praesertim in mundi generatione describenda, v. infra n. 173.

170

Empedocles ap. Simpl. Phys. fol. 34 a.

Δίπλ' ἐρέω· τοτὲ μὲν γὰρ ἓν ηὐξήθη μόνον εἶναι

ἐκ πλεόνων, τοτὲ δ' αὖ διέφυ πλέον' ἐξ ἑνὸς εἶναι.
δοιὴ δὲ θνητῶν γένεσις, δοιὴ δ' ἀπόλειψις·
τὴν μὲν γὰρ πάντων σύνοδος τίκτει τ' ὀλέκει τε,
ἡ δὲ πάλιν διαφυομένων θρυφθεῖσα διέπτη [a].
καὶ ταῦτ' ἀλλάσσοντα διαμπερὲς οὐδαμὰ λήγει,
ἄλλοτε μὲν Φιλότητι συνερχόμεν' εἰς ἓν ἅπαντα,
ἄλλοτε δ' αὖ δίχ' ἕκαστα φορεύμενα Νείκεος ἔχθει.
οὕτως ᾗ μὲν ἓν ἐκ πλεόνων μεμάθηκε φύεσθαι
ἠδὲ πάλιν διαφύντος ἑνὸς πλέον' ἐκτελέθουσι,
τῇ μὲν γίνονταί τε καὶ οὔ σφισιν ἔμπεδος αἰών·
ᾗ δὲ τάδ' ἀλλάσσοντα διαμπερὲς οὐδαμὰ λήγει,
ταύτῃ δ' αἰὲν ἔασιν ἀκίνητον κατὰ κύκλον.

* * *

Ἀλλ' ἄγε μύθων κλῦθι· μάθη γάρ τοι φρένας αὔξει·
ὡς γὰρ καὶ πρὶν ἔειπα πιφαύσκων πείρατα μύθων,
δίπλ' ἐρέω· τοτὲ μὲν γὰρ ἓν ηὐξήθη μόνον εἶναι
ἐκ πλεόνων, τοτὲ δ' αὖ διέφυ πλέον' ἐξ ἑνὸς εἶναι,
πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ γαῖα καὶ αἰθέρος ἤπιον ὕψος [b],
Νεῖκός τ' οὐλόμενον δίχα τῶν, ἀτάλαντον ἁπάντῃ,
καὶ Φιλότης ἐν τοῖσιν, ἴση μῆκός τε πλάτος τε [c]·
τὴν σὺ νόῳ δέρκευ, μηδ' ὄμμασιν ἧσο τεθηπώς·
ἥτις καὶ θνητοῖσι ἐνίζεται ἔμφυτος ἄρθροις,

N. 170. vs. 6. libb. *δρεπτή*. Corr. Scaliger. Stein dedit *θρεφθεῖσα*. — 7—13 leguntur etiam ap. Simplic. de Coelo, vs. 8. 9 ap. Simpl. Phys. fol. 6 b; 8 a; 310 a; Diog. L. VIII, 76, al. — 7. Simpl. fol. 8 a. *εἰς ἕνα κόσμον*. — 8. Ita Simpl. fol. 310 a, fol. 8 a, alii. Fol. 34 a. *δίχα πάντα*. — 9—13. Arist. Phys. VIII, 1, ubi Bekk. dedit *ᾗ μὲν — ἠδέ*, voce *οὕτως* ad Aristotelem relata. — 12. Simpl. *ᾗ δὲ διαλλάσσοντα*. — 13. libb. *ἀκίνητοι* vel *ἀκίνητα*. Corr. Bergk. — 14. Simpl. *μέθη γάρ τοι*, Stob. Floril. Append. p. 34 Gaisf. *μάθησις γάρ*, cf. Clem. Al. Strom. V, p. 589 C. *μάθη* debetur Bergkio. — 17—20. Simpl. Phys. fol. 6 b. — 18—20. Sext. Emp. adv. Math. IX, 10; X, 317. — 18. Simpl. *ἀέρος* s. *ἠέρος ἄπλετον ὕψος*, Clem. A. *αἰθέρος ἄπλετον ὕψος*, Plut. Discr. Adul. et Am. 32. *αἰθέρος ἤπιον ὕψος*. — 19. *ἁπάντῃ* Sext. utroque loco. Simpl. *ἕκαστον*. — 20. Sext. *ἴσον* et *μετὰ τοῖσιν*. Cf. Plut. Amator. 13. — vs. 22. Vulg. *νομίζεται*. Corr. Bergk. et Karsten.

τῇ τε φίλα φρονέουσ' ἰδ' ὁμοίια ἔργα τελοῦσι,
Γηθοσύνην καλέοντες ἐπώνυμον ἠδ' Ἀφροδίτην·
τὴν οὔτις μετ' ὅλοισιν ἑλισσομένην δεδάηκε
θνητὸς ἀνήρ· σὺ δ' ἄκουε λόγων στόλον οὐκ ἀπατηλόν.

* * *

Ταῦτα γὰρ ἶσά τε πάντα καὶ ἥλικα γέννᾰν ἔασι,
τιμῆς δ' ἄλλης ἄλλο μέδει, πάρα δ' ἦθος ἑκάστῳ.
καὶ πρὸς τοῖσιν ἄρ οὔτ' ἐπιγίνεται οὐδ' ἀπολήγει·
εἴτε γὰρ ἐφθείροντο, διαμπερὲς οὐκέτ' ἂν ἦσαν [d].

* * *

Οὐδέ τι τοῦ παντὸς κενεὸν πέλει οὐδὲ περισσόν·
τοῦτο δ' ἐπαυξήσειε τὸ πᾶν τί κε καὶ πόθεν ἐλθόν;
πῇ δέ κε καὶ ἀπολοίατ'; ἐπεὶ τῶνδ' οὐδὲν ἔρημον.
ἀλλ' αὔτ' ἔστιν ταῦτα, δι' ἀλλήλων δὲ θέοντα
γίνεται ἄλλοτε ἄλλα διηνεκές, αἰὲν ὁμοῖα [e].

a) Sensus: Dupliciter res et gignuntur et intereunt. Gignuntur, cum elementa in unum coeunt, quo simul quae ex elementis res fuerant compositae evanescunt. Intereunt res, cum secernuntur elementa, quo simul ipse interitus conficitur et evanescit h. e. alia concretio rerum praeparatur. — b) Aetherem solet dicere pro aere, cf. vs. 146; 198; 204; 211 ed. Stein. — c) *Νεῖκος* vocatur *ἀτάλαντον ἁπάντῃ* i. e. undique aequalibus ponderibus libratum s. omni ex parte aequale, eodem significatu quo *Φιλία* dicitur *ἴση μῆκός τε πλάτος τε* et sphaera Parmenidis *μεσσόθεν ἰσοπαλὴς πάντῃ* supra n. 147. Proprie haec attributa pertinent ad globi figuram. Metaphorice usurpantur de omni, quod suo pondere nixum, sua vi contentum alterius ope non indiget. Amorem in sequentibus dicit non oculis, sed mente contemplandum esse, in-

---

vs. 23. Stein ex cod. D. Simplicii *φρονέουσι καὶ ἄρθμια*. — 25. Simpl. *οὔτις μετ' ὅσοισιν*. Corr. Panzerb. — 27. Aliquid excidisse vidit Stein. Sermo est de elementis. cf. Arist. Gen. et Corr. II, 6. Propterea is versus, qui sequitur ap. Simplicium, *ἐν δὲ μέρει κρατέουσι περιπλομένοιο χρόνοιο*, eiiciendus videbatur. — 29. Simpl. *καὶ πρὸς τοῖς οὔτ' ἄρ*, cod. D. *ἄρ τι*. Sturz *καὶ πρὸς τοῖς ἄρα οὔτε τι γίνεται*. — 30. Vulgo *ἐφθ. διαμπερές, οὐκέτ'*. — 31. exstat ap. Plut. Pl. Ph. I, 18, Stob. Ecl. I, p. 378, al. Adiecit Stein coll. Arist. Xen. Z. G. 2. — 33. Vulg. *ἀπόλοιτο*. Corr. Panzerb.

esse vero etiam in ipsis mortalibus, qui eum Volupiam et Venerem appellent. Divinum autem illum Amorem, qui universis rebus subsit, a nemine dum mortali cognitum esse. — d) v. 27—30 sunt de quatuor elementis, cf. n. 169, not. — e) Neque vacuum est in universo neque quidquam superest, verum semper eadem remanent, mixtione tantum et discretione diversa. Inane esse negabat Empedocles perinde atque Eleatici, cf. Theophr. d. Sensu 13, Arist. d. Coelo IV, 2, Parmenides n. 146. Differebat in hoc, quod meatus quosdam s. *πόρους* et fluxus s. *ἀπορροάς* esse statuebat, quibus corpora et corporum elementa mutuo inter se commearent, v. Plut. Qu. Nat. 19, 3. *σκόπει δὴ κατ' Ἐμπεδοκλέα γνοὺς ὅτι „πάντων εἰσὶν ἀπορροαὶ ὅσσ' ἐγένοντο"· οὐ γὰρ ζῴων μόνον οὐδὲ φυτῶν, οὐδὲ γῆς καὶ θαλάττης, ἀλλὰ καὶ λίθων ἄπεισιν ἐνδελεχῶς πολλὰ ῥεύματα καὶ λίθων καὶ σιδήρου.* Plato Men. p. 76 C. *Σ. Οὐκοῦν λέγετε ἀπορροάς τινας τῶν ὄντων κατ' Ἐμπεδοκλέα; M. Σφόδρα γε. Σ. Καὶ πόρους, εἰς οὓς καὶ δι' ὧν αἱ ἀπορροαὶ πορεύονται; M. Πάνυ γε. Σ. Καὶ τῶν ἀπορροῶν τὰς μὲν ἁρμόττειν ἐνίοις τῶν πόρων, τὰς δὲ ἐλάττους ἢ μείζους εἶναι; M. Ἔστι ταῦτα.* Cf. Arist. de Gener. et Corr. I, 8, Karsten p. 397 sq. Eodem pertinet quod dicit vs. 34. 35. *δι' ἀλλήλων δὲ θέοντα γίνεται ἄλλοτε ἄλλα,* cf. ap. Simpl. Phys. f. 34 a. b. *αὐτὰ γὰρ ἔστιν ταῦτα, δι' ἀλλήλων δὲ θέοντα | γίνεται ἀλλοιωπά, διάπτυξις γὰρ ἀμείβει.*

Praeter quatuor elementa Amorem s. Amicitiam et Discordiam h. e. causas moventes oppositas in principiis ponebat, cf. Arist. Met. *A*, 3, de Gen. et Corr. I, 1. *Ἐμπεδοκλῆς τὰ μὲν σωματικὰ τέσσαρα, τὰ δὲ πάντα μετὰ τῶν κινούντων ἓξ τὸν ἀριθμόν.* Etiam haec divina sunt numina, aeque aeterna, ad mundi imperium aeque potentia, cf. hi versus ap. Hippolyt. Ref. Haer. VII, 29, emendati a Schneidewino l. c.:

καὶ γὰρ καὶ πάρος ἦν τε καὶ ἔσσεται, οὐδέ ποτ', οἴω,
τούτων ἀμφοτέρων κεινώσεται ἄσπετος αἰών,

et qui laudatur ap. Simplic. Phys. f. 8 a, 34 a:

ἐν δὲ μέρει κρατέουσι περιπλομένοιο κύκλοιο.

Amicitia, quam appellat *Φιλίαν, Φιλότητα, Ἁρμονίαν, Ἀφροδίτην, Στοργήν, Γηθοσύνην,* est causa mixtionis s. unionis, Discordia quam appellat *Νεῖκος, Κότον, Δῆριν, Ἄρη* etc., est causa discretionis atque dissipationis: quapropter Aristoteles, si quis non verba, sed sensum sequatur, ad bonum et malum has causas revocari posse dicit Met. *A*, 4. *εἰ γάρ τις ἀκολουθοίη καὶ λαμβάνοι πρὸς τὴν διάνοιαν καὶ μὴ πρὸς ἃ ψελλίζεται λέγων Ἐμπεδοκλῆς, εὑρήσει τὴν μὲν Φιλίαν οὖσαν τῶν ἀγαθῶν, τὸ δὲ Νεῖκος τῶν κακῶν· ὥστ' εἴ τις φαίη τρόπον τινὰ καὶ λέγειν καὶ πρῶτον λέγειν τὸ κακὸν καὶ τὸ*

ἀγαθὸν ἀρχὰς Ἐμπεδοκλέα, τάχ' ἂν λέγοι καλῶς, εἴπερ τὸ τῶν ἀγαθῶν ἁπάντων αἴτιον αὐτὸ τἀγαθόν. ἐστι καὶ τῶν κακῶν τὸ κακόν: qua in interpretatione Aristotelem secuti sunt multi recentiores, velut Plut. de Is. et Os. 48. Ἐμπ. δὲ τὴν μὲν ἀγαθουργὸν ἀρχὴν Φιλότητα καὶ Φιλίαν, πολλάκις δὲ Ἁρμονίαν καλεῖ θεμερῶπιν, τὴν δὲ χείρονα Νεῖκος οὐλόμενον καὶ Δῆριν αἱματόεσσαν. Aliis tamen locis idem Aristoteles Empedoclem hisce principiis in mundo rebusque formandis neque sufficienter neque congruenter usum esse demonstrat, cum multa non ad illas causas, sed ad naturalem elementorum vim et ad casum et necessitatem revocaverit et propriam etiam illarum causarum speciem et actionem parum accurate definierit, imo utriusque vim ita saepe confuderit ut Discordia, unum in partes discernens, singula simul elementa componat et formet, et vicissim Amicitia, elementa in unum constringens, proprias simul uniuscuiusque qualitates secernat: quo fieri ut utraque, tam Amicitia quam Discordia, et componat et dirimat, cf. Met. l. c.: καὶ Ἐμπ. ἐπὶ πλέον μὲν τούτου (τοῦ Ἀναξαγόρου, cf. n. 53, not. d) χρῆται τοῖς αἰτίοις, οὐ μὴν οὔθ' ἱκανῶς, οὔτ' ἐν τούτοις εὑρίσκει τὸ ὁμολογούμενον. πολλαχοῦ γοῦν αὐτῷ ἡ μὲν Φιλία διακρίνει, τὸ δὲ Νεῖκος συγκρίνει. B, 4. καὶ γὰρ ὅνπερ οἰηθείη λέγειν ἄν τις μάλιστα ὁμολογουμένως αὐτῷ, Ἐμπεδοκλῆς, καὶ οὗτος ταὐτὸν πέπονθε· τίθησι μὲν γὰρ ἀρχήν τινα αἰτίαν τῆς φθορᾶς τὸ Νεῖκος, δόξειε δ' ἂν οὐθὲν ἧττον καὶ τοῦτο γεννᾶν ἔξω τοῦ ἑνός· ἅπαντα γὰρ ἐκ τούτου τἆλλά ἐστι πλὴν ὁ θεός (cf. n. 171)· λέγει γοῦν·

ἐξ ὧν*) πάνθ' ὅσα τ' ἦν ὅσα τ' ἔσθ' ὅσα τ' ἔσται ὀπίσσω,
δένδρεά τ' ἐβλάστησε καὶ ἀνέρες ἠδὲ γυναῖκες,
θῆρές τ' οἰωνοί τε καὶ ὑδατοθρέμμονες ἰχθῦς,
καί τε θεοὶ δολιχαίωνες.

— — ἀλλ' ὅθεν δὴ ὁ λόγος, τοῦτό γε φανερόν, ὅτι συμβαίνει αὐτῷ τὸ Νεῖκος μηθὲν μᾶλλον φθορᾶς ἢ τοῦ εἶναι αἴτιον. ὁμοίως δ' οὐδ' ἡ Φιλότης τοῦ εἶναι· συνάγουσα γὰρ εἰς τὸ ἓν φθείρει τἆλλα. Ipse Empedocles pro utraque causa movente, Contentione et Amore, nonnunquam unum divinae Necessitatis nomen posuerat, quippe qua omnes causarum atque rerum vices regerentur et temperarentur, cf. Arist. Phys. VIII, 1; Plut. Pl. Ph. I, 26; Simpl. Phys. fol. 43a. καὶ Ἐμπεδοκλῆς δύο ἐν τοῖς στοιχείοις ἐναντιώσεις ὑποθέμενος, θερμοῦ καὶ ψυχροῦ, ὑγροῦ καὶ ξηροῦ (cf. n. 169, not.), εἰς μίαν τὰς δύο συνεκορύφωσε, τὴν τοῦ Νείκους καὶ τῆς Φιλίας, ὥσπερ καὶ ταύτην εἰς μονάδα τὴν τῆς Ἀνάγκης, Stob. Ecl. Phys. I, p. 60, ubi excidit nomen Empedoclis: καὶ τὸ μὲν ἓν τὴν Ἀνάγκην,

*) Scil. ex Amore et Discordia.

ὕλην δὲ αὐτῆς τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, εἴδη δὲ τὸ Νεῖκος καὶ τὴν Φιλίαν. Hippolyt. Ref. Haer. VII, 29. Ἀνάγκην καλῶν τὴν ἐξ ἑνὸς εἰς πολλὰ κατὰ τὸ Νεῖκος καὶ ἐκ πολλῶν εἰς ἓν κατὰ τὴν Φιλίαν μεταβολήν.

171 **Simpl. Phys. fol. 272 b.** *Εὔδημος δὲ τὴν ἀκινησίαν ἐν τῇ τῆς Φιλίας ἐπικρατείᾳ κατὰ τὸν Σφαῖρον ἐκδέχεται. ἐπειδὰν ἅπαντα συγκριθῇ,*

ἔνθ' οὔτ' ἠελίοιο διείδεται ὠκέα αὐγή,

ἀλλ', ὥς φησιν οὗτος,

Ἁρμονίης πυκινῷ κρύφῳ ἐστήρικται
Σφαῖρος κυκλοτερὴς μονίῃ περιηγέϊ γαίων [a].

ἀρξαμένου δὲ πάλιν τοῦ Νείκους ἐπικρατεῖν, τότε πάλιν κίνησις ἐν τῷ Σφαίρῳ γίγνεται·

πάντα γὰρ ἑξείης πελεμίζετο γυῖα θεοῖο.

— — λέγει δὲ καὶ ταῦτα Ἐμπεδοκλῆς ἐπὶ τῆς τοῦ Νείκους ἐπικρατείας·

αὐτὰρ ἐπεὶ μέγα Νεῖκος ἐνὶ μελέεσσιν ἐθρέφθη
ἐς τιμάς τ' ἀνόρουσε τελειομένοιο χρόνοιο,
ὅς σφιν ἀμοιβαῖος πλατέος παρελήλαται ὅρκου.

Plut. d. Fac. in orb. lunae 12. *Ὅρα καὶ σκόπει —, μὴ διάλυσίν τινα κόσμου φιλοσοφῇς καὶ τὸ Νεῖκος ἐπάγῃς τὸ Ἐμπεδοκλέους τοῖς πράγμασι, μᾶλλον δὲ τοὺς παλαιοὺς κινῇς Τιτᾶνας ἐπὶ τὴν φύσιν καὶ Γίγαντας καὶ τὴν μυθικὴν ἐκείνην καὶ φοβερὰν ἀκοσμίαν καὶ πλημμέλειαν ἐπιδεῖν ποθῇς· „χωρὶς τὸ βαρὺ πᾶν καὶ χωρὶς τὸ κοῦφον",*

ἔνθ' οὔτ' ἠελίοιο δεδίσκεται ἀγλαὸν εἶδος,
οὐδὲ μὲν οὐδ' αἴης λάσιον μένος οὐδὲ θάλασσα,

N. 171. vs. 1. Libb. *ὠκέα γυῖα*, Bergk *ὠκέα αἴγλη*, Karst. *ὀξέα αὐγή*. — 2. Libb. *κρυφῷ* vel *κρύφα*. Stein ex coni. *πυκινῷ κύτει*. — 3. Cf. Simpl. de Coelo ap. Peyron Empedoclis et Parm. fragm. p. 50 sq. A multis citatur hic versus. Alii *περιηγηθέϊ*, quod propter appositum verbum *γαίων* minus placet. — 5 — 7 exstant etiam ap. Arist. Met. *B*, 4. — 8. Libb. *δεδίσσεται*. Corr. Emperius et Karsten. *δεδίσκεται* i. q. *δείκνυται*. — 9. Libb. *γένος*. Corr. Bergk. Cf. Parmen. v. 143 Brand. *ἄστρων θερμὸν μένος*.

ὥς φησιν Ἐμπεδοκλῆς· οὐ γῆ θερμότητος μετεῖχεν, οὐχ ὕδωρ πνεύματος, οὐκ ἄνω τι τῶν βαρέων, οὐ κάτω τι τῶν κούφων, ἀλλ' ἄκρατοι καὶ ἄστοργοι καὶ μονάδες αἱ τῶν ὅλων ἀρχαί, μὴ προσιέμεναι σύγκρισιν ἑτέρου πρὸς ἕτερον μηδὲ κοινωνίαν, ἀλλὰ φεύγουσαι καὶ ἀποστρεφόμεναι —, ἄχρις οὗ τὸ ἱμερτὸν ἧκεν ἐπὶ τὴν φύσιν ἐκ προνοίας, Φιλότητος ἐγγενομένης καὶ Ἀφροδίτης καὶ Ἔρωτος, ὡς Ἐμπεδοκλῆς λέγει καὶ Παρμενίδης καὶ Ἡσίοδος [b].

a) Cum omnia (ab Amore scilicet) consociata essent, tum neque ignis comparebat neque aqua (nam sequebantur alii versus, ut apparet ex Plutarcho), sed Harmoniae occulta compage constrictus erat Sphaerus orbiculatus, omni ex parte quiete gaudens. Deinde, invalescente Discordia, moveri coepit Sphaerus, „nam omnia deinceps quassabantur membra dei" i. e. Sphaeri. πυκινὸς κρύφος proprie est densus recessus, ut significetur effectus Amoris et latenter et assidue operantis. Sphaerus est orbiculatus veluti Sphaera Parmenidis ἰσοπαλὴς πάντῃ, cf. n. 170 c. μονίη περιηγὴς utrumvis significare potest, et perpetuam circumactionem et quietem per totum orbem patentem, nam μονίη et quietem et perpetuitatem significat, περιηγὴς et quod circumagitur et rotundum, v. Karsten p. 184. Sed apparet Sphaerum per se quiescere, cum invalescente demum Discordia moveri coeperit: quapropter etiam Eudemus τὴν ἀκινησίαν ἐν τῇ τῆς Φιλίας ἐπικρατείᾳ κατὰ τὸν Σφαῖρον ponebat, teste Simplicio l. c. — b) Post dominationem Amoris, a quo efficitur Sphaerus, sequitur dominatio Discordiae, per quam omnia turbantur atque disiiciuntur, ut in populari theogonia per Gigantes, quos cum Discordia Empedoclis comparat etiam Procl. in Plat. Parm. p. 659 ed. Stallb.: ἐνταῦθα γὰρ τὸ Ἐμπεδόκλειον Νεῖκος καὶ ὁ γιγαντικὸς πόλεμος, ἐκεῖ δὲ ἡ Φιλία καὶ ἡ ἕνωσις καὶ ἡ ἑνοποιὸς τῶν ὅλων θεός. — Versus 8 videtur esse idem atque ille quem citat Simplicius, ut alter his versibus ad effectum Discordiae, alter ad Sphaerum describendum usus sit, rectius sine dubio Simplicius, cum Solis nomine ut aliis locis significetur ignis: quod fraudi fuisse videtur Plutarcho. Reliqua revera ad Discordiae effectum describendum pertinuerint, veluti χωρὶς τὸ βαρύ etc., unde effinxerunt hunc versum:

χωρὶς πᾶν τὸ βαρὺ χωρίς τε τὸ κοῦφον,

et quae sequuntur, partim ex Empedocle excerpta, veluti ἄκρατοι καὶ ἄστοργοι.

Habes quae exstant paucula de Sphaero Empedoclis fragmenta.

Apparet eum esse Amoris effectum quasi absolutum, *τὴν Φιλίας ἐπικράτειαν*, ut ait Eudemus, h. e. consummatam elementorum unitatem, cum omnia in sphaerae formam essent conglobata, una totius naturae facies, nihil discretum, nihil distinctum. Cf. Io. Philop. ad Arist. de Gen. et Corr. I, fol. 5a. *Ἐμπ. φησι τῆς Φιλίας κρατούσης τὰ πάντα ἓν γίγνεσθαι καὶ τὸν Σφαῖρον ἀποτελεῖν ἄποιον ὑπάρχοντα, ὡς μηκέτι μήτε τὴν τοῦ πυρὸς μήτε τῶν ἄλλων τινὸς σώζεσθαι ἐν αὐτῷ ἰδιότητα.* Restant multae dubitationes, quas prae ceteris movit Aristoteles, qui Sphaerum Empedoclis plerumque appellat *τὸ ἕν*, nonnunquam *τὸν θεόν*, praeeunte ipso Empedocle vs. 4, quamquam alio loco neutro genere dixerat *τὸ σφαῖρον*, teste Simplicio fol. 258a. *καὶ θεὸν ἐπονομάζει καὶ οὐδετέρως ποτὲ καλεῖ· Σφαῖρον ἔην.* Cf. Aristot. Met. *B*, 1, ubi inter Pythagoreorum et Empedoclis sententiam ita distinguit: *ἔτι δὲ τὸ πάντων χαλεπώτατον καὶ πλείστην ἀπορίαν ἔχον, πότερον τὸ ἓν καὶ τὸ ὄν, καθάπερ οἱ Πυθαγόρειοι καὶ Πλάτων ἔλεγεν, οὐχ ἕτερόν τί ἐστιν ἀλλ' οὐσία τῶν ὄντων ἢ οὔ, ἀλλ' ἕτερόν τι τὸ ὑποκείμενον, ὥσπερ Ἐμπεδοκλῆς φησι Φιλίαν, ἄλλος δέ τις πῦρ, ὁ δὲ ὕδωρ, ὁ δὲ ἀέρα.* Ib. 4. *οἱ δὲ περὶ φύσεως, οἷον Ἐμπεδοκλῆς, ὡς εἰς γνωριμώτερον ἀνάγων, λέγει ὅτι τὸ ἓν ὄν ἐστιν*)· δόξειε γὰρ ἂν λέγειν τοῦτο τὴν Φιλίαν εἶναι· αἰτία γοῦν ἐστιν αὕτη τοῦ ἓν εἶναι πᾶσιν*: quibus locis *ἡ Φιλία* dicitur eodem sensu quo ab Eudemo *ἡ τῆς Φιλίας ἐπικράτεια.* Aliis locis Aristoteles Sphaerum appellat *Ἐμπεδοκλέους τὸ μῖγμα*, comparata plerumque doctrina Anaxagorae, nam Sphaerus Empedocli erat non solum prima elementorum unitas, verum etiam communis elementorum materies, ex qua variae rerum formae et qualitates oriuntur, adhibita discretione et mixtione (v. n. 169) h. e. alternante dominatione Amoris atque Discordiae (v. n. 172). Met. *Λ*, 2. *καὶ τοῦτο (τὸ δυνάμει ὄν, μὴ ὂν δὲ ἐνεργείᾳ) ἐστὶ τὸ Ἀναξαγόρου ἓν (βέλτιον γὰρ ἢ ὁμοῦ πάντα) καὶ Ἐμπεδοκλέους τὸ μῖγμα καὶ Ἀναξιμάνδρου.* ib. 10. *αὕτη (ἡ Φιλία) δ' ἀρχὴ καὶ ὡς κινοῦσα, συνάγει γάρ, καὶ ὡς ὕλη, μόριον γὰρ τοῦ μίγματος*, cf. Phys. I, 4. *ὥσπερ Ἐμπεδοκλῆς καὶ Ἀναξαγόρας· ἐκ τοῦ μίγματος γὰρ καὶ οὗτοι ἐκκρίνουσι τἆλλα.* Adde quibus locis subtilius in omnem Empedoclis de generatione doctrinam inquirit, de Gen. et Corr. I, 1. *Ἐμπεδοκλῆς μὲν οὖν ἔοικεν ἐναντία λέγειν καὶ πρὸς τὰ φαινόμενα καὶ πρὸς αὐτὸν αὐτός. ἅμα μὲν γὰρ οὔ φησιν ἕτερον ἐξ ἑτέρου γίγνεσθαι τῶν στοιχείων οὐδέν, ἀλλὰ τἆλλα πάντα ἐκ τούτων, ἅμα δ', ὅταν εἰς ἓν συναγάγῃ τὴν ἅπασαν φύσιν πλὴν τοῦ Νείκους* (cf. n. 172), *ἐκ τοῦ ἑνὸς γίγνεσθαι πάλιν ἕκα-*

---

*) Bonitz omittendum esse censet *ὄν*.

στον. — — *ἄδηλον δὲ καὶ πότερον ἀρχὴν αὐτῶν θετέον τὸ ἓν ἢ τὰ πολλά, λέγω δὲ πῦρ καὶ γῆν καὶ τὰ σύστοιχα τούτων. ᾗ μὲν γὰρ ὡς ὕλη ὑπόκειται, ἐξ οὗ μεταβάλλοντα διὰ τὴν κίνησιν γίγνονται γῆ καὶ πῦρ, τὸ ἓν στοιχεῖον· ᾗ δὲ τοῦτο μὲν ἐκ συνθέσεως γίγνεται συνιόντων ἐκείνων, ἐκεῖνα δ' ἐκ διαλύσεως, στοιχειωδέστερα ἐκεῖνα καὶ πρότερα τὴν φύσιν.* Ib. II, 6. *ὁ δὲ τὴν μῖξιν μόνον ἐπαινεῖ. καίτοι τά γε στοιχεῖα διακρίνει οὐ τὸ Νεῖκος, ἀλλ' ἡ Φιλία τὰ φύσει πρότερα τοῦ θεοῦ· θεοὶ δὲ καὶ ταῦτα:* ubi sermo est de elementis (*θεοὶ καὶ ταῦτα*), ex quibus Amoris effectu miscetur Sphaerus s. Unum, ut elementa sint *τὰ φύσει πρότερα.* Aequius rationem Empedoclis aliorumque philosophorum examinat Simplicius de Coelo p. 488 Schol. Brand. *οὗτοι οὖν γενητὸν καὶ ἄφθαρτον λέγοντες τὸν κόσμον τὴν γένεσιν οὐχ ὡς ἀπὸ χρόνου φασὶ δεῖν ἀκούειν, ἀλλ' ἐξ ὑποθέσεως εἰρημένην, διδασκαλίας χάριν τῆς τάξεως τῶν ἐν αὐτῷ προτέρων τε καὶ συνθετωτέρων.* Itaque, pergit, Empedocles ceterique physici *τὴν τῶν συνθέτων ἀπὸ τῶν ἁπλῶν γένεσιν κατὰ τὸν ἐξ ὑποθέσεως τοῦτον τρόπον φαίνονται παραδιδόντες, ἀπὸ τῶν νῦν ὁρωμένων τὴν ἀνάλυσιν ποιούμενοι τὴν ἐπὶ τὰ ἁπλᾶ, καὶ τὴν ἐκ τῶν ἁπλῶν σύνθεσιν ἐξιστοροῦντες ὡς εἰ καὶ προϋπῆρχε τῷ χρόνῳ τὰ ἐξ ὧν γίγνεται τὰ γιγνόμενα:* nequaquam vero putandum esse, quasi ex Empedoclis sententia principia ista quondam seorsim exstiterint. Ipse Aristoteles de Coelo III, 2 secundum Empedoclem mundum generatum esse dicit *ἐξ ἑνὸς καὶ συγκεκριμένου* h. e. ex Sphaero. Neque aliter doctrinam eius acceperunt interpretes Aristotelis, quorum alii Sphaerum dicunt *αἴτιον ποιητικόν*, alii monadem Pythagoreorum comparant, in eo tantum falsi, quod Sphaerum perhibent esse mundum intelligibilem (*κόσμον νοητόν*), opposito mundo adspectabili (*κόσμῳ αἰσθητῷ*), Neoplatonicorum dogmatis ad veterem philosophum translatis, cf. Sturz p. 277 sqq., Karsten p. 369 sqq.

Empedocles ap. Simpl. Phys. fol. 7 b; de Coelo 172
p. 507 a. Schol. Arist. Brand.

Αὐτὰρ ἐγὼ παλίνορσος ἐλεύσομαι ἐς πόρον ὕμνων,
τὸν πρότερον κατέλεξα, λόγῳ λόγον ἐποχετεύων
κεῖνον· Ἐπεὶ Νεῖκος μὲν ἐνέρτατον ἵκετο βένθος
δίνης, ἐν δὲ μέσῃ Φιλότης στροφάλιγγι γένηται,
ἔνθ' ἤδη τάδε πάντα συνέρχεται ἓν μόνον εἶναι,

N. 172. vs. 2. Alii codd. *ὑποχετεύων* vel *ἐξοχετεύων*. Hoc recepit Stein, qui edidit *λόγου λ. ἐξ. κείνου.* — 5. Libb. *ἐν τῇ δή.* Corr. Bergk.

οὐκ ἄφαρ, ἀλλ' ἐθελημὰ συνιστάμεν' ἄλλοθεν ἄλλα.
πολλὰ δ' ἄμιχθ' ἕστηκε κεραιομένοισιν ἐναλλάξ,
ὅσσ' ἔτι Νεῖκος ἔρυκε μετάρσιον· οὐ γὰρ ἀμεμφέως
πᾶν ἐξεστήκειν ἐπ' ἔσχατα τέρματα κύκλου,
ἀλλὰ τὰ μέν τ' ἐνέμιμνε μελέων τὰ δέ τ' ἐξεβεβήκει.
ὅσσον δ' αἰὲν ὑπεκροθέοι, τόσον αἰὲν ἐπῄει
ἠπιόφρων Φιλότης τε καὶ ἔμπεσεν ἄμβροτος ὁρμή·
αἶψα δὲ θνήτ' ἐφύοντο τὰ πρὶν μάθον ἀθάνατ' εἶναι·
ζωρά τε τὰ πρὶν ἄκρητα, διαλλάξαντα κελεύθους·
τῶν δέ τε μισγομένων χεῖτ' ἔθνεα μυρία θνητῶν,
παντοίῃς ἰδέῃσιν ἀρηρότα, θαῦμα ἰδέσθαι.

Si Discordia in profunda recessit vorticis, Amicitia in medium globum penetraverit, tum omnia in unum coeunt, non derepente, sed sponte tamen consistentia aliunde alia. Multa tamen immixta restant, quotquot Discordia retinet; non enim omnis illa recesserat ad extremas orbis oras, verum pars eius membrorum remansit, pars excessit. Quantum autem Discordia refugit, tantum semper insequitur Amicitia clemens. Statimque mortalia fiunt quae prius erant immortalia, mixta quae prius pura erant, in se invicem commeantia etc. — Describuntur alternantes vices Amicitiae et Discordiae, quibus conficitur omnis elementorum concretio et discretio h. e. perpetua rerum generatio et dissolutio. Cf. Plato Soph. p. 242 E, ubi Empedocles cum Heraclito componitur: *Ἰάδες δὲ καὶ Σικελαί τινες ὕστερον Μοῦσαι ξυννενοήκασιν ὅτι συμπλέκειν ἀσφαλέστατον ἀμφότερα καὶ λέγειν ὡς τὸ ὂν πολλά τε καὶ ἕν ἐστιν, ἔχθρᾳ δὲ καὶ φιλίᾳ συνέχεται. διαφερόμενον γὰρ ἀεὶ ξυμφέρεται, φασὶν αἱ συντονώτεραι τῶν Μουσῶν* (Heraclitus v. n. 33. 45)· *αἱ δὲ μαλακώτεραι* (Empedocles) *τὸ μὲν ἀεὶ ταῦθ' οὕτως ἔχειν ἐχάλασαν, ἐν μέρει δὲ τοτὲ μὲν ἓν εἶναί φασι τὸ πᾶν καὶ φίλον ὑπ' Ἀφροδίτης, τοτὲ δὲ πολλὰ καὶ πολέμιον αὐτὸ αὑτῷ διὰ Νεῖκός τι.* Arist. Phys. VIII, 1. *ἢ ὡς Ἐμπεδοκλῆς, ἐν μέρει κινεῖσθαι καὶ πά-*

Vs. 6. Simpl. Phys. *ἀλλὰ θέλιμνα*, Karsten *ἀλλ' ἐθελυμνά*. — 7. Simpl. Phys. *κερασσαμένοισιν*. — 8. Alii codd. *ἀμφαφέως*, unde *ἀφαυρῶς* scribendum esse suspicatur Stein. — 9. Simpl. Phys. *πω πᾶν ἐξέστηκεν*. Stein *πάντως ἐξέστηκεν*. — 11. Ita Brandis. Alii codd. *ὑπεκπροθέοι*. Simpl. Phys. *ὑπεκπροσθέει*. — 12. Brandis *ἠπιόφρων Φιλότητος ἀμεμφέος ἄμβρ. ὁ.* Cod. Taur. *φιλότης ἀμφαμφῶσ'*, Simpl. Phys. *Φιλότης ἀμεμφέως*. Corr. Stein. — 13. Simpl. d. Coelo *δ' ἔθνεά τ' ἐφ.* Cf. Theophr. ap. Athen. X, p. 423, Arist. Poet. 25, Eustath. Il. p. 746, 57.

λιν ἠρεμεῖν· κινεῖσθαι μὲν ὅταν ἡ Φιλία ἐκ πολλῶν ποιῇ τὸ ἓν ἢ τὸ Νεῖκος πολλὰ ἐξ ἑνός, ἠρεμεῖν δ' ἐν τοῖς μεταξὺ χρόνοις, λέγων· οὕτως ᾗ μὲν ἓν ἐκ πλεόνων etc., sequuntur versus in n. 170 citati 9—13. Ita etiam in prima elementorum commixtione, qua efficiebatur Sphaerus, Discordia, aeque illa aeterna atque Amicitia, extra remansit; nam huc referendus videtur ille versus, qui exstat ap. Stob. Ecl. I, p. 286, ubi coniungitur cum vs. 1—3 n. 169:

τῶν δὲ συνερχομένων ἐξ ἔσχατον ἵστατο Νεῖκος,

cf. Arist. Met. *B*, 4, qui locus citatur n. 170, not.: *καὶ χωρὶς δὲ τούτων δῆλον· εἰ γὰρ μὴ ἦν τὸ Νεῖκος ἐν τοῖς πράγμασιν, ἓν ἂν ἦν ἅπαντα, ὥς φησιν· ὅταν γὰρ συνέλθῃ, τότε ἔσχατον ἵστατο Νεῖκος. διὸ καὶ συμβαίνει αὐτῷ τὸν εὐδαιμονέστατον θεὸν* (h. e. Sphaerum) *ἧττον φρόνιμον εἶναι τῶν ἄλλων· οὐ γὰρ γνωρίζει τὰ στοιχεῖα πάντα· τὸ γὰρ Νεῖκος οὐκ ἔχει, ἡ δὲ γνῶσις τοῦ ὁμοίου τῷ ὁμοίῳ*, cf. infra n. 177. Deinde, postquam Discordia in Sphaerum ingruerat, inferior exstitit Amicitia, donec suae vices redeant. Semper eo tendit, ut ex disiectis Unum efficiat et Sphaerum quantum potest restituat, semper impedita a Discordia, quae quamquam suis vicibus inferior sit, tamen semper in mundo remanet et multam mundi partem a consummata illa unitate cohibet, cf. vs. 7. *πολλὰ δ' ἄμιχθ' ἕστηκε* etc. et Plut. de Pl. Ph. I, 5, 2. *Ἐμπεδοκλῆς δὲ κόσμον μὲν ἕνα, οὐ μέντοι τὸ πᾶν εἶναι τὸν κόσμον, ἀλλ' ὀλίγον τι τοῦ παντὸς μέρος, τὸ δὲ λοιπὸν ἀργὴν ὕλην* *): cui testimonio cave ne tantum tribuas, ut Empedoclem quasi duplicem mundum statuisse putes, quod affirmant recentiores, velut Simplic. de Coelo p. 489 Schol. Arist. Br.: *Ἐμπεδοκλῆς διάφορα τῶν παρ' αὐτῷ κόσμων ἔλεγε τὰ εἴδη, ὡς καὶ ὀνόμασι χρῆσθαι διαφόροις, τὸν μὲν σφαῖρον, τὸν δὲ κόσμον ἰδίως καλῶν*, cf. Karsten p. 417 sq.

Plut. de Pl. Ph. II, 6. Ἐμπεδοκλῆς τὸν μὲν αἰθέρα [a] 173
πρῶτον διακριθῆναι· δεύτερον δὲ τὸ πῦρ· ἐφ' ᾧ τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἄγαν περισφιγγομένης τῇ ῥύμῃ τῆς περιφορᾶς ἀναβλύσαι τὸ ὕδωρ [b], ἐξ οὗ θυμιαθῆναι τὸν ἀέρα· καὶ γενέσθαι τὸν μὲν οὐρανὸν ἐκ τοῦ αἰθέρος, τὸν δὲ ἥλιον ἐκ τοῦ πυρός· πιληθῆναι δὲ ἐκ τῶν ἄλλων τὰ περίγεια [c]. **Achill. Tat. ad Arat. c. 4. p. 128.** Ὁ Ἐμπεδοκλῆς οὐ δίδωσι τοῖς στοιχείοις ὡρισμένους τόπους, ἀλλ' ἀντιπαραχωρεῖν

---

*) Ita recte Beckius ex codd. mss. aliisque, qui eundem locum afferunt, auctoribus. Vulgo *ἀρχὴν εἶναι.*

ἀλλήλοις φησίν, ὥστε καὶ τὴν γῆν μετέωρον φέρεσθαι, καὶ τὸ πῦρ ταπεινότερον [d].

a) Inter aetherem et aerem parum distinxit Empedocles, v. n. 170, not. b. Sed apparet hoc loco dici aerem subtiliorem coeli stellati, quo omnis mundus cingitur, cf. hi versus ap. Clem. Al. Strom. V, p. 570 B:

ἐξ ὧν δὴ ἐγένοντο τὰ νῦν ἐσορώμενα πάντα,
γαῖά τε καὶ πόντος πολυκύμων ἠδ' ὑγρὸς ἀήρ,
Τιτὰν ἠδ' αἰθὴρ σφίγγων περὶ κύκλον ἅπαντα,

ubi *Τιτὰν αἰθὴρ* videtur dici ad similitudinem Atlantis stelliferi. Ceterum cf. Plutarch. ap. Euseb. Praep. Ev. I, 8, p. 24 C. *Ἐμπεδοκλῆς — ἐκ πρώτης φησὶ τῆς τῶν στοιχείων κράσεως* (h. e. *τοῦ μίγματος* s. *Σφαίρου*) *ἀποκριθέντα τὸν ἀέρα* (qui supra dicitur aether) *περιχυθῆναι κύκλῳ· μετὰ δὲ τὸν ἀέρα τὸ πῦρ ἐκδραμὸν καὶ οὐκ ἔχον ἑτέραν χώραν ἄνω ἐκτρέχειν ὑπὸ τοῦ περὶ τὸν ἀέρα πάγου. — τὴν δὲ ἀρχὴν τῆς κινήσεως συμβῆναι — κατὰ τὸν ἀθροισμὸν* (i. e. Sphaerum) *ἐπιβρίσαντος τοῦ πυρός*, de quo exstant verba Empedoclis ap. Eustath. Od. p. 1419, 30. *Ἐμπεδοκλέους εἰπόντος ἐπὶ πυρὸς τὸ „καρπαλίμως δ' ἀνόπαιον"*. — b) Aristot. de Coelo II, 13. *τὴν γῆν πάντες ὅσοι τὸν οὐρανὸν γεννῶσιν ἐπὶ τὸ μέσον συνελθεῖν φασιν· ὅτι δὲ μένει, ζητοῦσι τὴν αἰτίαν, καὶ λέγουσιν οἱ μὲν — ὥσπερ Ἐμπεδοκλῆς, τὴν τοῦ οὐρανοῦ φορὰν κύκλῳ περιθέουσαν καὶ θᾶττον φερομένην τὴν τῆς γῆς φορὰν κωλύειν, καθάπερ τὸ ἐν τοῖς κυάθοις ὕδωρ· καὶ γὰρ τοῦτο κύκλῳ τοῦ κυάθου φερομένου πολλάκις κάτω τοῦ χαλκοῦ γιγνόμενον ὅμως οὐ φέρεται κάτω πεφυκὸς φέρεσθαι διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν.* Eadem etiam ratione totum mundum constringi atque contineri putabat, ut ait Aristot. d. Coelo II, 1. Ceterum terram principio humore permixtam fuisse, deinde vero cingentis coeli circumactu compressuque condensatam et solis ardore ustam humorem sudoris instar emisisse, unde mare exortum esse, quod vocabat *γῆς ἱδρῶτα* et propterea salsum esse docebat, v. Plut. Pl. Ph. III, 16, Arist. Meteor. II, 2. — c) Plut. Pl. Ph. II, 11. *Ἐμπεδοκλῆς στερέμνιον εἶναι τὸν οὐρανὸν ἐξ ἀέρος συμπαγέντος ὑπὸ πυρὸς κρυσταλλοειδῶς, τὸ πυρῶδες καὶ ἀερῶδες ἐν ἑκατέρῳ τῶν ἡμισφαιρίων περιέχοντα.* Coelum igitur conflatum est ex aere s. aethere et ignis vi conglaciatum, nam igni tribuit vim congelandi, v. Aristot. Probl. XXIV, 11. Omne vero coelum inter extremum aetherem et terram interiectum divisum esse voluit in duas regiones (hemisphaeria), alteram candentem et lucidam, alteram (*τὰ περίγεια*) opacam et humidam, cf. Plut. ap. Euseb. Praep. Ev. I, p. 24 C. *εἶναι δὲ κύκλῳ περὶ τὴν γῆν φερόμενα δύο ἡμισφαίρια, τὸ μὲν καθόλου πυρός, τὸ δὲ μικτὸν ἐξ ἀέρος*

καὶ ὀλίγου πυρός. Solem ex igne coelesti conflatum esse statuebat, neque tamen ipsum suo splendore fulgere, sed acceptam a coelo lucem speculi instar refundere, cf. in Philolao n. 119, not. a. Eodem spectat hic versus Empedoclis ap. Plut. de Pyth. Orac. 12:

ἀνταυγεῖ πρὸς Ὄλυμπον ἀταρβήτοισι προσώποις,

ubi Olympus dicitur coelum aetherium, cuius lux purior ad nos transmittitur per solem. Ceterum cf. Karsten p. 423—437, quem fugit hic locus ap. Tzetz. Exeg. in Il. p. 42, 17: *κατὰ γὰρ Ἐμπεδοκλέα τὸν φυσικὸν καὶ μετὰ τὸ γῆν φανῆναι καὶ θάλασσαν ἀτάκτως ἔτι τὰ στοιχεῖα κεκίνητο, ποτὲ μὲν τοῦ πυρὸς ὑπερνικῶντος καὶ καταφλέγοντος, ὁτὲ δὲ τῆς ὑδατώδους ὑπερβλυζούσης καὶ κατακλυζούσης ἐπιρροῆς* (cf. Tzetz. Prooem. in Il. v. 291 sqq. ap. Matrangam Anecd. Gr. I, p. 10). *καὶ τὸν ἥλιον δὲ ὁ αὐτὸς διὰ τὸ ἄτακτόν φησι τῆς φορᾶς καὶ ἀστήρικτον τοσοῦτόν τι τῇ ἡμερησίῳ βραδύνειν πορείᾳ, ὅσος νῦν καιρός ἐστιν ὁ ἑπτάμηνος.* — d) Cf. Arist. Phys. II, 4. *ὥσπερ Ἐμπεδοκλῆς οὐκ ἀεὶ τὸν ἀέρα ἀνωτάτω ἀποκρίνεσθαί φησιν, ἀλλ' ὅπως ἂν τύχῃ. λέγει γοῦν ἐν τῇ κοσμοποιίᾳ ὡς οὕτω συνέκυρσε θέων τότε, πολλάκι δ' ἄλλως.* de Gen. et Corr. II, 7. *ὁτὲ δέ φησι πεφυκέναι τὸ πῦρ ἄνω φέρεσθαι, ὁ δ' αἰθήρ, φησί, μακρῇσι κατὰ χθόνα δύετο ῥίζαις.* Scilicet etiam in terrae visceribus et sub maris fundo aetherem et ignem latere censebat, cf. ap. Procl. Tim. III, p. 141. *πολλὰ δ' ἔνερθ' ὕδεος πυρὰ καίεται,* cum propter calidos fontes tum propterea quod igni omnem durandi atque congelandi vim tribuit, ut etiam saxa, scopulos, lapides ab igne repetenda esse putaret, v. Aristot. Probl. XXIV, 11. In universum Veneri aquam, Discordiae ignem tribuit, ut illa res humore emolliret, haec calore exsiccaret, cf. Plutarch. de Pr. Frig. 16 et hi versus ap. Simplic. de Coelo p. 507a ed. Brandis:

ὡς δὲ τότε χθόνα Κύπρις, ἔπειτ' ἐδίηνεν ἐν ὄμβρῳ,
ἠδέα ποιπνύουσα) θοῷ πυρὶ δῶκε κρατῦναι.*

Animalia quoque gignuntur *ἐν τῷ ξηρῷ*, etiam aquatilia, v. Arist. de respirat. 14.

Plut. de Pl. Ph. V, 26, 4. *Ἐμπεδοκλῆς πρῶτα τὰ δένδρα τῶν ζῴων ἐκ γῆς ἀναδῦναί φησι, πρὶν τὸν ἥλιον περιαπλωθῆναι καὶ πρὶν ἡμέραν καὶ νύκτα διακριθῆναι, διὰ δὲ συμμετρίας τῆς κράσεως τὸν τοῦ ἄρρενος καὶ τοῦ* 174

---

*) Brandis *ἡ δ' ἀποποιπνύουσα*, var. lect. *ἠδὲ ἀποπνέουσα, εἰ δὲ ἀποπνοίουσα*, al. Karsten *εἴδεα ποιπνύουσα*, Stein *αἰθέρ' ἐπιπνείουσα*.

θήλεος περιέχειν λόγον· αὔξεσθαι δ' ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ γῇ θερμοῦ διαιρουμένου, ὥστε γῆς εἶναι μέρη, καθάπερ καὶ τὰ ἔμβρυα τὰ ἐν τῇ γαστρὶ τῆς μήτρας μέρη.

Similiter Lucret. V, 781—789. *περιαπλωθῆναι* i. e. antequam sol radios suos expanderat, scilicet circa terram. Plantas Empedocli animatas (*ζῷα*) fuisse testatur etiam Arist. de Plant. I, 1, Plut. Pl. Ph. V, 26.

175 **Plut. de Pl. Ph. V, 19.** *Ἐμπεδοκλῆς τὰς πρώτας γενέσεις τῶν ζῴων καὶ φυτῶν μηδαμῶς ὁλοκλήρους γενέσθαι, ἀσυμφυέσι δὲ τοῖς μορίοις διεζευγμένας· τὰς δὲ δευτέρας συμφυομένων τῶν μερῶν εἰδωλοφανεῖς· τὰς δὲ τρίτας τῶν ὁλοφυῶν· τὰς δὲ τετάρτας*) οὐκέτι ἐκ τῶν ὁμοίων, οἷον ἐκ γῆς καὶ ὕδατος, ἀλλὰ δι' ἀλλήλων ἤδη.*

Putabat videlicet terram non uno impetu tot ac tales animalium figuras edere potuisse, sed post rudiora primordia paulatim ad altiora et solidiora progressam esse, cf. Censorin. d. Die Nat. 4, Arist. d. Gen. Anim. I, 8, et simile placitum Parmenidis n. 152, not. a. Ad primam generationem pertinent hi versus apud Simplic. de Coelo p. 512 ed. Br:

ᾗ πολλαὶ μὲν κόρσαι ἀναύχενες ἐβλάστησαν,
γυμνοὶ δ' ἐπλάζοντο βραχίονες εὔνιδες ὤμων,
ὄμματά τ' οἶ' ἐπλανᾶτο πενητεύοντα μετώπων.

Ibidem deinde de secundo satu, *ὅτε τοῦ Νείκους ἐπεκράτει λοιπὸν ἡ Φιλότης·*

αὐτὰρ ἐπεὶ κατὰ μεῖζον ἐμίσγετο δαίμονι δαίμων,
ταῦτά τε συμπίπτεσκον ὅπῃ συνέκυρσεν ἕκαστα,
ἄλλα τε πρὸς τοῖς πολλὰ διηνεκῆ ἐξεγένοντο.

Cf. Arist. Phys. II, 8 et hos versus ap. Aelian. H. A. XVI, 29:

πολλὰ μὲν ἀμφιπρόσωπα καὶ ἀμφίστερν' ἐφύοντο,
βουγενῆ ἀνδρόπρωρα, τὰ δ' ἔμπαλιν ἐξανέτελλον
ἀνδροφυῆ βούκρανα, μεμιγμένα τῇ μὲν ἀπ' ἀνδρῶν
τῇ δὲ γυναικοφυῆ, διεροῖς ἠσκημένα γυίοις.

Cf. Lucret. V, 838. Vocabulo *εἰδολωφανεῖς*, quo utitur Plutarchus, apte exprimitur abortiva infirmitas horum simulacrorum, quae naturae fictrici veluti tentabundae exciderant imperfecta atque enor-

---

*) Vulg. *ἀλληλοφυῶν* et *τέτταρας*. Corr. Karsten.

N. 175. vs. 7. 8. Aelian. *φύεσθαι* et *ἐξανατέλλειν*. Corr. Karst. — 10. Vulg. *σκιεροῖς*. Corr. Panzerb.

mia. Tertio satu exorta sunt integrae formae, quae vocantur *τύποι οὐλοφυεῖς* h. e. hominum exempla integra h. e. utrumque genus velut plantae complexa, neque ceteroquin perfecta, v. ap. Simpl. Phys. f. 86 b:

οὐλοφυεῖς μὲν πρῶτα τύποι χθονὸς ἐξανέτελλον,
ἀμφοτέρων ὕδατός τε καὶ οὔδεος αἶσαν ἔχοντες.
τοὺς μὲν πῦρ ἀνέπεμπ' ἐθέλον πρὸς ὁμοῖον ἱκέσθαι,
οὔτε τί πω μελέων ἐρατὸν δέμας ἐμφαίνοντας
οὔτ' ἐνοπὴν οὔτ' αὖ ἐπιχώριον ἀνδράσι γυῖον,

cf. Plut. Pl. Ph. V, 19, 5. Quarto denique satu non amplius elementorum mixtione, sed coitu et mutuis connubiis procreata sunt animalia, v. Karsten p. 463 sqq. Perfectiores quasque generationes Veneris, abortivos foetus Discordiae esse docent hi versus ap. Simpl. Phys. f. 258 a. b. *καὶ γὰρ καὶ ἐνταῦθα τὸ Νεῖκος καὶ τὴν Φιλίαν παρὰ μέρος ἐπικρατεῖν ἐπί τ' ἀνθρώπων καὶ ἰχθύων καὶ θηρίων καί, ὀρνέων Ἐμπεδοκλῆς φησι τάδε γράφων·*

τοῦτον μὲν βροτέων μελέων ἀριδείκετον ὄγκον·
ἄλλοτε μὲν Φιλότητι συνερχόμεν' εἰς ἓν ἅπαντα
γυῖα, τὰ σῶμα λέλογχε, βίου θαλέθουσιν ἐν ἀκμῇ·
ἄλλοτε δ' αὖτε κακῇσι διατμηθέντ' Ἐρίδεσσι
πλάζεται ἄνδιχ' ἕκαστα περὶ ῥηγμῖνι βίοιο.
ὡς δ' αὔτως θάμνοισι καὶ ἰχθύσιν ὑδρομελάθροις
θηρσί τ' ὀρειλεχέεσσιν ἰδὲ πτεροβάμοσι κύμβαις.

Arist. de Part. An. I, 1. Ἀρχὴ γὰρ ἡ φύσις μᾶλλον 176
τῆς ὕλης. ἐνιαχοῦ δέ που αὐτῇ καὶ Ἐμπεδοκλῆς περιπίπτει ἀγόμενος ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας, καὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν φύσιν ἀναγκάζεται φάναι τὸν λόγον εἶναι, οἷον ὀστοῦν ἀποδιδοὺς τί ἐστιν· οὔτε γὰρ ἕν τι τῶν στοιχείων λέγει αὐτὸ οὔτε δύο ἢ τρία οὔτε πάντα, ἀλλὰ λόγον τῆς μίξεως αὐτῶν. De An. I, 5. οὐ γὰρ ὁπωσοῦν ἔχοντα τὰ στοιχεῖα τούτων (sc. τῶν συνθέτων) ἕκαστον, ἀλλὰ λόγῳ τινὶ καὶ συνθέσει, καθάπερ φησὶ καὶ Ἐμπεδοκλῆς τὸ ὀστοῦν.

ἡ δὲ χθὼν ἐπίηρος ἐν εὐστέρνοις χοάνοισιν
τὰ δύο τῶν ὀκτὼ μερέων λάχε Νήστιδος αἴγλης,
τέσσαρα δ' Ἡφαίστοιο· τὰ δ' ὀστέα λευκὰ γένοντο
Ἁρμονίης κόλλῃσιν ἀρηρότα θεσπεσίηθεν [a].

Vs. 18. *θαλέθουσιν* Karsten pro *θαλέθοντος*. — 22. Vulg. *ὀρειμελέεσσιν*. Corr. Schneider.

a) Simplicius ad h. l. *χόανα παρὰ τῷ ποιητῇ* (cf. Iliad. 6, 470), *ἐν οἷς ἡ τῶν μιγνυμένων γίγνεται κρᾶσις —, ἃ καὶ εὔστερνα ὡς πλατέα διὰ τὸ χωρητικὸν καλεῖ. μίγνυσι δὲ πρὸς τὴν τῶν ὀστῶν γένεσιν τέσσαρα μὲν πυρὸς μέρη, διὰ τὸ ξηρὸν καὶ λευκὸν χρῶμα ἴσως πλείστου λέγων μετέχειν αὐτὰ πυρός, δύο δὲ γῆς καὶ ἓν μὲν ἀέρος, ἓν δὲ ὕδατος, ἃ δὴ ἄμφω Νῆστιν αἴγλην προσαγορεύει, Νῆστιν μὲν διὰ τὸ ὑγρόν, ἀπὸ τοῦ νάειν καὶ ῥεῖν* (v. n. 169, not. a), *αἴγλην δὲ ὡς διαφανῆ*. Similiter Philoponus. In versibus Empedoclis *ἡ χθὼν ἐπίηρος* est Tellus benigna. *τὰ δύο μέρη* opponuntur alteris duabus partibus tacite intelligendis, quippe ab ipsa terra suppeditatis.

Singulas igitur res non solum mixtione fieri docebat, sed certam etiam rationem elementorum mixtorum requirebat, certe in nonnullis animalium, hominum praesertim partibus, cf. Plut. Pl. Ph. V, 22. *Ἐμπεδοκλῆς τὰς μὲν σάρκας γεννᾶσθαι ἐκ τῶν ἴσων τῇ κράσει τεττάρων στοιχείων, τὰ δὲ νεῦρα πυρὸς καὶ γῆς, ὕδατος τὰ διπλασίονα μιχθέντος· τοὺς δ' ὄνυχας τοῖς ζῴοις γεννᾶσθαι τῶν νεύρων, καθὸ τῷ ἀέρι συνέτυχε, περιψυχθέντων· ὀστᾶ δὲ δυοῖν μὲν ὕδατος καὶ ἴσων γῆς, τεττάρων δὲ πυρός· τούτων συγκραθέντων μερῶν ἵδρωτα καὶ δάκρυον γίγνεσθαι τοῦ αἵματος τηκομένου* *). Et constat Empedoclem plurimum fuisse in quaestionibus naturalibus, nominatim in iis quae ad artem medicam faciebant. Quamquam de singulis etiam sic accuratius inquirenti plurima desiderabuntur, cf. Arist. d. An. I, 4. *ὁμοίως δὲ ἄτοπον καὶ τὸν λόγον τῆς μίξεως εἶναι τὴν ψυχήν· οὐ γὰρ τὸν αὐτὸν ἔχει λόγον ἡ μίξις τῶν στοιχείων, καθ' ἣν σὰρξ καὶ καθ' ἣν ὀστοῦν. συμβήσεται οὖν πολλάς τε ψυχὰς ἔχειν καὶ κατὰ πᾶν τὸ σῶμα, εἴπερ πάντα μὲν ἐκ τῶν στοιχείων μεμιγμένων, ὁ δὲ τῆς μίξεως λόγος ἁρμονία καὶ ψυχή. ἀπαιτήσειε δ' ἄν τις τοῦτό γε καὶ παρ' Ἐμπεδοκλέους· ἕκαστον γὰρ αὐτῶν λόγῳ τινί φησιν εἶναι. πότερον οὖν λόγος ἐστὶν ἡ ψυχή, ἢ μᾶλλον ἕτερόν τι οὖσα ἐγγίγνεται τοῖς μέλεσιν; ἔτι δὲ πότερον ἡ Φιλία τῆς τυχούσης αἰτία μίξεως ἢ τῆς κατὰ τὸν λόγον; καὶ αὕτη πότερον ὁ λόγος ἐστὶν ἢ παρὰ τὸν λόγον ἕτερόν τι;* ubi *αὕτη* ad *Φιλίαν* referendum esse docuit Trendelenburg ad h. l.

177 **Arist. de An. I, 2, 6.** Ὅσοι μὲν οὖν ἐπὶ τὸ κινεῖσθαι τὸ ἔμψυχον ἀπέβλεψαν, οὗτοι τὸ κινητικώτατον ὑπέλαβον τὴν ψυχήν, ὅσοι δ' ἐπὶ τὸ γιγνώσκειν καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι τῶν ὄντων, οὗτοι δὲ λέγουσι τὴν ψυχὴν τὰς ἀρ-

---

*) Cf. Sturz p. 412 sq., Karsten p. 451.

χάς, οἱ μὲν πλείους ποιοῦντες, οἱ δὲ μίαν ταύτην, ὥσπερ Ἐμπεδοκλῆς μὲν ἐκ τῶν στοιχείων πάντων, εἶναι δὲ καὶ ἕκαστον ψυχὴν τούτων, λέγων οὕτω·

γαίῃ μὲν γὰρ γαῖαν ὀπώπαμεν, ὕδατι δ' ὕδωρ,
αἰθέρι δ' αἰθέρα δῖαν, ἀτὰρ πυρὶ πῦρ ἀΐδηλον,
στοργῇ δὲ Στοργήν, Νεῖκος δέ τε νείκεϊ λυγρῷ [a].

Ib. III, 3. *Οἵ γε ἀρχαῖοι τὸ φρονεῖν καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι ταὐτὸν εἶναί φασιν, ὥσπερ καὶ Ἐμπεδοκλῆς εἴρηκε·*

πρὸς παρεὸν γὰρ μῆτις ἀέξεται ἀνθρώποισιν [b],

καὶ ἐν ἄλλοις·

ὅθεν σφίσιν αἰεὶ
καὶ τὸ φρονεῖν ἀλλοῖα παρίσταται.

τὸ δ' αὐτὸ τούτοις βούλεται καὶ τὸ Ὁμήρου „τοῖος γὰρ νόος ἐστίν". πάντες γὰρ οὗτοι τὸ νοεῖν σωματικὸν ὥσπερ τὸ αἰσθάνεσθαι ὑπολαμβάνουσιν, καὶ αἰσθάνεσθαί τε καὶ φρονεῖν τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον, ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς κατ' ἀρχὰς λόγοις διωρίσαμεν [c]. **Theophr. d. Sens. 10.** *Ὡσαύτως δὲ λέγει (Ἐμπεδοκλῆς) καὶ περὶ φρονήσεως καὶ ἀγνοίας· τὸ μὲν γὰρ φρονεῖν εἶναι τοῖς ὁμοίοις, τὸ δ' ἀγνοεῖν τοῖς ἀνομοίοις, ὡς ἢ ταὐτὸν ἢ παραπλήσιον ὂν τῇ αἰσθήσει τὴν φρόνησιν. διαριθμησάμενος γὰρ ὡς ἕκαστον ἑκάστῳ γνωρίζομεν ἐπὶ τέλει προσέθηκεν·*

6 *ἐκ τούτων γὰρ πάντα πεπήγασιν ἁρμοσθέντα*
καὶ τούτοις φρονέουσι καὶ ἥδοντ' ἠδ' ἀνιῶνται·

διὸ καὶ τῷ αἵματι μάλιστα φρονεῖν· ἐν τούτῳ γὰρ μάλιστα τῶν μερῶν κεκρᾶσθαι τὰ στοιχεῖα [d]. **11.** *ὅσοις μὲν οὖν ἴσα καὶ παραπλήσια μέμικται καὶ μὴ διὰ πολλοῦ, μηδ' αὖ μικρὰ μηδ' ὑπερβάλλοντα τῷ μεγέθει, τούτους φρονιμωτάτους εἶναι καὶ κατὰ τὰς αἰσθήσεις ἀκριβεστάτους, κατὰ λόγον δὲ καὶ τοὺς ἐγγυτάτω τούτων· ὅσοις*

N. 177. vs. 6. 7. Theophr. *ὡς ἐκ τούτων πάντα — καὶ ἥδονται καὶ ἀνιῶνται*, unde illos versus fecerunt editores vss. 1—3 subiungendos. In seqq. edebatur *μάλιστα κεκρᾶσθαί ἐστι τὰ στοιχεῖα τῶν μερῶν.* Corr. Karsten.

δὲ ἐναντίως, ἀφρονεστάτους. καὶ ὧν μὲν μανὰ καὶ ἀραιὰ κεῖται τὰ στοιχεῖα, νωθροὺς καὶ ἐπιπόνους, ὧν δὲ πυκνὰ καὶ κατὰ μικρὰ τεθραυσμένα, τοὺς δὲ τοιούτους ὀξεῖς καὶ [ταχέως] φερομένους καὶ πολλὰ ἐπιβαλλομένους ὀλίγα ἐπιτελεῖν, διὰ τὴν ὀξύτητα τῆς τοῦ αἵματος φορᾶς. οἷς δὲ καθ' ἕν τι μόριον ἡ μέση κρᾶσίς ἐστι, ταύτῃ σοφοὺς ἑκάστους εἶναι· διὸ τοὺς μὲν ῥήτορας ἀγαθοὺς τοὺς δὲ τεχνίτας, ὡς τοῖς μὲν ἐν ταῖς χερσὶ τοῖς δ' ἐν τῇ γλώττῃ τὴν κρᾶσιν οὖσαν. ὁμοίως δ' ἔχειν καὶ κατὰ τὰς ἄλλας δυνάμεις.

a) Anima igitur ex iisdem ex quibus universum constat principiis eaque communione ad universum cognoscendum idonea est, cf. in Parmenide n. 152. Addit Aristoteles *εἶναι δὲ καὶ ἕκαστον τούτων ψυχήν*, quod unumquodque sui similia cognoscat. Eodem spectans Sext. Emp. adv. Math. VII, 115, eosdem versus allegans, Empedoclem quot rerum principia, tot veritatis criteria statuisse dicit. — b) Pro re praesenti consilium succrescit hominibus h. e. ab externis rebus pendet. Qui deinde citatur versus, is apud alios plenius exstat sic:

ὅσσον τ' ἀλλοῖοι μετέφυν, τόσον ἄρ σφισιν αἰεὶ
καὶ φρονέειν ἀλλοῖα παρίστατο,

h. e. ut quisque variato corpore mutatur, ita cuique semper varie sapere suppetit. Aristoteles comparat Homerum Od. σ, 136:

τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων,
οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγῃσι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε,

quod imitatur Archilochus ap. Diog. L. IX, 71. — c) Respicit locum supra citatum. Eodem referendum quod etiam bestiis et plantis quendam intellectum tribuebat, v. Sext. Emp. adv. Math. VIII, 286. *ὁ δὲ Ἐμπεδοκλῆς ἔτι παραδοξότερον πάντα ἠξίου λογικὰ τυγχάνειν, καὶ οὐ ζῷα μόνον ἀλλὰ καὶ φυτά, ῥητῶς γράφων·*

πάντα γὰρ ἴσθι φρόνησιν ἔχειν καὶ νώματος αἶσαν.

De sensibus quid statuerit breviter sic enuntiat Theophr. d. Sens. 7. *Ἐμπεδοκλῆς φησι τῷ ἐναρμόττειν* (*τὰς ἀπορροὰς*) *εἰς τοὺς πόρους τοὺς ἑκάστης* (*αἰσθήσεως*) *αἰσθάνεσθαι* i. e. percipi et sentiri eo quod rerum effluxiones singulae singulis sensibus congruae in poros intrent, cf. Plut. Pl. Ph. III, 9, 3 et Arist. de Gen. et Corr. I, 8. *τοῖς μὲν οὖν δοκεῖ πάσχειν ἕκαστον διά τινων πόρων εἰσιόντος τοῦ ποιοῦντος ἐσχάτου καὶ κυριωτάτου, καὶ τοῦτον τὸν τρόπον καὶ ὁρᾶν καὶ ἀκούειν ἡμᾶς φασι καὶ τὰς ἄλλας αἰσθήσεις αἰσθάνεσθαι πάσας· ἔτι δὲ ὁρᾶσθαι διά τε ἀέρος καὶ ὕδατος καὶ τῶν διαφα-*

***ῶν, διὰ τὸ πόρους ἔχειν ἀοράτους μὲν διὰ σμικρότητα πυκνοὺς δὲ** καὶ κατὰ στοῖχον, καὶ μᾶλλον ἔχειν τὰ διαφανῆ μᾶλλον.* Similiter de odoratu statuebat, ut intrante aere cum pulmonum respiratione simul odorem hauriri putaret, odores autem esse rerum effluxiones per aerem diffusas, cf. Karsten p. 481 sq. et de poris et effluxionibus supra n. 170, not. e. — d) Respicit hos versus, qui exstant ap. Stob. Ecl. Phys. I, p. 1026

αἵματος ἐν πελάγεσσι τεθραμμένη ἀντιθορόντος,
τῇ τε νόημα μάλιστα κυκλίσκεται ἀνθρώποισιν·
αἷμα γὰρ ἀνθρώποις περικάρδιόν ἐστι νόημα,

ubi ad v. *τεθραμμένη* intelligendum est cor, *κραδίη*, v. Censorin. d. Die Nat. 6. Cf. Cic. Tusc. I, 9, Arist. d. An. III, 3, Met. Γ, 5.

Empedocles ap. Hippolyt. Ref. Haer. VII, 31 178

Εἰ γὰρ ἐφημερίων ἕνεκέν τί σοι, ἄμβροτε Μοῦσα,
ἡμετέρης ἔμελεν μελέτας διὰ φροντίδος ἐλθεῖν,
εὐχομένῳ νῦν αὖτε παρίστασο, Καλλιόπεια,
ἀμφὶ θεῶν μακάρων ἀγαθὸν λόγον ἐμφαίνοντι [a].

Ap. Clem. Al. Strom. V, p. 615 A

ὄλβιος ὃς θείων πραπίδων ἐκτήσατο πλοῦτον,
δειλὸς δ' ᾧ σκοτόεσσα θεῶν πέρι δόξα μέμηλεν.

Ib. V, p. 587 B

οὐκ ἔστιν πελάσασθ' οὐδ' ὀφθαλμοῖσιν ἐφικτὸν [b]
ἡμετέροις ἢ χερσὶ λαβεῖν, ἧπερ τε μεγίστη
πειθοῦς ἀνθρώποισιν ἁμαξιτὸς εἰς φρένα πίπτει.

Ap. Ammon. Herm. in Arist. d. Interpret. G. fol. 7 a ed. Ald. Cf. Tzetz. Chil. XIII, 79 sqq., Hippol. l. c. VII, 29

οὔτε γὰρ ἀνδρομέῃ κεφαλῇ κατὰ γυῖα κέκασται,
οὐ μὲν ἀπαὶ νώτοιο δύο κλάδοι ἀΐσσονται,
οὐ πόδες, οὐ θοὰ γοῦν', οὐ μήδεα λαχνήεντα,
ἀλλὰ φρὴν ἱερὴ καὶ ἀθέσφατος ἔπλετο μοῦνον,
φροντίσι κόσμον ἅπαντα καταΐσσουσα θοῇσιν [c].

a) Patet esse exordium eius partis, quae erat de natura deorum. Tertium librum carminis *περὶ φύσεως* fuisse colligitur ex Tzetz. Chil. VII, 522 sqq. — b) Cf. supra n. 170 vs. 21 *τὴν σὺ*

N. 178. vs. 1—4 v. Schneidewin Philol. VI, p. 167. — 10. Tzetz. *οὐ μὲν γὰρ βροτέῃ κεφ.*

νόῳ δέρκεν μήδ' ὄμμασιν ἧσο τεθηπώς. — c) Ammonius praemittit haec: *ὁ Ἀκραγαντῖνος σοφὸς ἐπιῤῥαπίζων τοὺς περὶ θεῶν ὡς ἀνθρωποειδῶν ὄντων παρὰ τοῖς ποιηταῖς λεγομένους μύθους ἐπήγαγε προηγουμένως μὲν περὶ Ἀπόλλωνος* (hunc deum maxime venerabatur, sicut Pythagorei, cf. n. 128, not. b), *περὶ οὗ ἦν αὐτῷ προσεχῶς ὁ λόγος, κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ περὶ θείου παντὸς ἁπλῶς ἀποφαινόμενος.* Quem dixerit deum supremum parum constat. Nonnulli cogitaverunt de Sphaero, velut Arist. Met. *B*, 4 (cf. n. 170, not. 171. 172, not.) et Hippolyt. l. c., ubi versibus 11. 12 subiungitur haec versus species: *ἀλλὰ Σφαῖρος ἔην καὶ ἴσος ἐστὶν αὐτῷ* *), cf. in sqq. haec: *θεὸν καλῶν τὸ ἓν καὶ τὴν ἐκείνου ἑνότητα, ἐν ᾧ ἦν πρὶν ὑπὸ τοῦ Νείκους ἀποσπασθῆναι καὶ γενέσθαι ἐν τοῖς πολλοῖς τούτοις τοῖς κατὰ τὴν τοῦ Νείκους διακόσμησιν.* Alii illos versus acceperunt de summa ratione divina, qua omnia elementa et principia rerum temperarentur, v. Sext. Emp. adv. Math. VII, 122. *ἄλλοι δὲ ἦσαν οἱ λέγοντες κατὰ τὸν Ἐμπεδοκλέα κριτήριον εἶναι τῆς ἀληθείας οὐ τὰς αἰσθήσεις, ἀλλὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, τοῦ δὲ ὀρθοῦ λόγου τὸν μέν τινα θεῖον ὑπάρχειν τὸν δὲ ἀνθρώπινον, ὧν τὸν μὲν θεῖον ἀνέξοιστον εἶναι τὸν δὲ ἀνθρώπινον ἐξοιστόν.* Hippolyt. l. c. VII, 31. *μέσον δὲ εἶναι τῶν διαφόρων ἀρχῶν δίκαιον λόγον, καθ' ὃν συγκρίνεται τὰ διῃρημένα ὑπὸ τοῦ Νείκους καὶ προσαρμόζεται κατὰ τὴν Φιλίαν τῷ ἑνί:* quod numen supremum aliis locis appellasse videtur Necessitatem, v. supra n. 170, not. extr. Ipse Venerem tanquam aurei seculi et consummatae unitatis deam celebrat, v. n. 180, vs. 3—5.

179 **Empedocles ap. Plut. d. Exilio 17. Hippol. VII, 29 **), Plut. de Is. et Osir. 26:**

Ἔστιν Ἀνάγκης χρῆμα, θεῶν ψήφισμα παλαιόν,
ἀΐδιον, πλατέεσσι κατεσφρηγισμένον ὅρκοις·
εὖτε τις ἀμπλακίῃσι φρενῶν φίλα γυῖα μιήνῃ
[αἵμασιν ἤ] ἐπίορκον ἁμαρτήσας ἐπομόσσῃ
δαίμων, οἵ τε μακραίωνος λελάχασι βίοιο,
τρίς μιν μυρίας ὧρας ἀπὸ μακάρων ἀλάλησθαι,
φυόμενον παντοῖα διὰ χρόνου εἴδεα θνητῶν,

---

*) Schneidewinus: *ἀλλὰ Σφαῖρος ἔεις καὶ πάντοθεν ἶσος ἑαυτῷ.*
**) Cf. Schneidewin l. c. p. 161 sq.

N. 179. vs. 3. Vulgo *φόνῳ.* Corr. Panzerb., probante Schneidewino, qui deinde supplevit *αἵμασιν ἤ.* — 5. Plut. *δαίμονες οἵ τε μακραίωνες λελόγχασι,* Hippol. *δαιμόνιοί τε μακραίωνος λελάχασι.* Nos cum Schneidewino. — 7. Hippol. *φυομένους.* Corr. Stein.

ἀργαλέας βιότοιο μεταλλάσσοντα κελεύθους.
αἰθέριον μὲν γάρ σφε μένος πόντονδε διώκει,
πόντος δ' ἐς χθονὸς οὖδας ἀπέπτυσε, γαῖα δ' ἐς αὐγὰς
ἠελίου ἀκάμαντος, ὁ δ' αἰθέρος ἔμβαλε δίναις·
ἄλλος δ' ἐξ ἄλλου δέχεται, στυγέουσι δὲ πάντες·
τῶν καὶ ἐγὼ νῦν εἰμι, φυγὰς θεόθεν καὶ ἀλήτης,
Νείκεϊ μαινομένῳ πίσυνος.

Ap. Diog. L. VIII, 77, alios:

ἤδη γάρ ποτ' ἐγὼ γενόμην κοῦρός τε κόρη τε
θάμνος τ' οἰωνός τε καὶ εἰν ἁλὶ ἔλλοπος ἰχθύς.

Ap. Clem. Al. Strom. III, p. 432 B, alios:

κλαῦσά τε καὶ κώκυσα ἰδὼν ἀσυνήθεα χῶρον,
ἔνθα Φόνος τε Κότος τε καὶ ἄλλων ἔθνεα Κηρῶν,
αὐχμηραί τε νόσοι καὶ σήψιες ἔργα τε ῥευστά.

Videntur haec ex carmine, quod *Καθαρμοί* inscriptum erat, depromta esse: quo placita sua de animarum lapsu et migratione per corpora exposuerat et quo pacto lustrationibus et vita sancte et caste agenda pristina beatitudo recuperari posset. vs. 1 *Ἀνάγκης χρῆμα* est fatum s. decretum Necessitatis, velut ap. Plat. Phaedr. p. 248 C dicitur *θεσμὸς Ἀδραστείας*. — vs. 6 *ὧραι* videntur significare annos. — vs. 16 *ἔλλοπος ἰχθὺς* est mutus piscis, cf. Lucret. II, 343; Horat. Od. IV, 3, 19. 20 c. intpp. — Animas igitur putabat coelestis originis esse (*δαίμονας*), sed propter scelera commissa ex divinis sedibus detrusas tam diu in terra vagari et per omnium corporum formas mutari, donec scelerum poenas luerint et reditum ad superos meruerint: qua in migratione obtemperant Discordiae (*Νείκεϊ μαινομένῳ πίσυνος*), nam haec etiam in his animarum fatis in causa est, ut a beatorum unione secernantur atque per omnes elementorum species atque vicissitudines dissipentur, *αἰθέριον μὲν γάρ σφε μένος* etc. Subeunt autem non solum avium et piscium et omnium animalium formas, verum etiam plantarum et arborum, cum etiam hae sint animatae, v. n. 174, not. Quarum mutationum alia praestantior est alia deterior, velut in feras mi-

---

Vs. 9—12 ex Plutarcho de Is. et Osir. 26 et Hippolyto l. c. adiecit Stein. — 13. Variabant libb. in *ὡς, τήν, τώς*. Hippol. *τῶν*. — 16. Lectio fluctuat inter *ἔλλοπος, ἔμπνους, ἔμπυρος, ἔμπορος, ἄμφορος, νήχυτος, φαίδιμος*. — 17. Hierocl. in Carm. Aur. p. 254 *ἀτερπέα χῶρον*. De seqq. versibus v. Stein p. 80.

grantibus summa dignitas est in formam leonis transformari, in arbores lauri, cf. Aelian. Hist. An. XII, 7. Postquam autem per constitutum temporis spatium circumacti fatales poenas luerunt et scelera expiaverunt, postremo in praestantiores abeunt naturas, velut in vates, medicos, reges, unde tandem ad coeleste evehuntur domicilium ibique beati cum diis aevum degunt: quo pertinent hi versus ap. Clem. Al. Strom. IV, p. 534 D; V, p. 607 B:

εἰς δὲ τέλος μάντεις τε καὶ ὑμνοπόλοι καὶ ἰητροὶ
καὶ πρόμοι ἀνθρώποισιν ἐπιχθονίοισι πέλονται,
ἔνθεν ἀναβλαστοῦσι θεοὶ τιμῇσι φέριστοι,
ἀθανάτοις ἄλλοισιν ὁμέστιοι, αὐτοτράπεζοι,
εὔνιες ἀνδρείων ἀχέων, ἀπόκηροι, ἀτειρεῖς.

Cf. Stob. Ecl. Phys. I, p. 60. *καὶ θείας μὲν οἴεται τὰς ψυχάς, θείους δὲ καὶ τοὺς μετέχοντας αὐτῶν καθαροὺς καθαρῶς.* — Ad extrema vs. 17—19 cf. vs. 393 sqq. Stein, quibus mundus ille oppositis obnoxius et ex bono et malo mixtus copiosius describitur:

ἔνθ' ἦσαν Χθονίη τε καὶ Ἡλιόπη ταναῶπις,
Δῆρίς θ' αἱματόεσσα καὶ Ἁρμονίη θεμερῶπις,
Καλλιστώ τ' Αἰσχρή τε, Θόωσά τε Δηναίη τε,
Νημερτής τ' ἐρόεσσα μελάγκουρός τ' Ἀσάφεια,
Φυσώ τε Φθιμένη τε καὶ Εὐναίη καὶ Ἔγερσις

etc., quibus in versibus facile intelligitur opponi tenebras et lucem, discordiam et concordiam, pulchritudinem et turpitudinem, celeritatem et tarditatem cet. Ante hanc vitam se summae beatitatis participem fuisse significat vs. 390

ἐξ οἵης τιμῆς τε καὶ ὅσσου μήκεος ὄλβου
ὧδε πεσὼν κατὰ γαῖαν ἀναστρέφομαι μετὰ θνητοῖς,

omne mortalium genus miserum et discordiis et aerumnis obnoxium esse questus vs. 400

ὢ πόποι, ὢ δειλὸν θνητῶν γένος, ὢ δυσάνολβον,
τοίων ἔκ τ' ἐρίδων ἔκ τε στοναχῶν ἐγένεσθε.

Cf. Porphyr. d. Antr. Nymph. 8, Hippol. Ref. Haer. I, 4, ubi Empedocles malum extra sublunarem mundum inveniri negasse traditur.

180 **Aristot. Rhet. I, 13.** Ὡς Ἐμπεδοκλῆς λέγει περὶ τοῦ μὴ κτείνειν τὸ ἔμψυχον· τοῦτο γὰρ οὐ τισὶ μὲν δίκαιον τισὶ δ' οὐ δίκαιον,

ἀλλὰ τὸ μὲν πάντων νόμιμον διά τ' εὐρυμέδοντος
αἰθέρος ἠνεκέως τέταται διά τ' ἀπλέτου αὐγῆς [a].

Empedocles ap. Porphyr. de Abstin. II, 21. 27, Athen. XII, p. 510 D.

Οὐδέ τις ἦν κείνοισιν Ἄρης θεὸς οὐδὲ Κυδοιμὸς
οὐδὲ Ζεὺς βασιλεὺς οὐδὲ Κρόνος οὐδὲ Ποσειδῶν,
ἀλλὰ Κύπρις βασίλεια.
τὴν οἵ γ' εὐσεβέεσσιν ἀγάλμασιν ἱλάσκοντο
γραπτοῖς τε ζῴοισι μύροισί τε δαιδαλεόδμοις
σμύρνης τ' ἀκρήτου θυσίαις λιβάνου τε θυώδους,
ξουθῶν τε σπονδὰς μελιτῶν ῥιπτοῦντες ἐς οὖδας·
ταύρων δ' ἀκρήτοισι φόνοις οὐ δεύετο βωμός,
ἀλλὰ μύσος τοῦτ' ἔσκεν ἐν ἀνθρώποισι μέγιστον,
θυμὸν ἀπορραίσαντας ἐέδμεναι ἠέα γυῖα [b].

a) *Αἰθέρι* et *αὐγῇ* complexus est duo mundi haemisphaeria, v. supra n. 173, not. c, ut hanc legem divinam esse et per omnem mundum patere significet; cf. Sext. Emp. adv. Math. IX, 127. *οἱ μὲν οὖν περὶ τὸν Πυθαγόραν καὶ τὸν Ἐμπεδοκλέα καὶ τῶν Ἰταλῶν πλῆθός φασι μὴ μόνον ἡμῖν πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τοὺς θεοὺς εἶναί τινα κοινωνίαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ ἄλογα τῶν ζῴων. ἓν γὰρ ὑπάρχειν πνεῦμα τὸ διὰ παντὸς τοῦ κόσμου διῆκον ψυχῆς τρόπον, τὸ καὶ ἑνοῦν ἡμᾶς πρὸς ἐκεῖνα. διόπερ καὶ κτείνοντες αὐτὰ καὶ ταῖς σαρξὶν αὐτῶν τρεφόμενοι ἀδικήσομέν τε καὶ ἀσεβήσομεν ὡς συγγενεῖς ἀναιροῦντες. — καὶ Ἐμπεδοκλῆς πού φησιν·*

οὐ παύσεσθε φόνοιο δυσηχέος; οὐκ ἐσορᾶτε
ἀλλήλοις δάπτοντες ἀκηδείῃσι νόοιο;

καὶ

μορφὴν δ' ἀλλάξαντα πατὴρ φίλον υἱὸν ἀείρας
σφάζει ἐπευχόμενος μέγα νήπιος· ὃς δὲ πορεῦται
λισσόμενος θύοντος, ὁ δ' ἂρ νήκουστος ὁμοκλέων
σφάξας ἐν μεγάροισι κακὴν ἀλεγύνατο δαῖτα.
ὡς δ' αὔτως πατέρ' υἱὸς ἑλὼν καὶ μητέρα παῖδες
θυμὸν ἀπορραίσαντε φίλας κατὰ σάρκας ἔδουσιν.

Cf. Plut. de Esu Carn. II, 3. — b) Describitur aureum seculum eorum, qui soli Amori obnoxii erant, cum solum i. e. consummatam Unitatem solam noverunt, ceterorum deorum ignari, velut Martis i. e. Discordiae, Iovis i. e. coeli vel ignis discreti, Saturni i. e. temporis, Neptuni i. e. maris vel aquae. Illam ei puris donis ac sacrificiis incruentis venerabantur, quae sacrificia etiam a Pythagoreis et Orphicis maxime commendabantur, v. Plato Legg. VI,

---

N. 181. vs. 4. Libb. *οἱ δὲ πορεῦνται λισσόμενοι.* Hermann *οἱ δὲ πορεῦνται.* Nos cum Scaligero et Karsteno. — 5. Libb. *ὃ δ' ἀνήκουστος.* Corr. Stein. — 8. Libb. *ἀπορραίσαντα.* Corr. Karst.

p. 782 C. Ceterum non solum hanc vitae innocentiam et castitatem, quae doctrinae de animarum migratione congrua est, sed aliam quoque sanctimoniam adinstar Pythagoreorum praecipiebat, omninoque non solum corpore et manibus, sed animo etiam et moribus a flagitiis abstinendum esse docuit, v. Plut. de Cohib. Ira 16. *ἐπὶ πᾶσι τοίνυν τὸ μὲν τοῦ Ἐμπεδοκλέους μέγα καὶ θεῖον ἡγούμην, τὸ Νηστεῦσαι κακότητος.*

CAPUT IV.

SOPHISTAE.

1. De arte doctrinaque Sophistarum in universum.

181 Cic. Brut. 12. Pacis est comes otiique socia et iam bene constitutae civitatis quasi alumna quaedam eloquentia. Itaque, ait Aristoteles, quum sublatis in Sicilia tyrannis res privatae longo intervallo iudiciis repeterentur, tum primum, quod esset acuta illa gens et controversa natura, artem et praecepta Siculos Coracem et Tisiam conscripsisse; nam antea neminem solitum via nec arte, sed accurate tamen et de scripto plerosque dicere: scriptasque fuisse et paratas a Protagora rerum illustrium disputationes, quae nunc communes appellantur loci. Quod idem fecisse Gorgiam, quum singularum rerum laudes vituperationesque conscripsisset, quod iudicaret hoc oratoris esse maxime proprium, rem augere posse laudando vituperandoque rursus affligere.

Cf. Spengel Artium Script. p. 23 sqq. Syracusani a. 466 Thrasybulo eiecto usque ad a. 406 libera utebantur republica, eoque tempore eloquentia orta est arte et ratione culta. Primus huius artis auctor erat Corax, qui apud Gelonem et Hieronem multum valuerat et eloquentia sua etiam apud liberos cives conspicuus erat.

Eius discipulus Tisias a. 427 cum Gorgia Leontinorum legato Athenas venit, ubi nova ars summo deinde cum studio exculta et perpolita est. Ante eos eloquentiae praecepta quaedam tradiderat Protagoras Abderita, Periclis aequalis et familiaris, qui et ipse aliquamdiu in Italia et Sicilia commoratus erat, v. n. 184. Communes loci dicebantur tales, quibus argumentum aliquod generaliter et extra personas tractabatur, cf. Cic. d. Or. III, 27, Quintil. II, 1, 11; 4, 22. Omnes eloquentiam profitebantur esse artem et facultatem persuadendi, in hominum concionibus coetibusque, maxime in publicis negotiis exercendam, veritatis ratione non habita, quapropter solent notari a philosophis, cf. Plato Phaedr. p. 267 A. *Τισίαν δὲ Γοργίαν τε ἐάσομεν εὕδειν, οἳ πρὸ τῶν ἀληθῶν τὰ εἰκότα εἶδον ὡς τιμητέα μᾶλλον, τά τε αὖ σμικρὰ μεγάλα καὶ τὰ μεγάλα σμικρὰ φαίνεσθαι ποιοῦσι διὰ ῥώμην λόγου.* Eodem redit quod Protagoram *τὸν ἥττω λόγον κρείττω πεποιηκέναι* veteres scriptores perhibent, v. Arist. Rhet. II, 24, Gell. N. A. V, 3, qui illam professionem recte sic interpretatur: *pollicebatur se id docere, quanam verborum industria causa infirmior fieret fortior.*

Philostr. Vit. Sophist. prooem. *Τὴν ἀρχαίαν σοφιστικὴν ῥητορικὴν ἡγεῖσθαι χρὴ φιλοσοφοῦσαν· διαλέγεται μὲν γὰρ ὑπὲρ ὧν οἱ φιλοσοφοῦντες.* **Arist. Soph. Elench. 1.** *Ἔστι γὰρ ἡ σοφιστικὴ φαινομένη σοφία οὖσα δ' οὔ, καὶ ὁ σοφιστὴς χρηματιστὴς ἀπὸ φαινομένης σοφίας ἀλλ' οὐκ οὔσης.* 182

Eo enim distat philosophus et Sophista, quod ille veritatem persequitur, hic probabilitatem et variam eruditionem, quam sub specie sapientiae et virtutis tradebant iis, qui mercedem solvebant. Primus se Sophistam (de quo nomine cf. n. 1, not.) appellavit et pretio docuit Protagoras, v. Plato Protag. p. 316 D sqq., 348 E sqq. Eum secutus Gorgias non Sophista, sed rhetor appellari voluit, sed percrebuerat nomen, ut et ille et ceteri, qui similia profitebantur, eodem appellati sint: quamquam minime omnes eiusdem farinae erant, sed alii aliis et doctrina et moribus ac modestia praestantiores, nominatim Prodicus Ceus, de quo disputavit Welckerus *kleine Schriften* II, p. 393—541. Neque omnibus aeque criminandum, quod mercenariam operam discipulis praestabant, v. ib. p. 412 sqq. Erudiebant autem discipulos suos tam in colloquendo disputandoque quam in orationibus continuis, sicut et ipsi artem suam modo cum aliis disputando modo orationibus elaboratioribus habendis ostendebant, v. Plat. Protag. p. 334; Gorg. p. 449; Arist.

de Soph. El. 33. *καὶ γὰρ τῶν περὶ τοὺς ἐριστικοὺς λόγους μισθαρνούντων ὁμοία τις ἦν ἡ παίδευσις τῇ Γοργίου πραγματείᾳ· λόγους γὰρ οἱ μὲν ῥητορικοὺς οἱ δὲ ἐρωτηματικοὺς ἐδίδοσαν ἐκμανθάνειν, εἰς οὓς πλειστάκις ἐμπίπτειν ᾠήθησαν ἑκάτεροι τοὺς ἀλλήλων λόγους.* Praeter eloquentiam etiam studia grammatica a Sophistis promovebantur, praecipue ea quae in poetarum interpretatione posita erant, cf. Plato Protag. p. 338 E sqq.; Io. Classen de Gramm. Gr. primordiis, Bonnae 1829, et de meritis Sophistarum in historia philosophiae recte iudicandis C. F. Hermann *Gesch. u. System d. Platon. Philos.* I, p. 179—231. Athenis vel maxime colebantur, nam ibi tunc omnes confluebant qui artibus litterisque liberiore studio vacabant, posteaquam Pericle civitatem administrante ad naturales ingenii dotes, quibus Athenienses prae ceteris Graecis insignes erant, summa etiam libertas et magna potentia magnaque opulentia accesserat, cf. Plato Protag. p. 337 D, ubi Hippias Eleus Athenas nominat *τῆς Ἑλλάδος τὸ πρυτανεῖον τῆς σοφίας*, Gorg. p. 461 E. *Ἀθήναζε ἀφικόμενος, οὗ τῆς Ἑλλάδος πλείστη ἐστὶν ἐξουσία τοῦ λέγειν.* Labante tamen republica etiam Sophistae in peius ruebant et argutiis suis dialecticis pravisque opinionibus ad mores turbandos vel maxime pertinuerunt, ut luculentissime constat ex Platone, acerbissimo Sophistarum exagitatore, velut in Protagora, Gorgia, Phaedro, Hippia minore, Sophista, aliis dialogis.

183 **Plato de Legg. X, p. 888 E sqq.** *Λέγουσί πού τινες ὡς πάντα ἐστὶ τὰ πράγματα γιγνόμενα καὶ γενόμενα καὶ γενησόμενα τὰ μὲν φύσει, τὰ δὲ τύχῃ, τὰ δὲ διὰ τέχνην. — Ἔοικε, φασί, τὰ μὲν μέγιστα αὐτῶν καὶ κάλλιστα ἀπεργάζεσθαι φύσιν καὶ τύχην, τὰ δὲ σμικρότερα τέχνην, ἣν δὴ παρὰ φύσεως λαμβάνουσαν τὴν τῶν μεγάλων καὶ πρώτων γένεσιν ἔργων πλάττειν καὶ τεκταίνεσθαι πάντα τὰ σμικρότερα, ἃ δὴ τεχνικὰ πάντες προσαγορεύομεν. — — πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ γῆν καὶ ἀέρα φύσει πάντα εἶναι καὶ τύχῃ φασί, τέχνῃ δὲ οὐδὲν τούτων. καὶ τὰ μετὰ ταῦτα αὖ σώματα, γῆς τε καὶ ἡλίου καὶ σελήνης ἄστρων τε πέρι, διὰ τούτων γεγονέναι παντελῶς ὄντων ἀψύχων· τύχῃ δὲ φερόμενα τῇ τῆς δυνάμεως ἕκαστα ἑκάστων, ᾗ ξυμπέπτωκεν ἁρμόττοντα οἰκείως πως, θερμὰ ψυχροῖς ἢ ξηρὰ πρὸς ὑγρὰ καὶ μαλακὰ πρὸς σκληρά, καὶ πάντα ὁπόσα τῇ τῶν ἐναντίων κράσει κατὰ τύχην*

ἐξ ἀνάγκης συνεκεράσθη, ταύτῃ καὶ κατὰ ταῦτα οὕτω γεγεννηκέναι τόν τε οὐρανὸν ὅλον καὶ πάντα ὁπόσα κατ' οὐρανόν, καὶ ζῷα αὖ καὶ φυτὰ ξύμπαντα, ὡρῶν πασῶν ἐκ τούτων γενομένων, οὐ διὰ νοῦν, φασίν, οὐδὲ διά τινα θεὸν οὐδὲ διὰ τέχνην, ἀλλὰ ὃ λέγομεν, φύσει καὶ τύχῃ. τέχνην δὲ ὕστερον ἐκ τούτων ὑστέραν γενομένην, αὐτὴν θνητὴν ἐκ θνητῶν, ὕστερα γεγεννηκέναι παιδιάς τινας ἀληθείας οὐ σφόδρα μετεχούσας, ἀλλὰ εἴδωλ' ἄττα ξυγγενῆ ἑαυτῶν, οἷ' ἡ γραφικὴ γεννᾷ καὶ μουσικὴ καὶ ὅσαι ταύταις εἰσὶ συνέριθοι τέχναι. αἳ δέ τι καὶ σπουδαῖον ἄρα γεννῶσι τῶν τεχνῶν, εἶναι ταύτας ὁπόσαι τῇ φύσει ἐκοίνωσαν τὴν αὑτῶν δύναμιν, οἷον αὖ ἰατρικὴ καὶ γεωργικὴ καὶ γυμναστική. καὶ δὴ καὶ τὴν πολιτικὴν σμικρόν τι μέρος εἶναί φασι κοινωνοῦν φύσει, τέχνῃ δὲ τὸ πολύ. οὕτω δὲ καὶ τὴν νομοθεσίαν πᾶσαν οὐ φύσει, τέχνῃ δέ, ἧς οὐκ ἀληθεῖς εἶναι τὰς θέσεις. — Θεοὺς — εἶναι πρῶτόν φασιν οὗτοι τέχνῃ, οὐ φύσει ἀλλά τισι νόμοις, καὶ τούτους ἄλλους ἄλλῃ, ὅπῃ ἕκαστοι ἑαυτοῖσι συνωμολόγησαν νομοθετούμενοι· καὶ δὴ καὶ τὰ καλὰ φύσει μὲν ἄλλα εἶναι, νόμῳ δὲ ἕτερα· τὰ δὲ δίκαια οὐδ' εἶναι τὸ παράπαν φύσει, ἀλλ' ἀμφισβητοῦντας διατελεῖν ἀλλήλοις καὶ μετατιθεμένους ἀεὶ ταῦτα· ἃ δ' ἂν μετάθωνται καὶ ὅταν, τότε κύρια ἕκαστα εἶναι, γιγνόμενα τέχνῃ καὶ τοῖς νόμοις, ἀλλ' οὐ δή τινι φύσει [a]. ταῦτ' ἐστὶν — ἅπαντα ἀνδρῶν σοφῶν παρὰ νέοις ἀνθρώποις, ἰδιωτῶν τε καὶ ποιητῶν, φασκόντων εἶναι τὸ δικαιότατον ὅ τί τις ἂν νικᾷ βιαζόμενος [b]. ὅθεν ἀσέβειαί τε ἀνθρώποις ἐμπίπτουσι νέοις, ὡς οὐκ ὄντων θεῶν οἵους ὁ νόμος προστάττει διανοεῖσθαι δεῖν, στάσεις τε διὰ ταῦτα, ἑλκόντων πρὸς τὸν κατὰ φύσιν ὀρθὸν βίον, ὅς ἐστι τῇ ἀληθείᾳ κρατοῦντα ζῆν τῶν ἄλλων καὶ μὴ δουλεύοντα ἑτέροισι κατὰ νόμον.

a) Vulgo a Sophistis distinguebatur inter ea quae natura (φύσει) et quae pacto (νόμῳ) essent, teste Platone Gorgia p. 482 sqq.,

Theaet. p. 167, cf. Arist. Soph. El. 12. ἦν δὲ τὸ μὲν κατὰ φύσιν αὐτοῖς τὸ ἀληθές, τὸ δὲ κατὰ νόμον τὸ τοῖς πολλοῖς δοκοῦν. Contrarium inter τύχην et τέχνην ad Polum referunt Arist. Met. A, 1, Plato Gorg. p. 462. — b) Respicere videtur Critiam, Sophistarum sectatorem, qui carminibus suis deos nil nisi legislatorum figmenta esse, quibus cives timori et obedientiae assuefacerent, in vulgus pronunciaverat, v. Sext. Emp. adv. Math. IX, 54. — Universum locum ad Sophistas Sophistarumque familiares pertinere ex aliorum testimoniorum comparatione elucet. Notandum tamen tales persuasiones dissolutioribus reipublicae Atheniensis temporibus perquam vulgatas fuisse et inter factionum turbas, quibus civitas agitabatur, vel maxime invaluisse, cf. Thucyd. III, 82.

2. Protagoras.

184 **Diog. L. IX, 50.** *Πρωταγόρας* — Ἀβδηρίτης, καθά φησιν Ἡρακλείδης ὁ Ποντικὸς ἐν τοῖς περὶ νόμων, ὃς καὶ Θουρίοις νόμους γράψαι φησὶν αὐτόν. — διήκουσε δὲ — Δημοκρίτου [a]. 51. καὶ ἤρξατό που τοῦτον τὸν τρόπον. — „Περὶ μὲν θεῶν οὐκ ἔχω εἰδέναι οὔθ' ὡς εἰσίν, οὔθ' ὡς οὐκ εἰσίν· πολλὰ γὰρ τὰ κωλύοντα εἰδέναι, ἥ τε ἀδηλότης καὶ βραχὺς ὢν ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου." 52. διὰ ταύτην δὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ συγγράμματος ἐξεβλήθη πρὸς Ἀθηναίων· καὶ τὰ βιβλία αὐτοῦ κατέκαυσαν ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὑπὸ κήρυκος*) ἀναλεξάμενοι παρ' ἑκάστου τῶν κεκτημένων [b]. οὗτος πρῶτος μισθὸν εἰσεπράξατο μνᾶς ἑκατόν. — καὶ τὴν διάνοιαν ἀφεὶς πρὸς τοὔνομα διελέχθη καὶ τὸ νῦν ἐπιπολάζον γένος τῶν ἐριστικῶν ἐγέννησεν. — 53. καὶ πρῶτος κατέδειξε τὰς πρὸς τὰς θέσεις ἐπιχειρήσεις [c]. — — διεῖλέ τε τὸν λόγον πρῶτος εἰς τέτταρα, εὐχωλήν, ἐρώτησιν, ἀπόκρισιν, ἐντολήν [d]. — 55. φησὶ δὲ Φιλόχορος πλέοντος αὐτοῦ ἐς Σικελίαν τὴν ναῦν καταποντωθῆναι, καὶ τοῦτο αἰνίττεσθαι Εὐριπίδην ἐν τῷ Ἰξίονι. — 56. Ἀπολλόδωρος δέ φησιν ἑβδομήκοντα (sc. ἔτη βιώσαντα τελευτῆσαι), σοφιστεῦσαι δὲ τεσσαράκοντα [e] καὶ

*) Vulgo ὑπὸ κήρυκα. Cf. Plut. Timol. 23. ἀνηγόρευον ὑπὸ κηρύκων.

ἀκμάζειν κατὰ τὴν τετάρτην καὶ ὀγδοηκοστὴν Ὀλυμπιάδα.

a) Id Epicurus tradiderat, v. Diog. L. IX, 53; Athen. VIII, p. 354 C; Gell. N. A. V, 3, sed obstant tempora. Democritus enim circa a. 460, Protagoras circiter 480 natus erat, ut viginti annis Democrito maior fuerit. Et constat Democritum scripsisse adversus Protagoram, v. Plut. adv. Colot. 4; Sext. Emp. adv. Math. VII, 389. Athenis sub annum 451 artem sophisticam profiteri incipiebat et mox ingenio suo tantum apud Periclem valuit, ut a. 445, quo Athenis coloni Thurios proficiscebantur, dignus haberetur qui Thuriinis leges scriberet, cf. Plut. Pericl. 36, Consol. ad Apollon. 33. Circa a. 435 Athenas reversus summa per omnem Graeciam fama floruit, ut apparet ex Platonis dialogo cognomine, cf. Io. Frei Quaestt. Protag. Bonnae 1845; Weber Quaestt. Protag. Marb. 1850; A. I. Vitringa disq. de Protag. vita et philosophia. Groning. 1852. Provectiore aetate eum in Sicilia artem exercuisse testatur Platonis Hippias mai. p. 282. — b) Cf. Cic. Nat. D. I, 12, 23; Plato Theaet. p. 162; Sext. Emp. adv. Math. IX, 56; Krische *Forsch.* p. 133 sqq. De librorum, qui aetatem tulerant, inscriptionibus v. Diog. L. IX, 55. Placita sua de natura rerum explicaverat in libro *Ἀλήθεια* s. *Καταβάλλοντες* inscripto, v. Plato Theaet. p. 161, C c. Schol. 162 A, 166 C, 170 E; Bernays in Mus. Rhen. Philol. 1850, p. 464 sqq. — c) *Θέσεις* sunt sententiae universales, de quibus in utramque partem disputabatur, cf. Frei p. 150 sq. — d) Cf. Quintil. III, 4, 10. *Protagoram transeo, qui interrogandi, respondendi, mandandi, precandi, quod εὐχωλὴν dicit, partes solas* (rhetorices) *putat.* Eadem divisio ad verbi modos observandos et disiungendos adhibebatur, v. Arist. Poet. 19. Alia eius disciplina erat *περὶ ὀρθοεπείας*, alia *περὶ ὀνομάτων ὀρθότητος*, cf. Frei l. c. p. 136 sqq. — e) Plato Meno p. 91 E. *οἶμαι γὰρ αὐτὸν ἀποθανεῖν ἐγγὺς καὶ ἑβδομήκοντα ἔτη γεγονότα, τετταράκοντα ἐν τῇ τέχνῃ ὄντα.* Mortuus esse videtur tempore quadringentorum h. e. a. 411; certe apud hos propter sententiam illam de diis emissam impietatis reus factus esse et combustis libris urbe atque agro exterminatus esse dicitur, v. Diog. L. IX, 55; Cic. Nat. D. I, 23, 63. In fuga fatis oppressus est.

Diog. L. IX, 51. Ἤρξατό που τοῦτον τὸν τρόπον· 185
„Πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος, τῶν μὲν ὄντων ὡς ἔστι, τῶν δὲ οὐκ ὄντων ὡς οὐκ ἔστιν."

Quod dicit haec verba in principio operis posita fuisse, ex Platone fortasse sumtum est, v. Theaet. p. 161. *τὴν δ' ἀρχὴν τοῦ*

λόγον τεθαύμακα, ὅτι οὐκ εἶπεν ἀρχόμενος τῆς Ἀληθείας κτλ. Ipsa verba a Diogene afferri cernitur ex Plat. Theaet. p. 152 A, Cratyl. p. 385 E; Sext. Emp. Hyp. Pyrrh. I, 216. Sententiam verborum copiose prosequitur Theaetetus Platonis, ubi etiam argumenta, quibus Protagoras usus sit, expromuntur, quamquam ita, ut dubium sit quaenam ab ipso Protagora tradita expresserit, quaeve Protagorae doctrinam amplificando de suo addiderit. Imprimis attinent haec, l. l. *ΣΩ. Οὐκοῦν οὕτω πως λέγει, ὡς οἷα μὲν ἕκαστα ἐμοὶ φαίνεται, τοιαῦτα μέν ἐστιν ἐμοί, οἷα δὲ σοί, τοιαῦτα δὲ αὖ σοί; ἄνθρωπος δὲ σύ τε κἀγώ. — — πότερον οὖν — ἐφ' ἑαυτῷ τὸ πνεῦμα ψυχρὸν ἢ οὐ ψυχρὸν φήσομεν; ἢ πεισόμεθα τῷ Πρωταγόρᾳ ὅτι τῷ μὲν ῥιγοῦντι ψυχρόν, τῷ δὲ μὴ οὔ; ΘΕΑΙ. Ἔοικεν. ΣΩ. Οὐκοῦν καὶ φαίνεται οὕτως ἑκατέρῳ; ΘΕΑΙ. Ναί. ΣΩ. Τὸ δέ γε φαίνεται αἰσθάνεσθαί ἐστιν; ΘΕΑΙ. Ἔστι γάρ. ΣΩ. Φαντασία ἄρα καὶ αἴσθησις ταὐτὸν ἔν τε θερμοῖς καὶ πᾶσι τοῖς τοιούτοις. οἷα γὰρ αἰσθάνεται ἕκαστος, τοιαῦτα ἑκάστῳ καὶ κινδυνεύει εἶναι. ΘΕΑΙ. Ἔοικεν. ΣΩ. Αἴσθησις ἄρα τοῦ ὄντος ἀεί ἐστι καὶ ἀψευδές, ὡς ἐπιστήμη οὖσα.*

186 Sext. Emp. Pyrrhon. Hypot. I, 217. *Φησὶν οὖν ὁ ἀνὴρ* (sc. Protagoras) *τὴν ὕλην ῥευστὴν εἶναι, ῥεούσης δὲ αὐτῆς συνεχῶς προσθέσεις ἀντὶ τῶν ἀποφορήσεων γίγνεσθαι, καὶ τὰς αἰσθήσεις μετακοσμεῖσθαί τε καὶ ἀλλοιοῦσθαι παρά τε ἡλικίας καὶ παρὰ τὰς ἄλλας κατασκευὰς τῶν σωμάτων. λέγει δὲ καὶ τοὺς λόγους πάντων τῶν φαινομένων ὑποκεῖσθαι ἐν τῇ ὕλῃ, ὡς δύνασθαι τὴν ὕλην ὅσον ἐφ' ἑαυτῇ πάντα εἶναι ὅσα πᾶσι φαίνεται. τοὺς δὲ ἀνθρώπους ἄλλοτε ἄλλων ἀντιλαμβάνεσθαι παρὰ τὰς διαφόρους αὐτῶν διαθέσεις· τὸν μὲν γὰρ κατὰ φύσιν ἔχοντα ἐκεῖνα τῶν ἐν τῇ ὕλῃ καταλαμβάνειν, ἃ τοῖς κατὰ φύσιν ἔχουσι φαίνεσθαι δύναται, τοὺς δὲ παρὰ φύσιν ἃ τοῖς παρὰ φύσιν. καὶ ἤδη παρὰ τὰς ἡλικίας καὶ κατὰ τὸ ὑπνοῦν ἢ ἐγρηγορέναι καὶ καθ' ἕκαστον εἶδος τῶν διαθεσέων ὁ αὐτὸς λόγος.*

Cf. adv. Math. VII, 60 sqq. Similiter Plato Theaet. p. 152 D sqq., Protagorae sententiam explicans: *ὡς μηδενὸς ὄντος ἑνὸς μήτε τινὸς μήτε ὁποιουοῦν· ἐκ δὲ δὴ φορᾶς τε καὶ κινήσεως καὶ κράσεως πρὸς ἄλληλα γίγνεται πάντα ἃ δή φαμεν εἶναι, οὐκ ὀρθῶς προσαγορεύοντες· ἔστι μὲν γὰρ οὐδέποτ' οὐδέν, ἀεὶ δὲ γίγνεται·*

καὶ περὶ τούτου πάντες ἑξῆς οἱ σοφοὶ πλὴν Παρμενίδου ξυμφερέσθων, Πρωταγόρας τε καὶ Ἡράκλειτος καὶ Ἐμπεδοκλῆς. Ib. p. 156 A. *ἀρχὴ δέ, ἐξ ἧς καὶ ἃ νῦν δὴ ἐλέγομεν πάντα ἤρτηται, ἥδε αὐτῶν, ὡς τὸ πᾶν κίνησις ἦν καὶ ἄλλο παρὰ τοῦτο οὐδέν, τῆς δὲ κινήσεως δύο εἴδη, πλήθει μὲν ἄπειρον ἑκάτερον, δύναμιν δὲ τὸ μὲν ποιεῖν ἔχον, τὸ δὲ πάσχειν. ἐκ δὲ τῆς τούτων ὁμιλίας τε καὶ τρίψεως πρὸς ἄλληλα γίγνεται ἔγγονα πλήθει μὲν ἄπειρα, δίδυμα δέ, τὸ μὲν αἰσθητόν, τὸ δὲ αἴσθησις, ἀεὶ συνεκπίπτουσα καὶ γεννωμένη μετὰ τοῦ αἰσθητοῦ,* et quae sequuntur. Sequebatur igitur Protagoras eos philosophos, qui res in perpetuo motu esse statuebant, semper mutari, nunquam consistere, maxime Heraclitum et Heracliteos, cf. n. 32. Adiecit, quod ei proprium fuisse videtur, omnis motionis duplicem rationem esse, ut alterae res commotae vel afficerent alteras, vel afficerentur ab alteris. Inde et sensibilium qualitates et sensuum affectiones derivandas esse, utrasque artissimo vinculo ita copulatas, ut nullus sensus existat sine re sensibili, quae illum affecerit, neque ulla res sensibilis fieri possit sine sensu cognato. Consequens esse ut res non sint neque fiant nisi quatenus ab aliquo sentiantur, cf. Plato l. c. p. 160 B. *ἀλλήλοις δὴ λείπεται συνδεδέσθαι, ὥστε εἴτε τις εἶναί τι ὀνομάζει, τινὶ εἶναι ἢ τινὸς ἢ πρός τι ῥητέον αὐτῷ, εἴτε γίγνεσθαι γίγνεσθαι*)· αὐτὸ δὲ ἐφ' αὑτοῦ τι ἢ ὂν ἢ γιγνόμενον οὔτε αὐτῷ λεκτέον οὔτ' ἄλλου λέγοντος ἀποδεκτέον:* item ut tales sint, quales unicuique esse videantur h. e. diversis diversae, cf. Arist. Met. Θ, 3. *οὔτε γὰρ ψυχρὸν οὔτε θερμὸν οὔτε γλυκὺ οὔτε ὅλως αἰσθητὸν οὐθὲν ἔσται μὴ αἰσθανόμενον· ὥστε τὸν Πρωταγόρου λόγον συμβήσεται λέγειν αὐτοῖς,* v. n. 187. Adde quod sensibus non solum sentiri, sed omnes etiam animi affectiones omnesque cogitationes ab illis repetendas esse statuebat, v. Diog. L. IX, 51. *ἔλεγέ τε μηδὲν εἶναι τὴν ψυχὴν παρὰ τὰς αἰσθήσεις.* Euseb. Praep. Ev. XIV, 2, p. 718. *καὶ αὖ πάλιν τοὺς κατὰ Μητρόδωρον καὶ Πρωταγόραν μόναις δεῖν φάσκοντας ταῖς τοῦ σώματος πιστεύειν αἰσθήσεσι.* Iam vero cum et res sensibiles et homines sentientes in perpetuum mutentur, de sensibus vero pendeat omne iudicium, quid restabat quam ut de nihilo constare, omnes hominum opiniones, etiam de legibus, de diis, usu tantum receptas esse contenderet?

Diog. L. IX, 51. Πρῶτος ἔφη δύο λόγους εἶναι περὶ 187
παντὸς πράγματος ἀντικειμένους ἀλλήλοις. 53. καὶ τὸν
Ἀντισθένους λόγον τὸν πειρώμενον ἀποδεικνύειν ὡς οὐκ

---

*) Alterum *γίγνεσθαι* adiiciendum esse vidit Frei.

ἔστιν ἀντιλέγειν οὗτος πρῶτος διείλεκται, καθά φησι Πλάτων ἐν Εὐθυδήμῳ.

Cf. Plat. Euthyd. p. 286. Etiam haec sequuntur ex praemissis. Nam diverso modo affectis diversa probabuntur: id quod Sext. Emp. l. c. (n. 186) significat hisce: λέγει δὲ καὶ τοὺς λόγους πάντων τῶν φαινομένων ὑποκεῖσθαι ἐν τῇ ὕλῃ etc., h. e. prout aliqua res afficit aliquem sentientem, ita ei est vel hoc vel illud, vel vera vel falsa, cf. Arist. Met. Γ, 4. ἔτι εἰ ἀληθεῖς αἱ ἀντιφάσεις ἅμα κατὰ τοῦ αὐτοῦ πᾶσαι, δῆλον ὡς ἅπαντα ἔσται ἕν. ἔσται γὰρ τὸ αὐτὸ καὶ τριήρης καὶ τοῖχος καὶ ἄνθρωπος, εἰ κατὰ παντός τι ἢ καταφῆσαι ἢ ἀποφῆσαι ἐνδέχεται, καθάπερ ἀνάγκη τοῖς τὸν Πρωταγόρου λέγουσι λόγον. εἰ γάρ τῳ δοκεῖ μὴ εἶναι τριήρης ὁ ἄνθρωπος, δῆλον ὅτι οὐκ ἔστι τριήρης· ὥστε καὶ ἔστιν, εἴπερ ἡ ἀντίφασις ἀληθής. Ib. 5. ἔστι δ' ἀπὸ τῆς αὐτῆς δόξης καὶ ὁ Πρωταγόρου λόγος· — εἴτε γὰρ τὰ δοκοῦντα πάντα ἐστὶν ἀληθῆ καὶ τὰ φαινόμενα, ἀνάγκη πάντα ἅμα ἀληθῆ καὶ ψευδῆ εἶναι. πολλοὶ γὰρ τἀναντία ὑπολαμβάνουσιν ἀλλήλοις καὶ τοὺς μὴ ταὐτὰ δοξάζοντας ἑαυτοῖς διεψεῦσθαι νομίζουσιν· ὥστ' ἀνάγκη τὸ αὐτὸ εἶναί τε καὶ μὴ εἶναι. καὶ εἰ τοῦτ' ἐστίν, ἀνάγκη τὰ δοκοῦντα εἶναι πάντ' ἀληθῆ· τὰ ἀντικείμενα γὰρ δοξάζουσιν ἀλλήλοις οἱ διεψευσμένοι καὶ ἀληθεύοντες. εἰ οὖν ἔχει τὰ ὄντα οὕτως, ἀληθεύσουσι πάντες.

188 **Arist. Met. *B*, 2.** *Οὔτε γὰρ αἱ αἰσθηταὶ γραμμαὶ τοιαῦταί εἰσιν οἵας λέγει ὁ γεωμέτρης· οὐθὲν γὰρ εὐθὺ τῶν αἰσθητῶν οὕτως οὐδὲ στρογγύλον· ἅπτεται γὰρ τοῦ κανόνος οὐ κατὰ στιγμὴν ὁ κύκλος, ἀλλ' ὥσπερ Πρωταγόρας ἔλεγεν ἐλέγχων τοὺς γεωμέτρας, οὔθ' αἱ κινήσεις καὶ ἕλικες τοῦ οὐρανοῦ ὅμοιαι, περὶ ὧν ἡ ἀστρολογία ποιεῖται τοὺς λόγους, οὔτε τὰ σημεῖα τοῖς ἄστροις τὴν αὐτὴν ἔχει φύσιν.*

189 **Protagoras ap. Plat. Theaet. p. 166 D.** *Ἐγὼ γάρ φημι μὲν τὴν ἀλήθειαν ἔχειν ὡς γέγραφα· μέτρον γὰρ ἕκαστον ἡμῶν εἶναι τῶν τε ὄντων καὶ μή· μυρίον μέντοι διαφέρειν ἕτερον ἑτέρου αὐτῷ τούτῳ, ὅτι τῷ μὲν ἄλλα ἔστι τε καὶ φαίνεται, τῷ δὲ ἄλλα. καὶ σοφίαν καὶ σοφὸν ἄνδρα πολλοῦ δέω τὸ μὴ φάναι εἶναι, ἀλλ' αὐτὸν τοῦτον καὶ λέγω σοφόν, ὃς ἄν τινι ἡμῶν, ᾧ φαίνεται καὶ ἔστι κακά, μεταβάλλων ποιήσῃ ἀγαθὰ φαίνεσθαί τε καὶ εἶναι.*

— — *οἷον γὰρ ἐν τοῖς πρόσθεν ἐλέγετο ἀναμνήσθητι, ὅτι τῷ μὲν ἀσθενοῦντι πικρὰ φαίνεται ἃ ἐσθίει καὶ ἔστι, τῷ δὲ ὑγιαίνοντι τἀναντία ἔστι καὶ φαίνεται. σοφώτερον μὲν οὖν τούτων οὐδέτερον δεῖ ποιῆσαι· οὐδὲ γὰρ δυνατόν· οὐδὲ κατηγορητέον ὡς ὁ μὲν κάμνων ἀμαθής, ὅτι τοιαῦτα δοξάζει, ὁ δὲ ὑγιαίνων σοφός, ὅτι ἀλλοῖα· μεταβλητέον δ' ἐπὶ θάτερα· ἀμείνων γὰρ ἡ ἑτέρα ἕξις. οὕτω δὲ καὶ ἐν τῇ παιδείᾳ ἀπὸ ἑτέρας ἕξεως ἐπὶ τὴν ἀμείνω μεταβλητέον. ἀλλ' ὁ μὲν ἰατρὸς φαρμάκοις μεταβάλλει, ὁ δὲ σοφιστὴς λόγοις.*

Cf. Plato Protag. p. 323 C sqq. Virtutem igitur doceri posse statuebat seque ipsum eam iuvenes docere profitebatur, eamque esse suam artem, propter quam Sophista appellari voluit. Virtutem autem dicebat politicam potissimum et oeconomicam, *ὅπως ἂν τις ἄριστα τὴν αὐτοῦ οἰκίαν διοικοῖ καὶ τὰ τῆς πόλεως δυνατώτατος ἂν εἴη καὶ πράττειν καὶ λέγειν,* ib. p. 318 E.

3. Gorgias.

Quintil. Inst. Orat. III, 1, 8. Gorgias Leontinus, Empedoclis ut traditur discipulus [a] — — beneficio longissimae aetatis, nam centum et novem vixit annos, cum multis simul floruit — — et ultra Socratem usque duravit [b]. Plat. Hipp. mai. p. 282. *Γοργίας — — σοφιστὴς δεῦρο ἀφίκετο δημοσίᾳ οἴκοθεν πρεσβεύων, ὡς ἱκανώτατος ὢν Λεοντίνων τὰ κοινὰ πράττειν, καὶ ἔν τε τῷ δήμῳ ἔδοξεν ἄριστα εἰπεῖν καὶ ἰδίᾳ ἐπιδείξεις ποιούμενος καὶ συνὼν τοῖς νέοις χρήματα πολλὰ εἰργάσατο καὶ ἔλαβεν ἐκ τῆσδε τῆς πόλεως* [c]. **Dionys. Hal. Iudic. d. Lys. 3, p. 458 Rsk.** *Γοργίας τε ὁ Λεοντῖνος ἐν πολλοῖς πάνυ φορτικήν τε καὶ ὑπέρογκον ποιῶν τὴν κατασκευὴν καὶ οὐ πόρρω διθυράμβων ἔνια φθεγγόμενος· — — ἥψατο δὲ καὶ τῶν Ἀθήνησι ῥητόρων ἡ ποιητική τε καὶ τροπικὴ φράσις, ὡς μὲν Τίμαιός φησι, Γοργίου ἄρξαντος, ἡνίκα Ἀθήναζε πρεσβεύων κατεπλήξατο τοὺς ἀκούοντας ἐν τῇ δημηγορίᾳ* [d]. 190

a) Cf. supra n. 167, Plato Men. p. 76. Circumspecte Quintilianus: Empedoclis, *ut traditur*, discipulus. Nam Empedoclem tanto maiorem fuisse, ut Gorgias eius discipulus exstiterit, non verisimile est. Videntur potius aequales et familiares fuisse. — b) De singulis vitae temporibus v. Foss de Gorgia Leontino, Hal. 1828, p. 6 sqq.; Clinton a. 459. 427, p. 377; Io. Frei Mus. Rhen. Philol. 1850, p. 527 sqq., et de Gorgia Empedoclis discipulo ib. 1853, p. 268 sqq. — c) De Gorgiae legatione cf. Diod. Sic. XII, 53. Incidit ea in Ol. 88, 2, a. Chr. 427. Athenis plus semel commorabatur, sub finem vitae in Thessalia potissimum constitisse videtur, v. Foss p. 25 sq. — d) De ratione, qua in arte oratoria docenda utebatur, v. Arist. Soph. El. 33 et n. 181. 182 c. notis. Ipse in orationibus panegyricis et subitaneis maxime excelluit; sed vituperatur propter nimium figurarum et poetici splendoris studium, quo oratio frigidior quam gravior evaserit; cf. Foss p. 50 sqq. Quae nunc exstant sub nomine Gorgiae, veteris Sophistae esse non posse contra Schoenbornium evicit Foss p. 78 sq., cf. Io. Frei Mus. Rhen. Philol. 1850, p. 542 sqq. Apud antiquos praeter orationes artemque rhetoricam memoratur liber *περὶ τοῦ μὴ ὄντος ἢ περὶ φύσεως*, quo placita philosophica perscripserat. Nobis de doctrina eius constat ex extremis capitibus libelli de Xenoph., Zenon. et Gorgia (emendatius editis a Fossio de Gorg. p. 110 sq. et a Mullach Arist. de Mel. X. G. p. 62 sqq.), cf. Sext. Empir. adv. Math. VII, 65 sqq.

191 **Sext. Emp. adv. Math. VII, 65.** *Γοργίας δὲ ὁ Λεοντῖνος ἐκ τοῦ αὐτοῦ μὲν τάγματος ὑπῆρχε τοῖς ἀνῃρηκόσι τὸ κριτήριον, οὐ κατὰ τὴν ὁμοίαν δὲ ἐπιβολὴν τοῖς περὶ τὸν Πρωταγόραν. ἐν γὰρ τῷ ἐπιγραφομένῳ Περὶ τοῦ μὴ ὄντος ἢ περὶ φύσεως τρία κατὰ τὸ ἑξῆς κεφάλαια κατασκευάζει· ἓν μὲν καὶ πρῶτον ὅτι οὐδὲν ἔστιν, δεύτερον ὅτι εἰ καὶ ἔστιν, ἀκατάληπτον ἀνθρώπῳ, τρίτον ὅτι εἰ καὶ καταληπτόν, ἀλλὰ τοί γε ἀνέξοιστον καὶ ἀνερμήνευτον τῷ πέλας.*

Cf. Arist. de Xenoph. c. 5. *Οὐκ εἶναί φησιν οὐδέν· εἰ δ' ἔστιν, ἄγνωστον εἶναι· εἰ δὲ καὶ ἔστι καὶ γνωστόν, ἀλλ' οὐ δηλωτὸν ἄλλοις.* Deinde sequuntur

192 **Ibid.** *Καὶ ὅτι μὲν οὐκ ἔστι, συνθεὶς τὰ ἑτέροις εἰρημένα, ὅσοι περὶ τῶν ὄντων λέγοντες τἀναντία, ὡς δοκοῦσιν, ἀποφαίνονται αὐτοῖς, οἱ μὲν ὅτι ἓν καὶ οὐ πολλὰ*

οἱ δ' αὖ ὅτι πολλὰ καὶ οὐχ ἕν, καὶ οἱ μὲν ὅτι ἀγένητα οἱ δ' ὡς γενόμενα ἐπιδεικνύντες, ταῦτα συλλογίζεται κατ' ἀμφοτέρων. Ἀνάγκη γάρ, φησίν, εἴ τι ἔστι, μήτε ἓν μήτε πολλὰ εἶναι, μήτε ἀγένητα μήτε γενόμενα, [ὥστε] οὐδὲν ἂν εἴη *). εἰ γὰρ εἴη τι **), τούτων ἂν θάτερα εἴη. Ὅτι [δὲ] οὐκ ἔστιν οὔτε ἓν οὔτε πολλά, οὔτε ἀγένητα οὔτε γενόμενα, τὰ μὲν ὡς Μέλισσος, τὰ δὲ ὡς Ζήνων ἐπιχειρεῖ δεικνύειν μετὰ τὴν πρώτην ἴδιον αὐτοῦ ἀπόδειξιν, ἐν ᾗ λέγει ὅτι οὐκ ἔστιν οὔτε εἶναι οὔτε μὴ εἶναι. εἰ μὲν γὰρ τὸ μὴ εἶναί ἐστι [a] μὴ εἶναι, οὐδὲν ἂν ἧττον τὸ μὴ ὂν τοῦ ὄντος εἴη. τό τε γὰρ μὴ ὄν ἐστι μὴ ὄν, καὶ τὸ ὂν ὄν, ὥστε οὐδὲν μᾶλλον ἢ εἶναι ἢ οὐκ εἶναι τὰ πράγματα. εἰ δ' ὅμως τὸ μὴ εἶναι ἔστι, τὸ εἶναι, φησίν, οὐκ ἔστι, τὸ ἀντικείμενον. εἰ γὰρ τὸ μὴ εἶναι ἔστι, τὸ εἶναι μὴ εἶναι προσήκει· ὥστε οὐκ ἂν οὕτως, φησίν, οὐδὲν ἂν εἴη, εἰ μὴ ταὐτόν ἐστιν εἶναί τε καὶ μὴ εἶναι. εἰ δὲ ταὐτό, καὶ οὕτως οὐκ ἂν εἴη οὐδέν ***)· τό τε γὰρ μὴ ὂν οὐκ ἔστι καὶ τὸ ὄν, ἐπείπερ γε ταὐτὸ τῷ μὴ ὄντι. οὗτος μὲν οὖν ὁ πρῶτος λόγος ἐκείνου †).

a) Notandum vocabulum *ἔστι* ambigue dici, ut tam copula quam verbum absolutum esse possit; in quo positum est sophisma; quod pertinet etiam ad cetera argumenta.

Totam argumentationem paucis commutatis repetit Sext. Emp. VII, 66—76, copiosius quidem sed minus accurate, cf. Foss p. 171 sqq. Melissi et Zenonis argumentis quo pacto usus sit Gorgias ex hoc specimine iudicari poterit, Arist. de Xenoph. c. 6. *Μετὰ δὲ τοῦτον τὸν λόγον φησίν· Εἰ δὲ ἔστιν, ἤτοι ἀγένητον ἢ γενόμενον εἶναι. καὶ εἰ μὲν ἀγένητον, ἄπειρον αὐτὸ τοῖς τοῦ Μελίσσου ἀξιώμασι λαμβάνει· τὸ δ' ἄπειρον οὐκ ἂν εἶναί που* ††). *οὔτε γὰρ ἐν αὑτῷ οὔτ' ἂν ἐν ἄλλῳ εἶναι· δύο γὰρ ἂν οὕτως ἢ πλείω εἶναι, τό τε ἐνὸν καὶ τὸ ἐν ᾧ· μηδαμοῦ δὲ ὂν οὐδὲν εἶναι κατὰ τὸν Ζήνωνος λόγον περὶ τῆς χώρας.*

---

*) Adiecimus *ὥστε*. Mullach [*τοῦτο δὲ*] *οὐδὲν ἂν εἴη*. — **) Bekk. *μὴ εἴη τι*. *μὴ* eiecit Foss. In seqq. adiecimus *δέ*. — ***) Mullach *ἔστι δὲ ταὐτό, καὶ οὕτως ἂν εἴη οὐδέν*. — †) Libb. *ὁ αὐτός*. Foss, Mullach *αὐτὸς ὁ*. — ††) Ita Foss. pro *ποτε*, cf. Sext. Emp. VII, 69. *εἰ δὲ ἄπειρόν ἐστιν, οὐδαμοῦ ἐστίν*.

193 Sext. Emp. l. l. 77. Ὅτι δὲ κἂν ᾖ τι, τοῦτο ἄγνωστόν τε καὶ ἀνεπινόητόν ἐστιν ἀνθρώπῳ, παρακειμένως ὑποδεικτέον. εἰ γὰρ τὰ φρονούμενα, φησὶν ὁ Γοργίας, οὐκ ἔστιν ὄντα, τὸ ὂν οὐ φρονεῖται. — 78. καὶ ὅτι τὰ φρονούμενα οὐκ ἔστιν ὄντα, συμφανές. — 79. οὐδὲ γὰρ ἂν φρονῇ τις ἄνθρωπον ἱπτάμενον ἢ ἅρματα ἐν πελάγει τρέχοντα, εὐθέως ἄνθρωπος ἵπταται ἢ ἅρματα ἐν πελάγει τρέχει. ὥστε οὐ τὰ φρονούμενά ἐστιν ὄντα. 80. πρὸς τούτοις εἰ τὰ φρονούμενά ἐστιν ὄντα, τὰ μὴ ὄντα οὐ φρονηθήσεται. τοῖς γὰρ ἐναντίοις τὰ ἐναντία συμβέβηκεν, ἐναντίον δέ ἐστι τῷ ὄντι τὸ μὴ ὄν· καὶ διὰ τοῦτο πάντως εἰ τῷ ὄντι συμβέβηκε τὸ φρονεῖσθαι, τῷ μὴ ὄντι συμβήσεται τὸ μὴ φρονεῖσθαι. ἄτοπον δ' ἐστι τοῦτο· καὶ γὰρ Σκύλλα καὶ Χίμαιρα καὶ πολλὰ τῶν μὴ ὄντων φρονεῖται. οὐκ ἄρα τὸ ὂν φρονεῖται. 81. ὥσπερ τε τὰ ὁρώμενα διὰ τοῦτο ὁρατὰ λέγεται ὅτι ὁρᾶται, καὶ τὰ ἀκουστὰ διὰ τοῦτο ἀκουστὰ ὅτι ἀκούεται, καὶ οὐ τὰ μὲν ὁρατὰ ἐκβάλλομεν ὅτι οὐκ ἀκούεται, τὰ δὲ ἀκουστὰ παραπέμπομεν ὅτι οὐχ ὁρᾶται (ἕκαστον γὰρ ὑπὸ τῆς ἰδίας αἰσθήσεως, ἀλλ' οὐχ ὑπ' ἄλλης ὀφείλει κρίνεσθαι), οὕτω καὶ τὰ φρονούμενα καὶ εἰ μὴ βλέποιτο τῇ ὄψει μηδὲ ἀκούοιτο τῇ ἀκοῇ ἔσται, ὅτι πρὸς τοῦ οἰκείου λαμβάνεται κριτηρίου. 82. εἰ οὖν φρονεῖ τις ἐν πελάγει ἅρματα τρέχειν καὶ εἰ μὴ βλέπει ταῦτα, ὀφείλει πιστεύειν ὅτι ἅρματα ἔστιν ἐν πελάγει τρέχοντα. ἄτοπον δὲ τοῦτο.

Cf. Arist. de Xenoph. c. 6, qui extrema videtur (nam parum de iis liquet: adeo haec corrupta sunt) aliter atque Sextus accepisse; certe argumenta ibi alia consequentia enumerantur. Sextum si sequimur, videtur Gorgias ab Eleaticorum quibus inter sensum et rationem distinxerant partitionibus profectus deinceps utramque rerum cognoscendarum viam perinde fallacem esse demonstrasse. Huc spectant verba ποῖα δὲ τἀληθῆ ἄδηλον, quae leguntur apud Aristotelem, quum cetera hoc quidem argumentorum tenore interciderint.

Arist. l. l. *Εἰ δὲ καὶ γνωστά, πῶς ἄν τις, φησί, δηλώσειεν ἄλλῳ; ὃ γὰρ εἶδε, πῶς ἄν τις, φησί, τοῦτο εἴποι λόγῳ; ἢ πῶς ἂν ἐκείνῳ δῆλον ἀκούσαντι γίγνοιτο, μὴ ἰδόντι; ὥσπερ γὰρ οὐδὲ ἡ ὄψις τοὺς φθόγγους γιγνώσκει, οὕτως οὐδὲ ἡ ἀκοὴ τὰ χρώματα ἀκούει, ἀλλὰ φθόγγους· καὶ λέγει ὁ λέγων* *), *ἀλλ' οὐ χρῶμα οὐδὲ πρᾶγμα. ὃ οὖν τις μὴ ἐννοεῖ, πῶς ἂν τοῦτο* **) *παρ' ἄλλου λόγῳ ἢ σημείῳ τινὶ ἑτέρου του πράγματος ἐννοήσειεν* ***), *ἀλλ' ἤ, ἐὰν μὲν χρῶμα, ἰδών, ἐὰν [δὲ φθόγγον, ἀκροώμε]νος; ἀρχὴν γὰρ οὐ [φθόγγον] λέγει [οὐ]δὲ χρῶμα, ἀλλα λόγον· ὥστ' οὐδὲ διανοεῖσθαι χρῶμα ἔστιν, ἀλλ' ὁρᾶν, οὐδὲ ψόφον, ἀλλ' ἀκούειν. εἰ δὲ καὶ ἐνδέχεται, γιγνώσκει δὲ* †) *καὶ ἀναγιγνώσκει λέγων, ἀλλὰ πῶς ὁ ἀκούων τὸ αὐτὸ ἐννοήσει; οὐ γὰρ οἷόν τε τὸ αὐτὸ ἅμα ἐν πλείοσι καὶ χωρὶς οὖσιν εἶναι· δύο γὰρ ἂν εἴη τὸ ἕν. εἰ δὲ καὶ εἴη, φησίν, ἐν πλείοσι καὶ ταὐτόν, οὐδὲν κωλύει μὴ ὅμοιον φαίνεσθαι αὐτοῖς, μὴ πάντη ὁμοίοις ἐκείνοις οὖσιν καὶ ἐν τῷ αὐτῷ. ἔτι δ' εἰ τοιοῦτοι εἶεν, ἓν ἂν ἀλλ' οὐ δύο εἶεν* ††). *φαίνεται δ' οὐδ'* [ὁ] *αὐτὸς* †††) *αὑτῷ ὅμοια αἰσθανόμενος ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ, ἀλλ' ἕτερα τῇ ἀκοῇ καὶ τῇ ὄψει καὶ νῦν τε καὶ πάλαι διαφόρως· ὥστε σχολῇ ἄλλῳ πὰν ταὐτὸ αἴσθοιτό τις. οὕτως οὐκ ἔστι οὐδὲν γνωστόν* *), *εἰ δ' ἔστιν, οὐδεὶς ἂν αὐτὸ ἑτέρῳ δηλώσειεν, διά τε τὸ μὴ εἶναι τὰ πράγματα λόγους, καὶ ὅτι οὐδεὶς ἑτέρῳ ταὐτὸ ἐννοεῖ. ἅπασαι δὲ καὶ αὗται* **) *ἑτέρων ἀρχαιοτέρων εἰσὶν ἀπορίαι.* 194

Cf. Sext. Emp. l. l. 83—86, in his quoque negligentiorem et formulis usum, quae a Gorgiae consuetudine omnino abhorrent.

---

*) Foss addit *λόγον*. — **) Libb. *αἰτεῖ*. Foss et Mullach *πῶς αἰτεῖ τοῦτο*. — ***) Foss et Mullach *λόγῳ; ἢ — ἐννοήσειεν* [*ἄν*], *ἀλλ' ἤ*. Cetera refinxit Foss. — †) *δὲ* pro *τε* Foss. Deinde Mullach *ὁ λέγων*. — ††) Libb. *εἴ τι ἐν τοιούτου εἴησαν, ἀλλ' οὐ δύο εἶεν*. Foss *ἔτι ἓν* [*ἂν*] *τοιοῦτοι, εἰ ἦσαν, ἀλλ' οὐ δ. ε.* Mullach *ἔτι εἰ ἐν τῷ αὐτῷ εἴησαν, ἆρ' οὐκ ἂν δύο εἶεν ἢ πλείους;* — †††) *ὁ* adi. Foss. — *) Libb. *οὕτως οὐκ ἔστιν, ἓν ἐστι γνωστόν*. Foss *οὐκ ἔστι γνωστόν*. Mull. *οὐκ ἔστι γν. οὐδέν*. — **) Libb. *ἅπαντες δὲ καὶ οὕτως*. Corr. Mullach. Foss *ἅπαντα δὲ καὶ ταῦτα*.

CAPUT V.

SOCRATES ET SOCRATICI MINORES.

1. Socrates.

195 Diog. L. II, 18. *Σωκράτης Σωφρονίσκου μὲν ἦν υἱὸς λιθουργοῦ καὶ Φαιναρέτης μαίας, — Ἀθηναῖος, τῶν δήμων Ἀλωπεκῆθεν.* — — 19. *ἀκούσας δὲ Ἀναξαγόρου κατά τινας, — μετὰ τὴν ἐκείνου καταδίκην διήκουσεν Ἀρχελάου τοῦ φυσικοῦ, οὗ καὶ παιδικὰ γενέσθαι φησὶν Ἀριστόξενος*[a]. *Δοῦρις δὲ* — — *καὶ ἐργάσασθαι λίθους* (sc. *αὐτόν φησιν*), *εἶναί τε αὐτοῦ καὶ τὰς ἐν ἀκροπόλει Χάριτας ἔνιοί φασιν, ἐνδεδυμένας οὔσας*[b]. Ib. 22. *ἀποδημίας δὲ οὐκ ἐδεήθη, καθάπερ οἱ πλείους, πλὴν εἰ μὴ στρατεύεσθαι ἔδει*[c]. Ib. 44. *ἐγεννήθη δέ, καθά φησιν Ἀπολλόδωρος ἐν τοῖς Χρονικοῖς, ἐπὶ Ἀψεφίωνος ἐν τῷ τετάρτῳ ἔτει τῆς ἑβδομηκοστῆς ἑβδόμης Ὀλυμπιάδος, Θαργηλιῶνος ἕκτῃ.* — — *ἐτελεύτησε δὲ τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς ἐννενηκοστῆς πέμπτης Ὀλυμπιάδος, γεγονὼς ἐτῶν ἑβδομήκοντα*[d].

a) Anaxagoram non audivit, sed placita eius ex libris bene cognita habuit, cf. Plat. Phaed. p. 97; neque non legerat Heracliti librum, v. Diog. L. II, 22. Cum Eleaticis, Parmenide et Zenone, ipse admodum iuvenis disputaverat, v. n. 141, not. b. Inter Sophistas plurimum tribuit Prodico, a quo in nominibus recte dispescendis institutus fuerat, v. Plat. Men. p. 96 D, Charm. p. 163 D, Lach. p. 197 D, Protag. p. 341 A, Theaet. p. 151 B. Nihilominus vere *αὐτουργόν τινα τῆς φιλοσοφίας* se appellat ap. Xenoph. Conviv. i, et parens philosophiae iure dici potest, ut ait Cic. de Fin. II, 1, 1, h. e. philosophiae moralis cum dialectica coniunctae, v. supra n. 5 et 6, quibus locis adde Aristot. Met. *A*, 6. *Σωκράτους δὲ περὶ μὲν τὰ ἠθικὰ πραγματευομένου, περὶ δὲ τῆς ὅλης φύσεως οὐδέν*, cf. *M*, 4, d. Part. Anim. I, 1. *ἐπὶ Σωκράτους δὲ τοῦτο μὲν ηὐξήθη (τὸ ὁρίσασθαι τὴν οὐσίαν), τὸ δὲ ζητεῖν τὰ περὶ φύσεως ἔληξε.* Cic. Acad. I, 4, 15. *Socrates mihi videtur, id quod constat inter omnes, primus a rebus occultis et ab ipsa natura involutis, in quibus omnes ante eum philosophi occupati fuerant, avocavisse philo-*

sophiam et ad communem vitam adduxisse, ut de virtutibus et vitiis omninoque de bonis rebus et malis quaereret, caelestia autem vel procul esse a nostra cognitione censeret, vel, si maxime cognita essent, nihil tamen ad bene vivendum: quamquam in hoc nimium affirmavit, v. infra n. 204 b. Archelai discipulus ab iis dictus esse videtur, qui omnem philosophorum memoriam ad unam et continuam successionem revocare satagebant, v. Proleg. n. 2. Aristoxeni fides neque in hoc neque in ceteris, quae de Socrate ab eo narrata sunt, sincera est, cf. Luzac. Lectt. Att. II, p. 27 sqq. — b) Eas vidit Pausanias I, 22, 8, cf. IX, 35, 2. — c) De stipendiis et peregrinationibus Socratis cf. Plat. Crito p. 52; Conv. p. 219 E; Antisth. ap. Athen. V, p. 216; Diog. L. II, 23, alios. — d) H. e. a. Chr. n. 468 et 399. Cf. Plat. Apol. p. 17 D; Crito p. 52 E.

Plat. Apol. Socr. p. 21 sqq. *Χαιρεφῶντα γὰρ ἴστε* 196
που· οὗτος ἐμός τε ἑταῖρος ἦν ἐκ νέου, καὶ ὑμῶν τῷ πλήθει ἑταῖρός τε καὶ ξυνέφυγε τὴν φυγὴν ταύτην καὶ μεθ' ὑμῶν κατῆλθε. καὶ ἴστε δὴ οἷος ἦν Χαιρεφῶν, ὡς σφοδρὸς ἐφ' ὅ τι ὁρμήσειε. καὶ δήποτε καὶ εἰς Δελφοὺς ἐλθὼν ἐτόλμησε τοῦτο μαντεύσασθαι· καὶ ὅπερ λέγω μὴ θορυβεῖτε, ὦ ἄνδρες· ἤρετο γὰρ δὴ εἴ τις ἐμοῦ εἴη σοφώτερος. ἀνεῖλεν οὖν ἡ Πυθία μηδένα σοφώτερον εἶναι. καὶ τούτων πέρι ὁ ἀδελφὸς ὑμῖν αὐτοῦ οὑτοσὶ μαρτυρήσει, ἐπειδὴ ἐκεῖνος τετελεύτηκε. σκέψασθε δὲ ὧν ἕνεκα ταῦτα λέγω· μέλλω γὰρ ὑμᾶς διδάξειν ὅθεν μοι ἡ διαβολὴ γέγονεν. ταῦτα γὰρ ἐγὼ ἀκούσας ἐνεθυμούμην οὑτωσί· τί ποτε λέγει ὁ θεός; καὶ τί ποτε αἰνίττεται; ἐγὼ γὰρ δὴ οὔτε μέγα οὔτε σμικρὸν ξύνοιδα ἐμαυτῷ σοφὸς ὤν. τί οὖν ποτε λέγει φάσκων ἐμὲ σοφώτατον εἶναι; οὐ γὰρ δή που ψεύδεταί γε· οὐ γὰρ θέμις αὐτῷ. καὶ πολλὺν μὲν χρόνον ἠπόρουν τί ποτε λέγει· ἔπειτα μόγις πάνυ ἐπὶ ζήτησιν αὐτοῦ τοιαύτην τινὰ ἐτραπόμην. ἦλθον ἐπί τινα τῶν δοκούντων σοφῶν εἶναι, ὡς ἐνταῦθα, εἴπερ που, ἐλέγξων τὸ μαντεῖον καὶ ἀποφανῶν τῷ χρησμῷ ὅτι οὑτοσὶ ἐμοῦ σοφώτερός ἐστι, σὺ δ' ἐμὲ ἔφησθα. διασκοπῶν οὖν τοῦτον (ὀνόματι γὰρ οὐδὲν δέομαι λέγειν· ἦν δέ τις τῶν πολιτικῶν, πρὸς ὃν ἐγὼ σκοπῶν τοιοῦτόν τι

ἔπαθον, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι) καὶ διαλεγόμενος αὐτῷ, ἔδοξέ μοι οὗτος ὁ ἀνὴρ δοκεῖν μὲν εἶναι σοφὸς ἄλλοις τε πολλοῖς ἀνθρώποις καὶ μάλιστα ἑαυτῷ, εἶναι δ' οὔ· κἄπειτα ἐπειρώμην αὐτῷ δεικνύναι, ὅτι οἴοιτο μὲν εἶναι σοφός, εἴη δ' οὔ. ἐντεῦθεν οὖν τούτῳ τε ἀπηχθόμην καὶ πολλοῖς τῶν παρόντων. πρὸς ἐμαυτὸν δ' οὖν ἀπιὼν ἐλογιζόμην ὅτι τούτου μὲν τοῦ ἀνθρώπου ἐγὼ σοφώτερός εἰμι· κινδυνεύει μὲν γὰρ ἡμῶν οὐδέτερος οὐδὲν καλὸν κἀγαθὸν εἰδέναι· ἀλλ' οὗτος μὲν οἴεταί τι εἰδέναι οὐκ εἰδώς, ἐγὼ δέ, ὥσπερ οὖν οὐκ οἶδα, οὐδὲ οἴομαι [a]. ἔοικα γοῦν τούτου γε σμικρῷ τινὶ αὐτῷ τούτῳ σοφώτερος εἶναι, ὅτι ἃ μὴ οἶδα οὐδὲ οἴομαι εἰδέναι. ἐντεῦθεν ἐπ' ἄλλον ᾖα τῶν ἐκείνου δοκούντων σοφωτέρων εἶναι, καί μοι ταὐτὰ ταῦτα ἔδοξε· καὶ ἐνταῦθα κἀκείνῳ καὶ ἄλλοις πολλοῖς ἀπηχθόμην. μετὰ ταῦτα οὖν ἤδη ἐφεξῆς ᾖα, αἰσθανόμενος μὲν καὶ λυπούμενος καὶ δεδιὼς ὅτι ἀπηχθανόμην· ὅμως δὲ ἀναγκαῖον ἐδόκει εἶναι τὸ τοῦ θεοῦ περὶ πλείστου ποιεῖσθαι· ἰτέον οὖν, σκοποῦντι τὸν χρησμὸν τί λέγει, ἐπὶ ἅπαντας τούς τι δοκοῦντας εἰδέναι. καὶ νὴ τὸν κύνα, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι (δεῖ γὰρ πρὸς ὑμᾶς τἀληθῆ λέγειν), ἦ μὴν ἐγὼ ἔπαθόν τι τοιοῦτον. οἱ μὲν μάλιστα εὐδοκιμοῦντες ἔδοξάν μοι ὀλίγου δεῖν τοῦ πλείστου ἐνδεεῖς εἶναι ζητοῦντι κατὰ τὸν θεόν, ἄλλοι δέ, δοκοῦντες φαυλότεροι, ἐπιεικέστεροι εἶναι ἄνδρες πρὸς τὸ φρονίμως ἔχειν. δεῖ δὴ ὑμῖν τὴν ἐμὴν πλάνην ἐπιδεῖξαι, ὥσπερ πόνους τινὰς πονοῦντος, ἵνα μοι κἂν ἐλεγκτὸς ἡ μαντεία γένοιτο. μετὰ γὰρ τοὺς πολιτικοὺς ᾖα ἐπὶ τοὺς ποιητάς, τούς τε τῶν τραγῳδιῶν καὶ τοὺς τῶν διθυράμβων καὶ τοὺς ἄλλους, ὡς ἐνταῦθα ἐπ' αὐτοφώρῳ καταληψόμενος ἐμαυτὸν ἀμαθέστερον ἐκείνων ὄντα. ἀναλαμβάνων οὖν αὐτῶν τὰ ποιήματα, ἅ μοι ἐδόκει μάλιστα πεπραγματεῦσθαι αὐτοῖς, διηρώτων ἂν αὐτοὺς τί λέγοιεν, ἵν' ἅμα τι καὶ μανθάνοιμι παρ' αὐτῶν. αἰσχύνομαι οὖν ὑμῖν εἰπεῖν, ὦ ἄνδρες, τἀληθῆ· ὅμως δὲ ῥητέον. ὡς ἔπος

γὰρ εἰπεῖν, ὀλίγου αὐτῶν ἅπαντες οἱ παρόντες ἂν βέλτιον ἔλεγον περὶ ὧν αὐτοὶ ἐπεποιήκεσαν. ἔγνων οὖν αὖ καὶ περὶ τῶν ποιητῶν ἐνὶ λόγῳ τοῦτο, ὅτι οὐ σοφίᾳ ποιοῖεν ἃ ποιοῖεν, ἀλλὰ φύσει τινὶ καὶ ἐνθουσιάζοντες, ὥσπερ οἱ θεομάντεις καὶ οἱ χρησμῳδοί· καὶ γὰρ οὗτοι λέγουσι μὲν πολλὰ καὶ καλά, ἴσασι δὲ οὐδὲν ὧν λέγουσι. τοιοῦτόν τί μοι ἐφάνησαν πάθος καὶ οἱ ποιηταὶ πεπονθότες· καὶ ἅμα ᾐσθόμην αὐτῶν διὰ τὴν ποίησιν οἰομένων καὶ τἆλλα σοφωτάτων εἶναι ἀνθρώπων, ἃ οὐκ ἦσαν. ἀπῇα οὖν καὶ ἐντεῦθεν τῷ αὐτῷ αὐτῶν οἰόμενος περιγεγονέναι, ᾧπερ καὶ τῶν πολιτικῶν. τελευτῶν οὖν ἐπὶ τοὺς χειροτέχνας ᾖα· ἐμαυτῷ γὰρ ξυνῄδειν οὐδὲν ἐπισταμένῳ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τούτους δέ γ' ᾔδειν ὅτι εὑρήσοιμι πολλὰ καὶ καλὰ ἐπισταμένους. καὶ τούτου μὲν οὐκ ἐψεύσθην, ἀλλ' ἠπίσταντο ἃ ἐγὼ οὐκ ἠπιστάμην, καί μου ταύτῃ σοφώτεροι ἦσαν. ἀλλ', ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ταὐτόν μοι ἔδοξαν ἔχειν ἁμάρτημα, ὅπερ καὶ οἱ ποιηταί, καὶ οἱ ἀγαθοὶ δημιουργοί. διὰ τὸ τὴν τέχνην καλῶς ἐξεργάζεσθαι ἕκαστος ἠξίου καὶ τἆλλα τὰ μέγιστα σοφώτατος εἶναι, καὶ αὐτῶν αὕτη ἡ πλημμέλεια ἐκείνην τὴν σοφίαν ἀπέκρυπτεν. ὥστ' ἐμὲ ἐμαυτὸν ἀνερωτᾶν ὑπὲρ τοῦ χρησμοῦ, πότερα δεξαίμην ἂν οὕτως ὥσπερ ἔχω ἔχειν, μήτε τι σοφὸς ὢν τὴν ἐκείνων σοφίαν μήτε ἀμαθὴς τὴν ἀμαθίαν, ἢ ἀμφότερα ἃ ἐκεῖνοι ἔχουσιν ἔχειν. ἀπεκρινάμην οὖν ἐμαυτῷ καὶ τῷ χρησμῷ ὅτι μοι λυσιτελοῖ ὥσπερ ἔχω ἔχειν. ἐκ ταυτησὶ δὴ τῆς ἐξετάσεως, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πολλαὶ μὲν ἀπέχθειαί μοι γεγόνασι καὶ οἷαι χαλεπώταται καὶ βαρύταται, ὥστε πολλὰς διαβολὰς ἀπ' αὐτῶν γεγονέναι, ὄνομα δὲ τοῦτο λέγεσθαι, σοφὸς εἶναι. οἴονται γάρ με ἑκάστοτε οἱ παρόντες ταῦτα αὐτὸν εἶναι σοφὸν ἃ ἂν ἄλλον ἐξελέγξω· τὸ δὲ κινδυνεύει, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τῷ ὄντι ὁ θεὸς σοφὸς εἶναι καὶ ἐν τῷ χρησμῷ τούτῳ τοῦτο λέγειν, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη σοφία ὀλίγου τινὸς ἀξία ἐστὶ καὶ οὐδενός· καὶ φαίνεται τοῦτ' οὐ λέγειν

τὸν Σωκράτη, προσκεχρῆσθαι δὲ τῷ ἐμῷ ὀνόματι, ἐμὲ παράδειγμα ποιούμενος, ὥσπερ ἂν εἰ εἴποι ὅτι οὗτος ὑμῶν, ὦ ἄνθρωποι, σοφώτατός ἐστιν, ὅστις ὥσπερ Σωκράτης ἔγνωκεν ὅτι οὐδενὸς ἄξιός ἐστι τῇ ἀληθείᾳ πρὸς σοφίαν [b]. ταῦτ' οὖν ἐγὼ μὲν ἔτι καὶ νῦν περιιὼν ζητῶ καὶ ἐρευνῶ κατὰ τὸν θεόν, καὶ τῶν ἀστῶν καὶ τῶν ξένων ἄν τινα οἴωμαι σοφὸν εἶναι· καὶ ἐπειδάν μοι μὴ δοκῇ, τῷ θεῷ βοηθῶν ἐνδείκνυμαι ὅτι οὐκ ἔστι σοφός. καὶ ὑπὸ ταύτης τῆς ἀσχολίας οὔτε τι τῶν τῆς πόλεως πρᾶξαί μοι σχολὴ γέγονεν ἄξιον λόγου οὔτε τῶν οἰκείων [c], ἀλλ' ἐν πενίᾳ μυρίᾳ εἰμὶ διὰ τὴν τοῦ θεοῦ λατρείαν. πρὸς δὲ τούτοις οἱ νέοι μοι ἐπακολουθοῦντες, οἷς μάλιστα σχολή ἐστιν, οἱ τῶν πλουσιωτάτων, αὐτόματοι χαίρουσιν ἀκούοντες ἐξεταζομένων τῶν ἀνθρώπων, καὶ αὐτοὶ πολλάκις ἐμὲ μιμούμενοι εἶτ' ἐπιχειροῦσιν ἄλλους ἐξετάζειν [d]· κἄπειτα, οἶμαι, εὑρίσκουσι πολλὴν ἀφθονίαν οἰομένων μὲν εἰδέναι τι ἀνθρώπων, εἰδότων δὲ ὀλίγα ἢ οὐδέν. ἐντεῦθεν οὖν οἱ ὑπ' αὐτῶν ἐξεταζόμενοι ἐμοὶ ὀργίζονται, ἀλλ' οὐχ αὑτοῖς, καὶ λέγουσιν ὡς Σωκράτης τίς ἐστι μιαρώτατος καὶ διαφθείρει τοὺς νέους· καὶ ἐπειδάν τις αὐτοὺς ἐρωτᾷ, ὅ τι ποιῶν καὶ ὅ τι διδάσκων, τὰ κατὰ πάντων τῶν φιλοσοφούντων πρόχειρα ταῦτα λέγουσιν, ὅτι τὰ μετέωρα καὶ τὰ ὑπὸ γῆς, καὶ θεοὺς μὴ νομίζειν, καὶ τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν [e]. τὰ γὰρ ἀληθῆ, οἶμαι, οὐκ ἂν ἐθέλοιεν λέγειν, ὅτι κατάδηλοι γίγνονται προσποιούμενοι μὲν εἰδέναι, εἰδότες δὲ οὐδέν. ἅτε οὖν, οἶμαι, φιλότιμοι ὄντες καὶ σφοδροὶ καὶ πολλοί, καὶ ξυντεταμένως καὶ πιθανῶς λέγοντες περὶ ἐμοῦ, ἐμπεπλήκασιν ὑμῶν τὰ ὦτα καὶ πάλαι καὶ σφοδρῶς διαβάλλοντες. ἐκ τούτων καὶ Μέλητός μοι ἐπέθετο καὶ Ἄνυτος καὶ Λύκων, Μέλητος μὲν ὑπὲρ τῶν ποιητῶν ἀχθόμενος, Ἄνυτος δὲ ὑπὲρ τῶν δημιουργῶν καὶ τῶν πολιτικῶν, Λύκων δὲ ὑπὲρ τῶν ῥητόρων [f].

a) Cic. Acad. pr. II, 23, 74. *Socrati nihil visum est sciri posse. Excepit unum tantum, scire se nihil se scire, nihil amplius:* quam cave Socratis ipsius sententiam fuisse, v. n. 198, not. — b) Divinitus igitur se ad tale vitae ac studiorum genus excitatum putabat, id quod disertissimis ipse verbis asserit ap. Plat. Apol. p. 33 C. *ἐμοὶ δὲ τοῦτο, ὡς ἐγώ φημι, προστέτακται ὑπὸ τοῦ θεοῦ πράττειν καὶ ἐκ μαντείων καὶ ἐξ ἐνυπνίων καὶ παντὶ τρόπῳ, ᾧπερ τίς ποτε καὶ ἄλλη θεία μοῖρα ἀνθρώπῳ καὶ ὁτιοῦν προσέταξε πράττειν.* Cf. ib. p. 37 E. — c) Etiam hoc Socrati criminabantur adversarii, qui philosophandum esse quidem aiebant, sed modice et ad tempus; qui totum se dederit tali studio, eum civem fieri inertem atque inutilem. Cf. Callicl. ap. Plat. Gorg. p. 484 C. *φιλοσοφία γάρ τοί ἐστιν, ὦ Σώκρατες, χαρίεν, ἄν τις αὐτοῦ μετρίως ἅψηται ἐν τῇ ἡλικίᾳ· ἐὰν δὲ περαιτέρω τοῦ δέοντος ἐνδιατρίψῃ, διαφθορὰ τῶν ἀνθρώπων. ἐὰν γὰρ καὶ πάνυ εὐφυὴς ᾖ καὶ πόρρω τῆς ἡλικίας φιλοσοφῇ, ἀνάγκη ἄπειρον γεγονέναι ἐστὶν ὧν χρὴ ἔμπειρον εἶναι τὸν μέλλοντα καλὸν κἀγαθὸν καὶ εὐδόκιμον ἔσεσθαι ἄνδρα,* et in sequentibus p. 485 D. *ὃ γὰρ νῦν δὴ ἔλεγον, ὑπάρχει τούτῳ τῷ ἀνθρώπῳ, κἂν πάνυ εὐφυὴς ᾖ, ἀνάνδρῳ γενέσθαι φεύγοντι τὰ μέσα τῆς πόλεως καὶ τὰς ἀγοράς, ἐν αἷς ἔφη ὁ ποιητὴς τοὺς ἄνδρας ἀριπρεπεῖς γίγνεσθαι, καταδεδυκότι δὲ τὸν λοιπὸν βίον βιῶναι μετὰ μειρακίων ἐν γωνίᾳ τριῶν ἢ τεττάρων ψιθυρίζοντα, ἐλεύθερον δὲ καὶ μέγα καὶ νεανικὸν μηδέποτε φθέγξασθαι:* in quibus facile intelligitur respici Socratem eiusque asseclas. — d) Respicere videtur Alcibiadem et Critiam, ex nobilissimis familiis oriundos et Socratis sectatores assiduos, quorum ille propter insolentiam morum famosus erat, hic inter sophistas et atheos et triginta tyrannos conspicuus, cf. Xen. Memorab. I, 2, 12 sq.; Aeschin. in Timarch. 173. *ὑμεῖς, ὦ Ἀθηναῖοι, Σωκράτην τὸν σοφιστὴν ἀπεκτείνατε, ὅτι Κριτίαν ἐφάνη πεπαιδευκώς, ἕνα τῶν τριάκοντα τῶν τὸν δῆμον καταλυσάντων,* cf. supra n. 183, not. b, et quod contra calumniatores monetur a Xenophonte Mem. I, 2, 18. 24. Post mortem Socratis etiam novum scribendi genus ex imitatione illa magistri exstitit, cum disputationes eius vel verae vel fictae ab auditoribus perscriberentur, cf. Diog. L. II, 64. *πάντων μέντοι τῶν Σωκρατικῶν διαλόγων Παναίτιος ἀληθεῖς εἶναι δοκεῖ τοὺς Πλάτωνος, Ξενοφῶντος, Ἀντισθένους, Αἰσχίνου· διστάζει δὲ περὶ τῶν Φαίδωνος καὶ Εὐκλείδου, τοὺς δὲ ἄλλους ἀναιρεῖ πάντας.* De Antisthene v. n. 221, not., de Aeschine C. F. Hermann de Aeschinis Socratici reliquiis, Gott. 1850, de Phaedone n. 242, de Euclide n. 229. — e) Cf. Apolog. p. 18 B sq., ubi multos sibi iam pridem adversarios et accusatores exstitisse dicit, a quibus instigatum fuisse Aristophanem comicum, cuius Nubes priore editione doctas esse constat Ol. 89, 1, a. Chr. a. 423.

Quod dicebant eum *τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν*, id de Protagora ad Socratem civem, in quo omnes promiscue philosophi ac sophistae plecterentur, malitiose translatum est, v. n. 181, not., Frei Quaest. Protag. p. 142 sq. *τὰ μετέωρα* sunt physicorum, veluti Anaxagorae et Archelai, qui philosophiam suam Athenis professi erant. Propter impietatem et atheismum plures ante Socratem philosophi Athenis eiecti erant, v. in Anaxagora n. 47, in Hippone n. 73, not. Adde Protagoram Sophistam n. 184 et Diogoram Melium, de quo dixit Th. Bergk d. Com. Att. Antiq. p. 171 sqq. — f) Meletus (optimi libri habent *Μέλητος*, non *Μέλιτος*, v. Bekk. Comm. crit. Plat. Euthyphr. p. 351, 16) erat poeta tragicus, inter aequales satis celeber. Anytus et inter opifices et inter cives admodum spectabilis erat, cum divitiae a patre opificio comparatae eadem a filio industria augerentur, ad summos ceteroquin in civitate honores provecto, sed a studiis liberalioribus alieno et philosophorum omnium contemtore. De Lycone rhetore parum constat. Cf. C. F. Hermann de Socratis accusatoribus, Gott. ind. lect. $18^{54}/_{55}$.

197 **Xen. Mem. Socr. I, c. 1. §. 1.** *Πολλάκις ἐθαύμασα τίσι ποτὲ λόγοις Ἀθηναίους ἔπεισαν οἱ γραψάμενοι Σωκράτην ὡς ἄξιος εἴη θανάτου τῇ πόλει. ἡ μὲν γὰρ γραφὴ κατ' αὐτοῦ τοιάδε τις ἦν· Ἀδικεῖ Σωκράτης οὓς μὲν ἡ πόλις νομίζει θεοὺς οὐ νομίζων, ἕτερα δὲ καινὰ δαιμόνια εἰσφέρων· ἀδικεῖ δὲ καὶ τοὺς νέους διαφθείρων* [a]. **2.** *Πρῶτον μὲν οὖν ὡς οὐκ ἐνόμιζεν οὓς ἡ πόλις νομίζει θεούς, ποίῳ ποτ' ἐχρήσαντο τεκμηρίῳ; θύων τε γὰρ φανερὸς ἦν πολλάκις μὲν οἴκοι πολλάκις δὲ ἐπὶ τῶν κοινῶν τῆς πόλεως βωμῶν, καὶ μαντικῇ χρώμενος οὐκ ἀφανὴς ἦν· διετεθρύλητο γὰρ ὡς φαίη Σωκράτης τὸ δαιμόνιον* [b] *ἑαυτῷ σημαίνειν· ὅθεν δὴ καὶ μάλιστά μοι δοκοῦσιν αὐτὸν αἰτιάσασθαι καινὰ δαιμόνια εἰσφέρειν.* **3.** *ὁ δ' οὐδὲν καινότερον εἰσέφερε τῶν ἄλλων, ὅσοι μαντικὴν νομίζοντες οἰωνοῖς τε χρῶνται καὶ φήμαις καὶ συμβόλοις καὶ θυσίαις· οὗτοί τε γὰρ ὑπολαμβάνουσιν οὐ τοὺς ὄρνιθας οὐδὲ τοὺς ἀπαντῶντας εἰδέναι τὰ συμφέροντα τοῖς μαντευομένοις, ἀλλὰ τοὺς θεοὺς διὰ τούτων αὐτὰ σημαίνειν, κἀκεῖνος δὲ οὕτως ἐνόμιζεν.* **4.** *ἀλλ' οἱ μὲν πλεῖστοί φασιν ὑπό τε τῶν ὀρνίθων καὶ τῶν ἀπαντώντων*

ἀποτρέπεσθαί τε καὶ προτρέπεσθαι, Σωκράτης δὲ ὥσπερ ἐγίγνωσκεν, οὕτως ἔλεγε· τὸ δαιμόνιον γὰρ ἔφη σημαίνειν. καὶ πολλοῖς τῶν ξυνόντων προηγόρευε τὰ μὲν ποιεῖν [c] *τὰ δὲ μὴ ποιεῖν, ὡς τοῦ δαιμονίου προσημαίνοντος· καὶ τοῖς μὲν πειθομένοις αὐτῷ συνέφερε, τοῖς δὲ μὴ πειθομένοις μετέμελε.* Ib. 2, 1. *Θαυμαστὸν δὲ φαίνεταί μοι καὶ τὸ πεισθῆναί τινας ὡς Σωκράτης τοὺς νέους διέφθειρεν, ὃς πρὸς τοῖς εἰρημένοις πρῶτον μὲν ἀφροδισίων καὶ γαστρὸς πάντων ἀνθρώπων ἐγκρατέστατος ἦν, εἶτα πρὸς χειμῶνα καὶ θέρος καὶ πάντας πόνους καρτερικώτατος, ἔτι δὲ πρὸς τὸ μετρίων δεῖσθαι πεπαιδευμένος οὕτως, ὥστε πάνυ μικρὰ κεκτημένος πάνυ ῥᾳδίως ἔχειν ἀρκοῦντα.* 2. *πῶς οὖν αὐτὸς ὢν τοιοῦτος ἄλλους ἂν ἢ ἀσεβεῖς ἢ παρανόμους ἢ λίχνους ἢ ἀφροδισίων ἀκρατεῖς ἢ πρὸς τὸ πονεῖν μαλακοὺς ἐποίησεν; ἀλλ᾽ ἔπαυσε μὲν τούτων πολλούς, ἀρετῆς ποιήσας ἐπιθυμεῖν καὶ ἐλπίδας παρασχών, ἂν ἑαυτῶν ἐπιμελῶνται, καλοὺς κἀγαθοὺς ἔσεσθαι.* 3. *καίτοι γε οὐδὲ πώποτε ὑπέσχετο διδάσκαλος εἶναι* [d] *τούτου, ἀλλὰ τῷ φανερὸς εἶναι τοιοῦτος ὢν ἐλπίζειν ἐποίει τοὺς συνδιατρίβοντας ἑαυτῷ μιμουμένους ἐκεῖνον τοιούσδε γενήσεσθαι.*

a) Ipsa *ἀντωμοσίας* verba posuit, sicuti etiam Plato Apol. p. 24 B et Phavorinus ap. Diog. L. II, 40, qui ea ex scripto exemplo, Athenis in Metroo asservato, exscripserat: *τάδε ἐγράψατο καὶ ἀντωμόσατο* (vulgo *ἀνθωμολογήσατο.* Cf. Meier-Schoem. *Att. Proc.* p. 628 sq.) *Μέλητος Μελήτου Πιτθεὺς Σωκράτην* (vulgo *Σωκράτει*, v. Meier-Schoem. ibid.) *Σωφρονίσκου Ἀλωπεκῆθεν· ἀδικεῖ Σωκράτης οὓς μὲν ἡ πόλις νομίζει θεοὺς οὐ νομίζων, ἕτερα δὲ καινὰ δαιμόνια εἰσηγούμενος· ἀδικεῖ δὲ καὶ τοὺς νέους διαφθείρων. τίμημα θάνατος.* — b) Semper adiective poni hoc vocabulum neque in ullo Xenophontis, Platonis aliusve scriptoris aequalis loco substantive accipi debere monuit Schleiermach. Translat. Plat. I, 2, p. 432 sq. edit. sec. Subintelligendum est *σημεῖον*, quod interdum additur, velut Plat. Rep. VI, p. 496 C. *τὸ δ᾽ ἡμέτερον οὐκ ἄξιον λέγειν τὸ δαιμόνιον σημεῖον.* Euthyphr. p. 3 B; Apol. p. 31 D. *ὅτι μοι θεῖόν τι καὶ δαιμόνιον γίγνεται.* 40 A. *ἡ εἰωθυῖά μοι μαντικὴ ἡ τοῦ δαιμονίου.* 40 B. C. *τὸ εἰωθὸς σημεῖον.* Theag. p. 128 B. Cf. Cicero

de Divin. I, 54. *Esse divinum quiddam, quod δαιμόνιον appellat, cui semper ipse paruerit.* Cf. Krische *Forschungen* p. 227 sq. — c) Non differt Plato Apol. p. 31 D. *ἐμοὶ δὲ τοῦτό ἐστιν ἐκ παιδὸς ἀρξάμενον, φωνή τις γιγνομένη, ἣ ὅταν γένηται, ἀεὶ ἀποτρέπει με τούτου, ὃ ἂν μέλλω πράττειν, προτρέπει δὲ οὔποτε.* Nam quotiescunque vox ista divina Socratem non revocavit a consilio rei suscipiendae, potuit id silentium ab eo pro consensu et comprobatione accipi. Cf. Schneider ad Xenoph. l. l. — Multa mirabiliter a Socrate divinata ab Antipatro (Stoico, ut videtur, Tarsensi) collecta fuisse refert Cic. de Divinat. I, 54. Socratis animum religioso quodam impetu ferri solitum esse apparet etiam ex Plat. Conv. p. 220. Cavendum tamen ne nimium significationibus istis tribuisse Socratem putemus, v. Xenoph. Mem. I, 1, 9. *τοὺς δὲ μηδὲν — οἰομένους εἶναι δαιμόνιον, ἀλλὰ πάντα τῆς ἀνθρωπίνης γνώμης, δαιμονᾶν ἔφη· δαιμονᾶν δὲ καὶ τοὺς μαντευομένους ἃ τοῖς ἀνθρώποις ἔδωκαν οἱ θεοὶ μαθοῦσι διακρίνειν.* — d) Plat. Apol. p. 33 A. *ἐγὼ δὲ διδάσκαλος μὲν οὐδενὸς πώποτ' ἐγενόμην· εἰ τέ τις ἐμοῦ λέγοντος καὶ τὰ ἐμαυτοῦ πράττοντος ἐπιθυμοῖ ἀκούειν, εἴτε νεώτερος εἴτε πρεσβύτερος, οὐδενὶ πώποτε ἐφθόνησα κτλ.* Cf. Lach. p. 200 C.

198 **Plat. Phaedr. p. 229 E sqq. Loquitur Socrates:** *Ἐμοὶ δὲ πρὸς αὐτὰ* (sc. *τὰ μυθολογήματα*) *οὐδαμῶς ἐστὶ σχολή· τὸ δὲ αἴτιον, ὦ φίλε, τούτου τόδε. οὐ δύναμαί πω κατὰ τὸ Δελφικὸν γράμμα γνῶναι ἐμαυτόν· γελοῖον δή μοι φαίνεται τοῦτο ἔτι ἀγνοοῦντα τὰ ἀλλότρια σκοπεῖν. ὅθεν δὴ χαίρειν ἐάσας ταῦτα, πειθόμενος δὲ τῷ νομιζομένῳ περὶ αὐτῶν, ὃ νῦν δὴ ἔλεγον, σκοπῶ οὐ ταῦτα ἀλλ' ἐμαυτόν, εἴτε τι θηρίον ὢν τυγχάνω Τυφῶνος πολυπλοκώτερον καὶ μᾶλλον ἐπιτεθυμμένον, εἴτε ἡμερώτερόν τε καὶ ἁπλούστερον ζῷον, θείας τινὸς καὶ ἀτύφου μοίρας φύσει μετέχον.* **Xenoph. Memor. Socr. III, 9, 6.** *Μανίαν γε μὴν ἐναντίον μὲν ἔφη εἶναι σοφίᾳ· οὐ μέντοι γε τὴν ἀνεπιστημοσύνην μανίαν ἐνόμιζε, τὸ δὲ ἀγνοεῖν ἑαυτὸν καὶ ἃ μὴ οἶδε δοξάζειν τε καὶ οἴεσθαι γιγνώσκειν ἐγγυτάτω μανίας ἐλογίζετο εἶναι.*

Prior locus est de ea cognitione sui, quae pertinet ad mores, de qua cf. Xenoph. Memorab. IV, 2, 24 sqq., posterior de ea, quam dicit Plato Apol. p. 21 (n. 196): *ἔοικα γοῦν τούτου σμικρῷ τινὶ αὐτῷ τούτῳ σοφώτερος εἶναι, ὅτι ἃ μὴ οἶδα οὐδὲ οἴομαι εἰδέναι.* Quod

cave ita accipias, ac si omnem sciendi facultatem hominibus abnegaverit, quod existimavit Cicero Acad. post. I, 4; pr. II, 23 (n. 196, not. a). Recte Schleiermacherus, de Socrate philosopho Commentatt. Acad. Berol. 1814—15, p. 61 sq., Op. philos. II, p. 300 sq. minime, inquit, nihil nisi se nihil scire scivit, sed necessario cum illa quam profitebatur nesciendi arte hoc coniunctum erat, ut in quo omnis scientia posita esset et quid ab eo differret opinio vulgaris exploratum haberet. Cf. n. 201.

Plat. Meno p. 98 B. *ΣΩ. Καὶ μὴν καὶ ἐγὼ ὡς οὐκ* 199
εἰδὼς λέγω, ἀλλὰ εἰκάζων· ὅτι δέ ἐστί τι ἀλλοῖον ὀρθὴ δόξα καὶ ἐπιστήμη, οὐ πάνυ μοι δοκῶ τοῦτο εἰκάζειν, ἀλλ' εἴπερ τι ἄλλο φαίην ἂν εἰδέναι, ὀλίγα δ' ἂν φαίην, ἓν δ' οὖν καὶ τοῦτο ἐκείνων θείην ἂν ὧν οἶδα. ΜΕΝ. Καὶ ὀρθῶς γε, ὦ Σώκρατες, λέγεις. ΣΩ. Τί δαί; τόδε οὐκ ὀρθῶς, ὅτι ἀληθὴς δόξα ἡγουμένη τὸ ἔργον ἑκάστης τῆς πράξεως οὐδὲν χεῖρον ἀπεργάζεται ἢ ἐπιστήμη; ΜΕΝ. Καὶ τοῦτο δοκεῖς μοι ἀληθῆ λέγειν. ΣΩ. Οὐδὲν ἄρα ὀρθὴ δόξα ἐπιστήμης χεῖρον οὐδὲ ἧττον ὠφελίμη ἔσται εἰς τὰς πράξεις, οὐδὲ ἀνὴρ ὁ ἔχων ὀρθὴν δόξαν ἢ ὁ ἐπιστήμην; ΜΕΝ. Ἔστι ταῦτα. — — — ΣΩ. Οὐκοῦν διδακτὸν ἔδοξεν εἶναι, εἰ φρόνησις ἡ ἀρετή; ΜΕΝ. Ναί. — — — ΣΩ. Οὐκοῦν εἰ μὴ ἐπιστήμῃ, εὐδοξίᾳ δὴ τὸ λοιπὸν γίγνεται, ᾗ οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες χρώμενοι τὰς πόλεις ὀρθοῦσιν, οὐδὲν διαφερόντως ἔχοντες πρὸς τὸ φρονεῖν ἢ οἱ χρησμῳδοί τε καὶ οἱ θεομάντεις· καὶ γὰρ οὗτοι λέγουσι μὲν ἀληθῆ καὶ πολλά, ἴσασι δὲ οὐδὲν ὧν λέγουσι [a]. **Xenoph. Memorab. IV, 6, 1.** *Σωκράτης γὰρ τοὺς μὲν εἰδότας τί ἕκαστον εἴη τῶν ὄντων ἐνόμιζε καὶ τοῖς ἄλλοις ἂν ἐξηγεῖσθαι δύνασθαι.*

a) Cf. Plat. Apolog. p. 21 sqq. in n. 196.

Plat. Theaet. p. 149 A. *ΣΩ. Εἶτα, ὦ καταγέλαστε,* 200
οὐκ ἀκήκοας ὡς ἐγώ εἰμι υἱὸς μαίας μάλα γενναίας τε καὶ βλοσυρᾶς, Φαιναρέτης; ΘΕΑΙ. Ἤδη τοῦτό γε ἤκουσα. ΣΩ. Ἆρα καὶ ὅτι ἐπιτηδεύω τὴν αὐτὴν τέχνην ἀκήκοας;

ΘΕΑΙ. Οὐδαμῶς. ΣΩ. Ἀλλ' εὖ ἴσθ' ὅτι· μὴ μέντοι μοι κατείπῃς πρὸς τοὺς ἄλλους· λέληθα γάρ, ὦ ἑταῖρε, ταύτην ἔχων τὴν τέχνην· οἱ δέ, ἅτε οὐκ εἰδότες, τοῦτο μὲν οὐ λέγουσι περὶ ἐμοῦ, ὅτι δὲ ἀτοπώτατός εἰμι καὶ ποιῶ τοὺς ἀνθρώπους ἀπορεῖν [a]. ἦ καὶ τοῦτο ἀκήκοας; ΘΕΑΙ. Ἔγωγε. p. 150 B. ΣΩ. τῇ δέ γ' ἐμῇ τέχνῃ τῆς μαιεύσεως τὰ μὲν ἄλλα ὑπάρχει ὅσα ἐκείναις, διαφέρει δὲ τῷ τε ἄνδρας ἀλλὰ μὴ γυναῖκας μαιεύεσθαι καὶ τῷ τὰς ψυχὰς αὐτῶν τικτούσας ἐπισκοπεῖν, ἀλλὰ μὴ τὰ σώματα. μέγιστον δὲ τοῦτ' ἔνι τῇ ἡμετέρᾳ τέχνῃ, βασανίζειν δυνατὸν εἶναι παντὶ τρόπῳ πότερον εἴδωλον καὶ ψεῦδος ἀποτίκτει τοῦ νέου ἡ διάνοια ἢ γόνιμόν τε καὶ ἀληθές. ἐπεὶ τόδε γε καὶ ἐμοὶ ὑπάρχει ὅπερ ταῖς μαίαις· ἄγονός εἰμι σοφίας. καὶ ὅπερ ἤδη πολλοί μοι ὠνείδισαν, ὡς τοὺς μὲν ἄλλους ἐρωτῶ, αὐτὸς δὲ οὐδὲν ἀποκρίνομαι περὶ οὐδενὸς διὰ τὸ μηδὲν ἔχειν σοφόν, ἀληθὲς ὀνειδίζουσι [b]. τὸ δὲ αἴτιον τούτου τόδε· μαιεύεσθαί με ὁ θεὸς ἀναγκάζει, γεννᾶν δὲ ἀπεκώλυσεν. εἰμὶ δὴ οὖν αὐτὸς μὲν οὐ πάνυ τι σοφός, οὐδέ τί μοι ἔστιν εὕρημα τοιοῦτο γεγονὸς τῆς ἐμῆς ψυχῆς ἔκγονον· οἱ δέ μοι ξυγγιγνόμενοι τὸ μὲν πρῶτον φαίνονται ἔνιοι μὲν καὶ πάνυ ἀμαθεῖς, πάντες δὲ προϊούσης τῆς ξυνουσίας, οἷσπερ ἂν ὁ θεὸς παρείκῃ, θαυμαστὸν ὅσον ἐπιδιδόντες, ὡς αὐτοῖς τε καὶ τοῖς ἄλλοις δοκοῦσι· καὶ τοῦτο ἐναργές, ὅτι παρ' ἐμοῦ οὐδὲν πώποτε μαθόντες, ἀλλ' αὐτοὶ παρ' αὑτῶν πολλὰ καὶ καλὰ εὑρόντες τε καὶ κατέχοντες [c]. τῆς μέντοι μαιείας ὁ θεός τε καὶ ἐγὼ αἴτιος. ὧδε δὲ δῆλον· πολλοὶ ἤδη τοῦτο ἀγνοήσαντες καὶ ἑαυτοὺς αἰτιασάμενοι, ἐμοῦ δὲ καταφρονήσαντες ἢ αὐτοὶ ὑπ' ἄλλων πεισθέντες ἀπῆλθον πρωϊαίτερον τοῦ δέοντος· ἀπελθόντες δὲ τά τε λοιπὰ ἐξήμβλωσαν διὰ πονηρὰν ξυνουσίαν καὶ τὰ ὑπ' ἐμοῦ μαιευθέντα κακῶς τρέφοντες ἀπώλεσαν, ψευδῆ καὶ εἴδωλα περὶ πλείονος ποιησάμενοι τοῦ ἀληθοῦς· τελευτῶντες δ' αὑτοῖς τε καὶ τοῖς ἄλλοις ἔδοξαν ἀμαθεῖς εἶναι.

ὧν εἷς γέγονεν Ἀριστείδης ὁ Λυσιμάχου καὶ ἄλλοι πάνυ πολλοί. οἷς, ὅταν πάλιν ἔλθωσιν δεόμενοι τῆς ἐμῆς ξυνουσίας καὶ θαυμαστὰ δρῶντες, ἐνίοις μὲν τὸ γιγνόμενόν μοι δαιμόνιον ἀποκωλύει ξυνεῖναι, ἐνίοις δὲ ἐᾷ καὶ πάλιν αὐτοὶ ἐπιδιδόασι. πάσχουσι δὲ δὴ οἱ ἐμοὶ ξυγγιγνόμενοι καὶ τοῦτο ταὐτὸν ταῖς τικτούσαις· ὠδίνουσι γὰρ καὶ ἀπορίας ἐμπίπλανται νύκτας τε καὶ ἡμέρας πολὺ μᾶλλον ἢ ἐκεῖναι· ταύτην δὲ τὴν ὠδῖνα ἐγείρειν τε καὶ ἀποπαύειν ἡ ἐμὴ τέχνη δύναται [d].

a) Plat. Gorg. p. 521 E. *πολλὰ ὑμᾶς καὶ κακὰ ὅδε εἴργασται ἀνὴρ καὶ αὐτοὺς καὶ τοὺς νεωτάτους ὑμῶν διαφθείρει τέμνων τε καὶ κάων, καὶ ἰσχναίνων καὶ πνίγων ἀπορεῖν ποιεῖ*, et in sqq.: *ἐάν τέ τίς με ἢ νεωτέρους φῇ διαφθείρειν ἀπορεῖν ποιοῦντα ἢ τοὺς πρεσβυτέρους κακηγορεῖν λέγοντα πικροὺς λόγους ἢ ἰδίᾳ ἢ δημοσίᾳ.* Theaet. p. 151 C. *πολλοὶ γὰρ ἤδη, ὦ θαυμάσιε, πρός με οὕτω διετέθησαν, ὥστε ἀτεχνῶς δάκνειν ἕτοιμοι εἶναι, ἐπειδάν τινα λῆρον αὐτῶν ἀφαιρῶμαι.* — b) Callicles ap. Plat. Gorg. p. 491 A. *νὴ τοὺς θεοὺς ἀτεχνῶς γε ἀεὶ σκυτέας τε καὶ κναφέας καὶ μαγείρους λέγων καὶ ἰατροὺς οὐδὲν παύει.* p. 497 B. *ἀλλ' ἀεὶ τοιοῦτός ἐστι Σωκράτης, ὦ Γοργία· σμικρὰ καὶ ὀλίγου ἄξια ἀνερωτᾷ καὶ ἐξελέγχει.* p. 513 C. *οὐκ οἶδ' ὅντινά μοι τρόπον δοκεῖς εὖ λέγειν, ὦ Σώκρατες· πέπονθα δὲ τὸ τῶν πολλῶν πάθος· οὐ πάνυ σοι πείθομαι.* Benevolentius et comiter Laches Plat. p. 187 E. *οὔ μοι δοκεῖς εἰδέναι ὅτι, ὃς ἂν ἐγγύτατα Σωκράτους ᾖ λόγῳ, ὥσπερ γυναικὶ εἰ πλησιάζοι διαλεγόμενος, ἀνάγκη αὐτῷ, ἐὰν ἄρα καὶ περὶ ἄλλου του πρότερον ἄρξηται διαλέγεσθαι, μὴ παύεσθαι ὑπὸ τούτου περιαγόμενον τῷ λόγῳ, πρὶν ἂν ἐμπέσῃ εἰς τὸ διδόναι περὶ αὑτοῦ λόγον, ὅντινα τρόπον νῦν τε ζῇ καὶ ὅντινα τὸν παρεληλυθότα βίον βεβίωκεν· ἐπειδὰν δ' ἐμπέσῃ, ὅτι οὐ πρότερον αὐτὸν ἀφήσει Σωκράτης, πρὶν ἂν βασανίσῃ ταῦτα εὖ τε καὶ καλῶς ἅπαντα.* — c) Cf. Plat. Men. p. 80 sqq., ubi Socrates cum torpedine comparatur: *ἤκουον μὲν ἔγωγε πρὶν καὶ συγγενέσθαι σοι, ὅτι σὺ οὐδὲν ἄλλο ἢ αὐτός τε ἀπορεῖς καὶ τοὺς ἄλλους ποιεῖς ἀπορεῖν, — καὶ δοκεῖς μοι παντελῶς, εἰ δεῖ τι σκῶψαι, ὁμοιότατος εἶναι τό τε εἶδος καὶ τἆλλα ταύτῃ τῇ πλατείᾳ νάρκῃ τῇ θαλαττίᾳ. — ἀληθῶς γὰρ ἔγωγε καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ στόμα ναρκῶ καὶ οὐκ ἔχω ὅ τι ἀποκρίνωμαί σοι.* Respondet Socrates oblivionem illam potius esse quam ignorantiam etc. — d) Cf. quod elegantissime iocatur Alcibiades in Platonis Conviv. p. 215 sqq., ubi Socrates comparatur cum Sileno Marsya arte sua homines fascinante et sapienter excogitata cum petulantia

proferente: quo faciebat os eius Satyris simile *τῇ τε σιμότητι καὶ τῷ ἔξω τῶν ὀμμάτων*, cf. Plat. Theaet. p. 143 extr., et ironia cum arte dialectica coniuncta, de qua Alcibiades l. c. p. 216 E. *ἡγεῖται δὲ πάντα ταῦτα τὰ κτήματα* (divitias, honores etc.) *οὐδενὸς ἄξια καὶ ἡμᾶς οὐδὲν εἶναι, λέγων μὲν οὔ, εἰρωνευόμενος δὲ καὶ παίζων πάντα τὸν βίον πρὸς τοὺς ἀνθρώπους διατελεῖ.* Cf. Xenoph. Memor. I, 3, 8. *τοιαῦτα μὲν περὶ τούτων ἔπαιζεν ἅμα σπουδάζων.* Cic. Acad. pr. II, 5, 15. *Socrates autem de se ipse detrahens in disputatione plus tribuebat iis, quos volebat refellere. Ita quum aliud diceret atque sentiret, libenter uti solitus est ea dissimulatione, quam Graeci εἰρωνείαν vocant.* Adde Cic. Brut. 85.

201 **Xenoph. Memor. IV, 5, 12.** *Ἔφη δὲ καὶ τὸ διαλέγεσθαι ὀνομασθῆναι ἐκ τοῦ συνιόντας κοινῇ βουλεύεσθαι διαλέγοντας κατὰ γένη* [a] *τὰ πράγματα. δεῖν οὖν πειρᾶσθαι ὅτι μάλιστα πρὸς τοῦτο ἑαυτὸν ἕτοιμον παρασκευάζειν καὶ τούτου μάλιστα ἐπιμελεῖσθαι· ἐκ τούτου γὰρ γίγνεσθαι ἄνδρας ἀρίστους τε καὶ ἡγεμονικωτάτους καὶ διαλεκτικωτάτους.* **Ib. 6, 1.** *Ὡς δὲ καὶ διαλεκτικωτέρους ἐποίει τοὺς συνόντας, πειράσομαι καὶ τοῦτο λέγειν. Σωκράτης γὰρ τοὺς μὲν εἰδότας τί ἕκαστον εἴη τῶν ὄντων ἐνόμιζε καὶ τοῖς ἄλλοις ἂν ἐξηγεῖσθαι δύνασθαι· τοὺς δὲ μὴ εἰδότας οὐδὲν ἔφη θαυμαστὸν εἶναι αὐτούς τε σφάλλεσθαι καὶ ἄλλους σφάλλειν· ὧν ἕνεκα σκοπῶν σὺν τοῖς συνοῦσι τί ἕκαστον εἴη τῶν ὄντων οὐδέποτ' ἔληγε.* **Ib. 13.** *Εἰ δέ τις αὐτῷ περί του ἀντιλέγοι μηδὲν ἔχων σαφὲς λέγειν, ἀλλ' ἄνευ ἀποδείξεως ἤτοι σοφώτερον φάσκων εἶναι ὃν αὐτὸς λέγοι ἢ πολιτικώτερον ἢ ἀνδρειότερον ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων, ἐπὶ τὴν ὑπόθεσιν ἐπανῆγεν* [b] *ἂν πάντα τὸν λόγον ὧδέ πως·* **14.** *Φῂς σὺ ἀμείνω πολίτην εἶναι ὃν σὺ ἐπαινεῖς ἢ ὃν ἐγώ; Φημὶ γὰρ οὖν. Τί οὖν οὐκ ἐκεῖνο πρῶτον ἐπεσκεψάμεθα, τί ἐστιν ἔργον ἀγαθοῦ πολίτου; Ποιῶμεν τοῦτο. Οὐκουν ἐν μὲν χρημάτων διοικήσει κρατοίη ἂν ὁ χρήμασιν εὐπορωτέραν ποιῶν τὴν πόλιν; Πάνυ μὲν οὖν, ἔφη. Ἐν δέ γε πολέμῳ ὁ καθυπερτέραν τῶν ἀντιπάλων; Πῶς γὰρ οὔ; Ἐν δὲ πρεσβείᾳ ἄρα ὃς ἂν φίλους ἀντὶ πολεμίων παρασκευάζῃ;*

Εἰκότως γε. Οὔκουν καὶ ἐν δημηγορίᾳ ὁ στάσεις τε παύων καὶ ὁμόνοιαν ἐμποιῶν; Ἔμοιγε δοκεῖ. Οὕτω δὲ τῶν λόγων ἐπαναγομένων καὶ τοῖς ἀντιλέγουσιν αὐτοῖς φανερὸν ἐγίγνετο τἀληθές. 15. *Ὁπότε δὲ αὐτός τι τῷ λόγῳ διεξίοι, διὰ τῶν μάλιστα ὁμολογουμένων ἐπορεύετο, νομίζων ταύτην τὴν*) ἀσφάλειαν εἶναι λόγου.*

a) *Διαλέγειν κατὰ γένη*, quod iterum legitur ibid. 11, referendum ad proprium illud quod Socrates induxit disserendi notionesque finiendi genus, cuius exempla habes ap. Xenoph. Memor. IV, 6, 2 sqq., non nimis tamen idonea. Eodem pertinet quod dicitur *σκοπεῖν τί ἕκαστον εἴη τῶν ὄντων*, cap. 6, 1; finiendo enim *τὸ τί ἐστιν* quaeritur: unde Socrati *τὸ ὁρίσασθαι τὴν οὐσίαν* tribuitur ab Aristotele de Part. An. I, 1 extr. — b) *Ἐπανάγειν* dicitur de inductione, quae recentioribus appellabatur *ἐπαγωγή*. Cic. Top. 10, 42. *Sunt enim similitudines, quae ex pluribus collationibus perveniunt quo volunt, hoc modo: Si tutor fidem praestare debet, si socius, si cui mandaris, si qui fiduciam acceperit, debet etiam procurator. Haec ex pluribus perveniens quo vult appellatur inductio, quae graece ἐπαγωγὴ nominatur, qua plurimum est usus in sermonibus Socrates.* De Invent. I, 35, 61. *Quemadmodum illud superius genus argumentandi, quod per inductionem sumitur, maxime Socrates et Socratici tractarunt, sic hoc quod per ratiocinationem expolitur summe est ab Aristotele atque a Peripateticis et Theophrasto frequentatum.* Ipse Aristoteles utriusque generis elementa ad Socratem refert loco subsequenti.

Arist. Met. *M*, **4.** *Ἐκεῖνος* (sc. *ὁ Σωκράτης*) *εὐλόγως ἐζήτει τὸ τί ἐστιν. συλλογίζεσθαι γὰρ ἐζήτει, ἀρχὴ δὲ τῶν συλλογισμῶν τὸ τί ἐστιν. — — δύο γάρ ἐστιν ἅ τις ἂν ἀποδοίη Σωκράτει δικαίως, τούς τ' ἐπακτικοὺς λόγους καὶ τὸ ὁρίζεσθαι καθόλου· ταῦτα γάρ ἐστιν ἄμφω περὶ ἀρχὴν ἐπιστήμης.* 202

Arist. Eth. Eud. VII, 13 extr. *Καὶ ὀρθῶς τὸ Σωκρατικόν*), ὅτι οὐδὲν ἰσχυρότερον φρονήσεως· ἀλλ' ὅτι ἐπιστήμην ἔφη, οὐκ ὀρθόν.* **Diog. L. II, 31.** *Ἔλεγε δὲ* 203

*) Fort. scrib. *ταύτῃ τήν*. — **) Vulgo *σῶμα κρατητικόν*. Correx. Bekk. cf. Brandis Mus. Rhen. I, 1, p. 134.

καὶ ἓν μόνον ἀγαθὸν εἶναι, τὴν ἐπιστήμην, καὶ ἓν μόνον κακόν, τὴν ἀμαθίαν. **Xenoph. Memor. I, 2, 53.** *Ἐγὼ δ' αὐτὸν οἶδα μὲν — — λέγοντα — — ὅτι τῆς ψυχῆς ἐξελθούσης, ἐν ᾗ μόνῃ γίγνεται φρόνησις, τὸ σῶμα καὶ τοῦ οἰκειοτάτου ἀνθρώπου τὴν ταχίστην ἐξενέγκαντες ἀφανίζουσιν.* **54.** *ἔλεγε δὲ ὅτι καὶ ζῶν ἕκαστος ἑαυτοῦ ὃ πάντων μάλιστα φιλεῖ, τοῦ σώματος ὅ τι ἂν ἀχρεῖον ᾖ καὶ ἀνωφελές, αὐτός τε ἀφαιρεῖ καὶ ἄλλῳ παρέχει. — —* **55.** *ταῦτ' οὖν ἔλεγεν, οὐ τὸν μὲν πατέρα ζῶντα κατορύττειν διδάσκων ἑαυτὸν δὲ κατατέμνειν, ἀλλ' ἐπιδεικνύων ὅτι τὸ ἄφρον ἄτιμόν ἐστι.* **Arist. Magn. Mor. I, 1 extr.** *Ὁ Σωκράτης — — οὐδὲν ᾤετο δεῖν μάτην εἶναι.*

204 **Xenoph. Memor. IV, 3, 1.** *Τὸ μὲν οὖν λεκτικοὺς καὶ πρακτικοὺς καὶ μηχανικοὺς γίγνεσθαι τοὺς συνόντας οὐκ ἔσπευδεν*[a]*, ἀλλὰ πρότερον τούτων ᾤετο χρῆναι σωφροσύνην αὐτοῖς ἐγγενέσθαι· τοὺς γὰρ ἄνευ τοῦ σωφρονεῖν ταῦτα δυναμένους ἀδικωτέρους τε καὶ δυνατωτέρους κακουργεῖν ἐνόμιζεν εἶναι.* **2.** *πρῶτον μὲν δὴ περὶ θεοὺς ἐπειρᾶτο σώφρονας ποιεῖν τοὺς συνόντας.* **Ib. I, 4, 4.** *Πότερά σοι δοκοῦσιν οἱ ἀπεργαζόμενοι εἴδωλα ἄφρονά τε καὶ ἀκίνητα ἀξιοθαυμαστότεροι εἶναι ἢ οἱ ζῷα ἔμφρονά τε καὶ ἐνεργά; Πολὺ νὴ Δία οἱ ζῷα, εἴπερ γε μὴ τύχῃ τινί, ἀλλὰ ὑπὸ γνώμης ταῦτα γίγνεται. Τῶν δὲ ἀτεκμάρτως ἐχόντων ὅτου ἕνεκά ἐστι καὶ τῶν φανερῶς ἐπ' ὠφελείᾳ ὄντων πότερα τύχης καὶ πότερα γνώμης ἔργα κρίνεις; Πρέπει μὲν τὰ ἐπ' ὠφελείᾳ γενόμενα γνώμης ἔργα εἶναι.* **5.** *Οὔκουν δοκεῖ σοι ὁ ἐξ ἀρχῆς ποιῶν ἀνθρώπους ἐπ' ὠφελείᾳ προσθεῖναι αὐτοῖς δι' ὧν αἰσθάνονται ἕκαστα, ὀφθαλμοὺς μὲν ὥσθ' ὁρᾶν τὰ ὁρατά, ὦτα δὲ ὥστ' ἀκούειν τὰ ἀκουστά; ὀσμῶν γε μήν, εἰ μὴ ῥῖνες προσετέθησαν, τί ἂν ἡμῖν ὄφελος ἦν; τίς δ' ἂν αἴσθησις ἦν γλυκέων καὶ δριμέων*

καὶ πάντων τῶν διὰ στόματος ἡδέων, εἰ μὴ γλῶττα τούτων γνώμων ἐνειργάσθη; 8. Σὺ δὲ σαυτὸν δοκεῖς τι φρόνιμον ἔχειν, ἄλλοθι δὲ οὐδαμοῦ οὐδὲν οἴει φρόνιμον εἶναι; καὶ ταῦτα εἰδὼς ὅτι γῆς τε μικρὸν μέρος ἐν τῷ σώματι πολλῆς οὔσης ἔχεις, καὶ ὑγροῦ βραχὺ πολλοῦ ὄντος, καὶ τῶν ἄλλων δήπου μεγάλων ὄντων ἑκάστου μικρὸν μέρος λαβόντι τὸ σῶμα συνήρμοσταί σοι· νοῦν δὲ ἄρα μόνον οὐδαμοῦ ὄντα σε εὐτυχῶς πως δοκεῖς συναρπάσαι, καὶ τάδε τὰ ὑπερμεγέθη καὶ πλῆθος ἄπειρα δι' ἀφροσύνην τινὰ οὕτως οἴει εὐτάκτως ἔχειν [b]; 9. Μὰ Δί'· οὐ γὰρ ὁρῶ τοὺς κυρίους, ὥσπερ τῶν ἐνθάδε γιγνομένων τοὺς δημιουργούς. Οὐδὲ γὰρ τὴν σαυτοῦ σύγε ψυχὴν ὁρᾷς, ἣ τοῦ σώματος κυρία ἐστίν· ὥστε κατά γε τοῦτο ἔξεστί σοι λέγειν ὅτι οὐδὲν γνώμῃ, ἀλλὰ τύχῃ πάντα πράττεις. 10. καὶ ὁ Ἀριστόδημος Οὔτοι, ἔφη, ἐγώ, ὦ Σώκρατες, ὑπερορῶ τὸ δαιμόνιον, ἀλλ' ἐκεῖνο μεγαλοπρεπέστερον ἡγοῦμαι ἢ ὡς τῆς ἐμῆς θεραπείας προσδεῖσθαι. Οὐκουν, ἔφη, ὅσῳ μεγαλοπρεπέστερον ἀξιοῖ σε θεραπεύειν, τοσούτῳ μᾶλλον καὶ τιμητέον αὐτό [c]; 11. Εὖ γὰρ ἴσθι, ἔφη, ὅτι, εἰ νομίζοιμι θεοὺς ἀνθρώπων τι φροντίζειν, οὐκ ἂν ἀμελοίην αὐτῶν. Ἔπειτ' οὐκ οἴει φροντίζειν; οἳ πρῶτον μὲν μόνον τῶν ζῴων ἄνθρωπον ὀρθὸν ἀνέστησαν· ἡ δὲ ὀρθότης καὶ προορᾶν πλεῖον ποιεῖ δύνασθαι καὶ τὰ ὕπερθεν μᾶλλον θεᾶσθαι καὶ ἧττον κακοπαθεῖν. ἔπειτα τοῖς μὲν ἄλλοις ἑρπετοῖς πόδας ἔδωκαν, οἳ τὸ πορεύεσθαι μόνον παρέχουσιν, ἀνθρώπῳ δὲ καὶ χεῖρας προσέθεσαν, αἳ τὰ πλεῖστα οἷς εὐδαιμονέστεροι ἐκείνων ἐσμὲν ἐξεργάζονται. 12. καὶ μὴν καὶ γλῶττάν γε πάντων τῶν ζῴων ἐχόντων, μόνην τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐποίησαν οἵαν, ἄλλοτε ἀλλαχῇ ψαύουσαν τοῦ στόματος, ἀρθροῦν τε τὴν φωνὴν καὶ σημαίνειν πάντα ἀλλήλοις ἃ βουλόμεθα; τὸ δὲ καὶ τὰς τῶν ἀφροδισίων ἡδονὰς τοῖς μὲν ἄλλοις ζῴοις δοῦναι περιγράψαντας τοῦ ἔτους χρόνον, ἡμῖν δὲ συνεχῶς

μέχρι γήρως ταύτας παρέχειν; 13. οὐ τοίνυν μόνον ἤρκεσε τῷ θεῷ τοῦ σώματος ἐπιμεληθῆναι, ἀλλ', ὅπερ μέγιστόν ἐστι, καὶ τὴν ψυχὴν κρατίστην τῷ ἀνθρώπῳ ἐνέφυσε. τίνος γὰρ ἄλλου ζῴου ψυχὴ πρῶτα μὲν θεῶν τῶν τὰ μέγιστα καὶ κάλλιστα συνταξάντων ᾔσθηται ὅτι εἰσί; τί δὲ φῦλον ἄλλο ἢ οἱ ἄνθρωποι θεοὺς θεραπεύουσι; ποία δὲ ψυχὴ τῆς ἀνθρωπίνης ἱκανωτέρα προφυλάττεσθαι ἢ λιμὸν ἢ δίψος ἢ ψύχη ἢ θάλπη, ἢ νόσοις ἐπικουρῆσαι, ἢ ῥώμην ἀσκῆσαι, ἢ πρὸς μάθησιν ἐκπονῆσαι, ἢ ὅσα ἂν ἀκούσῃ ἢ ἴδῃ ἢ μάθῃ ἱκανωτέρα ἐστὶ διαμεμνῆσθαι; 14. οὐ γὰρ πάνυ σοι κατάδηλον ὅτι παρὰ τὰ ἄλλα ζῷα ὥσπερ θεοὶ οἱ ἄνθρωποι βιοτεύουσι, φύσει καὶ τῷ σώματι καὶ τῇ ψυχῇ κρατιστεύοντες; οὔτε γὰρ βοὸς ἂν ἔχων σῶμα, ἀνθρώπου δὲ γνώμην, ἐδύνατ' ἂν πράττειν ἃ ἐβούλετο, οὔθ' ὅσα χεῖρας ἔχει, ἄφρονα δ' ἐστί, πλέον οὐδὲν ἔχει. σὺ δ' ἀμφοτέρων τῶν πλείστου ἀξίων τετυχηκὼς οὐκ οἴει σοῦ θεοὺς ἐπιμελεῖσθαι; ἀλλ' ὅταν τί ποιήσωσι νομιεῖς αὐτοὺς σοῦ φροντίζειν; 15. Ὅταν πέμπωσιν, ὥσπερ σὺ σοὶ φῇς πέμπειν αὐτούς, συμβούλους ὅ τι χρὴ ποιεῖν καὶ μὴ ποιεῖν. Ὅταν δὲ Ἀθηναίοις, ἔφη, πυνθανομένοις τι διὰ μαντικῆς φράζωσιν, οὐ καὶ σοὶ δοκεῖς φράζειν αὐτούς, οὐδ' ὅταν τοῖς Ἕλλησι τέρατα πέμποντες προσημαίνωσιν, οὐδ' ὅταν πᾶσιν ἀνθρώποις; ἀλλὰ μόνον σὲ ἐξαιροῦντες ἐν ἀμελείᾳ κατατίθενται; 16. οἴει δ' ἂν τοὺς θεοὺς τοῖς ἀνθρώποις δόξαν ἐμφῦσαι ὡς ἱκανοί εἰσιν εὖ καὶ κακῶς ποιεῖν, εἰ μὴ δυνατοὶ ἦσαν, καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐξαπατωμένους τὸν πάντα χρόνον οὐδέποτ' ἂν αἰσθέσθαι; οὐχ ὁρᾷς ὅτι τὰ πολυχρονιώτατα καὶ σοφώτατα τῶν ἀνθρωπίνων, πόλεις καὶ ἔθνη, θεοσεβέστατά ἐστι, καὶ αἱ φρονιμώταται ἡλικίαι θεῶν ἐπιμελέσταται; 17. ὠγαθέ, ἔφη, κατάμαθε ὅτι καὶ ὁ σὸς νοῦς ἐνὼν τὸ σὸν σῶμα ὅπως βούλεται μεταχειρίζεται. οἴεσθαι οὖν χρὴ καὶ τὴν ἐν τῷ παντὶ φρόνησιν τὰ πάντα ὅπως ἂν αὐτῇ ἡδὺ ᾖ,

οὕτω τίθεσθαι [a], καὶ μὴ τὸ σὸν μὲν ὄμμα δύνασθαι ἐπὶ πολλὰ στάδια ἐξικνεῖσθαι, τὸν δὲ τοῦ θεοῦ ὀφθαλμὸν ἀδύνατον εἶναι ἅμα πάντα ὁρᾶν, μηδὲ τὴν σὴν μὲν ψυχὴν καὶ περὶ τῶν ἐνθάδε καὶ περὶ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Σικελίᾳ δύνασθαι φροντίζειν, τὴν δὲ τοῦ θεοῦ φρόνησιν μὴ ἱκανὴν εἶναι ἅμα πάντων ἐπιμελεῖσθαι.

a) His artibus mathematicam quoque adnumerabat, v. Xenoph. Memorab. IV, 7, 2. coll. Plat. de Legg. VI, p. 771; VII, p. 817 sq. Veteres enim has disciplinas, quippe a vulgari consuetudine remotas, neque homini neque civi necessarias esse putabant. Aliter tamen intelligendum quod Socrates discipulos etiam a naturalium rerum perquisitione revocasse dicitur, Xenoph. Mem. I, 1, 11 sq.; IV, 7, 6 sq. Nimirum improbabat impiam et irreligiosam qua eius aetatis physici naturam tractabant rationem: de qua re cum Socrate consentit Plato Phaed. p. 96 sqq.; de Rep. VII, p. 529. Xenophon autem et Aristoteles et recentiorum nonnulli hoc ad omne naturalium rerum studium transtulerunt, parum circumspecte; Arist. Met. *A*, 6; Met. *M*, 4; Part. Anim. I, 1 extr. Socratem quodam modo naturae studuisse vel ex nostro loco luculenter cernitur, ubi deprehendis eum teleologicam quae dicitur viam ingressum, quae ratio transiit ad Socraticos. Inde corrigendus Cicero Acad. poster. I, 4, qui locus citatur n. 195, not. a. — b) Eadem argumentatio Socrati tribuitur a Platone Phil. p. 29 sqq. — c) Haec fusius tractantur Mem. IV, 3, 12. *Σοὶ δ', ἔφη, ὦ Σώκρατες, ἐοίκασιν ἔτι φιλικώτερον ἢ τοῖς ἄλλοις χρῆσθαι, εἴ γε μηδὲ ἐπερωτώμενοι ὑπὸ σοῦ προσημαίνουσί σοι ἅ τε χρὴ ποιεῖν καὶ ἃ μή.* 13. *ὅτι δέ γε ἀληθῆ λέγω καὶ σὺ γνώσει, ἂν μὴ ἀναμένῃς ἕως ἂν τὰς μορφὰς τῶν θεῶν ἴδῃς, ἀλλ' ἐξαρκῇ σοι τὰ ἔργα αὐτῶν ὁρῶντι σέβεσθαι καὶ τιμᾶν τοὺς θεούς. ἐννόει δὲ ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ θεοὶ οὕτως ὑποδεικνύουσιν· οἵ τε γὰρ ἄλλοι ἡμῖν τἀγαθὰ διδόντες οὐδὲν τούτων εἰς τοὐμφανὲς ἰόντες διδόασι, καὶ ὁ τὸν ὅλον κόσμον συντάττων τε καὶ συνέχων, ἐν ᾧ πάντα τὰ καλὰ καὶ ἀγαθά ἐστι, καὶ ἀεὶ μὲν χρωμένοις ἀτριβῆ τε καὶ ὑγιᾶ καὶ ἀγήρατον παρέχων, θᾶττον δὲ νοήματος ἀναμαρτήτως ὑπηρετοῦντα, οὗτος τὰ μέγιστα μὲν πράττων ὁρᾶται, τάδε δὲ οἰκονομῶν ἀόρατος ἡμῖν ἐστιν* *). 14. *ἐννόει δ' ὅτι καὶ ὁ πᾶσι φανερὸς δοκῶν εἶναι ἥλιος οὐκ ἐπιτρέπει τοῖς ἀνθρώποις ἑαυτὸν ἀκριβῶς ὁρᾶν, ἀλλ' ἐάν τις αὐτὸν ἀναιδῶς ἐγχειρῇ θεᾶσθαι, τὴν ὄψιν ἀφαιρεῖται* (similiter Plato de Republ. VII, p. 515 E; Legg. X, p. 897 D). *καὶ τοὺς ὑπηρέτας δὲ τῶν θεῶν*

*) Cf. Krische *Forschungen* p. 220.

εὑρήσεις ἀφανεῖς ὄντας· κεραυνός τε γὰρ ὅτι μὲν ἄνωθεν ἀφίεται δῆλον, καὶ ὅτι οἷς ἂν ἐντύχῃ πάντων κρατεῖ, ὁρᾶται δ' οὔτ' ἐπιὼν οὔτε κατασκήψας οὔτε ἀπιών. καὶ ἄνεμοι αὐτοὶ μὲν οὐχ ὁρῶνται, ἃ δὲ ποιοῦσι φανερὰ ἡμῖν ἐστί, καὶ προσιόντων αὐτῶν αἰσθανόμεθα. ἀλλὰ μὴν καὶ ἀνθρώπου γε ψυχή, ἣ εἴπερ τι καὶ ἄλλο τῶν ἀνθρωπίνων τοῦ θείου μετέχει, ὅτι μὲν βασιλεύει ἐν ἡμῖν φανερόν, ὁρᾶται δὲ οὐδ' αὐτή. ἃ χρὴ κατανοοῦντα μὴ καταφρονεῖν τῶν ἀοράτων, ἀλλ' ἐκ τῶν γιγνομένων τὴν δύναμιν αὐτῶν καταμανθάνοντα τιμᾶν τὸ δαιμόνιον*). — d) Socrates apud Plat. Phaed. p. 97. καὶ ἔδοξέ μοι τρόπον τινὰ εὖ ἔχειν τὸ τὸν νοῦν εἶναι πάντων αἴτιον, καὶ ἡγησάμην, εἰ τοῦθ' οὕτως ἔχει, τόν γε νοῦν κοσμοῦντα πάντα κοσμεῖν καὶ ἕκαστον τιθέναι ταύτῃ, ὅπῃ ἂν βέλτιστα ἔχῃ.

205 **Xenoph. Memor. I, 1, 19.** *Καὶ γὰρ ἐπιμελεῖσθαι θεοὺς ἐνόμιζεν ἀνθρώπων οὐχ ὃν τρόπον οἱ πολλοὶ νομίζουσιν· οὗτοι μὲν γὰρ οἴονται τοὺς θεοὺς τὰ μὲν εἰδέναι τὰ δ' οὐκ εἰδέναι· Σωκράτης δὲ πάντα μὲν ἡγεῖτο θεοὺς εἰδέναι, τά τε λεγόμενα καὶ πραττόμενα καὶ τὰ σιγῇ βουλευόμενα, πανταχοῦ δὲ παρεῖναι καὶ σημαίνειν τοῖς ἀνθρώποις περὶ τῶν ἀνθρωπείων πάντων.*

Cf. ibid. I, 4, 18.

206 **Plat. Apol. p. 40 C.** *Ἐννοήσωμεν δὲ καὶ τῇδε, ὡς πολλὴ ἐλπίς ἐστιν ἀγαθὸν αὐτὸ* (sc. *τὸ τεθνάναι*) *εἶναι. δυοῖν γὰρ θάτερόν ἐστι τὸ τεθνάναι· ἢ γὰρ οἷον μηδὲν εἶναι μηδ' αἴσθησιν μηδεμίαν μηδενὸς ἔχειν τὸν τεθνεῶτα, ἢ κατὰ τὰ λεγόμενα μεταβολή τις τυγχάνει οὖσα καὶ μετοίκησις τῇ ψυχῇ τοῦ τόπου τοῦ ἐνθένδε εἰς ἄλλον τόπον. καὶ εἴγε μηδεμία αἴσθησίς ἐστιν, ἀλλ' οἷον ὕπνος, ἐπειδάν τις καθεύδων μηδ' ὄναρ μηδὲν ὁρᾷ, θαυμάσιον κέρδος ἂν εἴη ὁ θάνατος. ἐγὼ γὰρ ἂν οἶμαι, εἴ τινα ἐκλεξάμενον δέοι ταύτην τὴν νύκτα, ἐν ᾗ οὕτω κατέδαρθεν ὥστε μηδ' ὄναρ ἰδεῖν, καὶ τὰς ἄλλας νύκτας τε καὶ ἡμέρας τὰς τοῦ βίου τοῦ ἑαυτοῦ ἀντιπαραθέντα ταύτῃ τῇ νυκτί, δέοι σκεψάμενον εἰπεῖν πόσας ἄμεινον*

---

*) Cf. Krische *Forschungen* p. 215 sq.

καὶ ἥδιον ἡμέρας καὶ νύκτας ταύτης τῆς νυκτὸς βεβίωκεν ἐν τῷ ἑαυτοῦ βίῳ, οἶμαι ἂν μὴ ὅτι ἰδιώτην τινά, ἀλλὰ τὸν μέγαν βασιλέα εὐαριθμήτους ἂν εὑρεῖν αὐτὸν ταύτας πρὸς τὰς ἄλλας ἡμέρας καὶ νύκτας. εἰ οὖν τοιοῦτον ὁ θάνατός ἐστι, κέρδος ἔγωγε λέγω· καὶ γὰρ οὐδὲν πλείων ὁ πᾶς χρόνος φαίνεται οὕτω δὴ εἶναι ἢ μία νύξ. εἰ δ' αὖ οἷον ἀποδημῆσαί ἐστιν ὁ θάνατος ἐνθένδε εἰς ἄλλον τόπον, καὶ ἀληθῆ ἐστὶ τὰ λεγόμενα, ὡς ἄρα ἐκεῖ εἰσὶν ἅπαντες οἱ τεθνεῶτες, τί μεῖζον ἀγαθὸν τούτου εἴη ἄν, ὦ ἄνδρες δικασταί; εἰ γάρ τις ἀφικόμενος εἰς Ἅιδου, ἀπαλλαγεὶς τούτων τῶν φασκόντων δικαστῶν εἶναι, εὑρήσει τοὺς ἀληθῶς δικαστάς, οἵπερ καὶ λέγονται ἐκεῖ δικάζειν, Μίνως τε καὶ Ῥαδάμανθυς καὶ Αἰακὸς καὶ Τριπτόλεμος καὶ ἄλλοι ὅσοι τῶν ἡμιθέων δίκαιοι ἐγένοντο ἐν τῷ ἑαυτῶν βίῳ, ἆρα φαύλη ἂν εἴη ἡ ἀποδημία; ἢ αὖ Ὀρφεῖ ξυγγενέσθαι καὶ Μουσαίῳ καὶ Ἡσιόδῳ καὶ Ὁμήρῳ ἐπὶ πόσῳ ἄν τις δέξαιτ' ἂν ὑμῶν; ἐγὼ μὲν γὰρ πολλάκις ἐθέλω τεθνάναι, εἰ ταῦτ' ἐστὶν ἀληθῆ· ἐπεὶ ἔμοιγε καὶ αὐτῷ θαυμαστὴ ἂν εἴη ἡ διατριβὴ αὐτόθι, ὁπότε ἐντύχοιμι Παλαμήδει καὶ Αἴαντι τῷ Τελαμῶνος καὶ εἴ τις ἄλλος τῶν παλαιῶν διὰ κρίσιν ἄδικον τέθνηκεν· ἀντιπαραβάλλοντι τὰ ἐμαυτοῦ πάθη πρὸς τὰ ἐκείνων, ὡς ἐγὼ οἶμαι, οὐκ ἂν ἀηδὲς εἴη. καὶ δὴ τὸ μέγιστον, τοὺς ἐκεῖ ἐξετάζοντα καὶ ἐρευνῶντα ὥσπερ τοὺς ἐνταῦθα διάγειν, τίς αὐτῶν σοφός ἐστι καὶ τίς οἴεται μέν, ἔστι δ' οὔ. ἐπὶ πόσῳ δ' ἄν τις, ὦ ἄνδρες δικασταί, δέξαιτο ἐξετάσαι τὸν ἐπὶ Τροίαν ἀγαγόντα τὴν πολλὴν στρατιὰν ἢ Ὀδυσσέα ἢ Σίσυφον; ἢ ἄλλους μυρίους ἄν τις εἴποι καὶ ἄνδρας καὶ γυναῖκας, οἷς ἐκεῖ διαλέγεσθαι καὶ ξυνεῖναι καὶ ἐξετάζειν ἀμήχανον ἂν εἴη εὐδαιμονίας. πάντως οὐ δήπου τούτου γε ἕνεκα οἱ ἐκεῖ ἀποκτείνουσι· τά τε γὰρ ἄλλα εὐδαιμονέστεροί εἰσιν οἱ ἐκεῖ τῶν ἐνθάδε, καὶ ἤδη τὸν λοιπὸν χρόνον ἀθάνατοί εἰσιν, εἴπερ γε τὰ λεγόμενα ἀληθῆ ἐστίν.

Cf. Plat. Gorg. p. 522 E sqq. De immortalitate animi tam Xenophonti quam Platoni ex Socratis disciplina persuasum est; illum vide in Cyropaedia VIII, 7, 3 sqq., hunc in Phaedone dialogo.

207 **Xenoph. Mem. I, 6, 10.** *Ἔοικας, ὦ Ἀντιφῶν, τὴν εὐδαιμονίαν οἰομένῳ τρυφὴν καὶ πολυτέλειαν εἶναι· ἐγὼ δὲ νομίζω τὸ μὲν μηδενὸς δεῖσθαι θεῖον εἶναι, τὸ δ' ὡς ἐλαχίστων ἐγγυτάτω τοῦ θείου· καὶ τὸ μὲν θεῖον κράτιστον, τὸ δὲ ἐγγυτάτω τοῦ θείου ἐγγυτάτω τοῦ κρατίστου* [a]. **Ibid. IV, 5, 11.** *Καὶ ὁ Εὐθύδημος Δοκεῖς μοι, ἔφη, ὦ Σώκρατες, λέγειν ὡς ἀνδρὶ ἥττονι τῶν διὰ τοῦ σώματος ἡδονῶν πάμπαν οὐδεμιᾶς ἀρετῆς προσήκει. Τί γὰρ διαφέρει, ἔφη, ὦ Εὐθύδημε, ἄνθρωπος ἀκρατὴς θηρίου τοῦ ἀμαθεστάτου; ὅστις γὰρ τὰ μὲν κράτιστα μὴ σκοπεῖ, τὰ ἥδιστα δ' ἐκ παντὸς τρόπου ζητεῖ ποιεῖν, τί ἂν διαφέροι τῶν ἀφρονεστάτων βοσκημάτων; ἀλλὰ τοῖς ἐγκρατέσι μόνοις ἔξεστι σκοπεῖν τὰ κράτιστα τῶν πραγμάτων, καὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ διαλέγοντας κατὰ γένη τὰ μὲν ἀγαθὰ προαιρεῖσθαι, τῶν δὲ κακῶν ἀπέχεσθαι.*

a) Temperantia (*ἐγκράτεια*) necessaria est ad laudem hominis liberi, *ἐλευθέρου*. Hac tamen negativa tantum virtutis ratio constat: affirmativa constat scientia. Quod si id hominibus propositum est, ut deorum similes evadant, summa similitudo posita est in scientia: nam hoc proprium diis, scire omnia. Hoc nostro loco significatur, IV, 5, 11, et pertinent eodem quae leguntur Mem. III, 9, 10. *Βασιλεῖς τε καὶ ἄρχοντας οὐ τοὺς τὰ σκῆπτρα ἔχοντας ἔφη εἶναι, οὐδὲ τοὺς ὑπὸ τῶν τυχόντων αἱρεθέντας οὐδὲ τοὺς κλήρῳ λαχόντας, οὐδὲ τοὺς βιασαμένους οὐδὲ τοὺς ἐξαπατήσαντας, ἀλλὰ τοὺς ἐπισταμένους ἄρχειν.* — Solam *εὐπραξίαν* bonum esse voluit, *εὐτυχίαν* bonum esse negabat, Xen. Mem. III, 9, 14. Omnia in unum complectitur Arist. Ethic. Eud. I, 5. *Σωκράτης — ᾤετ' εἶναι τέλος τὸ γιγνώσκειν τὴν ἀρετήν.* Neque quemquam possidere bonum nisi qui eo uti sciret docebat: quod cadit etiam in *εὐδαιμονίαν*, Xen. Mem. IV, 2, 34 sq., et *σοφίαν*, ib. 33.

208 **Xen. Mem. III, 9, 4.** *Σοφίαν δὲ καὶ σωφροσύνην οὐ διώριζεν, ἀλλὰ τῷ τὰ μὲν καλά τε καὶ ἀγαθὰ γι-*

γνώσκοντα χρῆσθαι αὐτοῖς καὶ τῷ τὰ αἰσχρὰ εἰδότα εὐλαβεῖσθαι σοφόν τε καὶ σώφρονα ἔκρινεν. προσερωτώμενος δὲ εἰ τοὺς ἐπισταμένους μὲν ἃ δεῖ πράττειν, ποιοῦντας δὲ τἀναντία, σοφούς τε καὶ ἐγκρατεῖς εἶναι νομίζοι, Οὐδέν γε μᾶλλον, ἔφη, ἢ ἀσόφους τε καὶ ἀκρατεῖς· πάντας γὰρ οἶμαι προαιρουμένους ἐκ τῶν ἐνδεχομένων ἃ οἴονται συμφορώτατα αὐτοῖς εἶναι, ταῦτα πράττειν. νομίζω οὖν τοὺς μὴ ὀρθῶς πράττοντας οὔτε σοφοὺς οὔτε σώφρονας εἶναι [a]. 5. ἔφη δὲ καὶ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἄλλην πᾶσαν ἀρετὴν σοφίαν εἶναι· τά τε γὰρ δίκαια καὶ πάντα ὅσα ἀρετῇ πράττεται καλά τε καὶ ἀγαθὰ εἶναι· καὶ οὔτ' ἂν τοὺς ταῦτα εἰδότας ἄλλο ἀντὶ τούτων οὐδὲν προελέσθαι οὔτε τοὺς μὴ ἐπισταμένους δύνασθαι πράττειν, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἐγχειρῶσιν, ἁμαρτάνειν. οὕτω καὶ τὰ καλά τε καὶ ἀγαθὰ τοὺς μὲν σοφοὺς πράττειν, τοὺς δὲ μὴ σοφοὺς οὐ δύνασθαι, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἐγχειρῶσιν, ἁμαρτάνειν [b]. ἐπεὶ οὖν τά τε δίκαια καὶ τὰ ἄλλα καλά τε καὶ ἀγαθὰ πάντα ἀρετῇ πράττεται, δῆλον εἶναι ὅτι καὶ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἄλλη πᾶσα ἀρετὴ σοφία ἐστί. **Arist. Eth. Nic. VII, 3.** Ἀπορήσειε δ' ἄν τις πῶς ὑπολαμβάνων ὀρθῶς ἀκρατεύεταί τις. ἐπιστάμενον μὲν οὖν οὔ φασί τινες οἷόν τε εἶναι· δεινὸν γὰρ ἐπιστήμης ἐνούσης, ὡς ᾤετο Σωκράτης, ἄλλο τι κρατεῖν καὶ περιέλκειν αὐτὸν ὥσπερ ἀνδράποδον [c]. Σωκράτης μὲν γὰρ ὅλως ἐμάχετο πρὸς τὸν λόγον ὡς οὐκ οὔσης ἀκρασίας· οὐθένα γὰρ ὑπολαμβάνοντα πράττειν παρὰ τὸ βέλτιστον, ἀλλὰ δι' ἄγνοιαν. **Arist. Eth. Eud. I, 5.** ἐπιστήμας γὰρ ᾤετ' εἶναι πάσας τὰς ἀρετὰς (sc. ὁ Σωκράτης), ὥσθ' ἅμα συμβαίνειν εἰδέναι τε τὴν δικαιοσύνην καὶ εἶναι δίκαιον. **Incert. auctor, f. Simo Socraticus, de Iusto p. 375 D.** Ἑκόντες δὲ ἀμαθεῖς εἰσὶν οἱ ἄνθρωποι ἢ ἄκοντες; Ἄκοντες. Ἄκοντες ἄρα καὶ ἄδικοι; Φαίνεται. Οἱ δὲ ἄδικοι πονηροί; Ναί. Ἄκοντες ἄρα πονηροὶ καὶ ἄδικοι; Παντάπασι μὲν οὖν [d].

a) Propterea bonum et utile natura coniunctum esse et opinione tantum distractum esse statuebat, ut ait Cic. de Off. III, 3, 11, de Legg. I, 12, 33, cf. Xenoph. Memor. IV, 6, 8 sqq., Brandis *Handb. d. Gesch. d. Gr.-Röm. Philos.* II, 1, p. 40 sq. — b) Plat. Lach. p. 194 D. *πολλάκις ἀκήκοά σου λέγοντος, ὅτι ταῦτα ἀγαθὸς ἕκαστος ἡμῶν ἅπερ σοφός, ἃ δὲ ἀμαθὴς ταῦτα κακός.* — c) Cf. Plato Protag. p. 352 sqq. — d) Plato Protag. p. 345 D. *ἐγὼ γὰρ σχεδόν τι οἶμαι τοῦτο, ὅτι οὐδεὶς τῶν σοφῶν ἀνδρῶν ἡγεῖται οὐδένα ἀνθρώπων ἑκόντα ἐξαμαρτάνειν οὐδὲ αἰσχρά τε καὶ κακὰ ἑκόντα ἐργάζεσθαι, ἀλλ' εὖ ἴσασιν ὅτι πάντες οἱ τὰ αἰσχρὰ καὶ τὰ κακὰ ποιοῦντες ἄκοντες ποιοῦσι.* Cf. Apolog. p. 25; Hipp. mai. p. 365 sqq.; Xenoph. Mem. IV, 2, 20. — In universum apparet ex locis citatis quomodo coniuncta fuerint duo illa Socratis placita, virtutem doceri posse et virtutem nonnisi unam esse. Namque tenendum hanc unam virtutem constare scientia boni. Cf. Brandis *Grundlinien der Lehre des Socrates,* Mus. Rhen. Phil. I, p. 133 sq., *Handb.* l. c. p. 33 sq.

209 **Xenoph. Memorab. IV, 4, 12.** *Φημὶ γὰρ ἐγὼ τὸ νόμιμον δίκαιον εἶναι. Ἆρα τὸ αὐτὸ λέγεις, ὦ Σώκρατες, νόμιμόν τε καὶ δίκαιον εἶναι; Ἔγωγε, ἔφη.* **13.** *Οὐ γὰρ αἰσθάνομαί σου ὁποῖον νόμιμον ἢ ποῖον δίκαιον λέγεις. Νόμους δὲ πόλεως, ἔφη, γιγνώσκεις; Ἔγωγε, ἔφη. Καὶ τίνας τούτους νομίζεις; Ἃ οἱ πολῖται, ἔφη, συνθέμενοι ἅ τε δεῖ ποιεῖν καὶ ὧν ἀπέχεσθαι ἐγράψαντο. Οὐκοῦν, ἔφη, νόμιμος μὲν ἂν εἴη ὁ κατὰ ταῦτα πολιτευόμενος, ἄνομος δὲ ὁ ταῦτα παραβαίνων; Πάνυ μὲν οὖν, ἔφη.* **Ib. 19.** *Ἀγράφους δέ τινας οἶσθα, ἔφη, ὦ Ἱππία, νόμους; Τούς γ' ἐν πάσῃ, ἔφη, χώρᾳ κατὰ ταὐτὰ νομιζομένους. Ἔχοις ἂν οὖν εἰπεῖν, ἔφη, ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοὺς ἔθεντο; Καὶ πῶς ἄν, ἔφη, οἵ γε οὔτε συνελθεῖν ἅπαντες ἂν δυνηθεῖεν οὔτε ὁμόφωνοί εἰσι; Τίνας οὖν, ἔφη, νομίζεις τεθεικέναι τοὺς νόμους τούτους; Ἐγὼ μέν, ἔφη, θεοὺς οἶμαι τοὺς νόμους τούτους τοῖς ἀνθρώποις θεῖναι· καὶ γὰρ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις πρῶτον νομίζεται θεοὺς σέβειν.* **Ib. 25.** *Πότερον οὖν, ὦ Ἱππία, τοὺς θεοὺς ἡγεῖ τὰ δίκαια νομοθετεῖν ἢ ἄλλα τῶν δικαίων; Οὐκ ἄλλα μὰ Δί', ἔφη·*

σχολῇ γὰρ ἂν ἄλλος γέ τις τὰ δίκαια νομοθετήσειεν εἰ μὴ θεός. Καὶ τοῖς θεοῖς ἄρα, ὦ Ἱππία, τὸ αὐτὸ δίκαιόν τε καὶ νόμιμον εἶναι ἀρέσκει.

Cf. ib. IV, 3, 16. Legum venerationem Socrates suis inculcat etiam apud Platonem Crit. p. 50 sqq., quamquam in civitate Atheniensium multa vituperans, veluti multorum ac sortis dominationem, v. Xenoph. Mem. I, 2, 9, IV, 6, 12. et ad Cretensem et Lacedaemoniorum civitatem propensior, v. ib. III, 5, 14; Plat. Crit. p. 52 E; Protag. p. 342 C. Etiam mores et succinctae illae sententiae Spartanorum vehementer ei et Socraticis arridebant, v. Plat. Protag. p. 342.

Xenoph. Memorab. II, 6, 35. *Ἐὰν δέ μοι ἔτι ἐξ-* 210
ουσίαν δῷς λέγειν περὶ σοῦ, ὅτι — — — ἔγνωκας ἀνδρὸς ἀρετὴν εἶναι νικᾶν τοὺς μὲν φίλους εὖ ποιοῦντα τοὺς δ' ἐχθροὺς κακῶς, πάνυ ἂν οἶμαί σοι ἐπιτήδειον εἶναί με σύνθηρον τῶν ἀγαθῶν φίλων.

Cf. ib. II, 2, 2; 3, 14. *Ἀδικεῖσθαι* praestare *τῷ ἀδικεῖν* apud Platonem in Gorgia contra Polum evincit Socrates, cf. Plat. Crit. p. 49. *οὔτ' ἄρα ἀνταδικεῖν δεῖ οὔτε κακῶς ποιεῖν οὐδένα ἀνθρώπων, οὐδ' ἂν ὁτιοῦν πάσχῃ ὑπ' αὐτῶν.*

2. Cyrenaici.

a. De Aristippo ceterisque Cyrenaicorum principibus.

Diog. L. II, 65. *Ἀρίστιππος τὸ μὲν γένος ἦν Κυ-* 211
ρηναῖος, ἀφιγμένος δὲ Ἀθήναζε, καθά φησιν Αἰσχίνης, κατὰ κλέος Σωκράτους. οὗτος σοφιστεύσας, ὥς φησι Φανίας ὁ Περιπατητικὸς ὁ Ἐρέσιος, πρῶτος τῶν Σωκρατικῶν μισθοὺς εἰσεπράξατο καὶ ἀπέστειλε χρήματα τῷ διδασκάλῳ. καί ποτε πέμψας αὐτῷ μνᾶς εἴκοσι παλινδρόμους ἀπέλαβεν, εἰπόντος Σωκράτους τὸ δαιμόνιον αὐτῷ μὴ ἐπιτρέπειν· ἐδυσχέραινε γὰρ ἐπὶ τούτῳ. Ξενοφῶν τ' εἶχε πρὸς αὐτὸν δυσμενῶς· διὸ καὶ τὸν κατὰ τῆς ἡδονῆς λόγον Σωκράτει κατὰ Ἀριστίππου περιτέ-

θεικεν [a]. οὐ μὴν ἀλλὰ — ἐκάκισεν αὐτὸν καὶ Πλάτων ἐν τῷ περὶ ψυχῆς [b]. 66. Ἦν δὲ ἱκανὸς ἁρμόσασθαι καὶ τόπῳ καὶ χρόνῳ καὶ προσώπῳ, καὶ πᾶσαν περίστασιν ἁρμοδίως ὑποκρίνασθαι [c]. διὸ καὶ παρὰ Διονυσίῳ τῶν ἄλλων [d] εὐδοκίμει μᾶλλον, ἀεὶ τὸ προσπεσὸν εὖ διατιθέμενος. 68. ἐρωτηθεὶς τί αὐτῷ περιγέγονεν ἐκ φιλοσοφίας, ἔφη, τὸ δύνασθαι πᾶσι θαρρούντως ὁμιλεῖν [e]. 83. φέρεται (αὐτοῦ) βιβλία τρία μὲν ἱστορίας τῶν κατὰ Λιβύην, ἀπεσταλμένα Διονυσίῳ, ἓν δὲ ἐν ᾧ διάλογοι πέντε καὶ εἴκοσιν, οἱ μὲν Ἀτθίδι οἱ δὲ Δωρίδι διαλέκτῳ γεγραμμένοι. — — 84. ἔνιοι δὲ καὶ διατριβῶν αὐτόν φασιν ἓξ γεγραφέναι· οἱ δ' οὐδ' ὅλως γράψαι, ὧν ἐστὶ καὶ Σωσικράτης ὁ Ῥόδιος [f].

a) V. Xen. Memorab. II, 1, cf. I, 2, 60, ubi iterum Aristippum respicere videtur. — b) Plat. Phaed. p. 59. Plurimi Socraticorum cum a magistro descivisse arbitrati sunt. Ab Aristotele Met. *B*, 2 (v. not. ad n. 213) Sophistis adnumeratur. — c) Horat. Epp. I, 17, 23. *Omnis Aristippum decuit color et status et res Tentantem maiora, fere praesentibus aequum.* — d) *Φιλοσόφων* scil., qui cum Dionysio fuisse dicuntur, ut Aeschines et Plato; nisi forte supplendum *παρασίτων*, v. Lucian. de Parasito §. 32 sq. — e) Cf. Appul. Flor. p. 151 Bip., ubi tyranno id responsum dedisse perhibetur. — f) Dialogorum titulos habes apud Diog. L. II, 84, alium librorum catalogum ib. 85. Sosicrati dubitari potest utrum de *διατριβῶν* libris tantum, an de omnibus Aristippi quae ferebantur scriptis ambiguum fuerit; sed videntur omnia in dubium vocari etiam ab Aristocle, quem vide n. 212, not. c, laudatum. Certe mirum a nemine quidquam ex Aristippi libris laudari, excepto Theopompo apud Athen. XI, p. 508 C, qui citat diatribas.

212 **Diog. L. II, 86.** Ἀριστίππου διήκουσεν ἡ θυγάτηρ Ἀρήτη [a], καὶ Αἰθίοψ Πτολεμαεύς, καὶ Ἀντίπατρος Κυρηναῖος [b]. Ἀρήτης δὲ Ἀρίστιππος ὁ μητροδίδακτος ἐπικληθείς [c], οὗ Θεόδωρος ὁ ἄθεος, εἶτα θεός [d]. Ἀντιπάτρου δ' Ἐπιτιμήδης Κυρηναῖος, οὗ Παραιβάτης, οὗ Ἡγησίας ὁ πεισιθάνατος [e], καὶ Ἀννίκερις [f].

a) Arete Aristippi filia dicitur ab omnibus, praeter Aelianum

Hist. An. III, 40, ubi vocatur soror Aristippi. — b) Huius meminit Cic. Tusc. V, 38. — c) Eum apertius pronuntiasse quae avus nonnisi inter privatos disputaverat filiaeve mandaverat (cf. Diog. L. II, 72), proditur ab Aristocle ap. Euseb. Pr. Ev. XIV, 18. *Σωκράτους δ' ἑταῖρος Ἀρίστιππος ἦν, ὁ τὴν καλουμένην Κυρηναϊκὴν συστησάμενος αἵρεσιν. — — ἦν δ' ὁ Ἀρίστιππος ὑγρὸς πάνυ τὸν βίον καὶ φιλήδονος. ἀλλ' οὐδὲν μὲν οὗτος ἐν τῷ φανερῷ περὶ τέλους διελέξατο* (cf. n. 211, not. f), *δυνάμει δὲ τῆς εὐδαιμονίας τὴν ὑπόστασιν ἔλεγεν ἐν ἡδοναῖς κεῖσθαι. — — τούτου γέγονεν ἀκουστὴς σὺν ἄλλοις καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἀρήτη, ἥτις γεννήσασα παῖδα ὠνόμασεν Ἀρίστιππον, ὃς ὑπαχθεὶς ὑπ' αὐτῆς εἰς λόγους φιλοσοφίας μητροδίδακτος ἐκλήθη· ὃς καὶ σαφῶς ὡρίσατο τέλος εἶναι τὸ ἡδέως ζῆν.* Unde existimaveris hunc demum Aristippum iuniorem certam formulam Cyrenaicis suppeditasse; et videare tibi in nonnullis Cyrenaicorum placitis, quae ad eos referuntur, manifesta inferioris aetatis vestigia deprehendere, v. ad n. 214: unde simul planum fit cur Aristoteles fere nunquam meminerit Aristippi ut philosophi deque moribus nove praecipientis. — d) Hoc ad ludibrium, v. Diog. L. II, 100. Aliis dicebatur Anniceridis discipulus; v. ibid. 98. Aetate primis Alexandri successoribus aequalis erat, v. Philo Quod omn. Prob. lib. 18, p. 465; Diog. L. II, 102. Librum reliquit *περὶ θεῶν* inscriptum, quo omnes de diis opiniones de medio tollere conabatur; cf. ib. 97; Krische *Forsch.* p. 236. — e) Cic. Tusc. I, 34. *A malis igitur mors abducit, non a bonis, verum si quaerimus. Et quidem hoc a Cyrenaico Hegesia sic copiose disputatur, ut is a rege Ptolemaeo prohibitus esse dicatur illa in scholis dicere, quod multi iis auditis mortem sibi ipsi consciscerent. Eius autem — liber est Ἀποκαρτερῶν, quod a vita quidam per inediam discedens revocatur ab amicis; quibus respondens vitae humanae enumerat incommoda.* Cf. Plut. de Amore Prol. 5 et n. 219. — f) Strabo XVII, p. 837 in recensu clarorum Cyrenaicorum: *καὶ Ἀννίκερις ὁ δοκῶν ἐπανορθῶσαι τὴν Κυρηναϊκὴν αἵρεσιν καὶ παραγαγεῖν ἀντ' αὐτῆς τὴν Ἀννικερείαν.* Cf. Suidas v. *Ἀννίκερις*, qui eum sub Alexandro floruisse narrat.

b. Cyrenaicorum doctrina in universum.

Sext. Emp. adv. Math. VII, 11. Δοκοῦσι δὲ κατά 213
τινας καὶ οἱ ἀπὸ τῆς Κυρήνης μόνον ἀσπάζεσθαι τὸ ἠθικὸν μέρος, παραπέμπειν δὲ τὸ φυσικὸν καὶ τὸ λογικὸν ὡς μηδὲν πρὸς τὸ εὐδαιμόνως βιοῦν συνεργοῦντα.

καίτοι περιτρέπεσθαι *) τούτους ἔνιοι νενομίκασιν ἐξ ὧν τὸ ἠθικὸν διαιροῦσιν εἴς τε τὸν περὶ τῶν αἱρετῶν καὶ φευκτῶν τόπον καὶ εἰς τὸν περὶ τῶν παθῶν καὶ ἔτι εἰς τὸν περὶ τῶν πράξεων καὶ ἤδη τὸν περὶ τῶν αἰτίων καὶ τελευταῖον εἰς τὸν περὶ τῶν πίστεων· ἐν τούτοις γὰρ ὁ περὶ τῶν αἰτίων τόπος, φασίν, ἐκ τοῦ φυσικοῦ μέρους ἐτύγχανεν, ὁ δὲ περὶ πίστεων ἐκ τοῦ λογικοῦ.

Eadem ex eodem, ut videtur, fonte Seneca Ep. 89, 10. Ex capite *περὶ πίστεων* nihil traditum est, sed credideris quaestiones, quae eo pertinent, non tam propter se quam contrariorum refutandorum causa a Cyrenaicis tractatas esse; cf. Diog. L. II, 92. *τῶν δὲ λογικῶν διὰ [τὴν εὐχρηστίαν ἥπτοντο.* Similem capitis *περὶ αἰτίων*, quo physice comprehendebatur, rationem fuisse patebit infra; v. ad n. 217. Cetera omnia ethicae posthabita fuisse confirmat Aristoteles Met. *B*, 2. *ὥστε διὰ ταῦτα τῶν σοφιστῶν τινὲς οἷον Ἀρίστιππος προεπηλάκιζεν αὐτάς* (sc. *τὰς μαθηματικὰς τέχνας*). *ἐν μὲν γὰρ ταῖς ἄλλαις τέχναις, καὶ ταῖς βαναύσοις, οἷον ἐν τεκτονικῇ καὶ σκυτικῇ, διότι βέλτιον ἢ χεῖρον λέγεσθαι πάντα, τὰς δὲ μαθηματικὰς οὐθένα ποιεῖσθαι λόγον περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν.* Cf. Diog. L. II, 92. Plut. ap. Euseb. Pr. Ev. I, 8.

214 **Diog. L. II, 87.** Δοκεῖ δ' αὐτοῖς καὶ τέλος εὐδαιμονίας διαφέρειν. τέλος μὲν γὰρ εἶναι τὴν κατὰ μέρος ἡδονήν, εὐδαιμονίαν δὲ τὸ ἐκ τῶν μερικῶν ἡδονῶν σύστημα, αἷς συναριθμοῦνται καὶ αἱ παρῳχηκυῖαι καὶ αἱ μέλλουσαι. 88. εἶναί τε τὴν μερικὴν ἡδονὴν δι' αὑτὴν αἱρετήν, τὴν δ' εὐδαιμονίαν οὐ δι' αὑτήν, ἀλλὰ διὰ τὰς κατὰ μέρος ἡδονάς. πίστιν δ' εἶναι τοῦ τέλος εἶναι τὴν ἡδονὴν τὸ ἀπροαιρέτως ἡμᾶς ἐκ παίδων ᾠκειῶσθαι πρὸς αὐτήν, καὶ τυχόντας αὐτῆς μηθὲν ἐπιζητεῖν μηθέν τε οὕτω φεύγειν ὡς τὴν ἐναντίαν αὐτῇ ἀλγηδόνα. 87. μὴ διαφέρειν τε ἡδονὴν ἡδονῆς μηδὲ ἥδιόν τι εἶναι· καὶ τὴν μὲν εὐδοκητὴν πᾶσι ζῴοις, τὸν δ' (sc. πόνον) ἀπο-

---

*) Seneca Ep. 89 de eadem re: Hi quoque qui removent aliter inducunt.

κρουστικόν. **90.** λέγουσι δὲ μηδὲ κατὰ ψιλὴν τὴν ὅρασιν ἢ τὴν ἀκοὴν γίγνεσθαι ἡδονάς. τῶν γοῦν μιμουμένων θρήνους ἡδέως ἀκούομεν, τῶν δὲ κατ' ἀλήθειαν ἀηδῶς. — — πολὺ μέντοι τῶν ψυχικῶν τὰς σωματικὰς ἀμείνους εἶναι καὶ τὰς ὀχλήσεις χείρους τὰς σωματικάς· ὅθεν καὶ ταύταις κολάζεσθαι μᾶλλον τοὺς ἁμαρτάνοντας. **Aelian. Var. Hist. XIV, 6.** Πάνυ σφόδρα ἐρρωμένως ἐῴκει λέγειν ὁ Ἀρίστιππος παρεγγυῶν μήτε τοῖς παρελθοῦσιν ἐπικάμνειν μήτε τῶν ἐπιόντων προκάμνειν· εὐθυμίας γὰρ δεῖγμα τὸ τοιοῦτο καὶ ἵλεω διανοίας ἀπόδειξις. προσέταττε δὲ ἐφ' ἡμέρᾳ τὴν γνώμην ἔχειν, καὶ αὖ πάλιν τῆς ἡμέρας ἐπ' ἐκείνῳ τῷ μέρει, καθ' ὃ ἕκαστος ἢ πράττει τι ἢ ἐννοεῖ. μόνον γὰρ ἔφασκεν ἡμέτερον εἶναι τὸ παρόν, μήτε δὲ τὸ φθάνον μήτε τὸ προσδοκώμενον· τὸ μὲν γὰρ ἀπολωλέναι τὸ δὲ ἄδηλον εἶναι εἴπερ ἔσται.

Pertinent haec ad primum Cyrenaicae doctrinae caput, *περὶ αἱρετῶν καὶ φευκτῶν*, v. n. 213. Formulae, quibus Diogenes utitur, ex parte redolent scholam Epicuri, quo sententiae nonnihil inflectuntur. Ita hoc enuntiatum *πολὺ τῶν ψυχικῶν σωματικὰς ἡδονὰς ἀμείνους εἶναι* (iterum leguntur ap. Diog. L. X, 137) pugnat cum antecedentibus, *μὴ διαφέρειν ἡδονὴν ἡδονῆς*: quod repetendum ab doctrina Epicureorum, quibus *ἡ ψυχικὴ ἡδονὴ* dicebatur ea, quae nascitur ex praeteritorum recordatione (v. infra n. 386), quum Cyrenaicis praesentibus tantum vere homines frui viderentur, praeteritorumque ratio non haberetur nisi qua praesentibus continerentur. Inde Cyrenaicorum voluptas *μονόχρονος* dicta, cf. Athen. XII, p. 544; Diog. L. II, 66. Causas voluptatum non morabantur, neque iis a corporis affectionibus voluptatem pendere visam esse cernitur ex exemplo ab lamentationibus ficticiis ac veris petito; et diserte hoc Cyrenaicis tribuitur a Plutarcho Sympos. Qu. V, 1, 2, demonstraturo *μὴ περὶ τὴν ὄψιν εἶναι μηδὲ περὶ τὴν ἀκοήν, ἀλλὰ περὶ τὴν διάνοιαν ἡμῶν τὸ ἡδόμενον ἐπὶ τοῖς ἀκούσμασι καὶ θεάμασιν.* Unde compescendum iis, qui Cyrenaicos affirmant bonum nonnisi in corporum voluptatibus posuisse, velut Panaetio apud Diog. L. II, 87, et Ciceroni Ac. pr. II, 45; de Fin. II, 6.

Diog. L. II, 86. Δύο πάθη ὑφίσταντο, πόνον καὶ 215
ἡδονήν· τὴν μὲν λείαν κίνησιν τὴν ἡδονήν, τὸν δὲ πό-

νον τραχεῖαν κίνησιν. **Aristocles ap. Euseb. Pr. Ev. XIV, 18.** *Τρεῖς γὰρ ἔφη* (sc. *ὁ Ἀρίστιππος*) *καταστάσεις εἶναι περὶ τὴν ἡμετέραν σύγκρασιν· μίαν μέν, καθ' ἣν ἀλγοῦμεν, ἐοικυῖαν τῷ κατὰ θάλασσαν χειμῶνι, ἑτέραν δέ, καθ' ἣν ἡδόμεθα, τῷ λείῳ κύματι ἀφομοιούμενοι· εἶναι γὰρ λείαν κίνησιν τὴν ἡδονήν, οὐρίῳ παραβαλλομένην ἀνέμῳ· τὴν δὲ τρίτην μέσην εἶναι κατάστασιν, καθ' ἣν οὔτε ἀλγοῦμεν οὔτε ἡδόμεθα, γαληνῇ παραπλησίαν οὖσαν.* **Diog. L. II, 89.** *Ἡ δὲ τοῦ ἀλγοῦντος ὑπεξαίρεσις, ὡς εἴρηται παρ' Ἐπικούρῳ, δοκεῖ αὐτοῖς μὴ εἶναι ἡδονή, οὐδὲ ἡ ἀηδονία ἀλγηδών· ἐν κινήσει γὰρ εἶναι ἀμφότερα, μὴ οὔσης τῆς ἀπονίας ἢ τῆς ἀηδονίας κινήσεως, ἐπεὶ ἡ ἀπονία οἱονεὶ καθεύδοντός ἐστι κατάστασις.*

Vides alterum caput, quod erat *περὶ παθῶν*, comprehendisse definitiones voluptatis et doloris: in quibus id potissimum egisse videntur, ut voluptatem aliquid per se esse, non sola privatione doloris terminari demonstrarent. Dixerit quispiam dissentire Diogenem L. II, 86 et Aristoclem nostro loco (quocum cf. Sext. Emp. adv. Math. VII, 199), quorum ille ponit *δύο πάθη*, hic tres *καταστάσεις*. Sed *πάθος* ex sententia Cyrenaicorum ea animi condicio non dici potest, quae est media inter voluptatem et dolorem, propterea quod haec non sentitur. Accuratius igitur Diog. L. II, 85 de Aristippo: *τέλος δ' ἀπέφαινε τὴν λείαν κίνησιν εἰς αἴσθησιν ἀναδιδομένην.*

216 **Diog. L. II, 88.** *Εἶναι δὲ τὴν ἡδονὴν ἀγαθὸν κἂν ἀπὸ τῶν ἀσχημοτάτων γένηται. — — εἰ γὰρ καὶ ἡ πρᾶξις ἄτοπος εἴη, ἀλλ' οὖν ἡ ἡδονὴ δι' αὑτὴν αἱρετὴ καὶ ἀγαθόν.* **93.** *μηδέν τε εἶναι φύσει δίκαιον ἢ καλὸν ἢ αἰσχρόν, ἀλλὰ νόμῳ καὶ ἔθει. ὁ μέντοι σπουδαῖος οὐδὲν ἄτοπον πράξει διὰ τὰς ἐπικειμένας ζημίας καὶ δόξας*[a]*· εἶναι δὲ τὸν σοφόν.* **89.** *δύνασθαι δέ φασι καὶ τὴν ἡδονήν τινας μὴ αἱρεῖσθαι κατὰ διαστροφήν*).* **91.** *Ἀρέσκει δ' αὐτοῖς μήτε τὸν σοφὸν πάντα ἡδέως ζῆν μήτε πάντα*

---

*) Hoc est, ob perversitatem animi.

φαῦλον ἐπιπόνως, ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον. ἀρκεῖ δὲ κἂν κατὰ μίαν τις προσπίπτουσαν ἡδέως ἐπανάγῃ *). τὴν φρόνησιν ἀγαθὸν μὲν εἶναι λέγουσιν, οὐ δι' ἑαυτὴν δὲ αἱρετήν, ἀλλὰ διὰ τὰ ἐξ αὐτῆς περιγιγνόμενα. τὸν φίλον τῆς χρείας ἕνεκα· καὶ γὰρ μέρος σώματος μέχρις ἂν παρῇ ἀσπάζεσθαι. τῶν ἀρετῶν ἐνίας καὶ περὶ τοὺς ἄφρονας συνίστασθαι. τὴν σωματικὴν ἄσκησιν συμβάλλεσθαι πρὸς ἀρετῆς ἀνάληψιν. τὸν σοφὸν μήτε φθονήσειν μήτε ἐρασθήσεσθαι ἢ δεισιδαιμονήσειν· γίγνεσθαι γὰρ ταῦτα παρὰ κενὴν δόξαν. λυπήσεσθαι μέντοι καὶ φοβήσεσθαι· φυσικῶς γὰρ γίγνεσθαι [b]. 92. καὶ τὸν πλοῦτον δὲ ποιητικὸν ἡδονῆς εἶναι, οὐ δι' αὑτὸν αἱρετὸν ὄντα. 72. τὰ ἄριστα ὑπετίθετο (sc. ὁ Ἀρίστιππος) τῇ θυγατρὶ Ἀρήτῃ, συνασκῶν αὐτὴν ὑπεροπτικὴν τοῦ πλέονος εἶναι. Aristipp. ap. Stob. Serm. XVII, 18. Κρατεῖ ἡδονῆς οὐχ ὁ ἀπεχόμενος, ἀλλ' ὁ χρώμενος μέν, μὴ προεκφερόμενος δέ, ὥσπερ καὶ νεὼς καὶ ἵππου οὐχ ὁ μὴ χρώμενος, ἀλλ' ὁ μετάγων ὅποι βούλεται.

a) Diog. L. II, 68. *Ἐρωτηθείς ποτε* (sc. *ὁ Ἀρίστιππος*) *τί πλέον ἔχουσιν οἱ φιλόσοφοι, ἔφη, ἐὰν πάντες οἱ νόμοι ἀναιρεθῶσιν, ὁμοίως βιωσόμεθα.* Et patriae quoque amorem suis commendabat, ib. 89. — b) Sensus: Sapiens invidia etc. laborat nunquam, pendet enim in hisce a sola opinione inani: sed metuit et dolet, quippe in quibus pendeat a natura.

Cernitur ex his locis doctrinam de sapiente pertinuisse ad caput *περὶ τῶν πράξεων*. Mores et virtutes per se non aestimantur, sed ita demum, si voluptates inde efficiantur. Virtus Cyrenaicis ea potissimum animi agilitate et habilitate aestimabatur, qua quis curas aerumnasque naviter a se propellere, voluptates penitus haurire hilariterque sorbere calleat, *ἀεὶ τὸ προσπεσὸν εὖ διατιθέμενος*, qualis erat ipse Cyrenaicorum princeps, v. n. 211. Indulgendum ille voluptati esse, non inserviendum discipulis praecipiebat temperantiamque apprime commendabat, v. Diog. L. II, 69. 75; Plut. de Cupid. Divit. 3; Horat. Ep. I, 1, 18.

---

*) Emperius malit *ἐπαναλάβῃ*, „id est, tollere et in usum suum conferre".

217 **Sext. Emp. adv. Math. VII, 191.** *Φασὶν οὖν οἱ Κυρηναϊκοὶ κριτήρια εἶναι τὰ πάθη καὶ μόνα καταλαμβάνεσθαι καὶ ἀδιάψευστα τυγχάνειν, τῶν δὲ πεποιηκότων τὰ πάθη μηδὲν εἶναι καταληπτὸν μηδὲ ἀδιάψευστον. ὅτι μὲν γὰρ λευκαινόμεθα, φασί, καὶ γλυκαζόμεθα, δυνατὸν λέγειν ἀδιαψεύστως καὶ ἀνεξελέγκτως· ὅτι δὲ τὸ ἐμποιητικὸν τοῦ πάθους λευκόν ἐστιν ἢ γλυκύ ἐστιν, οὐχ οἷόν τ' ἀποφαίνεσθαι.* **192.** *εἰκὸς γάρ ἐστι καὶ ὑπὸ μὴ λευκοῦ τινὰ λευκαντικῶς διατεθῆναι καὶ ὑπὸ μὴ γλυκέος γλυκανθῆναι. καθὰ γὰρ ὁ μὲν σκοτωθεὶς καὶ ἰκτεριῶν ὠχραντικῶς ὑπὸ πάντων κινεῖται, ὁ δὲ ὀφθαλμιῶν ἐρυθαίνεται, ὁ δὲ παραπιέσας τὸν ὀφθαλμὸν ὡς ὑπὸ δυοῖν κινεῖται, ὁ δὲ μεμηνὼς δισσὰς ὁρᾷ τὰς Θήβας**) *καὶ δισσὸν φαντάζεται τὸν ἥλιον, ἐπὶ πάντων δὲ τούτων τὸ μὲν ὅτι τόδε τι πάσχουσιν, οἷον ὠχραίνονται ἢ ἐρυθαίνονται ἢ δυάζονται, ἀληθές, τὸ δὲ ὅτι ὠχρόν ἐστι τὸ κινοῦν αὐτοὺς ἢ ἐνερευθὲς ἢ διπλοῦν ψεῦδος εἶναι νενόμισται, οὕτω καὶ ἡμᾶς εὐλογώτατόν ἐστι πλέον τῶν οἰκείων παθῶν μηδὲν λαμβάνειν δύνασθαι.* **195.** *ἔνθεν οὐδὲ κριτήριόν φασιν εἶναι κοινὸν ἀνθρώπων, ὀνόματα δὲ κοινὰ τίθεσθαι τοῖς κρίμασιν.* **196.** *λευκὸν μὲν γάρ τι καὶ γλυκὺ καλοῦσι κοινῶς πάντες, κοινὸν δέ τι λευκὸν ἢ γλυκὺ οὐκ ἔχουσιν· ἕκαστος γὰρ τοῦ ἰδίου πάθους ἀντιλαμβάνεται.* **Ibid. VI, 53.** *οἵ τε γὰρ ἀπὸ τῆς Κυρήνης φιλόσοφοι μόνα φασὶν ὑπάρχειν τὰ πάθη, ἄλλο δὲ οὐδέν· ὅθεν καὶ τὴν φωνὴν μὴ οὖσαν πάθος, ἀλλὰ πάθους ποιητικήν, μὴ γίγνεσθαι τῶν ὑπαρκτῶν.*

Cf. Diog. L. II, 92; Plut. adv. Col. 24; Cic. Acad. II, 7. Continetur his doctrina *περὶ αἰτίων*, quae esse quidem posse causas rerum concedit, cognosci posse negat, physicam igitur omnem de medio tollit. Patet Cyrenaicos hac parte proxime a Protagorae sophismatis abesse. — Enuntiatum, quod in extremis apud Sext. Emp. legitur (VI, 53), non tam ipsorum Cyrenaicorum esse videtur, quam

---

*) Dicit Pentheum, cf. Eurip. Bacch. v. 916.

Sexti, haec ex praemissis concludentis. Si minus, dixeris Cyrenaicos in hoc vel maxime Sophistarum argutias imitatos esse, quod nomina esse quidem communia hominibus dicebant, deinde vero haec rursus tollebant, cum vocem esse negarent.

c. Theodorei.

Diog. L. II, 98. *Τέλος δ' ὑπελάμβανε* (sc. ὁ Θεόδω- 218
ρος) χαρὰν[a] *καὶ λύπην, τὴν μὲν ἐπὶ φρονήσει τὴν δ' ἐπὶ ἀφροσύνῃ· ἀγαθὰ δὲ φρόνησιν καὶ δικαιοσύνην, κακὰ δὲ τὰς ἐναντίας ἕξεις, μέσα δὲ ἡδονὴν καὶ πόνον. ἀνῄρει δὲ καὶ φιλίαν διὰ τὸ μήτε ἐν ἄφροσιν αὐτὴν εἶναι μήτ' ἐν σοφοῖς· τοῖς μὲν γὰρ τῆς χρείας ἀναιρεθείσης καὶ τὴν φιλίαν ἐκποδὼν εἶναι, τοὺς δὲ σοφοὺς αὐτάρκεις ὑπάρχοντας μὴ δεῖσθαι φίλων. ἔλεγε δὲ καὶ εὔλογον εἶναι τὸν σπουδαῖον ὑπὲρ τῆς πατρίδος μὴ ἐξαγαγεῖν αὑτόν· οὐ γὰρ ἀποβάλλειν τὴν φρόνησιν ἕνεκα τῆς τῶν ἀφρόνων ὠφελείας.* **99.** *εἶναί τε πατρίδα τὸν κόσμον. κλέψειν τε καὶ μοιχεύσειν καὶ ἱεροσυλήσειν ἐν καιρῷ· μηδὲν γὰρ τούτων φύσει αἰσχρὸν εἶναι τῆς ἐπ' αὐτοῖς δόξης αἱρομένης, ἣ σύγκειται ἕνεκα τῆς τῶν ἀφρόνων συνοχῆς. φανερῶς δὲ τοῖς ἐρωμένοις ἄνευ πάσης ὑφοράσεως χρήσεσθαι τὸν σοφόν.*

a) Patet *λύπην* Theodoro non *τέλος* fuisse, sed *φευκτόν*. *Χαρὰν* et *ἡδονὴν* ita differre censuisse videtur, ut hanc extrinsecus effici, illam in interiore animi affectu positam esse diceret. Propterea sapientem *αὐτάρκη* esse affirmare poterat.

d. Hegesiaci.

Diog. L. II, 93. *Οἱ δὲ Ἡγησιακοὶ λεγόμενοι σκο-* 219
ποὺς μὲν εἶχον τοὺς αὐτούς, ἡδονὴν καὶ πόνον. — — **94.** *τὴν εὐδαιμονίαν ὅλως ἀδύνατον εἶναι· τὸ μὲν γὰρ σῶμα πολλῶν ἀναπεπλῆσθαι παθημάτων, τὴν δὲ ψυχὴν συμπαθεῖν τῷ σώματι καὶ ταράττεσθαι, τὴν δὲ τύχην πολλὰ τῶν κατ' ἐλπίδα κωλύειν, ὥστε διὰ ταῦτα ἀνύπαρκτον τὴν εὐδαιμονίαν εἶναι. τήν τε ζωὴν καὶ τὸν θάνατον αἱρετόν. φύσει τε οὐδὲν ἡδὺ ἢ ἀηδὲς ὑπελάμ-*

βανον, διὰ δὲ σπάνιν ἢ ξενισμὸν ἢ κόρον τοὺς μὲν ἥδεσθαι τοὺς δ' ἀηδῶς ἔχειν. πενίαν καὶ πλοῦτον πρὸς ἡδονῆς λόγον εἶναι οὐδέν· μὴ γὰρ διαφερόντως ἥδεσθαι τοὺς πλουσίους ἢ τοὺς πένητας. δουλείαν ἐπίσης ἐλευθερίᾳ ἀδιάφορον πρὸς ἡδονῆς μέτρον, καὶ εὐγένειαν δυσγενείᾳ καὶ δόξαν ἀδοξίᾳ. 95. καὶ τῷ μὲν ἄφρονι τὸ ζῆν λυσιτελὲς εἶναι, τῷ δὲ φρονίμῳ ἀδιάφορον. τόν τε σοφὸν ἑαυτοῦ ἕνεκα πάντα πράξειν· οὐδένα γὰρ ἡγεῖσθαι τῶν ἄλλων ἐπίσης ἄξιον αὐτῷ. κἂν γὰρ τὰ μέγιστα δοκῇ παρά του καρποῦσθαι, μὴ εἶναι ἀντάξια ὧν αὐτὸς παράσχῃ. — — ἔλεγον τὰ ἁμαρτήματα συγγνώμης τυγχάνειν· οὐ γὰρ ἑκόντα ἁμαρτάνειν, ἀλλά τινι πάθει κατηναγκασμένον*). καὶ μὴ μισήσειν, μᾶλλον δὲ μεταδιδάξειν. τόν τε σοφὸν οὐχ οὕτω πλεονάσειν ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν αἱρέσει, ὡς ἐν τῇ τῶν κακῶν φυγῇ, τέλος τιθέμενον τὸ μὴ ἐπιπόνως ζῆν μηδὲ λυπηρῶς· 96. ὃ δὴ περιγίγνεσθαι τοῖς ἀδιαφορήσασι περὶ τὰ ποιητικὰ τῆς ἡδονῆς.

Extrema non concinunt cum antecedentibus, ut videantur conclusione tantum ex Hegesiae principiis facta poni. De vitae contemtu, quem prae se ferebant Hegesiaci, v. n. 212, not. e.

e. Annicerei.

220 **Clem. Alex. Strom. II, p. 417 B.** *Οἱ δὲ Ἀννικέρειοι καλούμενοι ἐκ τῆς Κυρηναϊκῆς διαδοχῆς τοῦ μὲν ὅλου βίου τέλος οὐδὲν ὡρισμένον ἔταξαν· ἑκάστης δὲ πράξεως ἴδιον ὑπάρχειν τέλος, τὴν ἐκ τῆς πράξεως περιγιγνομένην ἡδονήν. οὗτοι οἱ Κυρηναϊκοὶ τὸν ὅρον τῆς ἡδονῆς Ἐπικούρου, τοῦτ' ἔστι τὴν τοῦ ἀλγοῦντος ὑπεξαίρεσιν ἀθετοῦσιν νεκροῦ κατάστασιν ἀποκαλοῦντες. χαίρειν γὰρ ἡμᾶς μὴ μόνον ἐπὶ ἡδοναῖς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ὁμιλίαις καὶ ἐπὶ φιλοτιμίαις.* **Diog. L. II, 96.** *Ἀπέλιπον δὲ καὶ φιλίαν ἐν βίῳ καὶ χάριν καὶ πρὸς γονέας τιμὴν καὶ ὑπὲρ πατρίδος τι πράξειν· ὅθεν διὰ ταῦτα, κἂν ὀχλήσεις ἀνα-*

---

*) Alii codd. *πιεζόμενον*.

δέξηται ὁ σοφός, οὐδὲν ἧττον εὐδαιμονήσει, κἂν ὀλίγα ἡδέα περιγένηται αὐτῷ. τήν τε τοῦ φίλου εὐδαιμονίαν δι' αὐτὴν μὴ εἶναι αἱρετήν· μηδὲ γὰρ αἰσθητὴν τῷ πέλας ὑπάρχειν. μὴ εἶναί τε αὐτάρκη τὸν λόγον πρὸς τὸ θαρρῆσαι καὶ τῆς τῶν πολλῶν δόξης ὑπεράνω γενέσθαι. δεῖν δ' ἀνεθίζεσθαι διὰ τὴν ἐκ πολλοῦ συντραφεῖσαν ἡμῖν φαύλην διάθεσιν. 97. τόν τε φίλον μὴ διὰ τὰς χρείας μόνον ἀποδέχεσθαι, ὧν ὑπολειπουσῶν μὴ ἐπιστρέφεσθαι, ἀλλὰ καὶ παρὰ τὴν γεγονυῖαν εὔνοιαν, ἧς ἕνεκα καὶ πόνους ὑπομενεῖν. καίτοι τιθέμενον ἡδονὴν τέλος καὶ ἀχθόμενον ἐπὶ τῷ στέρεσθαι αὐτῆς ὅμως ἑκουσίως ὑπομένειν διὰ τὴν πρὸς τὸν φίλον στοργήν [a].

a) His ne puta ea tolli, quae antea ex Anniceridis nomine disputabantur, amici felicitatem per se non appetendam esse. Amicitia enim non colenda est nisi propter voluptatem, quae ex amici caritate percipitur.

3. Cynici.

Diog. L. VI, 1. Ἀντισθένης — Ἀθηναῖος. ἐλέγετο 221
δ' οὐκ εἶναι ἰθαγενής [a]. — — οὗτος κατ' ἀρχὰς μὲν ἤκουσε Γοργίου τοῦ ῥήτορος, ὅθεν τὸ ῥητορικὸν εἶδος ἐν τοῖς διαλόγοις ἐπιφέρει. — — 2. ὕστερον δὲ παρέβαλε Σωκράτει καὶ τοσοῦτον ὤνατο αὐτοῦ, ὥστε παρῄνει τοῖς μαθηταῖς γενέσθαι αὐτῷ πρὸς Σωκράτην συμμαθητάς· οἰκῶν τ' ἐν Πειραιεῖ καθ' ἑκάστην ἡμέραν τοὺς τετταράκοντα σταδίους ἀνιὼν ἤκουε Σωκράτους, παρ' οὗ καὶ τὸ καρτερικὸν λαβὼν καὶ τὸ ἀπαθὲς ζηλώσας κατῆρξε πρῶτος τοῦ κυνισμοῦ. 8. στρέψαντος αὐτοῦ τὸ διερρωγὸς τοῦ τρίβωνος εἰς τὸ προφανὲς Σωκράτης ἰδών φησιν· Ὁρῶ σου διὰ τοῦ τρίβωνος τὴν φιλοδοξίαν. 13. διελέγετο δ' ἐν τῷ Κυνοσάργει γυμνασίῳ μικρὸν ἄποθεν τῶν πυλῶν· ὅθεν τινὲς καὶ τὴν κυνικὴν φασιν ἐντεῦθεν ὀνομασθῆναι [b]. αὐτός τ' ἐπεκαλεῖτο Ἁπλοκύων. καὶ πρῶτος ἐδίπλωσε τὸν τρίβωνα, — καὶ μόνῳ αὐτῷ ἐχρῆτο, βάκτρον τ' ἀνέλαβε καὶ πήραν. 15. φέρονται δ' αὐτοῦ

συγγράμματα τόμοι δέκα [c]. **18.** *ὁ Τίμων δὲ διὰ τὸ πλῆθος* (sc. *τῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων*) *ἐπιτιμῶν αὐτῷ παντοφυῆ φλέδονά φησιν αὐτόν.*

a) Mater erat Thracia, Diog. L. VI, 1, Suid. v. *Ἀντισθένης*. Iuvenis pugnae ad Tanagram commissae a. 426 interfuit. — b) Cynosarges erat gymnasium suburbanum Herculi sacrum, quo utebantur *οἱ νόθοι*, de quibus erat Antisthenes, v. Plut. v. Themist. 1. Aliis Cynici dicti videbantur propter mores quasi caninos, aliis propter dicacitatem, v. Schol. Aristot. p. 23 Br., Philoponus ibid. p. 35. Pera et baculus Cynicae familiae tanquam insignia erant, v. Appulei. de Magia p. 26 Bip. — c) Decem tomis a grammaticis digesta erant. Alia ad mores, alia ad artem oratoriam, alia ad Homeri interpretationem pertinebant. In dialogis ad disciplinam moralem gravissimus erat. Prae ceteris laudatur Hercules dialogus, qui deus Cynicae sectae quasi patronus esse putabatur, v. n. 224. 225; Lobeck Aglaoph. p. 159 h. Praeter eum citantur Cyrus, Aspasia, Ulysses cet., semel *ὁ φυσικὸς λόγος*, v. n. 227. Grammatici Antisthenem inter optimos Attici sermonis auctores numerabant, v. Phrynichus ap. Phot. Bibl. p. 101 b Bekk. Quae nunc sub eius nomine feruntur declamationes dubium est an sint genuinae. Cf. F. Deycks de Antisthenis Socratici vita et doctrina, Cobl. 1841; A. W. Winckelmann Antisthenis fragmenta, Turini 1842.

222 **Diog. L. VI, 20.** *Διογένης — Σινωπεύς.* — — **21.** *γενόμενος δὲ Ἀθήνῃσιν Ἀντισθένει παρέβαλε.* — — *τοὐντεῦθεν διήκουσεν αὐτοῦ καὶ ἅτε φυγὰς ὢν ὥρμησεν ἐπὶ τὸν εὐτελῆ βίον.* **71.** *τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα τοῦ βίου λέγων διεξάγειν ὅνπερ καὶ Ἡρακλῆς, μηδὲν ἐλευθερίας προκρίνων* [a]. **79.** *Δημήτριος δ' ἐν τοῖς Ὁμωνύμοις φησὶ τῆς αὐτῆς ἡμέρας Ἀλέξανδρον μὲν ἐν Βαβυλῶνι, Διογένην δ' ἐν Κορίνθῳ τελευτῆσαι.* — — **80.** *Σωσικράτης δὲ — καὶ Σάτυρος — οὐδὲν εἶναι Διογένους* (sc. *σύγγραμμα*) *φασί* [b]. **85.** *Κράτης — Θηβαῖος, καὶ οὗτος τῶν ἐλλογίμων τοῦ Κυνὸς μαθητῶν* [c].

a) Libertas illa in quo consistat intelligitur ex n. 226. Eodem facit *ἡ παρρησία* quam dicebant h. e. libertas dicendi, v. Diog. L. VI, 69 de Diogene Cynico: *ἐρωτηθεὶς τί κάλλιστον ἐν ἀνθρώποις, ἔφη, παρρησία*, Lucian. Dial. Mort. XI, 3, ubi Diogenes ab Antisthene, Crates a Diogene hereditariam dicitur accepisse *σοφίαν*,

αὐτάρκειαν, ἀλήθειαν, παρρησίαν, ἐλευθερίαν. Et dicitur Diogenes etiam longe dicacior atque acerbior Antisthene fuisse, v. Dio Chrysost. VIII, p. 275 R. — b) Multa scripta Diogeni a veteribus tribuebantur, de quibus an genuina essent necne diverse iudicabatur. Multae etiam sententiae modo Antistheni modo Diogeni tribuuntur. De vita ac moribus cf. Goettling *Diogenes d. Cyniker od. d. Philos. d. griech. Proletariats, gesamm. Abh.* I, p. 251—277. — c) Alios praeter hosce Cynicos nominat Diog. L. VI, 82 sqq., 94 sqq.

Diog. L. VI, 103. *Ἀρέσκει οὖν αὐτοῖς* (sc. *τοῖς Κυνικοῖς*) *τὸν λογικὸν καὶ τὸν φυσικὸν τόπον περιαιρεῖν* — —, *μόνῳ δὲ προσέχειν τῷ ἠθικῷ. καὶ ὅπερ τινὲς ἐπὶ Σωκράτους, τοῦτο Διοκλῆς ἐπὶ Διογένους ἀναγράφει, τοῦτον φάσκων λέγειν, Δεῖ ζητεῖν* 223

ὅ ττι τοι ἐν μεγάροισι κακόν τ' ἀγαθόν τε τέτυκται.

παραιτοῦνται δὲ καὶ τὰ ἐγκύκλια μαθήματα· γράμματα γοῦν μὴ μανθάνειν ἔφασκεν ὁ Ἀντισθένης τοὺς σώφρονας γενομένους, ἵνα μὴ διαστρέφοιντο τοῖς ἀλλοτρίοις.

Similia leguntur ap. Diog. L. VI, 11. Sed videntur in maius aucta esse, ad priores Cynicos a posterioribus translato quod hi demum prae se ferebant litterarum fastidio. Antisthenes etsi a Cicerone ad Att. XII, 38, 4 dicitur *homo acutus magis quam eruditus*, tamen multam litteris operam navavit, ut docent vel librorum tituli, nominatim iis quae ad rhetoricam faciebant. Neque omnem reiecit physicam neque logicam, cf. n. 227. 228.

Diog. L. VI, 104. *Ἀρέσκει δ' αὐτοῖς* (sc. *τοῖς Κυνικοῖς*) *καὶ τέλος εἶναι τὸ κατ' ἀρετὴν ζῆν, ὡς Ἀντισθένης φησὶν ἐν τῷ Ἡρακλεῖ.* **2.** *Καὶ ὅτι ὁ πόνος ἀγαθὸν συνέστησε* (sc. *ὁ Ἀντισθένης*) *διὰ τοῦ μεγάλου Ἡρακλέους καὶ τοῦ Κύρου, τὸ μὲν ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων τὸ δὲ ἀπὸ τῶν βαρβάρων ἑλκύσας.* — — **3.** *Ἔλεγέ τε συνεχές, Μανείην μᾶλλον ἢ ἡσθείην.* **Xenoph. Symp. 4, 41 sqq. Loquitur Antisthenes.** *Καὶ γὰρ ὅταν ἡδυπαθῆσαι βουληθῶ, οὐκ ἐκ τῆς ἀγορᾶς τὰ τίμια ὠνοῦμαι (πολυτελῆ γὰρ γίγνεται), ἀλλ' ἐκ τῆς ψυχῆς ταμιεύομαι. καὶ πολὺ πλεῖον διαφέρει πρὸς ἡδονήν, ὅταν ἀναμείνας τὸ δεηθῆναι προσφέρωμαι ἢ ὅταν τινὶ τῶν τιμίων χρῶμαι.* — — 224

42. *ἀλλὰ μὴν καὶ πολὺ δικαιοτέρους γε εἰκὸς εἶναι τοὺς εὐτέλειαν μᾶλλον ἢ πολυχρηματίαν σκοποῦντας· οἷς γὰρ μάλιστα τὰ παρόντα ἀρκεῖ, ἥκιστα τῶν ἀλλοτρίων ὀρέγονται.* **43.** *ἄξιον δ' ἐννοῆσαι ὡς καὶ ἐλευθερίους ὁ τοιοῦτος πλοῦτος παρέχεται.* **Antisthenes ap. Stob. Serm. XXIX, 65.** *Ἡδονὰς τὰς μετὰ τοὺς πόνους διωκτέον, ἀλλ' οὐχὶ τὰς πρὸ τῶν πόνων.* **Diog. L. VI, 71.** *Δέον οὖν* (sc. *ἔλεγεν ὁ Διογένης*) *ἀντὶ τῶν ἀχρήστων πόνων τοὺς κατὰ φύσιν ἑλομένους ζῆν εὐδαιμόνως παρὰ τὴν ἄνοιαν κακοδαιμονοῦσι. καὶ γὰρ αὐτὴ τῆς ἡδονῆς ἡ καταφρόνησις ἡδυτάτη προμελετηθεῖσα, καὶ ὥσπερ οἱ συνεθισθέντες ἡδέως ζῆν ἀηδῶς ἐπὶ τοὐναντίον μετίασιν, οὕτως οἱ τοὐναντίον ἀσκηθέντες ἥδιον αὐτῶν τῶν ἡδονῶν καταφρονοῦσι.*

Similia placita respicit Plato Phileb. p. 44, ubi meminit eorum, qui voluptatem *οὐδὲν ὑγιὲς* esse statuerint. Item Arist. Eth. Nic. X, 1. *οἱ μὲν γὰρ τἀγαθὸν ἡδονὴν λέγουσιν, οἱ δ' ἐξ ἐναντίας κομιδῇ φαῦλον, οἱ μὲν ἴσως πεπεισμένοι οὕτω καὶ ἔχειν, οἱ δὲ οἰόμενοι βέλτιον εἶναι πρὸς τὸν βίον ἡμῶν ἀποφαίνειν τὴν ἡδονὴν τῶν φαύλων, καὶ εἰ μή ἐστιν· ῥέπειν γὰρ τοὺς πολλοὺς πρὸς αὐτὴν καὶ δουλεύειν ταῖς ἡδοναῖς, διὸ δεῖν εἰς τοὐναντίον ἄγειν· ἐλθεῖν γὰρ ἂν οὕτως ἐπὶ τὸ μέσον.* Quod bonum in labore, malum in voluptate ponebant, apertum est contra Cyrenaicos tendere: sed cave putes omnem a Cynicis voluptatem spretam esse. Aliud dumtaxat voluptarium quaerebatur quam quod sequerentur homines de vulgo; cf. Antisthenis dictum ap. Stob. l. l.

225 **Diog. L. VI, 105.** *Ἀρέσκει δὲ αὐτοῖς καὶ τὴν ἀρετὴν διδακτὴν εἶναι, καθά φησιν Ἀντισθένης ἐν τῷ Ἡρακλεῖ, καὶ ἀναπόβλητον ὑπάρχειν· ἀξιέραστόν τε τὸν σοφὸν καὶ ἀναμάρτητον καὶ φίλον τῷ ὁμοίῳ.* **11.** *τήν τε ἀρετὴν τῶν ἔργων εἶναι, μήτε λόγων πλείστων δεομένην μήτε μαθημάτων.* **13.** *τεῖχος ἀσφαλέστατον φρόνησιν· μήτε γὰρ καταρρεῖν μήτε προδίδοσθαι. τείχη κατασκευαστέον ἐν τοῖς αὑτῶν ἀναλώτοις λογισμοῖς.* **Plut. de Stoic. Repugn. 14.** *τοῦ Ἀντισθένους — τὸ Δεῖν κτᾶσθαι νοῦν ἢ*

βρόχον. Diog. L. VI, 70. Διττὴν δὲ ἔλεγεν (sc. ὁ Διογένης) εἶναι τὴν ἄσκησιν, τὴν μὲν ψυχικήν, τὴν δὲ σωματικήν. — εἶναι δ' ἀτελῆ τὴν ἑτέραν χωρὶς τῆς ἑτέρας. — — 71. οὐδέν γε μὴν ἔλεγε τὸ παράπαν ἐν τῷ βίῳ χωρὶς ἀσκήσεως κατορθοῦσθαι, δυνατὴν δὲ ταύτην πᾶν ἐκνικῆσαι. 7. ἐρωτηθεὶς (sc. ὁ Ἀντισθένης) τί τῶν μαθημάτων ἀναγκαιότατον, ἔφη, Τὸ κακὰ ἀπομαθεῖν *). — — 8. ἐρωτηθεὶς ὑπό του — — τί ποιῶν καλὸς κἀγαθὸς ἔσοιτο, ἔφη, Εἰ τὰ κακὰ ἃ ἔχεις ὅτι φευκτά ἐστι μάθοις παρὰ τῶν εἰδότων.

Consenserint igitur cum Socrate in eo quod virtutem constantem φρόνησιν esse et doceri posse docebant; quamquam in incerto relinquebatur quanam in re φρόνησις ponenda esset. Id notat Plato de Rep. VI, p. 505 B. Ἀλλὰ μὴν καὶ τόδε γε οἶσθα, ὅτι τοῖς μὲν πολλοῖς ἡδονὴ δοκεῖ εἶναι τὸ ἀγαθόν, τοῖς δὲ κομψοτέροις φρόνησις, — — καὶ ὅτι γε — οἱ τοῦτο ἡγούμενοι οὐκ ἔχουσι δεῖξαι ἥτις φρόνησις, ἀλλ' ἀναγκάζονται τελευτῶντες τὴν τοῦ ἀγαθοῦ φάναι. Propterea Antisthenes statuisse videtur virtutem positam esse in eo, ut malum dedoceamus, cum Diogenes contra homines exercitatione virtutem sibi conciliare posse diceret.

Diog. L. VI, 11. Αὐτάρκη γὰρ τὴν ἀρετὴν εἶναι πρὸς 226
εὐδαιμονίαν, μηδενὸς προσδεομένην ὅτι μὴ Σωκρατικῆς ἰσχύος —, τήν τ' ἀδοξίαν ἀγαθὸν καὶ ἴσον τῷ πόνῳ [a]. 105. Ἀρέσκει δ' αὐτοῖς καὶ λιτῶς βιοῦν, αὐτάρκεσι χρωμένοις σιτίοις καὶ τρίβωσι μόνοις, πλούτου καὶ δόξης καὶ εὐγενείας καταφρονοῦσιν. ἔνιοι γοῦν καὶ βοτάναις καὶ παντάπασιν ὕδατι χρῶνται ψυχρῷ σκέπαις τε ταῖς τυχούσαις καὶ πίθοις, καθάπερ Διογένης, ὃς ἔφασκε θεῶν μὲν ἴδιον εἶναι μηδενὸς δεῖσθαι, τῶν δὲ θεοῖς ὁμοίων τὸ ὀλίγων χρῄζειν [b]. — — τὰ δὲ μεταξὺ ἀρετῆς καὶ κακίας ἀδιάφορα λέγουσιν. 11. τὸν σοφὸν οὐ κατὰ τοὺς κειμένους νόμους πολιτεύσεσθαι, ἀλλὰ κατὰ τὸν τῆς ἀρετῆς.

*) Menag. Cobet. c. aliis codd. τὸ περιαιρεῖν, ἔφη, τὸ ἀπομανθάνειν, h. e. hoc agere ne dediscas quae didiceris. Cf. Stob. Floril. Append. p. 403 Gaisf.

γαμήσειν τε τεκνοποιίας χάριν, ταῖς εὐφυεστάταις *) συνιόντα γυναιξί. καὶ ἐρασθήσεσθαι δέ· μόνον γὰρ εἰδέναι τὸν σοφὸν τίνων χρὴ ἐρᾶν. 12. — — τῷ σοφῷ ξένον οὐδὲν οὐδ' ἄπορον. 72. μόνην τε ὀρθὴν πολιτείαν εἶναι τὴν ἐν κόσμῳ [c] (sc. ἔλεγεν ὁ Διογένης). ἔλεγε δὲ καὶ κοινὰς εἶναι δεῖν τὰς γυναῖκας, γάμον μηδένα νομίζων [d]· ἀλλὰ τὸν πείσαντα τῇ πεισθείσῃ συνεῖναι· κοινοὺς δὲ διὰ τοῦτο καὶ τοὺς υἱέας. 73. μηδέν τε ἄτοπον εἶναι ἐξ ἱεροῦ τι λαβεῖν ἢ τῶν ζῴων τινὸς γεύσασθαι· μηδ' ἀνόσιον εἶναι τὸ καὶ τῶν ἀνθρωπείων κρεῶν ἅψασθαι, ὡς δῆλον ἐκ τῶν ἀλλοτρίων ἐθῶν.

a) Marc. Antonin. VII, 36. Ἀντισθενικόν· βασιλικὸν μὲν εὖ πράττειν κακῶς δ' ἀκούειν. Cf. Arrian. Epict. Diss. IV, 5; Diog. L. VI, 3. — b) Cf. supra in Socrate n. 207. — c) Diog. L. VI, 63. ἐρωτηθεὶς πόθεν εἴη, κοσμοπολίτης, ἔφη, cf. ib. 93. Qui ad Socratem simile dictum referunt, velut Cic. Tusc. V, 37, 108, iis Antisthenes fortasse auctor fuit; qui quid de civitate senserit significantur hisce ap. Stob. Floril. 45, 28. Ἀντισθένης ἐρωτηθεὶς πῶς ἄν τις προσέλθοι πολιτείᾳ εἶπε· Καθάπερ πυρὶ μήτε λίαν ἐγγύς, ἵνα μὴ καῇς, μήτε πόρρω, ἵνα μὴ ῥιγώσῃς. — d) Similia Antistheni placuisse videntur, v. Xenoph. Conviv. 4, 38, Diog. L. VI, 3. 4.

227 **Cic. de Nat. D. I, 13. Antisthenes in eo libro, qui Physicus inscribitur, populares deos multos, naturalem unum esse dicens tollit vim et naturam deorum [a]. Clem. Alex. Protrept. p. 46 C.** Ἀντισθένης — θεὸν οὐδενὶ ἐοικέναι φησίν· διόπερ αὐτὸν οὐδεὶς ἐκμαθεῖν ἐξ εἰκόνος δύναται [b].

a) Krische *Forschungen* p. 234 sq. — b) Cf. Clem. Al. Strom. V, p. 601 A. — In naturalem illum deum tanquam in summum vitae et sapientiae Cynicae exemplar intuebantur, v. Stob. Floril. Append. p. 407 Gaisf. Ἀντισθένης ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος τί διδάξει τὸν υἱὸν εἶπεν· Εἰ μὲν θεοῖς μέλλει συμβιοῦν φιλόσοφον, εἰ δὲ ἀνθρώποις ῥήτορα. Diogenes ap. D. L. VI, 72. πάντα τῶν θεῶν ἐστί· φίλοι δὲ τοῖς σοφοῖς οἱ θεοί· κοινὰ δὲ τὰ τῶν φίλων· πάντα ἄρα τῶν σοφῶν. Popularis deorum cultus Cynicis fermo contemtui erat.

---

*) C. F. Hermann coni. ταῖς ἀφυεστάταις.

Arrian. Epictet. Diss. I, 17. *Ἀντισθένης — λέγει — ὅτι ἀρχὴ παιδεύσεως ἡ τῶν ὀνομάτων ἐπίσκεψις.* **Arist. Met.** *Δ*, **29.** *Διὸ Ἀντισθένης ᾤετο εὐήθως μηθὲν ἀξιῶν λέγεσθαι πλὴν τῷ οἰκείῳ λόγῳ ἓν ἐφ' ἑνός· ἐξ ὧν συνέβαινε μὴ εἶναι ἀντιλέγειν, σχεδὸν δὲ μηδὲ ψεύδεσθαι* [a]. *H*, 3. *ὥστε ἡ ἀπορία, ἣν οἱ Ἀντισθένειοι καὶ οἱ οὕτως ἀπαίδευτοι ἠπόρουν, ἔχει τινὰ καιρόν, ὅτι οὐκ ἔστι τὸ τί ἔστιν ὁρίσασθαι (τὸν γὰρ ὅρον λόγον εἶναι μακρόν* [b]*), ἀλλὰ ποῖον μέν τί ἐστιν ἐνδέχεται καὶ διδάξαι, ὥσπερ ἀργύριον τί μέν ἐστιν οὔ, ὅτι δ' οἷον καττίτερος. ὥστ' οὐσίας ἔστι μὲν ἧς ἐνδέχεται εἶναι ὅρον καὶ λόγον, οἷον τῆς συνθέτου, ἐάν τε αἰσθητὴ ἐάν τε νοητὴ ᾖ· ἐξ ὧν δ' αὕτη πρώτων οὐκ ἔστιν, εἴπερ τὶ κατά τινος σημαίνει ὁ λόγος ὁ ὁριστικός, καὶ δεῖ τὸ μὲν ὥσπερ ὕλην εἶναι τὸ δὲ ὡς μορφήν* [c]. **Simpl. in Cat. Arist. f. 54 B.** *τῶν δὲ παλαιῶν οἱ μὲν ἀνῄρουν τὰς ποιότητας τελέως, τὸ ποιὸν συγχωροῦντες εἶναι, ὥσπερ Ἀντισθένης, ὅς ποτε Πλάτωνι διαμφισβητῶν, ὦ Πλάτων, ἔφη, ἵππον μὲν ὁρῶ, ἱππότητα δὲ οὐχ ὁρῶ* [d].

a) Cf. Plato Soph. p. 251 A. *Λέγομεν ἄνθρωπον δή που πόλλ' ἄττα ἐπονομάζοντες, τά τε χρώματα ἐπιφέροντες αὐτῷ καὶ τὰ σχήματα καὶ μεγέθη καὶ κακίας καὶ ἀρετάς, ἐν οἷς πᾶσι καὶ ἑτέροις μυρίοις οὐ μόνον ἄνθρωπον αὐτὸν εἶναί φαμεν, ἀλλὰ καὶ ἀγαθὸν καὶ ἕτερα ἄπειρα, καὶ τἆλλα δὴ κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον οὕτως ἓν ἕκαστον ὑποθέμενοι πάλιν αὐτὸ πολλὰ καὶ πολλοῖς ὀνόμασι λέγομεν. — Ὅθεν γε, οἶμαι, τοῖς τε νέοις καὶ τῶν γερόντων τοῖς ὀψιμαθέσι* (i. e. Antistheni) *θοίνην παρεσκευάκαμεν· εὐθὺς γὰρ ἀντιλαβέσθαι παντὶ πρόχειρον ὡς ἀδύνατον τά τε πολλὰ ἓν καὶ τὸ ἓν πολλὰ εἶναι, καὶ δή που χαίρουσιν οὐκ ἐῶντες ἀγαθὸν λέγειν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ μὲν ἀγαθὸν ἀγαθὸν, τὸν δὲ ἄνθρωπον ἄνθρωπον.* Antisthenes igitur, quum non perspiceret quomodo eidem rei subiectae plura possint praedicata attribui, noluit de ulla re quidquam praedicari nisi ipsam hanc rem esse: unde consequens erat ut omnis controversia tolleretur (Top. I, 11. *οὐκ ἔστιν ἀντιλέγειν, καθάπερ ἔφη Ἀντισθένης*) itemque omnis error. — b) H. e. definitio nihil est nisi longior verborum ambitus, cf. Arist. Met. *N*, 3, p. 1091 a 7, Schol. Aristot. p. 827 b. Quod ipse *λόγον* primus definivisse per-

hibetur, Diog. L. VI, 3. *πρῶτός τε ὡρίσατο λόγον εἰπών· λόγος ἐστὶν ὁ τὸ τί ἦν ἢ ἔστι δηλῶν*, apparet *λόγον* esse nihil nisi nomina rerum: quo pertinet illud quod apposuimus ex Arriano, *ἀρχὴ παιδεύσεως ἡ τῶν ὀνομάτων ἐπίσκεψις.* — c) Cf. Plato Theaet. p. 201 E. *Ἐγὼ γὰρ αὖ ἐδόκουν ἀκούειν τινῶν, ὅτι τὰ μὲν πρῶτα οἱονπερεὶ στοιχεῖα, ἐξ ὧν ἡμεῖς τε συγκείμεθα καὶ τἆλλα, λόγον οὐκ ἔχοι· αὐτὸ γὰρ καθ' αὑτὸ ἕκαστον ὀνομάσαι μόνον εἴη, προσειπεῖν δὲ οὐδὲν ἄλλο δυνατόν, οὔθ' ὡς ἔστιν οὔθ' ὡς οὐκ ἔστιν.* — — *δεῖν δέ, εἴπερ ἦν δυνατὸν αὐτὸ λέγεσθαι καὶ εἶχεν οἰκεῖον αὑτοῦ λόγον, ἄνευ τῶν ἄλλων ἁπάντων λέγεσθαι· νῦν δὲ ἀδύνατον εἶναι ὁτιοῦν τῶν πρώτων ῥηθῆναι λόγῳ, οὐ γὰρ εἶναι αὐτῷ ἀλλ' ἢ ὀνομάζεσθαι μόνον· ὄνομα γὰρ μόνον ἔχειν*: quem locum ad Antisthenem eiusque sectatores retulit Zeller *Philos. d. Griech.* II, p. 115 sq., cf. Hartenstein *Berichte d. K. sächs. Gesellsch. d. W.* I, p. 199, Prantl *Gesch. d. Logik* I, p. 30 sqq. — d) Similia narrantur ap. Simplic. in Categ. fol. 54 B Z., David. in Schol. Aristot. p. 20 a, 68 b, Tzetz. Chil. VII, 605 sqq., Diog. L. VI, 53, ubi eadem verba tribuuntur Diogeni. Ideas Platonis ab Antisthene eiusque sectatoribus irrisas fuisse ipse Plato significat Sophist. l. c. Et constat apertas inter eos simultates intercessisse. Antisthenes contra Platonem ediderat dialogum Sathonem inscriptum; Plato Antisthenem in dialogis suis haud semel tecto nomine carpit, et satis acerbe quidem, velut in his Soph. p. 251 C. *ἐντυγχάνεις γὰρ ὦ Θεαίτητε, ὡς ἐγᾦμαι, πολλάκις τὰ τοιαῦτα ἐσπουδακόσιν, ἐνίοτε πρεσβυτέροις ἀνθρώποις, καὶ ὑπὸ πενίας τῆς περὶ φρόνησιν κτήσεως τὰ τοιαῦτα τεθαυμακόσι, καὶ δή τι καὶ πάσσοφον οἰομένοις τοῦτ' αὐτὸ ἀνευρηκέναι.* Cf. Winckelmann Antisth. fragm. p. 34 sqq.

4. Megarici.

a. Euclides.

229 **Diog. L. II, 106.** *Εὐκλείδης ἀπὸ Μεγάρων τῶν πρὸς Ἰσθμῷ ἢ Γελῷος κατ' ἐνίους. — οὗτος καὶ τὰ Παρμενίδεια μετεχειρίζετο* [a], *καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ Μεγαρικοὶ προσηγορεύοντο, εἶτ' Ἐριστικοί, ὕστερον δὲ Διαλεκτικοί* [b], *— διὰ τὸ πρὸς ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν τοὺς λόγους διατίθεσθαι. πρὸς τοῦτόν φησιν ὁ Ἑρμόδωρος ἀφικέσθαι Πλάτωνα καὶ τοὺς λοιποὺς φιλοσόφους μετὰ τὴν τοῦ Σωκράτους τελευτήν, δείσαντας τὴν ὠμότητα τῶν τυράννων* [c].

a) Cic. Acad. pr. II, 42. *Megaricorum fuit nobilis disciplina, cuius, ut scriptum video, princeps Xenophanes — —, deinde eum secuti Parmenides et Zeno, itaque ab his Eleatici philosophi nominabantur. Post Euclides, Socratis discipulus, Megareus, a quo iidem illi Megarici dicti.* Quantum Socratis fuerit studiosus et obsequiosus cernitur ex Platone Theaet. p. 142 sq. coll. Gell. Noct. Att. VI, 10. — b) Minime tamen omnes, qui Eristici vel Dialectici nominantur, Megaricis adnumerandi. — c) Hermodorus ex Academicis erat. De re cf. Diog. L. III, 6. — Scripsisse Euclides fertur dialogos, de quibus dubitabat Panaetius; v. Diog. L. II, 64. 108; Suid. s. v. *Εὐκλείδης*. Cf. F. Deycks de Megaricorum doctrina eiusque ap. Platonem et Aristot. vestigiis, Bonnae 1827.

Aristocles ap. Euseb. Praep. Ev. XIV, 17. p. 756. 230
Ἄλλοι δὲ ἐγένοντο τούτοις (Democrito et Aristippo) *τὴν ἐναντίαν φωνὴν ἀφιέντες· οἴονται γὰρ δεῖν τὰς μὲν αἰσθήσεις καὶ τὰς φαντασίας καταβάλλειν, αὐτῷ δὲ μόνῳ τῷ λόγῳ πιστεύειν. τοιαῦτα γάρ τινα πρότερον μὲν Ξενοφάνης καὶ Παρμενίδης καὶ Ζήνων καὶ Μέλισσος ἔλεγον, ὕστερον δὲ οἱ περὶ Στίλπωνα καὶ τοὺς Μεγαρικούς. ὅθεν ἠξίουν οὗτοί γε τὸ ὂν ἓν εἶναι καὶ τὸ μὴ ὂν ἕτερον εἶναι, μηδὲ γεννᾶσθαί τι μηδὲ φθείρεσθαι μηδὲ κινεῖσθαι τὸ παράπαν.*

Sensibus igitur sensuumque perceptionibus nihil tribuendum esse statuebant, solam rationem sequendam esse. Inde ad unum illud ens Eleaticorum revertebantur, reliqua omnia non esse affirmantes. Quamquam videntur, certe priores Megarici, non unum tantummodo ens, sed plures substantias intelligibiles statuisse easque *εἴδη* h. e. genera vel formas notionum appellavisse: ut in hoc ad Socratis magis rationem accesserint, v. supra n. 201. 202. Certe Megaricos significare videtur Plato Sophist. p. 246 B sqq., ubi de iis locutus, qui nonnisi corpora rerum esse existiment, alios nonnisi notionibus substantiam rerum contineri eamque esse eandem semper contendere narrat: *νοητὰ ἄττα καὶ ἀσώματα εἴδη βιαζόμενοι τὴν ἀληθινὴν οὐσίαν εἶναι, τὰ δὲ ἐκείνων σώματα καὶ τὴν λεγομένην ὑπ' αὐτῶν ἀλήθειαν κατὰ σμικρὰ διαθραύοντες ἐν τοῖς λόγοις γένεσιν ἀντ' οὐσίας φερομένην τινὰ προσαγορεύουσιν*: eosdemque postea p. 248 A appellat *τοὺς τῶν εἰδῶν φίλους* h. e. idearum patronos. Quem locum de primis scholae Megaricae doctoribus accepit Schleiermacher et qui eum secuti sunt Deycks l. c. p. 39 sqq.,

C. F. Herrmann *Gesch. u. System d. Platon. Philos.* I, p. 269. 339, Stallbaum Platonis Parm. p. 85 sqq., Brandis *Handb. d. Gesch. d. Philos.* II, 1, p. 114, Zeller *Philos. d. Griechen* II, p. 107, Prantl l. c. p. 35. Contra disputavit H. Ritterus in Mus. Rhen. II, 3, p. 305 sqq.

231 **Diog. L. II, 106.** *Οὗτος ἓν τὸ ἀγαθὸν ἀπεφαίνετο πολλοῖς ὀνόμασι καλούμενον· ὁτὲ μὲν γὰρ φρόνησιν ὁτὲ δὲ θεόν, καὶ ἄλλοτε νοῦν καὶ τὰ λοιπά. τὰ δ' ἀντικείμενα τῷ ἀγαθῷ ἀνῄρει, μὴ εἶναι φάσκων.* **VII, 161.** *μίαν* (sc. *ἀρετὴν*) *πολλοῖς ὀνόμασι καλουμένην, ὡς οἱ Μεγαρικοί.* **Cic. Acad. pr. II, 42. Euclides — — id bonum solum esse dicebat, quod esset unum et simile et idem semper.**

Apparet Megaricos similiter de bono statuisse atque Eleaticos de ente: quod a Socrate repetendum, qui virtutem unam esse volebat, modo *φρόνησιν* dictam modo *σοφίαν* modo *ἐπιστήμην*, et *φρόνησιν* divini quod in nobis inesset vim esse statuebat, divinamque esse quae omnia gubernaret *φρόνησιν*, v. n. 203. 204. 208. Quod si non unum, sed plura *εἴδη* statuerint, bonum iis prae ceteris ideis ens esse et omnes ideas quasi in se complecti visum esse dixeris, similiter atque Platoni, cf. Aristot. Met. *N*, 4. *τῶν δὲ τὰς ἀκινήτους οὐσίας εἶναι λεγόντων οἱ μέν φασιν αὐτὸ τὸ ἓν τὸ ἀγαθὸν αὐτὸ εἶναι· οὐσίαν μέντοι τὸ ἓν αὐτοῦ ᾤοντο εἶναι μάλιστα*: quem locum ad Megaricos referendum esse censet Stallbaum l. c. p. 62. Cf. in Platone n. 265.

232 **Diog. L. II, 107.** *Ταῖς δὲ ἀποδείξεσιν ἐνίστατο οὐ κατὰ λήμματα, ἀλλὰ κατ' ἐπιφοράν* [a]. *καὶ τὸν διὰ παραβολῆς λόγον ἀνῄρει, λέγων ἤτοι ἐξ ὁμοίων αὐτὸν ἢ ἐξ ἀνομοίων συνίστασθαι· καὶ εἰ μὲν ἐξ ὁμοίων, περὶ αὐτὰ δεῖν μᾶλλον ἢ οἷς ὅμοιά ἐστιν ἀναστρέφεσθαι· εἰ δ' ἐξ ἀνομοίων, παρέλκειν* [b] *τὴν παράθεσιν.*

a) *Ἐπιφορά* est conclusio; *λῆμμα* videtur et maiorem et minorem syllogismi propositionem amplecti: utrumque vocabulum Stoicorum est, v. Diog. L. VII, 76, ubi pro *ἐκ λήμματος ἢ λημμάτων καὶ προσλήψεως καὶ ἐπιφορᾶς* legendum videtur *ἐκ λήμματος καὶ προσλήψεως ἢ λημμάτων καὶ ἐπιφορᾶς*; cf. Suid. s. v. *λῆμμα*. Euclides igitur contrarios suos refutabat similiter atque Zeno Eleates,

v. ad n. 153, i. e. indirecta, ut aiunt, via usus. — b) *Παρέλκειν* et *παρολκή* plerumque dicitur si quid superfluat in argumentis haud necessarium; v. Sext. Emp. Hyp. Pyrrh. II, 156 c. not. Fabricii. Hoc loco notatur comparatio falsa et parum idonea.

b. Eubulides.

Diog. L. II, 108. *Τῆς δὲ Εὐκλείδου διαδοχῆς ἐστι* 233
καὶ Εὐβουλίδης ὁ Μιλήσιος, ὃς καὶ πολλοὺς ἐν διαλεκτικῇ λόγους ἠρώτησε, τόν τε Ψευδόμενον καὶ τὸν Διαλανθάνοντα καὶ Ἠλέκτραν καὶ Ἐγκεκαλυμμένον καὶ Σωρίτην καὶ Κερατίνην καὶ Φαλακρόν.

Eubulides acer adversarius Aristotelis fuisse perhibetur, ib. 109. Sophismata, quae huic tribuuntur, non ab ipso, certe non omnia inventa sunt; videtur potius haec laus eo revocanda quod Eubulides iis maxime usus sit, quum refutaret adversarios Megaricorumve doctrinae patrocinaretur, velut Zeno quum Eleaticorum; cf. Ritter de Megaricorum philos. l. c. p. 331 sqq. De singulis nominibus haec traduntur: 1) *ὁ Ψευδόμενος* i. e. Mentiens; v. Cic. de Divin. II, 4, 11; Acad. pr. II, 30. *Si dicis te mentiri, verumque dicis, mentiris. Dicis autem te mentiri, verumque dicis: mentiris igitur.* 2) *ὁ Διαλανθάνων, Ἠλέκτρα, Ἐγκεκαλυμμένος*, eadem argumenta, diversis nominibus. Lucian. Vit. Auct. 22. *Ἠλέκτραν μὲν ἐκείνην τὴν πάνυ, τὴν Ἀγαμέμνονος, ἣ τὰ αὐτὰ οἶδέ τε ἅμα καὶ οὐκ οἶδε· παρεστῶτος γὰρ αὐτῇ τοῦ Ὀρέστου ἔτι ἀγνῶτος οἶδε μὲν Ὀρέστην ὅτι ἀδελφὸς αὐτῆς, ὅτι δὲ οὗτος Ὀρέστης ἀγνοεῖ. τὸν δ' αὖ ἐγκεκαλυμμένον καὶ πάνυ θαυμαστὸν ἀκούσῃ λόγον· ἀπόκριναι γάρ μοι, τὸν πατέρα οἶσθα τὸν σεαυτοῦ; Ναί. Τί οὖν; ἤν σοι παραστήσας τινὰ ἐγκεκαλυμμένον ἔρωμαι, τοῦτον οἶσθα; τί φήσεις; Δηλαδὴ ἀγνοεῖν. Ἀλλὰ μὴν αὐτὸς οὗτος ἦν ὁ πατὴρ ὁ σός. ὥστε εἰ τοῦτον ἀγνοεῖς, δῆλος εἶ τὸν πατέρα τὸν σὸν ἀγνοῶν.* 3) *Σωρίτης* i. e. Acervalis. Diog. L. VII, 82. *Οὐχὶ τὰ μὲν δύο ὀλίγα ἐστίν; οὐχὶ δὲ καὶ τὰ τρία; οὐχὶ δὲ καὶ ταῦτα μέν, οὐχὶ δὲ καὶ τὰ τέσσαρα; καὶ οὕτω μέχρι τῶν δέκα· τὰ δὲ δύο ὀλίγα ἐστί· καὶ τὰ δέκα ἄρα.* Cic. Acad. pr. II, 16. *Et primum quidem hoc reprehendendum, quod captiosissimo genere interrogationis utuntur: quod genus minime in philosophia probari solet, quum aliquid minutatim et gradatim additur vel demitur. Soritas hoc vocant, quia acervum efficiunt uno addito grano.* Cf. ib. 29. 4) *Κερατίνη*. Diog. L. VII, 187. *Εἴ τι οὐκ ἀπέβαλες, τοῦτο ἔχεις. κέρατα δὲ οὐκ ἀπέβαλες· κέρατα ἄρα ἔχεις.* 5) *Φαλακρός*. Hor. Ep. II, 1, 45 sqq. *Utor permisso caudaeque pilos ut equinae Paulatim vello et demo unum, demo*

etiam unum, Dum cadat elusus ratione ruentis acervi, etc. Quaeritur enim quando quis calvus appellari debeat, postquam unum pilum amiserit, an postquam duos et sic porro; itemque in cauda equina et in acervo in singula grana ruente et collabente. Ceterum *Φαλακρὸς* eandem rationem sequitur quam *Σωρίτης*, praeterquam quod hic inversam habet argumentorum consequentiam. Similia tribuuntur Diodoro, ap. Sext. Emp. adv. Math. X, 347.

c. Diodorus Cronus.

234 **Diog. L. II, 111.** *Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλοι διακηκοότες Εὐβουλίδου, ἐν οἷς καὶ Ἀπολλώνιος ὁ Κρόνος, οὗ Διόδωρος — Ἰασεύς, καὶ αὐτὸς Κρόνος ἐπίκλην. — — οὗτος παρὰ Πτολεμαίῳ τῷ Σωτῆρι διατρίβων λόγους τινὰς διαλεκτικοὺς ἠρωτήθη πρὸς Στίλπωνος· καὶ μὴ δυνάμενος παραχρῆμα διαλύσασθαι ὑπὸ τοῦ βασιλέως τά τε ἄλλα ἐπετιμήθη καὶ δὴ καὶ Κρόνος ἤκουσεν ἐν σκώμματος μέρει.* **112.** *ἐξελθὼν δὴ τοῦ συμποσίου καὶ λόγον γράψας περὶ τοῦ προβλήματος ἀθυμίᾳ τὸν βίον κατέστρεψε.*

Strabo XIV, p. 658; XVII, 838 cognomen Croni a magistro ad eum translatum esse narrat.

235 **Arist. Met. Θ, 3.** *Εἰσὶ δέ τινες οἵ φασιν, οἷον οἱ Μεγαρικοί, ὅταν ἐνεργῇ μόνον δύνασθαι, ὅταν δὲ μὴ ἐνεργῇ οὐ δύνασθαι, οἷον τὸν μὴ οἰκοδομοῦντα οὐ δύνασθαι οἰκοδομεῖν, ἀλλὰ τὸν οἰκοδομοῦντα ὅταν οἰκοδομῇ· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. οἷς τὰ συμβαίνοντα ἄτοπα οὐ χαλεπὸν ἰδεῖν. — — ὥστε οὗτοι οἱ λόγοι ἐξαιροῦσι καὶ κίνησιν καὶ γένεσιν· ἀεὶ γὰρ τό τε ἑστηκὸς ἑστήξεται καὶ τὸ καθήμενον καθεδεῖται· οὐ γὰρ ἀναστήσεται ἂν καθέζηται· ἀδύνατον γὰρ ἔσται ἀναστῆναι ὅ γε μὴ δύναται ἀναστῆναι.* **Cic. de Fato 9. Sed ad illam Diodori contentionem, quam** *περὶ δυνατῶν* **appellant, revertamur, in qua quid valeat id quod fieri possit inquiritur. Placet igitur Diodoro id solum fieri posse, quod aut verum sit aut verum futurum sit. Qui locus attingit hanc quaestionem: Nihil fieri quod non necesse fuerit, et quidquid fieri possit id aut esse iam aut futu-**

rum esse, nec magis commutari ex veris in falsa ea posse quae futura sunt quam ea quae facta sunt, sed in factis immutabilitatem apparere, in futuris quibusdam, quia non appareat, ne inesse quidem videri.

Cf. Cic. de Fato 6. 7; Arrian. Epict. Diss. II, 19; Plut. de Stoic. Repugn. 46, alios. Contentio *περὶ δυνατῶν* Diodoro prae ceteris tribuitur, licet ex Aristotelis locis appareat antiquiores etiam Megaricos ei operam dedisse. Diodorus igitur eam in primis excoluisse videtur. Quae est iis Megaricorum enuntiatis adnumeranda, quibus nihil fieri demonstrare studebant. Animadvertendum vero in tali argumentatione ipsum hoc, res fieri, ut tollatur primum sumi: quapropter ita Diodorus de propositionibus conditionalibus: v. Sext. Empir. adv. Math. VIII, 115. *Διόδωρος δὲ ἀληθὲς εἶναί φησι συνημμένον, ὅπερ μήτε ἐνεδέχετο μήτε ἐνδέχεται ἀρχόμενον ἀπ' ἀληθοῦς λήγειν ἐπὶ ψεῦδος.*

Sext. Emp. adv. Math. X, 85. *Κομίζεται δὲ καὶ ἄλλη* 236
τις ἐμβριθὴς ὑπόμνησις εἰς τὸ μὴ εἶναι κίνησιν ὑπὸ Διοδώρου τοῦ Κρόνου, δι' ἧς παρίστησιν ὅτι κινεῖται μὲν οὐδὲ ἕν, κεκίνηται δέ. καὶ μὴ κινεῖσθαι μέν, τοῦτο ἀκόλουθόν ἐστι ταῖς κατ' αὐτὸν τῶν ἀμερῶν ὑποθέσεσιν[a]. **86.** *τὸ γὰρ ἀμερὲς σῶμα ὀφείλει ἐν ἀμερεῖ τόπῳ περιέχεσθαι καὶ διὰ τοῦτο μήτε ἐν αὐτῷ κινεῖσθαι (ἐκπεπλήρωκε γὰρ αὐτόν, δεῖ δὲ τόπον ἔχειν μείζονα τὸ κινούμενον) μήτε ἐν ᾧ μή ἐστιν· οὔπω γάρ ἐστιν ἐν ἐκείνῳ, ἵνα καὶ ἐν αὐτῷ κινηθῇ. ὥστε οὐδὲ κινεῖται. κεκίνηται δὲ κατὰ λόγον· τὸ γὰρ πρότερον ἐν τῷδε τῷ τόπῳ θεωρούμενον, τοῦτο ἐν ἑτέρῳ νῦν θεωρεῖται τόπῳ, ὅπερ οὐκ ἂν ἐγεγόνει μὴ κινηθέντος αὐτοῦ.* **101.** *Βαλλέσθω γάρ, φησί, σφαῖρα εἰς τὸν ὑπερκείμενον ὄροφον. οὐκοῦν ἐν τῷ μεταξὺ τῆς βολῆς χρόνῳ τὸ μὲν παρατατικὸν ἀξίωμα „ἅπτεται ἡ σφαῖρα τῆς ὀροφῆς" ψεῦδός ἐστιν· ἔτι γὰρ ἐπιφέρεται. ὅταν δὲ ἅψηται τῆς ὀροφῆς, γίγνεται ἀληθὲς τὸ συντελεστικόν, τὸ „ἥψατο ἡ σφαῖρα τῆς ὀροφῆς". ἐνδέχεται ἄρα ψεύδους ὄντος τοῦ παρατατικοῦ ἀληθὲς ὑπάρχειν τὸ συντελεστικὸν καὶ διὰ τοῦτο μὴ κινεῖσθαι μέν τι*

παρατατικῶς, κεκινῆσθαι δὲ συντελεστικῶς [b]. **113**. διττῆς δὲ οὔσης κινήσεως, μιᾶς μὲν τῆς κατ' ἐπικράτειαν, δευτέρας δὲ τῆς κατ' εἰλικρίνειαν, καὶ κατ' ἐπικράτειαν μὲν ὑπαρχούσης ἐφ' ἧς τῶν πλειόνων κινουμένων μερῶν τοῦ σώματος ὀλίγα ἠρεμεῖ, κατ' εἰλικρίνειαν δὲ ἐφ' ἧς πάντα κινεῖται τὰ τοῦ σώματος μέρη, δοκεῖ τούτων τῶν δυοῖν κινήσεων ἡ κατ' ἐπικράτειαν προηγεῖσθαι τῆς κατ' εἰλικρίνειαν. **114**. ἵνα γάρ τι εἰλικρινῶς κινηθῇ, τουτέστιν ὅλον δι' ὅλου, πρότερον ὀφείλει νοεῖσθαι κατ' ἐπικράτειαν κινούμενον, ὃν τρόπον ἵνα τις κατ' εἰλικρίνειαν γένηται πολιός, ὀφείλει κατ' ἐπικράτειαν προπεπολιῶσθαι, καὶ ἵνα τις κατ' εἰλικρίνειαν ληφθῇ σωρός, ὀφείλει κατ' ἐπικράτειαν γεγονέναι σωρός [c]· κατὰ τὸν ὅμοιον τρόπον ἡγεῖσθαι δεῖ τῆς κατ' εἰλικρίνειαν κινήσεως τὴν κατ' ἐπικράτειαν· ἐπίτασις γὰρ τῆς κατ' ἐπικράτειάν ἐστιν ἡ κατ' εἰλικρίνειαν. **115**. οὐχὶ δέ γε ἔστι τις κατ' ἐπικράτειαν κίνησις, ὡς παραστήσομεν· τοίνυν οὐδ' ἡ κατ' εἰλικρίνειαν γενήσεται. ὑποκείσθω γὰρ ἐκ τριῶν ἀμερῶν συνεστὼς σῶμα, δυοῖν μὲν κινουμένων ἑνὸς δὲ ἀκινητίζοντος· τοῦτο γὰρ ἡ κατ' ἐπικράτειαν ἀπαιτεῖ κίνησις. **116**. οὐκοῦν εἰ προσθείημεν τέταρτον ἀμερὲς ἀκινητίζον τούτῳ τῷ σώματι, πάλιν γενήσεται κίνησις. εἴπερ γὰρ τὸ ἐκ τριῶν ἀμερῶν συγκείμενον σῶμα δυοῖν μὲν κινουμένων ἑνὸς δὲ ἀκινητίζοντος κινεῖται, καὶ τετάρτου προστεθέντος ἀμεροῦς κινήσεται· ἰσχυρότερα γὰρ τὰ τρία μέρη, μεθ' ὧν πρότερον ἐκινεῖτο, τοῦ προστεθέντος ἑνὸς ἀμεροῦς. ἀλλ' εἴπερ τὸ ἐκ τεσσάρων ἀμερῶν συγκείμενον σῶμα κινεῖται, κινήσεται καὶ τὸ ἐκ πέντε· ἰσχυρότερα γάρ ἐστι τὰ τέσσαρ' ἀμερῆ, μεθ' ὧν πρότερον ἐκινεῖτο, τοῦ προστεθέντος ἀμεροῦς. **117**. καὶ εἰ τὸ ἐκ τῶν πέντε συγκείμενον κινεῖται, πάντως καὶ ἕκτου *) προσελθόντος ἀμεροῦς κινήσεται, ἰσχυροτέρων ὄντων τῶν πέντε παρὰ

---

*) ἕκτου Struvius pro ἐκ τοῦ.

τὸ ἕν. καὶ οὕτω μέχρι μυρίων ἀμερῶν προέρχεται ὁ Διόδωρος, δεικνὺς ὅτι ἀνυπόστατός ἐστιν ἡ κατ' ἐπικράτειαν κίνησις· ἄτοπον γάρ, φησί, τὸ λέγειν κατ' ἐπικράτειαν κινεῖσθαι σῶμα, ἐφ' οὗ ἐνακισχίλια ἐνακόσια ἐνενήκοντα ὀκτὼ ἀκινητίζει ἀμερῆ καὶ δύο μόνον κινεῖται. ὥστε οὐδὲν κατ' ἐπικράτειαν κινεῖται· εἰ δὲ τοῦτο, οὐδὲ κατ' εἰλικρίνειαν, ᾧ ἕπεται τὸ μηδὲν κινεῖσθαι.

a) Diodorus corpuscula individua statuisse traditur etiam a Sexto Empirico adv. Math. IX, 363. Sed videtur ea nonnisi ex hypothesi admisisse, adversariorum refutandorum gratia. Si minus, desciverit a formula Megaricorum. — b) Similia afferuntur a Sexto Emp. ib. X, 347. — c) Apparet huic argumento subesse Soritam.

Prima Diodori argumentatio proxime abest a tertia Zenonis, v. n. 157; omninoque hae argumentationes Zenoneis simillimae sunt, praeterquam quod a Diodoro admittitur nonnisi *τὸ κεκινῆσθαι*, negatur *τὸ κινεῖσθαι*. Posuerit igitur finem motus eumque ipsum immotum esse: quem, si ad mores transferretur, bonum esse docebat.

d. Stilpo.

Diog. L. II, 112. *Τῶν δ' ἀπ' Εὐκλείδου ἐστὶ καὶ* 237
— — Στίλπων ὁ Μεγαρεύς, διασημότατος φιλόσοφος —. **113.** *διήκουσε μὲν τῶν ἀπ' Εὐκλείδου τινῶν· οἱ δὲ καὶ αὐτοῦ Εὐκλείδου ἀκοῦσαί φασιν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ Θρασυμάχου τοῦ Κορινθίου, ὃς ἦν Ἰχθύᾳ* [a] *γνώριμος —. τοσοῦτον δ' εὑρεσιλογίᾳ καὶ σοφιστείᾳ προῆγε τοὺς ἄλλους, ὥστε μικροῦ δεῆσαι πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα ἀφορῶσαν εἰς αὐτὸν μεγαρίσαι.* **120.** *φέρονται δ' αὐτοῦ διάλογοι ἐννέα* [b] *ψυχροί.*

a) Ichthyas Euclidis, Stilpo Ichthyae successor appellatur; cf. Suid. s. v. *Εὐκλείδης*; Diog. L. II, 112. De aliis Stilponis magistris v. Suid. v. *Στίλπων*. — b) Viginti dialogos numerat Suid. v. *Στίλπων*. — Aetas Stilponis eo definitur quod Theophrasti, Cratetis, Theodori et Diodori aequalis erat. Diog. L. II, 112. 113. 114. 116. Zeno Stoicus eum audivit, ib. 114. 120; VII, 24. Insignis erat morum integritate, v. Cic. de Fato 5; Plut. adv. Colot. 22. Et placita quoque ad mores potissimum spectasse videntur, v. Cratetem ap. Diog. L. II, 118.

238 Seneca Ep. 9. An merito reprehendat in quadam epistola Epicurus eos, qui dicunt sapientem se ipso esse contentum et propter hoc amico non indigere, desideras scire. Hoc obiicitur Stilponi ab Epicuro et his, quibus summum bonum visum est animus impatiens. In ambiguitatem incidendum est, si exprimere *ἀπάθειαν* uno verbo scite voluerimus et impatientiam dicere. Poterit enim contrarium ei, quod significare volumus, intelligi. Nos enim eum volumus dicere, qui respuat omnis mali sensum; accipietur is, qui nullum possit ferre malum. Vide ergo num satius sit aut invulnerabilem animum dicere aut animum extra omnem patientiam positum. Hoc inter nos (sc. Stoicos) et illos interest. Noster sapiens vincit quidem incommodum omne, sed sentit; illorum ne sentit quidem. Illud nobis cum illis commune est, sapientem se ipso esse contentum; sed tamen et amicum habere vult et vicinum et contubernalem, quamvis sibi ipse sufficiat.

Haec ad Megaricae disciplinae formulam explicanti summum bonum (*ἡ ἀπάθεια*) idem dicetur quod *φρόνησις*, quae una est et cernitur in sapiente.

239 Plut. adv. Colot. 23. *Οὐ μὴν ἀλλὰ τὸ ἐπὶ Στίλπωνος τοιοῦτόν ἐστιν. εἰ περὶ ἵππου τὸ τρέχειν κατηγοροῦμεν, οὔ φησι ταὐτὸν εἶναι τῷ περὶ οὗ κατηγορεῖται τὸ κατηγορούμενον, ἀλλ' ἕτερον μὲν ἀνθρώπῳ τοῦ τί ἦν εἶναι τὸν λόγον, ἕτερον δὲ τῷ ἀγαθῷ· καὶ πάλιν τὸ ἵππον εἶναι τοῦ τρέχοντα εἶναι διαφέρειν· ἑκατέρου γὰρ ἀπαιτούμενοι τὸν λόγον οὐ τὸν αὐτὸν ἀποδίδομεν ὑπὲρ ἀμφοῖν. ὅθεν ἁμαρτάνειν τοὺς ἕτερον ἑτέρου κατηγοροῦντας* *). *εἰ μὲν γὰρ ταὐτόν ἐστι τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ἀγαθὸν καὶ τῷ ἵππῳ τὸ τρέχειν, πῶς καὶ σιτίου καὶ φαρμάκου τὸ ἀγαθόν, καὶ νὴ Δία πάλιν λέοντος καὶ κυνὸς*

*) Vulgo indicatur lacuna. Sed ad sensum nil deest.

τὸ τρέχειν κατηγοροῦμεν; εἰ δ' ἕτερον, οὐκ ὀρθῶς ἄνθρωπον ἀγαθὸν καὶ ἵππον τρέχειν λέγομεν.

Ad omnes Megaricos hoc Stilponis enuntiatum (*ἕτερον ἑτέρου μὴ κατηγορεῖσθαι*) revocatur a Simplicio Phys. fol. 26 a. *διὰ δὲ τὴν περὶ ταῦτα ἄγνοιαν καὶ οἱ Μεγαρικοὶ κληθέντες φιλόσοφοι λαβόντες ὡς ἐναργῆ πρότασιν, ὅτι ὧν οἱ λόγοι ἕτεροι ταῦτα ἕτερά ἐστι καὶ ὅτι τὰ ἕτερα κεχώρισται ἀλλήλων, ἐδόκουν δεικνύναι αὐτὸν αὑτοῦ κεχωρισμένον ἕκαστον. ἐπεὶ γὰρ ἄλλος μὲν λόγος Σωκράτους μουσικοῦ, ἄλλος δὲ Σωκράτους λευκοῦ, εἴη ἂν καὶ Σωκράτης αὐτὸς αὑτοῦ κεχωρισμένος.* Cf. Hartenstein *Verhandl. d. K. sächs. Gesellschaft d. W.* I, p. 201 sqq.

Diog. L. II, 119. *Δεινὸς δ' ἄγαν ὢν ἐν τοῖς ἐριστικοῖς ἀνῄρει καὶ τὰ εἴδη· καὶ ἔλεγε τὸν λέγοντα ἄνθρωπον λέγειν μηδένα *)· οὔτε γὰρ τόνδε λέγειν οὔτε τόνδε· τί γὰρ μᾶλλον τόνδε ἢ τόνδε; οὐδ' ἄρα τόνδε. καὶ πάλιν· τὸ λάχανον οὐκ ἔστι τὸ δεικνύμενον· λάχανον μὲν γὰρ ἦν πρὸ μυρίων ἐτῶν· οὐκ ἄρα ἔστι τοῦτο λάχανον.* 240

Τὰ εἴδη apparet esse ideas Platonis.

c. Alexinus.

Diog. L. II, 109. *Μεταξὺ δὲ ἄλλων ὄντων τῆς Εὐβουλίδου διαδοχῆς Ἀλεξῖνος ἐγένετο Ἠλεῖος, ἀνὴρ φιλονεικότατος, διὸ καὶ Ἐλεγξῖνος ἐπεκλήθη. διεφέρετο δὲ μάλιστα πρὸς Ζήνωνα.* **Sext. Emp. adv. Math. IX, 108.** *Ἀλλ' ὅ γε Ἀλεξῖνος τῷ Ζήνωνι παρέβαλε τρόπῳ τῷδε· τὸ ποιητικὸν τοῦ μὴ ποιητικοῦ καὶ τὸ γραμματικὸν τοῦ μὴ γραμματικοῦ κρεῖττόν ἐστι, καὶ τὸ κατὰ τὰς ἄλλας τέχνας θεωρούμενον κρεῖττόν ἐστι τοῦ μὴ τοιούτου· οὐδὲ ἓν δὲ κόσμου κρεῖττόν ἐστι· ποιητικὸν ἄρα καὶ γραμματικόν ἐστιν ὁ κόσμος.* 241

---

*) Vulg. *ἄνθρωπον εἶναι μηδένα.* Casaub. coni. *καὶ ἔλεγε τὸν λέγοντα ἄνθρωπον εἶναι, εἰπεῖν μηδένα.* Similiter Deycks de Megar. doctr. p. 82. Io. Kühn *τ. λ. ἄνθρωπον εἶναι, μηδένα λέγειν.* Cob. in seqq. *οὔτε γὰρ τόνδε εἶναι.* Nos cum Roepero in Philologo IX (1854), p. 14.

Scripsit adversus Zenonem Stoicum, v. Diog. L. II, 110. Erat igitur ex serioribus Megaricis, quorum secta, postquam Stoicis in nonnullis incitamento fuerat, mox fracta atque exstincta est.

5. Eliaci et Eretriaci.

242 **Diog. L. II, 105.** *Φαίδων Ἠλεῖος — — μετεῖχε Σωκράτους* [a]. — *Διάδοχος δ' αὐτοῦ Πλείστανος* *) *Ἠλεῖος, καὶ τρίτοι ἀπ' αὐτοῦ οἱ περὶ Μενέδημον τὸν Ἐρετριέα καὶ Ἀσκληπιάδην τὸν Φλιάσιον, μεταγνόντες* **) *ἀπὸ Στίλπωνος* [b]. *καὶ ἕως μὲν τούτων Ἠλειακοὶ προσηγορεύοντο, ἀπὸ δὲ Μενεδήμου Ἐρετριακοί.*

a) De vita et dialogis Phaedonis v. Preller in Mus. Rhen. 1846, p. 391—399. De doctrina incertum est. Nominatur plerumque una cum Eretriacis, qui solent cum Megaricis coniungi. — b) Cf. Diog. L. II, 126. 134. Menedemus nil scripti reliquisse narratur ib. 136. Nobilis erat amicitia Asclepiadis et Menedemi, ib. 137, et insignis quo in philosophiam ferebantur amor; Athen. IV, p. 168. Menedemus de patria quoque merebatur, quam regebat tempore primorum Alexandri successorum usque ad Ol. 125, 3. Cf. Diog. L. II, 140 sqq. et de extremis Menedemi temporibus Roeper in Philologo IX (1854), p. 27 sqq.

243 **Diog. L. II, 134.** *Καὶ δὴ καὶ τόδε ἐρωτᾶν εἰώθει* (sc. *ὁ Μενέδημος*), *Τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου ἕτερόν ἐστι; Ναί. Ἕτερον δέ ἐστι τὸ ὠφελεῖν τοῦ ἀγαθοῦ; Ναί. Οὐκ ἄρα τὸ ἀγαθὸν ὠφελεῖν ἐστίν.*

Subest enuntiatum Stilponis, quod affertur in n. 239.

244 **Plut. de Virt. Mor. 2.** *Μενέδημος μὲν ὁ ἐξ Ἐρετρίας ἀνῄρει τῶν ἀρετῶν καὶ τὸ πλῆθος καὶ τὰς διαφοράς, ὡς μιᾶς οὔσης καὶ χρωμένης πολλοῖς ὀνόμασι· τὸ γὰρ αὐτὸ σωφροσύνην καὶ ἀνδρείαν καὶ δικαιοσύνην λέγεσθαι, καθάπερ βροτὸν καὶ ἄνθρωπον.* **Cic. Acad. pr. II, 42.** A Menedemo autem, quod is Eretria fuit, Ere-

---

*) Roeper Philol. 1848, p. 65 malit *Πλείσταινος*. — **) Vulg. *μεταγόντες*. Corr. Emperius.

triaci appellati; quorum omne bonum in mente positum et mentis acie, qua verum cerneretur.

Excipiunt haec verba ea, quae supra apposita sunt in n. 231. Namque Cicero Eretriacam philosophiam nil nisi continuationem Megaricae esse iudicabat; et redeunt ferme eodem haec quae nostro loco afferuntur placita atque Euclidis quae supra leguntur.

Diog. L. II, 135. *Ἀνῄρει δέ, φασί, καὶ τὰ ἀποφατικὰ τῶν ἀξιωμάτων, καταφατικὰ τιθείς· καὶ τούτων τὰ ἁπλᾶ προσδεχόμενος τὰ οὐχ ἁπλᾶ ἀνῄρει, λέγων*) συνημμένα καὶ συμπεπλεγμένα.* 245

Propositiones negativas idcirco repudiasse videtur, quod veritatem nonnisi affirmando exprimi posse censebat. *Συνημμένα* quae dicantur patet ex n. 235; quid *ἀξίωμα συμπεπλεγμένον* ex Diog. L. VII, 72. *συμπεπλεγμένον δέ ἐστιν ἀξίωμα ὃ ὑπό τινων συμπλεκτικῶν συνδέσμων συμπέπλεκται, οἷον Καὶ ἡμέρα ἐστὶ καὶ φῶς ἐστί.* Hoc Menedemo captiosum visum esse dixeris, quia, si tales propositiones sequi liceret, multitudo rerum poni videretur. Sed cavebat sibi etiam a simpliciter affirmativis; v. Simplic. ad Arist. Phys. fol. 20 a. *Οἱ δὲ ἐκ τῆς Ἐρετρίας οὕτω τὴν ἀπορίαν ἐφοβήθησαν, ὥστε λέγειν μηδὲν κατὰ μηδενὸς κατηγορεῖσθαι, ἀλλ' αὐτὸ καθ' αὑτὸ ἕκαστον λέγεσθαι, οἷον ὁ ἄνθρωπος ἄνθρωπος καὶ τὸ λευκὸν λευκόν.* His plurimum differebat a Diodoro, minus a Stilpone, v. n. 239. Praeterea haec Aristotelis verba: *Οἱ δὲ τὴν λέξιν μετερρύθμιζον, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐ λευκός ἐστιν ἀλλὰ λελεύκωται, οὐδὲ βαδίζων ἐστὶν ἀλλὰ βαδίζει, ἵνα μή ποτε τὸ ἔστι προσάπτοντες πολλὰ εἶναι ποιῶσι τὸ ἕν, ὡς μοναχῶς λεγομένου τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ὄντος*, Phys. I, 2, ad Menedemum revocantur ab Ioanne Philop. ad h. l.; sed obstat et temporum ratio et Megaricorum cum Eretriacis similitudo, quam ut in ceteris deprehendimus, ita de hoc ipso placito testatur Simplicius l. l.

---

*) Cobet. *λέγω δέ.*

CAPUT VI.

PLATO ET ACADEMIA VETUS.

---

1. Plato.

a. De vita eius ac scriptis.

246 **Diog. L. III, 1.** *Πλάτων Ἀρίστωνος καὶ Περικτιόνης ἢ Πωτώνης *), ἥτις τὸ γένος ἀνέφερεν εἰς Σόλωνα, Ἀθηναῖος. — — φασὶ δὲ καὶ τὸν πατέρα αὐτοῦ ἀνάγειν εἰς Κόδρον τὸν Μελάνθου, οἵτινες ἀπὸ Ποσειδῶνος ἱστοροῦνται κατὰ Θρασύλον* [a]. — — 2. *Καὶ γίνεται ὁ Πλάτων, ὥς φησιν Ἀπολλόδωρος ἐν Χρονικοῖς, ὀγδόῃ καὶ ὀγδοηκοστῇ Ὀλυμπιάδι, Θαργηλιῶνος ἑβδόμῃ, καθ' ἣν Δήλιοι τὸν Ἀπόλλωνα γενέσθαι φασί. τελευτᾷ δ', ὥς φησιν Ἕρμιππος, ἐν γενεθλίοις **) δειπνῶν, τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς ὀγδόης καὶ ἑκατοστῆς Ὀλυμπιάδος, βιοὺς ἔτος ἓν πρὸς τοῖς ὀγδοήκοντα* [b].

a) Cf. Procul. Tim. p. 25 sq. Solonem parum accurate inter maternos proavos numerant, v. Plat. Tim. p. 20 E; Charm. p. 155 A, 157 E; et claudicat etiam in ceteris illud, quod apud Diogenem et Proculum habetur, stemma. Verum intercedebat affinitas inter utramque, Platonis ac Solonis, prosapiam, eoque nomine Critias, qui erat inter triginta tyrannos, Platoni cognatus erat. Cf. C. F. Hermann *Gesch. u. System d. Platon. Philos.* I, p. 23 sq. — b) Cf. Clint. F. H. in ann. 429 et 347. Natus est eodem anno quo Pericles mortuus est, Diog. L. III, 3. De nomine Platonis v. Diog. L. III, 4 et quos citat Menag. ib. Narrant eum prius Aristoclem appellatum fuisse, deinde Platonem, idque propter pectoris frontisque latitudinem; cf. Senec. Ep. 58, 27 et Olympiod. Vit. Plat. ap. Menag. p. 583. *ἐκλήθη δ' οὕτως διὰ τὸ δύο μόρια τοῦ σώματος ἔχειν πλατύτατα, τό τε στέρνον καὶ τὸ μέτωπον, ὡς δηλοῦσι πανταχοῦ αἱ ἀνακείμεναι αὐτοῦ εἰκόνες οὕτω φαινόμεναι.*

---

*) Vulg. *Ποτώνης*. Cod. Monac. et Vindob. 106 *Πωτώνης*. Cf. Boeckh. *Urk. üb. d. Seewes.* p. 289. — **) Diog. L. *ἐν γάμοις*. Sed cf. Senec. Ep. 58, Clinton ad a. 347.

Diog. L. III, 5. Ἐφιλοσόφει δὲ τὴν ἀρχὴν *) — 247 καθ' Ἡράκλειτον [a]· ἔπειτα μέντοι μέλλων ἀγωνιεῖσθαι τραγῳδίᾳ, πρὸ τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου **) Σωκράτους ἀκούσας κατέφλεξε τὰ ποιήματα [b]. — — 6. τοὐντεῦθεν δὴ γεγονώς, φασίν, εἴκοσιν ἔτη διήκουσε Σωκράτους· ἐκείνου δ' ἀπελθόντος — — γενόμενος ὀκτὼ καὶ εἴκοσιν ἐτῶν — εἰς Μέγαρα πρὸς Εὐκλείδην σὺν καὶ ἄλλοις τισὶ Σωκρατικοῖς ὑπεχώρησεν [c]. ἔπειτα εἰς Κυρήνην ἀπῆλθε πρὸς Θεόδωρον τὸν μαθηματικόν· κἀκεῖθεν εἰς Ἰταλίαν πρὸς τοὺς Πυθαγορικοὺς Φιλόλαον καὶ Εὔρυτον· ἔνθεν τε εἰς Αἴγυπτον παρὰ τοὺς προφήτας [d].

a) Heraclitea philosophia a Cratylo institutus esse perhibetur, v. Aristot. Met. *Α*, 6. Commentum est quod narrat Diog. L. III, 6, Cratylum a Platone post mortem Socratis et una cum Hermogene (apud Anonym. Vit. Plat. p. 13 nominatur Hermippus) Eleatico auditum esse; v. Ast *Platon's Leben u. Schriften* p. 20. Imo credibile est eum haec placita, Eleaticorum et Pythagoreorum, eodem tempore quo Socrati operam dabat percepisse, ope condiscipulorum, Euclidis et, qui Philolaum audiverant (Boeckh Philol. p. 104 sq.), Simmiae et Cebetis. Ad Pythagoreos quod attinet, absonum quod narratur horum disciplinam haud prius didicisse quam ubi in Italia peregrinatus sit. Ceterum alii complures Pythagoreos, qui eum instituerint, enumerant, cf. Cic. de Fin. V, 29, Diog. L. III, 6; alii Platonem in hoc studio Philolai libro usum esse memorant, Diog. L. III, 9. — b) Cf. Aelian. V. H. II, 30. Praeter tragoedias etiam dithyrambos et melica carmina condidisse dicitur, v. Diog. L. III, 5; Aelian. l. l. Quae sub eius nomine etiam nunc feruntur epigrammata, v. Anthol. Pal. et Planud. passim, pro spuriis habentur. Socratem, quem octo vel novem annos sectatus est, Platonem plurimi fecisse cernitur ex Xenoph. Mem. III, 6, 1. — c) Cf. Diog. L. II, 106. Sed constat Platonem tunc non XXVIII, sed XXIX vel XXX annos natum fuisse. — d) Cic. de Rep. I, 10, 16. *Audisse te credo Platonem Socrate mortuo primum in Aegyptum discendi causa, post*

---

*) Omisimus quae sequuntur post *ἀρχήν, ἐν Ἀκαδημίᾳ, εἶτα ἐν τῷ κήπῳ τῷ παρὰ τὸν Κολωνόν*, ab aliena manu, ut videtur, aut secundis curis ab ipso Diogene addita. Cf. quae leguntur III, 56. *Διονυσίοις — Χύτροις*, et infra n. 378. not. crit. — **) *πρὸ τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου* est i. q. *πρὸ τῶν Διονυσίων*, v. Aelian. l. in not. b. cit.

in Italiam et in Siciliam contendisse ut Pythagorae inventa perdisceret, eumque et cum Archyta Tarentino et cum Timaeo Locro multum fuisse et Philolai commentarios esse nactum, quumque eo tempore in his locis Pythagorae nomen vigeret, illum se et hominibus Pythagoreis et studiis illis dedisse. Cf. de Fin. l. c. Videtur primum Cyrenas perrexisse (de Theodoro mathematico constat ex Theaeteto), deinde in Aegyptum. Utrobique mathematicis potissimum disciplinis operam dedit, quas apprime doctus erat. Deinde Italiam petiit et Siciliam, philosophiae et omnium litterarum laude clarissimam utramque. Quae de Magis, Chaldaeis, Indis narrantur, ficta sunt omnia. Cf. C. F. Hermann l. c. p. 51 sqq. — Philolaum exploratum est mortuum fuisse cum Plato Italiam visitaret. De eius libro cf. supra n. 100.

248 Diog. L. III, 18. Τρὶς δὲ πέπλευκεν εἰς Σικελίαν· πρῶτον μὲν κατὰ θέαν τῆς νήσου καὶ τῶν κρατήρων, ὅτε καὶ Διονύσιος ὁ Ἑρμοκράτους, τύραννος ὤν, ἠνάγκασεν ὥστε συμμῖξαι αὐτῷ· ὁ δὲ διαλεγόμενος περὶ τυραννίδος — προσέκρουσεν αὐτῷ [a]. 21. δεύτερον πρὸς νεώτερον ἧκε Διονύσιον, αἰτῶν γῆν καὶ ἀνθρώπους τοὺς κατὰ τὴν πολιτείαν αὐτοῦ ζησομένους. ὁ δὲ καίπερ ὑποσχόμενος οὐκ ἐποίησεν. ἔνιοι δέ φασι καὶ κινδυνεῦσαι αὐτὸν ὡς ἀναπείθοντα Δίωνα καὶ Θεοδόταν ἐπὶ τῇ τῆς νήσου ἐλευθερίᾳ· ὅτε καὶ Ἀρχύτας αὐτὸν ὁ Πυθαγορικός, γράψας ἐπιστολὴν πρὸς Διονύσιον, παρῃτήσατο καὶ διέσωσεν εἰς Ἀθήνας. 23. τρίτον ἦλθε διαλλάξων Δίωνα Διονυσίῳ· οὐ τυχὼν δὲ ἄπρακτος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα [b].

a) Secundum Dionysium seniorem tyranni imaginem expressisse putatur Republ. VIII, p. 567 sqq., cf. Aristot. Polit. V, 9, 5, Aelian. Var. Hist. I, 20, Cic. Tuscul. V, 20, Diod. XIV, 109. Dionysius cum eodem tempore cum Spartanis contra Athenienses foedus fecisset, libertate et severitate Platonis offensus eum tanquam bello captum Spartanorum legato tradidit, qui eum in Aegina insula vendidit, ubi Anniceris Cyrenaeus (quem cave confundas cum philosopho, v. supra n. 212, not. f) eum redemisse traditur, cf. Diog. L. III, 20. Altera peregrinatio fere viginti annis post locum habuit, cum Plato senior a Dione ut Dionysium iuniorem adiret instigatus esset. — b) Copiosius haec persequitur Plutarchus v.

Dionis 13 sq. Fluxerunt ex epistolis quae circumferuntur Platonis, quas credibile est, si non ab ipso Platone, tamen secundum res vere gestas compositas esse, v. C. F. Hermann l. c. p. 423 sqq. Videntur autem Plato eiusque familiares speravisse fore ut Dionysius adolescens, non male cordatus sed prave educatus, philosophia perdiscenda ad meliores fruges redigi posset, ut ait ipse Plato de Legg. IV, p. 709 E sqq. optimam legislatori civitatis constituendae ansam dari, quando tyrannum invenerit adolescentem ac satis bonae ad discendum et agendum indolis. De Archyta Tarentino v. supra n. 100.

Diog. L. III, 41. *Καὶ ἐτάφη ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ, ἔνθα* 249
τὸν πλεῖστον χρόνον διετέλεσε φιλοσοφῶν· ὅθεν καὶ Ἀκαδημαϊκὴ προσηγορεύθη ἡ ἀπ' αὐτοῦ αἵρεσις.

Academia gymnasium erat suburbanum, ante Dipylum situm. Plato hortulum in ea regione sibi comparaverat, qui transiit ad eius heredes, v. Diog. L. III, 20, Suid. v. *Πλάτων*. Ibi suos docebat, per colloquia, ut videtur; certe ipse eam institutionem, quae fieret colloquendo, continuis orationibus longe praeferendam esse censebat; v. Protag. p. 334 D; Gorg. p. 461 D. Quamquam et perpetuis eum nonnunquam sermonibus usum esse insignis testis est Aristoxenus Harm. Elem. II, p. 30 ed. Meibom.: *Βέλτιον ἴσως ἐστὶ τὸ προδιελθεῖν τὸν τρόπον τῆς πραγματείας τί ποτ' ἐστίν, ἵνα προγιγνώσκοντες ὥσπερ ὁδὸν ᾗ βαδιστέον ῥᾷδιον πορευώμεθα εἰδότες τε κατὰ τί μέρος ἐσμὲν αὐτῆς, καὶ μὴ λάθωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς παρυπολαμβάνοντες τὸ πρᾶγμα, καθάπερ Ἀριστοτέλης ἀεὶ διηγεῖτο τοὺς πλείστους τῶν ἀκουσάντων παρὰ Πλάτωνος τὴν περὶ τἀγαθοῦ ἀκρόασιν παθεῖν. προσιέναι μὲν γὰρ ἕκαστον ὑπολαμβάνοντα λήψεσθαί τι τῶν νομιζομένων τούτων ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν, οἷον πλοῦτον, ὑγίειαν, ἰσχύν, τὸ ὅλον εὐδαιμονίαν τινὰ θαυμαστήν. ὅτε δὲ φανείησαν οἱ λόγοι περὶ μαθημάτων καὶ ἀριθμῶν καὶ γεωμετρίας καὶ ἀστρολογίας, καὶ τὸ πέρας ὅτι ἀγαθόν ἐστιν ἕν, παντελῶς οἶμαι παράδοξόν τι ἐφαίνετο αὐτοῖς.* Haec igitur Platonis acroamata excipiebant discipuli, Aristoteles, Speusippus, Xenocrates, Heraclides, Hestiaeus: unde dictae *αἱ ἄγραφοι συνουσίαι*, v. Simpl. Phys. fol. 32 b. 104 b., sive *ἄγραφα δόγματα*, Arist. Phys. IV, 2, cf. Brandis de perditis Aristot. libris p. 3 sqq., *Handb. der Gesch. d. Gr.-Röm. Philos.* II, 1, p. 180. Ex posteriore loco simul Aristotelem patet acroamata iudicasse nil nisi aliam formam eiusdem quae vulgo in colloquiis tradita fuerat doctrinae continere. Sed dialogi longo saepius ab eo laudantur.

250 **Dionys. Hal. de Compos. Verbor. 25, p. 208. Rsk.** *Ὁ δὲ Πλάτων τοὺς ἑαυτοῦ διαλόγους κτενίζων καὶ βοστρυχίζων καὶ πάντα τρόπον ἀναπλέκων οὐ διέλιπεν ὀγδοήκοντα γεγονὼς ἔτη. πᾶσι γὰρ δή που τοῖς φιλολόγοις γνώριμα τὰ περὶ τῆς φιλοπονίας τἀνδρὸς ἱστορούμενα, τά τ' ἄλλα καὶ δὴ καὶ τὰ περὶ τὴν δέλτον, ἣν τελευτήσαντος αὐτοῦ λέγουσιν εὑρεθῆναι ποικίλως μετακειμένην τὴν ἀρχὴν τῆς πολιτείας ἔχουσαν τήνδε· „Κατέβην χθὲς εἰς Πειραιᾶ μετὰ Γλαύκωνος τοῦ Ἀρίστωνος".*

Cf. Quintil. Inst. Orat. VIII, 6, 64; Euphorion et Panaetius ap. Diog. L. III, 27. Iteratis illis curis consentaneum est non modo sermonem sed etiam sententias immutatas esse neque constitisse ante mortem Platonis: unde perspicuum est quam lubricum sit ex ipsis dialogis de tempore quo singuli prodierint iudicare. De quo pauca sunt a veteribus tradita. Phaedrum primum Platonis opus esse testantur Diog. L. III, 35, Olymp. V. Plat. p. 584, Lysidem vivo Socrate editum Diog. L. III, 35, Anonym. V. Plat. p. 13. Alia narratio exstat apud Athenaeum XI, p. 505 D, quae si vera est, Gorgias non diu post mortem Socratis editus fuerit. Leges postremum opus putabantur; Diog. L. III, 37. Bona fortuna factum, quod rarum est in litteris Graecis, ut quae scripta Platonis a veteribus pro genuinis habebantur, ea omnia aetatem superaverint. Ab Aristophane Byzantio in trilogias digesta erant, a Thrasylo et Dercyllida in tetralogias; cf. Diog. L. III, 56 sqq. 61; Albinus c. 6, p. 129 Fisch. Etiam quae nunc spuria habentur omnia, praeter definitiones, in catalogum Thrasyli recepta erant. Inter recentiores praeter Schleiermacherum cf. G. W. Nitzsch de Platonis Phaedro, Kil. 1833, C. F. Hermann l. c. p. 343 sqq., et quae contra hos disputantur a Rittero *Gesch. d. Philos.* II, p. 188 sqq. ed. 2, et Brandisio *Handb.* II, 1, p. 151—176.

251 **Diog. L. III, 62.** *Νοθεύονται δὲ τῶν διαλόγων ὁμολογουμένως Μίδων ἢ Ἱπποτρόφος, Ἐρυξίας ἢ Ἐρασίστρατος, Ἀλκυών, Ἀκέφαλοι ἤ, Σίσυφος *), Ἀξίοχος, Φαίακες, Δημοδόκος, Χελιδών, Ἑβδόμη, Ἐπιμενίδης.*

Eryxias et Axiochus, Acephali insuper et dialogus *περὶ ἀρετῆς* tribuebantur Aeschini Socratico, v. Diog. L. II, 60. Suid. s. v.

*) Vulg. *Ἀκέφαλοι ἢ Σίσυφοι.* Singularis est in cod. Monac. et vers. Ambros.

Αἰσχίνης et *Ἀξίοχος*, all. Sed ex Eryxia Aeschinis quae a veteribus citantur, ea in nostro Eryxia non inveniuntur; v. Letronne *quelques remarques historiques et littéraires sur les dialogues dits Socratiques. Journ. d. Sav. Novbr.* 1820, p. 673 sq. De Acephalis Suidas v. *Αἰσχίνης — — καὶ οἱ καλούμενοι Ἀκέφαλοι* (h. e. qui carebant prooemio) *Φαίδων, Πολύαινος, Δράκων, Ἐρυξίας, περὶ ἀρετῆς, Ἐρασίστρατος, Σκυθικοί*: ad quos septem si addideris dialogum *περὶ δικαίου*, cf. Hermann l. c. p. 415. 579, efficiuntur octo. Ad eundem Aeschinem etiam Alcibiades II. a nonnullis referebatur, ab aliis Xenophonti tributus; v. Diog. L. II, 61. 62; Athen. V, p. 220 C; XI, p. 506 C. Anterastas in catalogum receperat Thrasylus, dubitans tamen an sint adulterini; Diog. L. IX, 37. Dubitabatur etiam de Hipparcho; v. Aelian. V. H. VIII, 2. Porro Leges nonnulli a Philippo Opuntio ex tabulis cereis transscriptas esse tradiderunt, eiusdemque Philippi Epinomis esse putabatur, v. infra n. 288, not. Ad omnem quaestionem cum plurimum valeat Aristotelis auctoritas, attinebit eos dialogos enumerare, quorum hic meminit. Et creberrime quidem laudantur Timaeus et Respublica, velut Phys. IV, 2; Pol. II, 1 etc. Praeterea citantur: Phaedo, Meteor. II, 2, de Gen. et Corr. II, 9; ex Convivio oratio Aristophanis, Pol. II, 4; Leges, ib. II, 6. 7. 9; Meno, Anal. pr. II, 21, Anal. post. I, 1; Gorgias, Soph. El. 12; Euthydemus, ib. 20; Hippias minor, Met. Δ, 29; Menexenus, Rhet. III, 14. De ceteris quibus Aristoteles in Platonis doctrina describenda utebatur fontibus deque eius auctoritate in Platone iudicando recte aestimanda cf. Trendelenburg Platonis de ideis et numeris doctrina ex Aristot. illustrata, Lips. 1832; Ed. Zeller *Platon. Studien, Tüb.* 1839, p. 199—291.

b. De philosophia in genere eiusque partibus.

Conviv. p. 203 E. Θεῶν οὐδεὶς φιλοσοφεῖ οὐδ' ἐπι- 252
θυμεῖ σοφὸς γενέσθαι· ἔστι γάρ· οὐδ' εἴ τις ἄλλος σοφός, οὐ φιλοσοφεῖ [a]. οὐδ' αὖ οἱ ἀμαθεῖς φιλοσοφοῦσιν οὐδ' ἐπιθυμοῦσι σοφοὶ γενέσθαι· αὐτὸ γὰρ τοῦτό ἐστι χαλεπὸν ἀμαθία, τὸ μὴ ὄντα καλὸν κἀγαθὸν μηδὲ φρόνιμον δοκεῖν αὐτῷ εἶναι ἱκανόν [b]. οὔκουν ἐπιθυμεῖ ὁ μὴ οἰόμενος ἐνδεὴς εἶναι οὗ ἂν μὴ οἴηται ἐπιδεῖσθαι [c]. Τίνες οὖν, ἔφην ἐγώ, ὦ Διοτίμα, οἱ φιλοσοφοῦντες, εἰ μήτε οἱ σοφοὶ μήτε οἱ ἀμαθεῖς; Δῆλον δή, ἔφη, τοῦτό γε ἤδη καὶ παιδί, ὅτι οἱ μεταξὺ τούτων ἀμφοτέρων [d].

a) Phaedr. p. 278 D. *τὸ μὲν σοφόν, ὦ Φαῖδρε, καλεῖν ἔμοιγε μέγα δοκεῖ καὶ θεῷ μόνῳ πρέπειν, τὸ δὲ ἢ φιλόσοφον ἢ τοιοῦτόν τι μᾶλλόν τε ἂν αὐτῷ ἁρμόττοι καὶ ἐμμελεστέρως ἔχοι.* Cf. Proleg. n. 1. — b) Rep. II, p. 376 B. *τό γε φιλομαθὲς καὶ φιλόσοφον ταὐτόν.* *Ἀμαθής* est qui nil sciens putat se scire aliquid, v. Soph. p. 229 C. *ἀγνοίας δ' οὖν μέγα τι μοι δοκῶ καὶ χαλεπὸν ἀφωρισμένον ὁρᾶν εἶδος, πᾶσι τοῖς ἄλλοις αὐτῆς ἀντίσταθμον μέρεσιν.* § *Ποῖον δή;* § *Τὸ μὴ κατειδότα τι δοκεῖν εἰδέναι· δι' οὗ κινδυνεύει πάντα ὅσα διανοίᾳ σφαλλόμεθα γίγνεσθαι πᾶσιν.* § *Ἀληθῆ.* § *Καὶ δὴ καὶ τούτῳ γε οἶμαι μόνῳ τῆς ἀγνοίας ἀμαθίαν τοὔνομα προσρηθῆναι.* Tim. p. 86 B. *νόσον μὲν δὴ ψυχῆς ἄνοιαν ξυγχωρητέον, δύο δ' ἀνοίας γένη, τὸ μὲν μανίαν, τὸ δὲ ἀμαθίαν.* — c) Propterea admiratio initium philosophiae esse ponitur Theaet. p. 155 D. *μάλα γὰρ φιλοσόφου τοῦτο τὸ πάθος, τὸ θαυμάζειν· οὐ γὰρ ἄλλη ἀρχὴ φιλοσοφίας ἢ αὕτη.* Cf. in Aristotele n. 306. — d) In sequentibus Amorem, quem *Πόρου* et *Πενίας* filium esse fingit, *μεταξὺ ἀμφοτέρων* esse docet: *ἔστι γὰρ δὴ τῶν καλλίστων ἡ σοφία, Ἔρως δ' ἐστὶν ἔρως περὶ τὸ καλόν, ὥστε ἀναγκαῖον Ἔρωτα φιλόσοφον εἶναι, φιλόσοφον δὲ ὄντα μεταξὺ εἶναι σοφοῦ καὶ ἀμαθοῦς.* Amor enim ille, quem Plato dicit, per pulchrum fertur ad verum, idque non solum ipse appetit, sed in aliorum quoque animis excitare et procreare studet nunquam satiatus, verum semper adnitens, v. Phaedr. p. 249 D sqq., Conviv. p. 201 D sqq. Similiter veri philosophi sunt *οἱ τῆς ἀληθείας φιλοθεάμονες*, ut ait De Rep. V, p. 475 E, tametsi nunquam omnem veritatem in hac quidem vita amplecti valeant. Solus enim deus absolute sapiens est, Parm. p. 134 C, neque nobis convenit nisi deo quam simillimis fieri philosophando; cf. Phaed. p. 66 B sqq., Theaet. p. 176 B.

253 **De Rep. V, p. 476 E.** *Ἀλλ' ἡμῖν εἰπὲ τόδε· ὁ γιγνώσκων γιγνώσκει τὶ ἢ οὐδέν; σὺ οὖν μοι ὑπὲρ ἐκείνου ἀποκρίνου. Ἀποκρινοῦμαι, ἔφη, ὅτι γιγνώσκει τι. Πότερον ὂν ἢ οὐκ ὄν; Ὄν· πῶς γὰρ ἂν μὴ ὄν γέ τι γνωσθείη; Ἱκανῶς οὖν τοῦτο ἔχομεν, κἂν εἰ πλεοναχῇ σκοποῖμεν, ὅτι τὸ μὲν παντελῶς ὂν παντελῶς γνωστόν, μὴ ὂν δὲ μηδαμῇ πάντῃ ἄγνωστον; Ἱκανώτατα. Εἶεν· εἰ δὲ δή τι οὕτως ἔχει ὡς εἶναί τε καὶ μὴ εἶναι, οὐ μεταξὺ ἂν κέοιτο τοῦ εἰλικρινῶς ὄντος καὶ τοῦ αὖ μηδαμῇ ὄντος; Μεταξύ. Οὐκοῦν ἐπὶ μὲν τῷ ὄντι γνῶσις ἦν, ἀγνωσία δ' ἐξ ἀνάγκης ἐπὶ τῷ μὴ ὄντι, ἐπὶ τῷ μεταξὺ δὲ τούτῳ*

μεταξύ τι καὶ ζητητέον ἀγνοίας τε καὶ ἐπιστήμης, εἴ τι τυγχάνει ὂν τοιοῦτον; Πάνυ μὲν οὖν. Ἆρ' οὖν λέγομέν τι δόξαν εἶναι; Πῶς γὰρ οὔ; Πότερον ἄλλην δύναμιν ἐπιστήμης ἢ τὴν αὐτήν; Ἄλλην. Ἐπ' ἄλλῳ ἄρα τέτακται δόξα καὶ ἐπ' ἄλλῳ ἐπιστήμη, κατὰ τὴν αὐτὴν δύναμιν ἑκατέρα τὴν αὑτῆς. Οὕτως. Tim. p. 51 E. Δύο δὴ λεκτέον ἐκείνω (sc. νοῦν καὶ δόξαν ἀληθῆ), διότι χωρὶς γεγόνατον ἀνομοίως τε ἔχετον. τὸ μὲν γὰρ αὐτῶν διὰ διδαχῆς, τὸ δ' ὑπὸ πειθοῦς ἡμῖν ἐγγίγνεται· καὶ τὸ μὲν ἀεὶ μετὰ ἀληθοῦς λόγου, τὸ δὲ ἄλογον· καὶ τὸ μὲν ἀκίνητον πειθοῖ, τὸ δὲ μεταπειστόν· καὶ τοῦ μὲν πάντα ἄνδρα μετέχειν φατέον, νοῦ δὲ θεούς, ἀνθρώπων δὲ γένος βραχύ τι.

Cf. Theaet. p. 151 E, ubi scientiam neque sensuum perceptionibus (αἰσθήσει) constare posse demonstrat, cum id quod sensibus percipitur (φαντασία) aliis aliud esse videatur, neque hominum opinionibus (δόξαις) contineri, etiamsi fuerint rectae et verae: quas nomine ab Antisthene fortassis inducto solet appellare τὴν ἀληθῆ s. ὀρθὴν δόξαν, cf. Brandis *Handb.* II, 1, p. 202. Quae ita distat a scientia, ut sentiat quidem quod verum sit, sed id quod sentit exponere nequeat, Conviv. p. 202. *οὐκ ᾔσθησαι ὅτι ἔστι τι μεταξὺ σοφίας καὶ ἀμαθίας; Τί τοῦτο; Τὸ ὀρθὰ δοξάζειν καὶ ἄνευ τοῦ ἔχειν λόγον δοῦναι οὐκ οἶσθ', ἔφη, ὅτι οὔτε ἐπίστασθαί ἐστιν· ἄλογον γὰρ πρᾶγμα πῶς ἂν εἴη ἐπιστήμη; οὔτε ἀμαθία· τὸ γὰρ τοῦ ὄντος τυγχάνον πῶς ἂν εἴη ἀμαθία; ἔστι δὲ δή που τοιοῦτον ἡ ὀρθὴ δόξα, μεταξὺ φρονήσεως καὶ ἀμαθίας.* Cf. Meno p. 97 B sqq., ubi eandem opinionem ad recte quidem agendum sufficere concedit, sed minime sibi constare eam demonstrat, ut scientia quasi adstringi et corroborari debeat: *καὶ γὰρ αἱ δόξαι αἱ ἀληθεῖς, ὅσον μὲν ἂν χρόνον παραμένωσι, καλὸν τὸ χρῆμα· καὶ πάντα τἀγαθὰ ἐργάζονται· πολὺν δὲ χρόνον οὐκ ἐθέλουσι παραμένειν, ἀλλὰ δραπετεύουσιν ἐκ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε οὐ πολλοῦ ἄξιαί εἰσιν, ἕως ἄν τις αὐτὰς δήσῃ αἰτίας λογισμῷ. — ἐπειδὰν δὲ δεθῶσι, πρῶτον μὲν ἐπιστῆμαι γίγνονται, ἔπειτα μόνιμοι· καὶ διὰ ταῦτα δὴ τιμιώτερον ἐπιστήμη ὀρθῆς δόξης ἐστί, καὶ διαφέρει δεσμῷ ἐπιστήμη ὀρθῆς δόξης.* Cf. Theaet. p. 210 A. Neque omnino ea virtus, quae recta opinione duntaxat et consuetudine ducitur, ad sapientiam quidquam valet, cum tanquam fato divino (*θείᾳ μοίρᾳ*) et

casu contingat mortalibus, non philosophando ac scientia, v. Meno p. 99 B sqq., ubi inter alia: *Οὐκοῦν εἰ μὴ ἐπιστήμῃ, εὐδοξίᾳ δὴ τὸ λοιπὸν γίγνεται· ᾗ οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες χρώμενοι τὰς πόλεις ὀρθοῦσιν, οὐδὲν διαφερόντως ἔχοντες πρὸς τὸ φρονεῖν ἢ οἱ χρησμῳδοί τε καὶ οἱ θεομάντεις· καὶ γὰρ οὗτοι λέγουσι μὲν ἀληθῆ καὶ πολλά, ἴσασι δὲ οὐδὲν ὧν λέγουσιν.* Adde Phaed. p. 82 A. *οἱ τὴν δημοτικήν τε καὶ πολιτικὴν ἀρετὴν ἐπιτετηδευκότες, ἣν δὴ καλοῦσι σωφροσύνην τε καὶ δικαιοσύνην, ἐξ ἔθους τε καὶ μελέτης γεγονυῖαν ἄνευ φιλοσοφίας τε καὶ νοῦ.* Scientia vero, quam persequitur philosophia (Euthydem. p. 288 D. *ἡ δέ γε φιλοσοφία κτῆσις ἐπιστήμης*) constat cognitione *τοῦ παντελῶς ὄντος*, quod aliis locis appellatur *τὸ ὄντως ὄν, ἡ ἀλήθεια, τὸ νοούμενον* etc., quippe quod intellectu (*τῷ νῷ, τῇ νοήσει*) comprehenditur, non sensibus, neque opinando. Dicitur autem scientia sensu absoluto, quae versatur circa res et causas immutabiles, Phaedr. p. 247 D. *καθορᾷ δὲ ἐπιστήμην, οὐχ ᾗ γένεσις πρόσεστιν, οὐδ' ἥ ἐστί που ἑτέρα ἐν ἑτέρῳ οὖσα ὧν ἡμεῖς νῦν ὄντων καλοῦμεν, ἀλλὰ τὴν ἐν τῷ ὅ ἐστιν ὂν ὄντως ἐπιστήμην οὖσαν*, et quae consummatam rerum veritatem omniumque scientiarum rationes complectitur, Parmen. p. 134 A. *Οὐκοῦν καὶ ἐπιστήμη, αὐτὴ μὲν ὅ ἔστιν ἐπιστήμη, τῆς ὅ ἔστιν ἀλήθεια αὐτῆς ἂν ἐκείνης εἴη ἐπιστήμη;* De Rep. V, p. 475 B. *Οὐκοῦν καὶ τὸν φιλόσοφον σοφίας φήσομεν ἐπιθυμητὴν εἶναι, οὐ τῆς μὲν τῆς δ' οὔ, ἀλλὰ πάσης;* Charm. p. 166 C. *αἱ μὲν ἄλλαι πᾶσαι ἄλλου εἰσὶν ἐπιστῆμαι, ἑαυτῶν δ' οὔ, ἡ δὲ μόνη* (sc. *ἡ σωφροσύνη*, quae hoc loco dicitur eodem sensu quo summa scientia) *τῶν τε ἄλλων ἐπιστημῶν ἐπιστήμη ἐστὶ καὶ αὐτὴ ἑαυτῆς.* Consentaneum est ut nonnisi unam scientiam esse putemus, Sophist. p. 257 C. *μία μὲν ἐστί που καὶ ἐκείνη, τὸ δ' ἐπί τῳ γιγνόμενον μέρος αὐτῆς ἕκαστον ἀφορισθὲν ἐπωνυμίαν ἴσχει τινὰ ἑαυτῆς ἰδίαν· διὸ πολλαὶ τέχναι τ' εἰσὶ λεγόμεναι καὶ ἐπιστῆμαι.* Philosopho ante ceteras artes colendae sunt musica et mathematica, quarum illa animum liberat et temperat et pulchri sensu imbuit, De Rep. III, p. 401 C sq., 410 C sqq., haec peculiariter pertinet ad *τὴν διάνοιαν*, quae media est inter opinionem et scientiam, De Rep. VII, p. 523 sqq., 533 sqq.

254 **Sophist. p. 253 B.** *ΞΕ. Τί δ'; ἐπειδὴ καὶ τὰ γένη πρὸς ἄλληλα κατὰ τὰ τοιαῦτα [a] μίξεως ἔχειν ὡμολογήκαμεν, ἆρ' οὐ μετ' ἐπιστήμης τινὸς ἀναγκαῖον διὰ τῶν λόγων πορεύεσθαι τὸν ὀρθῶς μέλλοντα δείξειν ποῖα ποίοις συμφωνεῖ τῶν γενῶν καὶ ποῖα ἄλληλα οὐ δέχεται; καὶ δὴ καὶ διὰ πάντων εἰ συνέχοντα ἄττ' ἐστίν, ὥστε συμμίγνυσθαι δυνατὰ εἶναι, καὶ πάλιν ἐν ταῖς διαιρέσεσιν,*

εἰ δι' ὅλων ἕτερα τῆς διαιρέσεως αἴτια; ΘΕΑΙ. Πῶς γὰρ οὐκ ἐπιστήμης δεῖ, καὶ σχεδόν γε ἴσως τῆς μεγίστης; ΞΕ. Τίν' οὖν αὖ νῦν προσεροῦμεν, ὦ Θεαίτητε, ταύτην; ἢ πρὸς Διὸς ἐλάθομεν εἰς τὴν τῶν ἐλευθέρων ἐμπεσόντες ἐπιστήμην, καὶ κινδυνεύομεν ζητοῦντες τὸν σοφιστὴν πρότερον ἀνευρηκέναι τὸν φιλόσοφον [b]); ΘΕΑΙ. Πῶς λέγεις; ΞΕ. Τὸ κατὰ γένη διαιρεῖσθαι καὶ μήτε ταὐτὸν ὂν εἶδος ἕτερον ἡγήσασθαι μήτε ἕτερον ὂν ταὐτὸν μῶν οὐ τῆς διαλεκτικῆς φήσομεν ἐπιστήμης εἶναι; ΘΕΑΙ. Ναί, φήσομεν. ΞΕ. Οὐκοῦν ὅ γε τοῦτο δυνατὸς δρᾷν μίαν ἰδέαν διὰ πολλῶν, ἑνὸς ἑκάστου κειμένου χωρίς, πάντη διατεταμένην ἱκανῶς διαισθάνεται, καὶ πολλὰς ἑτέρας ἀλλήλων ὑπὸ μιᾶς ἔξωθεν περιεχομένας, καὶ μίαν αὖ δι' ὅλων πολλῶν ἐν ἑνὶ ξυνημμένην, καὶ πολλὰς χωρὶς πάντη διωρισμένας; τοῦτο δ' ἔστιν, ᾗ τε κοινωνεῖν ἕκαστα δύναται καὶ ὅπῃ μὴ διακρίνειν κατὰ γένος ἐπίστασθαι ΘΕΑΙ. Παντάπασι μὲν οὖν. ΞΕ. Ἀλλὰ μὴν τό γε διαλεκτικὸν οὐκ ἄλλῳ δώσεις, ὡς ἐγῷμαι, πλὴν τῷ καθαρῶς τε καὶ δικαίως φιλοσοφοῦντι. ΘΕΑΙ. Πῶς γὰρ ἂν ἄλλῳ δοίη τις;

a) Scilicet ut in sermonibus hominum alia elementa ac nomina cum aliis consociari possunt, alia non possunt, quo spectat ars grammatica; similiterque in ceteris artibus. — b) Sophistarum enim est rhetorica illa ad adulationem vulgi comparata, de qua v. Gorg. p. 462 B sqq., itemque perversa illa eristica, in fallaciis argumentationum et verborum aucupiis posita, cuius plurima exempla reperiuntur in Euthydemo, cf. Prantl *Gesch. d. Logik* I, p. 20 sqq. Omninoque Sophistarum ars non ars est, quae vere dici possit, sed *ἐμπειρία καὶ τριβή*, Gorg. p. 463 B, neque eorum scientia est scientia, sed nihil nisi *δοξαστικὴ ἐπιστήμη*, quae non veritatem sequitur, sed hominum opiniones, v. Soph. p. 232 C. Contra dialectica, a Socrate illa fundata (n. 201), praestantissima scientia est et in quo philosophi ars cummaxime conspiciatur, ardua illa quidem et difficillima, sed ad recte philosophandum recteque vivendum utique necessaria, cf. Phileb. p. 16 C sqq., qui locus citatur infra n. 262, De Rep. VII, p. 534 E. *Ἀρ' οὖν δοκεῖ σοι ὥσπερ θριγκὸς τοῖς μαθήμασιν ἡ διαλεκτικὴ ἡμῖν ἐπάνω κεῖσθαι, καὶ οὐκέτ' ἄλλο*

τούτου μάθημα ἀνωτέρω ὀρθῶς ἂν ἐπιτίθεσθαι, ἀλλ' ἔχειν ἤδη τέλος τὰ τῶν μαθημάτων;

255 **Protag. p. 352 A.** *Ἴθι δή μοι, ὦ Πρωταγόρα, καὶ τόδε τῆς διανοίας ἀποκάλυψον, πῶς ἔχεις πρὸς ἐπιστήμην; πότερον καὶ τοῦτό σοι δοκεῖ ὥσπερ τοῖς πολλοῖς ἀνθρώποις ἢ ἄλλως; δοκεῖ δὲ τοῖς πολλοῖς περὶ ἐπιστήμης τοιοῦτόν τε, οὐκ ἰσχυρὸν οὐδ' ἡγεμονικὸν οὐδ' ἀρχικὸν εἶναι· οὐδὲ ὡς περὶ τοιούτου αὐτοῦ ὄντος διανοοῦνται, ἀλλ' ἐνούσης πολλάκις ἀνθρώπῳ ἐπιστήμης οὐ τὴν ἐπιστήμην αὐτοῦ ἄρχειν, ἀλλ' ἄλλο τι, τοτὲ μὲν θυμόν, τοτὲ δὲ ἡδονήν, τοτὲ δὲ λύπην, ἐνίοτε δὲ ἔρωτα, πολλάκις δὲ φόβον, ἀτεχνῶς διανοούμενοι περὶ τῆς ἐπιστήμης ὥσπερ περὶ ἀνδραπόδου, περιελκομένης ὑπὸ τῶν ἄλλων ἁπάντων. ἆρ' οὖν καὶ σοὶ τοιοῦτόν τι περὶ αὐτῆς δοκεῖ ἢ καλόν τε εἶναι ἡ ἐπιστήμη καὶ οἷον ἄρχειν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐάν περ γιγνώσκῃ τις τἀγαθὰ καὶ τὰ κακά, μὴ ἂν κρατηθῆναι ὑπὸ μηδενός, ὥστε ἄλλ' ἄττα πράττειν ἢ ἃ ἂν ἡ ἐπιστήμη κελεύῃ, ἀλλ' ἱκανὴν εἶναι τὴν φρόνησιν βοηθεῖν τῷ ἀνθρώπῳ; Καὶ δοκεῖ, ἔφη, ὥσπερ σὺ λέγεις, ὦ Σώκρατες, καὶ ἅμα εἴ πέρ τῳ ἄλλῳ, αἰσχρόν ἐστι καὶ ἐμοὶ σοφίαν καὶ ἐπιστήμην μὴ οὐχὶ πάντων κράτιστον φάναι εἶναι τῶν ἀνθρωπείων πραγμάτων. Καλῶς γε, ἔφην ἐγώ, σὺ λέγων καὶ ἀληθῆ.* **Ib. p. 357 C.** *Ἤρεσθε δέ, εἰ μέμνησθε, ἡνίκα ἡμεῖς ἀλλήλοις ὡμολογοῦμεν ἐπιστήμης μηδὲν εἶναι κρεῖττον, ἀλλὰ τοῦτο ἀεὶ κρατεῖν, ὅπου ἂν ἐνῇ, καὶ ἡδονῆς καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων· ὑμεῖς δὲ δὴ ἔφατε τὴν ἡδονὴν πολλάκις κρατεῖν καὶ τοῦ εἰδότος ἀνθρώπου, ἐπειδὴ δὲ ὑμῖν οὐχ ὡμολογοῦμεν, μετὰ τοῦτο ἤρεσθ' ἡμᾶς Ὦ Πρωταγόρα τε καὶ Σώκρατες, εἰ μὴ ἔστι τοῦτο τὸ πάθημα ἡδονῆς ἡττᾶσθαι, ἀλλὰ τί ποτ' ἐστὶ καὶ τί ὑμεῖς αὐτό φατε εἶναι, εἴπετε ἡμῖν. εἰ μὲν οὖν τότε εὐθὺς ὑμῖν εἴπομεν ὅτι ἀμαθία, κατεγελᾶτε ἂν ἡμῶν· νῦν δ' ἐὰν ἡμῶν καταγελᾶτε, καὶ ὑμῶν αὐτῶν καταγελάσεσθε. καὶ γὰρ ὑμεῖς ὡμολογήκατε ἐπιστήμης*

ἐνδείᾳ ἐξαμαρτάνειν περὶ τὴν τῶν ἡδονῶν αἵρεσιν καὶ λυπῶν τοὺς ἐξαμαρτάνοντας· ταῦτα δέ ἐστιν ἀγαθά τε καὶ κακά. καὶ οὐ μόνον ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ πρόσθεν ἔτι ὡμολογήκατε ὅτι μετρητικῆς· ἡ δὲ ἐξαμαρτανομένη πρᾶξις ἄνευ ἐπιστήμης ἴστε που καὶ αὐτοὶ ὅτι ἀμαθίᾳ πράττεται· ὥστε τοῦτ' ἔστι τὸ ἡδονῆς ἥττω εἶναι, ἀμαθία ἡ μεγίστη. **Soph. p. 228 C.** *ΞΕ.* Ἀλλὰ μὴν ψυχήν γε ἴσμεν ἄκουσαν πᾶσαν πᾶν ἀγνοοῦσαν. *ΘΕΑΙ.* Σφόδρα γε. *ΞΕ.* Τό γε μὴν ἀγνοεῖν ἐστὶν ἐπ' ἀλήθειαν ὁρμωμένης ψυχῆς, παραφόρου ξυνέσεως γιγνομένης, οὐδὲν ἄλλο πλὴν παραφροσύνη. *ΘΕΑΙ.* Πάνυ μὲν οὖν. *ΞΕ.* Ψυχὴν ἄρα ἀνόητον αἰσχρὰν καὶ ἄμετρον θετέον. *ΘΕΑΙ.* Ἔοικεν.

Scientia igitur s. sapientia non est nisi quae in recte agendo cernatur. Desipit qui voluptati obnoxius est. Nemo tamen volens desipit neque peccat volens, cf. Protag. p. 345 D, Tim. p. 86 D, al. et supra in Socrate n. 208. Quamquam est quaedam desipientia, quae non vult doceri: quae mali hominis est et a philosophia abhorrentis, Lysis p. 208 A. *διὰ ταῦτα δὴ φαῖμεν ἂν καὶ τοὺς ἤδη σοφοὺς μηκέτι φιλοσοφεῖν, εἴτε θεοὶ εἴτε ἄνθρωποί εἰσιν οὗτοι* (n. 252), *οὐδ' αὖ ἐκείνους φιλοσοφεῖν τοὺς οὕτως ἄγνοιαν ἔχοντας ὥστε κακοὺς εἶναι· κακὸν γὰρ καὶ ἀμαθῆ οὐδένα φιλοσοφεῖν.*

Euthyd. p. 288 D. Σὺ δέ, ὦ Κλεινία, ἔφην, ἀνά- 256
μνησόν με πόθεν τότ' ἀπελίπομεν. ὡς μὲν οὖν ἐγᾦμαι, ἐνθένδε ποθέν. φιλοσοφητέον ὡμολογήσαμεν τελευτῶντες. ἦ γάρ; Ναί, ἦ δ' ὅς. Ἡ δέ γε φιλοσοφία κτῆσις ἐπιστήμης. οὐχ οὕτως; ἔφην. Ναί, ἔφη. Τίνα ποτ' οὖν ἂν κτησάμενοι ἐπιστήμην ὀρθῶς κτησαίμεθα; ἆρ' οὐ τοῦτο μὲν ἁπλοῦν, ὅτι ταύτην ἥτις ἡμᾶς ὀνήσει; Πάνυ γ', ἔφη. Ἆρ' οὖν ἄν τι ἡμᾶς ὀνήσειεν, εἰ ἐπισταίμεθα γιγνώσκειν περιιόντες ὅπου τῆς γῆς χρυσίον πλεῖστον κατορώρυκται; Ἴσως, ἔφη. Ἀλλὰ τὸ πρότερον, ἦν δ' ἐγώ, τοῦτό γε ἐξηλέγξαμεν, ὅτι οὐδὲν πλέον, οὐδ' εἰ ἄνευ πραγμάτων καὶ τοῦ ὀρύττειν τὴν γῆν τὸ πᾶν ἡμῖν χρυσίον γένοιτο· ὥστε οὐδ' εἰ τὰς πέτρας χρυσᾶς ἐπισταί-

μεθα ποιεῖν, οὐδενὸς ἂν ἀξία ἡ ἐπιστήμη εἴη. εἰ γὰρ μὴ κεχρῆσθαι ἐπιστησόμεθα τῷ χρυσίῳ, οὐδὲν ὄφελος αὐτοῦ ἐφάνη ὄν· ἢ οὐ μέμνησαι; ἔφην ἐγώ. Πάνυ γ', ἔφη, μέμνημαι. Οὐδέ γε, ὡς ἔοικε, τῆς ἄλλης ἐπιστήμης ὄφελος γίγνεται οὐδέν, οὔτε χρηματιστικῆς οὔτε ἰατρικῆς οὔτε ἄλλης οὐδεμιᾶς, ἥτις ποιεῖν τι ἐπίσταται, χρῆσθαι δὲ μὴ ᾧ ἂν ποιήσῃ. οὐχ οὕτω; Συνέφη. Οὐδέ γε εἴ τις ἔστιν ἐπιστήμη ὥστε ἀθανάτους ποιεῖν ἄνευ τοῦ ἐπίστασθαι τῇ ἀθανασίᾳ χρῆσθαι, οὐδὲ ταύτης ἔοικεν ὄφελος οὐδέν, εἴ τι δεῖ τοῖς πρόσθεν ὡμολογημένοις τεκμαίρεσθαι. Συνεδόκει ἡμῖν πάντα ταῦτα. Τοιαύτης τινὸς ἄρα ἡμῖν ἐπιστήμης δεῖ, ὦ καλὲ παῖ, ἦν δ' ἐγώ, ἐν ᾗ συμπέπτωκεν ἅμα τό τε ποιεῖν καὶ τὸ ἐπίστασθαι χρῆσθαι τούτῳ ὃ ἂν ποιῇ. Φαίνεται, ἔφη.[a]. De Rep. VI, p. 504 E. Πάντως αὐτὸ οὐκ ὀλιγάκις ἀκήκοας, νῦν δὲ ἢ οὐκ ἐννοεῖς ἢ αὖ διανοεῖ ἐμοὶ πράγματα παρέχειν ἀντιλαμβανόμενος. οἶμαι δὲ τοῦτο μᾶλλον, ἐπεὶ ὅτι γε ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα μέγιστον μάθημα πολλάκις ἀκήκοας, ᾗ καὶ δίκαια καὶ τἆλλα προσχρησάμενα χρήσιμα καὶ ὠφέλιμα γίγνεται. καὶ νῦν σχεδὸν οἶσθ' ὅτι μέλλω τοῦτο λέγειν, καὶ πρὸς τούτῳ ὅτι αὐτὴν οὐχ ἱκανῶς ἴσμεν· εἰ δὲ μὴ ἴσμεν, ἄνευ δὲ ταύτης εἰ ὅτι μάλιστα τἆλλα ἐπισταίμεθα, οἶσθ' ὅτι οὐδὲν ἡμῖν ὄφελος, ὥσπερ οὐδ' εἰ κεκτήμεθά τι ἄνευ τοῦ ἀγαθοῦ[b].

a) Eam scientiam in sequentibus significat esse philosophiam, quam p. 291 B vocat *τὴν βασιλικὴν τέχνην*, quae homines bonos atque sapientes reddat et beatitudinem iis comparet. Cf. Tim. p. 47 A. *ἐξ ὧν ἐπορισάμεθα φιλοσοφίας γένος, οὗ μεῖζον ἀγαθὸν οὔτ' ἦλθεν οὔτε ἥξει ποτὲ τῷ θνητῷ γένει δωρηθὲν ἐκ θεῶν.* — b) De idea boni, in qua omnis philosophia Platonis, cum dialectica tum moralis, velut in cardine suo vertitur, v. infra n. 265. Ea igitur est *τὸ μέγιστον μάθημα* h. e. summum propositum scientiae et cognitionis; eius cognitio summa sapientia et summa virtus, de qua ceterae virtutes pendent omnes, v. n. 280. 282.

257 **Sext. Emp. adv. Math. VII, 15.** Ὧν (sc. τῶν εἰπόντων τῆς φιλοσοφίας τὸ μέν τι εἶναι φυσικόν, τὸ δὲ ἠθι-

κόν, τὸ δὲ λογικὸν) δυνάμει μὲν Πλάτων ἐστὶν ἀρχηγός, περὶ πολλῶν μὲν φυσικῶν, περὶ πολλῶν δὲ ἠθικῶν, οὐκ ὀλίγων δὲ λογικῶν διαλεχθείς· ῥητότατα δὲ οἱ περὶ τὸν Ξενοκράτη καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ Περιπάτου, ἔτι δὲ οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς ἔχονται τῆσδε τῆς διαιρέσεως.

Ab aliis haec divisio ad ipsum Platonem refertur, velut a Diog. L. III, 56, ab Attico ap. Euseb. Pr. Ev. XI, 2; Cic. Acad. I, 5, ubi logica dicitur quae apud superiores dicebatur dialectica. Platonem in cogitando et tacite hanc partitionem sequutum esse, tametsi non aperte eam pronuntiavit, intelligitur ex argumentis potissimorum dialogorum, inter quos Timaeus fere totus est in physicis, Respublica et Leges maximam partem ethici argumenti sunt, Parmenides, Theaetetus et Sophista dialectici. Dialecticae nomen ad universam philosophiam transferre solet, v. n. 254, physicas vero disputationes a philosophia quae sensu angustiore appelletur ita seiungere, ut eas non in id quod sit inquirere dicat, verum in id quod fiat, v. Phileb. p. 59 A. Neque illas quaestiones aliter quam secundum probabilitatem persequendas et animi recreandi gratia commendandas esse censet Tim. p. 59 C. *τἆλλα δὲ τῶν τοιούτων οὐδὲν ποικίλον ἔτι διαλογίσασθαι τὴν τῶν εἰκότων μύθων μεταδιώκοντα ἰδέαν, ἣν ὅταν τις ἀναπαύσεως ἕνεκα, τοὺς περὶ τῶν ὄντων ἀεὶ καταιτιθέμενος λόγους, τοὺς γενέσεως πέρι διαθεώμενος εἰκότας ἀμεταμέλητον ἡδονὴν κτᾶται, μέτριον ἂν ἐν τῷ βίῳ παιδιὰν καὶ φρόνιμον ποιοῖτο.* Cf. infra n. 267, not. b.

c. Dialectica.

Arist. Met. *A*, **6.** *Μετὰ δὲ τὰς εἰρημένας φιλοσοφίας* 258
ἡ Πλάτωνος ἐπεγένετο πραγματεία, τὰ μὲν πολλὰ τούτοις ἀκολουθοῦσα, τὰ δὲ καὶ ἴδια παρὰ τὴν τῶν Ἰταλικῶν ἔχουσα φιλοσοφίαν [a]. *ἐκ νέου τε γὰρ συνήθης γενόμενος πρῶτον Κρατύλῳ καὶ ταῖς Ἡρακλειτείοις δόξαις, ὡς ἁπάντων τῶν αἰσθητῶν ἀεὶ ῥεόντων καὶ ἐπιστήμης περὶ αὐτῶν οὐκ οὔσης, ταῦτα μὲν καὶ ὕστερον οὕτως ὑπέλαβεν* [b]· *Σωκράτους δὲ περὶ μὲν τὰ ἠθικὰ πραγματευομένου, περὶ δὲ τῆς ὅλης φύσεως οὐθέν, ἐν μέντοι τούτοις τὸ καθόλου ζητοῦντος καὶ περὶ ὁρισμῶν ἐπιστήσαντος πρώτου τὴν διάνοιαν, ἐκεῖνον ἀποδεξάμενος διὰ τὸ τοιοῦτον ὑπέλαβεν ὡς περὶ ἑτέρων τοῦτο γιγνόμενον*

καὶ οὐ τῶν αἰσθητῶν τινός· ἀδύνατον γὰρ εἶναι τὸν κοινὸν ὅρον τῶν αἰσθητῶν τινός, ἀεί γε μεταβαλλόντων. οὕτως) μὲν οὖν τὰ τοιαῦτα τῶν ὄντων ἰδέας προσηγόρευσε, τὰ δ' αἰσθητὰ παρὰ ταῦτα καὶ κατὰ ταῦτα λέγεσθαι πάντα* [c].

a) In antecedentibus dixerat de Pythagoreis et Eleatis. — b) Cf. quae de elementis naturae disputantur Tim. p. 49 B. *τούτων γὰρ εἰπεῖν ἕκαστον, ὁποῖον ὄντως ὕδωρ χρὴ λέγειν μᾶλλον ἢ πῦρ καὶ ὁποῖον ὁτιοῦν μᾶλλον ἢ καὶ ἅπαντα καθ' ἕκαστόν τε, οὕτως ὥστε τινὶ πιστῷ καὶ βεβαίῳ χρήσασθαι λόγῳ, χαλεπόν. πῶς οὖν δὴ τοῦτ' αὐτὸ καὶ πῇ καὶ τί περὶ αὐτῶν εἰκότως διαπορηθέντες ἂν λέγοιμεν; πρῶτον μέν, ὃ δὴ νῦν ὕδωρ ὠνομάκαμεν, πηγνύμενον ὡς δοκοῦμεν λίθους καὶ γῆν γιγνόμενον ὁρῶμεν, τηκόμενον δὲ καὶ διακρινόμενον αὖ ταὐτὸν τοῦτο πνεῦμα καὶ ἀέρα, ξυγκαυθέντα δὲ ἀέρα πῦρ, ἀνάπαλιν δὲ πῦρ συγκριθὲν καὶ κατασβεσθὲν εἰς ἰδέαν τε ἀπιὸν αὖθις ἀέρος, καὶ πάλιν ἀέρα ξυνιόντα καὶ πυκνούμενον νέφος καὶ ὁμίχλην, ἐκ δὲ τούτων ἔτι μᾶλλον ξυμπιλουμένων ῥέον ὕδωρ, ἐξ ὕδατος δὲ γῆν καὶ λίθους αὖθις, κύκλον τε οὕτω διαδιδόντα εἰς ἄλληλα, ὡς φαίνεται, τὴν γένεσιν· οὕτω δὴ τούτων οὐδέποτε τῶν αὐτῶν ὡς ὂν ὁτιοῦν τοῦτο καὶ οὐκ ἄλλο παγίως διισχυριζόμενος οὐκ αἰσχυνεῖταί τις ἑαυτόν;* Item quae de sensibus sibi discrepantibus exponuntur De Rep. VII, p. 523 B sqq. Omnino sensibus animum magis impediri quam iuvari statuit, cum sensus (*ἡ αἴσθησις*) sit ea animi affectio, quae de corpore pendeat atque una cum illo moveatur, Phileb. p. 34 A. *τὸ ἐν ἑνὶ πάθει τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα κοινῇ γιγνόμενον κοινῇ καὶ κινεῖσθαι, ταύτην δ' αὖ τὴν κίνησιν ὀνομάζων αἴσθησιν οὐκ ἀπὸ τρόπου φθέγγοιτ' ἄν.* Quam copulam adeo adversam esse veritati cognoscendae, ut sincerus philosophus fatale illud quo animus teneatur corporis consortium vivus resolvere sibique ultro emori debeat philosophando h. e. id quod verum et purum sit in rebus mente pura et ab omni sensuum coniunctione secreta persequendo; Phaed. p. 64 A sqq. 65 E. *Ἆρ' οὖν ἐκεῖνος ἂν τοῦτο ποιήσειε καθαρώτατα, ὅστις ὅ τι μάλιστα αὐτῇ τῇ διανοίᾳ ἴοι ἐφ' ἕκαστον, μήτε τὴν ὄψιν παρατιθέμενος ἐν τῷ διανοεῖσθαι μήτε τινὰ ἄλλην αἴσθησιν ἐφέλκων μηδεμίαν μετὰ τοῦ λογισμοῦ, ἀλλ' αὐτῇ καθ' αὑτὴν εἰλικρινεῖ τῇ διανοίᾳ χρώμενος αὐτὸ καθ' αὑτὸ εἰλικρινὲς ἕκαστον ἐπιχειροῖ θηρεύειν τῶν ὄντων, ἀπαλλαγεὶς ὅ τι μάλιστα ὀφθαλμῶν τε καὶ ὤτων καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν ξύμπαντος τοῦ σώματος, ὡς ταράττοντος καὶ οὐκ ἐῶντος τὴν ψυχὴν κτήσασθαι ἀλήθειάν τε καὶ*

---

*) *οὕτως* i. e. his igitur rationibus ductus rec. Bonitz, *οὗτος* Bekk.

φρόνησιν, ὅταν κοινωνῇ, ἆρ' οὐχ οὗτός ἐστιν, ὦ Σιμμία, εἴπερ τις καὶ ἄλλος, ὁ τευξόμενος τοῦ ὄντος; Ὑπερφυῶς, ἔφη ὁ Σιμμίας, ὡς ἀληθῆ λέγεις, ὦ Σώκρατες. Cave tamen putes omnem eum sensibus fidem atque dignitatem denegasse, v. infra n. 273, not. c. — c) *Εἶδος* et *ἰδέα* proprie significat formam s. speciem, quae cernitur oculis, translate id quod mente cernitur, v. Cic. Acad. poster. I, 8, 30. Apud ipsum Platonem idea nonnunquam dicitur eodem sensu, quo notio et definitio, v. De Rep. X, p. 596 A. *εἶδος γάρ πού τι ἓν ἕκαστον εἰώθαμεν τίθεσθαι περὶ ἕκαστα τὰ πολλά, οἷς ταὐτὸν ὄνομα ἐπιφέρομεν.* Theaet. p. 204 A. *ἐχέτω δή, ὡς νῦν φαμέν, μία ἰδέα ἐξ ἑκάστων τῶν συναρμοττόντων στοιχείων γιγνομένη ἡ συλλαβή, ὁμοίως ἔν τε γράμμασι καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν.* Phaedr. p. 249 B. *δεῖ γὰρ ἄνθρωπον ξυνιέναι κατ' εἶδος λεγόμενον, ἐκ πολλῶν ἰὸν αἰσθήσεων εἰς ἓν λογισμῷ ξυναιρούμενον.* In quo tamen cavendum ne in animo tantum eius qui cogitat existere ideas putemus, quod ipse Plato negat Parmen. p. 132 B. *Ἀλλὰ — μὴ τῶν εἰδῶν ἕκαστον ᾖ τούτων νόημα καὶ οὐδαμοῦ αὐτῷ προσήκῃ ἐγγίγνεσθαι ἄλλοθι ἢ ἐν ψυχαῖς*: quam opinionem deinde ipse repudiat. Imo hoc quam maxime Platonis doctrina a Socratis distabat, quod ille ideas separatim a rebus existere docebat: quod ab Aristotele eo quem citavimus loco significatur verbis *τὰ δ' αἰσθητὰ παρὰ ταῦτα*, aliis vocabulo *χωρίζειν, χωριστός*, cf. Met. *M*, 4. *ἀλλ' ὁ μὲν Σωκράτης τὰ καθόλου οὐ χωριστὰ ἐποίει οὐδὲ τοὺς ὁρισμούς* (v. supra n. 202), *οἱ δ' ἐχώρισαν καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ὄντων ἰδέας προσηγόρευσαν.* Ib. 9. *τοῦτο* (sc. *τὸ καθόλου*) *ἐκίνησε μὲν Σωκράτης διὰ τοὺς ὁρισμούς, οὐ μὴν ἐχώρισέ γε τῶν καθ' ἕκαστον*, cf. infra n. 262, not. b. Quapropter Plato imaginibus, ut assolet, rem persequens ideas tanquam in alio mundo existere, neque tam cogitari quam mente pura adspici, iisque omnium sensibilium causas atque rationes contineri et ipsas etiam vita et motu atque intellectu praeditas esse docet, cf. Phaedr. p. 247 C, Tim. p. 28 A, 51 D sqq., Phaed. p. 83 B, Sophist. p. 248 E (qui locus citatur infra n. 261), De Rep. VI, p. 509 D, VII, p. 517 B, al.: etenim ne Platonem ideas revera in loco aliquo posuisse opinemur recte monet Aristoteles Phys. III, 4. *Πλάτων δὲ ἔξω* (*τοῦ οὐρανοῦ*) *μὲν οὐδὲν εἶναι σῶμα, οὐδὲ τὰς ἰδέας διὰ τὸ μηδέ που εἶναι αὐτάς.* Cf. ib. IV, 2. *Πλάτωνι μέντοι λεκτέον —, διὰ τί οὐκ ἐν τόπῳ τὰ εἴδη καὶ οἱ ἀριθμοί.* Restat ut tanquam divina et aeterna rerum exempla et exstent praeter res in sensus cadentes et insint atque operentur in mentibus et cogitationibus: quod significat Aristoteles de An. III, 4, 4. *καὶ εὖ δὴ οἱ λέγοντες τὴν ψυχὴν εἶναι τόπον εἰδῶν* etc., cf. infra n. 343, not. c. Omnibus autem ideis id commune est, ut *οὐσίαν* quandam contineant h. e. substantiam aliquam generalem et unam,

quae cernitur in multis rebus extra existentibus: unde efficitur ut unaquaeque idea sit *ἓν ἐπὶ πολλῶν*, ut ait Arist. Met. *A*, 9, *M*, 4, et singulae appellentur *ἑνάδες* sive *μονάδες* ab ipso Platone Phileb. p. 15 A. B (n. 262), cf. De Rep. VI, p. 493 E. *αὐτὸ τὸ καλόν, ἀλλὰ μὴ τὰ πολλὰ καλά, ἢ αὐτό τι ἕκαστον καὶ μὴ τὰ πολλὰ ἕκαστα.* Ib. p. 507 B. *πολλὰ καλὰ καὶ πολλὰ ἀγαθὰ καὶ ἕκαστα οὕτως εἶναί φαμέν —, καὶ αὐτὸ δὴ καλὸν καὶ αὐτὸ ἀγαθὸν καὶ οὕτω περὶ πάντων, ἃ τότε ὡς πολλὰ ἐτίθεμεν, πάλιν αὖ κατ' ἰδέαν μίαν ἑκάστου ὡς μιᾶς οὔσης τιθέντες ὃ ἔστιν ἕκαστον προσαγορεύομεν. — καὶ τὰ μὲν δὴ ὁρᾶσθαί φαμεν νοεῖσθαι δ' οὔ, τὰς δ' αὖ ἰδέας νοεῖσθαι μὲν ὁρᾶσθαι δ' οὔ*: quibus in locis *αὐτὸ καλόν, αὐτὸ ἀγαθὸν* vocatur quod aliis dicitur *τὸ αὐτὸ καθ' αὑτὸ* vel *αὐτὸ καθ' αὑτὸ ἕκαστον* h. e. substantia illa immutabilis cogitatione comprehendenda, quae subest rebus mutabilibus, cf. Phaedr. p. 237 B, Theaet. p. 201 E sqq., Conviv. p. 211 B, ubi ipsum pulchrum h. e. pulchri idea dicitur esse *αὐτὸ μεθ' αὑτοῦ μονοειδὲς ἀεὶ ὄν, τὰ δὲ ἄλλα πάντα καλὰ ἐκείνου μετέχοντα τρόπον τινὰ τοιοῦτον, οἷον γιγνομένων τε τῶν ἄλλων καὶ ἀπολλυμένων μηδὲν ἐκεῖνο μήτε τι πλέον μήτε ἔλαττον γίγνεσθαι μηδὲ πάσχειν μηδέν.* Neque tamen solum rerum graviorum atque speciosarum existere ideas putandum est, verum sunt omnium quotquot ad genera revocari possunt, etiam vilissimarum, ita ut numero sint plurimae atque diversissimae, cf. Parmen. p. 130 C (n. 262, not. b), unde Arist. Met. *A*, 3 tot ideas esse dicit *ὁπόσα φύσει.* Excipiuntur nonnisi ea quae fiunt tantummodo et ad certam speciem nondum pervenerunt, v. Tim. p. 66 D. *περὶ δὲ δὴ τὴν τῶν μυκτήρων δύναμιν, εἴδη μὲν οὐκ ἔνι· τὸ γὰρ τῶν ὀσμῶν πᾶν ἡμιγενές, εἴδει δὲ οὐδενὶ ξυμβέβηκε ξυμμετρία πρὸς τό τινα ἔχειν ὀσμήν* etc. Cf. Arist. Met. *A*, 9, ubi etiam *τὰ πρός τι* et arte facta excipiuntur, de quibus v. Ritter *Gesch. d. Philos.* II, p. 301 ed. 2. Idem Aristoteles de argumentis, quibus Plato suam de ideis doctrinam inter discipulos munire solebat, explicatius disputaverat in libro deperdito *περὶ ἰδεῶν*, unde nonnulla servavit Alexander Aphrodis. ad Arist. Met. *A*, 9, v. Schol. Aristot. p. 564 sqq., Zeller *Platon. Studien* p. 232 sq.

259 Cratyl. p. 439 C. *Πότερον φῶμέν τι εἶναι αὐτὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν καὶ ἓν ἕκαστον τῶν ὄντων οὕτως, ἢ μή; ΚΡ. Ἔμοιγε δοκεῖ, ὦ Σώκρατες. ΣΩ. Αὐτὸ τοίνυν ἐκεῖνο σκεψώμεθα, μὴ εἰ πρόσωπον τί ἐστι καλὸν ἤ τι τοιούτων, καὶ δοκεῖ ταῦτα πάντα ῥεῖν, ἀλλ' αὐτό, φῶμεν, τὸ καλὸν οὐ τοιοῦτον ἀεί ἐστιν οἷόν ἐστιν; ΚΡ.*

Ἀνάγκη. ΣΩ. Ἆρ᾽ οὖν οἷόν τε προσειπεῖν αὐτὸ ὀρθῶς, εἰ ἀεὶ ὑπεξέρχεται, πρῶτον μὲν ὅτι ἐκεῖνό ἐστιν, ἔπειτα ὅτι τοιοῦτον, ἢ ἀνάγκη ἅμα ἡμῶν λεγόντων ἄλλο αὐτὸ εὐθὺς γίγνεσθαι καὶ ὑπεξιέναι καὶ μηκέτι οὕτως ἔχειν; ΚΡ. Ἀνάγκη. ΣΩ. Πῶς οὖν ἂν εἴη τὶ ἐκεῖνο, ὃ μηδέποτε ὡσαύτως ἔχει; εἰ γάρ ποτε ὡσαύτως ἴσχει, ἔν γ᾽ ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ δῆλον ὅτι οὐδὲν μεταβαίνει· εἰ δὲ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχει καὶ τὸ αὐτό ἐστι, πῶς ἂν τοῦτό γε μεταβάλλοι ἢ κινοῖτο, μηδὲν ἐξιστάμενον τῆς αὐτοῦ ἰδέας; ΚΡ. Οὐδαμῶς. ΣΩ. Ἀλλὰ μὴν οὐδ᾽ ἂν γνωσθείη γε ὑπ᾽ οὐδενός. ἅμα γὰρ ἂν ἐπιόντος τοῦ γνωσομένου ἄλλο καὶ ἀλλοῖον γίγνοιτο, ὥστε οὐκ ἂν γνωσθείη ἔτι ὁποῖόν γε τί ἐστιν ἢ πῶς ἔχον· γνῶσις δὲ δή που οὐδεμία γιγνώσκει ὃ γιγνώσκει μηδαμῶς ἔχον. ΚΡ. Ἔστιν ὡς λέγεις. ΣΩ. Ἀλλ᾽ οὐδὲ γνῶσιν εἶναι φάναι εἰκός, ὦ Κρατύλε, εἰ μεταπίπτει πάντα χρήματα καὶ μηδὲν μένει. εἰ μὲν γὰρ αὐτὸ τοῦτο, ἡ γνῶσις, τοῦ γνῶσις εἶναι μὴ μεταπίπτει, μένοι τε ἂν ἀεὶ ἡ γνῶσις καὶ εἴη γνῶσις· εἰ δὲ καὶ αὐτὸ τὸ εἶδος μεταπίπτει τῆς γνώσεως, ἅμα τ᾽ ἂν μεταπίπτοι εἰς ἄλλο εἶδος γνώσεως καὶ οὐκ ἂν εἴη γνῶσις· εἰ δὲ ἀεὶ μεταπίπτει, ἀεὶ οὐκ ἂν εἴη γνῶσις. καὶ ἐκ τούτου τοῦ λόγου οὔτε τὸ γνωσόμενον οὔτε τὸ γνωσθησόμενον ἂν εἴη. εἰ δὲ ἔστι μὲν ἀεὶ τὸ γιγνῶσκον, ἔστι δὲ τὸ γιγνωσκόμενον, ἔστι δὲ τὸ καλόν, ἔστι δὲ τὸ ἀγαθόν, ἔστι δὲ ἓν ἕκαστον τῶν ὄντων, οὔ μοι φαίνεται ταῦτα ὅμοια ὄντα, ἃ νῦν ἡμεῖς λέγομεν, ῥοῇ οὐδὲν οὐδὲ φορᾷ.

In hoc igitur dissensit ab Heracliteis, quippe qui omnia sempiterno fluxu agitari, nihil unquam consistere docebant, v. n. 32, not. Sunt atque consistunt ea quae cognoscuntur: quod probatur vel ipsa cognitionis notione et facultate, quum, nisi existerent quae cognosci possent, omnino nulla esset cognitio neque scientia, cf. Sophist. p. 249 B. *Καὶ μὴν ἐὰν αὖ φερόμενα καὶ κινούμενα πάντ᾽ εἶναι συγχωρῶμεν, καὶ τούτῳ τῷ λόγῳ ταὐτὸν τοῦτο ἐκ τῶν ὄντων ἐξαιρήσομεν. ΘΕΑΙ. Πῶς; ΞΕ. Τὸ κατὰ ταὐτὰ καὶ ὡσαύτως καὶ περὶ τὸ αὐτὸ δοκεῖ σοι χωρὶς στάσεως γενέσθαι ποτ᾽ ἄν; ΘΕΑΙ.*

Οὐδαμῶς. ΞΕ. *Τί δ'; ἄνευ τούτων νοῦν καθορᾷς ὄντα ἢ γενόμενον ἂν καὶ ὁπουοῦν;* ΘΕΑΙ. *Ἥκιστα.* ΞΕ. *Καὶ μὴν πρός γε τοῦτον παντὶ λόγῳ μαχετέον, ὃς ἂν ἐπιστήμην ἢ φρόνησιν ἢ νοῦν ἀφανίζων ἰσχυρίζηται περί τινος ὁπῃοῦν.* ΘΕΑΙ. *Σφόδρα γε.* Adde De Rep. V, p. 476 E, qui locus citatur supra n. 253. Neque quidquam nostris opinionibus illa *ὄντα* afficiuntur, sed semper sibi ipsis constant neque naturam suam mutant, quod contra Protagoram monet Cratyl. p. 386 D. *Οὐκοῦν εἰ μήτε πᾶσι πάντα ἐστὶν ὁμοίως ἅμα καὶ ἀεί, μήτε ἑκάστῳ ἰδίᾳ ἕκαστον τῶν ὄντων ἐστι, δῆλον δὴ ὅτι αὐτὰ αὑτῶν οὐσίαν ἔχοντά τινα βέβαιόν ἐστι τὰ πράγματα, οὐ πρὸς ἡμᾶς οὐδὲ ὑφ' ἡμῶν, ἑλκόμενα ἄνω καὶ κάτω τῷ ἡμετέρῳ φαντάσματι, ἀλλὰ καθ' αὑτὰ πρὸς τὴν αὑτῶν οὐσίαν ἔχοντα ᾗπερ πέφυκεν.* Cognoscuntur autem arte dialectica, quae spretis sensibus solam rationem sequitur et est *τῶν ὄντως φιλοσοφούντων*, v. Phileb. p. 57 D sqq. *τὴν γὰρ περὶ τὸ ὂν καὶ τὸ ὄντως καὶ τὸ κατὰ ταὐτὸν ἀεὶ πεφυκὸς πάντως ἔγωγε οἶμαι ἡγεῖσθαι ξύμπαντας, ὅσοις νοῦ καὶ σμικρὸν προσήρτηται, μακρῷ ἀληθεστάτην εἶναι γνῶσιν.* De Rep. VII, p. 532 A. *οὕτω καὶ ὅταν τις τῷ διαλέγεσθαι ἐπιχειρῇ, ἄνευ πασῶν τῶν αἰσθήσεων διὰ τοῦ λόγου ἐπ' αὐτὸ ὃ ἔστιν ἕκαστον ὁρμᾷ, κἂν μὴ ἀποστῇ, πρὶν ἂν αὐτὸ ὃ ἔστιν ἀγαθὸν αὐτῇ νοήσει λάβῃ, ἐπ' αὐτῷ γίγνεται τῷ τοῦ νοητοῦ τέλει. — — Τί οὖν; οὐ διαλεκτικὴν ταύτην τὴν πορείαν καλεῖς;* Cf. n. 254.

260 **Theaet. p. 189 E.** ΣΩ. Τὸ δὲ διανοεῖσθαι ἆρ' ὅπερ ἐγὼ καλεῖς; ΘΕΑΙ. Τί καλῶν; ΣΩ. Λόγον ὃν αὐτὴ πρὸς αὑτὴν ἡ ψυχὴ διεξέρχεται περὶ ὧν ἂν σκοπῇ· ὥς γε μὴ εἰδώς σοι ἀποφαίνομαι. τοῦτο γάρ μοι ἰνδάλλεται διανοουμένη οὐκ ἄλλο τι ἢ διαλέγεσθαι, αὐτὴ ἑαυτὴν ἐρωτῶσα καὶ ἀποκρινομένη, καὶ φάσκουσα καὶ οὐ φάσκουσα. ὅταν δὲ ὁρίσασα, εἴτε βραδύτερον εἴτε καὶ ὀξύτερον ἐπαΐξασα, τὸ αὐτὸ ἤδη φῇ καὶ μὴ διστάζῃ, δόξαν ταύτην τίθεμεν αὐτῆς. ὥστ' ἔγωγε τὸ δοξάζειν λέγειν καλῶ καὶ τὴν δόξαν λόγον εἰρημένον,' οὐ μέντοι πρὸς ἄλλον οὐδὲ φωνῇ, ἀλλὰ σιγῇ πρὸς αὑτόν. σὺ δὲ τί; ΘΕΑΙ. Κἀγώ [a]. **Soph. p. 261 E.** ΞΕ. Ἔστι γὰρ ἡμῖν που τῶν τῇ φωνῇ περὶ τὴν οὐσίαν δηλωμάτων διττὸν γένος. ΘΕΑΙ. Πῶς; ΞΕ. Τὸ μὲν ὀνόματα, τὸ δὲ ῥήματα κληθέν. ΘΕΑΙ. Εἰπὲ ἑκάτερον. ΞΕ. Τὸ μὲν ἐπὶ ταῖς πράξεσιν ὂν δήλωμα ῥῆμά που λέγομεν. ΘΕΑΙ.

Ναί. ΞΕ. Τὸ δέ γ' ἐπ' αὐτοῖς τοῖς ἐκεῖνα πράττουσι σημεῖον τῆς φωνῆς ἐπιτεθὲν ὄνομα. ΘΕΑΙ. Κομιδῇ μὲν οὖν. ΞΕ. Οὐκοῦν ἐξ ὀνομάτων μὲν μόνων συνεχῶς λεγομένων οὐκ ἔστι ποτὲ λόγος, οὐδ' αὖ ῥημάτων χωρὶς ὀνομάτων λεχθέντων. ΘΕΑΙ. Ταῦτ' οὐκ ἔμαθον. ΞΕ. Δῆλον γὰρ ὡς πρὸς ἕτερόν τι βλέπων ἄρτι ξυνωμολόγεις, ἐπεὶ τοῦτ' αὐτὸ ἐβουλόμην εἰπεῖν, ὅτι συνεχῶς ὧδε λεγόμενα ταῦτα οὐκ ἔστι λόγος. ΘΕΑΙ. Πῶς; ΞΕ. Οἷον βαδίζει τρέχει καθεύδει καὶ τἆλλα ὅσα πράξεις σημαίνει ῥήματα, κἂν πάντα τις ἐφεξῆς αὔτ' εἴπῃ, λόγον οὐδέν τι μᾶλλον ἀπεργάζεται. ΘΕΑΙ. Πῶς γάρ; ΞΕ. Οὐκοῦν καὶ πάλιν ὅταν λέγηται λέων ἔλαφος ἵππος, ὅσα τε ὀνόματα τῶν τὰς πράξεις αὖ πραττόντων ὠνομάσθη, καὶ κατὰ ταύτην δὴ τὴν συνέχειαν οὐδείς πω ξυνέστη λόγος· οὐδεμίαν γὰρ οὔτε οὕτως οὔτ' ἐκείνως πρᾶξιν οὐδ' ἀπραξίαν οὐδὲ οὐσίαν ὄντος οὐδὲ μὴ ὄντος δηλοῖ τὰ φωνηθέντα, πρὶν ἄν τις τοῖς ὀνόμασι τὰ ῥήματα κεράσῃ. τότε δ' ἥρμοσέ τε καὶ λόγος ἐγένετο εὐθὺς ἡ πρώτη συμπλοκή, σχεδὸν τῶν λόγων ὁ πρῶτος καὶ σμικρότατος. ΘΕΑΙ. Πῶς ἄρ' ὧδε λέγεις; ΞΕ. Ὅταν εἴπῃ τις ἄνθρωπος μανθάνει, λόγον εἶναι φῂς τοῦτον ἐλάχιστόν τε καὶ πρῶτον; ΘΕΑΙ. Ἔγωγε. ΞΕ. Δηλοῖ γὰρ ἤδη που τότε περὶ τῶν ὄντων ἢ γιγνομένων ἢ γεγονότων ἢ μελλόντων, καὶ οὐκ ὀνομάζει μόνον, ἀλλά τι περαίνει, συμπλέκων τὰ ῥήματα τοῖς ὀνόμασι. διὸ λέγειν τε αὐτὸν ἀλλ' οὐ μόνον ὀνομάζειν εἴπομεν, καὶ δὴ καὶ τῷ πλέγματι τούτῳ τὸ ὄνομα ἐφθεγξάμεθα λόγον. ΘΕΑΙ. Ὀρθῶς. ΞΕ. Οὕτω δὴ καθά περ τὰ πράγματα τὰ μὲν ἀλλήλοις ἥρμοττε τὰ δ' οὔ, καὶ περὶ τὰ τῆς φωνῆς αὖ σημεῖα τὰ μὲν οὐχ ἁρμόττει, τὰ δὲ ἁρμόττοντα αὐτῶν λόγον ἀπειργάσατο. ΘΕΑΙ. Παντάπασι μὲν οὖν[b]. Ib. p. 237 D. *Καὶ τοῦτο ἡμῖν που φανερόν, ὡς καὶ τὸ τὶ τοῦτο ῥῆμα ἐπ' ὄντι λέγομεν ἑκάστοτε· μόνον γὰρ αὐτὸ λέγειν, ὥσπερ γυμνὸν καὶ ἀπηρημωμένον ἀπὸ τῶν ὄντων*

ἁπάντων, ἀδύνατον· ἦ γάρ; ΘΕΑΙ. Ἀδύνατον. ΞΕ. Ἆρα τῇδε σκοπῶν ξύμφης ὡς ἀνάγκη τόν τι λέγοντα ἕν γέ τι λέγειν; ΘΕΑΙ. Οὕτως. ΞΕ. Ἑνὸς γὰρ δή τό γε τὶ φήσεις σημεῖον εἶναι, τὸ δὲ τινὲ δυοῖν, τὸ δὲ τινὲς πολλῶν. ΘΕΑΙ. Πῶς γὰρ οὔ; c.

a) Quod eloquimur ad eandem rationem revocandum est atque id quod cogitamus, nam cogitatio nihil aliud est nisi sermo non prolatus, Sophist. p. 263 E. *Οὐκοῦν διάνοια μὲν καὶ λόγος ταὐτόν· πλὴν ὁ μὲν ἐντὸς τῆς ψυχῆς πρὸς αὑτὴν διάλογος ἄνευ φωνῆς γιγνόμενος τοῦτ' αὐτὸ ἡμῖν ἐπωνομάσθη, διάνοια; ΘΕΑΙ. Πάνυ μὲν οὖν. ΞΕ. Τὸ δέ γ' ἀπ' ἐκείνης ῥεῦμα διὰ τοῦ στόματος ἰὸν μετὰ φθόγγου κέκληται λόγος; ΘΕΑΙ. Ἀληθῆ.* Sequitur ut elementa cogitationis deprehendantur in sermone, et ut ars dialectica cum in ideis atque notionibus recte copulandis dividendisque cernatur, tum in vocabulis recte usurpandis atque consociandis, v. Cratyl. p. 390 C. *Τὸν δὲ ἐρωτᾶν καὶ ἀποκρίνεσθαι ἐπιστάμενον ἄλλο τι σὺ καλεῖς ἢ διαλεκτικόν; — Νομοθέτου δέ γε, ὡς ἔοικεν, ὄνομα ἐπιστάτην ἔχοντος διαλεκτικὸν ἄνδρα, εἰ μέλλει καλῶς ὀνόματα θήσεσθαι.* Quamquam in vocabulorum significationibus non solum rerum naturam, sed etiam usum et casum multum valere existimabat, Cratyl. p. 435 C. *ἐμοὶ μὲν οὖν καὶ αὐτῷ ἀρέσκει μὲν κατὰ τὸ δυνατὸν ὅμοια εἶναι τὰ ὀνόματα τοῖς πράγμασιν· ἀλλὰ μὴ ὡς ἀληθῶς, τὸ τοῦ Ἑρμογένους, γλίσχρα ᾖ ἡ ὁλκὴ αὕτη τῆς ὁμοιότητος, ἀναγκαῖον δὲ ᾖ καὶ τῷ φορτικῷ τούτῳ προσχρῆσθαι, τῇ ξυνθήκῃ, εἰς ὀνομάτων ὀρθότητα.* Ib. p. 436 B. *δῆλον ὅτι ὁ θέμενος πρῶτος τὰ ὀνόματα, οἷα ἡγεῖτο εἶναι τὰ πράγματα, τοιαῦτα ἐτίθετο καὶ τὰ ὀνόματα. — εἰ οὖν ἐκεῖνος μὴ ὀρθῶς ἡγεῖτο, ἔθετο δὲ οἷα ἡγεῖτο, τί οἴει ἡμᾶς τοὺς ἀκολουθοῦντας αὐτῷ πείσεσθαι; ἄλλο τι ἢ ἐξαπατηθήσεσθαι;* — b) Plato primus inter praecipuas orationis partes recte distinxisse videtur, v. Classen Gr. Gr. prim. p. 45 sqq. *Ὄνομα* est quicquid nomine suo propriam naturam indicat, *ῥῆμα* id quo de actionibus nominis aliquid enuntiatur. Unde simul colligitur, quod contra Eleaticos summo studio contendere solet, non solum Unum esse, sed multas ideas esse, quae vario modo inter se copulentur copulataeque enuntiatum efficiant, cf. quod ait in extremis: *καθάπερ τὰ πράγματα τὰ μὲν ἀλλήλοις ἥρμοττε* etc., Sophist. p. 253 sqq. 259 E. *τελεωτάτη πάντων λόγων ἐστὶν ἀφάνισις τὸ διαλύειν ἕκαστον ἀπὸ πάντων· διὰ γὰρ τὴν ἀλλήλων τῶν εἰδῶν συμπλοκὴν ὁ λόγος γέγονεν ἡμῖν.* — c) Etiam haec eodem redeunt, ut vel loquendo multas res et multas ideas esse comprobetur. Id quod alio loco sic concludit, ut diversis nomi-

nibus diversas scilicet res indicari coarguat. Veluti Unum ab ipsis Eleaticis diversis nominibus appellari (*ἕν, ὄν* etc.); quin etiam nomen Unius ab ipso Uno diversum esse, ut duo saltem existere debeant, nomen Unius et ipsum Unum, Sophist. p. 244 C. *ΞΕ. Τό τε δύο ὀνόματα ὁμολογεῖν εἶναι μηδὲν θέμενον πλὴν ἓν καταγέλαστόν που. ΘΕΑΙ. Πῶς δ' οὔ; ΞΕ. Καὶ τὸ παράπαν γε ἀποδέχεσθαι τοῦ λέγοντος ὡς ἔστιν ὄνομά τι, λόγον οὐκ ἂν ἔχον. ΘΕΑΙ. Πῇ; ΞΕ. Τιθείς τε τοὔνομα τοῦ πράγματος ἕτερον δύο λέγει πού τινε. ΘΕΑΙ. Ναί. ΞΕ. Καὶ μὴν ἂν ταὐτόν γε αὐτῷ τιθῇ τοὔνομα, ἢ μηδενὸς ὄνομα ἀναγκασθήσεται λέγειν· εἰ δέ τινος αὐτὸ φήσει, συμβήσεται τὸ ὄνομα ὀνόματος ὄνομα μόνον, ἄλλου δὲ οὐδενὸς ὄν. ΘΕΑΙ. Οὕτως. ΞΕ. Καὶ τὸ ἕν γε, ἑνὸς ἓν ὂν μόνον, καὶ τοῦτο ὀνόματος αὖ τὸ ἓν ὄν. ΘΕΑΙ. Ἀνάγκη.*

Sophist. p. 248 E. *Τὸ δὲ γιγνώσκειν εἴπερ ἔσται* 261
ποιεῖν τι, τὸ γιγνωσκόμενον ἀναγκαῖον αὖ ξυμβαίνει πάσχειν, ὥστε τὴν οὐσίαν δὴ κατὰ τὸν λόγον τοῦτον γιγνωσκομένην ὑπὸ τῆς γνώσεως, καθ' ὅσον γιγνώσκεται, κατὰ τοσοῦτον κινεῖσθαι διὰ τὸ πάσχειν, ὃ δή φαμεν οὐκ ἂν γενέσθαι περὶ τὸ ἠρεμοῦν. ΘΕΑΙ. Ὀρθῶς. ΞΕ. Τί δὲ πρὸς Διός; ὡς ἀληθῶς κίνησιν καὶ ζωὴν καὶ ψυχὴν καὶ φρόνησιν ἦ ῥᾳδίως πεισθησόμεθα τῷ παντελῶς ὄντι μὴ παρεῖναι, μηδὲ ζῆν αὐτὸ μηδὲ φρονεῖν, ἀλλὰ σεμνὸν καὶ ἅγιον, νοῦν οὐκ ἔχον, ἀκίνητον ἑστὸς εἶναι; ΘΕΑΙ. Δεινὸν μέντ' ἄν, ὦ ξένε, λόγον συγχωροῖμεν. ΞΕ. Ἀλλὰ νοῦν μὲν ἔχειν, ζωὴν δὲ μὴ φῶμεν; ΘΕΑΙ. Καὶ πῶς; ΞΕ. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀμφότερα ἐνόντ' αὐτῷ λέγομεν, οὐ μὴν ἐν ψυχῇ γε φήσομεν αὐτὸ ἔχειν αὐτά. ΘΕΑΙ. Καὶ τίν' ἂν ἕτερον ἔχοι τρόπον; ΞΕ. Ἀλλὰ δῆτα νοῦν μὲν καὶ ζωὴν καὶ ψυχήν, ἀκίνητον μέντοι τὸ παράπαν ἔμψυχον ὂν ἑστάναι; ΘΕΑΙ. Πάντα ἔμοιγε ἄλογα ταῦτ' εἶναι φαίνεται. ΞΕ. Καὶ τὸ κινούμενον δὴ καὶ κίνησιν συγχωρητέον ὡς ὄντα. ΘΕΑΙ. Πῶς δ' οὔ; ΞΕ. Ξυμβαίνει δ' οὖν, ὦ Θεαίτητε, ἀκινήτων τε ὄντων νοῦν μηδενὶ περὶ μηδενὸς εἶναι μηδαμοῦ. ΘΕΑΙ. Κομιδῇ μὲν οὖν.

Etiam haec adversus Eleatas disputantur et praeter eos ad-

versus Megaricos, qui esse quidem revera nonnisi ea quae cognoscerentur docebant, sed non moveri ea, imo quiescere et quasi torpere statuebant, ut nihil inde neque scientia neque mores hominum proficere viderentur, v. supra n. 230. Contra Plato suas ideas non solum esse, sed vivere etiam et mente atque intellectu vigere existimabat, omninoque esse inter eas atque res existentes et hominum cogitata communionem quandam reciprocam, modo ne omnia moveri cum Heraclito putemus, cf. n. 259. Unde orationem suam p. 249 C concludit hisce: *τῷ δὴ φιλοσόφῳ — ἀνάγκη διὰ ταῦτα μήτε τῶν ἓν ἢ καὶ τὰ πολλὰ εἴδη λεγόντων τὸ πᾶν ἑστηκὸς ἀποδέχεσθαι, τῶν τε αὖ πανταχῇ τὸ ὂν κινούντων μηδὲ τὸ παράπαν ἀκούειν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῶν παίδων εὐχήν, ὅσα ἀκίνητα καὶ κεκινημένα, τὸ ὄν τε καὶ τὸ πᾶν ξυναμφότερα λέγειν.* Porro et ipsas ideas vel consentire inter se vel dissentire et dissociabiles esse docebat, summasque vel maximas ideas vocabat eas quae cum plurimis consociari possent, velut in sermone vocales prae ceteris litteris habeant vim copulandi, cf. Sophist. p. 254 C. *Ὅτ' οὖν δὴ τα μὲν ἡμῖν τῶν γενῶν ὡμολόγηται κοινωνεῖν ἐθέλειν ἀλλήλοις τὰ δὲ μή, καὶ τὰ μὲν ἐπ' ὀλίγον τὰ δ' ἐπὶ πολλὰ τὰ δὲ καὶ διὰ πάντων οὐδὲν κωλύειν τοῖς πᾶσι κεκοινωνηκέναι, τὸ δὴ μετὰ τοῦτο ξυνεπισπώμεθα τῷ λόγῳ τῇδε σκοποῦντες, μὴ περὶ πάντων τῶν εἰδῶν, ἵνα μὴ ταραττώμεθα ἐν πολλοῖς, ἀλλὰ προελόμενοι τῶν μεγίστων λεγομένων ἄττα, πρῶτον μὲν ποῖα ἕκαστά ἐστιν, ἔπειτα κοινωνίας ἀλλήλων πῶς ἔχει δυνάμεως*: ubi tales ideas deinde esse demonstrat potissimum hasce, *ὂν καὶ μὴ ὄν, κίνησιν καὶ στάσιν, ταὐτὸν καὶ θάτερον*, cf. Trendelenburg *Gesch. d. Kategor.* p. 205 sq. Qua in demonstratione gravissimum est illud, quod contra Eleaticos etiam *μὴ ὂν* esse et ideam esse evincit eamque ad omnem idearum communionem omnemque dialecticae usum quam latissime patentem, Sophist. p. 256 E. *περὶ ἕκαστον ἄρα τῶν εἰδῶν πολὺ μέν ἐστι τὸ ὄν, ἄπειρον δὲ πλήθει τὸ μὴ ὄν.* Distinguendum enim esse inter *τὰ μὴ ὄντα* h. e. res sensibus apparentes, quae revera non sint, cum ad certam notionis ac scientiae speciem informari nequeant, et inter illud quod cogitetur atque enuntietur non ens: quod vel ex ipsa entis notione satis certa conclusione colligi posse demonstrat. Unumquodque enim ens non esse id quod ab eo diversum sit: esse igitur non ens, non illud quidem oppositum enti, verum id quod in quaque re diversum sit ab eo, quo censeatur substantia reliquarum, ib. p. 257 B sqq. 258 D. *τὴν γὰρ θατέρου φύσιν ἀποδείξαντες οὖσάν τε καὶ κατακεκερματισμένην ἐπὶ πάντα τὰ ὄντα πρὸς ἄλληλα, τὸ πρὸς τὸ ὂν ἕκαστον μόριον αὐτῆς ἀντιτιθέμενοι ἐτολμήσαμεν εἰπεῖν ὡς αὐτὸ τοῦτό ἐστιν ὄντως τὸ μὴ ὄν. — Μὴ τοίνυν ἡμᾶς εἴπῃ τις ὅτι τοὐναντίον τοῦ ὄντος τὸ μὴ ὂν*

ὑποφαινόμενοι τολμῶμεν λέγειν ὡς ἔστιν. ἡμεῖς γὰρ περὶ μὲν ἐναντίου τινὸς αὐτῷ χαίρειν πάλαι λέγομεν, εἴτ' ἔστιν εἴτε μή, λόγον ἔχον ἢ καὶ παντάπασιν ἄλογον· ὃ δὲ νῦν εἰρήκαμεν, εἶναι τὸ μὴ ὄν, ἢ πεισάτω τις ὡς οὐ καλῶς λέγομεν ἐλέγξας, ἢ μέχρι περ ἂν ἀδυνατῇ λεκτέον καὶ ἐκείνῳ καθάπερ ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι συμμίγνυταί τε ἀλλήλοις τὰ γένη καὶ τό τε ὂν καὶ θάτερον διὰ πάντων καὶ δι' ἀλλήλων διεληλυθότα τὸ μὲν ἕτερον μετασχὸν τοῦ ὄντος ἔστι μὲν διὰ ταύτην τὴν μέθεξιν, οὐ μὴν ἐκεῖνό γε οὗ μετέσχεν ἀλλ' ἕτερον, ἕτερον δὲ τοῦ ὄντος ὂν ἔστι σαφέστατα ἐξ ἀνάγκης εἶναι μὴ ὄν· τὸ δὲ ὂν αὖ θατέρου μετειληφὸς ἕτερον τῶν ἄλλων ἂν εἴη γενῶν, ἕτερον δ' ἐκείνων ἁπάντων ὂν οὐκ ἔστιν ἕκαστον αὐτῶν οὐδὲ ξύμπαντα τὰ ἄλλα πλὴν αὐτό· ὥστε τὸ ὂν ἀναμφισβητήτως αὖ μυρία ἐπὶ μυρίοις οὐκ ἔστι, καὶ τἆλλα δὴ καθ' ἕκαστον οὕτω καὶ ξύμπαντα πολλαχῇ μὲν ἔστι πολλαχῇ δ' οὐκ ἔστιν.

Phileb. p. 14 C. *Τοῦτον τοίνυν τὸν λόγον ἔτι μᾶλ-* 262
λον δι' ὁμολογίας βεβαιωσώμεθα. ΠΡΩ. Τὸν ποῖον δή; ΣΩ. Τὸν πᾶσι παρέχοντα ἀνθρώποις πράγματα ἑκοῦσί τε καὶ ἄκουσιν ἐνίοις καὶ ἐνίοτε. ΠΡΩ. Λέγε σαφέστερον. ΣΩ. Τὸν νῦν δὴ παραπεσόντα λέγω φύσει πως πεφυκότα θαυμαστόν· ἓν γὰρ δὴ τὰ πολλὰ εἶναι καὶ τὸ ἓν πολλὰ θαυμαστὸν λεχθέν, καὶ ῥᾴδιον ἀμφισβητῆσαι τῷ τούτων ὁποτερονοῦν τιθεμένῳ. — (Λέγω δὲ) ὁπόταν τὸ ἓν μὴ τῶν γιγνομένων τε καὶ ἀπολλυμένων τις τιθῆται, καθάπερ ἀρτίως ἡμεῖς εἴπομεν, ἐνταυθοῖ μὲν γὰρ καὶ τὸ τοιοῦτον ἕν, ὅπερ εἴπομεν νῦν δή, συγκεχώρηται τὸ μὴ δεῖν ἐλέγχειν[a]*· ὅταν δέ τις ἕνα ἄνθρωπον ἐπιχειρῇ τίθεσθαι καὶ βοῦν ἕνα καὶ τὸ καλὸν ἓν καὶ τὸ ἀγαθὸν ἕν, περὶ τούτων τῶν ἑνάδων καὶ τῶν τοιούτων ἡ πολλὴ ἀμφισβήτησις γίγνεται. ΠΡΩ. Πῶς; ΣΩ. Πρῶτον μὲν εἴ τινας δεῖ τοιαύτας εἶναι μονάδας ὑπολαμβάνειν ἀληθῶς οὔσας· εἶτα πῶς αὖ ταύτας, μίαν ἑκάστην οὖσαν ἀεὶ τὴν αὐτὴν καὶ μήτε γένεσιν μήτε ὄλεθρον προσδεχομένην, ὅμως εἶναι βεβαιότατα μίαν ταύτην· μετὰ δὲ τοῦτ' ἐν τοῖς γιγνομένοις αὖ καὶ ἀπείροις εἴτε διεσπασμένην καὶ πολλὰ γεγονυῖαν θετέον, εἴθ' ὅλην αὐτὴν αὑτῆς χωρίς, ὃ δὴ πάντων ἀδυνατώτατον φαίνοιτ' ἄν,*

ταὐτὸν καὶ ἓν ἅμα ἐν ἑνί τε καὶ πολλοῖς γίγνεσθαι [b]. Ib. p. 15 D. Φαμέν που ταὐτὸν ἓν καὶ πολλὰ ὑπὸ λόγων γιγνόμενα περιτρέχειν πάντῃ καθ' ἕκαστον τῶν λεγομένων ἀεὶ καὶ πάλαι καὶ νῦν, καὶ τοῦτο οὔτε μὴ παύσηταί ποτε οὔτε ἤρξατο νῦν, ἀλλ' ἔστι τὸ τοιοῦτον, ὡς ἐμοὶ φαίνεται, τῶν λόγων αὐτῶν ἀθάνατόν τι καὶ ἀγήρων πάθος ἐν ἡμῖν ὁ δὲ πρῶτον αὐτοῦ γευσάμενος ἑκάστοτε τῶν νέων, ἡσθεὶς ὥς τινα σοφίας εὑρηκὼς θησαυρόν, ὑφ' ἡδονῆς ἐνθουσιᾷ τε καὶ πάντα κινεῖ λόγον ἅσμενος, τοτὲ μὲν ἐπὶ θάτερα κυκλῶν καὶ συμφορῶν εἰς ἕν, τοτὲ δὲ πάλιν ἀνειλίττων καὶ διαμερίζων [c]. Ib. p. 16 B. Οὐ μὴν ἔστι καλλίων ὁδὸς οὐδ' ἂν γένοιτο, ἧς ἐγὼ ἐραστὴς μέν εἰμι ἀεί, πολλάκις δέ με ἤδη διαφυγοῦσα ἔρημον καὶ ἄπορον κατέστησεν. ΠΡΩ. Τίς αὕτη; λεγέσθω μόνον. ΣΩ. Ἣν δηλῶσαι μὲν οὐ πάνυ χαλεπόν, χρῆσθαι δὲ παγχάλεπον· πάντα γὰρ ὅσα τέχνης ἐχόμενα ἀνευρέθη πώποτε, διὰ ταύτης φανερὰ γέγονε. σκόπει δὲ ἣν λέγω. ΠΡΩ. Λέγε μόνον. ΣΩ. Θεῶν μὲν εἰς ἀνθρώπους δόσις, ὥς γε καταφαίνεται ἐμοί, ποθὲν ἐκ θεῶν ἐρρίφη διά τινος Προμηθέως ἅμα φανοτάτῳ τινὶ πυρί· καὶ οἱ μὲν παλαιοί, κρείττονες ἡμῶν καὶ ἐγγυτέρω θεῶν οἰκοῦντες, ταύτην φήμην παρέδοσαν, ὡς ἐξ ἑνὸς μὲν καὶ ἐκ πολλῶν ὄντων τῶν ἀεὶ λεγομένων εἶναι, πέρας δὲ καὶ ἀπειρίαν ἐν ἑαυτοῖς ξύμφυτον ἐχόντων [d]. δεῖν οὖν ἡμᾶς τούτων οὕτω διακεκοσμημένων ἀεὶ μίαν ἰδέαν περὶ παντὸς ἑκάστοτε θεμένους ζητεῖν· εὑρήσειν γὰρ ἐνοῦσαν. ἐὰν οὖν μεταλάβωμεν, μετὰ μίαν δύο, εἴ πως εἰσί, σκοπεῖν, εἰ δὲ μή, τρεῖς ἤ τινα ἄλλον ἀριθμόν, καὶ τῶν ἓν ἐκείνων *) ἕκαστον πάλιν ὡσαύτως, μέχρι περ ἂν τὸ κατ' ἀρχὰς ἓν μὴ ὅτι ἓν καὶ πολλὰ καὶ ἄπειρά ἐστι μόνον ἴδῃ τις, ἀλλὰ καὶ ὁπόσα· τὴν δὲ τοῦ ἀπείρου ἰδέαν πρὸς τὸ πλῆθος μὴ προσφέρειν, πρὶν ἄν τις τὸν ἀριθμὸν αὐ-

*) Ast et Stallbaum leg. ἐν ἐκείνῳ.

τοῦ πάντα κατίδῃ τὸν μεταξὺ τοῦ ἀπείρου τε καὶ τοῦ ἑνός· τότε δ' ἤδη τὸ ἓν ἕκαστον τῶν πάντων εἰς τὸ ἄπειρον μεθέντα χαίρειν ἐᾶν οἱ μὲν οὖν θεοί, ὅπερ εἶπον, οὕτως ἡμῖν παρέδοσαν σκοπεῖν καὶ μανθάνειν καὶ διδάσκειν ἀλλήλους· οἱ δὲ νῦν τῶν ἀνθρώπων σοφοὶ ἓν μέν, ὅπως ἂν τύχωσι, καὶ πολλὰ θᾶττον καὶ βραδύτερον ποιοῦσι τοῦ δέοντος, μετὰ δὲ τὸ ἓν ἄπειρα εὐθύς· τὰ δὲ μέσα αὐτοὺς ἐκφεύγει, οἷς διακεχώρισται τό τε διαλεκτικῶς πάλιν καὶ τὸ ἐριστικῶς ἡμᾶς ποιεῖσθαι πρὸς ἀλλήλους τοὺς λόγους [e].

a) *Τὰ γιγνόμενα καὶ ἀπολλύμενα* sunt res adspectabiles atque mutabiles. Non in illis quaerendum esse *τὸ ἓν καὶ πολλά*, veluti si quis comparaverit quendam hominem et multos homines, verum in ideis, *ὅταν τις ἕνα ἄνθρωπον ἐπιχειρῇ τίθεσθαι καὶ βοῦν ἕνα καὶ τὸ καλὸν ἓν* etc., de quibus quo sensu dicatur illud *ἓν καὶ πολλὰ* patebit ex exemplis supra allatis n. 258, not. c. — b) Eaedem dubitationes moventur Parmen. p. 130 A sqq., ubi Parmenides Socrati ideas statuenti adversaturus quaerit: *αὐτὸς σὺ οὕτω διῄρεσαι ὡς λέγεις, χωρὶς μὲν εἴδη αὐτὰ ἄττα, χωρὶς δὲ τὰ τούτων αὖ μετέχοντα; καὶ τί σοι δοκεῖ εἶναι αὐτὴ ὁμοιότης χωρὶς ἧς ἡμεῖς ὁμοιότητος ἔχομεν* (h. e. videtur tibi aliquid esse ipsa per se similitudo s. idea similitudinis seiuncta ab ea quam nos habemus similitudine?), *καὶ ἓν δὴ καὶ πολλὰ καὶ πάντα ὅσα νῦν δὴ Ζήνωνος ἤκουες; Ἔμοιγε φάναι τὸν Σωκράτη. Ἦ καὶ τὰ τοιάδε, εἰπεῖν τὸν Παρμενίδην, οἷον δικαίου τι εἶδος αὐτὸ καθ' αὑτὸ καὶ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ καὶ πάντων αὖ τῶν τοιούτων; Ναί, φάναι. Τί δ', ἀνθρώπου εἶδος χωρὶς ἡμῶν καὶ τῶν οἷοι ἡμεῖς ἐσμὲν πάντων, αὐτό τι εἶδος ἀνθρώπου ἢ πυρὸς ἢ καὶ ὕδατος; Ἐν ἀπορίᾳ, φάναι, πολλάκις δή, ὦ Παρμενίδη, περὶ αὐτῶν γέγονα, πότερα χρὴ φάναι ὥσπερ περὶ ἐκείνων ἢ ἄλλως. Ἦ καὶ περὶ τῶνδε, ὦ Σώκρατες, ἃ καὶ γελοῖα δόξειεν ἂν εἶναι, οἷον θρὶξ καὶ πηλὸς καὶ ῥύπος ἢ ἄλλο ὅ τι ἀτιμότατόν τε καὶ φαυλότατον, ἀπορεῖς εἴτε χρὴ φάναι καὶ τούτων ἑκάστου εἶδος εἶναι χωρίς, ὂν ἄλλο αὐτῶν ὧν ἡμεῖς μεταχειριζόμεθα, εἴτε καὶ μή; Οὐδαμῶς, φάναι τὸν Σωκράτη, ἀλλὰ ταῦτα μέν γε, ἅπερ ὁρῶμεν, ταῦτα καὶ εἶναι, εἶδος δέ τι αὐτῶν οἰηθῆναι εἶναι μὴ λίαν ᾖ ἄτοπον. ἤδη μέντοι ποτέ με καὶ ἔθραξε μή τι ᾖ περὶ πάντων ταὐτόν· ἔπειτα ὅταν ταύτῃ στῶ, φεύγων οἴχομαι, δείσας μή ποτε εἴς τιν' ἄβυθον φλυαρίαν ἐμπεσὼν διαφθαρῶ.* Cf. Stallbaum in Proleg. ed. Lips. 1839, p. 43 sqq. — c) Verbis *ἓν καὶ πολλὰ ὑπὸ λόγων ταὐτὸν γιγνόμενα* significatur ea disserendi ars, qua ef-

ficitur ut unum et multa eodem redeant h. e. ut genera in partes dividantur et vicissim partes ad genera sua referantur, cf. Sophist. p. 253 B, qui locus laudatur supra n. 254, et Phaedr. p. 265 D, ubi duae eius rationis formae distinguuntur: *εἰς μίαν τε ἰδέαν συνορῶντα ἄγειν τὰ πολλαχῇ διεσπαρμένα, ἵν' ἕκαστον ὁριζόμενος δῆλον ποιῇ, περὶ οὗ ἂν ἀεὶ διδάσκειν ἐθέλῃ —, καὶ τὸ πάλιν κατ' εἴδη δύνασθαι τέμνειν, κατ' ἄρθρα ᾗ πέφυκε, καὶ μὴ ἐπιχειρεῖν καταγνύναι μέρος μηδέν, κακοῦ μαγείρου τρόπῳ χρώμενον*: quarum rationum altera dicitur synthetica altera analytica, utraque etiam in mathematicis disciplinis probata, cf. Diog. L. III, 24, Procl. in Euclid. I, lib. III, p. 58 ed. Basil.: *καλλίστη μὲν (μέθοδος) ἡ διὰ τῆς ἀναλύσεως ἐπ' ἀρχὴν ὁμολογουμένην ἀνάγουσα τὸ ζητούμενον, ἣν καὶ ὁ Πλάτων, ὥς φασι, Λεωδάμαντι παρέδωκεν, ἀφ' ἧς καὶ ἐκεῖνος πολλῶν κατὰ γεωμετρίαν εὑρετὴς ἱστορεῖται γενέσθαι· δευτέρα δὲ ἡ διαιρητική, κατ' ἄρθρα μὲν διαιροῦσα τὸ προκείμενον γένος, ἀφορμὴν δὲ τῇ ἀποδείξει παρεχομένη διὰ τῆς τῶν ἄλλων ἀναιρέσεως τῆς τοῦ προκειμένου κατασκευῆς, ἣν καὶ αὐτὴν ὁ Πλάτων ἐξύμνησεν ὡς πάσαις ταῖς ἐπιστήμαις ἐπίκουρον γενομένην.* Cum utraque coniunctissima est ea quae dicitur hypothetica, qua res aliqua s. idea primum tanquam satis nota ponitur, deinde disserendo comprobatur: quod usu dialectico fit ita, ut per altiores quasque ideas assurgendo investigetur ea quae est summa et *ἀνυπόθετος*, v. Phaed. p. 101 D, Meno p. 86 E, Rep. VI, p. 511 B. Huius species est illa, quae per antinomias procedit, qua in Parmenide potissimum utitur, cf. Parmen. p. 135 E. *χρὴ δὲ καὶ τόδε ἔτι πρὸς τούτῳ ποιεῖν, μὴ μόνον εἰ ἔστιν ἕκαστον ὑποτιθέμενον σκοπεῖν τὰ συμβαίνοντα ἐκ τῆς ὑποθέσεως, ἀλλὰ καὶ εἰ μὴ ἔστι τὸ αὐτὸ τοῦτο ὑποτίθεσθαι, εἰ βούλει μᾶλλον γυμνασθῆναι.* Cf. Stallbaum Proleg. Parm. p. 310 sqq., Brandis *Handb.* II, 1, p. 259 sqq., Prantl *Gesch. d. Logik* I, p. 80 sqq. — d) Videtur dicere Pythagoreos, cf. supra n. 102 sqq. Similiter enim atque illis Platoni *ἄπειρον* dicitur quod neque numero neque qualitate sibi constat h. e. *τὰ πολλά, πέρας* illud quo multa illa fluctuantia ad certum ordinem ac numerum revocantur, v. Phileb. p. 24 sqq., ut nostro loco *τὰ πέρας καὶ ἀπειρίαν ἐν αὐτοῖς ξύμφυτον ἔχοντα* pateat dici ideas unum genus et multas species in se complexas. — e) Proposito igitur aliquo genere singulas notiones, quae eo contineantur, ita dirimendas atque dividendas esse praecipit, ut non ab uno illo genere ad infinitam illico multitudinem cogitatione nostra festinemus, sed singulis speciebus accurate exploratis et subdivisis quot eo contineantur formae certa ratione dignoscamus. Illud turbulenter et litigiose agentium esse, hoc dialecticorum, cf. Polit. p. 285 A, ubi similiter inter Sophistas et Dialecticos distinguit:

ὃ γὰρ ἐνίοτε οἰόμενοι δή τι σοφὸν φράζειν πολλοὶ τῶν κομψῶν λέγουσιν, ὡς ἄρα μετρητικὴ περὶ πάντ' ἐστὶ τὰ γιγνόμενα, τοῦτ' αὐτο τὸ νῦν λεχθὲν ὂν τυγχάνει. μετρήσεως μὲν γὰρ δή τινα τρόπον πανθ' ὁπόσα ἔντεχνα μετείληφε· διὰ δὲ τὸ μὴ κατ' εἴδη συνειθίσθαι σκοπεῖν διαιρουμένους ταῦτά τε τοσοῦτον διαφέροντα ξυμβάλλουσιν εὐθὺς εἰς ταὐτὸν ὅμοια νομίσαντες, καὶ τοὐναντίον αὖ τούτου δρῶσιν ἕτερα οὐ κατὰ μέρη διαιροῦντες, δέον, ὅταν μὲν τὴν τῶν πολλῶν τις πρότερον αἴσθηται κοινωνίαν, μὴ προαφίστασθαι πρὶν ἂν ἐν αὐτῇ τὰς διαφορὰς ἴδῃ πάσας, ὁπόσαιπερ ἐν εἴδεσι κεῖνται, τὰς δὲ αὖ παντοδαπὰς ἀνομοιότητας, ὅταν ἐν πλήθεσιν ὀφθῶσι, μὴ δυνατὸν εἶναι δυσωπούμενον παύεσθαι, πρὶν ἂν ξύμπαντα τὰ οἰκεῖα ἐντὸς μιᾶς ὁμοιότητος ἔρξας γένους τινὸς οὐσίᾳ περιβάληται.

Phaed. p. 96 A. *Ἐγὼ γὰρ — νέος ὢν θαυμαστῶς ὡς ἐπεθύμησα ταύτης τῆς σοφίας, ἣν δὴ καλοῦσι περὶ φύσεως ἱστορίαν. ὑπερήφανος γάρ μοι ἐδόκει εἶναι εἰδέναι τὰς αἰτίας ἑκάστου, διὰ τί γίγνεται ἕκαστον καὶ διὰ τί ἀπόλλυται καὶ διὰ τί ἔστι· καὶ πολλάκις ἐμαυτὸν ἄνω κάτω μετέβαλλον σκοπῶν πρῶτον τὰ τοιάδε, ἆρ' ἐπειδὰν τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν σηπεδόνα τινὰ λάβῃ, ὥς τινες ἔλεγον, τότε δὴ τὰ ζῷα ξυντρέφεται· καὶ πότερον τὸ αἷμά ἐστιν ᾧ φρονοῦμεν, ἢ ὁ ἀὴρ ἢ τὸ πῦρ, ἢ τούτων μὲν οὐδέν, ὁ δὲ ἐγκέφαλός ἐστιν ὁ τὰς αἰσθήσεις παρέχων τοῦ ἀκούειν καὶ ὁρᾶν καὶ ὀσφραίνεσθαι, ἐκ τούτων δὲ γίγνοιτο μνήμη καὶ δόξα, ἐκ δὲ μνήμης καὶ δόξης λαβούσης τὸ ἠρεμεῖν κατὰ ταῦτα γίγνεσθαι ἐπιστήμην. καὶ αὖ τούτων τὰς φθορὰς σκοπῶν καὶ τὰ περὶ τὸν οὐρανόν τε καὶ τὴν γῆν πάθη, τελευτῶν οὕτως ἐμαυτῷ ἔδοξα πρὸς ταύτην τὴν σκέψιν ἀφυὴς εἶναι, ὡς οὐδὲν χρῆμα*[a]. **p. 97 C.** *Ἀλλ' ἀκούσας μέν ποτε ἐκ βιβλίου τινὸς — Ἀναξαγόρου ἀναγιγνώσκοντος καὶ λέγοντος ὡς ἄρα νοῦς ἐστὶν ὁ διακοσμῶν τε καὶ πάντων αἴτιος, ταύτῃ δὴ τῇ αἰτίᾳ ἥσθην τε καὶ ἔδοξέ μοι τρόπον τινὰ εὖ ἔχειν τὸ τὸν νοῦν εἶναι πάντων αἴτιον, καὶ ἡγησάμην, εἰ τοῦθ' οὕτως ἔχει, τόν γε νοῦν κοσμοῦντα πάντα κοσμεῖν καὶ ἕκαστον τιθέναι ταύτῃ ὅπῃ ἂν βέλτιστα ἔχῃ εἰ οὖν τις βούλοιτο* 263

τὴν αἰτίαν εὑρεῖν περὶ ἑκάστου, ὅπῃ γίγνεται ἢ ἀπόλλυται ἢ ἔστι, τοῦτο δεῖν περὶ αὐτοῦ εὑρεῖν, ὅπῃ βέλτιστον αὐτῷ ἐστὶν ἢ εἶναι ἢ ἄλλο ὁτιοῦν πάσχειν ἢ ποιεῖν· ἐκ δὲ δὴ τοῦ λόγου τούτου οὐδὲν ἄλλο σκοπεῖν προσήκειν ἀνθρώπῳ καὶ περὶ αὐτοῦ ἐκείνου καὶ περὶ τῶν ἄλλων, ἀλλ' ἢ τὸ ἄριστον καὶ τὸ βέλτιστον. ἀναγκαῖον δὲ εἶναι τὸν αὐτὸν τοῦτον καὶ τὸ χεῖρον εἰδέναι· τὴν αὐτὴν γὰρ εἶναι ἐπιστήμην περὶ αὐτῶν. ταῦτα δὴ λογιζόμενος ἅσμενος εὑρηκέναι ᾤμην διδάσκαλον τῆς αἰτίας περὶ τῶν ὄντων κατὰ νοῦν ἐμαυτῷ, τὸν Ἀναξαγόραν, καί μοι φράσειν πρῶτον μὲν πότερον ἡ γῆ πλατεῖά ἐστιν ἢ στρογγύλη, ἐπειδὴ δὲ φράσειεν, ἐπεκδιηγήσεσθαι τὴν αἰτίαν καὶ τὴν ἀνάγκην, λέγοντα τὸ ἄμεινον καὶ ὅτι αὐτὴν ἄμεινον ἦν τοιαύτην εἶναι· καὶ εἰ ἐν μέσῳ φαίη εἶναι αὐτήν, ἐπεκδιηγήσεσθαι ὡς ἄμεινον ἦν αὐτὴν ἐν μέσῳ εἶναι· καὶ εἴ μοι ταῦτα ἀποφαίνοιτο, παρεσκευάσμην ὡς οὐκέτι ποθεσόμενος αἰτίας ἄλλο εἶδος. καὶ δὴ καὶ περὶ ἡλίου οὕτω παρεσκευάσμην ὡσαύτως πευσόμενος, καὶ σελήνης καὶ τῶν ἄλλων ἄστρων, τάχους τε πέρι πρὸς ἄλληλα καὶ τροπῶν καὶ τῶν ἄλλων παθημάτων, πῇ ποτὲ ταῦτ' ἄμεινόν ἐστιν ἕκαστον καὶ ποιεῖν καὶ πάσχειν ἃ πάσχει. οὐ γὰρ ἄν ποτε αὐτὸν ᾤμην, φάσκοντά γε ὑπὸ νοῦ αὐτὰ κεκοσμῆσθαι, ἄλλην τινὰ αὐτοῖς αἰτίαν ἐπενεγκεῖν ἢ ὅτι βέλτιστον αὐτὰ οὕτως ἔχειν ἐστὶν ὥσπερ ἔχει· ἑκάστῳ οὖν αὐτὸν ἀποδιδόντα τὴν αἰτίαν καὶ κοινῇ πᾶσι τὸ ἑκάστῳ βέλτιστον ᾤμην καὶ τὸ κοινὸν πᾶσιν ἐπεκδιηγήσεσθαι ἀγαθόν· καὶ οὐκ ἂν ἀπεδόμην πολλοῦ τὰς ἐλπίδας, ἀλλὰ πάνυ σπουδῇ λαβὼν τὰς βίβλους ὡς τάχιστα οἷός τ' ἦν ἀνεγίγνωσκον, ἵν' ὡς τάχιστα εἰδείην τὸ βέλτιστον καὶ τὸ χεῖρον [b].

a) Loquitur de iis philosophis, qui principia et causas rerum omnium in materia et natura quaerebant, cf. Arist. Met. *A*, 3. *τῶν δὴ πρώτων φιλοσοφησάντων οἱ πλεῖστοι τὰς ἐν ὕλης εἴδει μόνας ᾠήθησαν ἀρχὰς εἶναι πάντων* etc. (n. 15), singula simul placita

Ionicorum atque etiam Empedoclis significans. Horum lectione se ita denique perturbatum fuisse significat, ut ne de elementis scientiae quidem neque de iis quae sensibus percipiuntur sibi amplius constiterit, cf. Arist. Met. *Α*, 6 (n. 258), ubi Plato iuvenis inter Heracliteos fuisse perhibetur. — b) In sequentibus narrat se apud ipsum Anaxagoram longe aliter omnia reperisse, pro intellectu, qui vere dici possit, h. e. secundum principia boni omnia moderante, nihil nisi vim motricem et principia materalia, aerem, aetherem, aquam etc., v. supra n. 53, not. d. Deinde similiter sibi Anaxagoram rem suam egisse visum esse dicit atque eum, qui Socratem per omnem vitam usque ad carcerem rationem ducem secutum esse demonstraturus inciperet ab hoc, ut causas materiales cur in carcere consedisset requireret, similiterque mentione de sermonibus Socratis iniecta enumeraret causas materiales loquendi, veluti vocem emissam, aerem percussum etc. Denique sic pergit p. 99 A. *ἀλλ' αἴτια μὲν τὰ τοιαῦτα καλεῖν λίαν ἄτοπον· εἰ δέ τις λέγοι ὅτι ἄνευ τοῦ τὰ τοιαῦτα ἔχειν καὶ ὀστᾶ καὶ νεῦρα καὶ ὅσα ἄλλα ἔχω* (loquitur Socrates), *οὐκ ἂν οἷός τ' ἦν ποιεῖν τὰ δόξαντά μοι, ἀληθῆ ἂν λέγοι· ὡς μέντοι διὰ ταῦτα ποιῶ ἃ ποιῶ καὶ ταῦτα νῷ πράττω, ἀλλ' οὐ τῇ τοῦ βελτίστου αἱρέσει, πολλὴ ἂν καὶ μακρὰ ῥαθυμία εἴη τοῦ λόγου. τὸ γὰρ μὴ διελέσθαι οἷόν τ' εἶναι ὅτι ἄλλο μέν τί ἐστι τὸ αἴτιον τῷ ὄντι, ἄλλο δ' ἐκεῖνο ἄνευ οὗ τὰ αἴτιον οὐκ ἄν ποτ' εἴη αἴτιον· ὃ δή μοι φαίνονται ψηλαφῶντες οἱ πολλοὶ ὥσπερ ἐν σκότει, ἀλλοτρίῳ ὀνόματι προσχρώμενοι, ὡς αἴτιον αὐτὸ προσαγορεύειν. διὸ δὴ καὶ ὁ μέν τις δίνην περιτιθεὶς τῇ γῇ ὑπὸ τοῦ οὐρανοῦ μένειν δὴ ποιεῖ τὴν γῆν, ὁ δὲ ὥσπερ καρδόπῳ πλατείᾳ βάθρον τὸν ἀέρα ὑπερείδει· τὴν δὲ τοῦ ὡς οἷόν τε βέλτιστα αὐτὰ τεθῆναι δύναμιν οὕτω νῦν κεῖσθαι, ταύτην οὔτε ζητοῦσιν οὔτε τινὰ οἴονται δαιμονίαν ἰσχὺν ἔχειν, ἀλλὰ ἡγοῦνται τούτου* (h. e. ea causa quae ex optima rerum omnium condicione repetitur) *Ἄτλαντα ἄν ποτε ἰσχυρότερον καὶ ἀθανατώτερον καὶ μᾶλλον ἅπαντα ξυνέχοντα ἐξευρεῖν, καὶ ὡς ἀληθῶς τἀγαθὸν καὶ δέον ξυνδεῖν καὶ ξυνέχειν οὐδὲν οἴονται.* Requirit igitur praeter causam materialem vel necessariam quam dicit in Timaeo (n. 267) aliam, quam putaverat esse intellectum Anaxagorae, h. e. causam aliquam divinam creatricem atque moderatricem, quae vere causa dici possit, h. e. quae id quod bonum in rebus inesse conspiciatur cum ratione atque arte effecerit; veluti ab Aristotele De An. III, 5 distinguitur inter *τὸ ποιοῦν* et *τὸ πάσχον*. Et similiter etiam ipse Plato loco seq.

Phileb. p. 30 A. *Τὸ παρ' ἡμῖν σῶμα ἆρ' οὐ ψυχὴν φήσομεν ἔχειν;* *ΠΡΩ.* *Δῆλον ὅτι φήσομεν.* *ΣΩ.* *Πό-* 264

θεν, ὦ φίλε Πρώταρχε, λαβόν. εἴπερ μὴ τό γε τοῦ παντὸς σῶμα ἔμψυχον ὂν ἐτύγχανε, ταὐτά γε ἔχον τούτῳ καὶ ἔτι πάντῃ καλλίονα; ΠΡΩ. Δῆλον ὡς οὐδαμόθεν ἄλλοθεν, ὦ Σώκρατες. ΣΩ. Οὐ γάρ που δοκοῦμέν γε, ὦ Πρώταρχε, τὰ τέτταρα ἐκεῖνα, πέρας καὶ ἄπειρον καὶ κοινὸν καὶ τὸ τῆς αἰτίας γένος, ἐν ἅπασι τέταρτον ἐνόν [a]), τοῦτο ἐν μὲν τοῖς παρ' ἡμῖν ψυχήν τε παρέχον καὶ σωμασκίαν ἐμποιοῦν καὶ πταίσαντος σώματος ἰατρικὴν καὶ ἐν ἄλλοις ἄλλα συντιθὲν καὶ ἀκούμενον πᾶσαν καὶ παντοίαν σοφίαν ἐπικαλεῖσθαι, τῶν δ' αὐτῶν τούτων ὄντων ἐν ὅλῳ τε οὐρανῷ καὶ κατὰ μεγάλα μέρη, καὶ προσέτι καλῶν καὶ εἰλικρινῶν, ἐν τούτοις δ' οὐκ ἄρα μεμηχανῆσθαι τὴν τῶν καλλίστων καὶ τιμιωτάτων φύσιν; ΠΡΩ. Ἀλλ' οὐδαμῶς τοῦτό γ' ἂν λόγον ἔχοι. ΣΩ. Οὐκοῦν εἰ μὴ τοῦτο, μετ' ἐκείνου τοῦ λόγου ἂν ἑπόμενοι βέλτιον λέγοιμεν, ὡς ἔστιν, ἃ πολλάκις εἰρήκαμεν, ἄπειρόν τε ἐν τῷ παντὶ πολύ, καὶ πέρας ἱκανόν, καί τις ἐπ' αὐτοῖς αἰτία οὐ φαύλη, κοσμοῦσά τε καὶ συντάττουσα ἐνιαυτούς τε καὶ ὥρας καὶ μῆνας, σοφία καὶ νοῦς λεγομένη δικαιότατ' ἄν. ΠΡΩ. Δικαιότατα δῆτα. ΣΩ. Σοφία μὴν καὶ νοῦς ἄνευ ψυχῆς οὐκ ἄν ποτε γενοίσθην [b]. ΠΡΩ. Οὐ γὰρ οὖν. ΣΩ. Οὐκοῦν ἐν μὲν τῇ τοῦ Διὸς ἐρεῖς φύσει βασιλικὴν μὲν ψυχήν, βασιλικὸν δὲ νοῦν ἐγγίγνεσθαι διὰ τὴν τῆς αἰτίας δύναμιν, ἐν δὲ ἄλλοις ἄλλα καλά, καθ' ὃ φίλον ἑκάστοις λέγεσθαι [c]; ΠΡΩ. Μάλα γε. ΣΩ. Τοῦτον δὴ τὸν λόγον ἡμᾶς μή τι μάτην δόξῃς, ὦ Πρώταρχε, εἰρηκέναι, ἀλλ' ἔστι τοῖς πάλαι ἀποφηναμένοις, ὡς ἀεὶ τοῦ παντὸς νοῦς ἄρχει, ξύμμαχος ἐκείνοις [d].

a) Sensus: Sicut in nobis inest *τὸ τῆς αἰτίας γένος* optima quaeque praestans, mentem et animum et corporis vires et sapientiam, ita etiam in mundo necesse est insit intellectus omnia gubernans, cf. supra in Socrate n. 204. In antecedentibus p. 23 D sqq. quatuor genera esse posuerat, *τὸ ἄπειρον* h. e. materiam (cf. n. 262, not. d), *τὸ πέρας* h. e. numeros (n. 269, not. b), *τὸ μικτὸν ἐκ τούτοιν ἀμφοῖν*, ex finito scilicet et infinito, h. e. mundum (n. 267,

not. b), denique *τὸ ποιοῦν καὶ τὸ αἴτιον* h. e. deum creatorem, quo omnium rerum causae continentur. Eum deinceps summum intellectum esse demonstrat. — b) Cf. Sophist. p. 249 A, qui locus legitur in n. 261, ubi *τῷ παντελῶς ὄντι* h. e. ideis omnibus similiter tribuitur intellectus et vita *ἐν ψυχῇ* h. e. ita ut sit *ἔμψυχον*. Adde Tim. p. 30 B. *νοῦν δ' αὖ χωρὶς ψυχῆς ἀδύνατον παραγενέσθαι τῳ. διὰ δὴ τὸν λογισμὸν τόνδε νοῦν μὲν ἐν ψυχῇ, ψυχὴν δ' ἐν σώματι συνιστὰς τὸ πᾶν ξυνετεκταίνετο.* — c) Cf. Phaedr. p. 246 E. *ὁ μὲν δὴ μέγας ἡγεμὼν ἐν οὐρανῷ Ζεὺς ἐλαύνων πτηνὸν ἅρμα πρῶτος πορεύεται, διακοσμῶν πάντα καὶ ἐπιμελούμενος —, τῶν δὲ ἄλλων ὅσοι ἐν τῷ τῶν δώδεκα ἀριθμῷ τεταγμένοι θεοὶ ἄρχοντες ἡγοῦνται κατὰ τάξιν ἣν ἕκαστος ἐτάχθη —, πράττων ἕκαστος αὐτῶν τὰ αὑτοῦ.* Eodem facit quod, sicubi de deo et de rebus divinis sermo est, modo *ὁ θεὸς* modo *οἱ θεοὶ* nominantur, cf. Legg. X, p. 899 D sqq. Sed revera eum nonnisi unum deum statuisse satis inde apparet, quod eum simplicem et aeternum et puram mentem esse statuebat, vulgaribus poetarum traditionibus acerrime adversatus, cf. Tim. p. 37 D, 52 A, Conviv. p. 208 B, De Rep. II, p. 377 D sqq., 380 D. — d) Significat Anaxagoram, cf. Cratyl. p. 413 C. *εἶναι δὲ τὸ δίκαιον ὃ λέγει Ἀναξαγόρας, νοῦν εἶναι τοῦτο· αὐτοκράτορα γὰρ αὐτὸν ὄντα καὶ οὐδενὶ μεμιγμένον πάντα φησὶν αὐτὸν κοσμεῖν τὰ πράγματα διὰ πάντων ἰόντα* et supra in Anaxagora n. 53. *τὰ μὲν ἄλλα παντὸς μοῖραν μετέχει, νόος δέ ἐστιν ἄπειρον καὶ αὐτοκρατὲς κτλ.*, cui loco etiam Aristoteles plurimum tribuit De An. III, 4.

Aliis locis deus omnium idearum, maximarum minimarum, causa esse significatur, Rep. X, p. 597 B. C, aliis omnium rerum principium et finis atque mensura appellatur, Legg. IV, p. 715 E, 716 C. Aliis deo absolutam scientiam tribuit (n. 252), aliis omne bonum ab eo repetendum esse dicit, Rep. II, p. 380 D sq., aliis eum *τὸν ἀληθινὸν ἅμα καὶ θεῖον νοῦν* appellat et idem esse atque bonum diserte pronuntiat, v. Phileb. p. 22 C. Denique ipsius intellectus divini motum a nobis cerni non posse propterea que ex motibus corporum coelestium de eo existimandum esse censet Legg. X, p. 897 D. *μὴ τοίνυν ἐξ ἐναντίας οἷον εἰς ἥλιον ἀποβλέποντες, νύκτα ἐν μεσημβρίᾳ ἐπαγόμενοι, ποιησώμεθα τὴν ἀπόκρισιν, ὡς νοῦν ποτὲ θνητοῖς ὄμμασιν ὀψόμενοί τε καὶ γνωσόμενοι ἱκανῶς· πρὸς δὲ εἰκόνα τοῦ ἐρωτωμένου βλέποντας ἀσφαλέστερον ὁρᾶν*: quibuscum conferenda quae similiter de idea boni disseruntur De Rep. VI, p. 508 C sqq. (in nr. 265). Quapropter recte statuisse videntur qui deum atque boni ideam Platoni eodem venisse putaverunt, velut Ritterus *Gesch. d. Philos.* II, p. 313 sq., Brandis *Handb.* II, 1, p. 323 sqq., Bonitz disputatt. Platonicae duae, Dresd. 1837, Zeller *d. Philos. d. Griechen* II, p. 309 sq., quamquam dissentiunt

alii, velut C. F. Hermann ind. lect. Marburg. 18³²/₃₃ et Trendelenburg de Platonis Philebi consilio p. 17 sqq., qui dei naturam apud Platonem ita quidem cum idea boni conspirare existimat, ut ad hanc referat omnia, ipsum deum vero boni ideam neque dici neque facile dici posse monet. De qua re utcunque statuatur hoc satis exploratum, dei substantiam secundum Platonem bonam et absolute bonam esse, cum et mundi originem inde quod deus bonus et sine invidia sit repetat (n. 269) et quicquid mali et imperfecti in mundo insit id a deo derivari posse diserte neget, De Rep. II, p. 379 C. *Οὐκ ἄρα πάντων γε αἴτιον τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ τῶν μὲν εὖ ἐχόντων αἴτιον, τῶν δὲ κακῶν ἀναίτιον. Παντελῶς γ', ἔφη. Οὐδ' ἄρα, ἦν δ' ἐγώ, ὁ θεός, ἐπειδὴ ἀγαθός, πάντων ἂν εἴη αἴτιος, ὡς οἱ πολλοὶ λέγουσιν, ἀλλ' ὀλίγων μὲν τοῖς ἀνθρώποις αἴτιος, πολλῶν δὲ ἀναίτιος· πολὺ γὰρ ἐλάττω τἀγαθὰ τῶν κακῶν ἡμῖν· καὶ τῶν μὲν ἀγαθῶν οὐδένα ἄλλον αἰτιατέον, τῶν δὲ κακῶν ἄλλ' ἄττα δεῖ ζητεῖν τὰ αἴτια, ἀλλ' οὐ τὸν θεόν. Ἀληθέστατα, ἔφη, δοκεῖς μοι λέγειν.* Neque aliis locis, ubi deus omnium rerum causa atque auctor esse ponitur, malum ab ipso repetitur, sed interpositis aliis diis ab eo quasi removetur, v. Tim. p. 68 E. *ταῦτα δὴ πάντα τότε ταύτῃ πεφυκότα ἐξ ἀνάγκης ὁ τοῦ καλλίστου τε καὶ ἀρίστου δημιουργὸς ἐν τοῖς γιγνομένοις παρελάμβανεν, ἡνίκα τὸν αὐτάρκη τε καὶ τὸν τελεώτατον θεὸν* (i. e. mundum) *ἐγέννα, χρώμενος μὲν ταῖς περὶ ταῦτα αἰτίαις ὑπηρετούσαις, τὸ δὲ εὖ τεκταινόμενος ἐν πᾶσι τοῖς γιγνομένοις αὐτός*, cf. infra n. 272, not. g.

265 **De Rep. VI, p. 508 C.** *Ὀφθαλμοί, ἦν δ' ἐγώ, οἶσθ' ὅτι, ὅταν μηκέτι ἐπ' ἐκεῖνά τις αὐτοὺς τρέπῃ, ὧν ἂν τὰς χρόας τὸ ἡμερινὸν φῶς ἐπέχῃ, ἀλλὰ ὧν νυκτερινὰ φέγγῃ, ἀμβλυώττουσί τε καὶ ἐγγὺς φαίνονται τυφλῶν, ὥσπερ οὐκ ἐνούσης καθαρᾶς ὄψεως; Καὶ μάλα, ἔφη. Ὅταν δέ γ', οἶμαι, ὧν ὁ ἥλιος καταλάμπῃ, σαφῶς ὁρῶσι, καὶ τοῖς αὐτοῖς τούτοις ὄμμασιν ἐνοῦσα φαίνεται. Τί μήν; Οὕτω τοίνυν καὶ τὸ τῆς ψυχῆς ὧδε νόει ὅταν μέν, οὗ καταλάμπει ἀλήθειά τε καὶ τὸ ὄν, εἰς τοῦτο ἀπερείσηται, ἐνόησέ τε καὶ ἔγνω αὐτὸ καὶ νοῦν ἔχειν φαίνεται· ὅταν δὲ εἰς τὸ τῷ σκότῳ κεκραμένον, τὸ γιγνόμενόν τε καὶ ἀπολλύμενον, δοξάζει τε καὶ ἀμβλυώττει ἄνω καὶ κάτω τὰς δόξας μεταβάλλον καὶ ἔοικεν αὖ νοῦν οὐκ ἔχοντι. Ἔοικε γάρ. Τοῦτο τοίνυν τὸ τὴν ἀλήθειαν παρέχον τοῖς γιγνωσκομέ-*

νοις καὶ τῷ γιγνώσκοντι τὴν δύναμιν ἀποδιδὸν τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέαν φάθι εἶναι, αἰτίαν δ' ἐπιστήμης οὖσαν καὶ ἀληθείας ὡς γιγνωσκομένης μὲν διανοοῦ, οὕτω δὲ καλῶν ἀμφοτέρων ὄντων, γνώσεώς τε καὶ ἀληθείας, ἄλλο καὶ κάλλιον ἔτι τούτων ἡγούμενος αὐτὸ ὀρθῶς ἡγήσει· ἐπιστήμην δὲ καὶ ἀλήθειαν, ὥσπερ ἐκεῖ φῶς τε καὶ ὄψιν ἡλιοειδῆ μὲν νομίζειν ὀρθόν, ἥλιον δὲ ἡγεῖσθαι οὐκ ὀρθῶς ἔχει, οὕτω καὶ ἐνθάδε ἀγαθοειδῆ μὲν νομίζειν ταῦτ' ἀμφότερα ὀρθόν, ἀγαθὸν δὲ ἡγεῖσθαι ὁπότερον αὐτῶν οὐκ ὀρθόν, ἀλλ' ἔτι μειζόνως τιμητέον τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἕξιν. Ἀμήχανον κάλλος, ἔφη, λέγεις, εἰ ἐπιστήμην μὲν καὶ ἀλήθειαν παρέχει, αὐτὸ δ' ὑπὲρ ταῦτα κάλλει ἐστίν· οὐ γὰρ δήπου σύ γε ἡδονὴν αὐτὸ λέγεις. Εὐφήμει, ἦν δ' ἐγώ· ἀλλ' ὧδε μᾶλλον τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἔτι ἐπισκόπει. Πῶς; Τὸν ἥλιον τοῖς ὁρωμένοις οὐ μόνον, οἶμαι, τὴν τοῦ ὁρᾶσθαι δύναμιν παρέχειν φήσεις, ἀλλὰ καὶ τὴν γένεσιν καὶ αὔξην καὶ τροφήν, οὐ γένεσιν αὐτὸν ὄντα. Πῶς γάρ; Καὶ τοῖς γιγνωσκομένοις τοίνυν μὴ μόνον τὸ γιγνώσκεσθαι φάναι ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ παρεῖναι, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναί τε καὶ τὴν οὐσίαν ὑπ' ἐκείνου αὐτοῖς προσεῖναι, οὐκ οὐσίας ὄντος τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλ' ἔτι ἐπέκεινα τῆς οὐσίας πρεσβείᾳ καὶ δυνάμει ὑπερέχοντος.

Sicut sol luminis ac visus nostri causa sit, ita bonum omnis veritatis omnisque cognitionis causam esse dicit. Sicut oculi in tenebris caecutiunt, in lumine diurno aperiuntur, ita animus ad fluxa et mutabilia conversus hebetatur, ad bonum propensus omni scientia imbuitur. Neque vero scientia tantummodo, verum omnis substantia a bono repetenda est. Ipsum vero bonum quale sit describi non potest, neque quidquam affirmari potest nisi bonum esse summum in rebus intelligibilibus, ut sol summus est in adspectabilibus, ut ait p. 509 D. ὥσπερ λέγομεν δύο αὐτὼ εἶναι καὶ βασιλεύειν τὸ μὲν νοητοῦ γένους τε καὶ τόπου τὸ δ' αὖ ὁρατοῦ. Quid quod tantam boni excellentiam esse dicit, ut sit ἐπέκεινα τῆς οὐσίας et ut nisi per gradus assurgentes et diuturna cognitione exercitati ne intueri quidem tantum splendorem valeamus: id quod in sequentibus imagine nobilissima illustratur, ad omnem humanae

scientiae rationem et processum describendum gravissima, quippe sensim sensimque ex tenebris falsisque opinionum simulacris ad lucem et ad rerum veritatem enitentis, De Rep. VII, p. 514 sqq. Denique ad ideam boni reversus ita sententiam suam complectitur p. 517 B. *τὰ δ' οὖν ἐμοὶ φαινόμενα οὕτω φαίνεται, ἐν τῷ γνωστῷ τελευταία ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα καὶ μόγις ὁρᾶσθαι, ὀφθεῖσα δὲ συλλογιστέα εἶναι ὡς ἄρα πᾶσι πάντων αὕτη ὀρθῶν τε καὶ καλῶν αἰτία, ἔν τε ὁρατῷ φῶς καὶ τὸν τούτου κύριον τεκοῦσα, ἔν τε νοητῷ αὐτὴ κυρία ἀλήθειαν καὶ νοῦν παρασχομένη, καὶ ὅτι δεῖ ταύτην ἰδεῖν τὸν μέλλοντα ἐμφρόνως πράξειν ἢ ἰδίᾳ ἢ δημοσίᾳ* ubi bonum non solum bonorum omnium atque intelligibilium, sed etiam lucis h. e. summae in rebus adspectabilibus causae causa esse dicitur. Adde Rep. VI, p. 504 E, qui locus citatur supra n. 256, ubi boni idea summum omnis scientiae propositum esse demonstratur, denique Phileb. p. 65 A, ubi bonum, quod una specie comprehendere non liceat, tribus speciebus pulchri, concinni et veri terminatur: *οὐκοῦν εἰ μὴ μιᾷ δυνάμεθα ἰδέᾳ τὸ ἀγαθὸν θηρεῦσαι, σὺν τρισὶ λαβόντες, κάλλει καὶ ξυμμετρίᾳ καὶ ἀληθείᾳ, λέγωμεν ὡς τοῦτο οἷον ἓν ὀρθότατ' ἂν αἰτιασαίμεθ' ἂν τῶν ἐν τῇ συμμίξει, καὶ διὰ τοῦτο ὡς ἀγαθὸν ὂν τοιαύτην αὐτὴν γεγονέναι.* Quamquam his omnibus ipsi ea quaestio tantummodo inchoata esse videbatur; certe constat eum inter discipulos longe explicatius de idea boni disputasse, ut mathematicis etiam et astronomicis argumentis adhibitis probaret *τὸ πέρας ὅτι ἀγαθόν ἐστιν ἕν*, cf. Aristoxenus in loco supra citato n. 249, not., et fragmenta Aristotelis ex libro *περὶ τἀγαθοῦ* inscripto, v. Brandis de perd. Aristot. libris de ideis et bono, Bonnae 1823, *Handb.* II, 2, 1, p. 84. Adde Arist. Met. *N*, 4. *τῶν δὲ τὰς ἀκινήτους οὐσίας εἶναι λεγόντων οἱ μέν φασιν αὐτὸ τὸ ἓν τὸ ἀγαθὸν αὐτὸ εἶναι· οὐσίαν μέντοι τὸ ἓν αὐτοῦ ᾤοντο εἶναι μάλιστα* (cf. n. 231, not.), ubi Syrianus adnotat: *ἔστι μὲν ὑπερούσιον παρά τε τῷ Πλάτωνι τὸ ἓν καὶ τἀγαθὸν καὶ παρὰ Βροντίνῳ τῷ Πυθαγορείῳ καὶ παρὰ πᾶσιν ὡς εἰπεῖν τοῖς ἀπὸ τοῦ διδασκαλείου τοῦ τῶν Πυθαγορείων ὡρμωμένοις*: quod referendum ad Pythagoricos inferiores, cf. Brandis *Handb.* I, p. 485.

266 **Aristot. Met. *A*, 6 (cf. n. 258).** *Οὕτως μὲν οὖν τὰ τοιαῦτα τῶν ὄντων ἰδέας προσηγόρευσε, τὰ δ' αἰσθητὰ παρὰ ταῦτα καὶ κατὰ ταῦτα λέγεσθαι πάντα· κατὰ μέθεξιν γὰρ εἶναι τὰ πολλὰ τῶν συνωνύμων τοῖς εἴδεσιν* [a]. *τὴν δὲ μέθεξιν τοὔνομα μόνον μετέβαλεν· οἱ μὲν γὰρ Πυθαγόρειοι μιμήσει τὰ ὄντα φασὶν εἶναι τῶν ἀριθμῶν,*

Πλάτων δὲ μεθέξει, τοὔνομα μεταβαλών. τὴν μέντοι γε μέθεξιν ἢ τὴν μίμησιν ἥτις ἂν εἴη τῶν εἰδῶν, ἀφεῖσαν ἐν κοινῷ ζητεῖν [b]. *ἔτι δὲ παρὰ τὰ αἰσθητὰ καὶ τὰ εἴδη τὰ μαθηματικὰ τῶν πραγμάτων εἶναί φησι μεταξύ, διαφέροντα τῶν μὲν αἰσθητῶν τῷ ἀΐδια καὶ ἀκίνητα εἶναι, τῶν δ' εἰδῶν τῷ τὰ μὲν πόλλ' ἄττα ὅμοια εἶναι, τὸ δὲ εἶδος αὐτὸ ἓν ἕκαστον μόνον* [c]. *ἐπεὶ δ' αἴτια τὰ εἴδη τοῖς ἄλλοις, τἀκείνων στοιχεῖα πάντων ᾠήθη τῶν ὄντων εἶναι στοιχεῖα* [d]. *ὡς μὲν οὖν ὕλην τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν εἶναι ἀρχάς, ὡς δ' οὐσίαν τὸ ἕν· ἐξ ἐκείνων γὰρ κατὰ μέθεξιν τοῦ ἑνὸς τὰ εἴδη εἶναι τοὺς ἀριθμούς* [e].

Memorabilis hic locus quia et quo pacto Aristoteles de Platonis doctrina iudicaverit inde cernitur, et quod alii praeter dialogos fontes unde discipuli hauserint eo indicantur; cf. n. 249, not.; n. 258, not. c. extr.; n. 265, not.

a) *τὰ δ' αἰσθητὰ παρὰ ταῦτα καὶ κατὰ ταῦτα λέγεσθαι* h. e. sensibilia separatim ab ideis existere, sed secundum eas appellari censebat, cf. n. 258, not. c. *τὰ πολλὰ τῶν συνωνύμων* sunt multae res eodem atque idea nomine appellatae. De *μεθέξει* cf. Conviv. p. 211 B, qui locus citatur n. 258, not. c; Phaed. p. 100 C. *φαίνεται γάρ μοι, εἴ τί ἐστιν ἄλλο καλὸν πλὴν αὐτὸ τὸ καλόν, οὐδὲ δι' ἓν ἄλλο καλὸν εἶναι ἢ διότι μετέχει ἐκείνου τοῦ καλοῦ· καὶ πάντα δὴ οὕτω λέγω.* Sophist. p. 259 A. *τὸ μὲν ἕτερον μετασχὸν τοῦ ὄντος ἔστι μὲν διὰ ταύτην τὴν μέθεξιν.* Parmen. p. 130 B. *χωρὶς μὲν εἴδη ἄττα, χωρὶς δὲ τὰ τούτων αὖ μετέχοντα.* Res igitur idearum participes sunt quatenus notione una continentur multae et ad unam atque immutabilem substantiam respiciunt eiusque tanquam simulacra sunt in sensus cadentia: quapropter ideae dicuntur esse *παραδείγματα* aeterna atque immutabilia, cf. Parmen. p. 132 D. *ἀλλ', ὦ Παρμενίδη, μάλιστα ἔμοιγε καταφαίνεται ὧδε ἔχειν· τὰ μὲν εἴδη ταῦτα ὥσπερ παραδείγματα ἑστάναι ἐν τῇ φύσει, τὰ δὲ ἄλλα τούτοις ἐοικέναι καὶ εἶναι ὁμοιώματα· καὶ ἡ μέθεξις αὕτη τοῖς ἄλλοις γίγνεσθαι τῶν εἰδῶν οὐκ ἄλλη τις ἢ εἰκασθῆναι αὐτοῖς*: ad quem locum respiciens Aristoteles Met. *A*, 9 *τὸ δὲ λέγειν* inquit *παραδείγματα αὐτὰ εἶναι καὶ μετέχειν αὐτῶν τἆλλα κενολογεῖν ἐστὶ καὶ μεταφορὰς λέγειν ποιητικάς.* Similiter Plato in Timaeo deum creatorem in ideas intuentem facit rebus impertire id quod in eis perfectum est atque immutabile, cf. Tim. p. 28 A, 30 C, 50 D sqq. De Pythagoreis cf. supra n. 104, not. — b) Nam

nihil nisi esse quandam rerum mutabilium substantiam immutabilem inde explicatur, cf. Arist. Met. *A*, 6. φανερὸν δ' ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι δυοῖν αἰτίαιν ἐστὶ μόνον κεχρημένος, τῇ τε τοῦ τί ἐστι καὶ τῇ κατὰ τὴν ὕλην· τὰ γὰρ εἴδη τοῦ τί ἐστιν αἴτια τοῖς ἄλλοις, τοῖς δ' εἴδεσι τὸ ἕν: singularum rerum natura, ad quam Aristoteles maxime animum advertebat, minime ita expediebatur. Neque cum ideas separatim a rebus constare doceret, unde μέθεξις illa exstiterit perspicuum erat, v. Met. *A*, 9. πάντων δὲ μάλιστα διαπορήσειεν ἄν τις, τί ποτε συμβάλλεται τὰ εἴδη ἢ τοῖς ἀϊδίοις τῶν αἰσθητῶν ἢ τοῖς γιγνομένοις καὶ φθειρομένοις· οὔτε γὰρ κινήσεως οὔτε μεταβολῆς οὐδεμιᾶς ἐστὶν αἴτια αὐτοῖς, cf. *Λ*, 10 extr., *M*, 9 extr. — c) Cf. Met. *Z*, 2. ἔτι παρὰ τὰ αἰσθητὰ οἱ μὲν οὐκ οἴονται εἶναι οὐθὲν τοιοῦτον, οἱ δὲ πλείω καὶ μᾶλλον ὄντα ἀΐδια, ὥσπερ Πλάτων τά τε εἴδη καὶ τὰ μαθηματικὰ δύο οὐσίας, τρίτην δὲ τὴν τῶν αἰσθητῶν σωμάτων οὐσίαν. A rebus sensibilibus mathematicae aeterna sua et immutabili natura differunt, ab ideis eo quod rerum mathematicarum eadem multarum forma est, idea vero quaelibet est una et sua, cf. Met. *B*, 6. τὰ μὲν μαθηματικὰ τῶν δεῦρο (i. e. τῶν αἰσθητῶν) ἄλλῳ μέν τινι διαφέρει, τῷ δὲ πόλλ' ἄττα ὁμοειδῆ εἶναι οὐθὲν διαφέρει. Ita quum mathematica in medio posita sint inter sensibilia et ideas, saepe ab Aristotele appellantur τὰ μεταξύ, cf. *A*, 9, *B*, 2. 6, *K*, 1, *M*, 2 et infra n. 269, not. b. — d) Respicit Platonis Phaed. p. 100 B, cf. Met. *A*, 9. ἐν δὲ Φαίδωνι οὕτως λέγεται, ὡς καὶ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ γίγνεσθαι αἴτια τὰ εἴδη ἐστίν, De Gen. et Corr. II, 9. ὥσπερ ὁ ἐν Φαίδωνι Σωκράτης· καὶ γὰρ ἐκεῖνος, ἐπιτιμήσας τοῖς ἄλλοις ὡς οὐδὲν εἰρηκόσιν, ὑποτίθεται ὅτι ἐστὶ τῶν ὄντων τὰ μὲν εἴδη τὰ δὲ μεθεκτικὰ τῶν εἰδῶν, καὶ ὅτι εἶναι μὲν ἕκαστον λέγεται κατὰ τὸ εἶδος, γίγνεσθαι δὲ κατὰ τὴν μετάληψιν καὶ φθείρεσθαι κατὰ τὴν μεταβολήν, ὥστ' εἰ ταῦτα ἀληθῆ, τὰ εἴδη οἴεται ἐξ ἀνάγκης αἴτια εἶναι καὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς: unde apparet eum haec colligere ex illo loco, non ipsam Platonis sententiam referre, ut solet facere in multis. — e) Pertinent haec ad ideas numerorum s. numeros qui vocantur ideales (εἰδητικοί), de quibus quamquam identidem commemorat Aristoteles, tamen admodum obscurum est, cf. Trendelenburg Plat. de ideis et numeris doctr. ex Aristotele illustr. Lips. 1826, p. 71 sqq., comm. in Arist. de An. p. 222 sqq., Brandis Mus. Rhen. II, p. 558—587, *Handb.* II, 1, p. 306 sqq., Zeller *Platon. Stud.* p. 239 sqq., *die Philos. d. Griechen* II, p. 211 sq. Magnum et parvum (τὸ μέγα καὶ τὸ μικρόν) Plato vocabat quod Pythagorei et cum illis ipse in Philebo p. 23 C sqq. dixerat infinitum h. e. materiam, quam propterea et dyadem vocabat, magno scilicet et parvo una notione comprehensis: quam dyadem cave confundas cum infinita illa dyade (ἀορι-

στος δυάς) recentioribus Pythagoreis et Platonicis admodum celebrata, cf. Trendelenburg l. c. p. 48 sqq., Brandis *Handb.* II, 1, p. 310, et supra n. 110, not. a, infra n. 297 et 298. Hoc igitur magnum et parvum ad numeros ideales ex ideis efficiendis quodam modo pertinuerit (nam interpretatio verborum *ἐξ ἐκείνων γὰρ* etc. controversa est, cf. Bonitz ad Metaph. p. 93), numeros vero ideales deinde ideis ipsis et numeris mathematicis ita interposuit, ut et numerorum differentias et corporum spatia inde derivaret, cf. Arist. Met. *N*, 3. *τοῖς δὲ τὰς ἰδέας τιθεμένοις τοῦτο μὲν ἐκφεύγει· ποιοῦσι γὰρ τὰ μεγέθη ἐκ τῆς ὕλης καὶ ἀριθμοῦ, ἐκ μὲν τῆς δυάδος τὰ μήκη, ἐκ τριάδος δ' ἴσως τὰ ἐπίπεδα, ἐκ δὲ τῆς τετράδος τὰ στερεά.* Adde Arist. de An. I, 2, 7, unde etiam varios scientiae gradus ad numeros relatos esse apparet: *τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ Πλάτων ἐν τῷ Τιμαίῳ τὴν ψυχὴν ἐκ τῶν στοιχείων ποιεῖ· γιγνώσκεσθαι γὰρ τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον, τὰ δὲ πράγματα ἐκ τῶν ἀριθμῶν εἶναι* (cf. Zeller *Platon. Stud.* p. 213). *ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς περὶ φιλοσοφίας λεγομένοις διωρίσθη, αὐτὸ μὲν τὸ ζῷον ἐξ αὐτῆς τῆς τοῦ ἑνὸς ἰδέας καὶ τοῦ πρώτου μήκους καὶ πλάτους καὶ βάθους, τὰ δ' ἄλλα ὁμοιοτρόπως. ἔτι δὲ καὶ ἄλλως νοῦν μὲν τὸ ἕν, ἐπιστήμην* (eodem sensu dictam quo *διάνοιαν* Rep. VI, p. 511 D) *δὲ τὰ δύο (μοναχῶς γὰρ ἐφ' ἕν), τὸν δὲ τοῦ ἐπιπέδου ἀριθμὸν δόξαν, αἴσθησιν δὲ τὸν τοῦ στερεοῦ· οἱ μὲν γὰρ ἀριθμοὶ τὰ εἴδη αὐτὰ καὶ ἀρχαὶ ἐλέγοντο, εἰσὶ δ' ἐκ τῶν στοιχείων· κρίνεται δὲ τὰ πράγματα τὰ μὲν νῷ τὰ δ' ἐπιστήμῃ τὰ δὲ δόξῃ τὰ δ' αἰσθήσει· εἴδη δ' οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι τῶν πραγμάτων.* A mathematicis numeris ideales ita differre docebat, ut ideales *ἀσύμβλητοι* essent neque ultra decadem procederent.

d. Physica.

Tim. p. 47 E. *Τὰ μὲν οὖν παρεληλυθότα τῶν εἰρη-* 267
μένων — ἐπιδέδεικται τὰ διὰ νοῦ δεδημιουργημένα· δεῖ δὲ καὶ τὰ δι' ἀνάγκης γιγνόμενα τῷ λόγῳ παραθέσθαι. μεμιγμένη γὰρ οὖν ἡ τοῦδε τοῦ κόσμου γένεσις ἐξ ἀνάγκης τε καὶ νοῦ συστάσεως ἐγεννήθη· νοῦ δὲ ἀνάγκης ἄρχοντος τῷ πείθειν αὐτὴν τῶν γιγνομένων τὰ πλεῖστα ἐπὶ τὸ βέλτιστον ἄγειν, ταύτῃ κατὰ ταῦτά τε δι' ἀνάγκης ἡττωμένης ὑπὸ πειθοῦς ἔμφρονος οὕτω κατ' ἀρχὰς ξυνίστατο τόδε τὸ πᾶν [a]. p. 48 E. *Ἡ δ' οὖν αὖθις ἀρχὴ περὶ τοῦ παντὸς ἔστω μειζόνως τῆς πρόσθεν διῃρημένη. τότε μὲν γὰρ δύο εἴδη διειλόμεθα, νῦν δὲ τρίτον ἄλλο γένος ἡμῖν*

θεν, ὦ φίλε Πρώταρχε, λαβόν. εἴπερ μὴ τό γε τοῦ παντὸς σῶμα ἔμψυχον ὂν ἐτύγχανε, ταὐτά γε ἔχον τούτῳ καὶ ἔτι πάντῃ καλλίονα; ΠΡΩ. Δῆλον ὡς οὐδαμόθεν ἄλλοθεν, ὦ Σώκρατες. ΣΩ. Οὐ γάρ που δοκοῦμέν γε, ὦ Πρώταρχε, τὰ τέτταρα ἐκεῖνα, πέρας καὶ ἄπειρον καὶ κοινὸν καὶ τὸ τῆς αἰτίας γένος, ἐν ἅπασι τέταρτον ἐνόν [a]), τοῦτο ἐν μὲν τοῖς παρ' ἡμῖν ψυχήν τε παρέχον καὶ σωμασκίαν ἐμποιοῦν καὶ πταίσαντος σώματος ἰατρικὴν καὶ ἐν ἄλλοις ἄλλα συντιθὲν καὶ ἀκούμενον πᾶσαν καὶ παντοίαν σοφίαν ἐπικαλεῖσθαι, τῶν δ' αὐτῶν τούτων ὄντων ἐν ὅλῳ τε οὐρανῷ καὶ κατὰ μεγάλα μέρη, καὶ προσέτι καλῶν καὶ εἰλικρινῶν, ἐν τούτοις δ' οὐκ ἄρα μεμηχανῆσθαι τὴν τῶν καλλίστων καὶ τιμιωτάτων φύσιν; ΠΡΩ. Ἀλλ' οὐδαμῶς τοῦτό γ' ἂν λόγον ἔχοι. ΣΩ. Οὐκοῦν εἰ μὴ τοῦτο, μετ' ἐκείνου τοῦ λόγου ἂν ἑπόμενοι βέλτιον λέγοιμεν, ὡς ἔστιν, ἃ πολλάκις εἰρήκαμεν, ἄπειρόν τε ἐν τῷ παντὶ πολύ, καὶ πέρας ἱκανόν, καί τις ἐπ' αὐτοῖς αἰτία οὐ φαύλη, κοσμοῦσά τε καὶ συντάττουσα ἐνιαυτούς τε καὶ ὥρας καὶ μῆνας, σοφία καὶ νοῦς λεγομένη δικαιότατ' ἄν. ΠΡΩ. Δικαιότατα δῆτα. ΣΩ. Σοφία μὴν καὶ νοῦς ἄνευ ψυχῆς οὐκ ἄν ποτε γενοίσθην [b]. ΠΡΩ. Οὐ γὰρ οὖν. ΣΩ. Οὐκοῦν ἐν μὲν τῇ τοῦ Διὸς ἐρεῖς φύσει βασιλικὴν μὲν ψυχήν, βασιλικὸν δὲ νοῦν ἐγγίγνεσθαι διὰ τὴν τῆς αἰτίας δύναμιν, ἐν δὲ ἄλλοις ἄλλα καλά, καθ' ὃ φίλον ἑκάστοις λέγεσθαι [c]; ΠΡΩ. Μάλα γε. ΣΩ. Τοῦτον δὴ τὸν λόγον ἡμᾶς μή τι μάτην δόξῃς, ὦ Πρώταρχε, εἰρηκέναι, ἀλλ' ἔστι τοῖς πάλαι ἀποφηναμένοις, ὡς ἀεὶ τοῦ παντὸς νοῦς ἄρχει, ξύμμαχος ἐκείνοις [d].

a) Sensus: Sicut in nobis inest *τὸ τῆς αἰτίας γένος* optima quaeque praestans, mentem et animum et corporis vires et sapientiam, ita etiam in mundo necesse est insit intellectus omnia gubernans, cf. supra in Socrate n. 204. In antecedentibus p. 23 D sqq. quatuor genera esse posuerat, *τὸ ἄπειρον* h. e. materiam (cf. n. 262, not. d), *τὸ πέρας* h. e. numeros (n. 269, not. b), *τὸ μικτὸν ἐκ τούτοιν ἀμφοῖν*, ex finito scilicet et infinito, h. e. mundum (n. 267,

not. b), denique τὸ ποιοῦν καὶ τὸ αἴτιον h. e. deum creatorem, quo omnium rerum causae continentur. Eum deinceps summum intellectum esse demonstrat. — b) Cf. Sophist. p. 249 A, qui locus legitur in n. 261, ubi τῷ παντελῶς ὄντι h. e. ideis omnibus similiter tribuitur intellectus et vita ἐν ψυχῇ h. e. ita ut sit ἔμψυχον. Adde Tim. p. 30 B. νοῦν δ' αὖ χωρὶς ψυχῆς ἀδύνατον παραγενέσθαι τῳ. διὰ δὴ τὸν λογισμὸν τόνδε νοῦν μὲν ἐν ψυχῇ, ψυχὴν δ' ἐν σώματι συνιστὰς τὸ πᾶν ξυνετεκταίνετο. — c) Cf. Phaedr. p. 246 E. ὁ μὲν δὴ μέγας ἡγεμὼν ἐν οὐρανῷ Ζεὺς ἐλαύνων πτηνὸν ἅρμα πρῶτος πορεύεται, διακοσμῶν πάντα καὶ ἐπιμελούμενος —, τῶν δὲ ἄλλων ὅσοι ἐν τῷ τῶν δώδεκα ἀριθμῷ τεταγμένοι θεοὶ ἄρχοντες ἡγοῦνται κατὰ τάξιν ἣν ἕκαστος ἐτάχθη —, πράττων ἕκαστος αὐτῶν τὰ αὑτοῦ. Eodem facit quod, sicubi de deo et de rebus divinis sermo est, modo ὁ θεὸς modo οἱ θεοὶ nominantur, cf. Legg. X, p. 899 D sqq. Sed revera eum nonnisi unum deum statuisse satis inde apparet, quod eum simplicem et aeternum et puram mentem esse statuebat, vulgaribus poetarum traditionibus acerrime adversatus, cf. Tim. p. 37 D, 52 A, Conviv. p. 208 B, De Rep. II, p. 377 D sqq., 380 D. — d) Significat Anaxagoram, cf. Cratyl. p. 413 C. εἶναι δὲ τὸ δίκαιον ὃ λέγει Ἀναξαγόρας, νοῦν εἶναι τοῦτο· αὐτοκράτορα γὰρ αὐτὸν ὄντα καὶ οὐδενὶ μεμιγμένον πάντα φησὶν αὐτὸν κοσμεῖν τὰ πράγματα διὰ πάντων ἰόντα et supra in Anaxagora n. 53. τὰ μὲν ἄλλα παντὸς μοῖραν μετέχει, νόος δέ ἐστιν ἄπειρον καὶ αὐτοκρατές κτλ., cui loco etiam Aristoteles plurimum tribuit De An. III, 4.

Aliis locis deus omnium idearum, maximarum minimarum, causa esse significatur, Rep. X, p. 597 B. C, aliis omnium rerum principium et finis atque mensura appellatur, Legg. IV, p. 715 E, 716 C. Aliis deo absolutam scientiam tribuit (n. 252), aliis omne bonum ab eo repetendum esse dicit, Rep. II, p. 380 D sq., aliis eum τὸν ἀληθινὸν ἅμα καὶ θεῖον νοῦν appellat et idem esse atque bonum diserte pronuntiat, v. Phileb. p. 22 C. Denique ipsius intellectus divini motum a nobis cerni non posse proptereaque ex motibus corporum coelestium de eo existimandum esse censet Legg. X, p. 897 D. μὴ τοίνυν ἐξ ἐναντίας οἷον εἰς ἥλιον ἀποβλέποντες, νύκτα ἐν μεσημβρίᾳ ἐπαγόμενοι, ποιησώμεθα τὴν ἀπόκρισιν, ὡς νοῦν ποτὲ θνητοῖς ὄμμασιν ὀψόμενοί τε καὶ γνωσόμενοι ἱκανῶς· πρὸς δὲ εἰκόνα τοῦ ἐρωτωμένου βλέποντας ἀσφαλέστερον ὁρᾶν: quibuscum conferenda quae similiter de idea boni disseruntur De Rep. VI, p. 508 C sqq. (in nr. 265). Quapropter recte statuisse videntur qui deum atque boni ideam Platoni eodem venisse putaverunt, velut Ritterus *Gesch. d. Philos.* II, p. 313 sq., Brandis *Handb.* II, 1, p. 323 sqq., Bonitz disputatt. Platonicae duae, Dresd. 1837, Zeller *d. Philos. d. Griechen* II, p. 309 sq., quamquam dissentiunt

alii, velut C. F. Hermann ind. lect. Marburg. 18³²/₃₃ et Trendelenburg de Platonis Philebi consilio p. 17 sqq., qui dei naturam apud Platonem ita quidem cum idea boni conspirare existimat, ut ad hanc referat omnia, ipsum deum vero boni ideam neque dici neque facile dici posse monet. De qua re utcunque statuatur hoc satis exploratum, dei substantiam secundum Platonem bonam et absolute bonam esse, cum et mundi originem inde quod deus bonus et sine invidia sit repetat (n. 269) et quicquid mali et imperfecti in mundo insit id a deo derivari posse diserte neget, De Rep. II, p. 379 C. *Οὐκ ἄρα πάντων γε αἴτιον τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ τῶν μὲν εὖ ἐχόντων αἴτιον, τῶν δὲ κακῶν ἀναίτιον. Παντελῶς γ', ἔφη. Οὐδ' ἄρα, ἦν δ' ἐγώ, ὁ θεός, ἐπειδὴ ἀγαθός, πάντων ἂν εἴη αἴτιος, ὡς οἱ πολλοὶ λέγουσιν, ἀλλ' ὀλίγων μὲν τοῖς ἀνθρώποις αἴτιος, πολλῶν δὲ ἀναίτιος· πολὺ γὰρ ἐλάττω τἀγαθὰ τῶν κακῶν ἡμῖν· καὶ τῶν μὲν ἀγαθῶν οὐδένα ἄλλον αἰτιατέον, τῶν δὲ κακῶν ἄλλ' ἄττα δεῖ ζητεῖν τὰ αἴτια, ἀλλ' οὐ τὸν θεόν. Ἀληθέστατα, ἔφη, δοκεῖς μοι λέγειν.* Neque aliis locis, ubi deus omnium rerum causa atque auctor esse ponitur, malum ab ipso repetitur, sed interpositis aliis diis ab eo quasi removetur, v. Tim. p. 68 E. *ταῦτα δὴ πάντα τότε ταύτῃ πεφυκότα ἐξ ἀνάγκης ὁ τοῦ καλλίστου τε καὶ ἀρίστου δημιουργὸς ἐν τοῖς γιγνομένοις παρελάμβανεν, ἡνίκα τὸν αὐτάρκη τε καὶ τὸν τελεώτατον θεὸν* (i. e. mundum) *ἐγέννα, χρώμενος μὲν ταῖς περὶ ταῦτα αἰτίαις ὑπηρετούσαις, τὸ δὲ εὖ τεκταινόμενος ἐν πᾶσι τοῖς γιγνομένοις αὐτός*, cf. infra n. 272, not. g.

265 **De Rep. VI, p. 508 C.** Ὀφθαλμοί, ἦν δ' ἐγώ, οἶσθ' ὅτι, ὅταν μηκέτι ἐπ' ἐκεῖνά τις αὐτοὺς τρέπῃ, ὧν ἂν τὰς χρόας τὸ ἡμερινὸν φῶς ἐπέχῃ, ἀλλὰ ὧν νυκτερινὰ φέγγη, ἀμβλυώττουσί τε καὶ ἐγγὺς φαίνονται τυφλῶν, ὥσπερ οὐκ ἐνούσης καθαρᾶς ὄψεως; Καὶ μάλα, ἔφη. Ὅταν δέ γ', οἶμαι, ὧν ὁ ἥλιος καταλάμπῃ, σαφῶς ὁρῶσι, καὶ τοῖς αὐτοῖς τούτοις ὄμμασιν ἐνοῦσα φαίνεται. Τί μήν; Οὕτω τοίνυν καὶ τὸ τῆς ψυχῆς ὧδε νόει· ὅταν μέν, οὗ καταλάμπει ἀλήθειά τε καὶ τὸ ὄν, εἰς τοῦτο ἀπερείσηται, ἐνόησέ τε καὶ ἔγνω αὐτὸ καὶ νοῦν ἔχειν φαίνεται· ὅταν δὲ εἰς τὸ τῷ σκότῳ κεκραμένον, τὸ γιγνόμενόν τε καὶ ἀπολλύμενον, δοξάζει τε καὶ ἀμβλυώττει ἄνω καὶ κάτω τὰς δόξας μεταβάλλον καὶ ἔοικεν αὖ νοῦν οὐκ ἔχοντι. Ἔοικε γάρ. Τοῦτο τοίνον τὸ τὴν ἀλήθειαν παρέχον τοῖς γιγνωσκομέ-

νοις καὶ τῷ γιγνώσκοντι τὴν δύναμιν ἀποδιδὸν τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέαν φάθι εἶναι, αἰτίαν δ' ἐπιστήμης οὖσαν καὶ ἀληθείας ὡς γιγνωσκομένης μὲν διανοοῦ, οὕτω δὲ καλῶν ἀμφοτέρων ὄντων, γνώσεώς τε καὶ ἀληθείας, ἄλλο καὶ κάλλιον ἔτι τούτων ἡγούμενος αὐτὸ ὀρθῶς ἡγήσει· ἐπιστήμην δὲ καὶ ἀλήθειαν, ὥσπερ ἐκεῖ φῶς τε καὶ ὄψιν ἡλιοειδῆ μὲν νομίζειν ὀρθόν, ἥλιον δὲ ἡγεῖσθαι οὐκ ὀρθῶς ἔχει, οὕτω καὶ ἐνθάδε ἀγαθοειδῆ μὲν νομίζειν ταῦτ' ἀμφότερα ὀρθόν, ἀγαθὸν δὲ ἡγεῖσθαι ὁπότερον αὐτῶν οὐκ ὀρθόν, ἀλλ' ἔτι μειζόνως τιμητέον τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἕξιν. Ἀμήχανον κάλλος, ἔφη, λέγεις, εἰ ἐπιστήμην μὲν καὶ ἀλήθειαν παρέχει, αὐτὸ δ' ὑπὲρ ταῦτα κάλλει ἐστίν· οὐ γὰρ δήπου σύ γε ἡδονὴν αὐτὸ λέγεις. Εὐφήμει, ἦν δ' ἐγώ· ἀλλ' ὧδε μᾶλλον τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἔτι ἐπισκόπει. Πῶς; Τὸν ἥλιον τοῖς ὁρωμένοις οὐ μόνον, οἶμαι, τὴν τοῦ ὁρᾶσθαι δύναμιν παρέχειν φήσεις, ἀλλὰ καὶ τὴν γένεσιν καὶ αὔξην καὶ τροφήν, οὐ γένεσιν αὐτὸν ὄντα. Πῶς γάρ; Καὶ τοῖς γιγνωσκομένοις τοίνυν μὴ μόνον τὸ γιγνώσκεσθαι φάναι ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ παρεῖναι, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναί τε καὶ τὴν οὐσίαν ὑπ' ἐκείνου αὐτοῖς προσεῖναι, οὐκ οὐσίας ὄντος τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλ' ἔτι ἐπέκεινα τῆς οὐσίας πρεσβείᾳ καὶ δυνάμει ὑπερέχοντος.

Sicut sol luminis ac visus nostri causa sit, ita bonum omnis veritatis omnisque cognitionis causam esse dicit. Sicut oculi in tenebris caecutiunt, in lumine diurno aperiuntur, ita animus ad fluxa et mutabilia conversus hebetatur, ad bonum propensus omni scientia imbuitur. Neque vero scientia tantummodo, verum omnis substantia a bono repetenda est. Ipsum vero bonum quale sit describi non potest, neque quidquam affirmari potest nisi bonum esse summum in rebus intelligibilibus, ut sol summus est in adspectabilibus, ut ait p. 509 D. *ὥσπερ λέγομεν δύο αὐτὼ εἶναι καὶ βασιλεύειν τὸ μὲν νοητοῦ γένους τε καὶ τόπου τὸ δ' αὖ ὁρατοῦ.* Quid quod tantam boni excellentiam esse dicit, ut sit *ἐπέκεινα τῆς οὐσίας* et ut nisi per gradus assurgentes et diuturna cognitione exercitati ne intueri quidem tantum splendorem valeamus: id quod in sequentibus imagine nobilissima illustratur, ad omnem humanae

scientiae rationem et processum describendum gravissima, quippe sensim sensimque ex tenebris falsisque opinionum simulacris ad lucem et ad rerum veritatem enitentis, De Rep. VII, p. 514 sqq. Denique ad ideam boni reversus ita sententiam suam complectitur p. 517 B. *τὰ δ' οὖν ἐμοὶ φαινόμενα οὕτω φαίνεται, ἐν τῷ γνωστῷ τελευταία ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα καὶ μόγις ὁρᾶσθαι, ὀφθεῖσα δὲ συλλογιστέα εἶναι ὡς ἄρα πᾶσι πάντων αὕτη ὀρθῶν τε καὶ καλῶν αἰτία, ἔν τε ὁρατῷ φῶς καὶ τὸν τούτου κύριον τεκοῦσα, ἔν τε νοητῷ αὐτὴ κυρία ἀλήθειαν καὶ νοῦν παρασχομένη, καὶ ὅτι δεῖ ταύτην ἰδεῖν τὸν μέλλοντα ἐμφρόνως πράξειν ἢ ἰδίᾳ ἢ δημοσίᾳ* ubi bonum non solum bonorum omnium atque intelligibilium, sed etiam lucis h. e. summae in rebus adspectabilibus causae causa esse dicitur. Adde Rep. VI, p. 504 E, qui locus citatur supra n. 256, ubi boni idea summum omnis scientiae propositum esse demonstratur, denique Phileb. p. 65 A, ubi bonum, quod una specie comprehendere non liceat, tribus speciebus pulchri, concinni et veri terminatur: *οὐκοῦν εἰ μὴ μιᾷ δυνάμεθα ἰδέᾳ τὸ ἀγαθὸν θηρεῦσαι, σὺν τρισὶ λάβοντες, κάλλει καὶ ξυμμετρίᾳ καὶ ἀληθείᾳ, λέγωμεν ὡς τοῦτο οἷον ἓν ὀρθότατ' ἂν αἰτιασαίμεθ' ἂν τῶν ἐν τῇ συμμίξει, καὶ διὰ τοῦτο ὡς ἀγαθὸν ὂν τοιαύτην αὐτὴν γεγονέναι.* Quamquam his omnibus ipsi ea quaestio tantummodo inchoata esse videbatur; certe constat eum inter discipulos longe explicatius de idea boni disputasse, ut mathematicis etiam et astronomicis argumentis adhibitis probaret *τὸ πέρας ὅτι ἀγαθόν ἐστιν ἕν*, cf. Aristoxenus in loco supra citato n. 249, not., et fragmenta Aristotelis ex libro *περὶ τἀγαθοῦ* inscripto, v. Brandis de perd. Aristot. libris de ideis et bono, Bonnae 1823, *Handb.* II, 2, 1, p. 84. Adde Arist. Met. *N*, 4. *τῶν δὲ τὰς ἀκινήτους οὐσίας εἶναι λεγόντων οἱ μέν φασιν αὐτὸ τὸ ἓν τὸ ἀγαθὸν αὐτὸ εἶναι· οὐσίαν μέντοι τὸ ἓν αὐτοῦ ᾤοντο εἶναι μάλιστα* (cf. n. 231, not.), ubi Syrianus adnotat: *ἔστι μὲν ὑπερούσιον παρά τε τῷ Πλάτωνι τὸ ἓν καὶ τἀγαθὸν καὶ παρὰ Βροντίνῳ τῷ Πυθαγορείῳ καὶ παρὰ πᾶσιν ὡς εἰπεῖν τοῖς ἀπὸ τοῦ διδασκαλείου τοῦ τῶν Πυθαγορείων ὁρμωμένοις*: quod referendum ad Pythagoricos inferiores, cf. Brandis *Handb.* I, p. 485.

266 **Aristot. Met. *A*, 6 (cf. n. 258).** Οὕτως μὲν οὖν τὰ τοιαῦτα τῶν ὄντων ἰδέας προσηγόρευσε, τὰ δ' αἰσθητὰ παρὰ ταῦτα καὶ κατὰ ταῦτα λέγεσθαι πάντα· κατὰ μέθεξιν γὰρ εἶναι τὰ πολλὰ τῶν συνωνύμων τοῖς εἴδεσιν [a]. τὴν δὲ μέθεξιν τοὔνομα μόνον μετέβαλεν· οἱ μὲν γὰρ Πυθαγόρειοι μιμήσει τὰ ὄντα φασὶν εἶναι τῶν ἀριθμῶν,

Πλάτων δὲ μεθέξει, τοὔνομα μεταβαλών. τὴν μέντοι γε μέθεξιν ἢ τὴν μίμησιν ἥτις ἂν εἴη τῶν εἰδῶν, ἀφεῖσαν ἐν κοινῷ ζητεῖν [b]. *ἔτι δὲ παρὰ τὰ αἰσθητὰ καὶ τὰ εἴδη τὰ μαθηματικὰ τῶν πραγμάτων εἶναί φησι μεταξύ, διαφέροντα τῶν μὲν αἰσθητῶν τῷ ἀΐδια καὶ ἀκίνητα εἶναι, τῶν δ' εἰδῶν τῷ τὰ μὲν πόλλ' ἄττα ὅμοια εἶναι, τὸ δὲ εἶδος αὐτὸ ἓν ἕκαστον μόνον* [c]. *ἐπεὶ δ' αἴτια τὰ εἴδη τοῖς ἄλλοις, τἀκείνων στοιχεῖα πάντων ᾠήθη τῶν ὄντων εἶναι στοιχεῖα* [d]. *ὡς μὲν οὖν ὕλην τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν εἶναι ἀρχάς, ὡς δ' οὐσίαν τὸ ἕν· ἐξ ἐκείνων γὰρ κατὰ μέθεξιν τοῦ ἑνὸς τὰ εἴδη εἶναι τοὺς ἀριθμούς* [e].

Memorabilis hic locus quia et quo pacto Aristoteles de Platonis doctrina iudicaverit inde cernitur, et quod alii praeter dialogos fontes unde discipuli hauserint eo indicantur; cf. n. 249, not.; n. 258, not. c. extr.; n. 265, not.

a) *τὰ δ' αἰσθητὰ παρὰ ταῦτα καὶ κατὰ ταῦτα λέγεσθαι* h. e. sensibilia separatim ab ideis existere, sed secundum eas appellari censebat, cf. n. 258, not. c. *τὰ πολλὰ τῶν συνωνύμων* sunt multae res eodem atque idea nomine appellatae. De *μεθέξει* cf. Conviv. p. 211 B, qui locus citatur n. 258, not. c; Phaed. p. 100 C. *φαίνεται γάρ μοι, εἴ τί ἐστιν ἄλλο καλὸν πλὴν αὐτὸ τὸ καλόν, οὐδὲ δι' ἓν ἄλλο καλὸν εἶναι ἢ διότι μετέχει ἐκείνου τοῦ καλοῦ· καὶ πάντα δὴ οὕτω λέγω.* Sophist. p. 259 A. *τὸ μὲν ἕτερον μετασχὸν τοῦ ὄντος ἔστι μὲν διὰ ταύτην τὴν μέθεξιν.* Parmen. p. 130 B. *χωρὶς μὲν εἴδη ἄττα, χωρὶς δὲ τὰ τούτων αὖ μετέχοντα.* Res igitur idearum participes sunt quatenus notione una continentur multae et ad unam atque immutabilem substantiam respiciunt eiusque tanquam simulacra sunt in sensus cadentia: quapropter ideae dicuntur esse *παραδείγματα* aeterna atque immutabilia, cf. Parmen. p. 132 D. *ἀλλ', ὦ Παρμενίδη, μάλιστα ἔμοιγε καταφαίνεται ὧδε ἔχειν· τὰ μὲν εἴδη ταῦτα ὥσπερ παραδείγματα ἑστάναι ἐν τῇ φύσει, τὰ δὲ ἄλλα τούτοις ἐοικέναι καὶ εἶναι ὁμοιώματα· καὶ ἡ μέθεξις αὕτη τοῖς ἄλλοις γίγνεσθαι τῶν εἰδῶν οὐκ ἄλλη τις ἢ εἰκασθῆναι αὐτοῖς*: ad quem locum respiciens Aristoteles Met. *A*, 9 *τὸ δὲ λέγειν* inquit *παραδείγματα αὐτὰ εἶναι καὶ μετέχειν αὐτῶν τἆλλα κενολογεῖν ἐστὶ καὶ μεταφορὰς λέγειν ποιητικάς.* Similiter Plato in Timaeo deum creatorem in ideas intuentem facit rebus impertire id quod in eis perfectum est atque immutabile, cf. Tim. p. 28 A, 30 C, 50 D sqq. De Pythagoreis cf. supra n. 104, not. — b) Nam

nihil nisi esse quandam rerum mutabilium substantiam immutabilem inde explicatur, cf. Arist. Met. *A*, 6. *φανερὸν δ' ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι δυοῖν αἰτίαιν ἐστὶ μόνον κεχρημένος, τῇ τε τοῦ τί ἐστι καὶ τῇ κατὰ τὴν ὕλην· τὰ γὰρ εἴδη τοῦ τί ἐστιν αἴτια τοῖς ἄλλοις, τοῖς δ' εἴδεσι τὸ ἕν*: singularum rerum natura, ad quam Aristoteles maxime animum advertebat, minime ita expediebatur. Neque cum ideas separatim a rebus constare doceret, unde *μέθεξις* illa exstiterit perspicuum erat, v. Met. *A*, 9. *πάντων δὲ μάλιστα διαπορήσειεν ἄν τις, τί ποτε συμβάλλεται τὰ εἴδη ἢ τοῖς ἀϊδίοις τῶν αἰσθητῶν ἢ τοῖς γιγνομένοις καὶ φθειρομένοις· οὔτε γὰρ κινήσεως οὔτε μεταβολῆς οὐδεμιᾶς ἐστὶν αἴτια αὐτοῖς*, cf. *A*, 10 extr., *M*, 9 extr. — c) Cf. Met. *Z*, 2. *ἔτι παρὰ τὰ αἰσθητὰ οἱ μὲν οὐκ οἴονται εἶναι οὐθὲν τοιοῦτον, οἱ δὲ πλείω καὶ μᾶλλον ὄντα ἀΐδια, ὥσπερ Πλάτων τά τε εἴδη καὶ τὰ μαθηματικὰ δύο οὐσίας, τρίτην δὲ τὴν τῶν αἰσθητῶν σωμάτων οὐσίαν.* A rebus sensibilibus mathematicae aeterna sua et immutabili natura differunt, ab ideis eo quod rerum mathematicarum eadem multarum forma est, idea vero quaelibet est una et sua, cf. Met. *B*, 6. *τὰ μὲν μαθηματικὰ τῶν δεῦρο* (i. e. *τῶν αἰσθητῶν*) *ἄλλῳ μέν τινι διαφέρει, τῷ δὲ πόλλ' ἄττα ὁμοειδῆ εἶναι οὐθὲν διαφέρει.* Ita quum mathematica in medio posita sint inter sensibilia et ideas, saepe ab Aristotele appellantur *τὰ μεταξύ*, cf. *A*, 9, *B*, 2. 6, *K*, 1, *M*, 2 et infra n. 269, not. b. — d) Respicit Platonis Phaed. p. 100 B, cf. Met. *A*, 9. *ἐν δὲ Φαίδωνι οὕτως λέγεται, ὡς καὶ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ γίγνεσθαι αἴτια τὰ εἴδη ἐστίν*, De Gen. et Corr. II, 9. *ὥσπερ ὁ ἐν Φαίδωνι Σωκράτης· καὶ γὰρ ἐκεῖνος, ἐπιτιμήσας τοῖς ἄλλοις ὡς οὐδὲν εἰρηκόσιν, ὑποτίθεται ὅτι ἐστὶ τῶν ὄντων τὰ μὲν εἴδη τὰ δὲ μεθεκτικὰ τῶν εἰδῶν, καὶ ὅτι εἶναι μὲν ἕκαστον λέγεται κατὰ τὸ εἶδος, γίγνεσθαι δὲ κατὰ τὴν μετάληψιν καὶ φθείρεσθαι κατὰ τὴν μεταβολήν, ὥστ' εἰ ταῦτα ἀληθῆ, τὰ εἴδη οἴεται ἐξ ἀνάγκης αἴτια εἶναι καὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς*: unde apparet eum haec colligere ex illo loco, non ipsam Platonis sententiam referre, ut solet facere in multis. — e) Pertinent haec ad ideas numerorum s. numeros qui vocantur ideales (*εἰδητικοί*), de quibus quamquam identidem commemorat Aristoteles, tamen admodum obscurum est, cf. Trendelenburg Plat. de ideis et numeris doctr. ex Aristotele illustr. Lips. 1826, p. 71 sqq., comm. in Arist. de An. p. 222 sqq., Brandis Mus. Rhen. II, p. 558—587, *Handb.* II, 1, p. 306 sqq., Zeller *Platon. Stud.* p. 239 sqq., *die Philos. d. Griechen* II, p. 211 sq. Magnum et parvum (*τὸ μέγα καὶ τὸ μικρόν*) Plato vocabat quod Pythagorei et cum illis ipse in Philebo p. 23 C sqq. dixerat infinitum h. e. materiam, quam propterea et dyadem vocabat, magno scilicet et parvo una notione comprehensis: quam dyadem cave confundas cum infinita illa dyade (*ἀόρι-*

στος δυάς) recentioribus Pythagoreis et Platonicis admodum celebrata, cf. Trendelenburg l. c. p. 48 sqq., Brandis *Handb.* II, 1, p. 310, et supra n. 110, not. a, infra n. 297 et 298. Hoc igitur magnum et parvum ad numeros ideales ex ideis efficiendis quodam modo pertinuerit (nam interpretatio verborum *ἐξ ἐκείνων γὰρ* etc. controversa est, cf. Bonitz ad Metaph. p. 93), numeros vero ideales deinde ideis ipsis et numeris mathematicis ita interposuit, ut et numerorum differentias et corporum spatia inde derivaret, cf. Arist. Met. *N*, 3. *τοῖς δὲ τὰς ἰδέας τιθεμένοις τοῦτο μὲν ἐκφεύγει· ποιοῦσι γὰρ τὰ μεγέθη ἐκ τῆς ὕλης καὶ ἀριθμοῦ, ἐκ μὲν τῆς δυάδος τὰ μήκη, ἐκ τριάδος δ' ἴσως τὰ ἐπίπεδα, ἐκ δὲ τῆς τετράδος τὰ στερεά.* Adde Arist. de An. I, 2, 7, unde etiam varios scientiae gradus ad numeros relatos esse apparet: *τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ Πλάτων ἐν τῷ Τιμαίῳ τὴν ψυχὴν ἐκ τῶν στοιχείων ποιεῖ· γιγνώσκεσθαι γὰρ τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον, τὰ δὲ πράγματα ἐκ τῶν ἀριθμῶν εἶναι* (cf. Zeller *Platon. Stud.* p. 213). *ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς περὶ φιλοσοφίας λεγομένοις διωρίσθη, αὐτὸ μὲν τὸ ζῷον ἐξ αὐτῆς τῆς τοῦ ἑνὸς ἰδέας καὶ τοῦ πρώτου μήκους καὶ πλάτους καὶ βάθους, τὰ δ' ἄλλα ὁμοιοτρόπως. ἔτι δὲ καὶ ἄλλως νοῦν μὲν τὸ ἕν, ἐπιστήμην* (eodem sensu dictam quo *διάνοιαν* Rep. VI, p. 511 D) *δὲ τὰ δύο* (*μοναχῶς γὰρ ἐφ' ἕν*), *τὸν δὲ τοῦ ἐπιπέδου ἀριθμὸν δόξαν, αἴσθησιν δὲ τὸν τοῦ στερεοῦ· οἱ μὲν γὰρ ἀριθμοὶ τὰ εἴδη αὐτὰ καὶ ἀρχαὶ ἐλέγοντο, εἰσὶ δ' ἐκ τῶν στοιχείων· κρίνεται δὲ τὰ πράγματα τὰ μὲν νῷ τὰ δ' ἐπιστήμῃ τὰ δὲ δόξῃ τὰ δ' αἰσθήσει· εἴδη δ' οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι τῶν πραγμάτων.* A mathematicis numeris ideales ita differre docebat, ut ideales *ἀσύμβλητοι* essent neque ultra decadem procederent.

d. Physica.

Tim. p. 47 E. *Τὰ μὲν οὖν παρεληλυθότα τῶν εἰρημένων — ἐπιδέδεικται τὰ διὰ νοῦ δεδημιουργημένα· δεῖ δὲ καὶ τὰ δι' ἀνάγκης γιγνόμενα τῷ λόγῳ παραθέσθαι. μεμιγμένη γὰρ οὖν ἡ τοῦδε τοῦ κόσμου γένεσις ἐξ ἀνάγκης τε καὶ νοῦ συστάσεως ἐγεννήθη· νοῦ δὲ ἀνάγκης ἄρχοντος τῷ πείθειν αὐτὴν τῶν γιγνομένων τὰ πλεῖστα ἐπὶ τὸ βέλτιστον ἄγειν, ταύτῃ κατὰ ταῦτά τε δι' ἀνάγκης ἡττωμένης ὑπὸ πειθοῦς ἔμφρονος οὕτω κατ' ἀρχὰς ξυνίστατο τόδε τὸ πᾶν* [a]. **p. 48 E.** *Ἡ δ' οὖν αὖθις ἀρχὴ περὶ τοῦ παντὸς ἔστω μειζόνως τῆς πρόσθεν διῃρημένη. τότε μὲν γὰρ δύο εἴδη διειλόμεθα, νῦν δὲ τρίτον ἄλλο γένος ἡμῖν* 267

δηλωτέον. τὰ μὲν γὰρ δύο ἱκανὰ ἦν ἐπὶ τοῖς ἔμπροσθεν λεχθεῖσιν, ἓν μὲν ὡς παραδείγματος εἶδος ὑποτεθέν, νοητὸν καὶ ἀεὶ κατὰ ταὐτὰ ὄν, μίμημα δὲ παραδείγματος δεύτερον, γένεσιν ἔχον καὶ ὁρατόν [b]· τρίτον δὲ τότε μὲν οὐ διειλόμεθα, νομίσαντες τὰ δύο ἕξειν ἱκανῶς, νῦν δὲ ὁ λόγος ἔοικεν εἰσαναγκάζειν χαλεπὸν καὶ ἀμυδρὸν εἶδος ἐπιχειρεῖν λόγοις ἐμφανίσαι. τίν' οὖν ἔχον δύναμιν κατὰ φύσιν αὐτὸ ὑποληπτέον; τοιάνδε μάλιστα, πάσης εἶναι γενέσεως ὑποδοχὴν αὐτὴν οἷον τιθήνην [c].

a) Cf. Tim. p. 46 D. τὸν δὲ νοῦ καὶ ἐπιστήμης ἐραστὴν ἀνάγκη τὰς τῆς ἔμφρονος φύσεως αἰτίας πρώτας μεταδιώκειν, ὅσαι δὲ ὑπ' ἄλλων μὲν κινουμένων ἕτερα δὲ ἐξ ἀνάγκης κινούντων γίγνονται δευτέρας. p. 68 E. διὸ δὴ χρὴ δύ' αἰτίας εἴδη διορίζεσθαι, τὸ μὲν ἀναγκαῖον τὸ δὲ θεῖον, καὶ τὸ μὲν θεῖον ἐν ἅπασι ζητεῖν κτήσεως ἕνεκα εὐδαίμονος βίου, καθ' ὅσον ἡμῶν ἡ φύσις ἐνδέχεται, τὸ δὲ ἀναγκαῖον ἐκείνων χάριν, λογιζόμενον ὡς ἄνευ τούτων οὐ δυνατὰ αὐτὰ ἐκεῖνα, ἐφ' οἷς σπουδάζομεν, μόνα κατανοεῖν οὐδ' αὖ λαβεῖν οὐδ' ἄλλως πως μετασχεῖν. Necessaria causa dicitur etiam τὸ ξυναίτιον, Tim. p. 46 C, Polit. p. 281 C, vel id sine quo vera causa non esset causa, v. Phaed. p. 99 A, qui locus citatur n. 263, not. b. — b) Ideas dicit et res sensibus apparentes, v. n. 266, not. a. Illas Tim. p. 27 D dixerat τὸ ὂν ἀεί, γένεσιν οὐκ ἔχον, νοήσει μετὰ λόγου περιληπτὸν ἀεὶ κατὰ ταὐτὰ ὄν, has τὸ γιγνόμενον μὲν ἀεὶ ὂν δὲ οὐδέποτε, δόξῃ μετ' αἰσθήσεως ἀλόγου δοξαστόν: quod deinde a deo ita compositum esse fingit, ut et aeternitas idearum et certae numerorum rationes in eo conspiciantur. In Philebo p. 25 B idea dicitur τὸ μικτὸν ἐξ ἀμφοῖν h. e. ἐκ τοῦ πέρατος καὶ τοῦ ἀπείρου, p. 26 B τὸ ἔκγονον ἅπαν, p. 27 B ἡ μικτὴ καὶ γεγενημένη οὐσία: in cuius rationibus atque primordiis expediendis totus Timaeus laborat, multa fabulose narrans et probabiliter duntaxat, non ad exactam scientiam naturam rerum aperiens, quod ipse identidem monet, v. p. 29 B. ὧδε οὖν περί τε εἰκόνος καὶ περὶ τοῦ παραδείγματος αὐτῆς διοριστέον, ὡς ἄρα τοὺς λόγους, ὧν πέρ εἰσιν ἐξηγηταί, τούτων αὐτῶν καὶ ξυγγενεῖς ὄντας κτλ., cf. supra n. 257, not. — c) Sequitur locus celeberrimus de prima materia, multis illa similibus a Platone significata magis quam descripta et definita. Primum neque quatuor illa elementa sibi ita constare demonstrat, ut certas iis qualitates attribuas; oportere tamen iis subiectum esse aliquid, unde ipsa et quae calida frigida alba nigra appellentur exstiterint h. e. veluti materiam ab artifice in multas

formas affabre sculptam, ipsam tamen omni forma atque omni specie carentem, p. 50 B. δέχεταί τε γὰρ ἀεὶ τὰ πάντα, καὶ μορφὴν οὐδεμίαν ποτὲ οὐδενὶ τῶν εἰσιόντων ὁμοίαν εἴληφεν οὐδαμῇ οὐδαμῶς· ἐκμαγεῖον γὰρ φύσει παντὶ κεῖται, κινούμενόν τε καὶ διασχηματιζόμενον ὑπὸ τῶν εἰσιόντων, φαίνεται δὲ δι' ἐκεῖνα ἄλλοτε ἀλλοῖον. Posse id quod omnes formas suscipiat (τὸ δεχόμενον) etiam cum matre comparari, causam (τὸ δ' ὅθεν) cum patre, res procreatas cum filio, p. 51 A. διὸ δὴ τὴν τοῦ γεγονότος ὁρατοῦ καὶ πάντως αἰσθητοῦ μητέρα καὶ ὑποδοχὴν μήτε γῆν μήτε ἀέρα μήτε πῦρ μήτε ὕδωρ λέγωμεν, μήτε ὅσα ἐκ τούτων μήτε ἐξ ὧν ταῦτα γέγονεν· ἀλλ' ἀνόρατον εἶδός τι καὶ ἄμορφον, πανδεχές, μεταλαμβάνον δὲ ἀπορώτατά πῃ τοῦ νοητοῦ καὶ δυσαλωτότατον αὐτὸ λέγοντες οὐ ψευσόμεθα. Denique etiam elementorum ideas esse affirmans iisque oppositas res sensibus apparentes, tertium genus esse dicit materiam, quae aegre tantummodo et ne vix quidem apprehendi atque enuntiari possit, p. 52 B. τρίτον δὲ αὖ γένος ὂν τὸ τῆς χώρας ἀεί, φθορὰν οὐ προσδεχόμενον, ἕδραν δὲ παρέχον ὅσα ἔχει γένεσιν πᾶσιν, αὐτὸ δὲ μετ' ἀναισθησίας ἁπτὸν λογισμῷ τινι νόθῳ, μόγις πιστόν, πρὸς ὃ δὴ καὶ ὀνειροπολοῦμεν βλέποντες καί φαμεν ἀναγκαῖον εἶναί που τὸ ὂν ἅπαν ἔν τινι τόπῳ καὶ κατέχον χώραν τινά, τὸ δὲ μήτ' ἐν γῇ μήτε που κατ' οὐρανὸν οὐδὲν εἶναι: unde satis apparet Platonem materiae minime substantiam tribuisse, quae solarum idearum est, sed speciem tantummodo fallacem, quippe quae sit nihil nisi receptaculum atque spatium rerum ea condicione procreatarum ut sint alicubi. Neque Aristoteles aliter commemorat de materia Platonis, etsi removendum quod de suo adiecit, velut nomen ὕλην, Phys. IV, 2. διὸ καὶ Πλάτων τὴν ὕλην καὶ τὴν χώραν ταὐτό φησιν εἶναι ἐν τῷ Τιμαίῳ· τὸ γὰρ μεταληπτικὸν καὶ τὴν χώραν ἓν καὶ ταὐτόν. ἄλλον δὲ τρόπον ἐκεῖ τε λέγων τὸ μεταληπτικὸν καὶ ἐν τοῖς λεγομένοις ἀγράφοις δόγμασιν, ὅμως τὸν τόπον καὶ τὴν χώραν τὸ αὐτὸ ἀπεφήνατο, cf. Phys. I, 9; III, 4; Met. *A*, 7; Zeller *Platon. Stud.* p. 211. 223 sqq.; Brandis *Handb.* II, 1, p. 301. Nihilominus si in rem inquiras, hanc ipsam materiam, quam ante mundum creatum exstitisse significat Tim. p. 52 D (n. 269, not. a), necessariam illam causam esse concedas oportet, quam divinae causae opponit et unde imperfecta omnia et mala pullulasse significat, cf. not. a et infra n. 272, not. g.

Tim. p. 28 B. Ὁ δὴ πᾶς οὐρανὸς ἢ κόσμος ἢ καὶ ἄλλο 268
ὅ τί ποτε ὀνομαζόμενος μάλιστ' ἂν δέχοιτο τοῦθ' ἡμῖν ὠνομάσθω, σκεπτέον δ' οὖν περὶ αὐτοῦ πρῶτον, ὅπερ ὑπόκειται περὶ παντὸς ἐν ἀρχῇ δεῖν σκοπεῖν, πότερον ἦν ἀεί, γε-

νέσεως ἀρχὴν ἔχων οὐδεμίαν, ἢ γέγονεν, ἀπ' ἀρχῆς τινὸς ἀρξάμενος. γέγονεν[a]*· ὁρατὸς γὰρ ἁπτός τέ ἐστι καὶ σῶμα ἔχων, πάντα δὲ τὰ τοιαῦτα αἰσθητά, τὰ δ' αἰσθητά, δόξῃ περιληπτὰ μετὰ αἰσθήσεως, γιγνόμενα καὶ γεννητὰ ἐφάνη. τῷ δ' αὖ γενομένῳ φαμὲν ὑπ' αἰτίου τινὸς ἀνάγκην εἶναι γενέσθαι. τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς εὑρεῖν τε ἔργον καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν· τόδε δ' οὖν πάλιν ἐπισκεπτέον περὶ αὐτοῦ, πρὸς πότερον τῶν παραδειγμάτων ὁ τεκταινόμενος αὐτὸν ἀπειργάζετο, πότερον πρὸς τὸ κατὰ ταὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχον ἢ πρὸς τὸ γεγονός. εἰ μὲν δὴ καλός ἐστιν ὅδε ὁ κόσμος ὅ τε δημιουργὸς ἀγαθός, δῆλον ὡς πρὸς τὸ ἀΐδιον ἔβλεπεν· εἰ δὲ ὃ μηδ' εἰπεῖν τινὶ θέμις, πρὸς τὸ γεγονός. παντὶ δὴ σαφὲς ὅτι πρὸς τὸ ἀΐδιον· ὁ μὲν γὰρ κάλλιστος τῶν γεγονότων, ὁ δ' ἄριστος τῶν αἰτίων. οὕτω δὴ γεγενημένος πρὸς τὸ λόγῳ καὶ φρονήσει περιληπτὸν καὶ κατὰ ταὐτὰ ἔχον δεδημιούργηται*[b].

a) Instat Aristoteles Phys. VIII, 1, De Coelo I, 10, cf. Simplic. ad h. l. in Schol. p. 488 b, unde Platonis discipulos, nominatim Xenocratem, hunc locum ita accepisse intelligitur ut generationem illam mundi *οὐχ ὡς ἀπὸ χρόνου* dicerent *δεῖν ἀκούειν, ἀλλ' ἐξ ὑποθέσεως εἰρημένην, διδασκαλίας χάριν τῆς τάξεως τῶν ἐν αὐτῷ προτέρων τε παὶ συνθετωτέρων.* — b) Sophist. p. 265 C. *Ζῷα δὴ πάντα θνητὰ καὶ φυτά, ὅσα τ' ἐπὶ γῆς ἐκ σπερμάτων καὶ ῥιζῶν φύεται καὶ ὅσα ἄψυχα ἐν γῇ ξυνίσταται σώματα τηκτὰ καὶ ἄτηκτα, μῶν ἄλλου τινὸς ἢ θεοῦ δημιουργοῦντος φήσομεν ὕστερον γίγνεσθαι πρότερον οὐκ ὄντα; ἢ τῷ τῶν πολλῶν δόγματι καὶ ῥήματι χρώμενοι — τὴν φύσιν αὐτὰ γεννᾷν ἀπό τινος αἰτίας αὐτομάτης καὶ ἄνευ διανοίας φυούσης, ἢ μετὰ λόγου τε καὶ ἐπιστήμης θείας ἀπὸ θεοῦ γιγνομένης;* Cf. Phaed. p. 96 sqq., Phileb. p. 28 D sqq., De Legg. X, p. 885 E sqq.

269 **Tim. p. 29 D.** *Λέγωμεν δὴ δι' ἥν τινα αἰτίαν γένεσιν καὶ τὸ πᾶν τόδε ὁ ξυνιστὰς ξυνέστησεν. ἀγαθὸς ἦν, ἀγαθῷ δὲ οὐδεὶς περὶ οὐδενὸς οὐδέποτε ἐγγίγνεται φθόνος· τούτου δ' ἐκτὸς ὢν πάντα ὅ τι μάλιστα γενέσθαι ἐβουλήθη παραπλήσια ἑαυτῷ. ταύτην δὴ γενέσεως καὶ*

κόσμου μάλιστ' ἄν τις ἀρχὴν κυριωτάτην παρ' ἀνδρῶν φρονίμων ἀποδεχόμενος ὀρθότατα ἀποδέχοιτ' ἄν. βουληθεὶς γὰρ ὁ θεὸς ἀγαθὰ μὲν πάντα, φλαῦρον δὲ μηδὲν εἶναι κατὰ δύναμιν, οὕτω δὴ πᾶν ὅσον ἦν ὁρατὸν παραλαβὼν οὐχ ἡσυχίαν ἄγον ἀλλὰ κινούμενον πλημμελῶς καὶ ἀτάκτως [a], *εἰς τάξιν αὐτὸ ἤγαγεν ἐκ τῆς ἀταξίας, ἡγησάμενος ἐκεῖνο τούτου πάντως ἄμεινον. θέμις δὲ οὔτ' ἦν οὔτ' ἔστι τῷ ἀρίστῳ δρᾷν ἄλλο πλὴν τὸ κάλλιστον· λογισάμενος οὖν εὕρισκεν ἐκ τῶν κατὰ φύσιν ὁρατῶν οὐδὲν ἀνόητον τοῦ νοῦν ἔχοντος ὅλον ὅλου κάλλιον ἔσεσθαί ποτ' ἔργον, νοῦν δ' αὖ χωρὶς ψυχῆς ἀδύνατον παραγενέσθαι τῳ. διὰ δὴ τὸν λογισμὸν τόνδε νοῦν μὲν ἐν ψυχῇ, ψυχὴν δὲ ἐν σώματι ξυνιστὰς τὸ πᾶν ξυνετεκταίνετο* [b], *ὅπως ὅτι κάλλιστον εἴη κατὰ φύσιν ἄριστόν τε ἔργον ἀπειργασμένος. οὕτως οὖν δὴ κατὰ λόγον τὸν εἰκότα* [c] *δεῖ λέγειν τόνδε τὸν κόσμον ζῷον ἔμψυχον ἔννουν τε τῇ ἀληθείᾳ διὰ τὴν τοῦ θεοῦ γενέσθαι πρόνοιαν.*

a) Dicit materiam, quam ante mundum creatum elementorum quasi vices ostendisse tumultuarie commotam narrat Tim. p. 52 D. *τὴν δὲ δὴ γενέσεως τιθήνην ὑγραινομένην καὶ πυρουμένην καὶ τὰς γῆς τε καὶ ἀέρος μορφὰς δεχομένην, καὶ ὅσα ἄλλα τούτοις πάθη ξυνέπεται πάσχουσαν, παντοδαπὴν μὲν ἰδεῖν φαίνεσθαι, διὰ δὲ τὸ μήθ' ὁμοίων δυνάμεων μήτε ἰσορρόπων ἐμπίπλασθαι κατ' οὐδὲν αὐτῆς ἰσορροπεῖν, ἀλλ' ἀνωμάλως πάντῃ ταλαντουμένην σείεσθαι μὲν ὑπ' ἐκείνων αὐτήν, κινουμένην δ' αὖ πάλιν ἐκεῖνα σείειν.* Cf. p. 69 B, Polit. p. 273 B, ubi item chaoticam quandam materiam ante mundum a deo creatum extitisse ponit. — b) De intellectu nonnisi in anima existente v. supra n. 264, not. b. Anima mundi est idem quod in Philebo dicitur *τὸ πέρας,* quo infinitum ad certas numerorum proportiones revocatur, v. ib. p. 25 D. *τὴν τοῦ ἴσου καὶ διπλασίου (φύσιν) καὶ ὁπόση παύει πρὸς ἄλληλα τἀναντία διαφόρως ἔχοντα, σύμμετρα δὲ καὶ σύμφωνα ἐνθεῖσα ἀριθμὸν ἀπεργάζεται:* quo pertinent quae Aristoteles dicit *τὰ μαθηματικὰ τῶν πραγμάτων,* v. supra n. 266. Quapropter omnis eius compositio secundum mathematicas propositiones describitur, v. Tim. p. 35 A. *τῆς ἀμερίστου καὶ ἀεὶ κατὰ ταὐτὰ ἐχούσης οὐσίας καὶ τῆς αὖ περὶ τὰ σώματα γιγνομένης μεριστῆς τρίτον ἐξ ἀμφοῖν ἐν μέσῳ ξυνεκεράσατο οὐσίας εἶδος, τῆς τε ταὐτοῦ φύσεως καὶ τῆς θατέρου, καὶ*

κατὰ ταῦτα ξυνέστησεν ἐν μέσῳ τοῦ τε ἀμεροῦς αὐτῶν καὶ τοῦ κατὰ τὰ σώματα μεριστοῦ· καὶ τρία λαβὼν αὐτὰ ὄντα συνεκεράσατο εἰς μίαν πάντα ἰδέαν, τὴν θατέρου φύσιν δύσμικτον οὖσαν εἰς ταὐτὸν ξυναρμόττων βίᾳ· μιγνὺς δὲ μετὰ τῆς οὐσίας καὶ ἐκ τριῶν ποιησάμενος ἕν, πάλιν ὅλον τοῦτο μοίρας ὅσας προσῆκε διένειμεν, ἑκάστην δὲ ἔκ τε ταὐτοῦ καὶ θατέρου καὶ τῆς οὐσίας μεμιγμένην etc. Cf. Boeckh *über die Bildung der Weltseele im Timaeus des Platon*, in Studiis a Daub. et Creuz. edit. Vol. III (1806), p. 1—90, Bonitz Disputatt. duae Platonicae p. 47—88, Th. H. Martin *Études sur le Timée de Platon*, P. 1841, I, p. 346 sqq., F. Ueberweg in Mus. Rhen. Philol. 1854, p. 37—84. — c) Cf. n. 267, not. b.

270 **Tim. p. 34 A.** Οὗτος δὴ πᾶς ὄντος ἀεὶ λογισμὸς θεοῦ περὶ τὸν ποτὲ ἐσόμενον θεὸν λογισθεὶς λεῖον καὶ ὁμαλὸν πανταχῇ καὶ ἐκ μέσου ἴσον καὶ ὅλον καὶ τέλεον ἐκ τελέων σωμάτων σῶμα ἐποίησε [a]. ψυχὴν δὲ εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ θεὶς διὰ παντός τε ἔτεινε καὶ ἔτι ἔξωθεν τὸ σῶμα αὐτῇ περιεκάλυψε ταύτῃ [b], καὶ κύκλῳ δὴ κύκλον στρεφόμενον οὐρανὸν ἕνα μόνον ἔρημον κατέστησε, δι' ἀρετὴν δὲ αὐτὸν αὐτῷ δυνάμενον ξυγγίγνεσθαι καὶ οὐδενὸς ἑτέρου προσδεόμενον, γνώριμον δὲ καὶ φίλον ἱκανῶς αὐτὸν αὐτῷ [c]. διὰ πάντα δὴ ταῦτα εὐδαίμονα θεὸν αὐτὸν ἐγεννήσατο.

a) Id copiosius exponitur Tim. p. 31 B sqq. Corpora, ex quibus constat mundus, sunt quatuor elementa, quorum numerus efficitur eo quod corpus habeat quatuor superficies: quae secundum Pythagoreos referuntur ad corpora regularia, praeter quam quod dodecaedron revocatur ad globosam figuram universi; Tim. p. 31 B sq., 53 C sqq. Cf. Boeckh: Explicatur Platonica corporis mundani fabrica conflati ex elementis geometrica ratione concinnatis, Heidelb. 1809. Ita comparatus mundus nulla re eget extra se ipsum posita; oritur ex ipso quidquid vel agit vel patitur. Propterea neque membris praeditus est, ut animalia, neque dissolvi potest nisi per deum, qui dissolvet eum nunquam, quippe pulcherrimum et quo nihil potest esse concinnius, ib. p. 32 C, 38 B, 41 A. — b) Per totum igitur mundum animam commeare et extrinsecus etiam circumdare eum et tanquam constringere statuit, similiter atque Philolaus, cf. Boeckh Philol. p. 151. 171. Ipsa autem, quae eius natura est *ἐκ τῆς ταὐτοῦ καὶ τῆς θατέρου φύσεως ἔκ τε οὐσίας* composita, non modo sentit sensibilia et opinatur opinabilia, sed scientiae quoque

et intellectus particeps est, v. Tim. p. 36 E sqq. — c) Mundum circulari motu agitari necesse est, cum intellectus similem motum habeat, Tim. p. 34 A., p. 88 E. *τῶν δ' αὖ κινήσεων ἡ ἐν ἑαυτῷ ὑφ' ἑαυτοῦ ἀρίστη κίνησις, μάλιστα γὰρ τῇ διανοητικῇ καὶ τῇ τοῦ παντὸς κινήσει ξυγγενής.* De Legg. X, p. 897 C sqq. — Ad extrema cf. Tim. p. 92 B. *θνητὰ γὰρ καὶ ἀθάνατα ζῷα λαβὼν καὶ ξυμπληρωθεὶς ὅδε ὁ κόσμος οὕτω, ζῷον ὁρατὸν τὰ ὁρατὰ περιέχον, εἰκὼν τοῦ νοητοῦ θεὸς αἰσθητός, μέγιστος καὶ ἄριστος κάλλιστός τε καὶ τελεώτατος γέγονεν, εἷς οὐρανὸς ὅδε μονογενὴς ὤν.*

Tim. p. 37 C. *Ὡς δὲ κινηθὲν αὐτὸ καὶ ζῶν ἐνενόησε* 271
τῶν ἀϊδίων θεῶν γεγονὸς ἄγαλμα ὁ γεννήσας πατήρ, ἠγάσθη τε καὶ εὐφρανθεὶς ἔτι δὴ μᾶλλον ὅμοιον πρὸς τὸ παράδειγμα ἐπενόησεν ἀπεργάσασθαι. καθάπερ οὖν αὐτὸ τυγχάνει ζῷον ἀΐδιον, καὶ τόδε τὸ πᾶν οὕτως εἰς δύναμιν ἐπεχείρησε τοιοῦτον ἀποτελεῖν. ἡ μὲν οὖν τοῦ ζῴου φύσις ἐτύγχανεν οὖσα αἰώνιος. καὶ τοῦτο μὲν δὴ τῷ γεννητῷ παντελῶς προσάπτειν οὐκ ἦν δυνατόν· εἰκὼ δ' ἐπινοεῖ κινητόν τινα αἰῶνος ποιῆσαι, καὶ διακοσμῶν ἅμα οὐρανὸν ποιεῖ μένοντος αἰῶνος ἐν ἑνὶ κατ' ἀριθμὸν ἰοῦσαν αἰώνιον εἰκόνα, τοῦτον ὃν δὴ χρόνον ὠνομάκαμεν. **Ib. p. 38 C.** *Ἐξ οὖν λόγου καὶ διανοίας θεοῦ τοιαύτης πρὸς χρόνου γένεσιν, ἵνα γεννηθῇ χρόνος, ἥλιος καὶ σελήνη καὶ πέντε ἄλλα ἄστρα, ἐπίκλην ἔχοντα πλανητά, εἰς διορισμὸν καὶ φυλακὴν ἀριθμῶν χρόνου γέγονε.*

Tempus igitur una cum coelo ortum est. Quod ut nosceretur deus orbem fixarum stellarum fecit et solem, lunam et quinque planetas diversosque iis motus tribuit a motibus et orbibus animae mundi repetendos, p. 36 C sqq. Denique ut evidens esset mensura motuum coelestium, lumen deus in sole accendit, terram vero, nostram matrem et nutricem, in medio stare voluit immotam, v. p. 39 B sqq., cf. Boeckh in libro ad Philolaum n. 118, not. b, citato et eiusd. *Untersuchungen üb. d. kosm. System des Platon,* Berl. 1852, Martin *Études sur le Timée* II, p. 86 sqq.

Tim. p. 39 D. *Καὶ τὰ μὲν ἄλλα ἤδη μέχρι χρόνου* 272
γενέσεως ἀπείργαστο εἰς ὁμοιότητα ᾧ περ ἀπεικάζετο, τῷ δὲ μήπω τὰ πάντα ζῷα ἐντὸς αὐτοῦ γεγενημένα περιειληφέναι, ταύτῃ ἔτι εἶχεν ἀνομοίως. τοῦτο δὴ τὸ

κατάλοιπον ἀπειργάζετο αὐτοῦ πρὸς τὴν τοῦ παραδείγματος ἀποτυπούμενος φύσιν. ᾗ περ οὖν νοῦς ἐνούσας ἰδέας τῷ ὅ ἔστι ζῷον, οἷαί τε ἔνεισι καὶ ὅσαι, καθορᾷ, τοιαύτας καὶ τοσαύτας διενοήθη δεῖν καὶ τόδε σχεῖν. εἰσὶ δὲ τέτταρες, μία μὲν οὐράνιον θεῶν γένος, ἄλλη δὲ πτηνὸν καὶ ἀεροπόρον, τρίτη δὲ ἔνυδρον εἶδος, πεζὸν δὲ καὶ χερσαῖον τέταρτον. **Ib. 41 A.** Ἐπεὶ δ' οὖν πάντες ὅσοι τε περιπολοῦσι φανερῶς καὶ ὅσοι φαίνονται καθ' ὅσον ἂν ἐθέλωσι θεοὶ γένεσιν ἔσχον [a], λέγει πρὸς αὐτοὺς ὁ τόδε τὸ πᾶν γεννήσας τάδε· Θεοὶ θεῶν, ὧν ἐγὼ δημιουργὸς πατήρ τε ἔργων, ἃ δι' ἐμοῦ γενόμενα ἄλυτα ἐμοῦ γ' ἐθέλοντος. τὸ μὲν οὖν δὴ δεθὲν πᾶν λυτόν, τό γε μὴν καλῶς ἁρμοσθὲν καὶ ἔχον εὖ λύειν ἐθέλειν κακοῦ. δι' ἃ καὶ ἐπεί περ γεγένησθε, ἀθάνατοι μὲν οὐκ ἐστὲ οὐδ' ἄλυτοι τὸ πάμπαν, οὔ τι μὲν δὴ λυθήσεσθέ γε οὐδὲ τεύξεσθε θανάτου μοίρας, τῆς ἐμῆς βουλήσεως μείζονος ἔτι δεσμοῦ καὶ κυριωτέρου λαχόντες ἐκείνων οἷς ὅτ' ἐγίγνεσθε ξυνεδεῖσθε. νῦν οὖν ὃ λέγω πρὸς ὑμᾶς ἐνδεικνύμενος, μάθετε. θνητὰ ἔτι γένη λοιπὰ τρί' ἀγέννητα. τούτων οὖν μὴ γενομένων οὐρανὸς ἀτελὴς ἔσται· τὰ γὰρ ἅπαντα ἐν αὐτῷ γένη ζῴων οὐχ ἕξει, δεῖ δέ, εἰ μέλλει τέλεος ἱκανῶς εἶναι. δι' ἐμοῦ δὲ ταῦτα γενόμενα καὶ βίου μετασχόντα θεοῖς ἰσάζοιτ' ἄν. ἵν' οὖν θνητά τε ᾖ τό τε πᾶν τόδε ὄντως ἅπαν ᾖ, τρέπεσθε κατὰ φύσιν ὑμεῖς ἐπὶ τὴν τῶν ζῴων δημιουργίαν, μιμούμενοι τὴν ἐμὴν δύναμιν περὶ τὴν ὑμετέραν γένεσιν. καὶ καθ' ὅσον μὲν αὐτῶν ἀθανάτοις ὁμώνυμον εἶναι προσήκει, θεῖον λεγόμενον ἡγεμονοῦν τ' ἐν αὐτοῖς τῶν ἀεὶ δίκῃ καὶ ὑμῖν ἐθελόντων ἕπεσθαι, σπείρας καὶ ὑπαρξάμενος ἐγὼ παραδώσω· τὸ δὲ λοιπὸν ὑμεῖς, ἀθανάτῳ θνητὸν προσυφαίνοντες, ἀπεργάζεσθε ζῷα καὶ γεννᾶτε τροφήν τε διδόντες αὐξάνετε καὶ φθίνοντα πάλιν δέχεσθε. Ταῦτ' εἶπε, καὶ πάλιν ἐπὶ τὸν πρότερον κρατῆρα, ἐν ᾧ τὴν τοῦ παντὸς ψυχὴν κεραννὺς ἔμισγε [b], τὰ τῶν πρόσθεν ὑπόλοιπα

κατεχεῖτο μίσγων τρόπον μέν τινα τὸν αὐτόν, ἀκήρατα δ' οὐκέτι κατὰ ταὐτὰ ὡσαύτως, ἀλλὰ δεύτερα καὶ τρίτα. ξυστήσας δὲ τὸ πᾶν διεῖλε ψυχὰς ἰσαρίθμους τοῖς ἄστροις ἔνειμέ θ' ἑκάστην πρὸς ἕκαστον, καὶ ἐμβιβάσας ὡς ἐς ὄχημα τὴν τοῦ παντὸς φύσιν ἔδειξε [c], νόμους τε τοὺς εἱμαρμένους εἶπεν αὐταῖς, ὅτι γένεσις πρώτη μὲν ἔσοιτο τεταγμένη μία πᾶσιν, ἵνα μή τις ἐλαττοῖτο ὑπ' αὐτοῦ, δέοι δὲ σπαρείσας αὐτὰς εἰς τὰ προσήκοντα ἑκάστοις ἕκαστα ὄργανα χρόνου φῦναι ζῴων τὸ θεοσεβέστατον, διπλῆς δὲ οὔσης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὸ κρεῖττον τοιοῦτον εἴη γένος, ὃ καὶ ἔπειτα κεκλήσοιτο ἀνήρ [d]. ὁπότε δὴ σώμασιν ἐμφυτευθεῖεν ἐξ ἀνάγκης, καὶ τὸ μὲν προσίοι τὸ δ' ἀπίοι τοῦ σώματος αὐτῶν, πρῶτον μὲν αἴσθησιν ἀναγκαῖον εἴη μίαν πᾶσιν ἐκ βιαίων παθημάτων ξύμφυτον γίγνεσθαι, δεύτερον δὲ ἡδονῇ καὶ λύπῃ μεμιγμένον ἔρωτα, πρὸς δὲ τούτοις φόβον καὶ θυμὸν ὅσα τε ἑπόμενα αὐτοῖς καὶ ὁπόσα ἐναντίως πέφυκε διεστηκότα [e]· ὧν εἰ μὲν κρατήσειαν, ἐν δίκῃ βιώσοιντο, κρατηθέντες δὲ ἀδικίᾳ. καὶ ὁ μὲν εὖ τὸν προσήκοντα βιοὺς χρόνον, πάλιν εἰς τὴν τοῦ ξυννόμου πορευθεὶς οἴκησιν ἄστρου, βίον εὐδαίμονα καὶ συνήθη ἕξοι· σφαλεὶς δὲ τούτων εἰς γυναικὸς φύσιν ἐν τῇ δευτέρᾳ γενέσει μεταβαλοῖ· μὴ παυόμενος δὲ ἐν τούτοις ἔτι κακίας, τρόπον ὃν κακύνοιτο, κατὰ τὴν ὁμοιότητα τῆς τοῦ τρόπου γενέσεως εἴς τινα τοιαύτην ἀεὶ μεταβαλοῖ θήρειον φύσιν [f], ἀλλάττων τε οὐ πρότερον πόνων λήξοι, πρὶν τῇ ταὐτοῦ καὶ ὁμοίου περιόδῳ τῇ ἐν αὐτῷ ξυνεπισπώμενος τὸν πολὺν ὄχλον καὶ ὕστερον προσφύντα ἐκ πυρὸς καὶ ὕδατος καὶ ἀέρος καὶ γῆς, θορυβώδη καὶ ἄλογον ὄντα λόγῳ κρατήσας εἰς τὸ τῆς πρώτης καὶ ἀρίστης ἀφίκοιτο εἶδος ἕξεως. Διαθεσμοθετήσας δὲ πάντα αὐτοῖς ταῦτα, ἵνα τῆς ἔπειτα εἴη κακίας ἑκάστων ἀναίτιος [g], ἔσπειρε τοὺς μὲν εἰς γῆν, τοὺς δ' εἰς σελήνην, τοὺς δ' εἰς τἆλλα ὅσα ὄργανα χρόνου. τὸ δὲ μετὰ τὸν σπόρον τοῖς νέοις παρέδωκε θεοῖς

σώματα πλάττειν θνητά, τό τε ἐπίλοιπον ὅσον ἔτ' ἦν ψυχῆς ἀνθρωπίνης δέον προσγενέσθαι, τοῦτο καὶ πάνθ' ὅσα ἀκόλουθα ἐκείνοις ἀπεργασαμένους ἄρχειν, καὶ κατὰ δύναμιν ὅ τι κάλλιστα καὶ ἄριστα τὸ θνητὸν διακυβερνᾶν ζῷον, ὅ τι μὴ κακῶν αὐτὸ ἑαυτῷ γίγνοιτο αἴτιον [h].

a) Duo enim genera deorum minorum esse statuit, alterum astrorum alterum deorum popularium, p. 40 A sqq. Illud genus ignitum est atque globosum motibusque concinnis atque choreis insigne, cf. De Legg. X, p. 886 sqq., XII, p. 967 A sqq., Epinom. p. 981 E, Cic. N. D. I, 12, 30, Krische *Forschungen* p. 195 sq., hoc fabulosum illud, de quo ex hymnis, theogeniis, denique ex poetis constabat ad philosophiae placita castigandis, v. De Rep. II, p. 377 sqq., III, p. 390, X, p. 606 D. Astrorum deos palam in coelo volvi et semper apparere dicit, reliquos quoties ipsis placeat. Utrumque genus creatum est sed immortale, sicuti etiam mundus, utrumque in hominibus ceterisque animalibus creandis occupatum: quo pertinet quod astra numeris suis ac motibus et vitam hominum moderari et ad liberos procreandos vim habere statuebat, v. Tim. p. 39 C sqq., Rep. VIII, p. 546. — b) Reliquias superioris mixtionis, unde anima mundi conflata erat, eadem ferme ratione temperavisse deum prodit, nec tamen perinde sinceras illas fuisse, sed secundas et tertias, h. e. ita compositas ut ante naturam puram praevaleret *ἡ περὶ τὰ σώματα γιγνομένη μεριστὴ* et quae ex utraque mixta erat, cf. n. 269, not. b. — c) Tot animas fecit quot stellas h. e. innumeras, sed quarum numerus neque augetur neque minuitur. Deinde deus iis tanquam vehiculo impositis monstrat naturam universi: quod eodem referendum atque illud quod fingitur in Phaedro p. 245 C sqq., animas omnes, quippe immortales et alatas, ante hanc vitam cum diis per coelum sublimes vehi aeternasque ibi ideas contemplari. Utroque argumento utitur in immortalitate animi demonstranda. De priore cf. Rep. X, p. 611 A, Phaed. p. 72 C. *καὶ εἰ ἀποθνήσκοι μὲν πάντα ὅσα τοῦ ζῆν μεταλάβοι, ἐπειδὴ δὲ ἀποθάνοι μένοι ἐν τούτῳ τῷ σχήματι τὰ τεθνεῶτα καὶ μὴ πάλιν ἀναβιώσκοιτο, ἆρ' οὐ πολλὴ ἀνάγκη τελευτῶντα πάντα τεθνάναι καὶ μηδὲν ζῆν;* Alterum repetitur inde quod scientia sit nihil nisi recordatio eorum, quae animus in vita illa olim cum diis acta hauserit, cf. Phaedr. p. 249 C. *τοῦτο δέ ἐστιν ἀνάμνησις ἐκείνων, ἅ ποτ' εἶδεν ἡμῶν ἡ ψυχὴ συμπορευθεῖσα θεῷ καὶ ὑπεριδοῦσα ἃ νῦν εἶναί φαμεν καὶ ἀνακύψασα εἰς τὸ ὂν ὄντως,* cf. Meno p. 81 B sqq., Phileb. p. 34 B, Phaed. p. 72 E. *Καὶ μήν, ἔφη ὁ Κέβης ὑπολαβών, καὶ κατ' ἐκεῖνόν γε τὸν λόγον* (sc. *ἔστι τὸ*

ἀναβιώσκεσθαι καὶ ἐκ τῶν τεθνεώτων τοὺς ζῶντας γίγνεσθαι), ὦ Σώκρατες —, ὃν σὺ εἴωθας θαμὰ λέγειν, ὅτι ἡμῖν ἡ μάθησις οὐκ ἄλλο τι ἢ ἀνάμνησις τυγχάνει οὖσα, καὶ κατὰ τοῦτον ἀνάγκη που ἡμᾶς ἐν προτέρῳ τινὶ χρόνῳ μεμαθηκέναι ἃ νῦν ἀναμιμνησκόμεθα. De ceteris argumentis, quae in Phaedone maxime expromuntur, v. Ritter *Gesch. d. Philos.* II, p. 421 sqq., Brandis *Handb.* II, 1, p. 433 sqq., Zeller *d. Philos. d. Gr.* II, p. 266 sqq. — d) Communis haec est Graecorum de muliebri natura persuasio, cf. Conviv. p. 181 C, Legg. VI, p. 781 B. *ἡ θήλεια ἡμῖν φύσις ἐστὶ πρὸς ἀρετὴν χείρων τῆς τῶν ἀρρένων.* Rep. IV, p. 431 B, V, p. 451 E, 469 D, al. — e) Fatalis illa necessitas, qua animae in corpora inseruntur, inde repetenda est quod intellectus sine anima, haec sine corpore existere nequit, cf. n. 274. Eodem referenda *ἡ αἴσθησις*, de qua v. supra n. 258, not. b. De voluptate et dolore deque ceteris animi affectionibus v. infra n. 278. — f) Inde Tim. p. 90 E sqq. omnis reliquorum animalium origo repetitur. Principio enim nonnisi homines mares creatos esse fingit, exinde quicunque ignavi aut iniusti extiterint secunda generatione in feminas mutatos esse; quo tempore a diis etiam sexus discrimen est constitutum atque liberorum procreandorum facultas data hominibus. Porro avium genus ex hominibus levioribus procreatum, quadrupedum ex iis qui rebus terrestribus nimium dediti erant, animalia aquatica ex stolidissimis quibusque et ignavissimis etc. Eandem vero migrationis legem easdemque animarum vicissitudines per omne aevum obtinere existimat, cf. Phaed. p. 80 E sqq., 107 B sqq., Phaedr. p. 248 C sqq., Rep. X, p. 620, Legg. X, p. 904, quibuscum conferenda quae similiter ficta sunt a Pythagoreis n. 123 et ab Empedocle n. 179. Quamquam apud Platonem eo maxime haec fabularum figmenta redeunt, ut bonum hominem post hanc vitam praemiis, nequam suppliciis affectum iri significet, cf. Gorg. p. 523 sqq., Phaed. p. 109 sqq. Rep. X, p. 614 A sqq. — g) Cf. supra n. 264, not. Patet etiam haec fabulose magis quam serio dici, nam dii inferiores nihil faciunt neque creant nisi auctore deo summo. Vera autem mali atque imperfecti causa est illa necessaria, quae divinae opponitur (n. 267), h. e. materia. Inde quasi fato emergunt omnia quae in mundo insunt mala, quum deus materiae nonnisi persuasione (Tim. p. 47 E) dominetur, non imperio absoluto, neque omne malum ex mundo excluserit, sed quantum eius potentia valeret, cf. Tim. p. 30 A. *βουληθεὶς γὰρ ὁ θεὸς ἀγαθὰ μὲν πάντα, φλαῦρον δὲ μηδὲν εἶναι κατὰ δύναμιν* etc. in n. 269. Fatali enim necessitate ita mundus comparatus est ut malum tolli nequeat, sed cuique bono oppositum sit aliquid mali, v. Theaet. p. 176 A (n. 277), De Legg. X, p. 906 A. Quid quod De Legg. X, p. 896 D sqq., 898 C,

904 A etiam animae mundi, quae bona sit, alteram opponit malam: de qua doctrina cf. Zeller *Platon. Stud.* p. 43, *Philos. d. Griechen* II, p. 320. — b) Cf. n. 274 et n. 277, not. a.

273 **Tim. p. 42 E.** *Καὶ ὁ μὲν δὴ ἅπαντα ταῦτα διατάξας ἔμενεν ἐν τῷ ἑαυτοῦ κατὰ τρόπον ἤθει· μένοντος δὲ νοήσαντες οἱ παῖδες τὴν τοῦ πατρὸς διάταξιν ἐπείθοντο αὐτῇ, καὶ λαβόντες ἀθάνατον ἀρχὴν θνητοῦ ζῴου, μιμούμενοι τὸν σφέτερον δημιουργόν, πυρὸς καὶ γῆς ὕδατός τε καὶ ἀέρος ἀπὸ τοῦ κόσμου δανειζόμενοι μόρια ὡς ἀποδοθησόμενα πάλιν, εἰς ταὐτὸν τὰ λαμβανόμενα συνεκόλλων, οὐ τοῖς ἀλύτοις οἷς αὐτοὶ ξυνείχοντο δεσμοῖς, ἀλλὰ διὰ σμικρότητα ἀοράτοις, πυκνοῖς γόμφοις ξυντήκοντες, ἓν ἐξ ἁπάντων ἀπεργαζόμενοι σῶμα ἕκαστον, τὰς τῆς ἀθανάτου ψυχῆς περιόδους ἐνέδουν εἰς ἐπίρρυτον σῶμα καὶ ἀπόρρυτον* [a]. **p. 44 D.** *Τὰς μὲν δὴ θείας περιόδους δύο οὔσας* [b], *τὸ τοῦ παντὸς σχῆμα ἀπομιμησάμενοι περιφερὲς ὄν, εἰς σφαιροειδὲς σῶμα ἐνέδησαν, τοῦτο ὃ νῦν κεφαλὴν ἐπονομάζομεν, ὃ θειότατόν τ' ἐστὶ καὶ τῶν ἐν ἡμῖν πάντων δεσποτοῦν. ᾧ καὶ πᾶν τὸ σῶμα παρέδοσαν ὑπηρεσίαν αὐτῷ ξυναθροίσαντες θεοί, κατανοήσαντες ὅτι πασῶν ὅσαι κινήσεις ἔσοιντο μετέχοι· ἵν' οὖν μὴ κυλινδούμενον ἐπὶ γῆς ὕψη τε καὶ βάθη παντοδαπὰ ἐχούσης ἀποροῖ τὰ μὲν ὑπερβαίνειν, ἔνθεν δὲ ἐκβαίνειν, ὄχημ' αὐτῷ τοῦτο καὶ εὐπορίαν ἔδοσαν. ὅθεν δὴ μῆκος τὸ σῶμα ἔσχεν, ἐκτατά τε κῶλα καὶ καμπτὰ ἔφυσε τέτταρα θεοῦ μηχανησαμένου πορεῖα, οἷς ἀντιλαμβανόμενον καὶ ἀπερειδόμενον διὰ πάντων τόπων πορεύεσθαι δυνατὸν γέγονε τὴν τοῦ θειοτάτου καὶ ἱερωτάτου φέρον οἴκησιν ἐπάνωθεν ἡμῶν. σκέλη μὲν οὖν χεῖρές τε ταύτῃ καὶ διὰ ταῦτα προσέφυ πᾶσι· τοῦ δ' ὄπισθεν τὸ πρόσθεν τιμιώτερον καὶ ἀρχικώτερον νομίζοντες θεοὶ ταύτῃ τὸ πολὺ τῆς πορείας ἡμῖν ἔδοσαν* [c].

a) H. e. in corpus, cuius natura perpetuam subiret vicissitudinem. Propterea initio animam et corpus in diversas partes agi-

tari dicit, ut anima sensuum etiam affectionibus turbata primum desipiat, donec motibus corporis sedatis et perturbationibus illis bona educatione temperatis prudentiae ac sapientiae rursus compos fiat. — b) Alter motus est circa *ταὐτὸν* alter circa *θάτερον*, cf. Tim. p. 37 A sqq., 40 A. — c) In sequentibus caput vel maxime oculis insignitum esse dicit, quorum ope lumen et visus corpori suppetat, omnium sensuum praestantissimus, cf. p. 47 A. *ὄψις δὴ κατὰ τὸν ἐμὸν λόγον αἰτία τῆς μεγίστης ὠφελείας γέγονεν ἡμῖν, ὅτι τῶν νῦν λόγων περὶ τοῦ παντὸς λεγομένων οὐδεὶς ἄν ποτε ἐρρήθη μήτε ἄστρα μήτε ἥλιον μήτε οὐρανὸν ἰδόντων· νῦν δ' ἡμέρα τε καὶ νὺξ ὀφθεῖσαι μῆνές τε καὶ ἐνιαυτῶν περίοδοι μεμηχάνηνται μὲν ἀριθμόν, χρόνου δὲ ἔννοιαν περί τε τῆς τοῦ παντὸς φύσεως ζήτησιν ἔδοσαν· ἐξ ὧν ἐπορισάμεθα φιλοσοφίας γένος, οὗ μεῖζον ἀγαθὸν οὔτ' ἦλθεν οὔτε ἥξει ποτὲ τῷ θνητῷ γένει δωρηθὲν ἐκ θεῶν.* Similiter de ceteris sensibus aestimandum esse, quos inter auditus eo valet ut harmoniae et musicae participes simus, *ἡ δὲ ἁρμονία, ξυγγενεῖς ἔχουσα φορὰς ταῖς ἐν ἡμῖν τῆς ψυχῆς περιόδοις, τῷ μετὰ νοῦ προσχρωμένῳ Μούσαις οὐκ ἐφ' ἡδονὴν ἄλογον, καθάπερ νῦν, εἶναι δοκεῖ χρήσιμος, ἀλλ' ἐπὶ τὴν γεγονυῖαν ἐν ἡμῖν ἀνάρμοστον ψυχῆς περίοδον εἰς κατακόσμησιν καὶ συμφωνίαν ἑαυτῇ σύμμαχος ὑπὸ Μουσῶν δέδοται· καὶ ῥυθμὸς αὖ διὰ τὴν ἄμετρον ἐν ἡμῖν καὶ χαρίτων ἐπιδεᾶ γιγνομένην ἐν τοῖς πλείστοις ἕξιν ἐπίκουρος ἐπὶ ταὐτὰ ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἐδόθη.*

Tim. p. 69 C. Οἱ δὲ (θεοὶ) — παραλαβόντες ἀρχὴν 274
ψυχῆς ἀθάνατον, τὸ μετὰ τοῦτο θνητὸν σῶμα αὐτῇ περιετόρνευσαν ὄχημά τε πᾶν τὸ σῶμα ἔδοσαν, ἄλλο τε εἶδος ἐν αὐτῷ ψυχῆς προσῳκοδόμουν τὸ θνητόν [a], δεινὰ καὶ ἀναγκαῖα ἐν ἑαυτῷ παθήματα ἔχον, πρῶτον μὲν ἡδονήν, μέγιστον κακοῦ δέλεαρ, ἔπειτα λύπας, ἀγαθῶν φυγάς, ἔτι δ' αὖ θάρρος καὶ φόβον, ἄφρονε ξυμβούλω, θυμὸν δὲ δυσπαραμύθητον, ἐλπίδα δ' εὐπαράγωγον· αἰσθήσει δὲ ἀλόγῳ καὶ ἐπιχειρητῇ παντὸς ἔρωτι συγκερασάμενοι ταῦτα ἀναγκαίως τὸ θνητὸν γένος ξυνέθεσαν. καὶ διὰ ταῦτα δὴ σεβόμενοι μιαίνειν τὸ θεῖον, ὅ τι μὴ πᾶσα ἦν ἀνάγκη, χωρὶς ἐκείνου κατοικίζουσιν εἰς ἄλλην τοῦ σώματος οἴκησιν τὸ θνητόν, ἰσθμὸν καὶ ὅρον διοικοδομήσαντες τῆς τε κεφαλῆς καὶ τοῦ στήθους, αὐχένα μεταξὺ τιθέντες, ἵνα εἴη χωρίς. ἐν δὴ τοῖς στήθεσι καὶ

τῷ καλουμένῳ θώρακι [b] τὸ τῆς ψυχῆς θνητὸν γένος ἐνέδουν. καὶ ἐπειδὴ τὸ μὲν ἄμεινον αὐτῆς τὸ δὲ χεῖρον πεφύκει, διοικοδομοῦσι τοῦ θώρακος αὖ τὸ κύτος, διορίζοντες οἷον γυναικῶν, τὴν δὲ ἀνδρῶν χωρὶς οἴκησιν, τὰς φρένας διάφραγμα εἰς τὸ μέσον αὐτῶν τιθέντες. τὸ μετέχον οὖν τῆς ψυχῆς ἀνδρίας καὶ θυμοῦ, φιλόνεικον ὄν, κατῴκισαν ἐγγυτέρω τῆς κεφαλῆς μεταξὺ τῶν φρενῶν τε καὶ αὐχένος, ἵνα τοῦ λόγου κατήκοον ὂν κοινῇ μετ' ἐκείνου βίᾳ τὸ τῶν ἐπιθυμιῶν κατέχοι γένος, ὁπότ' ἐκ τῆς ἀκροπόλεως τῷ ἐπιτάγματι καὶ λόγῳ μηδαμῇ πείθεσθαι ἑκὸν ἐθέλοι. Τὴν δὲ δὴ καρδίαν ἅμμα τῶν φλεβῶν καὶ πηγὴν τοῦ περιφερομένου κατὰ πάντα τὰ μέλη σφοδρῶς αἵματος εἰς τὴν δορυφορικὴν οἴκησιν κατέστησαν, ἵνα, ὅτε ζέσειε τὸ τοῦ θυμοῦ μένος τοῦ λόγου παραγγείλαντος ὥς τις ἄδικος περὶ αὐτὰ γίγνεται πρᾶξις ἔξωθεν ἢ καί τις ἀπὸ τῶν ἔνδοθεν ἐπιθυμιῶν, ὀξέως διὰ πάντων τῶν στενωπῶν πᾶν, ὅσον αἰσθητικὸν ἐν τῷ σώματι, τῶν τε παρακελεύσεων καὶ ἀπειλῶν αἰσθανόμενον γίγνοιτο ἐπήκοον καὶ ἕποιτο πάντῃ καὶ τὸ βέλτιστον οὕτως ἐν αὐτοῖς πᾶσιν ἡγεμονεῖν ἐῴη [c].

a) Cic. Tusc. I, 10, 20. *Plato triplicem finxit animum, cuius principatum i. e. rationem in capite sicut in arce posuit et duas partes ei parere voluit, iram et cupiditatem, quas locis disclusit; iram in pectore, cupiditatem subter praecordia locavit.* Divisit enim Plato totum animum in duas partes, *τὸ λογιστικὸν* et *τὸ ἄλογον*, quorum alterum rursus in *τὸ θυμικὸν* et *τὸ ἐπιθυμητικὸν* descriptum voluit, v. Rep. IV, p. 436—441 C, ubi quid inter utrumque intercedat sic explicatur: *Οὐκοῦν καὶ ἄλλοθι, ἔφην, πολλαχοῦ αἰσθανόμεθα, ὅταν βιάζωνταί τινα παρὰ τὸν λογισμὸν ἐπιθυμίαι, λοιδορεῖν τέ αὐτὸν καὶ θυμούμενον τῷ βιαζομένῳ ἐν αὐτῷ, καὶ ὥσπερ δυοῖν στασιαζόντοιν ξύμμαχον τῷ λόγῳ γιγνόμενον τὸν θυμὸν τοῦ τοιούτου; ταῖς δ' ἐπιθυμίαις αὐτὸν κοινωνήσαντα, αἱροῦντος λόγου μὴ δεῖν ἀντιπράττειν, οἶμαί σε οὐκ ἂν φάναι γενομένου ποτὲ ἐν σαυτῷ τοῦ τοιούτου αἰσθέσθαι, οἶμαι δ' οὐδ' ἐν ἄλλῳ*, cf. Tim. p. 42 A, qui locus citatur supra n. 272, Rep. IX, p. 580 D, 588 B sqq., Phaedr. p. 246 sqq. Inter interpretes ambigitur utrum etiam has partes animi immortales esse putaverit Plato an solam ra-

tionalem, v. C. F. Hermann de partibus animae immortalibus secundum Platonem, Gotting. 1850. — b) *Θώραξ* plerumque ea pars corporis dicitur, quae complectitur humeros, pectus et scapulas; nonnunquam tamen etiam inferiora eo nomine comprehenduntur, cf. Aristot. Hist. Anim. IV, 2, 10 et I, 7, 10. In pectore sedem suam accepit *ὁ θυμός*, in stomacho habitant cupiditates et animi perturbationes: unde illa pars quasi virilis, altera muliebris esse dicitur. Deinde *φρένες* i. e. praecordia ideo vocantur *διάφραγμα*, quia ad instar septi transversi cor et pulmones a ceteris visceribus seiungunt. — c) Cordis igitur, ut in quo sit venarum origo et sanguinis per omnes corporis partes meantis fons, tanquam satellitium esse dicit, ut, si quando iracundiae vis excandescat, rationis iussa minasque per arteriarum venarumque meatus ad totum corpus perferat.

Tim. p. 70 D. *Τὸ δὲ δὴ σίτων τε καὶ ποτῶν ἐπιθυμητικὸν τῆς ψυχῆς καὶ ὅσων ἔνδειαν διὰ τὴν τοῦ σώματος ἴσχει φύσιν, τοῦτο εἰς τὰ μεταξὺ τῶν τε φρενῶν καὶ τοῦ πρὸς τὸν ὀμφαλὸν ὅρου κατῴκισαν, οἷον φάτνην ἐν ἅπαντι τούτῳ τῷ τόπῳ τῇ τοῦ σώματος τροφῇ τεκτηνάμενοι· καὶ κατέδησαν δὴ τὸ τοιοῦτον ἐνταῦθα ὡς θρέμμα ἄγριον, τρέφειν δὲ ξυνημμένον ἀναγκαῖον, εἴ πέρ τι μέλλοι ποτὲ θνητὸν ἔσεσθαι γένος. ἵν' οὖν ἀεὶ νεμόμενον πρὸς φάτνῃ καὶ ὅτι πορρωτάτω τοῦ βουλευομένου κατοικοῦν, θόρυβον καὶ βοὴν ὡς ἐλαχίστην παρέχον, τὸ κράτιστον καθ' ἡσυχίαν περὶ τοῦ πᾶσι κοινῇ ξυμφέροντος ἐῷ βουλεύεσθαι, διὰ ταῦτ' ἐνταῦθα ἔδοσαν αὐτῷ τὴν τάξιν* [a]. *Εἰδότες δὲ αὐτὸ ὡς λόγου μὲν οὔτε ξυνήσειν ἔμελλεν, εἴ τέ πῃ καὶ μεταλαμβάνοι τινὸς αὖ τῶν αἰσθήσεων, οὐκ ἔμφυτον αὐτῷ τὸ μέλειν τινῶν ἔσοιτο λόγων, ὑπὸ δὲ εἰδώλων καὶ φαντασμάτων νυκτός τε καὶ μεθ' ἡμέραν μάλιστα ψυχαγωγήσοιτο, τούτῳ δὴ θεὸς ἐπιβουλεύσας αὐτῷ τὴν τοῦ ἥπατος ἰδέαν ξυνέστησε καὶ ἔθηκεν εἰς τὴν ἐκείνου κατοίκησιν, πυκνὸν καὶ λεῖον καὶ λαμπρὸν καὶ γλυκὺ καὶ πικρότητα ἔχον μηχανησάμενος, ἵν' ἐν αὐτῷ τῶν διανοημάτων ἡ ἐκ τοῦ νοῦ φερομένη δύναμις, οἷον ἐν κατόπτρῳ δεχομένῳ τύπους καὶ κατιδεῖν* 275

εἴδωλα παρέχοντι, φοβοῖ μὲν αὐτό, ὁπότε μέρει τῆς πικρότητος χρωμένη ξυγγενεῖ, χαλεπὴ προσενεχθεῖσα ἀπειλῇ, κατὰ πᾶν ὑπομιγνῦσα ὀξέως τὸ ἧπαρ χολώδη χρώματα ἐμφαίνοι, ξυνάγουσά τε πᾶν ῥυσὸν καὶ τραχὺ ποιοῖ, λοβὸν δὲ καὶ δοχὰς πύλας τε τὰ μὲν ἐξ ὀρθοῦ κατακάμπτουσα καὶ ξυσπῶσα, τὰ δ' ἐμφράττουσα συγκλείουσά τε, λύπας καὶ ἄσας παρέχοι, καὶ ὅτ' αὖ τὰ ἐναντία φάσματα ἀποζωγραφοῖ πρᾳότητός τις ἐκ διανοίας ἐπίπνοια, τῆς μὲν πικρότητος ἡσυχίαν παρέχουσα τῷ μήτε κινεῖν μήτε προσάπτεσθαι τῆς ἐναντίας ἑαυτῇ φύσεως ἐθέλειν, γλυκύτητι δὲ τῇ κατ' ἐκεῖνο ξυμφύτῳ πρὸς αὐτὸ χρωμένη καὶ πάντα ὀρθὰ καὶ λεῖα αὐτοῦ καὶ ἐλεύθερα ἀπευθύνουσα ἵλεών τε καὶ εὐήμερον ποιοῖ τὴν περὶ τὸ ἧπαρ ψυχῆς μοῖραν κατῳκισμένην, ἔν τε τῇ νυκτὶ διαγωγὴν ἔχουσαν μετρίαν, μαντείᾳ χρωμένην καθ' ὕπνον, ἐπειδὴ λόγου καὶ φρονήσεως οὐ μετεῖχε. μεμνημένοι γὰρ τῆς τοῦ πατρὸς ἐπιστολῆς οἱ ξυνιστάντες ἡμᾶς, ὅτε τὸ θνητὸν ἐπέστελλε γένος ὡς ἄριστον εἰς δύναμιν ποιεῖν, οὕτω δὴ κατορθοῦντες καὶ τὸ φαῦλον ἡμῶν, ἵνα ἀληθείας πῃ προσάπτοιτο, κατέστησαν ἐν τούτῳ τὸ μαντεῖον [b]. ἱκανὸν δὲ σημεῖον ὡς μαντικὴν ἀφροσύνῃ θεὸς ἀνθρωπίνῃ δέδωκεν· οὐδεὶς γὰρ ἔννους ἐφάπτεται μαντικῆς ἐνθέου καὶ ἀληθοῦς, ἀλλ' ἢ καθ' ὕπνον τὴν τῆς φρονήσεως πεδηθεὶς δύναμιν ἢ διὰ νόσον ἤ τινα ἐνθουσιασμὸν παραλλάξας.

a) Tertiae animi parti mediam dii inter praecordia et umbilicum regionem attribuunt, ne cupiditatum tumultu ratio in capite locata turbetur. Denique quo facilius haec pars rationi obediat, iecur in eadem regione locaverunt, ut in hoc vis quaedam cogitationum ex ratione descendat, quibus tanquam in speculo visis illa pars cohibeatur et deterreatur. Etenim vis illa rationis per iecur diffusa et amaritudine affecta partem male morigeram modo angit et cruciat, modo dulcioribus visis in iecinore ortis et ipsa dulcedinem per omnem regionem vicinam profundit. — b) Intelligit divinationem ex insomniis eamque in iecore ponit, quia iecur per somnum vim illam rationis vel maxime experiri credebatur.

Distinguendum igitur inter hoc divinationis genus et illud quod ab ipsius mentis divina concitatione repetebatur h. e. enthusiasmum, cf. Phaedr. p. 244 A sqq., 265 A sqq., quamquam etiam hoc ad agendum et ad cognoscendum nihil pertinere, sed omnia vaticinia secundum rationem castiganda esse statuit, cf. quae sequuntur p. 71 E. *ἀλλὰ ξυννοῆσαι μὲν ἔμφρονος τά τε ῥηθέντα ἀναμνησθέντα ὄναρ ἢ ὕπαρ ὑπὸ τῆς μαντικῆς τε καὶ ἐνθουσιαστικῆς φύσεως, καὶ ὅσα ἂν φαντάσματα ὀφθῇ, πάντα λογισμῷ διελέσθαι, ὅπῃ τι σημαίνει καὶ ὅτῳ μέλλοντος ἢ παρελθόντος ἢ παρόντος κακοῦ ἢ ἀγαθοῦ· τοῦ δὲ μανέντος ἔτι τε ἐν τούτῳ μένοντος οὐκ ἔργον τὰ φανέντα καὶ φωνηθέντα ὑφ' ἑαυτοῦ κρίνειν, ἀλλ' εὖ καὶ πάλαι λέγεται τὸ πράττειν καὶ γνῶναι τά τε αὑτοῦ καὶ ἑαυτὸν σώφρονι μόνῳ προσήκειν.*

Tim. p. 87 C. *Πᾶν δὴ τὸ ἀγαθὸν καλόν, τὸ δὲ καλὸν οὐκ ἄμετρον*[a]*· καὶ ζῷον οὖν τὸ τοιοῦτον ἐσόμενον ξύμμετρον θετέον· ξυμμετριῶν δὲ τὰ μὲν σμικρὰ διαισθανόμενοι ξυλλογιζόμεθα, τὰ δὲ κυριώτατα καὶ μέγιστα ἀλογίστως ἔχομεν. πρὸς γὰρ ὑγιείας καὶ νόσους ἀρετάς τε καὶ κακίας οὐδεμία ξυμμετρία καὶ ἀμετρία μείζων ἢ ψυχῆς αὐτῆς πρὸς σῶμα αὐτό· ὧν οὐδὲν σκοποῦμεν οὐδ' ἐννοοῦμεν, ὅτι ψυχὴν ἰσχυρὰν καὶ πάντῃ μεγάλην ἀσθενέστερον καὶ ἔλαττον εἶδος ὅταν ὀχῇ, καὶ ὅταν αὖ τοὐναντίον ξυμπαγῆτον τούτω, οὐ καλὸν ὅλον τὸ ζῷον· ἀξύμμετρον γὰρ ταῖς μεγίσταις ξυμμετρίαις· τὸ δ' ἐναντίως ἔχον πάντων θεαμάτων τῷ δυναμένῳ καθορᾶν κάλλιστον καὶ ἐρασμιώτατον.* **p. 88 B.** *Μία δὴ σωτηρία πρὸς ἄμφω, μήτε τὴν ψυχὴν ἄνευ σώματος κινεῖν μήτε σῶμα ἄνευ ψυχῆς, ἵνα ἀμυνομένω γίγνησθον ἰσορρόπω καὶ ὑγιῆ. τὸν δὴ μαθηματικὸν ἤ τινα ἄλλην σφόδρα μελέτην διανοίᾳ κατεργαζόμενον καὶ τὴν τοῦ σώματος ἀποδοτέον κίνησιν, γυμναστικῇ προσομιλοῦντα, τόν τε αὖ σῶμα ἐπιμελῶς πλάττοντα τὰς τῆς ψυχῆς ἀνταποδοτέον κινήσεις, μουσικῇ καὶ πάσῃ φιλοσοφίᾳ προσχρώμενον, εἰ μέλλει δικαίως τις ἅμα μὲν καλὸς ἅμα δὲ ἀγαθὸς ὀρθῶς κεκλήσεσθαι.* **p. 89 E.** *Καθάπερ εἴπομεν πολλάκις, ὅτι τρία τριχῇ ψυχῆς ἐν ἡμῖν εἴδη κατῴκισται*[b]*, τυγχάνει δὲ ἕκαστον κινήσεις ἔχον, οὕτω κατὰ ταὐτὰ καὶ νῦν ὡς διὰ* 276

βραχυτάτων ῥητέον, ὅτι τὸ μὲν αὐτῶν ἐν ἀργίᾳ διάγον καὶ τῶν ἑαυτοῦ κινήσεων ἡσυχίαν ἄγον ἀσθενέστατον ἀνάγκη γίγνεσθαι, τὸ δ' ἐν γυμνασίοις ἐρρωμενέστατον· διὸ φυλακτέον ὅπως ἂν ἔχωσι τὰς κινήσεις πρὸς ἄλληλα συμμέτρους· τὸ δὲ περὶ τοῦ κυριωτάτου παρ' ἡμῖν ψυχῆς εἴδους διανοεῖσθαι δεῖ τῇδε, ὡς ἄρα αὐτὸ δαίμονα θεὸς ἑκάστῳ δέδωκε, τοῦτο ὃ δή φαμεν οἰκεῖν μὲν ἡμῶν ἐπ' ἄκρῳ τῷ σώματι, πρὸς δὲ τὴν ἐν οὐρανῷ ξυγγένειαν ἀπὸ γῆς ἡμᾶς αἴρειν ὡς ὄντας φυτὸν οὐκ ἔγγειον ἀλλὰ οὐράνιον, ὀρθότατα λέγοντες· ἐκεῖθεν γάρ, ὅθεν ἡ πρώτη τῆς ψυχῆς γένεσις ἔφυ, τὸ θεῖον τὴν κεφαλὴν καὶ ῥίζαν ἡμῶν ἀνακρεμαννὺν ὀρθοῖ πᾶν τὸ σῶμα [c].

a) Cf. Phileb. p. 64 E sqq. Eodem spectat omnis amoris commendatio; nam amore ferimur ad pulchrum, pulchri vero admiratione atque perceptione ad bonum et verum adducimur, quod unum idemque est diversis nominibus appellatum, v. supra n. 252, not. d, n. 265, not. Hoc tamen loco sermo est de ea symmetria, quae est mentis sanae in corpore sano. *ζῷον τὸ τοιοῦτον* intellige *καλὸν καὶ ἀγαθόν*. — b) Cf. n. 274, not. a. — c) *Νοῦν* igitur tanquam daemonem unicuique homini additum pronuntiat, quae sententia ab aliis ad Heraclitum, ab aliis ad Anaxagoram refertur; in posterioribus cf. Marc. Antonin. V, 27. *ὁ δαίμων, ὃν ἑκάστῳ παραστάτην καὶ ἡγεμόνα ὁ Ζεὺς ἔδωκεν ἀπόσπασμα ἑαυτοῦ· οὗτος δέ ἐστιν ὁ ἑκάστου νοῦς καὶ λόγος.* Apud Platonem etiam hinc intelligitur omnia ad id quod summum est referri h. e. ad intellectum divinum et ideam boni, quae summa causa est et omnium rerum finis, cf. Phileb. p. 54 C. *φημὶ δὴ γενέσεως μὲν ἕνεκα φάρμακά τε καὶ πάντα ὄργανα καὶ πᾶσαν ὕλην παρατίθεσθαι πᾶσιν, ἑκάστην δὲ γένεσιν ἄλλην ἄλλης οὐσίας τινὸς ἑκάστης ἕνεκα γίγνεσθαι, ξύμπασαν δὲ γένεσιν οὐσίας ἕνεκα γίγνεσθαι ξυμπάσης.* Neque aliter de Platone iudicavit Aristoteles, nisi quod eum singulas res et singulas causas parum curasse et ideo in multis errasse significat, v. De Gen. et Corr. II, 9, Met. *A*, 7.

c. Ethica.

277 **Theaet. p. 176 A.** *Ἀλλ' οὔτ' ἀπολέσθαι τὰ κακὰ δυνατόν, ὦ Θεόδωρε, ὑπεναντίον γάρ τι τῷ ἀγαθῷ ἀεὶ εἶναι ἀνάγκη, οὔτ' ἐν θεοῖς αὐτὰ ἱδρῦσθαι, τὴν δὲ θνη-*

τὴν φύσιν καὶ τόνδε τὸν τόπον περιπολεῖ ἐξ ἀνάγκης [a]. διὸ καὶ πειρᾶσθαι χρὴ ἐνθένδε ἐκεῖσε φεύγειν ὅτι τάχιστα. φυγὴ δὲ ὁμοίωσις θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν· ὁμοίωσις δὲ δίκαιον καὶ ὅσιον μετὰ φρονήσεως γενέσθαι [b].

a) De malis bono in hoc quidem mundo mixtis v. n. 272, not. g. Nihilominus libero arbitrio patrocinatur, De Rep. X, p. 617 E. *ἀρετὴ δὲ ἀδέσποτον, ἣν τιμῶν καὶ ἀτιμάζων πλέον καὶ ἔλαττον αὐτῆς ἕκαστος ἕξει. αἰτία ἑλομένου· θεὸς ἀναίτιος.* De Legg. X, p. 904 B. *τῆς δὲ γενέσεως τὸ ποίου τινὸς ἀφῆκε ταῖς βουλήσεσιν ἑκάστων ἡμῶν τὰς αἰτίας. ὅπῃ γὰρ ἂν ἐπιθυμῇ καὶ ὁποῖός τις ὢν τὴν ψυχήν, ταύτῃ σχεδὸν ἑκάστοτε καὶ τοιοῦτος γίγνεται ἅπας ἡμῶν ὡς τὸ πολύ.* At enimvero malum fatali quadam necessitate sicut in mundo ita etiam in singulis mortalibus inesse videtur, ipsisque invitis dum fiunt et adolescunt emergere perque naturas eorum grassari, cf. Tim. p. 86 D. *καὶ σχεδὸν δὴ πάντα, ὁπόσα ἡδονῶν ἀκράτεια καὶ ὄνειδος ὡς ἑκόντων λέγεται τῶν κακῶν, οὐκ ὀρθῶς ὀνειδίζεται· κακὸς μὲν γὰρ ἑκὼν οὐδείς, διὰ δὲ πονηρὰν ἕξιν τινὰ τοῦ σώματος καὶ ἀπαίδευτον τροφὴν ὁ κακὸς γίγνεται κακός, παντὶ δὲ ταῦτα ἐχθρὰ καὶ ἄκοντι προσγίγνεται.* p. 87 A. *πρὸς δὲ τούτοις, ὅταν οὕτω κακῶς παγέντων πολιτεῖαι κακαὶ καὶ λόγοι κατὰ πόλεις ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ λεχθῶσιν, ἔτι δὲ μαθήματα μηδαμῇ τούτων ἰατικὰ ἐκ νέων μανθάνηται, ταύτῃ κακοὶ πάντες οἱ κακοὶ διὰ δύο ἀκουσιώτατα γιγνόμεθα· ὧν αἰτιατέον μὲν τοὺς φυτεύοντας ἀεὶ τῶν φυτευομένων μᾶλλον καὶ τοὺς τρέφοντας τῶν τρεφομένων.* Statuebat esse tempora fecundiora et infecundiora non modo corporum, sed etiam animorum et ingeniorum, quorum temporum tenor penderet ab arcanis quibusdam universi legibus, v. De Rep. VIII, p. 546 A; Polit. p. 269 C sq. De fabulis, quibus suam de universis morum atque animorum condicionibus sententiam significavit, Phaedr. p. 246 sqq., Rep. X, p. 614 sqq. cf. Trendelenburg *Histor. Beiträge* II, p. 140 sqq. — b) Cf. Phaedo p. 64 sqq. (n. 258, not. b), Rep. X, p. 613 A. *οὐ γὰρ δὴ ὑπό γε θεῶν ποτὲ ἀμελεῖται ὃς ἂν προθυμεῖσθαι ἐθέλῃ δίκαιος γίγνεσθαι καὶ ἐπιτηδεύων ἀρετὴν εἰς ὅσον δυνατὸν ἀνθρώπῳ ὁμοιοῦσθαι θεῷ.* Cf. VI, p. 500 B sqq., 504 C, Legg. IV, p. 716 C. Deo similes fiunt qui ideam boni sequuntur, quae idea et finis bonorum est et cum notione dei coniunctissima, cf. n. 264. 265.

Gorg. p. 499 E. ΣΩ. Ἕνεκα γάρ που τῶν ἀγαθῶν 278
ἅπαντα ἡμῖν ἔδοξε πρακτέον εἶναι εἰ μνημονεύεις ἐμοί τε καὶ Πώλῳ. ἆρα καὶ σοὶ συνδοκεῖ οὕτω. τέλος εἶναι

ἁπασῶν τῶν πράξεων τὸ ἀγαθόν, καὶ ἐκείνου ἕνεκεν δεῖν πάντα τἆλλα πράττεσθαι, ἀλλ' οὐκ ἐκεῖνο τῶν ἄλλων; σύμψηφος ἡμῖν εἶ καὶ σὺ ἐκ τρίτων; ΚΑΛ. Ἔγωγε. ΣΩ. Τῶν ἀγαθῶν ἄρα ἕνεκα δεῖ καὶ τἆλλα καὶ τὰ ἡδέα πράττειν, ἀλλ' οὐ τἀγαθὰ τῶν ἡδέων. ΚΑΛ. Πάνυ γε. ΣΩ. Ἆρ' οὖν παντὸς ἀνδρός ἐστιν ἐκλέξασθαι ποῖα ἀγαθὰ τῶν ἡδέων ἐστὶ καὶ ὁποῖα κακά, ἢ τεχνικοῦ δεῖ εἰς ἕκαστον; ΚΑΛ. Τεχνικοῦ.

Voluptas Platoni necessaria esse videbatur propter boni et mali, quae per vitam nostram obtineret, commixtionem. Efficitur voluptas dum desiderium expletur eius, quod naturae nostrae consentaneum est. Fit igitur illa, non est, neque idcirco bonis adnumerari potest, Phil. p. 53 C sqq., de Rep. IX, p. 585 D. Sed distinguendum inter voluptatem puram et impuram, quarum haec procedit ex eo dolore, quo indigentes aliqua re afficimur, ut nunquam percipiatur nisi una cum dolore, Phileb. p. 44 E sqq. Phaed. p. 60 B; pura autem voluptas doloris expers est eamque ob causam ad vitam bonam convenientior, Phileb. p. 51 A sqq. Aliud discrimen est inter bonam et malam voluptatem. Quaevis enim animi pars, ubi repletur eo quod naturae suae congruum est, voluptate afficitur, optima voluptate optima pars: haec vera voluptas est et hac omnis voluptas bona sive vera aestimatur, quae non potest percipi nisi in vita bona sive ad rationem accommodata. V. de Rep. IX, p. 580 D sqq., inprimis p. 586 E. *Τῷ φιλοσόφῳ ἄρα ἑπομένης ἁπάσης τῆς ψυχῆς καὶ μὴ στασιαζούσης ἑκάστῳ τῷ μέρει ὑπάρχει εἴς τε τἆλλα τὰ ἑαυτοῦ πράττειν καὶ δικαίῳ εἶναι, καὶ δὴ καὶ τὰς ἡδονὰς τὰς ἑαυτοῦ ἕκαστον καὶ τὰς βελτίστας καὶ εἰς τὸ δυνατὸν τὰς ἀληθεστάτας καρποῦσθαι. Κομιδῇ μὲν οὖν. Ὅταν δὲ ἄρα τῶν ἑτέρων τι κρατήσῃ, ὑπάρχει αὐτῷ μήτε τὴν ἑαυτοῦ ἡδονὴν ἐξευρίσκειν τά τε ἄλλα ἀναγκάζειν ἀλλοτρίαν καὶ μὴ ἀληθῆ ἡδονὴν διώκειν. Οὕτως, ἔφη.* De Philebo, quo in dialogo maxime de bono et de voluptate disputatur, cf. Trendelenburg de Platonis Philebi consilio, Berol. 1837, Brandis *Handb.* II, 1, p. 476 sqq.

279 **De Rep. I, p. 353 B.** *Ἔχε δή· ἆρ' ἄν ποτε ὄμματα τὸ αὑτῶν ἔργον καλῶς ἀπεργάσαιντο μὴ ἔχοντα τὴν αὑτῶν οἰκείαν ἀρετήν, ἀλλ' ἀντὶ τῆς ἀρετῆς κακίαν; Καὶ πῶς ἄν; ἔφη. — Οὐκοῦν καὶ ὦτα στερόμενα τῆς αὑτῶν*

ἀρετῆς κακῶς τὸ αὑτῶν ἔργον ἀπεργάσεται; Πάνυ γε. — Ἴθι δή, μετὰ ταῦτα τόδε σκέψαι· ψυχῆς ἔστι τι ἔργον, ὃ ἄλλῳ τῶν ὄντων οὐδ' ἂν ἑνὶ πράξαις, οἷον τὸ τοιόνδε· τὸ ἐπιμελεῖσθαι καὶ ἄρχειν καὶ βουλεύεσθαι καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα, ἔσθ' ὅτῳ ἄλλῳ ἢ ψυχῇ δικαίως ἂν αὐτὰ ἀποδοῖμεν καὶ φαῖμεν ἴδια ἐκείνης εἶναι; Οὐδενὶ ἄλλῳ. Τί δ' αὖ τὸ ζῆν; οὐ) ψυχῆς φήσομεν ἔργον εἶναι; Μάλιστά γ', ἔφη. Οὐκοῦν καὶ ἀρετήν φαμέν τινα ψυχῆς εἶναι; Φαμέν. Ἆρ' οὖν ποτέ, ὦ Θρασύμαχε, ψυχὴ τὰ αὑτῆς ἔργα εὖ ἀπεργάσεται στερομένη τῆς οἰκείας ἀρετῆς, ἢ ἀδύνατον; Ἀδύνατον. Ἀνάγκη ἄρα κακῇ ψυχῇ κακῶς ἄρχειν καὶ ἐπιμελεῖσθαι, τῇ δὲ ἀγαθῇ πάντα ταῦτα εὖ πράττειν.*

Virtutis quae hoc loco adumbratur definitio leviter inflectitur, ubi virtus revocatur ad animi sanitatem (*ὑγίειαν*) sive vigorem (*εὐεξίαν*), De Rep. IV, p. 444 D, VIII, p. 554 E, De Legg. II, p. 653 B, Phaed. p. 93 E.

Meno p. 88 C. *Εἰ ἄρα ἀρετὴ τῶν ἐν τῇ ψυχῇ τί ἐστι καὶ ἀναγκαῖον αὐτῷ ὠφελίμῳ εἶναι, φρόνησιν αὐτὸ δεῖ εἶναι, ἐπειδήπερ πάντα τὰ κατὰ τὴν ψυχὴν αὐτὰ μὲν καθ' αὑτὰ οὔτε ὠφέλιμα οὔτε βλαβερά ἐστι, προσγενομένης δὲ φρονήσεως ἢ ἀφροσύνης βλαβερά τε καὶ ὠφέλιμα γίγνεται. κατὰ δὴ τοῦτον τὸν λόγον ὠφέλιμόν γε οὖσαν τὴν ἀρετὴν φρόνησιν δεῖ τιν' εἶναι.* 280

Sequitur ut omnis virtus in scientia posita sit et doceri possit, denique ut vera virtus attribuenda sit nemini nisi sapienti i. e. philosopho, cf. Phaed. p. 68 C sqq., inprimis haec: *Ὦ μακάριε Σιμμία, μὴ γὰρ οὐχ αὕτη ᾖ ἡ ὀρθὴ πρὸς ἀρετὴν ἀλλαγή, ἡδονὰς πρὸς ἡδονὰς καὶ λύπας πρὸς λύπας καὶ φόβον πρὸς φόβον καταλλάττεσθαι καὶ μείζω πρὸς ἐλάττω ὥσπερ νομίσματα, ἀλλ' ᾖ ἐκεῖνο μόνον τὸ νόμισμα ὀρθόν, ἀνθ' οὗ δεῖ ἅπαντα ταῦτα καταλλάττεσθαι, φρόνησις, καὶ τούτου μὲν πάντα καὶ μετὰ τούτου ὠνούμενά τε καὶ πιπρασκόμενα τῷ ὄντι ᾖ καὶ ἀνδρεία καὶ σωφροσύνη καὶ δικαιοσύνη καὶ ξυλλήβδην ἀληθὴς ἀρετὴ μετὰ φρονήσεως, καὶ προσγι-*

---

*) *οὐ* adiecit Stallbaum ex codd. Flor. et Stobaeo.

γνομένων καὶ ἀπογιγνομένων καὶ ἡδονῶν καὶ φόβων καὶ τῶν ἄλλων πάντων τῶν τοιούτων. Quamquam hoc eo lenitur, quod etiam ex recta opinione virtutem procedere posse docebat, licet sit imperfecta, Meno p. 97 A, cf. supra n. 253, not. De fortitudine ad sapientiam referenda disputatur in Lachete, de temperantia in Charmide. Cf. Polit. p. 309 D. *Τί οὖν; ἀνδρεία ψυχὴ λαμβανομένη τῆς τοιαύτης ἀληθείας ἆρ' οὐχ ἡμεροῦται καὶ τῶν δικαίων μάλιστα οὕτω κοινωνεῖν ἂν ἐθελήσειε, μὴ μεταλαβοῦσα δὲ ἀποκλίνει μᾶλλον πρὸς θηριώδη τινὰ φύσιν; § Πῶς δ' οὔ; § Τί δέ; τὸ τῆς κοσμίας φύσεως ἆρ' οὐ τούτων μὲν μεταλαβὸν τῶν δοξῶν ὄντως σῶφρον καὶ φρόνιμον ὥς γε ἐν πολιτείᾳ γίγνεται, μὴ κοινωνῆσαν δὲ ὧν λέγομεν ἐπονείδιστόν τινα εὐηθείας δικαιότατα λαμβάνει φήμην; § Πάνυ μὲν οὖν.*

281 **De Rep. IV, p. 433 A.** *Ὃ γὰρ ἐξ ἀρχῆς ἐθέμεθα δεῖν ποιεῖν διὰ παντός, ὅτε τὴν πόλιν κατῳκίζομεν, τοῦτό ἐστιν, ὥς ἐμοὶ δοκεῖ, ἤτοι τούτου τι εἶδος ἡ δικαιοσύνη. ἐθέμεθα δὲ δήπου καὶ πολλάκις ἐλέγομεν, εἰ μέμνησαι, ὅτι ἕνα ἕκαστον ἓν δέοι ἐπιτηδεύειν τῶν περὶ τὴν πόλιν, εἰς ὃ αὐτοῦ ἡ φύσις ἐπιτηδειοτάτη πεφυκυῖα εἴη. Ἐλέγομεν γάρ. Καὶ μὴν ὅτι γε τὸ τὰ αὑτοῦ πράττειν καὶ μὴ πολυπραγμονεῖν δικαιοσύνη ἐστί, καὶ τοῦτο ἄλλων τε πολλῶν ἀκηκόαμεν καὶ αὐτοὶ πολλάκις εἰρήκαμεν. Εἰρήκαμεν γάρ. Τοῦτο τοίνυν, ἦν δ' ἐγώ, ὦ φίλε, κινδυνεύει τρόπον τινὰ γιγνόμενον ἡ δικαιοσύνη εἶναι, τὸ τὰ αὑτοῦ πράττειν. οἶσθα ὅθεν τεκμαίρομαι; Οὔκ, ἀλλὰ λέγ', ἔφη. Δοκεῖ μοι, ἦν δ' ἐγώ, τὸ ὑπόλοιπον ἐν τῇ πόλει ὧν ἐσκέμμεθα, σωφροσύνης καὶ ἀνδρείας καὶ φρονήσεως, τοῦτο εἶναι, ὃ πᾶσιν ἐκείνοις τὴν δύναμιν παρέσχεν ὥστε ἐγγενέσθαι, καὶ ἐγγενομένοις γε σωτηρίαν παρέχειν ἕωσπερ ἂν ἐνῇ.*

Iustitia igitur in civitate ea virtus esse statuitur, quae prudentiae fortitudini temperantiae quasi vires det h. e. faciat ut illae possint esse efficaces. Cernitur enim omnis iustitia in hoc, ut unaquaeque pars suum praestet officium, cf. n. 282, similiterque in hominis animo illa virtus comparet, si sua quaeque pars animi perficit et omnes bene inter se conveniunt, cf. Rep. IV, p. 443 C. *τὸ δέ γε ἀληθές — ἡ δικαιοσύνη — περὶ τὴν ἐντὸς (πρᾶξιν) ὡς ἀλη-*

θῶς, περὶ ἑαυτὸν καὶ τὰ ἑαυτοῦ, μὴ ἐάσαντα τἀλλότρια πράττειν ἕκαστον ἐν αὑτῷ μηδὲ πολυπραγμονεῖν πρὸς ἄλληλα τὰ ἐν τῇ ψυχῇ γένη, ἀλλὰ τῷ ὄντι τὰ οἰκεῖα εὖ θέμενον καὶ ἄρξαντα αὐτὸν αὑτοῦ καὶ κοσμήσαντα καὶ φίλον γενόμενον ἑαυτῷ καὶ ξυναρμόσαντα. Inde nascitur ea animi concinnitas et tranquillitas, qua omnis et virtus et beatitudo constat, Rep. I, p. 350 C. ὁ μὲν ἄρα δίκαιος ἡμῖν ἀναπέφανται ὢν ἀγαθός τε καὶ σοφός, ὁ δὲ ἄδικος ἀμαθής τε καὶ κακός. VIII, p. 554 E. ὁμονοητικῆς δὲ καὶ ἡρμοσμένης τῆς ψυχῆς ἀληθὴς ἀρετή.

De Rep. IV, p. 441 C. *Ταῦτα μὲν ἄρα, ἦν δ' ἐγώ,* 282
μόγις διανενεύκαμεν, καὶ ἡμῖν ἐπιεικῶς ὁμολογεῖται τὰ αὐτὰ μὲν ἐν πόλει, τὰ αὐτὰ δ' ἐν ἑνὸς ἑκάστου τῇ ψυχῇ γένη ἐνεῖναι [a], *καὶ ἴσα τὸν ἀριθμόν. Ἔστι ταῦτα. Οὐκοῦν ἐκεῖνό γε ἤδη ἀναγκαῖον, ὡς πόλις ἦν σοφὴ καὶ ᾧ, οὕτω καὶ τὸν ἰδιώτην καὶ τούτῳ σοφὸν εἶναι; Τί μήν; Καὶ ᾧ δὴ ἀνδρεῖος ἰδιώτης καὶ ὥς, τούτῳ καὶ πόλιν ἀνδρείαν καὶ οὕτω, καὶ τἆλλα πάντα πρὸς ἀρετὴν ὡσαύτως ἀμφότερα ἔχειν. Ἀνάγκη. Καὶ δίκαιον δή, ὦ Γλαύκων, οἶμαι, φήσομεν ἄνδρα εἶναι τῷ αὐτῷ τρόπῳ ᾧ περ καὶ πόλις ἦν δικαία. Καὶ τοῦτο πᾶσα ἀνάγκη. Ἀλλ' οὐ πω μὴν τοῦτο ἐπιλελήσμεθα, ὅτι ἐκείνη γε τῷ τὸ ἑαυτοῦ ἕκαστον ἐν αὐτῇ πράττειν τριῶν ὄντων γενῶν δικαία ἦν. Οὔ μοι δοκοῦμεν, ἔφη, ἐπιλελῆσθαι. Μνημονευτέον ἄρα ἡμῖν ὅτι καὶ ἡμῶν ἕκαστος, ὅτου ἂν τὰ αὑτοῦ ἕκαστον τῶν ἐν αὐτῷ πράττῃ, οὗτος δίκαιός τε ἔσται καὶ τὰ αὑτοῦ πράττων. Καὶ μάλα, ἦ δ' ὅς, μνημονευτέον. Οὐκοῦν τῷ μὲν λογιστικῷ ἄρχειν προσήκει, σοφῷ ὄντι καὶ ἔχοντι τὴν ὑπὲρ ἁπάσης τῆς ψυχῆς προμήθειαν, τῷ δὲ θυμοειδεῖ ὑπηκόῳ εἶναι καὶ ξυμμάχῳ τούτου; Πάνυ γε. Ἆρ' οὖν οὐχ ὥσπερ ἐλέγομεν, μουσικῆς καὶ γυμναστικῆς κρᾶσις* [b] *ξύμφωνα αὐτὰ ποιήσει, τὸ μὲν ἐπιτείνουσα καὶ τρέφουσα λόγοις τε καλοῖς καὶ μαθήμασι, τὸ δὲ ἀνιεῖσα, παραμυθουμένη, ἡμεροῦσα ἁρμονίᾳ τε καὶ ῥυθμῷ; Κομιδῇ γε, ἦ δ' ὅς. Καὶ τούτω δὴ οὕτω τραφέντε καὶ ὡς ἀληθῶς τὰ αὑτῶν μαθόντε καὶ παιδευ-*

θέντε προστατήσετον τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, ὃ δὴ πλεῖστον τῆς ψυχῆς ἐν ἑκάστῳ ἐστὶ καὶ χρημάτων φύσει ἀπληστότατον· ὃ τηρήσετον, μὴ τῷ πίμπλασθαι τῶν περὶ τὸ σῶμα καλουμένων ἡδονῶν πολὺ καὶ ἰσχυρὸν γενόμενον οὐκ αὖ τὰ αὑτοῦ πράττῃ, ἀλλὰ καταδουλώσασθαι καὶ ἄρχειν ἐπιχειρήσῃ ὧν οὐ προσῆκον αὐτῷ γένει, καὶ ξύμπαντα τὸν βίον πάντων ἀνατρέψῃ. *Πάνυ μὲν οὖν*, ἔφη. Ἆρ' οὖν, ἦν δ' ἐγώ, καὶ τοὺς ἔξωθεν πολεμίους τούτω ἂν κάλλιστα φυλαττοίτην ὑπὲρ ἁπάσης τῆς ψυχῆς τε καὶ τοῦ σώματος, τὸ μὲν βουλευόμενον, τὸ δὲ προπολεμοῦν, ἑπόμενον δὲ τῷ ἄρχοντι καὶ τῇ ἀνδρείᾳ ἐπιτελοῦν τὰ βουλευθέντα; *Ἔστι ταῦτα*. Καὶ ἀνδρεῖον δή, οἶμαι, τούτῳ τῷ μέρει καλοῦμεν ἕνα ἕκαστον, ὅταν αὐτοῦ τὸ θυμοειδὲς διασώζῃ διά τε λυπῶν καὶ ἡδονῶν τὸ ὑπὸ τοῦ λόγου παραγγελθὲν δεινόν τε καὶ μή. *Ὀρθῶς γ'*, ἔφη. Σοφὸν δέ γε ἐκείνῳ τῷ σμικρῷ μέρει, τῷ ὃ ἦρχέ τ' ἐν αὐτῷ καὶ ταῦτα παρήγγελλεν, ἔχον αὖ κἀκεῖνο ἐπιστήμην ἐν αὐτῷ τὴν τοῦ ξυμφέροντος ἑκάστῳ τε καὶ ὅλῳ τῷ κοινῷ σφῶν αὐτῶν τριῶν ὄντων. *Πάνυ μὲν οὖν*. Τί δέ; σώφρονα οὐ τῇ φιλίᾳ καὶ ξυμφωνίᾳ τῇ αὐτῶν τούτων, ὅταν τό τε ἄρχον καὶ τὼ ἀρχομένω τὸ λογιστικὸν ὁμοδοξῶσι δεῖν ἄρχειν καὶ μὴ στασιάζωσιν αὐτῷ; *Σωφροσύνη γοῦν*, ἦ δ' ὅς, *οὐκ ἄλλο τί ἐστιν ἢ τοῦτο, πόλεώς τε καὶ ἰδιώτου*. Ἀλλὰ μὲν δὴ δίκαιός γε, ᾧ πολλάκις λέγομεν, τούτῳ καὶ οὕτως ἔσται. *Πολλὴ ἀνάγκη*.

a) Tres animi partes dicit, v. n. 274, not. a, quas comparat cum tribus ordinibus civitatis, v. n. 285. — b) Cf. n. 276. Musica est omnium artium litterarumque tractatio, ut etiam *λόγοι καλοί* et *τὰ μαθήματα* ad eam referantur, De Rep. II, p. 376 E sqq., III, p. 410 B sqq. — Universus locus est de quatuor virtutibus cardinalibus, de quibus sapientia (*σοφία φρόνησις ἐπιστήμη*) et fortitudo et temperantia pertinent ad singulas animi partes recte colendas, iustitia ad universum animum et partium convenientiam, v. n. 281. Omnes virtutes ita inter se connexae sunt et aptae, ut altera non possit esse sine altera; itemque omnes subiectae sunt sapientiae, qua et convenientia illa iustitiae efficitur et ceterae virtutes quasi

luce quadam rationis illustrantur, cf. n. 280. Haec igitur virtus ad scientiam maxime pertinet, cum reliquae exercitatione colendae ad corpus magis vergant, cf. De Rep. VII, p. 518 B sqq., ubi prae ceteris attinent haec: *αἱ μὲν τοίνυν ἄλλαι ἀρεταὶ καλούμεναι ψυχῆς κινδυνεύουσιν ἐγγύς τι εἶναι τῶν τοῦ σώματος· τῷ ὄντι γὰρ οὐκ ἐνοῦσαι πρότερον ὕστερον ἐμποιεῖσθαι ἔθεσί τε καὶ ἀσκήσεσιν· ἡ δὲ τοῦ φρονῆσαι παντὸς μᾶλλον θειοτέρου τινὸς τυγχάνει, ὡς ἔοικεν, οὖσα, ὃ τὴν μὲν δύναμιν οὐδέποτε ἀπόλλυσιν, ὑπὸ δὲ τῆς περιαγωγῆς χρήσιμον καὶ ὠφέλιμον καὶ ἄχρηστον αὖ καὶ βλαβερὸν γίγνεται.*

De Rep. VI, p. 496 E. *Ἀλλά τοι, ἦ δ' ὅς, οὐ τὰ ἐλάχιστα ἂν διαπραξάμενος ἀπαλλάττοιτο* (sc. *ὁ φιλόσοφος*). *Οὐδέ γε, εἶπον, τὰ μέγιστα, μὴ τυχὼν πολιτείας προσηκούσης· ἐν γὰρ προσηκούσῃ αὐτός τε μᾶλλον αὐξήσεται καὶ μετὰ τῶν ἰδίων τὰ κοινὰ σώσει* [a]. **De Legg. IV, p. 707 C.** *Ἀλλὰ γὰρ ἀποβλέποντες νῦν πρὸς πολιτείας ἀρετὴν καὶ χώρας φύσιν σκοπούμεθα καὶ νόμων τάξιν, οὐ τὸ σῴζεσθαί τε καὶ εἶναι μόνον ἀνθρώποις τιμιώτατον ἡγούμενοι, καθάπερ οἱ πολλοί, τὸ δ' ὡς βελτίστους γίγνεσθαί τε καὶ εἶναι τοσοῦτον χρόνον ὅσον ἂν ὦσιν* [b]. 283

a) Aliis quidem locis philosophi imago sic adumbratur, tanquam a republica prorsus abstinere debeat, velut Theaet. p. 172 C sq., De Rep. I, p. 345 E sqq., VII, p. 519 C sq.; sed tum spectat imperfectas quae vulgo obtinerent civitatum formas et id maxime agit ut philosophum altius tendere debere, veritatem contemplari eamque protinus sequi praedicet: prae quo studio reipublicae studia necessaria illa quidem, sed parum honesta esse, De Rep. VII, p. 540 B. — b) Gorg. p. 515 B. *οὐ φιλονεικίᾳ γε ἐρωτῶ, ἀλλ' ὡς ἀληθῶς βουλόμενος εἰδέναι ὅντινά ποτε τρόπον οἴει δεῖν πολιτεύεσθαι ἐν ἡμῖν, εἰ ἄλλου του ἄρα ἐπιμελήσει ἡμῖν ἐλθὼν ἐπὶ τὰ τῆς πόλεως πράγματα, ἢ ὅπως ὅτι βέλτιστοι οἱ πολῖται ὦμεν;* Cf. Polit. p. 309 C; Legg. I, p. 632 D; IV, p. 702 A, 705 sqq., al.

De Rep. II, p. 369 B. *Γίγνεται τοίνυν, ἦν δ' ἐγώ, πόλις, ὡς ἐγῷμαι, ἐπειδὴ τυγχάνει ἡμῶν ἕκαστος οὐκ αὐτάρκης ἀλλὰ πολλῶν ἐνδεής· ἢ τίν' οἴει ἀρχὴν ἄλλην πόλιν οἰκίζειν; Οὐδεμίαν, ἦ δ' ὅς. Οὕτω δὴ ἄρα παραλαμβάνων ἄλλος ἄλλον ἐπ' ἄλλου, τὸν δ' ἐπ' ἄλλου χρείᾳ,* 284

πολλῶν δεόμενοι, πολλοὺς εἰς μίαν οἴκησιν ἀγείραντες κοινωνούς τε καὶ βοηθούς, ταύτῃ τῇ ξυνοικίᾳ ἐθέμεθα πόλιν ὄνομα. ἦ γάρ; Πάνυ μὲν οὖν. **Ib. p. 370 A.** *Ἐννοῶ γὰρ καὶ αὐτὸς εἰπόντος σοῦ ὅτι πρῶτον μὲν ἡμῶν φύεται ἕκαστος οὐ πάνυ ὅμοιος ἑκάστῳ, ἀλλὰ διαφέρων τὴν φύσιν, ἄλλος ἐπ' ἄλλου ἔργου πρᾶξιν. ἢ οὐ δοκεῖ σοι; Ἔμοιγε. Τί δέ; πότερον κάλλιον πράττοι ἄν τις εἷς ὢν πολλὰς τέχνας ἐργαζόμενος, ἢ ὅταν μίαν εἷς; Ὅταν, ἦ δ' ὅς, εἷς μίαν* [a]. **Ib. p. 371 A.** *Καὶ ἐμπόρων δὴ δεησόμεθα. Πάνυ γε. Καὶ ἐὰν μέν γε κατὰ θάλατταν ἡ ἐμπορία γίγνηται, συχνῶν καὶ ἄλλων προσδεήσεται τῶν ἐπιστημόνων τῆς περὶ τὴν θάλατταν ἐργασίας. Συχνῶν μέντοι. Τί δὲ δή; ἐν αὐτῇ τῇ πόλει πῶς ἀλλήλοις μεταδώσουσιν ὧν ἂν ἕκαστοι ἐργάζωνται; ὧν δὴ ἕνεκα καὶ κοινωνίαν ποιησάμενοι πόλιν ᾠκίσαμεν. Δῆλον δή, ἦ δ' ὅς, ὅτι πωλοῦντες καὶ ὠνούμενοι. Ἀγορὰ δὴ ἡμῖν καὶ νόμισμα ξύμβολον τῆς ἀλλαγῆς ἕνεκα γενήσεται ἐκ τούτου. Πάνυ μὲν οὖν.* **Ib. p. 371 D.** *Αὕτη ἄρα, ἦν δ' ἐγώ, ἡ χρεία καπήλων ἡμῖν γένεσιν ἐμποιεῖ τῇ πόλει.* **Ib. p. 371 E.** *Ἆρ' οὖν, ὦ Ἀδείμαντε, ἤδη ἡμῖν ηὔξηται ἡ πόλις, ὥστ' εἶναι τελέα; Ἴσως. Ποῦ οὖν ἄν ποτε ἐν αὐτῇ εἴη ἥ τε δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀδικία; καὶ τίνι ἅμα ἐγγενομένη ὧν ἐσκέμμεθα; Ἐγὼ μέν, ἔφη, οὐκ ἐννοῶ, ὦ Σώκρατες, εἰ μή που ἐν αὐτῶν τούτων χρείᾳ τινὶ τῇ πρὸς ἀλλήλους. Ἀλλ' ἴσως, ἦν δ' ἐγώ, καλῶς λέγεις* [b].

a) In sequentibus p. 374 A sqq. eo usque in hac munerum distributione procedit, ut militantium etiam peculiarem ordinem esse iubeat. — b) Veram Platonis hac de re sententiam habebis in n. subsequenti.

285 **De Rep. IV, p. 428 E.** *Τῷ σμικροτάτῳ ἄρα ἔθνει καὶ μέρει ἑαυτῆς καὶ τῇ ἐν τούτῳ ἐπιστήμῃ, τῷ προεστῶτι καὶ ἄρχοντι, ὅλη σοφὴ ἂν εἴη κατὰ φύσιν οἰκισθεῖσα πόλις· καὶ τοῦτο, ὡς ἔοικε, φύσει ὀλίγιστον γί-*

γνεται γένος, ᾧ προσήκει ταύτης τῆς ἐπιστήμης μεταλαγχάνειν, ἣν μόνην δεῖ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν σοφίαν καλεῖσθαι [a]. Ib. p. 429 A. Ἀλλὰ μὴν ἀνδρεία γε αὐτή τε καὶ ἐν ᾧ κεῖται τῆς πόλεως, δι' ὃ τοιαύτη κλητέα ἡ πόλις, οὐ πάνυ χαλεπὸν ἰδεῖν. Πῶς δή; Τίς ἄν, ἦν δ' ἐγώ, εἰς ἄλλο τι ἀποβλέψας ἢ δειλὴν ἢ ἀνδρείαν πόλιν εἴποι, ἀλλ' ἢ εἰς τοῦτο τὸ μέρος, ὃ προπολεμεῖ τε καὶ στρατεύεται ὑπὲρ αὐτῆς; Οὐδ' ἂν εἷς, ἔφη, εἰς ἄλλο τι. Οὐ γάρ, οἶμαι, εἶπον, οἵ γε ἄλλοι ἐν αὐτῇ ἢ δειλοὶ ἢ ἀνδρεῖοι ὄντες κύριοι ἂν εἶεν ἢ τοίαν αὐτὴν εἶναι ἢ τοίαν. Οὐ γάρ. Καὶ ἀνδρεία ἄρα πόλις μέρει τινὶ ἑαυτῆς ἐστί, διὰ τὸ ἐν ἐκείνῳ ἔχειν δύναμιν τοιαύτην, ἣ διὰ παντὸς σώσει τὴν περὶ τῶν δεινῶν δόξαν, ταῦτά τε αὐτὰ εἶναι καὶ τοιαῦτα, ἅ τε καὶ οἷα ὁ νομοθέτης παρήγγειλεν ἐν τῇ παιδείᾳ. Ib. p. 431 D. Εἰ ἄρα δεῖ τινὰ πόλιν προσαγορεύειν κρείττω ἡδονῶν τε καὶ ἐπιθυμιῶν καὶ αὐτὴν αὑτῆς, καὶ ταύτην προσρητέον. Παντάπασι μὲν οὖν, ἔφη. Ἆρ' οὖν οὐ καὶ σώφρονα κατὰ πάντα ταῦτα; Καὶ μάλα, ἔφη. Καὶ μὴν εἴπερ αὖ ἐν ἄλλῃ πόλει ἡ αὐτὴ δόξα ἔνεστι τοῖς τε ἄρχουσι καὶ ἀρχομένοις περὶ τοῦ οὕστινας δεῖ ἄρχειν, καὶ ἐν ταύτῃ ἂν εἴη τοῦτο ἐνόν· ἢ οὐ δοκεῖ; Καὶ μάλα, ἔφη, σφόδρα. Ἐν ποτέροις οὖν φήσεις τῶν πολιτῶν τὸ σωφρονεῖν ἐνεῖναι, ὅταν οὕτως ἔχωσιν, ἐν τοῖς ἄρχουσιν ἢ ἐν τοῖς ἀρχομένοις; Ἐν ἀμφοτέροις που, ἔφη. Ib. p. 434 A. Τέκτων σκυτοτόμου ἐπιχειρῶν ἔργα ἐργάζεσθαι ἢ σκυτοτόμος τέκτονος, ἢ τὰ ὄργανα μεταλαμβάνοντες τἀλλήλων ἢ τιμάς, ἢ καὶ ὁ αὐτὸς ἐπιχειρῶν ἀμφότερα πράττειν, πάντα τἆλλα μεταλλαττόμενα, ἆρά σοι ἄν τι δοκεῖ μέγα βλάψαι πόλιν; Οὐ πάνυ, ἔφη. Ἀλλ' ὅταν γε, οἶμαι, δημιουργὸς ὢν ἤ τις ἄλλος χρηματιστὴς φύσει, ἔπειτα ἐπαιρόμενος ἢ πλούτῳ ἢ πλήθει ἢ ἰσχύϊ ἢ ἄλλῳ τῳ τοιούτῳ εἰς τὸ τοῦ πολεμικοῦ εἶδος ἐπιχειρῇ ἰέναι, ἢ τῶν πολεμικῶν τις εἰς τὸ τοῦ βουλευτικοῦ καὶ φύλακος ἀνάξιος ὤν, καὶ τὰ ἀλλήλων

οὗτοι ὄργανα μεταλαμβάνωσι καὶ τὰς τιμάς, ἢ ὅταν ὁ αὐτὸς πάντα ταῦτα ἅμα ἐπιχειρῇ πράττειν, τότε οἶμαι καὶ σοὶ δοκεῖν ταύτην τὴν τούτων μεταβολὴν καὶ πολυπραγμοσύνην ὄλεθρον εἶναι τῇ πόλει. Παντάπασι μὲν οὖν. Ἡ τριῶν ἄρα ὄντων γενῶν πολυπραγμοσύνη καὶ μεταβολὴ εἰς ἄλληλα μεγίστη τε βλάβη τῇ πόλει καὶ ὀρθότατ' ἂν προσαγορεύοιτο μάλιστα κακουργία. Κομιδῇ μὲν οὖν. Κακουργίαν δὲ τὴν μεγίστην τῆς ἑαυτοῦ πόλεως οὐκ ἀδικίαν φήσεις εἶναι; Πῶς δ' οὔ; Τοῦτο μὲν ἄρα ἀδικία. πάλιν δὲ ὧδε λέγωμεν· χρηματιστικοῦ, ἐπικουρικοῦ, φυλακικοῦ γένους οἰκειοπραγία, ἑκάστου τούτων τὸ ἑαυτοῦ πράττοντος ἐν πόλει, τοὐναντίον ἐκείνου δικαιοσύνη τ' ἂν εἴη καὶ τὴν πόλιν δικαίαν παρέχοι; Οὐκ ἄλλῃ ἔμοιγε δοκεῖ, ἦ δ' ὅς, ἔχειν ἢ ταύτῃ [b].

a) Dicit boni scientiam h. e. philosophiam, quam nisi sapit quisquam, non potest in iusta civitate rectoris munere fungi, v. Rep. V, p. 473 C. Ἐὰν μή, ἦν δ' ἐγώ, ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἐν ταῖς πόλεσιν ἢ οἱ βασιλεῖς τε νῦν λεγόμενοι καὶ δυνάσται φιλοσοφήσωσι γνησίως τε καὶ ἱκανῶς καὶ τοῦτο εἰς ταὐτὸν ξυμπέσῃ, δύναμίς τε πολιτικὴ καὶ φιλοσοφία, τῶν δὲ νῦν πορευομένων χωρὶς ἐφ' ἑκάτερον αἱ πολλαὶ φύσεις ἐξ ἀνάγκης ἀποκλεισθῶσιν, οὐκ ἔστι κακῶν παῦλα, ὦ φίλε Γλαύκων, ταῖς πόλεσι, δοκῶ δ' οὐδὲ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει, οὐδὲ αὕτη ἡ πολιτεία μή ποτε πρότερον φυῇ τε εἰς τὸ δυνατὸν καὶ φῶς ἡλίου ἴδῃ, ἣν νῦν λόγῳ διεληλύθαμεν. Ceterum etiam in sapientibus munerum distributionem commendat, sed ita ut provectissimos quosque aetate et optimos militantium principes esse velit. Eodem pertinet quod servitutem suae civitati vindicat, non tamen eam qua Graeci Graecis serviant, De Rep. V, p. 469 C, sed qua barbari Graecis, ut qui careant illis ingenii dotibus, quibus constet philosophia, Polit. p. 309 A. Nomen si quaeras, quo optimam istam civitatem a philosophantibus regendam appellatam voluerit, ἀριστοκρατίαν dixit, cum genuini philosophi sint οἱ ἄριστοι, Rep. III, p. 412 C sqq., VIII, p. 543 A, 544 E. Plures sint regentes an unus fere eodem venire statuebat. — b) Inde etiam civitatium inclinationes et ruinae repetuntur. Nam cum recta et iusta civitas consistat in eo ut omnia bene concordent et temperata sint, iniustitia et perversio civitatis cernitur in perturbatione ordinum, maxime eorum qui regunt: quod explicatius persequitur Reip. liber VIII, ubi ad illam normam castigantur singulae quae

inter Graecos obtinebant civitatium formae. Denique ut rex sapiens sit optimus vir et beatus, ita tyrannum dicit esse virum iniustum et omnium miserrimum et servorum servum, Rep. IX, p. 580 B. *ὅτι ὁ (λόγος) τὸν ἄριστόν τε καὶ δικαιότατον εὐδαιμονέστατον ἔκρινε, τοῦτον δ' εἶναι τὸν βασιλικώτατον καὶ βασιλεύοντα αὐτοῦ, τὸν δὲ κάκιστόν τε καὶ ἀδικώτατον ἀθλιώτατον, τοῦτον δὲ αὖ τυγχάνειν ὄντα ὃς ἂν τυραννικώτατος ὢν ἑαυτοῦ τε ὅ τι μάλιστα τυραννῇ καὶ τῆς πόλεως.*

De Legg. V, p. 739 B. *Πρώτη μὲν τοίνυν πόλις τέ* 286
ἐστι καὶ πολιτεία καὶ νόμοι ἄριστοι, ὅπου τὸ πάλαι λεγόμενον ἂν γίγνηται κατὰ πᾶσαν τὴν πόλιν ὅ τι μάλιστα· λέγεται δὲ ὡς ὄντως ἐστὶ κοινὰ τὰ φίλων [a]. *τοῦτ' οὖν εἴτε που νῦν ἔστιν εἴτ' ἔσται ποτέ, κοινὰς μὲν γυναῖκας, κοινοὺς δὲ εἶναι παῖδας, κοινὰ δὲ χρήματα ξύμπαντα, καὶ πάσῃ μηχανῇ τὸ λεγόμενον ἴδιον πανταχόθεν ἐκ τοῦ βίου ἅπαν ἐξῄρηται, μεμηχάνηται δ' εἰς τὸ δυνατὸν καὶ τὰ φύσει ἴδια κοινὰ ἁμῇ γέ πῃ γεγονέναι, οἷον ὄμματα καὶ ὦτα καὶ χεῖρας κοινὰ μὲν ὁρᾶν δοκεῖν καὶ ἀκούειν καὶ πράττειν, ἐπαινεῖν τε αὖ καὶ ψέγειν καθ' ἓν ὅ τι μάλιστα ξύμπαντας ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς χαίροντας καὶ λυπουμένους, καὶ κατὰ δύναμιν οἵτινες νόμοι μίαν ὅ τι μάλιστα πόλιν ἀπεργάζονται, τούτων ὑπερβολῇ πρὸς ἀρετὴν οὐδείς ποτε ὅρον ἄλλον θέμενος ὀρθότερον οὐδὲ βελτίω θήσεται. ἡ μὲν δὴ τοιαύτη πόλις, εἴτε που θεοὶ ἢ παῖδες θεῶν αὐτὴν οἰκοῦσι πλείους ἑνός, οὕτω διαζῶντες εὐφραινόμενοι κατοικοῦσι· διὸ δὴ παράδειγμά γε πολιτείας οὐκ ἄλλῃ χρὴ σκοπεῖν, ἀλλ' ἐχομένους ταύτης τὴν ὅ τι μάλιστα τοιαύτην ζητεῖν κατὰ δύναμιν* [b].

a) Pythagoreos dicit, v. supra n. 97, not. a. Ad rem cf. Rep. V, p. 462 C. *ἐν ᾗτινι δὴ πόλει πλεῖστοι ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ ταὐτὰ τοῦτο λέγουσι τὸ ἐμὸν καὶ τὸ οὐκ ἐμόν, αὕτη ἄριστα διοικεῖται. — Καὶ ἥτις δὴ ἐγγύτατα ἑνὸς ἀνθρώπου ἔχει, οἷον ὅταν που ἡμῶν δάκτυλός του πληγῇ, πᾶσα ἡ κοινωνία ἡ κατὰ τὸ σῶμα πρὸς τὴν ψυχὴν τεταμένη εἰς μίαν σύνταξιν τὴν τοῦ ἄρχοντος ἐν αὐτῇ ᾔσθετό τε καὶ πᾶσα ἅμα ξυνήλγησε μέρους πονήσαντος ὅλη.* Ex communione bonorum et rei domesticae eximuntur opifices, De Rep. IV,

p. 421 C sqq.: quamquam aliter statuit in opere de Legibus, ubi agrorum cultura militantibus imponitur, opificia autem ad peregrinos relegantur, VIII, p. 846 D sqq. — b) Cf. De Rep. IX, p. 592 A. *ἐν ᾗ νῦν διήλθομεν οἰκίζοντες πόλει λέγεις, τῇ ἐν λόγοις κειμένῃ, ἐπεὶ γῆς γε οὐδαμοῦ οἶμαι αὐτὴν εἶναι. Ἀλλ', ἦν δ' ἐγώ, ἐν οὐρανῷ ἴσως παράδειγμα ἀνάκειται τῷ βουλομένῳ ὁρᾶν καὶ ὁρῶντι ἑαυτὸν κατοικίζειν· διαφέρει δὲ οὐδέν, εἴτε που ἔστιν εἴτε ἔσται.* Quod cave ita accipias ac si talem civitatem omnino non posse existere putaverit, cf. Rep. V, p. 471 C, VI, p. 499 B, 502 B, VII, p. 540 D. Idem cadit in iustitiam et virum iustum, cf. ibid. V, p. 472 B sqq., Zeller *die Philos. d. Gr.* II, p. 298 sqq. Omnino de multis aliter iudicat in libris de Republica, aliter in libris de Legibus, qui civitates ac leges vere existentes magis respiciunt et a seniore compositi necdum ab ipso editi erant (n. 251, not.), ut sint qui hos libros si non Platoni abiudicandos, tamen ab editore discipulo passim interpolatos esse iudicent, v. Zeller *Platon. Stud.* p. 3—144, *Philos. d. Gr.* II, p. 317 sqq.

287 **De Legg. IX, p. 874 E.** *Νόμους ἀνθρώποις ἀναγκαῖον τίθεσθαι καὶ ζῆν κατὰ νόμους, ἢ μηδὲν διαφέρειν τῶν πάντῃ ἀγριωτάτων θηρίων. ἡ δὲ αἰτία τούτων ἥδε, ὅτι φύσις ἀνθρώπων οὐδενὸς ἱκανὴ φύεται ὥστε γνῶναί τε τὰ συμφέροντα ἀνθρώποις εἰς πολιτείαν καὶ γνοῦσα τὸ βέλτιστον ἀεὶ δύνασθαί τε καὶ ἐθέλειν πράττειν. γνῶναι μὲν γὰρ πρῶτον χαλεπὸν ὅτι πολιτικῇ καὶ ἀληθεῖ τέχνῃ οὐ τὸ ἴδιον ἀλλὰ τὸ κοινὸν ἀνάγκη μέλειν — τὸ μὲν γὰρ κοινὸν ξυνδεῖ, τὸ δὲ ἴδιον διασπᾷ τὰς πόλεις — καὶ ὅτι ξυμφέρει τῷ κοινῷ τε καὶ ἰδίῳ, τοῖν ἀμφοῖν ἢν τὸ κοινὸν τιθῆται καλῶς μᾶλλον ἢ τὸ ἴδιον· δεύτερον δέ, ἐὰν ἄρα καὶ τὸ γνῶναί τις ὅτι ταῦτα οὕτω πέφυκε λάβῃ ἱκανῶς ἐν τέχνῃ, μετὰ δὲ τοῦτο ἀνυπεύθυνός τε καὶ αὐτοκράτωρ ἄρξῃ πόλεως, οὐκ ἄν ποτε δύναιτο ἐμμεῖναι τούτῳ τῷ δόγματι καὶ διαβιῶναι τὸ μὲν κοινὸν ἡγούμενον τρέφων ἐν τῇ πόλει, τὸ δὲ ἴδιον ἑπόμενον τῷ κοινῷ, ἀλλ' ἐπὶ πλεονεξίαν καὶ ἰδιοπραγίαν ἡ θνητὴ φύσις αὐτὸν ὁρμήσει ἀεί, φεύγουσα μὲν ἀλόγως τὴν λύπην, διώκουσα δὲ τὴν ἡδονήν, τοῦ δὲ δικαιοτέρου τε καὶ ἀμείνονος ἐπίπροσθεν ἄμφω τούτω προστήσεται, καὶ σκότος*

ἀπεργαζομένη ἐν αὐτῇ πάντων κακῶν ἐμπλήσει πρὸς τὸ τέλος αὑτήν τε καὶ τὴν πόλιν ὅλην. ἐπεὶ ταῦτα εἴ ποτέ τις ἀνθρώπων φύσει ἱκανός, θείᾳ μοίρᾳ γεννηθείς, παραλαβεῖν δυνατὸς εἴη, νόμων οὐδὲν ἂν δέοιτο τῶν ἀρξόντων ἑαυτοῦ· ἐπιστήμης γὰρ οὔτε νόμος οὔτε τάξις οὐδεμία κρείττων, οὐδὲ θέμις ἐστὶ νοῦν οὐδενὸς ὑπήκοον οὐδὲ δοῦλον ἀλλὰ πάντων ἄρχοντα εἶναι, ἐάνπερ ἀληθινὸς ἐλεύθερός τε ὄντως ᾖ κατὰ φύσιν. νῦν δέ — οὐ γάρ ἐστιν οὐδαμοῦ οὐδαμῶς, ἀλλ' ἢ κατὰ βραχύ· διὸ δὴ τὸ δεύτερον αἱρετέον, τάξιν τε καὶ νόμον, ἃ δὴ τὸ μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὁρᾷ καὶ βλέπει, τὸ δ' ἐπὶ πᾶν ἀδυνατεῖ.

Cf. Polit. p. 294 A. *Τὸ δ' ἄριστον οὐ τοὺς νόμους ἐστὶν ἰσχύειν, ἀλλὰ ἄνδρα τὸν μετὰ φρονήσεως βασιλικόν.* Educationem puerorum ad civitatem regendam gravioris momenti quam ipsam legislationem esse arbitrabatur, De Rep. IV, p. 423 D sqq.: quocirca leges ita concipiendas esse dicit, ut institutioni simul inserviant, De Legg. IV, p. 719 E sqq., IX, p. 857 C sqq. Ipsa administratio civitatis nihil aliud ei quam educatio civium esse videbatur. Menex. p. 238 C. *Πολιτεία γὰρ τροφὴ ἀνθρώπων ἐστί, καλὴ μὲν ἀγαθῶν, ἡ δὲ ἐναντία κακῶν.*

2. Academia vetus.

Diog. L. III, 46. *Μαθηταὶ δ' αὐτοῦ (τοῦ Πλάτωνος) Σπεύσιππος Ἀθηναῖος, Ξενοκράτης Χαλκηδόνιος, Ἀριστοτέλης Σταγειρίτης, Φίλιππος Ὀπούντιος, Ἑστίαιος Περίνθιος, — Ἡρακλείδης Ποντικὸς καὶ ἄλλοι.* 288

De placitis Speusippi et Xenocratis, qui scholam in Academia propagabant, scripserant Aristoteles et Theophrastus, v. Diog. L. V, 25. 47; de Philippo Opuntio, qui Leges Platonis ediderat adiecta Epinomide (n. 251, not.; n. 286, not. b), v. Diog. L. III, 37 et Suid. v. *φιλόσοφος*, ubi plures libri ab eo editi enumerantur, cf. Boeckh in Plat. Min. p. 73, Ed. Zeller *Platon. Stud.* p. 135 sq. Hestiaeus et Heraclides nominantur inter eos qui Platonis acroamata perscripta publicaverant, cf. n. 249, not. Heraclides Ponticus, de Platonis disciplina ad Aristotelis transgressus, varia doctrina

magis quam inter philosophos notabilis erat, quamquam scripserat etiam de rebus mathematicis et astronomicis, cf. Deswert de Heraclide Pontico, Lovan. 1830, Brandis *Handb.* II, 2, 1, p. 5, Boeckh *üb. d. kosm. Syst. des Platon* p. 127 sqq. Omnes ad Pythagoreos propensiores erant, praeeunte, ut videtur, ipso Platone seniore.

a. Speusippus.

289 **Diog. L. IV, 1.** *Διεδέξατο δ' αὐτὸν* (sc. *Πλάτωνα*) *Σπεύσιππος — Ἀθηναῖος, — υἱὸς τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Πωτώνης. καὶ ἐσχολάρχησεν ἔτη ὀκτώ, ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς ὀγδόης καὶ ἑκατοστῆς Ὀλυμπιάδος.*

H. e. ab a. 347, quo anno discessit Plato, usque ad a. 339. Ipse et successores, Xenocrates et Polemo, in horto Platonis prope Academiam habitabant, qui etiam inferioribus temporibus in possessione scholae mansit, v. Diog. L. IV, 1. 7, Plutarch. de exil. 10, Damasc. v. Isidori 158, Suid. v. *Πλάτων*, Zumpt in Commentatt. Acad. Berol. 1844, p. 32 sqq.

290 **Diog. L. IV, 2.** *Οὗτος πρῶτος — ἐν τοῖς μαθήμασιν ἐθεάσατο τὸ κοινὸν καὶ συνῳκείωσε καθόσον ἦν δυνατὸν ἀλλήλοις.*

Eodem redeunt quae scribit Themistius in Aristot. Anal. post. II, 13, Schol. in Arist. p. 248 a. *Σπεύσιππος δὲ οὐ καλῶς λέγει φάσκων ἀναγκαῖον εἶναι τὸν ὁριζόμενον πάντα εἰδέναι· δεῖ γάρ, φησίν, γιγνώσκειν τὰς διαφορὰς αὐτοῦ πάσας, αἷς τῶν ἄλλων διενήνοχεν.* Inter libros, qui recensentur ap. Diog. L. IV, 4. 5, *τὰ Ὅμοια* decem libris comprehensa et frequenter citata apud Athenaeum erant potissimum de rebus naturalibus.

291 **Sext. Emp. adv. Math. VII, 145.** *Σπεύσιππος δέ, ἐπεὶ τῶν πραγμάτων τὰ μὲν αἰσθητὰ τὰ δὲ νοητά, τῶν μὲν νοητῶν κριτήριον ἔλεξεν εἶναι τὸν ἐπιστημονικὸν λόγον, τῶν δὲ αἰσθητῶν τὴν ἐπιστημονικὴν αἴσθησιν. ἐπιστημονικὴν δὲ αἴσθησιν ὑπείληφε καθεστάναι τὴν μεταλαμβάνουσαν τῆς κατὰ τὸν λόγον ἀληθείας.* **146.** *ὥσπερ γὰρ οἱ τοῦ αὐλητοῦ ἢ ψάλτου δάκτυλοι τεχνικὴν μὲν εἶχον ἐνέργειαν, οὐκ ἐν αὐτοῖς δὲ προηγουμένως τελειουμένην, ἀλλ' ἐκ τῆς πρὸς τὸν λογισμὸν συνασκήσεως*

ἀπαρτιζομένην, καὶ ὡς ἡ τοῦ μουσικοῦ αἴσθησις ἐνάργειαν μὲν εἶχεν ἀντιληπτικὴν τοῦ τε ἡρμοσμένου καὶ τοῦ ἀναρμόστου, ταύτην δὲ οὐκ αὐτοφυῆ, ἀλλ' ἐκ λογισμοῦ περιγεγονυῖαν, οὕτω καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ αἴσθησις φυσικῶς παρὰ τοῦ λόγου τῆς ἐπιστημονικῆς μεταλαμβάνει τριβῆς πρὸς ἀπλανῆ τῶν ὑποκειμένων διάγνωσιν.

Contrarium est inter id quod nobis innatum et semper in nobis est, velut ratio, et id quod exercitatione acquiritur, cf. Plato de Rep. VII, p. 518 supra in n. 282, not. Videtur igitur Speusippus sensibus plus quam magister tribuisse.

Arist. Met. *Z*, **2.** *Πλάτων τά τε εἴδη καὶ τὰ μαθηματικὰ δύο οὐσίας (οἴεται εἶναι), τρίτην δὲ τὴν τῶν αἰσθητῶν σωμάτων οὐσίαν. Σπεύσιππος δὲ καὶ πλείους οὐσίας ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἀρξάμενος, καὶ ἀρχὰς ἑκάστης οὐσίας ἄλλην μὲν ἀριθμῶν, ἄλλην δὲ μεγεθῶν, ἔπειτα ψυχῆς· καὶ τοῦτον δὴ τὸν τρόπον ἐπεκτείνει τὰς οὐσίας.* 292

De Platone v. supra n. 266, not. c, de Speusippo F. Ravaisson, Speusippi de primis rerum principiis placita, Paris. 1838, Brandis *Handb.* II, 2, 1, p. 10 sq. Numeros nonnisi mathematicos statuisse videtur, sublatis idealibus, v. Brandis ib. p. 15 sq.

Arist. Met. *Λ*, **7.** *Ὅσοι δὲ ὑπολαμβάνουσιν, ὥσπερ οἱ Πυθαγόρειοι καὶ Σπεύσιππος, τὸ κάλλιστον καὶ ἄριστον μὴ ἐν ἀρχῇ εἶναι, διὰ τὸ καὶ τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζῴων τὰς ἀρχὰς αἴτια μὲν εἶναι, τὸ δὲ καλὸν καὶ τέλειον ἐν τοῖς ἐκ τούτων, οὐκ ὀρθῶς οἴονται· τὸ γὰρ σπέρμα ἐξ ἑτέρων ἐστὶ προτέρων τελείων, καὶ τὸ πρῶτον οὐ σπέρμα ἐστίν, ἀλλὰ τὸ τέλειον.* 293

Vides eum diligentissimum rerum naturalium observatorem fuisse (cf. n. 290) et perfectum non id esse statuisse, unde inciperet natura, sed quod una cum rebus naturalibus perficeretur: unde profectus non solum unum esse idem atque bonum negabat, sed ne substantiam quidem ad unum referendam esse censebat, v. Arist. Met. *N*, 5. *διὸ καὶ ἐπὶ τῶν πρώτων οὕτως ἔχειν φησίν, ὥστε μηδὲ ὄν τι εἶναι τὸ ἓν αὐτό.* Consentaneum erat ut intellectum divinum h. e. deum et ab uno et a bono separandum esse

contenderet, v. Stob. Ecl. I, p. 58. *Σπεύσιππος τὸν νοῦν οὔτε τῷ ἑνὶ οὔτε τῷ ἀγαθῷ τὸν αὐτόν, ἰδιοφυῆ δέ.* Eodem faciunt quae leguntur ap. Cic. N. D. I, 13, 32. *nec multo secus Speusippus — — vim quandam dicens qua omnia regantur, eamque animalem, evellere ex animis conatur cognitionem deorum.* Cf. Krische *Forsch.* p. 250 sqq.

294 **Seneca Ep. 85, 15. Xenocrates et Speusippus putant beatum vel sola virtute fieri posse, non tamen unum bonum esse quod honestum est. Clem. Alex. Strom. II, p. 418 D.** Σπεύσιππος — τὴν εὐδαιμονίαν φησὶν ἕξιν εἶναι τελείαν ἐν τοῖς κατὰ φύσιν ἔχουσιν, ἢ ἕξιν ἀγαθῶν· ἧς δὴ καταστάσεως ἅπαντας μὲν ἀνθρώπους ὄρεξιν ἔχειν, στοχάζεσθαι δὲ τοὺς ἀγαθοὺς τῆς ἀοχλησίας· εἶεν δ' ἂν αἱ ἀρεταὶ τῆς εὐδαιμονίας ἀπεργαστικαί.

Videtur vetus Academia, cuius princeps est Speusippus, bona externa aliquanti aestimasse, sed non tanti ut ea ad beate vivendum necessaria putaverit, verum ut fere similiter statuerit atque Antiochus ap. Cic. Acad. pr. II, 43. 44. Neque de moribus quidquam inter Peripateticos et veterem Academiam differre arbitrabatur Cicero de Orat. III, 18, Acad. post. I, 4.

b. Xenocrates.

295 **Diog. L. IV, 6.** Ξενοκράτης — Χαλκηδόνιος· οὗτος ἐκ νέου Πλάτωνος ἤκουσεν, ἀλλὰ καὶ εἰς Σικελίαν αὐτῷ συναπεδήμησεν. ἦν δὲ τὴν φύσιν νωθρός, ὥστε λέγειν τὸν Πλάτωνα συγκρίνοντα αὐτὸν Ἀριστοτέλει· Τῷ μὲν μύωπος δεῖ, τῷ δὲ χαλινοῦ [a]. **10.** πρὸς δὲ τὸν μήτε μουσικὴν μήτε γεωμετρίαν μήτε ἀστρονομίαν μεμαθηκότα, βουλόμενον δὲ παρ' αὐτὸν φοιτᾶν· Πορεύου, ἔφη, λαβὰς γὰρ οὐκ ἔχεις φιλοσοφίας. **14.** διεδέξατο δὲ Σπεύσιππον καὶ ἀφηγήσατο τῆς σχολῆς πέντε καὶ εἴκοσι ἔτη ἐπὶ Λυσιμαχίδου ἀρξάμενος κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς δεκάτης καὶ ἑκατοστῆς Ὀλυμπιάδος [b].

a) Diligentia compensabat quod ingenio deerat, v. Plut. de Rect. Rat. Aud. 18. Etiam morum integritate ac severitate admodum inter cives spectabilis erat. Platonem in Siciliam proficiscentem etiam Speusippus comitatus erat, v. Plut. Dio 17. 22. — b) Ab

a. 339 usque ad a. 315. De libris, quibus et dialecticam et physicam et moralem attigerat, inter quas philosophiae partes primus accuratius distinxisse dicitur (n. 257), v. Diog. L. IV, 11—14, Brandis *Handb.* II, 2, 1, p. 36.

Sext. Empir. adv. Math. VII, 147. *Ξενοκράτης δὲ τρεῖς φησὶν οὐσίας εἶναι, τὴν μὲν αἰσθητήν, τὴν δὲ νοητήν, τὴν δὲ σύνθετον καὶ δοξαστήν· ὧν αἰσθητὴν μὲν εἶναι τὴν ἐντὸς οὐρανοῦ, νοητὴν δὲ πάντων τῶν ἐκτὸς οὐρανοῦ, δοξαστὴν δὲ καὶ σύνθετον τὴν αὐτοῦ τοῦ οὐρανοῦ· ὁρατὴ μὲν γάρ ἐστι τῇ αἰσθήσει, νοητὴ δὲ δι' ἀστρολογίας.* **148.** *τούτων μέντοι τοῦτον ἐχόντων τὸν τρόπον τῆς μὲν ἐκτὸς οὐρανοῦ καὶ νοητῆς οὐσίας κριτήριον ἀπεφαίνετο τὴν ἐπιστήμην, τῆς δὲ ἐντὸς οὐρανοῦ καὶ αἰσθητῆς αἴσθησιν, τῆς δὲ μικτῆς τὴν δόξαν· καὶ τούτων κοινῶς τὸ μὲν διὰ τοῦ ἐπιστημονικοῦ λόγου κριτήριον βέβαιόν τε ὑπάρχειν καὶ ἀληθές, τὸ δὲ διὰ τῆς αἰσθήσεως ἀληθὲς μέν, οὐχ οὕτω δὲ ὡς τὸ διὰ τοῦ ἐπιστημονικοῦ λόγου, τὸ δὲ σύνθετον κοινὸν ἀληθοῦς τε καὶ ψευδοῦς ὑπάρχειν·* **149.** *τῆς γὰρ δόξης τὴν μέν τινα ἀληθῆ εἶναι, τὴν δὲ ψευδῆ· ὅθεν καὶ τρεῖς Μοίρας παραδεδόσθαι, Ἄτροπον μὲν τὴν τῶν νοητῶν ἀμετάθετον οὖσαν, Κλωθὼ δὲ τὴν τῶν αἰσθητῶν, Λάχεσιν δὲ τὴν τῶν δοξαστῶν* [a]. 296

a) Cf. Plat. de Rep. X, p. 617 B sqq., ubi eadem facultas Atropo tribuitur, reddendi *τὰ ἐπικλωσθέντα ἀμετάστροφα.* Facit haec doctrina eodem quo antecedentia placita, ut sensibus plus tribuatur quam Plato iis concesserat, cf. n. 291. Neque id Platonicae doctrinae consentaneum, quod inter tres illos cogitandi modos distinguitur velut inter partes discretas et separatas.

Stob. Ecl. I, p. 62. *Ξενοκράτης — τὴν μονάδα καὶ τὴν δυάδα θεούς, τὴν μὲν ὡς ἄρρενα πατρὸς ἔχουσαν τάξιν ἐν οὐρανῷ βασιλεύουσαν, ἥντινα προσαγορεύει καὶ Ζῆνα καὶ περιττὸν καὶ νοῦν, ὅστις ἐστὶν αὐτῷ πρῶτος θεός· τὴν δὲ ὡς θήλειαν μητρὸς θεῶν δίκην τῆς ὑπὸ τὸν οὐρανὸν λήξεως ἡγουμένην, ἥτις ἐστὶν αὐτῷ ψυχὴ* 297

τοῦ παντός [a]. θεὸν δὲ εἶναι καὶ τὸν οὐρανόν, καὶ τοὺς ἀστέρας πυρώδεις Ὀλυμπίους θεούς [b], καὶ ἑτέρους ὑποσελήνους δαίμονας ἀοράτους. ἀρέσκει δὲ αὐτῷ καὶ θεῶν δυνάμεις ἐνδιήκειν ἐν τοῖς ὑλικοῖς στοιχείοις *)· τούτων δὲ τὴν μὲν δι' ἀέρος **) Ἥραν προσαγορεύει, τὴν δὲ διὰ τοῦ ὑγροῦ Ποσειδῶνα, τὴν δὲ διὰ τῆς γῆς φυτοσπόρου ***) Δήμητραν [c]. ταῦτα δὲ χορηγήσας τοῖς Στωϊκοῖς τὰ πρότερα παρὰ τοῦ Πλάτωνος μεταπέφρακεν.

a) Aliud contrarium indicatur Clem. Alex. Strom. V, p. 604 C. Ξενοκράτης — τὸν μὲν ὕπατον Δία, τὸν δὲ νέατον καλῶν ἔμφασιν πατρὸς ἀπολείπει καὶ υἱοῦ, h. e. Dei patris et Dei filii. Sequebatur in hoc Pythagoreos, sicut in multis. *Ζεὺς νέατος* est Pluto, cf. Lobeck Agl. p. 1098. Aliter Plutarch. Plat. Qu. IX, 1. Ξενοκράτης Δία τὸν ἐν μὲν τοῖς κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχουσιν ὕπατον καλεῖ, νέατον δὲ τὸν ὑπὸ σελήνην. A Platone eo differt quod dyadi divinum honorem tribuebat, tanquam fundamento rerum materialium: quo pertinet quod malos daemonas esse statuebat, lustrationibus et mysticis sacrificiis placandos, v. Plut. de Is. et Osir. 25. 26, et quod fabulam de Zagrei per Titanas dilaceratione ad animae cum corpore coniunctionem retulisse perhibetur, v. Comment. ined. in Platon. Phaed. ap. Cousin *Journ. d. Savans.* 1835, p. 145. Tertull. ad Nat. II, 2. *Xenocrates Academicus bifariam facit* (formam divinitatis), *Olympios et Titanios, qui de caelo et terra.* — b) Cf. Cic. de Nat. Deor. I, 13, 34, Krische *Forschungen* p. 311 sqq. Paulo secus Clem. Alex. Protr. p. 44 A. Ξενοκράτης ἑπτὰ μὲν θεοὺς τοὺς πλανήτας, ὄγδοον δὲ τὸν ἐκ τῶν ἀπλανῶν †) συνεστῶτα κόσμον αἰνίττεται. — c) Mythologia Xenocratis prorsus alia fuisse videtur atque Platonis. De daemonibus quidem similiter statuebat, Arist. Top. II, 6. Ξενοκράτης φησὶν εὐδαίμονα εἶναι τὸν τὴν ψυχὴν ἔχοντα σπουδαίαν· ταύτην γὰρ ἑκάστου εἶναι δαίμονα. Stob. Serm. CIV, 24, cf. Plat. de Rep. X, p. 617 D. Sed alienum a Platone quod malos daemonas esse volebat, sacris publicis colendos, et quod daemonas per universam rerum naturam et per ipsa elementa corporum pertinere accipiebat, in quo erat superstitiosior.

*) In libris est ἀρέσκεται δὲ καὶ αὐτὸς καὶ ἐνδιήκειν vel ἐνδιοικεῖν τ. ὑλ. στ. Cf. Sext. Emp. adv. Math. VIII, 41. αἱ ἐνδιήκουσαι ἐν τοῖς κατὰ μέρος κοινότητες. Paulo aliter Krische *Forsch.* p. 323. — **) Vulg. τὴν μὲν ἀειδῆ προσαγ. Emend. Heeren. — ***) Vulg. φυτοσπόρον. — †) Vulg. πάντων αὐτῶν. Emend. Dawis ad Cic. N. D. l. c.

Plut. de Anim. Procr. in Timaeo 1. *Ἐπεὶ δὲ τῶν* 298
δοκιμωτάτων ἀνδρῶν τοὺς μὲν Ξενοκράτης προσηγάγετο, τῆς ψυχῆς τὴν οὐσίαν ἀριθμὸν αὐτὸν ὑφ' ἑαυτοῦ κινούμενον ἀποφηνάμενος, οἱ δὲ Κράντορι τῷ Σολιεῖ προσέθεντο μιγνύντι τὴν ψυχὴν ἔκ τε τῆς νοητῆς καὶ τῆς περὶ τὰ αἰσθητὰ δοξαστῆς φύσεως, οἶμαί τι τὴν τούτων ἀνακαλυφθέντων σαφήνειαν ἐνδόσιμον ἡμῖν παρέχειν 2. *οἱ μὲν γὰρ οὐδὲν ἢ γένεσιν ἀριθμοῦ δηλοῦσθαι νομίζουσι τῇ μίξει τῆς ἀμερίστου καὶ μεριστῆς οὐσίας· ἀμέριστον μὲν γὰρ εἶναι τὸ ἕν, μεριστὸν δὲ τὸ πλῆθος, ἐκ δὲ τούτων γίγνεσθαι τὸν ἀριθμὸν τοῦ ἑνὸς ὁρίζοντος τὸ πλῆθος καὶ τῇ ἀπειρίᾳ πέρας ἐντιθέντος, ἣν καὶ δυάδα καλοῦσιν ἀόριστον. — — τοῦτον δὲ μήπω ψυχὴν τὸν ἀριθμὸν εἶναι· τὸ γὰρ κινητικὸν καὶ τὸ κινητὸν ἐνδεῖν αὐτῷ. τοῦ δὲ ταὐτοῦ καὶ τοῦ ἑτέρου συμμιγέντων, ὧν τὸ μέν ἐστι κινήσεως ἀρχὴ καὶ μεταβολῆς, τὸ δὲ μονῆς, ψυχὴν γεγονέναι, μηδὲν ἧττον τοῦ ἱστάναι καὶ ἵστασθαι δύναμιν ἢ τοῦ κινεῖσθαι καὶ κινεῖν οὖσαν. οἱ δὲ περὶ τὸν Κράντορα κτλ — —* 3. *ὁμαλῶς δὲ πάντες οὗτοι χρόνῳ μὲν οἴονται τὴν ψυχὴν μὴ γεγονέναι μηδ' εἶναι γεννητήν, πλείονας δὲ δυνάμεις ἔχειν, εἰς ἃς ἀναλύοντα θεωρίας ἕνεκα τὴν οὐσίαν αὐτῆς τὸν Πλάτωνα γιγνομένην ὑποτίθεσθαι καὶ συγκεραννυμένην.*

Spectant haec Platonis Timaeum p. 35 A, cf. Aristot. de Coelo I, 10 cum Scholiis Simplicii (supra n. 268, not. a). Animae definitio, qua dicitur esse numerus se ipse movens, identidem commemoratur apud Aristotelem, sed Xenocrate non nominato, De An. I, 2. 4; Anal. post. II, 4. De dyade infinita cf. supra n. 110 et n. 266 not. e.

Clem. Alex. Strom. V, p. 590 C. *Καθόλου γοῦν τὴν* 299
περὶ τοῦ θείου ἔννοιαν Ξενοκράτης ὁ Χαλκηδόνιος οὐκ ἀπελπίζει καὶ ἐν τοῖς ἀλόγοις ζῴοις.

Cf. Olympiodor. in Plat. Phaed. ap. Cousin *Journ. d. Sav.* 1835, p. 145. *οἱ δὲ μέχρι τῆς ἀλογίας (ἀποθανατίζουσιν), ὡς τῶν*

παλαιῶν Ξενοκράτης καὶ Σπεύσιππος: ut animalibus etiam animas immortales et divini intellectus partem tribuerit, cf. n. 293, not.

300 Simpl. Phys. fol. 30 a. *Τούτῳ δὲ τῷ λόγῳ φησὶ* (sc. *Ἀλέξανδρος ὁ Ἀφροδισιεὺς*) *τῷ περὶ τὰς διχοτομίας ἐνδοῦναι Ξενοκράτη τὸν Χαλκηδόνιον δεξάμενον μὲν τὸ πᾶν τὸ διαιρετὸν πολλὰ εἶναι (τὸ γὰρ μέρος ἕτερον εἶναι τοῦ ὅλου), καὶ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι ταὐτὸν ἕν τε ἅμα καὶ πολλὰ εἶναι (διὰ τὸ μὴ συναληθεύεσθαι τὴν ἀντίφασιν) μηκέτι συγχωρεῖν πᾶν μέγεθος διαιρετὸν εἶναι καὶ μέρος ἔχειν· εἶναι γάρ τινας ἀτόμους γραμμάς, ἐφ' ὧν οὐκέτι ἀληθεύεσθαι τὸ πολλὰς ταύτας εἶναι· οὕτω γὰρ ᾤετο τὴν τοῦ ἑνὸς εὑρίσκειν φύσιν καὶ φεύγειν τὴν ἀντίφασιν διὰ τοῦ μήτε τὸ διαιρετὸν ἓν εἶναι ἀλλὰ πολλά, μήτε τὰς ἀτόμους γραμμὰς πολλὰ ἀλλ' ἓν μόνον.*

Ab aliis haec de lineis insecabilibus doctrina revocatur ad dubitationes de dichotomia corporum a Zenone excitatas, v. Aristot. de Lin. Insec. in. Quas dubitationes etiamsi evitare studuerit Xenocrates, tamen non sequebatur ut assereret insecabile lineam esse: quod placitum ad eam potius Platonis doctrinam referendum videtur, qua elementa ad triangula laterum disparium revocabantur, cf. Brandis *Handb.* II, 2, 1, p. 30 sq. Ex eadem triangulorum discrepantia Xenocrates differentiam deorum et daemonum et mortalium derivandam putabat, Plut. de Orac. Def. 13.

301 Clem. Alex. Strom. II, p. 419 A. *Ξενοκράτης — τὴν εὐδαιμονίαν ἀποδίδωσι κτῆσιν τῆς οἰκείας ἀρετῆς καὶ τῆς ὑπηρετικῆς αὐτῇ δυνάμεως. εἶτα ὡς μὲν ἐν ᾧ γίγνεται φαίνεται λέγων τὴν ψυχήν, ὡς δ' ὑφ' ὧν τὰς ἀρετάς, ὡς δὲ ἐξ ὧν ὡς μερῶν τὰς καλὰς πράξεις καὶ τὰς σπουδαίας ἕξεις τε καὶ διαθέσεις καὶ κινήσεις καὶ σχέσεις, ὡς τούτων οὐκ ἄνευ τὰ σωματικὰ καὶ τὰ ἐκτός.*

Bonam vitam et beatam vitam eodem venire putabat, v. Arist. Top. VII, 1, Cic. Tusc. V, 13, sed praeter bonas res et malas etiam tales admisit, quae neque bonae neque malae essent, Sext. Empir. adv. Math. XI, 4 sqq. Neque sapientiam (*σοφίαν*) et prudentiam (*φρόνησιν*) cum Platone eandem esse putabat, sed illam theoreticam hanc practicam, v. Clem. Alex. Strom. II, p. 369 C. *ἐπεὶ καὶ*

Ξενοκράτης ἐν τῷ περὶ φρονήσεως τὴν σοφίαν ἐπιστήμην τῶν πρώτων αἰτίων καὶ τῆς νοητῆς οὐσίας εἶναί φησιν, τὴν φρόνησιν ἡγούμενος διττήν, τὴν μὲν πρακτικὴν τὴν δὲ θεωρητικήν, ἣν δὴ σοφίαν ὑπάρχειν ἀνθρωπίνην. διόπερ ἡ μὲν σοφία φρόνησις, οὐ μὴν πᾶσα φρόνησις σοφία. Cf. Cic. Acad. II, 44. Praeclara eius sententia est, *μηδὲν διαφέρειν ἢ τοὺς πόδας ἢ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς ἀλλοτρίαν οἰκίαν τιθέναι,* Aelian. V. H. XIV, 42.

c. Polemo, Crates, Crantor.

Cic. Acad. post. I, 9, 34. Speusippus autem et Xenocrates, qui primi Platonis rationem auctoritatemque susceperunt, et post hos Polemo [a] et Crates [b] unaque Crantor [c] in Academia congregati diligenter ea quae a superioribus acceperant tuebantur. 302

a) Polemo Atheniensis cum adolescens dissolutis moribus esset, Xenocratis gravitate ac sermonibus motus resipiscere coepit eique mox in Academia successit, Diog. L. IV, 16 sqq., Horat. Satir. II, 3, 253 sqq., Lucian. Bis Accus. 16, Valer. Max. VI, 9, 15, al. Scholae praefuisse videtur ab a. 315 usque ad a. 270, v. Clinton F. H. ad a. 315. In doctrina nihil mutasse, sed moralem maxime partem coluisse videtur, cf. Diog. L. IV, 18. *ἔφασκε δὲ ὁ Πολέμων δεῖν ἐν τοῖς πράγμασι γυμνάζεσθαι καὶ μὴ ἐν τοῖς διαλεκτικοῖς θεωρήμασι.* Cic. Acad. pr. II, 42. *Honeste — vivere, fruentem rebus iis, quas primas homini natura conciliet, et vetus Academia censuit, ut indicant scripta Polemonis, quem Antiochus probat maxime, et Aristoteles* etc., cf. De Fin. II, 11, IV, 6, al. — b) Crates Atheniensis Polemoni coniunctissimus erat eique in schola successit, v. Diog. L. IV, 21, Clinton F. H. ad a. 287, 278. Eum in Academia secutus est Arcesilas, v. infra n. 437. — c) Crantor Solensis Xenocratem una cum Polemone audiverat, sed ante Polemonem et Cratetem mortuus est, v. Diog. L. IV, 24 sq. Hic primus librorum Platonicorum interpres fuisse dicitur, v. Procl. in Tim. p. 24 et supra n. 298. Scripserat librum celeberrimum *περὶ πένθους,* v. Cic. Acad. pr. II, 44, 135. *Legimus omnes Crantoris, veteris Academici, de luctu. Est enim non magnus, verum aureolus et ut Tuberoni Panaetius praecipit ad verbum ediscendus libellus.* Cf. F. Kayser de Crantore Academico, Heidelb. 1841.

CAPUT VII.

ARISTOTELES ET PERIPATETICI.

1. Aristoteles.

a. De vita eius ac scriptis.

303 **Dionys. Hal. Ep. I. ad Ammaeum c. 5.** *Ἀριστοτέλης υἱὸς μὲν ἦν Νικομάχου τὸ γένος καὶ τὴν τέχνην ἀναφέροντος εἰς Μαχάονα τὸν Ἀσκληπιοῦ* [a], *μητρὸς δὲ Φαιστίδος, ἀπογόνου τινὸς τῶν ἐκ Χαλκίδος τὴν ἀποικίαν ἀναγαγόντων εἰς Στάγειρα* [b]. *ἐγεννήθη δὲ κατὰ τὴν ἐνενηκοστὴν καὶ ἐννάτην Ὀλυμπιάδα, Διοτρεφοῦς Ἀθήνησιν ἄρχοντος* [c]. — — *ἐπὶ δὲ Πολυζήλου ἄρχοντος τελευτήσαντος τοῦ πατρὸς ὀκτωκαιδέκατον ἔτος ἔχων εἰς Ἀθήνας ἦλθε καὶ συσταθεὶς Πλάτωνι χρόνον εἰκοσαετῆ διέτριψε σὺν αὐτῷ* [d]. *ἀποθανόντος δὲ Πλάτωνος ἐπὶ Θεοφίλου ἄρχοντος ἀπῆρε πρὸς Ἑρμείαν τὸν Ἀταρνέως τύραννον* [e] *καὶ τριετῆ χρόνον παρ' αὐτοῦ τρίψας ἐπ' Εὐβούλου ἄρχοντος εἰς Μυτιλήνην ἐχωρίσθη. ἐκεῖθεν δὲ πρὸς Φίλιππον ἤρχετο, κατὰ Πυθόδοτον ἄρχοντα, καὶ διέτριψε χρόνον ὀκταετῆ παρ' αὐτῷ καθηγούμενος Ἀλεξάνδρου* [f]. *μετὰ δὲ τὴν Φιλίππου τελευτὴν ἐπ' Εὐαινέτου ἄρχοντος ἀφικόμενος εἰς Ἀθήνας ἐσχόλαξεν ἐν Λυκείῳ χρόνον ἐτῶν δώδεκα. τῷ δὲ τρισκαιδεκάτῳ μετὰ τὴν Ἀλεξάνδρου τελευτήν, ἐπὶ Κηφισοδώρου ἄρχοντος, ἐπάρας εἰς Χαλκίδα* [g] *νόσῳ τελευτᾷ, τρία πρὸς τοῖς ἑξήκοντα βιώσας ἔτη.*

a) Quae gens sequebatur professionem medicinae et physicae, ut harum artium scientia Aristoteli patria fuerit, cf. Suid. s. v. *Νικόμαχος*. Pater Aristotelis erat medicus Amyntae, regis Macedonici, Philippi patris, Diog. L. V, 1. — b) Inde Aristoteles Stagirita. — c) H. e. Ol. 99, 1, cf. Diog. L. V, 9 sq., ex quo loco apparet omnes illas notationes chronologicas ex Apollodoro sumtas esse. — d) Diog. L. l. l. Aristotelem perhibet decimo septimo aetatis anno ad Platonem perrexisse. Platone vero non continuo utebatur; iste enim eo

ipso anno in Siciliam ad Dionysium profectus est, neque Aristoteles inter comites nominatur, neque in secunda neque in tertia peregrinatione. Quod affirmant multi, Aristotelem in simultate cum magistro fuisse, natum videtur ex eo quod in multis postea contradicebat Platoni; invidiae vero calumniaeque, quae multa turpiter de Aristotele finxit, tribuendum quod memoratur ingrato animo in magistrum fuisse, v. Aristocl. ap. Euseb. Pr. Ev. XV, 2, Brandis *Handb.* II, 2, 1, p. 50 sqq., 63 sqq. — e) Hermias eunuchus erat et servus Eubuli, qui ex trapezita evaserat Atarnensium et Assensium tyrannus. Huius negotia procurans Athenas venit Hermias, ubi Platonem audiebat. Deinde Eubulum in illa tyrannide sequebatur Aristotelemque et Xenocratem ad se vocabat. Aristoteli fratris filiam in matrimonium dedit, ex qua ille filiam suscepit, qui has regiones tunc demum deseruit cum periisset Hermias per Memnonem proditus, v. Strab. XIII, p. 610; Diog. L. V, 3; Boeckh in Commentatt. Acad. Berol. 1853, p. 133 sqq. Carmen ab Aristotele in honorem Hermiae compositum servavit Diog. L. V, 7. Praeter filiam ex Pythiade susceptam filium habuit Nicomachum ex Harpyllide concubina, quam ei Hermias concessisse traditur, v. Diog. L. V, 1. 4; Suid. s. v. Ἀριστοτέλης. — f) De Alexandro ab Aristotele instituto v. Plut. V. Alex. c. 7 sqq., qui tamen magis coniecturas quam certam memoriam sequi videtur. Alexander magistrum accepit tredecim annos natus; sed non continuo eo usus esse videtur, cum Philippus mature filium ad civitatem administrandam adhiberet. Multa traduntur de beneficiis ab Alexandro in Aristotelem collatis, inprimis de praesidiis historiae naturalis, quae ei rex ex intima Asia misisse perhibetur, Plin. H. N. VIII, 16; Athen. IX, p. 398 E. Qua gratia ante mortem Alexandri excidit propter Callisthenem, v. Diog. L. V, 10; Plut. V. Alex. c. 8. 55. Sunt qui narrent venenum, quo Alexandrum necatum tradunt, ab Aristotele subministratum esse, v. Plut. V. Alex. 77. — g) Chalcidem, quae urbs prae ceteris litteris florebat, teste Dicaearcho fragm. p. 30 Buttm., concessisse fertur cum esset impietatis accusatus propter carmen illud in Hermiam compositum, quod paeanem dicebant accusatores, v. Phavorin. ap. Diog. L. V, 5 coll. Athen. XV, p. 696 sq., qui ipsum Aristotelem citat ἐν τῇ ἀπολογίᾳ τῆς ἀσεβείας, quae scriptio erat subditicia. Accusatio ista incidit in tempora belli Lamiaci, cum Aristoteles studeret partibus Antipatri, unde omnis illa invidia conflata esse videtur.

Gellius Noct. Att. XX, 5. Commentationum suarum artiumque, quas discipulis tradebat, Aristoteles philoso- 304

phus — duas species habuisse dicitur: alia erant quae nominabat ἐξωτερικά, alia quae appellabat ἀκροατικά. Ἐξωτερικὰ dicebantur quae ad rhetoricas meditationes facultatemque argutiarum civiliumque rerum notitiam conducebant, ἀκροατικὰ autem vocabantur in quibus philosophia remotior subtiliorque agitabatur quaeque ad naturae contemplationes disceptationesve dialecticas pertinebant. Huic disciplinae quam dixi ἀκροατικῇ tempus exercendae dabat in Lycio matutinum, nec ad eam quemquam temere admittebat nisi quorum ante ingenium et eruditionis elementa atque in discendo studium laboremque explorasset. Illas vero exotericas auditiones exercitiumque dicendi eodem in loco vesperi faciebat easque vulgo iuvenibus sine delectu praebebat; atque eum δειλινὸν περίπατον appellabat, illum alterum supra ἑωθινόν: utroque enim tempore ambulans disserebat. Libros quoque suos, earum omnium rerum commentarios, seorsum divisit, ut alii exoterici dicerentur, partim acroatici.

Insignis auctoritas huius loci est, quum in sequentibus provocet ad Andronicum, de quo v. loc. sq. Ad exercitationes exotericas pertinet quod dicit Cicero Orat. 14, 60. *In hac* (quaestione a propriis personis et temporibus ad universi generis orationem traducta) *Aristoteles adolescentes non ad philosophorum morem tenuiter disserendi, sed ad copiam rhetorum in utramque partem, ut ornatius et uberius dici possit, exercuit*: de quibus exercitationibus πρὸς θέσεις instituendis (cf. in Protagora p. 184, not. c), quibus post Aristotelem praeerat Theophrastus, cf. M. Schmidt de Theophrasto rhetore p. 28 sq. Nomen ἐξωτερικοὶ λόγοι identidem reperitur in libris Aristotelicis, non vero ἀκροατικά, ἐσωτερικά, vel tale quid. Ex Eth. Nic. I, 13 apparet ἐξωτερικοὺς λόγους esse disputationes minus accuratas, parum ad normam scientiae exactas; sed ambiguum eodem loco est utrum hi λόγοι fuerint perscripti an sermones extra scholam habiti, cf. Madvig ad Cic. de Fin. Exc. VII, p. 851 sqq., Brandis l. c. p. 101 sq. Ad libros exotericos retuleris dialogos, qui erant populariter scripti, v. Cic. de Fin. V, 5; ad Att. IV, 16, 2; cf. ad Att. XIII, 19, 4; ad Famil. I, 9, 23; Plut. adv. Colot. c. 14; Ammon. Herm. ad Arist. Cat. AA, fol. 2 b Ald. A Simplicio Phys. fol. 2 b etiam historici libri Aristotelis ad exote-

ricos referuntur, parum accurate: sed aperte fallitur Plutarchus V. Alex. c. 7, ethicam et politicam ad exoterica revocans. In universum exotericas disputationes amplexas esse dixeris encyclias disciplinas, quatenus hae ab Aristotele ad praeparationem philosophiae ipsius tractabantur, cf. Eth. Nicom. I, 3.

Strab. XIII, p. 608 sq. *Ὁ γοῦν Ἀριστοτέλης τὴν ἑαυ-* 305
τοῦ (sc. *βιβλιοθήκην*) *Θεοφράστῳ παρέδωκεν, ᾧπερ καὶ τὴν σχολὴν ἀπέλιπε, πρῶτος ὧν ἴσμεν συναγαγὼν βιβλία καὶ διδάξας τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ βασιλέας βιβλιοθήκης σύνταξιν. Θεόφραστος δὲ Νηλεῖ παρέδωκεν, ὁ δ' εἰς Σκῆψιν κομίσας τοῖς μετ' αὐτὸν παρέδωκεν, ἰδιώταις ἀνθρώποις, οἳ κατάκλειστα εἶχον τὰ βιβλία οὐδ' ἐπιμελῶς κείμενα· ἐπειδὴ δὲ ᾔσθοντο τὴν σπουδὴν τῶν Ἀτταλικῶν βασιλέων, ὑφ' οἷς ἦν ἡ πόλις, ζητούντων βιβλία εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς ἐν Περγάμῳ βιβλιοθήκης, κατὰ γῆς ἔκρυψαν ἐν διώρυγί τινι· ὑπὸ δὲ νοτίας καὶ σητῶν κακωθέντα ὀψέ ποτε ἀπέδοντο οἱ ἀπὸ τοῦ γένους Ἀπελλικῶντι τῷ Τηΐῳ πολλῶν ἀργυρίων τά τε Ἀριστοτέλους καὶ τὰ τοῦ Θεοφράστου βιβλία· ἦν δὲ ὁ Ἀπελλικῶν φιλόβιβλος μᾶλλον ἢ φιλόσοφος· διὸ καὶ ζητῶν ἐπανόρθωσιν τῶν διαβρωμάτων εἰς ἀντίγραφα καινὰ μετήνεγκε τὴν γραφήν, ἀναπληρῶν οὐκ εὖ, καὶ ἐξέδωκεν ἁμαρτάδων πλήρη τὰ βιβλία συνέβη δὲ τοῖς ἐκ τῶν περιπάτων, τοῖς μὲν πάλαι τοῖς μετὰ Θεόφραστον, οὐκ ἔχουσιν ὅλως τὰ βιβλία πλὴν ὀλίγων καὶ μάλιστα τῶν ἐξωτερικῶν, μηδὲν ἔχειν φιλοσοφεῖν πραγματικῶς, ἀλλὰ θέσεις ληκυθίζειν, τοῖς δ' ὕστερον, ἀφ' οὗ τὰ βιβλία ταῦτα προῆλθεν, ἄμεινον μὲν ἐκείνων φιλοσοφεῖν καὶ ἀριστοτελίζειν, ἀναγκάζεσθαι μέντοι τὰ πολλὰ εἰκότα λέγειν διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἁμαρτιῶν. πολὺ δὲ εἰς τοῦτο καὶ ἡ Ῥώμη προσελάβετο· εὐθὺς γὰρ μετὰ τὴν Ἀπελλικῶντος τελευτὴν Σύλλας ἦρε τὴν Ἀπελλικῶντος βιβλιοθήκην ὁ τὰς Ἀθήνας ἑλών· δεῦρο*) δὲ κομισθεῖσαν Τυραννίων τε ὁ γραμματικὸς διεχειρί-*

*) Romam.

σατο φιλαριστοτέλης ὤν, θεραπεύσας τὸν ἐπὶ τῆς βιβλιοθήκης, καὶ βιβλιοπῶλαί τινες γραφεῦσι φαύλοις χρώμενοι καὶ οὐκ ἀντιβάλλοντες, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων συμβαίνει τῶν εἰς πρᾶσιν γραφομένων βιβλίων. καὶ ἐνθάδε καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Plut. V. Sull. c. 26. Λέγεται δὲ κομισθείσης αὐτῆς (sc. τῆς Ἀπελλικῶντος βιβλιοθήκης) εἰς Ῥώμην Τυραννίωνα τὸν γραμματικὸν ἐνσκευάσασθαι τὰ πολλά, καὶ παρ' αὐτοῦ τὸν Ῥόδιον Ἀνδρόνικον εὐπορήσαντα τῶν ἀντιγράφων εἰς μέσον θεῖναι, καὶ ἀναγράψαι τοὺς νῦν φερομένους πίνακας.

Apellicontem Aristotelis bibliothecam possedisse narrat etiam Athenaeus V, p. 214 D. At tamen alio loco, I, p. 3 A, idem Neleum narrat Aristotelis libros Ptolemaeo Philadelpho vendidisse. Aperte falsum est quod Strabo affirmat itemque Plutarchus l. l., Peripateticos post Theophrastum Aristotelis et Theophrasti libris caruisse, v. Brandis *üb. die Schicksale der Aristotelischen Bücher* etc. in Mus. Rhen. Philol. I, 3, p. 236 sqq., *Handb.* l. c. p. 71 sq., Stahr Aristotelia, P. II. Secundum Ammonium Herm. in Aristot. Cat. AA, fol. 3 a. b Ald.; Scholl. Aristot. p. 30 b; cf. p. 22 a, 28 a. Ptolemaeus Philadelphus studiosissimus erat in Aristotelicis libris conquirendis, habebanturque in bibliotheca Alexandrina Analyticorum voll. XL, Categoriarum II, quae videntur diversas eiusdem operis editiones, ex parte etiam Aristotelis de iisdem rebus praelectiones comprehendisse: de quibus eae tantum editiones ad nos pervenerunt, quae posterioribus criticis ut genuinae probabantur, quamquam etiam nunc de tribus quae inter scripta Aristotelis feruntur Ethicis una tantummodo illa, quae sunt ad Nicomachum data, ab ipso Aristotele edita esse videntur. Nova igitur quam Tyrannio et Andronicus curaverunt editio, ad meliores ut videtur codices h. e. ad ipsius Aristotelis et Theophrasti antigrapha exacta, videtur id potissimum spectasse, ut suppositicia scripta discernerentur a genuinis. Ab Andronico cum insuper ordinem repetendum putamus, quem nostra librorum Aristotelicorum exemplaria sequuntur, cf. Porphyr. Vit. Plotin. 24. ὁ δὲ (sc. Ἀνδρόνικος) τὰ Ἀριστοτέλους καὶ Θεοφράστου εἰς πραγματείας διεῖλε, τὰς οἰκείας ὑποθέσεις εἰς ταὐτὸν συναγαγών, qui ordo longe remotus est ab confusione illa tumultuaria, qua hi libri recensentur in aliis catalogis, velut ap. Diog. L. V, 22—28; Anonym. Vit. Arist. ap. Menag. ad Diog. L. l. l.; Catal. libror. Aristot. ex Arab. translat. ap. Buhle Aristot. opp. I, p. 306. At reiecit Andronicus nonnulla quae po-

sterioribus fidem habere videbantur, velut scriptionem de interpretatione et ex Categoriis hypotheoriam quae vocatur, v. Alex. Aphrod. in libr. I. Analyt. fol. 52 a ed. Ald. (Scholl. Arist. p. 161 b); Boethius in Categ. IV in.; Simpl. in Cat. fol. 95 *Z*. De catalogis librorum et libris deperditis v. Brandis *Handb.* l. c. p. 77 sqq.

b. De philosophia in genere eiusque partibus.

Met. *A*, 2. *Διὰ γὰρ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ* 306
νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν [a], *ἐξ ἀρχῆς μὲν τὰ πρόχειρα τῶν ἀπόρων θαυμάσαντες, εἶτα κατὰ μικρὸν οὕτω προϊόντες καὶ περὶ τῶν μειζόνων διαπορήσαντες, οἷον περί τε τῶν τῆς σελήνης παθημάτων καὶ τῶν περὶ τὸν ἥλιον καὶ περὶ ἄστρων καὶ περὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως. ὁ δ' ἀπορῶν καὶ θαυμάζων οἴεται ἀγνοεῖν. διὸ καὶ φιλόμυθος ὁ φιλόσοφός πώς ἐστιν· ὁ γὰρ μῦθος σύγκειται ἐκ θαυμασίων. ὥστ' εἴπερ διὰ τὸ φεύγειν τὴν ἄγνοιαν ἐφιλοσόφησαν, φανερὸν ὅτι διὰ τὸ εἰδέναι τὸ ἐπίστασθαι ἐδίωκον, καὶ οὐ χρήσεώς τινος ἕνεκεν. μαρτυρεῖ δὲ αὐτὸ τὸ συμβεβηκός· σχεδὸν γὰρ πάντων ὑπαρχόντων τῶν ἀναγκαίων καὶ πρὸς ῥαστώνην καὶ διαγωγὴν ἡ τοιαύτη φρόνησις ἤρξατο ζητεῖσθαι* [b]. *δῆλον οὖν ὡς δι' οὐδεμίαν αὐτὴν ζητοῦμεν χρείαν ἑτέραν, ἀλλ' ὥσπερ ἄνθρωπός φαμεν ἐλεύθερος ὁ αὑτοῦ ἕνεκα καὶ μὴ ἄλλου ὤν, οὕτω καὶ αὕτη μόνη ἐλευθέρα οὖσα τῶν ἐπιστημῶν· μόνη γὰρ αὐτὴ αὑτῆς ἕνεκέν ἐστιν. διὸ καὶ δικαίως ἂν οὐκ ἀνθρωπίνη νομίζοιτο αὐτῆς ἡ κτῆσις· πολλαχῇ γὰρ ἡ φύσις δούλη τῶν ἀνθρώπων ἐστίν, ὥστε κατὰ Σιμωνίδην θεὸς ἂν μόνος τοῦτο ἔχοι γέρας, ἄνδρα δ' οὐ ἄξιον μὴ οὐ ζητεῖν τὴν καθ' αὑτὸν ἐπιστήμην. εἰ δὴ λέγουσί τι οἱ ποιηταὶ καὶ πέφυκε φθονεῖν τὸ θεῖον, ἐπὶ τούτου συμβαίνειν μάλιστα εἰκὸς καὶ δυστυχεῖς εἶναι πάντας τοὺς περιττούς* [c]. *ἀλλ' οὔτε τὸ θεῖον φθονερὸν ἐνδέχεται εἶναι, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν παροιμίαν πολλὰ ψεύδονται ἀοιδοί, οὔτε τῆς τοιαύτης ἄλλην χρὴ νομίζειν τιμιωτέραν· ἡ γὰρ θειοτάτη καὶ τιμιωτάτη. τοιαύτη δὲ δι-*

χῶς ἂν εἴη μόνον· ἣν τε γὰρ μάλιστ' ἂν ὁ θεὸς ἔχοι, θεία τῶν ἐπιστημῶν ἐστί, κἂν εἴ τις τῶν θείων εἴη. μόνη δ' αὕτη τούτων ἀμφοτέρων τετύχηκεν· ὅ τε γὰρ θεὸς δοκεῖ τῶν αἰτίων πᾶσιν εἶναι καὶ ἀρχή τις, καὶ τὴν τοιαύτην ἢ μόνος ἢ μάλιστ' ἂν ἔχοι ὁ θεός [d]. ἀναγκαιότεραι μὲν οὖν πᾶσαι ταύτης, ἀμείνων δ' οὐδεμία.

a) Cf. in Platone n. 252, not. c. — b) H. e. cum iam suppeterent et quae necessaria sunt ad vivendum et quae ad victum et cultum pertinent. *φρόνησις* h. l. non multum distat ab *ἐπιστήμῃ*. — c) *περιττοὶ* sunt qui singulari quadam virtute excellunt et reliquos superant. — d) In antecedentibus demonstraverat sapientiam causarum cognitionem esse. *Ἀλλὰ μὴν καὶ διδασκαλική γε ἡ τῶν αἰτιῶν θεωρητικὴ μᾶλλον· οὗτοι γὰρ διδάσκουσιν οἱ τὰς αἰτίας λέγοντες περὶ ἑκάστου. τὸ δ' εἰδέναι καὶ τὸ ἐπίστασθαι αὐτῶν ἕνεκα μάλισθ' ὑπάρχει τῇ τοῦ μάλιστα ἐπιστητοῦ ἐπιστήμῃ. ὁ γὰρ τὸ ἐπίστασθαι δι' ἑαυτὸ αἱρούμενος τὴν μάλιστα ἐπιστήμην μάλιστα αἱρήσεται, τοιαύτη δ' ἐστὶν ἡ τοῦ μάλιστα ἐπιστητοῦ, μάλιστα δ' ἐπιστητὰ τὰ πρῶτα καὶ τὰ αἴτια· διὰ γὰρ ταῦτα καὶ ἐκ τούτων τἄλλα γνωρίζεται, ἀλλ' οὐ ταῦτα διὰ τῶν ὑποκειμένων.* Cf. Ethic. Nicom. VI, 7. *Δεῖ ἄρα τὸν σοφὸν μὴ μόνον τὰ ἐκ τῶν ἀρχῶν εἰδέναι, ἀλλὰ καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς ἀληθεύειν. ὥστ' εἴη ἂν ἡ σοφία νοῦς καὶ ἐπιστήμη, ὥσπερ κεφαλὴν ἔχουσα ἐπιστήμη τῶν τιμιωτάτων.* Cf. n. 317.

307 Met. Γ, 2. *Καὶ ἔστι τοῦ φιλοσόφου περὶ πάντων δύνασθαι θεωρεῖν* [a]. *εἰ γὰρ μὴ τοῦ φιλοσόφου, τίς ἔσται ὁ ἐπισκεψόμενος εἰ ταὐτὸ Σωκράτης καὶ Σωκράτης καθήμενος, ἢ εἰ ἓν ἑνὶ ἐναντίον, ἢ τί ἐστι τὸ ἐναντίον, ἢ ποσαχῶς λέγεται; ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων. ἐπεὶ οὖν τοῦ ἑνὸς ᾗ ἓν καὶ τοῦ ὄντος ᾗ ὂν ταῦτα καθ' αὑτά ἐστι πάθη, ἀλλ' οὐχ ᾗ ἀριθμοὶ ἢ γραμμαὶ ἢ πῦρ, δῆλον ὡς ἐκείνης τῆς ἐπιστήμης καὶ τί ἐστι γνωρίσαι καὶ τὰ συμβεβηκότ' αὐτοῖς. — — ἐπεὶ ὥσπερ ἐστὶ καὶ ἀριθμοῦ ᾗ ἀριθμὸς ἴδια πάθη, οἷον περιττότης ἀρτιότης, συμμετρία ἰσότης, ὑπεροχὴ ἔλλειψις, καὶ ταῦτα καὶ καθ' αὑτοὺς καὶ πρὸς ἀλλήλους ὑπάρχει τοῖς ἀριθμοῖς· ὁμοίως δὲ καὶ στερεῷ καὶ ἀκινήτῳ καὶ κινουμένῳ ἀβαρεῖ τε καὶ βάρος ἔχοντι ἔστιν ἕτερα ἴδια· οὕτω*

καὶ τῷ ὄντι ᾗ ὂν ἔστι τινὰ ἴδια, καὶ ταῦτ' ἐστὶ περὶ ὧν τοῦ φιλοσόφου ἐπισκέψασθαι τἀληθές. σημεῖον δέ· οἱ γὰρ διαλεκτικοὶ καὶ σοφισταὶ ταὐτὸν μὲν ὑποδύονται σχῆμα τῷ φιλοσόφῳ (ἡ γὰρ σοφιστικὴ φαινομένη μόνον σοφία ἐστί, καὶ οἱ διαλεκτικοὶ διαλέγονται περὶ ἁπάντων), κοινὸν δὲ πᾶσι τὸ ὄν ἐστιν. διαλέγονται δὲ περὶ τούτων δῆλον ὅτι διὰ τὸ τῆς φιλοσοφίας εἶναι αὐτὰ οἰκεῖα. περὶ μὲν γὰρ τὸ αὐτὸ γένος στρέφεται ἡ σοφιστικὴ καὶ ἡ διαλεκτικὴ τῇ φιλοσοφίᾳ, ἀλλὰ διαφέρει τῆς μὲν τῷ τρόπῳ τῆς δυνάμεως [a], τῆς δὲ τοῦ βίου τῇ προαιρέσει [b]. ἔστι δὲ ἡ διαλεκτικὴ πειραστικὴ περὶ ὧν ἡ φιλοσοφία γνωριστική, ἡ δὲ σοφιστικὴ φαινομένη οὖσα δ' οὔ [b].

a) Omnia ac singula ut cognoscantur, *τὰ μάλιστα καθόλου* sectanda sunt, ad cognoscendum illa quidem difficillima, Met. Α, 2. *τὸ μὲν πάντα ἐπίστασθαι τῷ μάλιστα ἔχοντι τὴν καθόλου ἐπιστήμην ἀναγκαῖον ὑπάρχειν· οὗτος γὰρ οἶδέ πως πάντα τὰ ὑποκείμενα. σχεδὸν δὲ καὶ χαλεπώτατα ταῦτα γνωρίζειν τοῖς ἀνθρώποις, τὰ μάλιστα καθόλου· πορρωτάτω γὰρ τῶν αἰσθήσεών ἐστιν.* — b) Dialectica quam dicit Aristoteles non veritatem sequitur, sed verisimilia h. e. *δόξαν*, v. Top. I, 1. *διαλεκτικὸς δὲ συλλογισμὸς ὁ ἐξ ἐνδόξων συλλογιζόμενος —, ἔνδοξα δὲ τὰ δοκοῦντα πᾶσιν ἢ τοῖς πλείστοις ἢ τοῖς σοφοῖς*, cf. infra n. 314, not. b. De sophistica cf. Sophist. El. 1. *ἐπεὶ δ' ἐστί τισι μᾶλλον πρὸ ἔργου τὸ δοκεῖν εἶναι σοφοῖς ἢ τὸ εἶναι καὶ μὴ δοκεῖν (ἔστι γὰρ ἡ σοφιστικὴ φαινομένη σοφία οὖσα δ' οὔ, καὶ ὁ σοφιστὴς χρηματιστὴς ἀπὸ φαινομένης σοφίας ἀλλ' οὐκ οὔσης), δῆλον ὅτι ἀναγκαῖον τούτοις καὶ τὸ τοῦ σοφοῦ ἔργον δοκεῖν ποιεῖν μᾶλλον ἢ ποιεῖν καὶ μὴ δοκεῖν.* Propterea dialecticam philosophia inferiorem esse dicit *τῷ τρόπῳ τῆς δυνάμεως* h. e. disputandi facultate, quia philosophia a veris principiis profecta ipsam cognoscit veritatem, dialectica tentat modo et experitur et profecta a vulgi opinionibus viam quasi parat philosophiae; sophisticam vero artem ipsa quaerendi voluntate, *τοῦ βίου τῇ προαιρέσει*, opositam esse philosophiae, quia neglecta veritate nihil faciat nisi speciem veritatis captet, cf. Rhet. I, 1. *ὁ γὰρ σοφιστικὸς (συλλογισμὸς) οὐκ ἐν τῇ δυνάμει, ἀλλ' ἐν τῇ προαιρέσει.* Top. VIII, 11. *ἔστι δὲ — σόφισμα συλλογισμὸς ἐριστικός.*

Met. *E*, 1. *Εἰ δέ τί ἐστιν ἀΐδιον καὶ ἀκίνητον καὶ* 308
χωριστόν [a], *φανερὸν ὅτι θεωρητικῆς τὸ γνῶναι* [b]. *οὐ μέν-*

τοι φυσικῆς γε (περὶ κινητῶν γάρ τινων ἡ φυσική), οὐδὲ μαθηματικῆς, ἀλλὰ προτέρας ἀμφοῖν. ἡ μὲν γὰρ φυσικὴ περὶ ἀχώριστα μὲν ἀλλ' οὐκ ἀκίνητα, τῆς δὲ μαθηματικῆς ἔνια περὶ ἀκίνητα μὲν οὐ χωριστὰ δ' ἴσως, ἀλλ' ὡς ἐν ὕλῃ· ἡ δὲ πρώτη καὶ περὶ χωριστὰ καὶ ἀκίνητα. ἀνάγκη δὲ πάντα μὲν τὰ αἴτια ἀΐδια εἶναι, μάλιστα δὲ ταῦτα· ταῦτα γὰρ αἴτια τοῖς φανεροῖς τῶν θείων [c]. ὥστε τρεῖς ἂν εἶεν φιλοσοφίαι θεωρητικαί, μαθηματική [d], φυσική, θεολογική. οὐ γὰρ ἄδηλον ὅτι εἴ που τὸ θεῖον ὑπάρχει, ἐν τῇ τοιαύτῃ φύσει ὑπάρχει· καὶ τὴν τιμιωτάτην δεῖ περὶ τὸ τιμιώτατον γένος εἶναι. αἱ μὲν οὖν θεωρητικαὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν αἱρετώτεραι, αὕτη δὲ τῶν θεωρητικῶν. ἀπορήσειε γὰρ ἄν τις πότερόν ποθ' ἡ πρώτη φιλοσοφία καθόλου ἐστίν, ἢ περί τι γένος καὶ φύσιν τινὰ μίαν· οὐ γὰρ ὁ αὐτὸς τρόπος οὐδ' ἐν ταῖς μαθηματικαῖς, ἀλλ' ἡ μὲν γεωμετρία καὶ ἀστρολογία περί τινα φύσιν εἰσίν, ἡ δὲ καθόλου πασῶν κοινή [e]. εἰ μὲν οὖν μή ἐστί τις ἑτέρα οὐσία παρὰ τὰς φύσει συνεστηκυίας, ἡ φυσικὴ ἂν εἴη πρώτη ἐπιστήμη· εἰ δ' ἐστί τις οὐσία ἀκίνητος, αὕτη προτέρα καὶ φιλοσοφία πρώτη, καὶ καθόλου οὕτως ὅτι πρώτη· καὶ περὶ τοῦ ὄντος ᾗ ὄν, ταύτης ἂν εἴη θεωρῆσαι, καὶ τί ἐστι καὶ τὰ ὑπάρχοντα ᾗ ὄν.

a) *Τὸ χωριστὸν* est *τὸ οὐκ ἐν ὕλῃ*, quod patet ex sequentibus. — b) In antecedentibus demonstraverat physicam esse theoreticam disciplinam. *Τὸ θεωρεῖν* enim et agendo (*πράττειν*) et faciendo (*ποιεῖν*) constanter opponitur, ita ut philosophiae etiam tria genera esse constituat, *θεωρητικὸν πρακτικὸν ποιητικόν*. In illo res cognitionem movent, in his contra hominis aut voluntas aut ars res moderatur, cf. Met. *K*, 7, Eth. N. V, 4, Bonitz ad Metaph. p. 281 sq. Sequitur ut omnis actio finem suum extra se positum habeat, cum cognitio et contemplatio semel mota nihil agat nisi ut sibi ipsi satisfaciat, cf. Eth. Nic. VI, 2. *διάνοια δ' αὐτὴ οὐδὲν κινεῖ, ἀλλ' ἡ ἕνεκά του καὶ πρακτική.* Ib. 13. *ἡ μὲν γὰρ σοφία οὐδὲν θεωρεῖ ἐξ ὧν ἔσται εὐδαίμων ἄνθρωπος.* Ib. X, 7. *δόξαι τ' ἂν αὐτὴ μόνη* (sc. *ἡ φιλοσοφία*) *δι' αὐτὴν ἀγαπᾶσθαι· οὐδὲν γὰρ ἀπ' αὐτῆς γίγνεται παρὰ τὸ θεωρῆσαι.* — c) *Τὰ φανερὰ τῶν θείων* sunt sidera, cf.

Met. *Λ*, 8; de Coelo I, 3; Meteorol. I, 3. — d) Cf. Met. *K*, 4. 7. Mathematica physicae affinis est, quia res mathematicae reperiuntur in natura, unde cognitione mathematica separantur quae in ea sunt immota et non sensibilia, cf. Brandis *Handb.* II, 2, 1, p. 135 sqq. — e) *Ἡ καθόλου μαθηματικὴ* est arithmetica, cf. Met. *Α*, 2. *αἱ γὰρ ἐξ ἐλαττόνων* (sc. *ἐπιστῆμαι*) *ἀκριβέστεραι τῶν ἐκ προσθέσεως λαμβανομένων, οἷον ἀριθμητικὴ γεωμετρίας.* Ib. 5. *ἐπεὶ δὲ τούτων* (sc. *μαθημάτων*) *οἱ ἀριθμοὶ φύσει πρῶτοι.* Anal. post. I, 27.

Theoreticae igitur philosophiae tres partes sunt, physica, mathematica, theologia s. prima philosophia. Physica versatur in cognoscendis rebus sensibilibus, quae et moventur neque a materia separari possunt (n. 309), mathematica in rebus immobilibus, quae a materia cogitatione, non ipsa existentia separantur, denique prima philosophia in rebus et immobilibus et separatis a materia et per se existentibus h. e. in supremis omnium scientiarum causis atque principiis, cf. Met. *Γ*, 3; *K*, 7; Phys. I, 9 extr.; II, 2 extr.; de Part. An. I, 1; de Anim. Mot. 6; de Gen. et Corr. I, 3. Prima philosophia appellatur theologia s. pars theologica (Met. *K*, 7), quia primus motor Aristoteli esse videbatur deus s. intellectus divinus, qui est ab omni materia secretus et immotus, v. infra n. 328 sq. Aliis locis eadem pars appellatur *Σοφία* (*Α*, 1. 2), aliis philosophia per excellentiam (*K*, 3. 4). Inferioribus dicebatur Metaphysica, nomine ab eo opere quo maxime haec pars tractatur ad ipsam translato. Quod opus nonnullis partibus inchoatum magis quam absolutum neque ab ipso Aristotele editum, sed a discipulis collectum et ab Andronico Rhodio, Ciceronis aequali, Metaphysica inscriptum esse videtur; certe primo post Chr. seculo hanc inscriptionem usu receptam fuisse constat. Cf. Brandis Comment. Acad. Berol. 1834, p. 63—87, *Handb. d. Gesch. d. Philos.* II, 2, 1, p. 541, H. Bonitz Arist. Met. recogn. et enarr. 2 Voll. Bonnae 1848. 49, Vol. II, p. 10 sqq.

Met. *Z*, 11. *Τῆς φυσικῆς καὶ δευτέρας φιλοσοφίας ἔργον ἡ περὶ τὰς αἰσθητὰς οὐσίας θεωρία.* 309

Cf. nr. 308; de Anim. I, 1 extr. Physices argumenta non perinde certa et definita sunt atque primae philosophiae vel mathematicae. Met. *α*, 3. *τὴν δ' ἀκριβολογίαν τὴν μαθηματικὴν οὐκ ἐν ἅπασιν ἀπαιτητέον, ἀλλ' ἐν τοῖς μὴ ἔχουσιν ὕλην. διόπερ οὐ φυσικὸς ὁ τρόπος· ἅπασα γὰρ ἴσως ἡ φύσις ἔχει ὕλην.* Nam quae habent materiam ea possunt mutari, sunt igitur non necessaria atque absoluta: scientia vero non pertinet nisi ad necessaria, Anal. post. I, 33. Nihilominus hanc partem sicut opera ac studiis maxime excoluit, ita etiam litteris maxime elaboravit plurimisque libris

editis celebravit, cf. L. Spengel *über die Reihenfolge der naturwissensch. Schriften des Aristoteles,* Commentatt. Acad. Bavar. a. 1848.

310 **Eth. Nicom. I, 1.** *Λέγοιτο δ' ἂν ἱκανῶς, εἰ κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην διασαφηθείη· τὸ γὰρ ἀκριβὲς οὐχ ὁμοίως ἐν ἅπασι τοῖς λόγοις ἐπιζητητέον, ὥσπερ οὐδ' ἐν τοῖς δημιουργουμένοις. τὰ δὲ καλὰ καὶ τὰ δίκαια, περὶ ὧν ἡ πολιτικὴ* [a] *σκοπεῖται, τοσαύτην ἔχει διαφορὰν καὶ πλάνην ὥστε δοκεῖν νόμῳ μόνον εἶναι, φύσει δὲ μή. τοιαύτην δέ τινα πλάνην ἔχει καὶ τἀγαθὰ διὰ τὸ πολλοῖς συμβαίνειν βλάβας ἀπ' αὐτῶν· ἤδη γάρ τινες ἀπώλοντο διὰ πλοῦτον, ἕτεροι δὲ δι' ἀνδρείαν. ἀγαπητὸν οὖν περὶ τοιούτων καὶ ἐκ τοιούτων λέγοντας παχυλῶς καὶ τύπῳ τἀληθὲς ἐνδείκνυσθαι, καὶ περὶ τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ ἐκ τοιούτων λέγοντας τοιαῦτα καὶ συμπεραίνεσθαι. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἀποδέχεσθαι χρεὼν ἕκαστον τῶν λεγομένων· πεπαιδευμένου γάρ ἐστιν ἐπὶ τοσοῦτον τἀκριβὲς ἐπιζητεῖν καθ' ἕκαστον γένος, ἐφ' ὅσον ἡ τοῦ πράγματος φύσις ἐπιδέχεται· παραπλήσιον γὰρ φαίνεται μαθηματικοῦ τε πιθανολογοῦντος ἀποδέχεσθαι καὶ ῥητορικὸν ἀποδείξεις ἀπαιτεῖν.*

a) Magn. Mor. I, 1. *Μέρος ἐστὶν ἄρα, ὡς ἔοικεν, καὶ ἀρχὴ ἡ περὶ τὰ ἤθη πραγματεία τῆς πολιτικῆς. τὸ δ' ὅλον καὶ τὴν ἐπωνυμίαν δικαίως δοκεῖ ἄν μοι ἔχειν ἡ πραγματεία οὐκ ἠθικὴν ἀλλὰ πολιτικήν.*

De Ethica non aeque accurate sua demonstrante atque prima philosophia et mathematica cf. Eth. Nic. VII, 1; Eud. I, 6. De Ethicis ad Nicomachum, quae sola ipsius Aristotelis esse putantur, Eudemiis, ab Eudemo ut videtur secundum Aristotelem compositis, denique Magnis quae vocantur (cf. Trendelenburg *Histor. Beitr.* II, p. 353), quae ab inferiore Peripatetico ex utrisque, Nicomachiis et Eudemiis, excerpta esse videntur, cf. Spengel in Commentatt. Acad. Bavar. Vol. III (1840), p. 437—541.

311 **Schol. Aristot. p. 140. ed. Brandis.** *Ἄξιόν ἐστι ζητῆσαι τί ἂν εἴη ἡ λογικὴ Ἀριστοτέλει, πότερον μέρος ἢ μόριον ἢ ὄργανον. καὶ (γὰρ) οἱ μὲν Στωϊκοὶ κατα-*

σκευάζουσιν ὅτι μέρος ἐστίν. οἱ δὲ Περιπατητικοὶ ὅτι ὄργανον, οἱ δὲ Ἀκαδημαϊκοὶ τὴν μέσην βαδίζοντες καὶ μέρος καὶ ὄργανον εἶναι αὐτήν φασι τῆς φιλοσοφίας.

Cf. Ammon. Herm. ad Categ. fol. 1 a. Logicam partem philosophiae primi appellaverunt Stoici, v. infra n. 397, logicam sensu angustiore h. e. quam nos dicimus Peripatetici inferiores, quos sequitur Cic. de Fin. I, 7, 22. *in altera philosophiae parte, quae est quaerendi ac disserendi, quae λογικὴ dicitur*, cf. de Fato I, 1, Prantl *Gesch. d. Logik* I, p. 535. Ipse Aristoteles *λογικὴν ἀπόδειξιν*, similia, dicit eam qua generatim tantummodo atque universe h. e. singulis non excussis disputatur, illas vero quas nos logicae tribuimus quaestiones *Analyticis* maxime explicavit, dictis illis *ἀπὸ τοῦ ἀναλύειν* h. e. id quod compositum est (cogitata et enuntiata) in elementa sua tanquam ad causas resolvere, cf. Anal. poster. I, 22. *λογικῶς μὲν οὖν ἐκ τούτων ἄν τις πιστεύσειε περὶ τοῦ λεχθέντος, ἀναλυτικῶς δὲ διὰ τῶνδε φανερὸν συντομώτερον κτλ.*, Waitz Arist. Organon II, p. 353 sqq. Analytica et quae praeterea ab Aristotele logice disputata et scripta exstabant posterior aetas uno Organi nomine complexa est, quod logica non ipsius philosophiae pars, sed commune quod omnibus aeque philosophiae partibus et ceteris disciplinis ad verum et falsum dignoscendum inserviret tanquam instrumentum esse videbatur, cf. Simplic. in Schol. Arist. p. 39, 42. *ἡ δὲ λογικὴ πᾶσα τὸ ὀργανικόν ἐστι μέρος τῆς φιλοσοφίας.* Ipse Aristoteles etiam has quaestiones philosophiae esse affirmat, Met. *Γ*, 3. *ὅτι μὲν οὖν τοῦ φιλοσόφου καὶ τοῦ περὶ πάσης τῆς οὐσίας θεωροῦντος ᾗ πέφυκεν καὶ περὶ τῶν συλλογιστικῶν ἀρχῶν ἐστὶν ἐπισκέψασθαι δῆλον.* Ib. *B*, 2. *καθόλου γὰρ μάλιστα καὶ πάντων ἀρχαὶ τὰ ἀξιώματά ἐστιν. εἰτ' ἐστὶ μὴ τοῦ φιλοσόφου, τίνος ἔσται περὶ αὐτῶν ἄλλου τὸ θεωρῆσαι τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ψεῦδος;* Aristotelis Organon graece ed. Th. Waitz, Lips. 18$^{44}/_{46}$. Elementa logices Aristotelicae ex ipsius libris excerpsit, convertit, illustravit F. A. Trendelenburg, Berol. 1836. Ed. 4. a. 1852. Cf. C. Prantl *Gesch. d. Logik im Abendlande* I, p. 87—346.

c. Logica.

Cat. 2. *Τῶν λεγομένων τὰ μὲν κατὰ συμπλο- 312
κὴν* [a] *λέγεται, τὰ δ' ἄνευ συμπλοκῆς. τὰ μὲν οὖν κατὰ συμπλοκὴν οἷον ἄνθρωπος τρέχει, ἄνθρωπος νικᾷ· τὰ δ' ἄνευ συμπλοκῆς οἷον ἄνθρωπος, βοῦς, τρέχει, νικᾷ.* **Ibid. 4.** *Τῶν κατὰ μηδεμίαν συμπλο-*

κὴν λεγομένων ἕκαστον ἤτοι οὐσίαν σημαίνει ἢ ποσὸν ἢ ποιὸν ἢ πρός τι ἢ ποῦ ἢ ποτὲ ἢ κεῖσθαι ἢ ἔχειν ἢ ποιεῖν ἢ πάσχειν. ἔστι δὲ οὐσία μὲν ὡς τύπῳ εἰπεῖν οἷον ἄνθρωπος ἵππος, ποσὸν δὲ οἷον δίπηχυ τρίπηχυ, ποιὸν δὲ οἷον λευκὸν γραμματικόν, πρός τι δὲ οἷον διπλάσιον ἥμισυ μεῖζον, ποῦ δὲ οἷον ἐν Λυκείῳ ἐν ἀγορᾷ, ποτὲ δὲ οἷον ἐχθὲς πέρυσιν, κεῖσθαι δὲ οἷον ἀνάκειται κάθηται, ἔχειν δὲ οἷον ὑποδέδεται ὥπλισται, ποιεῖν δὲ οἷον τέμνει καίει, πάσχειν δὲ οἷον τέμνεται καίεται. ἕκαστον δὲ τῶν εἰρημένων αὐτὸ μὲν καθ' αὑτὸ ἐν οὐδεμιᾷ καταφάσει λέγεται ἢ ἀποφάσει, τῇ δὲ πρὸς ἄλληλα τούτων συμπλοκῇ κατάφασις ἢ ἀπόφασις γίγνεται. ἅπασα γὰρ δοκεῖ κατάφασις καὶ ἀπόφασις ἤτοι ἀληθὴς ἢ ψευδὴς εἶναι· τῶν δὲ κατὰ μηδεμίαν συμπλοκὴν λεγομένων οὐδὲν οὔτε ἀληθὲς οὔτε ψεῦδός ἐστιν, οἷον ἄνθρωπος λευκόν, τρέχει νικᾷ [b].

a) *Συμπλοκή* est contextus verborum, v. Plat. Soph. p. 262 D. *συμπλέκων τὰ ῥήματα τοῖς ὀνόμασι.* p. 262 C. *καὶ λόγος ἐγένετο εὐθὺς ἡ πρώτη συμπλοκή, — ὅταν εἴπῃ τις Ἄνθρωπος μανθάνει, λόγον εἶναι φῂς τοῦτον ἐλάχιστόν τε καὶ πρῶτον.* — b) Verum et falsum in notionibus demum coniungendis et dirimendis cernitur, nam in ipsis rebus non inest neque veritas neque falsitas, v. Met. *E*, 4. *οὐ γάρ ἐστι τὸ ψεῦδος καὶ τὸ ἀληθὲς ἐν τοῖς πράγμασιν, οἷον τὸ μὲν ἀγαθὸν ἀληθὲς τὸ δὲ κακὸν εὐθὺς ψεῦδος, ἀλλ' ἐν διανοίᾳ.* Cf. n. 313, not. c.

Categoriae, quae Aristoteli plerumque dicuntur *τὰ γένη τῶν κατηγοριῶν, τὰ σχήματα τῆς κατηγορίας* s. *τῶν κατηγοριῶν*, sunt summa genera enuntiationum: nam *κατηγορεῖν* apud eum missa accusandi potestate generalem referendi et enuntiandi vim habet, ut *κατηγορεῖν κατά τινος* sit enuntiare aliquid de aliquo. Decem categoriae numerantur Top. I, 9. *ἔστι δὲ ταῦτα τὸν ἀριθμὸν δέκα, τί ἐστι, ποσόν, ποιόν, πρός τι, ποῦ, ποτέ, κεῖσθαι, ἔχειν, ποιεῖν, πάσχειν.* Primum locum habet *ἡ οὐσία* s. *τὸ τί ἐστιν*, quae substantiam subiectam significat (Cat. 5 in n. 323, not. e), ut reliquae nonnisi de ea praedicentur et semper eam requirant, cf. Met. *Z*, 1. *τὰ δ' ἄλλα λέγεται ὄντα τῷ τοῦ οὕτως ὄντος τὰ μὲν ποσότητας εἶναι, τὰ δὲ ποιότητας, τὰ δὲ πάθη, τὰ δὲ ἄλλο τι τοιοῦτον. διὸ κἂν ἀπορήσειέ τις πότερον τὸ βαδίζον καὶ τὸ ὑγιαῖνειν*

καὶ τὸ καθῆσθαι ἕκαστον αὐτῶν ὂν ἢ μὴ ὄν, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁτουοῦν τῶν τοιούτων· οὐδὲν γὰρ αὐτῶν ἐστὶν οὔτε καθ' αὑτὸ πεφυκὸς οὔτε χωρίζεσθαι δυνατὸν τῆς οὐσίας, ἀλλὰ μᾶλλον, εἴπερ, τὸ βαδίζον τῶν ὄντων τι καὶ τὸ καθήμενον καὶ τὸ ὑγιαῖνον. ταῦτα δὲ μᾶλλον φαίνεται ὄντα, διότι ἐστί τι τὸ ὑποκείμενον αὐτοῖς ὡρισμένον· τοῦτο δ' ἐστὶν ἡ οὐσία καὶ τὸ καθ' ἕκαστον, ὅπερ ἐμφαίνεται ἐν τῇ κατηγορίᾳ τῇ τοιαύτῃ. Θ, 1. περὶ μὲν οὖν τοῦ πρώτως ὄντος καὶ πρὸς ὃ πᾶσαι αἱ ἄλλαι κατηγορίαι τοῦ ὄντος ἀναφέρονται εἴρηται, περὶ τῆς οὐσίας. Ceterum hae categoriae nusquam a principiis certis derivantur, sed velut postulata ubique supponuntur; neque de omnibus accurate exposuit Aristoteles, ut multum iam inter antiquos de iis dissensum sit, v. Dexipp. in Schol. Arist. p. 39 b. 34. *σχεδὸν γὰρ κατανενόηκα ὡς οὔτε πλείους ἀντιλογίαι εἰς ἑτέραν ὑπόθεσιν γεγόνασιν οὔτε μείζους ἀγῶνες κεκίνηνται οὐ μόνον τοῖς Στωϊκοῖς καὶ Πλατωνικοῖς, σαλεύειν ἐπιχειροῦσι ταύτας τὰς Ἀριστοτέλους κατηγορίας, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τοῖς Περιπατητικοῖς πρὸς ἑαυτούς, τοῖς μὲν μᾶλλον ἐφικνεῖσθαι ταῖς διανοίαις τἀνδρὸς ὑπειληφόσι, τοῖς δ' εὐπορώτερον λύειν οἰομένοις τὰ παρ' ἑτέρων ἀπορούμενα.* Inter recentiores cf. Trendelenburg *Geschichte d. Kategorienlehre, Berl.* 1846, p. 1—195, Bonitz *über die Kategorien des Aristoteles, Sitzungsber. d. philos.-histor. Cl. d. Wien. Ak. d. W.* X, p. 591—645.

De interpret. 4. *Ἔστι δὲ λόγος ἅπας μὲν σημαντικός, ἀποφαντικὸς δὲ οὐ πᾶς, ἀλλ' ἐν ᾧ τὸ ἀληθεύειν ἢ ψεύδεσθαι ὑπάρχει. οὐκ ἐν ἅπασι δὲ ὑπάρχει, οἷον ἡ εὐχὴ λόγος μέν, ἀλλ' οὔτε ἀληθὴς οὔτε ψευδής. οἱ μὲν οὖν ἄλλοι ἀφείσθωσαν· ῥητορικῆς γὰρ ἢ ποιητικῆς οἰκειοτέρα ἡ σκέψις· ὁ δὲ ἀποφαντικὸς τῆς νῦν θεωρίας* [a]. 5. *Ἔστι δὲ εἷς πρῶτος λόγος ἀποφαντικὸς κατάφασις, εἶτα ἀπόφασις· οἱ δ' ἄλλοι πάντες συνδέσμῳ εἷς. ἀνάγκη δὲ πάντα λόγον ἀποφαντικὸν ἐκ ῥήματος εἶναι ἢ πτώσεως ῥήματος· καὶ γὰρ ὁ τοῦ ἀνθρώπου λόγος, ἐὰν μὴ τὸ ἔστιν ἢ ἦν ἢ ἔσται ἤ τι τοιοῦτον προστεθῇ, οὔπω λόγος ἀποφαντικός* [b]. 6. *Κατάφασίς δέ ἐστιν ἀπόφανσίς τινος κατά τινος, ἀπόφασις δέ ἐστιν ἀπόφανσίς τινος ἀπό τινος* [c]. 318

a) Secus faciebant Stoici, qui logicam suam et de rhetorica et de dialectica quam dicebant esse voluerunt, v. n. 397. *Λόγος ἀποφαντικὸς* s. *ἀπόφανσις* est enuntiatum de eo quod vel esse vel non esse statuitur: quod posteriores iudicium *(Urtheil)* appellave-

runt. De eius rationibus disputatur in libro *περὶ ἑρμηνείας*. — b) *Φάσις* est omnis dictio, *κατάφασις* affirmatio, *ἀπόφασις* negatio. Enuntiatum simplex consistit vel ex verbo vel ex verbo et nomine, cetera enuntiata componuntur ex simplicibus, cf. De Interpr. 10. *ἔσται πᾶσα κατάφασις καὶ ἀπόφασις — ἐξ ὀνόματος καὶ ῥήματος —, ἄνευ δὲ ῥήματος οὐδεμία κατάφασις οὐδὲ ἀπόφασις.* Ib. 2. *ὄνομα μὲν οὖν ἐστὶ φωνὴ σημαντικὴ κατὰ συνθήκην ἄνευ χρόνου, ἧς μηδὲν μέρος ἐστὶ σημαντικὸν κεχωρισμένον· ῥῆμα δέ ἐστι τὸ προσσημαῖνον χρόνον, οὗ μέρος οὐδὲν σημαίνει χωρίς, καὶ ἔστιν ἀεὶ τῶν καθ' ἑτέρου λεγομένων σημεῖον.* De ceteris orationis partibus dixit Poet. 20, cf. J. Classen de Gramm. Gr. prim. p. 59 sq. — c) Affirmatione ita aliquid de aliquo enuntiatur, ut ad id cogitatione referatur, negatione ita ut de eo quasi detrahatur. Rerum enim substantia iudiciis nostris non afficitur, De Interpr. 9. *δῆλον γὰρ ὅτι οὕτως ἔχει τὰ πράγματα, κἂν μὴ ὁ μὲν καταφήσῃ τι ὁ δὲ ἀποφήσῃ· οὐδὲ γὰρ διὰ τὸ καταφαθῆναι ἢ ἀποφαθῆναι ἔσται ἢ οὐκ ἔσται.* Imo veritas nostrorum iudiciorum cernitur in eo, ut cogitatio ipsam aequet naturam rerum, h. e. ea quae re coniuncta sunt cogitando pariter coniungat (*καταφάσκων*), disiuncta disiungat (*ἀποφάσκων*), ibid. *ὁμοίως οἱ λόγοι ἀληθεῖς ὥσπερ τὰ πράγματα.* Met. *Θ*, 10. *τὸ κυριώτατα ὂν ἀληθὲς ἢ ψεῦδος — ἐπὶ τῶν πραγμάτων ἐστὶ τῷ συγκεῖσθαι ἢ διῃρῆσθαι, ὥστε ἀληθεύει μὲν ὁ τὸ διῃρημένον οἰόμενος διῃρῆσθαι καὶ τὸ συγκείμενον συγκεῖσθαι, ἔψευσται δὲ ὁ ἐναντίως ἔχων ἢ τὰ πράγματα. — οὐ γὰρ διὰ τὸ ἡμᾶς οἴεσθαι ἀληθῶς σε λευκὸν εἶναι εἶ σὺ λευκός, ἀλλὰ διὰ τὸ σὲ εἶναι λευκὸν ἡμεῖς οἱ φάντες τοῦτο ἀληθεύομεν.*

314 **Analyt. pr. I, 1.** *Πρότασις μὲν οὖν ἐστὶ λόγος καταφατικὸς ἢ ἀποφατικός τινος κατά τινος* [a]. *οὗτος δὲ ἢ καθόλου ἢ ἐν μέρει ἢ ἀδιόριστος. λέγω δὲ καθόλου μὲν τὸ παντὶ ἢ μηδενὶ ὑπάρχειν ἢ μὴ ὑπάρχειν, ἀδιόριστον δὲ τὸ ὑπάρχειν ἢ μὴ ὑπάρχειν ἄνευ τοῦ καθόλου, ἢ κατὰ μέρος, οἷον τὸ τῶν ἐναντίων εἶναι τὴν αὐτὴν ἐπιστήμην ἢ τὸ τὴν ἡδονὴν μὴ εἶναι ἀγαθόν. διαφέρει δὲ ἡ ἀποδεικτικὴ πρότασις τῆς διαλεκτικῆς* [b], *ὅτι ἡ μὲν ἀποδεικτικὴ λῆψις θατέρου μορίου τῆς ἀντιφάσεώς ἐστιν (οὐ γὰρ ἐρωτᾷ, ἀλλὰ λαμβάνει ὁ ἀποδεικνύων), ἡ δὲ διαλεκτικὴ ἐρώτησις ἀντιφάσεώς ἐστιν. οὐδὲν δὲ διοίσει πρὸς τὸ γενέσθαι τὸν ἑκατέρου συλλογισμόν· καὶ γὰρ ὁ ἀποδεικνύων καὶ ὁ ἐρωτῶν συλλογίζεται λαβών τι κατά τι-*

νος ὑπάρχειν ἢ μὴ ὑπάρχειν [c]. ὥστε ἔσται συλλογιστικὴ μὲν πρότασις ἁπλῶς κατάφασις ἢ ἀπόφασίς τινος κατά τινος τὸν εἰρημένον τρόπον, ἀποδεικτικὴ δέ, ἐὰν ἀληθὴς ᾖ καὶ διὰ τῶν ἐξ ἀρχῆς ὑποθέσεων εἰλημμένη, διαλεκτικὴ δὲ πυνθανομένῳ μὲν ἐρώτησις ἀντιφάσεως, συλλογιζομένῳ δὲ λῆψις τοῦ φαινομένου καὶ ἐνδόξου, καθάπερ ἐν τοῖς Τοπικοῖς εἴρηται [d]. Met. Γ, 3. τὸ αὐτὸ ἅμα ὑπάρχειν τε καὶ μὴ ὑπάρχειν ἀδύνατον τῷ αὐτῷ καὶ κατὰ τὸ αὐτό, — αὕτη δὴ πασῶν ἐστὶ βεβαιοτάτη τῶν ἀρχῶν· — ἀδύνατον γὰρ ὁντιναοῦν ταὐτὸν ὑπολαμβάνειν εἶναι καὶ μὴ εἶναι· — — διὸ πάντες οἱ ἀποδεικνύντες εἰς ταύτην ἀνάγουσιν ἐσχάτην δόξαν.

a) *Πρότασις* a verbo *προτείνειν* vel *προτείνεσθαι* est propositio ad conclusionem inde efficiendam praemissa. Omnem de conclusionibus doctrinam a se et fundatam et elaboratam esse ipse Aristoteles dicit Soph. El. 34. *ταύτης δὲ τῆς πραγματείας οὐ τὸ μὲν ἦν τὸ δ' οὐκ ἦν προεξειργασμένον, ἀλλ' οὐδὲν παντελῶς ὑπῆρχεν,* et paulo post: *καὶ περὶ μὲν τῶν ῥητορικῶν ὑπῆρχε πολλὰ καὶ παλαιὰ τὰ λεγόμενα, περὶ δὲ τοῦ συλλογίζεσθαι παντελῶς οὐδὲν εἴχομεν πρότερον ἄλλο λέγειν, ἀλλ' ἢ τριβῇ ζητοῦντες πολὺν χρόνον ἐπονοῦμεν.* — b) *Διαλεκτικὴ πρότασις* est quae a probabilibus, *ἀποδεικτικὴ* quae a necessariis proficiscitur, nam *ἀπόδειξις* est demonstratio scientiae. Ad sequentia notandum *ἀντίφασιν* dici si quid simul et affirmatur et negatur, ut nonnisi alterutrum verum esse possit, cf. De Interpr. 6, Anal. post. I, 2. *διαλεκτικὴ μὲν (πρότασις) ἡ ὁμοίως λαμβάνουσα ὁποτερονοῦν, ἀποδεικτικὴ δὲ ἡ ὡρισμένως θάτερον, ὅτι ἀληθές. — ἀντίφασις δὲ ἀντίθεσις ἧς οὐκ ἔστι μεταξὺ καθ' αὑτήν,* h. e. ubi tertium non datur. Inde summum illud omnis demonstrationis apodicticae principium quod dicitur contradictionis, cf. Met. l. c. — c) *Συλλογίζεσθαι* proprie est computando vel ratiocinando coniungere, cf. Plat. Phileb. p. 41 C. *συλλογίζου δὴ τὸ γιγνόμενον ἐν τούτοις* h. e. in unum collige quae ex duabus sententiis positis sequuntur. Aristoteles *συλλογισμὸν* ab ampliore hac potestate ad eam concludendi formam revocavit, in qua tres notiones ita inter se connectuntur sibique subiiciuntur, ut interposita media tertia et prima in unum enuntiatum colligi possint. Latini syllogismum nonnunquam *ratiocinationem* appellant, cf. Cic. De Invent. I, 33, Quintil. V, 10, VII, 8. — d) *Τόποι* dicuntur loci communes ad persuadendum accommodati, quibus utitur et dialec-

etica et rhetorica, v. Rhet. I, 1. *ἡ ῥητορική ἐστιν ἀντίστροφος τῇ διαλεκτικῇ· ἀμφότεραι γὰρ περὶ τοιούτων τινῶν εἰσὶν ἃ κοινὰ τρόπον τινὰ ἁπάντων ἐστὶ γνωρίζειν καὶ οὐδεμιᾶς ἐπιστήμης ἀφωρισμένης.* Ib. 2. *λέγω γὰρ διαλεκτικούς τε καὶ ῥητορικοὺς συλλογισμοὺς εἶναι περὶ ὧν τοὺς τόπους λέγομεν· οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ κοινῇ περὶ δικαίων καὶ φυσικῶν καὶ περὶ πολιτικῶν καὶ περὶ πολλῶν διαφερόντων εἴδει.* Inde dicta *τὰ Τοπικά,* quibus propositum est *μέθοδον εὑρεῖν, ἀφ' ἧς δυνησόμεθα συλλογίζεσθαι περὶ παντὸς τοῦ προτεθέντος προβλήματος ἐξ ἐνδόξων,* Top. I, 1.

315 **Anal. pr. I, 1.** *Συλλογισμὸς δέ ἐστι λόγος ἐν ᾧ τεθέντων τινῶν ἕτερόν τι τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει τῷ ταῦτα εἶναι. λέγω δὲ τῷ ταῦτα εἶναι τὸ διὰ ταῦτα συμβαίνειν, τὸ δὲ διὰ ταῦτα συμβαίνειν τὸ μηδενὸς ἔξωθεν ὅρου προσδεῖν πρὸς τὸ γενέσθαι τὸ ἀναγκαῖον* [a]. *τέλειον μὲν οὖν καλῶ συλλογισμὸν τὸν μηδενὸς ἄλλου προσδεόμενον παρὰ τὰ εἰλημμένα πρὸς τὸ φανῆναι τὸ ἀναγκαῖον, ἀτελῆ δὲ τὸν προσδεόμενον ἢ ἑνὸς ἢ πλειόνων, ἃ ἔστι μὲν ἀναγκαῖα διὰ τῶν ὑποκειμένων ὅρων* [b], *οὐ μὴν εἴληπται διὰ προτάσεων.* 4. *Ὅταν οὖν ὅροι τρεῖς οὕτως ἔχωσι πρὸς ἀλλήλους, ὥστε τὸν ἔσχατον ἐν ὅλῳ εἶναι τῷ μέσῳ καὶ τὸν μέσον ἐν ὅλῳ τῷ πρώτῳ ἢ εἶναι ἢ μὴ εἶναι, ἀνάγκη τῶν ἄκρων εἶναι συλλογισμὸν τέλειον. καλῶ δὲ μέσον μὲν ὃ καὶ αὐτὸ ἐν ἄλλῳ καὶ ἄλλο ἐν τούτῳ ἐστίν, ὃ καὶ τῇ θέσει γίγνεται μέσον· ἄκρα δὲ τὸ αὐτὸ ἐν ἄλλῳ ὂν καὶ ἐν ᾧ ἄλλο ἐστίν. εἰ γὰρ τὸ Α κατὰ παντὸς τοῦ Β καὶ τὸ Β κατὰ παντὸς τοῦ Γ, ἀνάγκη τὸ Α κατὰ παντὸς τοῦ Γ κατηγορεῖσθαι. — καλῶ δὲ τὸ τοιοῦτον τὸ σχῆμα πρῶτον* [c]. 5. *Ὅταν δὲ τὸ αὐτὸ τῷ μὲν παντὶ τῷ δὲ μηδενὶ ὑπάρχῃ, ἢ ἑκατέρῳ παντὶ ἢ μηδενί, τὸ μὲν σχῆμα τὸ τοιοῦτον καλῶ δεύτερον, μέσον δὲ ἐν αὐτῷ λέγω τὸ κατηγορούμενον ἀμφοῖν. — τίθεται δὲ τὸ μέσον ἔξω μὲν τῶν ἄκρων, πρῶτον δὲ τῇ θέσει. τέλειος μὲν οὖν οὐκ ἔσται συλλογισμὸς οὐδαμῶς ἐν τούτῳ τῷ σχήματι, δυνατὸς δ' ἔσται καὶ καθόλου καὶ μὴ καθόλου τῶν ὅρων ὄντων* [d]. 6. *Ἐὰν δὲ τῷ αὐτῷ*

τὸ μὲν παντὶ τὸ δὲ μηδενὶ ὑπάρχῃ, ἢ ἄμφω παντὶ ἢ μηδενί, τὸ μὲν σχῆμα τὸ τοιοῦτον καλῶ τρίτον, μέσον δ' ἐν αὐτῷ λέγω καθ' οὗ ἄμφω τὰ κατηγορούμενα, ἄκρα δὲ τὰ κατηγορούμενα. — τίθεται δὲ τὸ μέσον ἔξω μὲν τῶν ἄκρων, ἔσχατον δὲ τῇ θέσει. τέλειος μὲν οὖν οὐ γίγνεται συλλογισμὸς οὐδ' ἐν τούτῳ τῷ σχήματι, δυνατὸς δ' ἔσται καὶ καθόλου καὶ μὴ καθόλου τῶν ὅρων ὄντων πρὸς τὸ μέσον [c].

a) Gellius N. A. XV, 26 eam definitionem sic interpretatur: *Syllogismus est oratio, in qua consensis quibusdam et concessis aliud quid quam quae concessa sint per ea quae concessa sunt necessario conficitur.* *Συμβαίνειν* in conclusione dicuntur quae necessario consequuntur. Id quod iusta ratiocinatione ex propositione et assumtione colligitur dicitur *συμπέρασμα*, Analyt. pr. I, 9, II, 6, post. II, 10. — b) Anal. pr. I, 1. *Ὅρον* (terminum) *δὲ καλῶ εἰς ὃν διαλύεται ἡ πρότασις, οἷον τό τε κατηγορούμενον καὶ τὸ καθ' οὗ κατηγορεῖται* h. e. praedicatum et subiectum. Adde quod praecipit Cat. 5 ad omnem syllogisticam gravissimum: *ὅσα κατὰ τοῦ κατηγορουμένου λέγεται πάντα καὶ κατὰ τοῦ ὑποκειμένου ῥηθήσεται*, cf. Anal. pr. I, 27. 28, Top. IV, 1. Propositionibus igitur in terminos h. e. in subiectum et praedicatum solutis quicquid de praedicato dicitur etiam de subiecto dicetur: unde iam quomodo conclusio fiat apparet. Exemplo sint haec: Omnes homines sunt mortales, Cajus est homo, ergo Caius mortalis est. — c) Ubi tres duarum enuntiationum termini ita habent, ut tertius medio, medius primo tanquam generi subiiciatur, primus et tertius novam enuntiationis rationem inibunt, ut primus de tertio necessario enuntietur. *Ἐν ὅλῳ εἶναι τῷ μέσῳ* significat alterum terminum tanquam partem alteri tanquam generi esse subiectum. Medius terminus vocatur cum quod hac quidem in figura medium occupat locum, tum quod omnibus in figuris in hac notione quasi in media reliquae notiones conveniunt, cf. Anal. pr. I, 32. *μέσον δὲ θετέον τῶν ὅρων τὸν ἐν ἀμφοτέραις ταῖς προτάσεσι λεγόμενον*: unde omnino multis in locis Aristoteli *τὸ μέσον* dicitur ea notio generalis, unde velut ex termino medio concludatur aliquid, cf. Anal. post. II, 2. *συμβαίνει ἄρα ἐν ἁπάσαις ταῖς ζητήσεσι ζητεῖν ἢ εἰ ἔστι μέσον ἢ τί ἐστι τὸ μέσον. τὸ μὲν γὰρ αἴτιον τὸ μέσον, ἐν ἅπασι δὲ τοῦτο ζητεῖται.* *Ἄκρα* sunt termini extremi: quorum alter summum locum obtinet, ut reliquas notiones tanquam subiectas complectatur (*ἐν ᾧ ἄλλο ἐστίν*), alter infimum, ut reliquis sit subiectus (*ἐν ἄλλῳ ὄν*).

Hinc terminorum extremorum ille, qui latior est, dicitur terminus *maior*, hic, qui angustior est, terminus *minor*. — d) Secundae figurae exemplum esto hoc: Quicquid vivit movetur, nullus lapis movetur, ergo nullus lapis vivit. Medius terminus reliquis generalior est et primo propterea loco ponitur. Ceterum cf. quae leguntur c. 5 extr. *δῆλον δὲ καὶ ὅτι πάντες ἀτελεῖς εἰσὶν οἱ ἐν τούτῳ τῷ σχήματι συλλογισμοί (πάντες γὰρ ἐπιτελοῦνται προσλαμβανομένων τινῶν, ἃ ἢ ἐνυπάρχει τοῖς ὅροις ἐξ ἀνάγκης ἢ τίθενται ὡς ὑποθέσεις, οἷον ὅταν διὰ τοῦ ἀδυνάτου δεικνύωμεν), καὶ ὅτι οὐ γίγνεται καταφατικὸς συλλογισμὸς διὰ τούτου τοῦ σχήματος, ἀλλὰ πάντες στερητικοί, καὶ οἱ καθόλου καὶ οἱ κατὰ μέρος.* — e) In tertia igitur figura terminus medius et propositionis et assumtionis subiectum est (*τῷ αὐτῷ ὑπάρχει, μέσον καθ' οὗ ἄμφω τὰ κατηγορούμενα*). Iam cum subiectum praedicato angustius esse soleat neque unquam latius, sequitur ut in hac figura terminus medius et propositionis et assumtionis praedicato angustior sit et in trium ex quibus concluditur notionum ordine ultimum locum teneat (*ἔξω μὲν τῶν ἄκρων, ἔσχατον δὲ τῇ θέσει*). Exemplum hoc esto: Omne quadratum re ctos angulos habet, omne quadratum parallelogrammum est, sunt parallelogramma quae rectos angulos habent. Adde quae leguntur c. 6 extr. *φανερὸν δὲ καὶ ὅτι πάντες ἀτελεῖς εἰσὶν οἱ ἐν τούτῳ τῷ σχήματι συλλογισμοί (πάντες γὰρ τελειοῦνται προσλαμβανομένων τινῶν) καὶ ὅτι συλλογίσασθαι τὸ καθόλου διὰ τούτου τοῦ σχήματος οὐκ ἔσται, οὔτε στερητικὸν οὔτε καταφατικόν.*

316 **Top. I, 12.** *Ἐπαγωγὴ δὲ ἡ ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστον ἐπὶ τὰ καθόλου ἔφοδος, οἷον εἰ ἔστι κυβερνήτης ὁ ἐπιστάμενος περὶ ἕκαστον ἄριστος. ἔστι δ' ἡ μὲν ἐπαγωγὴ πιθανώτερον καὶ σαφέστερον καὶ κατὰ τὴν αἴσθησιν γνωριμώτερον καὶ τοῖς πολλοῖς κοινόν, ὁ δὲ συλλογισμὸς βιαστικώτερον καὶ πρὸς τοὺς ἀντιλογικοὺς ἐνεργέστερον* [a]. **Anal. pr. I, 31.** *Ὅτι δ' ἡ διὰ τῶν γενῶν διαίρεσις μικρόν τι μόριόν ἐστι τῆς εἰρημένης μεθόδου, ῥᾴδιον ἰδεῖν· ἔστι γὰρ ἡ διαίρεσις οἷον ἀσθενὴς συλλογισμός· ὃ μὲν γὰρ δεῖ δεῖξαι αἰτεῖται, συλλογίζεται δ' ἀεί τι τῶν ἄνωθεν. πρῶτον δ' αὐτὸ τοῦτο ἐλελήθει τοὺς χρωμένους αὐτῇ πάντας, καὶ πείθειν ἐπεχείρουν ὡς ὄντος δυνατοῦ περὶ οὐσίας ἀπόδειξιν γίγνεσθαι καὶ τοῦ τί ἐστιν. ὥστ' οὔτε ὅ τι ἐνδέχεται συλλογίσα-*

σθαι διαιρούμενοι ξυνίεσαν, οὔτε ὅτι οὕτως ἐνεδέχετο ὥσπερ εἰρήκαμεν [b].

a) Inductione Socrates potissimum utebatur, v. n. 201. 202. Ad concludendi rationem inductio revocatur Anal. pr. II, 23. *Ἐπαγωγὴ μὲν οὖν ἐστὶ καὶ ὁ ἐξ ἐπαγωγῆς συλλογισμὸς τὸ διὰ τοῦ ἑτέρου θάτερον ἄκρον τῷ μέσῳ συλλογίσασθαι, οἷον εἰ τῶν ΑΓ μέσον τὸ Β, διὰ τοῦ Γ δεῖξαι τὸ Α τῷ Β ὑπάρχειν· οὕτω γὰρ ποιούμεθα τὰς ἐπαγωγάς. — δεῖ δὲ νοεῖν τὸ Γ τὸ ἐξ ἁπάντων τῶν καθ' ἕκαστον συγκείμενον· ἡ γὰρ ἐπαγωγὴ διὰ πάντων.* Cf. quae sequuntur ibidem: *Τρόπον τινὰ ἀντίκειται ἡ ἐπαγωγὴ τῷ συλλογισμῷ· ὁ μὲν γὰρ διὰ τοῦ μέσου τὸ ἄκρον τῷ τρίτῳ δείκνυσιν, ἡ δὲ διὰ τοῦ τρίτου τὸ ἄκρον τῷ μέσῳ. φύσει μὲν οὖν πρότερος καὶ γνωριμώτερος ὁ διὰ τοῦ μέσου συλλογισμός, ἡμῖν δ' ἐναργέστερος ὁ διὰ τῆς ἐπαγωγῆς.* — b) Haec ad Platonem respiciunt, qui divisioni fere tantum tribuebat quantum Aristoteles syllogismo, cf. n. 262. Platonem respicit etiam in hisce, Eth. N. I, 2. *μὴ λανθανέτω δ' ἡμᾶς ὅτι διαφέρουσιν οἱ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν λόγοι καὶ οἱ ἐπὶ τὰς ἀρχάς. εὖ γὰρ καὶ Πλάτων ἠπόρει τοῦτο καὶ ἐζήτει πότερον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἢ ἐπὶ τὰς ἀρχάς ἐστιν ἡ ὁδός, ὥσπερ ἐν τῷ σταδίῳ ἀπὸ τῶν ἀθλοθετῶν ἐπὶ τὸ πέρας ἢ ἀνάπαλιν. ἀρκτέον μὲν οὖν ἀπὸ τῶν γνωρίμων, ταῦτα δὲ διττῶς· τὰ μὲν γὰρ ἡμῖν τὰ δ' ἁπλῶς:* ubi illa demonstratio, quae ab iis quae nobis probantur ascendit ad summa principia, est inductio.

Analyt. post. I, 1. Πᾶσα διδασκαλία καὶ πᾶσα μά- 317
θησις διανοητικὴ [a] ἐκ προϋπαρχούσης γίγνεται γνώσεως. φανερὸν δὲ τοῦτο θεωροῦσιν ἐπὶ πασῶν· αἵ τε γὰρ μαθηματικαὶ τῶν ἐπιστημῶν διὰ τούτου τοῦ τρόπου παραγίγνονται καὶ τῶν ἄλλων ἑκάστη τεχνῶν. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοὺς λόγους οἵ τε διὰ συλλογισμῶν καὶ οἱ δι' ἐπαγωγῆς· ἀμφότεροι γὰρ διὰ προγιγνωσκομένων ποιοῦνται τὴν διδασκαλίαν, οἱ μὲν λαμβάνοντες ὡς παρὰ ξυνιέντων, οἱ δὲ δεικνύντες τὸ καθόλου διὰ τοῦ δῆλον εἶναι τὸ καθ' ἕκαστον. **Ib. 2.** Ἐπίστασθαι δὲ οἰόμεθ' ἕκαστον ἁπλῶς, — — ὅταν τήν τ' αἰτίαν οἰώμεθα γιγνώσκειν δι' ἣν τὸ πρᾶγμά ἐστιν, ὅτι ἐκείνου αἰτία ἐστί, καὶ μὴ ἐνδέχεσθαι τοῦτ' ἄλλως ἔχειν. — — εἰ μὲν οὖν καὶ ἕτερός ἐστι τοῦ ἐπίστασθαι τρόπος, ὕστερον ἐροῦμεν [b], φαμὲν δὲ καὶ δι'

ἀποδείξεως εἰδέναι. ἀπόδειξιν δὲ λέγω συλλογισμὸν ἐπιστημονικόν. ἐπιστημονικὸν δὲ λέγω καθ' ὃν τῷ ἔχειν αὐτὸν ἐπιστάμεθα. εἰ τοίνυν ἐστὶ τὸ ἐπίστασθαι οἷον ἔθεμεν, ἀνάγκη καὶ τὴν ἀποδεικτικὴν ἐπιστήμην ἐξ ἀληθῶν τ' εἶναι καὶ πρώτων καὶ ἀμέσων καὶ γνωριμωτέρων καὶ προτέρων καὶ αἰτίων τοῦ συμπεράσματος· οὕτω γὰρ ἔσονται καὶ αἱ ἀρχαὶ οἰκεῖαι τοῦ δεικνυμένου [c]. συλλογισμὸς μὲν γὰρ ἔσται καὶ ἄνευ τούτων, ἀπόδειξις δ' οὐκ ἔσται· οὐ γὰρ ποιήσει ἐπιστήμην. ἀληθῆ μὲν οὖν δεῖ εἶναι, ὅτι οὐκ ἔστι τὸ μὴ ὂν ἐπίστασθαι, οἷον ὅτι ἡ διάμετρος σύμμετρος. ἐκ πρώτων δ' ἀναποδείκτων, ὅτι οὐκ ἐπιστήσεται μὴ ἔχων ἀπόδειξιν αὐτῶν· τὸ γὰρ ἐπίστασθαι ὧν ἀπόδειξίς ἐστι μὴ κατὰ συμβεβηκός, τὸ ἔχειν ἀπόδειξίν ἐστιν. αἴτιά τε καὶ γνωριμώτερα δεῖ εἶναι καὶ πρότερα, αἴτια μὲν ὅτι τότε ἐπιστάμεθα ὅταν τὴν αἰτίαν εἰδῶμεν, καὶ πρότερα, εἴπερ αἴτια, καὶ προγιγνωσκόμενα οὐ μόνον τὸν ἕτερον τρόπον τῷ ξυνιέναι, ἀλλὰ καὶ τῷ εἰδέναι ὅτι ἔστιν. πρότερα δ' ἐστὶ καὶ γνωριμώτερα διχῶς· οὐ γὰρ ταὐτὸν πρότερον τῇ φύσει καὶ πρὸς ἡμᾶς πρότερον, οὐδὲ γνωριμώτερον καὶ ἡμῖν γνωριμώτερον. λέγω δὲ πρὸς ἡμᾶς μὲν πρότερα καὶ γνωριμώτερα τὰ ἐγγύτερον τῆς αἰσθήσεως, ἁπλῶς δὲ πρότερα καὶ γνωριμώτερα τὰ πορρώτερον. ἔστι δὲ πορρωτάτω μὲν τὰ καθόλου μάλιστα, ἐγγυτάτω δὲ τὰ καθ' ἕκαστα· καὶ ἀντίκειται ταῦτ' ἀλλήλοις [d].

a) *Μάθησις διανοητική* videtur opponi experientiae, quippe quae rationum ignara sit, Met. *A*, 1. *οἱ μὲν γὰρ ἔμπειροι τὸ ὅτι μὲν ἴσασι, διότι δ' οὐκ ἴσασι.* — b) Cf. Anal. post. I, 3. *Ἐνίοις μὲν οὖν διὰ τὸ δεῖν τὰ πρῶτα ἐπίστασθαι οὐ δοκεῖ ἐπιστήμη εἶναι, τοῖς δ' εἶναι μέν, πάντων μέντοι ἀποδείξεις εἶναι. — — ἡμεῖς δέ φαμεν οὔτε πᾶσαν ἐπιστήμην ἀποδεικτικὴν εἶναι, ἀλλὰ τὴν τῶν ἀμέσων ἀναπόδεικτον. καὶ τοῦθ' ὅτι ἀναγκαῖον, φανερόν· εἰ γὰρ ἀνάγκη μὲν ἐπίστασθαι τὰ πρότερα καὶ ἐξ ὧν ἡ ἀπόδειξις, ἵσταται δέ ποτε τὰ ἄμεσα, ταῦτ' ἀναπόδεικτα ἀνάγκη εἶναι· ταῦτά τ' οὖν οὕτω λέγομεν, καὶ οὐ μόνον ἐπιστήμην, ἀλλὰ καὶ ἀρχὴν ἐπιστήμης εἶναί τινά φαμεν, ᾗ τοὺς ὅρους γνωρίζομεν,* cf. n. 318. *Ἄμεσα* quae dicantur significat in iis quae sequuntur I, 2: *ἀρχὴ δ' ἐστὶν ἀποδείξεως*

πρότασις ἄμεσος, ἄμεσος δὲ ἧς μή ἐστιν ἄλλη προτέρα. Esse quaedam quae per se certa sint et necessaria, unde omnis scientia pendeat, hoc valet per omnem philosophiam Aristotelis, v. Anal. post. I, 14 sqq. *τὰ δ' ἄπειρα οὐκ ἔστι διεξελθεῖν νοοῦντα.* Postulatur ut sint extremae notiones, et summae et infimae. Infimae sunt individuorum, Anal. pr. I, 27, summae eae quae sunt generales et necessariae, in quibus versatur *νοῦς* et scientia *ἡ ἀναπόδεικτος* h. e. quae proficiscitur a principiis et summis et necessariis, v. Anal. post. I, 33. *τὸ δ' ἐπιστητὸν καὶ ἐπιστήμη διαφέρει τοῦ δοξαστοῦ καὶ δόξης, ὅτι ἡ μὲν ἐπιστήμη καθόλου καὶ δι' ἀναγκαίων, τὸ δ' ἀναγκαῖον οὐκ ἐνδέχεται ἄλλως ἔχειν. ἔστι δέ τινα ἀληθῆ μὲν καὶ ὄντα, ἐνδεχόμενα δὲ καὶ ἄλλως ἔχειν. δῆλον οὖν ὅτι περὶ μὲν ταῦτα ἐπιστήμη οὐκ ἔστιν· εἴη γὰρ ἂν ἀδύνατα ἄλλως ἔχειν τὰ δυνατὰ ἄλλως ἔχειν. ἀλλὰ μὴν οὐδὲ νοῦς· λέγω γὰρ νοῦν ἀρχὴν ἐπιστήμης. οὐδ' ἐπιστήμη ἀναπόδεικτος· τοῦτο δ' ἐστὶν ὑπόληψις τῆς ἀμέσου προτάσεως. ἀληθὴς δ' ἐστὶ νοῦς καὶ ἐπιστήμη καὶ δόξα καὶ τὸ διὰ τούτων λεγόμενον· ὥστε λείπεται δόξαν εἶναι περὶ τὸ ἀληθὲς μὲν ἢ ψεῦδος, ἐνδεχόμενον δὲ καὶ ἄλλως ἔχειν. τοῦτο δ' ἐστὶν ὑπόληψις τῆς ἀμέσου προτάσεως καὶ μὴ ἀναγκαίας.* — c) Eam regulam spectare videtur, qua postulatur ut principium demonstrationis ei scientiae proprium sit, in qua proponatur demonstratio, Anal. post. I, 7. *οὐκ ἄρα ἔστιν ἐξ ἄλλου γένους μεταβάντα δεῖξαι· — ἐκ γὰρ τοῦ αὐτοῦ γένους ἀνάγκη τὰ ἄκρα καὶ τὰ μέσα εἶναι.* Ad sequentia cf. n. 314. — d) Quoniam vere scire est causas scire, causae scientiam antecedant necesse est. Ita autem antecedunt, ut aut natura aut nobis priores sint. Quae sensus feriunt et in oculos incurrunt (*τὰ πρότερα τῇ φύσει*), ea a nobis quam proxime absunt h. e. nobis priora et notiora. Illud autem generale, quo rei ratio et natura continetur, a nobis remotissimum est, cf. Met. *Δ*, 11. *κατὰ μὲν γὰρ τὸν λόγον τὰ καθόλου πρότερα, κατὰ δὲ τὴν αἴσθησιν τὰ καθ' ἕκαστα.*

Analyt. post. II, 3. Αἱ ἀρχαὶ τῶν ἀποδείξεων ὁρι- 318
σμοὶ — ἀναπόδεικτοι. — ὁρισμὸς μὲν γὰρ τοῦ τί ἐστι καὶ οὐσίας· αἱ δ' ἀποδείξεις φαίνονταί πᾶσαι ὑποτιθέμεναι καὶ λαμβάνουσαι τὸ τί ἐστιν, οἷον αἱ μαθηματικαὶ τί μονὰς καὶ τί τὸ περιττόν, καὶ αἱ ἄλλαι ὁμοίως [a]. **Ib. 10.** Ὁρισμὸς δ' ἐπειδὴ λέγεται εἶναι λόγος τοῦ τί ἐστι, φανερὸν ὅτι ὁ μέν τις ἔσται λόγος τοῦ τί σημαίνει τὸ ὄνομα ἢ λόγος ἕτερος ὀνοματώδης. — ἄλλος δ' ἐστὶν ὅρος λόγος ὁ δηλῶν διὰ τί ἐστιν. ὥστε ὁ μὲν πρότερος σημαίνει μὲν

δείκνυσι δ' οὔ [b], ὁ δ' ὕστερος φανερὸν ὅτι ἔσται οἷον ἀπόδειξις τοῦ τί ἐστι, τῇ θέσει διαφέρων τῆς ἀποδείξεως. διαφέρει γὰρ εἰπεῖν διὰ τί βροντᾷ καὶ τί ἐστι βροντή· ἐρεῖ γὰρ οὕτω μὲν διότι ἀποσβέννυται τὸ πῦρ ἐν τοῖς νέφεσι, τί δ' ἐστὶ βροντή; ψόφος ἀποσβεννυμένου πυρὸς ἐν νέφεσιν, ὥστε ὁ αὐτὸς λόγος ἄλλον τρόπον λέγεται, καὶ ὡδὶ μὲν ἀπόδειξις συνεχὴς ὡδὶ δὲ ὁρισμός [c]. **Top. I, 8.** Ὁ ὁρισμὸς ἐκ γένους καὶ διαφορῶν ἐστίν [d].

a) Ὁρισμὸς dicitur a definitione notionum, quibus continetur generalis rerum substantia, cf. ib. p. 90 b, 16. *ὁ ὁρισμὸς οὐσίας τις γνωρισμός.* Definiendo igitur circumscribitur et terminatur illud generale, ad quod omnis scientia et demonstratio recurrit et quod ipsum neque demonstrari neque conclusione effici potest, cf. n. 317, Anal. post. II, 8. *ὥστε συλλογισμὸς μὲν τοῦ τί ἐστιν οὐ γίγνεται οὐδ' ἀπόδειξις, δῆλον μέντοι διὰ συλλογισμοῦ καὶ δι' ἀποδείξεως.* Ib. 9. *ὥστε δῆλον ὅτι καὶ τῶν τί ἐστι τὰ μὲν ἄμεσα καὶ ἀρχαί εἰσιν, ἃ καὶ εἶναι καὶ τί ἐστιν ὑποθέσθαι δεῖ ἢ ἄλλον τρόπον φανερὰ ποιῆσαι.* — b) Eo enim differt definitio nominis et definitio rei, quod illa significat tantummodo quid rei sit, neque semper rem vere existentem spectat, cum nomina sint etiam rerum ficticiarum, Anal. post. II, 7. *ἀνάγκη γὰρ τὸν εἰδότα τὸ τί ἐστιν ἄνθρωπος ἢ ἄλλο ὁτιοῦν εἰδέναι καὶ ὅτι ἔστιν· τὸ γὰρ μὴ ὂν οὐδεὶς οἶδεν ὅ τι ἐστίν, ἀλλὰ τί μὲν σημαίνει ὁ λόγος ἢ τὸ ὄνομα, ὅταν εἴπω τραγέλαφος, τί δ' ἐστι τραγέλαφος ἀδύνατον εἰδέναι,* et in sequentibus: *τί μὲν γὰρ σημαίνει τὸ τρίγωνον ἔλαβεν ὁ γεωμέτρης, ὅτι δ' ἔστι δείκνυσιν.* — c) Cf. Anal. post. II, 8. *Ταὐτὸν τὸ εἰδέναι τί ἐστι καὶ τὸ εἰδέναι τὸ αἴτιον τοῦ τί ἐστι.* Ib. 2. *τί ἐστιν ἔκλειψις; στέρησις φωτὸς ἀπὸ σελήνης ὑπὸ γῆς ἀντιφράξεως. διὰ τί ἔστιν ἔκλειψις, ἢ διὰ τί ἐκλείπει ἡ σελήνη; διὰ τὸ ἀπολείπειν τὸ φῶς ἀντιφραττούσης τῆς γῆς. τί ἐστι συμφωνία; λόγος ἀριθμῶν ἐν ὀξεῖ ἢ βαρεῖ. διὰ τί συμφωνεῖ τὸ ὀξὺ τῷ βαρεῖ; διὰ τὸ λόγον ἔχειν ἀριθμῶν τὸ ὀξὺ καὶ τὸ βαρύ.* — d) Cf. infra n. 323.

319 **Analyt. post. II, 19.** Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἐνδέχεται ἐπίστασθαι δι' ἀποδείξεως μὴ γιγνώσκοντι τὰς πρώτας ἀρχὰς τὰς ἀμέσους, εἴρηται πρότερον. τῶν δ' ἀμέσων τὴν γνῶσιν, καὶ πότερον ἡ αὐτή ἐστιν ἢ οὐχ ἡ αὐτή, διαπορήσειεν ἄν τις. — — Πάντα δὲ τὰ ζῷα ἔχει δύναμιν σύμφυτον κριτικήν, ἣν καλοῦσιν αἴσθησιν·

ἐνούσης δ' αἰσθήσεως τοῖς μὲν τῶν ζῴων ἐγγίγνεται μονὴ τοῦ αἰσθήματος, τοῖς δ' οὐκ ἐγγίγνεται. ὅσοις μὲν οὖν μὴ ἐγγίγνεται, ἢ ὅλως ἢ περὶ ἃ μὴ ἐγγίγνεται, οὐκ ἔστι τούτοις γνῶσις ἔξω τοῦ αἰσθάνεσθαι· ἐν οἷς δ', ἔνεστι μὴ) αἰσθανομένοις ἔχειν ἔτι ἐν τῇ ψυχῇ. Πολλῶν δὲ τοιούτων γιγνομένων ἤδη διαφορά τις γίγνεται, ὥστε τοῖς μὲν γίγνεσθαι λόγον ἐκ τῆς τῶν τοιούτων μονῆς, τοῖς δὲ μή. Ἐκ μὲν οὖν αἰσθήσεως γίγνεται μνήμη, ὥσπερ λέγομεν, ἐκ δὲ μνήμης πολλάκις τοῦ αὐτοῦ γιγνομένης ἐμπειρία· αἱ γὰρ πολλαὶ μνῆμαι τῷ ἀριθμῷ ἐμπειρία μία ἐστίν [a]. ἐκ δ' ἐμπειρίας ἢ ἐκ παντὸς ἠρεμήσαντος τοῦ καθόλου ἐν τῇ ψυχῇ, τοῦ ἑνὸς παρὰ τὰ πολλά [b], ὃ ἂν ἐν ἅπασιν ἓν ἐνῇ ἐκείνοις τὸ αὐτό, τέχνης ἀρχὴ καὶ ἐπιστήμης, ἐὰν μὲν περὶ γένεσιν, τέχνης, ἐὰν δὲ περὶ τὸ ὄν, ἐπιστήμης. οὔτε δὴ ἐνυπάρχουσιν ἀφωρισμέναι αἱ ἕξεις, οὔτ' ἀπ' ἄλλων ἕξεων γίγνονται γνωστικωτέρων, ἀλλ' ἀπὸ αἰσθήσεως, οἷον ἐν μάχῃ τροπῆς γενομένης ἑνὸς στάντος ἕτερος ἔστη, εἶθ' ἕτερος, ἕως ἐπὶ ἀρχὴν ἦλθεν. ἡ δὲ ψυχὴ ὑπάρχει τοιαύτη οὖσα οἵα δύνασθαι πάσχειν τοῦτο. — Στάντος γὰρ τῶν ἀδιαφόρων ἑνός [c], πρῶτον μὲν ἐν τῇ ψυχῇ καθόλου (καὶ γὰρ αἰσθάνεται μὲν τὸ καθ' ἕκαστον, ἡ δ' αἴσθησις τοῦ καθόλου ἐστίν, οἷον ἀνθρώπου, ἀλλ' οὐ Καλλίου [d] ἀνθρώπου) πάλιν ἐν τούτοις ἵσταται, ἕως ἂν τὰ ἀμερῆ στῇ καὶ τὰ καθόλου, οἷον τοιονδὶ ζῷον, ἕως ζῷον [e]· καὶ ἐν τούτῳ ὡσαύτως. δῆλον δὴ ὅτι ἡμῖν τὰ πρῶτα ἐπαγωγῇ γνωρίζειν ἀναγκαῖον· καὶ γὰρ καὶ αἴσθησις οὕτω τὸ καθόλου ἐμποιεῖ. Ἐπεὶ δὲ τῶν περὶ τὴν διάνοιαν ἕξεων, αἷς ἀληθεύομεν, αἱ μὲν ἀεὶ ἀληθεῖς εἰσίν, αἱ δὲ ἐπιδέχονται τὸ ψεῦδος, οἷον δόξα καὶ λογισμός, ἀληθῆ δ' ἀεὶ ἐπιστήμη καὶ νοῦς, καὶ οὐδὲν ἐπιστήμης ἀκριβέστερον ἄλλο γένος*

---

*) *μὴ* adi. Trendelenb. Elem. Log. Arist. p. 22. Cod. D ap. Bekk. *ἔνεστιν ἢ μή.*

ἢ νοῦς, αἱ δ' ἀρχαὶ τῶν ἀποδείξεων γνωριμώτεραι, ἐπιστήμη δ' ἅπασα μετὰ λόγου ἐστί, τῶν ἀρχῶν ἐπιστήμη μὲν οὐκ ἂν εἴη· ἐπεὶ δ' οὐδὲν ἀληθέστερον ἐνδέχεται εἶναι ἐπιστήμης ἢ νοῦν, νοῦς ἂν εἴη τῶν ἀρχῶν, ἔκ τε τούτων σκοποῦσι καὶ ὅτι ἀποδείξεως ἀρχὴ οὐκ ἀπόδειξις, ὥστ' οὐδ' ἐπιστήμης ἐπιστήμη. εἰ οὖν μηδὲν ἄλλο παρ' ἐπιστήμην γένος ἔχομεν ἀληθές, νοῦς ἂν εἴη ἐπιστήμης ἀρχή [f]).

a) Cf. Met. *A*, 1. *γίγνεται δὲ τέχνη, ὅταν ἐκ πολλῶν τῆς ἐμπειρίας νοημάτων μία καθόλου γένηται περὶ τῶν ὁμοίων ὑπόληψις· τὸ μὲν γὰρ ἔχειν ὑπόληψιν ὅτι Καλλίᾳ κάμνοντι τηνδὶ τὴν νόσον τοδὶ συνήνεγκε καὶ Σωκράτει καὶ καθέκαστον οὕτω πολλοῖς ἐμπειρίας ἐστί, τὸ δ' ὅτι πᾶσι τοῖς τοιοῖσδε κατ' εἶδος ἓν ἀφορισθεῖσι, κάμνουσι τηνδὶ τὴν νόσον, συνήνεγκεν, οἷον τοῖς φλεγματώδεσιν ἢ χολώδεσιν ἢ πυρέττουσι καύσῳ, τέχνης.* — b) *Τὸ ἓν παρὰ τὰ πολλὰ* est unum illud generale, quod in multis rebus inest tanquam commune et quod cogitatione tanquam unum praeter multa separatur. Cave confundas cum ideis Platonis, quae separatim etiam existere a rebus singulis ponebantur, quod ab Aristotele prorsus alienum est, cf. n. 258, not. c, n. 262, not. b, n. 266, not. a. Enimvero apud Aristotelem inde gignitur *τὸ καθόλου*, artis illud atque scientiae principium, h. e. generale illud quod in ipsius rei natura ita inest, ut in omnibus quae eiusdem naturae et notionis sunt rebus singulis necessario inesse debeat, Anal. post. I, 4. *καθόλου δὲ λέγω ὃ ἂν κατὰ παντός τε ὑπάρχῃ καὶ καθ' αὑτὸ καὶ ᾗ αὐτό. φανερὸν ἄρα ὅτι ὅσα καθόλου ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχει τοῖς πράγμασιν*, cf. Prantl l. c. p. 121 sq. — c) Cf. Anal. post. II, 13. *ζητεῖν δὲ δεῖ ἐπιβλέποντα ἐπὶ τὰ ὅμοια καὶ ἀδιάφορα πρῶτον τί ἅπαντα ταὐτὸν ἔχουσιν* h. e. quae ita similia sunt, ut differentiam qua in novas species discedant habeant nullam. — d) Singuli sensus in singulis rebus occupantur, universus sensus inductione efficit *τὸ καθόλου*, cf. Anal. post. I, 18. *φανερὸν δὲ καὶ ὅτι, εἴ τις αἴσθησις ἐκλέλοιπεν, ἀνάγκη καὶ ἐπιστήμην τινὰ ἐκλελοιπέναι, ἣν ἀδύνατον λαβεῖν, εἴπερ μανθάνομεν ἢ ἐπαγωγῇ ἢ ἀποδείξει. ἔστι δ' ἡ μὲν ἀπόδειξις ἐκ τῶν καθόλου ἡ δ' ἐπαγωγὴ ἐκ τῶν κατὰ μέρος· — ἐπαχθῆναι δὲ μὴ ἔχοντας αἴσθησιν ἀδύνατον.* Cf. n. 316 et n. 334, not. a. Quid quod Eth. N. VI, 12 *τὴν αἴσθησιν* etiam ad intellectum pertinere dicit: *ἐκ τῶν καθ' ἕκαστα γὰρ τὸ καθόλου. τούτων οὖν ἔχειν δεῖ αἴσθησιν, αὕτη δ' ἐστὶ νοῦς*, cf. De An. III, 7. *τῇ δὲ διανοητικῇ ψυχῇ τὰ φαντάσματα οἷον αἰσθήματα ὑπάρχει —, διὸ οὐδέποτε νοεῖ ἄνευ*

φαντάσματος ἡ ψυχή. — e) Sensus interprete Trendelenburgio ad Arist. An. p. 172, Elem. log. p. 153 sq.: A generali aliqua notitia ad generalius proceditur, dum ad ultima perveniatur (*τὰ ἀμερῆ καὶ τὰ καθόλου*). Sensu animal percipitur individuum; pluribus eiusdem formae perceptis certum animalium genus cogitatur (*τοιονδὶ ζῷον*); pluribus generibus collatis ad ultimam universi animalis notitiam acceditur. *Ἀμερὲς* est id quod partibus vacat, sive spatio continentur sive notione; nam *μέρος* etiam notionis dicitur, Met. Δ, 25. *ἔτι τὰ ἐν τῷ λόγῳ τῷ δηλοῦντι ἕκαστον καὶ ταῦτα μόρια τοῦ ὅλου· διὸ τὸ γένος τοῦ εἴδους καὶ μέρος λέγεται, ἄλλως δὲ τὸ εἶδος τοῦ γένους μέρος,* cf. Z, 10. Phys. II, 3. Quo quid magis generale est, eo pauciores in se ipso notas complectitur. Hae notae quoniam notionis partes sunt, summum genus *ἀμερὲς* est, reliqua vero comparate *ἀμερῆ* dici possunt. — f) Scientia, quoniam tota posita est in syllogismis et demonstrationibus, primum aliquid postulat unde et syllogismus et demonstratio deducatur, cf. n. 317. Ipsa igitur cum summum veritatis principium esse nequeat, veritatis fides aut nulla est aut penes intellectum, non illum quidem e sensuum comparatione et inductione pendentem et quasi patientem, sed agentem illum et divinum, de quo dicetur infra n. 329. 330.

d. Prima philosophia.

Met. Γ, 1. *Ἔστιν ἐπιστήμη τις ἣ θεωρεῖ τὸ ὂν ᾗ ὂν* 320
καὶ τὰ τούτῳ ὑπάρχοντα καθ' αὑτό. αὕτη δ' ἐστὶν οὐδεμιᾷ τῶν ἐν μέρει λεγομένων ἡ αὐτή· οὐδεμία γὰρ τῶν ἄλλων ἐπισκοπεῖ καθόλου περὶ τοῦ ὄντος ᾗ ὄν, ἀλλὰ μέρος αὐτοῦ τι ἀποτεμόμεναι περὶ τούτου θεωροῦσι τὸ συμβεβηκός, οἷον αἱ μαθηματικαὶ τῶν ἐπιστημῶν. ἐπεὶ δὲ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἀκροτάτας αἰτίας ζητοῦμεν, δῆλον ὡς φύσεώς τινος αὐτὰς ἀναγκαῖον εἶναι καθ' αὑτήν *). *εἰ οὖν καὶ οἱ τὰ στοιχεῖα τῶν ὄντων ζητοῦντες ταύτας τὰς ἀρχὰς ἐζήτουν, ἀνάγκη καὶ τὰ στοιχεῖα τοῦ ὄντος εἶναι μὴ κατὰ συμβεβηκός, ἀλλ' ᾗ ὄντα* **)· *διὸ καὶ ἡμῖν τοῦ ὄντος ᾗ ὂν τὰς πρώτας αἰτίας ληπτέον.*

Prima philosophia in primas inquirit causas et in summa principia, cf. n. 308. Sequitur ut versetur in cognoscendis causis

*) Alex. vel *καθ' αὑτὰς* vel *καθ' αὑτό* in textu habuisse videtur. — **) Bonitz comm. p. 172 scrib. censet *ᾗ ὄν*.

non accidentis cuiusquam (*κατὰ συμβεβηκός*), sed naturae cuiusdam (*φύσεώς τινος*) h. e. substantiae per se existentis. Huius igitur substantiae (*τοῦ ὄντος*) causae perinde nobis sunt investigandae atque veteres physiologi rerum omnium (*τῶν ὄντων*) quaesiverunt elementa, h. e. tanquam ultima et summa principia.

321 Met. Γ, 2. *Τὸ δὲ ὂν λέγεται μὲν πολλαχῶς, ἀλλὰ πρὸς ἓν καὶ μίαν τινὰ φύσιν, καὶ οὐχ ὁμωνύμως, ἀλλ' ὥσπερ καὶ τὸ ὑγιεινὸν ἅπαν πρὸς ὑγίειαν, τὸ μὲν τῷ φυλάττειν, τὸ δὲ τῷ ποιεῖν, τὸ δὲ τῷ σημεῖον εἶναι τῆς ὑγιείας, τὸ δ' ὅτι δεκτικὸν αὐτῆς. — — οὕτω δὲ καὶ τὸ ὂν λέγεται πολλαχῶς μέν, ἀλλ' ἅπαν πρὸς μίαν ἀρχήν· τὰ μὲν γὰρ ὅτι οὐσίαι ὄντα λέγεται, τὰ δ' ὅτι πάθη οὐσίας, τὰ δ' ὅτι ὁδὸς εἰς οὐσίαν, ἢ φθοραὶ ἢ στερήσεις ἢ ποιότητες ἢ ποιητικὰ ἢ γεννητικὰ οὐσίας, ἢ τῶν πρὸς τὴν οὐσίαν λεγομένων, ἢ τούτων τινὸς ἀποφάσεις ἢ οὐσίας· διὸ καὶ τὸ μὴ ὂν εἶναι μὴ ὄν φαμεν. καθάπερ οὖν καὶ τῶν ὑγιεινῶν ἁπάντων μία ἐπιστήμη ἐστίν, ὁμοίως τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. οὐ γὰρ μόνον τῶν καθ' ἓν λεγομένων ἐπιστήμης ἐστὶ θεωρῆσαι μιᾶς, ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸς μίαν λεγομένων φύσιν· καὶ γὰρ ταῦτα τρόπον τινὰ λέγεται καθ' ἕν. δῆλον οὖν ὅτι καὶ τὰ ὄντα μιᾶς θεωρῆσαι ᾗ ὄντα. πανταχοῦ δὲ κυρίως τοῦ πρώτου ἡ ἐπιστήμη, καὶ ἐξ οὗ τὰ ἄλλα ἤρτηται, καὶ δι' ὃ λέγονται. εἰ οὖν τοῦτ' ἐστὶν ἡ οὐσία, τῶν οὐσιῶν ἂν δέοι τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς αἰτίας ἔχειν τὸν φιλόσοφον.*

In sequentibus primam philosophiam certissima omnium principia sequi debere demonstrat; certissimum autem omnium esse illud principium, quo idem eidem rei non posse simul et inesse et non inesse ponatur, v. n. 314. Quod principium qui verum esse infitietur, ab eo omnem rerum veritatem ac substantiam tolli, ut nihil nisi per accidens praedicari possit, Met. Γ, 4. *ὅλως δ' ἀναιροῦσιν οἱ τοῦτο λέγοντες οὐσίαν καὶ τὸ τί ἦν εἶναι. πάντα γὰρ ἀνάγκη συμβεβηκέναι φάσκειν αὐτοῖς, καὶ τὸ ὅπερ ἀνθρώπῳ εἶναι ἢ ζώῳ εἶναι τί ἦν εἶναι μὴ εἶναι.* Inde sequi ut omnia sint idem et alia absurda.

Cat. 5. Οὐσία δέ ἐστιν ἡ κυριώτατά τε καὶ πρώτως 322
καὶ μάλιστα λεγομένη, ἣ μήτε καθ' ὑποκειμένου τινὸς λέγεται μήτ' ἐν ὑποκειμένῳ τινί ἐστιν, οἷον ὁ τὶς ἄνθρωπος ἢ ὁ τὶς ἵππος. δεύτεραι δὲ οὐσίαι λέγονται, ἐν οἷς εἴδεσιν αἱ πρώτως οὐσίαι λεγόμεναι ὑπάρχουσι. ταῦτά τε καὶ τὰ τῶν εἰδῶν τούτων γένη, οἷον ὁ τὶς ἄνθρωπος ἐν εἴδει μὲν ὑπάρχει τῷ ἀνθρώπῳ, γένος δὲ τοῦ εἴδους ἐστὶ τὸ ζῷον· δεύτεραι οὖν αὗται λέγονται οὐσίαι, οἷον ὅ τε ἄνθρωπος καὶ τὸ ζῷον. — — Τῶν δὲ δευτέρων οὐσιῶν μᾶλλον οὐσία τὸ εἶδος τοῦ γένους· ἔγγιον γὰρ τῆς πρώτης οὐσίας ἐστίν. ἐὰν γὰρ ἀποδιδῷ τις τὴν πρώτην οὐσίαν τί ἐστι, γνωριμώτερον καὶ οἰκειότερον ἀποδώσει τὸ εἶδος ἀποδιδοὺς ἤπερ τὸ γένος, οἷον τὸν τινὰ ἄνθρωπον ἀποδιδοὺς γνωριμώτερον ἂν ἀποδοίη ἄνθρωπον ἢ ζῷον ἀποδιδούς· τὸ μὲν γὰρ ἴδιον μᾶλλον τοῦ τινὸς ἀνθρώπου, τὸ δὲ κοινότερον. — — Πᾶσα δὲ οὐσία δοκεῖ τόδε τι σημαίνειν. ἐπὶ μὲν οὖν τῶν πρώτων οὐσιῶν ἀναμφισβήτητον καὶ ἀληθές ἐστιν ὅτι τόδε τι σημαίνει· ἄτομον γὰρ καὶ ἓν ἀριθμῷ τὸ δηλούμενόν ἐστιν· ἐπὶ δὲ τῶν δευτέρων οὐσιῶν φαίνεται μὲν ὁμοίως τῷ σχήματι τῆς προσηγορίας τόδε τι σημαίνειν, ὅταν εἴπῃ ἄνθρωπον ἢ ζῷον, οὐ μὴν ἀληθές γε, ἀλλὰ μᾶλλον ποιόν τι σημαίνει· οὐ γὰρ ἕν ἐστι τὸ ὑποκείμενον ὥσπερ ἡ πρώτη οὐσία, ἀλλὰ κατὰ πολλῶν ὁ ἄνθρωπος λέγεται καὶ τὸ ζῷον. — — Μάλιστα δὲ ἴδιον τῆς οὐσίας δοκεῖ εἶναι τὸ ταὐτὸν καὶ ἓν ἀριθμῷ ὂν τῶν ἐναντίων εἶναι δεκτικόν, οἷον ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων οὐκ ἂν ἔχοι τις τὸ τοιοῦτο προενεγκεῖν, ὅσα μή εἰσιν οὐσίαι, ὃ ἓν ἀριθμῷ ὂν τῶν ἐναντίων δεκτικόν ἐστιν, οἷον τὸ χρῶμα, ὅ ἐστιν ἓν καὶ ταὐτὸν τῷ ἀριθμῷ, οὐκ ἔσται λευκὸν καὶ μέλαν, οὐδ' ἡ αὐτὴ πρᾶξις καὶ μία τῷ ἀριθμῷ οὐκ ἔσται φαύλη καὶ σπουδαία· ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, ὅσα μή εἰσιν οὐσίαι. ἡ δέ γε οὐσία ἓν καὶ ταὐτὸν ἀριθμῷ ὂν δεκτικὸν τῶν ἐναντίων ἐστίν, οἷον ὁ τὶς ἄνθρωπος, εἷς καὶ ὁ αὐ-

τὸς ὤν, ὁτὲ μὲν λευκὸς ὁτὲ δὲ μέλας γίγνεται, καὶ θερμὸς καὶ ψυχρός, καὶ φαῦλος καὶ σπουδαῖος.

De singulis cf. Trendelenburg *Gesch. d. Kateg. L.* p. 53 sqq. In universum notandum Aristotelis illam de substantiis et de omni substantia doctrinam oppositam esse Platonicae de ideis doctrinae, substantias praeter res sensibiles esse statuenti, cf. n. 319, not. b. Quam ita maxime impugnat, ut absurda et repugnantia inde sequi demonstret, v. Met. *Z*, 14. *τἀναντία γὰρ ἅμα ὑπάρξει αὐτῷ ἑνὶ καὶ τῷδέ τινι ὄντι.* Ib. 15. 16. *Ἔτι τὸ ἓν πολλαχῇ οὐκ ἂν εἴη ἅμα, τὸ δὲ κοινὸν ἅμα πολλαχῇ ὑπάρχει· ὥστε δῆλον ὅτι οὐθὲν τῶν καθόλου ὑπάρχει παρὰ τὰ καθ' ἕκαστα χωρίς· ἀλλ' οἱ τὰ εἴδη λέγοντες εἶναι τῇ μὲν ὀρθῶς λέγουσι χωρίζοντες αὐτά, εἴπερ οὐσίαι εἰσί, τῇ δ' οὐκ ὀρθῶς, ὅτι τὸ ἓν ἐπὶ πολλῶν εἶδος λέγουσιν. αἴτιον δ' ὅτι οὐκ ἔχουσιν ἀποδοῦναι τίνες αἱ τοιαῦται οὐσίαι αἱ ἄφθαρτοι παρὰ τὰς καθ' ἕκαστα καὶ αἰσθητάς. ποιοῦσιν οὖν τὰς αὐτὰς τῷ εἴδει τοῖς φθαρτοῖς (ταύτας γὰρ ἴσμεν), αὐτοάνθρωπον καὶ αὐτόϊππον, προστιθέντες τοῖς αἰσθητοῖς τὸ ῥῆμα τὸ αὐτό*: quibus deinde subiicit haec: *ὅτι μὲν οὖν οὔτε τῶν καθόλου λεγομένων οὐθὲν οὐσία, οὔτ' ἐστὶν οὐσία οὐδεμία ἐξ οὐσιῶν, δῆλον.* Ponit igitur generale verum esse, sine quo vera scientia esse nequeat, ut quae semper versetur in generali; generale vero non reperiri putabat nisi in rebus singulis. Anal. post. I, 11. *Εἴδη μὲν οὖν εἶναι ἢ ἕν τι παρὰ τὰ πολλὰ οὐκ ἀνάγκη, εἰ ἀπόδειξις ἔσται, εἶναι μέντοι ἓν κατὰ πολλῶν ἀληθὲς εἰπεῖν ἀνάγκη· οὐ γὰρ ἔσται τὸ καθόλου, ἂν μὴ τοῦτο ᾖ· ἐὰν δὲ τὸ καθόλου μὴ ᾖ, τὸ μέσον οὐκ ἔσται, ὥστ' οὐδ' ἀπόδειξις.* Sequebatur ut negaret eam substantiam, quae cernitur in ipsis rebus et mutabilis est, ad veram scientiam informari posse. Ib. c. 8. *Φανερὸν δὲ καὶ ἐὰν ὦσιν αἱ προτάσεις καθόλου ἐξ ὧν ὁ συλλογισμός, ὅτι ἀνάγκη καὶ τὸ συμπέρασμα ἀΐδιον εἶναι τῆς τοιαύτης ἀποδείξεως καὶ τῆς ἁπλῶς εἰπεῖν ἀποδείξεως. οὐκ ἔστιν ἄρα ἀπόδειξις τῶν φθαρτῶν οὐδ' ἐπιστήμη ἁπλῶς, ἀλλ' οὕτως ὥσπερ κατὰ συμβεβηκός, ὅτι οὐ καθόλου αὐτοῦ ἐστίν, ἀλλὰ ποτὲ καὶ πῶς.* Cf. Met. *B*, 4 init. Verum enimvero putabat etiam aliud generale statuendum, quod esset intelligibile et aeternum. Met. *B*, 4. *εἰ μὲν οὖν μηθέν ἐστι παρὰ τὰ καθ' ἕκαστα, οὐθὲν ἂν εἴη νοητὸν ἀλλὰ πάντα αἰσθητὰ καὶ ἐπιστήμη οὐθενός, εἰ μή τις εἶναι λέγει τὴν αἴσθησιν ἐπιστήμην. ἔτι δ' οὐδ' ἀΐδιον οὐθὲν οὐδ' ἀκίνητον· τὰ γὰρ αἰσθητὰ πάντα φθείρεται καὶ ἐν κινήσει ἐστίν. ἀλλὰ μὴν εἴ γε ἀΐδιον οὐθέν ἐστιν, οὐδὲ γένεσιν εἶναι δυνατόν· ἀνάγκη γὰρ εἶναί τι τὸ γιγνόμενον καὶ ἐξ οὗ γίγνεται καὶ τούτων τὸ ἔσχατον ἀγένητον, εἴπερ ἵσταταί τε καὶ ἐκ μὴ ὄντος γενέσθαι ἀδύνατον.* Cf. n. 328.

Met. Z, 12. *Νῦν δὲ λέγωμεν πρῶτον ἐφ' ὅσον ἐν* 323 *τοῖς Ἀναλυτικοῖς περὶ ὁρισμοῦ μὴ εἴρηται* [a]· *ἡ γὰρ ἐν ἐκείνοις ἀπορία λεχθεῖσα πρὸ ἔργου περὶ τῆς οὐσίας ἐστὶ λόγοις. λέγω δὲ ταύτην τὴν ἀπορίαν, διὰ τί ποτε ἕν ἐστιν οὗ τὸν λόγον ὁρισμὸν εἶναί φαμεν, οἷον τοῦ ἀνθρώπου τὸ ζῷον δίπουν· ἔστω γὰρ οὗτος αὐτοῦ λόγος. διὰ τί δὴ τοῦτο ἕν ἐστιν ἀλλ' οὐ πολλά, ζῷον καὶ δίπουν; — — δεῖ δέ γε ἓν εἶναι ὅσα ἐν τῷ ὁρισμῷ· ὁ γὰρ ὁρισμὸς λόγος τίς ἐστιν εἷς καὶ οὐσίας, ὥσθ' ἑνός τινος δεῖ αὐτὸν εἶναι λόγον· καὶ γὰρ ἡ οὐσία ἕν τι καὶ τόδε τι σημαίνει, ὡς φαμέν. δεῖ δ' ἐπισκοπεῖν πρῶτον περὶ τῶν κατὰ τὰς διαιρέσεις ὁρισμῶν* [b]. *οὐθὲν γὰρ ἕτερόν ἐστιν ἐν τῷ ὁρισμῷ πλὴν τό τε πρῶτον λεγόμενον γένος καὶ αἱ διαφοραί· τὰ δ' ἄλλα γένη ἐστὶ τό τε πρῶτον καὶ μετὰ τούτου αἱ συλλαμβανόμεναι διαφοραί, οἷον τὸ πρῶτον ζῷον, τὸ δ' ἐχόμενον ζῷον δίπουν, καὶ πάλιν ζῷον δίπουν ἄπτερον· ὁμοίως δὲ κἂν διὰ πλειόνων λέγηται. ὅλως δ' οὐθὲν διαφέρει διὰ πολλῶν ἢ δι' ὀλίγων λέγεσθαι, ὥστ' οὐδὲ δι' ὀλίγων ἢ διὰ δυοῖν· τοῖν δυοῖν δὲ τὸ μὲν διαφορὰ τὸ δὲ γένος, οἷον τοῦ ζῷον δίπουν τὸ μὲν ζῷον γένος, διαφορὰ δὲ θάτερον. εἰ οὖν τὸ γένος ἁπλῶς μὴ ἔστι παρὰ τὰ ὡς γένους εἴδη, ἢ εἰ ἔστι μὲν ὡς ὕλη δ' ἐστίν (ἡ μὲν γὰρ φωνὴ γένος καὶ ὕλη, αἱ δὲ διαφοραὶ τὰ εἴδη καὶ τὰ στοιχεῖα ἐκ ταύτης ποιοῦσιν), φανερὸν ὅτι ὁ ὁρισμός ἐστιν ὁ ἐκ τῶν διαφορῶν λόγος* [c].

Ib. H, 6. *Ὁ δ' ὁρισμὸς λόγος ἐστὶν εἷς οὐ συνδέσμῳ καθάπερ ἡ Ἰλιάς, ἀλλὰ τῷ ἑνὸς εἶναι. τί οὖν ἐστιν ὃ ποιεῖ ἓν τὸν ἄνθρωπον, καὶ διὰ τί ἓν ἀλλ' οὐ πολλά, οἷον τό τε ζῷον καὶ τὸ δίπουν. — εἰ δ' ἐστίν, ὥσπερ λέγομεν, τὸ μὲν ὕλη τὸ δὲ μορφή, καὶ τὸ μὲν δυνάμει τὸ δ' ἐνεργείᾳ* [d], *οὐκέτι ἀπορία δόξειεν ἂν εἶναι τὸ ζητούμενον. ἔστι γὰρ αὕτη ἡ ἀπορία ἡ αὐτὴ κἂν εἰ ὁ ὅρος εἴη ἱματίου ὁ στρογγύλος χαλκός. εἴη γὰρ ἂν σημεῖον τοὔνομα τοῦτο τοῦ λόγου, ὥστε τὸ ζητούμενόν ἐστι τί αἴτιον τοῦ*

ἓν εἶναι τὸ στρογγύλον καὶ τὸν χαλκόν. οὐκέτι δ' ἡ ἀπορία φαίνεται, ὅτι τὸ μὲν ὕλη τὸ δὲ μορφή. τί οὖν τούτου αἴτιον τοῦ τὸ δυνάμει ὂν ἐνεργείᾳ εἶναι, παρὰ τὸ ποιῆσαν, ἐν ὅσοις ἐστὶ γένεσις; οὐθὲν γάρ ἐστιν αἴτιον ἕτερον τοῦ τὴν δυνάμει σφαῖραν ἐνεργείᾳ εἶναι σφαῖραν, ἀλλὰ τοῦτ' ἦν τὸ τί ἦν εἶναι [e] ἑκατέρῳ. — — ἔστι δ', ὥσπερ εἴρηται, καὶ ἡ ἐσχάτη ὕλη καὶ ἡ μορφὴ ταὐτὸ καὶ δυνάμει, τὸ δὲ ἐνεργείᾳ [f]. ὥστε ὅμοιον τὸ ζητεῖν τοῦ ἑνὸς τί αἴτιον καὶ τοῦ ἓν εἶναι· ἓν γάρ τι ἕκαστον, καὶ τὸ δυνάμει καὶ τὸ ἐνεργείᾳ ἕν πώς ἐστιν. ὥστε αἴτιον οὐθὲν ἄλλο πλὴν εἴ τι ὡς κινῆσαν ἐκ δυνάμεως εἰς ἐνέργειαν.

a) Cf. n. 318. *Οἱ περὶ τῆς οὐσίας λόγοι* sunt primae philosophiae, illud *οὐ τὸν λόγον ὁρισμὸν εἶναί φαμεν* est genus quod definitur. — b) Primum se rem investigaturum dicit in iis definitionibus, quae dividendo et partiendo genere conficiantur, cf. Anal. post. II, 13. *χρὴ δὲ ὅταν ὅλον τι πραγματεύηταί τις διελεῖν τὸ γένος εἰς τὰ ἄτομα τῷ εἴδει τὰ πρῶτα, οἷον ἀριθμὸν εἰς τριάδα καὶ δυάδα.* Item absoluta disputatione addit *τοσαῦτα εἰρήσθω τὴν πρώτην*, ut eum ad alium locum lectores ablegare appareat, cf. Met. *Z*, 13, *H*, 6, *Θ*, 10, quamquam nullo loco rem perfecisse videtur. — c) Genus materiam specierum dicit, quia genus per differentias distinguitur ac definitur perinde atque materia per formam, Met. *Δ*, 28. *τὸ μὲν οὖν γένος τοσαυταχῶς λέγεται, τὸ μὲν κατὰ γένεσιν συνεχῆ τοῦ αὐτοῦ εἴδους, τὸ δὲ κατὰ τὸ πρῶτον κινῆσαν ὁμοειδές, τὸ δ' ὡς ὕλη. οὐ γὰρ ἡ διαφορὰ καὶ ἡ ποιότης ἐστί, τοῦτ' ἔστι τὸ ὑποκείμενον, ὃ λέγομεν ὕλην.* Cf. G. Engel Mus. Rhen. Philol. 1850, p. 391 sqq. — d) *Μορφὴ* est forma, deinde i. q. *εἶδος* h. e. species, qua genus velut formatur, Met. *I*, 1. *τὸ ὅλον καὶ ἔχον τινὰ μορφὴν καὶ εἶδος*, ubi *τὸ ὅλον* est id quod ad certam formam definitum est et perfectum, cf. *K*, 2. Quapropter utrumque, et *εἶδος* et *μορφή*, ad *ἐνέργειαν* et *ἐντελέχειαν* referuntur, cf. De An. II, 2. *τριχῶς λεγομένης τῆς οὐσίας —, ὧν τὸ μὲν εἶδος τὸ δὲ ὕλη τὸ δὲ ἐξ ἀμφοῖν, τούτων ἡ μὲν ὕλη δύναμις τὸ δὲ εἶδος ἐντελέχεια.* Met. *H*, 2. *τὸ μὲν ὑποκείμενον ὡς ὕλη ἡ θάλαττα, ἡ δ' ἐνέργεια καὶ ἡ μορφὴ ἡ ὁμαλότης*, itemque ad causam finalem, cf. Met. *Δ*, 24 et infra n. 325, not. De eo quod sit *δυνάμει* s. *κατὰ δύναμιν* cf. Met. *Θ*, 7, unde perspicitur *δύναμιν* dici eam rei facultatem, qua res fieri potest omnesque fiendi conditiones iam suppetunt; veluti

aedificium est δυνάμει, si nihil neque ab aedificante neque a materia obstat quo minus aedificetur, similiterque semen tum demum dicitur δυνάμει homo, quum nactum iam sit idoneam in qua nascatur homo materiam. Contra ἐνέργεια, quae saepe confunditur cum ἐντελεχείᾳ, ea est actio et mutatio, qua quid ex mera possibilitate ad plenam essentiam enititur atque perducitur, cf. infra n. 325, not., et Trendelenburg ad Arist. De An. p. 295 sqq., *Gesch. d. Kateg. L.* p. 157 sqq. — e) *Τὸ τί ἦν εἶναι* quid sit explicatissime perquiritur Met. *Z*, 4 sqq. In universum fere idem significat atque *τὸ τί ἐστι* h. e. id quod aliqua res est secundum notionem suam (Met. *Z*, 7. *λέγω δ' οὐσίαν ἄνευ ὕλης τὸ τί ἦν εἶναι*) et substantiam definitione circumscribendam (n. 318). Differunt ita ut *τὸ τί ἐστι* ad genus potissimum spectet, *τὸ τί ἦν εἶναι* ad formam et differentias: unde etiam Imperfectum illud repetendum videtur (*τὸ εἶναι τί ἦν* h. e. quod est idem atque erat), quo velut divina aliqua substantia atque causa pridem existens significatur, res singulas ex inerti materia ad certam formam atque ad vitam et actionem individuam (*τὸ ἴδιον*) movens et excitans, cum *τὸ τί ἐστι* nihil sit nisi quod aliqua res est quatenus cogitatur et definitur. Itaque *τὸ τί ἐστι* interdum opponitur *τῷ τί ἦν εἶναι* et diserte ab eo distinguitur, cf. Anal. post. I, 22; II, 6; Top. VII, 3; De An. III, 6; Met. *Z*, 4. Quamquam aliis locis hae formulae vel ita coniunguntur vel inter se permutantur, ut nihil interesse videatur, v. Anal. post. II, 3, Top. I, 4. 8, al. Cf. Trendelenburg Mus. Rhen. Phil. 1828, p. 547 sq., ad Arist. De An. p. 192 sq., *Gesch. d. Kateg.* p. 34—53, Bonitz ad Arist. Met. p. 311 sq. — f) *Τὸ δὲ* requirit *τὸ μέν*, quod supplendum est ante vocem *δυνάμει*, quae ellipsis Aristoteli non insueta est, cf. Phys. VIII, 1, p. 251 b, 1 et 3, al. *Ἐσχάτη ὕλη* dicitur eodem sensu quo Met. *Z*, 10, p. 1035 b, 30, ubi materia carnis et ossium singulorum, ex quibus hic vel ille homo consistit, opponitur *τῇ ὕλῃ ὡς καθόλου* h. e. hominis universe dicti. Sic etiam aliis locis adiectivo *ἔσχατος* ita utitur, ut fere idem significet ac *τὸ καθ' ἕκαστον*. Cf. Bonitz ad Metaph. p. 336.

Universum locum si sequimur, duo insunt tam in definitione quam in substantia: in definitione genus et differentia, in substantia materia et forma (*εἶδος, μορφή*). Genus est materia, unde res ad particulares substantias efformantur. Met. *Z*, 8. *τὸ γὰρ τόδε τι ποιεῖν ἐκ τοῦ ὅλως ὑποκειμένου τόδε ποιεῖν ἐστίν.* Hanc ipsam ob causam *ἄπειρον* est Phys. III, 7. *φανερὸν ὅτι ὡς ὕλη τὸ ἄπειρόν ἐστιν αἴτιον.* Forma vero est ea differentia, qua genus, quod per se infinitum est, sive materia, fit certum aliquid et finitum; de Part. An. I, 3. *ἔστι δ' ἡ διαφορὰ τὸ εἶδος ἐν τῇ ὕλῃ.* Inde sequitur ut quaecunque substantia finita est composita sit ex forma at-

que materia. Genus autem sive notio generalis id significat quod potest dumtaxat esse; quippe est illud id quod inter oppositos substantiae modos fluctuatur; eiuscemodi autem est materia. Met. *Λ*, 2. *τὸ μὲν ὑπομένει, τὸ δ' ἐναντίον οὐχ ὑπομένει· ἔστιν ἄρα τι τρίτον παρὰ τὰ ἐναντία, ἡ ὕλη.* Prima materia igitur per se nihil est, Met. *Θ*, 7, omnis materia nihil nisi fundamentum rerum singularum inde velut ad certam formam emergentium, Met. *H*, 1. *ὕλην δὲ λέγω ἣ μὴ τόδε τι οὖσα ἐνεργείᾳ δυνάμει ἐστὶ τόδε τι.* Est illa non ens, neque igitur cognosci potest, sed nonnisi secundum analogiam ex sua ad substantiam ratione iudicari. Phys. I, 7. *ἡ δ' ὑποκειμένη φύσις ἐπιστητὴ κατ' ἀναλογίαν· ὡς γὰρ πρὸς ἀνδριάντα χαλκὸς ἢ πρὸς κλίνην ξύλον ἢ πρὸς τῶν ἄλλων τι τῶν ἐχόντων μορφὴν ἡ ὕλη καὶ τὸ ἄμορφον ἔχει πρὶν λαβεῖν τὴν μορφήν, οὕτως αὕτη πρὸς οὐσίαν ἔχει καὶ τὸ τόδε τι καὶ τὸ ὄν.* Differentia denique est actus quatenus opponitur potentiae, siquidem res singulae non sunt nisi oppositis aliis. Propterea nostro loco *ἡ ὕλη* ponitur esse *δυνάμει ὄν, ἡ μορφὴ* vero *ἐνεργείᾳ ὄν* h. e. id quod est actu. Neque tamen illud, quod in singulis rebus forma est, unquam invenitur purum et a materia discretum, v. Phys. II, 1, ubi loquitur de natura: *ἡ μορφὴ καὶ τὸ εἶδος οὐ χωριστὸν ὂν ἀλλ' ἢ κατὰ τὸν λόγον*, neque exprimi potest nisi secundum analogiam; v. Met. *Θ*, 6. *δῆλον δ' ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστα τῇ ἐπαγωγῇ ὃ βουλόμεθα λέγειν, καὶ οὐ δεῖ παντὸς ὅρον ζητεῖν ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνάλογον συνορᾶν, ὅτι ὡς τὸ οἰκοδομοῦν πρὸς τὸ οἰκοδομικόν, καὶ τὸ ἐγρηγορὸς πρὸς τὸ καθεῦδον, καὶ τὸ ὁρῶν πρὸς τὸ μύον μὲν ὄψιν δὲ ἔχον, καὶ τὸ ἀποκεκριμένον ἐκ τῆς ὕλης πρὸς τὴν ὕλην, καὶ τὸ ἀπειργασμένον πρὸς τὸ ἀνέργαστον. ταύτης δὲ τῆς διαφορᾶς θάτερον μόριον ἔστω ἡ ἐνέργεια ἀφωρισμένη, θατέρῳ δὲ τὸ δυνατόν.* Ex quibus intelligitur Aristoteli notionem formae non modo corporalem formam comprehendere, sed ad id vel maxime pertinere, quod non extrinsecus in aliquam rem informatur, sed ipsa rei notio est atque substantia. Documento est quod negat cadaveribus notionem vel formam animalis tribui posse, etiamsi habeant speciem animalis; eandemque rationem esse putabat dissectorum animalis membrorum. De Part. An. I, 1. *ἡ γὰρ κατὰ τὴν μορφὴν φύσις κυριωτέρα τῆς ὑλικῆς φύσεως. εἰ μὲν οὖν τῷ σχήματι καὶ τῷ χρώματι ἕκαστόν ἐστι τῶν τε ζῴων καὶ τῶν μορίων, ὀρθῶς ἂν Δημόκριτος λέγοι· φαίνεται γὰρ οὕτως ὑπολαβεῖν. φησὶ γοῦν παντὶ δῆλον εἶναι οἷόν τι τὴν μορφήν ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, ὡς ὄντος αὐτοῦ τῷ τε σχήματι καὶ τῷ χρώματι γνωρίμου. καίτοι καὶ ὁ τεθνεὼς ἔχει τὴν αὐτὴν τοῦ σχήματος μορφήν, ἀλλ' ὅμως οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος κτλ.* Cf. Met. *Z*, 10. *λεκτέον γὰρ τὸ εἶδος καὶ ᾗ εἶδος ἕκαστον, τὸ δ' ὑλικὸν οὐδέποτε καθ' αὑτὸ λεκτέον.* Ib. 11. Forma igitur Aristoteli principale in sub-

stantia esse videbatur: quo pertinet etiam illud quod definitionem formae revocat ad differentiam, in quo haud procul a Platonis de ideis doctrina abest. Sed putabat Aristoteles materiam singulis ac mutabilibus rebus necessariam esse, quippe ut hae possent contraria in se recipere, De Gen. et Corr. 4. *ἔστι δὲ ὕλη μάλιστα μὲν καὶ κυρίως τὸ ὑποκείμενον γενέσεως καὶ φθορᾶς δεκτικόν, τρόπον δέ τινα καὶ τὸ ταῖς ἄλλαις μεταβολαῖς, ὅτι πάντα δεκτικὰ τὰ ὑποκείμενα ἐναντιώσεών τινων.* Neque vero differentia per se substantia est, sed eatenus dumtaxat quatenus inest in materia. Top. IV, 2. *οὐδεμία γὰρ διαφορὰ σημαίνει τί ἐστιν, ἀλλὰ μᾶλλον ποιόν τι, καθάπερ τὸ πεζὸν καὶ τὸ δίπουν. — οὐδὲ δοκεῖ μετέχειν ἡ διαφορὰ τοῦ γένους· πᾶν γὰρ τὸ μετέχον τοῦ γένους ἢ εἶδος ἢ ἄτομόν ἐστιν, ἡ δὲ διαφορὰ οὔτε εἶδος οὔτε ἄτομόν ἐστιν.* Singulae igitur substantiae efficiuntur consociatione generis et differentiae h. e. eius quod potentia est et eius quod actu est. Quocirca si rationem eius consociationis, qualis cernitur in singulis substantiis, explicare volumus, id maxime spectandum est, ut causam moventem (*τὸ ποιῆσαν, αἴτιον τοῦ ἓν εἶναι τὸ στρογγύλον καὶ τὸν χαλκόν, τὸ κινῆσαν ἐκ δυνάμεως εἰς ἐνέργειαν*) qua quaeque substantia efficiatur investigemus.

Met. *Z*, 7. *Πάντα δὲ τὰ γιγνόμενα ὑπό τέ τινος γί-* 324
γνεται καὶ ἔκ τινος καὶ τί. — — τὸ δ' ἐξ οὗ γίγνεται ἣν λέγομεν ὕλην· τὸ δ' ὑφ' οὗ τῶν φύσει τι ὄντων· τὸ δὲ τὶ ἄνθρωπος ἢ φυτὸν ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων, ἃ δὴ μάλιστα λέγομεν οὐσίας εἶναι. ἅπαντα δὲ τὰ γιγνόμενα ἢ φύσει ἢ τέχνῃ ἔχει ὕλην· δυνατὸν γὰρ καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι ἕκαστον αὐτῶν, τοῦτο δ' ἐστὶν ἐν ἑκάστῳ ὕλη. — — καὶ ὑφ' οὗ ἡ κατὰ τὸ εἶδος λεγομένη φύσις ἡ ὁμοειδής· αὕτη δ' ἐν ἄλλῳ· ἄνθρωπος γὰρ ἄνθρωπον γεννᾷ.

Causa movens (*τὸ ὑφ' οὗ*) est forma, quae eo discrepat a causa formali, quod est in re alia atque extra id posita quod per eam efficitur: Met. Λ, 4. *οὐ μόνον τὰ ἐνυπάρχοντα αἴτια, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐκτὸς οἷον τὸ κινοῦν.* Sunt autem eiusdem semper generis ea forma (*ἡ ὁμοειδής*), per quam aliquid efficitur, atque ea quae est in alio, quod per illam efficitur, tam in natura quam in arte; naturalis enim generatio ita comparata est, ut quodque individuum alterum sui generis individuum producat; itemque in arte factis forma illa, quae arte exprimitur, antequam exprimatur existit, vi-

delicet insidens in mente artificis. Met. *Z*, 7. *ἀπὸ τέχνης δὲ γίγνεται ὅσων τὸ εἶδος ἐν τῇ ψυχῇ. — ὥστε συμβαίνει τρόπον τινὰ ἐξ ὑγιείας τὴν ὑγίειαν γίγνεσθαι καὶ τὴν οἰκίαν ἐξ οἰκίας, τῆς ἄνευ ὕλης τὴν ἔχουσαν ὕλην· ἡ γὰρ ἰατρική ἐστι καὶ οἰκοδομικὴ τὸ εἶδος τῆς ὑγιείας καὶ τῆς οἰκίας.* Causa igitur movens ei quod per eam efficitur genere affinis est, sed numero diversa, siquidem eadem idem efficit etiam in alia materia aliove individuo. Met. *Z*, 8. *φανερὸν ὅτι τὸ γεννῶν τοιοῦτον μὲν οἷον τὸ γεννώμενον, οὐ μέντοι τὸ αὐτό γε, οὐδ' ἓν τῷ ἀριθμῷ ἀλλὰ τῷ εἴδει, οἷον ἐν τοῖς φυσικοῖς· ἄνθρωπος γὰρ ἄνθρωπον γεννᾷ.* Praeter causas moventes, quae vel in natura vel in arte cernuntur, casus quoque, *τὸ αὐτόματον*, ab Aristotele inter causas numeratur, sed non nisi *κατὰ συμβεβηκός*, Phys. II, 5.

325 **Phys. II, 3.** *Διωρισμένων δὲ τούτων ἐπισκεπτέον περὶ τῶν αἰτίων, ποῖά τε καὶ πόσα τὸν ἀριθμόν ἐστιν. ἐπεὶ γὰρ τοῦ εἰδέναι χάριν ἡ πραγματεία, εἰδέναι δ' οὐ πρότερον οἰόμεθα ἕκαστον πρὶν ἂν λάβωμεν τὸ διὰ τί περὶ ἕκαστον (τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ λαβεῖν τὴν πρώτην αἰτίαν), δῆλον ὅτι καὶ ἡμῖν τοῦτο ποιητέον καὶ περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς καὶ πάσης τῆς φυσικῆς μεταβολῆς, ὅπως εἰδότες αὐτῶν τὰς ἀρχὰς ἀνάγειν εἰς αὐτὰς πειρώμεθα τῶν ζητουμένων ἕκαστον. ἕνα μὲν οὖν τρόπον αἴτιον λέγεται τὸ ἐξ οὗ γίγνεταί τι ἐνυπάρχοντος, οἷον ὁ χαλκὸς τοῦ ἀνδριάντος καὶ ὁ ἄργυρος τῆς φιάλης καὶ τὰ τούτων γένη, ἄλλον δὲ τὸ εἶδος καὶ τὸ παράδειγμα*[a]*· τοῦτο δ' ἐστὶν ὁ λόγος ὁ τοῦ τί ἦν εἶναι καὶ τὰ τούτου γένη, οἷον τοῦ διὰ πασῶν*[b] *τὰ δύο πρὸς ἕν, καὶ ὅλως ὁ ἀριθμὸς καὶ τὰ μέρη τὰ ἐν τῷ λόγῳ. ἔτι ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς μεταβολῆς ἡ πρώτη ἢ τῆς ἠρεμήσεως, οἷον ὁ βουλεύσας αἴτιος, καὶ ὁ πατὴρ τοῦ τέκνου, καὶ ὅλως τὸ ποιοῦν τοῦ ποιουμένου καὶ τὸ μεταβάλλον τοῦ μεταβαλλομένου. ἔτι ὡς τὸ τέλος· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ οὗ ἕνεκα, οἷον τοῦ περιπατεῖν ἡ ὑγίεια· διὰ τί γὰρ περιπατεῖ; φαμὲν ἵνα ὑγιαίνῃ. καὶ εἰπόντες οὕτως οἰόμεθα ἀποδεδωκέναι τὸ αἴτιον. καὶ ὅσα δὴ κινήσαντος ἄλλου μεταξὺ γίγνεται τοῦ τέλους*[c]*, οἷον τῆς ὑγιείας ἡ ἰσχνασία ἢ ἡ κάθαρσις ἢ τὰ*

φάρμακα ἢ τὰ ὄργανα· πάντα γὰρ ταῦτα τοῦ τέλους ἕνεκά ἐστι, διαφέρει δ' ἀλλήλων ὡς ὄντα τὰ μὲν ἔργα τὰ δ' ὄργανα.

a) Consulto utitur hac voce Platonica, *παράδειγμα*, ne dubitetur quin id quod *εἶδος* sive *μορφή* ab eo dicitur idem sit atque *παράδειγμα* sive *ἰδέα* Platonis. Naturam generantem cum artifice comparat, qui speciem rei conficiendae in animo habeat insitam. — b) De formula *τί ἦν εἶναι* cf. n. 323, not. e; *διὰ πασῶν* est musicorum vocabulum. Plene dicitur *ἡ διὰ πασῶν χορδῶν ἁρμονία* s. *συμφωνία*, octava quam nos vocamus, quae iudicatur ratione sonorum ipsa comprehensorum, numeris consignatorum. — c) Cave *τοῦ τέλους* referas ad *τὸ μεταξύ*, tanquam numeretur quintum genus causarum. Potius supplendum *ἐστί*, scil. *ὅσα — γίγνεται — τοῦ τέλους ἐστί.*

Cf. Met. *Δ*, 2, ubi de iisdem quatuor causis iisdem verbis. Ad has quatuor causas omnium quaecunque fiunt principia ab Aristotele revocantur. Cf. Anal. post. II, 11; de Gener. An. I, 1; Met. *A*, 3; *H*, 4. Causa finalis (*τὸ τέλος, τὸ οὗ ἕνεκα*) cum causa movente coniuncta est propterea quod, ubicunque fit aliquid, finis propositus sit necesse est, propter quem illud fiat, non solum in arte verum etiam in natura. De Part. An. I, 1. *ἡ φύσις ἕνεκά του ποιεῖ πάντα.* Met. *A*, 3. *τέλος γὰρ γενέσεως καὶ κινήσεως πάσης τοῦτ' ἐστιν* (sc. *τὸ οὗ ἕνεκα καὶ τἀγαθόν*). Id autem quod fit, sive finis generationis, est actus (*ἐνέργεια*) formae, ideoque forma sive substantia in actu idem est quod causa finalis. De Part. An. I, 1. *ἡ γὰρ γένεσις ἕνεκα τῆς οὐσίας ἐστίν, ἀλλ' οὐχ ἡ οὐσία ἕνεκα τῆς γενέσεως.* De Gen. An. V, 1. Eadem consecutione fit ut energia et finis Aristoteli fere idem significent et ut energiae non modo finis et actus tribuatur, sed etiam motus. Met. *Θ*, 8. *ἔτι ἡ ὕλη ἐστὶ δυνάμει, ὅτι ἔλθοι ἂν εἰς τὸ εἶδος· ὅταν δέ γ' ἐνεργείᾳ ᾖ, τότε ἐν τῷ εἴδει ἐστίν. — — τὸ γὰρ ἔργον τέλος, ἡ δὲ ἐνέργεια τὸ ἔργον. διὸ καὶ τοὔνομα ἐνέργεια λέγεται κατὰ τὸ ἔργον, καὶ συντείνει πρὸς τὴν ἐντελέχειαν. ἐπεὶ δ' ἐστὶ τῶν μὲν ἔσχατον ἡ χρῆσις, οἷον ὄψεως ἡ ὅρασις, καὶ οὐθὲν γίγνεται παρὰ ταύτην ἕτερον ἀπὸ τῆς ὄψεως ἔργον, ἀπ' ἐνίων δὲ γίγνεταί τι, οἷον ἀπὸ τῆς οἰκοδομικῆς οἰκία παρὰ τὴν οἰκοδόμησιν, ὅμως οὐθὲν ἧττον ἔνθα μὲν τέλος ἔνθα δὲ μᾶλλον τέλος τῆς δυνάμεώς ἐστιν. ἡ γὰρ οἰκοδόμησις ἐν τῷ οἰκοδομουμένῳ, καὶ ἅμα γίγνεται καὶ ἔστι τῇ οἰκίᾳ. ὅσων μὲν οὖν ἕτερόν τί ἐστι παρὰ τὴν χρῆσιν τὸ γιγνόμενον, τούτων μὲν ἡ ἐνέργεια ἐν τῷ ποιουμένῳ ἐστίν, οἷον ἥ τε οἰκοδόμησις ἐν τῷ οἰκοδομουμένῳ καὶ ἡ ὕφανσις ἐν τῷ ὑφαινομένῳ, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ*

τῶν ἄλλων, καὶ ὅλως ἡ κίνησις ἐν τῷ κινουμένῳ· ὅσων δὲ μή ἐστιν ἄλλο τι ἔργον παρὰ τὴν ἐνέργειαν, ἐν αὐτοῖς ὑπάρχει ἡ ἐνέργεια, οἷον ἡ ὅρασις ἐν τῷ ὁρῶντι καὶ ἡ θεωρία ἐν τῷ θεωροῦντι καὶ ἡ ζωὴ ἐν τῇ ψυχῇ. διὸ καὶ ἡ εὐδαιμονία· ζωὴ γάρ ποιά τίς ἐστιν. ὥστε φανερὸν ὅτι ἡ οὐσία καὶ τὸ εἶδος ἐνέργειά ἐστιν. Quo loco indicatur differentia inter energiam et entelechiam, quae vel diversitate nominum significatur, cf. Trendelenburg ad Arist. de An. p. 296, Bonitz ad Metaph. p. 387. Nimirum ἐντελέχεια, ut descendit ab adiectivo ἐντελεχής i. e. plenus perfectus, ita ipsam perfectionem rei significat, ἐνέργεια vero, derivatum illud a verbo ἐνεργεῖν, eam actionem et eum motum, quo quid ex possibilitate ad perfectionem enititur, cf. Met. Θ, 3, p. 1047 a, 30, ib. 8, p. 1050 a, 23, ubi ἐνέργειαν peculiarem locum habere dicit sicubi agatur de mutatione et motu, eandemque dicit pertinere et tendere, συντείνειν, συντεθεῖσθαι, ad ἐντελέχειαν h. e. ad perfectum rei statum, qui inde efficiatur: ut alterum proprie nisum, alterum finem significet. Quid intersit inter ἐνέργειαν et κίνησιν explicatur Met. Θ, 6. πᾶσα γὰρ κίνησις ἀτελής, ἰσχνασία, μάθησις, βάδισις, οἰκοδόμησις· αὗται δὴ*) κινήσεις, καὶ ἀτελεῖς γε. οὐ γὰρ ἅμα βαδίζει καὶ βεβάδικεν, οὐδ' οἰκοδομεῖ καὶ ᾠκοδόμηκεν, οὐδὲ γίγνεται καὶ γέγονεν, ἢ κινεῖ τε**) καὶ κεκίνηκεν· ἀλλ' ἕτερον καὶ κινεῖ καὶ κεκίνηκεν***). ἑώρακε δὲ καὶ ὁρᾷ ἅμα τὸ αὐτό, καὶ νοεῖ καὶ νενόηκεν. τὴν μὲν οὖν τοιαύτην ἐνέργειαν λέγω, ἐκείνην δὲ κίνησιν. τὸ μὲν οὖν ἐνεργείᾳ τί τέ ἐστι καὶ ποῖον, ἐκ τούτων καὶ τῶν τοιούτων δῆλον ἡμῖν ἔστω: unde intelligitur κίνησιν eam modo viam significare, qua quid a potentia ad perfectionem perducitur, ἐνέργειαν autem eam actionem, quae causam suam et finem simul complectitur nec desinit esse tum cum finem assecuta est, cf. Bonitz p. 396. Denique sequitur ex iisdem ut forma et finis revera unum idemque sit. Verum tamen et causa movens et finis, etiamsi oppositi sint tanquam initium et finis motus, Met. Λ, 3, tamen quodam modo ad idem revocari possunt. Phys. II, 7. Ἔρχεται δὲ τὰ τρία εἰς τὸ ἓν πολλάκις· τὸ μὲν γὰρ τί ἐστι καὶ τὸ οὗ ἕνεκα ἕν ἐστι, τὸ δ' ὅθεν ἡ κίνησις πρῶτον τῷ εἴδει ταὐτὸ τούτοις· ἄνθρωπος γὰρ ἄνθρωπον γεννᾷ. καὶ ὅλως ὅσα κινούμενα κινεῖ. Discrepat illa ab eo quod movetur non forma sed numero, v. not. ad n. 324. Materia contra tribus istis causis opposita est: quod contrarium ab Aristotele eodem quo a Platone modo ad contrarium inter bonum sive finem et necessitatem refertur. Phys. II, 9. ἐν γὰρ τῇ ὕλῃ τὸ ἀναγκαῖον, τὸ δ' οὗ ἕνεκα ἐν τῷ λόγῳ. Cf. de Part. An. I, 1. Materiam nil nisi

---

*) δὴ pro vulg. δὲ scribendum esse vidit Bonitz. — **) Idem pro vulg. κινεῖται. — ***) Idem ex Cod. A[b] pro vulg. κινεῖται.

medium esse iudicabat, Phys. l. l.; Met. Θ, 8. Est illa insuper causa imperfecti quod existit in mundo vicissitudinumque quibus res fluctuantur origo; neque tamen causa motus. Met. Θ, 8. *κατά τε δὴ τοῦτον τὸν λόγον φανερὸν ὅτι πρότερον τῇ οὐσίᾳ ἐνέργεια δυνάμεως. — — ἀλλὰ μὴν καὶ κυριωτέρως· τὰ μὲν γὰρ ἀΐδια πρότερα τῇ οὐσίᾳ τῶν φθαρτῶν, ἔστι δ' οὐθὲν δυνάμει ἀΐδιον. λόγος δὲ ὅδε. πᾶσα δύναμις ἅμα τῆς ἀντιφάσεώς ἐστιν· τὸ μὲν γὰρ μὴ δυνατὸν ὑπάρχειν οὐκ ἂν ὑπάρξειεν οὐθενί, τὸ δυνατὸν δὲ πᾶν ἐνδέχεται μὴ ἐνεργεῖν. τὸ ἄρα δυνατὸν εἶναι ἐνδέχεται καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι· τὸ αὐτὸ ἄρα δυνατὸν καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι. τὸ δὲ δυνατὸν μὴ εἶναι ἐνδέχεται μὴ εἶναι· τὸ δ' ἐνδεχόμενον μὴ εἶναι φθαρτόν:* ubi *τὸ ἐνδεχόμενον μὴ εἶναι* est quod et esse potest et non esse, oppositis aeternis substantiis, quae non possunt non esse. De malo cf. ib. 9. *ὕστερον γὰρ τῇ φύσει τὸ κακὸν τῆς δυνάμεως.* Phys. I, 9. Propterea materia non est *τὸ μὴ ὂν καθ' αὑτό*, sed *τὸ μὴ ὂν κατὰ συμβεβηκός*, distinguiturque ab Aristotele inter *στέρησιν* et materiam. Phys. I, 9. *Ἡμεῖς μὲν γὰρ ὕλην καὶ στέρησιν ἕτερόν φαμεν εἶναι, καὶ τούτων τὸ μὲν οὐκ ὂν εἶναι κατὰ συμβεβηκός, τὴν ὕλην, τὴν δὲ στέρησιν καθ' αὑτήν. — — ὄντος γάρ τινος θείου καὶ ἀγαθοῦ καὶ ἐφετοῦ, τὸ μὲν ἐναντίον αὐτῷ φαμὲν εἶναι* (intellige *τὴν στέρησιν*), *τὸ δὲ ὃ πέφυκεν ἐφίεσθαι καὶ ὀρέγεσθαι αὐτοῦ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν* (intellige materiam). Met. Λ, 2 extr. *Τρία δὴ τὰ αἴτια καὶ τρεῖς αἱ ἀρχαί, δύο μὲν ἡ ἐναντίωσις, ἧς τὸ μὲν λόγος καὶ εἶδος τὸ δὲ στέρησις, τὸ δὲ τρίτον ἡ ὕλη.*

Met. Η, 4. *Ὅταν δή τις ζητῇ τί τὸ αἴτιον, ἐπεὶ πλεοναχῶς τὰ αἴτια λέγεται, πάσας δεῖ λέγειν τὰς ἐνδεχομένας αἰτίας. οἷον ἀνθρώπου τίς αἰτία ὡς ὕλη; ἆρα τὰ καταμήνια* [a]; *τί δ' ὡς κινοῦν; ἆρα τὸ σπέρμα; τί δ' ὡς τὸ εἶδος; τὸ τί ἦν εἶναι. τί δ' ὡς οὗ ἕνεκα; τὸ τέλος.* **Ib. Β, 2.** *Ἐνδέχεται γὰρ τῷ αὐτῷ πάντας τοὺς τρόπους τῶν αἰτίων ὑπάρχειν, οἷον οἰκίας ὅθεν μὲν ἡ κίνησις ἡ τέχνη καὶ ὁ οἰκοδόμος, οὗ δ' ἕνεκα τὸ ἔργον* [b], *ὕλη δὲ γῆ καὶ λίθοι, τὸ δ' εἶδος ὁ λόγος.* 326

a) Menstrua Aristoteli videbantur esse materia animalium, semen causa movens, Met. Λ, 6, De Gen. An. I, 19. 20, quapropter ad patrem potius quam ad matrem originem stirpis referendam esse iudicat, Met. Α, 6, Δ, 28, Η, 4; De Gen. An. II, 1, 4. — b) Opus intelligendum non aedificatoris, sed aedificii, *ἡ τῆς οἰκίας ἐνέργεια*, videlicet ut sit *ἀγγεῖον σκεπαστικὸν σωμάτων καὶ χρημάτων*, Met. Η, 2. De An. I, 1.

327 Phys. VIII, 1. *Φαμὲν δὴ τὴν κίνησιν εἶναι ἐντελέχειαν τοῦ κινητοῦ ᾗ κινητόν. ἀναγκαῖον ἄρα ὑπάρχειν τὰ πράγματα τὰ δυνάμενα κινεῖσθαι καθ' ἑκάστην κίνησιν. καὶ χωρὶς δὲ τοῦ τῆς κινήσεως ὁρισμοῦ, πᾶς ἂν ὁμολογήσειεν ἀναγκαῖον εἶναι κινεῖσθαι τὸ δυνατὸν κινεῖσθαι καθ' ἑκάστην κίνησιν, οἷον ἀλλοιοῦσθαι μὲν τὸ ἀλλοιωτόν, φέρεσθαι δὲ τὸ κατὰ τόπον μεταβλητόν, ὥστε δεῖ πρότερον καυστὸν εἶναι πρὶν κάεσθαι καὶ καυστικὸν πρὶν κάειν. οὐκοῦν καὶ ταῦτα ἀναγκαῖον ἢ γενέσθαι ποτὲ οὐκ ὄντα ἢ ἀΐδια εἶναι. εἰ μὲν τοίνυν ἐγένετο τῶν κινητῶν ἕκαστον, ἀναγκαῖον πρότερον τῆς ληφθείσης ἄλλην γενέσθαι μεταβολὴν καὶ κίνησιν, καθ' ἣν ἐγένετο τὸ δυνατὸν κινηθῆναι ἢ κινῆσαι. εἰ δ' ὄντα προϋπῆρχεν ἀεὶ κινήσεως μὴ οὔσης, ἄλογον μὲν φαίνεται καὶ αὐτόθεν ἐπιστήσασιν, οὐ μὴν ἀλλὰ μᾶλλον ἔτι προϊοῦσι τοῦτο συμβαίνειν ἀναγκαῖον. εἰ γὰρ τῶν μὲν κινητῶν ὄντων τῶν δὲ κινητικῶν ὁτὲ μὲν ἔσται τι πρῶτον κινοῦν, τὸ δὲ κινούμενον, ὁτὲ δ' οὐθέν, ἀλλ' ἠρεμεῖ, ἀναγκαῖον τοῦτο μεταβάλλειν πρότερον· ἦν γάρ τι αἴτιον τῆς ἠρεμίας· ἡ γὰρ ἠρέμησις στέρησις τῆς κινήσεως. ὥστε πρὸ τῆς πρώτης μεταβολῆς ἔσται μεταβολὴ προτέρα. — — — — ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ περὶ τοῦ ἄφθαρτον εἶναι τὴν κίνησιν· καθάπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ γενέσθαι κίνησιν συνέβαινε προτέραν εἶναί τινα μεταβολὴν τῆς πρώτης, οὕτως ἐνταῦθα ὑστέραν τῆς τελευταίας· οὐ γὰρ ἅμα παύεται κινούμενον καὶ κινητὸν ὄν, οἷον καόμενον καὶ καυστὸν ὄν (ἐνδέχεται γὰρ καυστὸν εἶναι μὴ καόμενον), οὐδὲ κινητικὸν καὶ κινοῦν. καὶ τὸ φθαρτὸν δὲ δεήσει φθαρῆναι, ὅταν φθείρηται· καὶ τὸ τούτου φθαρτικὸν πάλιν ὕστερον· καὶ γὰρ ἡ φθορὰ μεταβολή τις ἐστίν. εἰ δὴ ταῦτ' ἀδύνατα, δῆλον ὡς ἔστιν ἀΐδιος κίνησις, ἀλλ' οὐχ ὁτὲ μὲν ἦν ὁτὲ δ' οὔ.*

Eodem loco alia insuper quibus motum infinitum esse probetur argumenta expromuntur, partim ab infinitate temporis sumta, quod

sit nil nisi *πάθος* motus, partim ea quae a nobis apposita sunt copiosius persequentia. Cf. Met. *Λ*, 6. Est haec consecutio doctrinae, qua statuitur necesse esse quodque habeat suam causam moventem in alio quopiam quod actu sit positam, hoc autem rursus in alio, et ita in infinitum. Sequitur ut id quod actu est prius existat eo quod potentia est, saltem secundum notionem suam. Ib. 7. Infinitum rerum motum velut sempiternam naturae vitam esse docebat. Phys. VIII, 1 init. In quo loco eorum doctrina ei refellenda erat, qui initium motus repetebant ab anima, quippe se ipsam movente. Ib. 5. *Ἔτι διώρισται ὅτι κινεῖται τὸ κινητόν· τοῦτο δ' ἐστὶ δυνάμει κινούμενον, οὐκ ἐντελεχείᾳ· τὸ δὲ δυνάμει εἰς ἐντελέχειαν βαδίζει. ἔστι δ' ἡ κίνησις ἐντελέχεια κινητοῦ ἀτελής. τὸ δὲ κινοῦν ἤδη ἐνεργείᾳ ἐστίν, οἷον θερμαίνει τὸ θερμὸν καὶ ὅλως γεννᾷ τὸ ἔχον τὸ εἶδος. — — τὸ μὲν ἄρα κινεῖ τὸ δὲ κινεῖται τοῦ αὐτὸ αὐτὸ κινοῦντος. ὅτι δ' οὐκ ἔστιν αὐτὸ αὐτὸ κινεῖν οὕτως ὥσθ' ἑκάτερον ὑφ' ἑκατέρου κινεῖσθαι, ἐκ τῶνδε φανερόν. οὔτε γὰρ ἔσται πρῶτον κινοῦν οὐδέν, εἴ γε ἑκάτερον κινήσει ἑκάτερον· τὸ γὰρ πρότερον αἰτιώτερον τοῦ κινεῖσθαι τοῦ ἐχομένου καὶ κινήσει μᾶλλον.* De Anim. I, 4, 16. *πολὺ δὲ τῶν εἰρημένων ἀλογώτατον τὸ λέγειν ἀριθμὸν εἶναι τὴν ψυχὴν κινοῦνθ' ἑαυτόν. — — πῶς γὰρ χρὴ νοῆσαι μονάδα κινουμένην, καὶ ὑπὸ τίνος, καὶ πῶς, ἀμερῆ καὶ ἀδιάφορον οὖσαν; εἰ γάρ ἐστι κινητικὴ καὶ κινητή, διαφέρειν δεῖ.* Ib. III, 10, 7.

Phys. VIII, 6. *Ἐπεὶ δὲ δεῖ κίνησιν ἀεὶ εἶναι καὶ μὴ* 328
διαλείπειν, ἀνάγκη εἶναί τι ὃ πρῶτον κινεῖ, εἴτε ἓν εἴτε πλείω, καὶ τὸ πρῶτον κινοῦν ἀκίνητον. ἕκαστον μὲν οὖν ἀΐδιον εἶναι τῶν ἀκινήτων μὲν κινούντων δὲ οὐδὲν πρὸς τὸν νῦν λόγον· ὅτι δ' ἀναγκαῖον εἶναί τι τὸ ἀκίνητον μὲν αὐτὸ πάσης τῆς ἐκτὸς μεταβολῆς, καὶ ἁπλῶς καὶ κατὰ συμβεβηκός, κινητικὸν δ' ἑτέρου, δῆλον ὧδε σκοποῦσιν. ἔστω δ', εἴ τις βούλεται, ἐπί τινων ἐνδεχόμενον ὥστ' εἶναί ποτε καὶ μὴ εἶναι ἄνευ γενέσεως καὶ φθορᾶς· τάχα γὰρ ἀναγκαῖον, εἴ τι ἀμερὲς ὁτὲ μὲν ἔστιν ὁτὲ δὲ μή ἐστιν ἄνευ τοῦ μεταβάλλειν, ὁτὲ μὲν εἶναι ὁτὲ δὲ μὴ εἶναι πᾶν τὸ τοιοῦτον. καὶ τῶν ἀρχῶν τῶν ἀκινήτων μὲν κινητικῶν δ' ἐνίας ὁτὲ μὲν εἶναι ὁτὲ δὲ μὴ εἶναι, ἐνδεχέσθω καὶ τοῦτο. ἀλλ' οὔ τι πάσας γε δυνατόν· δῆλον γὰρ ὡς αἴτιόν τι τοῖς αὐτὰ ἑαυτὰ κινοῦσίν ἐστι τοῦ

ὁτὲ μὲν εἶναι ὁτὲ δὲ μή. τὸ μὲν γὰρ αὐτὸ ἑαυτὸ κινοῦν ἅπαν ἔχειν ἀνάγκη μέγεθος, εἰ μηδὲν κινεῖται ἀμερές, τὸ δὲ κινοῦν οὐδεμία ἀνάγκη ἐκ τῶν εἰρημένων [a]. *τοῦ δὴ τὰ μὲν γίγνεσθαι τὰ δὲ φθείρεσθαι, καὶ τοῦτ' εἶναι συνεχῶς, οὐδὲν αἴτιον τῶν ἀκινήτων μὲν μὴ ἀεὶ δ' ὄντων, οὐδ' αὖ τῶν ἀεὶ μὲν ταδὶ κινούντων, τούτων δ' ἕτερα. τοῦ γὰρ ἀεὶ καὶ συνεχοῦς οὔτε ἕκαστον αὐτῶν αἴτιον οὔτε πάντα· τὸ μὲν γὰρ οὕτως ἔχειν ἀΐδιον καὶ ἐξ ἀνάγκης, τὰ δὲ πάντα ἄπειρα, καὶ οὐχ ἅμα πάντα ὄντα* [b]. *δῆλον τοίνυν ὅτι, εἰ καὶ μυριάκις ἔνιαι ἀρχαὶ τῶν ἀκινήτων μὲν κινουσῶν δέ, καὶ πολλὰ τῶν αὐτὰ ἑαυτὰ κινούντων φθείρεται, τὰ δ' ἐπιγίγνεται, καὶ τόδε μὲν ἀκίνητον ὂν τόδε κινεῖ, ἕτερον δὲ τοδί· ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἔστι τι ὃ περιέχει, καὶ τοῦτο παρ' ἕκαστον, ὅ ἐστιν αἴτιον τοῦ τὰ μὲν εἶναι τὰ δὲ μὴ καὶ τῆς συνεχοῦς μεταβολῆς· καὶ τοῦτο μὲν τούτοις, ταῦτα δὲ τοῖς ἄλλοις αἴτια κινήσεως. εἴπερ οὖν ἀΐδιος ἡ κίνησις, ἀΐδιον καὶ τὸ κινοῦν ἔσται πρῶτον, εἰ ἕν· εἰ δὲ πλείω, πλείω τὰ ἀΐδια. ἓν δὲ μᾶλλον ἢ πολλὰ καὶ πεπερασμένα ἢ ἄπειρα δεῖ νομίζειν. τῶν αὐτῶν γὰρ συμβαινόντων ἀεὶ τὰ πεπερασμένα μᾶλλον ληπτέον· ἐν γὰρ τοῖς φύσει δεῖ τὸ πεπερασμένον καὶ τὸ βέλτιον, ἂν ἐνδέχηται, ὑπάρχειν μᾶλλον. ἱκανὸν δὲ καὶ εἰ ἕν, ὃ πρῶτον τῶν ἀκινήτων ἀΐδιον ὂν ἔσται ἀρχὴ τοῖς ἄλλοις κινήσεως. φανερὸν δὲ καὶ ἐκ τοῦδε ὅτι ἀνάγκη εἶναί τι ἓν καὶ ἀΐδιον τὸ πρῶτον κινοῦν. δέδεικται γὰρ ὅτι ἀνάγκη ἀεὶ κίνησιν εἶναι. εἰ δὲ ἀεί, ἀνάγκη καὶ συνεχῆ εἶναι· καὶ γὰρ τὸ ἀεὶ συνεχές, τὸ δ' ἐφεξῆς οὐ συνεχές. ἀλλὰ μὴν εἴ γε συνεχής, μία. μία δ', εἰ ὑφ' ἑνός τε τοῦ κινοῦντος καὶ ἑνὸς τοῦ κινουμένου* [c]· *εἰ γάρ τι ἄλλο καὶ ἄλλο κινήσει, οὐ συνεχὴς ἡ ὅλη κίνησις, ἀλλ' ἐφεξῆς.*

a) Cf. Met. *Λ*, 7. *Δέδεικται δὲ καὶ ὅτι μέγεθος οὐθὲν ἔχειν ἐνδέχεται ταύτην τὴν οὐσίαν* (sc. *τὴν ἀΐδιον καὶ ἀκίνητον καὶ κεχωρισμένην τῶν αἰσθητῶν*), *ἀλλ' ἀμερὴς καὶ ἀδιαίρετός ἐστιν. κινεῖ*

γὰρ τὸν ἄπειρον χρόνον, οὐθὲν δ' ἔχει δύναμιν ἄπειρον πεπερασμένον. ἐπεὶ δὲ πᾶν μέγεθος ἢ ἄπειρον ἢ πεπερασμένον, πεπερασμένον μὲν διὰ τοῦτο οὐκ ἂν ἔχοι μέγεθος, ἄπειρον δ' ὅτι ὅλως οὐκ ἔστιν οὐθὲν ἄπειρον μέγεθος. De iisdem copiosius Phys. VIII, 10. Primum movens, ut aeternum et immotum, e temporis quoque finibus exemtum est. Phys. IV, 12. — b) Disputat contra id quod quispiam statuerit, motum in mundo a singularum rerum ratione vel anima proficisci. Quem contra monet has deinceps alias post alias existere, infinita temporum serie orientes et numero infinitas. Explicatius Phys. VIII, 6. Ὁρῶμεν δὲ καὶ φανερῶς ὄντα τοιαῦτα ἃ κινεῖ αὐτὰ ἑαυτά, οἷον τὸ τῶν ἐμψύχων καὶ τὸ τῶν ζῴων γένος. ταῦτα δὴ καὶ δόξαν παρεῖχε μή ποτ' ἐνδέχεται κίνησιν ἐγγίγνεσθαι μὴ οὖσαν ὅλως, διὰ τὸ ἐν τούτοις ὁρᾶν ἡμᾶς τοῦτο συμβαῖνον· ἀκίνητα γάρ ποτε ὄντα κινεῖται πάλιν, ὡς δοκεῖ. τοῦτο δὴ δεῖ λαβεῖν, ὅτι μίαν κίνησιν αὐτὰ κινεῖ, καὶ ὅτι ταύτην οὐ κυρίως. Animalia enim nonnisi eum motum habent, qui fit in loco, et eum ipsum non κυρίως h. e. ita ut sibi ipsis principium movendi sint, sed extrinsecus mota. — c) Ἓν κινούμενον est coelum, quod cernitur ex Physica Aristotelis; v. infra n. 331. In universum notandum Aristotelem statuere primam causam esse eius motus, qui semper sibi constans est, velut coeli motus, praeter eam autem aliam causam esse eius, qui inconstans est, quae simul causa est nascendi et occidendi; haec est coelum, quod et movetur et movet, quodque quia movetur temporibus variis varie operatur. Primus igitur motor partim per se operatur partim per aliud. Met. Λ, 6. εἰ δὴ τὸ αὐτὸ ἀεὶ περιόδῳ, δεῖ τι ἀεὶ μένειν ὡσαύτως ἐνεργοῦν. εἰ δὲ μέλλει γένεσις καὶ φθορὰ εἶναι, ἄλλο δεῖ εἶναι ἀεὶ ἐνεργοῦν ἄλλως καὶ ἄλλως. ἀνάγκη ἄρα ὡδὶ μὲν καθ' αὑτὸ ἐνεργεῖν, ὡδὶ δὲ κατ' ἄλλο· ἤτοι ἄρα καθ' ἕτερον ἢ κατὰ τὸ πρῶτον. ἀνάγκη δὴ κατὰ τοῦτο· πάλιν γὰρ ἐκεῖνο αὐτῷ τε αἴτιον κἀκείνῳ. οὐκοῦν βέλτιον τὸ πρῶτον· καὶ γὰρ αἴτιον ἦν ἐκεῖνο τοῦ ἀεὶ ὡσαύτως, τοῦ δ' ἄλλως ἕτερον· τοῦ δ' ἀεὶ ἄλλως ἄμφω δηλονότι. οὐκοῦν οὕτως καὶ ἔχουσιν αἱ κινήσεις.

Primus motor Aristoteli deus appellatur, Met. Λ, 7. 8: unde prima philosophia appellatur et theologia, ib. E, 1. Non veretur ille, quemadmodum Plato, deum sive primum motorem substantiam esse dicere. Met. Λ, 6. Ἀνάγκη εἶναί τινα ἀΐδιον οὐσίαν ἀκίνητον. αἵ τε γὰρ οὐσίαι πρῶται τῶν ὄντων, καὶ εἰ πᾶσαι φθαρταί, πάντα φθαρτά. Primus motor materiae expers est, ib. ἐνδέχεται δὲ τὸ δυνάμει ὂν μὴ εἶναι. δεῖ ἄρα εἶναι ἀρχὴν τοιαύτην, ἧς ἡ οὐσία ἐνέργεια, neque propterea sensibus percipitur, verum est νοητὸν et νοῦς, nam idem est νοητὸν atque νοῦς; cf. De Anim. III, 4, 12.

ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἄνευ ὕλης τὸ αὐτό ἐστι τὸ νοοῦν καὶ τὸ νοούμενον· ἡ γὰρ ἐπιστήμη ἡ θεωρητικὴ καὶ τὸ οὕτως ἐπιστητὸν τὸ αὐτό ἐστιν. Cf. n. 330.

329 Met. *Λ*, 7. Ἔστι τοίνυν τι καὶ ὃ κινεῖ. ἐπεὶ δὲ τὸ κινούμενον καὶ κινοῦν καὶ μέσον, τοίνυν ἔστι τι ὃ οὐ κινούμενον κινεῖ [a], ἀΐδιον καὶ οὐσία καὶ ἐνέργεια οὖσα· κινεῖ δὲ ὧδε τὸ ὀρεκτόν, καὶ τὸ νοητὸν κινεῖ οὐ κινούμενον. τούτων τὰ πρῶτα τὰ αὐτά [b]. ἐπιθυμητὸν μὲν γὰρ τὸ φαινόμενον καλόν, βουλητὸν δὲ πρῶτον τὸ ὂν καλόν. ὀρεγόμεθα δὲ διότι δοκεῖ μᾶλλον ἢ δοκεῖ διότι ὀρεγόμεθα. ἀρχὴ δὲ ἡ νόησις. νοῦς δὲ ὑπὸ τοῦ νοητοῦ κινεῖται, νοητὴ δὲ ἡ ἑτέρα συστοιχία καθ' αὑτήν· καὶ ταύτης ἡ οὐσία πρώτη, καὶ ταύτης ἡ ἁπλῆ καὶ κατ' ἐνέργειαν [c]. — — ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ καλὸν καὶ τὸ δι' αὑτὸ αἱρετὸν ἐν τῇ αὐτῇ συστοιχίᾳ· καὶ ἔστιν ἄριστον ἀεὶ ἢ ἀνάλογον τὸ πρῶτον. ὅτι δ' ἔστι τὸ οὗ ἕνεκα ἐν τοῖς ἀκινήτοις, ἡ διαίρεσις δηλοῖ. ἔστι γὰρ διττὸν *) τὸ οὗ ἕνεκα, ὧν τὸ μὲν ἔστι τὸ δ' οὐκ ἔστι, κινεῖ δὲ ὡς ἐρώμενον, κινούμενον δὲ τἆλλα κινεῖ [d]. εἰ μὲν οὖν τι κινεῖται, ἐνδέχεται καὶ ἄλλως ἔχειν. — — ἐπεὶ δ' ἐστί τι κινοῦν αὐτὸ ἀκίνητον ὄν, ἐνεργείᾳ ὄν, τοῦτο οὐκ ἐνδέχεται ἄλλως ἔχειν οὐδαμῶς. — ἐξ ἀνάγκης ἄρα ἐστὶν ὄν· καὶ ᾗ ἀνάγκῃ, καλῶς, καὶ οὕτως ἀρχή. τὸ γὰρ ἀναγκαῖον τοσαυταχῶς, τὸ μὲν βίᾳ, ὅτι παρὰ τὴν ὁρμήν, τὸ δὲ οὗ οὐκ ἄνευ τὸ εὖ, τὸ δὲ μὴ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἀλλ' ἁπλῶς [e]. ἐκ τοιαύτης ἄρα ἀρχῆς ἤρτηται ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ φύσις.

a) Haec corrupta esse demonstrat Bonitz Observat. crit. ad Arist. Metaph. p. 125. Idem in Comm. ad Metaph. p. 495 ita legendum esse censet: *ἐπεὶ δὲ τὸ μὲν κινούμενον καὶ μὴ κινοῦν, τὸ δὲ κινούμενον καὶ κινοῦν, καὶ τρίτον τοίνυν ἔστι τι* etc. — b) Sensus: Hunc in modum (*ὧδε* i e. *αὐτὸ ἀκίνητον ὄν*) movet *τὸ ὀρεκτόν*, id quod est appetibile; itemque cogitabile (*τὸ νοητόν*) ita movet, ut ipsum sit immotum. Cf. De An. III, 10. *εὐλόγως ταῦτα*

*) Vulg. *ἔστι γάρ τινι.* Coni. corr. Schwegler.

δύο φαίνεται τὰ κινοῦντα, ὄρεξις καὶ διάνοια πρακτική· τὸ ὀρεκτὸν γὰρ κινεῖ, καὶ διὰ τοῦτο ἡ διάνοια κινεῖ, ὅτι ἀρχὴ αὐτῆς ἐστὶ τὸ ὀρεκτόν. Haec autem duo, τὸ ὀρεκτὸν et τὸ νοητόν, si sua et primaria vi utrumque acceperis, ad idem redeunt (τούτων τὰ πρῶτα τὰ αὐτά). Namque ὀρεκτὸν per se est τὸ ὂν καλόν, idemque ὂν καλὸν principem inter τὰ νοητὰ locum habet. — c) Respicit disputationem de reducendis contrariis omnibus ad contrarietatem primam ac summam multitudinis, quam Met. Γ, 2 appellat τὴν ἐκλογὴν τῶν ἐναντίων, I, 3 et nostro loco in seqq. διαίρεσιν τῶν ἐναντίων, cf. Met. I, 4, K, 3, ubi eandem disputationem respicit. Fuisse eam secundi libri de bono Alexander Aphrodisiensis ad singulos hos locos significat, cf. Schol. Aristot. p. 805 a. Nostro igitur loco hoc dicit: Quum duae sint rerum series, quales distinctae sunt in libris de bono, cogitabilis per se ea est series, quae substantiam et formam et reliqua per affirmationem definita continet: quae enim in altera serie enumerantur negativa, ea non per se (καθ' αὑτήν), sed per accidens cogitationi subiiciuntur. Atqui in illa serie prima est substantia ea, quae simplex est, ab omni materiae et potentiae ambiguitate immunis, ipse actus; sed cum ea substantia coniunctum est in eadem serie id quod sua natura appetibile est et pulchrum. Cf. Bonitz ad l. c. — d) Quod primum est in aliqua serie, id praecipue eam habet qualitatem, quae in reliqua cernitur serie; ergo prima illa substantia est τὸ ἄριστον. Itaque sicuti ὀρεκτὸν πρῶτον est τὸ ὂν καλόν, ita etiam νοητὸν πρῶτον est τὸ καλόν, τὸ δι' αὑτὸ αἱρετόν, τὸ ἄριστον, sive τὸ οὗ ἕνεκα. Id vero quod a primo illo motore motum accipit (τὸ κινούμενον h. e. inerrantium stellarum sphaera, v. n. 338) eum motum deinde ad reliqua propagat. Pro vulg. ἔστι γάρ τινι etc. cum Schweglero et Bonitzio l. c. p. 499 legendum videtur: ἔστι γὰρ διττὸν τὸ οὗ ἕνεκα; ὧν τὸ μὲν ἔστι τὸ δὲ οὐκ ἔστι, quod collatis aliis locis, velut De An. II, 2. τὸ δ' οὗ ἕνεκα διττόν, τὸ μὲν οὗ τὸ δὲ ᾧ, De Gen. An. II, 6, Phys. II, 2, ita explicandum videtur, ut alterum genus h. e. τὸ οὗ, quippe quod immobile sit et immutabile, nihil obstet quominus in substantiis immobilibus numeretur, alterum vero, τὸ ᾧ, ut quod per mutationem sui ipsius ad illud accedat, non possit haberi ἐν τοῖς ἀκινήτοις. Et hoc quidem brevissime significari videtur illis verbis: ὧν τὸ μὲν (τὸ οὗ) ἔστιν (ἐν τοῖς ἀκινήτοις), τὸ δ' (τὸ ᾧ) οὐκ ἔστιν. — e) Ita exemptum ab omni potentiae ambiguitate (cf. n. 325, not.) summum principium movens necessario tale est quale est: quae quidem necessitas ei non extrinsecus per vim illata est, sed cum ipsa eius naturae dignitate coniuncta et absoluta, cf. Met. Δ, 5, ubi quatuor τοῦ ἀναγκαίου genera esse dicuntur: quae vulgo ἀναγκαῖα dicantur ad vivendum neces-

saria, cf. n. 306, not. b, deinde *τὸ βίαιον καὶ ἡ βία*, quod nostro loco dicitur esse *παρὰ τὴν ὁρμὴν* h. e. ubi vis adhibeatur (eo facit illud *τὸ δὲ οὗ οὐκ ἄνευ τοῦ εὖ*), tertio loco *τὸ μὴ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἔχειν ἀναγκαῖον· καὶ κατὰ τοῦτο τὸ ἀναγκαῖον καὶ τἄλλα λέγεταί πως ἅπαντα τὰ ἀναγκαῖα* h. e. illud quod nostro loco dicitur *τὸ μὴ ἐνδεχόμενον ἁπλῶς*, denique quarto loco ea quae in colligendo et demonstrando cernatur necessitas, *ἡ ἀπόδειξις τῶν ἀναγκαίων, ὅτι οὐκ ἐνδέχεται ἄλλως ἔχειν, εἰ ἀποδέδεικται ἁπλῶς*, cf. n. 315 initio et n. 317, not. b.

Summum igitur principium est substantia aeterna, immobilis, actus ipse, necessaria, cogitabilis eademque appetibilis, eaque propter id ipsum, quia est appetibilis, motum efficit. Latissime enim patet hoc placitum Aristotelis, unamquamque rem appetere id quod bonum, quod divinum, quod aeternum est, quamque rem pro sua indole ac facultate ad id ferri, cf. De Gen. et Corr. II, 9; de An. II, 4, 2. *Φυσικώτατον γὰρ τῶν ἔργων τοῖς ζῶσιν, ὅσα τέλεια καὶ μὴ πηρώματα ἢ τὴν γένεσιν αὐτομάτην ἔχει, τὸ ποιῆσαι ἕτερον οἷον αὐτό, ζῷον μὲν ζῷον, φυτὸν δὲ φυτόν, ἵνα τοῦ ἀεὶ καὶ τοῦ θείου μετέχωσιν ᾗ δύνανται· πάντα γὰρ ἐκείνου ὀρέγεται κἀκείνου ἕνεκα πράττει ὅσα πράττει κατὰ φύσιν. — — ἐπεὶ οὖν κοινωνεῖν ἀδυνατεῖ τοῦ ἀεὶ καὶ τοῦ θείου τῇ συνεχείᾳ, διὰ τὸ μηδὲν ἐνδέχεσθαι τῶν φθαρτῶν ταὐτὸ καὶ ἓν ἀριθμῷ διαμένειν, ᾗ δύναται μετέχειν ἕκαστον κοινωνεῖ ταύτῃ, τὸ μὲν μᾶλλον τὸ δ' ἧττον· καὶ διαμένει οὐκ αὐτὸ ἀλλ' οἷον αὐτό, ἀριθμῷ μὲν οὐχ ἕν, εἴδει δ' ἕν.* Ipsum deum ab omni materia separatum, sed non extra mundum positum esse statuebat; imo ubicunque intellectus et intelligibilia deprehenderentur, ibi et ipsum tanquam causam primam et agentem adesse arbitrabatur, cf. Eth. Eud. VII, 14. *τὸ δὲ ζητούμενον τοῦτ' ἔστι, τίς ἡ τῆς κινήσεως ἀρχὴ ἐν τῇ ψυχῇ· δῆλον δή, ὥσπερ ἐν τῷ ὅλῳ θεός, καὶ πᾶν ἐκείνῳ. κινεῖ γάρ πως πάντα τὸ ἐν ἡμῖν θεῖον. λόγου δ' ἀρχὴ οὐ λόγος, ἀλλά τι κρεῖττον. τί οὖν ἂν κρεῖττον καὶ ἐπιστήμης εἴποι* (videtur scribendum *εἴη που*) *πλὴν θεός*; et quae infra disputabuntur de intellectu agente, n. 343. — Propterea *τὸ κινοῦν ἀκίνητον* etiam ad singulas scientias refertur, velut ad artem medicam, De Gen. et Corr. I, 7. Praecipuum vero et velut suum locum habet in coelo, Phys. VIII, 10. *Ἀνάγκη δὴ ἢ ἐν μέσῳ ἢ ἐν κύκλῳ εἶναι· αὗται γὰρ αἱ ἀρχαί. ἀλλὰ τάχιστα κινεῖται τὰ ἐγγύτατα τοῦ κινοῦντος. τοιαύτη δ' ἡ τοῦ ὅλου κίνησις· ἐκεῖ ἄρα τὸ κινοῦν.* De Coelo I, 9. *εἰώθαμεν γὰρ τὸ ἔσχατον καὶ τὸ ἄνω μάλιστα καλεῖν οὐρανόν, ἐν ᾧ καὶ τὸ θεῖον πᾶν ἱδρῦσθαί φαμεν.* Inde Sext. Emp. Hyp. Pyrrh. III, 218. *Ἀριστοτέλης μὲν ἀσώματον εἶπε τὸν θεὸν εἶναι καὶ πέρας τοῦ οὐρανοῦ.* Cf. adv. Math. X, 33 et infra n. 338.

Met. *Λ*, **7.** *Διαγωγὴ δ' ἔστιν (νοῦ) οἵα ἡ ἀρίστη μικρὸν χρόνον ἡμῖν· οὕτω γὰρ ἀεὶ ἐκεῖνό ἐστιν (ἡμῖν μὲν γὰρ ἀδύνατον), ἐπεὶ καὶ ἡδονὴ ἡ ἐνέργεια τούτου· καὶ διὰ τοῦτο ἐγρήγορσις αἴσθησις νόησις ἥδιστον, ἐλπίδες δὲ καὶ μνῆμαι διὰ ταῦτα*[a]. *ἡ δὲ νόησις ἡ καθ' αὑτὴν τοῦ καθ' αὑτὸ ἀρίστου, καὶ ἡ μάλιστα τοῦ μάλιστα· αὑτὸν δὲ νοεῖ ὁ νοῦς κατὰ μετάληψιν τοῦ νοητοῦ· νοητὸς γὰρ γίγνεται θιγγάνων καὶ νοῶν, ὥστε ταὐτὸν νοῦς καὶ νοητόν· τὸ γὰρ δεκτικὸν τοῦ νοητοῦ καὶ τῆς οὐσίας νοῦς*[b]. *ἐνεργεῖ δὲ ἔχων· ὥστ' ἐκεῖνο μᾶλλον τούτου ὃ δοκεῖ ὁ νοῦς θεῖον ἔχειν, καὶ ἡ θεωρία τὸ ἥδιστον καὶ ἄριστον. εἰ οὖν οὕτως εὖ ἔχει ὡς ἡμεῖς ποτὲ ὁ θεὸς ἀεί, θαυμαστόν· εἰ δὲ μᾶλλον, ἔτι θαυμασιώτερον. ἔχει δὲ ὡδί. καὶ ζωὴ δέ γε ὑπάρχει· ἡ γὰρ νοῦ ἐνέργεια ζωή, ἐκεῖνος δὲ ἡ ἐνέργεια· ἐνέργεια δὲ ἡ καθ' αὑτὴν ἐκείνου ζωὴ ἀρίστη καὶ ἀΐδιος. φαμὲν δὲ τὸν θεὸν εἶναι ζῷον ἀΐδιον ἄριστον, ὥστε ζωὴ καὶ αἰὼν συνεχὴς καὶ ἀΐδιος ὑπάρχει τῷ θεῷ· τοῦτο γὰρ ὁ θεός*[c]. 330

a) *Ἡ διαγωγὴ* solet opponi necessitati vitae, *τοῖς ἀναγκαίοις*, cf. supra n. 306, Bonitz ad Met. *Λ*, 1, p. 45, ut hoc loco intelligenda sit vita ac beatitudo intellectus divini, quae ut qualis sit significetur cum summa quae homini contingere possit beatitudine comparatur. Eam esse vitae contemplativae, quippe quae finem in se ipsa contineat, non extra se positum habeat, hoc cum aliis locis explicat (cf. n. 306, n. 345, not.) tum iis quae leguntur Eth. Nic. X, 7, ubi inter alia: *ὁ δὲ τοιοῦτος ἂν εἴη βίος κρείττων ἢ κατ' ἄνθρωπον· οὐ γὰρ ᾗ ἄνθρωπός ἐστιν οὕτω βιώσεται, ἀλλ' ᾗ θεῖόν τι ἐν αὐτῷ ὑπάρχει. — εἰ δὴ θεῖον ὁ νοῦς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὁ κατὰ τοῦτον βίος θεῖος πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον. οὐ χρὴ δὲ κατὰ τοὺς παραινοῦντας* (Rhet. II, 21) *ἀνθρώπινα φρονεῖν ἄνθρωπον ὄντα οὔτε θνητὰ τὸν θνητόν, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἀθανατίζειν.* Cf. ib. 8, ubi in deum nullam actionem (*πρᾶξιν*) convenire praeter contemplationem (*θεωρίαν*) uberius demonstratur, quae demonstratio concluditur hisce: *ὥστε ἡ τοῦ θεοῦ ἐνέργεια μακαριότητι διαφέρουσα θεωρητικὴ ἂν εἴη.* Adde De Coelo II, 12. *τῷ δ' ὡς ἄριστα ἔχοντι οὐθὲν δεῖ πράξεως· ἔστι γὰρ αὐτὸ τὸ οὗ ἕνεκα.* Illa igitur beatitudine nos quidem raro tantum, quandoque quasi sublati sumus ad divinam naturam, possumus frui, quoniam humanus intellectus po-

tentiae obnoxius non potest perpetuo esse in actu. Summus autem intellectus perpetuo in eadem est beatitudine; etenim est *ἐνέργεια*, ipsaque haec eius *ἐνέργεια* necessario coniunctam secum habet voluptatem, siquidem voluptas nihil aliud est nisi actionis consummatio et perfectio, cf. Eth. Nic. VII, 15. *ἐπεὶ εἴ του ἡ φύσις ἁπλῆ εἴη, ἀεὶ ἡ αὐτὴ πρᾶξις ἡδίστη ἔσται. διὸ ὁ θεὸς ἀεὶ μίαν καὶ ἁπλῆν χαίρει ἡδονήν· οὐ γὰρ μόνον κινήσεώς ἐστιν ἐνέργεια, ἀλλὰ καὶ ἀκινησίας, καὶ ἡδονὴ μᾶλλον ἐν ἠρεμίᾳ ἐστὶν ἢ ἐν κινήσει*, et infra n. 345, not. Similiter nobis hominibus voluptatem afferunt animi nostri actiones, quales sunt *ἐγρήγορσις* (cf. Trendelenb. ad Arist. De An. p. 316) *αἴσθησις νόησις* etc. — b) Sensus interprete Bonitzio: Quum intellectio summa comprehendit et quasi attingit id quod est intelligibile, sibi ipse fit intelligibilis, ut idem sit intellectus et intelligibile. Intellectus enim suapte natura aptus est ad recipiendum id quod est intelligibile, id est autem (*καὶ* explicandi vim habet) ad recipiendam substantiam, *τῆς οὐσίας* h. e. *τῆς κατὰ λόγον οὐσίας* sive *τοῦ τί ἦν εἶναι*. Quod intellectum intelligibile quasi attingere dicit (*θιγγάνων*), similitudo est, non explicatio, quamquam repetit eandem similitudinem de substantiis simplicibus Met. Θ, 10, cf. Bonitz p. 410. — c) Summus vero intellectus, quoniam ipse in se continet atque ipse est *τὸ νοητόν*, non facultatem solum habet intelligendi, sed *ἐνεργεῖ*. Atque, si actum potentia potiorem esse constat (cf. Θ, 8), in hoc potius intelligendi actu quam in potentia divinam eius naturam cerni apparet, eaque suimet ipsius contemplatio summa eius et virtus est et beatitudo. Deus igitur, is enim est summus ille intellectus, quia perpetuo in hoc est actu neque unquam e potentia transit ad actum, perpetuo ea fruitur beatitudine, cui summa humanae vitae beatitudo vix comparari, nedum aequari possit. Inest autem vita summo intellectui; ipsa enim eius actio est vita. Itaque deus est *ζῷον ἀΐδιον ἄριστον*, et vita aeterna et optima non inest solum in deo, sed ipse deus est haec vita, cf. De Coelo II, 3, qui locus citatur n. 338.

Cf. Met. Λ, 9. *ἔτι δὲ εἴτε νοῦς ἡ οὐσία αὐτοῦ εἴτε νόησίς ἐστι, τί νοεῖ; ἢ γὰρ αὐτὸς αὑτὸν ἢ ἕτερόν τι· καὶ εἰ ἕτερόν τι, ἢ τὸ αὐτὸ ἀεὶ ἢ ἄλλο. πότερον οὖν διαφέρει τι ἢ οὐθὲν τὸ νοεῖν τὸ καλὸν ἢ τὸ τυχόν; ἢ καὶ ἄτοπον τὸ διανοεῖσθαι περὶ ἐνίων; δῆλον τοίνυν ὅτι τὸ θειότατον καὶ τιμιώτατον νοεῖ, καὶ οὐ μεταβάλλει· εἰς χεῖρον γὰρ ἡ μεταβολή, καὶ κίνησίς τις ἤδη τὸ τοιοῦτον. πρῶτον μὲν οὖν εἰ μὴ νόησίς ἐστιν ἀλλὰ δύναμις, εὔλογον ἐπίπονον εἶναι τὸ συνεχὲς αὐτῷ τῆς νοήσεως. ἔπειτα δῆλον ὅτι ἄλλο τι ἂν εἴη τὸ τιμιώτερον ἢ ὁ νοῦς, τὸ νοούμενον. καὶ γὰρ τὸ νοεῖν καὶ ἡ νόησις ὑπάρξει καὶ τῷ χείριστον νοοῦντι. ὥστ' εἰ φευκτὸν τοῦτο (καὶ γὰρ μὴ ὁρᾶν ἔνια κρεῖττον ἢ ὁρᾶν), οὐκ ἂν εἴη τὸ ἄριστον ἡ νόησις.*

αὐτὸν ἄρα νοεῖ, εἴπερ ἐστὶ τὸ κράτιστον, καὶ ἔστιν ἡ νόησις νοήσεως νόησις. Non potentia est intellectus, sed actus, et quoniam ipse est optimum (*εἴπερ ἐστὶ τὸ κράτιστον*), se ipsum intelligit. Quoniam igitur ipse est *νόησις* (h. e. actus intelligendi) seque ipsum intelligit, consequitur ut sit *ἡ νόησις νοήσεως νόησις.* Cf. Magn. Moral. II, 15. *ἐπεὶ γάρ, φησί, πάντα ἔχει τἀγαθὰ ὁ θεὸς καὶ ἔστιν αὐτάρκης, τί ποιήσει; οὐ γὰρ καθευδήσει. θεάσεται δή τι, φησίν· τοῦτο γὰρ κάλλιστον καὶ οἰκειότατον. τί οὖν θεάσεται; εἰ μὲν γὰρ ἄλλο τι θεάσεται, βέλτιον θεάσεταί τι αὐτοῦ. ἀλλὰ τοῦτ' ἄτοπον, τὸ τοῦ θεοῦ ἄλλο τι εἶναι βέλτιον. αὐτὸς ἑαυτὸν ἄρα θεάσεται.* Eth. Eud. VII, 11.

c. Physica.

Phys. II, 1. Τῶν ὄντων τὰ μέν ἐστι φύσει τὰ δὲ 331
δι' ἄλλας αἰτίας, φύσει μὲν τά τε ζῷα καὶ τὰ μέρη αὐτῶν καὶ τὰ φυτὰ καὶ τὰ ἁπλᾶ τῶν σωμάτων, οἷον γῆ καὶ πῦρ καὶ ἀὴρ καὶ ὕδωρ· ταῦτα γὰρ εἶναι καὶ τὰ τοιαῦτα φύσει φαμέν. πάντα δὲ τὰ ῥηθέντα φαίνεται διαφέροντα πρὸς τὰ μὴ φύσει συνεστῶτα. τὰ μὲν γὰρ φύσει ὄντα πάντα φαίνεται ἔχοντα ἐν ἑαυτοῖς ἀρχὴν κινήσεως καὶ στάσεως, τὰ μὲν κατὰ τόπον, τὰ δὲ κατ' αὔξησιν καὶ φθίσιν, τὰ δὲ κατ' ἀλλοίωσιν· κλίνη δὲ καὶ ἱμάτιον, καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἄλλο γένος ἐστίν, ᾗ μὲν τετύχηκε τῆς κατηγορίας ἑκάστης [a] καὶ καθ' ὅσον ἐστὶν ἀπὸ τέχνης, οὐδεμίαν ὁρμὴν ἔχει μεταβολῆς ἔμφυτον, ᾗ δὲ συμβέβηκεν αὐτοῖς εἶναι λιθίνοις ἢ γηΐνοις ἢ μικτοῖς ἐκ τούτων, ἔχει, καὶ κατὰ τοσοῦτον, ὡς οὔσης τῆς φύσεως ἀρχῆς τινὸς καὶ αἰτίας τοῦ κινεῖσθαι καὶ ἠρεμεῖν ἐν ᾧ ὑπάρχει πρώτως καθ' αὑτὸ καὶ μὴ κατὰ συμβεβηκός [b].

a) Non cogitandum de decem categoriis, sed *κατηγορίαι* hoc loco nihil sunt nisi quae antea enumerabantur nomina rerum. Quo sensu ampliore identidem haec vox apud Aristotelem usurpatur, velut Cat. 5, p. 3 a, 37. — b) Hoc natura differt ab arte factis et ab iis quae pertinent ad intellectum; velut medicus sibi ipsi mederi potest, *ἀλλ' ὅμως οὐ καθὸ ὑγιάζεται τὴν ἰατρικὴν ἔχει, ἀλλὰ συμβέβηκε τὸν αὐτὸν ἰατρὸν εἶναι καὶ ὑγιαζόμενον, διὸ καὶ χωρίζεταί ποτ' ἀπ' ἀλλήλων* (Phys. l. l.). Propterea *ἐπιστήμη ποιητικὴ* et *πρακτικὴ* differt a physica, nam illa est de rebus quibus deest princi-

pium motionis. Met. *E*, 1. ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη τυγχάνει οὖσα περὶ γένος τι τοῦ ὄντος (περὶ γὰρ τὴν τοιαύτην ἐστὶν οὐσίαν ἐν ᾗ ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως καὶ στάσεως ἐν αὐτῇ), δῆλον ὅτι οὔτε πρακτική ἐστιν οὔτε ποιητική. Cf. n. 308. 309.

Natura, si ἀρχὴ κινήσεως esse dicitur, quodam modo idem est atque τὸ πρῶτον κινούμενον κινοῦν, h. e. coelum, v. n. 328, not. c, n. 329, not. d, ut sit substantia se ipsam movens. Phys. l. l. Met. *Z*, 17. ἐπεὶ δ' ἔνια οὐκ οὐσίαι τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ὅσαι οὐσίαι κατὰ φύσιν καὶ φύσει συνεστήκασι, φανείη ἂν καὶ αὕτη ἡ φύσις οὐσία, ἥ ἐστιν οὐ στοιχεῖον ἀλλ' ἀρχή: quibus verbis substantiam rei non in materia atque elementis, ex quibus composita est, sed in forma, qua definiuntur elementa, et in causa procreatrice positam esse significat. Aliis locis naturam cum deo et cum artifice comparat certaque eam studia atque consilia in operibus suis sequi affirmat. De Coelo I, 4 extr. ὁ δὲ θεὸς καὶ ἡ φύσις οὐδὲν μάτην ποιοῦσιν. Aliis loquitur de generali quadam universi vita, velut Phys. VIII, 1 in. De Gen. An. III, 11. γίγνεται δ' ἐν γῇ καὶ ἐν ὑγρῷ τὰ ζῷα καὶ τὰ φυτὰ διὰ τὸ ἐν γῇ μὲν ὕδωρ ὑπάρχειν, ἐν δ' ὕδατι πνεῦμα, ἐν δὲ τούτῳ παντὶ θερμότητα ψυχικήν, ὥστε τρόπον τινὰ πάντα ψυχῆς εἶναι πλήρη. Propterea etiam non animatis rebus ὁρμή, quae eas moveat, ab Aristotele tribuitur; cui subiectum esse eum motum, qui fiat per vim atque extrinsecus. De Coelo II, 13. εἰ γὰρ μηδεμία φύσει κίνησίς ἐστιν αὐτῶν (sc. τῶν σωμάτων), οὐδὲ βίαιος ἔσται.

332 Phys. II, 8. Ὅλως δὲ ἡ τέχνη τὰ μὲν ἐπιτελεῖ ἃ ἡ φύσις ἀδυνατεῖ ἀπεργάσασθαι, τὰ δὲ μιμεῖται. εἰ οὖν τὰ κατὰ τὴν τέχνην ἕνεκά του, δῆλον ὅτι καὶ τὰ κατὰ τὴν φύσιν· ὁμοίως γὰρ ἔχει πρὸς ἄλληλα ἐν τοῖς κατὰ τέχνην καὶ ἐν τοῖς κατὰ φύσιν τὰ ὕστερα πρὸς τὰ πρότερα [a]. μάλιστα δὲ φανερὸν ἐπὶ τῶν ζῴων τῶν ἄλλων, ἃ οὔτε τέχνῃ οὔτε ζητήσαντα οὔτε βουλευσάμενα ποιεῖ· ὅθεν διαποροῦσί τινες πότερον νῷ ἤ τινι ἄλλῳ ἐργάζονται οἵ τ' ἀράχναι καὶ οἱ μύρμηκες καὶ τὰ τοιαῦτα. κατὰ μικρὸν δ' οὕτω προϊόντι καὶ ἐν τοῖς φυτοῖς φαίνεται τὰ συμφέροντα γιγνόμενα πρὸς τὸ τέλος, οἷον τὰ φύλλα τῆς τοῦ καρποῦ ἕνεκα σκέπης. ὥστ' εἰ φύσει τε ποιεῖ καὶ ἕνεκά του ἡ χελιδὼν τὴν νεοττιὰν καὶ ὁ ἀράχνης τὸ ἀράχνιον, καὶ τὰ φυτὰ τὰ φύλλα ἕνεκα τῶν καρπῶν καὶ

τὰς ῥίζας οὐκ ἄνω ἀλλὰ κάτω ἕνεκα τῆς τροφῆς, φανερὸν ὅτι ἔστιν ἡ αἰτία ἡ τοιαύτη ἐν τοῖς φύσει γιγνομένοις καὶ οὖσιν. καὶ ἐπεὶ ἡ φύσις διττή, ἡ μὲν ὡς ὕλη ἡ δ' ὡς μορφή, τέλος δ' αὕτη, τοῦ τέλους δ' ἕνεκα τἆλλα, αὕτη ἂν εἴη ἡ αἰτία ἡ οὗ ἕνεκα [b]. ἁμαρτία δὲ γίγνεται καὶ ἐν τοῖς κατὰ τέχνην· ἔγραψε γὰρ οὐκ ὀρθῶς ὁ γραμματικός, καὶ ἐπότισεν οὐκ ὀρθῶς ὁ ἰατρὸς τὸ φάρμακον· ὥστε δῆλον ὅτι ἐνδέχεται καὶ ἐν τοῖς κατὰ φύσιν. εἰ δὴ ἔστιν ἔνια κατὰ τέχνην ἐν οἷς τὸ ὀρθῶς ἕνεκά του, ἐν δὲ τοῖς ἁμαρτανομένοις ἕνεκα μέν τινος ἐπιχειρεῖται ἀλλ' ἀποτυγχάνεται, ὁμοίως ἂν ἔχοι καὶ ἐν τοῖς φυσικοῖς, καὶ τὰ τέρατα ἁμαρτήματα ἐκείνου τοῦ ἕνεκά του [c]. — — — ἐν δὲ τοῖς φυσικοῖς ἀεὶ οὕτως, ἂν μή τι ἐμποδίσῃ. ἄτοπον δὲ τὸ μὴ οἴεσθαι ἕνεκά του γίγνεσθαι, ἐὰν μὴ ἴδωσι τὸ κινοῦν βουλευσάμενον. καίτοι καὶ ἡ τέχνη οὐ βουλεύεται.

a) Met. Θ, 8. *τὰ τῇ γενέσει ὕστερα τῷ εἴδει καὶ τῇ οὐσίᾳ πρότερα, οἷον ἀνὴρ παιδὸς καὶ ἄνθρωπος σπέρματος. — — ὅτι ἅπαν ἐπ' ἀρχὴν βαδίζει τὸ γιγνόμενον καὶ τέλος· ἀρχὴ γὰρ τὸ οὗ ἕνεκα, τοῦ τέλους δ' ἕνεκα ἡ γένεσις.* Cf. de Part. An. II, 1. — b) Cf. n. 325, not. — c) Probl. X, 45. *ἡ γὰρ φύσις οὐχ ἡ πρώτη ἀλλ' ἡ ἐν τέλει ἐργώδης τυχεῖν εὐθύς. — — ὥσπερ οὖν καὶ ἐπὶ τῶν τῆς τέχνης ἔργων, οὕτως ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν τῆς φύσεως ἔργων. καὶ γὰρ ἐπὶ τούτων πάντ' ἐστὶ φαύλως εἰργασμένα, καὶ πλείω τὰ φαῦλα, κλίνη καὶ ἱμάτιον καὶ ἄλλ' ὁτιοῦν. καὶ ὃ μέν ἐστι καλόν, λαβεῖν ἔστιν ἅπαν καὶ φαῦλον, ὃ δὲ φαῦλον, οὐ πᾶν καὶ καλόν, οἷον εἴ τις ἐπὶ τῶν ἀρχαίων γραφέων καὶ ἀνδριαντοποιῶν σκοπεῖ τὰ ἔργα· οὐ γὰρ ἦν πώποτε οὐδαμῇ γραφὴ σπουδαία οὐδὲ ἀνδριάς, φαῦλα δὲ ἦν. ὁμοίως δὲ καὶ ἡ φύσις φαῦλα μὲν πάντα ποιεῖ, καὶ πλείους καὶ πλείω, σπουδαῖα δ' ἐλάττω, καὶ οὐ πάντα δύναται.* Causa, cur ita sibi ipsi quasi deest natura, in materia quaerenda est, quippe opposita *τῷ τέλει.* De Gen. An. IV, 4. *ἔστι γὰρ τὸ τέρας τῶν παρὰ φύσιν τι, παρὰ φύσιν δ' οὐ πᾶσαν ἀλλὰ τὴν ὡς ἐπὶ τὸ πολύ· περὶ γὰρ τὴν ἀεὶ καὶ τὴν ἐξ ἀνάγκης οὐθὲν γίγνεται παρὰ φύσιν, ἀλλ' ἐν τοῖς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μὲν οὕτω γιγνομένοις, ἐνδεχομένοις δὲ καὶ ἄλλως, ἐπεὶ καὶ τούτων ἐν ὅσοις συμβαίνει παρὰ τὴν τάξιν μὲν ταύτην, ἀεὶ μέντοι μὴ τυχόντως, ἧττον εἶναι δοκεῖ τέρας διὰ τὸ καὶ τὸ παρὰ φύσιν εἶναι τρόπον τινὰ κατὰ φύσιν, ὅταν μὴ κρατήσῃ τὴν*

κατὰ τὴν ὕλην ἡ κατὰ τὸ εἶδος φύσις. Ceterum notandum Aristoteli femininum genus quasi mutilationem masculini esse, de Gen. An. II, 3. *τὸ γὰρ θῆλυ ὥσπερ ἄρρεν ἐστὶ πεπηρωμένον* (cf. n. 272, not. f), et cetera animalia, si cum homine ea comparaveris, tanquam pumiliones esse videri; de Part. Animal. IV, 10. *πάντα γάρ ἐστι τὰ ζῷα νανώδη τἆλλα παρὰ τὸν ἄνθρωπον.* Hinc illa sententia, quae reperitur in Problematis l. l., naturam in plurimis inopem esse ac debiliorem.

333 **Phys. IV, 1.** *Ὅτι μὲν οὖν ἔστιν ὁ τόπος, δοκεῖ δῆλον εἶναι ἐκ τῆς ἀντιμεταστάσεως· ὅπου γάρ ἐστι νῦν ὕδωρ, ἐνταῦθα ἐξελθόντος ὥσπερ ἐξ ἀγγείου πάλιν ἀὴρ ἔνεστιν· ὅτε δὲ τὸν αὐτὸν τόπον τοῦτον ἄλλο τι τῶν σωμάτων κατέχει, τοῦτο δὴ τῶν ἐγγιγνομένων καὶ μεταβαλλόντων ἕτερον πάντων εἶναι δοκεῖ· ἐν ᾧ γὰρ ἀὴρ ἐστι νῦν, ὕδωρ ἐν τούτῳ πρότερον ἦν, ὥστε δῆλον ὡς ἦν ὁ τόπος τι καὶ ἡ χώρα ἕτερον ἀμφοῖν, εἰς ἣν καὶ ἐξ ἧς μετέβαλον.* **Ib. 4.** *Ἔστι δ' ὥσπερ τὸ ἀγγεῖον τόπος μεταφορητός, οὕτω καὶ ὁ τόπος ἀγγεῖον ἀμετακίνητον. διὸ ὅταν μὲν ἐν κινουμένῳ τι κινῆται καὶ μεταβάλλῃ τὸ ἐντός, οἷον ἐν ποταμῷ πλοῖον, ὡς ἀγγείῳ χρῆται μᾶλλον ἢ τόπῳ τῷ περιέχοντι. βούλεται δ' ἀκίνητος εἶναι ὁ τόπος· διὸ ὁ πᾶς μᾶλλον ποταμὸς τόπος, ὅτι ἀκίνητος ὁ πᾶς. ὥστε τὸ τοῦ περιέχοντος πέρας ἀκίνητον πρῶτον, τοῦτ' ἔστιν ὁ τόπος.* **Ib. 5.** *Ὧι μὲν οὖν σώματι ἔστι τι ἐκτὸς σῶμα περιέχον αὐτό, τοῦτό ἐστιν ἐν τόπῳ, ᾧ δὲ μή, οὔ. — — παρὰ δὲ τὸ πᾶν καὶ ὅλον οὐδέν ἐστιν ἔξω τοῦ παντός, καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῷ οὐρανῷ πάντα· ὁ γὰρ οὐρανὸς τὸ πᾶν ἴσως. ἔστι δ' ὁ τόπος οὐχ ὁ οὐρανός, ἀλλὰ τοῦ οὐρανοῦ τι τὸ ἔσχατον καὶ ἁπτόμενον τοῦ κινητοῦ σώματος πέρας ἠρεμοῦν· καὶ διὰ τοῦτο ἡ μὲν γῆ ἐν τῷ ὕδατι, τοῦτο δ' ἐν τῷ ἀέρι, οὗτος δ' ἐν τῷ αἰθέρι, ὁ δ' αἰθὴρ ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ δ' οὐρανὸς οὐκέτι ἐν ἄλλῳ* [a]. *— — καὶ ἔστιν ὁ τόπος καὶ ποῦ, οὐχ ὡς ἐν τόπῳ δέ, ἀλλ' ὡς τὸ πέρας ἐν τῷ πεπερασμένῳ. οὐ γὰρ πᾶν τὸ ὂν ἐν τόπῳ, ἀλλὰ τὸ κινητὸν σῶμα* [b].

a) Hoc referendum ad naturalem elementorum quo per mundum sive coelum dispertita sunt ordinem: de quo v. infra n. 338, not. b. — b) Respicit argumentum Zenonis, v. supra n. 156.

Hanc spatii notionem persequens contra eos disputat, qui ponebant vacuum esse, id neque in mundo neque extra mundum esse posse contendens. Phys. IV, 6—9.

Phys. IV, 10. *Ἐπεὶ δὲ δοκεῖ μάλιστα κίνησις εἶναι καὶ μεταβολή τις ὁ χρόνος, τοῦτ' ἂν εἴη σκεπτέον. ἡ μὲν οὖν ἑκάστου μεταβολὴ καὶ κίνησις ἐν αὐτῷ τῷ μεταβάλλοντι μόνον ἐστίν, ἢ οὗ ἂν τύχῃ ὂν αὐτὸ τὸ κινούμενον καὶ μεταβάλλον· ὁ δὲ χρόνος ὁμοίως καὶ πανταχοῦ καὶ παρὰ πᾶσιν. ἔτι δὲ μεταβολὴ μέν ἐστι πᾶσα θάττων καὶ βραδυτέρα, χρόνος δ' οὐκ ἔστιν — ὅτι μὲν τοίνυν οὐκ ἔστι* (sc. *ὁ χρόνος*) *κίνησις, φανερόν· μηδὲν δὲ διαφερέτω λέγειν ἡμῖν ἐν τῷ παρόντι κίνησιν ἢ μεταβολήν.* 334
Ib. 11. *Ληπτέον δέ, ἐπεὶ ζητοῦμεν τί ἐστιν ὁ χρόνος, ἐντεῦθεν ἀρχομένοις, τί τῆς κινήσεώς ἐστιν. ἅμα γὰρ κινήσεως αἰσθανόμεθα*[a] *καὶ χρόνου· καὶ γὰρ ἐὰν ᾖ σκότος καὶ μηδὲν διὰ τοῦ σώματος πάσχωμεν, κίνησις δέ τις ἐν τῇ ψυχῇ ἐνῇ, εὐθὺς ἅμα δοκεῖ τις γεγονέναι καὶ χρόνος. ἀλλὰ μὴν καὶ ὅταν γε χρόνος δοκῇ γεγονέναι τις, ἅμα καὶ κίνησίς τις φαίνεται γεγονέναι. ὥστε ἤτοι κίνησις ἢ τῆς κινήσεώς τι ἐστὶν ὁ χρόνος. ἐπεὶ οὖν οὐ κίνησις, ἀνάγκη τῆς κινήσεώς τι εἶναι αὐτόν. — — Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸν χρόνον γε γνωρίζομεν, ὅταν ὁρίσωμεν τὴν κίνησιν, τὸ πρότερον καὶ ὕστερον ὁρίζοντες· καὶ τότε φαμὲν γεγονέναι χρόνον, ὅταν τοῦ προτέρου καὶ ὑστέρου ἐν τῇ κινήσει αἴσθησιν λάβωμεν. ὁρίζομεν δὲ τῷ ἄλλο καὶ ἄλλο ὑπολαβεῖν αὐτά, καὶ μεταξύ τι αὐτῶν ἕτερον· ὅταν γὰρ ἕτερα τὰ ἄκρα τοῦ μέσου νοήσωμεν, καὶ δύο εἴπῃ ἡ ψυχὴ τὰ νῦν, τὸ μὲν πρότερον τὸ δ' ὕστερον, τότε καὶ τοῦτό φαμεν εἶναι χρόνον· τὸ γὰρ ὁριζόμενον τῷ νῦν χρόνος εἶναι δοκεῖ· καὶ ὑποκείσθω. ὅταν μὲν οὖν ὡς ἓν τὸ νῦν αἰσθανώμεθα, καὶ μὴ ἤτοι ὡς πρότερον καὶ ὕστερον ἐν τῇ κινήσει ἢ ὡς τὸ αὐτὸ μὲν προτέρου δὲ καὶ*

ὑστέρου τινός, οὐ δοκεῖ χρόνος γεγονέναι οὐθείς, ὅτι οὐδὲ κίνησις. ὅταν δὲ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον, τότε λέγομεν χρόνον· τοῦτο γάρ ἐστιν ὁ χρόνος, ἀριθμὸς κινήσεως κατὰ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον. οὐκ ἄρα κίνησις ὁ χρόνος ἀλλ' ᾗ ἀριθμὸν ἔχει ἡ κίνησις. σημεῖον δέ· τὸ μὲν γὰρ πλεῖον καὶ ἔλαττον κρίνομεν ἀριθμῷ, κίνησιν δὲ πλείω καὶ ἐλάττω χρόνῳ· ἀριθμὸς ἄρα τις ὁ χρόνος. ἐπεὶ δ' ἀριθμός ἐστι διχῶς (καὶ γὰρ τὸ ἀριθμούμενον καὶ τὸ ἀριθμητὸν ἀριθμὸν λέγομεν, καὶ ᾧ ἀριθμοῦμεν), ὁ δὲ χρόνος ἐστὶ τὸ ἀριθμούμενον καὶ οὐχ ᾧ ἀριθμοῦμεν. **Ib. IV, 14.** *Πότερον δὲ μὴ οὔσης ψυχῆς εἴη ἂν ὁ χρόνος ἢ οὔ, ἀπορήσειεν ἄν τις· ἀδυνάτου γὰρ ὄντος εἶναι τοῦ ἀριθμήσοντος ἀδύνατον καὶ ἀριθμητόν τι εἶναι, ὥστε δῆλον ὅτι οὐδ' ἀριθμός· ἀριθμὸς γὰρ ἢ τὸ ἠριθμημένον ἢ τὸ ἀριθμητόν. εἰ δὲ μηδὲν ἄλλο πέφυκεν ἀριθμεῖν ἢ ψυχὴ καὶ ψυχῆς νοῦς, ἀδύνατον εἶναι χρόνον ψυχῆς μὴ οὔσης, ἀλλ' ἢ τοῦτο ὅ ποτε ὂν ἐστιν ὁ χρόνος, οἷον εἰ ἐνδέχεται κίνησιν εἶναι ἄνευ ψυχῆς.*

a) Ergo tempus sensu communi a nobis apprehenditur, cf. De An. II, 6, 3. *Λέγεται δὲ τὸ αἰσθητὸν τριχῶς, ὧν δύο μὲν καθ' αὑτά φαμεν αἰσθάνεσθαι, τὸ δὲ ἓν κατὰ συμβεβηκός. τῶν δὲ δύο τὸ μὲν ἴδιόν ἐστιν ἑκάστης αἰσθήσεως, τὸ δὲ κοινὸν πασῶν. λέγω δ' ἴδιον μὲν ὃ μὴ ἐνδέχεται ἑτέρᾳ αἰσθήσει αἰσθάνεσθαι καὶ περὶ ὃ μὴ ἐνδέχεται ἀπατηθῆναι, οἷον ὄψις χρώματος καὶ ἀκοὴ ψόφου καὶ γεῦσις χυμοῦ — —, κοινὰ δὲ κίνησις, ἠρεμία, ἀριθμός, σχῆμα, μέγεθος· τὰ γὰρ τοιαῦτα οὐδεμιᾶς ἐστὶν ἴδια, ἀλλὰ κοινὰ πάσαις· καὶ γὰρ ἁφῇ κίνησίς τίς ἐστιν αἰσθητὴ καὶ ὄψει.* Ib. III, 1, 5. *οὐδὲ τῶν κοινῶν οἷόν τ' εἶναι αἰσθητήριόν τι ἴδιον, ὧν ἑκάστῃ αἰσθήσει αἰσθανόμεθα κατὰ συμβεβηκός, οἷον κινήσεως, στάσεως, σχήματος, μεγέθους, ἀριθμοῦ ἑνός· ταῦτα γὰρ πάντα κινήσει αἰσθανόμεθα.* Eodem revocandum quod Phys. IV, 14 intellectui facultas numerandi tribuitur, cf. n. 319, not. d.

335 **Phys. V, 1.** *Ἐπεὶ δὲ πᾶσα μεταβολή ἐστιν ἔκ τινος εἴς τι (δηλοῖ δὲ καὶ τοὔνομα· μετ' ἄλλο γάρ τι καὶ τὸ μὲν πρότερον δηλοῖ, τὸ δ' ὕστερον), μεταβάλλοι ἂν τὸ μεταβάλλον τετραχῶς· ἢ γὰρ ἐξ ὑποκειμένου εἰς ὑποκεί-*

μενον, ἢ ἐξ ὑποκειμένου εἰς μὴ ὑποκείμενον, ἢ οὐκ ἐξ ὑποκειμένου εἰς ὑποκείμενον, ἢ οὐκ ἐξ ὑποκειμένου εἰς μὴ ὑποκείμενον· λέγω δὲ ὑποκείμενον τὸ καταφάσει δηλούμενον. ὥστε ἀνάγκη ἐκ τῶν εἰρημένων τρεῖς εἶναι μεταβολάς, τήν τε ἐξ ὑποκειμένου εἰς ὑποκείμενον, καὶ τὴν ἐξ ὑποκειμένου εἰς μὴ ὑποκείμενον, καὶ τὴν ἐκ μὴ ὑποκειμένου εἰς ὑποκείμενον. ἡ γὰρ οὐκ ἐξ ὑποκειμένου εἰς μὴ ὑποκείμενον οὐκ ἔστι μεταβολὴ διὰ τὸ μὴ εἶναι κατ' ἀντίθεσιν· οὔτε γὰρ ἐναντία οὔτε ἀντίφασίς ἐστιν. ἡ μὲν οὖν οὐκ ἐξ ὑποκειμένου εἰς ὑποκείμενον μεταβολὴ κατ' ἀντίφασιν γένεσίς ἐστιν — —, ἡ δ' ἐξ ὑποκειμένου εἰς οὐχ ὑποκείμενον φθορά· — — ἀδύνατον γὰρ τὸ μὴ ὂν κινεῖσθαι, εἰ δὲ τοῦτο, καὶ τὴν γένεσιν κίνησιν εἶναι. — — — οὐδὲ δὴ ἡ φθορὰ κίνησις· ἐναντίον μὲν γὰρ κινήσει ἢ κίνησις ἢ ἠρεμία, ἡ δὲ φθορὰ γενέσει ἐναντίον. ἐπεὶ δὲ πᾶσα κίνησις μεταβολή τις, μεταβολαὶ δὲ τρεῖς αἱ εἰρημέναι, τούτων δὲ αἱ κατὰ γένεσιν καὶ φθορὰν οὐ κινήσεις, αὗται δ' εἰσὶν αἱ κατ' ἀντίφασιν, ἀνάγκη τὴν ἐξ ὑποκειμένου εἰς ὑποκείμενον μεταβολὴν κίνησιν εἶναι μόνην [a]. — — Εἰ οὖν αἱ κατηγορίαι διῄρηνται οὐσίᾳ καὶ ποιότητι καὶ τῷ ποῦ καὶ τῷ ποτὲ καὶ τῷ πρός τι καὶ τῷ ποσῷ καὶ τῷ ποιεῖν ἢ πάσχειν [b], ἀνάγκη τρεῖς εἶναι κινήσεις, τήν τε τοῦ ποιοῦ καὶ τὴν τοῦ ποσοῦ καὶ τὴν κατὰ τόπον. Ib. 2. Κατ' οὐσίαν δ' οὐκ ἔστι κίνησις διὰ τὸ μηδὲν εἶναι οὐσίᾳ τῶν ὄντων ἐναντίον [c]. οὐδὲ δὴ τῷ πρός τι· ἐνδέχεται γὰρ θατέρου μεταβάλλοντος ἀληθεύεσθαι θάτερον μηδὲν μεταβάλλον, ὥστε κατὰ συμβεβηκὸς ἡ κίνησις αὐτῶν. οὐδὲ δὴ ποιοῦντος καὶ πάσχοντος, οὐδὲ παντὸς κινουμένου καὶ κινοῦντος, ὅτι οὐκ ἔστι κινήσεως κίνησις οὐδὲ γενέσεως γένεσις, οὐδ' ὅλως μεταβολὴ μεταβολῆς. — — — ἐπεὶ δὲ οὔτε οὐσίας οὔτε τοῦ πρός τι οὔτε τοῦ ποιεῖν καὶ τοῦ πάσχειν, λείπεται κατὰ τὸ ποιὸν καὶ τὸ ποσὸν καὶ τὸ ποὺ κίνησιν εἶναι μόνον· ἐν ἑκάστῳ γάρ ἐστι τούτων ἐναντίωσις. ἡ μὲν οὖν κατὰ

τὸ ποιὸν κίνησις ἀλλοίωσις ἔστω· τοῦτο γὰρ ἐπέζευκται κοινὸν ὄνομα. — — ἡ δὲ κατὰ τὸ ποσόν, τὸ μὲν κοινὸν ἀνώνυμον, καθ' ἑκάτερον δ' αὔξησις καὶ φθίσις, ἡ μὲν εἰς τὸ τέλειον μέγεθος αὔξησις, ἡ δ' ἐκ τούτου φθίσις. ἡ δὲ κατὰ τόπον καὶ τὸ κοινὸν καὶ τὸ ἴδιον ἀνώνυμος, ἔστω δὲ φορὰ καλουμένη τὸ κοινόν.

a) Ea significatione haec vox plerumque obvia est apud Aristotelem, non tamen semper, cf. Met. *K*, 11, qui locus nostro simillimus est, et de An. I, 3, 3. Aliis locis ortus atque interitus inter genera motus numerantur; Cat. 14, Phys. III, 1. — b) Omittuntur duae categoriae, *κεῖσθαι* et *ἔχειν*, ut minus accurate loqui videatur, quod tamen excusationem habet. Loco illo consimili, Met. *K*, 11, etiam categoria *ποτὲ* omittitur, et deest eadem in argumentatione subsequenti. — c) Cf. Cat. 5. *Ὑπάρχει δὲ ταῖς οὐσίαις καὶ τὸ μηδὲν αὐταῖς ἐναντίον εἶναι. τῇ γὰρ πρώτῃ οὐσίᾳ τί ἂν εἴη ἐναντίον, οἷον τῷ τινὶ ἀνθρώπῳ ἢ τῷ τινὶ ζῴῳ; οὐδὲν γάρ ἐστιν ἐναντίον.* Argumentum obscurius, quod tamen illustratur loco in n. 322 laudato: *μάλιστα δὲ ἴδιον τῆς οὐσίας δοκεῖ εἶναι τὸ ταὐτὸν καὶ ἓν ἀριθμῷ ὂν τῶν ἐναντίων εἶναι δεκτικόν*: hoc est, dum opposita in se recipit materia, ipsa nihilominus una eademque manet.

336 **Phys. VIII, 7.** *Σκεπτέον γὰρ πότερον ἐνδέχεταί τινα κίνησιν εἶναι συνεχῆ ἢ οὔ, καὶ εἰ ἐνδέχεται, τίς αὕτη, καὶ τίς πρώτη τῶν κινήσεων· δῆλον γὰρ ὡς εἴπερ ἀναγκαῖον μὲν ἀεὶ κίνησιν εἶναι, πρώτη δ' ἥδε καὶ συνεχής, ὅτι τὸ πρῶτον κινοῦν κινεῖ ταύτην τὴν κίνησιν, ἣν ἀναγκαῖον μίαν καὶ τὴν αὐτὴν εἶναι καὶ συνεχῆ καὶ πρώτην. τριῶν δ' οὐσῶν κινήσεων, τῆς τε κατὰ μέγεθος καὶ τῆς κατὰ πάθος*[a] *καὶ τῆς κατὰ τόπον, ἣν καλοῦμεν φοράν, ταύτην ἀναγκαῖον εἶναι πρώτην. ἀδύνατον γὰρ αὔξησιν εἶναι ἀλλοιώσεως μὴ προϋπαρχούσης· τὸ γὰρ αὐξανόμενον ἔστι μὲν ὡς ὁμοίῳ αὐξάνεται, ἔστι δ' ὡς ἀνομοίῳ· τροφὴ γὰρ λέγεται τῷ ἐναντίῳ τὸ ἐναντίον. προσγίγνεται δὲ πᾶν γιγνόμενον ὅμοιον ὁμοίῳ. ἀνάγκη οὖν ἀλλοίωσιν εἶναι τὴν εἰς τἀναντία μεταβολήν. ἀλλὰ μὴν εἴγε ἀλλοιοῦται, δεῖ τι εἶναι τὸ ἀλλοιοῦν καὶ ποιοῦν*

ἐκ τοῦ δυνάμει θερμοῦ τὸ ἐνεργείᾳ θερμόν. δῆλον οὖν ὅτι τὸ κινοῦν οὐχ ὁμοίως ἔχει, ἀλλ' ὁτὲ μὲν ἐγγύτερον ὁτὲ δὲ πορρώτερον τοῦ ἀλλοιουμένου ἐστίν. ταῦτα δ' ἄνευ φορᾶς οὐκ ἐνδέχεται ὑπάρχειν. εἰ ἄρα ἀνάγκη ἀεὶ κίνησιν εἶναι, ἀνάγκη καὶ φορὰν ἀεὶ εἶναι πρώτην τῶν κινήσεων, καὶ φορᾶς, εἰ ἔστιν ἡ μὲν πρώτη ἡ δ' ὑστέρα, τὴν πρώτην [b]. Ib. c. 9. Ὅτι δὲ τῶν φορῶν ἡ κυκλοφορία πρώτη, δῆλον. πᾶσα γὰρ φορά, ὥσπερ καὶ πρότερον εἴπομεν [c], ἢ κύκλῳ ἢ ἐπ' εὐθείας ἢ μικτή. ταύτης δ' ἀνάγκη προτέρας εἶναι ἐκείνας· ἐξ ἐκείνων γὰρ συνέστηκεν. τῆς δ' εὐθείας ἡ κύκλῳ· ἁπλῆ γὰρ καὶ τέλειος μᾶλλον. ἄπειρον μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν εὐθεῖαν φέρεσθαι· τὸ γὰρ οὕτως ἄπειρον οὐκ ἔστιν [d]. ἀλλ' οὐδ' εἰ ἦν, ἐκινεῖτ' ἂν οὐδέν· οὐ γὰρ γίγνεται τὸ ἀδύνατον, διελθεῖν δὲ τὴν ἄπειρον ἀδύνατον. ἡ δ' ἐπὶ τῆς πεπερασμένης εὐθείας ἀνακάμπτουσα μὲν συνθετὴ καὶ δύο κινήσεις, μὴ ἀνακάμπτουσα δὲ ἀτελὴς καὶ φθαρτή. πρότερον δὲ καὶ φύσει καὶ λόγῳ καὶ χρόνῳ τὸ τέλειον μὲν τοῦ ἀτελοῦς, τοῦ φθαρτοῦ δὲ τὸ ἄφθαρτον. ἔτι προτέρα ἣν ἐνδέχεται ἀΐδιον εἶναι τῆς μὴ ἐνδεχομένης· τὴν μὲν οὖν κύκλῳ ἐνδέχεται ἀΐδιον εἶναι, τῶν δ' ἄλλων οὔτε φορὰν οὔτ' ἄλλην οὐδεμίαν· στάσιν γὰρ δεῖ γίγνεσθαι, εἰ δὲ στάσις, ἔφθαρται ἡ κίνησις [e].

a) *Πάθος* hoc loco idem est atque *ποιότης*. *Ἡ κίνησις κατὰ πάθος* est *ἡ ἀλλοίωσις*. Inde Phys. V, 2, ubi quid sit *ἀλλοίωσις* explicatur: *Λέγω δὲ τὸ ποιὸν οὐ τὸ ἐν τῇ οὐσίᾳ (καὶ γὰρ ἡ διαφορὰ ποιότης), ἀλλὰ τὸ παθητικόν.* — b) Adduntur alia argumenta, de quibus unum tantum memoramus, quo etiam ortum et interitum motu locali posteriores esse demonstratur. Argumentatur id inde quod animalia tum demum loco moventur, ubi adulta sunt, quia id quod natura prius est provecta demum aetate assequantur. Phys. VIII, 7. *Ἀλλ' ἐφ' ἑνὸς μὲν ὁτουοῦν τῶν ἐχόντων γένεσιν τὴν φορὰν ἀναγκαῖον ὑστάτην εἶναι τῶν κινήσεων· μετὰ γὰρ τὸ γενέσθαι πρῶτον ἀλλοίωσις καὶ αὔξησις, φορὰ δ' ἤδη τετελειωμένων κίνησίς ἐστιν. — — ὅλως δὲ φαίνεται τὸ γιγνόμενον ἀτελὲς καὶ ἐπ' ἀρχὴν ἰόν, ὥστε τὸ τῇ γενέσει ὕστερον τῇ φύσει πρότερον εἶναι.* —

c) Phys. VIII, 8, ubi simul demonstratur motum retrogradum non esse posse continuum, quia in quo puncto ille reverteretur, in eo paullulum consisteret necesse esset. — d) Hoc inter axiomata Aristotelis est, infinitum non esse actu, Phys. III, 5. 6, quod redit eo quod infinitum intellectum fugere contendebat, v. n. 317, not. b. Nihilominus, cum motum infinitum esse ponat, infinitum esse quodam modo concedit, sed ita, ut revocetur ad materiam h. e. ad id quod non est nisi secundum potentiam. Phys. III, 7. *φανερὸν ὅτι ὡς ὕλη τὸ ἄπειρόν ἐστιν αἴτιον.* Nostrum autem enuntiatum, *τὸ γὰρ οὕτως ἄπειρον οὐκ ἔστιν*, de spatii tantum infinitate est, quae esse nequit propterea quod spatio continentur fines corporum, corpus autem infinitum esse non potest, Met. *K*, 10; de Coelo I, 5. — e) Notandum Aristotelem ex lineis curvis in se reversis solius circuli meminisse: quo pertinet quod globum figuram perfectissimam esse arbitrabatur. De Coelo II, 4. *Σῆμα δ' ἀνάγκη σφαιροειδὲς ἔχειν τὸν οὐρανόν· τοῦτο γὰρ οἰκειότατόν τε τῇ οὐσίᾳ καὶ τῇ φύσει πρῶτον. εἴπωμεν δὲ καθόλου περὶ τῶν σχημάτων, τὸ ποῖόν ἐστι πρῶτον, καὶ ἐν ἐπιπέδοις καὶ ἐν στερεοῖς. ἅπαν δὴ σχῆμα ἐπίπεδον ἢ εὐθύγραμμόν ἐστιν ἢ περιφερόγραμμον. καὶ τὸ μὲν εὐθύγραμμον ὑπὸ πλειόνων περιέχεται γραμμῶν, τὸ δὲ περιφερόγραμμον ὑπὸ μιᾶς. ἐπεὶ δὲ πρότερον τῇ φύσει ἐν ἑκάστῳ γένει τὸ ἓν τῶν πολλῶν καὶ τὸ ἁπλοῦν τῶν συνθέτων, πρῶτον ἂν εἴη τῶν ἐπιπέδων σχημάτων ὁ κύκλος. — — ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ σφαῖρα τῶν στερεῶν· μόνη γὰρ περιέχεται μιᾷ ἐπιφανείᾳ, τὰ δ' εὐθύγραμμα πλείοσιν· ὡς γὰρ ἔχει ὁ κύκλος ἐν τοῖς ἐπιπέδοις, οὕτως ἡ σφαῖρα ἐν τοῖς στερεοῖς.*

337 **De Coelo, I, 2.** *Κύκλῳ μὲν οὖν ἐστὶν ἡ περὶ τὸ μέσον* (sc. *κίνησις*), *εὐθεῖα δ' ἡ ἄνω καὶ κάτω. λέγω δ' ἄνω μὲν τὴν ἀπὸ τοῦ μέσου, κάτω δὲ τὴν ἐπὶ τὸ μέσον. ὥστ' ἀνάγκη πᾶσαν εἶναι τὴν ἁπλῆν φορὰν τὴν μὲν ἀπὸ τοῦ μέσου, τὴν δ' ἐπὶ τὸ μέσον, τὴν δὲ περὶ τὸ μέσον. — — ἐπεὶ δὲ τῶν σωμάτων τὰ μέν ἐστιν ἁπλᾶ, τὰ δὲ σύνθετα ἐκ τούτων (λέγω δ' ἁπλᾶ ὅσα κινήσεως ἀρχὴν ἔχει κατὰ φύσιν, οἷον πῦρ καὶ γῆν καὶ τὰ τούτων εἴδη καὶ τὰ συγγενῆ* [a] *τούτοις), ἀνάγκη καὶ τὰς κινήσεις εἶναι τὰς μὲν ἁπλᾶς, τὰς δὲ μικτάς πως, καὶ τῶν μὲν ἁπλῶν ἁπλᾶς, μικτὰς δὲ τῶν συνθέτων, κινεῖσθαι δὲ κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν. εἴπερ οὖν ἐστὶν ἁπλῆ κίνησις, ἁπλῆ δ' ἡ κύκλῳ κίνησις, καὶ τοῦ τε ἁπλοῦ σώματος ἁπλῆ ἡ*

κίνησις καὶ ἡ ἁπλῆ κίνησις ἁπλοῦ σώματος (καὶ γὰρ ἂν συνθέτου ᾖ, κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἔσται), ἀναγκαῖον εἶναί τι σῶμα ἁπλοῦν ὃ πέφυκε φέρεσθαι τὴν κύκλῳ κίνησιν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν· βίᾳ μὲν γὰρ ἐνδέχεται τὴν ἄλλου καὶ ἑτέρου, κατὰ φύσιν δὲ ἀδύνατον, εἴπερ μία ἑκάστου κίνησις ἡ κατὰ φύσιν τῶν ἁπλῶν. — — ἀλλὰ μὴν καὶ πρώτην γε ἀναγκαῖον εἶναι τὴν τοιαύτην φοράν. τὸ γὰρ τέλειον πρότερον τῇ φύσει τοῦ ἀτελοῦς, ὁ δὲ κύκλος τῶν τελείων. — — ἔκ τε δὴ τούτων φανερὸν ὅτι πέφυκέ τις οὐσία σώματος ἄλλη παρὰ τὰς ἐνταῦθα [b] συστάσεις, θειοτέρα καὶ προτέρα τούτων ἁπάντων. Ib. 3. Ὁμοίως δ' εὔλογον ὑπολαβεῖν περὶ αὐτοῦ (sc. τοῦ κύκλῳ φερομένου σώματος) καὶ ὅτι ἀγένητον καὶ ἄφθαρτον καὶ ἀναυξὲς καὶ ἀναλλοίωτον, διὰ τὸ γίγνεσθαι μὲν ἅπαν τὸ γιγνόμενον ἐξ ἐναντίου τε καὶ ὑποκειμένου τινός, καὶ φθείρεσθαι ὡσαύτως ὑποκειμένου τέ τινος καὶ ὑπ' ἐναντίου καὶ εἰς ἐναντίον, καθάπερ ἐν τοῖς πρώτοις εἴρηται λόγοις [c]. τῶν δ' ἐναντίων καὶ αἱ φοραὶ ἐναντίαι. εἰ δὴ τούτῳ μηδὲν ἐναντίον ἐνδέχεται εἶναι διὰ τὸ καὶ τῇ φορᾷ τῇ κύκλῳ μὴ εἶναι ἄν τιν' ἐναντίαν κίνησιν [d], ὀρθῶς ἔοικεν ἡ φύσις τὸ μέλλον ἔσεσθαι ἀγένητον καὶ ἄφθαρτον ἐξελέσθαι ἐκ τῶν ἐναντίων· ἐν τοῖς ἐναντίοις γὰρ ἡ γένεσις καὶ ἡ φθορά. ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ αὐξανόμενον ἅπαν αὐξάνεται καὶ τὸ φθῖνον φθίνει ὑπὸ συγγενοῦς προσιόντος καὶ ἀναλυομένου εἰς τὴν ὕλην· τούτῳ δ' οὐκ ἔστιν ἐξ οὗ γέγονεν. εἰ δ' ἐστὶ καὶ ἀναύξητον καὶ ἄφθαρτον, τῆς αὐτῆς διανοίας ἐστὶν ὑπολαβεῖν καὶ ἀναλλοίωτον εἶναι. ἔστι μὲν γὰρ ἡ ἀλλοίωσις κίνησις κατὰ τὸ ποιόν, τοῦ δὲ ποιοῦ αἱ μὲν ἕξεις καὶ διαθέσεις οὐκ ἄνευ τῶν κατὰ πάθη γίγνονται μεταβολῶν, οἷον ὑγίεια καὶ νόσος. κατὰ δὲ πάθος ὅσα μεταβάλλει τῶν φυσικῶν σωμάτων, ἔχονθ' ὁρῶμεν πάντα καὶ αὔξησιν καὶ φθίσιν, οἷον τά τε τῶν ζῴων σώματα καὶ τὰ μόρια αὐτῶν καὶ τὰ τῶν φυτῶν, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ τῶν στοιχείων· ὥστ'

εἴπερ τὸ κύκλῳ σῶμα μήτ' αὔξησιν ἔχειν ἐνδέχεται μήτε φθίσιν, εὔλογον καὶ ἀναλλοίωτον εἶναι. — — Συμβαίνει δὲ τοῦτο καὶ διὰ τῆς αἰσθήσεως ἱκανῶς, ὥς γε πρὸς ἀνθρωπίνην εἰπεῖν πίστιν· ἐν ἅπαντι γὰρ τῷ παρεληλυθότι χρόνῳ κατὰ τὴν παραδεδομένην ἀλλήλοις μνήμην οὐθὲν φαίνεται μεταβεβληκὸς οὔτε καθ' ὅλον τὸν ἔσχατον οὐρανὸν οὔτε κατὰ μόριον αὐτοῦ τῶν οἰκείων οὐθέν. ἔοικε δὲ καὶ τοὔνομα παρὰ τῶν ἀρχαίων διαδεδόσθαι μέχρι καὶ τοῦ νῦν χρόνου, τοῦτον τὸν τρόπον ὑπολαμβανόντων ὅνπερ καὶ ἡμεῖς λέγομεν· οὐ γὰρ ἅπαξ οὐδὲ δὶς ἀλλ' ἀπειράκις δεῖ νομίζειν τὰς αὐτὰς ἀφικνεῖσθαι δόξας εἰς ἡμᾶς [e]. διόπερ ὡς ἑτέρου τινὸς ὄντος τοῦ πρώτου σώματος παρὰ γῆν καὶ πῦρ καὶ ἀέρα καὶ ὕδωρ, αἰθέρα προσωνόμασαν τὸν ἀνωτάτω τόπον, ἀπὸ τοῦ θεῖν ἀεὶ τὸν ἀΐδιον χρόνον θέμενοι τὴν ἐπωνυμίαν αὐτῷ [f].

a) *Τὰ συγγενῆ τούτοις* sunt reliqua elementa. Mirum vero una cum his memorari *εἴδη* elementorum ut corpora simplicia, ubi vox *ἁπλᾶ* dicitur sensu ab Aristotele alieniore. Sed *simplex* hoc loco appellatur quod naturae animatae oppositum est. — b) Hic in terra. — c) Cf. n. 336. — d) De Coelo I, 4 rectum motum circulari non oppositum esse demonstratur. Notandum, quod hic animadvertere negligit, coelum mutationes subire non posse, quia hoc cetera omnia moventur. — e) Eadem sententia legitur Met. Λ, 8; Meteorol. I, 3, ubi de eadem re: *τὸ γὰρ ἀεὶ σῶμα θέον ἅμα θεῖόν τι τὴν φύσιν ἐοίκασιν ὑπολαβεῖν, καὶ διώρισαν ὀνομάζειν αἰθέρα τὸ τοιοῦτον ὡς ὂν οὐθενὶ τῶν παρ' ἡμῖν τὸ αὐτό· οὐ γὰρ δὴ φήσομεν ἅπαξ οὐδὲ δὶς οὐδ' ὀλιγάκις τὰς αὐτὰς δόξας ἀνακυκλεῖν γιγνομένας ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλ' ἀπειράκις.* Quae sententia revocanda est ad doctrinam de motu sempiterno. Qua cum statueretur divinum contineri coelo, sequebatur ut coelum esset animans. De Coelo II, 2. *ὁ δ' οὐρανὸς ἔμψυχος καὶ ἔχει κινήσεως ἀρχήν.* — f) De aethere Aristotelis, summo coeli atque siderum omnisque caloris naturam animantis elemento, quod inferiores appellabant *τὸ πέμπτον γένος τῶν στοιχείων*, cf. Cic. Acad. post. I, 7, 26. *quintum genus, e quo essent astra mentesque*, v. Krische *Forschungen* p. 306 sq.

De Coelo II, 3. Θεοῦ δ' ἐνέργεια ἀθανασία· τοῦτο 338 δ' ἐστὶ ζωὴ ἀΐδιος [a]. ὥστ' ἀνάγκη τῷ θείῳ κίνησιν ἀΐδιον ὑπάρχειν. ἐπεὶ δ' ὁ οὐρανὸς τοιοῦτος (σῶμα γάρ τι θεῖον), διὰ τοῦτο ἔχει τὸ ἐγκύκλιον σῶμα, ὃ φύσει κινεῖται κύκλῳ ἀεί. διὰ τί οὖν οὐχ ὅλον τὸ σῶμα τοῦ οὐρανοῦ τοιοῦτον; ὅτι ἀνάγκη μένειν τι τοῦ σώματος τοῦ φερομένου κύκλῳ τὸ ἐπὶ τοῦ μέσου, τούτου δ' οὐθὲν οἷόν τε μένειν μόριον, οὔθ' ὅλως οὔτ' ἐπὶ τοῦ μέσου. καὶ γὰρ ἂν ἡ κατὰ φύσιν κίνησις ἦν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ μέσον· φύσει δὲ κύκλῳ κινεῖται· οὐ γὰρ ἂν ἦν ἀΐδιος ἡ κίνησις· οὐθὲν γὰρ παρὰ φύσιν ἀΐδιον. ὕστερον δὲ τὸ παρὰ φύσιν τοῦ κατὰ φύσιν, καὶ ἔκστασίς τίς ἐστιν ἐν τῇ γενέσει τὸ παρὰ φύσιν τοῦ κατὰ φύσιν. ἀνάγκη τοίνυν γῆν εἶναι· τοῦτο γὰρ ἠρεμεῖ ἐπὶ τοῦ μέσου. νῦν μὲν οὖν ὑποκείσθω τοῦτο, ὕστερον δὲ λεχθήσεται περὶ αὐτοῦ [b]. ἀλλὰ μὴν εἰ γῆν, ἀνάγκη καὶ πῦρ εἶναι· τῶν γὰρ ἐναντίων εἰ θάτερον φύσει, ἀνάγκη καὶ θάτερον εἶναι φύσει, ἐάν περ ᾖ ἐναντίον, καὶ εἶναί τινα αὐτοῦ φύσιν· ἡ γὰρ αὐτὴ ὕλη τῶν ἐναντίων, καὶ τῆς στερήσεως πρότερον ἡ κατάφασις, λέγω δ' οἷον τὸ θερμὸν τοῦ ψυχροῦ. ἡ δ' ἠρεμία καὶ τὸ βαρὺ λέγονται κατὰ στέρησιν κουφότητος καὶ κινήσεως. ἀλλὰ μὴν εἴπερ ἔστι πῦρ καὶ γῆ, ἀνάγκη καὶ τὰ μεταξὺ αὐτῶν εἶναι σώματα· ἐναντίωσιν γὰρ ἔχει ἕκαστον τῶν στοιχείων πρὸς ἕκαστον. ὑποκείσθω δὲ καὶ τοῦτο νῦν, ὕστερον δὲ πειρατέον δεῖξαι [c]. τούτων δ' ὑπαρχόντων φανερὸν ὅτι ἀνάγκη γένεσιν εἶναι διὰ τὸ μηδὲν οἷόν τ' αὐτῶν εἶναι ἀΐδιον· πάσχει γὰρ καὶ ποιεῖ τἀναντία ὑπ' ἀλλήλων, καὶ φθαρτικὰ ἀλλήλων ἐστίν. ἔτι δ' οὐκ εὔλογον εἶναί τι κινητὸν ἀΐδιον, οὗ μὴ ἐνδέχεται εἶναι κατὰ φύσιν τὴν κίνησιν ἀΐδιον· τούτων δ' ἐστὶ κίνησις [d]. ὅτι μὲν τοίνυν ἀναγκαῖον εἶναι γένεσιν, ἐκ τούτων δῆλον. εἰ δὲ γένεσιν, ἀναγκαῖον καὶ ἄλλην εἶναι φοράν, ἢ μίαν ἢ πλείους· κατὰ γὰρ τὴν τοῦ ὅλου ὡσαύτως ἀναγκαῖον ἔχειν τὰ στοιχεῖα τῶν σωμάτων πρὸς ἄλληλα.

λεχθήσεται δὲ καὶ περὶ τούτου ἐν τοῖς ἑπομένοις σαφέστερον. νῦν δὲ τοσοῦτόν ἐστι δῆλον, διὰ τίνα αἰτίαν πλείω τὰ ἐγκύκλιά ἐστι σώματα, ὅτι ἀνάγκη γένεσιν εἶναι, γένεσιν δ', εἴπερ καὶ πῦρ, τοῦτο δὲ καὶ τἆλλα, εἴπερ καὶ γῆν· ταύτην δ' ὅτι ἀνάγκη μένειν τι ἀεί, εἴπερ κινεῖσθαί τι ἀεί [c].

a) V. supra n. 330. — b) V. De Coelo II, 14, ubi terram in medio mundo positam esse demonstratur, neque tamen tollitur ista difficultas, quam tangit noster locus; neque hoc assequitur locus a Simplicio laudatus (De Coelo ad h. l. f. 97 a), De Anim. Motu 1. 2. Quae difficultas in eo posita est, quod quiescenti centro mundi tribuitur corporis ambitus, idque non addita accuratiore argumentatione. Deinde praeter quietum illum in medio (*ἐπὶ τοῦ μέσου*) statum naturalem insuper motum corporum, quo ferantur ad medium (*ἐπὶ τὸ μέσον*), statuit. Hinc utrumque enuntiatum confunditur, alterum, *ὅτι ἀνάγκη μένειν τι τοῦ σώματος τοῦ φερομένου κύκλῳ τὸ ἐπὶ τοῦ μέσου*, alterum, *τούτου δ' οὐθὲν οἷόν τε μένειν κτλ.*, quae sibi invicem pugnare videntur. Recte vero Nicolaus ap. Simpl. De Coelo f. 97 a. Scholl. in Arist. p. 493 a. *διὰ τί οὖν οὐχ ὅλος ὁ κόσμος τοιοῦτος; ὅτι ἀνάγκη μένειν τι περὶ τὸ μέσον τοῦ κύκλῳ φερομένου, τὸ δὲ πέμπτον σῶμα οὔτε μένειν ἐδύνατο οὔτε ἐν τῷ μέσῳ εἶναι.* — c) Quatuor in terra elementa esse duobus argumentis demonstratur. Prius positum est in contrariis, quae deprehenduntur tactu, qui sensus reliquis omnibus subest. Contraria, quae tactu deprehenduntur, sunt frigidum et calidum, aridum et udum. Haec quatuor elementis continentur diverse composita, igni, qui est calidus et aridus, aere, qui est calidus et udus, aqua, quae est frigida et uda, terra denique, quae est frigida et arida. De Gen. et Corr. II, 2. 3. Alterum argumentum positum est in contrario inter leve et grave. Illud est id quod sursum fertur, grave, quod deorsum fertur; utrumque sponte ad eum locum pertendit, qui sibi naturalis est. Leve repraesentatur igni, grave terra. Praeter ea autem necesse est medium esse, quod et sursum et deorsum feratur; id duobus reliquis elementis continetur, aere et aqua. De Coelo IV, 4. 5. Haec elementa in se invicem transmutantur, quia et agentes sunt et patientes, De Coelo III, 6. Quid sit elementum aperit ib. 4. *ἔστω δὴ στοιχεῖον τῶν σωμάτων, εἰς ὃ τἆλλα σώματα διαιρεῖται, ἐνυπάρχον δυνάμει ἢ ἐνεργείᾳ· τοῦτο γὰρ ποτέρως ἔτι ἀμφισβητήσιμον· αὐτὸ δ' ἐστὶν ἀδιαίρετον εἰς ἕτερα τῷ εἴδει· τοιοῦτον γάρ τι τὸ στοιχεῖον ἅπαντες καὶ ἐν ἅπασι βούλονται λέγειν.*

Omnibus elementis commune est ut sint materia, quae non existit nisi potentia et oppositis qualitatibus, De Gen. et Corr. II, 1. *ἡμεῖς δέ φαμεν μὲν εἶναί τινα ὕλην τῶν σωμάτων τῶν αἰσθητῶν, ἀλλὰ ταύτην οὐ χωριστὴν ἀλλ' ἀεὶ μετ' ἐναντιώσεως, ἐξ ἧς γίγνεται τὰ καλούμενα στοιχεῖα. — — ὥστε πρῶτον μὲν τὸ δυνάμει σῶμα αἰσθητὸν ἀρχή, δεύτερον δ' αἱ ἐναντιώσεις, λέγω δ' οἷον θερμότης καὶ ψυχρότης, τρίτον δ' ἤδη πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ τὰ τοιαῦτα.* — d) Verborum sequentia abruptior est, sensus implicatior. Simpl. De Coelo f. 98 a censet supplendum esse *μὴ ἀΐδιος*, aut *τούτων δ' ἐστὶ κίνησις* positum esse pro *ταῦτα δέ ποτε καὶ οὐκ ἀεὶ κινεῖται*: ad arbitrium utrumque. — e) Plura motuum genera et plura corpora globosa in coelo esse, hoc parum accurate explicatur: neque id aliter exspectaveris. Argumento autem illo, quod proponitur, complere conatur ea quae apposita sunt n. 327. Ad *ἄλλην φορὰν* ex sequentibus supplendum *ἢ τὴν τοῦ ὅλου*, ubi dicitur motus circularis summae sphaerae, quae continet stellas fixas. Dicit enim motu illo uno semperque eodem, quo agitetur primus motor motus, si inferiores quoque regiones moveri sumamus, harum quoque regionum motum aequabilem esse convenire, ut fuerit neque interitus neque ortus, quos per has regiones dominari oculis nostris cernamus. Hos igitur ut convenienter derivemus, necesse esse ut plura motuum genera et plura corpora mota in coelo esse statuantur.

Propter brevitatem singula quae huc pertineant placita omisimus, velut quae sunt de figura et de compositione coeli, de diversitate sphaerarum, de elementorum mixtura ac ratione. Sufficiat illum locum tanquam specimen attulisse, quo omnis de motu doctrina indicetur, a quibusnam principiis is motus, qui in mundo insit, repetatur et qua ratione ad unam causam revocetur. Memorandum vero peculiariter id placitum, quo statuit inferiorem sphaeram pendere a superiore, illamque quo remotior sit a primo motore eo minus perfectam esse: quod gravissimum est ad doctrinam eius de singulis terrae rebus iudicandam. Hoc nomine motus, qui reperiantur in terra, ad multo minus certam regulam constitutos esse censebat quam stellarum motus, v. De Coelo II, 12; Meteorol. I, 2; De Gen. Anim. IV, 10. Eodem pertinet quod summum coelum, quod est stellarum fixarum, appellat *πρῶτον οὐρανὸν* eiusque *πρώτην φορὰν* esse dicit et planetarum *δευτέραν κίνησιν* etc.: [quod cave ita accipias quasi plures mundos esse statuerit. Imo sicut unus deus est, in quo est summa omnis motus causa (n. 329), ita unus mundus est, sed ita comparatus ut in eo plura motuum genera et principia conspiciantur: quae principia ad inferiores quosdam deorum ordines revocasse videtur. In astronomia, quam philosophiae omnium disciplinarum maxime cognatam esse dicit, Eudoxi

Cnidii et Callippi Cyziceni placitis ita utitur, ut ipse ad ea emendanda et supplenda nonnihil adiecerit, cf. Met. Λ, 8 cum comm. Bonitzii et Krische *Forschungen* p. 283 sqq.

339 **De Part. An. II, 1.** *Τριῶν δ' οὐσῶν τῶν συνθέσεων πρώτην μὲν ἄν τις θείη τὴν ἐκ τῶν καλουμένων ὑπό τινων στοιχείων, οἷον γῆς ἀέρος ὕδατος πυρός. — — δευτέρα δὲ σύστασις ἐκ τῶν πρώτων ἡ τῶν ὁμοιομερῶν φύσις ἐν τοῖς ζῴοις ἐστίν, οἷον ὀστοῦ καὶ σαρκὸς καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων. τρίτη δὲ καὶ τελευταία κατ' ἀριθμὸν ἡ τῶν ἀνομοιομερῶν, οἷον προσώπου καὶ χειρὸς καὶ τῶν τοιούτων μορίων* [a]. — — *τῷ μὲν οὖν χρόνῳ προτέραν τὴν ὕλην ἀναγκαῖον εἶναι καὶ τὴν γένεσιν, τῷ λόγῳ δὲ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἑκάστου μορφήν. — — ὥστε τὴν μὲν τῶν στοιχείων ὕλην ἀναγκαῖον εἶναι τῶν ὁμοιομερῶν ἕνεκεν. ὕστερα γὰρ ἐκείνων ταῦτα τῇ γενέσει, τούτων δὲ τὰ ἀνομοιομερῆ· ταῦτα γὰρ ἤδη τὸ τέλος ἔχει καὶ τὸ πέρας, ἐπὶ τοῦ τρίτου λαβόντα τὴν σύστασιν ἀριθμοῦ, καθάπερ ἐπὶ πολλῶν συμβαίνει τελειοῦσθαι τὰς γενέσεις. ἐξ ἀμφοτέρων μὲν οὖν τὰ ζῷα συνέστηκε τῶν μορίων τούτων, ἀλλὰ τὰ ὁμοιομερῆ τῶν ἀνομοιομερῶν ἕνεκέν ἐστιν· ἐκείνων γὰρ ἔργα καὶ πράξεις εἰσίν, οἷον ὀφθαλμοῦ καὶ μυκτῆρος καὶ τοῦ προσώπου παντὸς καὶ δακτύλου καὶ χειρὸς καὶ παντὸς τοῦ βραχίονος. πολυμόρφων δὲ τῶν πράξεων καὶ τῶν κινήσεων ὑπαρχουσῶν τοῖς ζῴοις ὅλοις τε καὶ τοῖς μορίοις τοῖς τοιούτοις, ἀναγκαῖον ἐξ ὧν σύγκεινται, τὰ δυνάμεις ἀνομοίας ἔχειν· πρὸς μὲν γάρ τινα μαλακότης χρήσιμος, πρὸς δέ τινα σκληρότης, καὶ τὰ μὲν τάσιν ἔχειν δεῖ, τὰ δὲ κάμψιν.*

a) Cf. supra n. 49, not., et Breier l. c. p. 17 sqq.

Demonstrare conatur necessariam esse quatuor elementorum in animalium corporibus coniunctionem; terram et aquam inesse, ut efficiatur durum ac molle, duo reliqua, ut efficiantur quae illis opposita sunt. Meteorol. IV, 4; De Gen. et Corr. II, 7. Insuper vero etiam quintum elementum in animalibus inesse existimat, quod cernatur in calore animante, De Gen. Anim. II, 3. *πάντων μὲν γὰρ*

ἐν τῷ σπέρματι ἐνυπάρχει, ὅπερ ποιεῖ γόνιμα εἶναι τὰ σπέρματα, τὸ καλούμενον θερμόν. τοῦτο δ' οὐ πῦρ οὐδὲ τοιαύτη δύναμίς ἐστιν, ἀλλὰ τὸ ἐμπεριλαμβανόμενον ἐν τῷ σπέρματι καὶ ἐν τῷ ἀφρώδει πνεῦμα καὶ ἡ ἐν τῷ πνεύματι φύσις, ἀνάλογον οὖσα τῷ τῶν ἄστρων στοιχείῳ, cf. n. 337, not. f. Ut quodque animalium genus aut maiorem aut minorem caloris animantis partem nactum est, ita aut perfectius est aut minus perfectum; De Gen. An. I, 1; II, 1. Sed al ae sunt super hanc causae, unde diversitatem animalium ad certos gradus revocandam esse demonstretur: in quibus gradibus investigandis versatur Aristotelicarum de animalibus disputationum pars plurima, per quas hanc veluti regulam sequi consuevit, naturam in creationibus suis continua serie ab rebus inanimatis ad animantia et superiora quaeque animalium genera eniti. De Part. An. IV, 5. *ἡ γὰρ φύσις μεταβαίνει συνεχῶς ἀπὸ τῶν ἀψύχων εἰς τὰ ζῷα διὰ τῶν ζώντων μὲν οὐκ ὄντων δὲ ζῴων* (per plantas puta), *οὕτως ὥστε δοκεῖν πάμπαν μικρὸν διαφέρειν θατέρου θάτερον τῷ σύνεγγυς ἀλλήλοις.*

De Part. An. II, 10. *Πᾶσι γὰρ τοῖς ζῴοις καὶ τε-* 340
λείοις [a] *δύο τὰ ἀναγκαιότατα μόριά ἐστιν, ᾗ τε δέχονται τὴν τροφὴν καὶ ᾗ τὸ περίττωμα ἀφήσουσιν· οὔτε γὰρ εἶναι οὔτε αὐξάνεσθαι ἐνδέχεται ἄνευ τροφῆς. — — τρίτον δὲ μέρος ἐν πᾶσίν ἐστι τὸ τούτων μέσον, ἐν ᾧ ἡ ἀρχή ἐστιν ἡ τῆς ζωῆς.* **Ib. III, 4.** *Καρδία μὲν οὖν ἅπασιν ὑπάρχει τοῖς ἐναίμοις· — — αἷμα μὲν γὰρ ἔχειν τοῖς ἐναίμοις δῆλον ὡς ἀναγκαῖον· ὑγροῦ δ' ὄντος τοῦ αἵματος ἀναγκαῖον ἀγγεῖον ὑπάρχειν, ἐφ' ὃ δὴ καὶ φαίνεται μεμηχανῆσθαι τὰς φλέβας ἡ φύσις. ἀρχὴν δὲ τούτων ἀναγκαῖον εἶναι μίαν· ὅπου γὰρ ἐνδέχεται, μίαν βέλτιον ἢ πολλάς. ἡ δὲ καρδία τῶν φλεβῶν ἀρχή· φαίνονται γὰρ ἐκ ταύτης οὖσαι καὶ οὐ διὰ ταύτης, καὶ ἡ φύσις αὐτῆς φλεβώδης ὡς ὁμογενοῦς οὔσης. ἔχει δὲ καὶ ἡ θέσις αὐτῆς ἀρχικὴν χώραν· περὶ μέσον γάρ, μᾶλλον δ' ἐν τῷ ἄνω ἢ κάτω καὶ ἔμπροσθεν ἢ ὄπισθεν· ἐν τοῖς γὰρ τιμιωτέροις τὸ τιμιώτερον καθίδρυκεν ἡ φύσις, οὗ μή τι κωλύει μεῖζον. ἐμφανέστατον δὲ τὸ λεχθέν ἐστιν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, βούλεται δὲ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ὁμολόγως ἐν μέσῳ κεῖσθαι τοῦ ἀναγκαίου σώματος. τούτου δὲ πέρας ᾗ τὰ*

περιττώματα ἀποκρίνεται· τὰ δὲ κῶλα πέφυκεν ἄλλοις ἄλλως, καὶ οὐκ ἔστι τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων, διὸ καὶ ἀφαιρουμένων ζῶσιν. Ib. IV, 10. Ὁ μὲν οὖν ἄνθρωπος ἀντὶ σκελῶν καὶ ποδῶν τῶν προσθίων βραχίονας καὶ τὰς καλουμένας ἔχει χεῖρας. ὀρθὸν μὲν γάρ ἐστι μόνον τῶν ζῴων διὰ τὸ τὴν φύσιν αὐτοῦ καὶ τὴν οὐσίαν εἶναι θείαν· ἔργον δὲ τοῦ θειοτάτου τὸ νοεῖν καὶ φρονεῖν· τοῦτο δ' οὐ ῥᾴδιον πολλοῦ τοῦ ἄνωθεν ἐπικειμένου σώματος· τὸ γὰρ βάρος δυσκίνητον ποιεῖ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν κοινὴν αἴσθησιν. διὸ πλείονος γιγνομένου τοῦ βάρους καὶ τοῦ σωματώδους ἀνάγκη ῥέπειν τὰ σώματα πρὸς τὴν γῆν, ὥστε πρὸς τὴν ἀσφάλειαν ἀντὶ βραχιόνων καὶ χειρῶν τοὺς προσθίους πόδας ὑπέθηκεν ἡ φύσις τοῖς τετράποσιν. — — Ἀναξαγόρας μὲν οὖν φησὶ διὰ τὸ χεῖρας ἔχειν φρονιμώτατον εἶναι τῶν ζῴων ἄνθρωπον· εὔλογον δὲ διὰ τὸ φρονιμώτατον εἶναι χεῖρας λαμβάνειν. αἱ μὲν γὰρ χεῖρες ὄργανόν εἰσιν, ἡ δὲ φύσις ἀεὶ διανέμει καθάπερ ἄνθρωπος φρόνιμος ἕκαστον τῷ δυναμένῳ χρῆσθαι. προσήκει γὰρ τῷ αὐλητῇ δοῦναι μᾶλλον αὐλοὺς ἢ τῷ αὐλοὺς ἔχοντι προσθεῖναι αὐλητικήν· τῷ γὰρ μείζονι καὶ κυριωτέρῳ προσέθηκε τοὔλαττον, ἀλλ' οὐ τῷ ἐλάττονι τὸ τιμιώτερον καὶ μεῖζον. — τῷ οὖν πλείστας δυναμένῳ δέξασθαι τέχνας τὸ ἐπὶ πλεῖστον τῶν ὀργάνων χρήσιμον τὴν χεῖρα ἀποδέδωκεν ἡ φύσις. ἀλλ' οἱ λέγοντες ὡς συνέστηκεν οὐ καλῶς ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ χείριστα τῶν ζῴων, ἀνυπόδητόν τε γὰρ αὐτὸν εἶναί φασι καὶ γυμνὸν καὶ οὐκ ἔχοντα ὅπλον πρὸς τὴν ἀλκήν, οὐκ ὀρθῶς λέγουσι. τὰ μὲν γὰρ ἄλλα μίαν ἔχει βοήθειαν καὶ μεταβάλλεσθαι ἀντὶ ταύτης ἑτέραν οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἀναγκαῖον ὥσπερ ὑποδεδεμένον ἀεὶ καθεύδειν καὶ πάντα πράττειν, καὶ τὴν περὶ τὸ σῶμα ἀλεώραν μηδέποτε καταθέσθαι μηδὲ μεταβάλλεσθαι ὃ δὴ ἐτύγχανεν ὅπλον ἔχων. τῷ δὲ ἀνθρώπῳ τάς τε βοηθείας πολλὰς ἔχειν καὶ ταύτας ἀεὶ ἔξεστι μεταβάλλειν, ἔτι δ' ὅπλον

οἷον ἂν βούληται καὶ ὅπου ἂν βούληται ἔχειν· ἡ γὰρ χεὶρ καὶ ὄνυξ καὶ χηλὴ καὶ κέρας γίγνεται καὶ δόρυ καὶ ξίφος καὶ ἄλλο ὁποιονοῦν ὅπλον καὶ ὄργανον· πάντα γὰρ ἔσται ταῦτα διὰ τὸ πάντα δύνασθαι λαμβάνειν καὶ ἔχειν.

a) Perfecta animalia sunt ea, quae non sunt *πηρώματα*. De An. III, 9, 6. *τὰ δὲ τοιαῦτα τῶν ζῴων τέλεια καὶ οὐ πηρώματά ἐστιν· σημεῖον δ' ὅτι ἔστι γεννητικὰ καὶ ἀκμὴν ἔχει καὶ φθίσιν.*

Nonnulla elegimus ex iis quae copiose et praeclare ab Aristotele de naturae consiliis in constitutione ac structura animalium cernendis disputantur. Cetera animalia Aristoteli ex eorum generum analogia iudicanda videntur, quae habeant sanguinem, cf. De Part. An. II, 10. Ita accipiendum si loquitur de sanguine et eius analogo et si de corde et eius analogo, velut De Gen. An. II, 4. *ἀρχὴ γὰρ τῆς φύσεως ἡ καρδία καὶ τὸ ἀνάλογον. — — — τροφὴ δὲ ζῴου ἡ ἐσχάτη αἷμα καὶ τὸ ἀνάλογον.* Cor autem est non solum *ἡ ἀρχὴ τοῦ θρεπτικοῦ*, quod etiam plantis tribuendum est, sed etiam *τοῦ αἰσθητικοῦ*, quod animalibus proprium est: quo in loco disputat adversus eos qui cerebrum sensuum organon statuebant, quod ipse potius cordi refrigerando inservire affirmat. De Part. An. II, 7. De Gen. An. II, 6. *διὰ μὲν οὖν τὸ τὴν ἀρχὴν ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν αἰσθήσεων εἶναι καὶ τοῦ ζῴου παντὸς αὕτη γίγνεται πρῶτον· διὰ δὲ τὴν θερμότητα τὴν ταύτης, ᾗ τελευτῶσιν αἱ φλέβες ἄνω, τὸ ψυχρὸν συνίστησιν ἀντίστροφον τῇ θερμότητι τῇ περὶ τὴν καρδίαν τὸν ἐγκέφαλον. διόπερ τὰ περὶ τὴν κεφαλὴν λαμβάνει συνεχῆ τὴν γένεσιν μετὰ τὴν καρδίαν. — — αἴτιον δὲ τοῦ μάλιστ' ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων τοῦτο συμβαίνειν, ὅτι τὸν ἐγκέφαλον ὑγρότατον ἔχουσι καὶ πλεῖστον τῶν ζῴων. τούτου δ' αἴτιον ὅτι καὶ τὴν ἐν τῇ καρδίᾳ θερμότητα καθαρωτάτην. δηλοῖ δὲ τὴν εὐκρασίαν ἡ διάνοια· φρονιμώτατον γάρ ἐστι τῶν ζῴων ἄνθρωπος. Περίττωμα* quod dicit latissime patet, ut gravissimas etiam animalium corporis partes complectatur, eas videlicet quae ad corpus alendum et ad res ope sensuum percipiendas non omnino necessariae sunt, inter quas est et cerebrum. De Part. An. II, 10. De qua re haec denique adiicere iuvabit, ad omnem Aristotelis physicam gravissima: De Gen. Anim. I. I. *τῶν δ' ἄλλων γίγνεται μορίων ἕκαστον ἐκ τῆς τροφῆς, τὰ μὲν τιμιώτατα καὶ μετειληφότα τῆς κυριωτάτης ἀρχῆς ἐκ τῆς πεπεμμένης καὶ καθαρωτάτης καὶ πρώτης τροφῆς, τὰ δ' ἀναγκαῖα μόρια καὶ τούτων ἕνεκεν ἐκ τῆς χείρονος καὶ τῶν ὑπολειμμάτων καὶ περιττωμάτων. ὥσπερ γὰρ οἰκονόμος ἀγαθὸς καὶ ἡ φύσις οὐθὲν ἀποβάλλειν εἴωθεν ἐξ ὧν ἔστι ποιῆσαί τι χρηστόν. ἐν δὲ ταῖς οἰκονομίαις τῆς*

γιγνομένης τροφῆς ἡ μὲν βελτίστη τέτακται τοῖς ἐλευθέροις, ἡ δὲ χείρων καὶ τὸ περίττωμα ταύτης οἰκέταις, τὰ δὲ χείριστα καὶ τοῖς συντρεφομένοις διδόασι ζῴοις. καθάπερ οὖν εἰς τὴν αὔξησιν ὁ θύραθεν ταῦτα ποιεῖ νοῦς, οὕτως ἐν τοῖς γιγνομένοις αὐτοῖς ἡ φύσις ἐκ μὲν τῆς καθαρωτάτης ὕλης σάρκας καὶ τῶν ἄλλων αἰσθητηρίων τὰ σώματα συνίστησιν, ἐκ δὲ τῶν περιττωμάτων ὀστᾶ καὶ νεῦρα καὶ τρίχας, ἔτι δ' ὄνυχας καὶ ὁπλὰς καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα· διὸ τελευταῖα ταῦτα λαμβάνει τὴν σύστασιν, ὅταν ἤδη γίγνηται περίττωμα τῆς φύσεως. Quae nude *κῶλα* dicuntur De Part. An. III, 4 sunt ea membra, quae inserviunt voluntario motui, cf. ib. IV, 6 sqq. Humanum corpus longe omnium animalium perfectissimum esse, hoc per omnes partes persequitur, eodem semper recurrens, quod homo a divina natura quam proxime abesse putandus sit, cf. De Part. An. II, 10. *τὰ δὲ πρὸς τῷ ζῆν αἴσθησιν ἔχοντα (ζῷα) πολυμορφοτέραν ἔχει τὴν ἰδέαν, καὶ τούτων ἕτερα πρὸ ἑτέρων μᾶλλον καὶ πολυχουστέραν, ὅσων μὴ μόνον τοῦ ζῆν, ἀλλὰ καὶ τοῦ εὖ ζῆν ἡ φύσις μετείληφεν. τοιοῦτο δ' ἐστὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος· ἢ γὰρ μόνον μετέχει τοῦ θείου τῶν ἡμῖν γνωρίμων ζῴων ἢ μάλιστα πάντων.*

341 **De Part. An. I, 5.** Ἐπεὶ δὲ τὸ μὲν ὄργανον πᾶν ἕνεκά του, τῶν δὲ τοῦ σώματος μορίων ἕκαστον ἕνεκά του, τὸ δ' οὗ ἕνεκα πρᾶξίς τις, φανερὸν ὅτι καὶ τὸ σύνολον σῶμα συνέστηκε πράξεώς τινος ἕνεκα πλήρους. οὐ γὰρ ἡ πρίσις τοῦ πρίονος χάριν γέγονεν, ἀλλ' ὁ πρίων τῆς πρίσεως· χρῆσις γάρ τις ἡ πρίσις ἐστίν. ὥστε καὶ τὸ σῶμά πως τῆς ψυχῆς ἕνεκεν, καὶ τὰ μόρια τῶν ἔργων πρὸς ἃ πέφυκεν ἕκαστον. **De An. II, 1.** Λέγομεν δὴ γένος ἕν τι τῶν ὄντων τὴν οὐσίαν, ταύτης δὲ τὸ μὲν ὡς ὕλην, ὃ καθ' αὑτὸ μὲν οὐκ ἔστι τόδε τι, ἕτερον δὲ μορφὴν καὶ εἶδος, καθ' ἣν ἤδη λέγεται τόδε τι, καὶ τρίτον τὸ ἐκ τούτων. ἔστι δ' ἡ μὲν ὕλη δύναμις, τὸ δ' εἶδος ἐντελέχεια, καὶ τοῦτο διχῶς, τὸ μὲν ὡς ἐπιστήμη, τὸ δ' ὡς τὸ θεωρεῖν [a]. οὐσίαι δὲ μάλιστ' εἶναι δοκοῦσι τὰ σώματα, καὶ τούτων τὰ φυσικά· ταῦτα γὰρ τῶν ἄλλων ἀρχαί. τῶν δὲ φυσικῶν τὰ μὲν ἔχει ζωὴν τὰ δ' οὐκ ἔχει· ζωὴν δὲ λέγομεν τὴν δι' αὑτοῦ τροφήν τε καὶ αὔξησιν καὶ φθίσιν. ὥστε πᾶν σῶμα φυσικὸν μετέχον ζωῆς οὐσία ἂν εἴη,

οὐσία δ' οὕτως ὡς συνθέτη. ἐπεὶ δ' ἐστὶ σῶμα τοιόνδε, ζωὴν γὰρ ἔχον, οὐκ ἂν εἴη τὸ σῶμα ψυχή· οὐ γάρ ἐστι τῶν καθ' ὑποκειμένου τὸ σῶμα, μᾶλλον δ' ὡς ὑποκείμενον καὶ ὕλη. ἀναγκαῖον ἄρα τὴν ψυχὴν οὐσίαν εἶναι ὡς εἶδος σώματος φυσικοῦ δυνάμει ζωὴν ἔχοντος. ἡ δ' οὐσία ἐντελέχεια. τοιούτου ἄρα σώματος ἐντελέχεια. αὕτη δὲ λέγεται διχῶς, ἡ μὲν ὡς ἐπιστήμη ἡ δ' ὡς τὸ θεωρεῖν. φανερὸν οὖν ὅτι ὡς ἐπιστήμη· ἐν γὰρ τῷ ὑπάρχειν τὴν ψυχὴν καὶ ὕπνος καὶ ἐγρήγορσίς ἐστιν, ἀνάλογον δ' ἡ μὲν ἐγρήγορσις τῷ θεωρεῖν, ὁ δ' ὕπνος τῷ ἔχειν καὶ μὴ ἐνεργεῖν. προτέρα δὲ τῇ γενέσει ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἡ ἐπιστήμη. διὸ ψυχή ἐστιν ἐντελέχεια ἡ πρώτη σώματος φυσικοῦ δυνάμει ζωὴν ἔχοντος [b]. τοιοῦτο δέ, ὃ ἂν ᾖ ὀργανικόν. ὄργανα δὲ καὶ τὰ τῶν φυτῶν μέρη, ἀλλὰ παντελῶς ἁπλᾶ, οἷον τὸ φύλλον περικαρπίου σκέπασμα, τὸ δὲ περικάρπιον καρποῦ. αἱ δὲ ῥίζαι τῷ στόματι ἀνάλογον· ἄμφω γὰρ ἕλκει τὴν τροφήν. εἰ δή τι κοινὸν ἐπὶ πάσης ψυχῆς δεῖ λέγειν, εἴη ἂν ἐντελέχεια ἡ πρώτη σώματος φυσικοῦ ὀργανικοῦ.

a) Cf. n. 323, not. d; n. 325, not. Scientia (*ἐπιστήμη*) a contemplatione ita distat, ut scientia etiam in quieto animi statu (velut in somno) sibi constet, contemplatio non habeat locum nisi in animo agili et vigili, cf. Phys. VII, 4; VIII, 4. Ceterum cf. Met. Δ, 8. *οὐσία λέγεται τά τε ἁπλᾶ σώματα, οἷον γῆ καὶ πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ ὅσα τοιαῦτα, καὶ ὅλως σώματα καὶ τὰ ἐκ τούτων συνεστῶτα ζῷά τε καὶ δαιμόνια καὶ τὰ μόρια τούτων· ἅπαντα δὲ ταῦτα λέγεται οὐσία, ὅτι οὐ καθ' ὑποκειμένου λέγεται, ἀλλὰ κατὰ τούτων τὰ ἄλλα. ἄλλον δὲ τρόπον ὃ ἂν ᾖ αἴτιον τοῦ εἶναι, ἐνυπάρχον ἐν τοῖς τοιούτοις ὅσα μὴ λέγεται καθ' ὑποκειμένου, οἷον ἡ ψυχὴ τῷ ζῴῳ.* Corpus est tanquam substratum, cui attribuitur vita et anima, anima tanquam forma et causa corporis. — b) Anima igitur prima corporis entelechia dicitur propterea quod existit etiam tum, cum corpus dormit, non solum cum corpus vigilat atque operatur. Quod scientiam ad unum idemque relatam (*ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ*) priorem dicit contemplatione, cogitandum de ea scientia, qua contemplantes utimur prius comparata.

In sequentibus, dum accuratius in notionem animae inquirit,

eam neque corpus esse neque sine corpore dicit, ut sit corporis aliquid, videlicet forma corporis et finis, qui cernatur in eius actionibus, De An. II, 2, 13. *τριχῶς γὰρ λεγομένης τῆς οὐσίας, καθάπερ εἴπομεν, ὧν τὸ μὲν εἶδος τὸ δὲ ὕλη τὸ δὲ ἐξ ἀμφοῖν, τούτων δ' ἡ μὲν ὕλη δύναμις τὸ δὲ εἶδος ἐντελέχεια· ἐπεὶ δὲ τὸ ἐξ ἀμφοῖν ἔμψυχον, οὐ τὸ σῶμά ἐστιν ἐντελέχεια ψυχῆς, ἀλλ' αὕτη σώματός τινος. καὶ διὰ τοῦτο καλῶς ὑπολαμβάνουσιν οἷς δοκεῖ μήτ' ἄνευ σώματος εἶναι μήτε σῶμά τι ἡ ψυχή· σῶμα μὲν γὰρ οὐκ ἔστι, σώματος δέ τι, καὶ διὰ τοῦτο ἐν σώματι ὑπάρχει, καὶ ἐν σώματι τοιούτῳ, καὶ οὐχ ὥσπερ οἱ πρότερον εἰς σῶμα ἐνήρμοζον αὐτὴν οὐθὲν προσδιορίζοντες ἐν τίνι καὶ ποίῳ, καίπερ οὐδὲ φαινομένου τοῦ τυχόντος δέχεσθαι τὸ τυχόν.* Cf. ib. 4, ubi animam tribus modis causam corporis dici posse demonstrat (cf. supra n. 325): *ἔστι δὲ ἡ ψυχὴ τοῦ ζῶντος σώματος αἰτία καὶ ἀρχή. ταῦτα δὲ πολλαχῶς λέγεται. ὁμοίως δ' ἡ ψυχὴ κατὰ τοὺς διωρισμένους τρόπους τρεῖς αἰτία· καὶ γὰρ ὅθεν ἡ κίνησις αὐτή, καὶ οὗ ἕνεκα, καὶ ὡς ἡ οὐσία τῶν ἐμψύχων σωμάτων ἡ ψυχὴ αἰτία. ὅτι μὲν οὖν ὡς οὐσία, δῆλον· τὸ γὰρ αἴτιον τοῦ εἶναι πᾶσιν ἡ οὐσία, τὸ δὲ ζῆν τοῖς ζῶσι τὸ εἶναί ἐστιν, αἰτία δὲ καὶ ἀρχὴ τούτων ἡ ψυχή. ἔτι τοῦ δυνάμει ὄντος λόγος ἡ ἐντελέχεια. φανερὸν δ' ὡς καὶ οὗ ἕνεκεν ἡ ψυχὴ αἰτία· ὥσπερ γὰρ ὁ νοῦς ἕνεκά του ποιεῖ, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ φύσις, καὶ τοῦτ' ἔστιν αὐτῇ τέλος. τοιοῦτον δ' ἐν τοῖς ζῴοις ἡ ψυχὴ καὶ κατὰ φύσιν· πάντα γὰρ τὰ φυσικὰ σώματα τῆς ψυχῆς ὄργανα, καὶ καθάπερ τὰ τῶν ζῴων, οὕτω καὶ τὰ τῶν φυτῶν, ὡς ἕνεκα τῆς ψυχῆς ὄντα. διττῶς δὲ τὸ οὗ ἕνεκα, τό τε οὗ καὶ τὸ ᾧ* (cf. n. 329, not. d). *ἀλλὰ μὴν καὶ ὅθεν πρῶτον ἡ κατὰ τόπον κίνησις, ψυχή· οὐ πᾶσι δ' ὑπάρχει τοῖς ζῶσιν ἡ δύναμις αὕτη. ἔστι δὲ καὶ ἀλλοίωσις καὶ αὔξησις κατὰ ψυχήν· ἡ μὲν γὰρ αἴσθησις ἀλλοίωσίς τις εἶναι δοκεῖ, αἰσθάνεται δ' οὐθὲν ὃ μὴ ἔχει ψυχήν. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ αὐξήσεώς τε καὶ φθίσεως ἔχει· οὐδὲν γὰρ φθίνει οὐδ' αὔξεται φυσικῶς μὴ τρεφόμενον, τρέφεται δ' οὐθὲν ὃ μὴ κοινωνεῖ ζωῆς.*

342 **De An. II, 3.** Τῶν δὲ δυνάμεων τῆς ψυχῆς αἱ λεχθεῖσαι τοῖς μὲν ὑπάρχουσι πᾶσαι. καθάπερ εἴπομεν, τοῖς δὲ τινὲς αὐτῶν, ἐνίοις δὲ μία μόνη. δυνάμεις δ' εἴπομεν θρεπτικόν, ὀρεκτικόν, αἰσθητικόν, κινητικὸν κατὰ τόπον, διανοητικόν. ὑπάρχει δὲ τοῖς μὲν φυτοῖς τὸ θρεπτικὸν μόνον, ἑτέροις δὲ τοῦτό τε καὶ τὸ αἰσθητικόν· εἰ δὲ τὸ αἰσθητικόν, καὶ τὸ ὀρεκτικόν· ὄρεξις μὲν γὰρ ἐπιθυμία καὶ θυμὸς καὶ βούλησις, τὰ δὲ ζῷα πάντ' ἔχουσι μίαν γε τῶν αἰσθήσεων, τὴν ἁφήν· ᾧ δ' αἴσθησις ὑπάρχει, τούτῳ

ἡδονή τε καὶ λύπη καὶ τὸ ἡδύ τε καὶ λυπηρόν, οἷς δὲ ταῦτα, καὶ ἡ ἐπιθυμία· τοῦ γὰρ ἡδέος ὄρεξις αὕτη. — — — ἐνίοις δὲ πρὸς τούτοις ὑπάρχει καὶ τὸ κατὰ τόπον κινητικόν, ἑτέροις δὲ καὶ τὸ διανοητικόν τε καὶ νοῦς, οἷον ἀνθρώποις καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἕτερόν ἐστιν ἢ καὶ τιμιώτερον. — — ἄνευ μὲν γὰρ τοῦ θρεπτικοῦ τὸ αἰσθητικὸν οὐκ ἔστιν· τοῦ δ' αἰσθητικοῦ χωρίζεται τὸ θρεπτικὸν ἐν τοῖς φυτοῖς. πάλιν δ' ἄνευ μὲν τοῦ ἁπτικοῦ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων οὐδεμία ὑπάρχει, ἁφὴ δ' ἄνευ τῶν ἄλλων ὑπάρχει· πολλὰ γὰρ τῶν ζῴων οὔτ' ὄψιν οὔτ' ἀκοὴν ἔχουσιν οὔτ' ὀσμῆς ὅλως αἴσθησιν. καὶ τῶν αἰσθητικῶν δὲ τὰ μὲν ἔχει τὸ κατὰ τόπον κινητικόν, τὰ δ' οὐκ ἔχει. τελευταῖον δὲ καὶ ἐλάχιστα λογισμὸν καὶ διάνοιαν· οἷς μὲν γὰρ ὑπάρχει λογισμὸς τῶν φθαρτῶν, τούτοις καὶ τὰ λοιπὰ πάντα, οἷς δ' ἐκείνων ἕκαστον, οὐ πᾶσι λογισμός, ἀλλὰ τοῖς μὲν οὐδὲ φαντασία, τὰ δὲ ταύτῃ μόνῃ ζῶσιν. περὶ δὲ τοῦ θεωρητικοῦ νοῦ ἕτερος λόγος.

De facultatibus animae ita quaeritur ut simul diversorum generum animalium ratio habeatur, nam facultates animae pendent a corporum animatorum structura et constitutione. Plantarum est anima vegetans, bestiarum anima sentiens, hominum anima cogitans. Ad has ceterae facultates referuntur, veluti generatio ad animam vegetantem, De Gen. An. II, 4. *ἡ γὰρ αὐτή ἐστιν ὕλη ᾗ αὐξάνεται καὶ ἐξ ἧς συνίσταται τὸ πρῶτον* (sc. *τὸ φύσει γιγνόμενον*), *ὥστε καὶ ἡ ποιοῦσα δύναμις ταὐτὸ τῷ ἐξ ἀρχῆς. μείζων δὲ αὕτη ἐστίν. εἰ οὖν αὕτη ἐστὶν ἡ θρεπτικὴ ψυχή, αὕτη ἐστὶ καὶ ἡ γεννῶσα.* Causa cur *τὸ ὀρεκτικὸν* referatur ad *αἰσθητικὸν* nostro loco aperitur; quod autem ab illo disiungit *τὸ κινητικὸν κατὰ τόπον* s. *τὸ πορευτικόν*, id experientiae concessisse videtur. Eodem pertinet alia diversitas animalium, quae nostro loco indicatur tantummodo, omnia animalia tactum habere et cum eo coniunctum gustum, De An. III, 12, 7; De Sensu 2. *τὸ δὲ γευστικὸν εἶδός τι ἁφῆς ἐστίν*, quippe qui sensus inserviant alimento iisque quae necessaria sunt: ceteros sensus ea tantum animalia habere, quae loco se moveant, in eum scilicet finem ut remota percipere iisque ad se conservanda uti possint: iis denique animalibus, quae ratione praedita sint, eosdem sensus etiam bene vivendi facultatem suppeditare; De An. II, 3; III, 12, 8; De Sensu 1. Porro haec diversitas indicatur, qua alia

animalia imaginationem (*φαντασίαν*) habent, alia non habent; cf. Met. *Λ*, 1. Imaginatio inter sensuum perceptiones et mentis cogitationes media est, ut imaginatio sensibus, mens imaginatione egeat. Definitur esse motus a sensibus profectus et ad mentem propagatus, unde efficiatur ut perceptio aliqua in animo maneat et haereat, De An. III, 3, 11. *ἡ δὲ φαντασία κίνησίς τε δοκεῖ εἶναι καὶ οὐκ ἄνευ αἰσθήσεως γίγνεσθαι, ἀλλ' αἰσθανομένοις καὶ ὧν αἴσθησίς ἐστιν.* Ib. 13. *κίνησις ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως τῆς κατ' ἐνέργειαν γιγνομένη.* Eodem referenda est memoria, De Memor. 1. Altior gradus significatur hisce, Met. *Α*, 1. *τὰ μὲν οὖν ἄλλα ταῖς φαντασίαις ζῇ καὶ ταῖς μνήμαις, ἐμπειρίας δὲ μετέχει μικρόν· τὸ δὲ τῶν ἀνθρώπων γένος καὶ τέχνῃ καὶ λογισμοῖς. γίγνεται δ' ἐκ τῆς μνήμης ἐμπειρία τοῖς ἀνθρώποις· αἱ γὰρ πολλαὶ μνῆμαι τοῦ αὐτοῦ πράγματος μιᾶς ἐμπειρίας δύναμιν ἀποτελοῦσιν.* De Memor. 1. *καὶ νοεῖν οὐκ ἔστιν ἄνευ φαντάσματος.* Cf. quae notavimus ad n. 319. *Λογισμὸς τῶν φθαρτῶν* est earum rerum cognitio, quae sunt mutabiles et pertinent ad actionem practicam. Appetitus enim (*ὄρεξις*) proficiscitur et ab sensu (*αἴσθησις*) et ab intellectu (*νοῦς*), et ille quidem *ἐπιθυμία* vocatur, a qua *θυμὸς* parum accurate distinguitur, hic vocatur *βούλησις*, quam rationalia tantum animalia habent et quae refertur ad *τὸ λογιστικόν*, De An. III, 9, 3. *ἔν τε τῷ λογιστικῷ γὰρ ἡ βούλησις γίγνεται, καὶ ἐν τῷ ἀλόγῳ ἡ ἐπιθυμία καὶ ὁ θυμός.* In utroque autem id quod quis appetit, *τὸ ὀρεκτόν*, movet animam; quod nihil est nisi bonum practicum h. e. id quod potest etiam aliter se habere; De An. III, 10, 4. *διὸ ἀεὶ κινεῖ μὲν τὸ ὀρεκτόν, ἀλλὰ τοῦτ' ἔστιν ἢ τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ φαινόμενον ἀγαθόν· οὐ πᾶν δέ, ἀλλὰ τὸ πρακτὸν ἀγαθόν· πρακτὸν δ' ἐστὶ τὸ ἐνδεχόμενον καὶ ἄλλως ἔχειν.* Denique *τὸ λογιστικὸν* s. *διανοητικὸν* summa animae facultas esse dicitur, summus quasi gradus, cum reliqui sint inferiores, per quos ad illum adscenditur: ut qui *τὸ λογιστικὸν* habet etiam ceteras facultates habeat necesse sit; quod valet per omnem Aristotelis doctrinam, ut superior quisque gradus inferiorem postulet tanquam fundamentum, inferior autem sine superiore esse possit. Intellectus vero ab omni corporum natura separabilis est, neque ad eum pertinent inferiores vitae gradus, v. De Gen. An. II, 3, De An. II, 2, 9. *περὶ δὲ τοῦ νοῦ καὶ τῆς θεωρητικῆς δυνάμεως οὐδέν πω φανερόν, ἀλλ' ἔοικε ψυχῆς γένος ἕτερον εἶναι, καὶ τοῦτο μόνον ἐνδέχεται χωρίζεσθαι καθάπερ τὸ ἀΐδιον τοῦ φθαρτοῦ.* Accuratius de eo disputatur in sequentibus.

343 **De Anima III, 4.** *Περὶ δὲ τοῦ μορίου τοῦ τῆς ψυχῆς ᾧ γιγνώσκει τε ἡ ψυχὴ καὶ φρονεῖ, εἴτε χωριστοῦ ὄντος εἴτε καὶ μὴ χωριστοῦ κατὰ μέγεθος ἀλλὰ κατὰ*

λόγον, σκεπτέον τίν' ἔχει διαφορὰν καὶ πῶς ποτε γίγνεται τὸ νοεῖν. εἰ δή ἐστι τὸ νοεῖν ὥσπερ τὸ αἰσθάνεσθαι, ἢ πάσχειν τι ἂν εἴη ὑπὸ τοῦ νοητοῦ ἢ τι τοιοῦτον ἕτερον. ἀπαθὲς ἄρα δεῖ εἶναι [a], δεκτικὸν δὲ τοῦ εἴδους καὶ δυνάμει τοιοῦτον ἀλλὰ μὴ τοῦτο, καὶ ὁμοίως ἔχειν, ὥσπερ αἰσθητικὸν πρὸς τὰ αἰσθητά, οὕτω τὸν νοῦν πρὸς τὰ νοητά. ἀνάγκη ἄρα, ἐπεὶ πάντα νοεῖ, ἀμιγῆ εἶναι, ὥσπερ φησὶν Ἀναξαγόρας, ἵνα κρατῇ [b], τοῦτο δ' ἐστὶν ἵνα γνωρίζῃ· παρεμφαινόμενον γὰρ κωλύει τὸ ἀλλότριον καὶ ἀντιφράττει, ὥστε μηδ' αὐτοῦ εἶναι φύσιν μηδεμίαν ἀλλ' ἢ ταύτην ὅ τι δυνατόν. ὁ ἄρα καλούμενος τῆς ψυχῆς νοῦς (λέγω δὲ νοῦν ᾧ διανοεῖται καὶ ὑπολαμβάνει ἡ ψυχή) οὐθέν ἐστιν ἐνεργείᾳ τῶν ὄντων πρὶν νοεῖν. διὸ οὐδὲ μεμῖχθαι εὔλογον αὐτὸν τῷ σώματι· ποιός τις γὰρ ἂν γίγνοιτο, ψυχρὸς ἢ θερμός, ἢ κἂν ὄργανόν τι εἴη, ὥσπερ τῷ αἰσθητικῷ· νῦν δ' οὐθέν ἐστιν. καὶ εὖ δὴ οἱ λέγοντες τὴν ψυχὴν εἶναι τόπον εἰδῶν [c], πλὴν ὅτι οὔτε ὅλη ἀλλ' ἡ νοητική, οὔτε ἐντελεχείᾳ ἀλλὰ δυνάμει τὰ εἴδη. Ib. 5. Ἐπεὶ δ' ὥσπερ ἐν ἁπάσῃ τῇ φύσει ἐστί τι τὸ μὲν ὕλη ἑκάστῳ γένει (τοῦτο δὲ ὃ πάντα δυνάμει ἐκεῖνα), ἕτερον δὲ τὸ αἴτιον καὶ ποιητικὸν τῷ ποιεῖν πάντα, οἷον ἡ τέχνη πρὸς τὴν ὕλην πέπονθεν, ἀνάγκη καὶ ἐν τῇ ψυχῇ ὑπάρχειν ταύτας τὰς διαφοράς. καὶ ἔστιν ὁ μὲν τοιοῦτος νοῦς τῷ πάντα γίγνεσθαι, ὁ δὲ τῷ πάντα ποιεῖν, ὡς ἕξις τις, οἷον τὸ φῶς· τρόπον γάρ τινα καὶ τὸ φῶς ποιεῖ τὰ δυνάμει ὄντα χρώματα ἐνεργείᾳ χρώματα [d]. καὶ οὗτος ὁ νοῦς χωριστὸς καὶ ἀπαθὴς καὶ ἀμιγὴς τῇ οὐσίᾳ ὢν ἐνεργείᾳ. ἀεὶ γὰρ τιμιώτερον τὸ ποιοῦν τοῦ πάσχοντος καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ὕλης. τὸ δ' αὐτό ἐστιν ἡ κατ' ἐνέργειαν ἐπιστήμη τῷ πράγματι· ἡ δὲ κατὰ δύναμιν χρόνῳ προτέρα ἐν τῷ ἑνί, ὅλως δὲ οὐ χρόνῳ· ἀλλ' οὐχ ὁτὲ μὲν νοεῖ ὁτὲ δ' οὐ νοεῖ [e]. χωρισθεὶς δ' ἐστὶ μόνον τοῦθ' ὅπερ ἐστί, καὶ τοῦτο μόνον ἀθάνατον καὶ ἀΐδιον. οὐ μνημονεύομεν δέ,

ὅτι τοῦτο μὲν ἀπαθές[f], ὁ δὲ παθητικὸς νοῦς φθαρτός, καὶ ἄνευ τούτου οὐθὲν νοεῖ.

a) Est enim etiam *ἀπάθεια* sensuum, velut si nimio fragore afficiuntur aures, vehementioribus coloribus praestringuntur oculi etc., cui in sequentibus opponitur vis intellectus maxima minima comprehendentis: *ἀλλ' ὁ νοῦς ὅταν τι νοήσῃ σφόδρα νοητόν, οὐχ ἧττον νοεῖ τὰ ὑποδεέστερα, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον· τὸ μὲν γὰρ αἰσθητικὸν οὐκ ἄνευ σώματος, ὁ δὲ χωριστός.* — b) Cf. supra n. 53 et n. 264, not. d. Anaxagorae verba in suam sententiam interpretatur: *τοῦτο δ' ἐστὶν ἵνα γνωρίζῃ* h. e. ut omnia perspicere et discernere valeat. Nam si quid alieni intraret, hoc impediret eum eiusque lumini quasi officeret. — c) Respicit Platonem eiusque sectatores, quorum doctrinam ipse ita inflectit, ut non universum animum, sed intellectualem tantummodo partem idearum h. e. notionum generalium sedem esse statuat, neque intellectui insitam idearum possessionem, sed facultatem tantummodo idearum concipiendarum tribuat. Cf. §. 11. *ὅτι δυνάμει πώς ἐστι τὰ νοητὰ ὁ νοῦς, ἀλλ' ἐντελεχείᾳ οὐδέν, πρὶν ἂν νοῇ. δεῖ δ' οὕτως ὥσπερ ἐν γραμματείῳ ᾧ μηθὲν ὑπάρχει ἐντελεχείᾳ γεγραμμένον*: ubi intellectus comparatur cum tabula rasa, litterarum ea quidem capace earumque inscribendarum conditione, sed nondum actu inscripta. Similiter intellectus intelligibilia continet, sed potentia duntaxat, donec revera et actu iis instruatur et veluti inscribatur. — d) Ut in omni natura illud oppositum inter materiam et formam, ita etiam in animo inest. Alius enim in eo est intellectus qui omnia fit, alius qui omnia fingit et efficit, veluti artifex fingit materiam, lumen colores exprimit, qui sine lumine non apparent h. e. nonnisi potentia existunt. — e) Intellectus et scientia h. l. fere eodem sensu dicuntur. Scientia, quae actu est, idem est cum eo quod cognoscendo amplectitur, cf. De An. III, 4, 12. *ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἄνευ ὕλης τὸ αὐτό ἐστι τὸ νοοῦν καὶ τὸ νοούμενον· ἡ γὰρ ἐπιστήμη ἡ θεωρητικὴ καὶ τὸ οὕτως ἐπιστητὸν τὸ αὐτό ἐστιν*, cf. Met. *Λ*, 7. 9, qui loci citantur supra n. 330. Et scientia, quae potentia est, in singulis quidem hominibus (*ἐν τῷ ἑνί*) tempore prior est ea, quae actu est; in universum vero (*ὅλως* opponitur *τῷ ἑνί*) scientia non existit in tempore, nedum intellectus agens, qui non alio tempore intelligit alio non intelligit, h. e. qui non potest cogitari non intelligens. — f) *Οὐ μνημονεύομεν δέ*, haec verba respiciunt Platonis de recordatione doctrinam, v. supra n. 272, not. c. Nostra cognitio si esset recordatio, intellectus divinus quodammodo afficeretur nostra cognitione, quod Aristoteli absurdum esse videtur; nam *νοῦς* ille *ποιητικός*, qui patet per universum, ab omni mortalium rerum concretione

separatus est atque immortalis et aeternus omnisque propter id ipsum passionis expers. Contra intellectus patiens mortalis est atque caducus, neque quidquam sine illo h. e. sine intellectu agente intelligere valet.

Difficillimus hic locus est de intellectu agente et patiente; sed apparet patientem appellari potissimum eum, qui est singulorum hominum atque animorum, cum sensuum perceptionibus illum et cum imaginationibus coniunctum (cf. n. 319, not. d; 342), intellectum agentem contra esse divinum et per omnem naturam dominantem (n. 329): qui intellectus sicuti omnis scientiae atque cognitionis fons est atque principium (n. 319 extr.), ita etiam hominum animos ad intelligendum suscitat eosque notionibus et scientiae principiis inditis veluti ad altiorem vitam ac beatitudinem, qua ipse semper fruitur, informat, cf. n. 330 et Eth. Eud. VII, 14, quo loco (citatur n. 329, not.) deum in nostris animis principium cognitionis esse aperte pronuntiat. Eodem pertinet quod in foetu humano ceteras facultates omnes a corpore ac semine, intellectum solum a divina natura repetit eumque extrinsecus in animum humanum intrare diserte dicit, De Gen. An. II, 3. *ὅσων γάρ ἐστιν ἀρχῶν ἡ ἐνέργεια σωματική, δῆλον ὅτι ταύτας ἄνευ σώματος ἀδύνατον ὑπάρχειν, οἷον βαδίζειν ἄνευ ποδῶν, ὥστε καὶ θύραθεν εἰσιέναι ἀδύνατον. — λείπεται δὲ τὸν νοῦν μόνον θύραθεν ἐπεισιέναι καὶ θεῖον εἶναι μόνον· οὐδὲ γὰρ αὐτοῦ τῇ ἐνεργείᾳ κοινωνεῖ σωματικὴ ἐνέργεια.* Cf. Trendelenburg ad Arist. de An. p. 492 sqq.; Zeller *die Philos. d. Gr.* II, p. 489 sqq.; Prantl *Gesch. d. Logik* I, p. 106 sqq. Denique Aristoteles divinam animi partem in vaticinationibus et morte a reliqua anima et a corpore separari eamque immortalem esse et meliore post mortem vita frui statuisse perhibetur, testibus Sexto Empir. adv. Math. IX, 20 sqq., Cic. de Divin. I, 25, 53, Plutarcho Consol. ad Apollon. 27, qui libris deperditis usi sunt.

f. Ethica.

Magn. Moral. I, 1. *Ἐπειδὴ προαιρούμεθα λέγειν* 344
ὑπὲρ ἠθικῶν, πρῶτον ἂν εἴη σκεπτέον τίνος ἐστὶ μέρος τὸ ἦθος. ὡς μὲν οὖν συντόμως εἰπεῖν, δοκεῖ οὐκ ἄλλης ἢ τῆς πολιτικῆς εἶναι μέρος. ἔστι γὰρ οὐθὲν ἐν τοῖς πολιτικοῖς δυνατὸν πρᾶξαι ἄνευ τοῦ ποιόν τινα εἶναι, λέγω δ' οἷον σπουδαῖον. τὸ δὲ σπουδαῖον εἶναί ἐστι τὸ τὰς ἀρετὰς ἔχειν. δεῖ ἄρα, εἴ τις μέλλει ἐν τοῖς πολιτικοῖς πρακτικὸς εἶναι, τὸ ἦθος εἶναι σπουδαῖος. μέρος

ἐστὶν ἄρα, ὡς ἔοικεν, καὶ ἀρχὴ ἡ περὶ τὰ ἤθη πραγματεία τῆς πολιτικῆς.

Cf. Polit. I, 1. *Ἐπειδὴ πᾶσαν πόλιν ὁρῶμεν κοινωνίαν ἀγαθοῦ τινὸς ἕνεκεν συνεστηκυῖαν (τοῦ γὰρ εἶναι δοκοῦντος ἀγαθοῦ χάριν πάντα πράττουσι πάντες), δῆλον ὡς πᾶσαι μὲν ἀγαθοῦ τινὸς στοχάζονται, μάλιστα δὲ καὶ τοῦ κυριωτάτου πάντων ἡ πασῶν κυριωτάτη καὶ πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας· αὕτη δ' ἐστὶν ἡ καλουμένη πόλις καὶ ἡ κοινωνία ἡ πολιτική.* Civitatem tanquam finem atque totum natura prius esse statuebat quam partes h. e. familias atque homines singulos, cf. ib. 2. *καὶ πρότερον δὴ τῇ φύσει πόλις ἢ οἰκία καὶ ἕκαστος ἡμῶν ἐστίν· τὸ γὰρ ὅλον πρότερον ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ μέρους. — εἰ γὰρ μὴ αὐτάρκης ἕκαστος χωρισθείς, ὁμοίως τοῖς ἄλλοις μέρεσιν ἕξει πρὸς τὸ ὅλον· ὁ δὲ μὴ δυνάμενος κοινωνεῖν ἢ μηθὲν δεόμενος δι' αὐτάρκειαν οὐθὲν μέρος πόλεως, ὥστε ἢ θηρίον ἢ θεός.*

345 **Eth. Nic. I, 1.** *Εἰ δή τι τέλος ἐστὶ τῶν πρακτῶν ὃ δι' αὐτὸ βουλόμεθα, τἆλλα δὲ διὰ τοῦτο, καὶ μὴ πάντα δι' ἕτερον αἱρούμεθα (πρόεισι γὰρ οὕτω γ' εἰς ἄπειρον, ὥστ' εἶναι κενὴν καὶ ματαίαν τὴν ὄρεξιν), δῆλον ὡς τοῦτ' ἂν εἴη τἀγαθὸν καὶ τὸ ἄριστον.* **Ib. 2.** *Λέγωμεν δ' ἀναλαβόντες, ἐπειδὴ πᾶσα γνῶσις καὶ προαίρεσις ἀγαθοῦ τινὸς ὀρέγεται, τί ἐστιν οὗ λέγομεν τὴν πολιτικὴν ἐφίεσθαι καὶ τί τὸ πάντων ἀκρότατον τῶν πρακτῶν ἀγαθῶν. ὀνόματι μὲν οὖν σχεδὸν ὑπὸ τῶν πλείστων ὁμολογεῖται· τὴν γὰρ εὐδαιμονίαν καὶ οἱ πολλοὶ καὶ οἱ χαρίεντες λέγουσι, τὸ δ' εὖ ζῆν καὶ τὸ εὖ πράττειν ταὐτὸν ὑπολαμβάνουσι τῷ εὐδαιμονεῖν. περὶ δὲ τῆς εὐδαιμονίας, τί ἐστιν, ἀμφισβητοῦσι καὶ οὐχ ὁμοίως οἱ πολλοὶ τοῖς σοφοῖς ἀποδιδόασιν.* **Ib. 6.** *Ὥσπερ γὰρ αὐλητῇ καὶ ἀγαλματοποιῷ καὶ παντὶ τεχνίτῃ, καὶ ὅλως ὧν ἐστὶν ἔργον τι καὶ πρᾶξις, ἐν τῷ ἔργῳ δοκεῖ τἀγαθὸν εἶναι καὶ τὸ εὖ, οὕτω δόξειεν ἂν καὶ ἀνθρώπῳ, εἴπερ ἔστι τι ἔργον αὐτοῦ. — — τί οὖν δὴ τοῦτ' ἂν εἴη ποτέ; τὸ μὲν γὰρ ζῆν κοινὸν εἶναι φαίνεται καὶ τοῖς φυτοῖς, ζητεῖται δὲ τὸ ἴδιον. ἀφοριστέον ἄρα τὴν θρεπτικὴν καὶ αὐξητικὴν ζωήν. ἑπομένη δὲ αἰσθητική τις ἂν εἴη, φαίνεται*

δὲ καὶ αὕτη κοινὴ καὶ ἵππῳ καὶ βοῒ καὶ παντὶ ζῴῳ. λείπεται δὴ πρακτική τις τοῦ λόγον ἔχοντος. τούτου δὲ τὸ μὲν ὡς ἐπιπειθὲς λόγῳ, τὸ δ' ὡς ἔχον καὶ διανοούμενον. διττῶς δὲ καὶ ταύτης λεγομένης τὴν κατ' ἐνέργειαν θετέον· κυριώτερον γὰρ αὕτη δοκεῖ λέγεσθαι. — — εἰ δ' οὕτω, τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν ψυχῆς ἐνέργεια γίγνεται κατ' ἀρετήν, εἰ δὲ πλείους αἱ ἀρεταί, κατὰ τὴν ἀρίστην καὶ τελειοτάτην. ἔτι δ' ἐν βίῳ τελείῳ. μία γὰρ χελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ, οὐδὲ μία ἡμέρα· οὕτω δὲ οὐδὲ μακάριον καὶ εὐδαίμονα μία ἡμέρα οὐδ' ὀλίγος χρόνος.

Practica quam dicit animalis rationalis vita est politica: unde efficitur felicitatem neque solitariam esse neque externis illis quae desiderantur ad vitam politicam subsidiis carere posse. Eth. Nic. I, 5. *τὸ γὰρ τέλειον ἀγαθὸν αὔταρκες εἶναι δοκεῖ. τὸ δ' αὔταρκες λέγομεν οὐκ αὐτῷ μόνῳ τῷ ζῶντι βίον μονώτην, ἀλλὰ καὶ γονεῦσι καὶ τέκνοις καὶ γυναικὶ καὶ ὅλως τοῖς φίλοις καὶ πολίταις, ἐπειδὴ φύσει πολιτικὸς ἄνθρωπος.* Consentiebat itaque cum iis qui bona tam corporis sive externa esse quam animi affirmabant putabatque et illa ad beate vivendum necessaria esse. Eth. Nic. I, 8. 9. *φαίνεται δ' ὅμως καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν προσδεομένη* (sc. *ἡ εὐδαιμονία*), *καθάπερ εἴπομεν· ἀδύνατον γὰρ ἢ οὐ ῥᾴδιον τὰ καλὰ πράττειν ἀχορήγητον ὄντα. πολλὰ μὲν γὰρ πράττεται, καθάπερ δι' ὀργάνων, διὰ φίλων καὶ πλούτου καὶ πολιτικῆς δυνάμεως· ἐνίων δὲ τητώμενοι ῥυπαίνουσι τὸ μακάριον, οἷον εὐγενείας, εὐτεκνίας, κάλλους· οὐ πάνυ γὰρ εὐδαιμονικὸς ὁ τὴν ἰδέαν παναίσχης ἢ δυσγενὴς ἢ μονώτης καὶ ἄτεκνος, ἔτι δ' ἴσως ἧττον, εἴ τῳ πάγκακοι παῖδες εἶεν ἢ φίλοι, ἢ ἀγαθοὶ ὄντες τεθνᾶσιν.* Vitam perfectam (*βίον τέλειον*) quo sensu dicat patet ex hoc loco, Magn. Moral. I, 4. *Ἐπεὶ δ' οὖν ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία τέλειον ἀγαθὸν καὶ τέλος, οὐδὲ τοῦτο δεῖ λανθάνειν, ὅτι καὶ ἐν τελείῳ ἔσται. οὐ γὰρ ἔσται ἐν παιδί (οὐ γάρ ἐστι παῖς εὐδαίμων), ἀλλ' ἐν ἀνδρί· οὗτος γὰρ τέλειος. οὐδ' ἐν χρόνῳ γε ἀτελεῖ, ἀλλ' ἐν τελείῳ. τέλειος δ' ἂν εἴη χρόνος, ὅσον ἄνθρωπος βιοῖ. καὶ γὰρ λέγεται ὀρθῶς παρὰ τοῖς πολλοῖς ὅτι δεῖ τὸν εὐδαίμονα ἐν τῷ μεγίστῳ χρόνῳ τοῦ βίου κρίνειν, ὡς δέον τὸ τέλειον εἶναι καὶ ἐν χρόνῳ τελείῳ καὶ ἐν ἀνθρώπῳ.* Etiam voluptas ad beate vivendum pertinet. Eth. Nic. I, 9. *Ἔστι δὲ καὶ ὁ βίος αὐτῶν* (sc. *τῶν καλῶν κἀγαθῶν*) *καθ' αὑτὸν ἡδύς. τὸ μὲν γὰρ ἥδεσθαι τῶν ψυχικῶν, ἑκάστῳ δ' ἐστὶν ἡδὺ πρὸς ὃ λέγεται φιλοτοιοῦτος, οἷον ἵππος μὲν τῷ φιλίππῳ, θέαμα δὲ τῷ φιλοθεώρῳ· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τὰ δίκαια τῷ φιλοδικαίῳ καὶ ὅλως τὰ κατ'*

ἀρετὴν τῷ φιλαρέτῳ. τοῖς μὲν οὖν πολλοῖς τὰ ἡδέα μάχεται διὰ τὸ μὴ φύσει τοιαῦτ' εἶναι, τοῖς δὲ φιλοκάλοις ἐστὶν ἡδέα τὰ φύσει ἡδέα. τοιαῦτα δ' αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις, ὥστε καὶ τούτοις εἰσὶν ἡδεῖαι καὶ καθ' αὑτάς. οὐδὲν δὴ προσδεῖται τῆς ἡδονῆς ὁ βίος αὐτῶν ὥσπερ περιάπτου τινός, ἀλλ' ἔχει τὴν ἡδονὴν ἐν ἑαυτῷ. Etenim voluptas non est γένεσις αἰσθητή, ut sentiebat Plato, v. supra n. 278, verum energia. Eth. Nic. VII, 13. διὸ καὶ οὐ καλῶς ἔχει τὸ αἰσθητὴν γένεσιν φάναι εἶναι τὴν ἡδονήν, ἀλλὰ μᾶλλον λεκτέον ἐνέργειαν τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως, ἀντὶ δὲ τοῦ αἰσθητὴν ἀνεμπόδιστον. Ib. X, 4. αἰσθήσεως δὲ πάσης πρὸς τὸ αἰσθητὸν ἐνεργούσης, τελείως δὲ τῆς εὖ διακειμένης πρὸς τὸ κάλλιστον τῶν ὑπὸ τὴν αἴσθησιν· τοιοῦτον γὰρ μάλιστ' εἶναι δοκεῖ ἡ τελεία ἐνέργεια· αὐτὴν δὲ λέγειν ἐνεργεῖν ἢ ἐν ᾧ ἐστίν μηθὲν διαφερέτω· καθ' ἕκαστον δὲ βελτίστη ἐστὶν ἡ ἐνέργεια τοῦ ἄριστα διακειμένου πρὸς τὸ κράτιστον τῶν ὑφ' αὐτήν. αὕτη δ' ἂν τελειοτάτη εἴη καὶ ἡδίστη. κατὰ πᾶσαν γὰρ αἴσθησίν ἐστι ἡδονή, ὁμοίως δὲ καὶ διάνοιαν καὶ θεωρίαν, ἡδίστη δ' ἡ τελειοτάτη, τελειοτάτη δ' ἡ τοῦ εὖ ἔχοντος πρὸς τὸ σπουδαιότατον τῶν ὑφ' αὐτήν. τελειοῖ δὲ τὴν ἐνέργειαν ἡ ἡδονὴ οὐχ ὡς ἡ ἕξις ἐνυπάρχουσα, ἀλλ' ὡς ἐπιγιγνόμενόν τι τέλος, οἷον τοῖς ἀκμαίοις ἡ ὥρα. Non igitur quaevis voluptas ad felicitatem facit, sed ea tantum, quae est de rebus pulchris. Quod si vitam dicebat esse aut voluptariam aut politicam aut theoreticam, voluptariam intelligebat quae corporis voluptatibus dedita esset, Eth. Eud. I, 4. ὁ δ' ἀπολαυστικὸς περὶ τὰς ἡδονὰς τὰς σωματικάς, eamque quasi brutorum animalium esse voluit. Eth. Nic. I, 3. Vita politica humanitas maxime censetur; theoretica denique vita supra humanam sortem enititur. Eth. Nic. X, 7. Ὁ δὲ τοιοῦτος (sc. θεωρητικὸς) ἂν εἴη βίος κρείττων ἢ κατ' ἄνθρωπον· οὐ γὰρ ᾗ ἄνθρωπός ἐστιν οὕτω βιώσεται, ἀλλ' ᾗ θεῖόν τι ἐν αὐτῷ ὑπάρχει. Ib. 8. αἱ δὲ τοῦ συνθέτου (sc. ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος) ἀρεταὶ ἀνθρωπικαί. καὶ ὁ βίος δὴ ὁ κατ' αὐτὰς καὶ ἡ εὐδαιμονία. ἡ δὲ τοῦ νοῦ κεχωρισμένη. Cf. n. 330.

346 Eth. Nic. II, 4. Μετὰ δὲ ταῦτα τί ἐστιν ἡ ἀρετὴ σκεπτέον. ἐπεὶ οὖν τὰ ἐν τῇ ψυχῇ γιγνόμενα τρία ἐστί, πάθη, δυνάμεις, ἕξεις, τούτων ἄν τι εἴη ἡ ἀρετή. λέγω δὲ πάθη μὲν ἐπιθυμίαν, ὀργήν, φόβον, θράσος, φθόνον, χαράν, φιλίαν, μῖσος, πόθον, ζῆλον, ἔλεον, ὅλως οἷς ἕπεται ἡδονὴ ἢ λύπη, δυνάμεις δὲ καθ' ἃς παθητικοὶ τούτων λεγόμεθα, οἷον καθ' ἃς δυνατοὶ ὀργισθῆναι ἢ λυπηθῆναι ἢ ἐλεῆσαι, ἕξεις δὲ καθ' ἃς πρὸς τὰ πάθη ἔχο-

μεν εὖ ἢ κακῶς, οἷον πρὸς τὸ ὀργισθῆναι, εἰ μὲν σφοδρῶς ἢ ἀνειμένως, κακῶς ἔχομεν, εἰ δὲ μέσως, εὖ. ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς τἆλλα. πάθη μὲν οὖν οὐκ εἰσὶν οὔθ' αἱ ἀρεταὶ οὔθ' αἱ κακίαι, ὅτι οὐ λεγόμεθα κατὰ τὰ πάθη σπουδαῖοι ἢ φαῦλοι, κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς ἢ τὰς κακίας λεγόμεθα, καὶ ὅτι κατὰ μὲν τὰ πάθη οὔτ' ἐπαινούμεθα οὔτε ψεγόμεθα (οὐ γὰρ ἐπαινεῖται ὁ φοβούμενος οὐδὲ ὁ ὀργιζόμενος, οὐδὲ ψέγεται ὁ ἁπλῶς ὀργιζόμενος ἀλλ' ὁ πῶς), κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας ἐπαινούμεθα ἢ ψεγόμεθα. ἔτι ὀργιζόμεθα μὲν καὶ φοβούμεθα ἀπροαιρέτως, αἱ δ' ἀρεταὶ προαιρέσεις τινὲς ἢ οὐκ ἄνευ προαιρέσεως [a]. πρὸς δὲ τούτοις κατὰ μὲν τὰ πάθη κινεῖσθαι λεγόμεθα, κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας οὐ κινεῖσθαι ἀλλὰ διακεῖσθαί πως. διὰ ταῦτα δὲ οὐδὲ δυνάμεις εἰσίν· οὔτε γὰρ ἀγαθοὶ λεγόμεθα τῷ δύνασθαι πάσχειν ἁπλῶς οὔτε κακοί, οὔτ' ἐπαινούμεθα οὔτε ψεγόμεθα. καὶ ἔτι δυνατοὶ μέν ἐσμεν φύσει, ἀγαθοὶ δὲ ἢ κακοὶ οὐ γιγνόμεθα φύσει. — εἰ οὖν μήτε πάθη εἰσὶν αἱ ἀρεταὶ μήτε δυνάμεις, λείπεται ἕξεις αὐτὰς εἶναι. Ib. 5. δεῖ δὲ μὴ μόνον οὕτως εἰπεῖν, ὅτι ἕξις, ἀλλὰ καὶ ποία τις. ῥητέον οὖν ὅτι πᾶσα ἀρετή, οὗ ἂν ᾖ ἀρετή, αὐτό τε εὖ ἔχον ἀποτελεῖ καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ εὖ ἀποδίδωσιν, οἷον ἡ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετὴ τόν τε ὀφθαλμὸν σπουδαῖον ποιεῖ καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ· τῇ γὰρ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετῇ εὖ ὁρῶμεν. — εἰ δὴ τοῦτ' ἐπὶ πάντων οὕτως ἔχει, καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἀρετὴ εἴη ἂν ἕξις ἀφ' ἧς ἀγαθὸς ἄνθρωπος γίγνεται καὶ ἀφ' ἧς εὖ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον ἀποδώσει. — ἐν παντὶ δὴ συνεχεῖ καὶ διαιρετῷ ἔστι λαβεῖν τὸ μὲν πλεῖον, τὸ δ' ἔλαττον, τὸ δ' ἴσον, καὶ ταῦτα ἢ κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἢ πρὸς ἡμᾶς· τὸ δ' ἴσον μέσον τι ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως λέγω δὲ τοῦ μὲν πράγματος μέσον τὸ ἴσον ἀπέχον ἀφ' ἑκατέρου τῶν ἄκρων, ὅπερ ἐστὶν ἓν καὶ ταὐτὸν πᾶσιν, πρὸς ἡμᾶς δὲ ὃ μήτε πλεονάζει μήτε ἐλλείπει. τοῦτο δ' οὐχ ἕν, οὐδὲ ταὐτὸν πᾶσιν, οἷον εἰ τὰ

δέκα πολλὰ τὰ δὲ δύο ὀλίγα, τὰ ἓξ μέσα λαμβάνουσι κατὰ τὸ πρᾶγμα· ἴσῳ γὰρ ὑπερέχει τε καὶ ὑπερέχεται, τοῦτο δὲ μέσον ἐστὶ κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν. τὸ δὲ πρὸς ἡμᾶς οὐχ οὕτω ληπτέον· οὐ γὰρ εἴ τῳ δέκα μναῖ φαγεῖν πολὺ δύο δὲ ὀλίγον, ὁ ἀλείπτης ἓξ μνᾶς προστάξει· ἔστι γὰρ ἴσως καὶ τοῦτο πολὺ τῷ ληψομένῳ ἢ ὀλίγον· Μίλωνι μὲν γὰρ ὀλίγον, τῷ δὲ ἀρχομένῳ τῶν γυμνασίων πολύ. ὁμοίως ἐπὶ δρόμου καὶ πάλης. οὕτω δὴ πᾶς ἐπιστήμων τὴν ὑπερβολὴν μὲν καὶ τὴν ἔλλειψιν φεύγει, τὸ δὲ μέσον ζητεῖ καὶ τοῦθ' αἱρεῖται, μέσον δὲ οὐ τὸ τοῦ πράγματος ἀλλὰ τὸ πρὸς ἡμᾶς. εἰ δὴ πᾶσα ἐπιστήμη οὕτω τὸ ἔργον εὖ ἐπιτελεῖ, πρὸς τὸ μέσον βλέπουσα καὶ εἰς τοῦτο ἄγουσα τὰ ἔργα (ὅθεν εἰώθασιν ἐπιλέγειν τοῖς εὖ ἔχουσιν ἔργοις ὅτι οὔτ' ἀφελεῖν ἔστιν οὔτε προσθεῖναι, ὡς τῆς μὲν ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως φθειρούσης τὸ εὖ, τῆς δὲ μεσότητος σωζούσης), οἱ δ' ἀγαθοὶ τεχνῖται, ὡς λέγομεν, πρὸς τοῦτο βλέποντες ἐργάζονται, ἡ δ' ἀρετὴ πάσης τέχνης ἀκριβεστέρα καὶ ἀμείνων ἐστίν, ὥσπερ καὶ ἡ φύσις, τοῦ μέσου ἂν εἴη στοχαστική. λέγω δὲ τὴν ἠθικήν· αὕτη γάρ ἐστι περὶ πάθη καὶ πράξεις, ἐν δὲ τούτοις ἐστὶν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις καὶ τὸ μέσον [b]. οἷον καὶ φοβηθῆναι καὶ θαρρῆσαι καὶ ἐπιθυμῆσαι καὶ ὀργισθῆναι καὶ ἐλεῆσαι καὶ ὅλως ἡσθῆναι καὶ λυπηθῆναι ἔστι καὶ μᾶλλον καὶ ἧττον, καὶ ἀμφότερα οὐκ εὖ· τὸ δ' ὅτε δεῖ καὶ ἐφ' οἷς καὶ πρὸς οὓς καὶ οὗ ἕνεκα καὶ ὡς δεῖ, μέσον τε καὶ ἄριστον, ὅπερ ἐστὶ τῆς ἀρετῆς. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὰς πράξεις ἐστὶν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις καὶ τὸ μέσον. — μεσότης τις ἄρα ἐστὶν ἡ ἀρετή, στοχαστική γε οὖσα τοῦ μέσου. **Ib. 6.** ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετική, ἐν μεσότητι οὖσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὡρισμένη λόγῳ καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος ὁρίσειεν.

a) Actiones nostras morales liberi arbitrii esse ubique pronuntiat, velut inter alios locos Eth. Nic. III, 7. *ὄντος δὲ βουλητοῦ μὲν τοῦ τέλους, βουλευτῶν δὲ καὶ προαιρετῶν τῶν πρὸς τὸ τέλος, αἱ*

περὶ ταῦτα πράξεις κατὰ προαίρεσιν ἂν εἶεν καὶ ἑκούσιοι. αἱ δὲ τῶν ἀρετῶν ἐνέργειαι περὶ ταῦτα. ἐφ' ἡμῖν δὲ καὶ ἡ ἀρετή, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ κακία. — τὸ δὲ λέγειν ὡς οὐδεὶς ἑκὼν πονηρὸς οὐδ' ἄκων μάκαρ ἔοικε τὸ μὲν ψευδεῖ τὸ δ' ἀληθεῖ· μακάριος μὲν γὰρ οὐδεὶς ἄκων, ἡ δὲ μοχθηρία ἀκούσιον, cf. Eth. Eud. II, 7, Magn. Moral. I, 9. Ipsam προαίρεσιν a voluntate ita differre censebat, ut cum ratione atque intellectu coniuncta sit, Eth. N. III, 4. ἡ γὰρ προαίρεσις μετὰ λόγου καὶ διανοίας. ὑποσημαίνειν δ' ἔοικε καὶ τοὔνομα ὡς ὂν πρὸ ἑτέρων αἱρετόν. Cf. Trendelenburg *Histor. Beiträge* II, p. 152 sqq. — b) Virtus moralis differt ab intellectuali, cf. Eth. N. II, 1. διττῆς δὲ τῆς ἀρετῆς οὔσης, τῆς μὲν διανοητικῆς τῆς δὲ ἠθικῆς, ἡ μὲν διανοητικὴ τὸ πλεῖον ἐκ διδασκαλίας ἔχει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὔξησιν, διόπερ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου· ἡ δ' ἠθικὴ ἐξ ἔθους περιγίγνεται, ὅθεν καὶ τοὔνομα ἔσχηκε μικρὸν παρεκκλῖνον ἀπὸ τοῦ ἔθους. Haec ad irrationalem animi partem pertinet, quae regitur ratione, intellectualis ad rationalem, Eth. N. I, 13. ὅτι δὲ πείθεταί πως ὑπὸ λόγου τὸ ἄλογον, μηνύει καὶ ἡ νουθέτησις καὶ πᾶσα ἐπιτίμησίς τε καὶ παράκλησις. εἰ δὲ χρὴ καὶ τοῦτο φάναι λόγον ἔχειν, διττὸν ἔσται καὶ τὸ λόγον ἔχον, τὸ μὲν κυρίως καὶ ἐν αὐτῷ, τὸ δ' ὥσπερ τοῦ πατρὸς ἀκουστικόν τι. διορίζεται δὲ καὶ ἡ ἀρετὴ κατὰ τὴν διαφορὰν ταύτην· λέγομεν γὰρ αὐτῶν τὰς μὲν διανοητικὰς τὰς δὲ ἠθικάς, σοφίαν μὲν καὶ σύνεσιν καὶ φρόνησιν διανοητικάς, ἐλευθεριότητα δὲ καὶ σωφροσύνην ἠθικάς. Ex virtutibus intellectualibus in politica de sola prudentia (φρόνησις) quaeritur; nam sapientia tota est theoretica, Magn. Mor. I, 35. πότερον δὲ αὕτη (sc. ἡ φρόνησις) πάντων ἄρχει τῶν ἐν τῇ ψυχῇ, ὥσπερ δοκεῖ καὶ ἀπορεῖται, ἢ οὔ; τῶν γὰρ βελτιόνων οὐκ ἂν δόξειεν, οἷον τῆς σοφίας οὐκ ἄρχει. ἀλλά, φησίν, αὕτη ἐπιμελεῖται πάντων καὶ κυρία ἐστὶ προστάττουσα. ἀλλ' ἴσως ἔχει ὥσπερ ἐν οἰκίᾳ ὁ ἐπίτροπος. οὗτος γὰρ πάντων κύριος καὶ πάντα διοικεῖ· ἀλλ' οὔπω ἄρχει πάντων, ἀλλὰ παρασκευάζει τῷ δεσπότῃ σχολήν, ὅπως ἂν ἐκεῖνος μὴ κωλυόμενος ὑπὸ τῶν ἀναγκαίων ἐκκλείηται τοῦ τῶν καλῶν τι καὶ προσηκόντων πράττειν. οὕτω καὶ ὁμοίως τούτῳ ἡ φρόνησις ὥσπερ ἐπίτροπός τις ἐστὶ τῆς σοφίας καὶ παρασκευάζει ταύτῃ σχολὴν καὶ τὸ ποιεῖν τὸ αὑτῆς ἔργον, κατέχουσα τὰ πάθη καὶ ταῦτα σωφρονίζουσα. Si virtutem moralem nostro loco dicit versari περὶ πάθη καὶ πράξεις, contra Eth. Nic. VI, 13. τὸ ἔργον, inquit, ἀποτελεῖται κατὰ τὴν φρόνησιν καὶ τὴν ἠθικὴν ἀρετήν, unde cognoscitur φρόνησιν versari etiam περὶ πράξεις, non tamen περὶ πάθη. Ceteroquin etiam φρόνησις media inter bina vitia virtus esse ponitur, Eth. Eud. II, 13.

Inter virtutem et felicitatem eadem intercedit ratio, quae inter ἕξιν et ἐνέργειαν. Eth. Nic. I, 9; Magn. Moral. I, 4. Quid sit

ἕξις intelligitur ex hisce, Eth. Nic. II, 3. *ἔτι οὐδ' ὅμοιόν ἐστι ἐπὶ τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἀρετῶν· τὰ μὲν γὰρ ὑπὸ τῶν τεχνῶν γιγνόμενα τὸ εὖ ἔχει ἐν αὑτοῖς, ἀρκεῖ οὖν ταῦτά πως ἔχοντα γενέσθαι· τὰ δὲ κατὰ τὰς ἀρετὰς γιγνόμενα οὐκ ἐὰν αὐτά πως ἔχῃ, δικαίως ἢ σωφρόνως πράττεται, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ὁ πράττων πως ἔχων πράττῃ, πρῶτον μὲν ἐὰν εἰδώς, ἔπειτ' ἐὰν προαιρούμενος, καὶ προαιρούμενος δι' αὐτά, τὸ δὲ τρίτον καὶ ἐὰν βεβαίως καὶ ἀμετακινήτως ἔχων πράττῃ. ταῦτα δὲ πρὸς μὲν τὸ τὰς ἄλλας τέχνας ἔχειν οὐ συναριθμεῖται, πλὴν αὐτὸ τὸ εἰδέναι· πρὸς δὲ τὸ τὰς ἀρετὰς τὸ μὲν εἰδέναι μικρὸν ἢ οὐδὲν ἰσχύει, τὰ δ' ἄλλα οὐ μικρὸν ἀλλὰ τὸ πᾶν δύναται, ἅπερ ἐκ τοῦ πολλάκις πράττειν τὰ δίκαια καὶ σώφρονα περιγίγνεται.* Quo loco si parum cognitioni ad actiones terminandas tribui videtur, aliis locis rationis esse statuit regere *τὰ πάθη* et id quod medium inter vitia opposita sit diiudicare, Eth. Nic. II, 8. Omnino duo ista virtutum genera, morale et intellectuale, disiungi non possunt, maximeque prudentia ad omnes virtutes morales pertinet, cf. ib. VI, 13. *οὐχ οἷόν τε ἀγαθὸν εἶναι κυρίως ἄνευ φρονήσεως, οὐδὲ φρόνιμον ἄνευ τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς.* X, 8. *συνέζευκται δὲ καὶ ἡ φρόνησις τῇ τοῦ ἤθους ἀρετῇ καὶ αὕτη τῇ φρονήσει, εἴπερ αἱ μὲν τῆς φρονήσεως ἀρχαὶ κατὰ τὰς ἠθικάς εἰσιν ἀρετάς, τὸ δ' ὀρθὸν τῶν ἠθικῶν κατὰ φρόνησιν.* Nam boni reddimur exercitatione et educatione, ib. II, 3, sed absolvitur virtus nonnisi tum, si ad exercitationem accesserit ratio; tum vera virtus (*κυρία*) evadit quae modo erat naturalis. Ib. VI, 13. Inde etiam proficiscitur ubi quaerit utrum plures virtutes sint an una, l. l.: *ἀλλὰ καὶ ὁ λόγος ταύτῃ λύοιτ' ἄν, ᾧ διαλεχθείη τις ἂν ὅτι χωρίζονται ἀλλήλων αἱ ἀρεταί· οὐ γὰρ ὁ αὐτὸς εὐφυέστατος πρὸς ἁπάσας, ὥστε τὴν μὲν ἤδη τὴν δ' οὔπω εἰληφὼς ἔσται· τοῦτο μὲν γὰρ κατὰ μὲν τὰς φυσικὰς ἀρετὰς ἐνδέχεται, καθ' ἃς δὲ ἁπλῶς λέγεται ἀγαθός, οὐκ ἐνδέχεται· ἅμα γὰρ τῇ φρονήσει μιᾷ οὔσῃ πᾶσαι ὑπάρξουσιν.* Denique virtus cum in eo posita sit, ut quod inter vitia opposita medium est recte diiudicetur, facile intelligitur quantum ad omnem virtutem valeat *φρόνησις,* utpote qua illud medium reperiatur. In quonam vero quodque medium constituendum sit ex praeceptis *φρονήσεως,* hoc non quaeritur in ethica, verum in oeconomia et politica. — Mittimus divisionem vel potius recensum virtutum Eth. Nic. II, 7; III, 9 sqq.; Eud. II, 3; III, 1 sqq.; Magn. Mor. I, 21 sqq., quippe in quo certa ratio minus cernatur. Sed attinebit pauca addere de iustitia, cui plurimum ab Aristotele tribuitur, et cuius peculiaris quaedam ad politicam muniendam vis est.

347 **Eth. Nic. V, 3.** *Ἐπεὶ δ' ὁ παράνομος ἄδικος ἦν ὁ δὲ νόμιμος δίκαιος, δῆλον ὅτι πάντα τὰ νόμιμά ἐστί πως*

δίκαια· τά τε γὰρ ὡρισμένα ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς νόμιμά ἐστι, καὶ ἕκαστον τούτων δίκαιον εἶναί φαμεν. οἱ δὲ νόμοι ἀγορεύουσι περὶ ἁπάντων, στοχαζόμενοι ἢ τοῦ κοινῇ συμφέροντος πᾶσιν ἢ τοῖς ἀρίστοις ἢ τοῖς κυρίοις, κατ' ἀρετὴν ἢ κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον τοιοῦτον· ὥστε ἕνα μὲν τρόπον δίκαια λέγομεν τὰ ποιητικὰ καὶ φυλακτικὰ τῆς εὐδαιμονίας καὶ τῶν μορίων αὐτῆς τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ· προστάττει δ' ὁ νόμος καὶ τὰ τοῦ ἀνδρείου ἔργα ποιεῖν, οἷον μὴ λείπειν τὴν τάξιν μηδὲ φεύγειν μηδὲ ῥίπτειν τὰ ὅπλα, καὶ τὰ τοῦ σώφρονος, οἷον μὴ μοιχεύειν μηδ' ὑβρίζειν, καὶ τὰ τοῦ πρᾴου, οἷον μὴ τύπτειν μηδὲ κακηγορεῖν, ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὰς ἄλλας ἀρετὰς καὶ μοχθηρίας τὰ μὲν κελεύων τὰ δ' ἀπαγορεύων, ὀρθῶς μὲν ὁ κείμενος ὀρθῶς, χεῖρον δ' ὁ ἀπεσχεδιασμένος. αὕτη μὲν οὖν ἡ δικαιοσύνη ἀρετὴ μέν ἐστι τελεία, ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς ἀλλὰ πρὸς ἕτερον — — τί δὲ διαφέρει ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ δικαιοσύνη αὕτη, δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων· ἔστι μὲν γὰρ ἡ αὐτή, τὸ δ' εἶναι οὐ τὸ αὐτό, ἀλλ' ᾗ μὲν πρὸς ἕτερον, δικαιοσύνη, ᾗ δὲ τοιάδε ἕξις ἁπλῶς, ἀρετή *). Ib. 4. ζητοῦμεν δέ γε τὴν ἐν μέρει ἀρετῆς δικαιοσύνην· ἔστι γάρ τις, ὥς φαμέν. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ ἀδικίας τῆς κατὰ μέρος. σημεῖον δ' ὅτι ἔστιν· κατὰ μὲν γὰρ τὰς ἄλλας μοχθηρίας ὁ ἐνεργῶν ἀδικεῖ μέν, πλεονεκτεῖ δ' οὐδέν, οἷον ὁ ῥίψας τὴν ἀσπίδα διὰ δειλίαν ἢ κακῶς εἰπὼν διὰ χαλεπότητα ἢ οὐ βοηθήσας χρήμασι δι' ἀνελευθερίαν· ὅταν δὲ πλεονεκτῇ, πολλάκις κατ' οὐδεμίαν τῶν τοιούτων, ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κατὰ πάσας, κατὰ πονηρίαν δέ γε τινά (ψέγομεν γάρ) καὶ κατ' ἀδικίαν. ἔστιν ἄρα γε ἄλλη τις ἀδικία ὡς μέρος τῆς ὅλης, καὶ ἄδικόν τι ἐν μέρει τοῦ ὅλου ἀδίκου τοῦ παρὰ τὸν νόμον. Ib. 5. Ὅτι μὲν οὖν εἰσὶ δικαιοσύναι πλείους, καὶ ὅτι ἔστι τις καὶ ἑτέρα παρὰ τὴν ὅλην ἀρετήν, δῆλον· τίς

*) Cf. Trendelenburg. *Histor. Beitr.* II, p. 356.

δὲ καὶ ὁποία τις, ληπτέον. διώρισται δὴ τὸ ἄδικον τό τε παράνομον καὶ τὸ ἄνισον, τὸ δὲ δίκαιον τό τε νόμιμον καὶ τὸ ἴσον. κατὰ μὲν οὖν τὸ παράνομον ἡ πρότερον εἰρημένη ἀδικία ἐστίν. — — τῆς δὲ κατὰ μέρος δικαιοσύνης καὶ τοῦ κατ' κατ' αὐτὴν δικαίου ἓν μέν ἐστιν εἶδος τὸ ἐν ταῖς διανομαῖς τιμῆς ἢ χρημάτων ἢ τῶν ἄλλων ὅσα μεριστὰ τοῖς κοινωνοῦσι τῆς πολιτείας (ἐν τούτοις γὰρ ἔστι καὶ ἄνισον ἔχειν καὶ ἴσον ἕτερον ἑτέρου), ἓν δὲ τὸ ἐν τοῖς συναλλάγμασι διορθωτικόν. Ib. 6. ἐπεὶ δ' ὅ τ' ἄδικος ἄνισος καὶ τὸ ἄδικον ἄνισον, δῆλον ὅτι καὶ μέσον τί ἐστι τοῦ ἀνίσου. τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ἴσον· ἐν ὁποίᾳ γὰρ πράξει ἐστὶ τὸ πλέον καὶ τὸ ἔλαττον, ἐστὶ καὶ τὸ ἴσον. εἰ οὖν τὸ ἄδικον ἄνισον, τὸ δίκαιον ἴσον· ὅπερ καὶ ἄνευ λόγου δοκεῖ πᾶσιν. ἐπεὶ δὲ τὸ ἴσον μέσον, τὸ δίκαιον μέσον τι ἂν εἴη. ἔστι δὲ τὸ ἴσον ἐν ἐλαχίστοις δυσίν· ἀνάγκη τοίνυν τὸ δίκαιον μέσον τε καὶ ἴσον εἶναι [καὶ πρός τι *) καὶ τισίν], καὶ ᾗ μὲν μέσον, τινῶν (ταῦτα δ' ἐστὶ πλεῖον καὶ ἔλαττον), ᾗ δ' ἴσον ἐστί, δυοῖν, ᾗ δὲ δίκαιον, τισίν [a]. ἀνάγκη ἄρα τὸ δίκαιον ἐν ἐλαχίστοις εἶναι τέτταρσιν· οἷς τε γὰρ δίκαιον τυγχάνει ὄν, δύο ἐστί, καὶ ἐν οἷς τὰ πράγματα, δύο. καὶ ἡ αὐτὴ ἔσται ἰσότης, οἷς καὶ ἐν οἷς· ὡς γὰρ ἐκεῖνα ἔχει τὰ ἐν οἷς, οὕτω κἀκεῖνα ἔχει· εἰ γὰρ μὴ ἴσοι, οὐκ ἴσα ἕξουσιν, ἀλλ' ἐντεῦθεν αἱ μάχαι καὶ τὰ ἐγκλήματα, ὅταν ἢ ἴσοι μὴ ἴσα ἢ μὴ ἴσοι ἴσα ἔχωσι καὶ νέμωνται. ἔτι ἐκ τοῦ κατ' ἀξίαν τοῦτο δῆλον· τὸ γὰρ δίκαιον ἐν ταῖς διανομαῖς ὁμολογοῦσι πάντες κατ' ἀξίαν τινὰ δεῖν εἶναι [b]. Ib. 7. τὸ δὲ λοιπὸν ἓν τὸ διορθωτικόν, ὃ γίγνεται ἐν τοῖς συναλλάγμασι καὶ τοῖς ἑκουσίοις καὶ τοῖς ἀκουσίοις· τοῦτο δὲ τὸ δίκαιον ἄλλο εἶδος ἔχει τοῦ προτέρου. τὸ μὲν γὰρ διανεμητικὸν δίκαιον τῶν κοινῶν ἀεὶ κατὰ τὴν ἀναλογίαν

---

*) Verba *καὶ πρός τι* uncinis inclusit Bekk., quia desunt in cod. K[b]; cf. Zell. Comm. ad Arist. Eth. p. 170. Alius codex omittit *καὶ τισίν*, et patet etiam haec superflua esse.

ἐστὶ τὴν εἰρημένην [c]. — — τὸ δ' ἐν τοῖς συναλλάγμασι δίκαιόν ἐστι μὲν ἴσον τι, καὶ τὸ ἄδικον ἄνισον, ἀλλ' οὐ κατὰ τὴν ἀναλογίαν ἐκείνην ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀριθμητικήν. οὐθὲν γὰρ διαφέρει, εἰ ἐπιεικὴς φαῦλον ἀπεστέρησεν ἢ φαῦλος ἐπιεικῆ, οὐδ' εἰ ἐμοίχευσεν ἐπιεικὴς ἢ φαῦλος· ἀλλὰ πρὸς τοῦ βλάβους τὴν διαφορὰν μόνον βλέπει ὁ νόμος καὶ χρῆται ὡς ἴσοις, εἰ ὁ μὲν ἀδικεῖ ὁ δ' ἀδικεῖται καὶ εἰ ἔβλαψεν ὁ δὲ βέβλαπται. ὥστε τὸ ἄδικον τοῦτο ἄνισον ὂν ἰσάζειν πειρᾶται ὁ δικαστής.

a) Haec argumentatio obscurior est et lectio turbata esse videtur Tamen apparet tria distingui, bina opposita, inter quae est medium (*τινῶν*), personae (*τισίν, οἷς*) et res (*δυοῖν, ἐν οἷς*). De iustitia ubi quaeritur, personae tantum et res spectandae sunt, quia illa per se est non *μέσον*, verum *ἴσον*. — b) Hic aperte pronuntiatur quod in antecedentibus subintelligendum erat, sermonem esse de iustitia distribuente. — c) Dicit analogiam proportionis geometricae, quam sequitur iustitia distribuens; vide quae antecedunt.

Iustitiae species est aequitas, quae legibus, quippe quae singulis quibusque prospicere nequeant, interpretando singula recteque pensitando quasi subvenit ideoque etiam ipsa iustitia iustior esse dicitur, Eth. N. V, 14. *τό τε γὰρ ἐπιεικὲς δικαίου τινὸς ὂν βέλτιόν ἐστι δίκαιον, καὶ οὐχ ὡς ἄλλο τι γένος ὂν βέλτιόν ἐστι τοῦ δικαίου. ταὐτὸν ἄρα δίκαιον καὶ ἐπιεικές, καὶ ἀμφοῖν σπουδαίοιν ὄντοιν κρεῖττον τὸ ἐπιεικές. ποιεῖ δὲ τὴν ἀπορίαν ὅτι τὸ ἐπιεικὲς δίκαιον μέν ἐστιν, οὐ τὸ κατὰ νόμον δέ, ἀλλ' ἐπανόρθωμα νομίμου δικαίου. αἴτιον δ' ὅτι ὁ μὲν νόμος καθόλου πᾶς, περὶ ἐνίων δ' οὐχ οἷόν τε ὀρθῶς εἰπεῖν καθόλου. ἐν οἷς οὖν ἀνάγκη μὲν εἰπεῖν καθόλου, μὴ οἷόν τε δὲ ὀρθῶς, τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πλέον λαμβάνει ὁ νόμος, οὐκ ἀγνοῶν τὸ ἁμαρτανόμενον. καὶ ἔστιν οὐδὲν ἧττον ὀρθῶς· τὸ γὰρ ἁμάρτημα οὐκ ἐν τῷ νόμῳ οὐδ' ἐν τῷ νομοθέτῃ, ἀλλ' ἐν τῇ φύσει τοῦ πράγματός ἐστιν· εὐθὺς γὰρ τοιαύτη ἡ τῶν πρακτῶν ὕλη ἐστίν. ὅταν οὖν λέγῃ μὲν ὁ νόμος καθόλου, συμβῇ δ' ἐπὶ τούτου παρὰ τὸ καθόλου, τότε ὀρθῶς ἔχει, ᾗ παραλείπει ὁ νομοθέτης καὶ ἥμαρτεν ἁπλῶς εἰπών, ἐπανορθοῦν τὸ ἐλλειφθέν, ὃ κἂν ὁ νομοθέτης αὐτὸς οὕτως ἂν εἴποι ἐκεῖ παρών, καὶ εἰ ᾔδει, ἐνομοθέτησεν ἄν. διὸ δίκαιον μέν ἐστι, καὶ βέλτιόν τινος δικαίου, οὐ τοῦ ἁπλῶς δὲ ἀλλὰ τοῦ διὰ τὸ ἁπλῶς ἁμαρτήματος. καὶ ἔστιν αὕτη ἡ φύσις ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς, ἐπανόρθωμα νόμου, ᾗ ἐλλείπει διὰ τὸ καθόλου.*

348 **Polit. I, 2.** *Ἀνάγκη δὴ πρῶτον συνδυάζεσθαι τοὺς ἄνευ ἀλλήλων μὴ δυναμένους εἶναι, οἷον θῆλυ μὲν καὶ ἄρρεν τῆς γενέσεως ἕνεκεν (καὶ τοῦτο οὐκ ἐκ προαιρέσεως, ἀλλ' ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ζῴοις καὶ φυτοῖς φυσικὸν τὸ ἐφίεσθαι, οἷον αὐτό, τοιοῦτον καταλιπεῖν ἕτερον), ἄρχον δὲ φύσει καὶ ἀρχόμενον διὰ τὴν σωτηρίαν· τὸ μὲν γὰρ δυνάμενον τῇ διανοίᾳ προορᾶν ἄρχον φύσει καὶ δεσπόζον φύσει, τὸ δὲ δυνάμενον τῷ σώματι ταῦτα ποιεῖν ἀρχόμενον καὶ φύσει δοῦλον. διὸ δεσπότῃ καὶ δούλῳ ταὐτὸ συμφέρει. φύσει μὲν οὖν διώρισται τὸ θῆλυ καὶ τὸ δοῦλον. — — Ἐκ μὲν οὖν τούτων τῶν δύο κοινωνιῶν οἰκία πρώτη. — — ἡ δ' ἐκ πλειόνων οἰκιῶν κοινωνία πρώτη χρήσεως ἕνεκεν μὴ ἐφημέρου κώμη. — — ἡ δ' ἐκ πλειόνων κωμῶν κοινωνία τέλειος πόλις, ἡ δὴ πάσης ἔχουσα πέρας τῆς αὐταρκείας ὡς ἔπος εἰπεῖν, γιγνομένη μὲν οὖν τοῦ ζῆν ἕνεκεν, οὖσα δὲ τοῦ εὖ ζῆν. διὸ πᾶσα πόλις φύσει ἐστίν, εἴπερ καὶ αἱ πρῶται κοινωνίαι· τέλος γὰρ αὕτη ἐκείνων, ἡ δὲ φύσις τέλος ἐστίν· οἷον γὰρ ἕκαστόν ἐστι τῆς γενέσεως τελεσθείσης, ταύτην φαμὲν τὴν φύσιν εἶναι ἑκάστου, ὥσπερ ἀνθρώπου, ἵππου, οἰκίας. ἔτι τὸ οὗ ἕνεκα καὶ τὸ τέλος βέλτιστον· ἡ δ' αὐτάρκεια τέλος καὶ βέλτιστον. Ἐκ τούτων οὖν φανερὸν ὅτι τῶν φύσει ἡ πόλις ἐστί, καὶ ὅτι ἄνθρωπος φύσει πολιτικὸν ζῷον, καὶ ὁ ἄπολις διὰ φύσιν καὶ οὐ διὰ τύχην ἤτοι φαῦλός ἐστιν ἢ κρείττων ἢ ἄνθρωπος. — — Φύσει μὲν οὖν ἡ ὁρμὴ ἐν πᾶσιν ἐπὶ τὴν τοιαύτην κοινωνίαν· ὁ δὲ πρῶτος συστήσας μεγίστων ἀγαθῶν αἴτιος. ὥσπερ γὰρ καὶ τελεωθὲν βέλτιστον τῶν ζῴων ἄνθρωπός ἐστιν, οὕτω καὶ χωρισθὲν νόμου καὶ δίκης χείριστον πάντων. χαλεπωτάτη γὰρ ἀδικία ἔχουσα ὅπλα· ὁ δ' ἄνθρωπος ὅπλα ἔχων φύεται φρονήσει καὶ ἀρετῇ, οἷς ἐπὶ τἀναντία ἔστι χρῆσθαι μάλιστα. διὸ ἀνοσιώτατον καὶ ἀγριώτατον ἄνευ ἀρετῆς, καὶ πρὸς ἀφροδίσια καὶ ἐδωδὴν χείριστον. ἡ δὲ δικαιοσύνη πολιτικόν· ἡ γὰρ δίκη πο-*

λιτικῆς κοινωνίας τάξις ἐστίν· ἡ δὲ δίκη τοῦ δικαίου κρίσις.

Secundum Eth. Eud. VII, 10 homo non solum *ζῷον πολιτικὸν* est, sed etiam *οἰκονομικόν*, id quod etiam nostro loco significatur. De rebus domesticis disputatur in oeconomica. Pertinent illae ad bene vivendum, perinde atque civitas. Ars quaestuaria (*ἡ χρηματιστική*) eatenus tantum in oeconomica tractatur, quatenus haec illa utitur. Pol. I, 8; Oecon. I, 3. Connubium, cui adversus Platonem suffragatur, sicuti etiam proprietati singulorum, secundum Aristotelem non solum liberorum procreandorum causa initur, verum in mutua etiam benevolentia et praesidio positum est. Oecon. I, 3. Pertinet hoc ad mores et ad virtutem. Ib. 4. *εὖ δ' ἔχει καὶ τὸ τοῦ Ἡσιόδου, παρθενικὴν δὲ γαμεῖν, ἵνα ἤθεα κεδνὰ διδάξῃς.* Eth. Nic. VIII, 14. *τοῖς μὲν οὖν ἄλλοις ἐπὶ τοσοῦτον ἡ κοινωνία ἐστίν, οἱ δ' ἄνθρωποι οὐ μόνον τῆς τεκνοποιίας χάριν συνοικοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰς τὸν βίον· εὐθὺς γὰρ διῄρηται τὰ ἔργα, καὶ ἔστιν ἕτερα ἀνδρὸς καὶ γυναικός· ἐπαρκοῦσιν οὖν ἀλλήλοις, εἰς τὸ κοινὸν τιθέντες τὰ ἴδια. διὰ ταῦτα δὲ καὶ τὸ χρήσιμον εἶναι δοκεῖ καὶ τὸ ἡδὺ ἐν ταύτῃ τῇ φιλίᾳ. εἴη δ' ἂν καὶ δι' ἀρετήν, εἰ ἐπιεικεῖς εἶεν· ἔστι γὰρ ἑκατέρου ἀρετή, καὶ χαίροιεν ἂν τῷ τοιούτῳ.* Servitutem comprobat, ut Plato. Servus peculium ei esse videtur in rem domesticam necessarium. Pol. I, 4. Oecon. I, 5. *τῶν δὲ κτημάτων πρῶτον μὲν καὶ ἀναγκαιότατον τὸ βέλτιστον καὶ ἡγεμονικώτατον· τοῦτο δ' ἦν ἄνθρωπος· διὸ δεῖ πρῶτον δούλους παρασκευάζεσθαι σπουδαίους.* Ad servitutem nati sunt in quos convenientius est parere aliis quam semet ipsos regere. Pol. I, 5. *ἔστι γὰρ φύσει δοῦλος ὁ δυνάμενος ἄλλου εἶναι (διὸ καὶ ἄλλου ἐστίν) καὶ ὁ κοινωνῶν λόγου τοσοῦτον ὅσον αἰσθάνεσθαι ἀλλὰ μὴ ἔχειν.* Talis indoles praesertim in nationibus barbaris reperitur, Pol. I, 2, quum Graeci, quibus media inter septentrionales Europaeos et Asiaticos climata obtigerunt, soli sint ad vitam civilem idonei, Pol. VII, 7. *τὰ μὲν γὰρ ἐν τοῖς ψυχροῖς τόποις ἔθνη καὶ τὰ περὶ τὴν Εὐρώπην θυμοῦ μέν ἐστι πλήρη, διανοίας δὲ ἐνδεέστερα καὶ τέχνης· διόπερ ἐλεύθερα μὲν διατελεῖ μᾶλλον, ἀπολίτευτα δὲ καὶ τῶν πλησίον ἄρχειν οὐ δυνάμενα. τὰ δὲ περὶ τὴν Ἀσίαν διανοητικὰ μὲν καὶ τεχνικὰ τὴν ψυχήν, ἄθυμα δέ· διόπερ ἀρχόμενα καὶ δουλεύοντα διατελεῖ. τὸ δὲ τῶν Ἑλλήνων γένος ὥσπερ μεσεύει κατὰ τοὺς τόπους, οὕτως ἀμφοῖν μετέχει· καὶ γὰρ ἔνθυμον καὶ διανοητικόν ἐστι· διόπερ ἐλεύθερόν τε διατελεῖ καὶ βέλτιστα πολιτευόμενον καὶ δυνάμενον ἄρχειν πάντων, μιᾶς τυγχάνον πολιτείας.* Ad servitutem natos venari iusta belli causa est. Ib. I, 8. *ἡ γὰρ θηρευτικὴ μέρος αὐτῆς* (sc. *τῆς πολεμικῆς*), *ᾗ δεῖ χρῆσθαι πρός τε τὰ θηρία καὶ τῶν*

ἀνθρώπων ὅσοι πεφυκότες ἄρχεσθαι μὴ θέλουσιν, ὡς φύσει δίκαιον τοῦτον ὄντα τὸν πόλεμον. Porro ad rem domesticam facit quae inter parentes ac liberos intercedit ratio. Liberi parentum imperio subditi sunt, verum ita ut parentes imperio suo ad liberorum utilitatem utantur. Diversae rei domesticae rationes et ordines cum diversis imperii gradibus, qui in civitate obtinent, comparantur. Pol. I, 12. 13. *ἄλλον γὰρ τρόπον τὸ ἐλεύθερον τοῦ δούλου ἄρχει καὶ τὸ ἄρρεν τοῦ θήλεος καὶ ἀνὴρ παιδός· καὶ πᾶσιν ἐνυπάρχει μὲν τὰ μόρια τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἐνυπάρχει διαφερόντως. ὁ μὲν γὰρ δοῦλος ὅλως οὐκ ἔχει τὸ βουλευτικόν, τὸ δὲ θῆλυ ἔχει μέν, ἀλλ' ἄκυρον· ὁ δὲ παῖς ἔχει μέν, ἀλλ' ἀτελές.* Eth: Nic. VIII, 12. *ἡ μὲν γὰρ πατρὸς πρὸς υἱεῖς κοινωνία βασιλείας ἔχει σχῆμα· τῶν τέκνων γὰρ τῷ πατρὶ μέλει. — — τυραννικὴ δὲ καὶ ἡ δεσπότου πρὸς δούλους· τὸ γὰρ τοῦ δεσπότου συμφέρον ἐν αὐτῇ πράττεται. — — ἀνδρὸς δὲ καὶ γυναικὸς ἀριστοκρατικὴ φαίνεται· κατ' ἀξίαν γὰρ ὁ ἀνὴρ ἄρχει, καὶ περὶ ταῦτα ἃ δεῖ τὸν ἄνδρα· ὅσα δὲ γυναικὶ ἁρμόζει, ἐκείνῃ ἀποδίδωσι. — τιμοκρατικῇ δ' ἔοικεν ἡ τῶν ἀδελφῶν· ἴσοι γάρ, πλὴν ἐφ' ὅσον ταῖς ἡλικίαις διαλλάττουσιν.* Eth. Eud. VII, 9. Familia sibimet ipsi ad bene vivendum sufficit. Pol. II, 2. *οἰκία μὲν γὰρ αὐταρκέστερον ἑνός, πόλις δ' οἰκίας· καὶ βούλεταί γ' ἤδη τότε εἶναι πόλις, ὅταν αὐτάρκη συμβαίνῃ τὴν κοινωνίαν εἶναι τοῦ πλήθους.* Quod tamen non sic accipiendum, quasi civitas sit ubiubi reperiantur multi qui sibi sufficiant; constituitur enim civitas non propter vivendum, sed propter bene vivendum: Pol. III, 9. *φανερὸν τοίνυν ὅτι ἡ πόλις οὐκ ἔστι κοινωνία τόπου καὶ τοῦ μὴ ἀδικεῖν σφᾶς αὐτοὺς καὶ τῆς μεταδόσεως χάριν, ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀναγκαῖον ὑπάρχειν, εἴπερ ἔσται πόλις, οὐ μὴν οὐδ' ὑπαρχόντων τούτων ἁπάντων ἤδη πόλις· ἀλλ' ἡ τοῦ εὖ ζῆν κοινωνία καὶ ταῖς οἰκίαις καὶ τοῖς γένεσι, ζωῆς τελείας χάριν καὶ αὐτάρκους.* VII, 8. *ἡ δὲ πόλις κοινωνία τίς ἐστι τῶν ὁμοίων, ἕνεκεν δὲ ζωῆς τῆς ἐνδεχομένης ἀρίστης.*

349 **Pol. VII. 4.** *Οὐ γὰρ οἷόν τε πολιτείαν γενέσθαι τὴν ἀρίστην ἄνευ συμμέτρου χορηγίας. διὸ δεῖ πολλὰ προϋποτεθεῖσθαι καθάπερ εὐχομένους, εἶναι μέντοι μηθὲν τούτων ἀδύνατον. λέγω δὲ οἷον περί τε πλήθους πολιτῶν καὶ χώρας. ὥσπερ γὰρ καὶ τοῖς ἄλλοις δημιουργοῖς, οἷον ὑφάντῃ καὶ ναυπηγῷ, δεῖ τὴν ὕλην ὑπάρχειν ἐπιτηδείαν οὖσαν πρὸς τὴν ἐργασίαν, — — οὕτω καὶ τῷ πολιτικῷ καὶ τῷ νομοθέτῃ δεῖ τὴν οἰκείαν ὕλην ὑπάρχειν ἐπιτηδείως ἔχουσαν. ἔστι δὲ πολιτικῆς χορηγίας πρῶ-*

τον τό τε πλῆθος τῶν ἀνθρώπων, πόσους τε καὶ ποίους τινὰς ὑπάρχειν δεῖ φύσει, καὶ κατὰ τὴν χώραν ὡσαύτως, πόσην *) τε εἶναι καὶ ποίαν τινὰ ταύτην. — — οὐ γὰρ ταὐτὸν μεγάλη τε πόλις καὶ πολυάνθρωπος. ἀλλὰ μὴν καὶ τοῦτό γε ἐκ τῶν ἔργων φανερὸν ὅτι χαλεπόν, ἴσως δ' ἀδύνατον, εὐνομεῖσθαι τὴν λίαν πολυάνθρωπον. — — ὅ τε γὰρ νόμος τάξις τίς ἐστι, καὶ τὴν εὐνομίαν ἀναγκαῖον εὐταξίαν εἶναι, ὁ δὲ λίαν ὑπερβάλλων ἀριθμὸς οὐ δύναται μετέχειν τάξεως. — — δῆλον τοίνυν ὡς οὗτός ἐστι πόλεως ὅρος ἄριστος, ἡ μεγίστη τοῦ πλήθους ὑπερβολὴ πρὸς αὐτάρκειαν ζωῆς εὐσύνοπτος. Ib. 5. παραπλησίως δὲ καὶ τὰ περὶ τῆς χώρας ἔχει. Ib. 7. περὶ δὲ τοῦ πολιτικοῦ πλήθους, τίνα μὲν ὅρον ὑπάρχειν χρή, πρότερον εἴπομεν, ποίους δέ τινας τὴν φύσιν εἶναι δεῖ, νῦν λέγωμεν. — — φανερὸν τοίνυν ὅτι δεῖ διανοητικούς τε εἶναι καὶ θυμοειδεῖς τὴν φύσιν τοὺς μέλλοντας εὐαγώγους ἔσεσθαι τῷ νομοθέτῃ πρὸς τὴν ἀρετήν. Ib. 8. ἐπεὶ δ' ὥσπερ τῶν ἄλλων τῶν κατὰ φύσιν συνεστώτων οὐ ταῦτά **) ἐστι μόρια τῆς ὅλης συστάσεως, ὧν ἄνευ τὸ ὅλον οὐκ ἂν εἴη, δῆλον ὡς οὐδὲ πόλεως μέρη θετέον ὅσα ταῖς πόλεσιν ἀναγκαῖον ὑπάρχειν, οὐδ' ἄλλης κοινωνίας οὐδεμιᾶς, ἐξ ἧς ἕν τι τὸ γένος. ἓν γάρ τι καὶ κοινὸν εἶναι δεῖ καὶ ταὐτὸ τοῖς κοινωνοῖς, ἄν τε ἴσον ἄν τε ἄνισον μεταλαμβάνωσιν, οἷον εἴτε τροφὴ τοῦτό ἐστιν εἴτε χώρας πλῆθος εἴτ' ἄλλο τι τῶν τοιούτων ἐστίν. ὅταν δ' ᾖ τὸ μὲν τούτου ἕνεκεν τὸ δ' οὗ ἕνεκεν, οὐθὲν ἕν γε τούτοις κοινὸν ἀλλ' ἢ τῷ μὲν ποιῆσαι τῷ δὲ λαβεῖν. — — διὸ κτήσεως μὲν δεῖ ταῖς πόλεσιν, οὐδὲν δ' ἐστὶν ἡ κτῆσις μέρος τῆς πόλεως. πολλὰ δ' ἔμψυχα μέρη τῆς κτήσεώς ἐστιν. ἡ δὲ πόλις κοινωνία τίς ἐστι τῶν ὁμοίων [a], ἕνεκεν δὲ ζωῆς τῆς ἐνδεχομένης ἀρίστης. ἐπεὶ δ' ἐστὶν εὐδαιμο-

---

*) Ita Sylb. et Goettl.; Bekk. ὅσην. — **) Ita cod. V[b] et Goettling. Bekk. ταὐτά ἐστι.

νία τὸ ἄριστον, αὕτη δὲ ἀρετῆς ἐνέργεια καὶ χρῆσίς τις τέλειος, συμβέβηκε δὲ οὕτως ὥστε τοὺς μὲν ἐνδέχεσθαι μετέχειν αὐτῆς, τοὺς δὲ μικρὸν ἢ μηδέν, δῆλον ὡς τοῦτ' αἴτιον τοῦ γίγνεσθαι πόλεως εἴδη καὶ διαφορὰς καὶ πολιτείας πλείους· ἄλλον γὰρ τρόπον καὶ δι' ἄλλων ἕκαστοι τοῦτο θηρεύοντες τούς τε βίους ἑτέρους ποιοῦνται καὶ τὰς πολιτείας. Ib. 9. Ἐπεὶ δὲ τυγχάνομεν σκοποῦντες περὶ τῆς ἀρίστης πολιτείας, αὕτη δ' ἐστὶ καθ' ἣν ἡ πόλις ἂν εἴη μάλιστ' εὐδαίμων, τὴν δ' εὐδαιμονίαν ὅτι χωρὶς ἀρετῆς ἀδύνατον ὑπάρχειν εἴρηται πρότερον, φανερὸν ἐκ τούτων ὡς ἐν τῇ κάλλιστα πολιτευομένῃ πόλει καὶ τῇ κεκτημένῃ δικαίους ἄνδρας ἁπλῶς, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὴν ὑπόθεσιν [b], οὔτε βάναυσον βίον οὔτ' ἀγοραῖον δεῖ ζῆν τοὺς πολίτας· ἀγεννὴς γὰρ ὁ τοιοῦτος βίος καὶ πρὸς ἀρετὴν ὑπεναντίος. οὐδὲ δὴ γεωργοὺς εἶναι τοὺς μέλλοντας ἔσεσθαι· δεῖ γὰρ σχολῆς καὶ πρὸς τὴν γένεσιν τῆς ἀρετῆς καὶ πρὸς τὰς πράξεις τὰς πολιτικάς. ἐπεὶ δὲ καὶ τὸ πολεμικὸν καὶ τὸ βουλευόμενον περὶ τῶν συμφερόντων καὶ κρῖνον περὶ τῶν δικαίων ἐνυπάρχει καὶ μέρη φαίνεται τῆς πόλεως μάλιστα ὄντα, πότερον ἕτερα καὶ ταῦτα θετέον ἢ τοῖς αὐτοῖς ἀποδοτέον ἄμφω; φανερὸν δὲ καὶ τοῦτο, διότι τρόπον μέν τινα τοῖς αὐτοῖς, τρόπον δέ τινα καὶ ἑτέροις. ᾗ μὲν γὰρ ἑτέρας ἀκμῆς ἑκάτερον τῶν ἔργων, καὶ τὸ μὲν δεῖται φρονήσεως τὸ δὲ δυνάμεως, ἑτέροις· ᾗ δὲ τῶν ἀδυνάτων ἐστὶ τοὺς δυναμένους βιάζεσθαι καὶ κωλύειν, τούτους ὑπομένειν ἀρχομένους ἀεί, ταύτῃ δὲ τοῖς αὐτοῖς· οἱ γὰρ τῶν ὅπλων κύριοι καὶ μένειν ἢ μὴ μένειν κύριοι τὴν πολιτείαν. λείπεται τοίνυν τοῖς αὐτοῖς μὲν ἀμφοτέροις ἀποδιδόναι τὴν πολιτείαν ταύτην, μὴ ἅμα δέ, ἀλλ' ὥσπερ πέφυκεν ἡ μὲν δύναμις ἐν νεωτέροις, ἡ δὲ φρόνησις ἐν πρεσβυτέροις εἶναι. οὐκοῦν οὕτως ἀμφοῖν νενεμῆσθαι συμφέρει καὶ

---

*) Vulg. πρεσβυτέροις ἐστίν. — — δίκαιον εἶναι Corr. Bekk.

δίκαιόν ἐστιν)· ἔχει γὰρ αὕτη ἡ διαίρεσις τὸ κατ' ἀξίαν. ἀλλὰ μὴν καὶ τὰς κτήσεις δεῖ εἶναι περὶ τούτους· ἀναγκαῖον γὰρ εὐπορίαν ὑπάρχειν τοῖς πολίταις, πολῖται δὲ οὗτοι. τὸ γὰρ βάναυσον οὐ μετέχει τῆς πόλεως, οὐδ' ἄλλο οὐθὲν γένος ὃ μὴ τῆς ἀρετῆς δημιουργόν ἐστιν. τοῦτο δὲ δῆλον ἐκ τῆς ὑποθέσεως· τὸ μὲν γὰρ εὐδαιμονεῖν ἀναγκαῖον ὑπάρχειν μετὰ τῆς ἀρετῆς, εὐδαίμονα δὲ πόλιν οὐκ εἰς μέρος τι βλέψαντας δεῖ λέγειν αὐτῆς, ἀλλ' εἰς πάντας τοὺς πολίτας. φανερὸν δὲ καὶ ὅτι δεῖ τὰς κτήσεις εἶναι τούτων, εἴπερ ἀναγκαῖον εἶναι τοὺς γεωργοὺς δούλους ἢ βαρβάρους ἢ περιοίκους*[c]. *λοιπὸν δ' ἐκ τῶν καταριθμηθέντων*[d] *τὸ τῶν ἱερέων γένος. φανερὰ δὲ καὶ ἡ τούτων τάξις. οὔτε γὰρ γεωργὸν οὔτε βάναυσον ἱερέα καταστατέον· ὑπὸ γὰρ τῶν πολιτῶν πρέπει τιμᾶσθαι τοὺς θεούς· ἐπεὶ δὲ διῄρηται τὸ πολιτικὸν εἰς δύο μέρη, τοῦτ' ἔστι τό τε ὁπλιτικὸν καὶ τὸ βουλευτικόν, πρέπει δὲ τήν τε θεραπείαν ἀποδιδόναι τοῖς θεοῖς καὶ τὴν ἀνάπαυσιν ἔχειν περὶ αὐτοὺς τοὺς διὰ τὸν χρόνον ἀπειρηκότας, τούτους ἂν εἴη ταῖς ἱερωσύναις ἀποδοτέον. ὧν μὲν τοίνυν ἄνευ πόλις οὐ συνίσταται, καὶ ὅσα μέρη πόλεως, εἴρηται. γεωργοὶ μὲν γὰρ καὶ τεχνῖται καὶ πᾶν τὸ θητικὸν ἀναγκαῖον ὑπάρχειν ταῖς πόλεσι, μέρη δὲ τῆς πόλεως τό τε ὁπλιτικὸν καὶ βουλευτικόν. καὶ κεχώρισται δὴ τούτων ἕκαστον, τὸ μὲν ἀεί, τὸ δὲ κατὰ μέρος.*

a) Pares sunt ad quos par competit rerum administrandarum cura; cf. Pol. III, 6 extr. — b) Cf. Pol. III, 5. *ἐπεὶ οὐδ' οἱ παῖδες ὡσαύτως πολῖται καὶ οἱ ἄνδρες, ἀλλ' οἱ μὲν ἁπλῶς, οἱ δ' ἐξ ὑποθέσεως.* — c) Aliis locis agricolas et opifices cives esse posse concedit, sed reiicit eos ad cives *ἀτελεῖς*, h. e. cum quibus iure quidem agi possit, sed qui a iudiciis et consiliis omnibus secludendi videantur. Pol. III, 1. 5. — d) Sc. ex iis quae capite priore enumerabantur.

Breviter adumbravimus quae Aristoteli ad externas optimae civitatis condiciones necessaria esse videbantur; de quibus accuratius disputatur in iis, quae a nobis omissa sunt. Sed illae condiciones cum non ubique tales quales ille postulat reperiantur, con-

cedit diversas civitatium formas esse convenire, quas debeat spectare politicus, quod etiam eo loco quem nos apposuimus significatur extremo. Magna politicae pars in eo versatur, ut diversis quae possint existere civitatibus suae cuique leges et instituta praecipiantur.

350 **Pol. III, 6.** *Ἐπεὶ δὲ ταῦτα διώρισται, τὸ μετὰ ταῦτα σκεπτέον πότερον μίαν θετέον πολιτείαν ἢ πλείους, κἂν εἰ πλείους, τίνες καὶ πόσαι, καὶ διαφοραὶ τίνες αὐτῶν εἰσίν. ἔστι δὲ πολιτεία πόλεως τάξις τῶν τε ἄλλων ἀρχῶν καὶ μάλιστα τῆς κυρίας πάντων*[a]. — — *Φανερὸν τοίνυν ὡς ὅσαι μὲν πολιτεῖαι τὸ κοινῇ συμφέρον σκοποῦσιν, αὗται μὲν ὀρθαὶ τυγχάνουσιν οὖσαι κατὰ τὸ ἁπλῶς δίκαιον, ὅσαι δὲ τὸ σφέτερον μόνον τῶν ἀρχόντων, ἡμαρτημέναι πᾶσαι καὶ παρεκβάσεις* *) *τῶν ὀρθῶν πολιτειῶν· δεσποτικαὶ γάρ, ἡ δὲ πόλις κοινωνία τῶν ἐλευθέρων ἐστίν.* **Ib. 7.** *διωρισμένων δὲ τούτων ἐχόμενόν ἐστι τὰς πολιτείας ἐπισκέψασθαι, πόσαι τὸν ἀριθμὸν καὶ τίνες εἰσί, καὶ πρῶτον τὰς ὀρθὰς αὐτῶν· καὶ γὰρ αἱ παρεκβάσεις ἔσονται φανεραὶ τούτων διορισθεισῶν. ἐπεὶ δὲ πολιτεία μὲν καὶ πολίτευμα σημαίνει ταὐτόν, πολίτευμα δ' ἐστὶ τὸ κύριον τῶν πόλεων, ἀνάγκη δ' εἶναι κύριον ἢ ἕνα ἢ ὀλίγους ἢ τοὺς πολλούς, ὅταν μὲν ὁ εἷς ἢ οἱ ὀλίγοι ἢ οἱ πολλοὶ πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον ἄρχωσι, ταύτας μὲν ὀρθὰς ἀναγκαῖον εἶναι τὰς πολιτείας, τὰς δὲ πρὸς τὸ ἴδιον ἢ τοῦ ἑνὸς ἢ τῶν ὀλίγων ἢ τοῦ πλήθους παρεκβάσεις· ἢ γὰρ οὐ πολίτας φατέον εἶναι τοὺς μετέχοντας, ἢ δεῖ κοινωνεῖν τοῦ συμφέροντος. καλεῖν δ' εἰώθαμεν τῶν μὲν μοναρχιῶν τὴν πρὸς τὸ κοινὸν ἀποβλέπουσαν συμφέρον βασιλείαν, τὴν δὲ τῶν ὀλίγων μὲν πλειόνων δ' ἑνὸς ἀριστοκρατίαν, ἢ διὰ τὸ τοὺς ἀρίστους ἄρχειν, ἢ διὰ τὸ πρὸς τὸ ἄριστον τῇ πόλει καὶ τοῖς κοινωνοῦσιν αὐτῆς. ὅταν δὲ τὸ πλῆθος πρὸς τὸ κοι-*

---

*) Codd. I[b]. P. 1. 2. 3. *ἡμαρτημέναι καὶ πᾶσαι παρεκβάσεις*, et ita Goettl. et Stahr.

νὸν πολιτεύηται συμφέρον, καλεῖται τὸ κοινὸν ὄνομα πασῶν τῶν πολιτειῶν, πολιτεία. συμβαίνει δ' εὐλόγως· ἕνα μὲν γὰρ διαφέρειν κατ' ἀρετὴν ἢ ὀλίγους ἐνδέχεται, πλείους δ' ἤδη χαλεπὸν ἠκριβῶσθαι πρὸς πᾶσαν ἀρετήν, ἀλλὰ μάλιστα τὴν πολεμικήν· αὕτη γὰρ ἐν πλήθει γίγνεται. διόπερ κατὰ ταύτην τὴν πολιτείαν κυριώτατον τὸ προπολεμοῦν, καὶ μετέχουσιν αὐτῆς οἱ κεκτημένοι τὰ ὅπλα [b]. παρεκβάσεις δὲ τῶν εἰρημένων τυραννὶς μὲν βασιλείας, ὀλιγαρχία δὲ ἀριστοκρατίας, δημοκρατία δὲ πολιτείας. ἡ μὲν γὰρ τυραννίς ἐστι μοναρχία πρὸς τὸ συμφέρον τὸ τοῦ μοναρχοῦντος, ἡ δ' ὀλιγαρχία πρὸς τὸ τῶν εὐπόρων, ἡ δὲ δημοκρατία πρὸς τὸ συμφέρον τὸ τῶν ἀπόρων· πρὸς δὲ τὸ τῷ κοινῷ λυσιτελοῦν οὐδεμία αὐτῶν. **Ib. 17.** Βασιλευτὸν μὲν οὖν τὸ τοιοῦτόν ἐστι πλῆθος ὃ πέφυκε φέρειν γένος ὑπερέχον κατ' ἀρετὴν πρὸς ἡγεμονίαν πολιτικήν, ἀριστοκρατικὸν δὲ [πλῆθος ὃ πέφυκε φέρειν] πλῆθος ἄρχεσθαι δυνάμενον *) τὴν τῶν ἐλευθέρων ἀρχὴν ὑπὸ τῶνκατ' ἀρετὴν ἡγεμονικῶν πρὸς πολιτικὴν ἀρχήν, πολιτικὸν δὲ πλῆθος ἐν ᾧπέφυκε [καὶ ἓν] ἐγγίγνεσθαι πλῆθος πολεμικὸν δυνάμενον ἄρχεσθαι καὶ ἄρχειν κατὰ νόμον τὸν κατ' ἀξίαν διανέμοντα τοῖς εὐπόροις [c] τὰς ἀρχάς. **Ib. IV, 8.** Δοκεῖ δὲ ἀριστοκρατία μὲν εἶναι μάλιστα τὸ τὰς τιμὰς νενεμῆσθαι κατ' ἀρετήν· ἀριστοκρατίας μὲν γὰρ ὅρος ἀρετή [d], ὀλιγαρχίας δὲ πλοῦτος, δήμου δ' ἐλευθερία. — — Ἐπεὶ δὲ τρία ἐστὶ τὰ ἀμφισβητοῦντα τῆς ἰσότητος τῆς πολιτείας, ἐλευθερία, πλοῦτος, ἀρετή (τὸ γὰρ τέταρτον, ὃ καλοῦσιν εὐγένειαν, ἀκολουθεῖ τοῖς δυσίν· ἡ γὰρ εὐγένειά ἐστιν ἀρχαῖος πλοῦτος καὶ ἀρετή), φανερὸν ὅτι τὴν μὲν τοῖν δυοῖν μῖξιν, τῶν εὐπόρων καὶ τῶν ἀπόρων, πολιτείαν λεκτέον, τὴν δὲ τῶν τριῶν ἀριστοκρατίαν μάλιστα τῶν ἄλλων παρὰ τὴν ἀληθινὴν καὶ πρώτην.

---

*) Delenda videntur quae uncinis inclusimus.

a) Pol. IV, 14. *Ἔστι δὴ τρία μόρια τῶν πολιτειῶν πασῶν. — — ἔστι δὲ τῶν τριῶν τούτων ἓν μέν τι τὸ βουλευόμενον περὶ τῶν κοινῶν, δεύτερον δὲ τὸ περὶ τὰς ἀρχάς (τοῦτο δ' ἐστὶν ἃς δεῖ καὶ τίνων εἶναι κυρίας, καὶ ποίαν τινὰ δεῖ γίγνεσθαι τὴν αἵρεσιν αὐτῶν), τρίτον δὲ τί τὸ δικάζον. κύριον δ' ἐστὶ τὸ βουλευόμενον περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης καὶ συμμαχίας καὶ διαλύσεως, καὶ περὶ νόμων, καὶ περὶ θανάτου καὶ φυγῆς καὶ δημεύσεως, καὶ τῶν εὐθυνῶν.* — b) *Πολιτεία* per excellentiam dicitur ubi id quod difficillimum est efficitur, ut maior civium numerus virtute emineat, quae virtus solet esse bellica, cf. quae citantur ex Pol. III, 17. *πολιτικὸν πλῆθος ἐν ᾧ πέφυκε ἐγγίγνεσθαι πλῆθος πολεμικόν.* — c) *Εὔποροι* sunt etiam *οἱ κεκτημένοι τὰ ὅπλα*, v. n. 349. Pol. VII, 9. Quocirca politia nonnunquam et timocratia appellatur, Eth. Nic. VIII, 12, quamquam alio loco, Rhet. I, 8, eodem nomine dicuntur oligarchia et timocratia, et ad universam quidem rationem rectius. — d) Pro *ἀρετῇ* aliis locis ponitur *παιδεία*, v. Pol. IV, 12, p. 1296 b, l. 18. Apparet nostro loco aristocratiam alia significatione appellari atque Pol. III, 6, sicuti etiam in sequentibus prima et vera aristocratia distinguitur ab ea quam dicit *ἀριστοκρατίαν μάλιστα τῶν ἄλλων*. Vera autem s. optima aristocratia est ea civitas, quam gubernat virtus. Pol. IV, 2. 3. *ἀληθέστερον δὲ καὶ βέλτιον ὡς ἡμεῖς διείλομεν, δυοῖν ἢ μιᾶς οὔσης τῆς καλῶς συνεστηκυίας* (sc. *πολιτείας*) *τὰς ἄλλας εἶναι παρεκβάσεις, τὰς μὲν τῆς εὖ κεκραμένης ἁρμονίας, τὰς δὲ τῆς ἀρίστης πολιτείας, ὀλιγαρχικὰς μὲν τὰς συντονωτέρας καὶ δεσποτικωτέρας, τὰς δ' ἀνειμένας καὶ μαλακὰς δημοτικάς*: quo loco populare imperium cum cautione tantum inter bonas civitates numeratur (propterea quod illud non universam virtutem fovet, sed nonnisi bellicam), aristocratia autem et regnum ad unum optimae civitatis genus revocantur. Omnino Aristoteles regno favet, quia in hac una forma virtus excellens id quo digna sit assequi et ad supremam potentiam eniti possit: ideoque regnum diserte optima civitas esse dicitur, Eth. Nic. VIII, 12; Pol. IV, 2. Aristocratiam quae vulgo dicitur eam civitatem intelligit, in qua tria illa, quibus hominis dignitas aestimatur, in honoribus distribuendis respiciantur, libertas et divitiae et virtus; politiam, in qua divitiae non spectentur, sed virtus tantum et libertas, ut pauperes et divites promiscue ad rempublicam administrandam admittantur, id quod probatur Aristoteli, Pol. IV, 12; cf. ib. 3, qui locus laudatur supra, ubi *ἡ εὖ κεκραμένη ἁρμονία* respicit politiam.

351 Pol. IV, 11. *Τίς δ' ἀρίστη πολιτεία καὶ τίς ἄριστος βίος ταῖς πλείσταις πόλεσι καὶ τοῖς πλείστοις τῶν ἀνθρώ-*

πων, μήτε πρὸς ἀρετὴν συγκρίνουσι τὴν ὑπὲρ τοὺς ἰδιώτας, μήτε πρὸς παιδείαν ἣ φύσεως δεῖται καὶ χορηγίας τυχηρᾶς, μήτε πρὸς πολιτείαν τὴν κατ' εὐχὴν γιγνομένην, ἀλλὰ βίον τε τὸν τοῖς πλείστοις κοινωνῆσαι δυνατὸν καὶ πολιτείαν ἧς τὰς πλείστας πόλεις ἐνδέχεται μετασχεῖν; — — ἡ δὲ δὴ κρίσις περὶ ἁπάντων τούτων ἐκ τῶν αὐτῶν στοιχείων ἐστίν. εἰ γὰρ καλῶς ἐν τοῖς ἠθικοῖς εἴρηται τὸ τὸν εὐδαίμονα βίον εἶναι τὸν κατ' ἀρετὴν ἀνεμπόδιστον, μεσότητα δὲ τὴν ἀρετήν, τὸν μέσον ἀναγκαῖον βίον εἶναι βέλτιστον, τῆς ἑκάστοις ἐνδεχομένης τυχεῖν μεσότητος. τοὺς δὲ αὐτοὺς τούτους ὅρους ἀναγκαῖον εἶναι καὶ πόλεως ἀρετῆς καὶ κακίας καὶ πολιτείας· ἡ γὰρ πολιτεία βίος τίς ἐστι πόλεως. ἐν ἁπάσαις δὴ ταῖς πόλεσίν ἐστι τρία μέρη τῆς πόλεως, οἱ μὲν εὔποροι σφόδρα, οἱ δὲ ἄποροι σφόδρα, οἱ δὲ τρίτοι οἱ μέσοι τούτων. ἐπεὶ τοίνυν ὁμολογεῖται τὸ μέτριον ἄριστον καὶ τὸ μέσον, φανερὸν ὅτι καὶ τῶν εὐτυχημάτων ἡ κτῆσις ἡ μέση βελτίστη πάντων· ῥᾴστη γὰρ τῷ λόγῳ πειθαρχεῖν. ὑπέρκαλον δὲ ἢ ὑπερίσχυρον ἢ ὑπερευγενῆ ἢ ὑπερπλούσιον, ἢ τἀναντία τούτοις, ὑπέρπτωχον ἢ ὑπερασθενῆ καὶ σφόδρα ἄτιμον, χαλεπὸν τῷ λόγῳ ἀκολουθεῖν. — — Δῆλον ἄρα ὅτι καὶ ἡ κοινωνία ἡ πολιτικὴ ἀρίστη ἡ διὰ τῶν μέσων, καὶ τὰς τοιαύτας ἐνδέχεται εὖ πολιτεύεσθαι πόλεις ἐν αἷς δὴ πολὺ τὸ μέσον, καὶ κρεῖττον μάλιστα μὲν ἀμφοῖν, εἰ δὲ μή, θατέρου μέρους· προστιθέμενον γὰρ ποιεῖ ῥοπὴν καὶ κωλύει γίγνεσθαι τὰς ἐναντίας ὑπερβολάς. — — τίς μὲν οὖν ἀρίστη πολιτεία, καὶ διὰ τίν' αἰτίαν, ἐκ τούτων φανερόν· τῶν δ' ἄλλων πολιτειῶν, ἐπειδὴ πλείους δημοκρατίας καὶ πλείους ὀλιγαρχίας φαμὲν εἶναι, ποίαν πρώτην θετέον καὶ δευτέραν καὶ τοῦτον δὴ τὸν τρόπον ἐχομένην τῷ τὴν μὲν εἶναι βελτίω τὴν δὲ χείρω, διωρισμένης τῆς ἀρίστης οὐ χαλεπὸν ἰδεῖν. δεῖ γὰρ ἀναγκαῖον εἶναι βελτίω τὴν ἐγγύτατα ταύτης, χείρω δὲ τὴν ἀφεστηκυῖαν τοῦ μέσου

πλεῖον. Ib. 12. Τίς δὲ πολιτεία τίσι καὶ ποία συμφέρει ποίοις, ἐχόμενόν ἐστι τῶν εἰρημένων διελθεῖν. ληπτέον δὴ πρῶτον περὶ πασῶν καθόλου ταὐτόν· δεῖ γὰρ κρεῖττον εἶναι τὸ βουλόμενον μέρος τῆς πόλεως τοῦ μὴ βουλομένου μένειν τὴν πολιτείαν. ἔστι δὲ πᾶσα πόλις ἔκ τε τοῦ ποιοῦ καὶ ποσοῦ. λέγω δὲ ποιὸν μὲν ἐλευθερίαν, πλοῦτον, παιδείαν, εὐγένειαν, ποσὸν δὲ τὴν τοῦ πλήθους ὑπεροχήν. ἐνδέχεται δὲ τὸ μὲν ποιὸν ὑπάρχειν ἑτέρῳ μέρει τῆς πόλεως, ἐξ ὧν συνέστηκε μερῶν ἡ πόλις, ἄλλῳ δὲ μέρει τὸ ποσόν, οἷον πλείους τὸν ἀριθμὸν εἶναι τῶν γενναίων τοὺς ἀγεννεῖς ἢ τῶν πλουσίων τοὺς ἀπόρους, μὴ μέντοι τοσοῦτον ὑπερέχειν τῷ ποσῷ ὅσον λείπεσθαι τῷ ποιῷ. διὸ ταῦτα πρὸς ἄλληλα συγκριτέον. ὅπου μὲν οὖν ὑπερέχει τὸ τῶν ἀπόρων πλῆθος τὴν εἰρημένην ἀναλογίαν, ἐνταῦθα πέφυκεν εἶναι δημοκρατίαν. — — ὅπου δὲ τὸ τῶν εὐπόρων καὶ γνωρίμων μᾶλλον ὑπερτείνει τῷ ποιῷ ἢ λείπεται τῳ ποσῷ, ἐνταῦθα δὲ ὀλιγαρχίαν. — — δεῖ δ' ἀεὶ τὸν νομοθέτην ἐν τῇ πολιτείᾳ προσλαμβάνειν τοὺς μέσους· ἄν τε γὰρ ὀλιγαρχικοὺς τοὺς νόμους τιθῇ, στοχάζεσθαι χρὴ τῶν μέσων, ἐάν τε δημοκρατικούς, προσάγεσθαι τοῖς νόμοις τούτους. ὅπου δὲ τὸ τῶν μέσων ὑπερτείνει πλῆθος ἢ συναμφοτέρων τῶν ἄκρων ἢ καὶ θατέρου μόνον, ἐνταῦθ' ἐνδέχεται πολιτείαν εἶναι μόνιμον. οὐθὲν γὰρ φοβερὸν μή ποτε συμφωνήσωσιν οἱ πλούσιοι τοῖς πένησιν ἐπὶ τούτους· οὐδέποτε γὰρ ἅτεροι βουλήσονται δουλεύειν τοῖς ἑτέροις, κοινοτέραν δ' ἂν ζητῶσιν, οὐδεμίαν εὑρήσουσιν ἄλλην ταύτης. ἐν μέρει γὰρ ἄρχειν οὐκ ἂν ὑπομείνειαν διὰ τὴν ἀπιστίαν τὴν πρὸς ἀλλήλους. πανταχοῦ δὲ πιστότατος ὁ διαιτητής, διαιτητὴς δ' ὁ μέσος. ὅσῳ δ' ἂν ἄμεινον ἡ πολιτεία μιχθῇ, τοσούτῳ μονιμωτέρα.

Politicus igitur non solum optimam civitatem circumspicere debet, verum etiam in datis quibusque conditionibus quae possit constitui optima. Pol. IV, 1. οὐ γὰρ μόνον τὴν ἀρίστην (sc. πολι-

τεῖαν) δεῖ θεωρεῖν, ἀλλὰ καὶ τὴν δυνατήν, ὁμοίως δὲ καὶ τὴν ῥᾴω καὶ κοινοτέραν ἁπάσαις. Ipse Aristoteles quibuslibet conditionibus accommodatissimam esse existimat politiam; quae ut constituatur etiam in democratia et aristocratia agendum esse dicit ut mediis civibus quam maxime prospiciatur; per hos enim civitatem stabilitum iri. Omnino id maxime legislatori spectandum, ut civitas fulciatur et stabilis reddatur, nam ut quisque sit pessimae indolis, ita maxime amare rerum inclinationes et conversiones. Eth. Nic. VII, 15. *μεταβολὴ δὲ πάντων γλυκύτατον, κατὰ τὸν ποιητήν, διὰ πονηρίαν τινά· ὥσπερ γὰρ ἄνθρωπος εὐμετάβολος ὁ πονηρός, καὶ ἡ φύσις ἡ δεομένη μεταβολῆς.* Perseverandum in legibus quam diutissime. Pol. III, 16. *ὁ μὲν οὖν τὸν νόμον**) *κελεύων ἄρχειν δοκεῖ κελεύειν ἄρχειν τὸν θεὸν καὶ τοὺς νόμους, ὁ δ' ἄνθρωπον κελεύων προστίθησι καὶ θηρίον.* Quamquam concedit leges non omnibus ac singulis casibus prospicere posse ib. 11, cf. supra n. 347, not.

Pol. VIII, 1. *Ὅτι μὲν οὖν τῷ νομοθέτῃ μάλιστα πραγματευτέον περὶ τὴν τῶν νέων παιδείαν, οὐδεὶς ἂν ἀμφισβητήσειεν· καὶ γὰρ ἐν ταῖς πόλεσιν οὐ γιγνόμενον τοῦτο βλάπτει τὰς πολιτείας. δεῖ γὰρ πρὸς ἑκάστην πολιτεύεσθαι. τὸ γὰρ ἦθος τῆς πολιτείας ἑκάστης τὸ οἰκεῖον καὶ φυλάττειν εἴωθε τὴν πολιτείαν καὶ καθίστησιν ἐξ ἀρχῆς, οἷον τὸ μὲν δημοκρατικὸν δημοκρατίαν, τὸ δ' ὀλιγαρχικὸν ὀλιγαρχίαν· ἀεὶ δὲ τὸ βέλτιστον ἦθος βελτίονος αἴτιον πολιτείας. ἔτι δὲ πρὸς πάσας δυνάμεις καὶ τέχνας ἔστιν ἃ δεῖ προπαιδεύεσθαι καὶ προεθίζεσθαι πρὸς τὰς ἑκάστων ἐργασίας, ὥστε δῆλον ὅτι καὶ πρὸς τὰς τῆς ἀρετῆς πράξεις. ἐπεὶ δ' ἓν τὸ τέλος τῇ πόλει πάσῃ, φανερὸν ὅτι καὶ τὴν παιδείαν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀναγκαῖον εἶναι πάντων καὶ ταύτης τὴν ἐπιμέλειαν εἶναι κοινὴν καὶ μὴ κατ' ἰδίαν, ὃν τρόπον νῦν ἕκαστος ἐπιμελεῖται τῶν αὑτοῦ τέκνων ἰδίᾳ τε καὶ μάθησιν ἰδίαν, ἣν ἂν δόξῃ, διδάσκων. δεῖ δὲ τῶν κοινῶν κοινὴν ποιεῖσθαι καὶ τὴν ἄσκησιν.* 352

De singulis ad educationem politicam praeceptis non est quod commemoremus. Videtur autem hanc politicae partem minore

---

*) Bekk. cum sex codd. *τὸν νοῦν*.

quam ceteras cura persecutus esse. In universum hoc maxime attinet, quod sicut omnem doctrinam moralem partem politicae esse statuit (n. 344), ita etiam leges quam maxime ad virtutem iuvenibus informandam pertinere arbitrabatur, Eth. N. II, 1. *οἱ γὰρ νομοθέται τοὺς πολίτας ἐθίζοντες ποιοῦσιν ἀγαθούς.* X, 10. *γίγνεσθαι δ' ἀγαθοὺς οἴονται οἱ μὲν φύσει οἱ δ' ἔθει οἱ δὲ διδαχῇ. τὸ μὲν οὖν τῆς φύσεως δῆλον ὡς οὐκ ἐφ' ἡμῖν ὑπάρχει, ἀλλὰ διά τινας θείας αἰτίας τοῖς ὡς ἀληθῶς εὐτυχέσιν ὑπάρχει· ὁ δὲ λόγος καὶ ἡ διδαχὴ μή ποτ' οὐκ ἐν ἅπασιν ἰσχύῃ, ἀλλὰ δέῃ προδιειργάσθαι τοῖς ἔθεσι τὴν τοῦ ἀκροατοῦ ψυχὴν πρὸς τὸ καλῶς χαίρειν καὶ μισεῖν, ὥσπερ γῆν τὴν θρέψουσαν τὸ σπέρμα. οὐ γὰρ ἂν ἀκούσειε λόγου ἀποτρέποντος οὐδ' αὖ συνείη ὁ κατὰ πάθος ζῶν· τὸν δ' οὕτως ἔχοντα πῶς οἷόν τε μεταπεῖσαι; ὅλως τ' οὐ δοκεῖ λόγῳ ὑπείκειν τὸ πάθος, ἀλλὰ βίᾳ. δεῖ δὴ τὸ ἦθος προϋπάρχειν πως οἰκεῖον τῆς ἀρετῆς, στέργον τὸ καλὸν καὶ δυσχεραῖνον τὸ αἰσχρόν. ἐκ νέου δ' ἀγωγῆς ὀρθῆς τυχεῖν πρὸς ἀρετὴν χαλεπὸν μὴ ὑπὸ τοιούτοις τραφέντα νόμοις· τὸ γὰρ σωφρόνως καὶ καρτερικῶς ζῆν οὐχ ἡδὺ τοῖς πολλοῖς, ἄλλως τε καὶ νέοις. διὸ νόμοις δεῖ τετάχθαι τὴν τροφὴν καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα· οὐκ ἔσται γὰρ λυπηρὰ συνήθη γιγνόμενα. οὐχ ἱκανὸν δ' ἴσως νέους ὄντας τροφῆς καὶ ἐπιμελείας τυχεῖν ὀρθῆς, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἀνδρωθέντας δεῖ ἐπιτηδεύειν αὐτὰ καὶ ἐθίζεσθαι, καὶ περὶ ταῦτα δεοίμεθ' ἂν νόμων, καὶ ὅλως δὴ περὶ πάντα τὸν βίον.* Cum Platone in hoc conspirat, quod civitatis curam etiam ad liberorum procreationem pertinere idque cum maxime existimat, v. Pol. VII, 16.

2. Aristotelis discipuli.

a. Eudemus et Theophrastus.

353 **Gellius Noct. Att. XIII, 5. Aristoteles philosophus annos iam fere natus duo et sexaginta corpore aegro affectoque ac spe vitae tenui fuit. Tunc omnis eius sectatorum cohors ad eum accedit orantes obsecrantesque ut ipse deligeret loci sui et magisterii successorem, quo post summum eius diem proinde ut ipso uterentur ad studia doctrinarum complenda excolendaque, quibus ab eo imbuti fuissent. Erant tunc in eius ludo boni multi, sed praecipui duo, Theophrastus et Eudemus*). Ingenio**

*) Vulgo *Menedemus*, et ita deinceps.

hi atque doctrinis ceteros praestabant; alter ex insula Lesbo fuit, Eudemus autem Rhodo. Aristoteles respondit facturum esse quod vellent cum id sibi foret tempestivum. Postea brevi tempore cum iidem illi, qui de magistro destinando petierant, praesentes essent, vinum ait, quod tum biberet, non esse id ex valetudine sua, sed insalubre esse atque asperum, ac propterea quaeri debere exoticum, vel Rhodium aliquod vel Lesbium; id sibi utrumque ut curarent petivit usurumque eo dixit, quod sese magis iuvisset. Eunt, curant, inveniunt, afferunt. Tum Aristoteles Rhodium petit, degustat. Firmum, inquit, hercle vinum et iucundum. Petit mox Lesbium. Quo item degustato utrumque, inquit, oppido bonum, sed ἡδίων ὁ Λέσβιος. Id ubi dixit, nemini fuit dubium quin lepide simul et verecunde successorem illa voce sibi, non vinum delegisset. Is erat e Lesbo Theophrastus, suavitate homo insigni linguae pariter atque vitae. Itaque non diu post Aristotele vita defuncto ad Theophrastum omnes concesserunt.

Eudemus multa scripsit, quibus Aristotelis doctrinam explicaverat, in quibus erant et Physica. Simpl. Phys. f. 29 a. *ὁ Εὔδημος τῷ Ἀριστοτέλει πάντα κατακολουθῶν.* f. 201 b. *Εὔδημος ἐν τοῖς ἑαυτοῦ φυσικοῖς παραφράζων τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους*, et quae leguntur similia ib. f. 279 a. Eiusdem Ethica Eudemia esse videntur, quae etiam nunc exstant inter opera Aristotelis, cf. Spengel diss. ad n. 310 cit. p. 506 sq. Sequuntur ea doctrinam Aristotelis, in paucis tantum neque nisi leviter ab ea declinantia. Neque Eudemum in gravioribus a magistro deflexisse patet ex iis quae passim de eo afferuntur. — *Theophrastus* Eresius prius Tyrtamus appellabatur. Strab. XIII, p. 618. *Ἐξ Ἐρεσοῦ δ' ἦσαν Θεόφραστός τε καὶ Φανίας οἱ ἐκ τῶν περιπάτων φιλόσοφοι, Ἀριστοτέλους γνώριμοι. Τύρταμος δ' ἐκαλεῖτο ἔμπροσθεν ὁ Θεόφραστος, μετωνόμασε δ' αὐτὸν ὁ Ἀριστοτέλης Θεόφραστον, ἅμα μὲν φεύγων τὴν τοῦ προτέρου ὀνόματος κακοφωνίαν, ἅμα δὲ τὸν τῆς φράσεως αὐτοῦ ζῆλον* (*loquendi nitor ille divinus*, Quintil. Inst. Orat. X, 1, 83) *ἐπισημαινόμενος· ἅπαντας μὲν γὰρ λογίους ἐποίησε τοὺς μαθητὰς Ἀριστοτέλης, λογιώτατον δὲ Θεόφραστον.* Cf. Steph. B. v. *Ἐρεσός.* Theophrastum cum ceteris philosophis Athenis paullisper exsulem fuisse

narrat Diog. L. V, 38. *Τοιοῦτος δὲ ὢν ὅμως ἀπεδήμησε πρὸς ὀλίγον καὶ οὗτος καὶ πάντες οἱ λοιποὶ φιλόσοφοι, Σοφοκλέους τοῦ Ἀμφικλείδου νόμον εἰσενεγκόντος μηδένα τῶν φιλοσόφων σχολῆς ἀφηγεῖσθαι, ἂν μὴ τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ δόξῃ· εἰ δὲ μή, θάνατον εἶναι τὴν ζημίαν. ἀλλὰ αὖθις ἐπανῆλθον εἰς νέωτα, Φιλίωνος τὸν Σοφοκλέα γραψαμένου παρανόμων, ὅτε καὶ τὸν νόμον μὲν ἄκυρον ἐποίησαν Ἀθηναῖοι, τὸν δὲ Σοφοκλέα πέντε ταλάντοις ἐζημίωσαν, κάθοδόν τε τοῖς φιλοσόφοις ἐψηφίσαντο.* Cf. Athen. XIII, p. 610 E, Zumpt in Commentatt. Acad. Berol. a. 1842, p. 41. Neque ii quid assecuti sunt, qui *ἀσεβείας* Theophrastum accusaverant, Diog. L. V, 37; nam eximia etiam posthac laude apud Athenienses ad mortem usque florebat. Ex ingenti librorum Theophrasteorum numero, de quibus plures catalogos ex diversis auctoribus compilavit Diog. L. V, 42—50, pauci tantum aetatem tulerunt, et ii pessime habiti; cf. supra in Aristotele n. 305. Ex deperditis notabiles sunt qui erant de prioribus philosophis (cf. supra n. 167, not. f; n. 142; n. 134 sqq.; n. 69, not. c; n. 75, not.; n. 48, not.; n. 23, not. b). Quae exstant ad ipsam philosophiam nihil fere novi afferunt. Experientiam ille cum primis secutus esse videtur, et in ea latius quam magister vagatus est; namque et de plantis uberius quam Aristoteles scripserat, et de lapidibus etiam atque metallis eximia cum cura quaesiverat. Eandem viam tenuerat in iis quae disputaverat de legibus et de characteribus hominum; cf. Cic. de Fin. V, 4. Etiam rhetoricam florentissima discipulorum schola multisque operibus tractavit et accuratius magistro in quibusdam praeceptis versatus est, teste Cicerone Orat. 51, 172, cf. M. Schmidt de Theophrasto rhetore, Hal. Sax. 1839. De logicis commmentationibus Theophrasti et Eudemi, quibus magistri praecepta paucis mutatis illustraverant, v. Prantl *Gesch. d. Logik* I, p. 349 sq. De grammatica prae ceteris meruerat Praxiphanes, Theophrasti auditor et sodalis, v. L. Preller de Praxiphane Peripatetico inter antiquissimos grammaticos nobili, Dorp. 1842.

354 **Simpl. Phys. fol. 225 a.** *Ταῦτα δὲ καὶ τῷ κορυφαίῳ ἀρέσκει τῶν Ἀριστοτέλους ἑταίρων Θεοφράστῳ ἐν τῷ πρώτῳ τῶν περὶ κινήσεως αὐτοῦ λέγοντι ὅτι „Αἱ μὲν ὀρέξεις καὶ αἱ ἐπιθυμίαι καὶ ὀργαὶ σωματικαὶ κινήσεις εἰσὶ καὶ ἀπὸ τούτου ἀρχὴν ἔχουσιν. ὅσαι δὲ κρίσεις καὶ θεωρίαι, ταύτας οὐκ ἔστιν εἰς ἕτερον ἀγαγεῖν, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ ψυχῇ καὶ ἡ ἐνέργεια καὶ τὸ τέλος, εἴ γε* *) *δὴ*

*) Vulgo *δέ*.

καὶ ὁ νοῦς κρεῖττόν τι μέρος καὶ θειότερον, ἅτε δὴ ἔξωθεν ἐπεισιὼν καὶ παντέλειος." καὶ τούτοις ἐπάγει· „Ὑπὲρ μὲν οὖν τούτων σκεπτέον εἴ τινα χωρισμὸν ἔχει πρὸς τὸν ὅρον, ἐπεὶ τό γε κινήσεις εἶναι καὶ ταύτας ὁμολογούμενον."

De hoc (*κρίσεις* et *θεωρίας* ad motum referendas esse) minime omnes, quod affirmat Theophrastus, consentiebant, verum ipse Aristoteles eas energias esse statuerat. Sed videtur hoc ad eas dubitationes pertinere, quae Theophrasto subnatae erant, de intellectu activo et passivo; v. Themist. Paraphr. in Arist. de Anim. f. 89 b, 91 a; et ad id placitum, quo energiam quoque ad motum revocari posse censebat, v. Theophr. ap. Simpl. Phys. f. 94 a. *τὴν γὰρ τοῦ δυνάμει ὄντος ᾗ τοιοῦτον ἐντελέχειαν κίνησιν* (sc. *φαμέν*). De deo atque intellectu similiter atque Aristoteles statuisse videtur, cf. Cic. N. D. I, 13, 35, Clem. Al. Protr. p. 44 B, Krische *Forschungen* p. 345.

Cic. ad Att. II, 16. Nunc prorsus hoc statui ut, 355
quoniam tanta controversia est Dicaearcho familiari tuo cum Theophrasto amico meo, ut ille tuus τὸν πρακτικὸν βίον longe omnibus anteponat, hic autem τὸν θεωρητικόν [a], utrique a me mos gestus esse videatur. **Acad. post. I, 9.** Theophrastus autem, vir et oratione suavis et ita moratus ut prae se probitatem quandam et ingenuitatem ferat, vehementius etiam fregit quodam modo auctoritatem veteris disciplinae; spoliavit enim virtutem suo decore imbecillamque reddidit, quod negavit in ea sola positum esse beate vivere. **De Fin. V, 5, 12.** Sed quum beata vita quaeratur idque sit unum quod philosophia spectare et sequi debeat, sitne ea tota sita in potestate sapientis an possit aut labefactari aut eripi rebus adversis, in eo nonnunquam variari inter eos (sc. Peripateticos) et dubitari videtur. Quod maxime efficit Theophrasti de beata vita liber [b], in quo multum admodum fortunae datur. **Tusc. V, 9.** Vexatur idem Theophrastus et libris et scholis omnium philosophorum,

quod in Callisthene suo laudarit illam sententiam: Vitam regit fortuna, non sapientia [c].

a) Tantum vitae theoreticae tribuebat, ut ad neglectum practicae incitare videretur, cf. Hieron. adv. Iovin. I, p. 190 ed. Bened. — b) Graece inscriptus erat *περὶ εὐδαιμονίας*, cf. Madvig ad Cic. de Fin. l. c. Eodem libro illud de vita theoretica iudicium expositum fuisse videtur. — c) *Καλλισθένης ἢ περὶ πένθους* librum inscripserat in memoriam familiaris et condiscipuli ab Alexandro M. occisi, cf. Krische l. c. p. 340.

Theophrastum de moribus parum severe praecepisse cernitur etiam ex iis quae ex libro de amicitia inscripto servavit Gellius N. A. I, 3. Divitiis atque cultui elegantiori multum ab eo tributum fuisse constat ex Cic. de Off. II, 6, 56, aliis, v. M. Schmidt de Theophrasto rhet. p. 15.

b. Aristoxenus.

356 **Cic. Tusc. I, 10. Aristoxenus musicus idemque philosophus ipsius corporis intentionem quandam (sc. animam esse dixit); velut in cantu et fidibus quae harmonia dicitur, sic ex corporis totius natura et figura varios motus cieri, tamquam in cantu sonos.**

Tali doctrinae adversatur Aristoteles De Anima I, 1. Sed Aristoxenus Tarentinus multa ex Pythagoreorum doctrina adscivisse videtur, et scripserat de eorundem vitis et scriptis; v. supra n. 91 sqq.; itemque musicam ab his edoctus esse videtur, in qua tantum excelluit, ut Musicus per excellentiam et secta ab eo Aristoxeneorum appellaretur. Cf. G. L. Mahne de Aristoxeno philos. peripat. Amstelod. 1793.

c. Dicaearchus.

357 **Cic. Tusc. I, 10. Dicaearchus autem in eo sermone, quem Corinthi habitum tribus libris exponit doctorum hominum disputantium, primo libro multos loquentes facit, duobus Pherecratem quendam Phthiotam senem, quem ait a Deucalione ortum, disserentem inducit, nihil esse omnino animum, et hoc esse nomen totum inane, frustraque et animalia et animantes appellari; neque in homine inesse animum vel animam, nec in bestia;**

vimque omnem eam, qua vel agamus quid vel sentiamus, in omnibus corporibus vivis aequabiliter esse fusam, nec separabilem a corpore esse, quippe quae nulla sit, nec sit quidquam nisi corpus unum et simplex, ita figuratum ut temperatione naturae vigeat et sentiat.

Cf. Sext. Empir. Hyp. Pyrrh. II, 31, adv. Math. VII, 349, et de libris Dicaearchi, ad quos respicit Cicero, Th. Bergk Comm. de Com. Antiq. p. 215 sq. Alio libro, qui Lesbiacus inscriptus erat, immortalitas animi impugnabatur; v. Cic. Tusc. I, 31. Erat hic Messanae in Sicilia natus et de geographia insigniter meritus, editis et tabulis geographicis et itinerariis accuratissime perscriptis. Praecipuum opus dicebatur *Βίος Ἑλλάδος*. De ceteris cf. Osann *Beitr. zur griech. u. röm. Litter.* Vol. II.

d. Strato.

Diog. L. V, 58. *Διεδέξατο δ' αὐτοῦ* (sc. *τοῦ Θεο-* 358
φράστου) τὴν σχολὴν Στράτων — Λαμψακηνός, — — ἀνὴρ ἐλλογιμώτατος καὶ φυσικὸς ἐπικληθεὶς ἀπὸ τοῦ περὶ τὴν θεωρίαν ταύτην παρ' ὁντινοῦν ἐπιμελέστατα διατετριφέναι. ἀλλὰ καὶ καθηγήσατο Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου καὶ ἔλαβε, φασί, παρ' αὐτοῦ τάλαντα ὀγδοήκοντα. σχολαρχεῖν δέ, καθά φησιν Ἀπολλόδωρος ἐν Χρονικοῖς, ἤρξατο τῇ τρίτῃ καὶ εἰκοστῇ καὶ ἑκατοστῇ Ὀλυμπιάδι, τῆς σχολῆς ἀφηγησάμενος ἔτη ὀκτωκαίδεκα.

Cic. Acad. post. I, 9. *Strato, eius* (sc. Theophrasti) *auditor, quamquam fuit acri ingenio, tamen ab ea disciplina omnino semovendus est: qui quum maxime necessariam partem philosophiae, quae posita est in virtute et in moribus, reliquisset totumque se ad investigationem naturae contulisset, in ea ipsa plurimum discedit a suis.* Cf. Cic. de Fin. V, 5, 13. In titulis tamen librorum multi sunt ethici argumenti, v. Diog. L. V, 58—60. De disserendi genere Polybius Exc. Vatic. libr. XII, 12. *παραπλήσιον γὰρ Στράτωνι τῷ φυσικῷ συμβέβηκε· καὶ γὰρ ἐκεῖνος, ὅταν ἐγχειρήσῃ τὰς τῶν ἄλλων δόξας διαστέλλεσθαι καὶ ψευδοποιεῖν, θαυμάσιός ἐστιν, ὅταν δ' ἐξ αὐτοῦ τι προφέρηται καὶ τῶν ἰδίων ἐπινοημάτων ἐξηγῆται, παρα πολὺ φαίνεται τοῖς ἐπιστήμοσιν εὐηθέστερος αὐτοῦ καὶ νωθρότερος.* Quibus ab Aristotele in physica dissenserit, patebit ex subsequentibus.

359 Simpl. Phys. fol. 225 a. *Καὶ Στράτων δὲ ὁ Λαμψακηνὸς — — τὴν ψυχὴν ὁμολογεῖ κινεῖσθαι, οὐ μόνον τὴν ἄλογον, ἀλλὰ καὶ τὴν λογικήν, κινήσεις λέγων εἶναι τὰς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς. λέγει οὖν ἐν τῷ περὶ κινήσεως πρὸς ἄλλοις πολλοῖς καὶ τάδε· „Ἀεὶ γὰρ ὁ νοῶν κινεῖται, ὥσπερ καὶ ὁ ὁρῶν καὶ ἀκούων καὶ ὀσφραινόμενος· ἐνέργεια γὰρ ἡ νόησις τῆς διανοίας, καθάπερ καὶ ἡ ὅρασις τῆς ὄψεως." καὶ πρὸ τούτου δὲ τοῦ ῥητοῦ γέγραφεν· „Ὅτι οὖν εἰσὶν αἱ πλεῖσται τῶν κινήσεων αἰτίαι, ἃς ἡ ψυχὴ καθ' αὑτὴν κινεῖται διανοουμένη καὶ ἃς ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων ἐκινήθη πρότερον, δῆλόν ἐστιν. ὅσα γὰρ μὴ πρότερον ἑώρακε, ταῦτα οὐ δύναται νοεῖν, οἷον τόπους ἢ λιμένας ἢ γραφὰς ἢ ἀνδριάντας ἢ ἀνθρώπους ἢ τῶν ἄλλων τι τῶν τοιούτων."*

Cf. n. 354; Sext. Empir. adv. Math. VII, 350. *Οἱ δὲ αὐτὴν* (sc. *τὴν διάνοιαν*) *εἶναι τὰς αἰσθήσεις, καθάπερ διά τινων ὀπῶν τῶν αἰσθητηρίων προκύπτουσαν· ἧς στάσεως ἦρξε Στράτων*: quae Stoam redolent. Cf. Plutarch. de Pl. Ph. IV, 5. 23.

360 Cic. de Nat. Deor. I, 13. Nec audiendus eius (sc. Theophrasti) auditor Strato, is qui physicus appellatur, qui omnem vim divinam in natura sitam esse censet, quae causas gignendi, augendi, minuendi immutandique habeat, sed careat omni sensu et figura. Acad. pr. II, 38. Negat (Strato) opera deorum se uti ad fabricandum mundum. Quaecunque sint, docet, omnia effecta esse natura; nec ut ille, qui asperis et laevibus et hamatis uncinatisque corporibus concreta haec esse dicat, interiecto inani. Somnia censet haec esse Democriti, non docentis sed optantis. Ipse autem singulas mundi partes persequens quidquid aut sit aut fiat, naturalibus fieri aut factum esse docet ponderibus et motibus. Plut. adv. Colot. 14. *Τελευτῶν τὸν κόσμον αὐτὸν οὐ ζῷον εἶναί φησι, τὸ δὲ κατὰ φύσιν ἕπεσθαι τῷ κατὰ τύχην· ἀρχὴν γὰρ ἐνδιδόναι τὸ αὐτόματον, εἶτα οὕτω περαίνεσθαι τῶν φυσικῶν παθῶν ἕκαστον.*

Cf. Seneca ap. August. de Civ. D. VI, 10; Krische *Forsch.* p. 350 sq.

Cic. de Fin. V, 5. Huius (Stratonis discipulus) Lyco, 361
oratione locuples, rebus ipsis ieiunior [a]. Concinnus deinde et elegans huius Aristo [b]; sed ea quae desideratur a magno philosopho gravitas in eo non fuit. Scripta sane et multa et polita, sed nescio quo pacto auctoritatem oratio non habet. Praetereo multos, in his doctum hominem et suavem, Hieronymum, quem iam cur Peripateticum appellem nescio. Summum enim bonum exposuit vacuitatem doloris [c]; qui autem de summo bono dissentit, de tota philosophiae ratione dissentit. Critolaus [d] imitari voluit antiquos, et quidem est gravitate proximus et redundat oratio. At tamen ne is quidem *) in patriis institutis manet. Diodorus eius auditor adiungit ad honestatem vacuitatem doloris. Hic quoque suus est, de summoque bono dissentiens dici vere Peripateticus non potest [e].

a) Hunc Stratoni successisse constat ex Diog. L. V, 65 sq., Plut. d. Exil. 14. — b) De Aristone Coo Peripatetico ab Aristone Chio Stoico recte distinguendo cf. Haubmann in Iahnii Annal. Suppl. 1835, p. 102 sqq., Ritschl Mus. Rhen. N. F. I. p. 193 sqq., H. Sauppe Philodemi de vitiis lib. p. 6 sq. — c) De Hieronymo Rhodio, qui Arcesilae et Lyconis aequalis fuit, praeter illam sententiam nihil quod ad philosophiam attineat traditur, cf. de Fin. II, 3, Acad. pr. II, 131 cet. — d) Critolaus, qui Lyconi in schola successit, ab Atheniensibus una cum Carneade et Diogene Romam legatus missus est a. U. c. 559, v. infra n. 450. — e) Diodorus Tyrius erat Critolai auditor et in schola successor, cf. de Fin. II, 6, 19, de Orat. I, 11, Stob. Ecl. Phys. p. 58, Clem. Al. Strom. I, p. 301 B. Propter eandem de summo bono sententiam nominatur de Fin. V, 8, 21, Acad. pr. II, 131, al. De iis, quos Cicero praetermisisse videtur, et de omni successione Peripateticorum v. Zumpt Comm. Acad. Berol. a. 1842, p. 91 sq., de ethica recentiorum Peripateticorum Stob. Ecl. Eth. p. 56, Clem. Al. Strom. II, p. 415 C, de logica Prantl *Gesch. d. Logik* I, p. 529 sq.

*) *ne* ex coni. add. Madvig.

CAPUT VIII.

S C E P T I C I.

1. De vitis scriptisque Pyrrhonis et Timonis.

362 Diog. L. IX, 61. *Πύρρων Ἠλεῖος —, ὥς φησι δ' Ἀπολλόδωρος ἐν Χρονικοῖς, πρότερον ἦν ζωγράφος* [a] *καὶ ἤκουσε Βρύσωνος τοῦ Στίλπωνος —, εἶτ' Ἀναξάρχῳ* [b] *ξυνακολουθῶν πανταχοῦ, ὡς καὶ τοῖς Γυμνοσοφισταῖς ἐν Ἰνδίᾳ* [c] *συμμῖξαι καὶ τοῖς Μάγοις.*

a) Exstabant tabulae ab eo pictae Elide in gymnasio; Diog. L. IX, 62. — b) Anaxarchus Abderita Alexandrum in orientem comitabatur et erat ex Democriteis. Diog. L. IX, 58. Et Pyrrho quoque in multis Democritum secutus esse dicitur. Diog. L. IX, 67; Aristocl. ap. Euseb. Pr. Ev. XIV, 18. — c) Diog. L. IX, 63. Ab iis vitam solitariam didicisse perhibetur.

Erant qui scepticismum Pyrrhonis ad vitam quoque ipsius et mores pertinuisse commemorarent, contra quos disputaverat Aenesidemus, v. Diog. L. IX, 62. Pyrrho nil scripti reliquisse dicitur; v. Aristocl. l. l.; Diog. L. prooem. 16; IX, 102. Sed carmen ad Alexandrum scriptum memoratur Sexto Emp. adv. Math. I, 282.

363 Aristocl. ap. Euseb. Pr. Ev. XIV, 18. *Ἐγένετο δὲ μαθητὴς* [a] *αὐτοῦ* (sc. *Πύρρωνος*) *Τίμων Φλιάσιος, ὃς τὸ μὲν πρῶτον ἐχόρευεν ἐν τοῖς θεάτροις, ἔπειτα δ' ἐντυχὼν αὐτῷ συνέγραψεν ἀργαλέας παρῳδίας καὶ βωμολόχους, ἐν αἷς βεβλασφήμηκε πάντας τοὺς πώποτε φιλοσοφήσαντας. οὗτος γὰρ ἦν ὁ τοὺς σίλλους γράψας* [b].

a) Cf. Diog. L. IX, 109 sqq. Praeter Pyrrhonem Stilpo eius magister fuisse perhibetur, Diog. L. IX, 109, quod pugnat rationi temporum et videtur de coniunctione dumtaxat Scepticorum et Megaricorum intelligendum. Versabatur ille plerumque Athenis et Chalcedone; Diog. L. IX, 110. Medicam artem professus esse videtur, ut inferiores Sceptici, Diog. L. IX, 109, cf. n. 490, not. c. — b) Sillis maxime inclaruit, propter eos *σιλλογράφος* dictus. Diog. L. IX, 110. *καὶ γὰρ ποιήματα συνέγραφε καὶ ἔπη καὶ τραγῳδίας καὶ σατύρους καὶ δράματα κωμικὰ τριάκοντα, τραγικὰ δὲ ἑξήκοντα, σίλ-*

λους τε καὶ κιναίδους. **111.** *φέρεται δ' αὐτοῦ καὶ καταλογάδην βιβλία. τῶν δὲ σίλλων τρία ἐστίν, ἐν οἷς ὡς ἂν σκεπτικὸς ὢν πάντας λοιδορεῖ καὶ σιλλαίνει τοὺς δογματικοὺς ἐν παρῳδίας εἴδει. ὧν τὸ μὲν πρῶτον αὐτοδιήγητον ἔχει τὴν ἑρμηνείαν, τὸ δὲ δεύτερον καὶ τρίτον ἐν διαλόγου σχήματι. φαίνεται γοῦν ἀνακρίνων Ξενοφάνην τὸν Κολοφώνιον περὶ ἑκάστων* (v. supra n. 130, not.), *ὁ δ' αὐτῷ διηγούμενός ἐστι· καὶ ἐν μὲν τῷ δευτέρῳ περὶ τῶν ἀρχαιοτέρων, ἐν δὲ τῷ τρίτῳ περὶ τῶν ὑστέρων. — τὸ δὲ πρῶτον ταὐτὰ περιέχει πράγματα, πλὴν ὅτι μονοπρόσωπός ἐστιν ἡ ποίησις.* Cf. Paul de Sillis p. 23 sqq., Weland de praecip. Parodiar. scriptt. p. 50 sqq. — Cum aliorum quoque Pyrrhonis discipulorum quae allegantur scripta (ib. 102) magnam habeant suspicionem, probabile est omnem argumentorum, quae Sceptici sequebantur, expositionem accuratiorem a recentioribus demum repetendam esse. Antiquiores, quorum disciplina mox exstincta est, ad Socraticos plerumque referebantur, Cic. de Orat. III, 17. Ceterum etiam Timo suos discipulos habuisse fertur, qui tamen inopes fuisse videntur, Diog. L. IX, 115.

2. Placita Scepticorum.

Aristocles ap. Euseb. Pr. Ev. XIV, 18. Ὁ δὲ — Τί- 364
μων φησὶ δεῖν τὸν μέλλοντα εὐδαιμονήσειν εἰς τρία ταῦτα βλέπειν, πρῶτον μὲν ὁποῖα πέφυκε τὰ πράγματα, δεύτερον δὲ τίνα χρὴ τρόπον ἡμᾶς πρὸς αὐτὰ διακεῖσθαι, τελευταῖον δὲ τί περιέσται τοῖς οὕτως ἔχουσι. τὰ μὲν οὖν πράγματά φησιν αὐτὸν [a] ἀποφαίνειν ἐπίσης ἀδιάφορα καὶ ἀστάθμητα καὶ ἀνέγκριτα· διὰ τοῦτο μήτε τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν μήτε τὰς δόξας ἀληθεύειν ἢ ψεύδεσθαι. διὰ τοῦτο οὖν μηδὲ πιστεύειν αὐταῖς δεῖν, ἀλλ' ἀδοξάστους καὶ ἀκλινεῖς καὶ ἀκραδάντους εἶναι περὶ ἑνὸς ἑκάστου λέγοντας ὅτι οὐ μᾶλλον ἔστιν ἢ οὐκ ἔστιν, ἢ καὶ ἔστι καὶ οὐκ ἔστιν οὔτ' οὐκ ἔστιν [b]. τοῖς μέντοι διακειμένοις οὕτω περιέσεσθαι Τίμων φησὶ πρῶτον μὲν ἀφασίαν, ἔπειτα δ' ἀταραξίαν.

a) Pyrrhonem, ut videtur, quem loquentem induxerat in carmine, quod Pytho inscriptum erat; v. l. l. — b) Delendum videtur *οὔτ' οὐκ ἔστιν*, cf. Gell. N. A. XI, 5, 4. *οὐ μᾶλλον οὕτως ἔχει τόδε ἢ ἐκείνως ἢ οὐδετέρως.*

Scepticorum placita mores cumprimis et virtutem spectabant. Cic. de Fin. IV, 16. *Pyrrho —, qui virtute constituta nihil omnino quod appetendum sit relinquat.* Virtus et felicitas idem iis significant. Eodem conveniunt hi versus Timonis, quos laudat Sextus Empir. adv. Math. XI, 20:

Ἠ γὰρ ἐγὼν ἐρέω ὥς μοι καταφαίνεται εἶναι,
μῦθον ἀληθείης ὀρθὸν ἔχων κανόνα,
ὡς ἡ τοῦ θείου τε φύσις καὶ τἀγαθοῦ αἰεί,
ἐξ ὧν ἰσότατος γίνεται ἀνδρὶ βίος.

In prima quaestione, *ὁποῖα πέφυκε τὰ πράγματα*, dubitationes Scepticorum expromi solebant. De singulis argumentis parum liquet. Timo hoc maxime egisse videtur, ut prioribus dogmaticis refutandis et irridendis suo ipsius scepticismo probabilitatem adstrueret. V. n. 363, not. b; Diog. L. IX, 90.

365 **Sext. Empir. adv. Math. III, 2.** *Καὶ γὰρ ὁ Τίμων ἐν τοῖς πρὸς τοὺς φυσικοὺς τοῦτο ὑπέλαβε δεῖν ἐν πρώτοις ζητεῖν, φημὶ δὲ τὸ εἰ ἐξ ὑποθέσεώς τι ληπτέον.*

Id haud dubie pernegabat. Hypothesis autem Scepticis dicebatur quodlibet axioma, ex quo argumentum derivari posset, ideoque etiam definitio quaelibet. Diog. L. IX, 74: *Οὐδὲν ὁρίζομεν.* Ib. 90; 91. His contra formam et methodum scientiae disputabant.

366 **Diog. L. IX, 103.** *Περὶ μὲν ὧν ὡς ἄνθρωποι πάσχομεν ὁμολογοῦμεν* (sc. *ἀποκρίνονται οἱ Σκεπτικοί*)· *καὶ γὰρ ὅτι ἡμέρα ἐστὶ καὶ ὅτι ζῶμεν καὶ ἄλλα πολλὰ τῶν ἐν τῷ βίῳ φαινομένων διαγιγνώσκομεν· περὶ δ' ὧν οἱ Δογματικοὶ διαβεβαιοῦνται τῷ λόγῳ, φάμενοι κατειλῆφθαι, περὶ τούτων ἐπέχομεν ὡς ἀδήλων, μόνα δὲ τὰ πάθη γιγνώσκομεν. τὸ μὲν γὰρ ὅτι ὁρῶμεν ὁμολογοῦμεν καὶ τὸ ὅτι τόδε νοοῦμεν γιγνώσκομεν, πῶς δ' ὁρῶμεν ἢ πῶς νοοῦμεν ἀγνοοῦμεν· καὶ ὅτι τόδε λευκὸν φαίνεται διηγηματικῶς λέγομεν, οὐ διαβεβαιούμενοι εἰ καὶ ὄντως ἐστί.* **105.** *ὅθεν καὶ ὁ Τίμων ἐν τῷ Πύθωνί φησι μὴ ἐκβεβηκέναι τὴν συνήθειαν. καὶ ἐν τοῖς Ἰνδαλμοῖς οὕτω λέγει,*

Ἀλλὰ τὸ φαινόμενον παντὶ σθένει οὗπερ ἂν ἔλθῃ *).

*) Cf. Sext. Emp. adv. Math. VII, 30.

*καὶ ἐν τοῖς περὶ αἰσθήσεων φησί, Τὸ μέλι *) ὅτι ἐστὶ γλυκὺ οὐ τίθημι, τὸ δὲ ὅτι φαίνεται ὁμολογῶ.* **106.** *καὶ Αἰνεσίδημος ἐν τῷ πρώτῳ τῶν Πυῤῥωνείων λόγων οὐδέν φησιν ὁρίζειν τὸν Πύῤῥωνα δογματικῶς διὰ τὴν ἀντιλογίαν, τοῖς δὲ φαινομένοις ἀκολουθεῖν.*

Quae sensibus apprehenduntur, ea sibimet ipsis contraria sunt, ut non ad veram fidem, verum narrando tantummodo (*διηγηματικῶς, ἱστορικῶς*) hoc vel illud iis significari pronunties, affirmare vero quicquam esse aut non esse maximo opere fugiendum sit; v. Diog. L. IX, 81. Argumentum a fallaciis sensuum ductum, si non ab antiquioribus Scepticis, saltem a recentioribus copiose enarrabatur. Eo quod sensibus percipitur veritati opposito hanc *ἄδηλον* esse contendebant. Veritatem autem concursu, quem quis dixerit, sensuum atque intellectus percipi posse negabat iam Timo, duobus testimoniis ambiguis nil ratum fieri argumentatus. Diog. L. IX, 114. *Συνεχές τ' ἐπιλέγειν εἰώθει πρὸς τοὺς τὰς αἰσθήσεις μετ' ἐπιμαρτυροῦντος τοῦ νοῦ ἐγκρίνοντας· Συνῆλθεν Ἀτταγᾶς τε καὶ Νουμήνιος*, de quo proverbio v. Menag. ad h. l. Sceptici neque intelligibile neque sensibile verum esse aperte negabant, sed haesitabant de utroque, quoniam offensionem haberet tam hoc quam illud. Diog. L. IX, 76. *τῶν μὲν γὰρ πραγμάτων διαφωνούντων τῶν δὲ λόγων ἰσοσθενούντων ἀγνωσία τῆς ἀληθείας ἐπακολουθεῖ.*

Diog. L. IX, 61. *Οὐδὲν γὰρ ἔφασκεν* (sc. *ὁ Πύρ-* 367
ρων) *οὔτε καλὸν οὔτε αἰσχρὸν οὔτε δίκαιον οὔτε ἄδικον· καὶ ὁμοίως ἐπὶ πάντων μηδὲν εἶναι τῇ ἀληθείᾳ, νόμῳ δὲ καὶ ἔθει πάντα τοὺς ἀνθρώπους πράττειν· οὐ γὰρ μᾶλλον τόδε ἢ τόδε εἶναι ἕκαστον.* **Sext. Emp. adv. Math. XI, 140.** *Οὔτε ἀγαθόν τί ἐστι φύσει οὔτε κακόν,*

ἀλλὰ πρὸς ἀνθρώπων ταῦτα νόῳ κέκριται

κατὰ τὸν Τίμωνα.

Cf. Diog. L. IX, 83. *Τὸ γοῦν αὐτὸ παρ' οἷς μὲν δίκαιον, παρ' οἷς δὲ ἄδικον· καὶ ἄλλοις μὲν ἀγαθόν, ἄλλοις δὲ κακόν, κτλ.* Ib. 90. 101. *Εἴ γάρ τί ἐστι φύσει ἀγαθὸν καὶ κακόν, πᾶσιν ὀφείλει ἀγαθὸν ἢ κακὸν ὑπάρχειν, ὥσπερ ἡ χιὼν πᾶσι ψυχρόν· κοινὸν δ' οὐδὲν πάντων ἀγαθὸν ἢ κακόν ἐστιν· οὐκ ἄρα ἐστὶ φύσει ἀγαθὸν ἢ κακόν. ἤτοι γὰρ πᾶν τὸ ὑπό τινος δοξαζόμενον ῥητέον ἀγα-*

---

*) Libb. *μέν*. Corr. Fabric. ad Sext. Emp. Hyp. Pyrrh. I, 20.

θὸν ἢ οὐ πᾶν· καὶ πᾶν μὲν οὐ ῥητέον, ἐπεὶ τὸ αὐτὸ ὑφ' οὗ μὲν δοξάζεται ἀγαθόν, ὡς ἡ ἡδονὴ ὑπὸ Ἐπικούρου, ὑφ' οὗ δὲ κακόν, ὑπ' Ἀντισθένους. συμβήσεται τοίνυν τὸ αὐτὸ ἀγαθόν τ' εἶναι καὶ κακόν. εἰ δ' οὐ πᾶν λέγοιμεν τὸ ὑπό τινος δοξαζόμενον ἀγαθόν, δεήσει ἡμᾶς διακρίνειν τὰς δόξας· ὅπερ οὐκ ἐνδεχόμενόν ἐστι διὰ τὴν ἰσοσθένειαν τῶν λόγων. ἄγνωστον οὖν τὸ φύσει ἀγαθόν. Eadem consecutione efficitur res esse *ἀδιάφορα*, neque bonas neque malas, Aristocl. l. l., cf. Cic. de Fin. II, 13, 43. *quae Aristoni et Pyrrhoni omnino visa sunt pro nihilo, ut inter optime valere et gravissime aegrotare nihil prorsus interesse dicerent.* Epictet. ap. Stob. Serm. 121, 28. *Πύρρων ἔλεγε μηδὲν διαφέρειν ζῆν ἢ τεθνάναι.*

368 **Diog. L. IX, 107.** *Οἱ Σκεπτικοί φασιν ὅτι ὅτε προσπίπτουσιν ἀλλοῖαι φαντασίαι, ἑκατέρας ἐροῦμεν φαίνεσθαι· καὶ διὰ τοῦτο τὰ φαινόμενα τιθέναι ὅτι φαίνεται. τέλος δὲ οἱ Σκεπτικοί φασι τὴν ἐποχήν, ᾗ σκιᾶς τρόπον ἐπακολουθεῖ ἡ ἀταραξία, ὥς φασιν οἵ τε περὶ τὸν Τίμωνα καὶ Αἰνεσίδημον.* 108. *οὔτε γὰρ τάδε ἑλούμεθα ἢ ταῦτα φευξόμεθα ὅσα περὶ ἡμᾶς ἐστί· τὰ δ' ὅσα περὶ ἡμᾶς οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ κατ' ἀνάγκην, οὐ δυνάμεθα φεύγειν, ὡς τὸ πεινῆν καὶ διψῆν καὶ ἀλγεῖν· οὐκ ἔστι γὰρ λόγῳ περιελεῖν ταῦτα. — — ὥστε καὶ αἱρούμεθά τι κατὰ τὴν συνήθειαν καὶ φεύγομεν καὶ νόμοις χρώμεθα.*

His alteri Timonis quaestioni respondetur, cf. n. 364, ex parte etiam tertiae, de qua v. n. 370. *Ἐποχῆς* praeceptum derivatur ex quaestione *ὁποῖα τὰ πράγματα.* Neque tamen hoc praecepto eae actiones e medio tolluntur, quae fiunt secundum consuetudinem et phaenomenorum necessitatem; cf. Sext. Emp. adv. Math. VII, 30; n. 366; maxime propter necessitatem rerum, quae si non esset, de istis etiam actionibus Sceptico ambigeretur. Quocirca Pyrrho cum subito terrore correptus deprehenderetur, arduum, inquit, hominem exuere. Diog. L. IX, 66, Aristocl. l. l. — Spectat igitur *ἡ ἐποχὴ* ad vitam theoreticam: in qua quomodo illam tueri ac sustinere studuerint, indicabunt *αἱ φωναὶ* quae dicebantur Scepticorum, de quibus v. l. seq.

369 **Diog. L. IX, 74.** *Διετέλουν δὴ οἱ Σκεπτικοὶ τὰ τῶν αἱρέσεων δόγματα πάντα ἀνατρέποντες, αὐτοὶ δ' οὐδὲν ἀποφαίνοντες δογματικῶς· ἕως δὲ τοῦ προφέρεσθαι τὰ*

τῶν ἄλλων καὶ διηγεῖσθαι μηδὲν ὁρίζοντες, μηδ' αὐτὸ τοῦτο. ὥστε καὶ τὸ μὴ ὁρίζειν ἀνῄρουν, λέγοντες οἷον Οὐδὲν ὁρίζομεν, ἐπεὶ ὥριζον ἄν· προφερόμεθα δέ, φασί, τὰς ἀποφάσεις εἰς μήνυσιν τῆς ἀπροπτωσίας, ὡς εἰ καὶ νεύσαντας τοῦτο ἐνεδέχετο δηλῶσαι. διὰ τῆς οὖν Οὐδὲν ὁρίζομεν φωνῆς τὸ τῆς ἀρρεψίας πάθος δηλοῦται· ὁμοίως δὲ καὶ διὰ τῆς Οὐδὲν μᾶλλον καὶ τῆς Παντὶ λόγῳ λόγος ἀντίκειται καὶ τῶν ὁμοίων. 76. ἀναιροῦσι δ' οἱ Σκεπτικοὶ καὶ αὐτὴν τὴν Οὐδὲν μᾶλλον φωνήν· ὡς γὰρ οὐ μᾶλλόν ἐστι πρόνοια ἢ οὐκ ἔστιν, οὕτω καὶ τὸ οὐδὲν μᾶλλον οὐ μᾶλλόν ἐστιν ἢ οὐκ ἔστι. σημαίνει οὖν ἡ φωνή, καθά φησι καὶ Τίμων ἐν τῷ Πύθωνι, τὸ μηδὲν ὁρίζειν, ἀλλ' ἀπροσθετεῖν. ἡ δὲ Παντὶ λόγῳ φωνὴ καὶ αὐτὴ συνάγει τὴν ἐποχήν· τῶν μὲν γὰρ πραγμάτων διαφωνούντων τῶν δὲ λόγων ἰσοσθενούντων ἀγνωσία τῆς ἀληθείας ἐπακολουθεῖ· καὶ αὐτῷ δὲ τούτῳ τῷ λόγῳ λόγος ἀντίκειται, ὃς καὶ αὐτὸς μετὰ τὸ ἀνελεῖν τοὺς ἄλλους ὑφ' ἑαυτοῦ περιτραπεὶς ἀπόλλυται, κατ' ἴσον τοῖς καθαρτικοῖς, ἃ τὴν ὕλην προεκκρίναντα καὶ αὐτὰ ὑπεκκρίνεται καὶ ἐξαπόλλυται.

De extremis cf. Aristocl. l. l. et Sext. Emp. Hyp. Pyrrh. I, 206; II, 188. *Καθαρτικὰ φάρμακα* dicit quibus materia peccans exhauritur. Similes comparationes habes apud Sext. Emp. adv. Math. VIII, 480. De dictionibus (*φωναῖς*) Scepticorum v. Sext. Emp. Hyp. Pyrrh. I, 187 sqq.

Sext. Emp. Hyp. Pyrrh. I, 28. Καὶ οἱ Σκεπτικοὶ 370
οὖν ἤλπιζον μὲν τὴν ἀταραξίαν ἀναλήψεσθαι διὰ τοῦ τὴν ἀνωμαλίαν τῶν φαινομένων τε καὶ νοουμένων ἐπικρῖναι. μὴ δυνηθέντες δὲ ποιῆσαι τοῦτο ἐπέσχον· ἐπίσχοῦσι δὲ αὐτοῖς οἷον τεχνικῶς ἡ ἀταραξία παρηκολούθησεν, ὡς σκιὰ σώματι. οὐ μὴν ἀόχλητον πάντῃ τὸν Σκεπτικὸν εἶναι νομίζομεν, ἀλλ' ὀχλεῖσθαί φαμεν ὑπὸ τῶν κατηναγκασμένων· καὶ γὰρ ῥιγοῦν ποτε ὁμολογοῦμεν καὶ διψῆν καὶ τοιουτότροπά τινα πάσχειν. 30. ἀλλὰ

καὶ ἐν τούτοις οἱ μὲν ἰδιῶται διοσαῖς συνέχονται περιστάσεσιν, ὑπό τε τῶν παθῶν αὐτῶν καὶ οὐχ ἧττον ὑπὸ τοῦ τὰς περιστάσεις ταύτας κακὰς εἶναι φύσει δοκεῖν· ὁ δὲ Σκεπτικὸς τὸ προσδοξάζειν ὅτι ἐστὶ κακὸν τούτων ἕκαστον ὡς πρὸς τὴν φύσιν περιαιρῶν μετριώτερον καὶ ἐν τούτοις ἀπαλλάσσει. διὰ τοῦτο οὖν ἐν μὲν τοῖς δοξαστοῖς ἀταραξίαν τέλος εἶναί φαμεν τοῦ Σκεπτικοῦ, ἐν δὲ τοῖς κατηναγκασμένοις μετριοπάθειαν. τινὲς δὲ τῶν δοκίμων Σκεπτικῶν προσέθηκαν τούτοις καὶ τὴν ἐν ταῖς ζητήσεσιν ἐποχήν.

His tertiae quaestioni Timonis respondetur, v. n. 364 extr. Quo loco si Timo dixisse refertur Scepticos primum *ἀφασίᾳ*, deinde *ἀταραξίᾳ* affectum iri, in hoc illa quidem, qua efficitur *ἀταραξία*, parum accurate distinguitur ab hac, qua constat finis bonorum. Neque nobiliores illi, quos dicit noster locus, accuratiores fuisse videntur. Quare, cum antiquiores Sceptici nihil fere nisi mores respiciant, ad recentiores haec distinctio revocanda esse videtur. Antiquiores summum bonum in *ἀταραξίᾳ* posuisse certis testimoniis constat, v. n. 364. 368; Sext. Emp. adv. Math. XI, 1. *οὕτω γὰρ ἕκαστος ἡμῶν τὴν τελείαν καὶ σκεπτικὴν ἀπολαβὼν διάθεσιν κατὰ τὸν Τίμωνα βιώσεται*

ῥῆστα μεθ' ἡσυχίης
αἰεὶ ἀφροντίστως καὶ ἀκινήτως κατὰ ταὐτά,
μὴ προσέχων δειλοῖς ἡδυλόγου σοφίης.

Μετριοπάθειαν autem *ἐν τοῖς κατηναγκασμένοις* Sceptico propositum esse ut persequatur, hoc a solis recentioribus profertur; cf. Sext. Emp. Hyp. Pyrrh. I, 25; III, 235 sq. Alias formulas, quibus Sceptici summum bonum indicaverint, affert Diog. L. IX, 108. *Τινὲς δὲ καὶ τὴν ἀπάθειαν, ἄλλοι δὲ τὴν πραότητα τέλος εἰπεῖν φασὶ τοὺς Σκεπτικούς*, ubi *πραότης* est i. q. *μετριοπάθεια*, *ἀπάθεια* i. q. *ἀταραξία*, cf. Cic. Acad. II, 42, 130. *Pyrrho autem ea ne sentire quidem sapientem: quae ἀπάθεια nominatur.*

CAPUT IX.

EPICUREI.

---

1. De vita et schola Epicuri.

Diog. L. X, 1. *Ἐπίκουρος — Ἀθηναῖος, τῶν δήμων* 371
Γαργήττιος. — — τοῦτόν φασιν — — κληρουχησάντων Ἀθηναίων τὴν Σάμον ἐκεῖ τραφῆναι, ὀκτωκαιδεκαέτη δ' ἐλθεῖν εἰς Ἀθήνας, Ξενοκράτους μὲν ἐν Ἀκαδημίᾳ, Ἀριστοτέλους δ' ἐν Χαλκίδι διατρίβοντος. τελευτήσαντος δ' Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος καὶ τῶν Ἀθηναίων ἐκπεσόντων [a] *ὑπὸ Περδίκκου μετελθεῖν εἰς Κολοφῶνα πρὸς τὸν πατέρα·* 2. *χρόνον δέ τινα διατρίψαντ' αὐτόθι καὶ μαθητὰς ἀθροίσαντα πάλιν ἐπανελθεῖν εἰς Ἀθήνας ἐπὶ Ἀναξικράτους καὶ μέχρι μέν τινος κατ' ἐπιμιξίαν τοῖς ἄλλοις φιλοσοφεῖν, ἔπειτ' ἰδίᾳ πως τὴν ἀπ' αὐτοῦ κληθεῖσαν αἵρεσιν συστήσασθαι.*

a) Sc. *ἐκ τῆς Σάμου.* Diod. Sic. XVIII, 18.

Colonia Samum deducta incidit in Ol. 107, 1; v. Clinton F. H. sub anno. Inter colonos erat Neocles, Epicuri pater, Strab. XIV, p. 638. Ipse Epicurus in Samo non solum educatus, sed etiam natus esse videtur, Ol. 109, 3: quapropter fuerunt qui negarent eum fuisse legitimum civem Atheniensem; v. Diog. L. X, 4. Tempora accuratius indicat Apollodorus ap. Diog. L. X, 14. *Ἐγεννήθη δέ, φησὶν Ἀπολλόδωρος ἐν Χρονικοῖς, κατὰ τὸ τρίτον ἔτος τῆς ἐνάτης καὶ ἑκατοστῆς Ὀλυμπιάδος, ἐπὶ Σωσιγένους ἄρχοντος, μηνὸς Γαμηλιῶνος ἑβδόμῃ, ἔτεσιν ὕστερον τῆς Πλάτωνος τελευτῆς ἑπτά* (h. e. a. Chr. 341 m. Ianuario). 15. *ὑπάρχοντα δὲ αὐτὸν ἐτῶν δύο καὶ τριάκοντα ἐν Μιτυλήνῃ καὶ Λαμψάκῳ πρῶτον συστήσασθαι σχολὴν ἐπὶ ἔτη πέντε, εἶθ' οὕτως εἰς Ἀθήνας μετελθεῖν καὶ τελευτῆσαι κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς ἑβδόμης καὶ εἰκοστῆς καὶ ἑκατοστῆς Ὀλυμπιάδος ἐπὶ Πυθαράτου, ἔτη βιώσαντα δύο πρὸς τοῖς ἑβδομήκοντα.* Anaxicratis annus, quo Epicurum Athenas venisse alium auctorem secutus perhibet Diog. L. X, 2, incidit in Ol. 118, 2. Apollodorum si sequimur, duobus ille annis posterius Athenas se contulerit, Ol. 118, 4.

Cicero de Nat. Deor. I, 26. **Ista enim a vobis (sc.** 372
Epicureis) quasi dictata redduntur, quae Epicurus osci-

tans halucinatus est, quum quidem gloriaretur, ut videmus in scriptis, se magistrum habuisse nullum [a]. Quod et non praedicanti tamen facile equidem crederem, sicut mali aedificii domino glorianti se architectum non habuisse. Nihil enim olet ex Academia, nihil ex Lyceo, nihil ne e puerilibus quidem disciplinis [b]. Xenocratem audire potuit, quem virum dii immortales et sunt qui putent audivisse [c]; ipse non vult: credo plus nemini. Pamphilum quendam, Platonis auditorem, ait a se Sami auditum [d]; ibi enim adolescens habitabat cum patre et fratribus, quod in eam pater eius Neocles agripeta venerat; sed quum agellus eum non satis aleret, ut opinor, ludi magister fuit. Sed hunc Platonicum mirifice contemnit Epicurus; ita metuit ne quid unquam didicisse videatur. In Nausiphane Democriteo tenetur, quem quum a se non neget auditum, vexat tamen omnibus contumeliis [e]. Atqui si haec Democritea non audisset, quid audierat? quid enim in physicis Epicuri non a Democrito? [f]

a) Gloriabatur se annum quartum decimum vel duodecimum egisse, cum philosophari sua sponte coepisset; Diog. L. X, 2. 14. Neminem nisi se ipsum magistrum habuisse dicit ipse ap. Diog. L. X, 13. — b) Epicurum in litteris et in oratione rudiorem fuisse omnes uno ore testantur; cf. Cic. de Fin. I, 8, 26 c. nota Madvigii, Sext. Emp. adv. Math. I, 1 sqq., Aristoph. Gramm. ap. Diog. L. X, 13; quamquam de oratione humanius idem Cicero de Fin. I, 5, 15. *Oratio me istius philosophi non offendit; nam et complectitur verbis quod vult, et dicit plane quod intelligam.* De iis quae nunc exstant ab Epicuro et ab Epicureis scriptis cf. Casaub. ad Diog. L. X, 5. 13, Lobeck ad Phryn. p. 243, Sauppe Philodemi de vitiis lib. p. 4. — c) Idem narrat Diog. L. X, 13 ex Demetrio Magnesio. — d) Idem narrat Diog. L. X, 14. — e) A Nausiphane plerumque Epicuri doctrina repetitur, v. Sext. Emp. adv. Math. I, 3; Diog. L. X, 7. 14. *οἱ δέ φασιν — τὸν Κανόνα γράψαι αὐτὸν ἐκ τοῦ Ναυσιφάνους Τρίποδος, οὗ καὶ ἀκοῦσαί φασιν αὐτόν.* Qui modo Democriteus fuisse traditur, modo discipulus Pyrrhonis, cf. Diog. L. IX, 64. *Ἔφασκε γοῦν* (Nausiphanes) *γίγνεσθαι δεῖν τῆς μὲν διαθέσεως τῆς Πυρρωνείου, τῶν δὲ λόγων τῶν ἑαυτοῦ.* Nam arte atque erudi-

tione tam Pyrrhonem quam Epicurum superavit, v. Sext. Emp. adv. Math. I, 2. De contumeliis, quibus hunc vexavit Epicurus, cf. Sext. Emp. l. l. I, 4; Diog. L. X, 7. 8, ubi alia insuper scurrilis qua hic in alios philosophos invehebatur dicacitatis exempla promuntur; cf. et Cic. de Nat. D. I, 33. — f) Plut. adv. Colot. 3. *Καίτοι πολὺν χρόνον αὐτὸς ἑαυτὸν ἀνηγόρευε Δημοκρίτειον ὁ Ἐπίκουρος, ὡς ἄλλοι τε λέγουσι καὶ Λεοντεύς, εἷς τῶν ἐπ' ἄκρον Ἐπικούρου μαθητῶν, πρὸς Λυκόφρονα γράφων τιμᾶσθαί τε, φησί, τὸν Δημόκριτον ὑπ' Ἐπικούρου διὰ τὸ πρότερον ἅψασθαι τῆς ὀρθῆς γνώσεως, καὶ τὸ σύνολον τὴν πραγματείαν Δημοκρίτειον προσαγορεύεσθαι διὰ τὸ περιπεσεῖν αὐτὸν πρότερον ταῖς ἀρχαῖς περὶ φύσεως· ὁ δὲ Μητρόδωρος ἄντικρυς περὶ φιλοσοφίας εἴρηκεν, ὡς εἰ μὴ καθηγήσατο Δημόκριτος, οὐκ ἂν προῆλθεν Ἐπίκουρος ἐπὶ τὴν σοφίαν.* Cf. Diog. L. X, 2. Nihilominus Democritum detorto nomine vocabat *Ληρόκριτον*, ibid. 8.

Diog. L. X, 9. *Τῷ γὰρ ἀνδρὶ μάρτυρες ἱκανοὶ τῆς* 373
ἀνυπερβλήτου πρὸς πάντας εὐγνωμοσύνης ἥ τε πατρὶς χαλκαῖς εἰκόσι τιμήσασα, οἵ τε φίλοι τοσοῦτοι τὸ πλῆθος, ὡς μηδ' ἂν πόλεσιν ὅλαις μετρεῖσθαι δύνασθαι, οἵ τε γνώριμοι πάντες ταῖς δογματικαῖς αὐτοῦ σειρῆσι προσκατασχεθέντες. — — 10. ἥ τε πρὸς τοὺς γονέας εὐχαριστία καὶ ἡ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς εὐποιία πρός τε τοὺς οἰκέτας ἡμερότης —, καθόλου δ' ἡ πρὸς πάντας αὐτοῦ φιλανθρωπία. — καὶ χαλεπωτάτων δὲ καιρῶν κατασχόντων τηνικάδε τὴν Ἑλλάδα αὐτόθι καταβιῶναι, δὶς ἢ τρὶς τοὺς περὶ τὴν Ἰωνίαν τόπους διαδραμόντα πρὸς τοὺς φίλους, οἳ καὶ πανταχόθεν πρὸς αὐτὸν ἀφικνοῦντο καὶ συνεβίουν αὐτῷ ἐν τῷ κήπῳ.

Antecedente loco audivimus adversarios Epicuri: iam aequum videtur audire unum ex sectatoribus, cf. Cic. de Fin. II, 25, 80. *Quis quaeso illum negat et bonum virum et comem et humanum fuisse?* Constat discipulos et magistri observantissimos fuisse et arctissima amicitia coniunctos vixisse, cf. Cic. de Fin. V, 1, 3, Numen. ap. Euseb. Pr. Ev. XIV, 5, Diog. L. X, 11. *τόν τε Ἐπίκουρον μὴ ἀξιοῦν εἰς τὸ κοινὸν κατατίθεσθαι τὰς οὐσίας, καθάπερ τὸν Πυθαγόραν κοινὰ τὰ φίλων λέγοντα· ἀπιστούντων γὰρ εἶναι τὸ τοιοῦτον· εἰ δ' ἀπίστων, οὐδὲ φίλων.* Adde Plutarch. vit. Demetr. 34. Observantia magistri eo alebatur, quod excerpta quaedam doctrinae

capita memoriter ediscere solebant, Diog. L. X, 12. *ἐγύμναζε δὲ — τοὺς γνωρίμους καὶ διὰ μνήμης ἔχειν τὰ ἑαυτοῦ συγγράμματα*, cf. Cic. de Fin. II, 7; Epicur. ap. Diog. L. X, 35. 83. 85. De horto Epicuri, qui postea transiit ad eius successores, v. Zumpt Comm. Acad. Berol. a. 1842, p. 35 sqq. Ibi temperantissime vitam egisse fertur, si fides est eorum qui ei favent, Diog. L. X, 11; nam adversarii Epicureos foedissimis voluptatibus obtemperasse memorant: quae fama inde praesertim conflata esse videtur, quod etiam scorta in Epicureorum familiaritatem recipiebantur, quorum plurimis ipse magister usus erat; Diog. L. X, 7; Plut. Non posse suav. v. sec. Epic. c. 4. 16. Ex his Leontium litteris etiam innotuit; Cic. de N. D. I, 33. Ipse Epicurus principio quidem latuit, deinde eo magis eminuit, celebaturque cum ab eruditioribus tum ab imperitorum turba, cf Seneca Ep. 79, 13, Cic. de Fin. II, 14, 44. *nescio quomodo is, qui auctoritatem minimam habet maximam vim, populus cum illis* (sc. cum Epicuro eiusque defensoribus) *facit.* Discipulorum et successorum recensus habetur apud Diog. L. X, 22 sqq. Nobilissimus est Metrodorus Lampsacenus, paene alter Epicurus, ut ait Cic. de Fin. II, 28, h. e. unice dilectus ab ipso et una cum Epicuro in schola cultus, v. Diog. L. X, 23, Cic. de Fin. II, 31, 101, Seneca Ep. l. c., et de libris Metrodori Diog. L. X, 24. Qui ab aliis Epicureis editi erant libri haud magni aestimabantur; neque ipsum Epicurum et Metrodorum fere praeter suos quemquam in manus sumsisse testatur Cicero Tusc. II, 3. De Zenone, Phaedro et Philodemo, qui Ciceronis aetate floruerunt, v. infra n. 453, not., de omni Epicureorum successione Zumpt l. c. p. 109 sq.

374 **Diog. L. X, 26.** *Γέγονε δὲ πολυγραφώτατος ὁ Ἐπίκουρος, πάντας ὑπερβαλόμενος πλήθει βιβλίων· κύλινδροι γὰρ πρὸς τοὺς τριακοσίους*) εἰσί.*

Optimorum librorum tituli recensentur ib. 27 sqq. Exstant apud Diogenem Laertium tres epistolae, quibus compendium doctrinae exhibetur (epist. ad Herodotum, Diog. L. X, 35 sqq.; ad Pythoclem, 84 sqq.; has duas excerpsit Eudocia in Violeto p. 173—192 Villois.; epist. ad Menoeceum, Diog. L. X, 122 sqq.), et *κύριαι δόξαι* (Diog. L. ib. 139 sqq.), de quarum fide non est quod dubitemus. Sed non solum partes quaedam omissae esse videntur (cf. Schneider Epicur. Phys. et Meteorolog. praef. p. XV), sed inprimis etiam molestum quod plura passim Diogenes de sua lectione Epicuri inseruit similiter dicta, quae recte a ceteris distinguere

*) Cod. Monac. *τετρακοσίους*.

saepe difficillimum est; adde quod oratio plerumque lacera est et disiecta innumerisque vitiis, quorum etiam nunc multa tollenda restant, inquinata. — Inter ceteras epistolas, quae sub nomine Epicuri ferebantur, nonnullae erant quae ab ipsis Epicureis pro suppositiciis habebantur, maxime eae quibus ad mores magistri notandos adversarii uterentur.

2. De philosophia in genere eiusque partibus.

Sext. Empir. adv. Math. XI, 169. **Ἐπίκουρος —** 375
ἔλεγε τὴν φιλοσοφίαν ἐνέργειαν εἶναι λόγοις καὶ διαλογισμοῖς τὸν εὐδαίμονα βίον περιποιοῦσαν.

Contemnebantur ab eo quaecunque non spectarent ad vitam agendam, etiam artes liberales, historia, mathematica, v. Sext. Emp. adv. Math. I, 1, Athen. XIII, p. 588 A. C c. not. Schweighaeuseri, Plutarch. Non posse suav. v. sec. Epic. 12. Solis physicis studendum esse, videlicet ut animus metu solveretur, v. Epic. κυρ. δοξ. ια' ap. Diog. L. X, 142. *Εἰ μηθέν*, inquit, *ἡμᾶς αἱ περὶ τῶν μετεώρων ὑποψίαι ἠνώχλουν καὶ αἱ περὶ θανάτου μή ποτε πρὸς ἡμᾶς ᾖσαν, ἔτι τε ἐτολμῶμεν* (vulgo *ἡμᾶς, εἴ τι ἔτι τετόλμηκα*) *νοεῖν τοὺς ὅρους τῶν ἀλγηδόνων καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν, οὐκ ἂν προσεδεόμεθα φυσιολογίας.* Ap. Diog. L. X, 85. *πρῶτον μὲν οὖν μὴ ἄλλο τι τέλος ἐκ τῆς περὶ μετεώρων γνώσεως — νομίζειν δεῖ εἶναι ἤπερ ἀταραξίαν καὶ πίστιν βέβαιον, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν.* Cic. de Fin. I, 19, 63. *In physicis plurimum posuit. Ea scientia et verborum vis et natura orationis et consequentium repugnantiumve ratio potest perspici; omnium autem rerum natura cognita levamur superstitione, liberamur mortis metu, non conturbamur ignoratione rerum, e qua ipsa horribiles existunt saepe formidines; denique etiam morati melius erimus, quum didicerimus quid natura desideret.*

Seneca Epist. 89, 9. Epicurei duas partes philoso- 376
phiae putaverunt esse, naturalem atque moralem; rationalem removerunt. Deinde quum ipsis rebus cogerentur ambigua secernere, falsa sub specie veri latentia coarguere, ipsi quoque locum, quem de iudicio et regula appellant, alio nomine rationalem induxerunt; sed eum accessionem esse naturalis partis existimant. Diog. L. X, 30. Διαιρεῖται (sc. ἡ φιλοσοφία) τοίνυν εἰς τρία, τό

τε κανονικὸν καὶ φυσικὸν καὶ ἠθικόν. — εἰώθασι μέντοι τὸ κανονικὸν ὁμοῦ τῷ φυσικῷ συντάττειν.

Cf. Sext. Emp. adv. Math. VII, 14. 15. Tripartita igitur divisio etiam apud Epicureos invenitur, sed subiiciebatur canonica physicae nihilque erat nisi accessio physicae.

3. Canonica.

377 **Cic. de Fin. I, 19, 64. Quidquid animo cernimus, id omne oritur a sensibus; qui si omnes veri erunt, ut Epicuri ratio docet, tum denique poterit aliquid cognosci et percipi. Quos qui tollunt et nihil percipi posse dicunt, ii remotis sensibus ne id ipsum quidem expedire possunt, quod disserunt. Praeterea sublata cognitione et scientia tollitur omnis ratio et vitae degendae et rerum gerendarum.**

Epicur. ap. Diog. L. X, 146. *Εἰ μάχῃ πάσαις ταῖς αἰσθήσεσιν, οὐχ ἕξεις οὐδ' ἃς ἂν αὐτῶν φῇς διεψεῦσθαι πρός τι ποιούμενος τὴν ἀναγωγὴν κρίνῃς.* Cf. Lucret. IV, 471 sqq. Sensibus percipiuntur res ut sunt praesentes atque naturaliter efficaces, Sext. Emp. adv. Math. VII, 210. *Αἰσθήσεως δὲ ἴδιον ὑπῆρχε τοῦ παρόντος μόνον καὶ κινοῦντος αὐτὴν ἀντιλαμβάνεσθαι* Ib. VIII, 9. *τήν τε αἴσθησιν ἀναληπτικὴν οὖσαν τῶν ὑποπιπτόντων αὐτῇ, καὶ μήτε ἀφαιροῦσάν τι μήτε προστιθεῖσαν μήτε μετατιθεῖσαν τῷ ἄλογον εἶναι, διὰ παντός τε ἀληθεύειν, καὶ οὕτω τὸ ὂν λαμβάνειν ὡς εἶχε φύσεως αὐτὸ ἐκεῖνο.* Quapropter omnem sensuum perceptionem vocabat *ἐνάργειαν* h. e. evidentiam, Sext. Emp. adv. Math. VII, 203. 216, Epicur. ap. Diog. L. X, 52, atque ipsis etiam insanorum imaginationibus et visis insomnibus verum subesse statuebat, v. ap. Diog. L. X, 32. *τά τε τῶν μαινομένων φαντάσματα καὶ τὰ κατ' ὄναρ ἀληθῆ· κινεῖ γάρ· τὸ δὲ μὴ ὂν οὐ κινεῖ*, cf. Sext. Emp. l. c. VIII, 63 sqq. At enimvero diligenter cavendum esse, ne affectiones sensuum confundantur cum iis quae opinando a nobismet ipsis adiiciuntur, Epicur. ap. Diog. L. X, 147. *Εἴ τιν' ἐκβαλεῖς ἁπλῶς αἴσθησιν καὶ μὴ διαιρήσεις τὸ δοξαζόμενον κατὰ τὸ προσμένον* (cf. Diog. L. X, 34. 38) *καὶ τὸ παρὸν ἤδη κατὰ τὴν αἴσθησιν καὶ τὰ πάθη καὶ πᾶσαν φανταστικὴν ἐπιβολὴν τῆς διανοίας, συνταράξεις καὶ τὰς λοιπὰς αἰσθήσεις τῇ ματαίᾳ δόξῃ, ὥστε τὸ κριτήριον ἅπαν ἐκβαλεῖς.* Cf. Sext. Emp. adv. Math. VII, 203—216, VIII, 9. 63. 185; Plut. adv. Colot. 4—6, alii.

Diog. L. X, 31. Ἐν τοίνυν τῷ Κανόνι λέγων ἐστὶν 378
ὁ Ἐπίκουρος κριτήρια τῆς ἀληθείας εἶναι τὰς αἰσθήσεις καὶ προλήψεις καὶ τὰ πάθη [οἱ δ' Ἐπικούρειοι καὶ τὰς φανταστικὰς ἐπιβολὰς τῆς διανοίας. λέγει δὲ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἡρόδοτον ἐπιτομῇ [a] καὶ ἐν ταῖς κυρίαις δόξαις.] Πᾶσα γάρ, φησίν, αἴσθησις ἄλογός ἐστι καὶ μνήμης οὐδεμιᾶς δεκτική· οὔτε γὰρ ὑφ' αὑτῆς οὔθ' ὑφ' ἑτέρου κινηθεῖσα δύναταί τι προσθεῖναι ἢ ἀφελεῖν, οὐδ' ἔστι τὸ δυνάμενον αὐτὰς διελέγξαι· 32. οὔτε γὰρ ἡ ὁμοιογενὴς αἴσθησις τὴν ὁμοιογενῆ διὰ τὴν ἰσοσθένειαν· οὔθ' ἡ ἀνομοιογενὴς τὴν ἀνομοιογενῆ, οὐ γὰρ τῶν αὐτῶν εἰσὶ κριτικαί· οὔθ' ἡ ἑτέρα τὴν ἑτέραν, πάσαις γὰρ προσέχομεν *)· οὔτε μὴν λόγος, πᾶς γὰρ λόγος ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων ἤρτηται.

a) Tractantur similia in epist. ad Herodotum, Diog. L. X, 50. 51, et in κυρ. δοξ. ib. 147; sed ipse locus ex Canone sumtus videtur. Unde patet ea quae uncinis inclusimus veluti curis secundis adiecta esse.

De affectibus cf. Diog. L. X, 34. *Πάθη δὲ λέγουσιν εἶναι δύο, ἡδονὴν καὶ ἀλγηδόνα, ἱστάμενα περὶ πᾶν ζῷον.* *Προλήψει* tantum tribuebat, ut sine ea nec intelligi quidquam nec quaeri nec disputari posse diceret, teste Cic. N. D. I, 16, cf. Sext. Emp. adv. Math. XI, 21, Diog. L. X, 33. *τὴν δὲ πρόληψιν λέγουσιν οἱονεὶ κατάληψιν ἢ δόξαν ὀρθὴν ἢ ἔννοιαν ἢ καθολικὴν νόησιν ἐναποκειμένην, τουτέστι μνήμην τοῦ πολλάκις ἔξωθεν φανέντος, οἷον τὸ Τοιοῦτόν ἐστιν ἄνθρωπος· ἅμα γὰρ τῷ ῥηθῆναι Ἄνθρωπος εὐθὺς κατὰ πρόληψιν καὶ ὁ τύπος αὐτοῦ νοεῖται προηγουμένων τῶν αἰσθήσεων· παντὶ οὖν ὀνόματι τὸ πρώτως ὑποτεταγμένον ἐναργές ἐστι. — — οὐδ' ἂν ὠνομάσαμέν τι μὴ πρότερον αὐτοῦ κατὰ πρόληψιν τὸν τύπον μαθόντες.* Est igitur *πρόληψις* generalis aliqua comprehensio, unde proficiscimur in loquendo: de cuius originibus v. Epicurus ap. Diog. L. X, 32. *καὶ γὰρ αἱ ἐπίνοιαι πᾶσαι ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων γεγόνασι κατά τε περίπτωσιν καὶ ἀναλογίαν καὶ ὁμοιότητα καὶ σύνθεσιν, συμβαλλομένου τι καὶ τοῦ λογισμοῦ.* Secundum Ciceronem de Nat. D. I, 16. 17 Epicurus *προλήψεις* dixerit *insitas vel potius innatas cognitiones:* quae tamen interpretatio falsa est, cum ipse

*) *οὔθ' ἡ ἑτέρα — προσέχομεν* ante Meibomium legebantur post *ἤρτηται.*

Epicurus nostro loco etiam omnem *λόγον* e sensibus pendere dicat, ut idem cadere videatur etiam in *λογισμόν*, cf. Diog. L. X, 32. Idem in causa est cur omnis *πρόληψις* vera esse debeat, quippe ex sensibus nata. *Φανταστικαὶ* quae nostro loco dicuntur *ἐπιβολαὶ τῆς διανοίας* et ipsae *προλήψεις* esse videntur, neque diversae ab imaginationibus per insaniam somniumve perceptis; v. Diog. L. X, 50. 51. 147; Cic. ad Famil. XV, 16; Lucret. de Nat. Rer. IV, 758—776.

379 **Diog. L. X, 34.** *Τὴν δὲ δόξαν καὶ ὑπόληψιν λέγουσιν. ἀληθῆ τέ φασι καὶ ψευδῆ τυγχάνειν· ἂν μὲν γὰρ ἐπιμαρτυρῆται ἢ μὴ ἀντιμαρτυρῆται, ἀληθῆ εἶναι· ἐὰν δὲ μὴ ἐπιμαρτυρῆται ἢ ἀντιμαρτυρῆται, ψευδῆ τυγχάνειν.*

Eadem Epicurus ap. Diog. L. X, 51. Contra Sext. Emp. adv. Math. VII, 211. *Οὐκοῦν τῶν δοξῶν κατὰ τὸν Ἐπίκουρον αἱ μὲν ἀληθεῖς εἰσίν, αἱ δὲ ψευδεῖς. ἀληθεῖς μὲν αἵ τε ἐπιμαρτυρούμεναι καὶ οὐκ ἀντιμαρτυρούμεναι πρὸς τῆς ἐναργείας· ψευδεῖς δὲ αἵ τε ἀντιμαρτυρούμεναι καὶ οὐκ ἐπιμαρτυρούμεναι πρὸς τῆς ἐναργείας.* Speciosa mutatio, quae tamen parum congruit ad indolem doctrinae Epicureae. Etenim quam Epicurus *δόξαν* nominabat, ea est coniectura ex notis de ignotis facta; Epic. ap. Diog. L. X, 32. *καὶ περὶ τῶν ἀδήλων ἀπὸ τῶν φαινομένων χρὴ σημειοῦσθαι.* Ignotum autem bifariam dicitur, aut quod natura sua haud notum est, aut quod potest in futuro notum fieri; Epic. ap. Diog. L. X, 38. *ὅπως ἂν καὶ τὸ προσμένον καὶ τὸ ἄδηλον ἔχωμεν οἷς σημειωσόμεθα.* Cf. ib. 34. Prioris generis sunt atomi, quae habent veritatem, sed talem quae sensibus non percipiatur; quocirca eam opinionem veram esse dicebat, quae nulla sensuum perceptione redargueretur. Opinionis autem errores ita explicabat, ut eam concursum binorum motuum, qui intrinsecus et qui extrinsecus ferrentur, eumque non continuum esse contenderet, v. Diog. L. X, 50. *τὸ δὲ ψεῦδος καὶ τὸ διημαρτημένον ἐν τῷ προσδοξαζομένῳ ἀεί ἐστι κατὰ τὴν κίνησιν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, συνημμένην τῇ φανταστικῇ ἐπιβολῇ, διάλειψιν*) δὲ ἔχουσαν καθ' ἣν τὸ ψεῦδος γίγνεται.* Cf. ib. 51. *τὸ δὲ διημαρτημένον οὐκ ἂν ὑπῆρχεν, εἰ μὴ ἐλαμβάνομεν καὶ ἄλλην τινὰ κίνησιν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, συνημμένην μὲν διάλειψιν δ' ἔχουσαν. κατὰ δὲ ταύτην τὴν συνημμένην τῇ φανταστικῇ ἐπιβολῇ, διάλειψιν δ' ἔχουσαν ἐὰν μὲν μὴ ἐπιμαρτυρηθῇ ἢ ἀντιμαρτυρηθῇ τὸ ψεῦδος γίγνεται· ἐὰν δ' ἐπιμαρτυρηθῇ ἢ μὴ ἀντιμαρτυρηθῇ, ἀληθές.*

---

*) Plerumque editur *διάληψιν* itemque §. 51.

Diog. L. X, 31. *Τὴν διαλεκτικὴν ὡς παρέλκουσαν ἀποδοκιμάζουσιν· ἀρκεῖν γὰρ τοὺς φυσικοὺς χωρεῖν κατὰ τοὺς τῶν πραγμάτων φθόγγους.* 380

His tollitur omnis de notionibus quaestio ad certam rationem artemque instituenda. Cf. Cic. de Fin. I, 7: *Iam in altera philosophiae parte, quae est quaerendi ac disserendi, quae λογικὴ dicitur, iste vester* (sc. *Epicurus*) *plane, ut mihi quidem videtur, inermis ac nudus est. Tollit definitiones; nihil de dividendo ac partiendo docet; non quo modo efficiatur concludaturque ratio tradit, non qua via captiosa solvantur, ambigua distinguantur ostendit; iudicia rerum in sensibus ponit* etc. Cic. Ac. pr. II, 30; de Nat. D. I, 25. *Οἱ τῶν πραγμάτων φθόγγοι* significant orationem non a regulis logicis, sed a natura factam, quae pro norma habet id quod res ipsae sensusque testes dictitant. Simili significatione *φωναὶ* ab Epicuro dicuntur ap. Diog. L. X, 36, itemque *φθόγγοι* ib. 37. *πρῶτον μὲν οὖν τὰ ὑποτεταγμένα τοῖς φθόγγοις δεῖ διειληφέναι, ὅπως ἂν τὰ δοξαζόμενα ἢ ζητούμενα ἢ ἀπορούμενα ἔχωμεν εἰς ταῦτ' ἀνάγοντες ἐπικρίνειν καὶ μὴ ἄκριτα πάντα ἡμῖν εἰς ἄπειρον ἀποδεικνύωσιν ἢ κενοὺς φθόγγους ἔχωμεν.* 38. *ἀνάγκη γὰρ τὸ πρῶτον ἐννόημα καθ' ἕκαστον φθόγγον βλέπεσθαι καὶ μηθὲν ἀποδείξεως προσδεῖσθαι.*

4. Physica.

Cicero de Fin. I, 6. In physicis, quibus maxime glo- 381
riatur, — totus est alienus (sc. Epicurus). Democritia dicit, perpauca mutans, sed ita ut ea quae corrigere vult mihi quidem depravare videatur. Ille atomos quas appellat i. e. corpora individua propter soliditatem censet in infinito inani, in quo nihil nec summum nec infimum nec medium nec ultimum nec extremum sit, ita ferri ut concursionibus inter se cohaerescant, ex quo efficiantur ea quae sint quaeque cernantur omnia, eumque motum atomorum nullo a principio, sed ex aeterno tempore intelligi convenire. Epicurus autem in quibus sequitur Democritum non fere labitur; — — sed — illae sunt propriae ruinae. Censet enim eadem illa individua et solida corpora ferri suo deorsum pondere ad lineam: hunc naturalem esse omnium corporum motum. Deinde

ibidem homo acutus, quum illud occurreret, si omnia deorsum e regione ferrentur et ut dixi ad lineam, numquam fore ut atomus altera alteram posset attingere, itaque attulit rem commenticiam: declinare dixit atomum perpaullum, quo nihil posset fieri minus: ita effici complexiones et copulationes et adhaesiones atomorum inter se, ex quo efficeretur mundus omnesque partes mundi quaeque in eo essent. De Nat. D. I, 25. Epicurus quum videret, si atomi ferrentur in locum inferiorem suopte pondere, nihil fore in nostra potestate, quod esset earum motus certus et necessarius, invenit quo modo necessitatem effugeret, quod videlicet Democritum fugerat: ait atomum, quum pondere et gravitate directo deorsum feratur, declinare paullulum.

Physicam Epicuri in potissimis cum Democritea (cf. n. 79 sq.) congruere patet et ex testimoniis omnium et ex ipsis Epicuri verbis. Neque in argumentis fere quidquam adiectum est. Proficiscitur inde quod nihil fieri possit ex nihilo neque quidquam interire possit, cf. Epicur. ap. Diog. L. X, 38 sq. Deinde nihil nisi corpora esse pronuntiat, ib. 39. *Τὸ πᾶν ἐστὶ σῶμα· τὰ μὲν γὰρ σώματα ὡς ἔστιν αὐτὴ ἡ αἴσθησις ἐπὶ πάντων μαρτυρεῖ, καθ' ἣν ἀναγκαῖον τὸ ἄδηλον τῷ λογισμῷ τεκμαίρεσθαι.* Corpora negat in infinitum dividua esse; quandoquidem si essent, omnia in id quod non est dissiparentur; ib. 56. Atomi immutabiles sunt, quia mutabili necesse est subsit stabile aliquid; estque iis tribuendum pondus, magnitudo, figura, non tamen qualitas, quia haec immutatur; ib. 54. 55. Atomos minimas esse ex eo colligitur, quod oculos omnium fugiunt; ib. 44. Necesse est infinitum esse; ib. 41. *ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ πᾶν τὸ ἄπειρόν ἐστι· τὸ γὰρ πεπερασμένον ἄκρον ἔχει· τὸ δὲ ἄκρον παρ' ἕτερόν τι θεωρεῖται.* Inde sequitur infinitam atomorum multitudinem esse; quae si non esset, atomi per infinitum inane dispersae evanescerent; ib. 42. Inane esse ex eo efficitur, quod est motus et necesse est aliquid esse, quo atomi separentur; ib. 42. 44. Inane autem infinitum esse convenit, ut atomi multitudine infinitae habeant quo contineantur; ib. 42. — De reliquis ea expromere iuvat, quibus discrepabat a Democrito. Atomos, dum deorsum ferrentur, a recta linea paullulum declinare, hoc ex duabus rationibus argumentabatur, de quibus v. Cic. l. l. Prior non attingitur in iis quae supersunt Epicuri scriptis, sed cf. Lucret. de Rer. Nat. II,

216 sqq.; altera longe gravior est, quia ethicae simul stabiliendae inservit. Quo pertinet quod et libertati et casui contra eos suffragabatur, qui omnia necessaria esse statuebant; Epicur. ap. Diog. L. X, 133. 134. *Ἐπεὶ κρεῖττον ἦν τῷ περὶ θεῶν μύθῳ κατακολουθεῖν ἢ τῇ τῶν φυσικῶν εἱμαρμένῃ δουλεύειν· ὁ μὲν γὰρ ἐλπίδα παραιτήσεως ὑπογράφει θεῶν διὰ τιμῆς, ἡ δὲ ἀπαραίτητον ἔχει τὴν ἀνάγκην.* His studet firmare conscientiam sapientis, si quis fuerit de suprema necessitatis potentia anxius; nimirum casus parum in sapientem valet; v. n. 388.

Epicur. ap. Diog. L. X, 88. *Κόσμος ἐστὶ περιοχή τις* 382
*οὐρανοῦ ἄστρα τε καὶ γῆν καὶ πάντα τὰ φαινόμενα περιέχουσα, ἀποτομὴν ἔχουσα ἀπὸ τοῦ ἀπείρου καὶ καταλήγουσα ἐν πέρατι ἢ ἀραιῷ ἢ πυκνῷ, ἢ ἐν περιαγομένῳ ἢ ἐν στάσιν ἔχοντι, καὶ στρογγύλην ἢ τρίγωνον ἢ οἵαν δή ποτε περιγραφήν (πανταχῶς γὰρ ἐνδέχεται· τῶν γὰρ φαινομένων οὐδὲν ἀντιμαρτυρεῖ τῷδε τῷ κόσμῳ, ἐν ᾧ λῆγον οὐκ ἔστι καταλαβεῖν), καὶ οὗ λυομένου πάντα τὰ ἐν αὐτῷ σύγχυσιν λήψεται *). 89. Ὅτι δὲ καὶ τοιοῦτοι κόσμοι εἰσὶν ἄπειροι τὸ πλῆθος, ἔστι καταλαβεῖν· καὶ ὅτι ὁ τοιοῦτος δύναται κόσμος γίγνεσθαι καὶ ἐν κόσμῳ καὶ μετακοσμίῳ (ὃ λέγομεν μεταξὺ κόσμων διάστημα), ἐν πολυκένῳ τόπῳ.*

Cf. ib. 45. 74. Omnis mundi compositio casu conflata est, ut et multiplices et diversissimi generis esse possint; idemque convenit in mundi partes cadere. In universum hoc sequitur Epicurus, unumquodque phaenomenon a diversis causis repeti posse, ideoque eos vituperat qui ea phaenomena, quae certo decursu facto revertantur, ex eadem protinus lege et quasi fatali quadam necessitate identidem fieri censeant. Exemplo sint quae disserit de sole, ap. Diog. L. X, 93. *Τροπὰς ἡλίου καὶ σελήνης ἐνδέχεται μὲν γίγνεσθαι κατὰ λόξωσιν οὐρανοῦ, οὕτω τοῖς χρόνοις κατηναγκασμένου· ὁμοίως δὲ καὶ κατ' ἀέρος ἀντέξωσιν, ἢ καὶ ὕλης ἀεὶ ἐπιτηδείας τῆς μὲν ἐχομένης ἐμπιπραμένης* (cf. Schneider l. l. p. 110), *τῆς δὲ καταλιπούσης* **), *ἢ καὶ ἐξ ἀρχῆς τοιαύτην δίνην κατειληθῆναι* ***) *τοῖς*

---

*) *καὶ οὗ λυομ. — λήψεται* vulgo legebantur post *ἢ πυκνῷ*. Secuti sumus Schneiderum, quem vide l. l. p. 102. — **) Schneider malit *ἐπιλιπούσης*. — ***) Hoc verbum deest in codd. Venet. Frob. et ap. Eudoc.; adiecit Steph. sec., praeeunte Sambuco; vers. Ambros. legisse videtur *καταναμηθῆναι* vel simile.

ἄστροις τούτοις, ὥσθ' οἷόν θ' ἕλικα*) κινεῖσθαι. Πάντα γὰρ τὰ τοιαῦτα καὶ τὰ τούτοις συγγενῆ οὐθὲν τῶν ἐναργημάτων διαφωνεῖ, ἐάν τις ἀεὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων μερῶν, ἐχόμενος τοῦ δυνατοῦ, εἰς τὸ σύμφωνον τοῖς φαινομένοις ἕκαστον τούτων δύνηται ἀνάγειν**), μὴ φοβούμενος τὰς ἀνδραποδώδεις τῶν ἀστρολόγων τεχνιτείας. Cf. §. 94 sqq. — De motibus siderum ib. 113. τὸ δὲ μίαν αἰτίαν τούτων ἀποδιδόναι, πλεοναχῶς τῶν φαινομένων ἐκκαλουμένων, μανικὸν καὶ οὐ καθηκόντως πραττόμενον ὑπὸ τῶν τὴν ματαίαν ἀστρολογίαν ἐξηλωκότων καὶ εἰς τὸ κενὸν αἰτίας τινῶν ἀποδιδόντων, ὅταν τὴν θείαν φύσιν μηδαμῇ λειτουργιῶν ἀπολύωσι. — De natura ad divinam causam revocanda cf. n. 381, not.

383 **Epicur. ap. Diog. L. X, 91.** Τὸ δὲ μέγεθος τοῦ ἡλίου τε καὶ τῶν λοιπῶν ἄστρων κατὰ μὲν τὸ***) πρὸς ἡμᾶς [a] τηλικοῦτόν ἐστιν ἡλίκον †) φαίνεται. — κατὰ δὲ τὸ κατ' αὐτὸ ἤτοι μεῖζον τοῦ ὁρωμένου ἢ ἔλαττον μικρῷ ἢ τηλικοῦτον ἡλίκον ὁρᾶται· οὕτω γὰρ καὶ τὰ παρ' ἡμῖν πυρὰ ἐξ ἀποστήματος θεωρούμενα κατὰ τὴν αἴσθησιν θεωρεῖται.

a) Ambrosius: quantum ipsi sapimus. Potius: quantum ad nos attinet. Nobis enim verum est quodcunque cadit sub nostros sensus; neque aliud quidquam curandum est praeter id quo sensus nostri afficiuntur; v. n. 388, not. ὁ θάνατος οὐθὲν πρὸς ἡμᾶς.

Omisimus quae aliunde a Diogene adiiciuntur: Τοῦτο καὶ ἐν τῇ ἐνδεκάτῃ περὶ φύσεως· Εἰ γάρ, φησί, τὸ μέγεθος διὰ τὸ διάστημα ἀποβεβλήκει, πολλῷ ἂν μᾶλλον τὴν χρόαν· ἄλλο γὰρ τούτῳ συμμετρότερον διάστημα οὐθέν ἐστι, h. e. eadem solis distantia in causa est, ut et magnitudo eius et color talis qualis est nobis appareat. Priores interpretes, quum non viderent extrema verba ad eandem Diogenis interpolationem pertinere, variis modis operam in iis perdiderunt: tu confer Lucretium V, 566 sqq., Plutarch. Pl. Ph. II, 21, all. — Sed poterit ex hoc exemplo existimari quanto opere id egerit Epicurus, ut discipulis naturae vires inopes esse et parum ad hominem valere persuaderet.

---

*) Froben. et Eudocia οἷόν τε ἐν σοι κατακινεῖσθαι. Cod. Arund. εὔσοικα, Venett. ἔνσικα. Steph. sec., praeeunte Sambuco, οἷόν τε ἕλικα κινεῖσθαι. Schneider coni. ἕλικι. — **) Vulgo ἀπάγειν. Corr. Schneider. — ***) Vulg. μέντοι. Corr. Schneider. — †) Frob. et Steph. ἡλίκον ὁποῖον. ὁποῖον om. cod. Florent. Venett. et Arundel.

Epicurus ap. Diog. L. X, 63. *Μετὰ δὲ ταῦτα δεῖ* 384
συνορᾶν περὶ τῆς ψυχῆς), ἀναφέροντ' ἐπὶ τὰς αἰσθήσεις καὶ τὰ πάθη· οὕτω γὰρ ἡ βεβαιοτάτη πίστις ἔσται ὅτι ἡ ψυχὴ σῶμά ἐστι λεπτομερές, παρ' ὅλον τὸ ἄθροισμα παρεσπαρμένον, προσεμφερέστατον δὲ πνεύματι θερμοῦ τινὰ κρᾶσιν ἔχοντι, καὶ πῇ μὲν τούτῳ προσεμφερὲς πῇ δ' ἐκείνῳ**). Ἔστι δὲ τὸ μέρος πολλὴν παραλλαγὴν εἰληφὸς τῇ λεπτομερείᾳ καὶ αὐτῶν τούτων, συμπαθὲς δὲ τούτῳ μᾶλλον ἢ***) τῷ λοιπῷ ἀθροίσματι. τοῦτο δὲ πᾶν αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς δηλοῦσι †) καὶ τὰ πάθη καὶ αἱ εὐκινησίαι καὶ αἱ διανοήσεις καὶ ὧν στερούμενοι θνήσκομεν. καὶ μὴν καὶ ὅτι ἔχει ἡ ψυχὴ τῆς αἰσθήσεως τὴν πλείστην αἰτίαν δεῖ κατέχειν.* **64.** *οὐ μὴν εἰλήφει ἂν ταύτην, εἰ μὴ ὑπὸ τοῦ λοιποῦ ἀθροίσματος ἐστεγάζετό πως· τὸ δὲ λοιπὸν ἄθροισμα παρασκευάσαν τὴν αἰτίαν ταύτην μετείληφε καὶ αὐτὸ τοιούτου συμπτώματος παρ' ἐκείνης, οὐ μέντοι πάντων ὧν ἐκείνη κέκτηται.* **Diog. L. ib. 66.** *Ἀλλὰ μὴν καὶ τόδε λέγει* (sc. *ὁ Ἐπίκουρος*) *ἐν ἄλλοις, καὶ ἐξ ἀτόμων αὐτὴν* (sc. *τὴν ψυχὴν*) *συγκεῖσθαι λειοτάτων καὶ στρογγυλωτάτων, πολλῷ τινὶ διαφερουσῶν τῶν τοῦ πυρός· καὶ τὸ μέντοι ἄλογον αὐτῆς ἐν τῷ λοιπῷ παρεσπάρθαι ††) σώματι, τὸ δὲ λογικὸν ἐν τῷ θώρακι, ὡς δῆλον ἔκ τε τῶν φόβων καὶ τῆς χαρᾶς.* **Epicur. ib. 67.** *Καθ' ἑαυτὸ δὲ οὐκ ἔστι νοῆσαι τὸ ἀσώματον πλὴν ἐπὶ †††) τοῦ κενοῦ. τὸ δὲ κενὸν οὔτε ποιῆσαι οὔτε παθεῖν δύναται, ἀλλὰ κίνησιν μόνον δι' ἑαυτοῦ τοῖς σώμασι παρέχεται. ὥσθ' οἱ λέγοντες ἀσώματον εἶναι τὴν ψυχὴν ματαΐζουσιν· οὐθὲν γὰρ ἂν ἐδύνατο ποιεῖν οὔτε πάσχειν, εἰ ἦν τοιαύτη· νῦν δ' ἐναργῶς ἀμφότερα ταῦτα διαλαμβάνομεν*) περὶ τὴν ψυχὴν τὰ συμπτώματα* **Stob. Ecl.**

---

*) *περὶ τῆς ψυχῆς* add. Meibom. — **) Vulg. *τούτῳ.* Corr. Meibom. — ***) Vulg. *καί.* Corr. C. Fr. Hermann. — †) Vulgo *δῆλον.* Corr. Gassendi. — ††) Vulgo *ὃ τῷ λοιπῷ παρεσαθρεῖ σώματι — σώματι. θώρακι* Steph. Menag. Cetera debentur Schneidero. — †††) *ἐπὶ* add. Meibom. — *) Ante Meibom. legebatur *διαλαμβάνει.*

Phys. p. 798. Ἐπίκουρος (sc. ἀπεφήνατο τὴν ψυχὴν) κρᾶμα ἐκ τεττάρων, ἐκ ποιοῦ πυρώδους, ἐκ ποιοῦ ἀερώδους, ἐκ ποιοῦ πνευματικοῦ, ἐκ τετάρτου τινὸς ἀκατονομάστου, τοῦτο δ' ἦν αὐτῷ τὸ αἰσθητικόν· ὧν τὸ μὲν πνεῦμα κίνησιν, τὸν δὲ ἀέρα ἠρεμίαν, τὸ δὲ θερμὸν τὴν φαινομένην θερμότητα τοῦ σώματος, τὸ δ' ἀκατονόμαστον τὴν ἐν ἡμῖν ἐμποιεῖν αἴσθησιν· ἐν οὐδενὶ γὰρ τῶν ὀνομαζομένων στοιχείων εἶναι αἴσθησιν.

Easdem quas Stobaeus partes enumerat Lucretius de Rer. Nat. III, 227 sqq. Quum animae sensus pendeat ab eius cum corpore coniunctione, consentaneum est soluta hac coniunctione et ipsam interire. Epicur. ap. Diog. L. X, 65. *Καὶ μὴν καὶ διαλυομένου τοῦ ὅλου ἀθροίσματος ἡ ψυχὴ διασπείρεται καὶ οὐκέτι ἔχει τὰς αὐτὰς δυνάμεις οὐδὲ κινεῖται, ὥστ' οὐδ' αἴσθησιν κέκτηται. οὐ γὰρ οἷόν τε νοεῖν αὐτὴν αἰσθανομένην**) *μὴ ἐν τούτῳ τῷ συστήματι καὶ ταῖς κινήσεσι ταύταις χρωμένην, ὅταν τὰ στεγάζοντα καὶ περιέχοντα μὴ τοιαῦτα ᾖ ἐν οἷς νῦν οὖσα ἔχει ταύτας τὰς κινήσεις.* Cf. Sext. Emp. adv. Math. IX, 72; Lucret. III, 413 sqq. Mortem igitur non est quod perhorrescamus, quandoquidem nullus post eam existit sensus; cf. n. 388, not. Cognitionem rerum vel potius phaenomenorum a similibus causis repetebat atque Democritus, videlicet ab emanationibus simulacrorum, quae per sensuum instrumenta in animam nostram penetrarent. Epicur. ap. Diog. L. X, 46. *καὶ μὴν καὶ τύποι ὁμοιοσχήμονες τοῖς στερεμνίοις εἰσί, λεπτότησιν ἀπέχοντες μακρὰν τῶν φαινομένων· — — τούτους δὲ τοὺς τύπους εἴδωλα προσαγορεύομεν.* Ib. 48. *καὶ γὰρ ῥεῦσις ἀπὸ τῶν σωμάτων τοῦ ἐπιπολῆς* (cf. Schneider l. l. p. 62) *συνεχὴς συμβαίνει, οὐκ ἐπίδηλος αἰσθήσει διὰ τὴν ἀνταναπλήρωσιν, σώζουσα τὴν ἐπὶ τοῦ στερεμνίου θέσιν καὶ τάξιν τῶν ἀτόμων ἐπὶ πολὺν χρόνον, εἰ καὶ ἐνίοτε συγχεομένη ὑπάρχει.* In hoc adversatur Democrito, simulacra in aere nasci et per aerem ad nos manare statuenti; Diog. L. X, 49. 53. Epicurus contra infinita celeritate illa per inane ad nos penetrare censebat; ib. 47. Praeterea statuit esse sympathiam rei et animae, unde similitudinem derivat quae est inter cogitationes nostras et res cogitatas; ib. 50. 52. 53.

385 Epicurus ap. Diog. L. X, 123. Ἃ δὲ σοὶ συνεχῶς παρήγγελλον, ταῦτα καὶ πρᾶττε καὶ μελέτα, στοιχεῖα τοῦ

---

*) Ante Meibom. *αὐτὸ αἰσθανόμενον.*

καλῶς ζῆν ταῦτα διαλαμβάνων εἶναι. πρῶτον μὲν τὸν θεὸν ζῷον ἄφθαρτον καὶ μακάριον νομίζων, ὡς ἡ κοινὴ τοῦ θεοῦ νόησις ὑπεγράφη, μηθὲν μήτε τῆς ἀφθαρσίας ἀλλότριον μήτε τῆς μακαριότητος ἀνοίκειον αὐτῷ πρόσαπτε· πᾶν δὲ τὸ φυλάττειν αὐτοῦ δυνάμενον τὴν μετ' ἀφθαρσίας μακαριότητα περὶ αὐτοῦ δόξαζε. θεοὶ μὲν γάρ εἰσίν· ἐναργὴς δέ ἐστιν αὐτῶν ἡ γνῶσις [a]. οἵους δ' αὐτοὺς οἱ πολλοὶ νομίζουσιν, οὐκ εἰσίν· οὐ γὰρ φυλάττουσιν αὐτοὺς οἵους νομίζουσιν. ἀσεβὴς δ' οὐχ ὁ τοὺς τῶν πολλῶν θεοὺς ἀναιρῶν, ἀλλ' ὁ τὰς τῶν πολλῶν δόξας θεοῖς προσάπτων [b]. **124.** οὐ γὰρ προλήψεις εἰσίν, ἀλλ' ὑπολήψεις ψευδεῖς αἱ τῶν πολλῶν ὑπὲρ θεῶν ἀποφάσεις. Ap. Diog. L. X, 139. Τὸ μακάριον καὶ ἄφθαρτον οὔτ' αὐτὸ πράγματα ἔχει οὔτ' ἄλλῳ παρέχει, ὥστε οὔτ' ὀργαῖς οὔτε χάρισι συνέχεται· ἐν ἀσθενεῖ γὰρ πᾶν τὸ τοιοῦτον [c].

a) Scilicet per *πρόληψιν*, quod cernitur ex subsequentibus, cf. supra n. 378 et Krische *Forschungen* p. 48 sq. *Πρόληψις* autem semper vera est, quamquam ea non substantia innotescit, sed nonnisi phaenomenon. Videtur igitur Epicurus hoc concessisse communi de diis eorumque apud mortales apparitionibus persuasioni, ut deos revera existere et species eorum similes hominum esse poneret, v. Diog. L. X, 139. *Ἐν ἄλλοις δέ φησι τοὺς θεοὺς λόγῳ θεωρητούς, οὓς μὲν κατ' ἀριθμὸν ὑφεστῶτας, οὓς δὲ κατ' ὁμοειδίαν ἐκ τῆς συνεχοῦς ἐπιρρύσεως τῶν ὁμοίων εἰδώλων ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀποτετελεσμένων ἀνθρωποειδῶς*: h. e. (nisi locum corruptum putemus), ut aliorum certus numerus (cum dii revera sint innumeri), aliorum species humana esse videatur, cf. Cic. N. D. I, 17 sqq., Plut. de Pl. Ph. I, 7, Sext. Emp. adv. Math. IX, 25, Zeller *Philos. d. Griechen* III, p. 240. Sed docebat eos subtilissimum corpus habere, scilicet propter immortalitatem. Cic. de N. D. I, 18. 25. *Dum individuorum corporum concretionem fugit* (sc. *Epicurus*), *ne interitus et dissipatio consequatur, negat esse corpus deorum, sed tanquam corpus, nec sanguinem, sed tanquam sanguinem.* Cf. ib. c. 44. Denique infinitam, sicuti mortalium, ita etiam immortalium multitudinem esse statuebat, propter *ἰσονομίαν* h. e. ut omnia omnibus paribus pariter responderent, v. Cic. N. D. I, 19. *Ex hac igitur illud efficitur, si mortalium tanta multitudo sit, esse immortalium*

non minorem, et si quae interimant innumerabilia sint, etiam ea quae conservent infinita esse debere. — b) Propterea et fabulas poetarum et populares de diis opiniones maximopere fastidiebat, v. Diog. L. X, 81. 87. 104. 114. 116. 143, Cic. N. D. I, 16. Etiam fato ac providentiae Stoicae et divinationi adversabatur, Diog. L. X, 135; Cic. N. D. I, 20, Plut. Non posse suav. 21, adv. Colot. 27. 30, cf. supra n. 382, not. — c) Cf. Cic. de Nat. D. I, 19. *Et quaerere a nobis, Balbe, soletis quae vita deorum sit quaeque ab iis degatur aetas. Ea videlicet, qua nihil beatius, nihil omnibus bonis affluentius cogitari potest. Nihil enim agit, nullis occupationibus est implicatus, nulla opera molitur, sua sapientia et virtute gaudet; habet exploratum fore se semper tum in maximis tum in aeternis voluptatibus.* Talibus sapienti deorum timorem eximere satagebat; v. n. 381, not.; Cic. de Nat. D. I, 17. Deos in intermundiis (*μετακόσμια*, n. 382) habitare dicebat; Cic. de Div. II, 17. *Deos enim ipsos iocandi causa induxit Epicurus perlucidos et perflabiles et habitantes tanquam inter duos lucos sic inter duos mundos, propter metum ruinarum;* hoc est, ne quid aeternitati eorum officere videatur. Cf. Lucret. V, 147 sqq.

5. Ethica.

386 **Epicurus ap. Diog. L. X, 128.** *Τούτου γὰρ χάριν ἅπαντα πράττομεν, ὅπως μήτ' ἀλγῶμεν μήτε ταρβῶμεν· ὅταν δ' ἅπαξ τοῦτο περὶ ἡμᾶς γένηται, λύεται πᾶς ὁ τῆς ψυχῆς χειμών, οὐκ ἔχοντος τοῦ ζῴου βαδίζειν ὡς προσενδέον τι *) καὶ ζητεῖν ἕτερον, ᾧ τὸ τῆς ψυχῆς καὶ τὸ τοῦ σώματος ἀγαθὸν συμπληρωθήσεται. τότε γὰρ ἡδονῆς χρείαν ἔχομεν, ὅταν ἐκ τοῦ μὴ παρεῖναι τὴν ἡδονὴν ἀλγῶμεν· ὅταν δὲ μὴ ἀλγῶμεν, οὐκέτι τῆς ἡδονῆς δεόμεθα. καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἡδονὴν ἀρχὴν καὶ τέλος λέγομεν εἶναι τοῦ μακαρίως ζῆν.* **129.** *ταύτην γὰρ ἀγαθὸν πρῶτον καὶ συγγενικὸν ἔγνωμεν, καὶ ἀπὸ ταύτης καταρχόμεθα πάσης αἱρέσεως καὶ φυγῆς, καὶ ἐπὶ ταύτην καταντῶμεν ὡς κανόνι τῷ πάθει πᾶν ἀγαθὸν κρίνοντες. καὶ ἐπεὶ πρῶτον ἀγαθὸν τοῦτο καὶ σύμφυτον, διὰ τοῦτο καὶ οὐ πᾶσαν ἡδονὴν αἱρούμεθα, ἀλλ' ἔστιν ὅτε πολλὰς ἡδονὰς ὑπερ-*

---

*) Vulg. *ὡς πρὸς ἐνδέον τι.* Gassendus *πρός τι ὡς ἐνδέον.*

βαίνομεν, ὅταν πλεῖον ἡμῖν τὸ δυσχερὲς ἐκ τούτων ἕπηται· καὶ πολλὰς ἀλγηδόνας ἡδονῶν κρείττους νομίζομεν, ἐπειδὰν μείζων ἡμῖν ἡδονὴ παρακολουθῇ πολὺν χρόνον ὑπομείνασι τὰς ἀλγηδόνας. πᾶσα οὖν ἡδονὴ διὰ τὸ τῇ φύσει ἔχειν οἰκείως ἀγαθόν, οὐ πᾶσα μέντοι αἱρετή· καθάπερ καὶ ἀλγηδὼν πᾶσα κακόν, οὐ πᾶσα δὲ φευκτὴ ἀεί.

His maximam partem consentit cum Democrito et Aristippo; v. supra n. 90 et n. 214—216. *Πάθος* Epicuro iudicium est, ut Cyrenaicis; cf. n. 215. 217; Diog. L. X, 31. 34. Differt a Cyrenaicis hisce: 1) Finis Epicuro non est *ἡδονὴ μονόχρονος*, sed voluptas per totam vitam durans; v. Epicur. ap. Diog. L. X, 148. *ἡ τοῦ ὅλου βίου μακαριότης*. Propterea futurum prospicere debemus in agendo. Epicur. ap. Diog. L. X, 127. *Μνημονευτέον δ' ὡς τὸ μέλλον οὔθ' ἡμέτερον οὔτε πάντως οὐχ ἡμέτερον, ἵνα μήτε πάντως προσμένωμεν ὡς ἐσόμενον μήτ' ἀπελπίζωμεν ὡς πάντως οὐκ ἐσόμενον.* 2) Voluptas non solum in motu posita est verum etiam in statu quieto. Epicur. apud Diog. L. X, 136. *Ἡ μὲν γὰρ ἀταραξία καὶ ἀπονία καταστηματικαί εἰσιν ἡδοναί, ἡ δὲ χαρὰ καὶ εὐφροσύνη κατὰ κίνησιν ἐνεργείᾳ βλέπονται.* Cf. Diog. L. II, 87. Ita nostro quoque loco felicitatem obtinere dicit sicubi animus quietus sit, ut neque cupidine neque dolore moveatur. Quare fuerunt qui Epicurum summum bonum in vacuitate doloris posuisse dicerent; v. Cic. de Fin. II, 4. 5; Diog. L. II, 89. 3) Animi voluptas, quae oritur corpore immoto, corporis voluptate praestantior Epicuro esse videbatur. Diog. L. X, 137. *ἔτι πρὸς τοὺς Κυρηναϊκοὺς* (sc. *διαφέρεται περὶ τῆς ἡδονῆς*)· *οἱ μὲν γὰρ χείρους τὰς σωματικὰς ἀλγηδόνας τῶν ψυχικῶν· κολάζεσθαι γοῦν τοὺς ἁμαρτάνοντας σώματι· ὁ δὲ τὰς ψυχικάς· τὴν γοῦν σάρκα διὰ τὸ παρὸν μόνον χειμάζειν, τὴν δὲ ψυχὴν καὶ διὰ τὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον. οὕτως οὖν καὶ μείζονας ἡδονὰς εἶναι τὰς τῆς ψυχῆς.* Ib. 118. *κἂν στρεβλωθῇ δ' ὁ σοφός, εἶναι αὐτὸν εὐδαίμονα.* Ib. 135. *κρεῖττον εἶναι νομίζων εὐλογίστως ἀτυχεῖν ἢ ἀλογίστως εὐτυχεῖν.* Et ita ipse Epicurus moriens ad amicum scripsit: *τὴν μακαρίαν ἄγοντες καὶ ἅμα τελευταίαν ἡμέραν τοῦ βίου ἐγράφομεν ὑμῖν ταυτί. στραγγουρία τε παρηκολουθήκει καὶ δυσεντερικὰ πάθη ὑπερβολὴν οὐκ ἀπολείποντα τοῦ ἐν ἑαυτοῖς μεγέθους. ἀντιπαρετάττετο δὲ πᾶσι τούτοις τὸ κατὰ ψυχὴν χαῖρον ἐπὶ τῇ τῶν γεγονότων ἡμῖν διαλογισμῶν μνήμῃ.* Diog. L. X, 22, Cic. de Fin. II, 22. Quamquam in schola maxime valebat illud, quod voluptatum perceptarum recordationem vitam beatam facere aiebant, et quidem corpore perceptarum, v. Cic. ib. 32, 106 et n. 387, not.

387 **Athen. VII, p. 279 F.** *Καὶ αὐτὸς δέ που ὁ Μητρόδωρός — — φησι· „Περὶ γαστέρα γάρ, ὦ φυσιολόγε Τιμόκρατες, περὶ γαστέρα ὁ κατὰ φύσιν βαδίζων λόγος τὴν ἅπασαν ἔχει σπουδήν." Ἐπίκουρος γὰρ ἦν ὁ τούτων διδάσκαλος, ὃς καὶ βοῶν ἔλεγεν· „Ἀρχὴ καὶ ῥίζα παντὸς ἀγαθοῦ ἡ τῆς γαστρὸς ἡδονή, καὶ τὰ σοφὰ καὶ τὰ περιττὰ εἰς ταύτην ἔχει τὴν ἀναφοράν." κἀν τῷ περὶ τέλους δέ φησιν οὕτω πως· „Οὐ γὰρ ἔγωγε δύναμαι νοῆσαι τἀγαθὸν ἀφαιρῶν μὲν τὰς διὰ χυλῶν ἡδονάς, ἀφαιρῶν δὲ τὰς δι' ἀφροδισίων, ἀφαιρῶν δὲ τὰς δι' ἀκροαμάτων, ἀφαιρῶν δὲ τὰς διὰ μορφῆς κατ' ὄψιν ἡδείας κινήσεις." καὶ προελθών φησι λέγων· „Τιμητέον τὸ καλὸν καὶ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰ τοιουτότροπα, ἐὰν ἡδονὴν παρασκευάζῃ· ἐὰν δὲ μὴ παρασκευάζῃ, χαίρειν ἐατέον."*

Cf. ib. XII, p. 540 E; Cic. Tusc. III, 18; Diog. L. X, 6. Ipsa etiam animi voluptas nil est nisi recordatio vel exspectatio eorum quae corpori voluptatem praebent. Clem. Alex. Strom. II, p. 417 C. *Ὁ δὲ Ἐπίκουρος πᾶσαν χαρὰν τῆς ψυχῆς οἴεται ἐπὶ πρωτοπαθούσῃ τῇ σαρκὶ γενέσθαι. ὅ τε Μητρόδωρος ἐν τῷ Περὶ τοῦ μείζονα εἶναι τὴν παρ' ἡμᾶς αἰτίαν πρὸς εὐδαιμονίαν τῆς ἐκ τῶν πραγμάτων, Ἀγαθόν, φησί, ψυχῆς τί ἄλλο ἢ τὸ σαρκὸς εὐσταθὲς κατάστημα καὶ τὸ περὶ ταύτης πιστὸν ἔλπισμα:* quem locum ita exprimit Cic. de Fin. II, 28, 92. *Ipse enim Metrodorus, paene alter Epicurus, beatum esse describit his fere verbis: Quum corpus bene constitutum sit et sit exploratum ita futurum.* Cf. Diog. L. II, 89.

388 **Epic. ap. Diog. L. X, 142.** *Εἰ κατεπυκνοῦτο πᾶσα ἡδονὴ καὶ χρόνῳ καὶ περὶ ὅλον*) τὸ ἄθροισμα ὑπῆρχεν ἢ τὰ κυριώτατα μέρη τῆς φύσεως* [a], *οὐκ ἄν ποτε διέφερον ἀλλήλων αἱ ἡδοναί. § Εἰ τὰ ποιητικὰ τῶν περὶ τοὺς ἀσώτους ἡδονῶν ἔλυε τοὺς φόβους τῆς διανοίας τούς τε περὶ μετεώρων καὶ θανάτου καὶ ἀλγηδόνων, ἔτι τε τὸ πέρας τῶν ἐπιθυμιῶν ἐδίδασκεν, οὐκ ἄν ποτ' εἴχομεν ὅ τι μεμψαίμεθα αὐτοῖς πανταχόθεν εἰσπληρουμένοις τῶν*

---

*) Codd. *περὶ ὁδὸν* vel *περίοδον*. Corr. Rossius.

ἡδονῶν, καὶ οὐδαμόθεν οὔτε τὸ ἀλγοῦν οὔτε τὸ λυπούμενον ἔχουσιν, ὅπερ ἐστὶ τὸ κακόν [b].

a) *Ὅλον τὸ ἄθροισμα* est tota corporis compages seu concretio, qua constat animantis natura. Cf. Diog. L. X, 63. 65. — *ἢ περὶ τὰ κυριώτατα μέρη τῆς φύσεως*, vel in praecipuis naturae partibus, videlicet, ut arbitror, in praecipuis sensibus. *Rossius.* — b) Cf. Cic. de Fin. II, 7, 21.

Enumerantur rationes propter quas *φρόνησις* inter singulas voluptates distinguere optimamque ceteris spretis eligere debeat. Nam voluptates non omnes sponte concrescunt h. e. durant non omnes, ut recordatione iis frui possimus; neque ad totum corpus omnes pertinent, verum sunt quae aliis corporis partibus iucunditatem praebeant, aliis noceant. Accedit quod voluptatibus non solvuntur ii metus, quibus coelestia et mortem horremus: qui metus physica demum solvuntur, quae causas eorum aperiat. Neque ii voluptate a nobis arceantur angores, qui sunt de futuris doloribus; neque illa de cupidinibus cohibendis edocemur. Sunt haec morali virtuti subiecta; nam docebat Epicurus sapientem felicitatem in sua potestate habere liberoque arbitrio enixe patrocinabatur, v. apud Diog. L. X, 133. *τὸ δὲ παρ' ἡμῖν ἀδέσποτον, ᾧ καὶ τὸ μεμπτὸν καὶ τὸ ἐναντίον παρακολουθεῖν πέφυκεν.* Cupidines revocandas esse ad ea sine quibus natura nostra esse non posset; quod si haec sola sequeretur sapiens, facili negotio eum vel cupidinibus satisfacere vel a doloribus sibi cavere posse. Epicurus ap. Diog. L. X, 149. *Τῶν ἐπιθυμιῶν αἱ μέν εἰσι φυσικαὶ καὶ ἀναγκαῖαι, αἱ δὲ φυσικαὶ καὶ οὐκ ἀναγκαῖαι, αἱ δὲ οὔτε φυσικαὶ οὔτε ἀναγκαῖαι, ἀλλὰ παρὰ κενὴν δόξαν γιγνόμεναι.* Quibus haec a Diogene adiiciuntur: *φυσικὰς καὶ ἀναγκαίας ἡγεῖται ὁ Ἐπίκουρος τὰς ἀλγηδόνας ἀπολυούσας, ὡς ποτὸν ἐπὶ δίψους· φυσικὰς δὲ καὶ οὐκ ἀναγκαίας τὰς ποικιλλούσας μόνον τὴν ἡδονήν, μὴ ὑπεξαιρουμένας δὲ τὸ ἄλγημα, ὡς πολυτελῆ σιτία· οὔτε δὲ φυσικὰς οὔτ' ἀναγκαίας, ὡς στεφάνους καὶ ἀνδριάντων ἀναθέσεις.* Postremum genus aspernatur sapiens, secundum admittit, sed ita ut sine iis esse possit. Epicur. ap. Diog. L. X, 130. *Καὶ τὴν αὐτάρκειαν δ' ἀγαθὸν μέγα νομίζομεν, οὐχ ἵνα πάντως τοῖς ὀλίγοις χρώμεθα, ἀλλ' ὅπως, ἐὰν μὴ ἔχωμεν τὰ πολλά, τοῖς ὀλίγοις ἀρκώμεθα, πεπεισμένοι γνησίως ὅτι ἥδιστα πολυτελείας ἀπολαύουσιν οἱ ἥκιστα ταύτης δεόμενοι.* Quare sapiens ingruente necessitate primo voluptatum genere solo contentus esse et etiam sic felicitatem sibi comparare callet; Stob. Serm. XVII, 30. *Ἔλεγε δ'* (sc. *ὁ Ἐπίκουρος*) *ἑτοίμως ἔχειν καὶ τῷ Διὶ ὑπὲρ εὐδαιμονίας διαγωνίζεσθαι μάζαν ἔχων καὶ ὕδωρ.* Cf. Epicur. ap. Diog. L. X,

130. Quae ad has voluptates necessaria sunt facile acquiruntur. Epicur. ap. Diog. L. X, 144. Ὁ τῆς φύσεως πλοῦτος καὶ ὥρισται καὶ εὐπόριστός ἐστιν, ὁ δὲ τῶν κενῶν δοξῶν εἰς ἄπειρον ἐκπίπτει, cf. Epicur. ap. Stob. Serm. XVII, 23. Ita Epicurus suos si non modice vivere, tamen posse modice vivere docebat: unde factum ut nonnullis praeceptis ipsi adversarii laudem negare non possent; Cic. Tusc. III, 20; Seneca Ep. 33; de Vit. Beat. 13. *In ea quidem ipse sententia sum, invitis hoc nostris popularibus (Stoicis) dicam, sancta Epicurum et recta praecipere et, si propius accesseris, tristia: voluptas enim illa ad parvum et exile revocatur, et quam nos virtuti legem dicimus, eam ille dicit voluptati.* Neque dolores corporis sapienti in beate vivendo officere possunt, ut quorum vis minuta sit atque fugax. Epicur. ap. Diog. L. X, 140. Οὐ χρονίζει τὸ ἀλγοῦν συνεχῶς ἐν τῇ σαρκί, ἀλλὰ τὸ μὲν ἄκρον τὸν ἐλάχιστον χρόνον πάρεστι, τὸ δὲ μόνον ὑπερτεῖνον τὸ ἡδόμενον κατὰ σάρκα οὐ πολλὰς ἡμέρας συμβαίνει· αἱ δὲ πολυχρόνιοι τῶν ἀρρωστιῶν πλεονάζον ἔχουσι τὸ ἡδόμενον ἐν τῇ σαρκὶ ἤπερ τὸ ἀλγοῦν. Ipsa mors, quod est extremum malorum, nihil tamen habet quo felicitatem sapientis turbare queat. Epicurus ap. Diog. L. X, 124 sqq. Τὸ φρικωδέστατον οὖν τῶν κακῶν ὁ θάνατος οὐθὲν πρὸς ἡμᾶς, ἐπειδήπερ ὅταν μὲν ἡμεῖς ὦμεν, ὁ θάνατος οὐ πάρεστιν, ὅταν δ' ὁ θάνατος παρῇ, τόθ' ἡμεῖς οὐκ ἐσμέν. Quae praecepta qui bene haurire scit atque in se percipere, is habet ἀταραξίαν.

389 **Epicurus ap. Diog. L. X, 140.** *Οὐκ ἔστιν ἡδέως ζῆν ἄνευ τοῦ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως, οὐδὲ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως ἄνευ τοῦ ἡδέως. ὅτῳ δὲ μὴ ὑπάρχει ζῆν φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως, οὐκ ἔστι τοῦτον ἡδέως ζῆν.*

Cf. Diog. L. X, 138. ὁ δ' Ἐπίκουρος καὶ ἀχώριστόν φησι τῆς ἡδονῆς τὴν ἀρετὴν μόνην, τὰ δ' ἄλλα χωρίζεσθαι οἷον βρωτά. Primaria virtus ei videbatur esse ἡ φρόνησις, quae philosophando comparatur, quare philosophia iisdem quibus virtus nominibus ab eo commendatur, ap. Diog. L. X, 122. Μήτε νέος τις ὢν μελλέτω φιλοσοφεῖν μήτε γέρων ὑπάρχων κοπιάτω φιλοσοφῶν· οὔτε γὰρ ἄωρος οὐδείς ἐστιν οὔτε πάρωρος πρὸς τὸ κατὰ ψυχὴν ὑγιαῖνον. ὁ δὲ λέγων ἢ μήπω τοῦ φιλοσοφεῖν ὑπάρχειν τὴν ὥραν ἢ παρεληλυθέναι ὅμοιός ἐστι τῷ λέγοντι πρὸς εὐδαιμονίαν ἢ μήπω παρεῖναι τὴν ὥραν ἢ μηκέτι εἶναι· ὥστε φιλοσοφητέον καὶ νέῳ καὶ γέροντι, τῷ μὲν ὅπως γηράσκων νεάζῃ τοῖς ἀγαθοῖς διὰ τὴν χάριν τῶν γεγονότων, τῷ δ' ὅπως νέος ἅμα καὶ παλαιὸς ᾖ διὰ τὴν ἀφοβίαν τῶν μελλόν-

των. Ib. 132. *Οὐ γὰρ πότοι καὶ κῶμοι συνείροντες, οὐδ' ἀπολαύσεις παίδων καὶ γυναικῶν, οὐδ' ἰχθύων καὶ τῶν ἄλλων ὅσα φέρει πολυτελὴς τράπεζα τὸν ἡδὺν γεννᾷ βίον, ἀλλὰ νήφων λογισμὸς καὶ τὰς αἰτίας ἐξερευνῶν πάσης αἱρέσεως καὶ φυγῆς καὶ τὰς δόξας ἐξελαύνων, ἀφ' ὧν πλεῖστος τὰς ψυχὰς καταλαμβάνει θόρυβος· τούτων δὲ πάντων ἀρχὴ καὶ τὸ μέγιστον ἀγαθὸν φρόνησις· διὸ καὶ φιλοσοφίας τὸ τιμιώτερον *) ὑπάρχει φρόνησις· ἐξ ἧς αἱ λοιπαὶ πᾶσαι πεφύκασιν ἀρεταί, διδάσκουσαι ὡς οὐκ ἔστιν ἡδέως ζῆν ἄνευ τοῦ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως, οὐδὲ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως ἄνευ τοῦ ἡδέως· συμπεφύκασι γὰρ αἱ ἀρεταὶ τῷ ζῆν ἡδέως καὶ τὸ ζῆν ἡδέως τούτων ἐστὶν ἀχώριστον.*

Epicurus ap. Diog. L. X, 148. *Ὧν ἡ σοφία παρα-* 390
σκευάζεται εἰς τὴν τοῦ ὅλου βίου μακαριότητα, πολὺ μέγιστόν ἐστιν ἡ τῆς φιλίας κτῆσις. **150.** *Τὸ τῆς φύσεως δίκαιόν ἐστι σύμβολον τοῦ συμφέροντος εἰς τὸ μὴ βλάπτειν ἀλλήλους μηδὲ βλάπτεσθαι* [a]. **151.** *Ἡ ἀδικία οὐ καθ' ἑαυτὴν κακόν, ἀλλ' ἐν τῷ κατὰ τὴν ὑποψίαν φόβῳ, εἰ μὴ λήσει τοὺς **) ὑπὲρ τῶν τοιούτων ἐφεστηκότας κολαστάς.* § *Οὐκ ἔστι τὸν λάθρα τι ποιοῦντα ὧν ***) συνέθεντο πρὸς ἀλλήλους εἰς τὸ μὴ βλάπτειν μηδὲ βλάπτεσθαι πιστεύειν ὅτι λήσει, κἂν μυριάκις ἐπὶ †) τοῦ παρόντος λανθάνῃ· μέχρι γὰρ καταστροφῆς ἄδηλον εἰ καὶ λήσει.* § *Κατὰ μὲν τὸ ††) κοινὸν πᾶσι τὸ δίκαιον τὸ αὐτό· συμφέρον γάρ τι ἦν ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους κοινωνίᾳ· κατὰ δὲ τὸ ἴδιον, χώρας καὶ ὅσων δή ποτε αἰτιῶν, οὐ πᾶσι συνέπεται τὸ αὐτὸ δίκαιον εἶναι.* **Id. ap. Stob. Serm. XLIII, 139.** *Οἱ νόμοι χάριν τῶν σοφῶν κεῖνται, οὐχ ἵνα μὴ ἀδικῶσιν, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀδικῶνται.*

a) Cf. quae sequuntur, ubi mutata sententiarum divisione ita scribendum videtur: *(λδ') Ὅσα τῶν ζῴων μὴ ἠδύνατο συνθήκας ποιεῖσθαι τὰς ὑπὲρ τοῦ μὴ βλάπτειν ἄλληλα μηδὲ βλάπτεσθαι, πρὸς ταῦτα οὐθέν ἐστιν οὐδὲ δίκαιον οὐδ' ἄδικον. (λε') Ὡσαύτως δὲ καὶ*

---

*) *τὸ* ante *τιμιώτερον* inseruit Meibom. Rossius coni. *σοφίας*; sed haec vocis *σοφίας* significatio, qua est sapientia theoretica, ab Epicuro aliena est; cf. Diog. L. X, 148. — **) *τοὺς* add. Kuehn. — ***) Malis cum Menagio *παρ' ἅ*. — †) Vulg. *ὑπό*. Corr. Meibom. — ††) *τὸ* add. Meibom.

τῶν ἐθνῶν ὅσα μὴ ἠδύνατο ἢ μὴ ἐβούλετο τὰς συνθήκας ποιεῖσθαι τὰς ὑπὲρ τοῦ μὴ βλάπτειν μηδὲ βλάπτεσθαι· οὐκ ἦν τι καθ' ἑαυτὸ δικαιοσύνη, ἀλλ' ἐν ταῖς μετ' ἀλλήλων συστροφαῖς, καθ' ὁπηλίκους δήποτ' ἀεὶ τόπους, συνθήκη τις ὑπὲρ τοῦ μὴ βλάπτειν μηδὲ βλάπτεσθαι.

His praeceptis quomodo sapiens vel de ceteris hominibus sibi cavere vel fructum et voluptatem ex eorum usu percipere possit adumbratur. De amicitia cf. Cic. de Fin. I, 20. *Ut enim virtutes, de quibus ante dictum est, sic amicitiam negant posse a voluptate discedere. Nam quum solitudo et vita sine amicis insidiarum et metus plena sit, ratio ipsa monet amicitias comparare: quibus partis confirmatur animus et a spe pariendarum voluptatum seiungi non potest.* Verum tamen etiam in ipsa amicitia per se spectata Epicurei voluptatem quaesivisse videntur. Cf. n. 373. De vita civili sic statuebat, ut munera publica fugienda potius, quam ambeunda esse praeciperet, v. Plut. adv. Colot. 31. 34. Non posse suav. v. s. Epic. 16, De latenter viv. 4, Seneca de Otio Sap. 30. *Duae maximae in hac re dissident sectae, Epicureorum et Stoicorum, sed utraque ad otium diversa via mittit. Epicurus ait: Non accedet ad rempublicam sapiens, nisi si quid intervenerit. Zenon ait: Accedet ad rempublicam, nisi si quid impedierit.*

CAPUT X.

S T O I C I.

1. Zeno eiusque schola, Cleanthes, Chrysippus.

a. De vitis et scriptis eorum.

391 **Diog. L. VII, 1.** *Ζήνων — Κιτιεὺς ἀπὸ Κύπρου, πολίσματος Ἑλληνικοῦ Φοίνικας ἐποίκους ἐσχηκότος* [a]. 2. *διήκουσε δὲ — Κράτητος· εἶτα καὶ Στίλπωνος ἀκοῦσαί φασιν αὐτὸν καὶ Ξενοκράτους ἔτη δέκα —, ἀλλὰ καὶ Πολέμωνος* [b]. 3. *Ἀνακάμπτων δὲ ἐν τῇ Ποικίλῃ Στοᾷ τῇ καὶ Πεισιανακτίῳ καλουμένῃ, ἀπὸ δὲ τῆς γραφῆς τῆς Πολυγνώτου Ποικίλῃ, διέθετο τοὺς λόγους — —. προσήεσαν δὴ πολλοὶ ἀκούοντες αὐτοῦ καὶ διὰ τοῦτο Στωϊκὸς*

ἐκλήθη*) καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ ὁμοίως, πρότερον Ζηνώνειοι καλούμενοι [c]. 6. Ἐτίμων δὴ οὖν Ἀθηναῖοι σφόδρα τὸν Ζήνωνα οὕτως ὡς καὶ τῶν τειχῶν αὐτῷ τὰς κλεῖς παρακαταθέσθαι καὶ χρυσῷ στεφάνῳ τιμῆσαι καὶ χαλκῇ εἰκόνι. 27. Ἤδη δὲ καὶ εἰς παροιμίαν σχεδὸν ἐχώρησεν. ἐλέγετο γοῦν ἐπ' αὐτῷ, Τοῦ φιλοσόφου Ζήνωνος ἐγκρατέστερος. Suidas s. v. Ζήνων. Ἤκμαζεν ἐπὶ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ ἐπὶ τῆς κ' καὶ ρ' Ὀλυμπιάδος [d].

a) Cic. de Fin. IV, 19, 56. *tuus ille Poenulus, scis enim Citieos, clientes tuos, e Phoenica profectos.* Mirum quot his temporibus Citienses, Tarsenses et ex ceteris earum regionum civitatibus oriundi in philosophia excelluerint, maxime in Stoica, cf. supra n. 12. — b) Adde Diodorum Megaricum, v. Diog. L. VII, 16. 25. Decem anni, de quibus loquitur Laertius, pertinent ad solum Xenocratem, quamquam ne sic quidem id recte habere videtur, cum Xenocratem constet iam Ol. 116 mortuum esse. In universum perhibetur viginti annos magistris impendisse, Diog. L. VII, 4, inde a vicesimo vel tricesimo aetatis anno; ib. 2. 28. Priusquam Athenas veniret et philosophiae se dederet, mercator et nauta fuisse narratur; Diog. L. VII, 2. 5. 31. — c) Scholae per quinquaginta octo annos praefuisse dicitur; Diog. L. VII, 28. Vixisse supra nonaginta annos perhibetur, v. Lucian. Macrob. 19, Suid. v. Ζήνων. — d) Apud Antigonum Gonatam plurimum valebat; Diog. L. VII, 6. 9. 13. 36; Aelian. V. H. VII, 14, all. Sed cum Antigonus Gonatas Ol. 124 demum regnare coeperit, numerus ille (κ' καὶ ρ' i. e. Ol. 120. Verisimilius Suid. v. *Σωκράτης* Zenonem floruisse memorat *ἐπὶ τῆς ρκε' Ὀλυμπιάδος*) corruptus esse videtur. Omnino temporum in vita Zenonis ratio implicatior est; v. Clint. F. H. ad a. 299. 279 et p. 368.

Scripsit non multa, maximam partem moralia. Librorum recensum habes ap. Diog. L. VII, 4. Quantum effecerit ad Stoicorum disciplinam excolendam non potest certo iudicio existimari, quum plurima eorum quae a recentioribus ad eum referuntur a sectatoribus ad ipsum translata esse videantur. Propius a Cynicis abfuisse traditur quam posteriores Stoici, qui nonnulla etiam in eius libris, quae nimium ex Cynismo olere viderentur, supprimere conabantur; Diog. L. VII, 4. 34. Omnino simplicior in docendo rudiorque in colligendo fuisse perhibetur; Diog. L. VII, 84; Seneca

---

*) Vulgo *Στωϊκοὶ ἐκλήθησαν.* cf. Suid. s. v. *Ζήνων.*

Ep. 82, 7; 83, 7. Neque dum firmam ab eo disciplinam relictam esse apparet vel ex eo quod discipuli in plures mox partes dilapsi sunt.

392 **Diog. L. VII, 36.** Μαθηταὶ δὲ Ζήνωνος πολλοὶ μέν, ἔνδοξοι δὲ Περσαῖος — Κιτιεύς [a]· — — 37. Ἀρίστων — Χῖος, ὁ τὴν ἀδιαφορίαν εἰσηγησάμενος [b]· Ἥριλλος Καρχηδόνιος, ὁ τὴν ἐπιστήμην τέλος εἰπών [c]· — — Κλεάνθης — Ἄσσιος, ὁ διαδεξάμενος τὴν σχολήν [d].

a) Hic et regem Macedoniae Antigonum Gonatam et filium eius in philosophia instituit. In doctrina nihil novasse videtur. Cf. Krische *Forschungen* p. 437 sqq. — b) Hic propriae sectae fundator exstitit, quae mox exstincta est, v. Diog. L. VII, 161, Cic. de Legg. I, 13, infra n. 463. Docebat in Cynosarge et in praeceptis magis etiam quam magister Cynicorum similis erat; ib. 160. *Ἀρίστων ὁ Χῖος — — τέλος ἔφησεν εἶναι τὸ ἀδιαφόρως ἔχοντα ζῆν πρὸς τὰ μεταξὺ ἀρετῆς καὶ κακίας, μηδ' ἡντινοῦν ἐν αὐτοῖς παραλλαγὴν ἀπολείποντα, ἀλλ' ἐπίσης ἐπὶ πάντων ἔχοντα* (cf. Cic. de Fin. II, 13; IV, 16. 25)· *εἶναι γὰρ ὅμοιον τῷ ἀγαθῷ ὑποκριτῇ τὸν σοφόν, ὃς ἄν τε Θερσίτου ἄν τε Ἀγαμέμνονος πρόσωπον ἀναλάβῃ, ἑκάτερον ὑποκρινεῖται προσηκόντως. τόν τε φυσικὸν τόπον καὶ τὸν λογικὸν ἀνῄρει, λέγων τὸν μὲν εἶναι ὑπὲρ ἡμᾶς, τὸν δ' οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς, μόνον δὲ τὸν ἠθικὸν εἶναι πρὸς ἡμᾶς.* Cf. Sext. Emp. adv. Math. VII, 12; Senec. Ep. 89, 11. *Aristo Chius non tantum supervacuas esse dixit naturalem et rationalem, sed etiam contrarias: moralem quoque, quam solum reliquerat, circumcidit.* Stob. Serm. LXXXII, 11. *Ἀρίστων ἔλεγεν ἐοικέναι τὴν διαλεκτικὴν τῷ ἐν ταῖς ὁδοῖς πηλῷ· πρὸς οὐδὲν γὰρ οὐδ' ἐκεῖνον χρήσιμον ὄντα καταβάλλειν τοὺς βαδίζοντας.* Diog. L. ib. 161. *ἀρετάς τ' οὔτε πολλὰς εἰσῆγεν, ὡς ὁ Ζήνων, οὔτε μίαν πολλοῖς ὀνόμασι καλουμένην, ὡς οἱ Μεγαρικοί, ἀλλὰ καὶ τὸ πρός τί πως ἔχειν*: quae verba, collato Plut. de Rep. Stoic. 7. *μιᾶς ἀρετῆς σχέσεις ἔλεγε τὰς ἄλλας εἶναι*, ita accipienda sunt, ac si dixerit unam eandemque virtutem diversam esse pro diversis vitae conditionibus; cf. Plut. de Virt. Mor. 2, unde discimus unam illam virtutem Aristoni audivisse *ὑγίειαν*. Cf. Krische l. c. p. 407 sq. et N. Saal de Aristonis Chii vita, scriptis et doctrina, Colon. 1832. — c) Etiam Herillus suam habuit successionem. Scientiam huic summum bonum fuisse confirmat Cic. de Fin. IV, 14; V, 25. Scientiae adiunxit finem secundarium (*ὑποτελίδα*), qui illi subiectus esset; Diog. L. VII, 165. *διαφέρειν δὲ τέλος καὶ ὑποτελίδα· τῆς μὲν γὰρ καὶ τοὺς μὴ σοφοὺς στοχάζεσθαι,*

του̃ δὲ μόνον τὸν σοφόν. Cic. de Fin. IV, 15. *Sin ea* (sc. quae extra virtutem sunt) *non negligemus neque tamen ad finem summi boni referemus, non multum ab Herilli levitate aberrabimus.* — — *Facit enim ille duo seiuncta ultima bonorum.* — d) Cf. Krische l. c. p. 416 sq., A. Meineke in Philologo I, p. 373, Diog. L. VII, 168. *Οὗτος πρῶτον ἦν πύκτης· — — ἀφικόμενος δὲ εἰς Ἀθήνας τέσσαρας ἔχων δραχμάς, καθά φασί τινες, καὶ Ζήνωνι παραβαλὼν ἐφιλοσόφησε γενναιότατα καὶ ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἔμεινε δογμάτων. διεβοήθη δ' ἐπὶ φιλοπονίᾳ, ὅς γε πένης ὢν ἄγαν ὥρμησε μισθοφορεῖν· καὶ νύκτωρ μὲν ἐν τοῖς κήποις ἤντλει, μεθ' ἡμέραν δ' ἐν τοῖς λόγοις ἐγυμνάζετο, ὅθεν καὶ φρεάντλης ἐκλήθη.* Ib. 169. *καὶ γὰρ ὁ Ζήνων αὐτὸν συνεγύμναζεν εἰς τοῦτο καὶ ἐκέλευεν ὀβολὸν φέρειν ἀποφορᾶς*: ubi *ἀποφορὰ* est merces praeceptori data, quod solitum erat apud Stoicos. Cleanthes tardioris ingenii fuisse dicitur, Diog. L. VII, 37. 170. Neque per eum Stoicorum doctrina multum profecit, licet multa scriptitaverit, v. Diog. L. VII, 174 sqq. Etiam versibus in scriptis et in scholis uti consueverat, sicut ceteri Stoici, et exstat a Cleanthe hymnus in Iovem compositus ap. Stob. Ecl. Phys. p. 30, cf. Chr. Petersen, Cleanthis Stoici h. in Iovem, Hamb. 1829, A. Meineke, fragm. Comic. Gr. I, p. IX sqq.

Diog. L. VII, 179. Χρύσιππος — Σολεὺς ἢ Ταρσεύς [a], — μαθητὴς Κλεάνθους. οὗτος πρότερον μὲν δόλιχον ἤσκει, ἔπειτα ἀκούσας Ζήνωνος [b] ἢ Κλεάνθους, ὥς Διοκλῆς καὶ οἱ πλείους, ἔτι δὲ ζῶντος ἀπέστη αὐτοῦ [c] καὶ οὐχ ὁ τυχὼν ἐγένετο κατὰ φιλοσοφίαν· ἀνὴρ εὐφυὴς καὶ ὀξύτατος ἐν παντὶ μέρει οὕτως ὥστε καὶ ἐν τοῖς πλείστοις διηνέχθη πρὸς Ζήνωνα, ἀλλὰ καὶ πρὸς Κλεάνθην, ᾧ καὶ πολλάκις ἔλεγε μόνης τῆς τῶν δογμάτων διδασκαλίας χρῄζειν, τὰς δὲ ἀποδείξεις αὐτὸν εὑρήσειν· μετενόει μέντοι ὁπότε πρὸς αὐτὸν ἀποτείνοιτο. — 180. οὕτω δ' ἐπίδοξος ἐν τοῖς διαλεκτικοῖς ἐγένετο ὥστε δοκεῖν τοὺς πλείους ὅτι εἰ παρὰ θεοῖς ἦν ἡ διαλεκτική, οὐκ ἂν ἄλλη ἦν ἢ ἡ Χρυσίππειος. 183. φασὶν ἐπ' αὐτοῦ λεχθῆναι — —, 393

εἰ μὴ γὰρ ἦν Χρύσιππος, οὐκ ἂν ἦν Στοά [d].

a) Solensis ut plurimum appellatur. Pater Tarsi habitaverat, deinde Solos se contulerat; Strab. XIV, p. 671. — b) Potuit quidem

Zeno a Chrysippo audiri, quem ad summam senectutem pervenisse modo memoravimus, sed est illud haud verisimile, quum ipse Chrysippus mortuus esse feratur Ol. 143; v. Diog. L. VII, 184, Suid. s. v. *Χρύσιππος*. — c) Recentiores etiam Academicos Arcesilam et Lacydem audivisse et ad sententias eorum scripsisse dicitur, Diog. L. VII, 183. *τέλος δὲ Ἀρκεσιλάῳ καὶ Λακύδῃ, παθά φησι Σωτίων ἐν τῷ ὀγδόῳ, παραγενομένοις ἐν Ἀκαδημίᾳ συνεφιλοσόφησε· δι' ἣν αἰτίαν καὶ κατὰ τῆς συνηθείας καὶ ὑπὲρ αὐτῆς ἐπεχείρησε, καὶ περὶ μεγεθῶν καὶ πληθῶν τῇ τῶν Ἀκαδημαϊκῶν συστάσει χρησάμενος.* Sermo est de duabus Chrysippi scriptionibus, *κατὰ τῆς συνηθείας* et *περὶ τῆς συνηθείας*, cf. Plut. de Stoic. Rep. 10, Cic. Ac. pr. II, 27. Narratur et ipse scholam in Lyceo habuisse, Diog. L. VII, 185. Stoicus Antipater scripsit *περὶ τῆς Κλεάνθους καὶ Χρυσίππου διαφορᾶς*. Plut. de St. Rep. 4. — d) Cf. Cic. Ac. pr. II, 24, Gell. N. A. VI, 2. Chrysippus erat successor Cleanthis; Suid. s. v. *Χρύσιππος*, Strab. XIII, p. 610. His veteris Stoae placita adeo excoluit et perpolivit, ut nihil fere post eum immutatum sit. Nam Diogenes Babylonius et Antipater Tarsensis (n. 428), etsi plurimum auctoritate valebant, tamen doctrinam scholae neque firmasse neque amplificasse videntur.

394 **Diog. L. VII, 180.** *Πλεονάσας δὲ τοῖς πράγμασι* (sc. *ὁ Χρύσιππος*) *τὴν λέξιν οὐ κατώρθωσε. πονικώτατός τε παρ' ὁντινοῦν γέγονεν, ὡς δῆλον ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ· τὸν ἀριθμὸν γὰρ ὑπὲρ πέντε καὶ ἑπτακόσιά ἐστιν. ἐπλήθυνε δ' αὐτὰ πολλάκις ὑπὲρ τοῦ αὐτοῦ δόγματος ἐπιχειρῶν καὶ πᾶν τὸ ὑποπεσὸν γράφων καὶ διορθούμενος πλεονάκις πλείστῃ τε τῶν μαρτυριῶν παραθέσει χρώμενος· ὥστε καὶ ἐπειδή ποτ' ἔν τινι τῶν συγγραμμάτων παρ' ὀλίγον τὴν Εὐριπίδου Μήδειαν ὅλην παρέθετο καί τις μετὰ χεῖρας εἶχε τὸ βιβλίον, πρὸς τὸν πυθόμενον τί ἄρα ἔχοι ἔφη· Χρυσίππου Μήδειαν.*

Chrysippum in eloquendo negligentiorem fuisse constat ex plurimis veterum testimoniis; v. Baguet commentatio, qua fragmenta Chrysippi colliguntur, disponuntur et illustrantur. Lovan. 1821. 4., p. 26 sqq. Prae ceteris audiendus Dionysius Hal. de Comp. Verb. p. 30, 10 Rsk. *καὶ οἱ τὴν φιλοσοφίαν ἐπαγγελλόμενοι καὶ τὰς διαλεκτικὰς ἐκφέροντες τέχνας οὕτως εἰσὶν ἄθλιοι περὶ τὴν σύνθεσιν τῶν ὀνομάτων, ὥστ' αἰδεῖσθαι καὶ λέγειν. ἀπόχρη δὲ τεκμηρίῳ χρήσασθαι τῷ λόγῳ Χρυσίππου τοῦ Στωϊκοῦ· περαιτέρω*

γὰρ οὐκ ἂν προβαίην. τούτου γὰρ οὔτ' ἄμεινον οὐδεὶς τας διαλεκτικὰς τέχνας ἠκρίβωσεν οὔτε χείρονι ἁρμονίᾳ συνταχθέντας ἐξήνεγκε λόγους τῶν ὀνόματος καὶ δόξης ἀξιωθέντων. Addo Cic. de Fin. IV, 4, 7, ubi de Cleanthe et Chrysippo: *Pungunt enim quasi aculeis interrogatiunculis angustis, quibus etiam qui adsentiuntur nihil commutantur animo et iidem abeunt qui venerant; res enim fortasse verae, certe graves, non ita tractantur ut debent, sed aliquanto minutius.* Omnino qui istis aetatibus floruerunt philosophi hoc secuti esse videntur, quod pronuntiat Seneca Ep. 100, 3. *Oratio sollicita philosophum non decet.* Chrysippus dicitur etiam Atticam dialectum temere immutasse, cf. Galen. de Differ. Puls. II, p. 579. 631 Kuehn.; Casaub. ad Athen. p. 9, et nimius fuisse in novis vocabulis philosophiae adspergendis; v. Plut. de Virt. Mor. 2; Cic. de Fin. III, 2; IV, 3; Tusc. V, 12; cf. Lobeck. ad Phrynich. p. 350. Quum priorum Stoicorum oratio adstrictior et contractior fuisse referatur, Cic. Brut. c. 31, Chrysippus abunde loquax erat; cf. ll. cc., cum quibus tamen pugnat Seneca de Benef. I, 3, suis patrocinans: *Chrysippus, — qui rei agendae causa loquitur et verbis non ultra quam ad veritatem satis est utitur.* Denique nimium sibi concessisse fertur in exemplis ex historia atque poetis promendis, unde Apollod. ap. Diog. L. VII, 181. *εἰ γάρ τις ἀφέλοι τῶν Χρυσίππου βιβλίων ὅσ' ἀλλότρια παρατέθειται, κενὸς αὐτῷ ὁ χάρτης καταλελείψεται:* de qua re multus est Galenus in libris de Hippocratis et Platonis decretis. — Scriptorum index est ap. Diog. L. VII, 189 sqq., e systematis Stoici divisionibus compositus, sed valde confusus et a fine mutilus; cf. Chr. Petersen, Philos. Chrys. Fundam. p. 321 sqq. Praeter hunc indicem quae laudantur enumerantur ap. Baguet l. l. p. 115 sqq.

b. De philosophia in genere eiusque partibus.

Plut. de Plac. Ph. I. prooem. *Οἱ — Στωϊκοὶ ἔφασαν* 395
τὴν μὲν σοφίαν εἶναι θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων ἐπιστήμην, τὴν δὲ φιλοσοφίαν ἄσκησιν τέχνης ἐπιτηδείου. ἐπιτήδειον δ' εἶναι μίαν καὶ ἀνωτάτω τὴν ἀρετήν· ἀρετὰς δὲ τὰς γενικωτάτας τρεῖς, φυσικήν, ἠθικήν, λογικήν. δι' ἣν αἰτίαν καὶ τριμερής ἐστιν ἡ φιλοσοφία· ἧς τὸ μὲν φυσικόν, τὸ δὲ ἠθικόν, τὸ δὲ λογικόν.

Τέχνην finiebant esse *σύστημα ἐκ καταλήψεων ἐμπειρίᾳ συγγεγυμνασμένων πρός τι τέλος εὔχρηστον τῶν ἐν τῷ βίῳ,* Schol. Dion. Thr. ap. Bekk. Anecd. p. 649, 31. Ipsam philosophiam stu-

dium summae virtutis, summam virtutem sapientiam, sapientiam rerum divinarum humanarumque scientiam esse dicebant, cf. Senec. Ep. 89: sapientiam quam maxime ad agendum pertinere: quapropter omnem virtutem, ut quae tota posita esset in sapientia, eadem qua philosophiam ratione partiebantur, cf. Cic. de Fin. III, 21, 72 sq. Consequens erat ut Theophrasti doctrina, qui contemplativae vitae plurimum tribueret, acriter a Chrysippo impugnaretur, ap. Plut. de Stoic. Rep. 2. *Ὅσοι δὲ ὑπολαμβάνουσι φιλοσόφοις ἐπιβάλλειν μάλιστα τὸν σχολαστικὸν βίον ἀπ' ἀρχῆς, οὗτοί μοι δοκοῦσι διαμαρτάνειν ὑπονοοῦντες διαγωγῆς τινὸς ἕνεκεν δεῖν τοῦτο ποιεῖν ἢ ἄλλου τινὸς τούτῳ παραπλησίου καὶ τὸν ὅλον βίον οὕτω πως διελκύσαι· τοῦτο δ' ἐστιν, ἂν σαφῶς θεωρηθῇ, ἡδέως· οὐ γὰρ δεῖ λανθάνειν τὴν ὑπόνοιαν αὐτῶν, πολλῶν μὲν σαφῶς τοῦτο λεγόντων, οὐκ ὀλίγων δ' ἀδηλότερον.*

396 **Diog. L. VII, 40.** *Εἰκάζουσι δὲ ζῴῳ τὴν φιλοσοφίαν, ὀστοῖς μὲν καὶ νεύροις τὸ λογικὸν προσομοιοῦντες, τοῖς δὲ σαρκωδεστέροις τὸ ἠθικόν, τῇ δὲ ψυχῇ τὸ φυσικόν. ἢ πάλιν ᾠῷ· τὰ μὲν γὰρ ἐκτὸς εἶναι τὸ λογικόν, τὰ δὲ μετὰ ταῦτα τὸ ἠθικόν, τὰ δ' ἐσωτάτω τὸ φυσικόν. ἢ ἀγρῷ παμφόρῳ· τὸν μὲν περιβεβλημένον φραγμὸν τὸ λογικόν, τὸν δὲ καρπὸν τὸ ἠθικόν, τὴν δὲ γῆν ἢ τὰ δένδρα τὸ φυσικόν. ἢ πόλει καλῶς τετειχισμένῃ καὶ κατὰ λόγον διοικουμένῃ. καὶ οὐθὲν μέρος τοῦ ἑτέρου προκεκρίσθαι* *), *καθά τινες αὐτῶν φασίν, ἀλλὰ μεμῖχθαι αὐτά· καὶ τὴν παράδοσιν μικτὴν ἐποίουν.*

Cf. Sext. Emp. adv. Math. VII, 17 sqq. *τὰ μέρη τῆς φιλοσοφίας ἀχώριστά ἐστιν ἀλλήλων*, quod etiam similitudinibus illis ex parte indicatur. Quod dicit *οὐθὲν μέρος τοῦ ἑτέρου προκεκρίσθαι* etc., hoc est nulli trium illarum philosophiae partium principatum tribuendum, neque eundem semper in tradenda philosophia partium tenorem observandum censebant, cf. Diog. L. VII, 41. Quo facit quod in similitudinibus illis ab animali et ovo ductis multum differt Sext. Emp. l. l., eum locum ethicae dans, quem Diogenes physicae, et vice versa: quae contradictio ita solvenda videtur, ut utrumque recte tradere quae acceperant credideris, sed loqui de di-

---

*) Cobet. edidit *ἀποκεκρίσθαι*, quod commendat Ritterus *Gesch. d. Philos.* III, p. 528. Tu cf. R. Schmidt Stoicor. gramm. p. 9.

versis temporibus et philosophis. Itaque quos Diogenes sequitur, ii physicam ethicae praetulisse videntur, quos Sextus Empiricus, ethicam physicae. Hoc positum est ex recentiorum iudicio, et provocat Sextus ad Posidonium: illud ex veterum Stoicorum praeceptis, quibus physica de divinis potissimum rebus esse videbatur, Sext. Emp. adv. Math. VII, 23. Ita cum primis Chrysippus ap. Plut. de Stoic. Rep. 9. *Πρῶτον μὲν οὖν δοκεῖ μοι κατὰ τὰ ὀρθῶς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων εἰρημένα τρία γένη τῶν τοῦ φιλοσόφου θεωρημάτων εἶναι, τὰ μὲν λογικά, τὰ δὲ ἠθικά, τὰ δὲ φυσικά· εἶτα τούτων δεῖν τάττεσθαι πρῶτα μὲν τὰ λογικά, δεύτερα δὲ τὰ ἠθικά, τρίτα δὲ τὰ φυσικά· τῶν δὲ φυσικῶν ἔσχατος εἶναι ὁ περὶ τῶν θεῶν λόγος*: quibus addit Plutarchus: *διὸ καὶ τελετὰς ἠγόρευσαν τὰς τούτων παραδόσεις*. Quamquam in docendo etiam a Chrysippo physicam ante ethicam explicatam esse constat, v. Diog. L. VII, 40. *Ἄλλοι δὲ πρῶτον μὲν τὸ λογικὸν τάττουσι, δεύτερον δὲ τὸ φυσικόν, καὶ τρίτον τὸ ἠθικόν· ὧν ἐστι Ζήνων ἐν τῷ περὶ λόγου καὶ Χρύσιππος*. Neque aliter Plutarchus l. c., nisi quod falso Chrysippum sibi pugnare dicit: *Ἀλλὰ τοῦτόν γε τὸν λόγον, ὃν ἔσχατόν φησι δεῖν τάττεσθαι, περὶ θεῶν, ἔθει προτάττει καὶ προεκτίθησι παντὸς ἠθικοῦ ζητήματος· οὔτε γὰρ περὶ τελῶν, οὔτε περὶ δικαιοσύνης, οὔτε περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν, οὔτε περὶ γάμου καὶ παιδοτροφίας, οὔτε περὶ νόμου καὶ πολιτείας φαίνεται τὸ παράπαν φθεγγόμενος, εἰ μή, καθάπερ οἱ τὰ ψηφίσματα ταῖς πόλεσιν εἰσφέροντες προγράφουσιν Ἀγαθὴν Τύχην, οὕτω καὶ αὐτὸς προγράψειε τὸν Δία, τὴν Εἱμαρμένην, τὴν Πρόνοιαν, τὸ συνέχεσθαι μιᾷ δυνάμει τὸν κόσμον ἕνα ὄντα καὶ πεπερασμένον· ὧν οὐθέν ἐστι πεισθῆναι μὴ διὰ βάθους ἐγκραθέντα τοῖς φυσικοῖς λόγοις*. Cf. quae in eandem rem ibidem apponuntur Chrysippi fragmenta: *Οὐ γάρ ἐστιν εὑρεῖν τῆς δικαιοσύνης ἄλλην ἀρχὴν οὐδ' ἄλλην γένεσιν ἢ τὴν ἐκ τοῦ Διὸς καὶ τὴν ἐκ τῆς κοινῆς φύσεως. — — Οὐ γὰρ ἔστιν ἄλλως οὐδ' οἰκειότερον ἐπελθεῖν ἐπὶ τὸν τῶν ἀγαθῶν καὶ κακῶν λόγον, οὐδ' ἐπὶ τὰς ἀρετὰς οὐδ' ἐπὶ εὐδαιμονίαν, ἀλλ' ἢ ἀπὸ τῆς κοινῆς φύσεως καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου διοικήσεως, — — οὐδ' ἄλλου τινὸς ἕνεκεν τῆς φυσικῆς θεωρίας παραληπτῆς οὔσης ἢ πρὸς τὴν περὶ ἀγαθῶν ἢ κακῶν διάστασιν*, et hoc ap. Diog. L. VII, 87. *Ἴσον ἐστὶ τὸ κατ' ἀρετὴν ζῆν τῷ κατ' ἐμπειρίαν τῶν φύσει συμβαινόντων ζῆν, ὥς φησι Χρύσιππος ἐν τῷ πρώτῳ περὶ τελῶν· μέρη γάρ εἰσιν αἱ ἡμέτεραι φύσεις τῆς τοῦ ὅλου*. Cf. Cic. de Fin. III, 9. Idem indicat illa philosophiae cum agro frugifero comparatio, de qua ferme conspirant Sextus et Diogenes, hic consentiens cum Philone de Agricult. 3, p. 302 Mang. Etenim si ethice fructus esse dicitur, physice humus vel arbores, in illa scilicet consummari philosophiam significatur. Accedit quod naturales quaestiones neque tali qua a Peri-

pateticis diligentia tractabantur, v. Plut. de Stoic. Rep. 29, et mythologia pro eo ac divinationis capita et quae sunt similia physicae adspergebantur. Denique logicam a Stoicis non tanquam propriam artem atque disciplinam cultam esse, sed quae reliquis philosophiae partibus inserviret, ostendunt omnes illae similitudines, cf. Sext. Emp. adv. Math. VII, 23, Philo l. c., Cic. de Legg. I, 24 initio. Neque solum dialecticae illae de notionibus, enuntiatis, collectionibus quaestiones in ea tractabantur, sed etiam rhetorica et grammatica quam vocabant, v. seqq. De divisione physicae v. Diog. L. VII, 132, Seneca Ep. 89, de ethicae ib. 84, cf. Madvig ad Cic. de Fin. Exc. V, Zeller *Philos. d. Griechen* III, p. 123.

c. Logica.

397 **Diog. L. VII, 41.** *Τὸ δὲ λογικὸν μέρος φασὶν ἔνιοι εἰς δύο διαιρεῖσθαι ἐπιστήμας, εἰς ῥητορικὴν καὶ διαλεκτικήν, τινὲς δὲ καὶ εἰς τὸ ὁρικὸν εἶδος, τὸ περὶ κανόνων καὶ κριτηρίων· ἔνιοι δὲ τὸ ὁρικὸν περιαιροῦσι.* **42.** *τήν τε ῥητορικὴν ἐπιστήμην οὖσαν τοῦ εὖ λέγειν περὶ τῶν ἐν διεξόδῳ λόγων καὶ τὴν διαλεκτικὴν τοῦ ὀρθῶς διαλέγεσθαι περὶ τῶν ἐν ἐρωτήσει καὶ ἀποκρίσει λόγων* [a]. **43.** *τὴν διαλεκτικὴν διαιρεῖσθαι εἴς τε τὸν περὶ τῶν σημαινομένων καὶ τῆς φωνῆς τόπον* [b]*· καὶ τὸν μὲν τῶν σημαινομένων εἴς τε τὸν περὶ τῶν φαντασιῶν τόπον καὶ τῶν ἐκ τούτων ὑφισταμένων λεκτῶν* [c]. **44.** *εἶναι δὲ τῆς διαλεκτικῆς ἴδιον τόπον καὶ τὸν προειρημένον περὶ αὐτῆς τῆς φωνῆς, ἐν ᾧ δείκνυται ἡ ἐγγράμματος φωνὴ καὶ τίνα τὰ τοῦ λόγου μέρη, καὶ περὶ σολοικισμοῦ καὶ βαρβαρισμοῦ καὶ ποιημάτων καὶ ἀμφιβολιῶν καὶ περὶ ἐμμελοῦς φωνῆς καὶ περὶ μουσικῆς, καὶ περὶ ὅρων κατά τινας καὶ διαιρέσεων καὶ λέξεων* [d].

a) Cic. de Fin. II, 6, 17. *Zenonis est, inquam, hoc Stoici, omnem vim loquendi, ut iam ante Aristoteles, in duas tributam esse partes. Rhetoricam palmae, dialecticam pugno similem esse dicebat, quod latius loquerentur rhetores, dialectici autem compressius.* Cf. Orat. 23, 113; Quintil. Inst. II, 20, 7; Seneca Ep. 89, 16. *Omnis oratio aut continua est aut inter respondentem et interrogantem divisa. Hanc διαλεκτικήν, illam ῥητορικὴν placuit vocari. Haec verba curat et sensus et ordinem.* Qui tertiam logicae partem esse

statuebant, h. e. *τὸ ὁρικὸν εἶδος*, quod de criteriis deque phantasiarum differentiis agere volebant (Diog. L. VII, 42), ii has quaestiones a dialectica separandas eique praemittendas esse censebant, cf. Diocl. Magn. ap. Diog. L. VII, 49. *ἀρέσκει τοῖς Στωϊκοῖς τὸν περὶ φαντασίας καὶ αἰσθήσεως προτάττειν λόγον, καθότι τὸ κριτήριον, ᾧ ἡ ἀλήθεια τῶν πραγμάτων γιγνώσκεται, κατὰ γένος φαντασία ἐστὶ καὶ καθότι ὁ περὶ συγκαταθέσεως καὶ ὁ περὶ καταλήψεως καὶ νοήσεως λόγος προάγων τῶν ἄλλων οὐκ ἄνευ φαντασίας συνίσταται· προηγεῖται γὰρ ἡ φαντασία, εἶθ' ἡ διάνοια ἐκλαλητικὴ ὑπάρχουσα ὃ πάσχει ὑπὸ τῆς φαντασίας, τοῦτο ἐκφέρει λόγῳ.* Sed apparet ex ipso Diogene L. §. 43 illas quaestiones plerumque in eo dialecticae loco tractatas fuisse, qui erat *περὶ τῶν σημαινομένων*. — b) Chrysippus dialecticam dividebat in *τὴν περὶ σημαίνοντα* et *τὴν περὶ σημαινόμενα*, Diog. L. VII, 62, cf. Seneca Ep. l. c. *διαλεκτικὴ in duas partes dividitur, in verba et significationes i. e. in res quae dicuntur et vocabula quibus dicuntur. Ingens deinde sequitur utriusque divisio.* Quarum divisionum et subdivisionum, si tanti est, exempla exstant ap. Diog. L. VII, 43 sqq. 63 sqq. — c) Cf. Diog. L. VII, 57. *προφέρονται μὲν γὰρ αἱ φωναί, λέγεται δὲ τὰ πράγματα, ἃ δὴ καὶ λεκτὰ τυγχάνει.* 63. *φασὶ δὲ τὸ λεκτὸν εἶναι τὸ κατὰ φαντασίαν λογικὴν ὑφιστάμενον. τῶν δὲ λεκτῶν τὰ μὲν λέγουσιν εἶναι αὐτοτελῆ οἱ Στωϊκοί, τὰ δ' ἐλλιπῆ. ἐλλιπῆ μὲν οὖν ἐστὶ τὰ ἀναπάρτιστον ἔχοντα τὴν ἐκφοράν, οἷον γράφει· ἐπιζητοῦμεν γὰρ τίς; αὐτοτελῆ δ' ἐστὶ τὰ ἀπηρτισμένην ἔχοντα τὴν ἐκφοράν, οἷον γράφει Σωκράτης. ἐν μὲν οὖν τοῖς ἐλλιπέσι λεκτοῖς τέτακται τὰ κατηγορήματα, ἐν δὲ τοῖς αὐτοτελέσι τὰ ἀξιώματα καὶ οἱ συλλογισμοὶ καὶ τὰ ἐρωτήματα καὶ τὰ πύσματα.* Ea igitur omnia in hac dialecticae parte tractabantur, adiectis etiam quae ad falsas et sophisticas conclusiones solvendas attinebant, v. Diog. L. VII, 43 sq. Quae artificia postquam a Chrysippo potissimum exculta erant, tantum iis operae posteriores Stoici navabant, ut ab inferioribus (velut a Sexto Empirico) soleant appellari *οἱ Διαλεκτικοί*, velut a superioribus Megarici (n. 229). In causa erat quod haec studia ad dogmata videlicet scholae contra adversarios defendenda maxime commendabantur, v. Diog. L. VII, 45. *εὐχρηστοτάτην δέ φασιν εἶναι τὴν περὶ τῶν συλλογισμῶν θεωρίαν· τὸ γὰρ ἀποδεικτικὸν ἐμφαίνειν, ὅπερ συμβάλλεσθαι πολὺ πρὸς διόρθωσιν τῶν δογμάτων.* Cf. Prantl *Gesch. d. Logik* I, p. 404 sqq. — d) Cf. Diog. L. VII, 55—62, R. Schmidt Stoicorum Grammatica, Hal. Sax. 1839.

Vides logicam Stoicorum longe ampliorem et laxiorem esse illa, quam Aristoteles fundaverat et schola eius perfecit. Ad philosophiam nonnisi ea faciunt quae de criteriis atque generibus co-

gnitionis deque notionibus simplicissimis h. e. de categoriis disputabantur.

398 **Cic. Acad. post. I, 11.** Plurima autem in illa tertia philosophiae parte (sc. rationali) mutavit (sc. Zeno); in qua primum de sensibus ipsis quaedam dixit nova, quos iunctos esse censuit e quadam quasi impulsione oblata extrinsecus, quam ille *φαντασίαν*, nos visum appellemus licet [a]. — — Sed ad haec quae visa sunt et quasi accepta sensibus assensionem adiungit animorum, quam esse vult in nobis positam et voluntariam [b]. Visis non omnibus adiungebat fidem, sed iis solum, quae propriam quandam haberent declarationem [c] earum rerum, quae viderentur: id autem visum, quum ipsum per se cerneretur, comprehensibile (feretis haec? Nos vero, inquit. Quonam enim modo *κατάληπτον* *) diceres?): sed quum acceptum iam et approbatum esset comprehensionem appellabat, similem iis rebus, quae manu prenderentur; ex quo etiam nomen hoc duxerat, quum eo verbo antea nemo tali in re usus esset [d]. — — E quo sensibus etiam fidem tribuebat, quod, ut supra dixi, comprehensio facta sensibus et vera esse illi et fidelis videbatur, non quod omnia quae essent in re comprehenderet, sed quia nihil quod cadere in eam posset relinqueret quodque natura quasi normam scientiae et principium sui dedisset unde postea notiones rerum in animis imprimerentur, e quibus non principia solum sed latiores quaedam ad rationem inveniendam viae reperiuntur [e]. Errorem autem et temeritatem et ignorantiam et opinationem et suspicionem et uno nomine omnia quae essent aliena firmae et constantis assensionis a virtute sapientiaque removebat [f].

a) Quid sit *φαντασία* ex Chrysippo explicatur ap. Plutarch. de Pl. Ph. IV, 12. *φαντασία μὲν οὖν ἐστὶ πάθος ἐν τῇ ψυχῇ γιγνό-*

---

*) Scribendum videtur *καταληπτικόν*.

μενον, ἐνδεικνύμενον ἑαυτό τε καὶ τὸ πεποιηκός. οἷον ἐπειδὰν δι' ὄψεως θεωρῶμεν τὸ λευκόν, ἐστὶ πάθος τὸ ἐγγεγενημένον διὰ τῆς ὁράσεως ἐν τῇ ψυχῇ. καὶ κατὰ*) τοῦτο τὸ πάθος εἰπεῖν ἔχομεν ὅτι ὑπόκειται λευκόν, κινοῦν ἡμᾶς· ὁμοίως καὶ διὰ τῆς ἀφῆς καὶ τῆς ὀσφρήσεως. εἴρηται δὲ φαντασία ἀπὸ τοῦ φωτός· καθάπερ γὰρ τὸ φῶς αὐτὸ δείκνυσι καὶ τὰ ἄλλα τὰ ἐν αὐτῷ περιεχόμενα, καὶ ἡ φαντασία δείκνυσιν ἑαυτὴν καὶ τὸ πεποιηκὸς αὐτήν. Adde Diog. L. VII, 50. φαντασία δέ ἐστι τύπωσις ἐν ψυχῇ, τουτέστιν ἀλλοίωσις, ὡς ὁ Χρύσιππος ἐν δυωδεκάτῃ περὶ ψυχῆς ὑφίσταται· οὐδὲ γὰρ δεκτέον τὴν τύπωσιν οἱονεὶ τύπον σφραγιστῆρος, ἐπεὶ ἀνένδεκτόν ἐστι πολλοὺς τύπους κατὰ τὸ αὐτὸ περὶ τὸ αὐτὸ γενέσθαι. 51. τῶν δὲ φαντασιῶν κατ' αὐτοὺς αἱ μέν εἰσιν αἰσθητικαί, αἱ δ' οὔ· αἰσθητικαὶ μὲν αἱ δι' αἰσθητηρίου ἢ αἰσθητηρίων λαμβανόμεναι, οὐκ αἰσθητικαὶ δὲ αἱ διὰ τῆς διανοίας καθάπερ τῶν ἀσωμάτων καὶ τῶν ἄλλων τῶν λόγῳ λαμβανομένων. Cf. Sext. Emp. adv. Math. VII, 228 sqq., unde intelligitur illam φαντασίας definitionem (φ. ἐστὶ τύπωσις ἐν ψυχῇ) esse Zenonis, Chrysippum autem l. c. disputare contra Cleanthem, qui formationem (τύπωσιν) acceperat tanquam sigilli formam. *Sensus iunctos e quadam impulsione oblata extrinsecus*, nisi locus corruptus est, Cicero eodem significatu dixisse videtur quo *suspensos, aptos*. Certe id maxime agebant Stoici, ut necessariam inter sensus et res naturales copulam existere evincerent indeque omnem cognitionis causam atque processum repeterent, cf. Cic. Acad. pr. II, 10 et n. 399. — b) Cic. l. c. 12. *Nunc de assensione atque approbatione, quam Graeci συγκατάθεσιν vocant, pauca dicemus. — Nam quum vim quae esset in sensibus explicabamus, simul illud aperiebatur, comprehendi multa et percipi sensibus; quod fieri sine assensione non potest. Deinde quum inter inanimum et animal hoc maxime intersit, quod animal agit aliquid (nihil enim agens ne cogitari quidem potest quale sit), aut ei sensus adimendus est, aut ea quae est in nostra potestate sita reddenda assensio. At vero animus quodam modo eripitur his quos neque sentire neque assentiri volunt. Ut enim necesse est lancem in libra ponderibus impositis deprimi, sic animum perspicuis cedere. Nam quomodo non potest animal ullum non appetere id quod accommodatum ad naturam appareat (Graeci id οἰκεῖον appellant), sic non potest obiectam rem perspicuam non approbare.* Cf. Sext. Emp. adv. Math. VIII, 397, ubi assensio illa et voluntaria et non voluntaria esse dicitur, τὸ μὲν γὰρ φαντασιωθῆναι ἀβούλητον ἦν καὶ οὐκ ἐπὶ τῷ πάσχοντι ἔκειτο, ἀλλ' ἐπὶ τῷ φαντασιοῦντι τὸ οὑτωσὶ διατεθῆναι, — τὸ δὲ συγκαταθέσθαι τούτῳ τῷ κινήματι ἔκειτο ἐπὶ

---

*) κατὰ ins. ex coni. Wyttenbach.

τῷ παραδεχομένῳ την φαντασίαν. V. infra n. 417. — c) Graece dicebant ἐνάργειαν, cf. Cic. Acad. pr. II, 6, 17. — d) Comprehensio est κατάληψις. Cf. Cic. ib. 47, qui locus laudatur n. 400. — e) Cf. n. 399, not. c. — f) Dialectica enim exercitatione eam menti virtutem conciliari statuebant, ut nonnisi καταληπτικὴ φαντασία ei probaretur, h. e. talis quae a re vere existente proficisceretur, v. Diog. L. VII, 46 sq. Sapientis esse nunquam opinari, v. Cic. Ac. pr. II, 24.

Viso comprehensibili h. e. τῇ καταληπτικῇ φαντασίᾳ tantum tribuebant Stoici, ut omnem illa veritatem aestimari censerent, v. Sext. Emp. VII, 227 sqq., Diog. L. VII, 54. κριτήριον δὲ τῆς ἀληθείας φασὶ τυγχάνειν τὴν καταληπτικὴν φαντασίαν, τουτέστι τὴν ἀπὸ ὑπάρχοντος (h. e. a re vere existente i. e. naturali et corporea, quae sensus impellat extrinsecus), καθά φησι Χρύσιππος ἐν τῇ δυωδεκάτῃ τῶν φυσικῶν καὶ Ἀντίπατρος καὶ Ἀπολλόδωρος. ὁ μὲν γὰρ Βόηθος κριτήρια πλείονα ἀπολείπει, νοῦν καὶ αἴσθησιν καὶ ὄρεξιν καὶ ἐπιστήμην· ὁ δὲ Χρύσιππος διαφερόμενος πρὸς αὐτὸν ἐν τῷ πρώτῳ περὶ λόγου κριτήριά φησιν εἶναι αἴσθησιν καὶ πρόληψιν· ἔστι δ' ἡ πρόληψις ἔννοια φυσικὴ τῶν καθόλου (cf. n. 399, not. c). ἄλλοι δέ τινες τῶν ἀρχαιοτέρων Στωϊκῶν τὸν ὀρθὸν λόγον κριτήριον ἀπολείπουσιν, ὡς ὁ Ποσειδώνιος ἐν τῷ περὶ κριτηρίου φησί: unde colligitur Chrysippum sicut in ceteris, ita etiam in hoc loco eam quae in schola tradebatur doctrinam fundasse. Opponebatur ἡ καταληπτικὴ φαντασία ei quam dicebant ἀκατάληπτον, v. Diog. L. VII, 46. τῆς δὲ φαντασίας τὴν μὲν καταληπτικήν, τὴν δὲ ἀκατάληπτον· καταληπτικὴν μέν, ἣν κριτήριον εἶναι τῶν πραγμάτων φασί, τὴν γιγνομένην ἀπὸ ὑπάρχοντος κατ' αὐτὸ τὸ ὑπάρχον ἐναπεσφραγισμένην καὶ ἐναπομεμαγμένην, ἀκατάληπτον δὲ τὴν μὴ ἀπὸ ὑπάρχοντος, ἢ ἀπὸ ὑπάρχοντος μὲν μὴ κατ' αὐτὸ δὲ τὸ ὑπάρχον, τὴν μὴ τρανῆ μηδὲ ἔκτυπον. Quapropter Chrysippus distinguendum putabat inter φανταστὸν et φανταστικόν, ap. Plut. Pl. Ph. IV, 12. φανταστὸν δὲ τὸ ποιοῦν τὴν φαντασίαν, οἷον τὸ λευκὸν καὶ τὸ ψυχρόν, καὶ πᾶν ὅ τι ἂν δύνηται κινεῖν τὴν ψυχήν, τοῦτ' ἔστι φανταστόν. φανταστικὸν δέ ἐστι διάκενος ἑλκυσμός, πάθος ἐν τῇ ψυχῇ ἀπ' οὐδενὸς φανταστοῦ γιγνόμενον, καθάπερ ἐπὶ τοῦ σκιαμαχοῦντος καὶ κενοῖς ἐπιφέροντος τὰς χεῖρας· τῇ γὰρ φαντασίᾳ ὑπόκειταί τι φανταστόν, τῷ δὲ φανταστικῷ οὐδέν, cf. Sext. Emp. VII, 241. Recentiores autem Stoici, accuratius definiendum esse rati, statuebant criterium veritatis esse τὴν καταληπτικὴν φαντασίαν μηδὲν ἔχουσαν ἔνστημα, quia essent quaedam visa comprehensibilia quidem, ἄπιστα δὲ διὰ τὴν ἔξωθεν περίστασιν, v. Sext. Emp. VII, 253 sqq., ubi inter alia: ἐνθένδε οὐχ ἁπλῶς κριτήριον γίγνεται τῆς ἀληθείας ἡ καταληπτικὴ φαντασία, ἀλλ' ὅταν μηδὲν ἔνστημα ἔχῃ. αὕτη γὰρ ἐναργὴς οὖσα

καὶ πληκτικὴ μόνον οὐχὶ τῶν τριχῶν, φασί, λαμβάνεται, κατασπῶσα ἡμᾶς εἰς συγκατάθεσιν, καὶ ἄλλου μηδενὸς δεομένη εἰς τὸ τοιαύτη προσπίπτειν ἢ εἰς τὸ τὴν πρὸς τὰς ἄλλας διαφορὰν ὑποβάλλειν.

Plut. de Plac. Ph. IV, 11. *Οἱ Στωϊκοί φασιν· Ὅταν* 399
γεννηθῇ ὁ ἄνθρωπος, ἔχει τὸ ἡγεμονικὸν μέρος τῆς ψυχῆς[a] *ὥσπερ χαρτίον ἐνεργὸν*) εἰς ἀπογραφήν· εἰς τοῦτο μίαν ἑκάστην τῶν ἐννοιῶν ἐναπογράφεται. πρῶτος δὲ ὁ τῆς ἀναγραφῆς τρόπος ὁ διὰ τῶν αἰσθήσεων*[b]*· αἰσθανόμενοι γάρ τινος**) οἷον λευκοῦ, ἀπελθόντος αὐτοῦ μνήμην ἔχουσιν. ὅταν δὲ ὁμοειδεῖς πολλαὶ μνῆμαι γένωνται, τότε φασὶν ἔχειν ἐμπειρίαν· ἐμπειρία γάρ ἐστι τὸ τῶν ὁμοειδῶν φαντασιῶν***) πλῆθος. τῶν δ' ἐννοιῶν αἵ μὲν φυσικῶς†) γίγνονται κατὰ τοὺς εἰρημένους τρόπους καὶ ἀνεπιτεχνήτως, αἵ δ' ἤδη δι' ἡμετέρας διδασκαλίας καὶ ἐπιμελείας. αὗται μὲν οὖν ἔννοιαι καλοῦνται μόναι, ἐκεῖναι δὲ καὶ προλήψεις*[c]*. ὁ δὲ λόγος, καθ' ὃν προσαγορευόμεθα λογικοί, ἐκ τῶν προλήψεων συμπληροῦσθαι λέγεται, κατὰ τὴν δευτέραν††) ἑβδομάδα*[d]*. ἔστι δὲ νόημα φάντασμα διανοίας λογικοῦ ζῴου· τὸ γὰρ φάντασμα, ἐπειδὰν λογικῇ προσπίπτῃ ψυχῇ, τότε ἐννόημα καλεῖται, εἰληφὸς τοὔνομα παρὰ τὸν νοῦν, διόπερ ὅσα τοῖς ἄλλοις ζῴοις προσπίπτει, ταῦτα φαντάσματα μόνον ἐστίν, ὅσα δὲ καὶ τοῖς θεοῖς καὶ τοῖς ἡμῖν γε, ταῦτα καὶ φαντάσματα κατὰ γένος καὶ ἐννοήματα κατ' εἶδος†††).*

a) *Τὸ ἡγεμονικὸν μέρος* idem est quod prioribus dicebatur *νοῦς*, cf. Cic. N. D. II, 11. — b) Inde efficiuntur visa s. *φαντασίαι*, cf. n. 398, not. a. — c) His explicatur quo modo notiones generales in animo existant, v. Diog. L. VII, 54. *ἔστι δ' ἡ πρόλη-*

---

*) Olim *χάρτης ἐνεργῶν*. Corr. Beck. ex cod. Mosq. — **) Olim *τινές*. Corr. Beck. ex Galeno. — ***) *φαντασιῶν* add. Galen. — †) Olim *φυσικαί*. Corr. Beck. ex Galeno. — ††) Vulgo *πρώτην*. V. not. d. — †††) Vulgo *διόπερ τοῖς ἄλλοις ζῴοις οὐ προσπίπτει φαντάσματα. ὅσα δὲ καὶ τοῖς θεοῖς καὶ ἡμῖν γε, ταῦτα φαντάσματα μόνον ἐστίν· ὅσα δὲ ἡμῖν, ταῦτα καὶ φαντάσματα κτλ.* In cod. Mosq. desunt *φαντάσματα μόνον ἐστίν· ὅσα δὲ ἡμῖν.*

ψις ἔννοια φυσικὴ τῶν καθόλου. Ib. 52. *ἡ δὲ κατάληψις* (v. n. 398) *γίγνεται κατ' αὐτοὺς αἰσθήσει μὲν λευκῶν καὶ μελάνων καὶ τραχέων καὶ λείων, λόγῳ δὲ τῶν δι' ἀποδείξεως συναγομένων, ὥσπερ τὸ θεοὺς εἶναι καὶ προνοεῖν τούτους. τῶν γὰρ νοουμένων τὰ μὲν κατὰ περίπτωσιν ἐνοήθη, τὰ δὲ καθ' ὁμοιότητα, τὰ δὲ κατ' ἀναλογίαν, τὰ δὲ κατὰ μετάθεσιν, τὰ δὲ κατὰ σύνθεσιν, τα δὲ κατ' ἐναντίωσιν.* Cic. de Fin. III, 10, 33. *Quumque rerum notiones in animi fiant, si aut usu aliquid cognitum sit aut coniunctione aut similitudine aut collatione rationis, hoc quarto, quod extremum posui, boni notitia facta est. Quum enim ab iis rebus, quae sunt secundum naturam, ascendit animus collatione rationis, tum ad notionem boni pervenit.* Nam etiam summae notiones, quales sunt boni et dei, eadem qua ceterae via efficiuntur: quo pertinet quod etiam bonum et omnes substantias (*ὄντα*) corpora et sensibilia esse statuebant, cf. n. 402. Ita omnes notiones effectus sensuum esse rati plurimum tribuebant *τῇ συνηθείᾳ* h. e. vulgari consuetudini cogitandi et res denominandi, de qua scripserat Chrysippus, quamquam longe melius adversus illam consuetudinem quam pro ea disputasse perhibetur, v. Cic. Acad. pr. II, 27, Plutarch. de Stoic. Rep. 10. De discrimine inter visa naturalia et artificialia v. Diog. L. VII, 51. *καὶ αἱ μὲν* (sc. *τῶν φαντασιῶν*) *εἰσι τεχνικαί, αἱ δὲ ἄτεχνοι· ἄλλως γοῦν θεωρεῖται ὑπὸ τεχνίτου εἰκὼν καὶ ἄλλως ὑπὸ ἀτέχνου.* — d) *Ἑβδομὰς* est spatium septem annorum. Edebatur *κατὰ τὴν πρώτην ἑβδομάδα*, sed legendum esse *δευτέραν* cernitur ex Diog. L. VII, 55. *Ζῴου μέν ἐστι φωνὴ ἀὴρ ὑπὸ ὁρμῆς πεπληγμένος, ἀνθρώπου δέ ἐστιν ἔναρθρος καὶ ἀπὸ διανοίας ἐκπεμπομένη, ὡς ὁ Διογένης φησίν, ἥτις ἀπὸ δεκατεσσάρων ἐτῶν τελειοῦται.* Plutarch. de Pl. Ph. V, 23. *ἄρχεσθαι τοὺς ἀνθρώπους τελειότητος περὶ τὴν δευτέραν ἑβδομάδα· — — περὶ δὲ τὴν δευτέραν ἑβδομάδα ἔννοια γίγνεται καλοῦ τε καὶ κακοῦ.* Stob. Ecl. I, p. 792. — *Λόγον* intelligo syllogismum, Diog. L. VII, 76; sed comprehendit ille et boni perspicientiam, Diog. L. VII, 86; Cic. de Fin. III, 6.

400 **Cic. Acad. pr. II, 47. At scire negatis quemquam rem ullam nisi sapientem. Et hoc quidem Zeno gestu conficiebat. Nam quum extensis digitis adversam manum ostenderat, visum, inquiebat, huiusmodi est. Deinde quum paullum digitos constrixerat, assensus huiusmodi. Tum quum plane compresserat pugnumque fecerat, comprehensionem illam esse dicebat; qua ex similitudine etiam nomen ei rei, quod ante non fuerat, *κατάληψιν*,**

imposuit. Quum autem laevam manum adverterat et illum pugnum arcte vehementerque compresserat, scientiam talem esse dicebat: cuius compotem nisi sapientem esse neminem.

Firmitas scientiae consetur eo quod sapiens exercitatissimus est in veris et falsis dignoscendis pluribusque visis artificialibus in unum coniungendis. Stob. Ecl. Eth. II, p. 128. *Εἶναι δὲ τὴν ἐπιστήμην κατάληψιν ἀσφαλῆ καὶ ἀμετάπτωτον ὑπὸ λόγου· ἑτέραν δὲ ἐπιστήμην σύστημα ἐξ ἐπιστημῶν τοιούτων, οἷον ἡ τῶν κατὰ μέρος λογικὴ ἐν τῷ σπουδαίῳ ὑπάρχουσα· ἄλλην δὲ σύστημα ἐξ ἐπιστημῶν τεχνικῶν ἐξ αὑτοῦ ἔχον τὸ βέβαιον, ὡς ἔχουσιν αἱ ἀρεταί· ἄλλην δὲ ἕξιν φαντασιῶν δεκτικὴν ἀμετάπτωτον ὑπὸ λόγου, ἥντινά φασιν ἐν τόνῳ καὶ δυνάμει κεῖσθαι*, cf. Diog. L. VII, 47; Cic. Ac. post. I, 11.

Sext. Emp. adv. Math. VIII, 10. *Οἱ δὲ ἀπὸ τῆς* 401
*Στοᾶς λέγουσι μὲν τῶν τε αἰσθητῶν τινὰ καὶ τῶν νοητῶν ἀληθῆ, οὐκ ἐξ εὐθείας δὲ τὰ αἰσθητά, ἀλλὰ κατ' ἀναφορὰν τὴν ὡς ἐπὶ τὰ παρακείμενα τούτοις νοητά. ἀληθὲς γάρ ἐστι κατ' αὐτοὺς τὸ ὑπάρχον καὶ ἀντικείμενόν τινι, καὶ ψεῦδος τὸ μὴ ὑπάρχον καὶ**) *ἀντικείμενόν τινι· ὅπερ ἀσώματον ἀξίωμα καθεστὼς νοητὸν εἶναι.* 11. *Οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς τρία φάμενοι συζυγεῖν ἀλλήλοις, τό τε σημαινόμενον καὶ τὸ σημαῖνον καὶ τὸ τυγχάνον· ὧν σημαῖνον μὲν εἶναι τὴν φωνήν, οἷον τὴν Δίων· σημαινόμενον δὲ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα τὸ ὑπ' αὐτῆς δηλούμενον καὶ οὗ ἡμεῖς μὲν ἀντιλαμβανόμεθα τῇ ἡμετέρᾳ παρυφισταμένου διανοίᾳ, οἱ δὲ βάρβαροι οὐκ ἐπαΐουσι καίπερ τῆς φωνῆς ἀκούοντες· τυγχάνον δὲ τὸ ἐκτὸς ὑποκείμενον, ὥσπερ αὐτὸς ὁ Δίων. τούτων δὲ δύο μὲν εἶναι σώματα, καθάπερ τὴν φωνὴν καὶ τὸ τυγχάνον, ἓν δὲ ἀσώματον, ὥσπερ τὸ σημαινόμενον πρᾶγμα καὶ λεκτόν, ὅπερ ἀληθές τε γίγνεται ἢ ψεῦδος.*

Λεκτὰ sunt *τὰ σημαινόμενα πράγματα* h. e. nomina rerum (n. 397, not. c), non res ipsae, quae extra subsistunt (*τὸ ἐκτὸς ὑποκείμενον*), neque *τὰ νοητά,* quae sunt tanquam imagines rerum,

*) Vulgo *καὶ μή.* cf. ib. VIII, 85. 88.

a rebus ipsis in animo adumbratae, v. n. 398 et n. 403. Est igitur τὸ λεκτὸν medium inter cogitatum et rem, v. Ammon. ad Arist. de Interpr. f. 15 b. μέσον τοῦ τε νοήματος καὶ τοῦ πράγματος, ὅπερ οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς ὑποτιθέμενοι λεκτὸν ἠξίουν ὀνομάζειν: quapropter idem incorporeum esse dicebant, cum τὰ ὄντα h. e. quae vere existerent omnia essent corporea, v. n. 402. Eodem pertinet quod in hoc et verum et falsum inesse dicebant, indeque quae de enuntiatis ceterisque dialecticae locis praecipienda videbantur repetebant, Sext. Emp. adv. Math. VIII, 70. ἠξίουν οἱ Στωϊκοὶ κοινῶς ἐν λεκτῷ τὸ ἀληθὲς εἶναι καὶ τὸ ψεῦδος. λεκτὸν δὲ ὑπάρχειν φασὶ τὸ κατὰ λογικὴν φαντασίαν ὑφιστάμενον, λογικὴν δὲ εἶναι φαντασίαν καθ' ἣν τὸ φαντασθὲν ἔστι λόγῳ παραστῆσαι. τῶν δὲ λεκτῶν τὰ μὲν ἐλλιπῆ καλοῦσι, τὰ δὲ αὐτοτελῆ etc. (cf. supra n. 397, not. c). — προσαγορεύουσι δέ τινα τῶν αὐτοτελῶν καὶ ἀξιώματα, ἅπερ λέγοντες ἤτοι ἀληθεύομεν ἢ ψευδόμεθα. Diog. L. VII, 65. ἀξίωμα δέ ἐστιν ὅ ἐστιν ἀληθὲς ἢ ψεῦδος ἢ πρᾶγμα αὐτοτελὲς ἀποφαντὸν ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ, ὡς ὁ Χρύσιππός φησιν ἐν τοῖς διαλεκτικοῖς ὅροις.

402 **Cic. Acad. post. I, 11. Discrepabat etiam (Zeno) ab iisdem (sc. superioribus), quod nullo modo arbitrabatur quidquam effici posse ab ea (natura), quae expers esset corporis —, nec vero aut quod efficeret aliquid aut quod efficeretur posse esse non corpus [a]. Sext. Emp. adv. Math. VII, 38.** *Τὴν δὲ ἀλήθειαν οἴονταί τινες, καὶ μάλιστα οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς, διαφέρειν τἀληθοῦς κατὰ τρεῖς τρόπους —, οὐσίᾳ μὲν παρόσον ἡ μὲν ἀλήθεια σῶμά ἐστι, τὸ δὲ ἀληθὲς ἀσώματον ὑπῆρχεν. καὶ εἰκότως, φασίν· τουτὶ μὲν γὰρ ἀξίωμά ἐστι, τὸ δὲ ἀξίωμα λεκτόν, τὸ δὲ λεκτὸν ἀσώματον. ἀνάπαλιν δὲ ἡ ἀλήθεια σῶμά ἐστι παρόσον ἐπιστήμη πάντων ἀληθῶν ἀποφαντικὴ δοκεῖ τυγχάνειν, πᾶσα δὲ ἐπιστήμη πῶς ἔχει ἐστὶν ἡγεμονικόν· — τὸ δὲ ἡγεμονικὸν σῶμα κατὰ τούτους ὑπῆρχεν* [b]. **Seneca Ep. 106. Quaeris bonum an corpus sit? Bonum prodest, facit enim; quod facit corpus est. Bonum agitat animum et quodam modo format et continet: quae ergo propria sunt corporis, ea corporis bona sunt: corpora ergo sunt et quae animi sunt, nam et hic corpus est. — Non puto te dubitaturum an affectus corpora**

sint, — tanquam ira, amor, tristitia. Si dubites, vide an vultum nobis mutent, an frontem adstringant, an faciem diffundant, an ruborem evocent, an fugent sanguinem. Quid ergo, tam manifestas corpori notas credis imprimi nisi a corpore? Si affectus corpora sunt, et morbi animorum, et avaritia, crudelitas, indurata vitia et in statum inemendabilem adducta: ergo et malitia et species eius omnes, malignitas, invidia, superbia. Ergo et bona, primum quia contraria istis sunt, deinde quia eadem tibi indicia praestabunt [c].

a) Quidquid est, id efficit et agit vel ab altero agente afficitur. Quidquid agit vel agitur corpus est. Plutarch. de Comm. Notit. 30. *ὄντα γὰρ μόνα τὰ σώματα καλοῦσιν, ἐπειδὴ ὄντος τὸ ποιεῖν τε καὶ πάσχειν.* Idem de Plac. Phil. IV, 20. *οἱ δὲ Στωϊκοὶ σῶμα τὴν φωνήν· πᾶν γὰρ τὸ δρώμενον ἢ καὶ ποιοῦν σῶμα, ἡ δὲ φωνὴ ποιεῖ καὶ δρᾷ. ἀκούομεν γὰρ αὐτῆς καὶ αἰσθανόμεθα προσπιπτούσης τῇ ἀκοῇ. — ἔτι πᾶν τὸ κινοῦν καὶ ἐνοχλοῦν σῶμά ἐστι· κινεῖ δὲ ἡμᾶς ἡ εὐμουσία, ἐνοχλεῖ δὲ ἡ ἀμουσία. ἔτι πᾶν τὸ κινούμενον σῶμά ἐστι· κινεῖται δὲ ἡ φωνὴ καὶ ἐμπίπτει εἰς τοὺς λείους τόπους καὶ ἀντανακλᾶται.* Sext. Emp. IX, 211. *Στωϊκοὶ μὲν πᾶν αἴτιον σῶμά φασι σώματι ἀσωμάτου τινὸς αἴτιον γίγνεσθαι, οἷον σῶμα μὲν τὸ σμιλίον, σώματι δὲ τῇ σαρκί, ἀσωμάτου δὲ τοῦ τέμνεσθαι κατηγορήματος.* Stob. Ecl. Phys. I, p. 336. *αἴτιον δ' ὁ Ζήνων φησὶν εἶναι δι' ὅ, οὗ δὲ αἴτιον συμβεβηκός· καὶ τὸ μὲν αἴτιον σῶμα, οὗ δὲ αἴτιον κατηγόρημα.* — b) Cf. Sext. Emp. Hyp. Pyrrh. II, 81; Seneca Ep. 117, 2. *Sapere — incorporale est et accidens alteri i. e. sapientiae.* Veritas est id quod efficit *τὸ ἀληθές*: ergo etiam scientia et intellectus (*τὸ ἡγεμονικόν*) debent esse corpora, sicut animus est corpus, v. infra n. 414. 415. Contra *λεκτὸν* est incorporale itemque inane et locus et tempus, cf. Sext. Emp. adv. Math. VIII, 11 (n. 401), X, 218 (n. 405), Diog. L. VII, 140 sq., Stob. Ecl. I, p. 392, Chrysippus ap. Plut. de Comm. Notit. 45. *Οὐχ ἡ μὲν νὺξ σῶμά ἐστιν, ἡ δ' ἑσπέρα καὶ ὁ ὄρθρος καὶ τὸ μέσον τῆς νυκτὸς σώματα οὐκ ἔστιν· οὐδὲ ἡ μὲν ἡμέρα σῶμά ἐστιν, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ νουμηνία σῶμα καὶ ἡ δεκάτη καὶ πεντεκαιδεκάτη καὶ ἡ τριακάς· καὶ ὁ μὴν σῶμά ἐστι καὶ τὸ θέρος καὶ τὸ φθινόπωρον καὶ ὁ ἐνιαυτός.* — c) Cf. Seneca Ep. 113. 117, Plutarch. l. c. *Ἄτοπον γὰρ εὖ μάλα τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας, πρὸς δὲ ταύταις τὰς τέχνας καὶ τὰς μνήμας πάσας, ἔτι δὲ φαντασίας καὶ πάθη καὶ ὁρμὰς καὶ συγκαταθέσεις σώματα ποιουμένους ἐν μηδενὶ φάναι κεῖ-*

σθαι. — — Οἱ δ' οὐ μόνον τὰς ἀρετὰς καὶ τας κακίας ζῷα εἶναι λέγουσιν, οὐδὲ τὰ πάθη μόνον, ὀργὰς καὶ φθόνους καὶ λύπας καὶ ἐπιχαιρεκακίας, οὐδὲ καταλήψεις καὶ φαντασίας καὶ ἀγνοίας, οὐδὲ τὰς τέχνας ζῷα, τὴν σκυτοτομικήν, τὴν χαλκοτυπικήν, ἀλλὰ πρὸς τούτοις ἔτι καὶ τὰς ἐνεργείας σώματα καὶ ζῷα ποιοῦσι, τὸν περίπατον ζῷον, τὴν ὄρχησιν, τὴν ὑπόθεσιν, τὴν προσαγόρευσιν, τὴν λοιδορίαν. Eodem pertinet quod Chrysippus et perturbationes animi et virtutes sensibus percipi affirmat, ap. Plutarch. de Stoic. Rep. 19. ὅτι μὲν γὰρ τὰ αἰσθητά ἐστι τἀγαθὰ καὶ τὰ κακά, καὶ τούτοις ἐκποιεῖ λέγειν· οὐ γὰρ μόνον τὰ πάθη ἐστὶν αἰσθητὰ σὺν τοῖς εἴδεσιν, οἷον λύπη καὶ φόβος καὶ παραπλήσια, ἀλλὰ καὶ κλοπῆς καὶ μοιχείας καὶ τῶν ὁμοίων ἐστὶν αἰσθέσθαι, καὶ καθόλου ἀφροσύνης καὶ δειλίας καὶ ἄλλων οὐκ ὀλίγων κακιῶν· οὐδὲ μόνον χαρᾶς καὶ εὐεργεσιῶν καὶ ἄλλων πολλῶν κατορθώσεων, ἀλλὰ καὶ φρονήσεως καὶ ἀνδρείας καὶ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν. Cf. Diog. L. VII, 53. φυσικῶς δὲ νοεῖται δίκαιόν τι καὶ ἀγαθόν, et supra n. 399, not. c. Propterea suam doctrinam vitae agendae quam maxime convenire et μάλιστα τῶν ἐμφύτων ἅπτεσθαι προλήψεων dicebant, eamque solam ὁμολογεῖν τῇ φύσει, v. Plutarch. de Stoic. Rep. 17, de Comm. Notit. 3.

403 **Diog. L. VII, 60.** *Γένος δέ ἐστι πλειόνων καὶ ἀναφαιρέτων ἐννοημάτων σύλληψις, οἷον ζῷον· τοῦτο γὰρ περιείληφε τὰ κατὰ μέρος ζῷα.* **61.** *ἐννόημα δέ ἐστι φάντασμα διανοίας οὔτε τι ὂν οὔτε ποιόν, ὡσανεὶ δέ τι ὂν καὶ ὡσανεὶ ποιόν, οἷον γίγνεται ἀνατύπωμα ἵππου καὶ μὴ παρόντος* [a]. *εἶδος δέ ἐστι τὸ ὑπὸ τοῦ γένους περιεχόμενον, ὡς ὑπὸ τοῦ ζῴου ὁ ἄνθρωπος περιέχεται. γενικώτατον δέ ἐστιν ὃ γένος ὂν γένος οὐκ ἔχει, οἷον τὸ ὄν* [b]. *εἰδικώτατον δέ ἐστιν ὃ εἶδος ὂν εἶδος οὐκ ἔχει, ὥσπερ ὁ Σωκράτης.* **Simplic. ad Cat. f. 16 Δ.** *Οἱ Στωϊκοὶ εἰς ἐλάττονα συστέλλειν ἀξιοῦσι τὸν τῶν πρώτων γενῶν ἀριθμὸν καί τινα ἐν τοῖς ἐλάττοσιν ὑπηλλαγμένα παραλαμβάνουσι* [c]. *ποιοῦνται γὰρ τὴν τομὴν εἰς τέσσαρα, εἰς ὑποκείμενα καὶ ποιὰ καὶ πῶς ἔχοντα καὶ πρός τι πῶς ἔχοντα.*

a) Cf. Zeno ap. Stob. Ecl. I, p. 332. Propterea et Platonis de ideis doctrinam et Aristotelis de forma impugnabant, Plut. de Pl. Ph. Ph. I, 10. οἱ ἀπὸ Ζήνωνος Στωϊκοὶ ἐννοήματα ἡμέτερα τὰς ἰδέας ἔφασαν. Negabant enim generale quidquam existere praeter

id quod in cogitationibus nostris inesset, Sext. Emp. adv. Math. VII, 246. *οὔτε δὲ ἀληθεῖς οὔτε ψευδεῖς εἰσὶν αἱ γενικαὶ* (sc. *φαντασίαι*). *ὧν γὰρ τὰ εἴδη τοῖα ἢ τοῖα, τούτων τὰ γένη οὔτε τοῖα οὔτε τοῖα.* Simpl. in Categ. fol. 26 *B* ed. Bas., Io. Damasc. Parall. Sacr. in Append. Stob. Floril. p. 432 ed. Gaisf. — b) Posteriores ne *ὄντα* incorporalia esse concederent, generalissimum illud accuratius appellandum esse rati sunt *τὸ τί*, cf. Plotin. Enn. VI, 1, 25. *πρὸς δὲ τοὺς τέτταρας* (*κατηγορίας*) *τιθέντας καὶ τετραχῶς διαιροῦντας εἰς ὑποκείμενα καὶ ποιὰ καὶ πὼς ἔχοντα καὶ πρός τι πὼς ἔχοντα, καὶ κοινὸν τὶ ἐπ' αὐτῶν τιθέντας καὶ ἐνὶ γένει περιλαμβάνοντας τὰ πάντα, ὅτι μὲν κοινὸν τὶ καὶ ἐπὶ πάντων ἓν γένος λαμβάνουσι, πολλὰ ἄν τις λέγοι.* Alex. Aphrod. in Cat. f. 155. *δεικνύοις ἂν ὅτι μὴ καλῶς τὸ τὶ οἱ ἀπὸ Στοᾶς γένος τοῦ ὄντος τίθενται· εἰ γάρ τί, δῆλον ὅτι καὶ ὄν. — ἀλλ' ἐκεῖνοι νομοθετήσαντες αὐτοῖς τὸ ὂν κατὰ σωμάτων μόνων λέγεσθαι διαφεύγοειν ἂν τὸ ἠπορημένον· διὰ τοῦτο γὰρ τὸ τὶ γενικώτερον αὐτοῦ φασιν εἶναι κατηγορούμενον οὐ κατὰ σωμάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀσωμάτων.* Sext. Emp. adv. Math. X, 234. *πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς Στοᾶς — φάσκοντας τῶν τινῶν τὰ μὲν εἶναι σώματα, τὰ δὲ εἶναι ἀσώματα.* — c) Aristotelis scilicet categorias ita sibi ad minorem numerum revocasse videbantur. Aliis locis Stoicorum categoriae a Simplicio, sicut ab ipsis, *τὰ γενικώτατα* appellantur, cf. f. 51 *B. τὰ γενικώτατα καὶ ἀρχηγικώτατα γένη,* M. Aurel. *πρ. ἑαυτ.* VI, 14.

De Stoicorum categoriis praeter Simplicium in Categ. Aristot. cf. Plotin. Enn. VI, 1, 25—30, et inter recentiores Chr. Petersen, Philosophiae Chrysippeae fundamenta, Hamb. 1827, Trendelenburg *Gesch. d. Kategor. L.* p. 217 sqq., Zeller *Philos. d. Griechen* III, p. 59 sqq., Prantl *Gesch. d. Log.* I, p. 426 sqq. *Τὸ ὑποκείμενον* est materia, *ἡ οὐσία* quam dicebant Stoici, v. Stob. Ecl. I, p. 324, Diog. L. VII, 150. *οὐσίαν δέ φασι τῶν ὄντων ἁπάντων τὴν πρώτην ὕλην.* Eadem Porphyrio ap. Simplic. f. 12 *Δ* dicitur *ἡ ἄποιος ὕλη,* ut quae sit nondum qualitate aliqua formata, cf. Plotin. l. c. *ὑποκείμενα μὲν γὰρ πρῶτα τάξαντες καὶ τὴν ὕλην ἐνταῦθα τῶν ἄλλων προτάξαντες.* *Τὸ ποιὸν* est illud, quo finitur materia et ad certas qualitates formatur, v. Plutarch. de Stoic. Rep. 43. *τὰς δὲ ποιότητας — οἷς ἂν ἐγγένωνται μέρεσι τῆς ὕλης εἰδοποιεῖν ἕκαστα καὶ σχηματίζειν.* Simplic. f. 57 E. *οἱ δὲ Στωϊκοὶ τὸ κοινὸν τῆς ποιότητος τὸ ἐπὶ τῶν σωμάτων λέγουσι διαφορὰν εἶναι οὐσίας οὐκ ἀποδιαληπτὴν καθ' ἑαυτήν* h. e. quae non separari potest a substantia; nam ceteras qualitates referebant ad *πὼς ἔχον*, similiterque etiam inter *ἕξεις* et *σχέσεις* distinguebant, v. Plut. l. c. 43, Simplic. f. 55 *B.* 61 *B. τὰς μὲν γὰρ σχέσεις ταῖς ἐπικτήτοις καταστάσεσι χαρακτηρίζεσθαι, τὰς δὲ ἕξεις ταῖς ἐξ ἑαυτῶν ἐνεργείαις,* cf. infra n. 413, not.

Porro distinguendum est inter *κοινῶς ποιὸν* et *ἰδίως ποιόν* h. e. qualitatem generis et qualitatem speciei, v. Stob. Ecl. I, p. 436, et n. 404, not. c. Denique omnes qualitates, quoniam ipsa substantia s. *τὸ ὑποκείμενον* materia est, ad corpora atque affectiones corporales referebantur, v. Simpl. f. 69 *Γ. ἡ τῶν Στωϊκῶν δόξα λεγόντων σώματα εἶναι τὰ σχήματα, ὥσπερ τὰ ἄλλα ποιά*, cf. n. 402. Quid quod qualitates ad quasdam aeris fluxiones revocabant, quibus materia illa infinita substantiae dirimeretur et in diversa corpora explicaretur, cf. n. 404, not., et Chrysippus ap. Plutarch. de Stoic. Rep. 43, qui locus citatur n. 412, not. Restant categoriae *πὼς ἔχον* h. e. aliquo modo se habens et *πρός τι πὼς ἔχον* h. e. aliquo modo ad aliquid relatum, quarum illa omnia attributa amplectitur, quae ipsam substantiae naturam non attingunt, sed a loco aliquo vel tempore vel motu vel actione ac passione repetita Stoicis non *ἕξεις* appellabantur, sed *σχέσεις*, v. Simpl. f. 44 *E. ὁ δὲ τὴν στάσιν καὶ τὴν κάθισιν μὴ προσποιούμενος* (sc. *τοῖς οὖσιν*) *ἔοικε Στωϊκῇ τινὶ συνηθείᾳ συνέπεσθαι οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸ ὑποκείμενον εἶναι νομίζων, τὰς δὲ περὶ αὐτὸ διαφορὰς ἀνυποστάτους ἡγούμενος καὶ πὼς ἔχοντα αὐτὰ ἀποκαλῶν, ὡς ἐν τοῖς ὑποκειμένοις ἔχοντα αὐτὸ τοῦτο τὸ πὼς ἔχειν*, cf. Plotin. VI, 1, 30. Denique *πρός τι πὼς ἔχοντα* sunt ea attributa, quibus aliqua res ad alias quae una existunt refertur, cf. Simpl. f. 42 *E—Z. πρός τι μὲν λέγουσιν ὅσα κατ' οἰκεῖον χαρακτῆρα διακείμενά πως ἀπονεύει πρὸς ἕτερον· πρός τι δέ πως ἔχοντα ὅσα πέφυκε συμβαίνειν τινὶ καὶ μὴ συμβαίνειν ἄνευ τῆς περὶ αὐτὰ μεταβολῆς καὶ ἀλλοιώσεως μετὰ τοῦ πρὸς τὸ ἐκτὸς ἀποβλέπειν, ὥστε ὅταν μὲν κατὰ διαφοράν τι διακείμενον πρὸς ἕτερον νεύσῃ, πρός τι μόνον τοῦτο ἔσται, ὡς ἡ ἕξις καὶ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ αἴσθησις, ὅταν δὲ μὴ κατὰ τὴν ἐνοῦσαν διαφοράν, κατὰ ψιλὴν δὲ τὴν πρὸς ἕτερον σχέσιν θεωρῆται, πρός τι πὼς ἔχοντα ἔσται· ὁ γὰρ υἱὸς καὶ ὁ δεξιὸς ἔξωθέν τινων προσδέονται πρὸς τὴν ὑπόστασιν, διὸ καὶ μηδεμιᾶς γιγνομένης περὶ αὐτὰ μεταβολῆς γένοιτ' ἂν οὐκέτι πατὴρ, τοῦ υἱοῦ ἀποθανόντος, ὁ δὲ δεξιὸς τοῦ παρακειμένου μεταστάντος· τὸ δὲ γλυκὺ καὶ πικρὸν οὐκ ἂν ἀλλοῖα γένοιτο, εἰ μὴ συμμεταβάλλοι καὶ ἡ περὶ αὐτὰ δύναμις.* Eodem facit quod bona dicuntur respectu malorum, quae una existunt, cf. n. 388, not.

d. Physica.

404 **Diog. L. VII, 134.** *Δοκεῖ δ' αὐτοῖς ἀρχὰς εἶναι τῶν ὅλων δύο, τὸ ποιοῦν καὶ τὸ πάσχον· τὸ μὲν οὖν πάσχον εἶναι τὴν ἄποιον οὐσίαν, τὴν ὕλην, τὸ δὲ ποιοῦν τὸν ἐν αὐτῇ λόγον, τὸν θεόν· τοῦτον γὰρ ἀΐδιον ὄντα διὰ πά-*

σης αὐτῆς δημιουργεῖν ἕκαστα [a]. 135. ἕν τ' εἶναι θεὸν καὶ νοῦν καὶ εἱμαρμένην καὶ Δία, πολλαῖς τ' ἑτέραις ὀνομασίαις προσονομάζεσθαι. 136. κατ' ἀρχὰς μὲν οὖν καθ' αὑτὸν ὄντα τρέπειν τὴν πᾶσαν οὐσίαν δι' ἀέρος εἰς ὕδωρ· καὶ ὥσπερ ἐν τῇ γονῇ τὸ σπέρμα περιέχεται, οὕτω καὶ τοῦτον σπερματικὸν λόγον [b] ὄντα τοῦ κόσμου τοιόνδ' ὑπολιπέσθαι ἐν τῷ ὑγρῷ, εὐεργὸν αὑτῷ ποιοῦντα τὴν ὕλην πρὸς τὴν τῶν ἑξῆς γένεσιν, εἶτ' ἀπογεννᾶν πρῶτον τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, πῦρ, ὕδωρ, ἀέρα, γῆν. 137. λέγουσι δὲ κόσμον τριχῶς, αὐτόν τε τὸν θεὸν τὸν ἐκ τῆς πάσης οὐσίας ἰδίως ποιόν [c], ὃς δὴ ἄφθαρτός ἐστι καὶ ἀγένητος, δημιουργὸς ὢν τῆς διακοσμήσεως, κατὰ χρόνων ποιὰς περιόδους ἀναλίσκων εἰς ἑαυτὸν τὴν ἅπασαν οὐσίαν καὶ πάλιν ἐξ ἑαυτοῦ γεννῶν. 138. καὶ αὐτὴν δὲ τὴν διακόσμησιν τῶν ἀστέρων κόσμον εἶναι λέγουσι καὶ τρίτον τὸ συνεστηκὸς ἐξ ἀμφοῖν. — τὸν δὴ κόσμον διοικεῖσθαι κατὰ νοῦν καὶ πρόνοιαν — εἰς ἅπαν αὐτοῦ μέρος διήκοντος τοῦ νοῦ, καθάπερ ἐφ' ἡμῶν τῆς ψυχῆς. 139. οὕτω δὴ καὶ τὸν ὅλον κόσμον ζῷον ὄντα καὶ ἔμψυχον καὶ λογικὸν ἔχειν ἡγεμονικὸν μὲν τὸν αἰθέρα, καθά φησιν Ἀντίπατρος — —. Χρύσιππος δὲ — — τὸν οὐρανόν φησι τὸ ἡγεμονικὸν τοῦ κόσμου, Κλεάνθης δὲ τὸν ἥλιον· ὁ μέντοι Χρύσιππος διαφορώτερον πάλιν τὸ καθαρώτερον τοῦ αἰθέρος ἐν ταὐτῷ, ὃ καὶ πρῶτον θεὸν λέγουσιν αἰσθητικῶς ὥσπερ κεχωρηκέναι διὰ τῶν ἐν ἀέρι καὶ διὰ τῶν ζῴων ἁπάντων καὶ φυτῶν, διὰ δὲ τῆς γῆς αὐτῆς καθ' ἕξιν [d]. Plut. de Pl. Ph. I, 7. οἱ Στωϊκοὶ νοερὸν *) θεὸν ἀποφαίνονται πῦρ τεχνικὸν ὁδῷ βαδίζον ἐπὶ γενέσει κόσμου [e], ἐμπεριειληφός τε πάντας τοὺς σπερματικοὺς λόγους, καθ' οὓς ἕκαστα καθ' εἱμαρμένην γίγνεται· καὶ πνεῦμα ἐνδιῆκον **) δι' ὅλου τοῦ κόσμου,

---

*) Vulg. κοινότερον: emendavimus ex Stob. Ecl. I, p. 64; cf. Euseb. Pr. Ev. XV, 16; Diog. L. VII, 147. — **) Vulg. μὲν διῆκον. Emend. ex Stob. l. c. Cf. supra n. 297. *).

τὰς δὲ προσηγορίας μεταλαμβάνον διὰ τὰς τῆς ὕλης δι' ἧς κεχώρηκε παραλλάξεις [f]· θεὸν δὲ καὶ τὸν κόσμον καὶ τοὺς ἀστέρας καὶ τὴν γῆν τόν τ' ἀνωτάτω πάντων νοῦν ἐν αἰθέρι [g].

a) Adiicit hoc placitum et apud Zenonem reperiri et apud Cleanthem et Chrysippum, similiterque ad ea quae §. 136 traduntur laudat Zenonem et Chrysippum. — b) Cf. n. 408. — c) Hoc referendum ad categorias, v. n. 403, not., et Porphyr. ap. Simpl. in Cat. fol. 12 Δ. *διττὸν — ἐστὶ τὸ ὑποκείμενον — κατὰ τοὺς ἀπὸ τῆς Στοᾶς. — ἥ τε γὰρ ἄποιος ὕλη — — πρῶτόν ἐστι τοῦ ὑποκειμένου σημαινόμενον· καὶ δεύτερον ὃ κοινῶς ποιὸν ἢ ἰδίως ὑφίσταται· ὑποκείμενον γὰρ καὶ ὁ χαλκός ἐστι καὶ ὁ Σωκράτης.* Est igitur *τὸ κοινῶς ποιὸν* materia minus dum condita ac formata, *ἰδίως ποιὸν* ea materia, quae in formas rerum individuarum iamiam emicuit. — d) Cf. n. 411—413. — e) Cf. Diog. L. VII, 156. *δοκεῖ δ' αὐτοῖς τὴν μὲν φύσιν εἶναι πῦρ τεχνικὸν ὁδῷ βαδίζον εἰς γένεσιν, ὅπερ ἐστὶ πνεῦμα πυροειδὲς καὶ τεχνοειδές.* Cic. N. D. II, 22. *Zeno igitur naturam ita definit ut eam dicat ignem esse artificiosum ad gignendum progredientem via. Censet enim artis maxime proprium esse creare et gignere, quodque in operibus nostrarum artium manus efficiat, id multo artificiosius naturam efficere i. e. ut dixi ignem artificiosum, magistrum artium reliquarum.* Adde Stob. I, p. 318, ex Chrysippo: *τεταγμένως καὶ ὁδῷ.* Ibid. p. 374 ex Cleanthe: *ὁδῷ καὶ συμφώνως διεξιούσης τῆς περιόδου.* Subest via illa Heraclitea sursum et deorsum ferens (n. 35); namque Heraclitum in multis physice Stoicorum inde a Zenone sequebatur, v. Numenius ap. Euseb. Pr. Ev. XIV, 5, p. 729 B. C. Posteriores etiam in placitis Heracliti interpretandis et ad sua dogmata aptandis plurimi fuerunt, velut Cleanthes, v. Diog. L. VII, 174, IX, 15, Aristo ib. IX, 5, et Sphaerus ib. VII, 178, IX, 15, denique Chrysippus, v. Phaedr. Epicur. de Diis Col. IV, 12 sq. — f) Cf. infra n. 418. — g) Cf. Cic. N. D. II, 15. 16. 36.

De causa agente et materia patiente v. Seneca Ep. 65, 2. *Dicunt, ut scis, Stoici nostri duo esse in rerum natura, ex quibus omnia fiant, causam et materiam. Materia iacet iners, res ad omnia parata, cessatura si nemo moveat. Causa autem, id est ratio, materiam format et quocunque vult versat, ex illa varia opera producit. Esse debet ergo unde aliquid fiat, deinde a quo fiat. Hoc causa est, illud materia.* Causam non separatam a materia esse statuebant, sed permeare per illam eamque intus effingere, simul id agentes ut causam non sine ratione esse motusque illos na-

turae non esse sine mente evincerent, pulchritudinem mundi ad id et varietatem argumentati; Cic. de Nat. D. II, 5. 6. Sext. Emp. adv. Math. IX, 111 sqq. Eodem facit quod dicebant omnia uno rigore teneri et aequabili causarum atque effectuum continuatione, qua maxima minimis apta sint atque connexâ: quod multis similitudinibus exprimebant. Plut. Comm. Notit. 37. *Χρύσιππος — οὐδὲν ἀπέχειν φάμενος οἶνου σταλαγμὸν ἕνα κεράσαι τὴν θάλασσαν· καὶ ἵνα δὴ μὴ τοῦτο θαυμάζωμεν, εἰς ὅλον φησὶ τὸν κόσμον διατενεῖν τῇ κράσει τὸν σταλαγμόν.* Diog. L. VII, 151; Galen. de Hipp. et Plat. Plac. VII, p. 619. Consentaneum erat ut nonnisi unam in mundo inesse causam agentem et animantem docerent, qua contineretur *τὸ ἡγεμονικόν*. Cic. de Nat. D. II, 11. *Natura est igitur, quae contineat mundum omnem eumque tueatur, et ea quidem non sine sensu atque ratione; omnem enim naturam necesse est, quae non solitaria sit neque simplex sed cum alio iuncta atque connexa, habere aliquem in se principatum, ut in homine mentem, in bellua quiddam simile mentis, unde oriantur rerum appetitus. In arborum autem et earum rerum, quae gignuntur e terra, radicibus inesse principatus putatur. Principatum autem id dico quod Graeci ἡγεμονικὸν vocant, quo nihil in quoque genere nec potest nec debet esse praestantius. Itaque necesse est illud etiam, in quo sit totius naturae principatus, esse omnium optimum omniumque rerum potestate dominatuque dignissimum.* His vides opponi deum et materiam: quod oppositum tollitur eo quod omnem naturam a deo movente regi atque animari docebant. Materiam enim substantiam dei esse putabant, qui eam statis temporibus in se consumeret atque ex se rursus exsereret, v. Diog. L. l. l. 137. Ita mundum ex igne artificioso ortum esse et statis temporibus in ignem resolvi; nam causam illam animantem s. deum eundem esse dicebant atque ignem artificiosum h. e. animantem et vitalem, opposito nostro igne, qui omnia consumeret, v. Stob. Ecl. I, p. 538. *δύο γὰρ γένη πυρός, τὸ μὲν ἄτεχνον καὶ μεταβάλλον εἰς ἑαυτὸ τὴν τροφήν, τὸ δὲ τεχνικὸν αὐξητικόν τε καὶ τηρητικόν, οἷον ἐν τοῖς φυτοῖς ἐστὶ καὶ ζῴοις· ὃ δὴ φύσις ἐστὶ καὶ ψυχή.* Cic. N. D. II, 15. *Hic noster ignis, quem usus vitae requirit, confector est et consumptor omnium, idemque quocumque invasit cuncta disturbat ac dissipat. Contra ille corporeus, vitalis et salutaris omnia conservat, alit, auget, sustinet sensuque afficit.* Praecipue hanc solis et astrorum substantiam esse et in coelo vel aethere cerni, quibus etiam intelligentiam illam divinam vel maxime tribuendam esse censebant, v. Cic. ib. *Quare quum solis ignis similis eorum ignium sit, qui sunt in corporibus animantium, solem quoque animantem esse oportet et quidem reliqua astra, quae oriantur in ardore caelesti, qui aether vel coelum nomi-*

natur. — *Sidera autem aethereum locum obtinent; qui quoniam tenuissimus est et semper agitatur et viget, necesse est quod animal in eo gignatur, id et sensu acerrimo et mobilitate celerrima esse. Quare quum in aethere astra gignantur, consentaneum est in iis sensum inesse et intelligentiam: ex quo efficitur in deorum numero astra esse ducenda.* 16. *Sensum autem astrorum atque intelligentiam maxime declarat ordo eorum atque constantia,* — *in quo nihil est temerarium, nihil varium, nihil fortuitum:* in quibus insunt nonnulla secundum Aristotelem expressa, cf. n. 337. 338. Ignem vero sicuti primum in aerem transformari atque ex aere rursus postremum eniti statuebant, v. Stob. Ecl. I, p. 312, ita ignem et aerem maxime singulas res efficere et tanquam unum spiritum (*πνεῦμα*) per omnia commeare atque hinc illinc agitari docebant, cf. n. 412, not., et Chrysippus ap. Stob. Ecl. I, p. 374. *εἶναι τὸ ὂν πνεῦμα κινοῦν ἑαυτὸ πρὸς ἑαυτὸ καὶ ἐξ αὑτοῦ, ἢ πνεῦμα ἑαυτὸ κινοῦν πρόσω καὶ ὀπίσω· πνεῦμα δὲ εἴληπται διὰ τὸ λέγεσθαι αὐτὸ ἀέρα εἶναι κινούμενον· ἀνάλογον δὲ γίγνεσθαι ἔπειτα αἰθέρος, ὥστε καὶ εἰς κοινὸν λόγον πεσεῖν αὐτά.* Eodem facit quod omnia quae vere existerent corpora esse (n. 402) et corpora misceri et per se invicem penetrare contendebant, v. Chrysipp. ap. Stob. I, p. 376. *ὁμοίως δὲ κἀπὶ τῶν ἐν ἡμῖν ψυχῶν ἔχει· δι' ὅλων γὰρ τῶν σωμάτων ἡμῶν ἀντιπαρεκτείνουσιν· ἀρέσκει γὰρ αὐτοῖς (τοῖς Στωϊκοῖς) σῶμα διὰ σώματος ἀντιπαρήκειν.* Cf. Plutarch. de Comm. Notit. 37.

405 **Diog. L. VII, 140.** *Ἕνα τὸν κόσμον εἶναι καὶ τοῦτον πεπερασμένον, σχῆμα ἔχοντα σφαιροειδές· πρὸς γὰρ τὴν κίνησιν ἁρμοδιώτατον τὸ τοιοῦτον*[a]. — *ἔξωθεν δὲ αὐτοῦ περικεχυμένον εἶναι τὸ κενὸν ἄπειρον, ὅπερ ἀσώματον εἶναι. ἀσώματον δὲ τὸ οἷόν τε κατέχεσθαι ὑπὸ σωμάτων οὐ κατεχόμενον. ἐν δὲ τῷ κόσμῳ μηδὲν εἶναι κενόν, ἀλλ' ἡνῶσθαι αὐτόν· τοῦτο γὰρ ἀναγκάζειν τὴν τῶν οὐρανίων πρὸς τὰ ἐπίγεια σύμπνοιαν καὶ συντονίαν.* **141.** *ἔτι δὲ καὶ τὸν χρόνον ἀσώματον, διάστημα ὄντα τῆς τοῦ κόσμου κινήσεως· τούτου δὲ τὸν μὲν παρῳχηκότα καὶ τὸν μέλλοντα ἀπείρους, τὸν δὲ ἐνεστῶτα πεπερασμένον.*

a) Consentaneum erat et pulchritudinem atque ornatum respici; cf. Cic. de Nat. D. II, 22; Plut. de Pl. Ph. I, 6.

Infinitum est quicquid non corporeum est h. e. quod non vere est, sed cogitando tantummodo et attribuendo esse ponitur, v. supra

n. 402 et Stob. Ecl. I, p. 392. *Καθάπερ δὲ τὸ σωματικὸν πεπερασμένον εἶναι, οὕτως τὸ ἀσώματον ἄπειρον· ὅ τε γὰρ χρόνος ἄπειρος καὶ τὸ κενόν. ὥσπερ γὰρ τὸ μηδὲν οὐδέν ἐστι πέρας, οὕτως καὶ τοῦ μηδενός, οἷόν ἐστι τὸ κενόν.* De generibus rerum incorporearum v. Sext. Emp. adv. Math. X, 218. *τῶν δὲ ἀσωμάτων τέσσαρα εἴδη καταριθμοῦνται, ὡς λεκτὸν καὶ κενὸν καὶ τόπον καὶ χρόνον.* De loco dissentit Stob. Ecl. l. l.; *λεκτὸν* quid dicatur v. n. 401. Ab infiniti cogitatione tantum abhorrebant, ut Chrysippus, etsi dabat corpora in infinitum dividi posse, tamen nollet eam divisionem unquam absolutum iri concedere, *οὐ γάρ ἐστί τι ἄπειρον, εἰς ὃ γίγνεται ἡ τομή,* Diog. L. VII, 150, cf. Stob. I, p. 344.

Diog. L. VII, 141. *Ἀρέσκει δ' αὐτοῖς καὶ φθαρτὸν* 406
εἶναι τὸν κόσμον, ἅτε γενητὸν τῷ λόγῳ τῶν δι' αἰσθήσεως νοουμένων [a]· *οὗ τε τὰ μέρη φθαρτά, ἔστι καὶ τὸ ὅλον**)· *τὰ δὲ μέρη τοῦ κόσμου φθαρτά, εἰς ἄλληλα γὰρ μεταβάλλει* [b]· *φθαρτὸς ἄρα ὁ κόσμος. καὶ εἴ τι ἐπιδεκτικόν ἐστι τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταβολῆς, φθαρτόν ἐστι· καὶ ὁ κόσμος ἄρα· ἐξαυχμοῦται γὰρ καὶ ἐξυδατοῦται* [c].

a) *Τὰ δι' αἰσθήσεως νοούμενα* intellige materiam et deum. Post *νοουμένων* posuimus punctum minus; post *ὅλον* subintelligendum *φθαρτόν*. — b) Sequebantur in his Heraclitum. Plut. de Stoic. Rep. 34. *Τὸ ἀΐδιον τῆς κινήσεως κυκεῶνι παρεικάσας* (sc. *ὁ Χρύσιππος*) *ἄλλα ἄλλως στρέφοντι καὶ ταράσσοντι τῶν γιγνομένων.* Nisi quod distinguunt inter id quod duret in rebus et id quod mutetur h. e. inter materiam et qualitatem. Plut. de Comm. Notit. 44. *Ἀλλὰ οὗτοι* (sc. *οἱ Στωϊκοὶ*) *μόνοι εἶδον τὴν σύνθεσιν ταύτην καὶ διπλόην καὶ ἀμφιβολίαν, ὡς δύο ἡμῶν ἕκαστός ἐστιν ὑποκείμενα, τὸ μὲν οὐσία τὸ δὲ ποιότης***), *καὶ τὸ μὲν ἀεὶ ῥεῖ καὶ φέρεται, μήτ' αὐξόμενον μήτε μειούμενον, μήτε ὅλως οἷόν ἐστι διαμένον· τὸ δὲ διαμένει καὶ αὐξάνεται καὶ μειοῦται καὶ πάντα πάσχει τἀναντία θατέρῳ, συμπεφυκὸς καὶ συνηρμοσμένον καὶ συγκεχυμένον καὶ τῆς διαφορᾶς τῇ αἰσθήσει μηδαμοῦ παρέχον ἅψασθαι.* Cf. Stob. Ecl. I, p. 432 sq. — c) Mundum enim putabant in deterius mutari, ut in quo malum inesset. Deum contra ab omni malo remotissimum esse volebant, Diog. L. VII, 147. (in n. 418).

---

*) Mutavimus interpunctionem. Cobet. ed. *οὗ τά τε μέρη.* — **) *ποιότης*, quod deest in codicibus, supplevit Prantl *Gesch. d. Logik* I, p. 432.

407 **Plut. de Stoic. Rep. 41.** *Λέγει δ' (ὁ Χρύσιππος) ἐν τῷ πρώτῳ περὶ προνοίας· Διόλου μὲν γὰρ ὢν ὁ κόσμος πυρώδης εὐθὺς καὶ ψυχή ἐστιν ἑαυτοῦ καὶ ἡγεμονικόν· ὅτε δὲ μεταβαλὼν εἴς τε τὸ ὑγρὸν καὶ τὴν ἐναπολειφθεῖσαν ψυχὴν τρόπον τινὰ εἰς σῶμα καὶ ψυχὴν μετέβαλεν, ὥστε συνεστάναι ἐκ τούτων, ἄλλον τινὰ ἔσχε λόγον.* **De Comm. Notit. 36.** *Λέγει γοῦν Χρύσιππος ἐοικέναι τῷ μὲν ἀνθρώπῳ τὸν Δία καὶ τὸν κόσμον, τῇ δὲ ψυχῇ τὴν πρόνοιαν· ὅταν οὖν ἐκπύρωσις γένηται, μόνον ἄφθαρτον ὄντα τὸν Δία τῶν θεῶν* [a] *ἀναχωρεῖν ἐπὶ τὴν πρόνοιαν, εἶτα ὁμοῦ γενομένους ἐπὶ μιᾶς τῆς τοῦ αἰθέρος οὐσίας διατελεῖν ἀμφοτέρους.*

a) Chrysipp. ap. Plut. de Stoic. Rep. 38. *Ἥλιος μὲν γὰρ καὶ σελήνη καὶ οἱ ἄλλοι θεοὶ παραπλήσιον ἔχοντες λόγον γεννητοί εἰσιν, ὁ δὲ Ζεὺς ἀΐδιός ἐστιν.* Similiter idem ib. 39. *τροφῇ τε οἱ μὲν ἄλλοι θεοὶ* (n. 418) *χρῶνται, παραπλησίως συνεχόμενοι δι' αὐτήν· ὁ δὲ Ζεὺς καὶ ὁ κόσμος καθ' ἕτερον τρόπον ἀναλισκομένων καὶ ἐκ πυρὸς γιγνομένων.* Quamquam alio loco idem Chrysippus *τὸν Δία* scripserat *αὔξεσθαι μέχρις ἂν εἰς αὐτὸν ἅπαντα καταναλώσῃ*: quod quo sensu accipiendum sit aperiunt quae subiecta erant: *ἐπεὶ γὰρ ὁ θάνατος μέν ἐστι ψυχῆς χωρισμὸς ἀπὸ τοῦ σώματος, ἡ δὲ τοῦ κόσμου ψυχὴ οὐ χωρίζεται μὲν αὔξεται δὲ συνεχῶς, μέχρις ἂν εἰς αὐτὴν ἐξαναλώσῃ τὴν ὕλην, οὐ ῥητέον ἀποθνήσκειν τὸν κόσμον.*

408 **Stob. Ecl. Phys. p. 372.** *Κλεάνθης δὲ οὕτω πώς φησιν ἐκφλογισθέντος τοῦ παντὸς συνίζειν τὸ μέσον αὐτοῦ πρῶτον, εἶτα τὰ ἐχόμενα ἀποσβέννυσθαι δι' ὅλου. τοῦ δὲ παντὸς ἐξυγρανθέντος τὸ ἔσχατον τοῦ πυρὸς ἀντιτυπήσαντος αὐτῷ τοῦ μέσου τρέπεσθαι πάλιν εἰς τοὐναντίον, εἶθ' οὕτω τρεπόμενον ἄνω φησὶν αὔξεσθαι καὶ ἄρχεσθαι διακοσμεῖν τὸ ὅλον, καὶ τοσαύτην περίοδον ἀεὶ καὶ διακόσμησιν ποιούμενον* *) *τοῦ ἐν τῇ τῶν ὅλων οὐσίᾳ τόνου μὴ παύεσθαι. ὥσπερ γὰρ ἑνός τινος τὰ μέρη πάντα φύεται ἐκ σπερμάτων ἐν τοῖς καθήκουσι χρόνοις,*

---

*) Vulgo *ποιουμένου*, velut in antecedentibus pro *τρεπόμενον* in nonnullis codd. est *τρεπομένου*.

οὕτω καὶ τοῦ ὅλου τὰ μέρη, ὧν καὶ τὰ ζῷα καὶ τὰ φυτὰ ὄντα τυγχάνει, ἐν τοῖς καθήκουσι χρόνοις φύεται. καὶ ὥσπερ τινὲς λόγοι τῶν μερῶν εἰς σπέρμα συνιόντες μίγνυνται καὶ αὖθις διακρίνονται γιγνομένων τῶν μερῶν, οὕτως ἐξ ἑνός τε πάντα γίγνεσθαι καὶ ἐκ πάντων εἰς ἓν συγκρίνεσθαι, ὁδῷ καὶ συμφώνως διεξιούσης τῆς περιόδου.

Λόγον σπερματικὸν et deo s. Iovi s. igni artificioso tribuebant et singulis animantibus. De deo s. igne artificioso cf. Diog. L. VII, 135 seq., qui locus citatur n. 404, et Stob. l. c. p. 414. *Ζήνωνι καὶ Κλεάνθει καὶ Χρυσίππῳ ἀρέσκει τὴν οὐσίαν μεταβάλλειν οἷον εἰς σπέρμα εἰς τὸ πῦρ, καὶ πάλιν ἐκ τούτου τοιαύτην ἀποτελεῖσθαι τὴν διακόσμησιν οἵα πρότερον.* Vides eam ignis divini rationem et naturam dici, qua tanquam semen multas res statis temporibus ex se gignit et procreat, sed ita ut unus idemque in omnibus maneat semperque ad se ipsum recurrat. Similiter de singulis rebus animatis dicebant deum s. ignem continere *πάντας τοὺς σπερματικοὺς λόγους, καθ' οὓς ἕκαστα καθ' εἱμαρμένην γίγνεται*, v. Plut. Pl. Ph. I, 7 (n. 404), cf. Diog. L. VII, 148. *ἔστι δὲ φύσις ἕξις ἐξ αὑτῆς κινουμένη κατὰ σπερματικοὺς λόγους, ἀποτελοῦσά τε καὶ συνέχουσα τὰ ἐξ αὑτῆς ἐν ὡρισμένοις χρόνοις.* Eodem facit quod Chrysippus obscenos amores Iovis et Iunonis Sami pictos interpretabatur de materia *τοὺς σπερματικοὺς λόγους τοῦ θεοῦ εἰς κατακόσμησιν τῶν ὅλων* in se excipiente, v. Orig. c. Cels. IV, p. 196; denique quod etiam animae humanae tribuebant *σπερματικοὺς λόγους* h. e. *τὸ σπερματικόν*, v. Diog. L. VII, 157. *μέρη δὲ ψυχῆς λέγουσιν ὀκτώ, τὰς πέντ' αἰσθήσεις καὶ τοὺς ἐν ἡμῖν σπερματικοὺς λόγους καὶ τὸ φωνητικὸν καὶ τὸ λογιστικόν.* Cf. n. 416.

Chrysippus ap. Plut. de Stoic. Rep. 44. Τέλεον 409
μὲν ὁ κόσμος σῶμά ἐστιν, οὐ τέλεα δὲ τὰ τοῦ κόσμου μέρη, τῷ πρὸς τὸ ὅλον πως ἔχειν καὶ μὴ καθ' αὑτὰ εἶναι [a]. **Cic. Nat. D. II, 13. Neque enim est quidquam aliud praeter mundum cui nihil absit quodque undique aptum atque perfectum expletumque sit omnibus suis numeris et partibus. Scite enim Chrysippus ut clypei causa involucrum, vaginam autem gladii, sic praeter mundum cetera omnia aliorum causa esse generata, ut**

eas fruges atque fructus quos terra gignat animantium causa, animantes autem hominum. — Ipse autem homo ortus est ad mundum contemplandum et imitandum, nullo modo perfectus, sed est quaedam particula perfecti [b]. Seneca Ep. 113, 13. Inter cetera propter quae mirabile divini artificis ingenium est hoc quoque existimo, quod in tanta copia rerum nunquam in idem incidit: etiam quae similia videntur quum contuleris diversa sunt. Tot fecit genera foliorum, nullum non sua proprietate signatum, tot animalia, nulli similitudo cum altero convenit, utique aliquid interest. Exegit a se ut quae alia erant et dissimilia essent et imparia [c].

a) Malum in mundo fatali quadam necessitate inesse et una cum mundo exstitisse arbitrabantur, ut *in quo bona non inesse potuissent, si non essent ibidem mala,* ut ait Chrysippus apud Gell. N. A. VI, 1, qui pergit sic: *Nam cum bona malis contraria sint, utraque necessum est opposita inter sese et quasi mutuo adverso quaeque fulta nisu consistere; nullum adeo contrarium est sine contrario altero.* Cf. Chrysipp. ap. Plut. de Comm. Notit. 13. *ἡ δὲ κακία πρὸς τὰ λοιπὰ συμπτώματα ἔχει ὅρον· γίγνεται γάρ αὐτή πως κατὰ τὸν τῆς φύσεως λόγον καί, ἵνα οὕτως εἴπω, οὐκ ἀχρήστως γίγνεται πρὸς τὰ ὅλα· οὐδὲ γὰρ ἂν τἀγαθὸν ἦν* *) Idem apud eundem de Stoic. Rep. 36. *κακίαν δὲ καθόλου ἆραι οὔτε δυνατόν ἐστιν οὔτ' ἔχει καλῶς ἀρθῆναι.* Eandem opinionem etiam similitudinibus commendare studebant, v. Plut. ib. 37, de Comm. Notit. 14. *ὥσπερ γὰρ αἱ κωμῳδίαι ἐπιγράμματα γελοῖα φέρουσιν, ἃ καθ' αὑτὰ μέν ἐστι φαῦλα, τῷ δὲ ὅλῳ ποιήματι χάριν τινα προστίθησιν, οὕτως ψέξειας ἂν αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῆς τὴν κακίαν, τοῖς δ' ὅλοις οὐκ ἄχρηστός ἐστι.* Neque ab Iove sicut ortum ita etiam interitum rerum repetere dubitabant, v. Chrysipp. ib. 32. *ὡς δὲ αἱ πόλεις πλεονάσασαι εἰς ἀποικίας ἀπαίρουσι τὰ πλήθη καὶ πολέμους ἐνίστανται πρός τινας, οὕτως ὁ θεὸς φθορᾶς ἀρχὰς δίδωσι.* — b) Stob. Ecl. I, p. 444. *κόσμον δ' εἶναί φησιν ὁ Χρύσιππος — τὸ ἐκ θεῶν καὶ ἀνθρώπων σύστημα καὶ ἐκ τῶν ἕνεκα τούτων γεγονότων.* Cf. Cic. de Fin. III, 20, 67. Etiam in hominibus bona non existunt nisi una cum malis, v. Plut. Comm. Notit. 16. *τὴν μὲν φρόνησιν ἐπιστήμην ἀγαθῶν καὶ κακῶν οὖσαν*

---

*) Cf. Plut. de St. Rep. 35. *ἡ δὲ κακία πρὸς τὰ δεινὰ συμπτώματα ἴδιόν τινα ἔχει λόγον· γίγνεται μὲν γὰρ αὐτὴ — πρὸς τὰ ὅλα· οὐδὲ γὰρ τἀγαθὰ ἦν.*

ἀναιρεθέντων τῶν κακῶν ὅλως καὶ παντάπασιν ἀναιρεῖσθαι λέγουσιν, cf. ib. 17. De morbis ceterisque malis naturalibus ut providentiam quasi excusarent, talia inter multa aptissima et utilissima ei tanquam excidisse dicebant *κατὰ παρακολούθησιν* h. e. *per sequelas quasdam necessarias*, interprete Gellio l. c. Cf. Plut. Stoic. Rep. 37. *φησὶ δὲ* (*Χρύσιππος*) *πολὺ καὶ τὸ ἀνάγκης μεμῖχθαι.* A diis omnem turpitudinem alienam esse asseverabant, v. Chrysipp. ap. Plut. ib. 33. *τῶν αἰσχρῶν τὸ θεῖον παραίτιον γίγνεσθαι οὐκ εὔλογόν ἐστιν· ὃν τρόπον γὰρ οὔτε νόμος τοῦ παρανομεῖν παραίτιος ἂν γένοιτο οὔτε οἱ θεοὶ τοῦ ἀσεβεῖν, οὕτως εὔλογον μηδ' αἰσχροῦ μηδενὸς εἶναι παραιτίους.* Cf. n. 418. — c) Cf. Cic. Ac. pr. II, 18. 26. *Stoicum est id quidem, — nullum esse pilum omnibus rebus talem, qualis sit pilus alius, nullum granum.*

Nemes. de Natura Hom. c. 38, p. 147. ed. Antwerp. *Οἱ* 410
δὲ Στωϊκοί φασιν ἀποκαθισταμένους τοὺς πλάνητας εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον κατά τε μῆκος καὶ πλάτος, ἔνθα τὴν ἀρχὴν ἕκαστος ἦν, ὅτε τὸ πρῶτον ὁ κόσμος συνέστη[a], *ἐν ῥηταῖς χρόνων περιόδοις ἐκπύρωσιν καὶ φθορὰν τῶν ὄντων ἀπεργάζεσθαι καὶ πάλιν ἐξ ὑπαρχῆς εἰς τὸ αὐτὸ τὸν κόσμον ἀποκαθίστασθαι, καὶ τῶν ἀστέρων ὁμοίως πάλιν φερομένων ἕκαστον ἐν τῇ προτέρᾳ περιόδῳ γενόμενον ἀπαραλλάκτως ἀποτελεῖσθαι. ἔσεσθαι γὰρ πάλιν Σωκράτην καὶ Πλάτωνα καὶ ἕκαστον τῶν ἀνθρώπων σὺν τοῖς αὐτοῖς καὶ φίλοις καὶ πολίταις καὶ τὰ αὐτὰ πείσεσθαι καὶ τοῖς αὐτοῖς συντεύξεσθαι καὶ τὰ αὐτὰ μεταχειριεῖσθαι, καὶ πᾶσαν πόλιν καὶ κώμην καὶ ἀγρὸν ὁμοίως ἀποκαθίστασθαι*[b]*· γίγνεσθαι δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ παντὸς οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ πολλάκις, μᾶλλον δὲ εἰς ἄπειρον καὶ ἀτελευτήτως τὰ αὐτὰ ἀποκαθίστασθαι.*

a) Cum sidera ad idem et longitudinis et latitudinis signum, in quo primitus erant, reversa sunt, magnus quem Stoici dicebant annus efficitur; Stob. Ecl. I, p. 264, ubi et de ambitu huius anni traditur ex Diogene Stoico. — b) Cf. Chrysipp. ap. Lactant. Div. Inst. VII, 23; Arius Didymus ap. Euseb. Pr. Ev. XV, 18. 19. Mundum eodem protinus circulo atque ambitu ferre atque revolvi propter id credibile iis videbatur, quod universum perfectum esse atque ex eodem semper principio perfecto emergere existimabant.

411 **Diog. L. VII, 136.** *Ἔστι δὲ στοιχεῖον ἐξ οὗ πρώτου γίγνεται τὰ γιγνόμενα καὶ εἰς ὃ ἔσχατον ἀναλύεται* [a]. **137.** *τὰ δὴ τέτταρα στοιχεῖα εἶναι ὁμοῦ τὴν ἄποιον οὐσίαν, τὴν ὕλην* [b]*· εἶναι δὲ τὸ μὲν πῦρ τὸ θερμόν, τὸ δ' ὕδωρ τὸ ὑγρόν, τόν τ' ἀέρα τὸ ψυχρὸν καὶ τὴν γῆν τὸ ξηρόν. — — ἀνωτάτω μὲν οὖν εἶναι τὸ πῦρ, ὃ δὴ αἰθέρα καλεῖσθαι, ἐν ᾧ πρώτην τὴν τῶν ἀπλανῶν σφαῖραν γεννᾶσθαι, εἶτα τὴν τῶν πλανωμένων· μεθ' ἣν τὸν ἀέρα, εἶτα τὸ ὕδωρ, ὑποστάθμην δὲ πάντων τὴν γῆν, μέσην ἁπάντων οὖσαν* [c]. **142.** *γίγνεσθαι δὲ τὸν κόσμον, ὅταν ἐκ πυρὸς ἡ οὐσία τραπῇ δι' ἀέρος εἰς ὑγρόν, εἶτα τὸ παχυμερὲς αὐτοῦ συστὰν ἀποτελεσθῇ γῆ, τὸ δὲ λεπτομερὲς ἐξαερωθῇ καὶ τοῦτ' ἐπὶ πλέον λεπτυνθὲν πῦρ ἀπογεννήσῃ· εἶτα κατὰ μῖξιν ἐκ τούτων φυτά τε καὶ ζῷα καὶ τὰ ἄλλα γένη.*

a) Chrysippus *στοιχεῖον* tribus significationibus dici praecipiebat, prima qua ignis esset *τὸ κατ' ἐξοχὴν στοιχεῖον, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ πρώτου τὰ λοιπὰ συνίστασθαι κατὰ μεταβολὴν καὶ εἰς αὐτὸ ἔσχατον πάντα χεόμενα διαλύεσθαι*, secunda qua quatuor elementa, *ἐπεὶ διὰ τούτων τινὸς ἢ τινῶν ἢ καὶ πάντων τὰ λοιπὰ συνέστηκε*, tertia qua generaliter *στοιχεῖον* appellaretur, *ὃ πρῶτον συνέστηκεν οὕτως, ὥστε γένεσιν διδόναι ἀπ' αὐτοῦ ὁδῷ μέχρι τέλους, καὶ ἐξ ἐκείνου τὴν ἀνάλυσιν δέχεσθαι εἰς ἑαυτὸ τῇ ὁμοίᾳ ὁδῷ.* Stob. Ecl. I, p. 312 sqq. Inter principia et elementa quid intersit cernitur ex Diog. L. VII, 135. *διαφέρειν δέ φασι ἀρχὰς καὶ στοιχεῖα· τὰς μὲν γὰρ εἶναι ἀγενήτους καὶ ἀφθάρτους* (veluti causam et materiam), *τὰ δὲ στοιχεῖα κατὰ τὴν ἐκπύρωσιν φθείρεσθαι.* — b) Sensus: quatuor elementis continetur omnis quae erat ante mundum existentem materia omni qualitate carens. — c) Cf. Cleanth. ap. Stob. Ecl. I, p. 372; Chrysipp. ap. Plut. de Stoic. Rep. 41. *ἡ δὲ πυρὸς μεταβολή ἐστι τοιαύτη· δι' ἀέρος εἰς ὕδωρ τρέπεται· κἀκ τούτου γῆς ὑφισταμένης ἀὴρ ἀναθυμιᾶται· λεπτυνομένου δὲ τοῦ ἀέρος ὁ αἰθὴρ περιχεῖται κύκλῳ, οἱ δ' ἀστέρες ἐκ θαλάσσης μετὰ τοῦ ἡλίου ἀνάπτονται*: quae ducta sunt ex doctrina Heracliti.

412 **Plut. de Comm. Notit. 49.** *Τά γε μὴν τέσσαρα σώματα, γῆν καὶ ὕδωρ, ἀέρα τε καὶ πῦρ, πρῶτα στοιχεῖα προσαγορεύοντες οὐκ οἶδα ὅπως τὰ μὲν ἁπλᾶ καὶ καθαρά, τὰ*

δὲ σύνθετα καὶ μεμιγμένα ποιοῦσι. γῆν μὲν γὰρ ἴσασι καὶ ὕδωρ οὔτε αὑτὰ συνέχειν οὔτε ἕτερα, πνευματικῆς δὲ μετοχῇ καὶ πυρώδους δυνάμεως τὴν ἑνότητα διαφυλάττειν· ἀέρα δὲ καὶ πῦρ αὑτῶν τ' εἶναι δι' εὐτονίαν ἐκτατικά, καὶ τοῖς δυσὶν ἐκείνοις ἐγκεκραμένα τόνον παρέχειν καὶ τὸ μόνιμον καὶ οὐσιῶδες.

Primum elementum est ignis (n. 411, not. a), proximum ab illo aer. Utrumque dum aquae et terrae miscetur, singula corpora ita oriuntur, ut ignis calore intrinsecus temperentur atque animentur, aeris vero fluxionibus quibusdam formentur atque cohibeantur, v. Cic. N. D. II, 9. 10, ubi Stoicae sectae patronus ignis calorem per omnem mundum, omnia elementa, omnia corpora diffusum esse, omnibus vitam atque animam impertire explicat, et de aere Plut. de Stoic. Rep. 43. *Οὐδὲν ἄλλο τὰς ἕξεις πλὴν ἀέρας εἶναί φησιν* (sc. *ὁ Χρύσιππος*)· *ὑπὸ τούτων γὰρ συνέχεται τὰ σώματα· καὶ τοῦ ποιὸν ἕκαστον εἶναι τῶν ἕξει συνεχομένων αἴτιος ὁ συνέχων ἀήρ ἐστιν, ὃν σκληρότητα μὲν ἐν σιδήρῳ, πυκνότητα δ' ἐν λίθῳ, λευκότητα δ' ἐν ἀργύρῳ καλοῦσι. — τὰς δὲ ποιότητας πνεύματα οὔσας καὶ τόνους ἀερώδεις οἷς ἂν ἐγγένωνται μέρεσι τῆς ὕλης εἰδοποιεῖν ἕκαστα καὶ σχηματίζειν* (sc. *ἀποφαίνουσι*). Quare distinguendum inter elementa agentia et patientia, v. Nemes. de Nat. Hom. 5, p. 72. *Λέγουσι δὲ οἱ Στωϊκοὶ τῶν στοιχείων τὰ μὲν εἶναι δραστικὰ τὰ δὲ παθητικά· δραστικὰ μὲν ἀέρα καὶ πῦρ, παθητικὰ δὲ γῆν καὶ ὕδωρ.* Denique infinitam corporum varietatem et varias eiusdem rei qualitates ut sibi explicarent, corpora per se invicem penetrare et mixtionem esse, qua omnia cum omnibus miscerentur, docebant, v. n. 404, not., et Diog. L. VII, 151. *καὶ τὰς κράσεις δὲ διόλου γίγνεσθαι, καθά φησιν Χρύσιππος —, καὶ μὴ κατὰ περιγραφὴν καὶ παράθεσιν· καὶ γὰρ εἰς πέλαγος ὀλίγος οἶνος βληθεὶς ἐπὶ ποσὸν ἀντιπαρεκταθήσεται, εἶτα συμφθαρήσεται.* Cf. Stob. Ecl. I, p. 376.

Sext. Emp. adv. Math. IX, 81. Τῶν ἡνωμένων σωμάτων τὰ μὲν ὑπὸ ψιλῆς ἕξεως συνέχεται, τὰ δὲ ὑπὸ φύσεως, τὰ δὲ ὑπὸ ψυχῆς· καὶ ἕξεως μὲν ὡς λίθοι καὶ ξύλα, φύσεως δὲ καθάπερ τὰ φυτά, ψυχῆς δὲ τὰ ζῷα. 413

Cf. Galen. de Hipp. et Plat. Plac. VI, p. 521. Kuehn. *οἱ δὲ Στωϊκοὶ οὐδὲ ψυχὴν ὅλως ὀνομάζουσι τὴν τὰ φυτὰ διοικοῦσαν, ἀλλὰ φύσιν.* Marc. Anton. Comm. VI, 14; Philo Alleg. Leg. II, 7, p. 71, ubi Stoici non nominantur. *Ἕξις* quid sit aperit Achill. Tat. Isag. Arat. 14, p. 134. *ἔστι δὲ ἕξις πνεῦμα σώματος συνεκτικόν*: quid

φύσις et *ψυχή*, Philo Leg. Alleg. l. l. *ἔστι δὲ ἡ φύσις ἕξις ἤδη κινουμένη* (cf. 408, not.), *ψυχὴ δέ ἐστι φύσις προσειληφυῖα φαντασίαν καὶ ὁρμήν.* His indicantur rerum naturalium proprietates, quae videntur, si universam Stoicae doctrinae rationem respicimus, nihil aliud nisi diversi gradus esse. Plut. de Stoic. Rep. 41. *Αὐτὸς δὲ* (sc. *ὁ Χρύσιππος*) *πάλιν τὴν ψυχὴν ἀραιότερον πνεῦμα τῆς φύσεως καὶ λεπτομερέστερον ἡγεῖται.* Diog. L. VII, 138 sq. *ἀλλ' ἤδη δι' ὧν μὲν μᾶλλον, δι' ὧν δὲ ἧττον* (sc. *τὴν ψυχὴν διήκειν*). *δι' ὧν μὲν γὰρ ὡς ἕξις κεχώρηκεν, ὡς διὰ τῶν ὀστῶν καὶ τῶν νεύρων· δι' ὧν δὲ ὡς νοῦς, ὡς διὰ τοῦ ἡγεμονικοῦ.*

414 **Nemes. de Nat. Hom. 2, p. 33.** *Ἔτι φησὶν* (sc. *ὁ Κλεάνθης*)*· Οὐδὲν ἀσώματον συμπάσχει σώματι οὐδὲ ἀσωμάτῳ σῶμα, ἀλλὰ σῶμα σώματι· συμπάσχει δὲ ἡ ψυχὴ τῷ σώματι νοσοῦντι καὶ τεμνομένῳ καὶ τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ· αἰσχυνομένης γοῦν ἐρυθρὸν γίγνεται καὶ φοβουμένης ὠχρόν.* p. 34. *Χρύσιππος δέ φησιν ὅτι ὁ θάνατός ἐστι χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ σώματος, οὐδὲν δὲ ἀσώματον ἀπὸ σώματος χωρίζεται· οὐδὲ γὰρ ἐφάπτεται σώματος ἀσώματον· ἡ δὲ ψυχὴ καὶ ἐφάπτεται καὶ χωρίζεται τοῦ σώματος· σῶμα ἄρα ἡ ψυχή.*

Animam corpoream esse inde quoque efficiebant, quod omnia quae efficerent aliquid aut quae efficerentur corpus habere docebant, v. supra n. 402.

415 **Diog. L. VII, 156.** *Ταύτην δὲ* (sc. *τὴν ψυχὴν*) *εἶναι τὸ συμφυὲς ἡμῖν πνεῦμα*[a]*· διὸ καὶ σῶμα εἶναι· καὶ μετὰ θάνατον ἐπιμένειν· φθαρτὴν δ' εἶναι, τὴν δὲ τῶν ὅλων ἄφθαρτον, ἧς μέρη εἶναι τὰς ἐν τοῖς ζῴοις.* **157.** *Κλεάνθης μὲν οὖν πάσας* (sc. *ψυχὰς*) *ἐπιδιαμένειν μέχρι τῆς ἐκπυρώσεως, Χρύσιππος δὲ τὰς τῶν σοφῶν μόνον*[b].

a) Diog. L. VII, 157. *Ζήνων δὲ ὁ Κιτιεὺς — πνεῦμα ἔνθερμον εἶναι τὴν ψυχήν· τούτῳ γὰρ ἡμᾶς εἶναι ἐμπνόους καὶ ὑπὸ τούτου κινεῖσθαι.* Chrys. ap. Galen. de Hipp. et Plat. Plac. III, p. 287. Kuehn. *ἡ ψυχὴ πνεῦμά ἐστι σύμφυτον ἡμῖν συνεχὲς παντὶ τῷ σώματι διῆκον, ἔστ' ἂν ἡ τῆς ζωῆς συμμετρία παρῇ ἐν τῷ σώματι.* Cic. Tusc. I, 9. *Zenoni Stoico animus ignis videtur.* Arius Didymus ap. Euseb. Pr. Ev. XV, 20. *Κλεάνθης — φησὶν ὅτι Ζήνων ψυχὴν λέγει*

— *ἀναθυμίασιν καθάπερ Ἡράκλειτος.* — b) Arius Didymus l. l. *Διαμένειν γὰρ τὰς τῶν ἀποθανόντων ψυχάς· ἔνιοι δὲ τὴν μὲν τοῦ ὅλου ἀΐδιον, τὰς δὲ λοιπὰς συμμίγνυσθαι ἐπὶ τελευτῇ εἰς ἐκείνην.* Sapientum animas robustiores esse et usque ad conflagrationem mundi durare putabant, ceteras imbecilliores quam quae tot vicissitudines sustinerent, Plut. Pl. Ph. IV, 7. Alii ex sapientum animis heroas atque daemonas existere statuebant, Diog. L. VII, 151. *φασὶ δ' εἶναι καί τινας δαίμονας ἀνθρώπων συμπάθειαν ἔχοντας, ἐπόπτας τῶν ἀνθρωπείων πραγμάτων καὶ ἥρωας, τὰς ὑπολελειμμένας τῶν σπουδαίων ψυχάς.*

Plut. de Pl. Ph. IV, 4. *Οἱ Στωϊκοὶ ἐξ ὀκτὼ μερῶν* 416
φασὶ συνιστάναι (sc. *τὴν ψυχήν*), *πέντε μὲν τῶν αἰσθητικῶν, ὁρατικοῦ, ἀκουστικοῦ, ὀσφρητικοῦ, γευστικοῦ, ἁπτικοῦ, ἕκτου δὲ φωνητικοῦ, ἑβδόμου σπερματικοῦ, ὀγδόου αὐτοῦ τοῦ ἡγεμονικοῦ, ἀφ' οὗ ταῦτα πάντα ἐπιτέταται**) *διὰ τῶν οἰκείων ὀργάνων προσφερῶς ταῖς τοῦ πολύποδος πλεκτάναις* [a]. **Sext. Emp. adv. Math. IX, 102.** *Πάσης γὰρ φύσεως καὶ ψυχῆς ἡ καταρχὴ τῆς κινήσεως γίγνεσθαι δοκεῖ ἀπὸ ἡγεμονικοῦ καὶ πᾶσαι αἱ ἐπὶ τὰ μέρη τοῦ ὅλου ἐξαποστελλόμεναι δυνάμεις ὡς ἀπό τινος πηγῆς τοῦ ἡγεμονικοῦ ἐξαποστέλλονται, ὥστε πᾶσαν δύναμιν τὴν περὶ τὸ μέρος οὖσαν καὶ περὶ τὸ ὅλον εἶναι διὰ τὸ ἀπὸ τοῦ ἐν αὐτῷ ἡγεμονικοῦ διαδίδοσθαι* [b]. **Diog. L. VII, 159.** *ἡγεμονικὸν δ' εἶναι τὸ κυριώτατον τῆς ψυχῆς, ἐν ᾧ αἱ φαντασίαι καὶ αἱ ὁρμαὶ γίγνονται καὶ ὅθεν ὁ λόγος ἀναπέμπτεται· ὅπερ εἶναι ἐν καρδίᾳ* [c].

a) Cf. Plut. de Pl. Ph. IV, 21. *ἀπὸ δὲ τοῦ ἡγεμονικοῦ ἑπτὰ μέρη εἰσὶ τῆς ψυχῆς ἐκπεφυκότα καὶ ἐκτεινόμενα εἰς τὸ σῶμα καθάπερ αἱ ἀπο τοῦ πολύποδος πλεκτάναι,* et paulo post: *ἡ μὲν ὅρασίς ἐστι πνεῦμα διατεῖνον ἀπὸ ἡγεμονικοῦ μέχρις ὀφθαλμῶν, ἀκοὴ δὲ πνεῦμα διατεῖνον ἀπὸ τοῦ ἡγεμονικοῦ μέχρις ὤτων* etc., *τῶν δὲ λοιπῶν τὸ μὲν λέγεται σπέρμα, ὅπερ καὶ αὐτὸ πνεῦμά ἐστι διατεῖνον ἀπὸ τοῦ ἡγεμονικοῦ μέχρι τῶν παραστατῶν, τὸ δὲ φωνᾶεν ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος εἰρημένον, ὃ καὶ φωνὴν καλοῦσιν, ἔστι πνεῦμα διατεῖνον ἀπὸ τοῦ ἡγεμονικοῦ μέχρι φάρυγγος καὶ γλώττης καὶ τῶν οἰκείων*

*) Vulgo *ἐπιτέτακται.* Correximus ex Plut. de Pl. Ph. IV, 21; v. not. a.

ὀργάνων. αὐτὸ δὲ τὸ ἡγεμονικὸν ὥσπερ ἐν κόσμῳ κατοικεῖ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ σφαιροειδεῖ κεφαλῇ. Cf. supra n. 404, not. — b) Propterea negabant distinguendum esse inter rationalem et irrationalem partem animae; *ἡγεμονικὸν* enim rationalis animae esse *λόγον*, quem vocari et *διάνοιαν* et *τὸ λογιστικόν*. Diog. L. VII, 157. Galen. de Hipp. et Plat. Plac. II, p. 244. Kuehn.; Cic. Tusc. IV, 6 sqq.; Diog. L. VII, 111. *δοκεῖ δὲ αὐτοῖς τὰ πάθη κρίσεις εἶναι*, scilicet *πονηράς*, ut animadvertit Plut. de Virt. Moral. 7, qui idem decretum ita explicat: *Ἔνιοι δέ φασιν οὐχ ἕτερον εἶναι τοῦ λόγου τὸ πάθος οὐδὲ δυοῖν διαφορὰν καὶ στάσιν, ἀλλὰ ἑνὸς λόγου τροπὴν ἐπ' ἀμφότερα λανθάνουσαν ἡμᾶς ὀξύτητι καὶ τάχει μεταβολῆς.* — c) Haec sunt adversus Platonem disputata. Praecipuum Zenonis argumentum ita est apud Galenum de Hippocr. et Plat. Plac. II, p. 241 Kuehn. *Φωνὴ διὰ φάρυγγος χωρεῖ· εἰ δὲ ἦν ἀπὸ τοῦ ἐγκεφάλου χωροῦσα, οὐκ ἂν διὰ φάρυγγος ἐχώρει. ὅθεν δὲ λόγος, καὶ φωνὴ ἐκεῖθεν χωρεῖ· λόγος δὲ ἀπὸ διανοίας χωρεῖ, ὥστ' οὐκ ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ ἐστὶν ἡ διάνοια.*

417 **Cic. de Fato 18. Chrysippus autem quum et necessitatem improbaret et nihil vellet sine praepositis causis evenire, causarum genera distinguit, ut et necessitatem effugiat et retineat fatum. Causarum enim, inquit, aliae sunt perfectae et principales, aliae adiuvantes et proximae. Quam ob rem quum dicimus omnia fato fieri causis antecedentibus, non hoc intelligi volumus, causis perfectis et principalibus, sed causis adiuvantibus antecedentibus et proximis. — — Quae si ipsae non sint in nostra potestate, non sequitur ut ne appetitus quidem sit in nostra potestate. — Quod enim dicantur assensiones fieri causis antepositis, id quale sit facile a se explicari putat. Nam quamquam assensio non possit fieri nisi commota viso, tamen, quum id visum proximam causam habeat, non principalem [a], hanc habet rationem, ut Chrysippus vult, quam dudum diximus, non ut illa quidem fieri possit nulla vi extrinsecus excitata (necesse est enim assensionem viso commoveri), sed revertitur ad cylindrum et ad turbinem suum, quae moveri incipere nisi pulsa non possunt. Id autem quum**

accidit, suapte natura, quod superest, et cylindrum volvi et versari turbinem putat [b].

a) De assensione (*συγκατάθεσις*) et viso (*φαντασία*) v. supra n. 398, cf. Plut. de Stoic. Rep. 47. Assensio non sic visum sequitur, quasi naturali necessitate connexa sint, sed pendet illa ab uniuscuiusque animo atque ingenio, quibus et voluntas et ipsae actiones terminantur. — b) Cf. Gellius N. A. VI, 2, 11. *Sicut, inquit* (sc. Chrysippus), *lapidem cylindrum si per spatia terrae prona atque derupta iacias, causa quidem ei et initium praecipitantiae fueris, mox tamen ille praeceps volvitur, non quia tu id iam facis, sed quoniam ita sese modus eius et formae volubilitas habet: sic ordo et ratio et necessitas fati genera ipsa et principia causarum movet, impetus vero consiliorum mentiumque nostrarum actionesque ipsas voluntas cuiusque propria et animorum ingenia moderantur. Infert deinde verba haec, iis quae dixi congruentia: διὸ καὶ ὑπὸ τῶν Πυθαγορείων εἴρηται·*

γνώσῃ δ' ἀνθρώπους αὐθαίρετα πήματ' ἔχοντας,

ὡς τῶν βλαβῶν ἑκάστοις παρ' αὐτοῖς γιγνομένων καὶ καθ' ὁρμὴν αὐτῶν ἁμαρτανόντων τε καὶ βλαπτομένων καὶ κατὰ τὴν αὐτῶν διάνοιαν καὶ θέσιν. Hinc patebit de turbine quem dicit Cicero. Sed differunt Cicero et Gellius eo quod ille Chrysippum dicit distinxisse inter necessitatem et fatum et illam reiecisse, contra ab hoc distinctione ista non commemorata Chrysippus traditur maxime id egisse, ut libertatem voluntatis demonstraret non tolli, etiamsi statueretur necessitas fati. Cf. Trendelenburg *Hist. Beitr.* II, p. 162 sqq.

Diog. L. VII, 147. *Θεὸν δ' εἶναι ζῷον ἀθάνατον,* 418
λογικόν, τέλειον ἢ νοερὸν ἐν εὐδαιμονίᾳ, κακοῦ παντὸς ἀνεπίδεκτον, προνοητικὸν κόσμου τε καὶ τῶν ἐν κόσμῳ· μὴ εἶναι μέντοι ἀνθρωπόμορφον. εἶναι δὲ τὸν μὲν δημιουργὸν τῶν ὅλων καὶ ὥσπερ πατέρα πάντων κοινῶς τε καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ τὸ διῆκον διὰ πάντων, ὃ πολλαῖς προσηγορίαις προσονομάζεσθαι κατὰ τὰς δυνάμεις. Δία μὲν γάρ φασι δι' ὃν τὰ πάντα, Ζῆνα δὲ καλοῦσι παρ' ὅσον τοῦ ζῆν αἴτιός ἐστιν ἢ διὰ τοῦ ζῆν κεχώρηκεν, Ἀθηνᾶν δὲ κατὰ τὴν εἰς αἰθέρα διάτασιν τοῦ ἡγεμονικοῦ αὐτοῦ, Ἥραν δὲ κατὰ τὴν εἰς ἀέρα, καὶ Ἥφαιστον κατὰ τὴν εἰς τὸ τεχνικὸν πῦρ, καὶ Ποσειδῶνα κατὰ τὴν εἰς τὸ ὑγρόν, καὶ Δήμητρα κατὰ τὴν εἰς γῆν· ὁμοίως δὲ

καὶ τὰς ἄλλας προσηγορίας ἐχόμενοί τινος οἰκειότητος ἀπέδοσαν [a]. 149. Καθ' εἱμαρμένην δέ φασι τὰ πάντα γίγνεσθαι Χρύσιππος ἐν τοῖς περὶ εἱμαρμένης — καὶ Ζήνων. — ἔστι δ' εἱμαρμένη αἰτία τῶν ὄντων εἰρομένη ἢ λόγος καθ' ὃν ὁ κόσμος διεξάγεται. καὶ μὴν καὶ μαντικὴν ὑφεστάναι πᾶσάν φασιν, εἰ καὶ πρόνοιαν εἶναι [b].

a) Cf. supra n. 404. 407. Exempla harum interpretationum, in quibus summe laboraverant Zeno et Cleanthes et prae ceteris Chrysippus, praeter ea quae apud Diogenem l. c. leguntur exstant apud Ciceronem N. D. I, 15; II, 24 sqq., cf. Phaedr. Epicur. Col. II. III, Krische *Forschungen* p. 463 sqq., Zeller *d. Philos. d. Gr.* III, p. 113 sqq. — b) Cic. Divin. I, 3, 6. *Sed cum Stoici omnia fere illa defenderent, quod et Zeno in suis commentariis quasi semina quaedam sparsisset et ea Cleanthes paulo uberiora fecisset, accessit acerrimo vir ingenio Chrysippus, qui totam de divinatione duobus libris explicavit sententiam, uno praeterea de oraculis, uno de somniis: quem subsequens unum librum Babylonius Diogenes edidit eius auditor, duo Antipater, quinque noster Posidonius.*

Non spernebant Stoici populares de diis opiniones, sed proficiscebantur ab iis cum deos esse demonstrabant; magnum enim cur deos esse confiteremur argumentum in eo cerni quod omnium gentium hominibus esse viderentur, cf. Cic. N. D. II, 4. *Itaque inter omnes omnium gentium summa constat: omnibus enim innatum est et in animo quasi insculptum esse deos. Quales sint varium est, esse nemo negat.* Maximum vero cur deos esse statuerent argumentum erat omnis naturae, qualem illi esse docebant, et mundi ratio atque compositio: quare omnis eorum theologia erat physica et nil nisi physicae tanquam apex et consummatio, v. Plut. de Stoic. Rep. 9, qui locus citatur supra n. 396, not. Ita deum universum et summum, quem Iovem appellabant, nihil aliud esse volebant quam ipsum mundum, vel mundi substantiam, vel mundi causam procreatricem et providentiam, v. 404. 407 not. a, Diog. L. VII, 148. *οὐσίαν δὲ θεοῦ Ζήνων μέν φησι τὸν ὅλον κόσμον καὶ τὸν οὐρανόν, ὁμοίως δὲ καὶ Χρύσιππος ἐν τῷ πρώτῳ περὶ θεῶν καὶ Ποσειδώνιος ἐν πρώτῳ περὶ θεῶν*: ubi quod coelum praeter mundum universum nominatur, hoc eo referendum quod omnem divinam naturam et intelligentiam cum maxime in coelo et sideribus conspici arbitrabantur, cf. Cic. N. D. I, 14 de Zenone et Cleanthe, Krische l. c. p. 385 sq. et supra n. 404 not. Denique in singulis etiam deorum nominibus ac fabulis interpretandis ita maxime versabantur, ut *physicam rationem non inelegantem in eas inclusam esse* demonstrarent,

cf. Cic. N. D. II, 24. et quae in universum satis recte disputantur ab Academiae patrono ib. III, 24. *Magnam molestiam suscepit et minime necessariam primus Zeno, post Cleanthes, deinde Chrysippus, commenticiarum fabularum reddere rationem, vocabulorum cur quique ita appellati sint causas explicare. Quod quum facitis illud profecto confitemini, longe aliter se rem habere atque hominum opinio sit; eos enim qui dii appellentur rerum naturas esse, non figuras deorum.* Quamquam alii, velut Persaeus Citiensis, cum eos dicerent esse habitos deos, *a quibus magna utilitas ad vitae cultum esset inventa, ipsasque res utiles et salutares deorum esse vocabulis nuncupatas*, in fabulis ad hanc maxime sensum enodandis versabantur, v. Cic. N. D. I, 15; II, 24. Similiter Chrysippus etiam homines in deos mutari docuerat, v. Phaedr. l. c. *καὶ ἀνθρώπους εἰς θεοὺς φησι μεταβαλεῖν*, h. e. ut videtur sapientes, cf. n. 415, not. b.

e. Ethica.

Stob. Ecl. II, p. 132. *Τὸ δὲ τέλος ὁ μὲν Ζήνων* 419
οὕτως ἀπέδωκε, τὸ ὁμολογουμένως ζῆν. τοῦτο δ' ἐστὶ καθ' ἕνα λόγον καὶ σύμφωνον ζῆν, ὡς τῶν μαχομένων ζώων κακοδαιμονούντων[a]*. οἱ δὲ μετὰ τοῦτον προσδιαρθροῦντες οὕτως ἐξέφερον, ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν, ὑπολαβόντες ἔλαττον εἶναι κατηγόρημα τὸ ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος ῥηθέν. Κλεάνθης γὰρ πρῶτος διαδεξάμενος αὐτοῦ τὴν αἵρεσιν προσέθηκε τῇ φύσει καὶ οὕτως ἀπέδωκε, τέλος ἐστὶ τὸ ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν. ὅπερ ὁ Χρύσιππος σαφέστερον βουλόμενος ποιῆσαι ἐξήνεγκε τὸν τρόπον τοῦτον, ζῆν κατ' ἐμπειρίαν τῶν φύσει συμβαινόντων*[b]

a) Differt Diog. L. VII, 87. *διόπερ πρῶτος ὁ Ζήνων ἐν τῷ περὶ ἀνθρώπου φύσεως τέλος εἶπε τὸ ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν.* Cf. Cic. d. Fin. IV, 6, 14. Post *μαχομένων* supple *ἑαυτοῖς*. Seneca Ep. 89, 14. *Vita sibi concors.* Felicitatem (*εὐδαιμονία*), qua terminabant summum bonum, unam consensionem totius vitae esse dicebant. Diog. L. VII, 89. *ἐν αὐτῇ τε* (sc. *τῇ ψυχῇ*) *εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν, ἅτ' οὔσῃ ψυχῇ πεποιημένῃ πρὸς τὴν ὁμολογίαν παντὸς τοῦ βίου.* Stob. Ecl. II, p. 138. *τὴν δὲ εὐδαιμονίαν ὁ Ζήνων ὡρίσατο τὸν τρόπον τοῦτον· εὐδαιμονία δ' ἐστὶν εὔροια βίου.* — b) Cf. Chrysipp. ap. Diog. L. VII, 87, qui locus citatur n. 396, not., quem sequuntur haec ib. 88. *διόπερ τέλος γίγνεται τὸ ἀκολούθως τῇ φύσει*

ζῆν, ὅπερ ἐστὶ κατά τε τὴν αὑτοῦ καὶ κατὰ τὴν τῶν ὅλων, οὐδὲν ἐνεργοῦντας ὧν ἀπαγορεύειν εἴωθεν ὁ νόμος ὁ κοινός, ὅσπερ ἐστὶν ὁ ὀρθὸς λόγος διὰ πάντων ἐρχόμενος, ὁ αὐτὸς ὢν τῷ Διὶ καθηγεμόνι τούτῳ τῆς τῶν ὅλων διοικήσεως ὄντι. Cf. Chrysipp. ap. Plut. de Stoic. Rep. 9 in n. 396, not. Natura igitur, cui convenienter vivendum est, minime impetus est quo quisque feratur naturae neque peculiaris natura hominum, sed summa communis h. e. universa, quae universi lex est; quamquam de hoc loco dissentiebant Cleanthes et Chrysippus, vid. Diog. L. VII, 89. *φύσιν δὲ Χρύσιππος μὲν ἐξακούει, ᾗ ἀκολούθως δεῖ ζῆν, τήν κε κοινὴν καὶ ἰδίως τὴν ἀνθρωπίνην· ὁ δὲ Κλεάνθης τὴν κοινὴν μόνην ἐκδέχεται φύσιν, ᾗ ἀκολουθεῖν δεῖ, οὐκέτι δὲ καὶ τὴν ἐπὶ μέρους.* Ab universa illa naturae lege quum toti pendeamus, id maximo opere agendum ut quaeramus ad quod adipiscendum ipsa natura impellamur, propriae voluntati quam maxime renuntiantes: quo pertinent hi versus Cleanthis apud Epictet. Man. 52:

Ἄγου δέ μ' ὦ Ζεῦ καὶ σύ γ' ἡ Πεπρωμένη
ὅποι ποθ' ὑμῖν εἰμὶ διατεταγμένος.
ὡς ἕψομαί γ' ἄοκνος· ἢν δὲ μὴ θέλω,
κακὸς γενόμενος οὐδὲν ἧττον ἕψομαι.

Neque bonum et quod ab eo pendet officium in alio positum est nisi in voluntate, quam habeamus oportet, necessariae isti naturae legi constanter prudenterque obtemperandi. Cic. Tusc. IV, 6. Cleanth. ap. Senec. Benef. VI, 11. *Voluntas est quae apud nos ponit officium.*

420 **Gellius Noct. Att. XII, 5, 7. Natura, inquit (sc. Taurus), omnium rerum, quae nos genuit, induit nobis inolevitque in ipsis statim principiis, quibus nati sumus, amorem nostri et caritatem, ita prorsus ut nihil quidquam esset carius pensiusque nobis quam nosmet ipsi[a]. Atque hoc esse fundamentum rata est conservandae hominum perpetuitatis, si unusquisque nostrum simul atque editus in lucem foret harum prius rerum sensum affectionemque caperet, quae a veteribus philosophis *τὰ πρῶτα κατὰ φύσιν* appellata sunt[b]: ut omnibus scilicet corporis sui commodis gauderet, ab incommodis omnibus abhorreret. Postea per incrementa aetatis exorta e seminibus suis ratio est et utendi consilii reputatio et honestatis utilitatisque verae contemplatio subtiliorque et exploratior, commodorumque delectus[c]: atque ita**

prae ceteris omnibus enituit et praefulsit decori et honesti dignitas, ac si ei retinendae obtinendaeve incommodum extrinsecus aliquod obstaret, contemtum est. Neque aliud esse vere et simpliciter bonum nisi honestum, aliud quidquam malum nisi quod turpe esset existimatum est. Reliqua omnia, quae in medio forent ac neque honesta essent neque turpia, neque bona esse neque mala decretum est. Productiones tamen et reiectiones*) suis quaeque momentis distinctae divisaeque sunt, quae *προηγμένα καὶ ἀποπροηγμένα* **ipsi vocant [d]. Propterea voluptas quoque et dolor, quod ad finem ipsum bene beateque vivendi pertinet, et in mediis relicta et neque in bonis neque in malis iudicata sunt [e]. Sed enim quoniam his primis sensibus doloris voluptatisque ante consilii et rationis exortum recens natus homo imbutus est et voluptati quidem a natura conciliatus, a dolore autem quasi a gravi quodam inimico abiunctus alienatusque est: idcirco affectiones istas primitus penitusque inditas ratio ipsi addita convellere ab stirpe atque exstinguere vix potest. Pugnat autem cum iis semper et exsultantes eas opprimit obteritque et parere sibi atque obedire cogit.**

a) Cf. Cic. de Fin. III, 5; Diog. L. VII, 85. *Τὴν δὲ πρώτην ὁρμήν φασι (οἱ Στωϊκοί) τὸ ζῷον ἴσχειν ἐπὶ τὸ τηρεῖν ἑαυτό, οἰκειούσης αὐτῷ τῆς φύσεως ἀπ' ἀρχῆς, καθά φησιν ὁ Χρύσιππος ἐν τῷ πρώτῳ περὶ τελῶν, πρῶτον οἰκεῖον εἶναι λέγων παντὶ ζῴῳ τὴν αὑτοῦ σύστασιν καὶ τὴν ταύτης συνείδησιν· οὔτε γὰρ ἀλλοτριῶσαι εἰκὸς ἦν αὐτὸ τὸ ζῷον οὔτε ποιήσασαν αὐτὸ***) *μήτε ἀλλοτριῶσαι μήτε οἰκειῶσαι. ἀπολείπεται τοίνυν λέγειν συστησαμένην αὐτὸ οἰκειῶσαι πρὸς ἑαυτό· οὕτω γὰρ τά τε βλάπτοντα διωθεῖται καὶ τὰ οἰκεῖα προσίεται.* Idem haud dubie spectans Chrysippus ap. Plut. de Stoic. Rep. 18. *Λυσιτελεῖ ζῆν ἄφρονα μᾶλλον ἢ μὴ βιοῦν, κἂν μηδέποτε μέλλῃ φρονήσειν.* Ideoque etiam animalia hominibus exempla esse possunt; ib. 22. *καὶ πρὸς τὰ θηρία φησὶ* (sc. *ὁ Χρύσιππος*) *δεῖν*

*) Ex coni. Steph. Libb. *relationes.* — **) Libb. *ποιῆσαι ἂν αὐτό.* Corr. Madvig Cic. de Fin. p. 367.

ἀποβλέπειν καὶ τοῖς ὑπ' ἐκείνων γιγνομένοις τεκμαίρεσθαι τὸ μηδὲν ἄτοπον μηδὲ παρὰ φύσιν εἶναι τῶν τοιούτων. Quae pertinent ad praecepta Stoicorum de moribus atque institutis quae vulgo obtineant repudiandis, quia quae his notentur ut delicta non sint delicta secundum naturam. — b) De *primis secundum naturam* h. e. quae natura conciliante primum appetuntur, v. Madvig Cic. de Fin. Exc. IV, p. 828 sqq. — c) Cf. Diog. L. VII, 86. *ἐκ περιττοῦ δὲ τῆς ὁρμῆς τοῖς ζῴοις ἐπιγενομένης, ᾗ συγχρώμενα πορεύεται πρὸς τὰ οἰκεῖα, τούτοις μὲν τὸ κατὰ φύσιν τὸ κατὰ τὴν ὁρμὴν διοικεῖσθαι· τοῦ δὲ λόγου τοῖς λογικοῖς κατὰ τελειοτέραν προστασίαν δεδομένου τὸ κατὰ λόγον ζῆν ὀρθῶς γίγνεσθαι αὐτοῖς κατὰ φύσιν· τεχνίτης γὰρ οὗτος ἐπιγίγνεται τῆς ὁρμῆς.* Cic. de Fin. III, 5 sq. IV, 11. *Chrysippus autem exponens differentias animantium ait alias earum corpore excellere, alias autem animo, nonnullas valere utraque re: deinde disputat quod cuiusque generis animantium statui deceat extremum. Quum autem hominem in eo genere posuisset ut ei tribueret animi excellentiam, summum bonum id constituit, non ut excellere animus, sed ut nihil esse praeter animum videretur.* — d) Rigidius illud placitum, non esse bonum nisi quod honestum, mollitur eo quod etiam externa bona, dummodo prudenter iis uteremur, existimatione aliqua digna esse dicebant; esse ea *ἀδιάφορα* quidem, sed *προηγμένα*. Cf. Cic. de Fin. III, 6; Stob. Ecl. II, p. 144. *Ἔτι δὲ τῶν ἀδιαφόρων τὰ μὲν πλείω ἀξίαν ἔχειν, τὰ δ' ἐλάττω — —, καὶ τὰ μὲν προηγμένα, τὰ δὲ ἀποπροηγμένα, τὰ δ' οὐδετέρως ἔχοντα.* Ib. 156. *οὐδὲν δὲ τῶν ἀγαθῶν εἶναι προηγμένον διὰ τὸ τὴν μεγίστην ἀξίαν αὐτὰ ἔχειν. τὸ δὲ προηγμένον τὴν δευτέραν χώραν καὶ ἀξίαν ἔχον συνεγγίζειν πως τῇ τῶν ἀγαθῶν φύσει. — — προηγμένα δὲ λέγεσθαι οὐ τῷ πρὸς εὐδαιμονίαν τινὰ συμβάλλεσθαι συνεργεῖν τι πρὸς αὐτήν, ἀλλὰ τῷ ἀναγκαῖον εἶναι τούτων τὴν ἐκλογὴν ποιεῖσθαι παρὰ τὰ ἀποπροηγμένα.* cf. Diog. L. VII, 105 sqq. In quibus animadvertas severiorem et mitiorem Stoicae doctrinae interpretationem. Posteriorem sequebantur Zeno et Chrysippus, quorum ille *τὸ προηγμένον* non revocabat ad *ἀδιάφορον*, hic autem etiam illud bonum appellari posse concedebat, si modo honesto subiectum esse putaretur. Plut. de Stoic. Rep. 30. — e) Diog. L. VII, 85. *Ὃ δὲ λέγουσί τινες, πρὸς ἡδονὴν γίγνεσθαι τὴν πρώτην ὁρμὴν τοῖς ζῴοις, ψεῦδος ἀποφαίνουσιν.* 86. *ἐπιγέννημα γάρ φασιν, εἰ ἄρα ἐστίν, ἡδονὴν εἶναι, ὅταν αὐτὴ καθ' αὑτὴν ἡ φύσις ἐπιζητήσασα τὰ ἐναρμόζοντα τῇ συστάσει ἀπολάβῃ*, cf. Suid. v. *ὁρμή*. *Ἐπιγεννηματικὸν* quo sensu dicatur liquet ex Cic. de Fin. III, 9. Et hac quoque parte potest inter rigidiorem et mitiorem Stoicae formulae interpretationem distingui, quarum illa apud eos invenitur qui *ἡδονὴν πάθος* animae esse, Cic. de Fin. III, 10, Diog. L. VII, 110, Stob. Ecl.

II, p. 166, et *χαρὰν* ab ea differre statuebant, Diog. L. VII, 116. Quid quod Cleanthes voluptatem naturae contrariam esse affirmabat. Sext. Emp. adv. Math. XI, 73. *Οἱ δὲ ἀπὸ τῆς Στοᾶς ἀδιάφορον καὶ οὐ προηγμένον* (sc. *εἶναι τὴν ἡδονήν*). *ἀλλὰ Κλεάνθης μὲν μήτε κατὰ φύσιν αὐτὴν εἶναι μήτε ἀξίαν ἔχειν ἐν τῷ βίῳ, καθάπερ δὲ τὸ κάλλυντρον κατὰ φύσιν μὴ εἶναι· ὁ δὲ Ἀρχέδημος κατὰ φύσιν μὲν εἶναι ὡς τὰς ἐν μασχάλῃ τρίχας, οὐχὶ δὲ καὶ ἀξίαν ἔχειν.*

Diog. L. VII, 101. *Δοκεῖ δὲ πάντα τὰ ἀγαθὰ ἴσα* 421
εἶναι [a] *καὶ πᾶν ἀγαθὸν ἐπ' ἄκρον εἶναι αἱρετὸν καὶ μήτ' ἄνεσιν μήτ' ἐπίτασιν ἐπιδέχεσθαι. τῶν δὲ ὄντων φασὶ τὰ μὲν ἀγαθὰ εἶναι, τὰ δὲ κακά, τὰ δ' οὐδέτερα.* 102. *ἀγαθὰ μὲν οὖν τάς τ' ἀρετάς, φρόνησιν, δικαιοσύνην, ἀνδρείαν, σωφροσύνην καὶ τὰ λοιπά· κακὰ δὲ τὰ ἐναντία, ἀφροσύνην, ἀδικίαν καὶ τὰ λοιπά· οὐδέτερα δὲ ὅσα μήτ' ὠφελεῖ μήτε βλάπτει, οἷον ζωή, ὑγίεια, ἡδονή, κάλλος, ἰσχύς, πλοῦτος, εὐδοξία, εὐγένεια καὶ τὰ τούτοις ἐναντία, θάνατος, νόσος, πόνος, αἶσχος, ἀσθένεια, πενία, ἀδοξία, δυσγένεια καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια. — — μὴ γὰρ εἶναι ταῦτ' ἀγαθά, ἀλλ' ἀδιάφορα κατ' εἶδος προηγμένα.* 103. *ὡς γὰρ ἴδιον θερμοῦ τὸ θερμαίνειν, οὐ τὸ ψύχειν, οὕτω καὶ ἀγαθοῦ τὸ ὠφελεῖν, οὐ τὸ βλάπτειν· οὐ μᾶλλον δ' ὠφελεῖ ἢ βλάπτει ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ὑγίεια· οὐκ ἄρ' ἀγαθὸν οὔτε πλοῦτος οὔθ' ὑγίεια. ἔτι τέ φασιν, ᾧ ἔστιν εὖ καὶ κακῶς χρῆσθαι, τοῦτ' οὐκ ἔστιν ἀγαθόν· πλούτῳ δὲ καὶ ὑγιείᾳ ἔστιν εὖ καὶ κακῶς χρῆσθαι· οὐκ ἄρ' ἀγαθὸν πλοῦτος καὶ ὑγίεια.*

a) Cic. de Fin. III, 14. *Crescere bonorum finem non putamus. Ut enim qui demersi sunt in aqua nihilo magis respirare possunt, si non longe absunt a summo, ut iam iamque possint emergere, quam si etiam tum essent in profundo; nec catulus ille qui iam appropinquat ut videat, plus cernit quam is qui modo est natus: item qui processit aliquantum ad virtutis aditum nihilo minus in miseria est quam ille qui nihil processit.* Ib. IV, 27. *Peccata paria quonam modo? Quia nec honesto quicquam honestius nec turpi turpius. — — Ut — in fidibus pluribus, si nulla earum ita contenta sit nervis*) ut*

*) H. e. *si ex pluribus organis musicis nervos habentibus nul-*

concentum servare possit, omnes aeque incontentae sint, sic peccata quia discrepant aeque discrepant: paria sunt igitur. Cf. Cic. Parad. 3; Diog. L. VII, 120.

Ita Stoici severiores, cf. et Stob. Ecl. II, p. 202. *τὸ ἀγαθὸν ἀρετή ἐστιν ἢ τὸ μετέχον ἀρετῆς.* Diog. L. VII, 101. Qui mitiorem disciplinam sequebantur alia praeter virtutem bona esse statuebant. Stob. Ecl. II, p. 92. *τῶν δ' ἀγαθῶν τὰ μὲν εἶναι ἀρετὰς τὰ δ' οὔ. φρόνησιν μὲν οὖν καὶ σωφροσύνην καὶ ἀνδρείαν ἀρετάς, χαρὰν δὲ καὶ εὐφροσύνην καὶ θάρσος καὶ βούλησιν καὶ τὰ παραπλήσια οὐκ εἶναι ἀρετάς,* cf. ib. p. 98 sq., p. 126 sqq., ubi haec fusius exeutiuntur. Contraria ratio in eo cernitur quod *προηγμένοις* et *ἀδιαφόροις* etiam utiles artes adnumerantur et quae faciunt ad ingenium exercendum, itemque *ἡ προκοπή*, de qua dicetur n. 423, v. Stob. Ecl. II, p. 146; Diog. L. VII, 106.

422 **Stob. Ecl. II, p. 104.** *Κοινότερον δὲ τὴν ἀρετὴν διάθεσιν* [a] *εἶναί φασι ψυχῆς σύμφωνον αὐτῇ περὶ ὅλον τὸν βίον. τῶν δ' ἀρετῶν τὰς μὲν εἶναι πρώτας τὰς δὲ ταῖς πρώταις ὑποτεταγμένας* [b]. *πρώτας δὲ τέτταρας εἶναι, φρόνησιν, σωφροσύνην, ἀνδρείαν καὶ δικαιοσύνην* [c]. **Ib. p. 108.** *ταύτας μὲν οὖν τὰς ῥηθείσας ἀρετὰς τελείας εἶναι λέγουσι περὶ τὸν βίον καὶ συνεστηκέναι ἐκ θεωρημάτων· ἄλλας δὲ ἐπιγίγνεσθαι ταύταις οὐκ ἔτι τέχνας οὔσας, ἀλλὰ δυνάμεις τινὰς ἐπὶ τῆς ἀσκήσεως περιγιγνομένας, οἷον τὴν ὑγείαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἀρτιότητα καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτῆς καὶ τὸ κάλλος* [d]. — — *πάσας δὲ τὰς ἀρετάς, ὅσαι ἐπιστῆμαί εἰσι καὶ τέχναι, κοινά τε θεωρήματα ἔχειν καὶ τέλος — τὸ αὐτό, διὸ καὶ ἀχωρίστους εἶναι· τὸν γὰρ μίαν ἔχοντα πάσας ἔχειν καὶ τὸν κατὰ μίαν πράττοντα κατὰ πάσας πράττειν.* — — *πάσας γὰρ τὰς ἀρετὰς τὰ πασῶν βλέπειν καὶ τὰ ὑποτεταγμένα ἀλλήλαις* [e].

a) Stoici virtutem non *ἕξιν* esse, quemadmodum docebat Aristoteles, sed *διάθεσιν* statuebant, v. Diog. L. VII, 89. 98; Stob. Ecl. II p. 98. Quae qua significatione dicatur luculentissime cer-

---

lius nervi ita intenti sunt, ut concentum servare possit. Madvig. Plerumque editur *numeris.*

nitur ex Simpl. in Arist. Cat. fol. 61 *B*. Schol. Arist. p. 70 b sqq. *Καὶ γὰρ τὰς μὲν ἕξεις ἐπιτείνεσθαί φασι δύνασθαι καὶ ἀνίεσθαι, τὰς δὲ διαθέσεις ἀνεπιτάτους εἶναι καὶ ἀνανέτους· διὸ καὶ τὴν εὐθύτητα τῆς ῥάβδου, κἂν εὐμετάβολος ᾖ, δυναμένη κάμπτεσθαι, διάθεσιν εἶναί φασι· μὴ γὰρ ἀνεθῆναι ἢ ἐπιταθῆναι τὴν εὐθύτητα, μηδὲ ἔχειν τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, διόπερ εἶναι διάθεσιν.* cf. ib. fol. 72 *Δ*; Schol. Arist. p. 76 a. Quo sensu virtus dicatur *διάθεσις* v. n. 423. — b) Inferiorum virtutum recensum habes ap. Stob. Ecl. II, p. 106 sq., Diog. L. VII, 92 sq.; 126. — c) Cf. Diog. L. VII, 92; Stob. p. 102 sq. *φρόνησιν δ' εἶναι ἐπιστήμην ὧν ποιητέον καὶ οὐ ποιητέον καὶ οὐδετέρων ἢ ἐπιστήμην ἀγαθῶν καὶ κακῶν καὶ οὐδετέρων, — σωφροσύνην δ' εἶναι ἐπιστήμην αἱρετῶν καὶ φευκτῶν καὶ οὐδετέρων, δικαιοσύνην δ' ἐπιστήμην ἀπονεμητικὴν τῆς ἀξίας ἑκάστῳ, ἀνδρείαν δὲ ἐπιστήμην δεινῶν καὶ οὐ δεινῶν καὶ οὐδετέρων. — καὶ τὴν μὲν φρόνησιν περὶ τὰ καθήκοντα γίγνεσθαι, τὴν δὲ σωφροσύνην περὶ τὰς ὁρμὰς τοῦ ἀνθρώπου, τὴν δὲ ἀνδρείαν περὶ τὰς ὑπομονάς, τὴν δὲ δικαιοσύνην περὶ τὰς ἀπονεμήσεις.* — d) Diog. L. VII, 90. *τῇ γὰρ σωφροσύνῃ τεθεωρημένῃ ὑπαρχούσῃ συμβαίνει ἀκολουθεῖν καὶ παρεκτείνεσθαι τὴν ὑγίειαν, καθάπερ τῇ ψαλίδος οἰκοδομίᾳ τὴν ἰσχὺν ἐπιγίγνεσθαι.* — e) Cf. Plut. de Stoic. Rep. 7., ubi Zeno dicitur omnes virtutes ad *φρόνησιν* revocasse; Diog. L. VII, 125. Ceterum Stoicis cum virtus scientia faciendorum esse videretur, conveniens erat ut virtutem doceri posse affirmarent. Diog. L. VII, 91. Sed recte facere cum scientia coniunctissimem esse, v. n. 396, ideoque rationalem vitam consociationem vitae theoreticae et practicae esse dicebant. Diog. L. VII, 130. *Βίων δὲ τριῶν ὄντων, θεωρητικοῦ καὶ πρακτικοῦ καὶ λογικοῦ, τὸν τρίτον φασὶν αἱρετέον. γεγονέναι γὰρ ὑπὸ τῆς φύσεως ἐπίτηδες τὸ λογικὸν ζῷον πρὸς θεωρίαν καὶ πρᾶξιν.*

Diog. L. VII, 127. *Ἀρέσκει δ' αὐτοῖς μηδὲν μέσον* 423
εἶναι ἀρετῆς καὶ κακίας, τῶν Περιπατητικῶν μεταξὺ ἀρετῆς καὶ κακίας εἶναι λεγόντων τὴν προκοπήν[a]*· ὡς γὰρ δεῖν φασὶν ἢ ὀρθὸν εἶναι ξύλον ἢ στρεβλόν, οὕτως ἢ δίκαιον ἢ ἄδικον, οὔτε δὲ δικαιότερον οὔτε ἀδικώτερον, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. καὶ μὴν τὴν ἀρετὴν Χρύσιππος μὲν ἀποβλητήν, Κλεάνθης δὲ ἀναπόβλητον· ὁ μὲν ἀποβλητὴν διὰ μέθην καὶ μελαγχολίαν, ὁ δ' ἀναπόβλητον διὰ βεβαίους καταλήψεις*[b]*. κατ' αὐτὴν**) *δὲ αἱρετὴν*

*) Vulg. *καὶ αὐτήν*. Corr. C. Fr. Herm. in cens. ed. Huebner.

εἶναι. αἰσχυνόμεθα γοῦν ἐφ' οἷς κακῶς πράττομεν, ὡς ἂν μόνον τὸ καλὸν εἰδότες ἀγαθόν. αὐτάρκη τ' εἶναι αὐτὴν πρὸς εὐδαιμονίαν, καθά φησι Ζήνων καὶ Χρύσιππος ἐν τῷ πρώτῳ περὶ ἀρετῶν καὶ Ἑκάτων ἐν τῷ δευτέρῳ περὶ ἀγαθῶν. 128. „Εἰ γάρ", φησίν, „αὐτάρκης ἐστὶν ἡ μεγαλοψυχία πρὸς τὸ πάντων ὑπεράνω ποιεῖν, ἔστι δὲ μέρος τῆς ἀρετῆς, αὐτάρκης ἔσται καὶ ἡ ἀρετὴ πρὸς εὐδαιμονίαν, καταφρονοῦσα καὶ τῶν δοκούντων ὀχληρῶν [c]".

a) Hoc non ita accipiendum, quasi prorsus negaverint esse προκοπὴν h. e. profectum in virtute; sed negabant προκοπὴν esse medium inter virtutem et vitium. Eo spectat simile de catulo sumtum supra in n. 421. not. a, ex Cic. de Fin. III, 14 allatum. V. Chrysippus ap. Stob. Serm. CIII, 22. Ὁ δ' ἐπ' ἄκρον, φησί, προκόπτων ἅπαντα πάντως ἀποδίδωσι τὰ καθήκοντα καὶ οὐδὲν παραλείπει. τὸν δὲ τούτου βίον οὐκ εἶναί πω φησὶν εὐδαίμονα, ἀλλ' ἐπιγίγνεσθαι αὐτῷ τὴν εὐδαιμονίαν, ὅταν αἱ μέσαι πράξεις αὗται προσλάβωσι τὸ βέβαιον καὶ ἑκτικὸν καὶ ἰδίαν πῆξίν τινα λάβωσιν. Quod patet eodem spectare quo omnis τοῦ προηγμένου finitio, videlicet ut nimius formulae rigor inhibeatur et emolliatur. Diversos proficientium gradus prosequitur Seneca Ep. 75, 6. — b) Etiam in his Cleanthes restrictiori disciplinae, Chrysippus laxiori favebat. De hoc v. Simpl. in Cat. fol. 102 *A*. Schol. in Arist. p. 86 b.; Plut. de Stoic. Rep. 27. Cum Cleanthe faciunt quae traduntur a Diog. L. VII, 118, coll. Cic. Tusc. III, 5. — c) Stoicus sapiens sentit quidem dolorem et incommodum omne, sed vincitur hoc per illum, quippe fortiorem; Senec. Ep. 9. Possumus enim dolore et metu affici et nihilominus superiores esse h. e. impetu eorum non pati nos regi in agendo; Plut. de Comm. Notit. 25. In hoc cernitur impatientia (ἀπάθεια) quam vocabant sapientis, v. n. 426, not. b. De αὐταρκείᾳ virtutis v. Cic. Parad. 2.

424 **Diog. L. VII, 107.** Ἔτι δὲ καθῆκόν φασιν εἶναι ὃ πραχθὲν*) εὔλογόν τιν' ἴσχει ἀπολογισμόν, οἷον τὸ ἀκόλουθον ἐν τῇ ζωῇ, ὅπερ καὶ ἐπὶ τὰ φυτὰ καὶ ζῷα διατείνει· ὁρᾶσθαι γὰρ κἀπὶ τούτων καθήκοντα. **108.** κατωνομάσθαι δ' οὕτως ὑπὸ πρώτου Ζήνωνος τὸ καθῆκον

*) Codd. προαχθέν. Corr. Menag. ex Sext. Emp. adv. Math. VII, 158, cf. Stob. Ecl. II, p. 158.

ἀπὸ τοῦ κατά τινας ἥκειν τῆς προσονομασίας εἰλημμένης· ἐνέργημα δ' αὐτὸ εἶναι ταῖς κατὰ φύσιν κατασκευαῖς οἰκεῖον. τῶν γὰρ καθ' ὁρμὴν ἐνεργουμένων τὰ μὲν καθήκοντα εἶναι, τὰ δὲ παρὰ τὸ καθῆκον, τὰ δ' οὔτε καθήκοντα οὔτε παρὰ τὸ καθῆκον. καθήκοντα μὲν οὖν εἶναι ὅσα λόγος αἱρεῖ ποιεῖν, ὡς ἔχει γονεῖς τιμᾶν, ἀδελφούς, πατρίδα, συμπεριφέρεσθαι φίλοις· παρὰ τὸ καθῆκον δὲ ὅσα μὴ αἱρεῖ λόγος, ὡς ἔχει τὰ τοιαῦτα, γονέων ἀμελεῖν, ἀδελφῶν ἀφροντιστεῖν, φίλοις μὴ συνδιατίθεσθαι, πατρίδα ὑπερορᾶν καὶ τὰ παραπλήσια· **109.** οὔτε δὲ καθήκοντα οὔτε παρὰ τὸ καθῆκον ὅσα οὔθ' αἱρεῖ λόγος πράττειν οὔτ' ἀπαγορεύει, οἷον κάρφος ἀνελέσθαι, γραφεῖον κρατεῖν ἢ στλεγγίδα καὶ τὰ ὅμοια τούτοις. **Stob. Ecl. II, p. 158.** Τῶν δὲ καθηκόντων τὰ μὲν εἶναί φασι τέλεια, ἃ δὴ καὶ κατορθώματα λέγεσθαι· κατορθώματα δ' εἶναι τὰ κατ' ἀρετὴν ἐνεργήματα, οἷον τὸ φρονεῖν, τὸ δικαιοπραγεῖν. οὐκ εἶναι δὲ κατορθώματα τὰ μὴ οὕτως ἔχοντα, ἃ δὴ οὐδὲ τέλεια καθήκοντα προσαγορεύουσιν, ἀλλὰ μέσα, οἷον τὸ γαμεῖν, τὸ πρεσβεύειν, τὸ διαλέγεσθαι, τὰ τούτοις ὅμοια. — — πᾶν δὲ τὸ παρὰ τὸ καθῆκον ἐν λογικῷ γιγνόμενον ἁμάρτημα εἶναι· τὸ δὲ καθῆκον τελειωθὲν κατόρθωμα γίγνεσθαι.

Cf. Cic. de Off. I, 3; Stob. Ecl. II, p. 184. 192. 220. Secundum Chrysippum in n. 423., not. a., laudatum omnia officia sunt *μέσαι πράξεις* et actiones *τῶν προκοπτόντων*, *κατορθώματα* autem eaedem actiones, sed agente sapiente, Clem. Alex. Paed. I, 13, p. 136 B. *τὸ δὲ κατορθούμενον κατὰ τὴν τοῦ λόγου ὑπακοὴν προσῆκον καὶ καθῆκον Στωϊκῶν ὀνομάζουσι παῖδες.* Cic. d. Off. III, 3, 14. *Haec enim omnia officia, de quibus his libris disputamus, media Stoici appellant: ea communia sunt et late patent; quae et ingenii bonitate multi assequuntur et progressione discendi. Illud autem officium, quod rectum iidem appellant, perfectum atque absolutum est et ut iidem dicunt omnes numeros habet nec praeter sapientem cadere in quemquam potest.*

Cicero Tusc. IV, 5. Quia Chrysippus et Stoici, 425
quum de animi perturbationibus disputant [a], magnam

partem in iis partiendis et definiendis occupati sunt, — utamur Stoicorum definitionibus et partitionibus, qui mihi videntur in hac quaestione versari acutissime. 6. Est igitur Zenonis haec definitio, ut perturbatio sit, quod πάθος ille dicit, aversa a recta ratione contra naturam animi commotio. Quidam brevius, perturbationem esse appetitum vehementiorem; sed vehementiorem eum volunt esse qui longius discesserit a naturae constantia [b]. Partes autem perturbationum volunt ex duobus opinatis bonis nasci et ex duobus opinatis malis. Ita esse quatuor: ex bonis *libidinem* et *laetitiam*, ut sit laetitia praesentium bonorum, libido futurorum, ex malis *metum* et *aegritudinem* nasci censent, metum futuris, aegritudinem praesentibus [c]. 7. Omnes perturbationes iudicio censent fieri et opinione [d]. Itaque eas definiunt pressius, ut intelligatur non modo quam vitiosae, sed etiam quam in nostra sint potestate. Est igitur *aegritudo* opinio recens mali praesentis, in quo demitti contrahique animo rectum esse videatur, *laetitia* opinio recens boni praesentis, in quo efferri rectum esse videatur, *metus* opinio impendentis mali, quod intolerabile esse videatur, *libido* opinio venturi boni, quod sit ex usu iam praesens esse atque adesse. Sed quae iudicia quasque opiniones perturbationum esse dixi, non in eis perturbationes solum positas esse dicunt, verum illa etiam quae efficiuntur perturbationibus: ut aegritudo quasi morsum aliquem doloris efficiat, metus recessum quendam animi et fugam, laetitia profusam hilaritatem, libido effrenatam appetentiam. *Opinationem* autem, quam in omnes definitiones superiores inclusimus, volunt esse imbecillam assensionem [e]. 9. Omnium autem perturbationum fontem esse dicunt *intemperantiam*, quae est a tota mente et a recta ratione defectio, sic aversa a praescriptione rationis, ut nullo modo appeti-

tiones animi nec regi nec contineri queant. 10. Ex perturbationibus autem primum *morbi* conficiuntur, quae vocant illi *νοσήματα*, eaque quae sunt eis morbis contraria, quae habent ad res certas vitiosam offensionem atque fastidium: deinde *aegrotationes*, quae appellantur a Stoicis *ἀρρωστήματα*, hisque item oppositae contrariae offensiones. Hoc loco nimium operae consumitur a Stoicis, maxime a Chrysippo, dum morbis corporum comparatur morborum animi similitudo [f].

a) Etiam hunc locum primi Stoici excoluerunt. Scripserant *περὶ παθῶν* Zeno, Chrysippus, alii, v. Diog. L. VII, 110 sqq., Stob. Ecl. II, p. 166 sqq. ubi multa inde excerpta reperiuntur. — b) Diog. L. l. c. *ἔστι δὲ τὸ πάθος κατὰ Ζήνωνα ἡ ἄλογος καὶ παρὰ φύσιν ψυχῆς κίνησις ἢ ὁρμὴ πλεονάζουσα.* — c) Stob. l. c. *τοῦ δὲ πάθους τοιούτου ὄντος ὑποληπτέον τὰ μὲν πρῶτα εἶναι καὶ ἀρχηγά, τὰ δ' εἰς ταῦτα τὴν ἀναφορὰν ἔχειν. πρῶτα δ' εἶναι τῷ γένει ταῦτα τὰ τέσσαρα, ἐπιθυμίαν, φόβον, λύπην, ἡδονήν. ἐπιθυμίαν μὲν οὖν καὶ φόβον προηγεῖσθαι τὴν μὲν πρὸς τὸ φαινόμενον ἀγαθόν, τὴν δὲ πρὸς τὸ φαινόμενον κακόν. ἐπιγίγνεσθαι δὲ τούτοις ἡδονὴν καὶ λύπην, ἡδονὴν μὲν ὅταν τυγχάνωμεν ὧν ἐπιθυμοῦμεν ἢ ἐκφύγωμεν ἃ ἐφοβούμεθα, λύπην δὲ ὅταν ἀποτυγχάνωμεν ὧν ἐπιθυμοῦμεν ἢ περιπέσωμεν οἷς ἐφοβούμεθα.* — d) Cic. Acad. post. I, 10, 39. *Quumque eas perturbationes antiqui naturales esse dicerent et rationis expertes, aliaque in parte animi cupiditatem, alia rationem collocarent, ne his quidem assentiebatur (Zeno). Nam et perturbationes voluntarias esse putabat opinionisque iudicio suscipi, et omnium perturbationum arbitrabatur matrem esse immoderatam quandam intemperantiam.* Propterea Chrysippus *τὰ πάθη κρίσεις εἶναι* docebat, v. Diog. L. l. c. *ἥ τε γὰρ φιλαργυρία ὑπόληψίς ἐστι τοῦ τὸ ἀργύριον καλὸν εἶναι καὶ ἡ μέθη δὲ καὶ ἡ ἀκολασία ὁμοίως καὶ τἆλλα.* — e) Sequitur singularum perturbationum recensus: *Singulis perturbationibus partes eiusdem generis plures subiiciuntur, ut aegritudini invidentia, aemulatio, obtrectatio* etc. Deinde singulae definiuntur. Graeca exstant ap. Diog. L. VII, 111 sq., Stob. Ecl. II, p. 174. — f) Diog. L. VII, 115. *ὡς δὲ λέγεταί τινα ἐπὶ τοῦ σώματος ἀρρωστήματα, οἷον ποδάγρα καὶ ἀρθρίτιδες, οὕτω κἀπὶ τῆς ψυχῆς φιλοδοξία καὶ φιληδονία καὶ τὰ παραπλήσια* etc. Contraria his morbis dicebantur quae nasci putabantur a metu, velut odium mulierum, *μισανθρωπία* etc. Porro a morbis atque aegrotationibus animi distinguebantur *vitia* et *vitiositas,* quam definiebant esse habitum aut

affectionem in tota vita inconstantem et a se ipsa dissentientem. Denique ut in malis, sic etiam in bonis animi ac corporis similitudinem esse docebant, v. Cic. l. c. 13. *Sunt enim in corpore praecipua pulchritudo, vires, valetudo, firmitas, velocitas, sunt item in animo. Ut enim corporis temperatio quum ea congruunt inter se e quibus constamus sanitas, sic animi dicitur quum eius iudicia opinionesque concordant. — Et ut corporis est quaedam apta figura membrorum cum coloris quadam suavitate eaque dicitur pulchritudo, sic in animo opinionum iudiciorumque aequabilitas et constantia, cum firmitate quadam et stabilitate virtutem subsequens aut virtutis vim ipsam continens, pulchritudo vocatur.*

426 **Stob. Ecl. II, p. 116.** *Φαϲὶ δὲ καὶ πάντα ποιεῖν τὸν ϲοφὸν κατὰ πάϲας τὰς ἀρετάς· πᾶϲαν γὰρ πρᾶξιν τελείαν αὐτοῦ εἶναι, διὸ καὶ μηδεμίαν ἀπολελεῖφθαι ἀρετῆς*[a]. *ἀκολούθως γὰρ τούτοις δογματίζουϲι καὶ ὅτι κατὰ νοῦν ἔχων καὶ διαλεκτικῶς *) ποιεῖ καὶ ϲυμποτικῶς καὶ ἐρωτικῶς*[b]. **Ib. p. 120.** *τὸ γὰρ κατὰ λόγον ὀρθὸν ἐπιτελεῖν πάντα καὶ οἷον κατ' ἀρετήν, περὶ ὅλον οὖϲαν τὸν βίον τέχνην, ἀκόλουθον ᾠήθηϲαν τῷ περὶ τοῦ πάντ' εὖ ποιεῖν τὸν ϲοφὸν δόγμα· κατὰ τὸ ἀνάλογον δὲ καὶ τὸν φαῦλον πάντα ὅϲα ποιεῖ κακῶς ποιεῖν καὶ κατὰ πάϲας τὰς κακίας. φιλομουϲίαν δὲ καὶ φιλογραμματείαν καὶ φιλιππίαν καὶ φιλοκυνηγίαν καὶ καθόλου τὰς **) ἐγκυκλίους λεγομένας τέχνας ἐπιτηδεύματα μὲν καλοῦϲιν, ἐπιϲτήμας δ' οὔ, ἐν ***) ταῖς ϲπουδαίαις ἕξεϲι ταῦτα καταλείποντες*[c]. *καὶ ἀκολούθως μόνον τὸν ϲοφὸν φιλόμουϲον εἶναι λέγουϲι καὶ φιλογράμματον καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων κατὰ τὸ ἀνάλογον. τό τε ἐπιτήδευμα τοῦτον ἐπιγράφουϲι τὸν τρόπον, ὁδὸν διὰ τέχνης ἡμέρου ἄγουϲαν ἐπὶ τὴν κατ' ἀρετήν* †). *μόνον δέ φαϲι τὸν ϲοφὸν καὶ μάντιν ἀγαθὸν εἶναι καὶ ποιητὴν καὶ ῥήτορα καὶ διαλεκτικὸν καὶ κριτικόν, οὐ πάντα δὲ διὰ τὸ προϲδεῖϲθαι εἴς* ††) *τινα τούτων καὶ*

*) Vulg. *διαδεκτικῶς*. Corr. Heeren. — **) Vulg. *κατά*. Corr. Heeren. — ***) Codd. *ἐν* — *καταλείπουϲι*. Heeren *ἕν τε* — *καταλείπουϲι*. — †) Codd. *ἐπὶ κατ' ἀρετήν*. Heer. eiecit *ἐπί*. — ††) Codd. *εἰ* et deinde *ἀναλήψεων*. Corr. Heeren.

θεωρημάτων τινῶν ἀναλήψεως. Ib. p. 122. Λέγουσι δὲ καὶ ἱερέα μόνον εἶναι τὸν σοφόν, φαῦλον δὲ μηδένα· τὸν γὰρ ἱερέα εἶναι δεῖν ἔμπειρον νόμων τῶν περὶ θυσίας καὶ εὐχὰς καὶ καθαρμοὺς καὶ ἱδρύσεις καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἄλλων, διά τε τὸ εὐσεβείας δεῖσθαι καὶ ἐμπειρίας τῆς τῶν θεῶν θεραπείας καὶ ἐντὸς εἶναι τῆς φύσεως τῆς θείας [d]. μηδενὶ δέ τι τούτων ὑπάρχειν τῶν φαύλων, διὸ καὶ πάντας εἶναι τοὺς ἄφρονας ἀσεβεῖς. Ib. p. 124. ἔτι δὲ λέγουσι πάντα φαῦλον μαίνεσθαι, ἄγνοιαν ἔχοντα αὑτοῦ καὶ τῶν καθ' αὑτόν, ὅπερ ἐστὶ μανία [e].

a) Quidquid agit sapiens, *κατόρθωμα* est, v. n. 424, not. Ei soli *voluntas* tribuenda h. e. quam Stoici dicebant *βούλησιν* i. e. constans appetitio recti, opposita caeca libidine, v. Cic. Tusc. IV, 6, 12. — b) Solus sapiens *ἀπαθής*, Diog. L. VII, 117; Cic. Tusc. IV, 17, 37. *Ergo is, quisquis est, qui moderatione et constantia quietus animo est sibique ipse placatus, ut nec tabescat molestiis nec frangatur timore nec sitienter quid expetens ardeat desiderio nec alacritate futili gestiens deliquescat, is est sapiens quem quaerimus, is est beatus.* — c) *ἐπιτηδεύματα* enim pertinent ad *ἕξεις*, *ἐπιστῆμαι* et *ἀρεταὶ* ad *διαθέσεις*. Cf. n. 422, not. a, Stob. Ecl. II, p. 128. Propterea *ἐγκύκλιοι τέχναι* etiam *μέσαι* ab iis nominabantur. Simpl. in Cat. fol. 72 *Δ*. Schol. Arist. p. 76 a. — d) Cic. N. D. II, 28, 71. *Cultus autem deorum est optimus idemque castissimus atque sanctissimus plenissimusque pietatis, ut eos semper pura, integra, incorrupta et mente et voce veneremur.* — e) Cf. Cic. Tusc. III, 5, 10, Parad. 4, Diog. L. VII, 124.

Vides duo quasi genera hominum opponi, bonorum et pravorum. In illos omnes virtutes, omnes laudes, in hos omnia vitia, omnia opprobria cumulantur, v. Stob. Ecl. II, p. 198. *ἀρέσκει γὰρ τῷ τε Ζήνωνι καὶ τοῖς ἀπ' αὐτοῦ Στωϊκοῖς φιλοσόφοις δύο γένη τῶν ἀνθρώπων εἶναι, τὸ μὲν τῶν σπουδαίων τὸ δὲ τῶν φαύλων, καὶ τὸ μὲν τῶν σπουδαίων διὰ παντὸς τοῦ βίου χρῆσθαι ταῖς ἀρεταῖς, τὸ δὲ τῶν φαύλων ταῖς κακίαις* etc. De laudibus bonorum s. sapientum cf. Cic. Acad. pr. II, 44, 136; Parad. 5. 6; Diog. L. VII, 119. *θείους τε εἶναι* (sc. *τοὺς σοφούς*)· *ἔχειν γὰρ ἐν ἑαυτοῖς οἱονεὶ θεόν.* Plut. de Stoic. Rep. 13; de Comm. Notit. 33 ex Chrysippo: *ἀρετῇ τε γὰρ οὐχ ὑπερέχειν τὸν Δία τοῦ Δίωνος, ὠφελεῖσθαί τε ὁμοίως ὑπ' ἀλλήλων τὸν Δία καὶ τὸν Δίωνα σοφοὺς ὄντας.* Nimi-

rum inter sapientes omnia communia. Stob. Ecl. II, p. 204. *καὶ τον σπουδαῖον εἶναι μόνον πλούσιον καὶ ἐλεύθερον, τὸν δὲ φαῦλον τοὐναντίον πένητα — καὶ δοῦλον.* Paradoxon, quod in ista doctrina inest, eo efficitur quod fingebant sapientem omnibus virtutibus absolutum h. e. ad mores et officia absolute intelligentem esse, etiamsi homo natus sit nihilque humani ab se alienum habeat neque sapiat omnia quae possunt doceri, velut qui nostro loco encycliarum artium rudis esse dicitur. Cui argumento congruenter sapientem statuebant neque falli posse neque delinquere quicquam neque idcirco poenitentiam agere unquam, Stob. Ecl. II, p. 232 sqq. Omnia eum bene agere perfectamque a lege potestatem habere, Diog. L. VII, 125, etiamsi turpiter et obscene agere videatur, v. Diog. L. VII, 188. Etiam vitae suae vim afferre licet sapienti, si pietatis officium aliquod praestandum sit aut ultima necessitas ingruerit, v. Diog. L. VII, 130. *εὐλόγως τέ φασιν ἐξάξειν ἑαυτὸν τοῦ βίου τὸν σοφὸν καὶ ὑπὲρ πατρίδος καὶ ὑπὲρ φίλων, κἂν ἐν σκληροτέρᾳ γένηται ἀλγηδόνι ἢ πηρώσεσιν ἢ νόσοις ἀνιάτοις*, cf. Stob. Ecl. II, p. 226; Cic. de Fin. III, 18, 60. Et constat Stoicos, praesertim inter Romanos, in eo quod vitae se subducere liceat morte voluntaria (*ἐξαγωγὴν* dicere solebant) vel libertatem sapientis cerni putasse, cf. Seneca Ep. XII extr. *Agamus deo gratias quod nemo in vita teneri potest.* Ceterum si sapientes num qui exstiterint interrogabantur, Socratem, Antisthenem, Diogenem proximos fuisse affirmabant, Diog. L. VII, 91. Consummate sapientes si unquam exstiterint, beatioribus eos fortasse priscorum saeculorum aetatibus exstitisse.

427 **Stob. Ecl. II, p. 184.** *Τό τε δίκαιόν φασι φύσει εἶναι καὶ μὴ θέσει. ἑπόμενον δὲ τούτοις ὑπάρχειν καὶ τὸ πολιτεύεσθαι τὸν σοφὸν καὶ μάλιστα ἐν ταῖς τοιαύταις πολιτείαις ταῖς ἐμφαινούσαις τινὰ προκοπὴν πρὸς τὰς τελείας πολιτείας, καὶ τὸ νομοθετεῖν τε καὶ τὸ παιδεύειν ἀνθρώπους, ἔτι δὲ συγγράφειν τὰ δυνάμενα ὠφελεῖν τοὺς ἐντυγχάνοντας τοῖς γράμμασιν οἰκεῖον εἶναι τοῖς σπουδαίοις καὶ τὸ συγκαταβαίνειν καὶ εἰς γάμον καὶ εἰς τεκνογονίαν καὶ αὐτοῦ χάριν καὶ τῆς πατρίδος, καὶ ὑπομένειν περὶ ταύτης, ἐὰν ᾖ μέτρια, καὶ πόνους καὶ θάνατον*[a]. **Diog. L. VII, 124.** *Λέγουσι δὲ καὶ τὴν φιλίαν ἐν μόνοις τοῖς σπουδαίοις εἶναι, διὰ τὴν ὁμοιότητα· φασὶ δ' αὐτὴν κοινωνίαν τινὰ εἶναι τῶν κατὰ τὸν βίον, χρωμένων ἡμῶν τοῖς φίλοις ὡς ἑαυτοῖς*[b]. **Stob. Ecl. l. c.**

p. 188. *Οἰκονομικὸν δ' εἶναι μόνον λέγουσι τὸν σπουδαῖον καὶ ἀγαθὸν οἰκονόμον, ἔτι δὲ χρηματιστικόν* [c].

a) De republica quamquam et Zeno et Cleanthes et Chrysippus commentati erant, tamen sicut ipsi vitam suam peregre et in otio egerant, ita nihil quod ad usum popularem atque civilem attinuerit ab iis expositum fuisse testatur Cic. Legg. III, 6, cf. Plut. de St. Rep. 2. Quae prae ceteris inclaruerat respublica Zenonis, ad Cynicorum placita illa composita et cosmopolitiam unice commendans, singulas civitates magis resolvebat quam stabiliebat, v. Diog. L. VII, 4; Plut. de Alex. Fort. I, 6. *Καὶ μὴν ἡ πολὺ θαυμαζομένη πολιτεία τοῦ τὴν Στωϊκῶν αἵρεσιν καταβαλομένου Ζήνωνος εἰς ἓν τοῦτο συντείνει κεφάλαιον, ἵνα μὴ κατὰ πόλεις μηδὲ κατὰ δήμους οἰκῶμεν ἰδίοις ἕκαστοι διωρισμένοι δικαίοις, ἀλλὰ πάντας ἀνθρώπους ἡγώμεθα δημότας καὶ πολίτας, εἷς δὲ βίος ᾖ καὶ κόσμος ὥσπερ ἀγέλης συννόμου νόμῳ κοινῷ συντρεφομένης.* Simile eorum quae more et consuetudine hominum recepta erant fastidium prae se ferebat politia Chrysippi, cuius fragmm. v. ap. Baguet. p. 331 sqq. — b) Stob. II, p. 184. *τήν τε ὁμόνοιαν ἐπιστήμην εἶναι κοινῶν ἀγαθῶν, δι' ὃ καὶ τοὺς σπουδαίους πάντας ὁμονοεῖν ἀλλήλοις, διὰ τὸ συμφωνεῖν ἐν τοῖς κατὰ τὸν βίον.* Cic. N. D. I, 44. *Stoici — censent sapientes sapientibus etiam ignotis esse amicos. Nihil est enim virtute amabilius, quam qui adeptus erit, ubicumque erit gentium, a nobis diligetur.* Eodem facit quod omnia inter sapientes communia esse praecipiebant, etiam mulieres, v. Diog. L. VII, 32 sq. 124. — c) Oeconomica pertinet ad rem domesticam, oeconomia ad rem rusticam, chrematistica ad quaestum, v. Stob. l. c. sqq., ubi inter alia: *τὸ δὲ χρηματίζεσθαί τινες μὲν μέσον εἶναι εἶπον τινὲς δὲ ἀστεῖον, — μόνον δὲ τὸν σπουδαῖον ἄνδρα χρηματιστικὸν εἶναι, γιγνώσκοντα ἀφ' ὧν χρηματιστέον καὶ πότε καὶ πῶς καὶ μέχρι πότε.* In victu et moribus mirum est quantum Cynicorum praeceptis obsecuti sunt, v. Sext. Emp. Hyp. Pyrrh. III, 198 sqq., 245 sqq. Diog. L. VII, 3. 121. 187 sqq.

2. Stoici posteriores.

a. Boethus. Zeno Tarsensis. Diogenes Babylonius.

Philo de Incorr. Mund. 10, p. 497. Mang. *Βόηθος* 428
γοῦν καὶ Ποσειδώνιος καὶ Παναίτιος, ἄνδρες ἐν τοῖς Στωϊκοῖς δόγμασιν ἰσχυκότες, ἅτε θεόληπτοι τὰς ἐκπυρώσεις καὶ παλιγγενεσίας καταλιπόντες, πρὸς θειότερον δόγμα τὸ τῆς ἀφθαρσίας τοῦ κόσμου παντὸς ηὐτομόλη-

σαν. λέγεται δὲ καὶ Διογένης*), ἡνίκα νέος ἦν συγγραψάμενος κατὰ τὸ παντελὲς τοῖς ἔνδοθεν.

De Boethi aetate incertum est, nam ex Diogene L. VII, 54 ambigua conclusio est; sed cf. Menag. ad Diog. L. VII, 143. Ceteros constat Chrysippo iuniores fuisse. De Posidonio et Panaetio v. n. 430. 434. Diogenes, quem dicit Philo, est Babylonius, Chrysippi et hic auditor, unus ex legatis qui Romam ab Atheniensibus missi sunt, v. infra n. 442, not. b. n. 450, ad quem disciplina a Zenone transiisse videtur, cf. Cic. de Div. I, 3; van Lynden de Panaetio p. 16. 31 sqq.; Krische *Forschungen* p. 360. 482 sqq. et de omni Stoicorum inferiorum successione Zumpt in Comment. Acad. Berol. a. 1842, p. 102 sqq. Argumenta Boethi enumerat Philo l. l. 16, p. 503 sqq. Quae si recte intelligimus, videtur ille sibi cavere voluisse ne mundum in combustione prorsus dissolvi statueret, cf. Stob. Ecl. I, p. 390; Plut. de Pl. II, 9. In iis quae de Diogene Babylonio adiiciuntur *οἱ ἔνδοθεν* sunt Stoici interioris admissionis. Sensus: Diogenes dum iuvenis erat antiquiores Stoicos sequebatur, deinde ad Boethi placita delatus est. Dicitur autem etiam Zeno Tarsensis, Chrysippi discipulus ac successor, de combustione mundi dubitasse, v. Arius Didymus ap. Euseb. Pr. Ev. XV, 18. Contra Antipater Tarsensis, qui erat Diogenis discipulus, combustioni denuo patrocinatus est, Diog. L. VII, 142.

b. Panaetius.

429 **Suidas.** Παναίτιος — Ῥόδιος, φιλόσοφος Στωϊκός, Διογένους γνώριμος [a], ὃς καθηγήσατο τοῦ Σκιπίωνος τοῦ ἐπικληθέντος Ἀφρικανοῦ μετὰ Πολύβιον Μεγαλοπολίτην. ἐτελεύτησε δ' ἐν Ἀθήναις [b]. — — φέρεται αὐτοῦ βιβλία φιλόσοφα πλεῖστα [c].

Omisimus quae de duobus Panaetiis Stoicis, seniore et iuniore, apud Suidam traduntur, aperte commenticia; v. van Lynden disputatio historico-critica de Panaetio Rhodio, Lugd. Bat. 1802, p. 6 sqq. — a) Praeter Diogenem fertur Antipatrum audivisse, Cic. de Div. I, 3. Diogenes eum conciliavit Laelio, Laelius Scipioni, Cic. de Fin. II, 3. — b) Multorum praeter Scipionem Romanorum nobilium familiaritate floruit, v. Ciceronis testimonia ap. Lynden p. 38 sqq., 50 sqq. Aetatis spatium duobus temporibus continetur, quorum

---

*) Sc. *αὐτομολῆσαι πρὸς δόγμα τὸ τῆς ἀφθαρσίας κόσμου.* Ita non opus est lacuna, quae indicatur in editionibus post *ἔνδοθεν*, deest in codicibus.

prius transegit apud Romanos, posterius apud Athenienses, ubi post obitum Antipatri Tarsensis scholae Stoicae praefuisse videtur. — c) Ante reliqua nominandum opus *περὶ τοῦ καθήκοντος*, de officiis, quod inchoatum reliquerat, unde suum de Officiis opus elaboravit Cicero, v. de Off. III, 2, ad Att. XVI, 11. Etiam de legibus et de republica accuratius inquisivit, v. Cic. Legg. III, 6. In eloquendo popularem quandam elegantiam secutus est, v. Cic. de Fin. IV, 28. *Quam illorum* (sc. Stoicorum) *tristitiam atque asperitatem fugiens* (Panaetius) *nec acerbitatem sententiarum nec disserendi spinas probavit fuitque in altero genere mitior in altero illustrior, semperque habuit in ore Platonem, Aristotelem, Xenocratem, Theophrastum, Dicaearchum, ut ipsius scripta declarant.* De Off. II, 10. *Popularibus enim verbis est agendum et usitatis quum loquimur de opinione populari, idque eodem modo fecit Panaetius.* De ceteris scriptis v. Lynden p. 114 sqq.

Cic. de Div. I, 3. Sed a Stoicis vel princeps eius disciplinae — — degeneravit Panaetius: nec tamen ausus est negare vim esse divinandi, sed dubitare se dixit. 430

Cf. Cic. Ac. pr. II, 33. Minus accurate Diog. L. VII, 149. *ὁ μὲν γὰρ Παναίτιος ἀνυπόστατον αὐτήν* (sc. *τὴν μαντικήν*) *φησιν.* Panaetium et de combustione mundi haesitasse intelligitur ex n. 428; cf. Cic. de Nat. D. II, 46. Erat igitur hic ceteris Stoicis ad dubitandum proclivior et a superstitionibus remotior.

Diog. L. VII, 128. *Ὁ μέντοι Παναίτιος καὶ Ποσειδώνιος οὐκ αὐτάρκη λέγουσι τὴν ἀρετήν, ἀλλὰ χρείαν εἶναί φασι καὶ ὑγιείας καὶ χορηγίας καὶ ἰσχύος.* **Gell. Noctt. Att. XII, 5, 10.** *Ἀναλγησία* **enim atque** *ἀπάθεια* **non meo tantum, inquit (sc. Taurus), sed quorundam etiam ex eadem porticu prudentiorum hominum, sicuti iudicio Panaetii, gravis atque docti viri, improbata abiectaque est. Sext. Emp. adv. Math. XI, 73.** *Παναίτιος δέ τινα μὲν* **(sc.** *ἡδονήν φησι*) *κατὰ φύσιν ὑπάρχειν, τινὰ δὲ παρὰ φύσιν.* **Seneca Ep. 116, 4. Eleganter mihi videtur Panaetius respondisse adolescentulo cuidam quaerenti an sapiens amaturus esset? De sapiente, inquit, videbimus: mihi et tibi, qui adhuc a sapiente** 431

longe absumus, non est committendum ut incidamus in rem commotam, impotentem, alteri emancipatam, vilem sibi.

Vides Panaetium etiam in moribus missis superiorum paradoxis quae ad communem hominum usum et vitam accommodatiora et fructuosiora essent praecepisse.

c. Posidonius.

432 **Suidas.** *Ποσειδώνιος, Ἀπαμεὺς ἐκ Συρίας ἢ Ῥόδιος, φιλόσοφος Στωϊκός, ὃς ἐπεκλήθη Ἀθλητής· σχολὴν δ' ἔσχεν ἐν Ῥόδῳ* [a], *διάδοχος γεγονὼς καὶ μαθητὴς Παναιτίου. ἦλθε δὲ καὶ εἰς Ῥώμην ἐπὶ Μάρκου Μαρκέλλου. ἔγραψε πολλά* [b].

a) Rhodi eum praeter alios Romanos Cicero et Pompeius audierant, Cic. Tusc. II, 25; de Nat. D. I, 3. 44. — b) De scriptis v. Bake Posidonii Rhodii reliquiae doctrinae, Lugd. B. 1810, c. 5, p. 235 sqq. Pertinent ea et ad philosophiam et ad historiam geographiamque, quam illustravit opere Historiarum magno ac diffuso, cf. Bake p. 249 sqq. Strabo, qui eo utitur persaepe, nominat eum *τῶν καθ' ἡμᾶς φιλοσόφων πολυμαθέστατον*. Fecerat itinera longinqua historiamque naturalem et geometriam optime callebat, unde Galenus de Plac. Hippocr. et Plat. VIII, p. 652 Kuehn. *Ποσειδώνιος ὁ ἐπιστημονικώτατος τῶν Στωϊκῶν διὰ τὸ γεγυμνάσθαι κατὰ γεωμετρίαν*. De loquendi genere Strab. III, p. 147, qui dicit Posidonium *οὐκ ἀπέχεσθαι τῆς συνήθους ῥητορείας, ἀλλὰ συνενθουσιᾶν ταῖς ὑπερβολαῖς*: atque eum ad exemplum magistri orationi aliquantum tribuisse cernitur cum ex fragmentis tum ex aliis testimoniis, velut Cic. Tusc. II, 25, Senec. Ep. 90; v. Bake p. 30 sqq.

433 **Diog. L. VII, 129.** *Δοκεῖ δ' αὐτοῖς* (sc. *τοῖς Στωϊκοῖς*) *μήτε διὰ τὴν διαφωνίαν ἀφίστασθαι φιλοσοφίας, ἐπεὶ τῷ λόγῳ τούτῳ προλείψειν ὅλον τὸν βίον, ὡς καὶ Ποσειδώνιός φησιν ἐν τοῖς προτρεπτικοῖς.*

De dissensionibus philosophorum quod monet vide ne studuerit eas aptissima quaeque ex diversis scholis eligendo removere ac solvere; certe constat Posidonium, etsi in quibusdam antiquiores Stoicos magis etiam quam Panaetius sequebatur (defendebat enim divinationem, Cic. de Div. I, 3, et mundi combustionem, etsi hanc alio sensu atque superiores accipiebat, v. n. 428 et 434.), tamen

in aliis ab Aristotele atque Platone pependisse. Aristotelem praesertim in iis sectabatur quae disputabat de singulis naturae rebus. Strab. II, p. 104. *πολὺ γάρ ἐστι τὸ αἰτιολογικὸν παρ' αὐτῷ καὶ τὸ Ἀριστοτελίζον, ὅπερ ἐκκλίνουσιν οἱ ἡμέτεροι διὰ τὴν ἐπίκρυψιν τῶν αἰτίων*, cf. et n. 435, not. Platoni eum studuisse cernitur vel ex eo quod ediderat *ἐξήγησιν τοῦ Πλάτωνος Τιμαίου*, cf. Sext. Emp. adv. Math. VII, 93; Bake p. 238 sqq.; cf. Galen. de Hippocr. et Plat. Plac. IV, p. 421. Quid quod etiam ad Pythagoram sua placita revocare conabatur, Galen. l. l. p. 425, ut erat omnino antiquorum philosophorum admirator. Diog. L. VII, 91; Senec. Ep. 90. Quod exemplum secuti quantum posteriores Stoici conciliandis philosophorum placitis indulserint, potissimum Stoicorum et Peripateticorum, exemplo est liber de Mundo, qui inter Aristotelicos fertur, v. Zeller *Philos. d. Griech.* III, p. 355 sqq.

Plut. de Pl. Ph. II, 9. *Οἱ δὲ Στωϊκοὶ εἰς ὃ κατὰ τὴν* 434 *ἐκπύρωσιν ἀναλύεται* (sc. *ὁ κόσμος*), *τὸ ἄπειρον* (sc. *εἶναι τὸ κενόν*). *Ποσειδώνιος οὐκ ἄπειρον, ἀλλ' ὅσον αὔταρκες εἰς τὴν διάλυσιν, ἐν τῷ πρώτῳ περὶ κενοῦ.*

Cf. Diog. L. VII, 142; Stob. Ecl. I, p. 390; Euseb. Pr. Ev. XV, 40; v. supra n. 428. Falsum igitur de Posidonio esse videtur quod illo loco traditum didicimus a Philone; nam *διάλυσιν* Posidonii differre ab *ἐκπυρώσει* ceterorum Stoicorum ut cum Bakio l. l. p. 50 statuamus non est idonea ratio. Ceterum ex nostro loco apparet Posidonium non solum de inani ab antiquioribus Stoicis discrepasse, verum etiam de rebus incorporabilibus.

Galen. de Hipp. et Plat. Plac. IV, p. 421 Kuehn. *Αὐ-* 435 *τός τε* (sc. *ὁ Ποσειδώνιος*) *δείκνυσιν ὡς ὑπὸ θυμοῦ καὶ ἐπιθυμίας γίγνεται τὰ πάθη.* **Ib. p. 424.** *Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐναργές ἐστιν ὡς τὸ δυνάμεις τινὰς ἐν ταῖς ἡμετέραις εἶναι ψυχαῖς ἐφιεμένας φύσει, τὴν μὲν ἡδονῆς τὴν δὲ κράτους καὶ νίκης, ἃς ἐναργῶς ὁρᾶσθαί φησι κἀν τοῖς ἄλλοις ζῴοις ὁ Ποσειδώνιος.* **Ib. V, p. 476.** *Ὅσα μὲν οὖν τῶν ζῴων δυσκίνητ' ἐστὶ καὶ προσπεφυκότα δίκην φυτῶν πέτραις ἢ τισιν ἑτέροις τοιούτοις, ἐπιθυμίᾳ μόνῃ διοικεῖσθαι λέγει* (sc. *ὁ Ποσειδώνιος*) *αὐτά, τὰ δ' ἄλλα τὰ ἄλογα σύμπαντα ταῖς δυνάμεσιν ἀμφοτέραις χρῆσθαι, τῇ τ' ἐπιθυμητικῇ καὶ τῇ θυμοειδεῖ, τὸν ἄνθρωπον δὲ*

μόνον ταῖς τρισί, προσειληφέναι γὰρ καὶ τὴν λογιστικὴν ἀρχήν.

His disputabat adversus Chrysippum; Zenonem vero et Cleanthem secum sentire dicebat, l. l. p. 475 sq. In ceteris sequebatur Platonem et Aristotelem, quamquam commutatis nonnullis et ita ut principale illud Stoicorum decretum, omnia in anima ab una eademque vi proficisci, non deserendum esse declararet. V. l. l. p. 515. *ὁ δ' Ἀριστοτέλης τε καὶ ὁ Ποσειδώνιος εἴδη μὲν ἢ μέρη ψυχῆς οὐκ ὀνομάζουσιν, δυνάμεις δ' εἶναί φασι μιᾶς οὐσίας ἐκ τῆς καρδίας ὁρμωμένης.* Quantum haec pertineant ad doctrinam de moribus ipse animadvertit l. l. p. 421; ib. V, p. 469. Alium locum, in quo ab antiquioribus Stoicis dissenserit, indicat Diog. L. VII, 128, v. n. 431.

CAPUT XI.

ACADEMICI NOVI.

1. De diversis Academiis.

436 **Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. I, 220.** *Ἀκαδημίαι δὲ γεγόνασιν, ὥς φασιν οἱ πλείους μέν, τρεῖς *)· καὶ μία μὲν καὶ ἀρχαιοτάτη ἡ τῶν περὶ Πλάτωνα, δευτέρα δὲ καὶ μέση ἡ τῶν περὶ Ἀρκεσίλαον τὸν ἀκουστὴν Πολέμωνος, τρίτη δὲ καὶ νέα ἡ τῶν περὶ Καρνεάδην καὶ Κλειτόμαχον. ἔνιοι δὲ καὶ τετάρτην προστιθέασι τῶν περὶ Φίλωνα καὶ Χαρμίδαν. τινὲς δὲ καὶ πέμπτην καταλέγουσι τῶν **) περὶ τὸν Ἀντίοχον.*

Conspirat Numenius ap. Euseb. Pr. Ev. XIV, 4. Diogenes contra I, 19, IV, 59 Lacydem fundatorem novae Academiae appellat, eo nomine ut videtur, quod hic alio atque priores loco Academicos congregare solebat. ib. 60. Nonnulli duplicem dumtaxat Academiam fuisse voluerunt, veterem et novam. Cic. de Orat. III, 18; Ac. post. I, 12; de Fin. V, 3; Varro ap. Augustin. de Civ. D. XIX, 1, 3.

---

*) Codd. *ὥς φασι πλείους μὲν ἢ τρεῖς*. Fabric. coni. *οὐ πλείους*. — **) Codd. *τὴν περὶ τὸν Ἀντίοχον*. Fabric. *τὴν τῶν* ex Euseb.

2. Arcesilas.

Diog. L. IV, 28. Ἀρκεσίλαος — Πιτάνης τῆς Αἰολίδος. οὗτός ἐστιν ὁ τῆς μέσης Ἀκαδημίας κατάρξας, πρῶτος ἐπισχὼν τὰς ἀποφάσεις διὰ τὰς ἐναντιότητας τῶν λόγων. πρῶτος δὲ καὶ ἐς ἑκάτερον ἐπεχείρησε καὶ πρῶτος τὸν λόγον ἐκίνησε τὸν ὑπὸ Πλάτωνος παραδεδομένον καὶ ἐποίησε δι' ἐρωτήσεως καὶ ἀποκρίσεως ἐριστικώτερον [a]. 29. Ἤκουσε δὲ κατ' ἀρχὰς μὲν Αὐτολύκου τοῦ μαθηματικοῦ, πολίτου τυγχάνοντος, πρὶν ἀπαίρειν εἰς Ἀθήνας, — ἔπειτα Ξάνθου τοῦ Ἀθηναίου μουσικοῦ [b]· μεθ' ὃν Θεοφράστου διήκουσεν. ἔπειτα μετῆλθεν εἰς Ἀκαδημίαν πρὸς Κράντορα [c], 30. ἵνα καὶ τὸν Θεόφραστον κνιζόμενόν φασιν εἰπεῖν ὡς εὐφυὴς καὶ εὐεπιχείρητος ἀπεληλυθὼς τῆς διατριβῆς εἴη νεανίσκος. καὶ γὰρ ἐν τοῖς λόγοις ἐμβριθέστατος καὶ φιλογράμματος ἱκανῶς γενόμενος ἥπτετο καὶ ποιητικῆς. 32. Κράτητος δὲ ἐκλιπόντος κατέσχε τὴν σχολήν, ἐκχωρήσαντος αὐτῷ Σωκρατίδου τινός. διὰ δὲ τὸ περὶ πάντων ἐπέχειν οὐδὲ βιβλίον, φασί τινες, συνέγραψεν [d]. 45. ὁ δὲ προειρημένος φιλόσοφος, καθά φησιν Ἀπολλόδωρος ἐν Χρονικοῖς, ἤκμαζε περὶ τὴν εἰκοστὴν καὶ ἑκατοστὴν Ὀλυμπιάδα [e]. 437

a) Cic. de Orat. III, 18. *quem* (sc. Arcesilam) *ferunt eximio quodam usum lepore dicendi — primum instituisse (quamquam id fuit Socraticum maxime) non quid ipse sentiret ostendere, sed contra id quod quisque se sentire dixisset disputare.* — b) Athenis etiam Hipponicum geometram audivit, Diog. L. IV, 32. — c) Disputandi et dubitandi studio imbutus esse dicitur imitatione Menedemi et Diodori et Pyrrhonis. Diog. L. IV, 33; Numenius ap. Euseb. Pr. Ev. XIV, 5, 6; Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. I, 234. Sed ab iisdem etiam Platoni assidue studuisse narratur. De Crantore v. supra n. 302, not. c. — d) Idem perhibet Plut. de Fort. Alex. I, 4. Alii ad Arcesilam eorum operum aliquot referunt, quae vulgo Crantoris esse dicebantur, Diog. L. IV, 24. — e) Mortuus esse dicitur septuagesimo quinto vitae anno, Diog. L. IV, 44; Lacydes autem, eius discipulus, scholam accepisse fertur Ol. 134, 4, Diog. L. IV, 61: unde perspicuum est Arcesilam eo anno, quem dicit Apollodorus, XIX maximum annos natum fuisse, quae aetas minor est quam ut florentissima

dici queat. Tempora eius omnino impedita sunt, v. Clint. Fast. H. p. 452 ed. 3. Sed doctrinam cum omnes referant adversus Zenonem Stoicum disputando ab eo excultam esse, consentaneum Arcesilam Zenone haud multo antiquiorem fuisse.

438 Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. I, 234. *Εἰ δὲ δεῖ καὶ τοῖς περὶ αὐτοῦ* (sc. *τοῦ Ἀρκεσιλάου*) *λεγομένοις πιστεύειν, φασὶν ὅτι κατὰ μὲν τὸ πρόχειρον Πυρρώνειος ἐφαίνετο εἶναι, κατὰ δὲ τὴν ἀλήθειαν δογματικὸς ἦν· καὶ ἐπεὶ τῶν ἑταίρων ἀπόπειραν ἐλάμβανε διὰ τῆς ἀπορηματικῆς, εἰ εὐφυῶς ἔχουσι πρὸς τὴν ἀνάληψιν τῶν Πλατωνικῶν δογμάτων, δόξαι αὐτὸν ἀπορητικὸν εἶναι· τοῖς μέντοι γε εὐφυέσι τῶν ἑταίρων τὰ Πλάτωνος παρεγχειρεῖν. ἔνθεν καὶ τὸν Ἀρίστωνα* [a] *εἰπεῖν περὶ αὐτοῦ,*

πρόσθε Πλάτων, ὄπιθεν Πύρρων, μέσσος Διόδωρος,

διὰ τὸ προσχρῆσθαι τῇ διαλεκτικῇ τῇ κατὰ τὸν Διόδωρον, εἶναι δὲ ἀντικρὺς Πλατωνικόν. Cic. Ac. post. I, 12. Cum Zenone —, ut accepimus, Arcesilas sibi omne certamen instituit, non pertinacia aut studio vincendi, ut mihi quidem videtur, sed earum rerum obscuritate, quae ad confessionem ignorationis adduxerant Socratem. — — Itaque Arcesilas negabat esse quidquam quod sciri posset, ne illud quidem ipsum quod Socrates sibi reliquisset: sic omnia latere in occulto, neque esse quidquam quod cerni aut intelligi posset. Quibus de causis nihil oportere neque profiteri neque affirmare quemquam neque assensione approbare, cohibereque semper et ab omni lapsu continere temeritatem, quae tum esset insignis, quum aut falsa aut incognita res approbaretur; neque hoc quidquam esse turpius quam cognitioni et perceptioni assensionem approbationemque praecurrere.

a) De Aristone Chio v. supra n. 392. Versus parodia expressus est ex Homero Il. VI, 181 vel Hesiodo Theog. 323; cf. Diog. L. IV, 33.

Vides iam veteres de scepticismo Arcesilai incertos fuisse: quod

factum videtur maxime eo quod nulli ab Arcesila libri exstabant. Suis studet Sextus Emp. Pyrrh. Hyp. I, 226, qui Scepticos et Academicos recentiores eo differre dicit quod hi statuerint *πάντα εἶναι ἀκατάληπτα*; cf. n. 446.

Sext. Emp. adv. Math. VII, 150. *Οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀρ-* 439
κεσίλαον προηγουμένως μὲν οὐδὲν ὥρισαν κριτήριον. οἱ δὲ καὶ ὡρικέναι δοκοῦντες τοῦτο κατὰ ἀντιπαρεξαγωγὴν τὴν ὡς πρὸς τοὺς Στωϊκοὺς ἀπέδοσαν. **151.** *τρία γάρ εἶναί φασιν ἐκεῖνοι τὰ συζυγοῦντα ἀλλήλοις, ἐπιστήμην καὶ δόξαν καὶ τὴν ἐν μεθορίᾳ τούτων τεταγμένην κατάληψιν· ὧν ἐπιστήμην μὲν εἶναι τὴν ἀσφαλῆ καὶ βεβαίαν καὶ ἀμετάθετον ὑπὸ λόγου κατάληψιν, δόξαν δὲ τὴν ἀσθενῆ καὶ ψευδῆ συγκατάθεσιν, κατάληψιν δὲ τὴν μεταξὺ τούτων, ἥτις ἐστὶ καταληπτικῆς φαντασίας συγκατάθεσις* [a]. **153.** *ταῦτα δὴ λεγόντων τῶν ἀπὸ τῆς Στοᾶς ὁ Ἀρκεσίλαος ἀντικαθίστατο δεικνὺς ὅτι οὐδέν ἐστι μεταξὺ ἐπιστήμης καὶ δόξης κριτήριον ἡ κατάληψις. αὕτη γὰρ ἣν φασι κατάληψιν καὶ καταληπτικῆς φαντασίας συγκατάθεσιν*) ἤτοι ἐν σοφῷ ἢ ἐν φαύλῳ γίγνεται. ἀλλ' ἐάν τε ἐν σοφῷ γένηται ἐπιστήμη ἐστίν, ἐάν τε ἐν φαύλῳ δόξα, καὶ οὐδὲν ἄλλο παρὰ ταῦτα ἢ μόνον ὄνομα μετείληπται.* **154.** *εἴπερ τε ἡ κατάληψις καταληπτικῆς φαντασίας συγκατάθεσίς ἐστιν, ἀνύπαρκτός ἐστι· πρῶτον μὲν ὅτι ἡ συγκατάθεσις οὐ πρὸς φαντασίαν γίγνεται, ἀλλὰ πρὸς λόγον· τῶν γὰρ ἀξιωμάτων εἰσὶν αἱ συγκαταθέσεις* [b]· *δεύτερον ὅτι οὐδεμία τοιαύτη ἀληθὴς φαντασία εὑρίσκεται οἵα οὐκ ἂν γένοιτο ψευδής, ὡς διὰ πολλῶν καὶ ποικίλων παρίσταται* [c]. **155.** *μὴ οὔσης δὲ καταληπτικῆς φαντασίας οὐδὲ κατάληψις γενήσεται· ἦν γὰρ καταληπτικῆς φαντασίας συγκατάθεσις**)· μὴ οὔσης δὲ καταλήψεως πάντα ἔσται ἀκατάληπτα.*

---

*) Vulg. *καταληπτικὴν φαντασίαν, συγκατάθεσις.* Bekk. *καταληπτικῇ φαντασίᾳ συγκατάθεσιν.* — **) Libb. *καταληπτικὴ φαντασία, συγκατάθεσις.* Fabr. *καταληπτικῇ φαντασίᾳ συγκατάθεσις.*

a) Cf. supra n. 398 sqq. — b) Promptum est *τὴν συγκατάθεσιν πρὸς λόγον* eo tantum consilio poni, ut ipsa impugnetur et convellatur. Cic. de Orat. III, 18. *Arcesilas — — ex variis Platonis libris sermonibusque Socraticis hoc maxime arripuit, nihil esse certi quod aut sensibus aut animo percipi possit.* — c) Cic. Ac. pr. II, 24. *Incubuit autem* (sc. Arcesilas) *in eas disputationes, ut doceret nullum tale esse visum a vero, ut non eiusdem modi etiam a falso possit esse.* Ib. 6. Pluribus de eadem re Sext. Emp. adv. Math. VII, 408 sqq.

440 **Cic. Ac. pr. II, 21. Si ulli rei sapiens assentietur unquam, aliquando etiam opinabitur: nunquam autem opinabitur: nulli igitur rei assentietur. Hanc conclusionem Arcesilas probabat.**

Cf. ib. c. 24; Sext. Emp. adv. Math. VII, 156 sq. Etiam haec disputantur adversus Stoicos, v. n. 398, not.

441 **Sext. Emp. adv. Math. VII, 158.** *Ἀλλ' ἐπεὶ μετὰ τοῦτο ἔδει καὶ περὶ τῆς τοῦ βίου διεξαγωγῆς ζητεῖν, ἥτις οὐ χωρὶς κριτηρίου πέφυκεν ἀποδίδοσθαι, ἀφ' οὗ καὶ ἡ εὐδαιμονία, τουτέστι τὸ τοῦ βίου τέλος, ἠρτημένην ἔχει τὴν πίστιν, φησὶν ὁ Ἀρκεσίλαος ὅτι ὁ περὶ πάντων ἐπέχων κανονιεῖ τὰς αἱρέσεις καὶ φυγὰς καὶ κοινῶς τὰς πράξεις τῷ εὐλόγῳ, κατὰ τοῦτό τε προερχόμενος τὸ κριτήριον κατορθώσει· τὴν μὲν γὰρ εὐδαιμονίαν περιγίγνεσθαι διὰ τῆς φρονήσεως, τὴν δὲ φρόνησιν κινεῖσθαι ἐν τοῖς κατορθώμασι, τὸ δὲ κατόρθωμα εἶναι ὅπερ πραχθὲν εὔλογον ἔχει τὴν ἀπολογίαν· ὁ προσέχων οὖν τῷ εὐλόγῳ κατορθώσει καὶ εὐδαιμονήσει.*

Secundum Numenium ap. Euseb. Pr. Ev. XIV, 6 Arcesilas sustulerit etiam *τὸ πιθανόν*. Quod si recte traditur, ita cum testimonio Sexti conciliari potest, ut Arcesilam sumamus distinxisse inter *τὸ πιθανὸν* et *τὸ εὔλογον*.

3. Carneades.

442 **Diog. L. IV, 62.** *Καρνεάδης — Κυρηναῖος. οὗτος τὰ τῶν Στωϊκῶν βιβλία ἀναγνοὺς ἐπιμελῶς καὶ μάλιστα τὰ Χρυσίππου ἐπιεικῶς αὐτοῖς ἀντέλεγε καὶ εὐημέρει τοσοῦτον, ὥστε ἐκεῖνο ἐπιλέγειν· Εἰ μὴ γὰρ ἦν Χρύσιππος, οὐκ ἂν ἦν ἐγώ* [a]. **65.** *Φησὶ δὲ Ἀπολλόδωρος ἐν*

Χρονικοῖς ἀπελθεῖν αὐτὸν ἐξ ἀνθρώπων ἔτει τετάρτῳ τῆς δευτέρας καὶ ἑξηκοστῆς καὶ ἑκατοστῆς Ὀλυμπιάδος, βιώσαντα ἔτη πέντε πρὸς τοῖς ὀγδοήκοντα [b]. *φέρονται δὲ αὐτοῦ ἐπιστολαὶ πρὸς Ἀριαράθην τὸν Καππαδοκίας βασιλέα· τὰ δὲ λοιπὰ αὐτοῦ οἱ μαθηταὶ συνέγραψαν· αὐτὸς δὲ κατέλιπεν οὐδέν* [c].

a) Dicitur et Diogenem Stoicum audiisse. Cic. Ac. pr. II, 30. Successionem, qua secutus est reliquos Academicos, exhibet Cic. Ac. pr. II, 6. *Qui est quartus ab Arcesila; audivit enim Hegesinum, qui Evandrum audierat Lacydi discipulum, quum Arcesilae Lacydes fuisset.* — b) Cic. l. l. loquitur de nonaginta annis. Fuerit igitur fere LX annos natus, cum Romam peregrinatus est in legatis Atheniensium, ubi famosas istas disputationes habuit, quibus et laudabat et evertebat iustitiam. v. Lactant. Inst. V; 14, Cic. de Rep. Fragm. lib. III, 6 sqq. De eloquentia Carneadis Cic. de Orat. I, 11. *hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum et copiosissimum*; Gell. VII, 14, 10. *violenta et rapida Carneades dicebat.* — c) Hoc confirmat Diog. L. I, 16; Plut. de Alex. Fort. I, 4; Galen. de Opt. Doctr. c. 2, p. 45 Kuehn. Inter discipulos, qui doctoris placita scriptis celebraverunt, Clitomachus Karthaginiensis facile princeps erat. Diog. L. IV, 67; Cic. Ac. pr. II, 31. 32. Aliorum discipulorum meminit Cic. Ac. pr. II, 6; de Or. I, 11. Carneades de qualibet re ita disputare solebat, ut eam poneret primum, deinde tolleret: unde Clitomachus, teste Cic. Ac. pr. II, 45, *nunquam se intelligere potuisse affirmabat, quid Carneadi probaretur.* Cf. Cic. de Div. I, 30, 62. *Carneades concertationis studio modo ait hoc modo illud.* De Rep. ap. Non. v. *calumnia: Saepe optimas causas ingenii calumnia ludificari solebat.* Acumen eius apud Romanos in proverbium abierat, v. Lucil. ap. Lactant. V, 15.

Cic. de Nat. D. III, 12. Illa autem, quae Carneades afferebat, quemadmodum dissolvitis? Si nullum corpus immortale sit, nullum esse corpus sempiternum: corpus autem immortale nullum esse, ne individuum quidem, nec quod dirimi distrahive non possit. Quumque omne animal patibilem naturam habeat, nullum est eorum quod effugiat accipiendi aliquid extrinsecus id est quasi ferendi et patiendi necessitatem, et si omne animal tale est, immortale nullum est. 443

Cetera quae disputabat adversus theologiam Stoicorum omisimus, specimen hoc argumentationis apposuisse satis esse rati; cf. et Sext. Emp. adv. Math. IX, 140. Videtur adversus Stoicos eorum sententiae suffragatus esse, qui mundum casu factum esse censerent; Cic. de Div. I, 13. Fatum his argumentis subvertebat. Cic. de Fato 14. *Si omnia antecedentibus causis fiunt, omnia naturali colligatione conserte contexteque fiunt. Quod si ita est, omnia necessitas efficit. Id si verum est, nihil est in nostra potestate. Est autem aliquid in nostra potestate. At si omnia fato fiunt, omnia causis antecedentibus fiunt. Non igitur fato fiunt quaecunque fiunt.* Neque tamen iis quibus Epicurus hanc quaestionem solvere conatus erat acquiescere voluit; v. ib. 11. — In transcursu monemus neque mathematicam evidentiam esse Carneadem concessisse, v. Galen. de Opt. Doctr. c. 2, p. 45 Kuehn. *ὁ γοῦν Καρνεάδης οὐδὲ τοῦτο τὸ πάντων ἐναργέστατον συγχωρεῖ πιστεύειν, ὅτι τὰ τῷ αὐτῷ ἴσα μεγέθη καὶ ἀλλήλοις ἴσα γίγνεται.*

444 **Cic. de Rep. III, 8. Ius enim, de quo quaerimus, civile est aliquod, naturale nullum: nam si esset, ut calida et frigida et amara et dulcia, sic essent iusta et iniusta eadem omnibus. 14. Etenim iustitiae non natura nec voluntas, sed imbecillitas mater est. Nam quum de tribus unum esset optandum, aut facere iniuriam nec accipere aut et facere et accipere aut neutrum, optimum est facere impune si possis, secundum nec facere nec pati, miserrimum digladiari semper tum faciendis tum accipiendis iniuriis.**

Haec quoque pro specimine tantum sunto disputationis contra iustitiam. Morales quaestiones studiosius quam physicas persecutus esse dicitur, Diog. L. IV, 62, propterea ut videtur quod illae erant ad orandum accommodatiores. In quibus id agebat ut quicquid praeceptum esset de moribus, nihil tam firmum esse evinceret quin posset subverti. De partitionibus quibus in talibus disceptationibus uti solebat v. Cic. de Fin. V, 6, 16 sqq., ed. Madvig p. 835 sqq. Ipse ad Calliphontis, philosophi ceteroquin ignoti, sententiam inclinasse fertur, summum bonum positum esse in conciliatione honestatis et voluptatis. Cic. Ac. pr. II, 45. De Calliphonte v. Cic. Ac. pr. II, 42, Tusc. V, 31.

445 **Sext. Emp. adv. Math. VII, 159. Ὁ δὲ Καρνεάδης οὐ μόνον τοῖς Στωϊκοῖς, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς πρὸ αὐτοῦ**

ἀντιδιετάσσετο περὶ τοῦ κριτηρίου. καὶ δὴ πρῶτος μὲν αὐτῷ καὶ κοινὸς πρὸς πάντας ἐστὶ λόγος, καθ' ὃν παρίσταται ὅτι οὐδέν ἐστιν ἁπλῶς ἀληθείας κριτήριον, οὐ λόγος, οὐκ αἴσθησις, οὐ φαντασία, οὐκ ἄλλο τι τῶν ὄντων. πάντα γὰρ ταῦτα συλλήβδην διαψεύδεται ἡμᾶς. **160.** δεύτερον δέ, καθὸ δείκνυσιν ὅτι καὶ εἰ ἔστι τὸ κριτήριον τοῦτο, οὐ χωρὶς τοῦ ἀπὸ τῆς ἐναργείας πάθους ὑφίσταται. ἐπεὶ γὰρ αἰσθητικῇ δυνάμει διαφέρει τὸ ζῷον τῶν ἀψύχων, πάντως διὰ ταύτης ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν ἐκτὸς ἀντιληπτικὸν γενήσεται. ἡ δέ γε αἴσθησις ἀκίνητος μὲν οὖσα καὶ ἀπαθὴς καὶ ἄτρεπτος οὔτε αἴσθησίς ἐστιν οὔτε ἀντιληπτική τινος. **161.** τραπεῖσα δὲ καί πως παθοῦσα κατὰ τὴν τῶν ἐναργῶν ὑπόπτωσιν τότε ἐνδείκνυται τὰ πράγματα. ἐν ἄρα τῷ ἀπὸ τῆς ἐναργείας πάθει τῆς ψυχῆς ζητητέον ἐστὶ τὸ κριτήριον. τοῦτο δὲ τὸ πάθος αὑτοῦ ἐνδεικτικὸν ὀφείλει τυγχάνειν καὶ τοῦ ἐμποιήσαντος αὐτὸ φαινομένου, ὅπερ πάθος ἐστὶν οὐχ ἕτερον τῆς φαντασίας. **162.** ὅθεν καὶ φαντασίαν ῥητέον εἶναι πάθος τι περὶ τὸ ζῷον ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ ἑτέρου παραστατικόν. οἷον προσβλέψαντές τινι, φησὶν ὁ Ἀντίοχος [a], διατιθέμεθά πως τὴν ὄψιν, καὶ οὐχ οὕτως αὐτὴν διακειμένην ἴσχομεν ὡς πρὶν τοῦ βλέψαι διακειμένην εἴχομεν· κατὰ μέντοι τὴν τοιαύτην ἀλλοίωσιν δυοῖν ἀντιλαμβανόμεθα, ἑνὸς μὲν αὐτῆς τῆς ἀλλοιώσεως τουτέστι τῆς φαντασίας, δευτέρου δὲ τοῦ τὴν ἀλλοίωσιν ἐμποιήσαντος τουτέστι τοῦ ὁρατοῦ· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων τὸ παραπλήσιον. **163.** ὥσπερ οὖν τὸ φῶς ἑαυτό τε δείκνυσι καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὕτω καὶ ἡ φαντασία ἀρχηγὸς οὖσα τῆς περὶ τὸ ζῷον εἰδήσεως φωτὸς δίκην ἑαυτήν τε ἐμφανίζειν ὀφείλει καὶ τοῦ ποιήσαντος αὐτὴν ἐναργοῦς ἐνδεικτικὴ καθεστάναι. ἀλλ' ἐπεὶ οὐ τὸ κατ' ἀλήθειαν ἀεί ποτε ἐνδείκνυται, πολλάκις δὲ διαψεύδεται καὶ διαφωνεῖ τοῖς ἀναπέμψασιν αὐτὴν πράγμασιν, ὡς οἱ μοχθηροὶ τῶν ἀγγέλων, κατ' ἀνάγκην ἠκολούθησε τὸ μὴ πᾶσαν φαντα-

σίαν δύνασθαι κριτήριον ἀπολείπειν ἀληθείας, ἀλλὰ μόνην εἰ καὶ ἄρα τὴν ἀληθῆ. **164.** πάλιν οὖν ἐπεὶ οὐδεμία ἐστὶν ἀληθὴς τοιαύτη οἵα οὐκ ἂν γένοιτο ψευδής, ἀλλὰ πάσῃ τῇ δοκούσῃ ἀληθεῖ καθεστάναι, εὑρίσκεταί τις ἀπαράλλακτος ψευδής [b], γενήσεται τὸ κριτήριον ἐν κοινῇ φαντασίᾳ τοῦ τε ἀληθοῦς καὶ ψεύδους. ἡ δὲ κοινὴ τούτων φαντασία οὐκ ἔστι καταληπτική, μὴ οὖσα δὲ καταληπτικὴ οὐδὲ κριτήριον ἔσται. **165.** μηδεμιᾶς δὲ οὔσης φαντασίας κριτικῆς οὐδὲ λόγος ἂν εἴη κριτήριον· ἀπὸ φαντασίας γὰρ οὗτος ἀνάγεται. καὶ εἰκότως· πρῶτον μὲν γὰρ δεῖ φανῆναι αὐτῷ τὸ κρινόμενον, φανῆναι δὲ οὐδὲν δύναται χωρὶς τῆς ἀλόγου αἰσθήσεως [c]. οὔτε οὖν ἡ ἄλογος αἴσθησις οὔτε ὁ λόγος ἦν κριτήριον.

a) Hinc existimaveris Sextum haec de Carneadis doctrina, neque non ista de Arcesila hausisse ex Antiocho, de quo dicetur n. 449. — b) Huic argumento plurimum tribuebat; cf. Numen. ap. Euseb. Pr. Ev. XIV, 8. *διὰ τὸ ὁμοίας φαντασίας ἀληθέσιν εἶναι τὰς ψευδεῖς, ὡς ἀπὸ ὠοῦ κηρίνου πρὸς τὸ ἀληθινὸν ὠόν.* — c) Argumenta, quibus ductus rationalem cognitionem esse negabat, parum explicita sunt, unde cernitur plurimam operam ab eo illis datam esse, quae contra Stoicos disserenda erant. Videtur autem iis favisse qui omnem cognitionem ex sensuum affectionibus repetebant: quo pertinent quae contra dogmaticorum de deo decreta disputabat. Sext. Emp. adv. Math. IX, 139 sq. *ὅθεν καὶ τὸ περικόπτειν ταύτην* (sc. *τὴν γεῦσιν*) *ἢ τινα αἴσθησιν ἄλλην ἁπλῶς τοῦ θεοῦ παντελῶς ἐστὶν ἀπίθανον· περιττοτέρας γὰρ αἰσθήσεις ἔχων ἀμείνων αὑτοῦ γενήσεται, δέον μᾶλλον, ὡς ἔλεγεν ὁ Καρνεάδης, σὺν ταῖς πᾶσιν ὑπαρχούσαις πέντε ταύταις αἰσθήσεσι καὶ ἄλλας αὐτῷ περισσοτέρας προσμαρτυρεῖν, ἵν' ἔχῃ πλειόνων ἀντιλαμβάνεσθαι πραγμάτων, ἀλλὰ μὴ τῶν πέντε ἀφαιρεῖν.*

446 **Cic. Ac. pr. II, 9. Sed Antipatro — —, quum diceret ei, qui affirmaret nihil posse percipi, consentaneum esse unum tamen illud dicere percipi posse, ut alia non possent, Carneades acutius resistebat. Nam tantum abesse dicebat ut id consentaneum esset, ut maxime etiam repugnaret. Qui enim negaret quidquam esse quod perciperetur, eum nihil excipere: ita ne-**

cesse esse ne id ipsum quidem, quod exceptum non esset, comprehendi et percipi ullo modo posse.

Sext. Emp. adv. Math. VII, 166. *Ταῦτα μὲν ἀντιπαρεξάγων τοῖς ἄλλοις φιλοσόφοις ὁ Καρνεάδης εἰς τὴν ἀνυπαρξίαν τοῦ κριτηρίου διεξήρχετο. ἀπαιτούμενος δὲ καὶ αὐτός τι κριτήριον πρός τε τὴν τοῦ βίου διεξαγωγὴν καὶ πρὸς τὴν τῆς εὐδαιμονίας περίκτησιν, δυνάμει ἐπαναγκάζεται καὶ καθ' αὑτὸν περὶ τούτου διατάττεσθαι, προσλαμβάνων τήν τε πιθανὴν φαντασίαν καὶ τὴν πιθανὴν ἅμα καὶ ἀπερίσπαστον καὶ διεξωδευμένην.* 167. *τίς δέ ἐστιν ἡ τούτων διαφορά, συντόμως ὑποδεικτέον. ἡ τοίνυν φαντασία τινὸς φαντασία ἐστίν, οἷον τοῦ τε ἀφ' οὗ γίγνεται καὶ τοῦ ἐν ᾧ γίγνεται· καὶ ἀφ' οὗ μὲν γίγνεται ὡς τοῦ ἐκτὸς ὑποκειμένου αἰσθητοῦ, τοῦ ἐν ᾧ δὲ γίγνεται καθάπερ ἀνθρώπου.* 168. *τοιαύτη δὲ οὖσα δύο ἂν ἔχοι σχέσεις, μίαν μὲν ὡς πρὸς τὸ φανταστόν, δευτέραν δὲ ὡς πρὸς τὸν φαντασιούμενον. κατὰ μὲν οὖν τὴν πρὸς τὸ φανταστὸν σχέσιν ἢ ἀληθὴς γίγνεται ἢ ψευδής· καὶ ἀληθὴς μὲν ὅταν σύμφωνος ᾖ τῷ φανταστῷ, ψευδὴς δὲ ὅταν διάφωνος.* 169. *κατὰ δὲ τὴν πρὸς τὸν φαντασιούμενον σχέσιν ἡ μέν ἐστι φαινομένη ἀληθής, ἡ δὲ οὐ φαινομένη ἀληθής· ὧν ἡ μὲν φαινομένη ἀληθὴς ἔμφασις καλεῖται παρὰ τοῖς Ἀκαδημαϊκοῖς καὶ πιθανότης καὶ πιθανὴ φαντασία, ἡ δ' οὐ φαινομένη ἀληθὴς ἀπέμφασίς τε προσαγορεύεται καὶ ἀπειθὴς καὶ ἀπίθανος φαντασία· οὔτε γὰρ τὸ αὐτόθεν φαινόμενον ψευδὲς οὔτε τὸ ἀληθὲς μέν, μὴ φαινόμενον δὲ ἡμῖν πείθειν ἡμᾶς πέφυκεν* [a]. 173. *ἡ δὲ φαινομένη ἀληθὴς καὶ ἱκανῶς ἐμφαινομένη κριτήριόν ἐστι τῆς ἀληθείας κατὰ τοὺς περὶ τὸν Καρνεάδην.* 176. *ἐπεὶ δὲ οὐδέποτε φαντασία μονοειδὴς ὑφίσταται, ἀλλ' ἁλύσεως τρόπον ἄλλη ἐξ ἄλλης ἤρτηται, δεύτερον προσγενήσεται κριτήριον ἡ πιθανὴ ἅμα καὶ ἀπερίσπαστος φαντασία* [b]. *οἷον ὁ ἀνθρώπου σπῶν φαντασίαν* 447

ἐξ ἀνάγκης καὶ τῶν περὶ αὐτὸν λαμβάνει φαντασίαν καὶ τῶν ἐκτός, τῶν μὲν περὶ αὐτὸν ὡς χρόας, μεγέθους, σχήματος, κινήσεως, λαλιᾶς, ἐσθῆτος, ὑποδέσεως, τῶν δὲ ἐκτὸς ὡς ἀέρος, φωτός, ἡμέρας, οὐρανοῦ, γῆς, φίλων, τῶν ἄλλων ἁπάντων. ὅταν οὖν μηδεμία τούτων τῶν φαντασιῶν περιέλκῃ ἡμᾶς τῷ φαίνεσθαι ψευδής, ἀλλὰ πᾶσαι συμφώνως φαίνωνται ἀληθεῖς, μᾶλλον πιστεύομεν. 181. τῆς δὲ ἀπερισπάστου φαντασίας πιστοτέρα μᾶλλόν ἐστι καὶ τελειοτάτην ποιοῦσα τὴν κρίσιν, ἡ σὺν τῷ ἀπερίσπαστος εἶναι ἔτι καὶ διεξωδευμένη καθέστηκε. 182. τίς δέ ἐστι καὶ ὁ ταύτης χαρακτήρ, παρακειμένως ὑποδεικτέον. ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς ἀπερισπάστου ψιλὸν ζητεῖται τὸ μηδεμίαν τῶν ἐν τῇ συνδρομῇ φαντασιῶν ὡς ψευδῆ ἡμᾶς περισπᾶν, πάσας δὲ εἶναι ἀληθεῖς τε καὶ φαινομένας καὶ μὴ ἀπιθάνους· ἐπὶ δὲ τῆς κατὰ τὴν περιωδευμένην συνδρομὴν ἑκάστην τῶν ἐν τῇ συνδρομῇ ἐπιστατικῶς δοκιμάζομεν· ὁποῖόν τι γίγνεται καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ὅταν ὁ δῆμος ἕκαστον τῶν μελλόντων ἄρχειν ἢ δικάζειν ἐξετάζῃ εἰ ἄξιός ἐστι τοῦ πιστευθῆναι τὴν ἀρχὴν ἢ τὴν κρίσιν.

a) Cf. Cic. Ac. pr. II, 31. 32, ubi eadem distinctio inter visum verisimile et verum ex Carneade affertur. — b) *Probabilis visio et quae non impediatur*, Cic. Ac. pr. II, 11. *Probabile neque ulla re impeditum*, ib. II, 31.

Tribus illis probabilium gradibus utendum est prout quaeque res est vel maioris vel minoris momenti, *διεξωδευμένη φαντασία* adhibenda in gravissimis quaestionibus, quae pertineant ad felicitatem. Sext. Emp. l. l. 184. Unde collegeris, sicuti etiam ex praefatione illa Sexti, Carneadis disciplinam ad mores potissimum et vitam agendam respexisse. Sed tamen si summam eorum quae de Carneade traduntur computamus, universam illam doctrinam magis ad artis oratoriae quam ad vitae usum excogitatam esse dixeris. Neque huic contrarium est quod Clitomachus et Charmides, Carneadis discipuli, rhetoricae adversabantur, Sext. Emp. adv. Math. II, 20 sqq.; nam Charmides nonnisi ei rhetoricae increpabat, quae cum philosophia non esset coniuncta, hanc optimam dicendi magistram esse declarans eosque affirmans, teste Cicerone de Or. I, 18.

qui rhetores nominarentur et qui dicendi praecepta traderent, nihil plane tenere, neque posse quemquam facultatem assequi dicendi nisi qui philosophorum inventa didicisset.

Polyb. Excerpt. Vat. lib. XII, 26. *Λοιπὸν ἐκ τούτων διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς παραδοξολογίας οὐκ εἰς σύγκρισιν, ἀλλ' εἰς καταμώκησιν ἀεὶ καὶ τοὺς ἄνδρας καὶ τὰς πράξεις — προΐστασθαι· ἃ σχεδὸν εἰς τὸ παραπλήσιον ἐμπίπτει τοῖς περὶ τοὺς ἐν Ἀκαδημίᾳ λόγους τὸν προχειριστότατον λόγον ἠσκηκόσι· καὶ γὰρ ἐκείνων τινὲς βουλόμενοι περί τε τῶν προφανῶς καταληπτῶν εἶναι δοκούντων καὶ περὶ τῶν ἀκαταλήπτων εἰς ἀπορίαν ἄγειν τοὺς προσμαχομένους τοιαύταις χρῶνται παραδοξολογίαις καὶ τοιαύτας εὐποροῦσι πιθανότητας, ὥστε διαπορεῖν εἰ δυνατόν ἐστι τοὺς ἐν Ἀθήναις ὄντας ὀσφραίνεσθαι τῶν ἑψομένων ᾠῶν ἐν Ἐφέσῳ, καὶ διστάζειν μή πως καθ' ὃν καιρὸν ἐν Ἀκαδημίᾳ διαλέγονται περὶ τούτων, οὐχ ὑπὲρ ἄλλων ἄρ' ἐν οἴκῳ κατακείμενοι τούτους διατιθῶνται τοὺς λόγους· ἐξ ὧν διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς παραδοξολογίας εἰς διαβολὴν ἤχασι τὴν ὅλην αἵρεσιν, ὥστε καὶ τὰ καλῶς ἀπορούμενα παρὰ τοῖς ἀνθρώποις εἰς ἀπιστίαν ἦχθαι. καὶ χωρὶς τῆς ἰδίας ἀστοχίας καὶ τοῖς νέοις τοιοῦτον ἐντετόκασι ζῆλον, ὥστε τῶν μὲν ἠθικῶν καὶ πραγματικῶν λόγων μηδὲ τὴν τυχοῦσαν ἐπίνοιαν ποιεῖσθαι, δι' ὧν ὄνησις τοῖς φιλοσοφοῦσι, περὶ δὲ τὰς ἀνωφελεῖς καὶ παραδόξους εὑρεσιλογίας κενοδοξοῦντες κατατρίβουσι τοὺς βίους.* 448

Diximus iam Carneadem orationi habili atque versutae nimium tribuisse videri: iam vides scholam eius hanc viam protinus tenuisse indeque eos ad artificia ista veternosissima prolapsos esse, quae notat Polybius: cuius testimonium et propter ipsum virum et propter aetatem eius gravissimum est, ut qui Carneadi fere suppar esset.

4. Philo. Antiochus.

Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. I, 235. *Οἱ δὲ περὶ Φίλωνά* [a] *φασιν, ὅσον μὲν ἐπὶ τῷ Στωϊκῷ κριτηρίῳ, τουτέστι τῇ* 449

καταληπτικῇ φαντασίᾳ, ἀκατάληπτα εἶναι τὰ πράγματα, ὅσον δὲ ἐπὶ τῇ φύσει τῶν πραγμάτων αὐτῶν, καταληπτά [b]. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀντίοχος τὴν Στοὰν μετήγαγεν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν, ὡς καὶ εἰρῆσθαι ἐπ' αὐτῷ ὅτι ἐν Ἀκαδημίᾳ φιλοσοφεῖ τὰ Στωϊκά· ἐπεδείκνυε γὰρ ὅτι παρὰ Πλάτωνι κεῖται τὰ τῶν Στωϊκῶν δόγματα [c].

a) Philo Larissaeus, Clitomachi auditor et in Academia successor, Stob. Ecl. II, p. 38, Euseb. Praep. Ev. XIV, 8, p. 739. *διάδοχος δὲ Καρνεάδου τῆς διατριβῆς καθίσταται Κλειτόμαχος, μεθ' ὃν Φίλων.* Bello Mithridatico a. 88 a. Chr. cum optimatibus Atheniensium domo fugit et Romam venit ibique vitam agens cum summo nobilium studio et rhetorum praecepta et philosophorum tradidit, v. Cic. Brut. 89, Tusc. II, 3; V, 37. Inter alios eum audiebat Cicero, qui totum se ei tradidit, admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus, ut ipse scribit ad Famil. XIII, 1, cf. Acad. I, 4, N. D. I, 3; Plutarch. Cic. 3. — b) Similia tradit Cic. Ac. II, 6. De veritate quid statuerit haud liquet, nisi forte inde coniecturam feceris eum ad Platonis doctrinam reversum esse, quod negabat duas Academias esse, Cic. Ac. II, 4. Opus eius duobus libris comprehensum laudatur ap. Cic. l. c.; sed scripserat etiam de moribus, v. Stob. Ecl. II, p. 38 sqq. Cicero eum et in Academicis prioribus et in libro IV de Finibus passim expressisse videtur, v. Krische *üb. Cicero's Akademika, Götting. Stud.* 1845, p. 126—200, Grysar *die Akademiker Philo u. Antiochus,* Colon. 1849, C. F. Hermann de Philone Larissaeo, Gotting. 1851. 1855. — c) Antiochus Ascalonita philosophiam Athenis apud Philonem didicerat, sed ita ut etiam cum Stoicis versaretur, Cic. Acad. II, 22. Deinde ipse scholam Athenis aperuit, ubi eum et Cicero (a. 79 a. Chr.) audiebat et Brutus atque Atticus et Varro, cf. Cic. Brut. 91; Plut. Cic. 4. Summus autem eius fautor exstitit Lucullus, qui eum et Romae atque Alexandriae et in Asia cum bello Mithridatico imperator esset (a. 74—67) secum habuit, v. Plut. Lucull. 42; Cic. Acad. II, 2. 4. 19. Scripserat de dialectica Academicorum, de diis, adversus Philonem, alia, v. Cic. Acad. II, 4. 22; Sext. Emp. adv. Math. VII, 412; Plut. Lucull. 28. Cicero eum in Academicis prioribus 6—18 et in libro V de Finibus expressisse videtur, cf. Madvig Cic. de Fin. p. 853 sq.

Uterque, et Philo et Antiochus, missis istis Academicorum novorum nugis et rixis (n. 448) ad veterem Academiam reversi erant. Ipsi autem eo maxime discrepasse videntur, quod Antiochus eclecticam philosophandi rationem secutus et Stoicorum et Peripatetico-

rum placita miscuerat cum Academicis, Philo autem illibatam magis Academiam illam veterem contra discipulum tuebatur, cf. Cic. Acad. II, 6, 17; Augustin. adv. Acad. III, 18, 41. Quod Cicero identidem pronuntiat, Stoicos verbis tantum novos fuisse, rebus a Platone et Aristotele non differre, in hoc Antiochum auctorem habebat, cf. Cic. de Fin. V, 25, de Nat. D. I, 7; cf. n. 294, not. Eundem ad Stoicos proniorem fuisse prodit etiam Numenius ap. Euseb. Pr. Ev. XIV, 9, et disertissime Cicero Ac. pr. II, 43: *Erat quidem, si perpauca mutavisset, germanissimus Stoicus.* Sed erant illa perpauca haudquaquam levia; cf. Cic. l. l. *Placet Stoicis omnia peccata esse paria. At hoc Antiocho vehementissime displicet. — Zeno in una virtute positam beatam vitam putat. Quid Antiochus? Etiam, inquit, beatam, sed non beatissimam.* Etiam de regula veritatis cum Stoicis faciebat: qua de re quae discipulis ab eo tradebantur repetuntur a Lucullo ap. Cic. Ac. II, 6—18.

CAPUT XII.

PHILOSOPHIA ROMANORUM.

1. De initiis potissimisque auctoribus philosophiae Latinae.

**Gell. Noct. Att. XV, 11. C. Fannio Strabone M. 450
Valerio Messala coss. senatus consultum de philosophis et de rhetoribus*) factum est: „M. Pomponius Praetor senatum consuluit. Quod verba facta sunt de philosophis et de rhetoribus, de ea re ita censuerunt, ut M. Pomponius Praetor animadverteret curaretque uti ei e republica fideque sua videretur, ut Romae ne essent." Ib. VII, 14. Animadversa eadem tripartita varietas (sc. dicendi) est in tribus philosophis, quos Athenienses Romam ad senatum legaverant impetratum uti multam remitterent, quam fecerant iis propter Oropi vastationem[a]. — — Erant isti philosophi Carneades ex Aca-**

---

*) Vulg. editur *de rhetoribus Latinis* Cf. Sueton. de clar. rhet. 1.

demia, Diogenes Stoicus, Critolaus Peripateticus. Et in senatum quidem introducti interprete usi sunt C. Acilio senatore, sed ante ipsi seorsum quisque ostentandi gratia magno conventu hominum dissertaverunt. Tum admirationi fuisse aiunt Rutilius et Polybius [b] philosophorum trium sui cuiusque generis facundiam. Violenta, inquiunt, et rapida Carneades dicebat, scita et teretia Critolaus, modesta Diogenes et sobria. Plin. N. H. VII, 30. Cato Censorius in illa nobili trium sapientiae procerum ab Athenis legatione audito Carneade quam primum legatos eos censuit dimittendos, quoniam illo viro argumentante quid veri esset haud facile discerni posset.

a) Cf. Pausan. VII, 11. 12. — b) Polybius in amissis. De P. Rutilio Rufo, qui Graece condidit historiam Romanam, v. Krause Fragmm. Historic. Rom. p. 227 sqq.

C. Fannius Strabo M. Valerius Messala coss. incidunt in Ol. 154, 3, a U. c. 592; legatio illa philosophorum Atheniensium in Ol. 156, 2, a U. c. 598. Prima philosophiae semina, quae a U. c. 592. exstincta sunt, sparsa videntur per exules Achaeos, in quibus erat etiam Polybius, quos senatus e patria accitos post bellum Persei in urbe et per Italiam multos annos detinuit; v. Casaubon. ad Sueton. l. l.: de altera philosophorum expulsione, quae facta est auctore Catone maiore, cf. Plut. V. Cat. mai. c. 22 sq. — Alia super has eiectio est Epicureorum, quae facta narratur consule L. Postumio, Athen. XII, p. 547 A., Aelian. V. H. IX, 12, h. e. vel a U. c. 580, coss. L. Postumio Albino M. Popilio Laena, vel 599, coss. Q. Opimio L. Postumio Albino; cf. Perizon. ad Aelian. l. l.

451 Cic. de Orat. II, 37. Et certe non tulit ullos haec civitas aut gloria clariores aut auctoritate graviores aut humanitate politiores P. Africano, C. Laelio, L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Graecia palam semper habuerunt. Atque ego ex istis saepe audivi quum dicerent pergratum Athenienses et sibi fecisse et multis principibus civitatis, quod quum ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius aetatis nobilis-

simos philosophos misissent, Carneadem et Critolaum et Diogenem. Itaque eos dum Romae essent et a se et ab aliis frequenter auditos.

Loquitur Q. Catulus. Cic. Tusc. IV, 3. *Sapientiae studium vetus id quidem in nostris, sed tamen ante Laelii aetatem et Scipionis non reperio quos appellare possim nominatim.*

Quintil. Inst. Orat. X, 1, 123. De philosophia — 452
paucissimos adhuc eloquentes litterae Romanae tulerunt. Idem igitur *M. Tullius*, qui ubique, etiam in hoc opere Platonis aemulus exstitit. Egregius vero multoque quam in orationibus praestantior *Brutus* suffecit ponderi rerum; scias eum sentire quae dicit. Scripsit non parum multa *Cornelius Celsus*, Sextios*) secutus, non sine cultu ac nitore. *Plancus* in Stoicis rerum cognitione utilis. In Epicureis levis quidem, sed non iniucundus tamen auctor est *Catius*. — *Seneca* — in philosophia parum diligens, egregius tamen vitiorum insectator fuit. Seneca Ep. 100, 1. *Fabiani Papirii* libros, qui inscribuntur Civilium, legisse te cupidissime scribis, sed non respondisse exspectationi tuae. — — Ib. 8. Affer quem Fabiano possis praeponere. Dic Ciceronem, cuius libri ad philosophiam pertinentes paene totidem sunt quot Fabiani. Cedam, sed non statim pusillum est si quid maximo minus est. Dic *Asinium Pollionem*. Cedam et respondeamus, in re tanta eminere est et post duos esse. Nomina adhuc *Livium*. Scripsit enim et dialogos, quos non magis philosophiae adnumerare possis quam historiae, et ex professo philosophiam continentes libros. Huic quoque dabo locum: vide tamen quam multos antecedat qui a tribus vincitur et tribus eloquentissimis.

---

*) Ita codd. antiquissimi et plurimi. Vulgo editur *Scepticos*, quae videtur esse Philandri coniectura.

Vides utrumque non de ipsa philosophia loqui, sed de elocutione philosophorum. Propterea Quintilianus non nominavit *M. Terentium Varronem*, maximum illud litterarum Romanarum quae in cura et diligentia positae erant decus, qui Antiochum una cum Bruto audiverat Athenis et ipse etiam de philosophia scripserat, v. Cic. Acad. I, 2. 3, ad Att. XIII, 12. 16; Augustin. de Civ. D. XIX, 1—3; Ritschl Mus. Rhen. Philol. 1848, p. 503. In operibus suis, quantum nos sciamus, magis Stoicos secutus est quam Academiam, v. L. Krahner *z. Gesch. d. Verfalls d. röm. Staatsrel.* Hal. 1837, p. 51 sqq. De *Lucretio* Quintilianus dixerat in poetis, X, 1, 87. De *Bruto* cf. Cic. de Fin. I, 3; Tusc. V, 1; Ac. I, 3; ad Att. VIII, 25; Plut. V. Brut. 2. Scripserat de virtute et de officiis, cf. Seneca Ep. 95, 45. *Brutus in eo libro, quem περὶ καθήκοντος inscripsit, dat multa praecepta et parentibus et liberis et fratribus*, cf. n. 464, not. b. De *Sextiis* v. n. 469 sqq., de *Cornelio Celso* Quintil. II, 15, 22. De *Planco* nihil constat; incerta coniectura pro eodem habetur cuius litterae exstant ap. Cic. ad Fam. X. Epicureorum philosophia ante *Catium*, Ciceronis aequalem, et Lucretium Romanis innotuerat per *Amafinium* et *Rabirium*, v. n. 453. De *Seneca* v. infra n. 474. De *Fabiano Papirio*, Senecae familiari, pauca excerpsimus ex longa digressione ap. Senec. l. l., cf. Quintil. II, 14, 2; III, 6, 23; Seneca Controv. lib. II, praef., al. Praeter eum ex aequalibus a Seneca nominatur *Metronax*, qui philosophiam docuit Neapoli, v. Ep. 76 et 93. De *Asinio Pollione* cf. Westermann *Gesch. d. Bereds.* II, p. 206 sqq.

2. Epicurei.

453 **Cic. Tusc. IV, 3. Itaque illius verae elegantisque philosophiae, quae ducta a Socrate in Peripateticis adhuc permansit et idem alio modo dicentibus Stoicis[a], quum Academici eorum controversias disceptarent, nulla fere sunt aut pauca admodum Latina monumenta, sive propter magnitudinem rerum occupationemque hominum sive etiam quod imperitis ea probari posse non arbitrabantur; quum interim illis silentibus C. Amafinius exstitit dicens, cuius libris editis commota multitudo contulit se ad eandem potissimum disciplinam, sive quod erat cognitu perfacilis sive quod invitabantur illecebris blandae voluptatis, sive etiam, quia nihil prolatum erat melius, illud quod erat tenebant. Post Amafinium au-**

tem multi eiusdem aemuli rationis multa quum scripsissent, Italiam totam occupaverunt; quodque maximum argumentum est non dici illa subtiliter, quod et facile ediscantur et ab indoctis probentur, id illi firmamentum esse disciplinae putant.

a) Cf. n. 449, not d.

Cf. Cic. Ac. post. I, 2, ubi praeter Amafinium *Rabirius* nominatur, ut alter Epicureorum interpres. Utrumque dicit *nulla arte adhibita de rebus ante oculos positis vulgari sermone disputasse. Nihil definiunt, nihil partiuntur, nihil apta interrogatione concludunt, nullam denique artem esse nec dicendi nec disserendi putant*, confessus tamen se libros illorum ipsum non inspexisse, Tusc. II, 3. Amafinius scripsit de rerum natura, eandemque materiam Rabirius tractasse videtur: omninoque notabile Romanorum quotquot Epicurum sequebantur physicam non sine studio coluisse, ceteroquin a Romanorum ingeniis alienam: sicuti etiam *Catium*, de quo v. n. 452, cum de summo bono tum de rerum natura scripsisse accepimus, v. Comm. vet. in Horat. Sat. II, 4, 1. Videbatur nimirum Epicuri physica ad superstitiones ex hominum animis evellendas accommodatissima, v. n. 455, not. Inter Graecos, qui Romanorum in hac philosophia institutores erant, nominandi sunt *Zeno* et *Phaedrus*, Cic. de Nat. D. I, 21. 33; de Fin. I, 5: ad Phaedrum referendus videtur libellus ex Herculanensibus voluminibus editus, περὶ θεῶν inscriptus, quo usus est Cicero in primo libro de Natura Deorum, cf. Petersen, Phaedri Epicurei vulgo Anonymi Herculanensis etc. Hamburg. 1833. 4. — Ex iisdem voluminibus reviguit memoria *Philodemi Gadarensis*, qui Ciceronis aetate Romae vixit multisque et philosophiae qua a Zenone institutus erat Epicureae professione et poematum lascivia eleganti commendatus erat, v. Cic. in Pison. 24. 29, de Fin. II, 35, 119, Horat. Sat. I, 2, 120. Exstant nunc eius libri de rhetorica, de musica, de moribus, de vitiis, de vitiis et virtutibus oppositis, alii, quibus Epicureorum doctrinae contra Stoicos, Peripateticos cet. patrocinatur: laceri illi quidem, sed ad ista litterarum tempora iudicanda perutiles, cf. L. Preller in Erschii Gruberi Encyclop. III, 23, p. 345 sqq. — De expulsione Epicureorum v. n. 450, not.

Lucret. de Nat. Rer. I, 63 sqq. 454

Humana ante oculos foede cum vita iaceret
in terris, oppressa gravi sub religione,

quae caput a coeli regionibus ostendebat,
horribili super aspectu mortalibus instans:
primum Graius homo [a] mortalis tendere contra
est oculos ausus primusque obsistere contra;
quem neque fama deum nec fulmina nec minitanti
murmure compressit coelum, sed eo magis acrem
irritat animi virtutem, effringere ut arta
naturae primus portarum claustra cupiret.
Ergo vivida vis animi pervicit, et extra
processit longe flammantia moenia mundi,
atque omne immensum peragravit mente animoque:
unde refert nobis victor quid possit oriri,
quid nequeat, finita potestas denique cuique
qua nam sit ratione atque alte terminus haerens.
Quare religio pedibus subiecta vicissim
obteritur, nos exaequat victoria coelo.

a) Epicurus puta, cuius laudes celebrantur etiam IV init., cf. VI, 49 sqq. Praeter eum Empedocles multis a Lucretio nominibus laudatur I, 717 sqq., cuius carmen sibi ipse ad imitandum proposuerat. Cf. supra n. 167, not. f.

455 Ib. V, 196 sqq.

Quod si iam rerum ignorem primordia quae sint,
hoc tamen ex ipsis coeli rationibus ausim
confirmare aliisque ex rebus reddere multis,
nequaquam nobis divinitus esse paratam
naturam rerum: tanta stat praedita culpa.

Ib. 1160 sqq.

Nunc quae causa deum per magnas numina gentis
pervulgarit et ararum compleverit urbis
suscipiendaque curarit sollemnia sacra,
quae nunc in magnis florent sacra rebu' locisque,
unde etiam nunc est mortalibus insitus horror,
qui delubra deum nova toto suscitat orbi

terrarum et festis cogit celebrare diebus,
non ita difficile est rationem reddere verbis.
Quippe etenim iam tum divum mortalia saecla
egregias animo facies vigilante videbant,
et magis in somnis mirando corporis auctu.
His igitur sensum tribuebant propterea quod
membra movere videbantur vocesque superbas
mittere pro facie praeclara et viribus amplis:
aeternamque dabant vitam, quia semper eorum
suppeditabatur facies et forma manebat,
et tamen omnino, quod tantis viribus auctos
non temere ulla vi convinci posse putabant.
Fortunisque ideo longe praestare putabant,
quod mortis timor haud quemquam vexaret eorum,
et simul in somnis quia multa et mira videbant
efficere et nullum capere ipsos inde laborem.
Praeterea coeli rationes ordine certo
et varia annorum cernebant tempora verti,
nec poterant quibus id fieret cognoscere causis.
Ergo perfugium sibi habebant omnia divis
tradere et illorum nutu facere omnia flecti.
In coeloque deum sedes et templa locarunt,
per coelum volvi quia lux et luna videtur,
luna, dies et nox, et noctis signa serena,
noctivagaeque faces coeli, flammaeque volantes,
nubila, sol, imbres, nix, venti, fulmina, grando,
et rapidi fremitus, et murmura magna minarum.
O genus infelix humanum, talia divis
cum tribuit facta atque iras adiunxit acerbas!
Quantos tum gemitus ipsi sibi, quantaque nobis
vulnera, quas lacrumas peperere minoribu' nostris!
Nec pietas ulla est velatum saepe videri
vertier ad lapidem atque omnis accedere ad aras,
nec procumbere humi prostratum et pandere palmas

ante deum delubra, nec aras sanguine multo
spargere quadrupedum, nec votis nectere vota,
sed mage placata posse omnia mente tueri.

Vides Epicurum etiam apud Romanos ad religiones ex animis hominum tollendas cummaxime fecisse; cf. oratio C. Velleii ap. Cic. de Nat. D. I, 8 sqq., partim ex Phaedro expressa.

456 Cic. de Fin. I, 7, 25. Et quod quaeritur saepe, cur tam multi sint Epicurei, sunt aliae quoque causae, sed multitudinem haec maxime allicit, quod ita putant dici ab illo, recta et honesta quae sint, ea facere ipsa per se laetitiam id est voluptatem. Ib. 17, 55. Animi autem voluptates et dolores nasci fatemur e corporis voluptatibus et doloribus. Itaque concedo, quod modo dicebas, cadere causa si qui e nostris aliter existimant; quos quidem video esse multos, sed imperitos.

Loquitur L. Torquatus, qui Epicureorum in hoc opere Ciceronis doctrinam explicat. Ut omnia, quae Epicurus alienius de moribus praeceperat, a Romanis humanius accipiebantur paulloque invertebantur, ita factum est etiam in placito de voluptate: statuebant esse aliquam animi voluptatem, quae nihil haberet cum corpore coniunctum. In qua re notabile quod adversariis increpare solebant eos non posse assequi quid diceretur voluptas, Cic. de Fin. II, 23, et quod dicit Cicero, neminem Epicureorum ausurum publice *se omnia voluptatis causa facturum esse profiteri*. Ib. 22.

457 Cic. de Fin. I, 20. Tribus igitur modis video esse a nostris de amicitia disputatum. Alii quum eas voluptates, quae ad amicos pertinerent, negarent esse per se ipsas tam expetendas quam nostras expeteremus (quo loco videtur quibusdam stabilitas amicitiae vacillare), tuentur tamen eum locum seque facile, ut mihi videtur, expediunt. — — Sunt autem quidam Epicurei timidiores paullo contra nostra convicia, sed tamen satis acuti, qui verentur ne, si amicitiam propter nostram voluptatem expetendam putemus, sola amicitia quasi claudicare videatur. Itaque primos congressus copula-

tionesque et consuetudinum instituendarum voluntates fieri propter voluptatem: quum autem usus progrediens familiaritatem effecerit, tum amorem efflorescere tantum ut, etiam si nulla sit utilitas ex amicitia, tamen ipsi amici propter se ipsos amentur. — — Sunt autem qui dicant foedus esse quoddam sapientium, ut ne minus amicos quam se ipsos diligant. Quod et fieri posse intelligimus et saepenumero*) videmus, et perspicuum est nihil ad iucunde vivendum reperiri posse, quod coniunctione tali sit aptius.

Loquitur idem L. Torquatus. Primum placitum, quod ab eo explicatur, ipsius Epicuri est, v. n. 390: duo reliqua in humaniorem sententiam a recentioribus inflexa sunt, Epicuri tamen rationi parum convenienter posita, quod demonstrat Cicero de Fin. II, 26.

3. Cicero.

Cic. de Div. II, 1. Quaerenti mihi multumque et 458
diu cogitanti quanam re possem prodesse quam plurimis, ne quando intermitterem consulere reipublicae, nulla maior occurrebat quam si optimarum artium vias traderem meis civibus, quod compluribus iam libris me arbitror consecutum. Nam et cohortati sumus, ut maxime potuimus, ad philosophiae studium eo libro, qui est inscriptus Hortensius, et quod genus philosophandi minime arrogans maximeque et constans [a] et elegans arbitraremur, quatuor Academicis libris ostendimus. Quumque fundamentum esset philosophiae positum in finibus bonorum et malorum, perpurgatus est is locus [b] a nobis quinque libris, ut quid a quoque et quid contra quemque philosophum diceretur intelligi posset. Totidem subsecuti libri Tusculanarum disputationum res ad beate vivendum maxime necessarias aperuerunt. Primus enim est de contemnenda morte, secundus de tolerando do-

---

*) Codd. *saepe enim.* Goerenz. coni. *saepenumero.*

lore, de aegritudine lenienda tertius, quartus de reliquis animi perturbationibus, quintus eum locum complexus est, qui totam philosophiam maxime illustrat [c]: docet enim ad beate vivendum virtutem se ipsa esse contentam. Quibus [libris] editis tres libri perfecti sunt de Natura Deorum, in quibus omnis eius loci quaestio continetur. Quae ut plene esset cumulateque perfecta, de Divinatione ingressi sumus his libris scribere; quibus (ut est in animo) de Fato si adiunxerimus, erit abunde satisfactum toti huic quaestioni. Atque his libris annumerandi sunt sex de Republica, quos tunc scripsimus, quum gubernacula reipublicae tenebamus [d]. Magnus locus philosophiaeque proprius a Platone, Aristotele, Theophrasto totaque Peripateticorum familia tractatus uberrime. Nam quid ego de Consolatione dicam? quae mihi quidem ipsi sane aliquantum medetur; ceteris item multum illam profuturam puto [e]. Interiectus est etiam nuper liber is, quem ad nostrum Atticum de Senectute misimus. In primisque quoniam philosophia vir bonus efficitur et fortis, Cato noster in horum librorum numero ponendus est. Quumque Aristoteles itemque Theophrastus, excellentes viri cum subtilitate tum copia, cum philosophia dicendi etiam praecepta coniunxerint, nostri quoque oratorii libri in eundem numerum referendi videntur. Ita tres erunt de Oratore, quartus Brutus, quintus Orator. Ib. c. 2. Adhuc haec erant. Ad reliqua alacri tendebamus animo, sic parati, ut nisi quae causa gravior obstitisset, nullum philosophiae locum esse pateremur, qui non latinis litteris illustratus pateret. — — Magnificum illud etiam Romanisque hominibus gloriosum, ut Graecis de philosophia litteris non egeant. Quod assequar profecto, si instituta perfecero. Ac mihi quidem explicandae philosophiae causam attulit gravis casus civitatis, quum in armis civilibus nec tueri meo

more rempublicam nec nihil agere poteram, nec quid potius quod quidem me dignum esset agerem reperiebam.

a) Constantia, quam laudat, Academicorum ea est, ut nihil pro certo affirmarent, sed quidquid cum aliqua probabilitate dici posset, id copiose et eleganter dicerent. Cf. Tusc. V, 11. *A. Sed tua quoque vide ne desideretur constantia. — M. Tu quidem tabellis obsignatis agis mecum et testificaris quid dixerim aliquando aut scripserim. Cum aliis isto modo, qui legibus impositis disputant: nos in diem vivimus: quodcunque nostros animos probabilitate percussit, id dicimus; itaque soli sumus liberi.* Cf. ib. 29; de Off. I, 2. — b) Cicero cum Academia nova philosophiam esse tanquam collectionem locorum existimabat, de quibus in utramque partem posset apposite disputari. Tusc. V, 7. *Philosophi quamcunque rem habent in manibus, in eam quae conveniunt congerunt omnia, etsi alio loco disputata sunt. — — Propriis enim et suis argumentis et admonitionibus tractanda quaeque res est.* — c) Hinc intelligitur plurimum a Cicerone morali philosophiae parti tributum esse. Tusc. IV, 26. *Sapientiam esse rerum divinarum et humanarum scientiam cognitionemque, quae cuiusque rei causa sit. Ex quo efficitur ut divina imitetur, humana omnia inferiora virtute ducat.* V. n. 459. Physicam longe postponebat morali, tametsi etiam illam ad cognoscendum utilem esse persuasum habebat. Ac. pr. II, 41; de Fin. IV, 5; de Rep. I, 15 sqq. Academicos recentiores sequitur magis quam suum ingenium, si Logicam eodem quo Ethicam loco habet; Ac. pr. II, 9. *etenim duo esse haec maxima in philosophia, iudicium veri et finem bonorum.* — d) Haec parum accurate; vide quae subiicientur. Peripateticos veteres maxime propter multiplicem eruditionem commendare solet, v. de Fin. V, 3, 7. *Ad eos igitur converte te, quaeso. Ex eorum enim scriptis et institutis cum omnis doctrina liberalis, omnis historia, omnis sermo elegans sumi potest, tum varietas est tanta artium, ut nemo sine eo instrumento ad ullam rem illustriorem satis ornatus possit accedere. Ab his oratores, ab his imperatores ac rerum publicarum principes exstiterunt. Ut ad minora veniam, mathematici, poetae, musici, medici denique ex hac tamquam omnium artium officina profecti sunt.* — e) Ut solatium praeberet in rebus adversis, hoc maxime a philosophia exigebant Romani interque eos Cicero, qui tamen hoc genus solatii plus semel queritur haud semper sufficere. V. ad Att. XII, 46; ad Fam. V, 15.

Intelligitur ex hoc loco philosophiae studium apud Romanos quantopere pependerit a negotiis et officiis civilibus. Cicero philosophiae principio propter eloquentiam studebat, v. Brut. c. 89 sqq.; *litteris enim perfectae eloquentiae fontem contineri et philosophiam*

matrem omnium bene factorum beneque dictorum esse censebat, Brut. 93. Ea ipsa aetate, cum ad eloquentiam forensem se praeparabat, prima opera edidit, quae erant et rhetorici et philosophici generis, postea ab eo ut prima iuventutis imperfectae conamina reiecta neque propterea nostro loco commemorata. Utebatur per illa tempora Phaedro (ad Fam. XIII, 1) et Zenone Epicureis (de Nat. D. I, 21; Tusc. III, 17) et praeter illos Philone (Brut. 89; de Nat. D. I, 3) et Antiocho (de Nat. D. I, 3; Brut. 91), qui ei Academiam commendabant, denique Diodoto (de Nat. D. I, 3; Ac. pr. II, 36; Brut. 90; Tusc. V, 39) et Posidonio (de Nat. D. I, 3; Tusc. II, 25) Stoicis. Ea opera, quorum mentio fit nostro loco, publicaverat partim eo tempore quo propter primos triumviros, partim eo quo propter Caesarem a civitate remotus vivebat. In quibus componendis quantum pependerit a Graecis ipse disertissime pronuntiat ad Att. XII, 52. *ἀπόγραφα sunt: minore labore fiunt: verba tantummodo affero, quibus abundo.* Contra de Fin. I, 2. *Quod si nos,* inquit, *non interpretum fungimur munere, sed tuemur ea quae dicta sunt ab iis quos probamus, eisque nostrum iudicium et nostrum scribendi ordinem adiungimus: quid habent cur Graeca anteponant iis, quae et splendide dicta sint neque sint conversa de Graecis?* Cf. ib. c. 3; de Off. III, 2. Simul id, et summo quidem studio, adnitebatur ut Graecis iam, ut ait, languentibus etiam in hoc litterarum genere gloriam eriperet ad populares suos transferendam; Tusc. II, 2, qui locus laudatur in n. 11; Acad. post. I, 3. Neque inde non laudem sibi aucupatur, quod primus philosophiam ornaverit eloquentia, de Off. I, 1, ad quod eo adiuvabatur, quod maxime Academicis studebat. Parad. prooem. *Nos ea philosophia plus utimur, quae peperit dicendi copiam et in qua dicuntur ea quae non multum discrepant ab opinione populari.* Cf. de Amic. 5. Ex quo studio simul illud ad populares commodum ex Ciceronis scriptis redundabat, quod opposita philosophorum placita recensendo et ponderando universam philosophiae, qualis sua memoria maxime tractabatur, adumbravit imaginem.

459 **De Off. I, 43. Placet igitur aptiora esse naturae ea officia quae ex communitate, quam ea quae ex cognitione ducantur: idque hoc argumento confirmari potest. Quod si contigerit ea vita sapienti, ut in omnium rerum affluentibus copiis quamvis omnia quae cognitione digna sunt summo otio secum ipse consideret et contempletur, tamen, solitudo si tanta sit ut hominem vi-**

dere non possit, excedat e vita. Princepsque omnium virtutum illa sapientia, quam σοφίαν Graeci vocant — prudentiam enim, quam Graeci φρόνησιν, aliam quandam intelligimus, quae est rerum expetendarum fugiendarumque scientia — illa autem sapientia, quam principem dixi, rerum est divinarum atque humanarum scientia, in qua continetur deorum et hominum communitas et societas inter ipsos. Ea si maxima est, ut est, certe necesse est, quod a communitate ducatur officium, id esse maximum. Etenim cognitio contemplatioque naturae manca quodam modo atque inchoata sit, si nulla actio rerum consequatur. Ea autem actio in hominum commodis tuendis maxime cernitur; pertinet igitur ad societatem generis humani: ergo haec cognitioni anteponenda est. Atque id optimus quisque reapse ostendit et iudicat. Quis enim est tam cupidus in perspicienda cognoscendaque rerum natura, ut, si ei tractanti contemplantique res cognitione dignissimas subito sit allatum periculum discrimenque patriae, cui subvenire opitularique possit, non illa omnia relinquat atque abiiciat, etiam si dinumerare se stellas aut metiri mundi magnitudinem posse arbitretur? Atque hoc idem in parentis, in amici re aut periculo fecerit. Quibus rebus intelligitur studiis officiisque scientiae praeponenda esse officia iustitiae, quae pertinent ad hominum caritatem, qua nihil homini esse debet antiquius.

Disputantur haec adversus Peripateticos, v. n. 345, not., 355. Cf. de Rep. I, 7, 12. *Neque enim est ulla res, in qua propius ad deorum numen virtus accedat humana, quam civitates aut condere novas aut conservare iam conditas.* Romanorum civitas ei longe perfectissima esse videtur, ib. 46, 70. *Sic enim decerno, sic sentio, sic affirmo, nullam omnium rerum publicarum aut constitutione aut descriptione aut disciplina conferendam esse cum ea, quam patres nostri nobis acceptam iam inde a maioribus reliquerant.* Adde de Orat. I, 44. *Fremant omnes licet, dicam quod sentio: bibliothecas mehercule omnium philosophorum unus mihi videtur XII tabularum*

libellus, si quis legum fontes et capita viderit, et auctoritatis pondere et utilitatis ubertate superare.

460 De Nat. D. I, 21. Omnibus fere in rebus et maxime in physicis quid non sit citius quam quid sit dixerim. Ac. II, 39. Latent ista omnia, Luculle, crassis occultata et circumfusa tenebris, ut nulla acies humani ingenii tanta sit, quae penetrare in coelum, terram intrare possit: corpora nostra non novimus; qui sint situs partium, quam vim quaeque pars habeat ignoramus. Itaque medici ipsi, quorum intererat ea nosse, aperuerunt ut viderentur. Nec eo tamen aiunt empirici notiora esse illa, quia possit fieri ut patefacta et detecta mutentur. Sed ecquid nos eodem modo rerum naturas persecare, aperire, dividere possumus, ut videamus terra penitusne defixa sit et quasi radicibus suis haereat an media pendeat? — — Sed redeo ad animum et corpus. Satisne tandem ea nota sunt nobis, quae nervorum natura sit, quae venarum? tenemusne quid animus sit? ubi sit? denique sitne an, ut Dicaearcho visum est, ne sit quidem ullus? Si est, tresne partes habeat, ut Platoni placuit, rationis, irae, cupiditatis, an simplex unusque sit? Si unus et simplex, utrum sit ignis an anima an sanguis? an, ut Xenocrates, numerus nullo corpore? (quod intelligi quale sit vix potest) et quidquid est mortale sit an aeternum? nam utramque in partem multa dicuntur. Horum aliquid vestro sapienti certum videtur: nostro [a] ne quid maxime quidem probabile sit occurrit; ita sunt in plerisque contrariarum rationum paria momenta. Ib. 41. Neque tamen istas quaestiones physicorum exterminandas puto. Est enim animorum ingeniorumque naturale quoddam quasi pabulum consideratio contemplatioque naturae. Erigimur, elatiores fieri videmur, humana despicimus, cogitantes supera atque coelestia haec nostra ut exigua et minima contemnimus.

Indagatio ipsa rerum cum maximarum tum etiam occultissimarum habet oblectationem. Si vero aliquid occurrit, quod veri simile videatur, humanissima completur animus voluptate. Quaeret igitur haec et vester sapiens et hic noster, sed vester ut assentiatur credat, affirmet, noster ut vereatur temere opinari praeclareque agi secum putet, si in eiusmodi rebus veri simile quod sit invenerit. — — Non mihi videntur considerare, quum physica ista valde affirmant, earum etiam rerum auctoritatem, si quae illustriores videantur, amittere. Non enim magis assentiuntur neque approbant lucere nunc quam, quum cornix cecinerit, tum aliquid eam aut iubere aut vetare: nec magis affirmabunt signum illud, si erunt mensi, sex pedum esse quam solem, quem metiri non possunt, plus quam duodeviginti partibus maiorem esse quam terram. Ex quo illa conclusio nascitur: si sol quantus sit percipi non potest, qui ceteras res eodem modo quo magnitudinem solis approbat, is eas res non percipit. Magnitudo autem solis percipi non potest. Qui igitur id approbat quasi percipiat, nullam rem percipit. Responderint posse percipi quantus sol sit. Non repugnabo, dummodo eodem pacto cetera percipi comprehendique dicant. Nec enim possunt dicere aliud alio magis minusve comprehendi, quoniam omnium rerum una est definitio comprehendendi.

a) Vester sapiens est Antiochus, noster nova Academia.

Commendat igitur naturales quaestiones nonnisi eo nomine, quia possint esse incitamenta ingenii, cf. de Fin. IV, 5. Singulos physicae locos nunquam attingit, neque de iis quae ad universam de natura doctrinam pertinent nisi obiter et in transcursu disputat, velut de contrario formae et materiae. Omnino ea tantummodo studiose perquirit quae faciunt ad dei notionem animaeque humanae substantiam: quae duae quaestiones coniunctissimae ei esse videbantur.

Cic. Tusc. Disp. I, 26. Non enim ambrosia deos aut nectare aut Iuventate pocula ministrante laetari ar- 461

bitror: nec Homerum audio, qui Ganymedem a diis raptum ait propter formam, ut Iovi bibere ministraret, non iusta causa cur Laomedonti tanta fieret iniuria. Fingebat haec Homerus et humana ad deos transferebat [a]: divina mallem ad nos. Quae autem divina? Vigere, sapere, invenire, meminisse. Ergo animus, ut ego dico, divinus est, ut Euripides dicere audet, deus [b]; et quidem, si deus aut anima aut ignis est, idem est animus hominis. Nam ut illa natura coelestis et terra vacat et humore, sic utriusque harum rerum humanus animus est expers. Sin autem est quinta quaedam natura, ab Aristotele inducta primum, haec et deorum est et animorum. Hanc nos sententiam secuti his ipsis verbis in Consolatione hoc expressimus. c. 27. „Animorum nulla in terris origo inveniri potest. Nihil enim est in animis mixtum atque concretum aut quod ex terra natum atque fictum esse videatur, nihil ne aut humidum quidem aut flabile aut igneum [c]. His enim in naturis nihil inest quod vim memoriae, mentis, cogitationis habeat, quod et praeterita teneat et futura provideat et complecti possit praesentia: quae sola divina sunt, nec invenietur unquam unde ad hominem venire possint nisi a deo. Singularis est igitur quaedam natura atque vis animi, seiuncta ab his usitatis notisque naturis. Ita quidquid est illud quod sentit, quod sapit, quod vivit, quod viget, coeleste et divinum ob eamque rem aeternum sit necesse est [d]. Nec vero deus ipse, qui intelligitur a nobis, alio modo intelligi potest nisi mens soluta quaedam et libera, segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens et movens, ipsaque praedita motu sempiterno" [e].

a) Vulgaribus de diis opinionibus minime favet; cf. de Legg. II, 11; de Nat. D. III, 15 sq. Nihilo secius deos esse demonstraturus communem de iis persuasionem popularemque cultum argumentari solet, Tusc. I, 13; de Legg. I, 8. Stoicorum cur dii sint

argumenta adeo carere pondere censet, ut rem non expediant, sed dubiam faciant, de Nat. D. III, 4. Ipsius dubitationes eo maxime redeunt, quod ratam illam convenientiam ordinemque mundi etiam ab irrationali causa derivari posse arbitrabatur. Ib. c. 11. *Naturae ista sunt, Balbe, naturae non artificiose ambulantis, ut ait Zeno, — — sed omnia cientis et agitantis motibus et mutationibus suis.* Accedit quod multa in natura esse videntur, quorum quae ratio, qui finis sit, vix dici queat, Ac. II, 38. Enimvero etiam sic verisimilius esse credit esse deos quam non esse, de Nat. D. I, 1; III, 40 extr. Quid in talibus quaestionibus maxime spectandum putaverit, patet ex hisce, de Div. II, 72. *Quam ob rem ut religio propaganda etiam est, quae est iuncta cum cognitione naturae: sic superstitionis stirpes omnes eiiciendae.* — b) Cf. de Rep. VI, 24. *Deum te igitur scito esse: si quidem deus est, qui viget, qui sentit, qui meminit, qui providet, qui tam regit et moderatur et movet id corpus, cui praepositus est, quam hunc mundum ille princeps deus.* Tusc. I, 22; de Off. III, 10. *Cum vero iurato sententia dicenda sit, meminerit deum se adhibere testem, id est ut arbitror mentem suam, qua nihil homini dedit deus ipse divinius.* — c) Patet ex antecedentibus eum non negare deum esse ignem vel animam, sed hoc tantum negare, terrestri eum igni vel animae aequiparandum esse. Concedit deum esse *animum vacantem corpore*; sed videtur ei esse nil aliud nisi *summa tenuitas, quae fugiat aciem*, Tusc. I, 22; de Fin. IV, 11. *Cuiuscunque enim modi animal constitueris necesse est, etiam si id sine corpore sit, ut fingimus, tamen esse in animo quaedam similia eorum quae sunt in corpore.* — d) Etiam de immortalitate animae verisimile quidem esse putabat; sed monet cives ne nimium tribuant iis quae a philosophis de hac quaestione proferri soleant, Tusc. I, 32. Plurimum etiam hic concedendum dicit communi omnium et optimi cuiusque iudicio ac persuasioni, Cat. 21 sqq. Fabulas de inferis contemtui habet, Tusc. I, 21; sed vivere bonos homines post mortem et coniunctissime vivere persuasum habet, animumque morte solutum in coelum velut in patriam reverti dicit; Cat. 23; Tusc. I, 22. — e) Dei cogitatio quam sit implicata plus semel demonstrat, velut Tusc. I, 22; de Nat. D. III, 15. Summum aliquem deum esse efficit ex convenientia rerum, quas necesse esse ab uno aliquo principe regi; de Legg. I, 7; Tusc. I, 28. Mala vero, quibus conflictetur vita humana, si contemplatur et *quanta cum pernicie ratio* hominibus data sit, ad dubitationem rursus delabitur; de Nat. D. III, 27. 33. Summum deum cum Peripateticis velut animam mundi extremamve sphaeram esse putat; cf. Ac. I, 7; de Rep. VI, 17. 24, quem locum exscriptum habes in not. b.

462 De Fato 11. Communi igitur consuetudine sermonis abutimur, quum ita dicimus, velle aliquid quempiam aut nolle sine causa. Ita enim dicimus, sine causa, ut dicamus sine externa et antecedente causa, non sine aliqua. Ut quum vas inane dicimus, non ita loquimur, ut physici, quibus inane esse nihil placet, sed ita, ut verbi causa sine aqua, sine vino, sine oleo vas esse dicamus: sic quum sine causa animum dicimus moveri, sine antecedente et externa causa moveri, non omnino sine causa dicimus. De ipsa atomo dici potest, quum per inane moveatur gravitate et pondere, sine causa moveri, quia nulla causa accedat extrinsecus. Rursus autem, ne omnibus a physicis irrideamur, si dicamus quidquam fieri sine causa, distinguendum est et ita dicendum, ipsius individui hanc esse naturam, ut pondere et gravitate moveatur, eamque ipsam esse causam cur ita feratur. Similiter ad animorum motus voluntarios non est requirenda externa causa. Motus enim voluntarius eam naturam in se ipse continet, ut sit in nostra potestate nobisque pareat, nec id sine causa.

Sequitur in his Carneadem, qui iisdem argumentis contra fatum Stoicorum disputaverat; v. n. 443, not. Voluntatem liberam esse adeo persuasum habet, ut malit concedere *non omnem enuntiationem esse veram aut falsam*, quam esse fatum; de Fato 10. Quamquam illud certis etiam argumentis demonstrare posse sibi videtur; sed interciderunt ipsa argumenta, cum liber de Fato a capite XIX extremo lacer sit.

463 De Legg. I, 13. His omnibus (sive in Academia vetere cum Speusippo, Xenocrate, Polemone manserunt, sive Aristotelem et Theophrastum cum illis re congruentes, genere docendi paullum differentes secuti sunt, sive, ut Zenoni visum est, rebus non commutatis immutaverunt vocabula, sive etiam Aristonis difficilem atque arduam, sed iam tamen fractam et convictam sectam secuti sunt, ut virtutibus exceptis atque vitiis ce-

tera in summa aequalitate ponerent) his omnibus haec, quae dixi, probantur [a]. Sibi autem indulgentes et corpori deservientes atque omnia, quae sequantur in vita quaeque fugiant, voluptatibus et doloribus ponderantes, etiam si vera dicunt (nihil enim opus est hoc loco litibus), in hortulis suis iubeamus dicere, atque etiam ab omni societate reipublicae, cuius partem nec norunt ullam neque unquam nosse voluerunt, paullisper facessant rogemus [b]. Perturbatricem autem harum omnium rerum Academiam, hanc ab Arcesila et Carneade recentem, exoremus ut sileat. Nam si invaserit in haec, quae satis scite nobis instructa et composita videntur, nimias edet ruinas. Quam quidem ego placare cupio, submovere non audeo.

a) Sermo est de moribus et vita civili, de quibus ei consentire videntur Academia vetus et Peripatetici, v. n. 294, not., itemque Stoici, v. de Fin. IV, 6, ubi tamen cogitandum de Panaetio et Posidonio, non de antiquioribus, v. n. 431. Nam Chrysippum ita loqui dicit, ac si statuat hominis naturam nil nisi animam esse; de Fin. IV, 11; neque etiam aliis in locis Stoicos et Peripateticos de moribus discrepasse arbitratur, v. Acad. I, 10. *Zeno igitur nullo modo is erat, qui ut Theophrastus nervos virtutis inciderit* etc. Ac. II, 43. *Nam aut Stoicus constituatur sapiens aut veteris Academiae. Utrumque non potest. Est enim inter eos non de terminis, sed de tota possessione contentio.* Eo tamen consentire ei videntur Stoici et Academici et Peripatetici, quod id tantum bonum esse ponant, quod sit naturae conveniens; de Fin. IV, 26. Nostro loco declinat contentionem, ut ipse ait. De Aristone v. n. 392. — b) Cyrenaicorum et Aristippi doctrinae totus refragatur, ut quae pugnet moribus. De Off. I, 2. *Sed sunt nonnullae disciplinae, quae propositis bonorum et malorum finibus officium omne pervertant. Nam qui summum bonum sic instituit, ut nihil habeat cum virtute coniunctum, idque suis commodis, non honestate metitur, hic, si sibi ipse consentiat et non interdum naturae bonitate vincatur, neque amicitiam colere possit nec iustitiam nec liberalitatem: fortis vero dolorem summum malum iudicans aut temperans voluptatem summum bonum statuens esse certe nullo modo potest.* Neque tamen prorsus nullam esse huius doctrinae veritatem confirmare audet; sibi tamen oppositam probatiorem esse. Ac. II, 45. Epicureos sua placita inter Romanos non

audere publice profiteri memorat plus semel; de Fin. II, 22; cf. supra n. 456, not.

464 De Off. III, 7. Ut geometrae solent non omnia docere, sed postulare ut quaedam sibi concedantur, quo facilius quae volunt explicent, sic ego a te postulo, mi Cicero, ut mihi concedas, si potes, nihil praeter id quod honestum sit propter se esse expetendum. Sin hoc non licet per Cratippum, at illud certe dabis, quod honestum sit, id maxime propter se esse expetendum [a]. Tusc. V, 1. Placere enim tibi admodum sensi et ex eo libro, quem ad me accuratissime scripsisti [b], et ex multis sermonibus tuis, virtutem ad beate vivendum se ipsa esse contentam. Quod etsi difficile est probatu propter tam varia et tam multa tormenta fortunae, tale tamen est ut elaborandum sit quo facilius probetur; nihil est enim omnium, quae in philosophia tractantur, quod gravius magnificentiusque dicatur. — — Equidem eos casus, in quibus me fortuna vehementer exercuit, mecum ipse considerans, huic incipio sententiae diffidere interdum et humani generis imbecillitatem fragilitatemque extimescere. Vereor enim ne natura, cum corpora nobis infirma dedisset iisque et morbos insanabiles et dolores intolerabiles adiunxisset, animos quoque dederit et corporum doloribus congruentes et separatim suis angoribus et molestiis implicatos. Sed in hoc me ipse castigo, quod ex aliorum et ex nostra fortasse mollitia, non ex ipsa virtute de virtutis robore existimo. Illa enim, si modo est ulla virtus, quam dubitationem avunculus tuus [c], Brute, sustulit, omnia quae cadere in hominem possunt subter se habet, eaque despiciens casus contemnit humanos, culpaque omni carens praeter se ipsam nihil censet ad se pertinere. Nos autem omnia adversa, cum venientia metu augentes tum maerore praesentia, rerum naturam quam errorem nostrum damnare malumus.

a) Cratippum Peripateticum Athenis audiebat Cicero filius; de Off. I, 1. Vides Ciceronem ad Stoicos propensiorem fuisse, etiamsi Peripateticorum doctrinam non omnino reiicere velit. Cf. n. 429, not. c. — b) M. Iun. Brutus, ad quem haec scribuntur, ediderat librum de virtute, ad Ciceronem missum; Cic. de Fin. I, 3. Sequebatur ille veterem Academiam, in morali autem cum Stoicis faciebat, sicuti Antiochus; Plut. V. Brut. 2; cf. supra n. 452, not. — c) Cato Uticensis, quem Stoicorum doctrinae morali patrocinantem facit Cicero de Fin. libr. III quemque nominat *perfectissimum Stoicum*, Brut. 31, cf. Paradox. prooem. In eum ut in unicum Stoicae sapientiae exemplar intuebantur omnes qui hanc disciplinam inter Romanos sectabantur. Senec. Provid. II, 6. *Non video quid habeat in terris Iupiter pulchrius, si convertere animum velit, quam ut spectet Catonem, iam partibus non semel fractis, stantem nihilominus inter ruinas publicas rectum* etc.

Apparet Ciceronem in morali Stoicis vel maxime favere, quippe qui tam fortiter tantaque cum severitate de moribus praeceperant, ut non posset eos non admirari; tametsi de suis ipse viribus diffisus aperte illos et totus sequi non audebat. Vetus autem Academia et Aristoteles molliores ei ab hac parte esse videbantur, iisque ipse Epicurus praeponendus, ut qui sapientem affirmasset etiam in extremis aerumnis beatum esse posse. Tusc. V, 26. *Me quidem auctore etiam Peripatetici veteresque Academici balbutire aliquando desinant aperteque et clara voce audeant dicere beatam vitam in Phalaridis taurum descensuram.* Sapiens ab omnibus animi perturbationibus liber sit postulat. Ib. IV, 17. *Quocirca mollis et enervata putanda est Peripateticorum ratio et oratio, qui perturbari animos necesse dicunt esse, sed adhibent modum quendam, quem ultra progredi non oporteat. Modum tu adhibes vitio? an vitium nullum est non parere rationi?* Sed offenditur interim in alienioribus illis Stoicorum decretis, et *contra opinionem* omnium, ut ait, *admirabilibus*, etiamsi ad Socratem ea revocanda esse et defendi posse existimet. Ac. II, 44; Parad. prooem. Imprimis abhorret ab his: *Omnes qui non sunt sapientes aeque miseros esse; sapientes omnes summe beatos esse; recte facta omnia aequalia, omnia peccata paria*, de Fin. IV, 19, quae ei videntur cum a vita civili tum ab omni vita agenda aliena. Ib. 9; Lael. 5. *Sed hoc primum sentio, nisi in bonis amicitiam esse non posse: neque id ad vivum reseco, ut illi, qui haec subtilius disserunt, fortasse vere, sed ad communem utilitatem parum: negant enim quemquam virum bonum esse nisi sapientem. Sit ita sane; sed eam sapientiam interpretantur, quam adhuc mortalis nemo est consecutus; nos autem ea quae sunt in usu vitaque*

communi, non ea quae finguntur aut optantur spectare debemus. Censet talia placita et unicam illam virtutis laudationem praeter veritatem et naturam esse. De Fin. IV, 15. *Ut quidam philosophi, quum a sensibus profecti maiora quaedam ac diviniora vidissent, sensus reliquerunt, sic isti* (sc. Stoici), *quum ex appetitione rerum virtutis pulchritudinem adspexissent, omnia, propter quae virtutem ipsam viderant, abiecerunt, obliti naturam omnem appetendarum rerum ita late patere ut a principiis permanaret ad fines; neque intelligunt se rerum illarum pulchrarum atque admirabilium fundamenta subducere.* Qualia ut ipse evitaret et de moribus ut disputaret ad vitam usumque accommodate, de mediis officiis quaerere instituit. De Off. III, 3. *Haec enim omnia officia, de quibus his libris disputamus (media Stoici appellant), ea communia sunt et late patent; quae et ingenii bonitate multi assequuntur et progressione discendi. Illud autem officium, quod rectum iidem appellant, perfectum atque absolutum est et, ut iidem dicunt, omnes numeros habet nec praeter sapientem cadere in quemquam potest.* Cf. n. 424.

465 **De Fin. II, 14. Honestum igitur id intelligimus, quod tale est ut detracta omni utilitate sine ullis praemiis fructibusve per se ipsum possit iure laudari. Quod quale sit non tam definitione, qua sum usus, intelligi potest (quamquam aliquantum potest), quam communi omnium iudicio et optimi cuiusque studiis atque factis, qui permulta ob eam causam unam faciunt, quia decet, quia rectum, quia honestum est, etsi nullum consecuturum emolumentum vident[a]. Ib. V, 22. Hoc autem loco tantum explicemus haec, honesta quae dico, praeterquam quod nosmet ipsos diligamus, praeterea suapte natura per se esse expetenda. Indicant pueri, in quibus ut in speculis natura cernitur. Quanta studia decertantium sunt! quanta ipsa certamina! ut illi efferuntur laetitia quum vicerint! ut pudet victos! ut se accusari nolunt! quam cupiunt laudari! quos illi labores non perferunt ut aequalium principes sint! quae memoria est in iis bene merentium! quae referendae gratiae cupiditas! Atque ea in optima quaque indole maxime apparent, in qua haec honesta, quae intelligimus, a na-**

tura tanquam adumbrantur. Sed haec in pueris; expressa vero in iis aetatibus, quae iam confirmatae sunt. Quis est tam dissimilis homini, qui non moveatur et offensione turpitudinis et comprobatione honestatis? quis est qui non oderit libidinosam, protervam adolescentiam? quis contra in illa aetate pudorem, constantiam, etiam si sua nihil intersit, non tamen diligat? [b]

a) Loquitur Cato Stoicus, cui tamen haud dubie in his assentitur ipse Cicero. Cuius sententia in eo maxime posita est, quod negat honestum apte definiri posse. Communi omnium iudicio et ex optimi cuiusque studiis atque factis de eo existimandum esse. — b) Honestum quid sit in eius luculentissime moribus intelligi posse putabat, qui suam utilitatem prorsus non curans totum se daret communitati. De Fin. V, 23. Neque tamen non respicit honorem, qui ex hoc communis salutis studio possit redundare; cf. ib. 21. *Itaque omnis honos, omnis admiratio, omne studium ad virtutem et ad eas actiones, quae virtuti sunt consentaneae, refertur eaque omnia, quae aut ita in animis sunt aut ita geruntur, uno nomine honesta dicuntur.* Ita etiam de Fin. V, 24 gloriam dicit habere *formam honestatis et similitudinem*, neque vero honestum cum gloria confundendum vel e iudicio multorum hominum ponderandum esse; verum est illud nonnisi id quod vere laudabile est. Ib. II, 15; de Off. I, 4. *Honestum quod, etiamsi nobilitatum non sit, tamen honestum est, quodque vere dicimus, etiamsi a nullo laudetur, natura esse laudabile.*

De Off. I, 27. Sequitur ut de una reliqua parte honestatis dicendum sit, in qua verecundia et quasi quidam ornatus vitae, temperantia et modestia omnisque sedatio perturbationum animi et rerum modus cernitur. Hoc loco continetur id quod dici latine decorum potest: Graece enim πρέπον dicitur. Huius vis ea est ut ab honesto non queat separari. Nam et quod decet honestum est et quod honestum est decet. Qualis autem differentia sit honesti et decori facilius intelligi quam explanari potest. 28. Ut enim pulchritudo corporis apta compositione membrorum movet oculos et delectat hoc ipso, quod inter se omnes partes cum quodam le- 466

pore consentiunt: sic hoc decorum, quod elucet in vita, movet approbationem eorum, quibuscum vivitur, ordine et constantia et moderatione dictorum omnium atque factorum. Adhibenda est igitur quaedam reverentia adversus homines, et optimi cuiusque et reliquorum. Nam negligere quid de se quisque sentiat non solum arrogantis est, sed omnino dissoluti. Est autem quod differat in hominum ratione habenda inter iustitiam et verecundiam. Iustitiae partes sunt non violare homines, verecundiae non offendere: in quo maxime vis perspicitur decori.

Decorum temperantiae subiiciendo multas sibi ipse in reliqua disputationis parte turbas excitavit; v. Garve *Philos. Anmerkk. zu Cic. Bh. v. d. Pflicht.* p. 115. Stoicos vituperat quod parum tribuant decoro; de Off. I, 35. Putat respiciendas esse conditiones hominum, ordinem quem quisque teneat in vita, ingenii indolem et varietates, neque idem ab omnibus exigendum esse. De Off. I, 30 sqq.

467 De Off. I, 31. Admodum autem tenenda sunt sua cuique, non vitiosa, sed tamen propria, quo facilius decorum illud quod quaerimus retineatur. Sic enim est faciendum, ut contra universam naturam nihil contendamus, ea tamen conservata propriam naturam sequamur; ut, etiamsi sint alia graviora atque meliora, tamen nos studia nostra nostrae naturae regula metiamur. Neque enim attinet naturae repugnare, nec quidquam sequi quod assequi non queas. Ex quo magis emergit quale sit decorum illud, ideo, quia nihil decet invita Minerva, ut aiunt, id est adversante et repugnante natura. 33. Nam quum in omnibus quae aguntur ex eo, quo modo quisque natus sit, ut supra dictum est, quid deceat exquirimus, tum in tota vita constituenda multo est ei rei cura maior adhibenda, ut constare in perpetuitate vitae possimus nobismet ipsis nec in ullo officio claudicare. Ad hanc autem rationem quoniam maximam vim natura habet, fortuna proximam, utrius-

que omnino habenda ratio est in deligendo genere vitae, sed naturae magis; multo enim et firmior est et constantior.

Naturam cuiusque tantum valere ad mores putabat, ut dicat de Off. I, 32. *ipsarum virtutum in alia alius mavult excellere.* In quo deserit Stoicos, omnes virtutes inseparabili inter se nexu contineri statuentes, cui placito ceterum suffragatur. Ad molliora in his Peripateticorum decreta inclinat.

De Off. II, 14. Atque etiam hoc praeceptum officii 468
diligenter tenendum est, ne quem unquam innocentem iudicio capitis arcessas: id enim sine scelere fieri nullo pacto potest. Nam quid est tam inhumanum quam eloquentiam a natura ad salutem hominum et ad conservationem datam ad bonorum pestem perniciemque convertere? Nec tamen, ut hoc fugiendum est, item est habendum religioni nocentem aliquando, modo ne nefarium impiumque, defendere. Vult hoc multitudo, patitur consuetudo, fert etiam humanitas. Iudicis est semper in causis verum sequi, patroni nonnunquam verisimile, etiamsi minus sit verum, defendere: quod scribere, praesertim quum de philosophia scriberem, non auderem, nisi idem placeret gravissimo Stoicorum Panaetio. Maxime autem et gloria paritur et gratia defensionibus, eoque maior, si quando accidit ut ei subveniatur, qui potentis alicuius opibus circumveniri urgerique videatur: ut nos et saepe alias et adolescentes contra L. Sullae dominantis opes pro Sex. Roscio Amerino fecimus, quae, ut scis, exstat oratio. Lael. 16. Quam multa enim, quae nostra causa nunquam faceremus, facimus causa amicorum! precari ab indigno, supplicare, tum acerbius in aliquem invehi insectarique vehementius: quae in nostris rebus non satis honeste, in amicorum fiunt honestissime. 17. His igitur finibus utendum arbitror, ut, quum emendati mores amicorum

sint, tum sit inter eos omnium rerum, consiliorum, voluntatum sine ulla exceptione communitas: ut etiam, si qua fortuna acciderit ut minus iustae amicorum voluntates adiuvandae sint, in quibus eorum aut caput agatur aut fama, declinandum sit de via; modo ne summa turpitudo sequatur: est enim quatenus amicitiae dari venia possit. Nec vero negligenda est fama; nec mediocre telum ad res gerendas existimare oportet benevolentiam civium, quam blanditiis et assentando colligere turpe est. Virtus, quam sequitur caritas, minime repudianda est.

Vides quantum in nonnullis declinaverit a rigore Stoicorum, iis potissimum, qui publicam vitam acturi sint, praecepta dans. Neque illi haec Stoicorum probabantur: *Sapientem gratia nunquam moveri, nunquam cuiusquam delicto ignoscere; neminem misericordem esse nisi stultum et levem.* Cf. pro Murena 29 sq.; Diog. L. VII, 123.

4. Sextii.

469 **Seneca Quaestt. Nat. VII, 32. Sextiorum nova et Romani roboris secta inter initia sua, cum magno impetu coepisset, exstincta est.**

Princeps Sextiorum erat Q. Sextius, quem memorat Seneca non recepisse latum clavum dante divo Iulio, ep. 98. Sequebantur eum Q. Sextii filius, Sotion Alexandrinus, Cornelius Celsus, Papirius Fabianus (v. supra n. 452), alii. Cf. Senec. Controv. II, praef.; Quintil. Inst. Orat. X, 1, 123 (supra n. 452), Sueton. Illustr. Gramm. 18, ubi pro *Q. Septimii* ex plur. codd. recte editur *Q. Sextii;* Claud. Mamerc. de Stat. An. II, 8. Scripsit Sextius *graecis verbis, romanis moribus,* teste Seneca Ep. 59, 6. Idem Ep. 64, 2 Stoicum fuisse Sextium affirmat *(magni, si quid mihi credis, viri et licet neget Stoici),* alii Pythagoreum (472, not.). Scripserat etiam de rebus naturalibus, v. O. Jahn, *Berichte üb. d. Verhandl. d. k. sächs. Ges. d. W.* 1850, p. 277 sqq.

470 **Seneca Ep. 64, 3. Quum legeris Sextium dices, Vivit, viget, liber est, supra hominem est, dimittit me plenum ingentis fiduciae. In quacunque positione mentis sim, quum lego hunc, fatebor tibi, libet omnes casus**

provocare, libet exclamare, quid cessas fortuna? congredere; paratum vides. — Nam hoc quoque egregium Sextius habet, quod et ostendet tibi beatae vitae magnitudinem et desperationem eius non faciet. Scies illam esse in excelso, sed volenti penetrabilem. Ib. 59, 6. Movit me imago ab illo (Sextio) posita: ire quadrato agmine exercitum, ubi hostis ab omni parte suspectus est, pugnae paratum. Idem, inquit, sapiens facere debet: omnes virtutes suas undique expandat, ut, ubicunque infesti aliquid oritur, illic parata praesidia sint et ad nutum regentis sine tumultu respondeant. Quod in exercitibus his, quos imperatores magni ordinant, fieri videmus, ut imperium ducis simul omnes copiae sentiant, sic dispositae, ut signum ab uno datum peditem simul equitemque percurrat: hoc aliquanto magis necessarium esse nobis Sextius ait. Illi enim saepe hostem timuere sine causa, tutissimumque illis iter quod suspectissimum fuit: nil stultitia pacatum habet. Tam superne illi metus est quam infra; utrumque trepidat latus. Sequuntur pericula et occurrunt, ad omnia pavet, imparata est et ipsis terretur auxiliis. Sapiens autem ad omnem incursum munitus et intentus, non si paupertas, non si luctus, non si ignominia, non si dolor impetum faciat, pedem referet. Interritus et contra illa ibit et inter illa. Nos multa alligant, multa debilitant: diu in istis vitiis iacuimus, elui difficile est. Non enim inquinati sumus, sed infecti.

Senec. de Ira III, 36. Faciebat hoc Sextius, ut con- 471
summato die quum se ad nocturnam quietem recepisset interrogaret animum suum, quod hodie malum tuum sanasti? cui vitio obstitisti? qua parte melior es?

Senec. Ep. 108, 17. Quoniam coepi tibi exponere 472
quantum maiori impetu ad philosophiam iuvenis accesserim quam senex pergam, non pudebit fateri quem mihi

amorem Pythagorae iniecerit Sotion [a]. **Docebat quare** ille animalibus abstinuisset, quare postea Sextius. Dissimilis utrique causa erat, sed utrique magnifica. Hic homini satis alimentorum citra sanguinem esse credebat, et crudelitatis consuetudinem fieri ubi in voluptatem esset adducta laceratio. Adiiciebat contrahendam materiam esse luxuriae: colligebat bonae valetudini contraria esse alimenta varia et nostris aliena corporibus. At Pythagoras omnium inter omnia cognationem esse dicebat et aliorum commercium in alias atque alias formas transeuntium. — Haec quum exposuisset Sotion et implesset argumentis suis, Non credis, inquit, animas in alia corpora atque alia describi et migrationem esse quam dicimus mortem? — Magni ista crediderunt viri; itaque iudicium quidem tuum sustine: ceterum omnia tibi integra serva. Si vera sunt ista, abstinuisse animalibus innocentia est; si falsa, frugalitas est. Quod istic crudelitatis tuae damnum est? Alimenta tibi leonum et vulturum eripio.

a) V. n. 469, not. Exstant ab hoc Sotione nonnulla ex scripto περὶ ὀργῆς in Florilegio Stobaei.

Exploratio illa sui, quam secum per singulos dies instituebat Sextius (v. n. 471), et quod animalibus abstinebat, Pythagoreos redolet: unde Pythagoreus nonnullis audiebat, velut Eusebio Chron. p. 156 ed. Scaliger. Et videntur per illam aetatem multa antiquiorum philosophorum praecepta resuscitata et denuo vulgata esse. Ad Pythagoreos referebatur iam P. Nigidius Figulus, Ciceronis familiaris, isque in naturalibus quaestionibus apprime versatus. Cic. de Universo 1; Gell. XIX, 14. De aliis Pythagoreis v. infra n. 518. Alii ad Heraclitum revertebantur, alii ad Cynicos, ut quorum philosophia ad vitam agendam, solitum illud Romanorum studium, vel maxime pertineret.

5. Cynici.

473 Sen. de Benef. VII, 1. Egregie enim hoc dicere Demetrius Cynicus, vir meo iudicio magnus, etiamsi maximis comparetur, solet: „Plus prodesse si pauca prae-

cepta sapientiae teneas, sed illa in promtu tibi et in usu sint, quam si multa quidem didiceris, sed illa non habeas ad manum. Quemadmodum, inquit, magnus luctator est non qui omnes numeros nexusque perdidicit, quorum usus sub adversario rarus est, sed qui in uno se aut altero bene et diligenter exercuit et eorum occasiones intentus exspectat: nec enim refert quam multa sciat, si scit quantum victoriae satis est: sic in hoc studio multa delectant, pauca vincunt. Licet nescias quae ratio oceanum effundat ac revocet; quare septimus quisque annus aetati signum imprimat; quare latitudo porticus ex remoto spectantibus non servet proportionem suam, sed ultima in angustias coeant, et columnarum novissima intervalla iungantur; quid sit quod geminorum conceptum separet, partum iungat; utrum unus concubitus spargatur in duos an toties concepti sint; cur pariter natis fata diversa sint, maximisque rerum spatiis distent quorum inter ortus minimum interest. Non multum tibi nocebit transisse quae nec licet scire nec prodest. Involuta veritas in alto latet. Nec de malignitate naturae queri possumus, quia nullius rei difficilis inventio est nisi cuius hic unus inventae fructus est, invenisse. Quidquid nos meliores beatosque facturum est aut in aperto aut in proximo posuit. Si animus fortuita contemsit, si se supra metum sustulit, nec avida spe infinita complectitur, sed didicit a se petere divitias; si deorum hominumque formidinem eiecit et scit non multum esse ab homine timendum, a deo nihil; si contemtor omnium, quibus torquetur vita dum ornatur, eo perductus est ut illi liqueat mortem nullius esse materiam, multorum finem; si animum virtuti consecravit et quacunque vocat illa planum putat; si, sociale animal et in commune genitus, mundum ut unam omnium domum spectat et conscientiam suam diis aperit semperque tanquam in pu-

blico vivit, se magis veritus quam alios: subductus ille tempestatibus in solido ac sereno stetit consummavitque scientiam utilem atque necessariam. Reliqua oblectamenta otii sunt. Licet enim iam in tutum retracto animo ad haec quoque excurrere, cultum non robur ingeniis afferentia."

Demetrius Thraseae Pacti et Senecae familiaris Romae vivebat, Cynicorum praecepta sub Nerone et Vespasiano publice tradens; Senec. Ep. 62; de Prov. 3, 3; 5, 4; all.; Tac. Ann. XVI, 34; Hist. IV, 40. Recte Lipsius Cynicos dicit huius aetatis a Stoicis *tunica tantum distare* (sunt haec verba Iuvenalis, XIII, 122), *i. e. nudius et inverecundius proferre quae velent et tegant leviter Stoici.* Quo facit quod Seneca Ep. 62. Demetrium appellat *seminudum.* Litteras vero apertius quam Stoici aspernabantur, itemque popularem cultum deorum, quod prae ceteris videmus in *Demonacte*, qui Athenis degebat eratque exemplum Cynicorum, ex iudicio Luciani, Luc. Demon. 11. Ab alio Cynico, qui erat inferioris aetatis, *Oenomao*, fides oraculorum infestabatur; Euseb. Pr. Ev. V, 18. In impudentiam ac simulationem Cynicorum quantum saevierit Lucianus in vulgus notum est.

6. Stoici.

a. Seneca.

474 **Gell. Noct. Att. XII, 2. De Annaeo Seneca partim existimant ut de scriptore minime utili, cuius libros attingere nullum pretium operae sit, quod oratio eius vulgaris videatur et protrita, res atque sententiae aut inepto inanique impetu sint aut ut levi et quasi dicaci argutia, eruditio autem vernacula et plebeia nihilque ex veterum scriptis habens neque gratiae neque dignitatis. Alii vero elegantiae quidem in verbis parum esse non infitias eunt, sed et rerum, quas dicat, scientiam doctrinamque ei non deesse dicunt, et in vitiis morum obiurgandis severitatem gravitatemque non invenustam.**

De genere dicendi acerbius etiam Fronto de Orat. IV, 1, paulo humanius Quintilianus Inst. Orat. X, 1, 125 sqq., qui retractat quod alibi iudicaverat. Recte illi, quos dicit Gellius, Senecae *in vitiis*

morum obiurgandis severitatem gravitatemque non invenustam esse: omnino plurimum pollet in genere admonitorio et praeceptivo, de quo ipse Ep. 94, 45. *in duas partes virtus dividitur, in contemplationem veri et actionem: contemplationem institutio tradit, actionem admonitio,* in qua non tam praeceptis agendum putabat quam decretis, propter perversitatem temporum: Ep. 95, 33. *In hac ergo morum perversitate desideratur solito vehementius aliquid, quod mala inveterata discutiat. Decretis agendum est, ut revellatur penitus falsorum recepta persuasio. His si adiunxerimus praecepta, consolationes, adhortationes, poterunt valere; per se inefficaces sunt.* Sed vehementius illud solito nimium saepe fit *ineptus inanisque sententiarum impetus,* ut illi apud Gellium. Recteque etiam Quintilianus (v. supra n. 452) Senecam dicit *in philosophia parum diligentem fuisse:* quo pertinet quod non solum artes (Ep. 90, 8) disciplinasque fere omnes (Ep. 88; 89), sed logicam etiam et physicam aspernatur (cf. Ep. 65; 106; 113). Qua in re ad recentiores illos Cynicorum magistros referendus videtur, quos tanto opere laudat (n. 473). Aliis tamen locis cum bonis externis tum potentiae aliquantum concedendum esse arbitratur, v. De Vita Beata 21 sq., de Ira II, 33; aliis de naturae humanae vitiis acerbissime queritur. Sufficiat laudasse hos locos:

Seneca Ep. 106, 10. Quoniam ut voluisti morem gessi tibi [a], nunc ipse dicam mihi quod dicturum esse te video. Latrunculis ludimus; in supervacuis subtilitas teritur. Non faciunt bonos ista sed doctos. Apertior res est sapere, immo simplicior. Paucis opus est ad mentem bonam litteris. Sed nos ut cetera in supervacuum diffundimus, ita philosophiam ipsam. Quemadmodum omnium rerum sic litterarum quoque intemperantia laboramus; non vitae sed scholae discimus. 475

a) Disputaverat de Stoicorum placito, bonum corpus esse, cf. n. 402.

De Benef. I, 10. Hoc maiores nostri questi sunt, hoc nos querimur, hoc posteri nostri querentur, eversos esse mores, regnare nequitiam, in deterius res humanas et omne fas labi. At ista stant loco eodem stabuntque, paululum dumtaxat ultro aut citro mota, ut fluctus quos aestus accedens longius extulit, recedens inferiore litorum ve- 476

stigio tenuit. — Idem semper de nobis pronuntiare debebimus, malos esse nos, malos fuisse, invitus adiiciam et futuros esse. De Clem. I, 6. Peccavimus omnes, alii gravia alii leviora, alii ex destinato alii forte impulsi aut aliena nequitia ablati, alii in bonis consiliis parum fortiter stetimus et innocentiam inviti ac renitentes perdidimus. Nec delinquimus tantum, sed usque ad extremum aevi delinquemus. Etiamsi quis tam bene purgavit animum, ut nihil obturbare eum amplius possit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando pervenit.

Consentaneum erat ut haec vita ei nil nisi custodia esse videretur, corpus animi pondus ac poena, mors libertas et ad meliora transitus, v. Ep. 65, 16 sqq.; 102, 23 sqq. Etiam mors voluntaria commendabilis, v. Ep. 12, 10 et supra n. 426, not.

b. Musonius.

477 Tacit. Ann. XV, 71. (Musonium) Rufum claritudo nominis expulit; nam — studia iuvenum — praeceptis sapientiae fovebat.

Cf. Histor. III, 81. *Musonius Rufus equestris ordinis, studium philosophiae et placita Stoicorum aemulatus.* Patria erat Volsiniensis; quae Tacitus narrat, pertinent ad tempora Neronis. Postea Titum instituebat, ut constet eum ad Vespasianum usque superstitem fuisse; cf. Themist. Orat. XIII, p. 173 ed. Hard.; Dio Cass. LXVI, 13; Suid. s. v. *Μουσώνιος*. Ex scriptis, quae ei a Suida tribuuntur, epistolae ad Apollonium Tyanensem scriptae adulterinae sunt; de ceteris non liquet. De placitis constat ex fragmentis Claudii Pollionis, qui ediderat *ἀπομνημονεύματα Μουσωνίου τοῦ φιλοσόφου*, Suid. v. *Πωλίων*; Plin. Epp. VII, 31; Stob. Floril. App. p. 385 c. not. Wytt.: unde Stobaeus sua Musonii lemmata sumsisse videtur. Pollionis enim liber et titulo et argumento in similitudinem Memorabilium Xenophontis compositus erat; utrumque postea imitatus est Arrianus in dissertationibus Epicteti.

478 Musonius ap. Stob. Floril. LVI, 18. *Τί δέ; οὐ δεινόν, φαίη τις ἂν ἴσως, ἄνδρα παιδευτικὸν καὶ δυνάμενον προβιβάζειν νέους εἰς φιλοσοφίαν ἐργάζεσθαι γῆν καὶ τῷ σώματι πονεῖν τοῖς χωρίταις παραπλησίως; ναί.*

δεινὸν γὰρ ἂν τοῦτο τῷ ὄντι ἦν, εἴπερ ἐκώλυεν ἡ ἐργασία τῆς γῆς φιλοσοφεῖν ἢ ἄλλους πρὸς φιλοσοφίαν ὠφελεῖν. νῦν δὲ καὶ μᾶλλον ἄν μοι δοκοῦσιν ὠφελεῖσθαι οἱ νέοι οὐκ ἐν πόλει τῷ διδασκάλῳ συνόντες οὐδ' ἐν τῇ διατριβῇ ἀκούοντες αὐτοῦ λέγοντος, ἀλλ' ἐργαζόμενον ἐπὶ τῆς ἀγροικίας ὁρῶντες καὶ ἔργῳ ἐνδεικνύμενον ἅπερ ὑφηγεῖται ὁ λόγος, ὅτι χρὴ πονεῖν καὶ κακοπαθεῖν τῷ σώματι μᾶλλον ἢ ἑτέρου δεῖσθαι τοῦ τρέφοντος. τί δὲ τὸ κωλύον ἐστὶ καὶ ἐργαζόμενον μετὰ τοῦ διδασκάλου τὸν μαθητὴν ἀκούειν τι ἅμα περὶ σωφροσύνης ἢ δικαιοσύνης ἢ καρτερίας λέγοντος; πολλῶν μὲν γὰρ λόγων οὐ δεῖ τοῖς φιλοσοφήσουσι καλῶς, οὐδὲ τὸν ὄχλον τούτων τῶν θεωρημάτων ἀναληπτέον πάντως τοῖς νέοις, ἐφ' ᾧ φυσωμένους τοὺς σοφιστὰς ὁρῶμεν· ταῦτα γὰρ δὴ τῷ ὄντι ἱκανὰ κατατρῖψαι βίον ἀνθρώπου ἐστί· τὰ δ' ἀναγκαιότατα καὶ χρησιμώτατα μαθεῖν οὐκ ἀδύνατον καὶ πρὸς ἐργασίᾳ γεωργικῇ ὄντας, ἄλλως τε καὶ οὐ διὰ παντὸς ἐργασομένους ἀλλ' ἀναπαύλαις χρησομένους.

Est hic locus ex laudatione agriculturae sumtus, quod vitae genus Musonio maxime ad philosophandum accommodatum esse videbatur. Hic philosophandum esse nonnisi propter vitam agendam existimabat, omnem scientiam inutilem esse nisi quae moribus vitaeque inserviret. Stob. Flor. LXVII, 20 extr. *οὐ γὰρ δὴ φιλοσοφεῖν ἕτερόν τι φαίνεται ὂν ἢ τὸ ἃ πρέπει καὶ ἃ προσήκει λόγῳ μὲν ἀναζητεῖν, ἔργῳ δὲ πράττειν.* Ib. Append. p. 419. *Φιλοσοφία καλοκἀγαθίας ἐστὶν ἐπιτήδευσις καὶ οὐδὲν ἕτερον.* Ib. p. 427. *ἀλλὰ καὶ ὅσους μεταχειρίζονται λόγους, τῶν ἔργων φημὶ δεῖν ἕνεκα μεταχειρίζεσθαι αὐτούς,* ubi et viros et feminas ut philosophentur adhortatur, quia sine philosophia virtutem non possint sequi. Stob. Flor. App. p. 415. 425; LXXIX, 51. *ἵνα δὲ συντεμὼν εἴπω, ἀγαθὸν εἶναι κελεύει τὸν ἄνθρωπον ὁ νόμος ὁ τοῦ Διός. τὸ δὲ γε εἶναι ἀγαθὸν τῷ φιλόσοφον εἶναι ταὐτόν ἐστιν.* Nam recentiores Stoici sapientiam et virtutem se assequi posse minime diffidebant, cf. Stob. Flor. CXVII, 8. Confidentius etiam quam Musonius Seneca Ep. 41, 8. *Quid est autem quod ab illo* (sc. homine) *ratio haec exigit? rem facillimam, secundum naturam suam vivere. Sed hanc difficilem facit communis insania.*

ψευδόμεθα μέν· πῶς δὲ ἀποδείκνυται ὅτι οὐ δεῖ ψεύδεσθαι πρόχειρον ἔχομεν [b].

a) Primum locum apparet ethicam obtinuisse, tertium logicam, secundum igitur physicam, quae Stoicorum iudicio praeparabat ethicam, physicas in quibus haec innitebatur rationes explicans; quae a recentioribus Stoicis ceteris partibus non modo postponebatur, sed contemnebatur atque omnino negligebatur. Quod ad Epictetum attinet, laudatur quidem ab eo providentia dei, ut qua omnia apte et congruenter ordinata sint atque disposita, sed fugit diligentius de illa quaerere singulis naturae rebus cum cura ac studio examinandis. Dissert. I, 16. *Μέγας ὁ θεός, ὅτι ἡμῖν παρέσχεν ὄργανα τοιαῦτα, δι' ὧν τὴν γῆν ἐργασόμεθα· μέγας ὁ θεός, ὅτι χεῖρας δέδωκεν, ὅτι κατάποσιν, ὅτι κοιλίαν, ὅτι αὔξεσθαι λεληθότως, ὅτι καθεύδοντας ἀναπνεῖν. ταῦτα ἐφ' ἑκάστου ἐφυμνεῖν ἔδει καὶ τὸν μέγιστον καὶ θειότατον ὕμνον ἐφυμνεῖν, ὅτι τὴν δύναμιν ἔδωκε τὴν παρακολουθητικὴν τούτοις καὶ ὁδῷ χρηστικήν. τί οὖν; ἐπεὶ οἱ πολλοὶ ἀποτετύφλωσθε, οὐκ ἔδει τινὰ εἶναι τὸν ταύτην ἐκπληροῦντα τὴν χώραν καὶ ὑπὲρ πάντων ᾄδοντα τὸν ὕμνον τὸν εἰς τὸν θεόν; τί γὰρ ἄλλο δύναμαι γέρων χωλός, εἰ μὴ ὑμνεῖν τὸν θεόν; εἰ γοῦν ἀηδὼν ἤμην, ἐποίουν τὰ τῆς ἀηδόνος, εἰ κύκνος, τὰ τοῦ κύκνου· νῦν δὲ λογικός εἰμι, ὑμνεῖν με δεῖ τὸν θεόν.* Cf. ib. 6. Sed ethicam Stoici recentiores non tam in praeceptis ponebant quam in factis, *ἐν τῇ χρήσει τῶν θεωρημάτων.* Factis quemque oportere se philosophiam penitus hausisse ostendere. Ib. I, 4; Man. 46. *Ἐπεὶ καὶ τὰ πρόβατα οὐ τὸν χόρτον ἐξεμέσαντα τοῖς ποιμέσιν ἐπιδεικνύει πόσον ἔφαγεν, ἀλλὰ τὴν νομὴν ἔσω πέψαντα ἔριον ἔξω φέρει καὶ γάλα. καὶ σὺ τοίνυν μὴ τὰ θεωρήματα τοῖς ἰδιώταις ἐπιδείκνυε, ἀλλ' ἀπ' αὐτῶν πεφθέντων τὰ ἔργα.* Quid quod theoremata fere superflua esse putabat, quandoquidem vel ipsa natura vel exercitatio in iis quae naturae convenirent factitandis satis bene quemque, quid ipsi agendum, quae partes suscipiendae essent, edocere posset. Diss. I, 2. *Ἐπύθετό τις πόθεν οὖν αἰσθησόμεθα τοῦ κατὰ πρόσωπον ἕκαστος; πόθεν δ' ὁ ταῦρος, ἔφη, λέοντος ἐπελθόντος μόνος αἰσθάνεται τῆς αὑτοῦ παρασκευῆς καὶ προβέβληκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς ἀγέλης πάσης; ἢ δῆλον ὅτι εὐθὺς ἅμα τῷ τὴν παρασκευὴν ἔχειν ἀπαντᾷ καὶ συναίσθησις αὐτῆς. καὶ ἡμῶν τοίνυν ὅστις ἂν ἔχῃ τοιαύτην παρασκευὴν οὐκ ἀγνοήσει αὐτήν· ἄφνω δὲ ταῦρος οὐ γίγνεται οὐδὲ γενναῖος ἄνθρωπος· ἀλλὰ δεῖ χειμασκῆσαι, παρασκευάσασθαι καὶ μὴ εἰκῇ προσπηδᾶν ἐπὶ τὰ μηδὲν προσήκοντα.* — b) Non semel queritur Stoicos sibi aequales inanes disceptationes sectari; v. imprimis Diss. II, 12: unde collegeris alios eadem aetate exstitisse, qui theoreticam potius Stoicae philosophiae partem foverent.

Man. 1. Τῶν ὄντων τὰ μέν ἐστιν ἐφ' ἡμῖν, τὰ δὲ 482
οὐκ ἐφ' ἡμῖν· ἐφ' ἡμῖν μὲν ὑπόληψις, ὁρμή, ὄρεξις, ἔκκλισις, καὶ ἑνὶ λόγῳ ὅσα ἡμέτερα ἔργα [a], οὐκ ἐφ' ἡμῖν δὲ τὸ σῶμα, ἡ κτῆσις, δόξαι, ἀρχαί, καὶ ἑνὶ λόγῳ ὅσα οὐχ ἡμέτερα ἔργα. καὶ τὰ μὲν ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ φύσει ἐλεύθερα, ἀκώλυτα, ἀπαρεμπόδιστα, τὰ δ' οὐκ ἐφ' ἡμῖν ἀσθενῆ, δοῦλα, κωλυτά, ἀλλότρια. μέμνησο οὖν ὅτι ἐὰν τὰ φύσει δοῦλα ἐλεύθερα οἰηθῇς καὶ τὰ ἀλλότρια ἴδια, ἐμποδισθήσῃ, πενθήσεις, ταραχθήσῃ, μέμψῃ καὶ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους· ἐὰν δὲ τὸ σὸν μόνον οἰηθῇς σὸν εἶναι, τὸ δὲ ἀλλότριον, ὥσπερ ἐστίν, ἀλλότριον, οὐδείς σε ἀναγκάσει οὐδέποτε, οὐδείς σε κωλύσει, οὐ μέμψῃ οὐδένα, οὐκ ἐγκαλέσεις τινί, ἄκων πράξεις οὐδὲ ἕν, οὐδείς σε βλάψει, ἐχθρὸν οὐχ ἕξεις, οὐδὲ γὰρ βλαβερόν τι πείσῃ [b]. τηλικούτων οὖν ἐφιέμενος μέμνησο ὅτι οὐ δεῖ οὐδὲ μετρίως κεκινημένον ἅπτεσθαι αὐτῶν, ἀλλὰ τὰ μὲν ἀφιέναι παντελῶς, τὰ δ' ὑπερτίθεσθαι πρὸς τὸ παρόν. ἐὰν δὲ καὶ ταῦτ' ἐθέλῃς καὶ ἄρχειν καὶ πλουτεῖν, τυχὸν μὲν οὐδ' αὐτῶν τούτων τεύξῃ διὰ τὸ καὶ τῶν προτέρων ἐφίεσθαι. πάντως γε μὴν ἐκείνων ἀποτεύξῃ, δι' ὧν μόνων ἐλευθερία καὶ εὐδαιμονία περιγίγνεται [c].

a) Opera interna puta, quod colligitur ex exemplo et contrario. Eadem sunt *προαιρέσεις* et *προαιρετικὰ ἔργα*, Diss. I, 32, item *φαντασίαι*, unde ratio dicitur *ἡ χρηστικὴ δύναμις ταῖς φαντασίαις*, Diss. I, 1, qui locus nostro persimilis est; cf. Man. 6. *τί οὖν ἐστὶ σόν; χρῆσις φαντασιῶν.* Voluntatis libertatem ut vindicarent Stoici recentiores, hominem dei partem esse rati, quanta maxima opera adnitebantur; Epictet. Diss. I, 17, cf. Musonius ap. Stob. Flor. LXXIX, 51; sed voluntatis libertas in eo consistit, interprete Epicteto, quod homo dei operum, quae cernuntur in mundo, spectator est et liber interpres, Diss. I, 6. Neque quidquam proprium nobis et vere bonum esse putabat, nisi quod animo ac mente constet, ib. II, 8 init.; quae externa sunt et corpora citra nostram potestatem posita sunt. Ib. I, 1. *ὥσπερ οὖν ἦν ἄξιον, τὸ κράτιστον ἁπάντων καὶ κυριεῦον οἱ θεοὶ μόνον ἐφ' ἡμῖν ἐποίησαν, τὴν χρῆσιν τὴν ὀρθὴν ταῖς φαντασίαις, τὰ δὲ ἄλλα οὐκ ἐφ' ἡμῖν. ἆρά γε ὅτι οὐκ ἤθελον; ἐγὼ μὲν δοκῶ ὅτι, εἰ ἠδύναντο, κἀκεῖνα ἂν ἡμῖν*

ἐπέτρεψαν, ἀλλὰ πάντως οὐκ ἠδύναντο· ἐπὶ γῆς γὰρ ὄντας καὶ σώματι συνδεδεμένους τοιούτῳ καὶ κοινωνοῖς τοιούτοις, πῶς οἷόν τ' ἦν εἰς ταῦτα ὑπὸ τῶν ἐκτὸς μὴ ἐμποδίζεσθαι; — b) Haec eo referenda sunt quod omne bonum et malum in cogitationibus nostris, quae penderent a nobismet ipsis, positum esse statuebat. Diss. III, 3. Τί γάρ ἐστι τὸ κλαίειν καὶ οἰμώζειν; δόγμα. τί δυστυχία; δόγμα. τί στάσις; τί διχόνοια; τί μέμψις; τί κατηγορία; τί ἀσέβεια; τί φλυαρία; ταῦτα πάντα δόγματά ἐστι, καὶ ἄλλο οὐδέν· καὶ δόγματα περὶ τῶν ἀπροαιρέτων ὡς ὄντων ἀγαθῶν καὶ κακῶν. ταῦτά τις ἐπὶ τὰ προαιρετικὰ μεταθέτω, κἀγὼ αὐτὸν ἐγγυῶμαι ὅτι εὐσταθήσει ὡς ἂν ἔχῃ τὰ περὶ αὐτόν. Ib. II, 8. Ὁ θεὸς ὠφέλιμος. ἀλλὰ καὶ τἀγαθὸν ὠφέλιμον. εἰκὸς οὖν, ὅπου ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ, ἐκεῖ εἶναι καὶ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ. τίς οὖν οὐσία θεοῦ; σάρξ; μὴ γένοιτοι. ἀγρός; μὴ γένοιτο. φήμη; μὴ γένοιτο, νοῦς, ἐπιστήμη, λόγος ὀρθός; ναί. ἐνταῦθα τοίνυν ἁπλῶς ζήτει τὴν οὐσίαν τοῦ ἀγαθοῦ. Ib. II, 1. Ἡ οὐσία τοῦ ἀγαθοῦ ἐστὶν ἐν χρήσει φαντασιῶν καὶ τοῦ κακοῦ ὡσαύτως, τὰ δ' ἀπροαίρετα οὔτε τὴν τοῦ κακοῦ δέχεται φύσιν οὔτε τὴν τοῦ ἀγαθοῦ. — c) Felicitatem enim et libertatem sibi comparabit qui externa contemnere et omnia toleranter perferre didicerit: unde summam doctrinae Epicteteae in haec venire ait Gellius XVII, 19 extr. ἀνέχου καὶ ἀπέχου. Man. 48. Φιλοσόφου στάσις καὶ χαρακτήρ· πᾶσαν ὠφέλειαν καὶ βλάβην ἐξ ἑαυτοῦ προσδοκᾷ.

483 **Diss. I, 2.** Τῷ λογικῷ ζώῳ μόνον ἀφόρητόν ἐστι τὸ ἄλογον· τὸ δ' εὔλογον φορητόν. **Ib. III, 3.** Ὕλη τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ τὸ ἴδιον ἡγεμονικόν. **Ib. III, 14.** Δύο ταῦτα ἐξελεῖν τῶν ἀνθρώπων, οἴησιν καὶ ἀπιστίαν. οἴησις μὲν οὖν ἐστὶ τὸ δοκεῖν μηδενὸς προσδεῖσθαι, ἀπιστία δὲ τὸ ὑπολαμβάνειν μὴ δυνατὸν εἶναι εὐροεῖν *) σε τοσούτων περιεστηκότων. τὴν μὲν οὖν οἴησιν ἔλεγχος ἐξαιρεῖ· καὶ τοῦτο πρῶτον ποιεῖ **) Σωκράτης [a]. ὅτι δ' οὐκ ἀδύνατόν ἐστι τὸ πρᾶγμα, σκέψαι καὶ ζήτησον· οὐδέν σε βλάψει ἡ ζήτησις αὕτη καὶ σχεδὸν τὸ φιλοσοφεῖν τοῦτ' ἔστι, ζητεῖν πῶς ἐνδέχεται ἀπαραποδίστως ὀρέξει χρῆσθαι καὶ ἐκκλίσει.

a) Cf. ib. 21, p. 441 Schweigh. Philosophia ante omnia id agit, quod agebat Socrates, ut falsae hominum de bono et malo

*) Ita coni. Wolf. Codd. εὑρεῖν. — **) Ita codd. Wolf. et Schweigh. malint ἐποίει.

opiniones coarguantur. Diss. II, 11. 17. *Τί πρῶτόν ἐστιν ἔργον τοῦ φιλοσοφοῦντος; ἀποβαλεῖν οἴησιν. ἀμήχανον γάρ ἃ τις εἰδέναι οἴεται, ταῦτα ἄρξασθαι μανθάνειν. τὰ μὲν οὖν ποιητέα καὶ οὐ ποιητέα καὶ ἀγαθὰ καὶ κακὰ καὶ καλὰ καὶ αἰσχρὰ πάντες ἄνω καὶ κάτω λαλοῦντες ἐρχόμεθα πρὸς τοὺς φιλοσόφους κτλ.* Alio loco philosophiam comparat cum medicina, in qua vitia et falsae opiniones ex hominum animis eradicentur, Diss. III, 23, 30. *Ἰατρεῖόν ἐστιν, ἄνδρες, τὸ τοῦ φιλοσόφου σχολεῖον· οὐ δεῖ ἡσθέντας ἐξελθεῖν, ἀλλ' ἀλγήσαντας. ἔρχεσθε γὰρ οὐχ ὑγιεῖς κτλ.*

Diss. IV, 1. *Ἐλεύθερός ἐστιν ὁ ζῶν ὡς βούλεται·* 484
ὃν οὔτ' ἀναγκάσαι ἔστιν οὔτε κωλῦσαι οὔτε βιάσασθαι· οὗ αἱ ὁρμαὶ ἀνεμπόδιστοι, αἱ ὀρέξεις ἐπιτευκτικαί, αἱ ἐκκλίσεις ἀπερίπτωτοι. τίς οὖν θέλει ζῆν ἁμαρτάνων; οὐδείς. τίς θέλει ζῆν ἐξαπατώμενος, προπίπτων, ἄδικος ὤν, ἀκόλαστος, μεμψίμοιρος, ταπεινός; οὐδείς. οὐδεὶς ἄρα τῶν φαύλων ζῇ ὡς βούλεται· οὐ τοίνυν οὐδ' ἐλεύθερός ἐστι. τίς δὲ θέλει λυπούμενος ζῆν, φοβούμενος, φθονῶν, ἐλεῶν, ὀρεγόμενος καὶ ἀποτυγχάνων, ἐκκλίνων καὶ περιπίπτων; οὐδείς. ἔχομεν οὖν τινὰ τῶν φαύλων ἄλυπον, ἄφοβον, ἀπερίπτωτον, ἀναπότευκτον; οὐδένα. οὐκ ἄρα οὐδὲ ἐλεύθερον.

Man. 14. *Ἐὰν θέλῃς τὰ τέκνα σου καὶ τὴν γυναῖκα* 485
καὶ τοὺς φίλους πάντοτε ζῆν, ἠλίθιος εἶ· τὰ γὰρ μὴ ἐπί σοι θέλεις ἐπί σοι εἶναι, καὶ τὰ ἀλλότρια σὰ εἶναι. οὕτω κἂν τὸν παῖδα θέλῃς μὴ ἁμαρτάνειν, μωρὸς εἶ· θέλεις γὰρ τὴν κακίαν μὴ εἶναι κακίαν ἀλλ' ἄλλο τι [a]. *ἐὰν δὲ θέλῃς ὀρεγόμενος μὴ ἀποτυγχάνειν, τοῦτο δύνασαι. τοῦτο οὖν ἄσκει ὃ δύνασαι.*

a) Aptius Man. 12. *κρεῖττον δὲ τὸν παῖδα κακὸν εἶναι ἢ σε κακοδαίμονα.*

Cum postulet ut solum animum curemus ac foveamus, consequens erat ut cetera mittenda esse praeciperet; quocirca non modo parentes ac necessarios omnes sed etiam patriam in indifferentibus ponendam esse docebat; Diss. I, 22; III, 3. Neque misericordiam adhibendam esse censebat, sive adhiberetur, non veram voluit esse verum ficticiam. Man. 16. *Ὅταν κλαίοντα ἴδῃς τινὰ ἐν πένθει ἢ ἀπο-*

δημοῦντος τέκνου ἢ ἀποθανόντος ἢ ἀπολωλεκότα τὰ ἑαυτοῦ, πρόσεχε μή σε ἡ φαντασία συναρπάσῃ ὡς ἐν κακοῖς ὄντος αὐτοῦ τοῖς ἐκτός· ἀλλ' εὐθὺς διαίρει παρὰ σεαυτῷ καὶ λέγειν ἔστω πρόχειρον ὅτι τοῦτον θλίβει οὐ τὸ συμβεβηκός (ἄλλον γὰρ οὐ θλίβει), ἀλλὰ τὸ δόγμα τὸ περὶ τούτου. μέχρι μέντοι λόγου μὴ ὄκνει συμπεριφέρεσθαι αὐτῷ, κἂν οὕτω τύχῃ, καὶ συνεπιστενάξαι. πρόσεχε μέντοι μὴ καὶ ἔσωθεν στενάξῃς.

486 **Man. 11.** *Μηδέποτε ἐπὶ μηδενὸς εἴπῃς ὅτι ἀπώλεσα αὐτό, ἀλλ' ὅτι ἀπέδωκα. τὸ παιδίον ἀπέθανεν; ἀπεδόθη. ἡ γυνὴ ἀπέθανεν; ἀπεδόθη. τὸ χωρίον ἀφῃρέθη; οὐκοῦν καὶ τοῦτο ἀπεδόθη; ἀλλὰ κακὸς ὁ ἀφελόμενος. τί δέ σοι μέλει διὰ τίνος σε ὁ δοὺς ἀπῄτησε; μέχρι δ' ἂν διδῷ ὡς ἀλλοτρίου αὐτοῦ ἐπιμελοῦ, ὡς τοῦ πανδοχείου οἱ παριόντες.* **15.** *Μέμνησο ὅτι ὡς ἐν συμποσίῳ δεῖ σε ἀναστρέφεσθαι. περιφερόμενον γέγονέ τι κατὰ σε; ἐκτείνας τὴν χεῖρα κοσμίως μετάλαβε. παρέρχεται; μὴ κάτεχε. οὔπω ἥκει; μὴ ἐπίβαλλε πόρρω τὴν ὄρεξιν, ἀλλὰ περίμενε μέχρις ἂν γένηται κατὰ σε. οὕτω πρὸς τέκνα, οὕτω πρὸς γυναῖκα, οὕτω πρὸς ἀρχάς, οὕτω πρὸς πλοῦτον, καὶ ἔσῃ ποτὲ ἄξιος τῶν θεῶν συμπότης. ἂν δὲ καὶ παρατεθέντων σοι μὴ λάβῃς, ἀλλὰ καὶ ὑπερίδῃς, τότε οὐ μόνον συμπότης τῶν θεῶν ἔσῃ, ἀλλὰ καὶ συνάρχων. οὕτω γὰρ ποιῶν Διογένης καὶ Ἡράκλειτος καὶ οἱ ὅμοιοι ἀξίως θεῖοί τε ἦσαν καὶ ἐλέγοντο.* **17.** *Μέμνησο ὅτι ὑποκριτὴς εἶ δράματος οἵου ἂν θέλῃ ὁ διδάσκαλος· ἂν βραχὺ βραχέος, ἂν μακρὸν μακροῦ· ἂν πτωχὸν ὑποκρίνασθαί σε θέλῃ, ἵνα καὶ τοῦτον εὐφυῶς ὑποκρίνῃ, ἂν χωλόν, ἂν ἄρχοντα, ἂν ἰδιώτην. σὸν γὰρ τοῦτ' ἔστι, τὸ δοθὲν ὑποκρίνασθαι πρόσωπον καλῶς· ἐκλέξασθαι δ' αὐτὸ ἄλλου.* **22.** *Εἰ φιλοσοφίας ἐπιθυμεῖς, παρασκευάζου αὐτόθεν ὡς καταγελασθησόμενος, ὡς καταμωκησομένων σου πολλῶν, ὡς ἐρούντων ὅτι ἄφνω φιλόσοφος ἡμῖν ἐπανελήλυθε, καὶ πόθεν ἡμῖν αὕτη ἡ ὀφρύς; σὺ δὲ ὀφρὺν μὲν μὴ σχῇς· τῶν δὲ βελτίστων σοι φαινομένων οὕτως ἔχου, ὡς ὑπὸ τοῦ θεοῦ τεταγμένος εἰς ταύτην τὴν τάξιν. μέμνησο δὲ ὅτι, ἐὰν μὲν ἐμ-*

μείνῃς τοῖς αὐτοῖς, οἱ καταγελῶντές σου πρότερον, οὗτοί σε ὕστερον θαυμάσονται, ἐὰν δὲ ἡττηθῇς αὐτῶν, διπλοῦν προσλήψῃ καταγέλωτα.

Hac doctrina, cuique suas in vita agenda partes assignatas esse, viam sibi ad partem moralem aperit h. e. ad praecepta de externis hominum actionibus. — Impatientiam quo minus putes ita commendatam esse ab Epicteto, quasi omnia externa spernenda sint, faciunt haec: Diss. III, 2. *Οὐ δεῖ γάρ με εἶναι ἀπαθῆ ὡς ἀνδριάντα, ἀλλὰ τὰς σχέσεις τηροῦντα τὰς φυσικὰς καὶ ἐπιθέτους, ὡς εὐσεβῆ, ὡς υἱόν, ὡς ἀδελφόν, ὡς πατέρα, ὡς πολίτην.* Ib. II, 7; Man. 24. 32. Eo potius redit oratio Epicteti, ut hominem suae ipsius felicitatis gratia etiam aliorum felicitatem ac mores curare debere praecipiat. Epictet. ap. Stob. Flor. I, 57. *Εἰ βούλει ἀταράχως καὶ εὐαρέστως ζῆν, πειρῶ τοὺς συνοικοῦντάς σοι σύμπαντας ἀγαθοὺς ἔχειν.*

Diss. II, 10. *Σκέψαι τίς εἶ. τὸ πρῶτον ἄνθρωπος.* 487
τοῦτο δ' ἔστιν οὐδὲν ἔχων κυριώτερον προαιρέσεως, ἀλλὰ ταύτῃ τὰ ἄλλα ὑποτεταγμένα, αὐτὴν δ' ἀδούλευτον) καὶ ἀνυπότακτον". σκόπει οὖν τίνων κεχώρισαι κατὰ λόγον. κεχώρισαι θηρίων, κεχώρισαι προβάτων. ἐπὶ τούτοις πολίτης εἶ τοῦ κόσμου καὶ μέρος αὐτοῦ, οὐχ ἓν τῶν ὑπηρετικῶν, ἀλλὰ τῶν προηγουμένων· παρακολουθητικὸς**) γὰρ εἶ τῇ θείᾳ διοικήσει καὶ τῶν ἑξῆς ἐπιλογιστικός. τίς οὖν ἐπαγγελία πολίτου; μηδὲν ἔχειν ἰδίᾳ συμφέρον, περὶ μηδενὸς βουλεύεσθαι ὡς ἀπόλυτον, ἀλλ' ὥσπερ ἂν εἰ ἡ χεὶρ ἢ ὁ ποὺς λογισμὸν εἶχον καὶ παρηκολούθουν τῇ φυσικῇ κατασκευῇ, οὐδέποτ' ἂν ἄλλως ὥρμησαν ἢ ὠρέχθησαν ἢ ἐπανενεγκόντες ἐπὶ τὸ ὅλον. διὰ τοῦτο καλῶς λέγουσιν οἱ φιλόσοφοι ὅτι, εἰ προῄδει ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς τὰ ἐσόμενα, συνήργει ἂν καὶ τῷ νοσεῖν καὶ τῷ ἀποθνήσκειν καὶ τῷ πηροῦσθαι, αἰσθανόμενός γε ὅτι ἀπὸ τῆς τῶν ὅλων διατάξεως τοῦτο ἀπονέμεται, κυριώτερον δὲ τὸ ὅλον τοῦ μέρους καὶ ἡ πόλις τοῦ πολίτου. νῦν δ' ὅτι οὐ*

---

*) Wolf. et Salmas. malint *ἀδούλωτον*. — **) Codd. *παρηκολουθηκοίς, παρηκολουθηκός, παρακολουθηκός.* Corr. Wolf.

προγιγνώσκομεν, καθήκει τῶν πρὸς ἐκλογὴν εὐφυεστέρων ἔχεσθαι, ὅτι καὶ πρὸς τοῦτο γεγόναμεν. Ib. I, 12. Οὐκ οἶσθα ἡλίκον μέρος πρὸς τὰ ὅλα; τοῦτο δὲ κατὰ τὸ σῶμα· ὡς κατά γε τὸν λόγον οὐδὲ χείρων τῶν θεῶν οὐδὲ μικρότερος· λόγου γὰρ μέγεθος οὐ μήκει οὐδ' ὕψει κρίνεται, ἀλλὰ δόγμασιν, οὐ θέλεις οὖν καθ' ἃ ἴσος εἶ τοῖς θεοῖς, ἐκεῖ που τίθεσθαι τὸ ἀγαθόν; Man. 31. Τῆς περὶ τοὺς θεοὺς εὐσεβείας ἴσθι ὅτι τὸ κυριώτατον ἐκεῖνό ἐστιν, ὀρθὰς ὑπολήψεις περὶ αὐτῶν ἔχειν ὡς ὄντων καὶ διοικούντων τὰ ὅλα καλῶς καὶ δικαίως, καὶ σαυτὸν εἰς τοῦτο κατατεταχέναι, τὸ πείθεσθαι αὐτοῖς καὶ εἴκειν πᾶσι τοῖς γιγνομένοις καὶ ἀκολουθεῖν ἑκόντα ὡς ὑπὸ τῆς ἀρίστης γνώμης ἐπιτελουμένοις. οὕτω γὰρ οὔτε μέμψῃ ποτὲ τοὺς θεοὺς οὔτε ἐγκαλέσεις ὡς ἀμελούμενος. ἄλλως τε οὐχ οἷόν τε τοῦτο γίγνεσθαι, ἐὰν μὴ ἀποστῇς*) τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν καὶ ἐν τοῖς ἐφ' ἡμῖν μόνοις θῇς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν, ὡς ἄν γέ τι ἐκείνων ὑπολάβῃς ἀγαθὸν ἢ κακόν, πᾶσα ἀνάγκη, ὅταν ἀποτυγχάνῃς ὧν θέλεις καὶ περιπίπτῃς οἷς μὴ θέλεις, μέμψασθαί σε καὶ μισεῖν τοὺς αἰτίους. Diss. I, 3. Εἴ τις τῷ δόγματι τούτῳ συμπαθῆσαι κατ' ἀξίαν δύναιτο, ὅτι γεγόναμεν ἀπὸ τοῦ θεοῦ πάντες προηγουμένως[b] καὶ ὁ θεὸς πατήρ ἐστι τῶν τ' ἀνθρώπων καὶ τῶν θεῶν, οἶμαι ὅτι οὐδὲν ἀγεννὲς οὐδὲ ταπεινὸν ἐνθυμηθήσεται περὶ ἑαυτοῦ. ἀλλ' ἂν μὲν Καῖσαρ εἰσποιήσηταί σε οὐδείς σου τὴν ὀφρὺν βαστάσει· ἂν δὲ γνῷς ὅτι τοῦ Διὸς υἱὸς εἶ, οὐκ ἐπαρθήσῃ; νῦν δ' οὐ ποιοῦμεν· ἀλλ' ἐπειδὴ δύο ταῦτα ἐν τῇ γενέσει ἡμῶν ἐγκαταμέμικται, τὸ σῶμα μὲν κοινὸν πρὸς τὰ ζῷα, ὁ λόγος δὲ καὶ ἡ γνώμη κοινὸν πρὸς τοὺς θεούς, πολλοὶ μὲν ἐπὶ ταύτην ἀποκλίνουσι τὴν συγγένειαν τὴν ἀτυχῆ καὶ νεκράν, ὀλίγοι δέ τινες ἐπὶ τὴν θείαν καὶ μακαρίαν[c]. ἐπειδὴ τοίνυν ἀνάγκη πάνθ' ὁντινοῦν οὕτως ἑκάστῳ

*) Schweigh. ἄρῃς ἀπό.

χρῆσθαι ὡς ἂν περὶ αὐτοῦ ὑπολάβῃ, ἐκεῖνοι μὲν οἱ ὀλίγοι, ὅσοι πρὸς πίστιν οἴονται γεγονέναι καὶ πρὸς αἰδῶ καὶ πρὸς ἀσφάλειαν τῆς χρήσεως τῶν φαντασιῶν, οὐδὲν ταπεινὸν οὐδ' ἀγεννὲς ἐνθυμοῦνται περὶ αὐτῶν, οἱ δὲ πολλοὶ τἀναντία. *Τί γὰρ εἰμί; ταλαίπωρον ἀνθρωπάριον*, καὶ τὰ δύστηνά μου σαρκίδια τῷ μὲν ὄντι δύστηνα, ἀλλ' ἔχεις τι καὶ κρεῖσσον τῶν σαρκιδίων. τί οὖν ἀφεὶς ἐκεῖνο τούτοις προστέτηκας; **14.** *'Αλλ'* οὖν οὐδὲν ἧττον καὶ ἐπίτροπον ἑκάστῳ παρέστησε (sc. ὁ Ζεὺς) τὸν ἑκάστου δαίμονα, καὶ παρέδωκε φυλάσσειν αὐτὸν αὐτῷ καὶ τοῦτον ἀκοίμητον καὶ ἀπαραλόγιστον. τίνι γὰρ ἄλλῳ κρείττονι καὶ ἐπιμελεστέρῳ φύλακι παραδέδωκεν *) ἡμῶν ἕκαστον; ὥσθ' ὅταν κλείσητε τὰς θύρας καὶ σκότος ἔνδον ποιήσητε, μέμνησθε μηδέποτε λέγειν ὅτι μόνοι ἐστέ· οὐ γὰρ ἐστέ. ἀλλ' ὁ θεὸς ἔνδον ἐστί, καὶ ὁ ὑμέτερος δαίμων ἐστί. καὶ τίς τούτοις χρεία φωτὸς εἰς τὸ βλέπειν τί ποιεῖτε; τούτῳ τῷ θεῷ ἔδει καὶ ὑμᾶς ὀμνύειν ὅρκον, οἷον οἱ στρατιῶται τῷ *Καίσαρι*.

a) Cf. Diss. IV, 1, 100. *Τί μοι δέδωκεν (ὁ θεὸς) ἐμὸν καὶ αὐτεξούσιον; τί αὑτῷ κατέλιπε; τὰ προαιρετικά μοι δέδωκεν, ἐπ' ἐμοὶ πεποίηκεν ἀνεμπόδιστα, ἀκώλυτα. τὸ σῶμα τὸ πήλινον πῶς ἐδύνατο ἀκώλυτον ποιῆσαι; ὑπέταξεν οὖν τῇ τῶν ὅλων περιόδῳ τὴν κτῆσιν, τὰ σκεύη, τὴν οἰκίαν, τὰ τέκνα, τὴν γυναῖκα.* Corpus et quae huius vitae sunt maximopere ab eo contemnuntur. Morte liberamur ab onere vitae, cf. Diss. I, 9, 10 sqq., Marc. Antonin. IV, 41. *ψυχάριον εἶ βαστάζον νεκρόν, ὡς 'Επίκτητος ἔλεγεν.* — b) Cf. Diss. II, 10, loco supra laudato. — c) Omnis enim sapientia et intelligentia a deo repetenda est, etiam philosophia, cf. Diss. III, 1, 36. *ἅπαξ ἀκούσας τῶν λόγων τούτων ἀπελθὼν σαυτῷ εἰπέ· Ταῦτά μοι 'Επίκτητος οὐκ εἴρηκε, πόθεν γὰρ ἐκείνῳ; ἀλλὰ θεός τις ποτ' εὐμενὴς δι' ἐκείνου. — ἄγε οὖν τῷ θεῷ πεισθῶμεν, ἵνα μὴ θεοχόλωτοι ὦμεν.*

Haec longius a vulgaribus de diis opinionibus recedunt quam quae ab antiquioribus Stoicis de rebus divinis statuebantur; sed habet hoc Epictetus cum recentioribus huius disciplinae sectatoribus

*) Upton susp. post *παραδέδωκεν* excidisse particulam *ἄν*, Schweigh. scriptum fuisse *τίνι γὰρ ἂν ἄλλῳ*.

commune. Divinationem admittit, sed putat ei non nimium tribuendum esse, cum pertineat ad externa tantum. Verum vatem eum genium esse docebat, qui in cuiusque mente repositus sit, inde quid bonum quid secus sit quemque edocens; neque se quoquam alio indigere affirmabat, Diss. II, 7; Man. 32. Irridebat cultum malorum geniorum eorumque deorum, a quibus externa bona repeterentur. Diss. I, 19, 6; 22, 16. Reiicit fabulas de inferis; omnia nimirum in ea elementa reversura esse, ex quibus quodque conflatum sit. Diss. III, 13, 14 sqq.

d. Marcus Antoninus.

488 **Comm. X, 33.** *Ἀπόλαυσιν γὰρ δεῖ ὑπολαμβάνειν πᾶν, ὃ ἔξεστι κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν ἐνεργεῖν. Πανταχοῦ δὲ ἔξεστι. τῷ μὲν οὖν κυλίνδρῳ οὐ πανταχοῦ δίδοται φέρεσθαι τὴν ἰδίαν κίνησιν, οὐδὲ τῷ ὕδατι οὐδὲ πυρὶ οὐδὲ τοῖς ἄλλοις, ὅσα ἀπὸ φύσεως ἢ ψυχῆς ἀλόγου διοικεῖται· τὰ γὰρ διείργοντα καὶ ἐνιστάμενα πολλά. νοῦς δὲ καὶ λόγος διὰ παντὸς τοῦ ἀντιπίπτοντος οὕτως πορεύεσθαι δύναται, ὡς πέφυκε καὶ ὡς θέλει.* **Ib. V, 19.** *Τὰ πράγματα αὐτὰ οὐδ' ὁπωστιοῦν ψυχῆς ἅπτεται, οὐδὲ ἔχει εἴσοδον πρὸς ψυχήν, οὐδὲ τρέψαι οὐδὲ κινῆσαι ψυχὴν δύναται· τρέπει δὲ καὶ κινεῖ αὐτὴ ἑαυτὴν μόνη· καὶ οἵων ἂν κριμάτων καταξιώσῃ ἑαυτήν, τοιαῦτα ἑαυτῇ ποιεῖ τὰ προϋφεστῶτα* *).

Cf. n. 482, not. a. Quod absolutam libertatem voluntati humanae tribuit, id haud bene congruit cum his quae leguntur Comm. V, 33. *αὐτὸ δὲ τὸ ψυχάριον ἀναθυμίασις ἀφ' αἵματος.* Sed videtur distinguendum esse inter *ψυχὴν* et *νοῦν*, v. n. sq. — Inter praeceptores (I, 6 sqq.) prae ceteris nominandus Rusticus, qui ei praeivit lectionem *τῶν Ἐπικτητείων ὑπομνημάτων*, c. 7.

489 **Ib. II, 13.** *Οὐδὲν ἀθλιώτερον τοῦ πάντα κύκλῳ ἐκπεριερχομένου καὶ τὰ νέρθεν γᾶς, φησίν, ἐρευνῶντος καὶ τὰ ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν πλησίον διὰ τεκμάρσεως ζητοῦντος, μὴ αἰσθομένου δὲ ὅτι ἀρκεῖ πρὸς μόνῳ τῷ ἔνδον ἑαυτοῦ δαίμονι εἶναι καὶ τοῦτον γνησίως θεραπεύειν.*

---

*) Vulgo *προσυφεστῶτα*. Vat. A *προεφεστῶτα*. Nos cum Schneidero (Lex. Gr.) et Corais.

Ib. VII, 28. *Εἰς αὑτὸν συνειλοῦ. φύσιν ἔχει τὸ λογικόν, ἡγεμονικὸν ἑαυτῷ ἀρκεῖσθαι δικαιοπραγοῦντι καὶ παρ' αὐτὸ τοῦτο γαλήνην ἔχοντι.* 59. *Ἔνδον βλέπε. ἔνδον ἡ πηγὴ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἀεὶ ἀναβλύειν δυναμένη, ἐὰν ἀεὶ σκάπτῃς.* Ib. XII, 3. *Τρία ἐστὶν ἐξ ὧν συνέστηκας, σωμάτιον, πνευμάτιον, νοῦς. τούτων τἆλλα μέχρι τοῦ ἐπιμελεῖσθαι δεῖν σά ἐστι· τὸ δὲ τρίτον μόνον κυρίως σόν. διὸ ἐὰν χωρίσῃς*) ἀπὸ σεαυτοῦ, τοῦτ' ἔστιν ἀπὸ τῆς σῆς διανοίας, ὅσα ἄλλοι**) ποιοῦσιν ἢ λέγουσιν, ἢ ὅσα αὐτὸς ἐποίησας ἢ εἶπας, καὶ ὅσα ὡς μέλλοντα ταράσσει σε***), καὶ ὅσα τοῦ περικειμένου σοι σωματίου ἢ τοῦ συμφύτου πνευματίου ἀπροαίρετα πρόσεστιν, καὶ ὅσα ἡ ἔξωθεν περιρρέουσα δίνη ἑλίσσει, ὥστε τῶν συνειμαρμένων ἐξῃρημένην καὶ†) καθαρὰν τὴν νοερὰν δύναμιν ἀπόλυτον ἐφ' ἑαυτῆς ζῆν, ποιοῦσαν τὰ δίκαια καὶ θέλουσαν τὰ συμβαίνοντα καὶ λέγουσαν τἀληθῆ· ἐὰν χωρίσῃς, φημί, τοῦ ἡγεμονικοῦ τούτου τὰ προσηρτημένα ἐκ προσπαθείας καὶ τοῦ χρόνου τὰ ἐπέκεινα ἢ παρῳχηκότα, ποιήσῃς τε σεαυτὸν οἷος ὁ Ἐμπεδόκλειος*

σφαῖρος κυκλοτερὴς μονίῃ περιηγέϊ γαίων††),

μόνον τε ζῆν ἐκμελετήσῃς ὃ ζῇς, τοῦτ' ἔστι τὸ παρόν· δυνήσῃ τό γε μέχρι τοῦ ἀποθανεῖν ὑπολειπόμενον†††) *ἀταράκτως καὶ εὐμενῶς**) *καὶ ἵλεως τῷ σεαυτοῦ δαίμονι διαβιῶναι.*

Antonini sententiae in plurimis nihil sunt nisi imitationes Epictetearum; in nonnullis tamen ultra quam hae progrediuntur, velut in iis quae hoc loco apposita sunt. Maxime proprium est quod plurimum tribuit quieto animi statui ac solitudini; cf. IV, 3. Propterea neque futura neque praeterita curanda esse praecipit; praesentibus vivendum esse: in quo propius a Cyrenaicis abest

---

*) Vulg. *ὃ ἐὰν χωρίσῃς. διὸ* coni. Schultz. Corais c. ed. Oxon. *ἐὰν οὖν χ.* — **) Vulg. *ἄλλα.* Corais *οἱ ἄλλοι;* v. Schultz. — ***) Vulg. *ταράσσεις.* Vat. A *ταράσσειας.* Casaub. Cor. *ταράσσει.* Schultz. coni. *ταράσσει σε.* — †) Inseruimus *καὶ* praeeunte Cor. — ††) Vulg. *κονῇ περιηθεῖ.* Vat. A *μονῇ.* V. supra n. 171. — †††) Ita vulg. ante Gatak., qui ded. *ὑπολιπόμενον.* — *) Coni. Cor. vulg. *εὐγενῶς.*

quam a Stoicis. Adde quod monet animum in se ipsum recedere debere, ut solus sit cum genio suo, a quo de felicitate sua instituatur: in quibus ferme consentit cum Neoplatonicis idque in ipsis verbis, cum dicat Comm. IV, 26 *ἅπλωσον σεαυτόν*, cf. infra n. 545, not. Cum iisdem facit in contemtu quem profitetur non solum corporis ac vitae et omnium rerum humanarum, ib. III, 3. *τὸ μὲν γὰρ νοῦς καὶ δαίμων, τὸ δὲ γῆ καὶ λύθρος.* IX, 3. *ὡς νῦν περιμένεις πότε ἔμβρυον ἐκ τῆς γαστρὸς τῆς γυναικός σου ἐξέλθῃ, οὕτως ἐκδέχεσθαι τὴν ὥραν, ἐν ᾗ τὸ ψυχάριόν σου τοῦ ἐλύτρου τούτου ἐκπεσεῖται.* X, 31. *τὰ ἀνθρώπινα καπνὸς καὶ τὸ μηδέν*, sed totius mundi, ib. IV, 3. *ὁ κόσμος ἀλλοίωσις, ὁ βίος ὑπόληψις.* Nihilominus civica negotia subeunda esse statuit eoque se impelli profitetur consideratione officiorum divinitus ipsi impositorum tam hominis quam civis et imperatoris. Ib. III, 4, 5.

CAPUT XIII.

SCEPTICI RECENTIORES.

1. De principibus huius sectae.

490 **Diog. L. IX, 115.** *Τούτου (sc. τοῦ Τίμωνος) διάδοχος, ὥς μὲν Μηνόδοτός*[a] *φησι, γέγονεν οὐδείς, ἀλλὰ διέλιπεν ἡ ἀγωγὴ ἕως αὐτὴν Πτολεμαῖος ὁ Κυρηναῖος ἀνεκτήσατο. ὡς δὲ Ἱππόβοτός φησι καὶ Σωτίων, διήκουσαν αὐτοῦ Διοσκουρίδης Κύπριος καὶ Νικόλοχος Ῥόδιος καὶ Εὐφράνωρ Σελευκεὺς Πραΰλος*) τε ἀπὸ Τρῳάδος.* — **116.** *Εὐφράνορος δὲ διήκουσεν Εὔβουλος Ἀλεξανδρεύς, οὗ Πτολεμαῖος, οὗ Σαρπηδὼν καὶ Ἡρακλείδης· Ἡρακλείδου δὲ Αἰνησίδημος Κνώσιος, ὃς καὶ Πυρρωνείων λόγων ὀκτὼ συνέγραψε βιβλία*[b]. *οὗ Ζεύξιππος ὁ Πολίτης, οὗ Ζεῦξις ὁ Γωνιόπους, οὗ Ἀντίοχος**) Λαοδικεὺς ἀπὸ Λύκου. τούτου δὲ Μηνόδοτος ὁ Νικομηδεύς, ἰατρὸς ἐμπειρικός, καὶ Θειωδᾶς**) Λαοδικεύς· Μηνοδότου δὲ Ἡρό-*

---

*) Cobet. ed. *Πραΰλους.* — **) Var. lect. *Ἀντίγονος, Ἀντίλοχος.* — ***) Var. l. *Θειόδας, Θειώδης.* Menag. *Θευδᾶς.* v. not. c.

δοτος *) — *Ταρσεύς*· *Ἡροδότου δὲ διήκουσε Σέξτος ὁ ἐμπειρικός, οὗ καὶ τὰ δέκα τῶν Σκεπτικῶν καὶ ἄλλα κάλλιστα· Σέξτου δὲ διήκουσε Σατορνῖνος ὁ Κυθηνᾶς, ἐμπειρικὸς καὶ αὐτός* [c]

a) Idem est ut videtur qui memoratur infra, *Μηνόδοτος ὁ Νικομηδεύς, ἰατρὸς ἐμπειρικός*, et qui plus semel nominatur Galeno et in principibus Scepticorum una cum Aenesidemo numeratur a Sexto Emp. Hyp. Pyrrh. I, 222, ubi v. Fabric.: cuius de Scepticorum successionibus testimonium apparet haud parvae fidei esse. Contra is recensus, qui affertur ex Hippoboto et Sotione, magnam lacunam habet, quod cognoscitur ex rationibus temporum. — b) Aenesidemus Cnosius philosophiam tradidit Alexandriae; Aristocl. ap. Euseb. Pr. Ev. XIV, 18.; de cuius temporibus dicetur not. c. Hic primus resuscitavit et ultra persecutus est quae tradita erant a Scepticis antiquioribus. Ex libro eius praecipuo, qui a Diogene laudatur, brevem conspectum exhibet Photius Bibl. cod. 212, qui parum sufficit ad doctrinam eius iudicandam. Laudatur etiam *ὑποτύπωσις εἰς τὰ Πυρρώνεια*, Diog. L. IX, 78; Aristocl. l. l., et alia, v. Diog. L. IX, 105. — c) De vitis horum Scepticorum parum liquet. Plurimi diserte traduntur medici empirici fuisse, ceteros credibile est eandem professionem secutos esse; cf. Menag. ad Diog. L. IX, 106. Unde fuerunt qui hanc Scepticorum disciplinam eandem atque empiricam medicorum sectam fuisse censerent; Sextus tamen Empiricus malit eos ad methodicos referre, Hyp. Pyrrh. I, 236 sqq.; cf. adv. Math. VIII, 327 sq. Paucorum libri laudantur, velut Zeuxidis, v. Diog. L. IX, 106, et Theodae, qui rectius dicitur Theudas, cf. Diog. L. IX, 70; Suid. v. *Θεοδόσιος*. Neque de temporibus exploratum est. Sextum Empiricum probabile est paulo serius quam Galenum scripsisse; v. Ritter *Gesch. d. Philos.* IV, p. 275 sq. Hinc profectus si superiora tempora reputas Hippobotique ac Sotionis catalogum si usque ad Aenesidemum integrum esse ponis, hunc collegeris floruisse fere circa Christum natum. Antiquior fuerit Aenesidemus, si recte Menagius ad Diog. L. IX, 106 Zeuxidem Scepticum eundem fuisse suspicatur atque eum, a quo secta medicorum repetitur a Strabone X, 8 extr., p. 580.

2. Placita horum Scepticorum.

Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. I, 210. *Οἱ περὶ τὸν Αἰνη-* 491
σίδημον ἔλεγον ὁδὸν εἶναι τὴν σκεπτικὴν ἀγωγὴν ἐπὶ

*) Menag. coni. *Πρόδοτος*.

τὴν Ἡρακλείτειον φιλοσοφίαν, διότι προηγεῖται τοῦ τἀναντία περὶ τὸ αὐτὸ ὑπάρχειν τὸ τἀναντία περὶ τὸ αὐτὸ φαίνεσθαι.

Aenesidemus igitur non Scepticus est qui proprie dicitur, sed utebatur Scepticismo ad antiquiorem philosophiam, Heracliteam videlicet, renovandam, quam, si nostrum locum aliosque velut Sext. Emp. adv. Math. IX, 337; X, 216 sequimur, ita interpretatus esse videtur ut omnes ea differentias rerum tolli contenderet. Quod quo pacto effecerit incertum est; neque posteriores Sceptici eandem viam persecuti sunt. Sed plurimum Aenesidemus ad disciplinam horum excolendam atque firmandam valuit argumenta Scepticorum ad certam viam ac rationem revocando. In nonnullis tamen et ipse nova proposuit, quae deinde cum reliquis dubitationum argumentis a Scepticis propagata sunt.

492 **Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. I, 36.** *Παραδίδονται τοίνυν συνήθως παρὰ τοῖς ἀρχαιοτέροις Σκεπτικοῖς* [a] *τρόποι, δι' ὧν ἡ ἐποχὴ συνάγεσθαι δοκεῖ, δέκα τὸν ἀριθμόν, οὓς καὶ λόγους καὶ τόπους συνωνύμως καλοῦσιν. εἰσὶ δὲ οὗτοι· πρῶτος ὁ παρὰ τὴν τῶν ζῴων ἐξαλλαγήν* [b]*· δεύτερος ὁ παρὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων διαφοράν· τρίτος ὁ παρὰ τὰς διαφόρους τῶν αἰσθητηρίων κατασκευάς· τέταρτος ὁ παρὰ τὰς περιστάσεις* [c]*· πέμπτος ὁ παρὰ τὰς θέσεις καὶ τὰ διαστήματα καὶ τοὺς τόπους· ἕκτος ὁ παρὰ τὰς ἐπιμιξίας* [d]*·* 37. *ἕβδομος ὁ παρὰ τὰς ποσότητας καὶ σκευασίας τῶν ὑποκειμένων* [e]*· ὄγδοος ὁ ἀπὸ τοῦ πρός τι· ἔνατος ὁ παρὰ τας συνεχεῖς ἢ σπανίους ἐγκυρήσεις* [f]*· δέκατος ὁ παρὰ τὰς ἀγωγὰς καὶ τὰ ἔθη καὶ τοὺς νόμους καὶ τὰς μυθικὰς πίστεις καὶ τὰς δογματικὰς ὑπολήψεις* [g].

a) Ad antiquiores Scepticos etiam Aenesidemum referre videtur: recentiores repetit ab Agrippa, Pyrrh. Hyp. I, 164; cf. Diog. L. IX, 88. Decem illa dubitandi argumenta ex parte saltem iam ab antiquioribus Scepticis usurpabantur; ab Aenesidemo ea primum ad certam seriem et coniunctionem revocata fuisse dixeris; v. Sext. Emp. adv. Math. VII, 345; Aristocl. ap. Euseb. Pr. Ev. XIV, 18. Eadem copiose expromuntur a Sexto Empirico Hyp. Pyrrh. I, 40 sq. et Diog. L. IX, 79 sqq., unde nonnulla attulisse non alienum erit. — b) *Ἐξαλλαγή* est idem quod *διαφορά*. Sext. l. l. 40; Diog. L.

l. l. 79. Animalibus, prout ipsa natura differunt, res etiam differre videntur. Similiter explicatur locus secundus et tertius. — c) *Περιστάσεις* sunt idem quod *διαθέσεις*, Diog. L. l. l. 82; Sext. Emp. l. l. 100. Res differre nobis videntur pro diversis animi nostri affectionibus. — d) Apertius Diog. L. l. l. 84. *ἔκτος ὁ παρὰ τὰς μίξεις καὶ κοινωνίας, καθ' ὃν εἰλικρινῶς οὐδὲν καθ' αὑτὸ φαίνεται, ἀλλὰ σὺν ἀέρι, σὺν φωτί, σὺν ὑγρῷ, σὺν στερεῷ, θερμότητι, ψυχρότητι, κινήσει, ἀναθυμιάσεσιν, ἄλλαις δυνάμεσιν.* — e) *Σκευασία* a Sexto Emp. l. l. 129 per *σύνθεσιν* explicatur. Illustratur res exemplis: *τὰ ξέσματα τοῦ κέρατος τῆς αἰγὸς φαίνεται μὲν λευκὰ ἁπλῶς καὶ ἄνευ συνθέσεως θεωρούμενα, συντιθέμενα δὲ ἐν τῇ τοῦ κέρατος ὑπάρξει μέλανα θεωρεῖται.* Ib. 131. *καὶ ὁ οἶνος σύμμετρος μὲν πινόμενος ῥώννυσιν ἡμᾶς, πλείων δὲ λαμβανόμενος παραλύει τὸ σῶμα.* — f) Diog. L. l. l. 87. *Οἱ γοῦν σεισμοὶ παρ' οἷς συνεχῶς ἀποτελοῦνται οὐ θαυμάζονται, οὐδ' ὁ ἥλιος, ὅτι καθ' ἡμέραν ὁρᾶται.* — g) Hic locus plurimam Scepticis ad disputandum copiam suppeditabat, utpote qui dissensiones patefaceret et hominum et populorum et imprimis philosophorum dogmaticorum.

Phot. Bibl. 212, p. 281 Hoesch. Ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ 493
(sc. λόγῳ) σημεῖα μέν, ὥσπερ τὰ φανερά φαμεν τῶν ἀφανῶν, οὐδ' ὅλως εἶναί φησιν (sc. ὁ Αἰνησίδημος), ἠπατῆσθαι δὲ κενῇ προσπαθείᾳ τοὺς οἰομένους. — — προβάλλεται αὐτῷ καὶ ὁ πέμπτος λόγος τὰς κατὰ τῶν αἰτίων ἀπορητικὰς λαβάς, μηδὲν μὲν μηδενὸς αἴτιον ἐνδιδοὺς εἶναι, ἠπατῆσθαι δὲ τοὺς αἰτιολογοῦντας φάσκων καὶ τρόπους ἀριθμῶν καθ' οὓς οἴεται αὐτοὺς αἰτιολογεῖν ὑπαχθέντας εἰς τὴν τοιαύτην περιενεχθῆναι πλάνην.

Dubitationum de signis et causis cum incertum sit quot referendae sint ad Aenesidemum, infra de iis dicetur, v. n. 496 sq. Apud Sextum Emp. Hyp. Pyrrh. I, 180 sqq. octo earum genera enumerantur, quibus Aenesidemus Dogmaticorum disputationes de causis investigandis non sufficere rationi demonstraverat. Verum dicitur ille et contra omnem causarum connexum disputasse, v. Sext. Emp. adv. Math. IX, 218.

Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. I, 164. Οἱ δὲ νεώτεροι Σκε- 494
πτικοὶ [a] παραδιδόασι τρόπους τῆς ἐποχῆς πέντε τούσδε· πρῶτον τὸν ἀπὸ τῆς διαφωνίας· δεύτερον τὸν εἰς ἄπειρον ἐκβάλλοντα· τρίτον τὸν ἀπὸ τοῦ πρός τι· τέταρτον

ἐπέτρεψαν, ἀλλὰ πάντως οὐκ ἠδύναντο· ἐπὶ γῆς γὰρ ὄντας καὶ σώματι συνδεδεμένους τοιούτῳ καὶ κοινωνοῖς τοιούτοις, πῶς οἷόν τ' ἦν εἰς ταῦτα ὑπὸ τῶν ἐκτὸς μὴ ἐμποδίζεσθαι; — b) Haec eo referenda sunt quod omne bonum et malum in cogitationibus nostris, quae penderent a nobismet ipsis, positum esse statuebat. Diss. III, 3. Τί γάρ ἐστι τὸ κλαίειν καὶ οἰμώζειν; δόγμα. τί δυστυχία; δόγμα. τί στάσις; τί διχόνοια; τί μέμψις; τί κατηγορία; τί ἀσέβεια; τί φλυαρία; ταῦτα πάντα δόγματά ἐστι, καὶ ἄλλο οὐδέν· καὶ δόγματα περὶ τῶν ἀπροαιρέτων ὡς ὄντων ἀγαθῶν καὶ κακῶν. ταῦτά τις ἐπὶ τὰ προαιρετικὰ μεταθέτω, κἀγὼ αὐτὸν ἐγγυῶμαι ὅτι εὐσταθήσει ὡς ἂν ἔχῃ τὰ περὶ αὐτόν. Ib. II, 8. Ὁ θεὸς ὠφέλιμος. ἀλλὰ καὶ τἀγαθὸν ὠφέλιμον. εἰκὸς οὖν, ὅπου ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ, ἐκεῖ εἶναι καὶ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ. τίς οὖν οὐσία θεοῦ; σάρξ; μὴ γένοιτο. ἀγρός; μὴ γένοιτο. φήμη; μὴ γένοιτο, νοῦς, ἐπιστήμη, λόγος ὀρθός; ναί. ἐνταῦθα τοίνυν ἁπλῶς ζήτει τὴν οὐσίαν τοῦ ἀγαθοῦ. Ib. II, 1. Ἡ οὐσία τοῦ ἀγαθοῦ ἐστὶν ἐν χρήσει φαντασιῶν καὶ τοῦ κακοῦ ὡσαύτως, τὰ δ' ἀπροαίρετα οὔτε τὴν τοῦ κακοῦ δέχεται φύσιν οὔτε τὴν τοῦ ἀγαθοῦ. — c) Felicitatem enim et libertatem sibi comparabit qui externa contemnere et omnia toleranter perferre didicerit: unde summam doctrinae Epicteteae in haec venire ait Gellius XVII, 19 extr. ἀνέχου καὶ ἀπέχου. Man. 48. Φιλοσόφου στάσις καὶ χαρακτήρ· πᾶσαν ὠφέλειαν καὶ βλάβην ἐξ ἑαυτοῦ προσδοκᾷ.

483 Diss. I, 2. Τῷ λογικῷ ζώῳ μόνον ἀφόρητόν ἐστι τὸ ἄλογον· τὸ δ' εὔλογον φορητόν. Ib. III, 3. Ὕλη τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ τὸ ἴδιον ἡγεμονικόν. Ib. III, 14. Δύο ταῦτα ἐξελεῖν τῶν ἀνθρώπων, οἴησιν καὶ ἀπιστίαν. οἴησις μὲν οὖν ἐστὶ τὸ δοκεῖν μηδενὸς προσδεῖσθαι, ἀπιστία δὲ τὸ ὑπολαμβάνειν μὴ δυνατὸν εἶναι εὐροεῖν *) σε τοσούτων περιεστηκότων. τὴν μὲν οὖν οἴησιν ἔλεγχος ἐξαιρεῖ· καὶ τοῦτο πρῶτον ποιεῖ **) Σωκράτης [a]. ὅτι δ' οὐκ ἀδύνατόν ἐστι τὸ πρᾶγμα, σκέψαι καὶ ζήτησον· οὐδέν σε βλάψει ἡ ζήτησις αὕτη καὶ σχεδὸν τὸ φιλοσοφεῖν τοῦτ' ἔστι, ζητεῖν πῶς ἐνδέχεται ἀπαραποδίστως ὀρέξει χρῆσθαι καὶ ἐκκλίσει.

a) Cf. ib. 21, p. 441 Schweigh. Philosophia ante omnia id agit, quod agebat Socrates, ut falsae hominum de bono et malo

---

*) Ita coni. Wolf. Codd. εὑρεῖν. — **) Ita codd. Wolf. et Schweigh. malint ἐποίει.

opiniones coarguantur. Diss. II, 11. 17. *Τί πρῶτόν ἐστιν ἔργον τοῦ φιλοσοφοῦντος; ἀποβαλεῖν οἴησιν. ἀμήχανον γὰρ ἅ τις εἰδέναι οἴεται, ταῦτα ἄρξασθαι μανθάνειν. τὰ μὲν οὖν ποιητέα καὶ οὐ ποιητέα καὶ ἀγαθὰ καὶ κακὰ καὶ καλὰ καὶ αἰσχρὰ πάντες ἄνω καὶ κάτω λαλοῦντες ἐρχόμεθα πρὸς τοὺς φιλοσόφους κτλ.* Alio loco philosophiam comparat cum medicina, in qua vitia et falsae opiniones ex hominum animis eradicentur, Diss. III, 23, 30. *Ἰατρεῖόν ἐστιν, ἄνδρες, τὸ τοῦ φιλοσόφου σχολεῖον· οὐ δεῖ ἡσθέντας ἐξελθεῖν, ἀλλ' ἀλγήσαντας. ἔρχεσθε γὰρ οὐχ ὑγιεῖς κτλ.*

Diss. IV, 1. *Ἐλεύθερός ἐστιν ὁ ζῶν ὡς βούλεται·* 484
ὃν οὔτ' ἀναγκάσαι ἔστιν οὔτε κωλῦσαι οὔτε βιάσασθαι· οὗ αἱ ὁρμαὶ ἀνεμπόδιστοι, αἱ ὀρέξεις ἐπιτευκτικαί, αἱ ἐκκλίσεις ἀπερίπτωτοι. τίς οὖν θέλει ζῆν ἁμαρτάνων; οὐδείς. τίς θέλει ζῆν ἐξαπατώμενος, προπίπτων, ἄδικος ὤν, ἀκόλαστος, μεμψίμοιρος, ταπεινός; οὐδείς. οὐδεὶς ἄρα τῶν φαύλων ζῇ ὡς βούλεται· οὐ τοίνυν οὐδ' ἐλεύθερός ἐστι. τίς δὲ θέλει λυπούμενος ζῆν, φοβούμενος, φθονῶν, ἐλεῶν, ὀρεγόμενος καὶ ἀποτυγχάνων, ἐκκλίνων καὶ περιπίπτων; οὐδείς. ἔχομεν οὖν τινὰ τῶν φαύλων ἄλυπον, ἄφοβον, ἀπερίπτωτον, ἀναπότευκτον; οὐδένα. οὐκ ἄρα οὐδὲ ἐλεύθερον.

Man. 14. *Ἐὰν θέλῃς τὰ τέκνα σου καὶ τὴν γυναῖκα* 485
καὶ τοὺς φίλους πάντοτε ζῆν, ἠλίθιος εἶ· τὰ γὰρ μὴ ἐπὶ σοὶ θέλεις ἐπὶ σοὶ εἶναι, καὶ τὰ ἀλλότρια σὰ εἶναι. οὕτω κἂν τὸν παῖδα θέλῃς μὴ ἁμαρτάνειν, μωρὸς εἶ· θέλεις γὰρ τὴν κακίαν μὴ εἶναι κακίαν ἀλλ' ἄλλο τι [a]. *ἐὰν δὲ θέλῃς ὀρεγόμενος μὴ ἀποτυγχάνειν, τοῦτο δύνασαι. τοῦτο οὖν ἄσκει ὃ δύνασαι.*

a) Aptius Man. 12. *κρεῖττον δὲ τὸν παῖδα κακὸν εἶναι ἢ σὲ κακοδαίμονα.*

Cum postulet ut solum animum curemus ac foveamus, consequens erat ut cetera mittenda esse praeciperet; quocirca non modo parentes ac necessarios omnes sed etiam patriam in indifferentibus ponendam esse docebat; Diss. I, 22; III, 3. Neque misericordiam adhibendam esse censebat, sive adhiberetur, non veram voluit esse verum ficticiam. Man. 16. *Ὅταν κλαίοντα ἴδῃς τινὰ ἐν πένθει ἢ ἀπο-*

δημοῦντος τέκνου ἢ ἀποθανόντος ἢ ἀπολωλεκότα τὰ ἑαυτοῦ, πρόσεχε μή σε ἡ φαντασία συναρπάσῃ ὡς ἐν κακοῖς ὄντος αὐτοῦ τοῖς ἐκτός· ἀλλ' εὐθὺς διαίρει παρὰ σεαυτῷ καὶ λέγειν ἔστω πρόχειρον ὅτι τοῦτον θλίβει οὐ τὸ συμβεβηκός (ἄλλον γὰρ οὐ θλίβει), ἀλλὰ τὸ δόγμα τὸ περὶ τούτου. μέχρι μέντοι λόγου μὴ ὄκνει συμπεριφέρεσθαι αὐτῷ, κἂν οὕτω τύχῃ, καὶ συνεπιστενάξαι. πρόσεχε μέντοι μὴ καὶ ἔσωθεν στενάξῃς.

486 **Man. 11.** *Μηδέποτε ἐπὶ μηδενὸς εἴπῃς ὅτι ἀπώλεσα αὐτό, ἀλλ' ὅτι ἀπέδωκα. τὸ παιδίον ἀπέθανεν; ἀπεδόθη. ἡ γυνὴ ἀπέθανεν; ἀπεδόθη. τὸ χωρίον ἀφῃρέθη; οὐκοῦν καὶ τοῦτο ἀπεδόθη; ἀλλὰ κακὸς ὁ ἀφελόμενος. τί δέ σοι μέλει διὰ τίνος σε ὁ δοὺς ἀπῄτησε; μέχρι δ' ἂν διδῷ ὡς ἀλλοτρίου αὐτοῦ ἐπιμελοῦ, ὡς τοῦ πανδοχείου οἱ παριόντες.* **15.** *Μέμνησο ὅτι ὡς ἐν συμποσίῳ δεῖ σε ἀναστρέφεσθαι. περιφερόμενον γέγονέ τι κατά σε; ἐκτείνας τὴν χεῖρα κοσμίως μετάλαβε. παρέρχεται; μὴ κάτεχε. οὔπω ἥκει; μὴ ἐπίβαλλε πόρρω τὴν ὄρεξιν, ἀλλὰ περίμενε μέχρις ἂν γένηται κατά σε. οὕτω πρὸς τέκνα, οὕτω πρὸς γυναῖκα, οὕτω πρὸς ἀρχάς, οὕτω πρὸς πλοῦτον, καὶ ἔσῃ ποτὲ ἄξιος τῶν θεῶν συμπότης. ἂν δὲ καὶ παρατεθέντων σοι μὴ λάβῃς, ἀλλὰ καὶ ὑπερίδῃς, τότε οὐ μόνον συμπότης τῶν θεῶν ἔσῃ, ἀλλὰ καὶ συνάρχων. οὕτω γὰρ ποιῶν Διογένης καὶ Ἡράκλειτος καὶ οἱ ὅμοιοι ἀξίως θεῖοί τε ἦσαν καὶ ἐλέγοντο.* **17.** *Μέμνησο ὅτι ὑποκριτὴς εἶ δράματος οἵου ἂν θέλῃ ὁ διδάσκαλος· ἂν βραχὺ βραχέος, ἂν μακρὸν μακροῦ· ἂν πτωχὸν ὑποκρίνασθαί σε θέλῃ, ἵνα καὶ τοῦτον εὐφυῶς ὑποκρίνῃ, ἂν χωλόν, ἂν ἄρχοντα, ἂν ἰδιώτην. σὸν γὰρ τοῦτ' ἔστι, τὸ δοθὲν ὑποκρίνασθαι πρόσωπον καλῶς· ἐκλέξασθαι δ' αὐτὸ ἄλλου.* **22.** *Εἰ φιλοσοφίας ἐπιθυμεῖς, παρασκευάζου αὐτόθεν ὡς καταγελασθησόμενος, ὡς καταμωκησομένων σου πολλῶν, ὡς ἐρούντων ὅτι ἄφνω φιλόσοφος ἡμῖν ἐπανελήλυθε, καὶ πόθεν ἡμῖν αὕτη ἡ ὀφρύς; σὺ δὲ ὀφρὺν μὲν μὴ σχῇς· τῶν δὲ βελτίστων σοι φαινομένων οὕτως ἔχου, ὡς ὑπὸ τοῦ θεοῦ τεταγμένος εἰς ταύτην τὴν τάξιν. μέμνησο δὲ ὅτι, ἐὰν μὲν ἐμ-*

μείνῃς τοῖς αὐτοῖς, οἱ καταγελῶντές σου πρότερον, οὗτοί σε ὕστερον θαυμάσονται, ἐὰν δὲ ἡττηθῇς αὐτῶν, διπλοῦν προσλήψῃ καταγέλωτα.

Hac doctrina, cuique suas in vita agenda partes assignatas esse, viam sibi ad partem moralem aperit h. e. ad praecepta de externis hominum actionibus. — Impatientiam quo minus putes ita commendatam esse ab Epicteto, quasi omnia externa spernenda sint, faciunt haec: Diss. III, 2. *Οὐ δεῖ γάρ με εἶναι ἀπαθῆ ὡς ἀνδριάντα, ἀλλὰ τὰς σχέσεις τηροῦντα τὰς φυσικὰς καὶ ἐπιθέτους, ὡς εὐσεβῆ, ὡς υἱόν, ὡς ἀδελφόν, ὡς πατέρα, ὡς πολίτην.* Ib. II, 7; Man. 24. 32. Eo potius redit oratio Epicteti, ut hominem suae ipsius felicitatis gratia etiam aliorum felicitatem ac mores curare debere praecipiat. Epictet. ap. Stob. Flor. I, 57. *Εἰ βούλει ἀταράχως καὶ εὐαρέστως ζῆν, πειρῶ τοὺς συνοικοῦντάς σοι σύμπαντας ἀγαθοὺς ἔχειν.*

Diss. II, 10. *Σκέψαι τίς εἶ. τὸ πρῶτον ἄνθρωπος.* 487
τοῦτο δ' ἔστιν οὐδὲν ἔχων κυριώτερον προαιρέσεως, ἀλλὰ ταύτῃ τὰ ἄλλα ὑποτεταγμένα, αὐτὴν δ' ἀδούλευτον) καὶ ἀνυπότακτον*[a]. *σκόπει οὖν τίνων κεχώρισαι κατὰ λόγον. κεχώρισαι θηρίων, κεχώρισαι προβάτων. ἐπὶ τούτοις πολίτης εἶ τοῦ κόσμου καὶ μέρος αὐτοῦ, οὐχ ἓν τῶν ὑπηρετικῶν, ἀλλὰ τῶν προηγουμένων· παρακολουθητικὸς**) γὰρ εἶ τῇ θείᾳ διοικήσει καὶ τῶν ἑξῆς ἐπιλογιστικός. τίς οὖν ἐπαγγελία πολίτου; μηδὲν ἔχειν ἰδίᾳ συμφέρον, περὶ μηδενὸς βουλεύεσθαι ὡς ἀπόλυτον, ἀλλ' ὥσπερ ἂν εἰ ἡ χεὶρ ἢ ὁ πους λογισμὸν εἶχον καὶ παρηκολούθουν τῇ φυσικῇ κατασκευῇ, οὐδέποτ' ἂν ἄλλως ὥρμησαν ἢ ὠρέχθησαν ἢ ἐπανενεγκόντες ἐπὶ τὸ ὅλον. διὰ τοῦτο καλῶς λέγουσιν οἱ φιλόσοφοι ὅτι, εἰ προῄδει ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς τὰ ἐσόμενα, συνήργει ἂν καὶ τῷ νοσεῖν καὶ τῷ ἀποθνήσκειν καὶ τῷ πηροῦσθαι, αἰσθανόμενός γε ὅτι ἀπὸ τῆς τῶν ὅλων διατάξεως τοῦτο ἀπονέμεται, κυριώτερον δὲ τὸ ὅλον τοῦ μέρους καὶ ἡ πόλις τοῦ πολίτου. νῦν δ' ὅτι οὐ*

---

*) Wolf. et Salmas. malint *ἀδούλωτον.* — **) Codd. *παρηκολουθηκώς, παρηκολουθηκύς, παρακολουθηκός.* Corr. Wolf.

προγιγνώσκομεν, καθήκει τῶν πρὸς ἐκλογὴν εὐφυεστέρων ἔχεσθαι, ὅτι καὶ πρὸς τοῦτο γεγόναμεν. Ib. I, 12. *Οὐκ* οἶσθα ἡλίκον μέρος πρὸς τὰ ὅλα; τοῦτο δὲ κατὰ τὸ σῶμα· ὡς κατά γε τὸν λόγον οὐδὲ χείρων τῶν θεῶν οὐδὲ μικρότερος· λόγου γὰρ μέγεθος οὐ μήκει οὐδ' ὕψει κρίνεται, ἀλλὰ δόγμασιν, οὐ θέλεις οὖν καθ' ἃ ἴσος εἶ τοῖς θεοῖς, ἐκεῖ που τίθεσθαι τὸ ἀγαθόν; Man. 31. *Τῆς περὶ* τοὺς θεοὺς εὐσεβείας ἴσθι ὅτι τὸ κυριώτατον ἐκεῖνό ἐστιν, ὀρθὰς ὑπολήψεις περὶ αὐτῶν ἔχειν ὡς ὄντων καὶ διοικούντων τὰ ὅλα καλῶς καὶ δικαίως, καὶ σαυτὸν εἰς τοῦτο κατατεταχέναι, τὸ πείθεσθαι αὐτοῖς καὶ εἴκειν πᾶσι τοῖς γιγνομένοις καὶ ἀκολουθεῖν ἑκόντα ὡς ὑπὸ τῆς ἀρίστης γνώμης ἐπιτελουμένοις. οὕτω γὰρ οὔτε μέμψῃ ποτὲ τοὺς θεοὺς οὔτε ἐγκαλέσεις ὡς ἀμελούμενος. ἄλλως τε οὐχ οἷόν τε τοῦτο γίγνεσθαι, ἐὰν μὴ ἀποστῇς*) τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν καὶ ἐν τοῖς ἐφ' ἡμῖν μόνοις θῇς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν, ὡς ἄν γέ τι ἐκείνων ὑπολάβῃς ἀγαθὸν ἢ κακόν, πᾶσα ἀνάγκη, ὅταν ἀποτυγχάνῃς ὧν θέλεις καὶ περιπίπτῃς οἷς μὴ θέλεις, μέμψασθαί σε καὶ μισεῖν τοὺς αἰτίους. Diss. I, 3. *Εἴ τις τῷ δόγματι τούτῳ συμπαθῆσαι κατ' ἀξίαν δύναιτο*, ὅτι γεγόναμεν ἀπὸ τοῦ θεοῦ πάντες προηγουμένως [b] καὶ ὁ θεὸς πατήρ ἐστι τῶν τ' ἀνθρώπων καὶ τῶν θεῶν, οἶμαι ὅτι οὐδὲν ἀγεννὲς οὐδὲ ταπεινὸν ἐνθυμηθήσεται περὶ ἑαυτοῦ. ἀλλ' ἂν μὲν Καῖσαρ εἰσποιήσηταί σε οὐδείς σου τὴν ὀφρὺν βαστάσει· ἂν δὲ γνῷς ὅτι τοῦ Διὸς υἱὸς εἶ, οὐκ ἐπαρθήσῃ; νῦν δ' οὐ ποιοῦμεν· ἀλλ' ἐπειδὴ δύο ταῦτα ἐν τῇ γενέσει ἡμῶν ἐγκαταμέμικται, τὸ σῶμα μὲν κοινὸν πρὸς τὰ ζῷα, ὁ λόγος δὲ καὶ ἡ γνώμη κοινὸν πρὸς τοὺς θεούς, πολλοὶ μὲν ἐπὶ ταύτην ἀποκλίνουσι τὴν συγγένειαν τὴν ἀτυχῆ καὶ νεκράν, ὀλίγοι δέ τινες ἐπὶ τὴν θείαν καὶ μακαρίαν [c]. ἐπειδὴ τοίνυν ἀνάγκη πάνθ' ὀντινοῦν οὕτως ἑκάστῳ

*) Schweigh. ἄρῃς ἀπό.

χρῆσθαι ὡς ἂν περὶ αὐτοῦ ὑπολάβῃ, ἐκεῖνοι μὲν οἱ ὀλίγοι, ὅσοι πρὸς πίστιν οἴονται γεγονέναι καὶ πρὸς αἰδῶ καὶ πρὸς ἀσφάλειαν τῆς χρήσεως τῶν φαντασιῶν, οὐδὲν ταπεινὸν οὐδ' ἀγεννὲς ἐνθυμοῦνται περὶ αὐτῶν, οἱ δὲ πολλοὶ τἀναντία. Τί γάρ εἰμί; ταλαίπωρον ἀνθρωπάριον, καὶ τὰ δύστηνά μου σαρκίδια τῷ μὲν ὄντι δύστηνα, ἀλλ' ἔχεις τι καὶ κρεῖσσον τῶν σαρκιδίων. τί οὖν ἀφεὶς ἐκεῖνο τούτοις προστέτηκας; 14. Ἀλλ' οὖν οὐδὲν ἧττον καὶ ἐπίτροπον ἑκάστῳ παρέστησε (sc. ὁ Ζεὺς) τὸν ἑκάστου δαίμονα, καὶ παρέδωκε φυλάσσειν αὐτὸν αὐτῷ καὶ τοῦτον ἀκοίμητον καὶ ἀπαραλόγιστον. τίνι γὰρ ἄλλῳ κρείττονι καὶ ἐπιμελεστέρῳ φύλακι παραδέδωκεν *) ἡμῶν ἕκαστον; ὥσθ' ὅταν κλείσητε τὰς θύρας καὶ σκότος ἔνδον ποιήσητε, μέμνησθε μηδέποτε λέγειν ὅτι μόνοι ἐστέ· οὐ γὰρ ἐστέ. ἀλλ' ὁ θεὸς ἔνδον ἐστί, καὶ ὁ ὑμέτερος δαίμων ἐστί. καὶ τίς τούτοις χρεία φωτὸς εἰς τὸ βλέπειν τί ποιεῖτε; τούτῳ τῷ θεῷ ἔδει καὶ ὑμᾶς ὀμνύειν ὅρκον, οἷον οἱ στρατιῶται τῷ Καίσαρι.

a) Cf. Diss. IV, 1, 100. *Τί μοι δέδωκεν (ὁ θεὸς) ἐμὸν καὶ αὐτεξούσιον; τί αὐτῷ κατέλιπε; τὰ προαιρετικά μοι δέδωκεν, ἐπ' ἐμοὶ πεποίηκεν ἀνεμπόδιστα, ἀκώλυτα. τὸ σῶμα τὸ πήλινον πῶς ἐδύνατο ἀκώλυτον ποιῆσαι; ὑπέταξεν οὖν τῇ τῶν ὅλων περιόδῳ τὴν κτῆσιν, τὰ σκεύη, τὴν οἰκίαν, τὰ τέκνα, τὴν γυναῖκα.* Corpus et quae huius vitae sunt maximopere ab eo contemnuntur. Morte liberamur ab onere vitae, cf. Diss. I, 9, 10 sqq., Marc. Antonin. IV, 41. *ψυχάριον εἶ βαστάζον νεκρόν, ὡς Ἐπίκτητος ἔλεγεν.* — b) Cf. Diss. II, 10, loco supra laudato. — c) Omnis enim sapientia et intelligentia a deo repetenda est, etiam philosophia, cf. Diss. III, 1, 36. *ἅπαξ ἀκούσας τῶν λόγων τούτων ἀπελθὼν σαυτῷ εἰπέ· Ταῦτά μοι Ἐπίκτητος οὐκ εἴρηκε, πόθεν γὰρ ἐκείνῳ; ἀλλὰ θεός τίς ποτ' εὐμενὴς δι' ἐκείνου. — ἄγε οὖν τῷ θεῷ πεισθῶμεν, ἵνα μὴ θεοχόλωτοι ὦμεν.*

Haec longius a vulgaribus de diis opinionibus recedunt quam quae ab antiquioribus Stoicis de rebus divinis statuebantur; sed habet hoc Epictetus cum recentioribus huius disciplinae sectatoribus

---

*) Upton susp. post *παραδέδωκεν* excidisse particulam *ἄν*, Schweigh. scriptum fuisse *τίνι γὰρ ἂν ἄλλῳ*.

commune. Divinationem admittit, sed putat ei non nimium tribuendum esse, cum pertineat ad externa tantum. Verum vatem cum genium esse docebat, qui in cuiusque mente repositus sit, inde quid bonum quid secus sit quemque edocens; neque se quoquam alio indigere affirmabat, Diss. II, 7; Man. 32. Irridebat cultum malorum geniorum eorumque deorum, a quibus externa bona repeterentur. Diss. I, 19, 6; 22, 16. Reiicit fabulas de inferis; omnia nimirum in ea elementa reversura esse, ex quibus quodque conflatum sit. Diss. III, 13, 14 sqq.

d. Marcus Antoninus.

488 **Comm. X, 33.** *Ἀπόλαυσιν γὰρ δεῖ ὑπολαμβάνειν πᾶν, ὃ ἔξεστι κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν ἐνεργεῖν. Πανταχοῦ δὲ ἔξεστι. τῷ μὲν οὖν κυλίνδρῳ οὐ πανταχοῦ δίδοται φέρεσθαι τὴν ἰδίαν κίνησιν, οὐδὲ τῷ ὕδατι οὐδὲ πυρὶ οὐδὲ τοῖς ἄλλοις, ὅσα ἀπὸ φύσεως ἢ ψυχῆς ἀλόγου διοικεῖται· τὰ γὰρ διείργοντα καὶ ἐνιστάμενα πολλά. νοῦς δὲ καὶ λόγος διὰ παντὸς τοῦ ἀντιπίπτοντος οὕτως πορεύεσθαι δύναται, ὡς πέφυκε καὶ ὡς θέλει.* **Ib. V, 19.** *Τὰ πράγματα αὐτὰ οὐδ' ὁπωστιοῦν ψυχῆς ἅπτεται, οὐδὲ ἔχει εἴσοδον πρὸς ψυχήν, οὐδὲ τρέψαι οὐδὲ κινῆσαι ψυχὴν δύναται· τρέπει δὲ καὶ κινεῖ αὐτὴ ἑαυτὴν μόνη· καὶ οἵων ἂν κριμάτων καταξιώσῃ ἑαυτήν, τοιαῦτα ἑαυτῇ ποιεῖ τὰ προϋφεστῶτα* *).

Cf. n. 482, not. a. Quod absolutam libertatem voluntati humanae tribuit, id haud bene congruit cum his quae leguntur Comm. V, 33. *αὐτὸ δὲ τὸ ψυχάριον ἀναθυμίασις ἀφ' αἵματος.* Sed videtur distinguendum esse inter *ψυχὴν* et *νοῦν*, v. n. sq. — Inter praeceptores (I, 6 sqq.) prae ceteris nominandus Rusticus, qui ei praeivit lectionem *τῶν Ἐπικτητείων ὑπομνημάτων*, c. 7.

489 **Ib. II, 13.** *Οὐδὲν ἀθλιώτερον τοῦ πάντα κύκλῳ ἐκπεριερχομένου καὶ τὰ νέρθεν γᾶς, φησίν, ἐρευνῶντος καὶ τὰ ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν πλησίον διὰ τεκμάρσεως ζητοῦντος, μὴ αἰσθομένου δὲ ὅτι ἀρκεῖ πρὸς μόνῳ τῷ ἔνδον ἑαυτοῦ δαίμονι εἶναι καὶ τοῦτον γνησίως θεραπεύειν.*

---

*) Vulgo *προσυφεστῶτα*. Vat. A *προεφεστῶτα*. Nos cum Schneidero (Lex. Gr.) et Corais.

Ib. VII, 28. *Εἰς αὑτὸν συνειλοῦ. φύσιν ἔχει τὸ λογικόν, ἡγεμονικὸν ἑαυτῷ ἀρκεῖσθαι δικαιοπραγοῦντι καὶ παρ' αὐτὸ τοῦτο γαλήνην ἔχοντι.* 59. *Ἔνδον βλέπε. ἔνδον ἡ πηγὴ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἀεὶ ἀναβλύειν δυναμένη, ἐὰν ἀεὶ σκάπτῃς.* Ib. XII, 3. *Τρία ἐστὶν ἐξ ὧν συνέστηκας, σωμάτιον, πνευμάτιον, νοῦς. τούτων τἆλλα μέχρι τοῦ ἐπιμελεῖσθαι δεῖν σά ἐστι· τὸ δὲ τρίτον μόνον κυρίως σόν. διὸ ἐὰν χωρίσῃς*) ἀπὸ σεαυτοῦ, τοῦτ' ἔστιν ἀπὸ τῆς σῆς διανοίας, ὅσα ἄλλοι**) ποιοῦσιν ἢ λέγουσιν, ἢ ὅσα αὐτὸς ἐποίησας ἢ εἶπας, καὶ ὅσα ὡς μέλλοντα ταράσσει σε***), καὶ ὅσα τοῦ περικειμένου σοι σωματίου ἢ τοῦ συμφύτου πνευματίου ἀπροαίρετα πρόσεστιν, καὶ ὅσα ἡ ἔξωθεν περιρρέουσα δίνη ἑλίσσει, ὥστε τῶν συνειμαρμένων ἐξῃρημένην καὶ†) καθαρὰν τὴν νοερὰν δύναμιν ἀπόλυτον ἐφ' ἑαυτῆς ζῆν, ποιοῦσαν τὰ δίκαια καὶ θέλουσαν τὰ συμβαίνοντα καὶ λέγουσαν τἀληθῆ· ἐὰν χωρίσῃς, φημί, τοῦ ἡγεμονικοῦ τούτου τὰ προσηρτημένα ἐκ προσπαθείας καὶ τοῦ χρόνου τὰ ἐπέκεινα ἢ παρῳχηκότα, ποιήσῃς τε σεαυτὸν οἷος ὁ Ἐμπεδόκλειος*

σφαῖρος κυκλοτερὴς μονίῃ περιηγέϊ γαίων††),

μόνον τε ζῆν ἐκμελετήσῃς ὃ ζῇς, τοῦτ' ἔστι τὸ παρόν· δυνήσῃ τό γε μέχρι τοῦ ἀποθανεῖν ὑπολειπόμενον†††) *ἀταράκτως καὶ εὐμενῶς*) καὶ ἵλεως τῷ σεαυτοῦ δαίμονι διαβιῶναι.*

Antonini sententiae in plurimis nihil sunt nisi imitationes Epictetearum; in nonnullis tamen ultra quam hae progrediuntur, velut in iis quae hoc loco apposita sunt. Maxime proprium est quod plurimum tribuit quieto animi statui ac solitudini; cf. IV, 3. Propterea neque futura neque praeterita curanda esse praecipit; praesentibus vivendum esse: in quo propius a Cyrenaicis abest

---

*) Vulg. *ὃ ἐὰν χωρίσῃς. διὸ* coni. Schultz. Corais c. ed. Oxon. *ἐὰν οὖν χ.* — **) Vulg. *ἄλλα.* Corais *οἱ ἄλλοι;* v. Schultz. — ***) Vulg. *ταράσσεις.* Vat. A *ταράσσειας.* Casaub. Cor. *ταράσσει.* Schultz. coni. *ταράσσει σε.* — †) Inseruimus *καὶ* praeeunte Cor. — ††) Vulg. *κονῇ περιήθεϊ.* Vat. A *μονῇ.* V. supra n. 171. — †††) Ita vulg. ante Gatak., qui ded. *ὑπολιπόμενον.* — *) Coni. Cor. vulg. *εὐγενῶς.*

quam a Stoicis. Adde quod monet animum in se ipsum recedere debere, ut solus sit cum genio suo, a quo de felicitate sua instituatur: in quibus ferme consentit cum Neoplatonicis idque in ipsis verbis, cum dicat Comm. IV, 26 *ἅπλωσον σεαυτόν*, cf. infra n. 545, not. Cum iisdem facit in contemtu quem profitetur non solum corporis ac vitae et omnium rerum humanarum, ib. III, 3. *τὸ μὲν γὰρ νοῦς καὶ δαίμων, τὸ δὲ γῆ καὶ λύθρος*. IX, 3. *ὡς νῦν περιμένεις πότε ἔμβρυον ἐκ τῆς γαστρὸς τῆς γυναικός σου ἐξέλθῃ, οὕτως ἐκδέχεσθαι τὴν ὥραν, ἐν ᾗ τὸ ψυχάριόν σου τοῦ ἐλύτρου τούτου ἐκπεσεῖται*. X, 31. *τὰ ἀνθρώπινα καπνὸς καὶ τὸ μηδέν*, sed totius mundi, ib. IV, 3. *ὁ κόσμος ἀλλοίωσις, ὁ βίος ὑπόληψις*. Nihilominus civica negotia subeunda esse statuit eoque se impelli profitetur consideratione officiorum divinitus ipsi impositorum tam hominis quam civis et imperatoris. Ib. III, 4, 5.

CAPUT XIII.

SCEPTICI RECENTIORES.

1. De principibus huius sectae.

490 Diog. L. IX, 115. *Τούτου* (sc. *τοῦ Τίμωνος*) *διάδοχος, ὡς μὲν Μηνόδοτός*[a] *φησι, γέγονεν οὐδείς, ἀλλὰ διέλιπεν ἡ ἀγωγὴ ἕως αὐτὴν Πτολεμαῖος ὁ Κυρηναῖος ἀνεκτήσατο. ὡς δὲ Ἱππόβοτός φησι καὶ Σωτίων, διήκουσαν αὐτοῦ Διοσκουρίδης Κύπριος καὶ Νικόλοχος Ῥόδιος καὶ Εὐφράνωρ Σελευκεὺς Πραῦλος**) *τε ἀπὸ Τρῳάδος.* — 116. *Εὐφράνορος δὲ διήκουσεν Εὔβουλος Ἀλεξανδρεύς, οὗ Πτολεμαῖος, οὗ Σαρπηδὼν καὶ Ἡρακλείδης· Ἡρακλείδου δὲ Αἰνησίδημος Κνώσιος, ὃς καὶ Πυρρωνείων λόγων ὀκτὼ συνέγραψε βιβλία*[b]. *οὗ Ζεύξιππος ὁ Πολίτης, οὗ Ζεῦξις ὁ Γωνιόπους, οὗ Ἀντίοχος***) *Λαοδικεὺς ἀπὸ Λύκου. τούτου δὲ Μηνόδοτος ὁ Νικομηδεύς, ἰατρὸς ἐμπειρικός, καὶ Θειωδᾶς***) *Λαοδικεύς· Μηνοδότου δὲ Ἡρό-*

---

*) Cobet. ed. *Πραῦλους*. — **) Var. lect. *Ἀντίγονος, Ἀντίλοχος*. — ***) Var. l. *Θειόδας, Θειώδης*. Menag. *Θευδᾶς*. v. not. c.

δοτος *) — *Ταρσεύς· Ἡροδότου δὲ διήκουσε Σέξτος ὁ ἐμπειρικός, οὗ καὶ τὰ δέκα τῶν Σκεπτικῶν καὶ ἄλλα κάλλιστα· Σέξτου δὲ διήκουσε Σατορνῖνος ὁ Κυθηνᾶς, ἐμπειρικὸς καὶ αὐτός* [c]

a) Idem est ut videtur qui memoratur infra, *Μηνόδοτος ὁ Νικομηδεύς, ἰατρὸς ἐμπειρικός*, et qui plus semel nominatur Galeno et in principibus Scepticorum una cum Aenesidemo numeratur a Sexto Emp. Hyp. Pyrrh. I, 222, ubi v. Fabric.: cuius de Scepticorum successionibus testimonium apparet haud parvae fidei esse. Contra is recensus, qui affertur ex Hippoboto et Sotione, magnam lacunam habet, quod cognoscitur ex rationibus temporum. — b) Aenesidemus Cnosius philosophiam tradidit Alexandriae; Aristocl. ap. Euseb. Pr. Ev. XIV, 18.; de cuius temporibus dicetur not. c. Hic primus resuscitavit et ultra persecutus est quae tradita erant a Scepticis antiquioribus. Ex libro eius praecipuo, qui a Diogene laudatur, brevem conspectum exhibet Photius Bibl. cod. 212, qui parum sufficit ad doctrinam eius iudicandam. Laudatur etiam *ὑποτύπωσις εἰς τὰ Πυῤῥώνεια*, Diog. L. IX, 78; Aristocl.l.l., et alia, v. Diog. L. IX, 105. — c) De vitis horum Scepticorum parum liquet. Plurimi diserte traduntur medici empirici fuisse, ceteros credibile est eandem professionem secutos esse; cf. Menag. ad Diog. L. IX, 106. Unde fuerunt qui hanc Scepticorum disciplinam eandem atque empiricam medicorum sectam fuisse censerent; Sextus tamen Empiricus malit eos ad methodicos referre, Hyp. Pyrrh. I, 236 sqq.; cf. adv. Math. VIII, 327 sq. Paucorum libri laudantur, velut Zeuxidis, v. Diog. L. IX, 106, et Theodae, qui rectius dicitur Theudas, cf. Diog. L. IX, 70; Suid. v. *Θεοδόσιος*. Neque de temporibus exploratum est. Sextum Empiricum probabile est paulo serius quam Galenum scripsisse; v. Ritter *Gesch. d. Philos.* IV, p. 275 sq. Hinc profectus si superiora tempora reputas Hippobotique ac Sotionis catalogum si usque ad Aenesidemum integrum esse ponis, hunc collegeris floruisse fere circa Christum natum. Antiquior fuerit Aenesidemus, si recte Menagius ad Diog. L. IX, 106 Zeuxidem Scepticum eundem fuisse suspicatur atque eum, a quo secta medicorum repetitur a Strabone X, 8 extr., p. 580.

2. Placita horum Scepticorum.

Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. I, 210. *Οἱ περὶ τὸν Αἰνη-* 491
σίδημον ἔλεγον ὁδὸν εἶναι τὴν σκεπτικὴν ἀγωγὴν ἐπὶ

*) Menag. coni. *Πρόδοτος*.

τὴν Ἡρακλείτειον φιλοσοφίαν, διότι προηγεῖται τοῦ τἀναντία περὶ τὸ αὐτὸ ὑπάρχειν τὸ τἀναντία περὶ τὸ αὐτὸ φαίνεσθαι.

Aenesidemus igitur non Scepticus est qui proprie dicitur, sed utebatur Scepticismo ad antiquiorem philosophiam, Heraclitеam videlicet, renovandam, quam, si nostrum locum aliosque velut Sext. Emp. adv. Math. IX, 337; X, 216 sequimur, ita interpretatus esse videtur ut omnes ea differentias rerum tolli contenderet. Quod quo pacto effecerit incertum est; neque posteriores Sceptici eandem viam persecuti sunt. Sed plurimum Aenesidemus ad disciplinam horum excolendam atque firmandam valuit argumenta Scepticorum ad certam viam ac rationem revocando. In nonnullis tamen et ipse nova proposuit, quae deinde cum reliquis dubitationum argumentis a Scepticis propagata sunt.

492 **Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. I, 36.** *Παραδίδονται τοίνυν συνήθως παρὰ τοῖς ἀρχαιοτέροις Σκεπτικοῖς* [a] *τρόποι, δι' ὧν ἡ ἐποχὴ συνάγεσθαι δοκεῖ, δέκα τὸν ἀριθμόν, οὓς καὶ λόγους καὶ τόπους συνωνύμως καλοῦσιν. εἰσὶ δὲ οὗτοι· πρῶτος ὁ παρὰ τὴν τῶν ζῴων ἐξαλλαγήν* [b]*· δεύτερος ὁ παρὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων διαφοράν· τρίτος ὁ παρὰ τὰς διαφόρους τῶν αἰσθητηρίων κατασκευάς· τέταρτος ὁ παρὰ τὰς περιστάσεις* [c]*· πέμπτος ὁ παρὰ τὰς θέσεις καὶ τὰ διαστήματα καὶ τοὺς τόπους· ἕκτος ὁ παρὰ τὰς ἐπιμιξίας* [d]*· 37. ἕβδομος ὁ παρὰ τὰς ποσότητας καὶ σκευασίας τῶν ὑποκειμένων* [e]*· ὄγδοος ὁ ἀπὸ τοῦ πρός τι· ἔνατος ὁ παρὰ τας συνεχεῖς ἢ σπανίους ἐγκυρήσεις* [f]*· δέκατος ὁ παρὰ τὰς ἀγωγὰς καὶ τὰ ἔθη καὶ τοὺς νόμους καὶ τὰς μυθικὰς πίστεις καὶ τὰς δογματικὰς ὑπολήψεις* [g].

a) Ad antiquiores Scepticos etiam Aenesidemum referre videtur: recentiores repetit ab Agrippa, Pyrrh. Hyp. I, 164; cf. Diog. L. IX, 88. Decem illa dubitandi argumenta ex parte saltem iam ab antiquioribus Scepticis usurpabantur; ab Aenesidemo ea primum ad certam seriem et coniunctionem revocata fuisse dixeris; v. Sext. Emp. adv. Math. VII, 345; Aristocl. ap. Euseb. Pr. Ev. XIV, 18. Eadem copiose expromuntur a Sexto Empirico Hyp. Pyrrh. I, 40 sq. et Diog. L. IX, 79 sqq., unde nonnulla attulisse non alienum erit. — b) *Ἐξαλλαγὴ* est idem quod *διαφορά*. Sext. l. l. 40; Diog. L.

l. l. 79. Animalibus, prout ipsa natura differunt, res etiam differre videntur. Similiter explicatur locus secundus et tertius. — c) *Περιστάσεις* sunt idem quod *διαθέσεις*, Diog. L. l. l. 82; Sext. Emp. l. l. 100. Res differre nobis videntur pro diversis animi nostri affectionibus. — d) Apertius Diog. L. l. l. 84. *ἔκτος ὁ παρὰ τὰς μίξεις καὶ κοινωνίας, καθ' ὃν εἰλικρινῶς οὐδὲν καθ' αὑτὸ φαίνεται, ἀλλὰ σὺν ἀέρι, σὺν φωτί, σὺν ὑγρῷ, σὺν στερεῷ, θερμότητι, ψυχρότητι, κινήσει, ἀναθυμιάσεσιν, ἄλλαις δυνάμεσιν.* — e) *Σκευασία* a Sexto Emp. l. l. 129 per *σύνθεσιν* explicatur. Illustratur res exemplis: *τὰ ξέσματα τοῦ κέρατος τῆς αἰγὸς φαίνεται μὲν λευκὰ ἁπλῶς καὶ ἄνευ συνθέσεως θεωρούμενα, συντιθέμενα δὲ ἐν τῇ τοῦ κέρατος ὑπάρξει μέλανα θεωρεῖται.* Ib. 131. *καὶ ὁ οἶνος σύμμετρος μὲν πινόμενος ῥώννυσιν ἡμᾶς, πλείων δὲ λαμβανόμενος παραλύει τὸ σῶμα.* — f) Diog. L. l. l. 87. *Οἱ γοῦν σεισμοὶ παρ' οἷς συνεχῶς ἀποτελοῦνται οὐ θαυμάζονται, οὐδ' ὁ ἥλιος, ὅτι καθ' ἡμέραν ὁρᾶται.* — g) Hic locus plurimam Scepticis ad disputandum copiam suppeditabat, utpote qui dissensiones patefaceret et hominum et populorum et imprimis philosophorum dogmaticorum.

Phot. Bibl. 212, p. 281 Hoesch. Ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ 493
(sc. λόγῳ) σημεῖα μέν, ὥσπερ τὰ φανερά φαμεν τῶν ἀφανῶν, οὐδ' ὅλως εἶναί φησιν (sc. ὁ Αἰνησίδημος), ἠπατῆσθαι δὲ κενῇ προσπαθείᾳ τοὺς οἰομένους. — — προβάλλεται αὐτῷ καὶ ὁ πέμπτος λόγος τὰς κατὰ τῶν αἰτίων ἀπορητικὰς λαβάς, μηδὲν μὲν μηδενὸς αἴτιον ἐνδιδοὺς εἶναι, ἠπατῆσθαι δὲ τοὺς αἰτιολογοῦντας φάσκων καὶ τρόπους ἀριθμῶν καθ' οὓς οἴεται αὐτοὺς αἰτιολογεῖν ὑπαχθέντας εἰς τὴν τοιαύτην περιενεχθῆναι πλάνην.

Dubitationum de signis et causis cum incertum sit quot referendae sint ad Aenesidemum, infra de iis dicetur, v. n. 496 sq. Apud Sextum Emp. Hyp. Pyrrh. I, 180 sqq. octo earum genera enumerantur, quibus Aenesidemus Dogmaticorum disputationes de causis investigandis non sufficere rationi demonstraverat. Verum dicitur ille et contra omnem causarum connexum disputasse, v. Sext. Emp. adv. Math. IX, 218.

Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. I, 164. Οἱ δὲ νεώτεροι Σκε- 494
πτικοί [a] παραδιδόασι τρόπους τῆς ἐποχῆς πέντε τούσδε· πρῶτον τὸν ἀπὸ τῆς διαφωνίας· δεύτερον τὸν εἰς ἄπειρον ἐκβάλλοντα· τρίτον τὸν ἀπὸ τοῦ πρός τι· τέταρτον

τὸν ὑποθετικόν· πέμπτον τὸν διάλληλον. 165. *Καὶ ὁ μὲν* **ἀπὸ τῆς** *διαφωνίας ἐστὶ καθ' ὃν περὶ τοῦ προτεθέντος* **πράγματος** *ἀνεπίκριτον στάσιν παρά τε τῷ βίῳ καὶ παρὰ* **τοῖς φιλοσόφοις** *εὑρίσκομεν γεγενημένην, δι' ἣν οὐ* **δυνάμενοι** *αἱρεῖσθαί τι ἢ ἀποδοκιμάζειν καταλήγομεν εἰς* **ἐποχήν. 166.** *Ὁ δὲ ἀπὸ τῆς εἰς ἄπειρον ἐκπτώσεως ἐστὶν* **ἐν ᾧ** *τὸ φερόμενον εἰς πίστιν τοῦ προτεθέντος πράγμα*-**τος πίστεως** *ἑτέρας χρῄζειν λέγομεν, κἀκεῖνο ἄλλης καὶ* **μέχρις ἀπείρου**, *ὡς μὴ ἐχόντων ἡμῶν πόθεν ἀρξόμεθα* **τῆς κατασκευῆς**, *τὴν ἐποχὴν ἀκολουθεῖν.* **167.** *Ὁ δὲ ἀπὸ* **τοῦ πρός** *τι, καθὼς προειρήκαμεν, ἐν ᾧ πρὸς μὲν τὸ κρῖ*-**νον καὶ** *τὰ συνθεωρούμενα τοῖον ἢ τοῖον φαίνεται τὸ* **ὑποκείμενον**, *ὁποῖον δὲ ἔστι πρὸς τὴν φύσιν ἐπέχομεν.* **168.** *Ὁ δὲ ἐξ ὑποθέσεως ἐστὶν ὅταν εἰς ἄπειρον ἐκβαλλό*-**μενοι οἱ** *Δογματικοὶ ἀπό τινος ἄρξωνται ὃ οὐ κατασκευά*-**ζουσιν**, *ἀλλ' ἁπλῶς καὶ ἀναποδείκτως κατὰ συγχώρησιν* **λαμβάνειν** *ἀξιοῦσιν.* **169.** *Ὁ δὲ διάλληλος τρόπος συνί*-**σταται** *ὅταν τὸ ὀφεῖλον τοῦ ζητουμένου πράγματος εἶναι* **βεβαιωτικὸν** *χρείαν ἔχῃ τῆς ἐκ τοῦ ζητουμένου πίστεως·* **ἔνθα μηδέτερον** *δυνάμενοι λαβεῖν πρὸς κατασκευὴν θα*-**τέρου περὶ** *ἀμφοτέρων ἐπέχομεν.*

a) Recentiores Sceptici, si antiquioribus opponuntur, **Aenesidemo inferiores** sunt, v. 492, not. a. Diogenes L. IX, 88 sq. **easdem dubitationes** expromens Agrippae eas tribuit, de quo ceteroquin incertum est.

495 **Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. I, 178.** *Παραδιδόασι δὲ* (sc. **οἱ νεώτεροι** *Σκεπτικοὶ) καὶ δύο τρόπους ἐποχῆς ἑτέρους.* **ἐπεὶ γὰρ** *πᾶν τὸ καταλαμβανόμενον ἤτοι ἐξ ἑαυτοῦ κα*-**ταλαμβάνεσθαι** *δοκεῖ ἢ ἐξ ἑτέρου καταλαμβάνεται,* **τὴν περὶ πάντων** *ἀπορίαν εἰσάγειν δοκοῦσι. καὶ ὅτι μὲν οὐ*-**δὲν ἐξ** *ἑαυτοῦ καταλαμβάνεται, φασί, δῆλον ἐκ τῆς γεγε*-**νημένης** *παρὰ τοῖς φυσικοῖς περί τε τῶν αἰσθητῶν καὶ* **τῶν νοητῶν** *ἁπάντων, οἶμαι, διαφωνίας, ἣ δὴ ἀνεπίκρι*-**τός ἐστι** *μὴ* **δυναμένων ἡμῶν μήτε αἰσθητῷ μήτε νοητῷ**

κριτηρίῳ χρῆσθαι διὰ τὸ πᾶν, ὅπερ ἂν λάβωμεν, ἄπιστον εἶναι διαπεφωνημένον. 179. διὰ δὲ τοῦτο οὐδ' ἐξ ἑτέρου τι καταλαμβάνεσθαι συγχωροῦσιν. εἰ μὲν γὰρ τὸ ἐξ οὗ τι καταλαμβάνεται ἀεὶ ἐξ ἑτέρου καταλαμβάνεσθαι δεήσει, εἰς τὸν διάλληλον ἢ τὸν ἄπειρον ἐμβάλλουσι τρόπον.

Quis invenerit has dubitationum formulas ignoratur; fortasse Menodotus, de cuius placitis, licet memoretur inter principes Scepticorum, v. n. 490, not. a., tamen accuratius non constat. Formulas autem illas facile intelligitur nihil aliud esse nisi repetitiones earum, quae tractantur loco antecedenti, quatenus illae spectant rationem argumentandi.

Sext. Emp. adv. Math. IX, 207. Τὸ αἴτιον τοίνυν, 496
φασίν (sc. οἱ ἀπορητικοί), τῶν πρός τι ἐστί· τινὸς γάρ ἐστιν αἴτιον καὶ τινί, οἷον τὸ σμιλίον τινὸς μέν ἐστιν αἴτιον καθάπερ τῆς τομῆς, τινὶ δὲ καθάπερ τῇ σαρκί. 208. τὰ δέ γε πρός τι ἐπινοεῖται μόνον, ἀλλ' οὐχ ὑπάρχει, καθὼς ἐν τοῖς περὶ ἀποδείξεως παρεστήσαμεν· καὶ τὸ αἴτιον ἄρα ἐπινοηθήσεται μόνον, οὐχ ὑπάρξει δέ. 232. πρὸς τούτοις [a], εἰ ἔστι τι τινὸς αἴτιον, ἤτοι τὸ ἅμα ὂν τοῦ ἅμα ὄντος ἐστὶν αἴτιον, ἢ τὸ πρότερον τοῦ ὕστερον, ἢ τὸ ὕστερον τοῦ πρότερον· οὔτε δὲ τὸ ἅμα ὂν τοῦ ἅμα ὄντος αἴτιόν ἐστιν, οὔτε τὸ πρότερον τοῦ ὕστερον, οὔτε τὸ ὕστερον τοῦ πρότερον, ὡς παραστήσομεν. οὐκ ἄρα ἔστι τι αἴτιον. 233. τὸ μὲν οὖν ἅμα ὂν τοῦ ἅμα ὄντος οὐ δύναται τυγχάνειν αἴτιον διὰ τὸ συνυπάρχειν ἀμφότερα, καὶ μὴ μᾶλλον τόδε τοῦδε γεννητικὸν ὑπάρχειν ἢ τόδε τοῦδε, ἑκατέρου τὴν ἴσην ὕπαρξιν ἔχοντος [b]. 234. οὐδὲ τὸ πρότερον δὲ ἔσται τοῦ ὕστερον γενομένου ποιητικόν. εἰ γὰρ ὅτε ἔστι τὸ αἴτιον, οὔπω ἔστι τὸ οὗ ἐστὶν αἴτιον, οὔτε ἐκεῖνο ἔτι αἴτιόν ἐστι, μὴ ἔχον τὸ οὗ αἴτιόν ἐστιν, οὔτε τοῦτο ἔτι ἀποτέλεσμα, μὴ συμπαρόντος αὐτῷ τοῦ οὗ ἀποτέλεσμά ἐστι· τῶν γὰρ πρός τι ἑκάτερόν ἐστι τούτων, καὶ τὰ πρός τι κατ' ἀνάγκην δεῖ

συνυπάρχειν ἀλλήλοις καὶ οὐ τὸ μὲν προηγεῖσθαι, τὸ δὲ ὑστερεῖν. **235.** *λείπεται οὖν τὸ ὕστερον λέγειν τοῦ προτέρου αἴτιον γίγνεσθαι· ὅπερ ἐστὶν ἀτοπώτατον καὶ ἀνδρῶν τὰ πράγματα ἀναστρεφόντων.* **237.** *Καὶ μὴν εἴ ἐστι τι αἴτιον, ἤτοι αὐτοτελῶς καὶ ἰδίᾳ μόνον προσχρώμενον δυνάμει τινός ἐστιν αἴτιον, ἢ συνεργοῦ πρὸς τοῦτο δεῖται τῆς πασχούσης ὕλης, ὥστε τὸ ἀποτέλεσμα κατὰ κοινὴν ἀμφοτέρων νοεῖσθαι σύνοδον.* **238.** *καὶ εἰ μὲν αὐτοτελῶς καὶ ἰδίᾳ προσχρώμενον δυνάμει ποιεῖν τι πέφυκεν, ὤφειλε διὰ παντὸς ἑαυτὸ ἔχον καὶ τὴν ἰδίαν δύναμιν πάντοτε ποιεῖν τὸ ἀποτέλεσμα καὶ μὴ ἐφ' ὧν μὲν ποιεῖν ἐφ' ὧν δὲ ἀπρακτεῖν* [c]. **239.** *εἰ δέ, ὥς φασί τινες τῶν Δογματικῶν, οὐ τῶν ἀπολελυμένων καὶ ἀφεστηκότων ἐστίν, ἀλλὰ τῶν πρός τι, διὰ τὸ καὶ αὐτὸ πρὸς τῷ πάσχοντι θεωρεῖσθαι καὶ τὸ πάσχον πρὸς αὐτῷ, χεῖρόν τι ἀνακύψει.* **240.** *εἰ γὰρ τὸ ἕτερον πρὸς τῷ ἑτέρῳ νοεῖται, οὗ τὸ μὲν ποιοῦν τὸ δὲ πάσχον, ἔσται μία μὲν ἔννοια, δυοῖν δ' ὀνομάτων τεύξεται, τοῦ τε ποιοῦντος καὶ τοῦ πάσχοντος· καὶ διὰ τοῦτο οὐ μᾶλλον ἐν αὐτῷ ἢ ἐν τῷ λεγομένῳ πάσχειν ἐγκείσεται ἡ δραστήριος δύναμις. ὡς γὰρ αὐτὸ οὐδὲν δύναται ποιεῖν χωρὶς τοῦ λεγομένου πάσχειν, οὕτως οὐδὲ τὸ λεγόμενον πάσχειν δύναται χωρὶς τῆς ἐκείνου παρουσίας πάσχειν.* **241.** *ὥσθ' ἕπεται τὸ μὴ μᾶλλον ἐν αὐτῷ ἢ ἐν τῷ πάσχοντι ὑποκεῖσθαι τὴν δραστήριον τοῦ ἀποτελέσματος δύναμιν* [d].

a) Sunt haec ex iis argumentis, quae secundum Sext. Emp. l. l. 218 ad Aenesidemum revocanda fuerint. Apposuimus non omnia, sed quae ad Scepticorum doctrinam gravissima sunt. — b) Cf. Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. III, 27. *πρότερον δεῖ τὸ αἴτιον γενέσθαι αἴτιον, εἶθ' οὕτως ποιεῖν τὸ ἀποτέλεσμα.* — c) Hoc eo firmatur quod causa agens agere dicatur nonnisi ad rationem eius materiae, in qua agat, a materia igitur in agendo dependeat, Sext. Emp. adv. Math. IX, 246 sqq. — d) Hoc peculiariter persequitur ea argumentatio, quae demonstrat neque movens posse id quod moveatur movere, neque quiescens retinere in statu id quod quiescat. Sext. Emp. adv. Math. IX, 227 sqq. *οἷον κινεῖται ὁ τροχός, κινεῖται δὲ καὶ ὁ τροχηλάτης,*

τί οὖν μᾶλλον διὰ τὸν τροχὸν ὁ τροχηλάτης κινεῖται ἢ ἀνάπαλιν διὰ τὸν τροχηλάτην ὁ τροχός; εἴ γέ τοι τὸ ἕτερον μὴ κινοῖτο, οὐδὲ τὸ λειπόμενον κινήσεται.

Sext. Emp. adv. Math. VIII, 156. *Ἀλλὰ γὰρ δυοῖν* 497
ὄντων σημείων, τοῦ τε ὑπομνηστικοῦ καὶ ἐπὶ τῶν πρὸς καιρὸν ἀδήλων τὰ πολλὰ χρησιμεύειν δοκοῦντος καὶ τοῦ ἐνδεικτικοῦ, ὅπερ ἐπὶ τῶν φύσει ἀδήλων ἐγκρίνεται, μελλήσομεν πᾶσαν ποιεῖσθαι ζήτησιν καὶ ἀπορίαν οὐ περὶ τοῦ ὑπομνηστικοῦ, τοῦτο γὰρ παρὰ πᾶσι κοινῶς τοῖς ἐκ τοῦ βίου πεπίστευται χρησιμεύειν, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐνδεικτικοῦ· τοῦτο γὰρ ὑπὸ τῶν Δογματικῶν φιλοσόφων καὶ τῶν λογικῶν ἰατρῶν ὡς δυνάμενον τὴν ἀναγκαιοτάτην αὐτοῖς παρέχειν χρείαν πέπλασται. **157.** *ὅθεν οὐδὲ μαχόμεθα ταῖς κοιναῖς τῶν ἀνθρώπων προλήψεσιν, οὐδὲ συγχέομεν τὸν βίον λέγοντες μηθὲν εἶναι σημεῖον, καθάπερ τινὲς ἡμᾶς συκοφαντοῦσιν. εἰ μὲν γὰρ πᾶν ἀνῃροῦμεν σημεῖον, τάχ' ἴσως ἂν καὶ τῷ βίῳ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐμαχόμεθα. νυνὶ δὲ οὕτω καὶ αὐτοὶ ἔγνωμεν, ἐκ μὲν καπνοῦ πῦρ, ἐκ δὲ οὐλῆς προσηγησάμενον ἕλκος, ἐκ δὲ προηγουμένης καρδίας τρώσεως θάνατον, ἐκ δὲ προκειμένης ταινίας ἄλειμμα* [a] *λαμβάνοντες.* **158.** *νῦν οὖν ἐπεὶ τὸ μὲν ὑπομνηστικὸν σημεῖον τίθεμεν, ᾧ χρῆται ὁ βίος, τὸ δὲ ὑπὸ τῶν Δογματικῶν ψευδῶς δοξασθὲν ἀναιροῦμεν* [b], *μήποτε πρὸς τῷ μὴ μάχεσθαι τῷ βίῳ ἔτι καὶ συναγορεύομεν αὐτῷ; ἐπείπερ τοὺς κατεξαναστάντας τῆς κοινῆς προλήψεως Δογματικοὺς καὶ τὰ φύσει ἄδηλα γιγνώσκειν λέγοντας σημειωτικῶς ἐκ φυσιολογίας ἐλέγχομεν.*

a) „Pugiles athletae, quos ad certamen ungi mos, taenia redimiebantur." *Fabricius.* — b) Sc. *τὸ ἐνδεικτικόν.*

Cf. Sext. Emp. Hyp. Pyrrh. II, 97 sqq. Parum valent ista argumenta, quibus *τὸ σημεῖον ἐνδεικτικὸν* Sceptici tollere satagebant, Sext. Emp. adv. Math. VIII, 159 sqq.; Hyp. Pyrrh. II, 104 sqq., Diog. L. IX, 96 sqq. Nam redeunt eo quod *τὸ σημεῖον ἐνδεικτικὸν* contendunt, si esset, ad *τὸ πρός τι* et ad demonstrandi modos revocandum fore; utrumque vero, et *τὸ πρός τι* et demonstrandi modi,

ipsis illis dubitationibus solito modo impugnabantur. Contra gravissimum est quod ponunt de differentia inter id signum, quod indicet aliquid, et id, quo quid nobis in memoriam revocetur: inde enim profecti (exemplo sit noster locus), tametsi dubitabant de ceteris omnibus, tamen posse esse artes humanitati utiles affirmare non dubitabant: ad quas cum solus homo natus sit, quippe ad quem solum signa illa, quibus in memoriam aliquid revocetur, pertineant, luculenter sequi ut homo ceteris animalibus praestet. Sext. Emp. adv. Math. VIII, 288. *Κἂν δῶμεν δὲ διαφέρειν τῶν ἄλλων ζώων τὸν ἄνθρωπον, λόγῳ τε καὶ μεταβατικῇ φαντασίᾳ καὶ ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ, ἀλλ' οὔτοι γε καὶ ἐν τοῖς ἀδήλοις καὶ ἀνεπικρίτως διαπεφωνημένοις συγχωρήσομεν αὐτὸν εἶναι τοιοῦτον, ἐν δὲ τοῖς φαινομένοις τηρητικήν τινα ἔχειν ἀκολουθίαν, καθ' ἣν μνημονεύων τίνα μετὰ τίνων τεθεώρηται, καὶ τίνα πρὸ τίνων, καὶ τίνα μετὰ τίνα, ἐκ τῆς τῶν προτέρων ὑποπτώσεως ἀνανεοῦται τὰ λοιπά κτλ.*

498 **Sext. Emp. adv. Math. I, 50.** *Ὅτι γὰρ πάσης τέχνης τὸ τέλος εὔχρηστόν ἐστι τῷ βίῳ, φανερόν.* **51.** *τῶν δὲ τεχνῶν αἱ μὲν προηγουμένως ὑπὲρ τῆς τῶν ὀχληρῶν ἐκκλίσεως παρῆλθον, αἱ δὲ ὑπὲρ τῆς τῶν ὠφελίμων εὑρέσεως. καὶ ἔστι τῆς μὲν πρώτης ἰδέας ἰατρική, παιωνὶς οὖσα καὶ λυσίπονος τέχνη, τῆς δὲ δευτέρας κυβερνητική· τῆς γὰρ ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐθνῶν χρείας μάλιστα δέονται πάντες ἄνθρωποι.* **52.** *ἐπεὶ οὖν ἡ γραμματιστικὴ διὰ τῆς τῶν γραμμάτων ἐπινοίας ἰᾶται μὲν ἀργότατον πάθος, τὴν λήθην, συνέχει δὲ ἀναγκαιοτάτην ἐνέργειαν, τὴν μνήμην, τὰ πάντα ἐπ' αὐτῇ κεῖται σχεδόν, καὶ οὔτε ἄλλους τι ἔνεστι τῶν ἀναγκαιοτάτων διδάσκειν, οὔτε παρ' ἄλλου μαθεῖν τι τῶν λυσιτελῶν χωρὶς αὐτῆς δυνατὸν ἔσται. οὐκοῦν τῶν χρησιμωτάτων ἡ γραμματιστική.* **53.** *ἀμέλει γοῦν οὐδὲ θελήσαντες ταύτην δυνησόμεθα ἀπεριτρέπτως ἀνελεῖν· εἰ γὰρ αἱ ἄχρηστον διδάσκουσαι τὴν γραμματιστικὴν ἐπιχειρήσεις εἰσὶν εὔχρηστοι, οὔτε δὲ μνημονευθῆναι οὔτε τοῖς αὖθις παραδοθῆναι χωρὶς αὐτῆς δύναται, χρειώδης ἐστὶν ἡ γραμματιστική. — —* **55.** *ἡ μὲν γὰρ τῶν στοιχείων χρῆσις ἤπειγεν εἰς τὴν τοῦ βίου διεξαγωγήν, τὸ δὲ μὴ ἀρκεῖσθαι τῇ ἐκ τῆς παρατηρήσεως τούτων παραδόσει, προσεπιδεικνύναι δὲ ὡς τάδε*

μέν ἐστι φωνάεντα τῇ φύσει τάδε δὲ σύμφωνα, καὶ τῶν φωνάεντων τὰ μὲν φύσει βραχέα τὰ δὲ μακρὰ τὰ δὲ δίχρονα καὶ κοινὰ μήκους τε καὶ συστολῆς, καὶ καθόλου τὰ λοιπὰ περὶ ὧν οἱ τετυφωμένοι τῶν γραμματικῶν διδάσκουσιν [a]. **56.** *ὥστε τῇ μὲν γραμματιστικῇ πρὸς τῷ μηδὲν ἐγκαλεῖν ἔτι καὶ τὰς ἀνωτάτω χάριτας ὀφείλομεν, τῇ δὲ λειπομένῃ προσάπτομεν τοὺς ἐλέγχους.*

a) Apparet excidisse nonnulla, quibus continebatur reprehensio.

Poterit ex hoc quod instar aliorum apposuimus exemplo existimari quousque processerint Sceptici in censendis impugnandisque artibus ac disciplinis et quas in hoc studio rationes secuti sint. Probant eas quaestiones, ex quibus aliqua ad vitam utilitas redundet et quae positae sint in contemplatione *τῶν φαινομένων* (Diog. L. IX, 108. *ζητήσεις βιωτικαὶ καὶ τηρητικαί* h. e. quibus colligantur *τὰ σημεῖα ὑπομνηστικά*), ceteras reiiciunt ad unam omnes. In illis, quae in *τοῖς φαινομένοις* versentur, usum atque exercitationem plurimum valere affirmant, quorum ope eos qui iis studeant peritiam sibi et calliditatem comparare posse. Sext. Emp. adv. Math. VIII, 291. *τῆς μὲν τῶν ἄλλων θεωρητικῆς τέχνης οὐδέν ἐστι θεώρημα —, τῆς δὲ ἐν τοῖς φαινομένοις στρεφομένης ἔστιν ἴδιόν τι θεώρημα· διὰ γὰρ τῶν πολλάκις τετηρημένων ἢ ἱστορημένων ποιεῖται τὰς τῶν θεωρημάτων συστάσεις. τὰ δὲ πολλάκις τηρηθέντα καὶ ἱστορηθέντα ἴδια καθειστήκει τῶν πλειστάκις τηρησάντων, ἀλλ' οὐ κοινὰ πάντων*: ubi medicinae potissimum, quam solebant profiteri, peritia spectari videtur. Apud antiquiores Scepticos frustra similes opiniones quaesiveris. Inferiore aetate similem viam tenuit *Phavorinus*, qui Academiam h. e. eam, quam Carneades fundaverat, profitebatur et vixit sub Hadriano, cf. Preller in Ersch-Grub. *Encyclop.* III, 22, p. 157 sqq. Contra eum disputat Galenus in scriptione de optima doctrina, v. impr. c. 1, p. 40 sq. Kuehn.

Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. III, 9. *Ὁ λέγων εἶναι θεὸν* 499
ἤτοι προνοεῖν αὐτὸν τῶν ἐν κόσμῳ φησὶν ἢ οὐ προνοεῖν· καὶ εἰ μὲν προνοεῖν, ἤτοι πάντων ἢ τινῶν. ἀλλ' εἰ μὲν πάντων προὐνόει, οὐκ ἦν ἂν οὔτε κακόν τι οὔτε κακία ἐν τῷ κόσμῳ· κακίας δὲ πάντα μεστὰ εἶναι λέγουσιν· οὐκ ἄρα πάντων προνοεῖν λεχθήσεται ὁ θεός. **10.** *εἰ δὲ τινῶν προνοεῖ, διὰ τί τῶνδε μὲν προνοεῖ, τῶνδε δὲ*

οὗ; ἤτοι γὰρ καὶ βούλεται καὶ δύναται πάντων προνοεῖν, ἢ βούλεται μὲν οὐ δύναται δέ, ἢ δύναται μὲν οὐ βούλεται δέ, ἢ οὔτε βούλεται οὔτε δύναται. ἀλλ' εἰ μὲν καὶ ἠβούλετο καὶ ἠδύνατο, πάντων ἂν προὐνόει· οὐ προνοεῖ δὲ πάντων διὰ τὰ προειρημένα· οὐκ ἄρα καὶ βούλεται καὶ δύναται πάντων προνοεῖν. εἰ δὲ βούλεται μὲν οὐ δύναται δέ, ἀσθενέστερός ἐστι τῆς αἰτίας, δι' ἣν οὐ δύναται προνοεῖν ὧν οὐ προνοεῖ· 11. ἔστι δὲ παρὰ τὴν θεοῦ ἐπίνοιαν τὸ ἀσθενέστερον εἶναί τινος αὐτόν. εἰ δὲ δύναται μὲν πάντων προνοεῖν, οὐ βούλεται δέ, βάσκανος ἂν εἶναι νομισθείη. εἰ δὲ οὔτε βούλεται οὔτε δύναται, καὶ βάσκανός ἐστι καὶ ἀσθενής, ὅπερ λέγειν περὶ θεοῦ ἀσεβούντων ἐστίν. οὐκ ἄρα προνοεῖ τῶν ἐν κόσμῳ ὁ θεός. — 12. ἐκ δὲ τούτων ἐπιλογιζόμεθα ὅτι ἴσως ἀσεβεῖν ἀναγκάζονται οἱ διαβεβαιωτικῶς λέγοντες εἶναι θεόν· πάντων μὲν γὰρ αὐτὸν προνοεῖν λέγοντες κακῶν αἴτιον τὸν θεὸν εἶναι φήσουσιν, τινῶν δὲ ἢ καὶ μηδενὸς προνοεῖν αὐτὸν λέγοντες ἤτοι βάσκανον τὸν θεὸν ἢ ἀσθενῆ λέγειν ἀναγκασθήσονται· ταῦτα δέ ἐστιν ἀσεβούντων προδήλως.

CAPUT XIV.

PLATONICI ET PYTHAGORICI RECENTIORES.

1. Philo Iudaeus.

500 **Suidas.** Φίλων Ἰουδαῖος, τεχθεὶς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ γένους ἱερέων [a]. φιλοσοφήσας δὲ τὰ Ἑλλήνων εἰς μέγα προὔβη παιδείας, ὡς μετελθεῖν πᾶσαν Ἑλληνικὴν παίδευσιν — σὺν ἀκριβεῖ καταλήψει. ἐπλούτησέ τε λόγον παρόμοιον Πλάτωνι, ὡς καὶ εἰς παροιμίαν παρ' Ἕλλησι τοῦτο χωρῆσαι, ἢ Πλάτων φιλωνίζει ἢ Φίλων πλατωνί-

ζει [b]. **Euseb. Hist. Eccles. II, 4.** *Κατὰ δὴ τοῦτον* (sc. *τὸν Γάϊον*) *Φίλων ἐγνωρίζετο* [c], *πλείστοις ἀνὴρ οὐ μόνον τῶν ἡμετέρων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀπὸ τῆς ἔξωθεν ὁρμωμένων παιδείας ἐπισημότατος. τὸ μὲν οὖν γένος ἀνέκαθεν Ἑβραῖος ἦν, τῶν δ' ἐπ' Ἀλεξανδρείας ἐν τέλει διαφανῶν οὐδενὸς χείρων. περὶ μὲν οὖν τὰ θεῖα καὶ πάτρια μαθήματα ὅσον τε καὶ πηλίκον εἰσενήνεκται πόνον ἔργῳ πᾶσι δῆλος· καὶ περὶ τὰ φιλόσοφα δὲ καὶ ἐλευθέρια τῆς ἔξωθεν παιδείας οἷός τις ἦν, οὐδὲν δεῖ λέγειν· ὅτε καὶ μάλιστα τὴν κατὰ Πλάτωνα καὶ Πυθαγόραν ἐζηλωκὼς ἀγωγὴν διενεγκεῖν ἅπαντας τοὺς καθ' ἑαυτὸν ἱστορεῖται* [d].

a) Cf. Hieron. Catal. Script. Eccles. 11. De Iudaeo graece docto, qui Aristotelis tempore vixerit, narrat Clearchus Solensis ap. Ioseph. c. Apionem I, 22, p. 454 Haverk., cf. Verraert de Clearcho Sol. p. 72—77. De Aristobulo Iudaeo constat ex diatriba Valckenaerii. De Iudaeis Alexandrinis in universum cf. Zeller *d. Philos. d. Griechen*, III, 2, p. 560 sqq. — b) Cf. Philo, ed. Peiffer, I, p. XX. – c) Loquitur de legatione ad C. Caligulam, quam pro Iudaeis Alexandrinis susceperat Philo a. Chr. n. 40. Ipse tunc iam senex erat, Philo de Leg. ad Caium 28, p. 572 Mang. Summum philosophiae amorem ipse profitetur De Special. Leg. I init. *ἦν ποτε χρόνος, ὅτε φιλοσοφίᾳ σχολάζων καὶ θεωρίᾳ τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ τὸν καλὸν καὶ περιπόθητον καὶ μακάριον ὄντως νοῦν ἐκαρπούμην, ἀεὶ θείοις λογίοις συγκινούμενος καὶ δόγμασιν, ὧν ἀπλήστως καὶ ἀκορέστως ἔχων ἐνευφραινόμην, οὐδὲν ταπεινὸν φρονῶν ἢ χαμαίζηλον, οὐδὲ περὶ δόξαν ἢ πλοῦτον ἢ τὰς σώματος εὐπαθείας ἰλυσπώμενος κτλ.* — d) Praeter Platonem et Pythagoreos etiam Peripateticorum et Stoicorum vestigia in eius scriptis deprehendas, ut labantibus illis antiquae philosophiae temporibus diversarum scholarum placita et rationes commisceri solebant atque ad altiorem scilicet intellectum revocari, cf. supra n. 12. 13. 433, not., Ritter *Gesch. d. Philos.* IV, p. 445 ed. 2, Prantl *Gesch. d. Logik*, I, p. 578 sqq. Philo autem praeter Graecos etiam priscam sapientiam Orientis summis laudibus celebrat omnemque illam philosophandi rationem eclecticam ita cum disciplinae Iudaicae observantia consociat, ut quidquid ipsi ex ceterarum gentium philosophia ac litteris probatur, hoc ad Mosaicam legislationem referat ex eaque processisse putet, cf. Quod omn. Prob. lib. 8, p. 454; de Iudice 2, p. 345; Quis Rer. Div. Her. 43, p. 503; de Vita Mos. II, 4, p. 137, ipsa vero Mo-

saicae legis monumenta allegorica interpretatione ad novas abditasque sententias revocet atque inflectat.

501 **De Confus. Ling. 20, p. 419.** *Ἐμπρεπὲς γὰρ τοῖς ἑταιρίαν πρὸς ἐπιστήμην θεμένοις ἐφίεσθαι μὲν τοῦ τὸ ὄν*) ἰδεῖν· εἰ δὲ μὴ δύναιντο, τὴν γοῦν εἰκόνα αὐτοῦ, τὸν ἱερώτατον λόγον* [a], *μεθ᾿ ὃν καὶ τὸ ἐν αἰσθητοῖς τελειότατον ἔργον, τόνδε τὸν κόσμον. τὸ γὰρ φιλοσοφεῖν οὐδὲν ἦν ἄλλο ἢ ταῦτα σπουδάζειν ἀκριβῶς ἰδεῖν* [b].

a) *Τὸ ὂν* est deus, cf. n. 505, not. a. De Logo n. 510, not. Cf. de Post. Caini 30, p. 244. *Ἐπειδὴ γὰρ πρῶτος καὶ μόνος τῶν ὅλων βασιλεὺς ὁ θεός ἐστι, καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν ὁδός, ἅτε βασιλέως οὖσα, εἰκότως ὠνόμασται βασιλική. ταύτην δὲ ἡγοῦ φιλοσοφίαν, οὐχ ἣν μέτεισιν ὁ νῦν ἀνθρώπων σοφιστικὸς ὅμιλος· λόγων γὰρ οὗτοι τέχνας μελετήσαντες κατὰ τῆς ἀληθείας τὴν πανουργίαν σοφίαν ἐκάλεσαν], ἔργῳ μοχθηρῷ θεῖον ἐπιφημίσαντες ὄνομα· ἀλλ᾿ ἣν**) ὁ ἀρχαῖος ἀσκητῶν θίασος διήθλει τὰς πιθανοὺς τῆς ἡδονῆς γοητείας ἀποστρεφόμενος, ἀστείῳ καὶ αὐστηρῷ χρώμενος τῇ τοῦ καλοῦ μελέτῃ. τὴν βασιλικὴν ταύτην ὁδόν, ἣν ἀληθῆ καὶ γνήσιον ἔφαμεν εἶναι φιλοσοφίαν, ὁ νόμος καλεῖ θεοῦ ῥῆμα καὶ λόγον.* — b) Cf. Quod Deus Immut. 30, p. 294. *Ταύτην* (sc. *τὴν τοῦ αἰωνίου καὶ ἀφθάρτου τελείαν ὁδόν, τὴν πρὸς θεὸν ἄγουσαν*) *ἴσθι σοφίαν· διὰ γὰρ ταύτης ὁ νοῦς ποδηγετούμενος εὐθείας καὶ λεωφόρου ὑπαρχούσης ἄχρι τῶν τερμάτων ἀφικνεῖται· τὰ δὲ τέρματα τῆς ὁδοῦ γνῶσίς ἐστι καὶ ἐπιστήμη θεοῦ.*

502 **De Congr. Erud. Gr. 18, p. 533.** *Ἐν ἡμῖν γὰρ αὐτοῖς τρία μέτρα εἶναι δοκεῖ, αἴσθησις, λόγος, νοῦς· αἰσθητῶν μὲν αἴσθησις, ὀνομάτων δὲ καὶ ῥημάτων καὶ τῶν λεγομένων ὁ λόγος, νοητῶν δὲ νοῦς. Ἀφ᾿ ἑκάστου δὴ τῶν τριῶν μέτρων τούτων ἀπαρκτέον ὥσπερ τιν᾿ ἱερὰν δεκάτην, ἵνα καὶ τὸ λέγειν καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι καὶ τὸ καταλαμβάνειν ἀνυπαιτίως καὶ ὑγιεινῶς κατὰ θεὸν ἐξετάζηται. τὸ γὰρ ἀληθινὸν καὶ δίκαιον μέτρον τοῦτ᾿ ἔστι, τὰ δὲ καθ᾿ ἡμᾶς ψευδῆ τε καὶ ἄδικα.*

---

*) Ita Euseb. Pr. Ev. XI, 15 et Cod. A Pfeifferi. Vulgo *τοῦτον*. — **) Codd. *οὖν*.

De Sacrif. Ab. et Caini 28, p. 181. *Θεῷ δὲ οὐδὲν ἄδηλον οὐδὲ ἀμφισβητούμενον, ὃς καὶ τοῖς ἄλλοις τὰ γνωρίσματα τῆς ἀληθείας ἐναργῶς ἐπιδέδειχε.* — — *Ἄμεινον δὲ οὐδὲν ἐπινοῆσαι θέμις τοῦ αἰτίου, ὁπότε οὐδὲ ἴσον, ἀλλ' οὐδὲ ὀλίγῳ καταδεέστερον, ἀλλ' ὅλῳ γένει καταβεβηκὸς ἅπαν τὸ μετὰ θεὸν εὑρίσκεται.* De Incorr. Mundi 13, p. 500. *Ἴσος γὰρ αὐτὸς ἑαυτῷ καὶ ὅμοιος ὁ θεός, μήτε ἄνεσιν πρὸς τὸ χεῖρον μήτ' ἐπίτασιν πρὸς τὸ βέλτιον δεχόμενος.* De Cherub. 6, p. 142. *Τὸ δὲ στῆναι καὶ ἄτρεπτον κτήσασθαι διάνοιαν ἐγγὺς ἐπιβαίνει θεοῦ δυνάμεως**), *ἐπειδὴ τὸ μὲν θεῖον ἄτρεπτον, τὸ δὲ γενόμενον φύσει μεταβλητόν. Εἴ τις οὖν τὴν γενέσεως οἰκείαν φορὰν ἔρωτι ἐπιστήμης ἐγχαλινωσάμενος ἐβιάσατο στῆναι ποιῆσαι, μὴ λανθανέτω θείας εὐδαιμονίας ἐγγὺς ὤν.* De Mut. Nom. 5, p. 585. *Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι καὶ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως ἱκανὸς ἦν αὐτὸς* (sc. *ὁ θεὸς*) *ἑαυτῷ καὶ* **) *μετὰ τὴν κόσμου γένεσιν ὁ αὐτὸς ἔμεινεν οὐ μεταβαλών;* 503

Leg. Alleg. I, 14, p. 52. *Θεοῦ γὰρ οὐδὲ ὁ σύμπας κόσμος ἄξιον ἂν εἴη χωρίον καὶ ἐνδιαίτημα, ἐπεὶ αὐτὸς ἑαυτῷ τόπος καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ πλήρης καὶ ἱκανὸς αὐτὸς****) *ἑαυτῷ ὁ θεός, τὰ μὲν ἄλλα ἐπιδεῆ καὶ ἔρημα καὶ κενὰ ὄντα πληρῶν καὶ περιέχων, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἄλλου περιεχόμενος, ἅτε εἷς καὶ τὸ πᾶν αὐτὸς ὤν.* Ib. II, 1, p. 66. *Ὁ θεὸς μόνος ἐστὶ καὶ ἕν, οὐ σύγκριμα, φύσις ἁπλῆ· ἡμῶν δ' ἕκαστος καὶ τῶν ἄλλων ὅσα γέγονε πολλά, οἷον ἐγὼ πολλά εἰμι, ψυχὴ σῶμα, καὶ ψυχῆς ἄλογον λογικόν, πάλιν σώματος θερμὸν ψυχρόν, βαρὺ κοῦφον, ξηρὸν ὑγρόν. ὁ δὲ θεὸς οὐ σύγκριμα οὐδὲ ἐκ πολλῶν συνεστώς, ἀλλ' ἀμιγὴς ἄλλῳ. ὃ γὰρ ἂν προσκριθῇ θεῷ ἢ κρεῖσσόν ἐστιν αὐτοῦ ἢ ἔλασσον ἢ ἴσον αὐτῷ. οὔτε δὲ* 504

---

*) Probabilius *εὐδαιμονίας*, quod proponit Mangey. — **) Vulgo *καὶ φίλος*, quod recte eiiciendum dicit Mangey, quem v. — ***) *αὐτὸς* inseruit Mangey ex Mss.

ἴσον οὔτε κρεῖσσόν ἐστι θεοῦ, ἔλασσόν γε μὴν οὐδὲν αὐτῷ προσκρίνεται· εἰ δὲ μή, καὶ αὐτὸς ἐλαττωθήσεται· εἰ δὲ τοῦτο, καὶ φθαρτὸς ἔσται [a], *ὅπερ οὐδὲ θέμις νοῆσαι. τέτακται οὖν ὁ θεὸς κατὰ τὸ ἓν καὶ τὴν μονάδα· μᾶλλον δὲ καὶ ἡ μονὰς κατὰ τὸν ἕνα θεόν* [b]*· πᾶς γὰρ ἀριθμὸς νεώτερος κόσμου, ὡς καὶ χρόνος· ὁ δὲ θεὸς πρεσβύτερος κόσμου καὶ δημιουργός.*

a) Cf. de Incorr. Mundi 11, p. 498. *Πάνθ' ὅσα τῶν συνθέτων φθείρεται, διάλυσιν εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη λαμβάνει. διάλυσις δ' οὐδὲν ἦν ἄρα ἢ πρὸς τὰ κατὰ φύσιν ἑκάστων ἐπάνοδος.* — b) De Vit. Contempl. I, p. 472 deus dicitur *τὸ ὄν, ὃ καὶ ἀγαθοῦ κρεῖττόν ἐστι καὶ ἑνὸς εἰλικρινέστερον καὶ μονάδος ἀρχεγονώτερον.*

505 **Quod Deus Immut. 11, p. 281.** *Τῶν — ἀνθρώπων οἱ μὲν ψυχῆς, οἱ δὲ σώματος γεγόνασι φίλοι. οἱ μὲν οὖν ψυχῆς ἑταῖροι νοηταῖς καὶ ἀσωμάτοις φύσεσιν ἐνομιλεῖν δυνάμενοι οὐδεμιᾷ τῶν γεγονότων ἰδέᾳ παραβάλλουσι τὸ ὄν* [a], *ἀλλ' ἐκβιβάσαντες* *) *αὐτὸ πάσης ποιότητος (ἓν γὰρ τῶν εἰς τὴν μακαριότητα αὐτοῦ καὶ τὴν ἄκραν εὐδαιμονίαν ἦν τὸ ψιλὴν ἄνευ χαρακτῆρος τὴν ὕπαρξιν καταλαμβάνεσθαι) τὴν κατὰ τὸ εἶναι μόνον φαντασίαν* **) *ἐνεδέξαντο, μὴ μορφώσαντες αὐτό* [b]*· οἱ δὲ συμβάσεις καὶ σπονδὰς πρὸς σῶμα θέμενοι, ἀδυνατοῦντες ἀπαμφιάσασθαι τὸ σαρκῶν περίβλημα καὶ μόνην καὶ καθ' ἑαυτὴν ἀπροσδεᾶ καὶ ἁπλῆν φύσιν ἰδεῖν, ἀμιγῆ καὶ ἀσύγκριτον, ὁποῖα περὶ ἑαυτῶν, τοιαῦτα καὶ περὶ τοῦ πάντων αἰτίου διενοήθησαν.*

a) Deus Philoni saepissime *τὸ ὄν* appellatur, v. n. 501. 505, not. b., aliis locis *ὁ ὤν*, secundum Exod. III, 14. *ἐγώ εἰμι ὁ ὤν.* V. Quod Det. Pot. Insid. 44, p. 222. *Τῶν γὰρ ἀρετῶν ἡ μὲν θεοῦ πρὸς ἀλήθειάν ἐστι, κατὰ τὸ εἶναι συνεστῶσα· ἐπεὶ καὶ ὁ θεὸς μόνος ἐν τῷ εἶναι ὑφέστηκεν, οὗ χάριν ἀναγκαίως ἐρεῖ περὶ αὐτοῦ, Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν, ὡς τῶν μετ' αὐτὸν οὐκ ὄντων κατὰ τὸ εἶναι, δόξῃ δὲ*

---

*) Vulgo et cod. A *ἐπιβιβάσαντες. ἐκβ.* Mang. ex codd. — **) Vulgo et cod. A *φαντασίαν μόνην.* Deinde cod. A *ἐδέξαντο — αὐτόν.*

μόνον ὑφεστάναι νομιζομένων. — b) Cum deum idem esse poneret quod *τὸ ὄν*, consequens erat ut eum diceret esse *ἄποιον* h. e. sine omni proprietate ac forma, Leg. Alleg. I, 13, p. 50; 15, p. 53. *δεῖ γὰρ ἡγεῖσθαι καὶ ἄποιον αὐτὸν εἶναι καὶ ἄφθαρτον καὶ ἄτρεπτον,* nil praeter generalissimum, v. Leg. Alleg. II, 21, p. 82. *τὸ δὲ γενικώτατόν ἐστιν ὁ θεός.*

De Somn. I, 39, p. 655. *Καὶ γὰρ ἐν ἑτέροις σκεψάμενος εἰ ἔστι τι τοῦ ὄντος ὄνομα, σαφῶς ἔγνω* (sc. *ὁ ἱερὸς λόγος*) *ὅτι κύριον μὲν οὐδέν, ὃ δ' ἂν εἴπῃ τις, καταχρώμενος ἐρεῖ· λέγεσθαι γὰρ οὐ πέφυκεν ἀλλ' ἢ μόνον εἶναι τὸ ὄν*).* 506

Cf. de Vit. Mos. I, 14, p. 92 extr. Nomen dei proprie non deo sed potestati dei attribuendum est; de Conf. Ling. 27, p. 425. At novit Philo aliud nomen idque sacrum, quo proprie possit appellari, quod est in arcanis et opertis, *ὃ μόνοις τοῖς ὦτα καὶ γλῶτταν σοφίᾳ κεκαθαρμένοις θέμις ἀκούειν καὶ λέγειν ἐν ἁγίοις, ἄλλῳ δ' οὐδενὶ τὸ παράπαν οὐδαμοῦ.* De Vit. Mos. III, 11, p. 152. Cf. Quis Div. Rer. Her. 35, p. 497 in.; de Leg. ad Cai. 44, p. 597 extr.

De Praem. et Poen. 6, p. 414. *Ἐκεῖνο μὲν γάρ, ὃ καὶ ἀγαθοῦ κρεῖττον καὶ μονάδος πρεσβύτερον καὶ ἑνὸς εἰλικρινέστερον, ἀμήχανον ὑφ' ἑτέρου τινὸς θεωρεῖσθαι, διότι μόνον θέμις αὐτὸν ὑφ' αὐτοῦ καταλαμβάνεσθαι.* **Quod Deus Immut. 13, p. 282.** *Τούτοις οἰκειότατον πρόκειται κεφάλαιον ἐν τοῖς ἱεροφαντηθεῖσι χρησμοῖς, ὅτι οὐχ ὡς ἄνθρωπος ὁ θεός, ἀλλ' οὐθ' ὡς οὐρανὸς οὐθ' ὡς κόσμος· ποιὰ γὰρ εἴδη ταῦτά γε*[a] *καὶ εἰς αἴσθησιν ἐρχόμενα· ὁ δ' ἄρα οὐδὲ τῷ νῷ καταληπτός, ὅτι μὴ κατὰ τὸ εἶναι μόνον· ὕπαρξις γάρ ἐστιν ὃ**) καταλαμβάνομεν αὐτοῦ, τὸ δὲ χωρὶς ὑπάρξεως οὐδέν.* **De Mut. Nom. 2, p. 579.** *Μὴ μέντοι νομίσῃς τὸ ὄν, ὃ ἐστι πρὸς ἀλήθειαν ὄν, ὑπ' ἀνθρώπου τινὸς καταλαμβάνεσθαι. ὄργανον***) γὰρ οὐδὲν ἐν ἑαυτοῖς ἔχομεν,* 507

---

*) Mangey ex Mss. *ἀλλὰ μόνον εἶναι τὸ ὄν.* Edd. prior. *ἀλλ' ἢ μόνον τὸ ὄν.* Cod. A *ἀλλὰ μόνον τὸ ὄν.* — **) Ita codd. Med. Vat. Monac. *ἔσθ' ἣν* edd. prior. — ***) Ex coni. Mangey. Vulgo *ὁρᾶν.*

ᾧ δυνησόμεθα ἐκεῖνο φαντασιασθῆναι, οὔτ' αἴσθησιν (αἰσθητὸν γὰρ οὐκ ἔστι) οὔτε ἰσχύν. Μωυσῆς οὖν ὁ τῆς ἀειδοῦς φύσεως θεατὴς καὶ θεόπτης (εἰς γὰρ τὸν γνόφον φασὶν αὐτὸν οἱ χρησμοὶ [b] *εἰσελθεῖν τὴν ἀόρατον οὐσίαν αἰνιττόμενοι) πάντα διὰ πάντων ἐρευνήσας ἐζήτει τὸν τριπόθητον καὶ μόνον τηλαυγῶς ἰδεῖν. ἐπεὶ δ' οὐδὲν εὕρισκεν, ἀλλ' οὐδὲ ἐμφερῆ τινὰ ἰδέαν τῷ ἐλπιζομένῳ, τὴν ἀπὸ τῶν ἄλλων διδασκαλίαν ἀπογνοὺς ἐπ' αὐτὸ καταφεύγει τὸ ζητούμενον καὶ δεῖται λέγων, Ἐμφάνισόν μοι σεαυτόν, γνωστῶς ἴδω σε* [c]*, καὶ ὅμως ἀμοιρεῖ τῆς προθέσεως, αὐταρκεστάτης δωρεᾶς τῷ θνητῷ ἀρίστῳ γένει νομισθείσης τῆς μετὰ τὸ ὂν σωμάτων τε ὁμοῦ καὶ πραγμάτων ἐπιστήμης. λέγεται γάρ, Ὄψει τὰ ὀπίσω μου, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ὀφθήσεταί σοι* [d]*· ὡς τῶν ὅσα μετὰ τὸ ὄν, σωμάτων τε ὁμοῦ καὶ πραγμάτων, εἰς κατάληψιν ἐρχομένων, εἰ καὶ μὴ πάντα ἤδη καταλαμβάνεται, μόνου δ' ἐκείνου μὴ πεφυκότος ὁρᾶσθαι. καὶ τί θαυμαστὸν εἰ τὸ ὂν ἀνθρώποις ἀκατάληπτον, ὁπότε καὶ ὁ ἐν ἑκάστῳ νοῦς ἄγνωστος ἡμῖν ἐστί; τίς ψυχῆς οὐσίαν εἶδεν; ἧς ἡ ἀδηλότης μυρίας ἔριδας σοφισταῖς ἐγέννησεν, ἐναντίας εἰσηγουμένοις γνώμας ἢ καὶ ὅλοις γένεσιν ἀντιστατούσας* [e].

a) Cum deus sit sine qualitate (*ἄποιος*), sequitur ut non possit cognosci. Esse deum ratum est, nil amplius. — b) Exod. XX, 21. — c) Exod. XXXIII, 13. — d) Ib. 23. — e) Cf. Leg. Alleg. I, 29, p. 62. Vides eum ferme ad instar Academiae novae loqui, quod facit identidem. De ipsis dubitationibus cf. de Ebriet. 41 sqq., p. 382 sqq. Cum quibus tamen nihil aliud sibi vult nisi hominum scientiam per se inopem esse, a deo solo veritatem repetendam; de Conf. Ling. 25, p. 424. *Ἡ οὐχὶ καὶ ὁ νοῦς πολλάκις ἐπὶ μυρίων ὅσων ἠλέγχθη παρανοιῶν; καὶ αἱ αἰσθήσεις ἅπασαι ψευδομαρτυριῶν ἑάλωσαν, οὐ παρ' ἀλόγοις δικασταῖς, οὓς εἰκὸς ἀπατᾶσθαι, ἀλλ' ἐν τῷ τῆς φύσεως αὐτῆς δικαστηρίῳ, ἣν οὐ θέμις δεκάσασθαι. καὶ μὴν σφαλλομένων γε τῶν καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς περί τε νοῦν καὶ αἴσθησιν κριτηρίων, ἀνάγκη τὸ ἀκόλουθον ὁμολογεῖν, ὅτι ὁ θεὸς τῷ μὲν τὰς ἐννοίας, τῇ δὲ τὰς ἀντιλήψεις ἐπομβρεῖ καί ἐστιν οὐ τῶν*

καθ' ἡμᾶς μερῶν χάρις τὰ γιγνόμενα, ἀλλὰ τοῦ δι' ὃν καὶ ἡμεῖς γεγόναμεν δωρεαὶ πᾶσαι. Quae eo differunt a nostro loco quod in hoc non attingitur oppositum cognitionis divinitus datae et eius quam homines per se sequuntur, ut dubites utro significetur vera Philonis sententia; et solet ille solutius disserere, ut saepenumero sibimet ipsi pugnet. Ita alibi hominem posse divinum cognoscere dicit, velut Leg. Alleg. II, 18, p. 79, id quod etiam nostro loco ponitur quodam modo, si Moses dicitur *εἰσελθεῖν εἰς τὴν ἀόρατον οὐσίαν.*

Cum deus Philoni videretur supra omnem laudem excellentiamque et supra ipsum bonum longe eminens esse, consentaneum erat ut eum neque notionibus neque nominibus ullis attingi posse poneret. Enimvero quum philosophiam diceret esse studium cognitionis dei, non potuit quin interdum etiam affirmando de deo loqueretur, velut de Mundi Opif. 2, p. 2. *Καὶ ὅτι τὸ μὲν δραστήριον* (sc. *αἴτιον*) *ὁ τῶν ὅλων νοῦς ἐστιν εἰλικρινέστατος καὶ ἀκραιφνέστατος, κρείττων τε ἢ ἀρετὴ καὶ κρείττων ἢ ἐπιστήμη καὶ κρείττων ἢ αὐτὸ τἀγαθὸν καὶ αὐτὸ τὸ καλόν,* ubi patet eum deflectere a doctrina Platonis. Neque in eo sibi constat Philo quod deum sine ulla cautione modo *δημιουργὸν* nominat, cf. n. 504, modo *κτίστην,* de Somn. I, 13 extr., p. 632, modo *τὸν πατέρα τῶν γιγνομένων,* Alleg. Leg. I, 7, p. 47. Quae nomina ponuntur ut quae deo cum mundo intercedat ratio indicetur; sed hoc ipsum est, quo sua decreta deserit, in ceteris dei nullam omnino ad quidquam rationem esse affirmare solitus, velut de Mutat. Nom. 4 in., p. 582. *τὸ γὰρ ὄν, ᾗ ὄν ἐστιν, οὐχὶ τῶν πρός τι.* Imprimis notabile Philonem negare dei cognitionem patere nobis in mundo rationaliter contemplando, de Leg. ad Cai. I, p. 546. *Οὐδὲ γὰρ ὁ σύμπας οὐρανὸς ἔναρθρος φωνὴ γενόμενος εὐθυβόλων καὶ εὐσκόπων εἰς τοῦτο ἂν εὐποροίη ῥημάτων* (sc. *πρὸς δήλωσιν τοῦ ὄντος*). Inde sequitur ut deum neget ulla cogitatione ullave argumentatione comprehendi posse, de Post. Caini 48, p. 258. *ἀνθρώπου γὰρ ἐξαρκεῖ λογισμῷ μέχρι τοῦ καταμαθεῖν ὅτι ἔστι τε**) *καὶ ὑπάρχει τὸ τῶν ὅλων αἴτιον προελθεῖν· περαιτέρω δὲ καὶ σπουδάζειν τρέπεσθαι, ὡς περὶ οὐσίας ἢ ποιότητος ζητεῖν, διωλύγιός τις***) *ἠλιθιότης.* Hinc contemtus ille, quem prae se fert, intelligentiae ac philosophiae mundanae, quam negat ad aliud quicquam attinere nisi ad declinandos errores allucinationesque sophistarum. De Ebriet. 12, p. 364; Quod Deter. Pot. Ins. 10 sqq., p. 197; de Migr. Abrah. 13 sq., p. 447.

---

*) Vulgo *τι.* Recep. coni. Mang. — **) Vulgo *ὡς δι' ὑγιός.* Mang. coni. *διωλύγιος*, qua voce saepius utitur Philo; cf. Ruhnk. ed. Tim. p. 89. Ed. Lips. *ὠγύγιός τις ἠλιθιότης.*

508 **Leg. Alleg. III, 32, p. 107.** *Ἐζήτησαν οἱ πρῶτοι πῶς ἐνοήσαμεν τὸ θεῖον· εἶθ' οἱ δοκοῦντες ἄριστα φιλοσοφεῖν ἔφασαν ὅτι ἀπὸ τοῦ κόσμου καὶ τῶν μερῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἐνυπαρχουσῶν τούτοις δυνάμεων ἀντίληψιν ἐποιησάμεθα τοῦ αἰτίου. ὥσπερ γὰρ εἴ τις ἴδοι δεδημιουργημένην οἰκίαν ἐπιμελῶς προπυλαίοις, στοαῖς, ἀνδρῶσι, γυναικωνίτισι, τοῖς ἄλλοις οἰκοδομήμασιν, ἔννοιαν λήψεται τοῦ τεχνίτου — —, οὕτω δὴ καὶ εἰσελθών τις ὥσπερ εἰς μεγίστην οἰκίαν ἢ πόλιν τόνδε τὸν κόσμον καὶ θεασάμενος οὐρανὸν ἐν κύκλῳ περιπολοῦντα καὶ πάντα ἐντὸς συνειληφότα, πλανήτας δὲ καὶ ἀπλανεῖς ἀστέρας κατὰ ταὐτὰ καὶ ὡσαύτως κινουμένους, ἐμμελῶς τε καὶ ἐναρμονίως καὶ τῷ παντὶ ὠφελίμως, γῆν δὲ τὸν μέσον*) χῶρον λαχοῦσαν, ὕδατός τε καὶ ἀέρος χύσεις ἐν μεθορίῳ τεταγμένας, ἔτι δὲ ζῷα θνητά τε αὖ καὶ ἀθάνατα καὶ φυτῶν καὶ καρπῶν διαφοράς, λογιεῖται δήπου ὅτι ταῦτα οὐκ ἄνευ τέχνης παντελοῦς δεδημιούργηται, ἀλλὰ καὶ ἦν καὶ ἔστιν ὁ τοῦδε τοῦ παντὸς δημιουργὸς ὁ θεός. οἱ δὴ οὕτως ἐπιλογιζόμενοι διὰ σκιᾶς τὸν θεὸν καταλαμβάνουσι διὰ τῶν ἔργων τὸν τεχνίτην κατανοοῦντες* [a]. 33. *Ἔστι δέ τις τελεώτερος καὶ μᾶλλον κεκαθαρμένος νοῦς, τὰ μεγάλα μυστήρια μυηθείς* [b], *ὅστις οὐκ ἀπὸ τῶν γεγονότων τὸ αἴτιον γνωρίζει ὡς ἂν ἀπὸ σκιᾶς τὸ μένον, ἀλλ' ὑπερκύψας τὸ γεννητὸν ἔμφασιν ἐναργῆ τοῦ ἀγεννήτου λαμβάνει, ὡς ἀπ' αὐτοῦ αὐτὸν καταλαμβάνειν καὶ τὴν σκιὰν αὐτοῦ ὅπερ ἦν, τόν τε λόγον καὶ τόνδε τὸν κόσμον. οὗτός ἐστι Μωυσῆς ὁ λέγων, Ἐμφάνισόν μοι σαυτόν, γνωστῶς ἴδω σε* [c], *μὴ γὰρ ἐμφανισθείης μοι δι' οὐρανοῦ ἢ γῆς ἢ ὕδατος ἢ ἀέρος ἤ τινος ἁπλῶς τῶν ἐν γενέσει, μηδὲ κατοπτρισαίμην ἐν ἄλλῳ τινὶ τὴν σὴν ἰδέαν ἢ ἐν σοὶ τῷ θεῷ. αἱ γὰρ ἐν γεννητοῖς ἐμφάσεις διαλύονται αἱ δ' ἐν τῷ ἀγεννήτῳ μόνιμοι* [d] *καὶ βέβαιοι καὶ ἀΐδιοι διατελοῖεν***).

---

*) Ita Mss. Vulgo *μεσαίτατον*. — **) Mang. malit *διατελοῦσιν*.

a) Dei cognitionem ex mundo tanquam ex speculo fieri et alibi et iterum nostro loco extremo dicit; cf. de Decal. 21 extr., p. 198. *ὡς γὰρ διὰ κατόπτρου φαντασιοῦται ὁ νοῦς θεὸν δρῶντα καὶ κοσμοποιοῦντα καὶ τῶν ὅλων ἐπιτροπεύοντα.* Iam vero, si ita statuat, aliquam certe, quamvis imperfectam, de deo qualis sit cognitionem ex mundo contemplando acquiri posse effeceris, ut in his quoque sibi pugnet, ceteroquin nihil ex mundo colligi posse affirmans nisi esse deum. — b) Vituperat Graecorum mysteria, utpote quae, si boni quidquam continerent, hoc non operire neminique praeter paucos illos qui initiati essent tradere deberent, opposita doctrina Mosaica, quae esset revelata; de Sacrif. 12, p. 260. Interim neque Mosis mysteria omnibus patent, sed iis tantum quibus hoc datur divinitus; cf. de Decal. 10, p. 187; Quod omn. Prob. lib. 2, p. 447. Neque haec mysteria, sicuti etiam sacrum dei nomen, coram profanis pronuntiare fas est, de Cherub. 14 in., p. 147. — c) Exod. XXXIII, 13, cf. n. 507, ubi idem locus longe alio sensu adhibetur. — d) Verum tamen neque spiritus divinus in hominibus durare potest; de Gigant. 5 in., p. 265. *Ἐν δὴ τοῖς τοιούτοις ἀμήχανον τὸ τοῦ θεοῦ καταμεῖναι καὶ διαιωνίσαι πνεῦμα, ὡς δηλοῖ καὶ αὐτὸς ὁ νομοθέτης. Εἶπε γάρ, φησί, κύριος ὁ θεός, οὐ καταμενεῖ τὸ πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις εἰς τὸν αἰῶνα διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας* (Gen. VI, 3). *μένει μὲν γὰρ ἔστιν ὅτε, καταμενεῖ δὲ οὐδ' εἰσάπαν*) παρὰ τοῖς πολλοῖς ἡμῖν.*

De contemplatione dei quod statuit cum eo cohaeret quod in solo deo et in sola dei consectatione felicitatem positam esse persuasum habebat. Quatenus vero progredi possimus in summo illo quod in deo cognoscendo positum est bono adipiscendo, de hoc parum certus est; de Poster. Caini 48, p. 258. *τὸ δ' ὁρατὸν εἶναι τὸ ὂν οὐ κυριολογεῖται, κατάχρησις δ' ἐστί.* Tantum pronuntiat posse nos id nonnisi subitaria quadam mentis veluti perceptione adipisci, quae fieret sine medio, divinitus ingruens, l. l.: *τοῦ ὄντως ὄντος ἐναργείᾳ μᾶλλον ἀντικαταλαμβανομένου ἢ λόγων ἀποδείξει συνισταμένου.* Ib. 5 extr., p. 229; de Abrah. 17 extr., p. 13. *ὃς* (sc. *ὁ κρυπτόμενος καὶ ἀειδὴς*) *ἕνεκεν φιλανθρωπίας ἀφικνουμένην τὴν ψυχὴν ὡς αὐτὸν οὐκ ἀπεστράφη, προϋπαντήσας δὲ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἔδειξε, καθ' ὅσον οἷόν τ' ἦν ἰδεῖν τὸν βλέποντα. διὸ λέγεται οὐχ ὅτι ὁ σοφὸς εἶδε θεόν, ἀλλ' ὅτι Ὁ θεὸς ὤφθη τῷ σοφῷ* (Gen. XII, 7). *καὶ γὰρ ἦν ἀδύνατον καταλαβεῖν τινὰ δι' αὐτοῦ τὸ πρὸς ἀλήθειαν ὄν, μὴ παραφήναντος ἐκείνου ἑαυτὸ καὶ παραδείξαντος.* Omne bonum enim a deo procedit, qui largitur id aut nullo medio

---

*) Ms. Med. *οὐκ εἰσάπαν.*

interposito aut interposito; Leg. Alleg. III, 62, p. 122; imprimis vero omnis cognitio a deo repetenda est, cum per nosmet ipsos nihil ad cognoscendum valeamus; v. n. 507, not. e. Contemplationem dei et ipsam idearum contemplationem furorem esse dicit divinum, corybantico sive bacchico similem, subitaneamque, qua animus a corpore abstraheretur et prorsus patiens fieret, correptionem atque insaniam, *θεοληπτεῖσθαι* quod dicit, et *μαντεύεσθαι περὶ ὧν οὐκ οἶδε*, de Mundi Opif. 23, p. 16; de Cherub. 9 in., p. 143; de Vita Contempl. 2, p. 473; de Migr. Abrah. 7, p. 441; 34, p. 466; Quis Rer. Div. Her. 53, p. 511. *Ἕως μὲν οὖν ἔτι περιλάμπει καὶ περιπολεῖ ἡμῶν ὁ νοῦς μεσημβρινὸν οἷα φέγγος εἰς πᾶσαν τὴν ψυχὴν ἀναχέων, ἐν ἑαυτοῖς ὄντες οὐ κατεχόμεθα· ἐπειδὰν δὲ πρὸς δυσμὰς γένηται, κατὰ τὸ εἰκὸς ἔκστασις καὶ**) *ἡ ἔνθεος ἐπιπίπτει κατοχή τε καὶ μανία. ὅτε μὲν γὰρ φῶς ἐπιλάμψει τὸ θεῖον, δύεται τὸ ἀνθρώπινον, ὅτε δ' ἐκεῖνο δύει, τοῦτ' ἀνίσχει καὶ ἀνατέλλει.* Cf. Gen. XV, 12. Verum immittuntur talia bona nonnisi iis qui habent fidem et sectantur sapientiam; ib. 52, p. 510. *Φαύλῳ δ' οὐ θέμις ἑρμηνεῖ γενέσθαι θεοῦ, ὥστε κυρίως μοχθηρὸς οὐδεὶς ἐνθουσιᾷ, μόνῳ δέ σοφῷ ταῦτ' ἐφαρμόττει, ἐπεὶ καὶ μόνος ὄργανον ἠχῆς ἐστὶ θεοῦ***), *κρουόμενον καὶ πληττόμενον ἀοράτως ὑπ' αὐτοῦ.* De Migr. Abr. 24, p. 456. *τίς οὖν ἡ κόλλα* (sc. *πρὸς τὸν θεόν*); *τίς; εὐσέβεια δή που καὶ πίστις· ἁρμόζουσι γὰρ καὶ ἑνοῦσιν αἱ ἀρεταὶ****) *ἀφθάρτῳ φύσει διάνοιαν.*

509 **De Mundi Opif. 2, p. 2.** *Τινὲς γὰρ τὸν κόσμον μᾶλλον ἢ τὸν κοσμοποιὸν θαυμάσαντες τὸν μὲν ἀγένητόν τε καὶ ἀΐδιον ἀπεφήναντο, τοῦ δὲ θεοῦ πολλὴν ἀπραξίαν οὐκ εὐαγῶς*†) *κατεψεύσαντο, δέον ἔμπαλιν τοῦ μὲν τὰς δυνάμεις ὡς ποιητοῦ καὶ πατρὸς καταπλαγῆναι, τὸν δὲ μὴ πλέον τοῦ μετρίου ἀποσεμνῦναι. Μωυσῆς δὲ καὶ φιλοσοφίας ἐπ' αὐτὴν φθάσας ἀκρότητα καὶ χρησμοῖς τὰ πολλὰ καὶ συνεκτικώτατα τῶν τῆς φύσεως ἀναδιδαχθεὶς ἔγνω δὴ ὅτι ἀναγκαιότατόν ἐστιν ἐν τοῖς οὖσι τὸ μὲν εἶναι δραστήριον αἴτιον, τὸ δὲ παθητικόν· καὶ ὅτι τὸ μὲν δραστήριον ὁ τῶν ὅλων νοῦς ἐστὶν εἰλικρινέστατος καὶ ἀκραιφνέστατος κρείττων*

---

*) *καὶ* inseruimus ex Mss. Deinde vulgo *κατωχοτική. κατοχή* coni. Mangey. — **) Recepimus ex Mss. Vulgo *ὄργανον θεοῦ ἐστὶν ἠχοῦν.* — ***) Mangey malit *αὗται αἱ ἀρεταί.* — †) Sic Mangey fide Mss. pro *ἐναγῶς.*

τε ἡ ἀρετὴ καὶ κρείττων ἢ ἐπιστήμη καὶ κρείττων ἢ αὐτὸ τἀγαθὸν καὶ αὐτὸ τὸ καλόν. τὸ δὲ παθητικὸν ἄψυχον καὶ ἀκίνητον ἐξ ἑαυτοῦ, κινηθὲν δὲ καὶ σχηματισθὲν καὶ ψυχωθὲν ὑπὸ τοῦ νοῦ μετέβαλεν εἰς τὸ τελειότατον ἔργον, τόνδε τὸν κόσμον.

Quidquid effectum est indicatur et causa *δι' οὗ* et causa *ἐξ οὗ*: haec est *τὸ παθητικὸν αἴτιον*, materia s. quatuor elementa; de Cherub. 35, p. 162. *πρὸς γὰρ τήν τινος γένεσιν πολλὰ δεῖ συνελθεῖν, τὸ ὑφ' οὗ, τὸ ἐξ οὗ, τὸ δι' οὗ, τὸ δι' ὅ. καὶ ἔστι μὲν τὸ ὑφ' οὗ τὸ αἴτιον, ἐξ οὗ δὲ ἡ ὕλη, δι' οὗ δὲ τὸ ἐργαλεῖον, δι' ὃ δὲ ἡ αἰτία κτλ.*, ubi apparet subesse causas Aristotelicas, sed aliquantum immutatas. De materia sequitur partim Stoicos, ex parte etiam Aristotelem. Statuit eam esse *οὐσίαν δυναμένην γενέσθαι πάντα, ἐξ ἑαυτῆς ἄτακτον*, appellatque etiam *μὴ ὄν*, cf. Quod Deus Immutab. 25, p. 290. Nihilominus non potest non concedere dei consilium ac potentiam, si res creatae quantopere sint imperfectae consideramus et ad perfectam dei voluntatem exprimendam quam parum aptae, non absolute videri sese exprimere posse; ib. 17, p. 284 sq. *Ὁ γὰρ θεὸς ταῖς δυνάμεσι πρὸς μὲν ἑαυτὸν ἀκράτοις χρῆται, κεκραμέναις δὲ πρὸς γένεσιν· τὰς γὰρ ἀμιγεῖς θνητὴν ἀμήχανον φύσιν χωρῆσαι. — — εἰδὼς τοίνυν ὁ δημιουργὸς τὰς περὶ αὐτὸν ἐν ἅπασι τοῖς ἀρίστοις ὑπερβολὰς καὶ τὴν τῶν γεγονότων, εἰ καὶ σφόδρα μεγαλαυχοῖεν, φυσικὴν ἀσθένειαν, οὔτε εὐεργετεῖν οὔτε κολάζειν ὡς δύναται βούλεται, ἀλλ' ὡς ἔχοντας ὁρᾷ δυνάμεως τοὺς ἑκατέρου μεθέξοντας.* Materia dicitur etiam *ἡ χείρων οὐσία*, ut quae sit causa, propter quam res maneant imperfectae parumque ad dei consilium accommodatae; de Constit. Princ. 7, p. 367. Deus contra solius boni causa est; de Agric. 29, p. 320; de Nom. Mutat. 4, p. 583. Malum procedit ex materia, cuius ea natura est, ut possit et bonum et malum in se admittere, l. l.

De Sacrificantibus 13, p. 261. *Ἐξ ἐκείνης γὰρ* (sc. 510
τῆς οὐσίας) *πάντ' ἐγέννησεν ὁ θεός, οὐκ ἐφαπτόμενος αὐτός· οὐ γὰρ ἦν θέμις ἀπείρου καὶ πεφυρμένης ὕλης ψαύειν τὸν ἴδμονα καὶ μακάριον, ἀλλὰ ταῖς ἀσωμάτοις δυνάμεσιν, ὧν ἔτυμον ὄνομα αἱ ἰδέαι, κατεχρήσατο πρὸς τὸ γένος ἕκαστον τὴν ἁρμόττουσαν λαβεῖν μορφήν.* **De Conf. Ling. 35, p. 432.** *Θεῷ γὰρ τῷ πανηγεμόνι ἐμπρεπὲς οὐκ ἔδοξεν εἶναι τὴν ἐπὶ κακίαν ὁδὸν ἐν ψυχῇ*

λογικῇ δι' ἑαυτοῦ δημιουργῆσαι· οὗ χάριν τοῖς μετ' αὐτὸν ἐπέτρεψε τὴν τούτου τοῦ μέρους κατασκευήν. ἔδει γὰρ καὶ τὸ ἀντίπαλον τῷ ἀκουσίῳ τὸ ἑκούσιον εἰς τὴν τοῦ παντὸς συμπλήρωσιν κατασκευασθὲν ἀναδειχθῆναι.

Vides hos locos aliquantum differre. Altero enim deus omnia praeter malum creasse affirmatur, altero nihil quidquam, quod quidem in hoc mundo sit, ab eo creatum esse dicitur. Posteriore sententia Philonis melius exprimitur, priore continetur argumentum sententiae; est enim in hoc mundo nihil ad quod malum non pertineat. Propter id ipsum deus in creando mundo utitur potestatibus quibusdam divinis ministrantibus, veluti deus Platonicus utitur diis minoribus, v. supra n. 272. Philo ex his ipsis potestatibus consistere dicit mundum intelligibilem s. mundum idearum. De Confus. Ling. 34, p. 431. *Εἷς ὢν ὁ θεὸς ἀμυθήτους περὶ αὐτὸν ἔχει δυνάμεις ἀρωγοὺς καὶ σωτηρίους τοῦ γενομένου πάσας. — δι' αὖ τούτων τῶν δυνάμεων ὁ ἀσώματος καὶ νοητὸς ἐπάγη κόσμος, τὸ τοῦ φαινομένου τοῦδε ἀρχέτυπον, ἰδέαις ἀοράτοις συσταθείς, ὥσπερ οὗτος σώμασιν ὁρατοῖς*: quamquam aliis locis cum mundum ab ipso deo summo repetit, v. loc. seq. Potestates autem illas divinas atque satellites (*δορυφορούσας δυνάμεις*) ubi adhibet, modo *λόγους* eas appellat et *ψυχὰς* et *ἀγγέλους* tanquam nuntios atque ministros dei descendentes atque ascendentes, v. De Somn. I, 12, p. 631; 21, p. 640. *εἰδέναι δὲ νῦν προσήκει ὅτι ὁ θεῖος τόπος καὶ ἡ ἱερὰ χώρα πλήρης ἀσωμάτων ἐστὶ λόγων· ψυχαὶ δέ εἰσιν ἀθάνατοι οἱ λόγοι οὗτοι.* Ib. 22, p. 641; 23, p. 643, al.: modo *ἀρετὰς* s. virtutes, De Profug. 9, p. 553, et *χάριτας θεοῦ*, Leg. Alleg. 20, p. 81, ut quasi actiones atque potestates dei summi esse videantur, quem aliis locis dicit, etiamsi non existat neque loco neque tempore, complere mundum et per eum mediantibus illis potestatibus commeare, v. De Poster. Caini 5, p. 229; De Mutat. Nom. 4, p. 583. *τὸ γὰρ ὄν, ᾗ ὄν ἐστιν, οὐχὶ τῶν πρός τι· αὐτὸ γὰρ ἑαυτοῦ πλῆρες καὶ αὐτὸ ἑαυτῷ ἱκανὸν καὶ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως καὶ μετὰ τὴν γένεσιν τοῦ παντὸς ἐν ὁμοίῳ. — τῶν δὲ δυνάμεων, ἃς ἔτεινεν εἰς γένεσιν ἐπ' εὐεργεσίᾳ τοῦ συσταθέντος, ἐνίας συμβέβηκε λέγεσθαι ὡσανεὶ πρός τι.* Maxime inter eas potestates eminent duae, qua deus creavit mundum et qua eum regit, *ἡ ἀγαθότης* et *ἡ ἐξουσία*. Utramque comprehendit Verbum Dei, *ὁ Λόγος*, quem omnem etiam mundum intelligibilem in se comprehendere dicit, v. loc. seq.

511 **De Mundi Opif. 4, p. 4. *Προλαβὼν γὰρ ὁ θεὸς ἅτε θεός, ὅτι μίμημα καλὸν οὐκ ἄν ποτε γένοιτο καλοῦ***

δίχα παραδείγματος, οὐδέ τι τῶν αἰσθητῶν ἀνυπαίτιον ὃ μὴ πρὸς ἀρχέτυπον καὶ νοητὴν ἰδέαν ἀπεικονίσθη, βουληθεὶς τὸν ὁρατὸν τουτονὶ κόσμον δημιουργῆσαι προεξετύπου τὸν νοητόν, ἵνα χρώμενος ἀσωμάτῳ καὶ θεοειδεστάτῳ παραδείγματι τὸν σωματικὸν τοῦτον ἀπεργάσηται πρεσβυτέρου νεώτερον ἀπεικόνισμα, τοσαῦτα περιέξοντα αἰσθητὰ γένη ὅσαπερ ἐν ἐκείνῳ νοητά [a]. 5. Καθάπερ οὖν ἡ ἐν τῷ ἀρχιτεκτονικῷ προδιατυπωθεῖσα πόλις τὴν χώραν ἐκτὸς οὐκ εἶχεν, ἀλλ' ἐνεσφράγιστο τῇ τοῦ τεχνίτου ψυχῇ, τὸν αὐτὸν τρόπον οὐδὲ ὁ ἐκ τῶν ἰδεῶν κόσμος ἄλλον ἂν ἔχοι τόπον ἢ τὸν θεῖον λόγον τὸν ταῦτα διακοσμήσαντα· ἐπεὶ τίς ἂν εἴη τῶν δυνάμεων αὐτοῦ τόπος ἕτερος, ὃς γένοιτ' ἂν ἱκανός, οὐ λέγω πάσας, ἀλλὰ μίαν ἄκρατον ἡντινοῦν δέξασθαί τε καὶ χωρῆσαι [b]; **De Cherubim 9, p. 144.** Ἤκουσα δέ ποτε καὶ σπουδαιοτέρου λόγου παρὰ ψυχῆς ἐμῆς εἰωθυίας τὰ πολλὰ θεοληπτεῖσθαι καὶ περὶ ὧν οὐκ οἶδε μαντεύεσθαι· ὃν ἐὰν δύνωμαι ἀπομνημονεύσας ἐρῶ. ἔλεγε δέ μοι κατὰ τὸν ἕνα ὄντως ὄντα θεὸν δύο τὰς ἀνωτάτω εἶναι καὶ πρώτας δυνάμεις, ἀγαθότητα καὶ ἐξουσίαν, καὶ ἀγαθότητι μὲν τὸ πᾶν γεγεννηκέναι [c], ἐξουσίᾳ δὲ τοῦ γεννηθέντος ἄρχειν· τρίτον δὲ συναγωγὸν ἀμφοῖν μέσον εἶναι λόγον· λόγῳ γὰρ καὶ ἄρχοντα καὶ ἀγαθὸν εἶναι τὸν θεόν [d]. **Quis Rer. Div. Her. 42, p. 502.** Τῷ δὲ ἀρχαγγέλῳ καὶ πρεσβυτάτῳ λόγῳ δωρεὰν ἐξαίρετον ἔδωκεν ὁ τὰ ὅλα γεννήσας πατήρ, ἵνα μεθόριος στὰς τὸ γενόμενον διακρίνῃ τοῦ πεποιηκότος. ὁ δ' αὐτὸς ἱκέτης μέν ἐστι τοῦ θνητοῦ κηραίνοντος ἀεὶ πρὸς τὸ ἄφθαρτον, πρεσβευτὴς δὲ τοῦ ἡγεμόνος πρὸς τὸ ὑπήκοον, — οὔτε ἀγέννητος ὡς ὁ θεὸς ὢν οὔτε γεννητὸς ὡς ὑμεῖς, ἀλλὰ μέσος τῶν ἄκρων, ἀμφοτέροις ὁμηρεύων [e].

a) In sequentibus mundum intelligibilem dicit minime loco contineri, sed esse tanquam adumbratam speciem atque imaginem urbis aedificandae in mente architecti insidentem. Aliis locis intel-

lectum divinum h. e. mundum intelligibilem subesse mundo sensibili aperte significat, v. De Monarch. I, 1, p. 214. *παγγέλοιον δὲ οἴεσθαι ὅτι νοῦς μὲν ὁ ἐν ἡμῖν, βραχύτατος ὢν καὶ ἀόρατος, ἡγεμὼν τῶν αἰσθητικῶν ὀργάνων ἐστίν, ὁ δὲ τοῦ παντὸς ὁ μέγιστος καὶ τελεώτατος οὐχὶ βασιλεὺς βασιλέων εἶναι πέφυκε, βλεπομένων οὐ βλεπόμενος.* — b) Cf. De Mund. Opif. 6. *Εἰ δέ τις ἐθελήσειε γυμνοτέροις χρήσασθαι τοῖς ὀνόμασιν, οὐδὲν ἂν ἕτερον εἴποι τὸν νοητὸν εἶναι κόσμον ἢ θεοῦ λόγον ἤδη κοσμοποιοῦντος. — — καὶ ἡ ἀρχέτυπος σφραγίς, ὅν φαμεν εἶναι κόσμον νοητόν, αὐτὸς ἂν εἴη τὸ ἀρχέτυπον παράδειγμα, ἰδέα τῶν ἰδεῶν, ὁ θεοῦ λόγος.* — c) Cf. in Platone n. 269 et quod eum locum Platonis respiciens scribit Philo Opif. Mund. 5, p. 5. *εἰ γάρ τις ἐθελήσειε τὴν αἰτίαν, ἧς ἕνεκα τόδε τὸ πᾶν ἐδημιουργεῖτο, διερευνᾶσθαι, δοκεῖ μοι μὴ διαμαρτεῖν τοῦ σκοποῦ φάμενος ὅπερ καὶ τῶν ἀρχαίων εἶπέ τις, ἀγαθὸν εἶναι τὸν πατέρα καὶ ποιητήν κτλ.* — d) Bonitatem h. e. potestatem creatricem dei solet appellare *θεόν*, potentiam h. e. potestatem gubernatricem *κύριον*; utrique si adiungas *τὸν ὄντα* h. e. deum summum atque ineffabilem (n. 505), effici triadem, v. Qu. in Genes. I, 57, IV, 2; De Abrah. 24, p. 19. *Ἀλλ' ἔστιν, ὡς ἄν τις τῆς ἀληθείας ἐγγύτατα ἱστάμενος εἴποι, πατὴρ μὲν τῶν ὅλων ὁ μέσος, ὃς ἐν ταῖς ἱεραῖς γραφαῖς κυρίῳ ὀνόματι καλεῖται ὁ ὤν, αἱ δὲ παρ' ἑκάτερα πρεσβύταται καὶ ἐγγύταται τοῦ ὄντος δυνάμεις, ὧν ἡ μὲν ποιητική, ἡ δ' αὖ βασιλικὴ προσαγορεύεται. καὶ ἡ μὲν ποιητικὴ θεός, ταύτῃ γὰρ ἔθηκέ τε καὶ διεκόσμησε τὸ πᾶν, ἡ δὲ βασιλικὴ κύριος, θέμις γὰρ ἄρχειν καὶ κρατεῖν τὸ πεποιηκὸς τοῦ γενομένου. δορυφορούμενος οὖν ὁ μέσος ὑφ' ἑκατέρας τῶν δυνάμεων παρέχει τῇ ὁρατικῇ διανοίᾳ τοτὲ μὲν ἑνὸς τοτὲ δὲ τριῶν φαντασίαν.* Adde Leg. Alleg. III, p. 101; Qu. Deus Immut. 24, p. 289; Mutat. Nom. 3, p. 581, al. Verbum Dei h. e. *ὁ Λόγος* modo esse ponitur id quo utraque potestas dei, et creandi et regendi mundum, in unum consocietur, modo supra utramque potestatem eminere dicitur, ut sit medius inter summas potestates et summum deum, v. De Profug. 18, p. 560, Qu. in Exod. II, 68. — e) Cf. Leg. Alleg. III, 61, p. 121. *ὁ λόγος δὲ τοῦ θεοῦ ὑπεράνω παντός ἐστι τοῦ κόσμου καὶ πρεσβύτατος καὶ γενικώτατος τῶν ὅσα γέγονε.* De Confus. Ling. 28, p. 427, ubi dicitur *Λόγος πρωτόγονος, ἄγγελος πρεσβύτατος, ἀρχάγγελος πολυώνυμος.* Aliis locis dicitur primigenitus filius dei, De Agric. 12, p. 308, aliis deus secundus, Fragm. I ap. Euseb. Pr. Ev. VII, 13, p. 625, aliis idem atque Sapientia s. Scientia Dei, cum qua deus nonnunquam hunc mundum genuisse dicitur, Leg. Alleg. I, 19, p. 56; De Ebriet. 8, p. 361, tametsi aliis huius atque dei patris filius appellatur, De Profug. 20, p. 562. *διότι γονέων ἀφθάρτων καὶ καθαρωτάτων ἔλαχε, πατρὸς μὲν θεοῦ, ὃς καὶ τῶν συμπάντων*

ἐστὶ πατήρ, μητρὸς δὲ σοφίας, δι' ἧς τὰ ὅλα ἦλθεν εἰς γένεσιν. Nonnullis locis dicitur esse instrumentum dei in mundo creando, Leg. Alleg. III, 31, p. 106. *Σκιὰ θεοῦ δὲ ὁ λόγος αὐτοῦ ἐστίν, ᾧ καθάπερ ὀργάνῳ προσχρησάμενος ἐκοσμοποίει*, cf. De Cherub. 35, p. 162, aliis summus pontifex (*ἀρχιερεὺς*) atque advocatus (*παράκλητος*), qui inter deum et mundum tanquam mediator interpositus sit, hominum preces ad deum perferens et dei gratiam hominibus concilians, De Gigant. 11, p. 270, Vita Mos. 14, p. 156, De Profug. 20, p. 562. Denique aliis hunc esse affirmat qui sapientium animos scientia imbuat, Leg. Alleg. III, 61, p. 121. *τρέφεται δὲ τῶν μὲν τελειοτέρων ἡ ψυχὴ ὅλῳ τῷ λόγῳ, ἀγαπήσαιμεν δ' ἂν ἡμεῖς, εἰ καὶ μέρει τραφείημεν αὐτοῦ.* Ib. 73, p. 128. *εἰκότως γὰρ οὐδεὶς ὄμνυσι κατὰ θεοῦ, ὅτι γε οὐ περὶ φύσεως αὐτοῦ διαγνῶναι δύναται, ἀλλ' ἀγαπητὸν ἐὰν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ δυνηθῶμεν, ὅπερ ἦν τοῦ ἑρμηνέως λόγου· οὗτος γὰρ ἡμῶν τῶν ἀτελῶν ἂν εἴη θεός, τῶν δὲ σοφῶν καὶ τελείων ὁ πρῶτος.* Ipse enim deus nisi a perfectis cognosci non potest, neque ab illis tam cognoscitur quam raro et raptim hauritur, cf. De Somn. I, 11, p. 630; Quod Deus Immutab. I, p. 273; De Confus. Ling. 20, p. 419; supra n. 508.

Leg. Alleg. I, 3 in., p. 44. *Παύεται γὰρ οὐδέποτε* 512
ποιῶν ὁ θεός, ἀλλ' ὥσπερ ἴδιον τὸ καίειν πυρὸς καὶ χιόνος τὸ ψύχειν, οὕτω καὶ θεοῦ τὸ ποιεῖν, καὶ πολύ γε μᾶλλον, ὅσῳ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀρχὴ τοῦ δρᾶν ἐστίν. **De Cherub. 28, p. 156.** *Αὐτὸς* (sc. *ὁ θεὸς*) *δ' ὢν ἀρχέτυπος αὐγὴ μυρίας ἀκτῖνας ἐκβάλλει, ὧν οὐδεμία ἐστὶν αἰσθητή, νοηταὶ δὲ αἱ ἅπασαι.*

Cf. De Somn. I, 13, p. 632. *πρῶτον μὲν ὁ θεὸς φῶς ἐστί, — καὶ οὐ μόνον φῶς, ἀλλὰ καὶ παντὸς ἑτέρου φωτὸς ἀρχέτυπον, μᾶλλον δὲ ἀρχετύπου πρεσβύτερον καὶ ἀνώτερον.* Ib. 19, p. 638, ubi asceticam contemplationem dicit, si sursum feratur, *ταῖς ἀρχετύποις καὶ ἀσωμάτοις ἀκτῖσι τῆς λογικῆς πηγῆς τοῦ τελεσφόρου θεοῦ περιλάμπεσθαι*, si deorsum', *ταῖς ἐκείνων εἰκόσιν, ἀθανάτοις λόγοις, οὓς καλεῖν ἔθος ἀγγέλους*, cf. n. 510, not. Omnino quomodo potestates illae divinae atque verbum dei, denique quomodo mundus intelligibilis ac sensibilis ex deo summo exstiterit, hoc imaginibus magis multis atque diversis ludit quam certis rationibus explicat; neque emanationis doctrinam, si ei hanc tribuere velis, ita sequitur ut origines et diversos gradus rerum creatarum certa ratione inde deducat. Similiter etiam logon modo instrumentum dei in mundo creando esse dicit (n. 511, not. e), modo ipsum inesse in mundo, quem tanquam vestem inductam teneat, tanquam vinculum conti-

neat, tanquam lex dei fulciat, tanquam summa causa penetret etc., cf. De Profug. 20, p. 562; Quis Rer. Div. Her. 24, p. 489; 38, p. 499; De Plantat. No. 2, p. 331; De Agric. 12, p. 308, al. Qua in re nonnunquam similitudinibus suis ita fungitur ut duplicem logon cum in homine tum in omni rerum natura inesse dicat, alterum *ἐνδιάθετον* alterum *προφορικόν* (quae distinctio a Stoicis repetenda est, v. supra n. 397, not. a), v. Vit. Mos. III, 13, p. 154. *διττὸς γὰρ ὁ λόγος ἔν τε τῷ παντὶ καὶ ἐν ἀνθρώπου φύσει· κατὰ μὲν τὸ πᾶν ὅ τε περὶ τῶν ἀσωμάτων καὶ παραδειγματικῶν ἰδεῶν, ἐξ ὧν ὁ νοητὸς ἐπάγη κόσμος, καὶ ὁ περὶ τῶν ὁρατῶν, ἃ δὴ μιμήματα καὶ ἀπεικονίσματα τῶν ἰδεῶν ἐκείνων ἐστίν, ἐξ ὧν ὁ αἰσθητὸς οὗτος ἀπετελεῖτο· ἐν ἀνθρώπῳ δὲ ὁ μέν ἐστιν ἐνδιάθετος ὁ δὲ προφορικός, καὶ ὁ μὲν οἷά τις πηγή, ὁ δὲ γεγωνὸς ἀπ' ἐκείνου ῥέων*, cf. De Migrat. Abrah. 13: ubi apparet non duos logus, sed duos unius logi gradus distingui, quippe quo et mundus intelligibilis et mundus sensibilis contineatur. De ipso mundo creato et de providentia divina deque rebus naturalibus paucis immutatis repetit ea quae apud graecos philosophos, Platonem maxime et Stoicos, legerat. Notabile vero quantum numeris indulgeat, novos Pythagoreos in his secutus, cf. De Mundi Opif. 3, p. 3; 15, p. 10; 20, p. 14; 30 sqq., p. 21 sqq., al.

513 **De Somn. I, p. 641.** *Ἀπὸ γὰρ τῆς σεληνιακῆς σφαίρας, ἣν ἐσχάτην μὲν τῶν κατ' οὐρανὸν κύκλων, πρώτην δὲ τῶν πρὸς ἡμᾶς ἀναγράφουσιν οἱ φροντισταὶ τῶν μετεώρων, ἄχρι γῆς ἐσχάτης ὁ ἀὴρ πάντη ταθεὶς ἔφθακεν. οὗτος δέ ἐστι ψυχῶν ἀσωμάτων οἶκος, ἐπειδὴ πάντα τῷ ποιητῇ τὰ τοῦ κόσμου μέρη καλὸν ἔδοξεν εἶναι ζῴων ἀναπλῆσαι. διὰ τοῦτο γῇ μὲν τὰ χερσαῖα ἐγκατεσκεύασε, θαλάττῃ δὲ καὶ ποταμοῖς τὰ ἔνυδρα, οὐρανῷ δὲ τοὺς ἀστέρας, καὶ γὰρ ἕκαστον τούτων οὐ μόνον ζῷον, ἀλλὰ καὶ νοῦς ὅλος δι' ὅλων ὁ καθαρώτατος εἶναι λέγεται* [a]· *ὥστε καὶ ἐν τῷ λοιπῷ τμήματι τοῦ παντός, ἀέρι, ζῷα γέγονεν. εἰ δὲ μὴ αἰσθήσει καταληπτά, τί τοῦτο; καὶ ψυχή γε ἀόρατον. καὶ μὴν εἰκός γε ἀέρα γῆς μᾶλλον καὶ ὕδατος ζωοτροφεῖν. διὰ τί; ὅτι καὶ τὰ ἐν ἐκείνοις οὗτος ἐψύχωσεν· ἐποίει γὰρ αὐτὸν ὁ τεχνίτης ἀκινήτων μὲν σωμάτων ἕξιν, κινουμένων δὲ ἀφαντάστως φύσιν, ἤδη δὲ ὁρμῇ καὶ φαντασίᾳ χρῆσθαι δυναμένων ψυχήν·*

οὐκ ἄτοπον οὖν, δι' οὗ τὰ ἄλλα ἐψυχώθη, ψυχῶν ἀμοιρεῖν; διὸ μηδεὶς τὴν ἀρίστην φύσιν ζῴων τοῦ ἀρίστου τῶν περιγείων, ἀέρος, ἀφαιρείσθω· οὐ γὰρ μόνον ἐκ πάντων ἔρημος οὗτος, ἀλλ' οἷα πόλις εὐανδρεῖ, πολίτας ἀφθάρτους καὶ ἀθανάτους ἔχων ψυχὰς ἰσαρίθμους ἄστροις. τούτων οὖν ψυχῶν αἱ μὲν κατίασιν ἐνδεθησόμεναι σώμασι θνητοῖς, ὅσαι προσγειότατοι καὶ φιλοσώματοι, αἱ δὲ ἀνέρχονται, διακριθεῖσαι πάλιν κατὰ τοὺς ὑπὸ φύσεως ὁρισθέντας ὁρισμοὺς καὶ χρόνους. τούτων αἱ μὲν τὰ σύντροφα καὶ συνήθη τοῦ θνητοῦ βίου ποθοῦσαι παλινδρομοῦσιν αὖθις, αἱ δὲ πολλὴν φλυαρίαν αὐτοῦ καταγνοῦσαι δεσμωτήριον καὶ τύμβον ἐκάλεσαν τὸ σῶμα, φυγοῦσαι δὲ ὥσπερ ἐξ εἱρκτῆς ἢ μνήματος ἄνω κούφοις πτεροῖς πρὸς αἰθέρα ἐξαρθεῖσαι μετεωροπολοῦσι τὸν αἰῶνα. ἄλλαι δ' εἰσὶ καθαρώταται καὶ ἄρισται, μειζόνων φρονημάτων καὶ θειοτέρων ἐπιλαχοῦσαι, μηδενὸς μὲν τῶν περιγείων ποτὲ ὀρεχθεῖσαι τὸ παράπαν, ὕπαρχοι δὲ τοῦ πανηγεμόνος, ὥσπερ μεγάλου βασιλέως ὀφθαλμοὶ καὶ ὦτα ἀφορῶσαι πάντα καὶ ἀκούουσαι· ταύτας δαίμονας μὲν οἱ ἄλλοι φιλόσοφοι, ὁ δὲ ἱερὸς λόγος ἀγγέλους εἴωθε καλεῖν [b].

a) Cf. De Mundi Opif. I, 8, p. 7; 17 sqq., p. 12 sqq.; 50, p. 34; De Plantat. 3, p. 331; De Gigant. 2, p. 263. *καὶ γὰρ οὗτοι (οἱ ἀστέρες) ψυχαὶ ὅλαι δι' ὅλων ἀκήρατοί τε καὶ θεῖαι, παρ' ὃ καὶ κύκλῳ κινοῦνται, τὴν συγγενεστάτην νῷ κίνησιν· νοῦς γὰρ ἑκάστοις αὐτῶν ἀκραιφνέστατος.* — b) Cf. n. 510, not.

Cf. De Gigant. 2 sq., p. 263 sq. (coll. Plat. Tim. p. 43); De Plantat. 4, p. 331; De Confus. Ling. 34, p. 431. In anima humana ratio et intellectus particula est divini intellectus, extrinsecus in illam intrantis, v. De Mundi Opif. 21, p. 15 sq. *ἐπὶ δὲ πᾶσι (ζῴοις ἐγέννησεν) τὸν ἄνθρωπον, ᾧ νοῦν ἐξαίρετον ἐδωρεῖτο, ψυχῆς τινὰ ψυχήν, καθάπερ κόρην ἐν ὀφθαλμῷ.* 22. *ἡ δὲ (φύσις) οἷα τεχνίτης — ζωοπλαστεῖ τὴν μὲν ὑγρὰν οὐσίαν εἰς τὰ τοῦ σώματος μέλη καὶ μέρη διανέμουσα, τὴν δὲ πνευματικὴν εἰς τὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις, τήν τε θρεπτικὴν καὶ τὴν αἰσθητικήν· τὴν γὰρ τοῦ λογισμοῦ τὰ νῦν ὑπερθετέον διὰ τοὺς φάσκοντας θύραθεν αὐτὸν ἐπεισιέναι θεῖον καὶ ἀΐδιον ὄντα*; cf. in Aristotele n. 343, not. Suam sen-

tentiam magis prodit his locis: De Mundi Opif. 51, p. 35. *πᾶς ἄνθρωπος κατὰ μὲν τὴν διάνοιαν ᾠκείωται θείῳ λόγῳ, τῆς μακαρίας φύσεως ἐκμαγεῖον ἢ ἀπόσπασμα ἢ ἀπαύγασμα γεγονώς.* Qu. Det. Pot. Ins. 24, p. 209. *πῶς οὖν εἰκὸς βραχὺν οὕτως ὄντα τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, μήνιγγι ἢ καρδίᾳ, βραχέσιν ὄγκοις ἐγκατειλημμένον, μέγεθος οὐρανοῦ καὶ κόσμου χωρῆσαι τοσοῦτον, εἰ μὴ τῆς θείας καὶ εὐδαίμονος ψυχῆς ἀπόσπασμα ἦν οὐ διαίρετον; τέμνεται γὰρ οὐδὲν τοῦ θείου κατ' ἀπάρτησιν, ἀλλὰ μόνον ἐκτείνεται.* De corpore et vita in corpore semper cum ultimo contemtu loquitur, v. De Ebriet. 25, p. 372; Leg. Alleg. I, 33, p. 65; III, 13 sqq., p. 95 sqq.; De Gigant. 7 sqq., p. 266 sqq. Mors nihil est nisi reditus ad deum, De Abrah. 44, p. 37.

514 **Quod Deus Immut. 10, p. 279.** *Ἐξαίρετον οὗτος* (sc. *ὁ ἄνθρωπος*) *γέρας ἔλαχε, διάνοιαν, ἣ τὰς ἁπάντων φύσεις σωμάτων τε ὁμοῦ καὶ πραγμάτων εἴωθε καταλαμβάνειν. — — τοῦτο τῆς ψυχῆς τὸ εἶδος οὐκ ἐκ τῶν αὐτῶν στοιχείων, ἐξ ὧν τὰ ἄλλα ἀπετελεῖτο, διεπλάσθη, καθαρωτέρας δὲ καὶ ἀμείνονος ἔλαχε τῆς οὐσίας, ἐξ ἧς αἱ θεῖαι φύσεις ἐδημιουργοῦντο* [a]. *Παρ' ὃ καὶ μόνον τῶν ἐν ἡμῖν εἰκότως ἄφθαρτον ἔδοξεν εἶναι διάνοια. μόνην γὰρ αὐτὴν ὁ γεννήσας πατὴρ ἐλευθερίας ἠξίωσε καὶ τὰ τῆς ἀνάγκης ἀνεὶς δεσμὰ ἄφετον εἴασε, δωρησάμενος αὐτῇ τοῦ πρεπωδεστάτου καὶ οἰκείου κτήματος αὐτῷ, τοῦ ἑκουσίου, μοῖραν, ἣν ἠδύνατο δέξασθαι. — — τῶν μὲν γὰρ ἄλλων φυτῶν τε καὶ ζῴων οὔτε αἱ εὐφορίαι ἐπαινεταὶ οὔτε αἱ κακοπραγίαι ψεκταί· τὰς γὰρ ἐφ' ἑκάτερα κινήσεις καὶ μεταβολὰς ἀπροαιρέτους καὶ ἀκουσίους ἔλαβον· μόνη δὲ ἡ ἀνθρώπου ψυχὴ δεξαμένη παρὰ θεοῦ τὴν ἑκούσιον κίνησιν καὶ κατὰ τοῦτο ὁμοιωθεῖσα αὐτῷ, χαλεπῆς καὶ ἀργαλεωτάτης δεσποίνης, τῆς ἀνάγκης, ὡς οἷόν τε ἦν ἐλευθερωθεῖσα κατηγορίας ἂν δεόντως τυγχάνοι, ὅτι τὸν ἐλευθερώσαντα οὐ περιέπει. τοιγάρτοι τὴν κατὰ ἀπελευθέρων ἀχαρίστων ἀπαραίτητον δίκην ὀρθότατα τίσει* [b]. *— — εἰργάσατο γὰρ* (sc. *ὁ θεὸς*) *αὐτὸν* (sc. *τὸν ἄνθρωπον*) *ἄφετον καὶ ἐλεύθερον ἑκουσίοις καὶ προαι-*

ρετικαῖς χρησάμενον ταῖς ἐνεργείαις πρὸς τήνδε τὴν χρείαν, ἵνα ἐπιστάμενος ἀγαθά τε αὖ καὶ κακὰ καὶ καλῶν καὶ αἰσχρῶν λαμβάνων ἔννοιαν καὶ δικαίοις καὶ ἀδίκοις καὶ ὅλως τοῖς ἀπ' ἀρετῆς καὶ κακίας καθαρῶς ἐπιβάλλων αἱρέσει μὲν τῶν ἀμεινόνων, φυγῇ δὲ τῶν ἐναντίων χρῆται.

a) Cf. n. 513. — b) Ita etiam Alleg. Leg. I, 13, p. 50 hominem liberum esse ponit, ut sit iustitia puniens dei.

Neque tamen ita haec voluntatis libertas accipienda, ut tollatur persuasio de bonis omnibus a deo promanantibus; quin etiam ipsi homines mali a deo repetuntur h. e. ab ira dei. Quod Deus Immut. 15, p. 283. *οἱ μὲν φαῦλοι θυμῷ γεγόνασι θεοῦ, οἱ δ' ἀγαθοὶ χάριτι*, ubi tamen adiicitur iram dei non posse dici nisi *τροπικώτερον*, ut significetur necessitas imperfecti, quod remaneat in mundo per deum creato. Aliis locis cuique homini ut peccet innatum esse dicit, neque quemquam existere inter eos qui hanc vitam vivant, qui non peccet, cf. Vita Mos. III, 17, p. 157; De Animal. Sacrif. Idon. 14, p. 249. *τῇ δὲ περὶ ἁμαρτίας διὰ τὸ ἄνθρωπος εἶναι· καὶ ἂν γὰρ ὁ τέλειος ᾖ γεννητός, οὐκ ἐκφεύγει τὸ ἁμαρτάνειν.* Adde Qu. Deus Immutab. 16, p. 284; Mutat. Nom. 6, p. 585; Qu. Rer. Div. Her. 59, p. 515.

De Gigant. 13, p. 271. Βούλεται δὲ (sc. ὁ νομοθέτης) ἐκεῖνό σοι παραστῆσαι, ὅτι οἱ μὲν γῆς, οἱ δὲ οὐρανοῦ, οἱ δὲ θεοῦ γεγόνασιν ἄνθρωποι. γῆς μὲν οἱ θηρευταὶ τῶν σώματος ἡδονῶν ἀπόλαυσίν τε καὶ χρῆσιν ἐπιτηδεύοντες αὐτῶν καὶ πορισταὶ τῶν συντεινόντων εἰς ἑκάστην· οὐρανοῦ δὲ ὅσοι τεχνῖται καὶ ἐπιστήμονες καὶ φιλομαθεῖς· τὸ γὰρ οὐράνιον τῶν ἐν ἡμῖν ὁ νοῦς [a]· νοῦς δὲ τῶν κατ' οὐρανὸν ἑκάστων τὰ ἐγκύκλια καὶ τὰς ἄλλας ἁπαξαπάσας ἐπιτηδεύει τέχνας, παραθήγων καὶ ἀκονῶν ἔτι τε γυμνάζων καὶ συγκροτῶν ἐν τοῖς νοητοῖς αὐτόν· θεοῦ δὲ ἄνθρωποι ἱερεῖς καὶ προφῆται, οἵτινες οὐκ ἠξίωσαν πολιτείας τῆς παρὰ τῷ κόσμῳ τυχεῖν καὶ κοσμοπολῖται γενέσθαι, τὸ δὲ αἰσθητὸν πᾶν ὑπερκύψαντες εἰς τὸν νοητὸν κόσμον μετανέστησαν κἀκεῖθι 515

ᾤκησαν ἐγγραφέντες ἀφθάρτῳ *) ἀσωμάτων ἰδεῶν πολιτείᾳ. Leg. Alleg. III, 14, p. 96. Ὅταν μέντοι διὰ πάντων ἡ ψυχὴ καὶ λόγων καὶ ἔργων ἐξαπλωθῇ καὶ ἐκθειασθῇ, παύονται τῶν αἰσθήσεων αἱ φωναὶ καὶ πάντες οἱ ὀχληροὶ καὶ δυσώνυμοι ἦχοι. φωνεῖ γὰρ καὶ καλεῖ τὸ μὲν ὁρατὸν τὴν ὅρασιν ἐφ' ἑαυτό, ἡ δὲ φωνὴ τὴν ἀκοήν, ὁ δὲ ἀτμὸς τὴν ὄσφρησιν καὶ συνόλως τὸ αἰσθητὸν τὴν αἴσθησιν ἐφ' ἑαυτὸ προσκαλεῖται. ταῦτα δὲ πάντα παύεται ὅταν ἐξελθοῦσα τὴν ψυχῆς πόλιν [b] ἡ διάνοια θεῷ τὰς ἑαυτῆς πράξεις καὶ διανοήσεις ἀνάψῃ. De Migr. Abr. 9, p. 443. Ἀλλὰ πρῶτον ἐκεῖνό [c] σοι βούλεται παραστῆσαι, ὅτι ἕτερος νηπίων καὶ ἕτερος τελείων χῶρός ἐστιν, ὁ μὲν ὀνομαζόμενος ἄσκησις, ὁ δὲ καλούμενος σοφία [d]· ἔπειτα ὅτι τὰ κάλλιστα τῶν ἐν τῇ φύσει ὁρατὰ μᾶλλόν ἐστιν ἢ κτητά. κτήσασθαι μὲν γὰρ τῆς θειοτέρας μοίρας λαχόντα πῶς ἔνεστιν; ἰδεῖν δ' οὐκ ἀδύνατον, ἀλλ' οὐχ ἅπασιν· εἴη δ' ἂν μόνῳ τῷ καθαρωτάτῳ καὶ ὀξυωπεστάτῳ γένει, ᾧ τὰ ἴδια ἐπιδεικνύμενος ὁ τῶν ὅλων πατὴρ ἔργα μεγίστην πασῶν χαρίζεται δωρεάν. θεωρητικοῦ γὰρ τίς ἀμείνων βίος ἢ μᾶλλον οἰκειούμενος λογικῷ;

a) Cf. n. 513, not. — b) Cf. Exod. IX, 29. — c) Dicit hunc locum, Deut. XXXIV, 4. *ἔδειξα τοῖς ὀφθαλμοῖς σου καὶ ἐκεῖ οὐκ εἰσελεύσῃ.* — d) Exercitatione itur ad sapientiam, illa igitur hac infirmior est. Omnino tria virtutis genera esse dicit, virtutem quae procedat ex scientia i. e. humana, et virtutem quae comparatur exercitatione, et eam denique quae datur divinitus: hanc unam voluit consummatam esse; De Nom. Mutat. 14, p. 591 sq. *Ἡ μὲν διδακτὴ ἀρετὴ καὶ ἀσκητικὴ δέχονται τὰ πρὸς βελτίωσιν· ἐφίεται γὰρ δὴ ὁ μὲν διδασκόμενος ἐπιστήμης ὧν ἀγνοεῖ, ὁ δ' ἀσκήσει χρώμενος στεφάνων καὶ τῶν προκειμένων ἄθλων φιλοπόνῳ καὶ φιλοθεάμονι ψυχῇ. τὸ δ' αὐτοδίδακτον καὶ αὐτομαθὲς γένος, ἅτε φύσει μᾶλλον ἢ ἐπιτηδεύσει συνιστάμενον, ἐξ ἀρχῆς ἴσον καὶ τέλειον καὶ ἄρτιον ἠνέχθη μηδενὸς ἐνδέοντος τῶν εἰς πλήρωσιν ἀριθμοῦ.* Virtus ex scientia nata deterior ei esse videbatur quam virtus ex

*) Vulg. *ἀφθάρτων*. Corr. Mang.

exercitatione, sed illam esse huius praeparationem necessariam; De Congr. Erud. Grat. 13, p. 528 sq. *Ἀναγκαῖον γὰρ τοῖς παραγγέλμασιν ἀρετῆς τὸν μανθάνοντα πειθαρχεῖν. οὐ πάντες δὲ πειθαρχοῦσιν, ἀλλ' ὅσοις σφοδρὸς ἔρως ἐντέτηκεν ἐπιστήμης. — — δυνατοὶ μὲν γὰρ εἰπεῖν, ἀδύνατοι δέ εἰσι πράττειν τὰ βέλτιστα.* De Somn. I, 27, p. 646. *τὸ γὰρ ἀσκήσει ἔκγονον τοῦ μαθήσει.* Inde derivatur ordo virtutum, qui est Aristotelico ordini prorsus contrarius, sed nihilo secius haud semel cum Aristotelico confunditur. Exercitatione id agitur, ut *τὰ πάθη* prorsus ex animo eradicentur. Leg. Alleg. III, 45, p. 112 sq. *Μωυσῆς δὲ ὅλον τὸν θυμὸν ἐκτέμνειν καὶ ἀποκόπτειν οἴεται δεῖν τῆς ψυχῆς, οὐ μετριοπάθειαν, ἀλλὰ συνόλως ἀπάθειαν ἀγαπῶν.* Ipsa voluptas, ad quam natura ferimur, exstirpanda est, quia etiam hac implicamur materiae; ib. 48, p. 115.

De Somn. I, 23, p. 643. *Σπούδασον οὖν, ὦ ψυχή, θεοῦ οἶκος γενέσθαι, ἱερὸν ἅγιον, καὶ ἰσχυρὰ μὲν ἐξ ἀσθενεστάτης, ἐκ δὲ ἀδυνάτου δυνατὴ καὶ συνετὴ ἐξ ἀφραινούσης, εὐλογιστοτάτη δὲ ἐκ παραπαιούσης* [a]. *Ἴσως δὲ καὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον ὁ ἀσκητὴς φαντασιοῦται κλίμακι ἐοικότα· φύσει γὰρ ἀνώμαλον πρᾶγμα ἄσκησις. τοτὲ μὲν προϊοῦσα εἰς ὕψος τοτὲ δὲ ὑποστρέφουσα πρὸς τοὐναντίον, καὶ τοτὲ μὲν καθάπερ ναῦς εὐπλοίᾳ τοτὲ δὲ δυσπλοίᾳ χρωμένη. ἑτερήμερος* [b] *γάρ, ὥς ἔφη τις, τῶν ἀσκητῶν ὁ βίος, ἄλλοτε μὲν ζῶν καὶ ἐγρηγορὼς ἄλλοτε δὲ τεθνεὼς ἢ κοιμώμενος. καὶ τάχα οὐκ ἀπὸ σκοποῦ τοῦτο λέγεται· σοφοὶ μὲν γὰρ τὸν ὀλύμπιον καὶ οὐράνιον χῶρον ἔλαχον οἰκεῖν, ἄνω φοιτᾶν ἀεὶ μεμαθηκότες, κακοὶ δὲ τοὺς ἐν ᾅδου μυχοὺς ἐξ ἀρχῆς ἄχρι τέλους ἀποθνήσκειν ἐπιτετηδευκότες καὶ εἰς γῆρας ἐκ σπαργάνων φθορᾶς ἐθάδες ὄντες. οἱ δ' ἀσκηταί, μεθόριοι γὰρ τῶν ἄκρων εἰσίν, ἄνω καὶ κάτω πολλάκις ὡς ἐπὶ κλίμακος βαδίζουσιν, ἢ ὑπὸ τῆς κρείττονος μοίρας ἀνελκόμενοι ἢ ὑπὸ τῆς χείρονος ἀντισπώμενοι, μέχρις ἂν ὁ τῆς ἁμίλλης καὶ διαμάχης ταύτης βραβευτὴς θεὸς ἀναδῷ τὰ βραβεῖα τάξει τῇ βελτίονι τὴν ἐναντίαν εἰς ἅπαν καθελών* [c]. 516

a) Animus ei videbatur perturbationibus primitus obnoxius

esse, quibus continuata demum exercitatione superior evadere posset; De Congr. Erud. Gr. 15, p. 531. *Ἐν ἀρχῇ μὲν τῆς γενέσεως ἡμῶν ἡ ψυχὴ συντρόφοις τοῖς πάθεσι μόνοις χρῆται, λύπαις, ἀλγηδόσι, πτοίαις, ἐπιθυμίαις, ἡδοναῖς, ἃ διὰ τῶν αἰσθήσεων ἐπ' αὐτὴν ἔρχεται, μήπω τοῦ λογισμοῦ βλέπειν δυναμένου τά τε ἀγαθὰ καὶ κακὰ καὶ ᾗ διαφέρει ταῦτα ἀλλήλων ἀκριβοῦν, ἀλλ' ἔτι νυστάζοντος καὶ ὡς ἐν ὕπνῳ βαθεῖ καταμεμυκότος. χρόνου δὲ προϊόντος ὅταν ἐκβαίνοντες τῆς παιδικῆς ἡλικίας μειρακιοῦσθαι μέλλωμεν, τὸ δίδυμον στέλεχος εὐθὺς ἐκ μιᾶς, ἀρετὴ καὶ κακία, φύεται ῥίζης, καὶ ποιούμεθα μὲν τὴν κατάληψιν ἀμφοῖν, αἱρούμεθα δὲ πάντως τὴν ἑτέραν, οἱ μὲν εὐφυεῖς ἀρετήν, κακίαν δ' οἱ ἐναντίοι.* Cf. De Sacrif. Ab. 4, p. 166, et n. 514, not. — b) Alluditur ad Hom. Od. XI, 3. — c) Felicitatem ponit in pace animi et *ἀναπαύσει ἐν θεῷ.* De Ebriet. 18, p. 368; De Prof. 31, p. 572; Fragm. p. 669 ed. Mangey. *Μία ἀνάπαυσις ψυχῆς ἐστὶν ἡ κρατίστη εἰς τὸν ἱερὸν τοῦ ὄντος πόθον ἡγεμόνι χρῆσθαι θεῷ καὶ βουλευμάτων καὶ λόγων καὶ πράξεων. — πέρας εὐδαιμονίας τὸ ἀκλινῶς καὶ ἀρρεπῶς ἐν μόνῳ θεῷ στῆναι.* Eo revocanda splendida illa laus, qua ornat vitam theoreticam vel potius contemplativam; v. n. 515 extr., quae laus cumulatur in libro de vita contemplativa, ubi concelebratur vita Therapeutarum, qui bonis externis penitus repudiatis solitariam vitam elegerant et omne tempus in dei contemplatione ponebant inque precationibus et canticis sacris, et bibliis sacris volvendis; v. impr. c. 3, p. 474 sq., cf. Zeller *Philos. d. Griechen* III, 2, p. 583 sqq.

517 **Leg. Alleg. III, 9, p. 93.** *Ὁ γὰρ ἀποδιδράσκων θεὸν καταφεύγει εἰς ἑαυτόν. δυοῖν γὰρ ὄντοιν, τοῦ τε τῶν ὅλων νοῦ, ὅς ἐστι θεός, καὶ τοῦ ἰδίου, ὁ μὲν φεύγων ἀπὸ τοῦ καθ' αὑτὸν καταφεύγει ἐπὶ τὸν συμπάντων. ὁ δὲ νοῦν τὸν ἴδιον ἀπολείπων ὁμολογεῖ μηδὲν εἶναι τὰ κατὰ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, ἅπαντα δὲ προσάπτει θεῷ· ὁ δὲ πάλιν ἀποδιδράσκων θεὸν τὸν μὲν οὐδενὸς αἴτιόν φησιν εἶναι, τῶν δὲ γιγνομένων ἁπάντων ἑαυτόν. λέγεται γοῦν παρὰ πολλοῖς ὅτι τὰ ἐν τῷ κόσμῳ πάντα φέρεται χωρὶς ἡγεμόνος ἀπαυτοματίζοντα, τέχνας δὲ καὶ ἐπιτηδεύματα καὶ νόμους καὶ ἔθη καὶ πολιτικὰ καὶ ἴδια καὶ κοινὰ δίκαια πρός τε ἀνθρώπους καὶ πρὸς τὰ ἄλογα ζῷα ἔθετο μόνος ὁ ἀνθρώπινος νοῦς. ἀλλ' ὁρᾷς, ὦ ψυχή, τῶν δοξῶν τὸ παράλογον. ἡ μὲν γὰρ*

τὸν ἐπὶ μέρους, τὸν γενητὸν καὶ θνητὸν ἀπολιποῦσα τὸν τῶν ὅλων καὶ ἀγένητον καὶ ἄφθαρτον ἐπιγράφεται ὄντως*)· ἡ δὲ πάλιν θεὸν ἀποδοκιμάζουσα τὸν μηδ' αὑτῷ βοηθῆσαι ἱκανὸν νοῦν σύμμαχον ἐπισπᾶται πλημμελῶς. 10. — — θεοῦ γὰρ τὰ πάντα κτήματα, ὥστε ὁ ἑαυτῷ τι προσνέμων τὰ ἑτέρου νοσφίζεται καὶ πληγὴν ἔχει παγχάλεπον καὶ δυσίατον, οἴησιν. πρᾶγμα ἀμαθίας καὶ ἀπαιδευσίας συγγενές.

2. Apollonius Tyanensis.

Suidas. Ἀπολλώνιος Τυανεύς, φιλόσοφος. — — 518
ἤκμαζε μὲν ἐπὶ Κλαυδίου καὶ Γαΐου καὶ Νέρωνος καὶ μέχρι Νέρβα, ἐφ' οὗ καὶ μετήλλαξεν. ἐσιώπησε δὲ κατὰ Πυθαγόραν πέντε ἔτη [a]. εἶτα ἀπῆρεν εἰς Αἴγυπτον, ἔπειτα εἰς Βαβυλῶνα πρὸς τοὺς Μάγους κἀκεῖθεν ἐπὶ τοὺς Ἄραβας, καὶ συνῆξεν ἐκ πάντων τὰ μυρία καὶ περὶ αὐτοῦ θρυλούμενα μαγγανεύματα [b]. συνέταξε δὲ τοσαῦτα· Τελετὰς ἢ περὶ Θυσιῶν, Διαθήκην, Χρησμούς, Ἐπιστολάς, Πυθαγόρου βίον [c].

a) Institutus esse dicitur ab Euxeno Pythagoreo, sed magistrum abstinentia et ceteris Pythagoreorum virtutibus longe superasse. Philostr. V. Apoll. I, 7. 8. 14. Pythagoreorum placita ac disciplinam tunc apud multos denuo invaluisse iam supra memoravimus, n. 472, not. Cruenta sacrificia aspernabatur, praeeunte Pythagora, ib. I, 31, sed tamen ultra praecepta Pythagorae progressus ne matrimonium quidem sequendum esse putabat, quippe officiens temperantiae. Numerorum doctrinam symbolicam, quae eadem aetate exemplo Pythagoreorum tradebatur a Moderato, postea a Theone Smyrnaeo et Nicomacho, Apollonius non tanti fecisse videtur; ib. III, 30. — b) De quibus multa narrat Philostratus in Vita Apollonii, quam scripsit ad ambiguam fidem Damidis; v. Philostr. Vit. Apoll. I, 2, 3. Philostratus miracula Apollonii non a magicis artibus repetenda esse affirmat, sed a sapientia eius intimaque qua cum diis coniunctus fuerit caritate; ib. I, 2; V, 12. Apud posteriores tantum invaluit eius memoria ac sanctitas, ut pas-

*) „Melius δεόντως, opponitur enim τῷ πλημμελῶς." *Mangey.*

sim divinis honoribus afficeretur, v. Dio Cass. LXXVII, 18; Flav. Vopisc. v. Aureliani 24. — c) Epistolae sine dubio suppositae sunt. Vita Pythagorae passim exscripta est a Porphyrio, V. Pyth. 2, et Iamblicho, V. Pyth. 254. Libri *περὶ θυσιῶν* mentio iniicitur etiam apud Philostr. V. Apoll. III, 41; IV, 19; fragmentum exstat apud Euseb. Pr. Ev. IV, 13; Demonstr. Ev. III, 3, p. 105, quod apponitur loco sequenti.

519 **Apollonius ap. Euseb. Pr. Ev. IV, 13.** *Οὕτως τοίνυν μάλιστα ἄν τις οἶμαι τὴν προσήκουσαν ἐπιμέλειαν ποιοῖτο τοῦ θείου τυγχάνοι τε αὐτόθεν ἵλεώ τε καὶ εὐμενοῦς αὐτοῦ παρ' ὀντιναοῦν μόνος ἀνθρώπων, εἰ θεῷ μέν, ὃν δὴ πρῶτον ἔφαμεν, ἑνί τε ὄντι καὶ κεχωρισμένῳ*) πάντων, μεθ' ὃν γνωρίζεσθαι τοὺς λοιποὺς ἀναγκαῖον, μὴ θύοι τι τὴν ἀρχήν, μήτε ἀνάπτοι πῦρ, μήτε καθόλου τι τῶν αἰσθητῶν ἐπονομάζοι (δεῖται γὰρ οὐδενός, οὐδὲ **) παρὰ τῶν κρειττόνων ἤπερ ἡμεῖς, οὐδ' ἔστιν ὃ τὴν ἀρχὴν γῆ***) ἀνίησι φυτὸν ἢ τρέφει ζῷον ἢ ἀήρ, ᾧ μὴ πρόσεστί †) γέ τι μίασμα), μόνῳ δὲ χρῷτο πρὸς αὐτὸν ἀεὶ τῷ κρείττονι λόγῳ (λέγω δὲ τῷ μὴ διὰ στόματος ἰόντι), παρὰ δὲ ††) τοῦ καλλίστου τῶν ὄντων διὰ τοῦ καλλίστου τῶν ἐν ἡμῖν αἰτοίη †††) τἀγαθά. νοῦς δέ ἐστιν οὗτος ὀργάνου μὴ δεόμενος.*

3. Plutarchus.

520 **Suidas.** *Πλούταρχος Χαιρωνεὺς τῆς Βοιωτίας, γεγονὼς ἐπὶ τῶν Τραϊανοῦ τοῦ Καίσαρος χρόνων καὶ ἔτι πρόσθεν* [a]. *μεταδοὺς δὲ αὐτῷ Τραϊανὸς τῆς τῶν ὑπάτων ἀξίας προσέταξε μηδένα τῶν κατὰ τὴν Ἰλλυρίδα ἀρχόντων παρὲξ τῆς αὐτοῦ γνώμης τι διαπράττεσθαι* [b]. *ἔγραψε δὲ πολλά* [c].

---

*) Vulgo *ἑνὶ δὲ ὄντι κεχωρισμένῳ.* Refinximus ex loco parallelo, Demonstr. Ev. III, 3, p. 105. — **) Vulgo *οὔτε.* Ref. ex l. parall. — ***) V. *ἀνίησι γῆ.* Ref. ex l. parall. — †) V. *ὃ μὴ πρὸς αὐτόν γέ τι μίασμα.* Loc. parall. *ᾧ οὐ πρόσεστί γε μίασμα.* — ††) Vulgo *καὶ παρὰ τοῦ καλλίστου.* Ref. ex l. parall. — †††) Loc. parall. *καλλίστου τοῦ ἐν ἡμῖν δόντι τὰ ἀγαθά.*

a) Sub Nerone audiebat Ammonium. De *Ei* ap. Delph. 1. — b) Georg. Sync. Chronogr. p. 349 B. *Πλούταρχος Χαιρωνεὺς φιλόσοφος ἐπιτροπεύειν Ἑλλάδος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος κατεστάθη γηραιός*, de quo potest dubitari. Ex ipso Plutarcho constat eum senem sacerdotio Apollinis Pythici ornatum fuisse. An Seni sit ger. Resp. 17. — c) Ut plurimum disserit de moribus et de virtute eoque omnem philosophiam revocandam esse existimat. De Prof. in Virt. 7; de Lib. Educ. 10. Solet tamen et de diis et rebus divinis disputare ad exemplum magistri Ammonii. De *Ei* ap. Delph. 1 sqq. In ceteris Platonem et Aristotelem promiscue sequitur.

De Is. et Os. 45. *Οὔτε γὰρ ἐν ἀψύχοις σώμασι* 521
τὰς τοῦ παντὸς ἀρχὰς θετέον, ὡς Δημόκριτος καὶ Ἐπίκουρος, οὔτ' ἀποίου δημιουργὸν ὕλης ἕνα λόγον καὶ μίαν πρόνοιαν, ὡς οἱ Στωϊκοί, περιγιγνομένην ἁπάντων καὶ κρατοῦσαν· ἀδύνατον γὰρ ἢ φλαῦρον ὁτιοῦν ὅπου πάντων *), *ἢ χρηστὸν ὅπου μηδενὸς ὁ θεὸς αἴτιος, ἐγγενέσθαι. — — διὸ καὶ παμπάλαιος αὕτη κάτεισιν ἐκ θεολόγων καὶ νομοθετῶν εἴς τε ποιητὰς καὶ φιλοσόφους δόξα, τὴν ἀρχὴν ἀδέσποτον ἔχουσα, τὴν δὲ πίστιν ἰσχυρὰν καὶ δυσεξάλειπτον, οὐκ ἐν λόγοις μόνον οὐδὲ ἐν φήμαις, ἀλλ' ἔν τε τελεταῖς ἔν τε θυσίαις καὶ βαρβάροις καὶ Ἕλλησι πολλαχοῦ περιφερομένην* [a], *ὡς οὔτ' ἄνουν καὶ ἄλογον καὶ ἀκυβέρνητον αἰωρεῖται τῷ αὐτομάτῳ τὸ πᾶν, οὔτε εἷς ἐστὶν ὁ κρατῶν καὶ κατευθύνων ὥσπερ οἴαξιν ἢ τισι πειθηνίοις χαλινοῖς λόγος, ἀλλὰ πολλὰ καὶ μεμιγμένα κακοῖς καὶ ἀγαθοῖς· μᾶλλον δὲ μηδὲν ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν ἄκρατον ἐνταῦθα τῆς φύσεως φερούσης, οὐ δυεῖν πίθων εἷς ταμίας ὥσπερ νάματα τὰ πράγματα καπηλικῶς διανέμων ἀνακεράννυσιν ἡμῖν, ἀλλ' ἀπὸ δυεῖν ἐναντίων ἀρχῶν καὶ δυεῖν ἀντιπάλων δυνάμεων, τῆς μὲν ἐπὶ τὰ δεξιὰ καὶ κατ' εὐθεῖαν ὑφηγουμένης, τῆς δ' ἔμπαλιν ἀναστρεφούσης καὶ ἀνακλώσης, ὅ τε βίος μικτὸς ὅ τε κόσμος, εἰ καὶ μὴ πᾶς, ἀλλ' ὁ περίγειος οὗτος καὶ μετὰ σελήνην* [b], *ἀνώμαλος καὶ*

---

*) Ita Wyttenb. Vulg. *γὰρ ἢ καὶ* et *ὁμοῦ*.

ποικίλος γέγονε καὶ μεταβολὰς πάσας δεχόμενος. εἰ γὰρ οὐθὲν ἀναιτίως πέφυκε γενέσθαι, αἰτίαν δὲ κακοῦ τἀγαθὸν οὐκ ἂν παράσχοι, δεῖ γένεσιν ἰδίαν καὶ ἀρχὴν ὥσπερ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ τὴν φύσιν ἔχειν [c].

a) Antiqui theologi Plutarcho pro antiquissimis philosophis habentur. De Anim. Procr. 33. *οἵ τε πάλαι θεολόγοι πρεσβύτατοι φιλοσόφων ὄντες.* Censet retinendum esse patrium deorum cultum antiquitus receptum. Amat. 12. *Ἀρκεῖ γὰρ ἡ πάτριος καὶ παλαιὰ πίστις, ἧς οὐκ ἔστιν εἰπεῖν οὐδ' ἀνευρεῖν τεκμήριον ἐναργέστερον. — — ἐὰν ἐφ' ἑνὸς ταράττηται καὶ σαλεύηται τὸ βέβαιον αὐτῆς καὶ νενομισμένον, ἐπισφαλὴς γίγνεται πᾶσι καὶ ὕποπτος.* Simul tamen ad illam sacrorum commixtionem proclivis est, quae illa aetate vulgatissima erat. De Is. et Os. 67. *Θεοὺς ἐνομίσαμεν οὐχ ἑτέρους παρ' ἑτέροις, οὐδὲ βαρβάρους καὶ Ἕλληνας οὐδὲ νοτίους καὶ βορείους· ἀλλ' ὥσπερ ἥλιος καὶ σελήνη καὶ οὐρανὸς καὶ γῆ καὶ θάλασσα κοινὰ πᾶσιν, ὀνομάζεται δ' ἄλλως ὑπ' ἄλλων, οὕτως ἑνὸς λόγου τοῦ ταῦτα κοσμοῦντος καὶ μιᾶς προνοίας ἐπιτροπευούσης καὶ δυνάμεων ὑπουργῶν ἐπὶ πάντας τεταγμένων ἕτεραι παρ' ἑτέροις κατὰ νόμους γεγόνασι τιμαὶ καὶ προσηγορίαι.* Neque vero non purganda esse haec sacra existimat maximeque instat superstitionibus, quae animos hominum impleant servili metu stupidaque obsequentia, ut ipse atheismus ei sit superstitione probatior. De Superst. 11. *Οὐκ οἴεται θεοὺς εἶναι ὁ ἄθεος· ὁ δὲ δεισιδαίμων οὐ βούλεται, πιστεύει δὲ ἄκων· ἀπιστεῖν γὰρ φοβεῖται.* Propterea philosophiam interpretem traditionum rituumque sacrorum esse dicit. De Is. et Os. 68. *Διὸ δεῖ μάλιστα πρὸς ταῦτα λόγον ἐκ φιλοσοφίας μυσταγωγὸν ἀναλαβόντας ὁσίως διανοεῖσθαι τῶν λεγομένων καὶ δρωμένων ἕκαστον· ἵνα μὴ — — ἃ καλῶς οἱ νόμοι περὶ τὰς θυσίας καὶ τὰς ἑορτὰς ἔταξαν ἑτέρως ὑπολαμβάνοντες ἐξαμάρτωμεν.* — b) Alias omnem sine exceptione mundum mixtum esse dicit, De Anim. Procr. 28. *τῆς δὲ διπλῆς κοινωνίας ταύτης* (sc. *τοῦ παθητικοῦ καὶ τοῦ νοῦ*) *οὐδὲ ἡ περὶ τὸν οὐρανὸν ἀπήλλακται φύσις.* — c) Impugnat doctrinam, quam dicit Stoicorum esse, qua ponitur mundi fundamentum esse solus deus et materia *ἄποιος*, unde consequeretur ut nulla causa mali esset. De Anim. Procr. 6. *Αἱ γὰρ Στωϊκαὶ καταλαμβάνουσιν ἡμᾶς ἀπορίαι τὸ κακὸν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἀναιτίως καὶ ἀγενήτως ἐπεισάγοντας· ἐπεὶ τῶν γ' ὄντων οὔτε τὸ ἀγαθὸν οὔτε τὸ ἄποιον εἰκός ἐστιν οὐσίαν κακοῦ καὶ γένεσιν παρασχεῖν.* Cf. Comm. Notit. 34. Ipse alterum illud, ex quo mundus a deo creatur, duplicem naturam habere censet, ut et nondum formatum sit, habeat tamen facultatem formae divinaeque potestatis in se admittendae, et sub-

stantia in eo insit animans, quae motione quadam inordinata renitatur bono. Quaest. Plat. IV. *Ἢ τὸ πολλάκις ὑφ' ἡμῶν λεγόμενον ἀληθές ἐστιν; ἡ μὲν γὰρ ἄνους ψυχὴ καὶ τὸ ἄμορφον σῶμα συνυπῆρχον ἀλλήλοις ἀεὶ καὶ οὐδέτερον αὐτῶν γένεσιν ἔσχεν οὐδ' ἀρχήν.* De An. Procr. 5. *ἀκοσμία γὰρ ἦν τὰ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως· ἀκοσμία δὲ οὐκ ἀσώματος οὐδ' ἀκίνητος οὐδ' ἄψυχος, ἀλλ' ἄμορφον μὲν καὶ ἀσύστατον τὰ σωματικόν, ἔμπληκτον δὲ καὶ ἄλογον τὸ κινητικὸν ἔχουσα· τοῦτο δ' ἦν ἀναρμοστία ψυχῆς οὐκ ἐχούσης λόγον· ὁ γὰρ θεὸς οὔτε σῶμα τὸ ἀσώματον οὔτε ψυχὴν τὸ ἄψυχον ἐποίησεν, ἀλλ' ὥσπερ ἁρμονικὸν ἄνδρα καὶ ῥυθμικὸν οὐ φωνὴν ποιεῖν οὐδὲ κίνησιν, ἐμμελῆ δὲ φωνὴν καὶ κίνησιν εὔρυθμον ἀξιοῦμεν, οὕτως ὁ θεὸς οὔτε τοῦ σώματος τὸ ἁπτὸν καὶ ἀντίτυπον οὔτε τῆς ψυχῆς τὸ φανταστικὸν καὶ κινητικὸν αὐτὸς ἐποίησεν· ἀμφοτέρας δὲ τὰς ἀρχὰς παραλαβών, τὴν μὲν ἀμυδρὰν καὶ σκοτεινήν, τὴν δὲ ταραχώδη καὶ ἀνόητον, ἀτελεῖς δὲ τοῦ προσήκοντος ἀμφοτέρας καὶ ἀορίστους, ἔταξε καὶ διεκόσμησε καὶ συνήρμοσε τὸ κάλλιστον ἀπεργασάμενος καὶ τελειότατον ἐξ αὐτῶν ζῷον.* Quapropter haec causa secundaria appellatur et *πολλὰ τῷ θεῷ δυσμαχοῦσα καὶ ἀφηνιάζουσα,* ib. 6, revocaturque ad malam animam, quam posuerit Plato ante mundum esse; de Is. et Os. 48; cf. de An. Procr. 6. 8. 9. Ad hoc placitum, inesse in mundo malum principium animans, redit etiam doctrina de malis daemonibus, qui hominibus potentiores sint, sed in quibus divinum nonnisi impure insit et cum prava natura commixtum; de Is. et Os. 25 sqq.; de Def. Orac. 14.

De Is. et Os. 49. *Μεμιγμένη γὰρ ἡ τοῦδε τοῦ κό-* 522
σμου γένεσις καὶ σύστασις ἐξ ἐναντίων, οὐ μὴν ἰσοσθενῶν δυνάμεων, ἀλλὰ τῆς βελτίονος τὸ κράτος ἐστίν· ἀπολέσθαι δὲ τὴν φαύλην παντάπασιν ἀδύνατον, πολλὴν μὲν ἐμπεφυκυῖαν τῷ σώματι, πολλὴν δὲ τῇ ψυχῇ τοῦ παντὸς καὶ πρὸς τὴν βελτίονα ἀεὶ) δυσμαχοῦσαν.*

De Virtute Mor. 3. *Ἔοικε δὲ λαθεῖν τοῦτο τοὺς**)* 523
ἅπαντας[a], *ᾗ διττὸς ἡμῶν ὡς ἀληθῶς ἕκαστός ἐστι καὶ σύνθετος· τὴν γὰρ ἑτέραν διπλόην οὐ κατεῖδον, ἀλλὰ τὴν ψυχῆς καὶ σώματος μῖξιν ἐμφανεστέραν οὖσαν· ὅτι δὲ αὐτῆς ἐστὶ τῆς ψυχῆς ἐν ἑαυτῇ σύνθετόν τι καὶ διφυὲς καὶ ἀνόμοιον, ὥσπερ ἑτέρου σώματος τοῦ ἀλόγου*

---

*) *καὶ* erat loco voc. *ἀεὶ* et invicem. Corr. Wyttenb. — **) Reiske aut legi vult *ἀγνοοῦντας* pro *ἅπαντας* aut *αὐτοὺς* pro *τούς.*

πρὸς τὸν λόγον ἀνάγκῃ τινὶ καὶ φύσει συμμιγέντος καὶ συναρμοσθέντος, εἰκὸς μέν ἐστι μηδὲ Πυθαγόραν ἀγνοῆσαι τεκμαιρομένοις *) τῇ περὶ τὴν μουσικὴν σπουδῇ τοῦ ἀνδρός, ἣν ἐπηγάγετο τῇ ψυχῇ κηλήσεως ἕνεκα καὶ παραμυθίας, ὡς οὐ πᾶν ἐχούσῃ διδασκαλίᾳ καὶ μαθήμασιν ὑπήκοον, οὐδὲ λόγῳ μεταβλητὸν ἐκ κακίας, ἀλλά τινος ἑτέρας πειθοῦς συνεργοῦ καὶ πλάσεως καὶ τιθασσεύσεως δεόμενον, εἰ μὴ παντάπασι μέλλοι φιλοσοφίᾳ δυσμεταχείριστον εἶναι καὶ ἀπειθές. ἐμφανῶς μέντοι καὶ βεβαίως καὶ ἀναμφιδόξως Πλάτων συνεῖδεν, ὅτι τούτου γε τοῦ κόσμου τὸ ἔμψυχον οὐχ ἁπλοῦν οὐδὲ ἀσύνθετον οὐδὲ μονοειδές ἐστιν, ἀλλ' ἐκ τῆς ταὐτοῦ καὶ τῆς τοῦ ἑτέρου μεμιγμένον δυνάμεως πῇ μὲν ἀεὶ κατὰ ταὐτὰ κοσμεῖται καὶ περιπολεῖ μιᾷ τάξει κράτος ἐχούσῃ χρώμενον, πῇ δὲ εἴς τε κινήσεις καὶ κύκλους σχιζόμενον ὑπεναντίους καὶ πλανητοὺς ἀρχὴν διαφορᾶς καὶ γένεσιν **)· ἥ τε ἀνθρώπου ψυχὴ μέρος ἢ τμῆμα τῆς τοῦ παντὸς οὖσα καὶ συνηρμοσμένη κατὰ λόγους καὶ ἀριθμοὺς ἐοικότας ἐκείνοις οὐχ ἁπλῆ τίς ἐστιν οὐδὲ ὁμοιοπαθής, ἀλλ' ἕτερον μὲν ἔχει τὸ νοερὸν καὶ λογιστικόν, ᾧ κρατεῖν τοῦ ἀνθρώπου κατὰ φύσιν καὶ ἄρχειν προσῆκόν ἐστιν, ἕτερον δὲ τὸ παθητικὸν καὶ ἄλογον καὶ πολυπλανὲς καὶ ἄτακτον ἐξ ἑαυτοῦ ἐπιστασίας δεόμενον.

a) Disputantur haec adversus Stoicos.

524 **De Pyth. Orac. 21.** Σῶμα μὲν ὀργάνοις χρῆται πολλοῖς, αὐτῷ δὲ σώματι ψυχὴ καὶ μέρεσι τοῖς σώματος· ψυχὴ δὲ ὄργανον θεοῦ γέγονεν· ὀργάνου δ' ἀρετὴ μάλιστα μιμεῖσθαι τὸ χρώμενον ᾗ πέφυκε δυνάμει καὶ παρέχειν τὸ ἔργον αὐτοῦ τοῦ νοήματος ἐν αὐτῷ ***). δεικνύναι δ' οὐχ οἷον ἦν ἐν †) τῷ δημιουργῷ καθαρὸν καὶ

---

*) Vulg. τεκμαιρομένους. Corr. Reiske. — **) Videtur deesse παρέχει aut simile. — ***) Vulgo νοήματος ἐν αὐτῷ δυναμένῃ. Postremam vocem Wyttenb. del. censet, Hutten uncinis inclusit. — †) Wyttenb. et Hutten ἦν ἐν recep. ex codd. B. E.

*ἀπαθὲς καὶ ἀναμάρτητον, ἀλλὰ μεμιγμένον πολλῷ τῷ ἀλλοτρίῳ *). καθ' ἑαυτὸ γὰρ ἄδηλον ἡμῖν* [a]*· ἕτερον δὲ καὶ δι' ἑτέρου φαινόμενον ἀναπίμπλαται τῆς ἐκείνου φύσεως. — — καὶ γὰρ ἡλίῳ **) οὐθὲν οὔτε μᾶλλον ἰδέαν ἔοικεν οὔτε ὡς ὄργανον χρῆσθαι φύσει γέγονεν εὐπειθέστερον σελήνης· λαμβάνουσα δὲ παρ' ἡλίου τὸ λαμπρὸν καὶ πυρωπὸν οὐχ ὅμοιον ἀποπέμπει πρὸς ἡμᾶς, ἀλλὰ μιχθὲν αὐτῇ, καὶ χρόαν μετέβαλε καὶ δύναμιν ἔσχεν ἑτέραν· ἡ δὲ θερμότης καὶ παντάπασιν ἐξοίχεται καὶ προλέλοιπε τὸ φῶς ὑπὸ ἀσθενείας. — — πρόσλαβε δὲ τούτοις εὖ λεγομένοις καὶ νόησον τὸν ἐνταῦθα θεὸν χρώμενον τῇ Πυθίᾳ πρὸς ἀκοήν, καθὼς ἥλιος χρῆται σελήνῃ πρὸς ὄψιν· δείκνυσι μὲν γὰρ καὶ ἀναφαίνει τὰς αὑτοῦ νοήσεις, μεμιγμένας δὲ δείκνυσι διὰ σώματος θνητοῦ καὶ ψυχῆς ἡσυχίαν ἄγειν μὴ δυναμένης μηδὲ τῷ κινοῦντι παρέχειν ἑαυτὴν ἀκίνητον ἐξ αὑτῆς καὶ καθεστῶσαν, ἀλλ' ὥσπερ ἐν σάλῳ ψοφοῦσαν καὶ συμπλεκομένην τοῖς ἐν αὐτῇ κινήμασι καὶ πάθεσιν ἐπιταράττουσιν αὐτήν ***). ὡς γὰρ οἱ δῖνοι τῶν ἅμα κύκλῳ καταφερομένων σωμάτων οὐκ ἐπικρατοῦσι βεβαίως, ἀλλὰ κύκλῳ μὲν ὑπ' ἀνάγκης φερομένων, κάτω δὲ φύσει ῥεπόντων, γίγνεταί τις ἐξ ἀμφοῖν ταραχώδης καὶ παράφορος ἑλιγμός, οὕτως ὁ καλούμενος ἐνθουσιασμὸς ἔοικε μῖξις εἶναι κινήσεων δυοῖν, τὴν μὲν ὡς πέπονθε τῆς ψυχῆς ἅμα, τὴν δὲ ὡς πέφυκε κινουμένης* [b].

a) Dei cogitationes in solo coelo cernuntur purae et intemeratae, in terra turbantur et miscentur. De Is. et Os. 59. *Οἱ μὲν γὰρ ἐν οὐρανῷ καὶ ἄστροις λόγοι καὶ εἴδη καὶ ἀποῤῥοαὶ τοῦ θεοῦ μένουσι, τὰ δὲ τοῖς παθητικοῖς διεσπαρμένα, γῇ καὶ θαλάττῃ καὶ φυτοῖς καὶ ζῴοις, διαλυόμενα* †) *καὶ φθειρόμενα καὶ θαπτόμενα*

---

*) *πολλῷ τῷ ἀλλοτρίῳ* addidit Wyttb. Vulgo lacuna. — **) Vulgo *εἰσί.* Corr. Wyttb. — ***) Vulgo *ψυχῆς ** ἡσυχίαν ἄγειν. μὴ δυναμένη δὲ τ. κ. κτλ.* et deinde *ἐξ αὐτῆς καθεστῶσαν — ψαύουσαν αὐτὴν κ. συμπ. — καὶ πάθεσιν ἐπιταραττούσης.* Corr. Wytth. et Hutten. — †) Ita Wyttenb. Vulg. *διαλεγόμενα.*

πολλάκις αὖθις ἐκλάμπει καὶ ἀναφαίνεται ταῖς γενέσεσι. Ib. 78. *Τὸ γὰρ νοητὸν ἀόρατον καὶ ἄψαυστον· — — ἡ δὲ τοῦ νοητοῦ καὶ εἰλικρινοῦς καὶ ἁγίου νόησις ὥσπερ ἀστραπὴ διαλάμψασα τῇ ψυχῇ ἅπαξ ποτὲ θιγεῖν καὶ προσιδεῖν παρέσχε.* Ipse deus videtur contaminari, si materia tangitur. Ib. 79. *Ὁ δ' ἐστὶ μὲν αὐτὸς ἀπωτάτω τῆς γῆς ἄχραντος καὶ ἀμίαντος καὶ καθαρὸς οὐσίας ἁπάσης φθορὰν δεχομένης καὶ θάνατον. ἀνθρώπων δὲ ψυχαῖς ἐνταυθοῖ μὲν ὑπὸ σωμάτων καὶ παθῶν περιεχομέναις οὐκ ἔστι μετουσία τοῦ θεοῦ, πλὴν ὅσον ὀνείρατος ἀμαυροῦ θιγεῖν νοήσει διὰ φιλοσοφίας.* Cf. De *Ei* ap. Delph. 20. Deus cernit omnia, ipse tamen non cernitur, De Is. et Os. 75, estque Unum et id quod vere est. De *Ei* ap. Delph. 20. *Ἀλλ' εἷς ὢν* (sc. *ὁ θεὸς*) *ἑνὶ τῷ νῦν τὸ ἀεὶ πεπλήρωκε. — — ἀλλ' ἓν εἶναι δεῖ τὸ ὄν, ὥσπερ ὂν τὸ ἕν. ἡ δ' ἑτερότης, διαφορὰ τοῦ ὄντος, εἰς γένεσιν ἐξίσταται τοῦ μὴ ὄντος. — τὸ δὲ ἓν εἰλικρινὲς καὶ καθαρόν· ἑτέρου γὰρ μίξει πρὸς ἕτερον ὁ μιασμός.* — b) Cadit hoc in omnem enthusiasmum, ut divinum aperiat nobis invita ac renitente ea parte animi, quae homini propria est ut mortali. De An. Procr. 27. *Οἵ τε τῶν ἐρώντων ἐνθουσιασμοὶ καὶ πτοήσεις καὶ διαμάχαι τοῦ φιλοκάλου πρὸς τὸ ἀκόλαστον ἐνδείκνυνται τὸ μικτὸν ἔκ τε τῆς θείας καὶ ἀπαθοῦς ἔκ τε τῆς θνητῆς καὶ περὶ τὰ σώματα παθητῆς μερίδος.* Propterea Amor omnium, in quibus de vero deorum cultu dissentiant poetae, legislatores, philosophi, iudex atque arbiter esse dicitur, ut quem venerentur omnes. Amator. 18. Animus, si divino completur, nihil est nisi materia patiens, De Def. Orac. 48, instrumentum spiritus divini, ut ait noster locus. Abstinentia et temperantia purgandus est, ut divinum quam maxime fieri potest pure atque illibate in se recipiat. De Is. et Os. 2; De Genio Socr. 20. *οὕτως οἱ τῶν δαιμόνων λόγοι διὰ πάντων φερόμενοι μόνοις ἐνηχοῦσι τοῖς ἀθόρυβον ἦθος καὶ νήνεμον ἔχουσι τὴν ψυχήν.* Ad talium daemonum efficientiam referendum quod hilaritatem, qua fertur animus in sacris faciendis, inde derivat quod tunc soleamus confidere divinum non defuturum nobis et prope adesse pieque oblata comiter admissurum. Non posse suav. v. s. Epic. 21. Nam de ipso deo ne cogites in his faciunt quae supra apposita sunt de deo supremo ab omnibus rebus terrestribus remoto.

4. Numenius.

525 Suid. *Νουμήνιος Ἀπαμεὺς ἀπὸ Συρίας, φιλόσοφος Πυθαγόρειος. οὗτός ἐστιν ὁ τὴν τοῦ Πλάτωνος ἐξελέγξας διάνοιαν ὡς ἐκ τῶν Μωσαϊκῶν τὰ περὶ θεοῦ καὶ κόσμου*

γενέσεως ἀποσυλήσασαν· καὶ διὰ τοῦτό φησι, Τί γάρ ἐστι Πλάτων ἢ Μωυσῆς ἀττικίζων [a];

a) Sumsit haec ex Clemente Alex. Strom. I, p. 342 C (cf. n. 12, not. b) vel Euseb. Pr. Ev. XI, 10. Numenius tamen Platoni minime criminari ista voluit, sed sapientiam eius ex superiore antiquitate atque ex Oriente repetere. Pythagoram Numenius pro eo Graecorum philosopho habuisse videtur, per quem prisca Aegyptiorum, Magorum, Iudaeorum, Indorum sapientia in Graeciam translata fuerit; Euseb. Pr. Ev. IX, 7. Mosem ante ceteros Orientalium sapientes vatesque eminuisse non putabat. Ib. 8.

Aetas incerta est. Nominatur primum a Clemente Alexandrino l. c., deinde ab Origene c. Cels. IV, p. 198. *ἐγὼ δ' οἶδα καὶ Νουμήνιον τὸν Πυθαγόρειον — πολλαχοῦ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐκτιθέμενον τὰ Μωυσέως καὶ τῶν προφητῶν καὶ οὐκ ἀπιθάνως αὐτὰ τροπολογοῦντα. — ἐν δὲ τῷ τρίτῳ Περὶ τἀγαθοῦ ἐκτίθεται καὶ περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἱστορίαν τινὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ οὐ λέγων, καὶ τροπολογεῖ αὐτήν.* A Proculo in Tim. II, p. 93 cum Numenio duo Platonici nominantur, Atticus et Harpocratio, quorum ille, qui scripsit adversus Aristotelem, sub Marco Aurelio floruit, v. Euseb. Pr. Ev. XV, 4 sqq. A Porphyrio de Antr. Nymph. 21 Numenius cum Cronio nominatur, qui Homeri carmina allegorice interpretatus est. Scripta Numenii plurimi apud Neoplatonicos aestimabantur, v. Porphyr. V. Plot. 2, ubi Amelius, Plotini discipulus, omnia fere Numenii praecepta edidicisse perhibetur. Quid quod exstiterunt qui Plotinum Numenii inventa sibi arrogasse criminarentur, adversus quos idem Amelius ediderat librum *περὶ τῆς κατὰ τὰ δόγματα τοῦ Πλωτίνου πρὸς τὸν Νουμήνιον διαφορᾶς* inscriptum, v. ib. 17 sqq. Ex libro *περὶ τῆς τῶν Ἀκαδημαϊκῶν πρὸς Πλάτωνα διαστάσεως* magna fragmenta supersunt apud Euseb. Pr. Ev. XIV, 5 sqq.; apud eundem nonnulla ex libro *περὶ τἀγαθοῦ*, XI, 10. 22; XV, 17, qui videtur fuisse dialogus, itemque ex libro *τὰ παρὰ Πλάτωνι ἀπόρρητα*, XIII, 5.

Numenius ap. Euseb. Pr. Ev. XV, 17. *Ἀλλὰ τί δή ἐστι τὸ ὄν; ἆρα ταυτὶ τὰ στοιχεῖα τὰ τέτταρα, ἡ γῆ καὶ τὸ πῦρ καὶ αἱ ἄλλαι δύο μεταξὺ φύσεις; ἆρα οὖν δὴ τὰ ὄντα ταῦτά ἐστιν ἤτοι ξυλλήβδην ἢ καθ' ἕν γέ τι αὐτῶν; Καὶ πῶς; ἅ γέ ἐστι καὶ γεννητὰ καὶ παλινάγρετα, εἴ γε ἔστιν ὁρᾶν αὐτὰ ἐξ ἀλλήλων γιγνόμενα καὶ ἀπαλλασσόμενα καὶ μήτε στοιχεῖα ὑπάρχοντα μήτε συλλαβάς.* 526

Σῶμα μὲν ταυτὶ οὕτως οὐκ ἂν εἴη τὸ ὄν· ἀλλ' ἆρα) ταυτὶ μὲν οὔ, ἡ δ' ὕλη δύναται εἶναι ὄν; Ἀλλὰ καὶ ταύτην παντὸς μᾶλλον ἀδύνατον ἀρρωστίᾳ τοῦ μένειν· ποταμὸς γὰρ ἡ ὕλη ῥοώδης καὶ ὀξύρροπος, βάθος καὶ πλάτος καὶ μῆκος ἀόριστος καὶ ἀνήνυτος. — — Οὐκοῦν**) φημὶ τὴν ὕλην οὔτε αὐτὴν οὔτε τὰ σώματα εἶναι ὄν. Τί οὖν δή; εἴ ἔχομεν παρὰ ταῦτα ἄλλο τι ἐν τῇ φύσει τῇ τῶν ὅλων; Ναί· τοῦτο οὐδὲν εἰπεῖν ποικίλον, εἰ τόδε πρῶτον μὲν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ἅμα παραθείημεν διαλεγόμενοι. ἐπεὶ δὲ τὰ σώματά ἐστι φύσει τεθνηκότα καὶ νεκρὰ καὶ πεφορημένα καὶ οὐδ' ἐν ταὐτῷ μένοντα, ἆρ' οὐχὶ τοῦ καθέξοντος αὐτοῖς δεῖ; Παντὸς μᾶλλον. Εἰ μὴ τύχοι δὲ τούτου, ἆρα μείνειεν ἄν; Παντὸς ἧττον. Τί οὖν ἐστὶ τὸ κατασχῆσον; εἰ μὲν δὴ καὶ τοῦτο εἴη σῶμα, Διὸς Σωτῆρος δοκεῖ ἂν ἐμοὶ δεηθῆναι αὐτὸ παραλυόμενον καὶ σκιδνάμενον. εἰ μέντοι χρὴ αὐτὸ ἀπηλλάχθαι τῆς τῶν σωμάτων πάθης, ἵνα κἀκείνοις κεκυημένοις τὴν φθορὰν ἀμύνειν δύνηται καὶ κατέχῃ, ἐμοὶ μὲν οὐ δοκεῖ ἄλλο τι εἶναι ἢ μόνον γε τὸ ἀσώματον*[a]*· αὕτη γὰρ δὴ φύσεων πασῶν μόνη ἕστηκε καὶ ἔστιν ἀραρυῖα καὶ οὐδὲν σωματική. οὔτε γοῦν γίγνεται οὔτε αὔξεται οὔτε κίνησιν κινεῖται ἄλλην οὐδεμίαν, καὶ διὰ ταῦτα καλῶς δίκαιον ἐφάνη πρεσβεῦσαι τὸ ἀσώματον.*

a) Cf. Nemes. de Nat. Hom. 2, p. 29 ed. Antw., ubi explicatur quibus argumentis Numenius contra Stoicos disputaverit, animam corpoream esse statuentes. Ibi inter alia: *Τὰ σώματα τῇ οἰκείᾳ φύσει τρεπτὰ ὄντα καὶ σκεδαστὰ καὶ διόλου εἰς ἄπειρον τμητὰ μηδενὸς ἐν αὐτοῖς ἀμεταβλήτου ὑπολειπομένου δεῖται τοῦ συντιθέντος καὶ συνάγοντος καὶ ὥσπερ συσφίγγοντος καὶ συγκρατοῦντος αὐτά, ὅπερ ψυχὴν λέγομεν.*

527 **Numenius ap. Euseb. Pr. Ev. XI, 22.** *Τὰ μὲν οὖν σώματα λαβεῖν ἡμῖν ἔξεστι σημαινομένοις ἔκ τε ὁμοίων ἀπό τε τῶν ἐν τοῖς προκειμένοις γνωρισμάτων ἐνόντων·*

---

*) Vulgo *ἄρα*. — **) Vulgo *οὔκουν*.

τἀγαθὸν δὲ οὐδενὸς ἐκ προκειμένου, οὐδ᾽ οὖν ἀπὸ ὁμοίου αἰσθητοῦ ἐστὶ λαβεῖν μηχανή τις οὐδεμία [a], ἀλλὰ δεήσει, οἷον εἴ τις ἐπὶ σκοπῇ καθήμενος ναῦν ἁλιάδα, βραχεῖάν τινα τούτων τῶν ἐπακτρίδων τῶν μόνων, μίαν, μόνην, ἔρημον, μετακυμίαις ἐχομένην ὀξυδορκῶς μιᾷ βολῇ κατεῖδε τὴν ναῦν, οὕτω δή τινα ἀπελθόντα πόρρω ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ὁμιλῆσαι τῷ ἀγαθῷ μόνῳ μόνον, ἔνθα μήτε τις ἄνθρωπος μήτε τι ζῶον ἕτερον, μηδὲ σῶμα μέγα μηδὲ σμικρόν, ἀλλά τις ἄφατος καὶ ἀδιήγητος ἀτεχνῶς ἐρημία θεσπέσιος· ἔνθα τοῦ ἀγαθοῦ ἤθη διατριβαί τε καὶ ἀγλαΐαι, αὐτὸ δὲ ἐν εἰρήνῃ, ἐν εὐμενείᾳ τὸ ἔρημον, τὸ ἡγεμονικὸν ἵλεων, ἐποχούμενον ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ [b]. εἰ δέ τις πρὸς τοῖς αἰσθητοῖς λιπαρῶν τὸ ἀγαθὸν ἐφιπτάμενον φαντάζεται, κἄπειτα τρυφῶν οἴοιτο τῷ ἀγαθῷ ἐντετυχηκέναι, τοῦ παντὸς ἁμαρτάνει. τῷ γὰρ ὄντι οὐ ῥᾳδίας, θείας δὲ πρὸς αὐτὸ δεῖ μεθόδου· καὶ ἔστι κράτιστον τῶν αἰσθητῶν ἀμελήσαντι νεανιευσαμένῳ πρὸς τὰ μαθήματα, τοὺς ἀριθμοὺς θεασαμένῳ οὕτως ἐκμελετῆσαι μάθημα, τί ἐστι τὸ ἕν [c].

a) Bonum igitur incorporale est et rebus corporalibus oppositum: quapropter dicitur etiam *τὸ ἡγεμονικὸν* et *νοῦς*, l. l.: *Εἰ δ᾽ ἔστι μὲν νοητὸν ἡ οὐσία καὶ ἡ ἰδέα, ταύτης δ᾽ ὡμολογήθη πρεσβύτερον καὶ αἴτιον εἶναι ὁ νοῦς, αυτος οὗτος μόνος εὕρηται ὢν τὸ ἀγαθόν..*— b) Ostendit hoc simile Numenium dicere eam contemplationem dei, quam fieri volebant nullo medio interposito, cuius compotes fiunt ii qui animum ab omni corporis ac sensuum coniunctione abstrahant: qua contemplatione constat consummata unio cum deo. Iambl. ap. Stob. Ecl. I, p. 1066. *Ἕνωσιν μὲν οὖν καὶ ταυτότητα ἀδιάκριτον τῆς ψυχῆς πρὸς τὰς ἑαυτῆς ἀρχὰς πρεσβεύειν φαίνεται Νουμήνιος.* Eodem pertinet quod dicit primum deum ab hominibus prorsus non cognosci, sed cognosci secundum (cf. n. 528), hunc autem pro vera ratione ab iis haberi. Numenius ap. Euseb. Pr. Ev. XI, 18. *Ἐπειδὴ ᾔδει ὁ Πλάτων παρὰ τοῖς ἀνθρώποις τὸν μὲν δημιουργὸν γιγνωσκόμενον μόνον, τὸν μέντοι πρῶτον νοῦν, ὅστις καλεῖται, αὐτὸν παντάπασιν ἀγνοούμενον παρ᾽ αὐτοῖς, διὰ τοῦτο οὕτως εἶπεν, ὥσπερ ἄν τις οὕτω λέγοι· ὦ ἄνθρωποι, ὃν τοπάζετε ὑμεῖς νοῦν, οὐκ ἔστι πρῶτος, ἀλλ᾽ ἕτερος πρὸ τούτου νοῦς πρεσβύ-*

τερος καὶ θειότερος: ubi videtur distinguere inter cognitionem et contemplationem. — Extrema vocabula *ἐποχούμενον ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ* videntur referenda ad Plat. de Rep. VI, p. 509 B. *οὐκ οὐσίας ὄντος τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλ' ἔτι ἐπέκεινα τῆς οὐσίας κτλ.* Secus tamen Numenius ap. Euseb. Pr. Ev. XI, 10. *ἀλλὰ μὴ γελασάτω τις, ἐὰν φῶ τοῦ ἀσωμάτου εἶναι ὄνομα οὐσίαν καὶ ὄν*, quamquam ibi loquitur de *νοητῷ* in genere. Quam ambiguitatem positam esse dixeris in eo quod utrumque, et *τὸ ἀγαθὸν* et *τὸ νοητόν*, subiiciebat *τῷ ἀσωμάτῳ*, altero ab altero non semper diligenter distincto. — c) Cf. Plat. de Rep. VII, p. 525 A sqq.

528 **Numenius ap. Euseb. Pr. Ev. XI, 18.** Ὁ θεὸς ὁ μὲν πρῶτος ἐν ἑαυτῷ ὢν ἐστιν ἁπλοῦς διὰ τὸ ἑαυτῷ συγγιγνόμενος διόλου μηδέποτε*) εἶναι διαιρετός· ὁ θεὸς μέντοι ὁ δεύτερος καὶ ὁ τρίτος**) ἐστὶν εἷς, συμφερόμενος δὲ τῇ ὕλῃ δυάδι οὔσῃ ἑνοῖ μὲν αὐτήν, σχίζεται δὲ ὑπ' αὐτῆς ἐπιθυμητικὸν εἶδος ἐχούσης καὶ ῥεούσης. τῷ οὖν μὴ εἶναι πρὸς τῷ νοητῷ (ἦν γὰρ ἂν πρὸς ἑαυτῷ) διὰ τὸ τὴν ὕλην βλέπειν, ταύτης ἐπιμελούμενος ἀπερίοπτος ἑαυτοῦ γίγνεται καὶ ἅπτεται τοῦ αἰσθητοῦ καὶ περιέπει ἀνάγει τε ἔτι εἰς τὸ ἴδιον ἦθος ἐπορεξάμενος***) τῆς ὕλης [a]. — — καὶ γὰρ οὔτε δημιουργεῖν ἐστὶ χρεὼν τὸν πρῶτον καὶ τοῦ δημιουργοῦντος δὲ θεοῦ χρὴ εἶναι νομίζεσθαι πατέρα τὸν πρῶτον θεόν †). — — πρὸ μέντοι τοῦ λόγου τῆς ἀναλύσεως ††) διομολογησώμεθα ἡμῖν αὐτοῖς ὁμολογίαν οὐκ ἀμφισβητήσιμον ἀκοῦσαι, τὸν μὲν πρῶτον θεὸν ἀργὸν εἶναι ἔργων ξυμπάντων [b] καὶ βασιλέα, τὸν δημιουργικὸν δὲ θεὸν ἡγεμονεῖν δι' οὐρανοῦ ἰόντα· διὰ δὲ τούτου καὶ ὁ στόλος ἡμῖν ἐστι, κάτω τοῦ νοῦ πεμπομένου ἐν διεξόδῳ πᾶσι τοῖς κοινωνῆσαι συντεταγμένοις [c]. βλέποντος μὲν οὖν καὶ ἐπεστραμμένου πρὸς ἡμῶν ἕκαστον τοῦ θεοῦ συμβαίνει ζῆν τε καὶ βιώσκε-

*) Euseb. vulg. *μή ποτε*. Dedimus ex Cyrillo contra Iulian. VIII, p. 272. D. E ed. Spanh. — **) Euseb. vulgo *καὶ τρίτος*. Cyrill. *ὁ τρίτος ἐστὶν ὁ εἷς*. — ***) Vulgo *ἀπορεξόμενος*. — †) Euseb. vulgo *δημιουργοῦντος δὲ περὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ χρὴ κτλ.* — ††) Vulgo *ἀλώσεως*.

σθαι τότε τὰ σώματα κηδευόμενα) τοῦ θεοῦ τοῖς ἀκροβολισμοῖς· μεταστρέφοντος δὲ εἰς τὴν ἑαυτοῦ περιωπὴν τοῦ θεοῦ ταῦτα μὲν ἀποσβέννυσθαι, τὸν δὲ νοῦν ζῆν βίου ἀπαυρόμενον εὐδαίμονος.* — — Euseb. ib. *Καὶ ἑξῆς δὲ πάλιν περὶ τοῦ πῶς ἀπὸ τοῦ πρώτου αἰτίου τὸ δεύτερον ὑπέστη τοιάδε φησίν* (sc. *ὁ Νουμήνιος*)· *Ὁπόσα δὲ δοθέντα μέτεισι πρὸς τὸν λαμβάνοντα ἀπελθόντα ἐκ τοῦ δεδωκότος ἐστὶν ἀνθρώπινα**) χρήματα, νόμισμα κοῖλον, ἐπίσημον. ταυτὶ μὲν οὖν ἐστι θνητὰ καὶ ἀνθρώπινα· τὰ δὲ θεῖά ἐστιν οἷα μεταδοθέντα ἐνθένδ' ἐκεῖθι γεγενημένα ἐνθένδε τε οὐκ ἀπελήλυθε, κἀκεῖθι γενόμενα τὸν μὲν ὤνησε τὸν δ' οὐκ ἔβλαψε, καὶ προσώνησε τῇ περὶ ὧν ἠπίστατο ἀναμνήσει. ἔστι δὲ τοῦτο τὸ καλὸν χρῆμα, ἐπιστήμη ἡ καλή, ἧς ὤνατο μὲν ὁ λαβών, οὐκ ἀπολείπεται δ' αὐτῆς ὁ δεδωκώς. οἷον ἂν ἴδοις ἐξαφθέντα ἀφ' ἑτέρου λύχνου λύχνον φῶς ἔχοντα, ὃ μὴ τὸν πρότερον***) ἀφείλετο, ἀλλὰ τῆς ἐν αὐτῷ ὕλης πρὸς τὸ ἐκείνου πῦρ ἐξαφθείσης, τοιοῦτον τὸ χρῆμά ἐστι τὸ τῆς ἐπιστήμης, ἣ δοθεῖσα καὶ ληφθεῖσα παραμένει μὲν τῷ δεδωκότι, σύνεστι δὲ τῷ λαβόντι ἡ αὐτή· τούτου δὲ τὸ αἴτιον, ὦ ξένε, οὐδέν ἐστιν ἀνθρώπινον, ἀλλ' ὅτι ἕξις τε καὶ οὐσία ἡ ἔχουσα τὴν ἐπιστήμην ἡ αὐτή ἐστι παρὰ τῷ δεδωκότι θεῷ καὶ παρὰ τῷ εἰληφότι ἐμοὶ καὶ σοί. — — εἰσὶ δὲ οὗτοι βίοι ὁ μὲν πρώτου, ὁ δὲ δευτέρου θεοῦ· δηλονότι ὁ μὲν πρῶτος θεός ἐστιν†) ἑστώς, ὁ δὲ δεύτερος ἔμπαλίν ἐστι κινούμενος. ὁ μὲν οὖν πρῶτος περὶ τὰ νοητά, ὁ δὲ δεύτερος περὶ τὰ νοητὰ καὶ αἰσθητά. μὴ θαυμάσῃς δ' εἰ τοῦτ' ἔφην, πολὺ γὰρ ἔτι θαυμαστότερον ἀκούσῃ· ἀντὶ γὰρ τῆς προσούσης τῷ δευτέρῳ κινήσεως τὴν προσοῦσαν τῷ πρώτῳ στάσιν φημὶ εἶναι κίνησιν σύμφυτον, ἀφ' ἧς ἥ τε τάξις τοῦ κόσμου καὶ ἡ μονὴ ἡ ἀΐδιος καὶ ἡ σωτηρία ἀναχεῖται εἰς τὰ ὅλα* [d].

*) Vulgo *κηδεύοντα*, quod infra legitur iterum. Corr. Viger. — **) Vulgo *ἐστὶ θεραπεία*. — ***) Vulgo *τὸ πρότερον. τὸν πρότ.* in margine. — †) *ἔσται* vulgo, *ἐστιν* in margine.

a) Cf. ib. 22. *ὁ γὰρ δεύτερος* (sc. *θεός*), *διττὸς ὢν αὐτός, ποιεῖ τήν τε ἰδέαν ἑαυτοῦ καὶ τὸν κόσμον, δημιουργὸς ὤν, ἔπειτα θεωρητικὸς ὅλως.* Distinguit igitur inter theoreticam et practicam actionem dei secundi; priore coniunctus est cum deo primo, altera cum materia, dum condit mundum: quae actio dignitate inferior est. Eodem pertinent haec, ib. 18. *Λαμβάνει δὲ* (sc. *ὁ δημιουργὸς*) *τὸ μὲν κριτικὸν ἀπὸ τῆς θεωρίας, τὸ δὲ ὁρμητικὸν ἀπὸ τῆς ἐφέσεως.* Tertium deum etiam mundum appellasse dicitur, ap. Procl. Tim. II, p. 93, qui tamen locus a ceteris testimoniis adeo discrepat, ut nonnisi liberiore interpretatione cum iis consociari possit: *Νουμήνιος μὲν γὰρ τρεῖς ἀνυμνήσας θεοὺς πατέρα μὲν καλεῖ τὸν πρῶτον, ποιητὴν δὲ τὸν δεύτερον, ποίημα δὲ τὸν τρίτον· ὁ γὰρ κόσμος κατ' αὐτὸν ὁ τρίτος ἐστὶ θεός· ὥστε ὁ κατ' αὐτὸν δημιουργὸς διττός, ὅ τε πρῶτος καὶ ὁ δεύτερος, τὸ δὲ δημιουργούμενον ὁ τρίτος. ἄμεινον γὰρ τοῦτο λέγειν ἢ ὡς ἐκεῖνός φησιν τραγῳδῶν, πάππον, ἔγγονον, ἀπόγονον.* Solutio his verbis contineri videtur: *ὁ δὲ* (sc. *Νουμήνιος*) *τὸ αὐτὸ καὶ πατέρα καὶ ἔγγονον καὶ ἀπόγονον ἀπέφηνεν.* — b) Hoc ipsum in causa est, cur primum deum dirimebat a demiurgo. Simul vero eam persuasionem secutus esse videtur, quam deprehendimus in Philone et Apollonio et Plutarcho, n. 509. 519. 524, not. a, deum primum contaminari, si materiam attigerit. — c) Cf. Plat. Phaedr. p. 246 E sqq. — d) Sempiterna quies dei primi minime ab motu abhorret, quippe est illa quies simul causa motus, quo agitatur mundus. Demiurgus enim, dum condit mundum, intuetur in deum primum eiusque in suo opere sequitur voluntatem ac nutum. Numenius ap. Euseb. Pr. Ev. XI, 18. *τὴν ἁρμονίαν δὲ ἰθύνει ταῖς ἰδέαις οἰακίζων· βλέπει τε — εἰς τὸν ἄνω θεόν.*

529 **Porphyr. ap. Stob. Ecl. I, p. 836.** *Ἄλλοι δέ, ὧν καὶ Νουμήνιος, οὐ τρία μέρη ψυχῆς μιᾶς, ἢ δύο γε, τὸ λογικὸν καὶ ἄλογον, ἀλλὰ δύο ψυχὰς ἔχειν ἡμᾶς οἴονται —, τὴν μὲν λογικήν, τὴν δὲ ἄλογον· ὧν πάλιν οἱ μὲν ἄμφω ἀθανάτους, οἱ δὲ τὴν λογικὴν ἀθάνατον.*

Quod animam in duas animas dispescit, id respondet partitioni dei secundi in deum secundum et tertium: *ψυχὴ ἄλογος* est anima ad materiam vergens, *ψυχὴ λογικὴ* quae intuetur deum. Ex materia proserpit omne quod pravum in anima est, ideoque ipsum corpus, quo anima induta est, malum esse ponitur. Iambl. ap. Stob. Ecl. I, p. 896. 910. Binas istas animae partes sibi invicem reniti ac veluti conflictari statuebat. Ib. p. 894. Loco ex commentario inedito ad Plat. Phaed. publicato per Cousin *Journ. d.*

Sav. 1835, p. 145. *οἱ μὲν ἀπὸ τῆς λογικῆς ψυχῆς ἄχρι τῆς ἐμψύχου ἕξεως ἀπαθανατίζουσιν, ὡς Νουμήνιος*, id subesse videtur, ut immortalem animam h. e. rationalem per omnem naturam animatam intentam esse atque commeare statuerit.

Appuleius de Habit. Doctr. Plat. I, p. 162 Bip. *Τὰς* 530
οὐσίας, quas essentias dicimus, duas esse ait (sc. Plato), per quas cuncta gignantur mundusque ipse. Quarum una cogitatione sola concipitur, altera sensibus subiici potest. Sed illa, quae mentis oculis comprehenditur, semper et eodem modo et sui par ac similis invenitur et quae vere sit. At enim altera opinione sensibili et irrationabili aestimanda est, quam nasci et interire ait; et sicuti superior vere esse memoratur, hanc non esse vere possumus dicere. Et primae quidem substantiae vel essentiae primum Deum esse et Mentem Formasque rerum et Animam; secundae substantiae omnia quae inde formantur quaeque gignuntur et quae ab substantiae superioris exemplo originem ducunt.

Apposuimus hunc locum, quia intelligitur ex eo illam interpretationem Platonis, quam sequuntur Neoplatonici, pridem ante illos vulgatam fuisse. Cum eodem et cum omni doctrina Numenii contendere iuvat hunc locum Porphyrii apud Cyrillum contra Iulian. VIII, p. 271 A ed. Spanh. *Ἄχρι γὰρ τριῶν ὑποστάσεων ἔφη Πλάτων τὴν τοῦ θεοῦ προελθεῖν οὐσίαν· εἶναι δὲ τὸν μὲν ἀνώτατον θεὸν τἀγαθόν, μετ' αὐτὸν δὲ τὸν δεύτερον τὸν δημιουργόν, τρίτην δὲ τὴν τοῦ κόσμου ψυχήν· ἄχρι γὰρ ψυχῆς τὴν θεότητα προελθεῖν.*

CAPUT XV.

NOVI PLATONICI.

1. Plotinus.

Porphyr. V. Plotini cap. 2. *Ἃ μέντοι ἡμῖν αὐτὸς* 531
(sc. *ὁ Πλωτῖνος*) *ἀφ' ἑαυτοῦ ἐν ταῖς ὁμιλίαις πολλάκις*

διηγεῖτο ἦν τοιαῦτα· — 3. εἰκοστὸν καὶ ὄγδοον ἔτος αὐτὸν ἄγοντα [a] ὁρμῆσαι ἐπὶ φιλοσοφίαν καὶ τοῖς τότε κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν εὐδοκιμοῦσι συσταθέντα κατιέναι ἐκ τῆς ἀκροάσεως αὐτῶν κατηφῆ καὶ λύπης πλήρη, ὡς καί τινι τῶν φίλων διηγεῖσθαι ἃ πάσχει. τὸν δὲ συνέντα αὐτοῦ τῆς ψυχῆς τὸ βούλημα ἀπενέγκαι πρὸς Ἀμμώνιον [b], οὗ μηδέπω πεπείρατο· τὸν δὲ εἰσελθόντα καὶ ἀκούσαντα φάναι πρὸς τὸν ἑταῖρον· Τοῦτον ἐζήτουν· καὶ ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας συνεχῶς τῷ Ἀμμωνίῳ παραμένοντα τοσαύτην ἕξιν ἐν φιλοσοφίᾳ κτήσασθαι ὡς καὶ τῆς παρὰ τοῖς Πέρσαις ἐπιτηδευομένης πεῖραν λαβεῖν σπεῦσαι καὶ τῆς παρ' Ἰνδοῖς κατορθουμένης. Γορδιανοῦ δὲ τοῦ βασιλέως ἐπὶ τοὺς Πέρσας παριέναι μέλλοντος δοὺς ἑαυτὸν τῷ στρατοπέδῳ συνεισῄει, ἔτος ἤδη τριακοστὸν ἄγων καὶ ἔνατον, ἕνδεκα γὰρ ὅλων ἐτῶν παραμένων τῷ Ἀμμωνίῳ συνεσχόλασε· τοῦ δὲ Γορδιανοῦ περὶ τὴν Μεσοποταμίαν ἀναιρεθέντος μόλις φεύγων εἰς τὴν Ἀντιόχειαν διεσώθη, καὶ Φιλίππου τὴν βασιλείαν κρατήσαντος τεσσαράκοντα γεγονὼς ἔτη εἰς τὴν Ῥώμην ἄνεισιν. Ἐρεννίῳ δὲ καὶ Ὠριγένει [c] καὶ Πλωτίνῳ συνθηκῶν γεγονυιῶν μηδὲν ἐκκαλύπτειν τῶν Ἀμμωνίου δογμάτων, ἃ δὴ ἐν ταῖς ἀκροάσεσιν αὐτοῖς ἀνεκεκάθαρτο, ἐνέμενε*) καὶ ὁ Πλωτῖνος συνὼν μέν τισι τῶν προσιόντων, τηρῶν δὲ ἀνέκπυστα τὰ παρὰ τοῦ Ἀμμωνίου δόγματα. Ἐρεννίου δὲ πρῶτου τὰς συνθήκας παραβάντος Ὠριγένης μὲν ἠκολούθει τῷ φθάσαντι Ἐρεννίῳ, ἔγραψε δὲ οὐδὲν πλὴν τὸ Περὶ τῶν δαιμόνων σύγγραμμα καὶ ἐπὶ Γαλιήνου Ὅτι μόνος ποιητὴς ὁ βασιλεύς. Πλωτῖνος δὲ ἄχρι μὲν πολλοῦ γράφων οὐδὲν διετέλεσεν, ἐκ δὲ τῆς Ἀμμωνίου συνουσίας ποιούμενος τὰς διατριβάς, καὶ οὕτως ὅλων ἐτῶν δέκα διετέλεσε συνὼν μέν τισι, γράφων δὲ οὐδέν [d]. 7. Ἔσχε δὲ καὶ

---

*) Vulgo ἔμενε. Corr. Creuzer.

ἐμὲ Πορφύριον, Τύριον ὄντα, ἐν τοῖς μάλιστα ἑταῖρον, ὃν καὶ διορθοῦν αὐτοῦ τὰ συγγράμματα ἠξίου. 8. *γράψας γὰρ ἐκεῖνος δὶς τὸ γραφὲν μεταβαλεῖν οὐδέποτ' ἂν ἠνέσχετο, ἀλλ' οὐδὲ ἅπαξ γοῦν ἀναγνῶναι καὶ διελθεῖν διὰ τὸ τὴν ὅρασιν μὴ ὑπηρετεῖσθαι αὐτῷ πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν. ἔγραφε δὲ οὔτε εἰς κάλλος ἀποτυπούμενος τὰ γράμματα οὔτε εὐσήμως τὰς συλλαβὰς διαιρῶν οὔτε τῆς ὀρθογραφίας φροντίζων, ἀλλὰ μόνου τοῦ νοῦ ἐχόμενος*[e]. 10. *Ἦν δὲ καὶ κατὰ γένεσιν πλέον τι ἔχων παρὰ τοὺς ἄλλους ὁ Πλωτῖνος. Αἰγύπτιος γάρ τις ἱερεὺς ἀνελθὼν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ διά τινος φίλου αὐτῷ γνωρισθείς, θέλων τε τῆς ἑαυτοῦ σοφίας ἀπόδειξιν δοῦναι ἠξίωσε τὸν Πλωτῖνον ἐπὶ θέαν ἀναφικέσθαι τοῦ συνόντος αὐτῷ οἰκείου δαίμονος καλουμένου. τοῦ δὲ ἑτοίμως ὑπακούσαντος γίγνεται μὲν ἐν τῷ Ἰσείῳ ἡ κλῆσις· μόνον γὰρ ἐκεῖνον τὸν τόπον καθαρόν φησιν* *) *εὑρεῖν ἐν τῇ Ῥώμῃ τὸν Αἰγύπτιον. κληθέντα δὲ εἰς αὐτοψίαν τὸν δαίμονα θεὸν ἐλθεῖν καὶ μὴ τοῦ δαιμόνων εἶναι γένους· ὅθεν τὸν Αἰγύπτιον εἰπεῖν, Μακάριος εἶ θεὸν ἔχων τὸν δαίμονα καὶ οὐ τοῦ ὑφειμένου γένους τὸν συνόντα.* — — 12. *Ἐτίμησαν δὲ τὸν Πλωτῖνον μάλιστα καὶ ἐσέφθησαν Γαλιῆνός τε ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ἡ τούτου γυνὴ Σαλωνίνα. ὁ δὲ* **) *τῇ φιλίᾳ τῇ τούτων καταχρώμενος φιλοσόφων τινὰ πόλιν*[f] *κατὰ τὴν Καμπανίαν γεγενῆσθαι λεγομένην, ἄλλως δὲ κατηρειπωμένην ἠξίου ἀνεγείρειν καὶ τὴν πέριξ χώραν χαρίσασθαι οἰκισθείσῃ τῇ πόλει, νόμοις δὲ χρῆσθαι τοὺς κατοικεῖν μέλλοντας τοῖς Πλάτωνος καὶ τὴν προσηγορίαν αὐτῇ Πλατωνόπολιν θέσθαι. ἐκεῖ τε αὐτὸς μετὰ τῶν ἑταίρων ἀναχωρήσειν ὑπισχνεῖτο. καὶ ἐγένετ' ἂν τὸ βούλημα ἐκ τοῦ ῥᾴστου τῷ φιλοσόφῳ, εἰ μή τινες τῶν*

---

*) Nonnulli codd. *φῆσαι*, Par. om. *εὑρεῖν*. Inde Creuz. scrib. cens. *φάναι ἐν τῇ Ῥώμῃ*. — **) Ita vulg., nisi quod omittitur *δέ*. Creuz. ex plurimis codd. *ἐν δὲ τῇ φ*.

συνόντων τῷ βασιλεῖ φθονοῦντες ἢ νεμεσῶντες ἢ δι' ἄλλην τινὰ αἰτίαν μοχθηρὰν ἐνεπόδισαν[g]. 23. Οὕτως δὲ μάλιστα τούτῳ τῷ δαιμονίῳ φωτὶ πολλάκις ἀνάγοντι ἑαυτὸν εἰς τὸν πρῶτον καὶ ἐπέκεινα θεὸν ταῖς ἐννοίαις — — ἐφάνη ἐκεῖνος ὁ θεὸς ὁ μήτε μορφὴν μήτε τινὰ ἰδέαν ἔχων, ὑπὲρ δὲ νοῦν καὶ πᾶν τὸ νοητὸν ἱδρυμένος. — τέλος γὰρ αὐτῷ καὶ σκοπὸς ἦν τὸ ἑνωθῆναι καὶ πελάσαι τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ. ἔτυχε δὲ τετράκις που, ὅτε συνήμην αὐτῷ, τοῦ σκοποῦ τούτου ἐνεργείᾳ ἀρρήτῳ καὶ οὐ δυνάμει. 2. Μέλλων δὲ τελευτᾶν — φήσας πειρᾶσθαι τὸ ἐν ἡμῖν θεῖον ἀνάγειν πρὸς τὸ ἐν τῷ παντὶ θεῖον — ἀφῆκε τὸ πνεῦμα, ἔτη γεγονὼς — ἓξ τε καὶ ἑξήκοντα, τοῦ δευτέρου ἔτους τῆς Κλαυδίου βασιλείας πληρουμένου[h].

a) De patria ipse noluit pronuntiare, nam *ἐῴκει αἰσχυνομένῳ ὅτι ἐν σώματι εἴη*, ut ait idem Porphyrius. Sed Eunapius V. Soph. p. 6 Boisson. et Suidas v. *Πλωτῖνος* et David in Scholl. Arist. p. 18 a eum Nicopoli in Aegypto natum esse perhibent. — b) Ammonius Saccas s. Saccophorus patria Alexandrinus, v. Suidas v. *Ἀμμώνιος* et *Πλωτῖνος* et supra n. 13. Christianis parentibus natus posteaquam ad Ethnicorum sacra graeca redierat, v. Porphyr. ap. Euseb. Hist. Eccl. VI, 19, scholam in urbe patria aperuit et recentioris philosophiae Platonicae fundamenta iecit. Ipse nihil scripti reliquit, ut ambiguam fidem habeant quae de eius doctrina traduntur ap. Nemesium de Nat. Hom. c. 2, p. 29; 3, p. 56. — c) De Erennio non constat; pauca exstant de Origene eiusque doctrina, cf. supra n. 13. Praeter hos etiam Longinus, qui scripsit de Sublimitate, inter discipulos Ammonii recensetur. — d) Postea Porphyrio adhortante placita sua perscribere incipiebat, Porphyrio, qui anno decimo Gallieni ad eius disciplinam accesserat, singulos libros excipiente atque emendante, v. V. Plotini 4 sqq. 18. Oratio haud pure graeca erat, ib. 13, sed animus intentissimus atque elatior, ib. 14. *ἐν δὲ τῷ γράφειν σύντονος γέγονε καὶ πολύνους, βραχύς τε καὶ νοήμασι πλεονάζων ἢ λέξεσι, τὰ πολλὰ ἐνθουσιῶν καὶ ἐκπαθῶς φράζων καὶ μετὰ συμπαθείας ἢ παραδόσεως. ἐμμέμικται δ' ἐν τοῖς συγγράμμασι καὶ τὰ Στωϊκὰ λανθάνοντα δόγματα καὶ τὰ Περιπατητικά, καταπεπύκνωται δὲ καὶ ἡ μετὰ τὰ φυσικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους πραγματεία*: ubi recte dicit Stoicos eum et Aristotelem in plurimis secutum esse, quamquam ipse Plotinus hos fere aspernatur, nihil

nisi Platonem professus, divinum illum et sanctum quem appellare solet. — e) Porphyrius libros emendatos digessit et composuit secundum argumenta, sic uti nunc leguntur a. F. Creuzero et G. A. Mosero editi Oxon 1835, 3 Voll. 4 et Paris 1855. 8 mai. De philosophia Platini et de historia novorum Platonicorum cf. Vacherot *Hist. de l'école d'Alexandrie*, Par. 1846. 1850, 3 Voll.; Steinhart Quaestt. de dialectica Plotini ratione, Numb. 1829; Meletemata Plotiniana, Hal. 1840; C. H. Kirchner *die Philosophie des Plotin*, Hal. 1854. — f) Cogitandum videtur de Pythagoreorum societate olim exstincta, v. supra n. 97. 99. — g) Ceteroquin discipulos ad contemtum vitae civilis impellebat, Porphyr. l. l. cap. 7, ubi simul enumerantur praecipui discipuli Plotini. — h) H. e. a. 270 p. Chr. n.

Enn. V, 1, 1. *Τί ποτε ἄρά ἐστι τὸ πεποιηκὸς τὰς ψυχὰς πατρὸς*) θεοῦ ἐπιλαθέσθαι καί, μοίρας ἐκεῖθεν οὔσας καὶ ὅλως ἐκείνου, ἀγνοῆσαι καὶ ἑαυτὰς καὶ ἐκεῖνον; ἀρχὴ μὲν οὖν αὐταῖς τοῦ κακοῦ ἡ τόλμα* [a] *καὶ ἡ γένεσις καὶ ἡ πρώτη ἑτερότης* [b] *καὶ τὸ βουληθῆναι δὲ ἑαυτῶν εἶναι. τῷ δὴ αὐτεξουσίῳ·* [c] *ἐπειδήπερ ἐφάνησαν ἡσθεῖσαι πολλῷ τῷ κινεῖσθαι παρ' αὐτῶν κεχρημέναι, τὴν ἐναντίαν δραμοῦσαι καὶ πλείστην ἀπόστασιν* [d] *πεποιημέναι ἠγνόησαν καὶ ἑαυτὰς ἐκεῖθεν εἶναι. — — οὔτ' οὖν ἔτι ἐκεῖνον οὔτε ἑαυτὰς ὁρῶσαι, ἀτιμάσασαι ἑαυτὰς ἀγνοίᾳ τοῦ γένους, τιμήσασαί τε ἄλλα καὶ πάντα μᾶλλον ἢ ἑαυτὰς θαυμάσασαι, καὶ πρὸς αὐτὰ ἐκπλαγεῖσαι καὶ ἀγασθεῖσαι καὶ ἐξηρτημέναι τούτων, ἀπέρρηξαν ὡς οἷόν τε ἑαυτὰς ὧν ἀπεστράφησαν ἀτιμάσασαι. — — διὸ δεῖ διττὸν γίγνεσθαι τὸν λόγον πρὸς τοὺς οὕτω διακειμένους, εἴπερ τις ἐπιστρέψοι αὐτοὺς εἰς τὰ ἐναντία καὶ τὰ πρῶτα καὶ ἀνάγοι μέχρι τοῦ ἀκροτάτου καὶ ἑνὸς καὶ πρώτου. τίς οὖν ἑκάτερος; ὁ μὲν δεικνὺς τὴν ἀτιμίαν**) τῶν νῦν ψυχῇ τιμωμένων, ὃν ἐν ἄλλοις δίιμεν ἐπιπλέον· ὁ δὲ διδάσκων καὶ ἀναμιμνήσκων τὴν ψυχήν, οἷον τοῦ γένους καὶ τῆς ἀξίας· ὃς πρότερός ἐστιν ἐκεί-* 532

---

*) Ita Creuz. ex codd. Ed. Bas. *πρὸς θεοῦ*. — **) Cr. ex codd. Ed. Bas. *αἰτίαν*.

νου καὶ σαφηνισθεὶς κἀκεῖνον δηλώσει· περὶ οὗ νῦν λεκτέον.

a) Consimili sensu *ἡ τόλμα* dicitur Enn. II, 9, 11, ut quae animam primitus seduxerit atque ut principium suum deserat impulerit. Eodem sensu Platonis locus, Alcib. I, p. 104 E., ab interpretibus Neoplatonicis accipitur, ubi tamen haec vocis *τόλμα* significatio ad Pythagoreos revocatur, Procl. Plat. Alcib. p. 134; Olympiodor. Plat. Alcib. p. 48 Creuz. Cf. Theol. Arithm. 2, p. 10. *πρώτη γὰρ ἡ δυὰς διεχώρισεν αὐτὴν ἐκ τῆς μονάδος, ὅθεν καὶ τόλμα καλεῖται.* Plotinus etiam in plantis inesse dicit *τὸ τολμηρότατον καὶ ἀφρονέστατον μέρος τῆς ψυχῆς*, Enn. V, 2, 2. — b) *Ἑτερότης* pertinet ad *νοῦν*, v. n. 535, qui dicitur Enn. VI, 9. 5 *ἀποστῆναί πως τοῦ ἑνὸς τολμήσας.* — c) Liberum arbitrium esse utique contendit, sed negat veram voluntatis libertatem positam esse in eo, ut possimus opposita patrare. Enn. VI, 8, 21. *καὶ γὰρ τὸ τὰ ἀντικείμενα δύνασθαι ἀδυναμίας ἐστί.* Ait eam nonnisi in bene factis cerni, non in iis quae faciamus sensuum impulsionibus obnoxii. Enn. III, 1, 9. *ὅταν μὲν οὖν ἀλλοιωθεῖσα παρὰ τῶν ἔξω ψυχὴ πράττῃ τι καὶ ὁρμᾷ οἷον τυφλῇ τῇ φορᾷ χρωμένη, οὐχὶ ἑκούσιον τὴν πρᾶξιν οὐδὲ τὴν διάθεσιν λεκτέον· καὶ ὅταν αὐτὴ παρ' αὐτῆς χείρων οὖσα περιτὸν οὐκ ὀρθαῖς πανταχοῦ οὐδὲ ἡγεμονούσαις ταῖς ὁρμαῖς ᾗ χρωμένη. λόγον δὲ ὅταν ἡγεμόνα καθαρὸν καὶ ἀπαθῆ τὸν οἰκεῖον ἔχουσα ὁρμᾷ, ταύτην μόνον τὴν ὁρμὴν φατέον εἶναι ἐφ' ἡμῖν καὶ ἑκούσιον.* Hoc tamen sensu nostro loco libertas voluntatis non accipitur, ut qua dicatur anima primum ad lapsum atque errorem inducta esse; quamquam etiam haec libertatis interpretatio late per doctrinam Plotini patet. Enn. III, 2, 10. *ἀλλ' εἰ ἄνθρωποι ἄκοντές εἰσι κακοὶ καὶ τοιοῦτοι οὐχ ἑκόντες, οὔτ' ἄν τις τοὺς ἀδικοῦντας αἰτιάσαιτο οὔτε τοὺς πάσχοντας ὡς δι' αὐτοὺς ταῦτα πάσχοντας.* Fluctuat Plotinus inter utramque interpretationem, non semel affirmans eam libertatem, qua pravum sequamur, non differre a necessitate. Enn. IV, 8, 5. *πᾶν μὲν γὰρ ἰὸν ἐπὶ τὸ χεῖρον ἀκούσιον· φορᾷ γε μὴν οἰκείᾳ ἰὸν πάσχον τὰ χείρω ἔχειν λέγεται τὴν ἐφ' οἷς ἔπραξε δίκην. ὅταν δὲ ταῦτα πάσχειν καὶ ποιεῖν ᾗ ἀναγκαῖον ἀϊδίως φύσεως νόμῳ, τόδε συμβαῖνον εἰς ἄλλου του χρείαν, καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ ὑπὲρ αὐτὸ αὐτὸν θεὸν εἴ τις λέγοι καταπέμψαι, οὐκ ἂν ἀσύμφωνος οὔτε τῇ ἀληθείᾳ οὔτε ἑαυτῷ ἂν εἴη.* — d) Scil. a principio suo sive deo. Eodem referendum in sequentibus *ἐκεῖθεν* et *ἐκεῖνον.*

In hoc omnis Plotini doctrina posita est, ut nos in hac vita sensibus ac tempori obnoxia a principio nostro alienatos esse ostendat, quo revertendum esse animis nostris ab alienioribus, quae nobis adhaerescant, purgandis ac veluti februandis. Enn. III, 6, 5. Re-

motiore tamen sensu negat nos a deo vero alienatos esse, v. infr. n. 541, not. d.

Enn. V, 1, 2. Ἐνθυμείσθω τοίνυν πρῶτον ἐκεῖνο πᾶσα ψυχή, ὡς αὐτὴ μὲν ζῷα ἐποίησε πάντα, ἐμπνεύσασα αὐτοῖς ζωήν, ἅ τε γῆ τρέφει ἅ τε θάλασσα ἅ τε ἐν ἀέρι ἅ τε ἐν οὐρανῷ ἄστρα θεῖα· αὐτὴ δὲ ἥλιον, αὐτὴ δὲ τὸν μέγαν τοῦτον οὐρανόν, αὐτὴ δὲ ἐκόσμησεν, αὐτὴ δὲ ἐν τάξει περιάγει φύσις οὖσα ἑτέρα ὧν κοσμεῖ καὶ ὧν κινεῖ καὶ ἃ ζῆν ποιεῖ, καὶ τούτων ἀνάγκη εἶναι τιμιωτέραν, γιγνομένων μὲν τούτων καὶ φθειρομένων ὅταν αὐτὰ ψυχὴ ἀπολείπῃ ἢ χορηγῇ τὸ ζῆν, αὐτὴ δὲ οὖσα ἀεὶ τῷ μὴ ἀπολείπειν ἑαυτήν. — — οἷον σκοτεινὸν νέφος ἡλίου βολαὶ φωτίσασαι λάμπειν ποιοῦσι χρυσοειδῆ ὄψιν ποιοῦσαι, οὕτω τοι καὶ ψυχὴ ἐλθοῦσα εἰς σῶμα οὐρανοῦ ἔδωκε μὲν ζωήν, ἔδωκε δὲ ἀθανασίαν, ἤγειρε δὲ κείμενον· ὁ δὲ κινηθεὶς κίνησιν ἀΐδιον ὑπὸ ψυχῆς ἔμφρονος*) ἀγούσης ζῷον εὔδαιμον ἐγένετο, ἔσχε τε ἀξίαν οὐρανὸς ψυχῆς εἰσοικισθείσης, ὢν πρὸ ψυχῆς σῶμα νεκρόν, γῆ καὶ ὕδωρ, μᾶλλον δὲ σκότος ὕλης καὶ μὴ ὂν καὶ ὃ στυγέουσιν οἱ θεοί, φησί τις. γένοιτο δ' ἂν φανερωτέρα αὐτῆς καὶ ἐναργεστέρα ἡ δύναμις καὶ ἡ φύσις, εἴ τις ἐνταῦθα διανοηθείη ὅπως περιέχει καὶ ἄγει ταῖς αὐτῆς βουλήσεσι τὸν οὐρανόν. παντὶ μὲν γὰρ τῷ μεγέθει τούτῳ, ὅσος ἐστίν, ἔδωκεν ἑαυτήν, καὶ πᾶν διάστημα καὶ μέγα καὶ μικρὸν ἐψύχωται, ἄλλου μὲν ἄλλῃ κειμένου τοῦ σώματος, καὶ τοῦ μὲν ὡδὶ τοῦ δὲ ὡδὶ ὄντος, καὶ τῶν μὲν ἐξ ἐναντίας τῶν δὲ ἄλλων ἀπάρτησιν ἀπ' ἀλλήλων ἐχόντων. ἀλλ' οὐχ ἡ ψυχὴ οὕτως οὐδὲ μέρει αὐτῆς ἑκάστῳ κατακερματισθεῖσα μορίῳ ψυχῆς ζῆν ποιεῖ, ἀλλὰ τὰ πάντα ζῇ τῇ ὅλῃ, καὶ πάρεστι πᾶσα πανταχοῦ τῷ γεννήσαντι πατρὶ ὁμοιουμένη**) καὶ κατὰ τὸ ἓν καὶ κατὰ τὸ πάντη. καὶ πολὺς ὢν ὁ οὐρανὸς καὶ 533

*) Ita Creuz. ex codd. Ed. B. ἔμφωνος. — **) Creuz. ex Cyrill. adv. Iulian. III. p. 275 sq. ed. Spanh. et codd. Ed. B. περὶ ὁμοιωμένη.

ἄλλος ἄλλῃ ἕν ἐστι τῇ ταύτης δυνάμει· καὶ θεός ἐστι διὰ ταύτην ὁ κόσμος ὅδε. ἔστι δὲ καὶ ἥλιος θεός, ὅτι ἔμψυχος, καὶ τὰ ἄλλα ἄστρα· καὶ ἡμεῖς, εἴπερ τι, διὰ τοῦτο· νέκυες γὰρ κοπρίων ἐκβλητότεροι[a]. — — εἰ δ' ὅ τι ἔμψυχον διωκτὸν ἔσται, τί παρεὶς τις ἑαυτὸν ἄλλον διώκει; τὴν δὲ ἐν ἄλλῳ ψυχὴν ἀγάμενος σεαυτὸν ἄγασαι.

a) Fragmentum Heracliti, v. Plut. Symp. IV, 4, 3, secundum alios Empedoclis, Scholl. et Eustath. ad Il. XXIV, 54.

Patet de anima mundi sermonem esse. Per totum librum IX. Enneadis IV. hoc persequitur, *ὅτι πᾶσαι αἱ ψυχαὶ μία.* Praecipuum argumentum est quod nonnisi corpora separantur mole (*ὄγκος*) et loco et terminis. Enn. IV, 9, 1. *διὰ τί γὰρ ἡ ἐν ἐμοὶ μία, ἡ δ' ἐν τῷ παντι οὐ μία; οὐ γὰρ ὄγκος οὐδὲ ἐκεῖ, οὐδὲ σῶμα.* Ib. VI, 4, 4. *διέστησαν γὰρ* (sc. *αἱ ψυχαὶ*) *οὐ διεστῶσαι καὶ πάρεισιν ἀλλήλαις οὐκ ἀλλοτριωθεῖσαι· οὐ γὰρ πέρασίν εἰσι διωρισμέναι, ὥσπερ οὐδὲ ἐπιστῆμαι αἱ πολλαὶ ἐν ψυχῇ μιᾷ. καὶ ἔστιν ἡ μία τοιαύτη, ὥστε ἔχειν ἐν ἑαυτῇ πάσας. οὕτως ἐστὶν ἄπειρος ἡ τοιαύτη φύσις.* Nam patet etiam sic multitudinem animarum non omnino tolli, quod significatur etiam nostro loco, ubi anima similis dumtaxat esse dicitur procreatori suo, qui solus est consummate unus, quod intelligitur ex sequentibus. Enn. IV, 9, 2. *οὐδὲ γὰρ οὕτω μίαν λέγομεν* (sc. *τὴν ψυχήν*), *ὡς πάντη πλήθους ἄμοιρον, τοῦτο γὰρ τῇ κρείττονι φύσει δοτέον. ἀλλὰ μίαν* *) *καὶ πλῆθος λέγομεν, καὶ μετέχειν τῆς φύσεως τῆς περὶ τὰ σώματα μεριστῆς γιγνομένης καὶ τῆς ἀμερίστου αὖ, ὥστε πάλιν εἶναι μίαν.* Unitatis argumenta sunt etiam sympathia et magia et incantationes. Enn. IV, 9, 3. *καὶ μὴν ἐκ τῶν ἐναντίων φησὶν ὁ λόγος συμπαθεῖν ἀλλήλοις ἡμᾶς καὶ συναλγοῦντας ἐκ τοῦ ὁρᾶν καὶ διαχεομένους καὶ εἰς τὸ φιλεῖν ἑλκομένους κατὰ φύσιν. — — εἰ δὲ καὶ ἐπῳδαὶ καὶ ὅλως μαγεῖαι συνάγουσι καὶ συμπαθεῖς πόρρωθεν ποιοῦσι, πάντως τοι διὰ ψυχῆς μιᾶς.* Unitatis ac multitudinis in anima consociatio quo pacto accipienda sit, cognoscitur ex hisce l. c. *ὅτι τὸ μὲν ἀμέριστον αὐτῆς κατὰ τὸ λογικὸν τακτέον, οὐ μεριζόμενον ἐν τοῖς σώμασι· τὸ δὲ μεριζόμενον περὶ τὰ σώματα, ἓν μὲν ὂν καὶ αὐτό, περὶ δὲ τὰ σώματα μεριζόμενον, παρεχόμενον τὴν αἴσθησιν πανταχοῦ, ἄλλην δύναμιν αὐτῆς θετέον· τό τε πλαστικὸν αὐτῆς καὶ ποιητικὸν σωμάτων δύναμιν ἄλλην. οὐχ ὅτι δὲ πλείους αἱ δυνάμεις, οὐ μία· καὶ γὰρ ἐν τῷ σπέρματι πλείους αἱ δυνάμεις καὶ ἕν, καὶ ἐξ ἑνὸς τούτου πολλὰ ἕν.* Una illa anima

*) Creuz. ex codd. plurimis. Ed. B. *μήν.*

mundi manet una etiam si in multas animas dispertitur; exemplo est sapientiae unitas. Ib. 5. *αἱ δὲ πολλαὶ εἰς ταύτην ὡς μίαν, δοῦσαν ἑαυτὴν εἰς πλῆθος καὶ οὐ δοῦσαν· ἱκανὴ γὰρ πᾶσι παρασχεῖν ἑαυτὴν καὶ μένειν μία. δύναται γὰρ εἰς πάντα ἅμα καὶ ἑκάστου οὐκ ἀποτέτμηται πάντη. τὸ αὐτὸ οὖν ἐν πολλοῖς, μὴ δή τις ἀπιστείτω· καὶ γὰρ ἡ ἐπιστήμη ὅλη καὶ τὰ μέρη αὐτῆς, ὡς μένειν τὴν ὅλην καὶ ἀπ' αὐτῆς τὰ μέρη.* Cf. Enn. VI, 4, 4, qui locus allegatur supra; ib. 5, 10.

Enn. V, 1, 3. *Οὕτω δὴ τιμίου καὶ θείου ὄντος χρή-* 534
ματος τῆς ψυχῆς, πιστεύσας ἤδη τῷ τοιούτῳ θεὸν μετιέναι μετὰ τοιαύτης αἰτίας ἀνάβαινε πρὸς ἐκεῖνον. πάντως που οὐ πόρρω βαλεῖς, οὐδὲ πολλὰ τὰ μεταξύ. λάμβανε τοίνυν τὸ τοῦ θείου τούτου θειότερον τὸ ψυχῆς πρὸς τὸ ἄνω γειτόνημα, μεθ' ὃ καὶ ἀφ' οὗ ἡ ψυχή. καίπερ γὰρ οὖσα χρῆμα οἷον ἔδειξεν ὁ λόγος, εἰκών τίς ἐστι νοῦ, οἷον λόγος ὁ ἐν προφορᾷ λόγου τοῦ ἐν ψυχῇ [a], *οὕτω τοι καὶ αὐτὴ λόγος νοῦ· καὶ ἡ πᾶσα ἐνέργεια, καὶ ἣν προΐεται ζωὴν εἰς ἄλλου ὑπόστασιν, οἷον πυρὸς τὸ μὲν ἡ συνοῦσα θερμότης, ἡ δὲ ἣν παρέχει. δεῖ δὲ λαβεῖν ἐκεῖ οὐκ ἐκρέουσαν, ἀλλὰ μένουσαν μὲν τὴν ἐν αὐτῷ, τὴν δὲ ἄλλην ὑφισταμένην* [b]. *οὖσα οὖν ἀπὸ νοῦ νοερά ἐστι. καὶ ἐν λογισμοῖς ὁ νοῦς αὐτῆς· καὶ ἡ τελείωσις ἀπ' αὐτοῦ πάλιν, οἷον πατρὸς ἐκθρέψαντος, ὃν οὐ τέλειον ὡς πρὸς αὐτὸν ἐγέννησεν. ἥ τε οὖν ὑπόστασις αὐτῇ ἀπὸ νοῦ, ὅ τε ἐνεργείᾳ λόγος νοῦ αὐτῇ ὁρωμένου· ὅταν γὰρ ἐνίδῃ εἰς νοῦν, ἔνδοθεν ἔχει καὶ οἰκεῖα ἃ νοεῖ καὶ ἐνεργεῖ· καὶ ταύτας μόνας δεῖ λέγειν ἐνεργείας ψυχῆς, ὅσα νοερῶς καὶ ὅσα οἴκοθεν, τὰ δὲ χείρω ἄλλοθεν καὶ πάθη ψυχῆς τῆς τοιαύτης. νοῦς οὖν ἐπὶ μᾶλλον θειοτέραν ποιεῖ καὶ τῷ πατὴρ εἶναι καὶ τῷ παρεῖναι· οὐδὲν γὰρ μεταξὺ ἢ τὸ ἑτέροις εἶναι, ὡς ἐφεξῆς μέντοι καὶ ὡς τὸ δεχόμενον, τὸ δὲ ὡς εἶδος· καλὴ δὲ καὶ ἡ νοῦ ὕλη, νοοειδὴς οὖσα καὶ ἁπλῆ* [c]. *οἷον δὲ ὁ νοῦς καὶ ταὐτῷ μὲν τούτῳ δῆλον, ὅτι κρείττων ψυχῆς τοιᾶσδε οὔσης.*

a) De hoc discrimine v. n. 512, not. — b) Cf. n. 508 extr.

Multis ille similitudinibus quo modo res ex principiis exstiterint illustrare conatur, effundi eas tanquam lumen a sole, scaturire tanquam aquam ex fonte, pullulare tanquam arborem ex stirpe dicens. Id ipsum, unde res emanant, semper integrum restat atque illibatum, cf. I, 6, 7. *ἐκεῖνο ὃ χορηγεῖ μὲν ἅπασιν, ἐφ' ἑαυτοῦ δὲ μένον δίδωσι.* III, 8, 9. *νόησον γὰρ πηγὴν ἀρχὴν οὐκ ἔχουσαν, δοῦσαν δὲ ποταμοῖς πᾶσιν αὐτήν, οὐκ ἀναλωθεῖσαν τοῖς ποταμοῖς, ἀλλὰ μένουσαν αὐτὴν ἡσύχως.* Tanta enim primi principii abundantia est, ut sponte superfluxerit, V, 2, 1. *πρώτη γέννησις αὕτη· ὂν γὰρ τέλειον — οἷον ὑπερρύη, καὶ τὸ ὑπερπλῆρες αὐτοῦ πεποίηκεν ἄλλο.* Neque temporis neque ullius motionis atque mutationis notio in talibus adhibenda est, V, 1, 6. *ἐκποδὼν δὲ ἡμῖν ἔστω γένεσις ἡ ἐν χρόνῳ τὸν λόγον περὶ τῶν ἀεὶ ὄντων ποιουμένοις. — — τὸ οὖν γιγνόμενον ἐκεῖθεν οὐ κινηθέντος φατέον γίγνεσθαι· εἰ γὰρ κινηθέντος αὐτοῦ τι γίγνοιτο, τρίτον ἀπ' ἐκείνου τὸ γιγνόμενον μετὰ τὴν κίνησιν ἂν γίγνοιτο καὶ οὐ δεύτερον. δεῖ οὖν ἀκινήτου ὄντος, εἴ τι δεύτερον μετ' αὐτό, οὐ προσνεύσαντος οὐδὲ βουληθέντος, οὐδὲ ὅλως κινηθέντος ὑποστῆναι αὐτό. — — καὶ πάντα τὰ ὄντα ἕως μένει, ἐκ τῆς αὐτῶν οὐσίας ἀναγκαίαν τὴν περὶ αὐτὰ πρὸς τὸ ἔξω αὐτῶν ἐκ τῆς παρούσης δυνάμεως δίδωσιν αὐτῶν ἐξηρτημένην ὑπόστασιν εἰκόνα οὖσαν οἷον ἀρχετύπων ὧν ἐξέφυ· πῦρ μὲν τὴν παρ' αὐτοῦ θερμότητα καὶ χιὼν οὐκ εἴσω μόνον τὸ ψυχρὸν κατέχει. μάλιστα δὲ ὅσα εὐώδη μαρτυρεῖ τοῦτο. ἕως γάρ ἐστι, πρόεισί τι ἐξ αὐτῶν περὶ αὐτά, ὧν ἀπολαύει ὑποστάντων ὅ τι πλησίον· καὶ πάντα δὲ ὅσα ἤδη τέλεια γεννᾷ.* — c) De materia intelligibili, quam ponit in intelligentia, v. Enn. II, 4, 4. *Εἰ οὖν πολλὰ τὰ εἴδη, κοινὸν μέν τι ἐν αὐτοῖς ἀνάγκη εἶναι· καὶ δὴ καὶ ἴδιον, ᾧ διαφέρει ἄλλο ἄλλου. τοῦτο δὴ τὸ ἴδιον καὶ ἡ διαφορὰ ἡ χωρίζουσα ἡ οἰκεία ἐστὶ μορφή· εἰ δὲ μορφή, ἔστι καὶ τὸ μορφούμενον, περὶ ὃ ἡ διαφορά ἐστιν ἄρα καὶ ὕλη ἡ τὴν μορφὴν δεχομένη, καὶ ἀεὶ τὸ ὑποκείμενον. ἔτι εἰ κόσμος νοητός ἐστιν ἐκεῖ, μίμημα δὲ οὗτος ἐκείνου, οὗτος δὲ σύνθετος καὶ ἐξ ὕλης, κἀκεῖ δεῖ ὕλην εἶναι.*

535 **Enn. V, 1, 4.** *Ἴδοι δ' ἄν τις καὶ ἐκ τῶνδε· κόσμον αἰσθητὸν τόνδε εἴ τις θαυμάζει εἴς τε τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος καὶ τὴν τάξιν τῆς φορᾶς τῆς ἀϊδίου ἀποβλέπων καὶ θεοὺς τοὺς ἐν αὐτῷ, τοὺς μὲν ὁρωμένους τοὺς δὲ καὶ ἀφανεῖς ὄντας, καὶ δαίμονας καὶ ζῷα φυτά τε πάντα, ἐπὶ τὸ ἀρχέτυπον αὐτοῦ καὶ τὸ ἀληθινώτερον ἀναβὰς κἀκεῖ πάντα ἰδέτω νοητὰ καὶ παρ' αὐτῷ ἀΐδια, ἐν οἰκείᾳ συνέσει καὶ ζωῇ, καὶ τούτων τὸν ἀκήρατον νοῦν προστά-*

*την καὶ σοφίαν ἀμήχανον καὶ τὸν ὡς ἀληθῶς ἐπὶ Κρόνου βίον, θεοῦ κόρου *) καὶ νοῦ ὄντος· πάντα γὰρ ἐν αὑτῷ τὰ ἀθάνατα περιέχει, νοῦν πάντα, θεὸν πάντα, ψυχὴν πᾶσαν, ἑστῶτα ἀεί. τί γὰρ ζητεῖ μεταβάλλειν εὖ ἔχων; ποῦ δὲ μετελθεῖν πάντα παρ' αὑτῷ ἔχων; ἀλλ' οὐδὲ αὔξην **) ζητεῖ τελειότατος ὤν. διὸ καὶ τὰ παρ' αὐτῷ πάντα τέλεια, ἵνα πάντη ᾖ τέλειος, οὐδὲν ἔχων ὅ τι μὴ τοιοῦτον, οὐδὲν ἔχων ἐν αὑτῷ ὃ μὴ νοεῖ· νοεῖ δὲ οὐ ζητῶν, ἀλλ' ἔχων [a], καὶ τὸ μακάριον αὐτῷ οὐκ ἐπίκτητον, ἀλλ' ἐν αἰῶνι πάντα καὶ ὁ ὄντως αἰών, ὃν μιμεῖται χρόνος περιθέων ψυχήν, τὰ μὲν παριεὶς τοῖς δὲ ἐπιβάλλων. καὶ γὰρ ἄλλα καὶ ἄλλα αὖ περὶ ψυχήν, ποτὲ μὲν Σωκράτης ποτὲ δὲ ἵππος, ἕν τι ἀεὶ τῶν ὄντων, ὁ δὲ νοῦς πάντα· ἔχει οὖν ἐν τῷ αὐτῷ πάντα ἑστῶτα ἐν τῷ αὐτῷ, καὶ ἔστι μόνον καὶ τὸ ἔστιν ἀεί, καὶ οὐδαμοῦ τὸ μέλλον (ἔστι γὰρ καὶ τότε) οὐδὲ τὸ παρεληλυθός· οὐ γάρ τι ἐκεῖ παρελήλυθεν, ἀλλ' ἐνέστηκεν ἀεὶ ἅτε τὰ αὐτὰ ὄντα, οἷον ἀγαπῶντα ἑαυτὰ οὕτως ἔχοντα· ἕκαστον δὲ αὐτῶν νοῦς καὶ ὄν ἐστι, καὶ τὸ σύμπαν πᾶς νοῦς καὶ πᾶν ὄν, ὁ μὲν νοῦς κατὰ τὸ νοεῖν ὑφιστὰς τὸ ὄν, τὸ δὲ ὂν τῷ νοεῖσθαι τῷ νῷ διδὸν τὸ νοεῖν καὶ τὸ εἶναι· τοῦ δὲ νοεῖν αἴτιον ἄλλο, ὃ καὶ τῷ ὄντι. ἀμφοτέρων οὖν ἅμα αἴτιον ἄλλο· ἅμα ***) μὲν γὰρ ἐκεῖνα καὶ συνυπάρχει καὶ οὐκ ἀπολείπει ἄλληλα. ἀλλὰ δύο ὄντα, τοῦτο τὸ ἓν ὁμοῦ νοῦς καὶ ὂν καὶ νοοῦν καὶ νοούμενον· ὁ μὲν νοῦς κατὰ τὸ νοεῖν, τὸ δὲ ὂν κατὰ τὸ νοούμενον [b]· οὐ γὰρ ἂν γένοιτο τὸ νοεῖν ἑτερότητος μὴ οὔσης καὶ ταυτότητος δέ. γίγνεται οὖν τὰ πρῶτα νοῦς, ὄν, ἑτερότης, ταυτότης. δεῖ δὲ καὶ κίνησιν λαβεῖν καὶ στάσιν [c]· καὶ κίνησιν μέν, εἰ νοεῖ, στάσιν δέ, ἵνα τὸ αὐτό, τὴν δὲ ἑτερότητα, ἵν' ᾖ νοοῦν καὶ νοούμενον, ἢ ἐάν ἀφέλῃς τὴν ἑτερότητα, ἓν*

---

*) Ed. B. *Κρόνου*. Corr. Creuz. Cf. Plat. Cratyl. p. 896. B. ibique Heind. et Stallbaum. — **) Ita Cr. ex Cyrill. l. l. Ed. B. *αὔξειν*. — ***) Cr. ex codd. optt. Ed. B. *ἃ μὲν γάρ*.

γενόμενον σιωπήσεται. δεῖ δὲ καὶ τοῖς νοηθεῖσιν ἑτέροις πρὸς ἄλληλα εἶναι· ταὐτὸν δέ, ἐπεὶ ἓν ἑαυτῷ καὶ κοινὸν δέ τι ἓν πᾶσι, καὶ ἡ διαφορὰ ἑτερότης. ταῦτα δὲ πλείω γενόμενα ἀριθμὸν καὶ τὸ ποσὸν ποιεῖ· καὶ τὸ ποιὸν δὲ ἡ ἑκάστου τούτων ἰδιότης, ἐξ ὧν ὡς ἀρχῶν τἄλλα.

a) Inquirere, ζητεῖν, imperfectae mentis est; non igitur intellectui hoc attribuendum. Anima habet nonnisi νοῦν λογιζόμενον. Enn. V, 1, 10. νοῦς δὲ ὁ μὲν λογιζόμενος ὁ δὲ λογίζεσθαι παρέχων· τὸ δὴ λογιζόμενον τοῦτο τῆς ψυχῆς. Ib. 11. καὶ εἰ ὁτὲ μὲν λογίζεται περὶ τούτων, ψυχὴ ὁτὲ δὲ μή, δεῖ τὸν μή*) λογιζόμενον, ἀλλ' ἀεὶ ἔχοντα τὸ δίκαιον νοῦν ἐν ἡμῖν εἶναι. Omnis λογισμὸς inferioris gradus est. Enn. IV, 3, 18. ἐλάττωσις γὰρ νοῦ εἰς αὐτάρκειαν τὸ λογισμοῦ δεῖσθαι, ὥσπερ καὶ ἐν ταῖς τέχναις ὁ λογισμὸς ἀπορούσι τοῖς τεχνίταις. Neque in mundo intelligibili τὸ λογίζεσθαι reperitur, neque homo vere intelligibilis λογικὸς est. Enn. VI, 7, 9. Inde contemtus ille, quem prae se fert, mentis atque cogitationis, eius maxime cogitationis, quae proficiscitur a sensuum affectionibus. Verum intellectum dicit neque perceptionis neque collectionis ope ad cognoscendum pervenire. Enn. V, 5, 1. δεῖ ἄρα αὐτὸν (sc. τὸν ἀληθῆ νοῦν) ἀεὶ εἰδέναι, — — τὴν δὲ εἴδησιν αὐτῷ μήτε εἰκάζοντι εἶναι μήτε ἀμφίβολον, μηδ' αὖ παρ' ἄλλου οἷον ἀκούσαντι· οὐ τοίνυν οὐδὲ δι' ἀποδείξεως. Cum sensibus hic intellectus nil commune habet; nihil contemplatur praeter se ipsum. Enn. V, 3, 4; 9, 7. — b) Ὂν et νοῦς ita solent a Plotino coniungi, ut una esse atque una exstitisse ponantur, idque propterea quod verum ὂν nihil esse possit nisi τὸ νοητόν. Enn. V, 4, 2. Ἔστι μὲν οὖν καὶ αὐτὸς (sc. ὁ νοῦς) νοητόν, ἀλλὰ καὶ νοῶν. — — νοῦς δὴ καὶ ὂν ταὐτόν· οὐ γὰρ τῶν πραγμάτων ὁ νοῦς, ὥσπερ ἡ αἴσθησις τῶν αἰσθητῶν προόντων, ἀλλ' αὐτὸς νοῦς τὰ πράγματα. Ib. 1, 10. ἔστι δὲ ἐφεξῆς (post supremum principium) τὸ ὂν καὶ νοῦς. — Τὸ ὂν appellatur etiam οὐσία. Enn. I, 7, 1; 8, 1. νοῦν καὶ οὐσίαν, ubi dicitur principium secundum, id quod primum exstitit ex principio primo i. e. ex Uno. — c) Hoc referendum ad quatuor categorias quae recentioribus vocantur Platonis cf. supra, n. 261, not. Praeter eas utitur etiam categoriis Aristotelicis, sed immutatis et cum Platonicis consociatis, v. Trendelenburg *Gesch. d. Kateg. L.* p. 232 sqq., Kirchner l. c. p. 86 sqq. Dialecticam fere eodem sensu appellat quo Plato, logicam quo Peripatetici inferiores, v. Enn. I, 3, 4—6, ubi inter alia: αὕτη (sc. ἡ διαλεκτική) καὶ περὶ ἀγαθοῦ διαλέγεται καὶ περὶ μὴ ἀγαθοῦ, καὶ

---

*) Cr. δεῖ μὴ τὸν λ. ex uno cod.

ὅσα ὑπὸ τὸ ἀγαθὸν καὶ ὅσα ὑπὸ τὸ ἐναντίον, καὶ τί τὸ ἀΐδιον δῆλον ὅτι καὶ τὸ μὴ τοιοῦτον, ἐπιστήμῃ περὶ πάντων, οὐ δόξῃ· παύσασα δὲ τῆς περὶ τὸ αἰσθητὸν πλάνης ἐνιδρύει τῷ νοητῷ κἀκεῖ τὴν πραγματείαν ἔχει τὸ ψεῦδος ἀφεῖσα, — τῇ διαιρέσει τῇ Πλάτωνος χρωμένη μὲν καὶ εἰς διάκρισιν τῶν εἰδῶν, χρωμένη δὲ καὶ εἰς τὸ τί ἐστι, χρωμένη δὲ καὶ ἐπὶ τὰ πρῶτα γένη, καὶ τὰ ἐκ τούτων νοερῶς πλέκουσα ἕως ἂν διέλθῃ πᾶν τὸ νοητόν, καὶ ἀνάπαλιν ἀναλύουσα εἰς ὃ ἂν ἐπ' ἀρχὴν ἔλθῃ· τότε δὲ ἡσυχίαν ἄγουσα — εἰς ἓν γενομένη βλέπει τὴν λεγομένην λογικὴν πραγματείαν περὶ προτάσεων καὶ συλλογισμῶν· ὥσπερ ἂν τὸ εἰδέναι γράφειν ἄλλῃ τέχνῃ δοῦσα, ὧν τινα ἀναγκαῖα καὶ πρὸ τέχνης ἡγουμένη.

Νοῦς cum idem sit atque νόησις et idem atque ὄν, sequitur ut et motus et quies ei attribuenda sit. Nam νόησις ἡ πρώτη ζωή, Enn. III, 8, 7, ζωή vero idem est atque ἐνέργεια, I, 8, 2; III, 6, 6. Cf. VI, 2, 7. 8. ἐν μὲν οὖν τῷ νοεῖν ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ κίνησις, ἐν δὲ τῷ ἑαυτὸν ἡ οὐσία καὶ τὸ ὄν· ὢν γὰρ νοεῖ καὶ ὄντα ἑαυτόν, — ὃν δὲ τὸ πάντων ἑδραιότατον καὶ περὶ ὃ τὰ ἄλλα τὴν στάσιν ὑπεστήσατο. Plerumque tamen animae motus, intellectui quies tribuitur: unde maxime cernitur quid inter utrumque, animam et intellectum, intersit, v. Enn. II, 9, 1. ἔστι γάρ, ὡς ἔστι, νοῦς ἀεὶ ὡσαύτως ἐνεργείᾳ κείμενος ἑστώσῃ· κίνησις δὲ πρὸς αὐτὸν καὶ περὶ αὐτὸν ψυχῆς ἤδη ἔργον. Enn. IV, 4, 16. εἰ δὲ τἀγαθόν τις κατὰ κέντρον τάξειε, τὸν νοῦν κατὰ κύκλον ἀκίνητον, ψυχὴν δὲ κατὰ κύκλον κινούμενον ἂν τάξειε, κινούμενον δὲ τῇ ἐφέσει· νοῦς γὰρ εὐθὺς καὶ ἔχει καὶ περιείληφεν, ἡ δὲ ψυχὴ τοῦ ἐπέκεινα ὄντος ἐφίεται. Intellectus enim semper in se ipso requiescit, neque aliud quidquam contemplatur, neque aliorsum convertitur moveturve; neque propterea est πρακτικός. Enn. V, 3, 6. οὐ γὰρ δὴ πρακτικός γε οὗτος (sc. ὁ νοῦς), ὡς πρὸς τὸ ἔξω βλέποντι τῷ πρακτικῷ καὶ μὴ ἐν αὐτῷ μένοντι εἴη ἂν τῶν μὲν ἔξω τις γνῶσις. Anima vero per se sine intellectu est; hic in illam sese insinuat, si anima se ad eum convertit. Enn. V, 6, 4. ψυχὴ μὲν γὰρ ἐπακτὸν νοῦν ἔχει. — — νοῦς δ' ἐν αὐτῷ οἰκεῖον ἔχει. Anima igitur etiam externum quid operatur et practica est, dum condit mundum. Enn. IV, 8, 3. ψυχῆς δὲ ἔργον τῆς λογικωτέρας νοεῖν μέν, οὐ τὸ νοεῖν δὲ μόνον· τί γὰρ ἂν καὶ νοῦ διαφέροι; προσλαβοῦσα γὰρ τῷ νοερὰ εἶναι καὶ ἄλλο, καθὸ τὴν οἰκείαν ἔσχεν ὑπόστασιν, νοῦς οὐκ ἔμεινεν· ἔχει τε ἔργον καὶ αὐτή, εἴπερ πᾶν ὃ ἂν ᾖ τῶν νοητῶν. βλέπουσα δὲ πρὸς μὲν τὸ πρὸ ἑαυτῆς νοεῖ, εἰς δὲ ἑαυτὴν σώζει ἑαυτήν, εἰς δὲ τὸ μετ' αὐτὴν ὃ κοσμεῖ τε καὶ διοικεῖ καὶ ἄρχει αὐτοῦ. Quamquam, si altius in rem inquiras, omnem actionem inservire cognitioni et contemplationi reperies. Enn. III, 8, 5. ἡ ἄρα πρᾶξις ἕνεκα θεωρίας καὶ θεωρήματος, ὥστε καὶ τοῖς πράττουσιν ἡ θεω-

ρία τέλος· καὶ οἷον ἐξ εὐθείας ὃ μὴ ἠδυνήθησαν λαβεῖν, τοῦτο περιπλανώμενοι ἑλεῖν ζητοῦσι. καὶ γὰρ αὖ ὅταν τύχωσιν οὗ βούλονται, ὃ γενέσθαι ἠθέλησαν, οὐχ ἵνα μὴ γνῶσιν, ἀλλ' ἵνα γνῶσι καὶ παρὸν ἴδωσιν ἐν ψυχῇ, δῆλον ὅτι κείμενον θεατόν, ἐπεὶ καὶ ἀγαθοῦ χάριν πράττουσι· τοῦτο δὲ οὐχ ἵνα ἔξω αὐτῶν, οὐδ' ἵνα μὴ ἔχωσιν, ἀλλ' ἵνα ἔχωσι τὸ ἐκ τῆς πράξεως ἀγαθόν. τοῦτο δὲ ποῦ; ἐν ψυχῇ. ἀνέκαμψεν οὖν πάλιν ἡ πρᾶξις εἰς θεωρίαν. ὃ γὰρ ἐν ψυχῇ λαμβάνει λόγῳ οὔσῃ, τί ἂν ἄλλο ἢ λόγος σιωπῶν εἴη; Neque ipsa conformatio mundi, quae fit per animam, aliud est quam theorema. Ib. 4. ἀλλὰ περὶ μὲν φύσεως εἰπόντες, ὃν τρόπον θεωρία ἡ γένεσις (suppl. αὐτῆς ἐστί), ἐπὶ τὴν ψυχὴν τὴν πρὸ ταύτης ἐλθόντες λέγομεν, ὡς ἡ ταύτης θεωρία καὶ τὸ φιλομαθὲς καὶ τὸ ζητητικὸν καὶ ἡ ἐξ ὧν ἐγνώκει ὠδὶς καὶ τὸ πλῆρες πεποίηκεν αὐτήν, θεώρημα πᾶν γενομένην, ἄλλο θεώρημα ποιῆσαι: sed θεώρημα ἀσθενέστερον, quod explicatur in subsequentibus.

536 **Enn. V, 1, 5.** Πολὺς οὖν οὗτος ὁ θεὸς [a] ἐπὶ τῇ ψυχῇ τῇδε ὑπάρχει. — — τίς οὖν ὁ τοῦτον γεννήσας; ὁ ἁπλοῦς καὶ ὁ πρὸ τοιούτου πλήθους, ὁ αἴτιος τοῦ καὶ εἶναι καὶ πολὺν εἶναι τοῦτον, ὁ τὸν ἀριθμὸν ποιῶν· ὁ γὰρ ἀριθμὸς οὐ πρῶτος, καὶ γὰρ πρὸ δυάδος τὸ ἕν [b], δεύτερον δὲ δυάς· καὶ παρὰ τοῦ ἑνὸς γεγενημένη ἐκεῖνο ὁριστὴν ἔχει, αὐτὴ δὲ ἀόριστον παρ' αὐτῆς. ὅταν δὲ ὁρισθῇ, ἀριθμὸς ἤδη.

a) Sc. ὁ νοῦς. — b) Praecipuum argumentum, quo demonstratur necesse esse ut superius aliquod principium, quod supra intellectum sit, statuatur, scilicet Unum, in eo positum est quod nostro loco attingitur, intellectum per se multitudinem esse, quippe quo contineatur contrarium intellectus et entis, praeterque id etiam multitudo idearum; multitudinem vero esse Unius quo comprehendatur indigentem, cf. Enn. III, 8, 8. (ὁ νοῦς) μὲν τοιοῦτος, διὸ οὐ πρῶτος· ἀλλὰ δεῖ εἶναι τὸ ἐπέκεινα αὐτοῦ —, ὅτι μὲν πλῆθος ἑνὸς ὕστερον, καὶ ἀριθμὸς δὲ οὗτος, ἀριθμοῦ δὲ ἀρχὴ καὶ τοῦ τοιούτου τὸ οὕτως ἕν, καὶ οὗτος νοῦς καὶ νοητὸν ἅμα, ὥστε δύο ἅμα· εἰ δὲ δύο, δεῖ τὰ πρὸ τοῦ δύο λαβεῖν. Unde sequitur ut Uni nihil quod ab ipso diversum esse videatur attribuendum sit, quandoquidem, si tale quid esset, ipsum Unum multitudo esse deprehenderetur. Enn. V, 4, 1. δεῖ μὲν γάρ τι πρὸ πάντων εἶναι ἁπλοῦν τοῦτο καὶ πάντων ἕτερον τῶν μετ' αὐτό, ἐφ' ἑαυτοῦ ὄν, οὐ μεμιγμένον τοῖς ἀπ' αὐτοῦ — —, ὂν ὄντως ἕν, οὐχ ἕτερον ὄν, εἶτα ἕν· καθ' οὗ ψεῦδος καὶ τὸ ἓν εἶναι, οὗ μὴ λόγος μηδὲ ἐπιστήμη. — — αὐταρ-

κέστατόν τε τῷ ἁπλοῦν εἶναι καὶ πρῶτον ἁπάντων. τὸ γὰρ μὴ πρῶτον ἐνδεὲς τοῦ πρὸ αὐτοῦ, τό τε μὴ ἁπλοῦν τῶν ἐν αὐτῷ ἁπλῶν δεόμενον, ἵν' ᾖ ἐξ ἐκείνων. VI, 9, 6. *ὅταν γὰρ ἂν αὐτὸν* (sc. primum principium) *νοήσῃς οἷον νοῦν ἢ θεόν, πλέον ἐστί. — — πᾶν δὲ πολὺ καὶ μὴ ἓν ἐνδεές, μὴ ἓν ἐκ πολλῶν γενομένων.* Aliud argumentum ex eo petitur quod omnia necesse sit esse per Unum, siquidem omnino non essent, si Unum non esset. Enn. VI, 9, 1. *Πάντα τὰ ὄντα τῷ ἑνί ἐστιν ὄντα, ὅσα τε πρώτως ἐστὶν ὄντα καὶ ὅσα ὁπωσοῦν λέγεται ἐν τοῖς οὖσιν εἶναι. τί γὰρ ἂν καὶ εἴη, εἰ μὴ ἓν εἴη; ἐπείπερ ἀφαιρεθέντα τοῦ ἕν, ὃ λέγεται, οὐκ ἔστιν ἐκεῖνα.* Quamquam ipsi Uni quodam modo multitudo attribuenda est, eo videlicet nomine, quod principium quodque habet *δύναμιν ἄπειρον.* Enn. III, 7, 4. *εἰ δ' ἐκ πολλῶν λέγομεν αὐτὸν* (sc. *τὸν θεόν*), *οὐ δεῖ θαυμάζειν, πολλὰ γὰρ ἕκαστον τῶν ἐκεῖ* (sc. in rebus intelligibilibus) *διὰ δύναμιν ἄπειρον.* VI, 9, 6. *Ληπτέον δὲ καὶ ἄπειρον αὐτὸν* (primum principium) *οὐ τῷ ἀδιεξιτήτῳ ἢ τοῦ μεγέθους ἢ τοῦ ἀριθμοῦ, ἀλλὰ τῷ ἀπεριλήπτῳ τῆς δυνάμεως,* Cf. n. 538, not.

Enn. VI, 9, 3. *Γεννητικὴ γὰρ ἡ τοῦ ἑνὸς φύσις οὖσα* 537
τῶν πάντων οὐδέν ἐστιν αὐτῶν· οὔτε οὖν τι, οὔτε ποιόν, οὔτε ποσόν, οὔτε νοῦν, οὔτε ψυχήν, οὐδὲ κινούμενον, οὐδ' αὖ ἑστώς, οὐκ ἐν τόπῳ, οὐκ ἐν χρόνῳ, ἀλλὰ τὸ καθ' αὑτὸ μονοειδές, μᾶλλον δὲ ἀνείδεον, πρὸ εἴδους ὂν παντός, πρὸ κινήσεως, πρὸ στάσεως. ταῦτα γὰρ περὶ τὸ ὄν, ἃ πολλὰ αὐτὸ ποιεῖ.

Unum convenit non posse nisi negationibus terminari, Enn. VI, 8, 11. *πῶς φθεγξόμεθα τοῦτο, ὅτι καὶ τὰ ἄλλα ἐν ἀφαιρέσει πάντα τὰ περὶ τούτου λεγόμενα;* Negatur quidquam ei attribui posse; non possumus alia via ad illud penetrare quam connivendo (*μύοντες*) h. e. mystica contemplatione, sensibus occlusis. I, 6, 8. *Ἀλλὰ ταῦτα πάντα* (sensuum apprehensiones) *ἀφεῖναι δεῖ καὶ μὴ βλέπειν, ἀλλ' οἷον μύσαντα ὄψιν ἄλλην ἀλλάξασθαι καὶ ἀνεγεῖραι, ἣν ἔχει μὲν πᾶς, χρῶνται δὲ ὀλίγοι.* Unum est sine cogitatione, verum etiam sine ignoratione cuiusquam. VI, 9, 6. *οὐ τοίνυν ὅτι μὴ γιγνώσκει οὐδὲ νοεῖ ἑαυτόν, ἄγνοια περὶ αὐτὸν ἔσται. ἡ γὰρ ἄγνοια ἑτέρου ὄντος γίγνεται, ὅταν θάτερον ἀγνοῇ θάτερον. τὸ δὲ μόνον οὔτε τι γιγνώσκει οὔτε τι ἔχει ὃ ἀγνοεῖ, ἓν δὲ ὂν συνὸν αὑτῷ οὐ δεῖται νοήσεως ἑαυτοῦ· ἐπεὶ οὐδὲ τὸ συνεῖναι δεῖ προσάπτειν, ἵνα τηρῇς τὸ ἕν, ἀλλὰ καὶ τὸ νοεῖν καὶ τὸ συνεῖναι*) ἀφαιρεῖν καὶ ἑαυτοῦ*

---

*) Ed. Bas. et Creuz. *συνιέναι.* Nos *συνεῖναι* ex coni. propter antecedens.

νόησιν καὶ τῶν ἄλλων. Unde sequitur ut Unum non sit per se *νοητόν*, sed quatenus refertur ad *νοῦν*. V, 6, 2. *πρὸς μὲν τὸν νοῦν νοητὸν ἔσται, καθ' ἑαυτὸ δὲ οὔτε νοοῦν οὔτε νοητὸν κυρίως ἔσται.* Neque voluntatem habet Unum; quod si solet a Plotino ad modum Platonis Bonum appellari, etiam hoc *τροπικώτερον* accipiendum. VI, 9, 6. *ὥστε τῷ ἑνὶ οὐδὲν ἀγαθόν ἐστιν, οὐδὲ βούλησις τοίνυν οὐδενός, ἀλλ' ἔστιν ὑπεράγαθον καὶ αὐτὸ οὐχ ἑαυτῷ, τοῖς δ' ἄλλοις ἀγαθόν, εἴ τι αὐτοῦ δύναται μεταλαμβάνειν.* VI, 7, 38. *λέγομεν δὲ τὸ ἀγαθὸν περὶ αὐτοῦ λέγοντες, οὐκ αὐτό.* Neque, si *ἀρχὴ* et *αἴτιον* appellatur, his nominibus ipsum Unum consignatur, sed ratio Unius ad aliud. VI, 8, 8. *πάντα γὰρ ἐκείνου καὶ τὰ καλὰ καὶ τὰ σεμνὰ ὕστερα· τούτων γὰρ αὐτὸς ἀρχή, καίτοι ἄλλον τρόπον οὐκ ἀρχή.* Ib. 9, 3. *ἐπεὶ καὶ τὸ αἴτιον λέγειν οὐ κατηγορεῖν ἐστὶ συμβεβηκός τι αὐτῷ, ἀλλ' ἡμῖν, ὅτι ἔχομέν τι παρ' αὐτοῦ, ἐκείνου ὄντος ἐν αὐτῷ.* Ipsum Unius nomen parum ad essentiam eius exprimendam accommodatum esse dicit, neque omnino quoquam modo exprimi posse, neque ullam eius scientiam esse. Ib. 9, 5. *τὸ ἕν, ᾧ*) ὄνομα μὲν κατ' ἀλήθειαν οὐδὲν προσῆκον· εἴπερ δὲ δεῖ ὀνομάσαι, κοινῶς ἂν λεχθείη προσηκόντως**) δ' ἕν, οὐχ ὡς ἄλλο εἶτα ἕν.* Cf. Enn. V, 3, 13. *διὸ καὶ ἄρρητον τῇ ἀληθείᾳ· ὅ τι γὰρ ἂν εἴπῃς, τὶ ἐρεῖς. ἀλλὰ τὸ ἐπέκεινα πάντων καὶ ἐπέκεινα τοῦ σεμνοτάτου νοῦ, ἐν τοῖς πᾶσι μόνον ἀληθὲς οὐκ ὄνομα ὂν αὐτοῦ ἄλλο τι, οὔτε τι τῶν πάντων· οὔτε ὄνομα αὐτοῦ, ὅτι μηδὲν κατ' αὐτοῦ· ἀλλ', ὡς ἐνδέχεται, ἡμῖν αὐτοῖς σημαίνειν ἐπιχειροῦμεν περὶ αὐτοῦ.* VI, 8, 8. *οὐδὲν ἂν εὕροιμεν εἰπεῖν οὐχ ὅτι κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' οὐδὲ περὶ αὐτοῦ κυρίως.*

538 **Enn. II, 9, 1.** *Εἰ οὖν* (sc. *τὸ ἓν*) *μηδὲ παρ' ἄλλου μηδὲ ἐν ἄλλῳ μηδὲ σύνθεσις μηδεμία, ἀνάγκη μηδὲν ὑπὲρ αὐτὸ εἶναι. οὐ τοίνυν δεῖ ἐφ' ἑτέρας ἀρχὰς ἰέναι, ἀλλὰ τοῦτο προστησαμένους, εἶτα νοῦν μετ' αὐτὸ καὶ τὸ νοοῦν πρώτως, εἶτα ψυχὴν μετὰ νοῦν· αὕτη γὰρ τάξις κατὰ φύσιν. μήτε πλείω τούτων τίθεσθαι ἐν τῷ νοητῷ μήτε ἐλάττω· εἴτε γὰρ ἐλάττω, ἢ ψυχὴν καὶ νοῦν ταὐτὸ φήσουσιν, ἢ νοῦν καὶ τὸ πρῶτον· ἀλλ' ὅτι ἕτερα ἀλλήλων ἐδείχθη πολλαχῇ. λοιπὸν δὲ ἐπισκέψασθαι ἐν τῷ παρόντι, εἰ πλείω τῶν τριῶν τούτων, τίνες ἂν οὖν εἶεν φύσεις παρ' αὐτάς. τῆς τε γὰρ λεχθείσης οὕτως ἔχειν ἀρχῆς τῆς πάν-*

*) Ed. Bas. et Creuz. ex codd. *ἂν*. Alii codd. *ᾧ*. — **) Cr. ex codd. Ed. B. *προσήκοντος*. Idem retinuit *λεχθέν*. quod est in ed. B.

των οὐδεὶς ἂν εὕροι ἁπλουστέραν, οὐδὲ ἐπαναβεβηκυῖαν ἥντιναοῦν — οὐδ' ἐπινοεῖν τὸν μέν τινα νοῦν ἐν ἡσυχίᾳ τινί, τὸν δὲ οἷον κινούμενον. — — οὐ μὴν οὐδὲ διὰ τοῦτο πλείους νοῦς ποιεῖν, εἰ ὁ μὲν νοεῖ ὁ δὲ νοεῖ ὅ τι νοεῖ· καὶ γὰρ εἰ ἄλλο τὸ ἐν τούτοις νοεῖν, ἄλλο δὲ τὸ νοεῖν ὅ τι νοεῖ, ἀλλ' οὖν μία προσβολὴ οὐκ ἀναίσθητος τῶν ἐνεργημάτων ἑαυτῆς. γελοῖον γὰρ ἐπὶ τοῦ ἀληθινοῦ νοῦ τοῦτο ὑπολαμβάνειν. ἀλλὰ πάντως γε ὁ αὐτὸς ἔσται ὅσπερ ἐνόει ὁ νοῶν ὅ τι νοεῖ. — — τὸν δὲ λόγον, ὅντιν' ἄν τις ἀπὸ τοῦ νοῦ ποιῇ, εἶτα ἀπὸ τούτου γίγνεσθαι ἐν ψυχῇ ἄλλον, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ λόγου, ἵνα μεταξὺ ψυχῆς καὶ νοῦ ᾖ οὗτος, ἀποστερήσει τὴν ψυχὴν τοῦ νοεῖν [a]. 2. οὐ τοίνυν οὔτε πλείω τούτων οὔτε ἐπινοίας περιττὰς ἐν ἐκείνοις, ἃς οὐ δέχονται, θετέον, ἀλλ' ἕνα νοῦν, τὸν αὐτὸν ὡσαύτως ἔχοντα, ἀκλινῆ πανταχῇ, μιμούμενον τὸν πατέρα καθ' ὅσον οἷόν τε αὐτῷ [b].

a) Hoc eo pertinet quod animam esse statuit *λόγον* s. ideam *νοῦ*, Enn. III, 2, 2. *τὸ γὰρ ἀπορρέον ἐκ νοῦ λόγος.* Ib. 6, 18. *ἡ μέν γε ψυχὴ τὰ τῶν ὄντων εἴδη ἔχουσα, εἶδος οὖσα καὶ αὐτή, ὁμοῦ πάντα ἔχει.* Quibus si anima ponitur esse una inter multas ideas intellectus, difficile est exputare causam, cur unam tantummodo mundi animam esse statuerit. Sed vides eum non tam iis adversari qui substantias multiplicabant quam iis qui multiplicabant gradus in mundo intelligibili h. e. Gnosticis, adversus quos disputat toto libro nono Enneadis secundae. — b) Unus ille intellectus cum sit tam id quod intelligit quam id quod intelligitur (n. 535, not. b), sequitur ut omnia intelligibilia eo contineantur h. e. ideae, quas cum Platone dicit, sed ad Philonis magis modum tanquam potestates intellectuales esse ponit, Enn. V, 9, 8. *οὐχ ἑτέρα τοῦ νοῦ ἑκάστη ἰδέα, ἀλλ' ἑκάστη νοῦς, καὶ ὅλος μὲν ὁ νοῦς τὰ πάντα εἴδη, ἕκαστον δὲ εἶδος νοῦς ἕκαστος, ὡς ἡ ὅλη ἐπιστήμη τὰ πάντα θεωρήματα.* IV, 8, 3. *ὄντος τοίνυν παντὸς νοῦ ἐν τῷ τῆς νοήσεως τόπῳ —, ὄντων δὲ καὶ τῶν ἐν τούτῳ περιεχομένων νοερῶν δυνάμεων καὶ νόων τῶν καθ' ἕκαστα· οὐ γὰρ εἷς νοῦς μόνος, ἀλλ' εἷς καὶ πολλοί.* Inde efficitur ut sit mundus intelligibilis, omnes ideas eorum quae in mundo sensibili existunt ita complexus, ut sint consummate pulchra atque perfecta et revera unum, V, 9, 9. *κόσμον δὴ τοῦδε ὄντος ζῴου περιεκτικοῦ ζῴων ἁπάντων καὶ παρ' ἄλ-*

λον ἔχοντος τὸ εἶναι καὶ τοιῷδε εἶναι, παρ' οὗ δέ ἐστιν εἰς νοῦν ἀναγομένου, ἀναγκαῖον καὶ ἐν νῷ τὸ ἀρχέτυπον πᾶν εἶναι καὶ κόσμον νοητὸν τοῦτον τὸν νοῦν εἶναι. Cf. Enn. V, 8, 4. 9 sq.; V, 9, 10 sqq.; VI, 7, 9 sqq.

Tria principia intelligibilia arctissime connexa esse et ita comparata statuebat, ut alterum ab altero, omnia a primo, sed mediantibus intellectu et anima, suspensa essent. Intellectus eo intellectus est, quod intuetur Unum, Enn. V, 1, 7. εἰκόνα δὲ ἐκείνου (sc. τοῦ ἑνὸς) λέγομεν εἶναι τὸν νοῦν. — ἀλλ' οὐ νοῦς ἐκεῖνο, πῶς οὖν νοῦν γεννᾷ; ἢ ὅτι τῇ ἐπιστροφῇ πρὸς αὐτὸ ἑώρα, ἡ δὲ ὅρασις αὕτη νοῦς. Anima duplex est, cum ita sit inter intellectum et naturam posita, ut et sursum et deorsum pertineat, cf. Enn. IV, 8, 3, qui locus citatur n. 535, not.; ib. 8. πᾶσα γὰρ ψυχὴ ἔχει τι καὶ τοῦ κάτω πρὸς σῶμα καὶ τοῦ ἄνω πρὸς νοῦν. Denique omnia mediantibus illis referuntur ad primum principium, v. I, 7, 2. τὰ δ' ἄλλα πάντα πρὸς αὐτὸ (τὸ ἕν) πῶς; ἢ τὰ μὲν ἄψυχα πρὸς ψυχήν, ψυχὴ δὲ πρὸς αὐτὸ διὰ νοῦ. IV, 3, 12. νοῦς δὲ πᾶς ἀεὶ ἄνω — πέμπει εἰς τὰ τῇδε διὰ ψυχῆς, ψυχὴ δὲ — δίδωσι τοῖς ὑπ' αὐτήν. Cf. V, 5, 9. πέφυκεν οὖν τὰ μὲν ὕστατα ἐν τοῖς πρὸ αὐτῶν ὑστάτοις, τὰ δ' ἐν πρώτοις ἐν τοῖς προτέροις, καὶ ἄλλο ἐν ἄλλῳ, ἕως εἰς πρῶτον ἀρχῆς. ἀρχὴ δέ, ἅτε μηδὲν ἔχουσα πρὸ αὐτῆς, οὐκ ἔχει ἐν ὅτῳ ἄλλῳ· μὴ ἔχουσα δ' ἐν ὅτῳ αὕτη, τῶν ἄλλων ὄντων ἐν τοῖς πρὸ αὐτῶν, τὰ ἄλλα περιείληφε πάντα αὐτή. Ita omnia unum tenorem habent et, si primum principium respicias, ab uno pendent, quod propter id ipsum solet appellari bonum, Enn. I, 7, 1. τοῦτο δεῖ τἀγαθὸν τίθεσθαι, εἰς ὃ πάντα ἀνήρτηται, αὐτὸ δὲ εἰς μηδέν. 8, 2. ἔστι δὲ τοῦτο, εἰς ὃ πάντα ἀνήρτηται καὶ οὗ πάντα τὰ ὄντα ἐφίεται, ἀρχὴν ἔχοντα αὐτὸ κἀκείνου δεόμενα. τὸ δ' ἐστὶν ἀνενδεές, ἱκανὸν ἑαυτῷ, μηδενὸς δεόμενον, μέτρον πάντων καὶ πέρας, δοὺς ἐξ αὐτοῦ νοῦν καὶ οὐσίαν καὶ ψυχὴν καὶ ζωὴν καὶ περὶ νοῦν ἐνέργειαν. Quod quo pacto praesto sit omnibus et omnia ex eo exstiterint in eoque consistant, id multis, ut assolet, similitudinibus atque imaginibus persequitur, cf. Enn. III, 8, 9; VI, 4, 3. 7; 5, 12. πάρεστιν οὖν πῶς; ὡς ζωὴ μία· οὐ γὰρ μέχρι τινὸς ἐν ζῴῳ ἡ ζωή, εἶτ' οὐ δύναται εἰς ἅπαν φθάσαι, ἀλλὰ πανταχοῦ. εἰ δέ τις ζητεῖ πάλιν πῶς, ἀναμνησθήτω τῆς δυνάμεως ὅτι μὴ ποσή, ἀλλ' εἰς ἄπειρον διαιρῶν τῇ διανοίᾳ, ἀεὶ ἔχει δύναμιν τὴν αὐτὴν βυσσόθεν ἄπειρον. Cf. n. 536, not. c extr.

539 **Enn. IV, 4, 13.** Ἀλλὰ τί διοίσει τῆς λεγομένης φύσεως ἡ τοιαύτη φρόνησις, ἢ ὅτι ἡ μὲν φρόνησις πρῶτον, ἡ δὲ φύσις ἔσχατον; ἴνδαλμα γὰρ φρονήσεως ἡ

φύσις καὶ ψυχῆς ἔσχατον ὂν ἔσχατον καὶ τὸν ἐν αὐτῇ ἐλλαμπόμενον λόγον ἔχει [a]. — — ὅθεν οὐδὲ οἶδε, μόνον δὲ ποιεῖ [b]· ὃ γὰρ ἔχει τῷ ἐφεξῆς διδοῦσα ἀπροαιρέτως τὴν δόσιν τῷ σωματικῷ καὶ ὑλικῷ, ποίησιν ἔχει. III, 2, 2. Ὑφίσταται γοῦν ἐκ τοῦ κόσμου τοῦ ἀληθινοῦ καὶ ἑνὸς κόσμος οὗτος, οὐχ εἷς ἀληθῶς· πολὺς γοῦν καὶ εἰς πλῆθος μεμερισμένος, καὶ ἄλλο ἀπ' ἄλλου ἀφεστηκὸς καὶ ἀλλότριον γεγενημένον. καὶ οὐκέτι φιλία μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔχθρα τῇ διαστάσει, καὶ ἐν τῇ ἐλλείψει ἐξ ἀνάγκης πολέμιον ἄλλο ἄλλῳ. οὐ γὰρ ἀρκεῖ αὐτῷ τὸ μέρος, ἀλλὰ σωζόμενον τῷ ἄλλῳ πολέμιόν ἐστιν, ὑφ' οὗ σώζεται. γέγονε δὲ οὐ λογισμῷ τοῦ δεῖν γενέσθαι, ἀλλὰ φύσεως δευτέρας ἀνάγκῃ· οὐ γὰρ ἦν τοιοῦτον ἐκεῖνο, οἷον ἔσχατον εἶναι τῶν ὄντων. πρῶτον γὰρ ἦν καὶ πολλὴν δύναμιν ἔχον καὶ πᾶσαν, καὶ ταύτην τοίνυν τὴν τοῦ ποιεῖν ἄλλο ἄνευ τοῦ ζητεῖν ποιῆσαι· ἤδη γὰρ ἂν αὐτόθεν οὐκ εἶχεν, εἰ ἐζήτει. οὐδ' ἂν ἦν ἐκ τῆς αὐτοῦ οὐσίας, ἀλλ' ἦν οἷον τεχνίτης, ἀφ' αὐτοῦ τὸ ποιεῖν οὐκ ἔχων, ἀλλ' ἐπακτὸν ἐκ τοῦ μαθεῖν λαβὼν τοῦτο. νοῦς τοίνυν δούς τι ἑαυτοῦ εἰς ὕλην [c] ἀτρεμὴς καὶ ἥσυχος τὰ πάντα εἰργάζετο· οὗτος δὲ ὁ λόγος ἐκ νοῦ ῥυείς.

a) *Ἡ φρόνησις* est anima ad intellectum vergens (n. 534; 538, not.) s. anima prior quam dicit, opposita illa quae pertinet ad naturam et corpora, Enn. III, 8, 3. *ἡ λεγομένη φύσις ψυχὴ οὖσα γέννημα ψυχῆς προτέρας δυνατώτερον ζώσης κτλ.*: quapropter alteram cum Venere coelesti comparat, alteram cum Venere vulgari, III, 5, 2. A posteriore natura efficitur eadem ratione, qua contemplatio transit in actionem, III, 8, 4. Aliis locis sensum in animalibus et naturam in plantis ab anima in motum progressa effectam esse dicit, V, 2, 1. *προελθοῦσα δὲ εἰς κίνησιν ἄλλην καὶ ἐναντίαν γεννᾷ εἴδωλον αὐτῆς, αἴσθησιν καὶ φύσιν τὴν ἐν τοῖς φυτοῖς.* Minus accurate multas animas ex una anima mundi procedere dicit IV, 9, 4, cum sint potius multitudo in anima mundi, IV, 8, 4. — b) In his Aristotelem sequitur, v. n. 332. — c) Similiter Enn. VI, 4, 16 de anima: *ὥστε τὸ μὲν κατελθεῖν τὸ ἐν σώματι γενέσθαι, ὥς φαμεν ψυχὴν ἐν σώματι γενέσθαι τὸ τούτῳ δοῦναί τι παρ' αὐτῆς.* Nam

ipsa anima in multitudinem rerum sensibilium ingressa dilabitur ac veluti separatur, v. l. l., ut pars tantum in mundum ingrediatur et deorsum ad materiam detrahatur, h. e. pars deterior, II, 9, 2. *τὸ χεῖρον αὐτῆς καθελκυσθέν· — τὸ γὰρ πᾶν αὐτῆς οὐκ ἦν θέμις καθελκύσαι.* Cum corpore coniunctae detrahitur libertas, quoniam quicquid in agendo versatur, quamvis ratio superet, mixtum est, VI, 8, 2. *ἐπεὶ καὶ τὸ ἐν πράξει πᾶν, κἂν κρατῇ ὁ λόγος, μικτὸν καὶ οὐ καθαρὸν δύναται τὸ ἐφ' ἡμῖν ἔχειν.*

540 **Enn. I, 8, 7.** *Ἀλλὰ πῶς οὖν ἐξ ἀνάγκης, εἰ τὸ ἀγαθόν, καὶ τὸ κακόν; ἆρα οὖν οὕτως, ὅτι ἐν τῷ παντὶ δεῖ τὴν ὕλην εἶναι; ἐξ ἐναντίων γὰρ ἐξ ἀνάγκης τόδε τὸ πᾶν· ἢ οὐδ' ἂν εἴη μὴ ὕλης οὔσης. μεμιγμένη γὰρ οὖν δὴ ἡ τοῦδε τοῦ κόσμου φύσις ἔκ τε νοῦ καὶ ἀνάγκης. — — εἰ δὴ οὕτως, ὀρθῶς ἂν λέγοιτο μὴ ἂν ἀπολέσθαι τὰ κακά* [a]. — — *ἔστι δὲ τοῦ κακοῦ λαβεῖν καὶ οὕτω τὴν ἀνάγκην. ἐπεὶ γὰρ οὐ μόνον τὸ ἀγαθόν, ἀνάγκη τῇ ἐκβάσει, τῇ παρ' αὐτὸ ὑποστάσει*) ἤ, εἰ οὕτω τις ἐθέλει λέγειν, τῇ ἀεὶ ὑποβάσει καὶ ἀποστάσει τὸ ἔσχατον, καὶ μεθ' ὃ οὐκ ἦν ἔτι γενέσθαι ὁτιοῦν, τοῦτο εἶναι τὸ κακόν. ἐξ ἀνάγκης δὲ εἶναι τὸ μετὰ τὸ πρῶτον, ὥστε καὶ τὸ ἔσχατον. τοῦτο δὲ ἡ ὕλη, μηδὲν ἔτι ἔχουσα αὐτοῦ, καὶ αὕτη ἡ ἀνάγκη τοῦ κακοῦ.*

a) Cf. Plat. Theaet. p. 176 A, supra in n. 277.

Materiam nihili esse longe vehementius quam Plato exprimit. Est illa nil nisi terminus veri ac boni, id quod nihil veri ac boni habet. Interdum vero, ut Plato, materiam ponit esse *τὸ ἕτερον τοῦ ὄντος*, quamquam haec quoque finitio aliquantum ab eo acuitur. Enn. I, 8, 3. *μὴ ὂν δὲ οὔ τι τὸ παντελῶς μὴ ὄν, ἀλλ' ἕτερον μόνον τοῦ ὄντος. οὐχ οὕτω δὲ μὴ ὄν, ὡς κίνησις καὶ στάσις ἡ περὶ τὸ ὄν, ἀλλ' ὡς εἰκὼν τοῦ ὄντος ἢ καὶ ἔτι μᾶλλον μὴ ὄν.* Ib. 5. *τὸ γοῦν ἐλλεῖπον ὀλίγον τοῦ ἀγαθοῦ οὐ κακόν· δύναται γὰρ καὶ τέλεον εἶναι ὡς πρὸς φύσιν τὴν αὐτοῦ. ἀλλ' ὅταν παντελῶς ἐλλείπῃ, ὅπερ ἐστὶν ἡ ὕλη, τοῦτο τὸ ὄντως κακόν, μηδεμίαν ἔχον ἀγαθοῦ μοῖραν. οὐδὲ γὰρ τὸ εἶναι ἔχει ἡ ὕλη, ἵνα ἀγαθοῦ ταύτῃ μετεῖχεν, ἀλλ' ὁμώνυμον*

---

*) *ὑποστάσει* est in cod. Monac. C (qui est optimi generis) et ed. Bas., deest in ceteris codd. ideoque ap. Creuz. uncinis includitur.

αὐτῇ τὸ εἶναι, ὡς ἀληθὲς εἶναι λέγειν αὐτὴν μὴ εἶναι *). III, 6, 7. *οὔτε δύναμις* (sc. *ἡ ὕλη ἐστίν*). — — *μὴ ὂν δ' ἂν εἰκότως λέγοιτο, καὶ οὐχ ὥσπερ κίνησις μὴ ὂν ἢ στάσις μὴ ὄν, ἀλλ' ἀληθινῶς μὴ ὄν.* Sequeretur enim ex principiis Plotini ut, in quacunque re esset aliquid sive non ens sive deficiens, ei etiam materiale aliquid admixtum esset: id quod etiam in animam atque in intellectum cadere videtur, quod tamen nolit concedere Plotinus. Propterea loco laudato malum negat in defectu ponendum esse; posse etiam quod perfectum sit defectum aliquem habere.

Enn. IV, 3, 9. *Ἐπεὶ οὐκ ἦν ὅτε οὐκ ἐψυχοῦτο* **) 541
τόδε τὸ πᾶν, οὐδ' ἐνῆν ὅτε σῶμα ὑφειστήκει ψυχῆς ἀπούσης, οὐδὲ ὕλη ποτὲ ὅτ' ἀκόσμητος ἦν[a]*· ἀλλ' ἐπινοῆσαι ταῦτα χωρίζοντας αὐτὰ ἀπ' ἀλλήλων τῷ λόγῳ οἷόν τε. ἔξεστι γὰρ ἀναλύειν τῷ λόγῳ καὶ τῇ διανοίᾳ πᾶσαν σύνθεσιν· ἐπεὶ τό γε ἀληθὲς ὧδε ἔχει. σώματος μὲν μὴ ὄντος οὐδ' ἂν προέλθοι ψυχή, ἐπεὶ οὐδὲ τόπος ἄλλος ἔστιν ὅπου πέφυκεν εἶναι. προϊέναι δὲ εἰ μέλλοι, γεννήσει ἑαυτῇ τόπον, ὥστε καὶ σῶμα. τῆς δὴ στάσεως αὐτῆς ἐν αὐτῇ τῇ στάσει οἱονεὶ ῥωννυμένης οἷον πολὺ φῶς ἐκλάμψαν ἐπ' ἄκροις τοῖς ἐσχάτοις τοῦ πυρὸς σκότος*[b] *ἐγένετο· ὅπερ ἰδοῦσα ἡ ψυχή, ἐπείπερ ὑπέστη, ἐμόρφωσεν αὐτό. οὐ γὰρ ἦν θεμιτὸν γειτονοῦν τι αὐτῇ λόγου ἄμοιρον εἶναι, οἷον ἐδέχετο τὸ λεγόμενον ἀμυδρὸν ἐν ἀμυδρῷ, τῷ γενομένῳ*[c]*. γενόμενος δὴ οἷον οἶκός τις καλὸς καὶ ποικίλος οὐκ ἀπετμήθη τοῦ πεποιηκότος, οὐδ' αὖ ἐκοίνωσεν αὐτὸν αὐτῇ, ἀλλὰ πανταχοῦ πᾶς ἄξιος ἐπιμελείας νομισθείς, ὠφελίμου μὲν ἑαυτῷ τῷ εἶναι καὶ τῷ καλῷ, ὅσον δὴ τοῦ εἶναι δυνατὸν ἦν αὐτῷ μεταλαμβάνειν, ἀβλαβοῦς δὲ τῷ ἐφεστηκότι (ἄνω γὰρ μένων ἐπιστατεῖ*[d]*), ἔμψυχος τῷ τοιούτῳ τρόπῳ*

---

*) Ed. Bas. *ὡς ἀληθῶς εἶναι λέγει αὐτὸ μὴ εἶναι,* quod tuetur Creuz. Desunt haec in codd. Darmst. Marc. B. Nonnulli codd. *ἀληθές*, alii *λέγειν*, unde nostrum conflatum. Creuz. *ἀλλ' ὁμώνυμον κτλ.* interpretatur: „Sed ipsi (in ipsa materia) aequivocum est (verbum) *esse*; ita ut vere dicatur (sc. de materia) esse ipsam non esse": quod redit eodem, nisi quod extrema vertas: „ut vere dicatur eam (materiam) non *esse*". — **) Vulg. et Creuz. *ἐψύχωτο*.

ἔχων ψυχὴν οὐκ αὐτοῦ ἀλλ' αὐτῷ, κρατούμενος οὐ κρατῶν, καὶ ἐχόμενος ἀλλ' οὐκ ἔχων. κεῖται γὰρ ἐν τῇ ψυχῇ ἀνεχούσῃ αὐτόν, καὶ οὐδὲν ἄμοιρόν ἐστιν αὐτῆς [e], ὡς ἂν ἐν ὕδασι δίκτυον τεγγόμενον ζώῃ, οὐ δυνάμενον δὲ αὐτοῦ ποιεῖσθαι ἐν ᾧ ἐστίν. ἀλλὰ τὸ μὲν δίκτυον ἐκτεινομένης ἤδη τῆς θαλάσσης συνεκτέταται ὅσον αὐτὸ δύναται· οὐ γὰρ δύναται ἀλλαχόθι ἕκαστον τῶν μορίων ἢ ὅπου κεῖται εἶναι. ἡ δὲ τοσαύτη ἐστὶ τὴν φύσιν, ὅτι μὴ τοσήδε, ὥστε πᾶν τὸ σῶμα καταλαμβάνειν τῷ αὐτῷ, καὶ ὅπου ἂν ἐκταθῇ ἐκεῖνο, ἐκεῖ ἐστι [f].

a) Censet mundum sempiternum esse neque unquam interire, propterea quod res nunquam non procedant ex principiis istis quae statuebat aeternis; Enn. II, 1, 1 sqq.; III, 2, 1; IV, 8, 6. — b) Materia etiam alibi cum caligine comparatur, velut Enn. I, 8, 4. (ἡ ψυχὴ) *σκότον ὁρᾷ καὶ ἔχει ἤδη ὕλην.* Ib. 5. *ἔλλειψις τοῦ ἀγαθοῦ αἰτία τοῦ ὁρᾶν καὶ συνεῖναι τῷ σκότει.* — c) Verba implicatiora. Sensus esse videtur: Nam nefas erat corpus, vicinum animae, rationis expers esse: quod si esset tale, esset, quod in proverbium abiit, obscurum in obscuro i. e. caeca anima in corpore caeco. In sequentibus recte Ficinus: „Factus itaque *mundus* tanquam aedificium quoddam speciosum" etc. — d) H. e. anima illa prior, quae ad intellectum vergit, nam quae in materiam delabitur, deterior est, v. n. 538, not.; 539, not. a. c. Quamquam aliis locis animam creatricem lapsam esse omnino negat, Enn. II, 9, 4. *ἡμεῖς δὲ οὐ νεῦσίν φαμεν* (sc. *τῆς ψυχῆς. νεῦσις* saepe dicitur de descensu ad peius) *τὴν ποιοῦσαν* (sc. *τὸν κόσμον*), *ἀλλὰ μᾶλλον μὴ νεῦσιν. εἰ δὲ ἔνευσε, τῷ ἐπιλελῆσθαι δηλονότι τῶν ἐκεῖ· εἰ δὲ ἐπελάθετο, πῶς δημιουργεῖ; πόθεν γὰρ ποιεῖ; ἢ ἐξ ὧν εἶδεν ἐκεῖ; εἰ δὲ ἐκείνων μεμνημένη ποιεῖ, οὐδὲ ὅλως ἔνευσεν.* Neque ipsa conformatio mundi praxis est, sed potius theoria, et mundus theorema, v. n. 535, not. c. — e) Omnia enim, quicquid est in mundo, animam habent et vim vitalem, et sunt velut imagines vitae aeternae, quae obtinet in mundo intelligibili; id quod prolixe exponitur Enn. VI, 7, 11. Mundus consummate pulcher est neque vituperari potest nisi a stultis, II, 9, 4. *οὐδὲ τὸ κακῶς γεγονέναι τόνδε τὸν κόσμον δοτέον τῷ πολλὰ εἶναι ἐν αὐτῷ δυσχερῆ· τοῦτο γὰρ ἀξίωμα μεῖζόν ἐστι περιτιθέντων αὐτῷ, εἰ ἀξιοῦσι τὸν αὐτὸν εἶναι τῷ νοητῷ, ἀλλὰ μὴ εἰκόνα ἐκείνου κτλ.* Ipsum malum, quod in mundo est, bono inservit et in causam boni est, cerniturque providentia dei vel luculentissime in hoc quod etiam malis ad consilia sua exsequenda uti

sciat. Enn. III, 2, 5. *ἡ δὲ κακία εἰργάσατό τι χρήσιμον εἰς τὸ ὅλον, παράδειγμα δίκης γενομένη καὶ πολλὰ ἐξ αὐτῆς χρήσιμα παρασχομένη. — — τοῦτο δὲ δυνάμεως μεγίστης καλῶς καὶ τοῖς κακοῖς χρῆσθαι δύνασθαι.* — f) Nam mundus tanquam animal est, quod totum vivit et omnibus membris in unum vitae finem ac sensum conspirat, cf. Enn. IV, 4, 32. *πρῶτον τοίνυν θετέον ζῷον ἕν, πάντα τὰ ζῷα τὰ ἐντὸς αὐτοῦ περιέχον, τόδε τὸ πᾶν εἶναι, ψυχὴν μίαν ἔχον εἰς πάντα αὐτοῦ μέρη. — συμπαθὲς δὴ πᾶν τοῦτο ἓν καὶ ὡς ζῷον ἕν, καὶ τὸ πόρρω δὴ ἐγγύς.* Ib. 36. *ποικιλώτατον γὰρ τὸ πᾶν καὶ λόγοι πάντες ἐν αὐτῷ καὶ δυνάμεις ἄπειροι καὶ ποικίλαι κτλ.* Ib. 45. *ὡς ἕκαστον τῶν ἐν τῷ παντὶ ἔχει φύσεως καὶ διαθέσεως, οὕτω τοι συντελεῖ εἰς τὸ πᾶν καὶ πάσχει καὶ ποιεῖ.* Eodem referendum quod tantum patrocinatur cultui statuarum et artibus magicis, v. Enn. IV, 3, 11; 4, 26 sqq.

Enn. IV, 3, 15. *Ἴασι δὲ (ψυχαὶ) ἐκκύψασαι τοῦ* 542
νοητοῦ εἰς οὐρανὸν μὲν πρῶτον· καὶ σῶμα ἐκεῖ προσλαβοῦσαι δι' αὐτοῦ ἤδη χωροῦσι καὶ ἐπὶ τὰ γεωδέστερα σώματα, εἰς ὅσον ἂν εἰς μῆκος ἐκταθῶσι, καὶ αἱ μὲν ἀπ' οὐρανοῦ εἰς σώματα τὰ κατωτέρω, αἱ δὲ ἀπ' ἄλλων εἰς ἄλλα εἰσκρινόμεναι, αἷς ἡ δύναμις οὐκ ἤρκεσεν ἆραι ἐντεῦθεν διὰ βάρυνσιν καὶ λήθην, πολὺ ἐφελκομέναις ὃ αὐταῖς ἐβαρύνθη[a]. **Ib. 17.** *Ὅτι δὲ ἐκ τοῦ νοητοῦ εἰς τὴν οὐρανοῦ ἴασιν αἱ ψυχαὶ τὸ πρῶτον χώραν, λογίσαιτο ἄν τις ἐκ τῶν τοιούτων. εἰ γὰρ οὐρανὸς ἐν τῷ αἰσθητῷ τόπῳ ἀμείνων, εἴη ἂν προσεχὴς τῶν νοητῶν τοῖς ἐσχάτοις· ἐκεῖθεν τοίνυν ψυχοῦται ταῦτα πρῶτα καὶ μεταλαμβάνει ὡς ἐπιτηδειότερα μεταλαμβάνειν· τὸ δὲ γεηρὸν ὕστατόν τε καὶ ψυχῆς ἥττονος πεφυκὸς μεταλαμβάνειν καὶ τῆς ἀσωμάτου φύσεως πόρρω. πᾶσαι μὲν δὴ καταλάμπουσι τὸν οὐρανὸν καὶ διδόασιν οἷον τὸ πολὺ αὐτῶν καὶ τὸ πρῶτον ἐκείνῳ*[b], *τὰ δὲ ἄλλα τοῖς ὑστέροις ἐναυγάζονται. αἱ δ' ἐπὶ πλέον κατιοῦσαι ἐναυγάζουσι μᾶλλον κάτω, αὐταῖς δὲ οὐκ ἄμεινον εἰς πολὺ προϊούσαις.* **VI, 4, 14.** *Ἡμεῖς δέ, τίνες δὲ ἡμεῖς; — ἢ καὶ πρὸ τοῦ ταύτην τὴν γένεσιν γενέσθαι ἦμεν ἐκεῖ ἄνθρωποι ἄλλοι ὄντες, καί τινες καὶ θεοί, ψυχαὶ καθαραὶ*

καὶ νοῦς συνημμένος τῇ ἁπάσῃ οὐσίᾳ [c], *μέρη ὄντες τοῦ νοητοῦ, οὐκ ἀφωρισμένα οὐδ' ἀποτετμημένα, ἀλλ' ὄντες τοῦ ὅλου.*

a) Ipsum descensum animarum modo inde explicat, quod et anima requirat materiam et materia animam, Enn. I, 8, 14; IV, 8, 7, modo inde quod fato ita praestitutum sit, ut quaeque anima suam naturam suumque arbitrium sequatur, IV, 3, 13. *τὸ γὰρ ἀναπόδραστον καὶ ἡ δίκη οὕτως ἐν φύσει κρατούσῃ ἰέναι ἕκαστον ἐν τάξει πρὸς ὃ ἐστιν ἕκαστον γενόμενον εἴδωλον προαιρέσεως καὶ διαθέσεως ἀρχετύπου κτλ.*, cf. III, 2, 12 sq.; IV, 4, 45. Accedit oblivio illa primi principii et audacia atque licentia, de qua dictum est n. 532. — b) Cf. Enn. V, 1, 2. *ψυχὴ ἐλθοῦσα εἰς σῶμα οὐρανοῦ ἔδωκε μὲν ζωήν, ἔδωκε δὲ ἀθανασίαν, ἤγειρε δὲ κείμενον. ὁ δὲ κινηθεὶς κίνησιν ἀΐδιον ὑπὸ ψυχῆς ἔμφρονος ἀγούσης ζῷον εὔδαιμον ἐγένετο.* Totum coelum est deus, itemque sol et sidera, qui sunt dii secundi ordinis; nam statuit praeter summum deum h. e. Unum tres deorum ordines esse, primum intellectus et potestatum intellectualium, cf. n. 538, not. b, et Enn. II, 9, 9; V, 5, 3; V, 8, 3 sqq., secundum corporum coelestium, tertium daemonum qui vocantur h. e. qui medii sunt inter terram et lunam et inter deos et homines, cf. III, 5, 6; V, 8, 3. Astrologorum opiniones quamquam impugnat, tamen concedit significationes stellarum fieri, idque propter mirabilem rerum omnium, summarum minimarum, in mundo connexionem, II, 3, 7. *ἔστω τοίνυν ὥσπερ γράμματα ἐν οὐρανῷ γραφόμενα ἀεί, ἢ γεγραμμένα καὶ κινούμενα, ποιοῦντα μέν τι ἔργον καὶ ἄλλο, ἐπακολουθείτω δὲ τῷδε ἡ παρ' αὐτῶν σημασία*: cf. III, 1, 6; IV, 3, 12; n. 538, not. — c) De materia intelligibili cf. n. 534, not. c, de hominum animis Enn. IV, 3, 12. *ἀνθρώπων δὲ ψυχαὶ — ἐκεῖ ἐγένοντο ἄνωθεν ὁρμηθεῖσαι, οὐκ ἀποτμηθεῖσαι οὐδ' αὗται τῆς ἑαυτῶν ἀρχῆς τε καὶ νοῦ· οὐ γὰρ μετὰ τοῦ νοῦ ἦλθον, ἀλλ' ἔφθασαν μὲν μέχρι γῆς, κάρα δὲ αὐταῖς ἐστήρικται ὑπεράνω τοῦ οὐρανοῦ.* Cf. IV, 4, 1 sq.; 8, 4 sq.

543 **En. I, 1, 10.** *Ἀλλ' εἰ ἡμεῖς ἡ ψυχή, πάσχομεν δὲ ταῦτα* (sc. *τὰ παθήματα*) *ἡμεῖς, ταῦτα ἂν εἴη πάσχουσα ἡ ψυχή· καὶ αὖ ποιήσει ἃ ποιοῦμεν. ἢ καὶ τὸ κοινὸν ἔφαμεν ἡμῶν εἶναι, καὶ μάλιστα οὔπω κεχωρισμένων* [a]*· ἐπεὶ καὶ ἃ πάσχει τὸ σῶμα ἡμῶν, ἡμᾶς φαμὲν πάσχειν. διττὸν οὖν τὸ ἡμεῖς, ἢ συναριθμουμένου τοῦ θηρίου ἢ τὸ ὑπὲρ τοῦτο ἤδη· θηρίον δὲ ζωωθὲν τὸ σῶμα* [b]. *ὁ δὲ*

ἀληθὴς ἄνθρωπος ἄλλος, ὁ καθαρὸς τούτων, τὰς ἀρετὰς ἔχων τὰς ἐν νοήσει, αἳ δὴ ἐν αὐτῇ τῇ χωριζομένῃ ψυχῇ ἵδρυνται, χωριζομένῃ δὲ καὶ χωριστῇ ἔτι ἐνταῦθα οὔσῃ· ἐπεὶ καὶ ὅταν αὕτη παντάπασιν ἀποστῇ καὶ ἡ ἀπ᾽ αὐτῆς ἐλλαμφθεῖσα ἀπελήλυθε συνεπομένη. αἱ δὲ ἀρεταὶ αἱ μὴ φρονήσει, ἔθεσι δὲ ἐπιγιγνόμεναι καὶ ἀσκήσεσι τοῦ κοινοῦ c*· τούτου γὰρ αἱ κακίαι, ἐπεὶ καὶ φθόνοι καὶ ζῆλοι καὶ ἔλεοι.*

a) Sc. *ἀπὸ τοῦ σώματος.* Anima morte libera, quo quaeque inclinat et prout in vita ante acta meruit, aut sursum in coelum et ad sidera vel in ipsum mundum intelligibilem tollitur, aut in alia hominum corpora transit, aut in materiam altius etiam deprimitur, ut vel inter bruta animalia vel inter plantas vivere pergat, v. Enn. III, 4, 2 sqq.; I, 8, 13; III, 2, 13; IV, 3, 24. — b) Sensus: Vera hominis substantia cernitur in ratione et intellectu. Corpus nihil est nisi bestia animata. — c) *Τὸ κοινὸν* s. *τὸ συναμφότερον* est illud quod ex anima et corpore compositum est. Veram illam animam atque separabilem omnino non inesse in corpore neque corpore contineri censet, sed corpus potius inesse atque contineri illa. cf. Enn. I, 1, 7 sqq.; IV, 3, 20—23, ubi inter alia: *καὶ γὰρ αὖ τοῦτο παρὸν οὐ πάρεστι καὶ δι᾽ ὅλου παρὸν οὐδενὶ μίγνυται, καὶ ἕστηκε μὲν αὐτό, τὸ δὲ παραρρεῖ· — ὥστε ὀρθῶς ἔχειν καὶ ἐνταῦθα λέγειν, ὡς ὁ ἀὴρ ἐν τῷ φωτὶ ἤπερ τὸ φῶς ἐν τῷ ἀέρι.*

Vera igitur substantia hominis est anima h. e. superior illa, quae mundi intelligibilis pars est ex eoque oriunda, cf. n. 542, not. c; Enn. I, 1, 7. *ἡμεῖς δὲ τὸ ἐντεῦθεν, ἄνω ἐφεστηκότες τῷ ζῴῳ· — τὸ δὲ ἐντεῦθεν ὁ ἄνθρωπος ὁ ἀληθὴς σχεδόν· ἐκεῖνα δὲ τὸ λεοντῶδες καὶ τὸ ποικίλον ὅλως θηρίον* (Plat. Rep. IX, p. 588 C); adde II, 1, 5; IV, 7, 12; VI, 7, 5. *οὐ γὰρ ἐξίσταται τοῦ νοητοῦ* (*ἡ θειοτέρα ψυχή*), *ἀλλὰ συναψαμένη οἷον ἐκκρεμαμένην ἔχει τὴν κάτω* (h. e. animam inferiorem, cum corpore mixtam), *συμμίξασα ἑαυτὴν λόγῳ πρὸς λόγον.* Sequitur ut sensuum perceptiones et animi perturbationes non pertineant ad verum hominem, sed ad corpus vel mixtum illud ex anima et corpore, ita ut vera anima non afficiatur affectu, sed sentiat tantummodo affectum, cf. Enn. I, 1, 7; IV, 4, 18. *καὶ τὸ ἀλγεῖν καὶ τὸ ἥδεσθαι δὲ τὰς τοῦ σώματος ἡδονὰς περὶ τὸ τοιόνδε σῶμά ἐστιν. ἡμῖν δὲ ἡ τούτου ἀλγηδὼν καὶ ἡ τοιαύτη ἡδονὴ εἰς γνῶσιν ἀπαθῆ ἔρχεται. λέγω δὲ ἡμῖν — κατὰ τὸ κύριον.* Ib. 6, 1 sq. Eodem pertinent virtutes *αἱ μὴ φρονήσει* h. e. virtutes morales s. practicae, cf. n. 544, not. c; itemque vitia et

peccata (*αἱ κακίαι*), quibus et ipsis non anima superior, sed inferior duntaxat afficitur, cf. Enn. I, 1, 11; 12. *ἀλλ' εἰ ἀναμάρτητος ἡ ψυχή, πῶς αἱ δίκαι; ἀλλὰ γὰρ οὗτος ὁ λόγος ἀσυμφωνεῖ παντὶ λόγῳ, ὃς φησὶν αὐτὴν καὶ ἁμαρτάνειν καὶ κατορθοῦν καὶ διδόναι δίκας ἐν ᾅδου καὶ μετενσωματοῦσθαι. προσθετέον μὲν οὖν ὅτῳ τις βούλεται λόγῳ· τάχα δ' ἄν τις ἐξεύροι καὶ ὅπῃ μὴ μαχοῦνται· ὁ μὲν γὰρ τὸ ἀναμάρτητον διδοὺς τῇ ψυχῇ λόγος ἓν ἁπλοῦν πάντῃ ἐτίθετο, τὸ αὐτὸ ψυχὴν καὶ τὸ ψυχὴν εἶναι**) *λέγων· ὁ δ' ἁμαρτεῖν διδοὺς συμπλέκει μὲν καὶ προστίθησιν αὐτῇ καὶ ἄλλο ψυχῆς εἶδος, τὸ τὰ δεινὰ ἔχον πάθη.* Contra vera virtus non cernitur nisi in vera hominis substantia, Enn. I, 4, 14. *τὸ δὲ μὴ συναμφότερον εἶναι τὸν ἄνθρωπον καὶ μάλιστα τὸν σπουδαῖον, μαρτυρεῖ καὶ ὁ χωρισμὸς ὁ ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ ἡ τῶν λεγομένων ἀγαθῶν τοῦ σώματος καταφρόνησις*: nam solvitur vera anima sive verus homo a corpore aut morte aut philosophando, id quod etiam nostro loco significatur, *χωριζομένῃ δὲ καὶ χωριστῇ ἔτι ἐνταῦθα οὔσῃ*, cf. Porphyr. Sententt. 9. *ὁ γοῦν θάνατος διπλοῦς κτλ.* Denique omnis huius vitae afflictatio omnesque rerum vicissitudines non pertinent nisi ad eum qui inferioribus illis atque externis nimium tribuit, v. Enn. III, 2, 15. *ὥσπερ δὲ ἐπὶ τῶν θεάτρων ταῖς σκηναῖς, οὕτω χρὴ καὶ τοὺς φόνους θεᾶσθαι καὶ πάντας θανάτους καὶ πόλεων ἁλώσεις καὶ ἁρπαγάς, μεταθέσεις πάντα καὶ μετασχηματίσεις καὶ θρήνων καὶ οἰμωγῶν ὑποκρίσεις· καὶ γὰρ ἐνταῦθα ἐπὶ τῶν ἐν τῷ βίῳ ἑκάστων οὐχ ἡ ἔνδον ψυχή, ἀλλ' ἡ ἔξω ἀνθρώπου σκιὰ καὶ οἰμώζει καὶ ὀδύρεται καὶ πάντα ποιεῖ ἐν σκηνῇ τῇ ὅλῃ γῇ πολλαχοῦ σκηνὰς ποιησαμένων. τοιαῦτα γὰρ ἔργα ἀνθρώπου τὰ κάτω καὶ τὰ ἔξω μόνα ζῆν εἰδότος καὶ ἐν δακρύοις καὶ σπουδαίοις ὅτι παίζων ἐστὶν ἠγνοηκότος. μόνῳ γὰρ τῷ σπουδαίῳ σπουδαστέον ἐν σπουδαίοις τοῖς ἔργοις· ὁ δ' ἄλλος ἄνθρωπος παίγνιον.* Cf. quae de vera felicitate disputantur I, 4.

544 **Enn. I, 2, 3.** *Λέγων δὴ ὁ Πλάτων τὴν ὁμοίωσιν τὴν πρὸς τὸν θεὸν φυγὴν τῶν ἐντεῦθεν εἶναι* [a], *καὶ ταῖς ἀρεταῖς ταῖς ἐν πολιτείᾳ οὐ τὸ ἁπλῶς διδούς, ἀλλὰ προστιθεὶς πολιτικάς γε, καὶ ἀλλαχοῦ καθάρσεις λέγων ἁπάσας* [b], *δῆλός τέ ἐστι διττὰς τιθεὶς καὶ τὴν ὁμοίωσιν οὐ κατὰ τὴν πολιτικὴν τιθείς. πῶς οὖν λέγομεν ταύτας καθάρσεις καὶ πῶς καθαρθέντες μάλιστα ὁμοιούμεθα; ἢ ἐπειδὴ κακὴ μέν ἐστιν ἡ ψυχὴ συμπεφυρμένη τῷ σώματι*

---

*) Exspectaveris *τὸ ψυχῇ εἶναι*, ad consuetudinem Aristotelis, h. e. animae substantiam.

καὶ ὁμοπαθὴς γιγνομένη αὐτῷ καὶ πάντα συνδοξάζουσα, εἴη ἂν ἀγαθὴ καὶ ἀρετὴν ἔχουσα, εἰ μήτε συνδοξάζοι, ἀλλὰ μόνη ἐνεργοῖ, ὅπερ ἐστὶ νοεῖν τε καὶ φρονεῖν, μήτε ὁμοιοπαθὴς εἴη, ὅπερ ἐστὶ σωφρονεῖν, μήτε φοβοῖτο ἀφισταμένη τοῦ σώματος, ὅπερ ἐστὶν ἀνδρίζεσθαι· ἡγοῖτο δὲ λόγος καὶ νοῦς, τὰ δὲ μὴ ἀντιτείνοι, δικαιοσύνη δ' ἂν εἴη τοῦτο. τὴν δὴ τοιαύτην διάθεσιν τῆς ψυχῆς, καθ' ἣν νοεῖ τε καὶ ἀπαθὴς οὕτως ἐστίν, εἴ τις ὁμοίωσιν λέγει πρὸς θεόν, οὐκ ἂν ἁμαρτάνοι· καθαρὸν γὰρ καὶ τὸ θεῖον, καὶ ἡ ἐνέργεια τοιαύτη ὡς τὸ μιμούμενον ἔχειν φρόνησιν [c]. V, 3, 9. Ψυχὴν οὖν, ὡς ἔοικε, καὶ τὸ ψυχῆς θειότατον κατιδεῖν δεῖ τὸν μέλλοντα νοῦν εἴσεσθαι ὅ τι ἐστί. γένοιτο δ' ἂν τοῦτο ἴσως καὶ ταύτῃ, εἰ ἀφέλοις πρῶτον τὸ σῶμα ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ δῆλον ὅτι σαυτοῦ, εἶτα καὶ τὴν πλάττουσαν τοῦτο ψυχήν, καὶ τὴν αἴσθησιν δὲ εὖ μάλα, ἐπιθυμίας δὲ καὶ θυμοὺς καὶ τὰς ἄλλας τὰς τοιαύτας φλυαρίας, ὡς πρὸς τὸ θνητὸν νευούσας καὶ πάνυ. τὸ δὴ λοιπὸν αὐτῆς τοῦτό ἐστιν, ὃ εἰκόνα ἔφαμεν νοῦ, σώζουσάν τι φῶς ἐκείνου [d].

a) Cf. Plato Theaet. p. 176 A (supra n. 277). — b) Cf. Phaed. p. 69 B. C.; p. 82 A (n. 253, not.). — c) Vides omnes virtutes revocari ad illam, quam ipse dicit, *κάθαρσιν* h. e. ut anima rationalis separetur a corpore et ab anima cum corpore mixta. Cf. I, 6, 6. *ἔστι γὰρ δή, ὡς ὁ παλαιὸς λόγος, καὶ ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀνδρία καὶ πᾶσα ἀρετὴ κάθαρσις, καὶ ἡ φρόνησις αὐτή. — ἡ δὲ φρόνησις νόησις ἐν ἀποστροφῇ τῶν κάτω, πρὸς δὲ τὰ ἄνω τὴν ψυχὴν ἄγουσα.* Falluntur omnino qui in agendo et in virtutibus moralibus consummatam felicitatem quaerunt, cum omnis actio pertineat ad externa et ad vitam mixtam, cf. I, 1, 10 (n. 543); ib. 5, 10. *τὸ δὲ ἐν ταῖς πράξεσι τὸ εὐδαιμονεῖν τίθεσθαι ἐν τοῖς ἔξω τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ψυχῆς ἐστι τιθέντος· ἡ γὰρ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς ἐν τῷ φρονῆσαι καὶ ἐν ἑαυτῇ ὡδὶ ἐνεργῆσαι· καὶ τοῦτο τὸ εὐδαιμόνως.* Cf. n. 535, not., et I, 1, 12, ubi Homerum dicit recte finxisse ipsum Herculem inter deos versari, simulacrum eius apud inferos esse: *ὅτι δὴ πρακτικὴν ἀρετὴν ἔχων Ἡρακλῆς καὶ ἀξιωθεὶς διὰ καλοκἀγαθίαν θεὸς εἶναι (ὅτι πρακτικὸς ἀλλ' οὐ θεωρητικὸς ἦν, ἵνα ἂν ὅλος*

ᾗ ἐκεῖ), ἄνω τέ ἐστι καὶ ἔτι ἐστί τι αὐτοῦ καὶ κάτω. — d) Cf. Enn. V, 3, 7. Sed agendum est ut non solum missum faciamus malum, sed etiam ut acquiramus bonum, Enn. 1, 2, 6. ἀλλ' ἡ σπουδὴ οὐκ ἔξω ἁμαρτίας εἶναι, ἀλλὰ θεὸν εἶναι. Quamquam si modo malum a nobis propulerimus, bonum sponte nobis conciliabitur. Enn. V, 3, 6. καὶ γὰρ καὶ ἕως ἦμεν ἄνω, ἐν νοῦ φύσει ἠρκούμεθα καὶ ἐνοοῦμεν καὶ εἰς ἓν πάντα συναγόντες ἑωρῶμεν· νοῦς γὰρ ἦν ὁ νοῶν καὶ περὶ αὐτοῦ λέγων· ἡ δὲ ψυχὴ ἡσυχίαν ἦγε συγχωροῦσα τῷ ἐνεργήματι τοῦ νοῦ. Ib. 3. τὸ γὰρ καθαρὸν τῆς ψυχῆς τοῦτο, καὶ νοῦ δέχεται ἐπικείμενα ἴχνη. — ἀλλ' οὐ ψυχῆς μὲν φήσομεν (sc. τοῦτο), ἡμέτερον δὲ νοῦν φήσομεν. Ib. 8. φῶς ἄρα φῶς ἄλλο ὁρᾷ· αὐτὸ ἄρα αὐτὸ ὁρᾷ. τὸ δὲ φῶς τοῦτο ἐν ψυχῇ μὲν ἐλλάμψαν ἐφώτισε, τοῦτο δ' ἔστι νοερὰν ἐποίησε.

545 **Enn. VI, 9, 3.** *Τί ἂν οὖν εἴη τὸ ἕν; καὶ τίνα φύσιν ἔχον; ἢ οὐδὲν θαυμαστὸν μὴ ῥᾴδιον εἰπεῖν εἶναι, ὅπου μηδὲ τὸ ὂν ῥᾴδιον μηδὲ τὸ εἶδος, ἀλλ' ἔστιν ἡμῖν γνῶσις εἴδεσιν ἐπερειδομένη. ὅσῳ δ' ἂν εἰς ἀνείδεον ἡ ψυχὴ ἴῃ, ἐξαδυνατοῦσα περιλαβεῖν τῷ μὴ ὁρίζεσθαι καὶ οἷον τυποῦσθαι ὑπὸ ποικίλου τοῦ τυποῦντος, ἐξολισθάνει καὶ φοβεῖται μὴ οὐδὲν ἔχῃ. διὸ κάμνει ἐν τοῖς τοιούτοις καὶ ἀσμένη καταβαίνει πολλάκις ἀποπίπτουσα ἀπὸ πάντων, μέχρις ἂν εἰς αἰσθητὸν ἥκοι ἐν στερεῷ ὥσπερ ἀναπαυομένη, οἷον καὶ ἡ ὄψις κάμνουσα ἐν τοῖς μικροῖς τοῖς μεγάλοις ἀσμένως περιπίπτει. καθ' ἑαυτὴν δὲ ἡ ψυχή, ὅταν ἰδεῖν ἐθέλῃ μόνην, ὁρῶσα τῷ συνεῖναι καὶ ἓν οὖσα τῷ ἓν εἶναι αὐτῷ, οὐκ οἴεταί πω ἔχειν ὃ ζητεῖ, ὅτι τοῦ νοουμένου μὴ ἕτερόν ἐστιν. ὅμως δὲ χρὴ οὕτω ποιεῖν τὸν μέλλοντα περὶ τὸ ἓν φιλοσοφήσειν.* Ib. 4. *Γίγνεται δὲ ἡ ἀπορία* (sc. *περὶ τοῦ ἑνὸς*) *μάλιστα, ὅτι μηδὲ κατ' ἐπιστήμην ἡ σύνεσις ἐκείνου μηδὲ κατὰ νόησιν ὥσπερ τὰ ἄλλα νοητά, ἀλλὰ κατὰ παρουσίαν ἐπιστήμης κρείττονα. πάσχει δὲ ἡ ψυχὴ τοῦ ἓν εἶναι τὴν ἀπόστασιν καὶ οὐ πάντη ἐστὶν ἕν, ὅταν ἐπιστήμην του λαμβάνῃ· λόγος γὰρ ἡ ἐπιστήμη, πολλὰ δὲ ὁ λόγος. παρέρχεται οὖν τὸ ἓν εἰς ἀριθμὸν καὶ πλῆθος πεσοῦσα. ὑπὲρ ἐπιστήμην τοίνυν δεῖ δραμεῖν καὶ μηδαμῇ ἐκβαίνειν*

τοῦ*) ἓν εἶναι, ἀλλ' ἀποστῆναι δεῖ καὶ ἐπιστήμης καὶ ἐπιστητῶν καὶ παντὸς ἄλλου, καὶ καλοῦ θεάματος. πᾶν γὰρ καλὸν ὕστερον ἐκείνου καὶ παρ' ἐκείνου, ὥσπερ πᾶν φῶς μεθημερινὸν παρ' ἡλίου. διὸ οὐδὲ ῥητὸν οὐδὲ γραπτόν, φησίν [a]. ἀλλὰ λέγομεν καὶ γράφομεν, πέμποντες εἰς αὐτὸ καὶ ἀνεγείροντες ἐκ τῶν λόγων ἐπὶ τὴν θέαν, ὥσπερ ὁδὸν δεικνύντες τῷ τι θεάσασθαι βουλομένῳ. μέχρι γὰρ τῆς ὁδοῦ καὶ τῆς πορείας ἡ δίδαξις· ἡ δὲ θέα αὐτοῦ ἔργον ἤδη τοῦ ἰδεῖν βεβουλημένου. εἰ δὲ μὴ ἦλθέ τις ἐπὶ τὸ θέαμα, μηδὲ σύνεσιν ἔσχεν ἡ ψυχὴ τῆς ἐκεῖ ἀγλαΐας**), μηδὲ ἔπαθε, μηδὲ ἔσχεν ἐν ἑαυτῷ οἷον ἐρωτικὸν πάθημα ἐκ τοῦ ἰδεῖν, ἐραστοῦ ἐν ᾧ ἐρᾷ ἀναπαυσαμένου, δεξάμενον φῶς ἀληθινὸν καὶ πᾶσαν τὴν ψυχὴν περιφωτίσας διὰ τὸ ἐγγυτέρω γεγονέναι, ἀναβεβηκέναι δὲ ἔτι ὀπισθοβαρὴς ὑπάρχων, ἃ ἐμπόδια ἦν τῇ θέᾳ, καὶ οὐ μόνος ἀναβεβηκώς, ἀλλ' ἔχων τὸ διεῖργον ἀπ' αὐτοῦ ἢ μήπω εἰς ἓν συναχθείς. οὐ γὰρ δὴ ἄπεστιν οὐδενὸς ἐκεῖνο, καὶ πάντων δέ, ὥστε παρὼν μὴ παρεῖναι, ἀλλ' ἢ τοῖς δέχεσθαι δυναμένοις καὶ παρεσκευασμένοις ὥστε ἐφαρμόσαι καὶ οἷον ἐφάψασθαι καὶ θιγεῖν ὁμοιότητι καὶ τῇ ἐν αὐτῷ δυνάμει, συγγενεῖ τῷ ἀπ' αὐτοῦ· ὅταν οὕτως ἔχῃ, ὡς εἶχεν, ὅτε ἦλθεν ἀπ' αὐτοῦ, ἤδη δύναται ἰδεῖν, ὡς πέφυκεν ἐκεῖνος θεατὸς εἶναι.

a) Sc. Plato, quem nomine non addito allegare solet, cf. Enn. III, 9, 1.

Si ad contemplationem Unius pervenimus, tum ipsius intellectus cogitationem contemnimus. Enn. VI, 7, 35. *οὕτω δὲ διάκειται τότε, ὡς καὶ τοῦ νοεῖν καταφρονεῖν, ὃ τὸν ἄλλον χρόνον ἠσπάζετο, ὅτι τὸ νοεῖν κίνησίς τις ἦν.* Unum vero animus non contemplatur nisi intellectu. Enn. I, 8, 2. *ἡ δὲ ἔξωθεν περὶ τοῦτον* (sc. *τὸν νοῦν*) *χορεύουσα ψυχή, περὶ αὐτὸν βλέπουσα καὶ τὸ εἴσω αὐτοῦ θεωμένη, τὸν θεὸν δι' αὐτοῦ βλέπει.* Sed modus, quo existit nobis

---

*) Creuz. *ἐκβαίνειν τό.* — **) *μηδὲ — ἀγλ.*, quae desunt in vulg., ex omnibus codd. restituit Creuzerus.

contemplatio, non potest describi. VI, 8, 19. *οὐδ' ἂν τολμήσειέ τις ἰδὼν ἔτι τὸ ὡς συνέβη λέγειν.* Hoc tantum ponitur, nos in contemplando omnino patientes esse, quod indicat noster locus. Is qui contemplatur se habet *οἷον ὕλην ἑαυτὸν παρασχών*. Enn. IV, 4, 2, cf. VI, 7, 16. Ipsa contemplatio dicitur tanquam ebrietas animi esse, VI, 7, 35. *μεθυσθεὶς τοῦ νέκταρος*, vel furor sive *ἔκστασις*, Enn. VI, 9, 11. *ἁρπασθεὶς ἢ ἐνθουσιάσας — — ἔκστασις καὶ ἅπλωσις*, vel correptio per deum, V, 8, 10. *ὑπὸ θεοῦ κατασχεθεὶς φοιβόληπτος ἢ ὑπό τινος Μούσης*. Animus tunc prorsus quiescens est, neque animus est neque vita neque intellectus, sed nihil nisi Unum, in quod ille absolvitur. VI, 7, 35. *διὸ οὐδὲ κινεῖται ἡ ψυχὴ τότε, ὅτι μηδ' ἐκεῖνο, οὐδὲ ψυχὴ τοίνυν, ὅτι μηδὲ ζῇ ἐκεῖνο, ἀλλὰ ὑπὲρ τὸ ζῆν, οὐδὲ νοῦς, ὅτι μηδὲ νοεῖ· ὁμοιοῦσθαι γὰρ δεῖ· νοεῖ δὲ οὐδ' ἐκεῖνο, ὅτι οὐδὲ νοεῖ**). Neque haec contemplatio, dum vivamus in corpore, diuturna esse potest. Enn. VI, 9, 10. *πῶς οὖν οὐ μένει* (sc. *ἡ ψυχὴ*) *ἐκεῖ; ἢ ὅτι μήπω ἐξελήλυθεν ὅλως. ἔσται δὲ ὅτε καὶ τὸ συνεχὲς ἔσται τῆς θέας οὐκ ἔτι ἐνοχλουμένῳ οὐδεμίαν ἐνόχλησιν τοῦ σώματος.* Dicit autem se ipsum aliquando Unum contemplatum esse, in quo tamen non potuerit stare quippe homuncio. Enn. IV, 8, 1 extr.; cf. n. 531 extr.

2. Porphyrius.

546 **Eunap. V. Soph. p. 7 Boiss.** *Πορφυρίῳ Τύρος*[a] *μὲν ἦν πατρίς — —, Μάλχος δὲ — ἐκαλεῖτο τὰ πρῶτα, τοῦτο δὲ δύναται βασιλέα λέγειν· Πορφύριον δὲ αὐτὸν ὠνόμασε Λογγῖνος, ἐς τὸ βασιλικὸν τῆς ἐσθῆτος παράσημον τὴν προσηγορίαν ἀποτρέψας*[b]. *παρ' ἐκείνῳ δὴ τὴν ἄκραν ἐπαιδεύετο παιδείαν, γραμματικῆς τε εἰς ἄκρον ἁπάσης ὥσπερ ἐκεῖνος ἀφικόμενος καὶ ῥητορικῆς, πλὴν ὅσον οὐκ ἐπ' ἐκείνην ἔνευσε, φιλοσοφίας τε πᾶν εἶδος ἐκματτόμενος. — — οὕτω δὲ ἀχθεὶς τὴν πρώτην παιδείαν καὶ ὑπὸ πάντων ἀποβλεπόμενος τὴν μεγίστην Ῥώμην ἰδεῖν ἐπιθυμήσας, ἵνα κατάσχῃ διὰ σοφίας τὴν πόλιν, ἐπειδὴ τάχιστα εἰς αὐτὴν ἀφίκετο καὶ τῷ μεγίστῳ Πλωτίνῳ συνῆλθεν εἰς ὁμιλίαν, πάντων*

---

*) Ita vulg. et Creuz. Sensus: „Neque animus cogitat Unum (*ἐκεῖνο*), quia Unum non cogitat". Expeditior foret sententia, si legeris *ὅτι οὐδὲ νοεῖται.*

ἐπελάθετο τῶν ἄλλων καὶ προσέθετο φέρων ἑαυτὸν ἐκείνῳ [c]. — — ὁ μὲν γὰρ Πλωτῖνος τῷ τε τῆς ψυχῆς οὐρανίῳ καὶ τῷ λοξῷ καὶ αἰνιγματώδει τῶν λόγων βαρὺς ἐδόκει καὶ δυσήκοος, ὁ δὲ Πορφύριος ὥσπερ Ἑρμαϊκή τις σειρὰ [d] καὶ πρὸς ἀνθρώπους ἐπινεύουσα διὰ ποικίλης παιδείας πάντα εἰς τὸ εὔγνωστον καὶ καθαρὸν ἐξήγγελλεν. — — φαίνεται δὲ ἀφικόμενος εἰς γῆρας βαθύ [e]· πολλὰς γοῦν τοῖς ἤδη προπεπραγματευμένοις βιβλίοις θεωρίας ἐναντίας κατέλιπε, περὶ ὧν οὐκ ἔστιν ἕτερόν τι δοξάζειν ἢ ὅτι προϊὼν ἕτερα ἐδόξασεν [f]. ἐν Ῥώμῃ δὲ λέγεται ματαλλάξαι *) τὸν βίον.

a) Imo Batanea, oppidum Syriae; Tyri autem educatus erat, quapropter et ipse Tyrium se dicit, Vit. Plot. cap. 7, v. Fabric. Bibl. Gr. V, p. 725, not., ed. Harl. — b) Idem narrat ipse Porphyrius Vit. Plot. cap. 17. — c) Cum ad Plotinum venit, 30 annos natus erat, decimo anno Galieni, ut natus fuerit anno 233 p. Chr. n. sub M. Aur. Severo, quem Suidas v. *Πορφύριος* confudit cum Aureliano. — d) Fluxit hoc ex Homero, scilicet ex aurea illa catena, qua Iupiter universum suspensum tenet: quam Neoplatonici ad suam successionem veraeque philosophiae continuationem referebant, v. Wyttenb. l. l. *Ἑρμαϊκὴ* dicitur, quia principium repetebant ab Hermete Trismegisto; v. de Myster. Aegypt. I, 1. — e) Ipse narrat se semel Unum i. e. summum deum intuitum esse, 68 annos natum, Vit. Plot. cap. 23. Mortuus est sub Diocletiano, teste Suida. — f) Scriptis suis plurimum fecit ad Neoplatonicorum disciplinam stabiliendam et contra propugnatores Christianorum defendendam: in quo studio simul cunctas Graecorum litteras antiquas contra Christianos defendendas suscepit, ab iisdem a quibus philosophia infestari solitas. Verum etiam Christianos ultro aggressus est opere *κατὰ Χριστιανῶν* inscripto, v. Euseb. Hist. Eccl. VI, 19. Plotini doctrinam et scriptis Plotini emendandis et digerendis adiuvit, v. n. 531, et tractatu suo *αἱ πρὸς τὰ νοητὰ ἀφορμαὶ* inscripto, quo magistri doctrinam et coarctavit et illustravit. Eo magis mirum quod a sequioribus Neoplatonicis inconstantiae arguitur, cf. Euseb. Pr. Ev. IV, 10; Iambl. ap. Stob. Ecl. I, p. 866. Quod referendum videtur ad superstitiones istas theurgicas, quae ea aetate etiam per Neoplatonicorum scholas grassari coeperant et

*) Libb. *μεταλαχεῖν*. Wyttenb. *μετηλλαχέναι*. Boiss. *μεταλλάσσειν* vel *μεταλλαγεῖν*.

quibus ipse Porphyrius, dum intra arctiores limites se continerent, fovisse videtur; deinde vero cum ab illis sincerae Plotini doctrinae timendum putaret, qua statuebatur unicam salutem positam esse in purgatione animae et in contemplatione dei aeterni, coepit ille, iam senex ut videtur, nimio theurgiae studio obniti, praesertim epistola ad Anebontem Aegyptium scripta, cuius fragmenta ex Eusebio, aliis, collecta edidit Gale, ante Iambl. de Myster. Aeg. fol. b 2 — d 2. De logicis commentationibus Porphyrii, quibus logicam inferiorum temporum maxime praeivit, v. Prantl *Gesch. d. Logik* I, p. 626 sqq., de historicis C. Müller Fragm. Historic. Gr. III, p. 688 sqq.

547 Aug. de Civ. D. X, 9. Nam et Porphyrius quandam quasi purgationem animae per theurgiam, cunctanter tamen et pudibunda quodam modo disputatione promittit, reversionem vero ad deum hanc artem praestare cuiquam negat, ut videas eum inter vitium sacrilegae curiositatis et philosophiae professionem sententiis alternantibus fluctuare [a]. Nunc enim hanc artem tanquam fallacem et in ipsa actione periculosam et legibus prohibitam cavendam monet, nunc autem velut eius laudatoribus cedens utilem dicit esse mundandae parti animae, non quidem intellectuali, qua rerum intelligibilium percipitur veritas, nullas habentium similitudines corporum, sed spiritali, qua corporalium rerum capiuntur imagines. Hanc enim dicit per quasdam consecrationes theurgicas, quas teletas vocant, idoneam fieri atque aptam susceptioni spirituum et angelorum et ad videndos deos. Ex quibus tamen theurgicis teletis fatetur intellectuali animae nihil purgationis accedere, quod eam faciat idoneam ad videndum deum suum et perspicienda ea quae vere sunt. Ex quo intelligi potest, qualium deorum vel qualem visionem fieri dicat theurgicis consecrationibus, in qua non ea videntur, quae vere sunt. Denique animam rationalem sive quod magis amat dicere, intellectualem [b], in supera *) dicit posse evadere,

*) Mss. *sua*, al. *insuper*. Vulg. *superna*.

etiamsi quod eius spiritale est nulla theurgica fuerit arte purgatum: porro autem a theurgo spiritalem purgari hactenus, ut non ex hoc ad immortalitatem aeternitatemque perveniat. Quamquam itaque discernat a daemonibus angelos, aeria esse loca daemonum, aetheria vel empyrea disserens angelorum [c], et admoneat utendum alicuius daemonis amicitia, quo subvectante vel paullulum possit elevari a terra quisque post mortem, aliam vero viam esse perhibeat ad angelorum superna consortia: cavendam tamen daemonum societatem expressa quodam modo confessione testatur, ubi dicit animam post mortem luendo poenas cultum daemonum, a quibus circumveniebatur, horrescere. Ipsamque theurgiam, quam velut conciliatricem angelorum deorumque commendat, apud tales agere potestates negare non potuit, quae vel ipsae *) invideant purgationi animae vel artibus serviant invidorum, querelam de hac re Chaldaei nescio cuius expromens. Conqueritur, inquit, vir in Chaldaea bonus purgandae animae magno in molimine frustratos sibi esse successus, cum vir ad eadem potens tactus invidia adiuratas sacris precibus potentias alligasset, ne postulata concederent. Ergo et ligavit ille, inquit, et iste non solvit. Quo indicio dixit apparere theurgiam esse tam boni conficiendi quam mali et apud deos et apud homines disciplinam, pati etiam deos et ad illas perturbationes passionesque deduci, quas communiter daemonibus et hominibus Appuleius attribuit [d]. 11. Melius sapuit iste Porphyrius, cum ad Anebontem scripsit Aegyptium, ubi consulenti similis et quaerenti et prodit artes sacrilegas et evertit. Porphyr. Ep. ad Aneb. fol. d 2, a. Gale: *Ἐρωτῶ δὲ μήποτε ἄλλη τις λανθάνῃ οὖσα ἡ πρὸς εὐδαιμονίαν ὁδὸς ἀφισταμένη τῶν θεῶν. ἀπορῶ δὲ, εἰ πρὸς δόξας ἀνθρωπίνας ἐν τῇ θείᾳ μαντικῇ καὶ*

*) Margo *ipsi*.

θεουργίᾳ βλέπειν δεῖ, καὶ εἰ μὴ ἡ ψυχὴ ἐκ τοῦ τυχόντος ἀναπλάττει μεγάλα. ἀλλὰ δὲ καὶ μέθοδοί εἰσιν ἄλλαι περὶ τὴν τοῦ μέλλοντος προμήνυσιν διατρίβουσαι. καὶ ἴσως οἱ θείαν μαντικὴν ἔχοντες προορῶσι μέν, οὐ μήν εἰσι εὐδαίμονες· προορῶσι γὰρ τὰ μέλλοντα, χρῆσθαι δὲ αὐτοῖς καλῶς οὐκ ἐπίστανται. θέλω οὖν παρ' ὑμῶν τὴν εἰς εὐδαιμονίαν ὁδὸν ἐπιδεῖξαί μοι καὶ ἐν τίνι κεῖται ἡ αὐτῆς οὐσία. παρὰ μὲν γὰρ ἡμῖν λογομαχία τίς ἐστι πολλή, ἅτε ἐξ ἀνθρωπίνων λογισμῶν τοῦ εἰκαζομένου ἀγαθοῦ· οἷς δὲ μεμηχάνηται ἡ πρὸς τὸ κρεῖττον συνουσία, εἰ μὲν παρεῖται τὸ μέρος τοῦτο εἰς ἐξέτασιν, μάτην αὐτοῖς ἡ σοφία ἐξήσκηται περὶ δραπέτου εὑρέσεως ἢ χωρίου ὠνῆς ἢ γάμου εἰ τύχοι ἢ ἐμπορίας τὸν θεῖον νοῦν ἐνοχλήσασιν· εἰ δ' οὐ παρεῖται μέν, οἱ δὲ συνόντες περὶ μὲν τῶν ἄλλων τἀληθέστατα λέγουσι, περὶ δὲ εὐδαιμονίας οὐδὲν ἀσφαλὲς οὐδ' ἐχέγγυον ἔχουσι, χαλεπὰ μὲν διαμελετῶντες ἄχρηστα δὲ τοῖς ἀνθρώποις, οὐκ ἦσαν οὔτε θεοὶ οὔτ' ἀγαθοὶ δαίμονες, ἀλλ' ἢ ἐκεῖνος ὁ λεγόμενος πλάνος [e] ἢ πᾶν ἀνθρώπων εὕρημα καὶ θνητῆς φύσεως ἀνάπλασμα [f].

a) Favet theurgicis hoc placitum, Porph. Sentent. 6. *οὐ τὸ ποιοῦν εἰς ἄλλο πελάσει καὶ ἁφῇ ποιεῖ ἃ ποιεῖ, ἀλλὰ καὶ τὰ πελάσει καὶ ἁφῇ τι ποιοῦντα κατὰ συμβεβηκὸς τῇ πελάσει χρῆται.* Vitam, quam in hoc corpore geramus, totam *γοήτευμα* esse dicit, de Abstin. I, 28; ad Marcell. 33. Inter bonos et malos daemonas distinguens hos placandos esse dicit, sed philosopho agendum esse ut liberet se ab omnibus iis, quae malis daemonibus subiecta sint, proptereaque abstinentiam commendat et cruenta sacrificia reiicit. De Abstin. II, 38. 39. 43. *διὸ συνετὸς ἀνὴρ καὶ σώφρων εὐλαβήσεται τοιαύταις χρῆσθαι θυσίαις, δι' ὧν ἐπισπάσεται πρὸς ἑαυτὸν τοὺς τοιούτους* (malos genios), *σπουδάσει δὲ καθαίρειν τὴν ψυχὴν παντοίως· καθαρᾷ γὰρ ψυχῇ οὐκ ἐπιτίθενται διὰ τὸ αὐτοῖς ἀνόμοιον. εἰ δὲ ταῖς πόλεσιν ἀναγκαῖον καὶ τούτους ἀπομειλίττεσθαι, οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς· ταύταις γὰρ καὶ πλοῦτον καὶ τὰ ἐκτὸς καὶ τὰ σωματικὰ ἀγαθὰ εἶναι νενόμισται καὶ τὰ ἐναντία κακά, ὀλίγιστον δ' ἐν αὐταῖς τὸ τῆς ψυχῆς ἐπιμελούμενον.* Summus deus sacrificiis non honoratur, *διὰ δὲ σιγῆς καθαρᾶς καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ καθαρῶν ἐννοιῶν θρησκεύομεν*

αὐτόν. De Abst. II, 34. Patriorum deorum cultum aperte quidem reiicere non audet, sed tecte subvertit. Ad Marcell. 18. *οὗτος γὰρ μέγιστος καρπὸς εὐσεβείας τιμᾶν τὸ θεῖον καὶ τὰ πάτρια. — — βωμοὶ δὲ θεοῦ ἱερουργούμενοι μὲν οὐδὲν βλάπτουσιν, ἀμελούμενοι δὲ οὐδὲν ὠφελοῦσιν. ὅστις δὲ τιμᾷ τὸν θεὸν ὡς προσδεόμενον, οὗτος λέληθεν ἑαυτὸν δοξάζων τοῦ θεοῦ κρείττονα εἶναι. — — μὴ τοίνυν μίαινε τὸ θεῖον ἀνθρωπίναις ψευδοδοξίαις· οὔτε γὰρ ἐκεῖνο βλάψεις τό γε μακάριον διὰ παντος καὶ οὗ πᾶσα βλάβη τῆς ἀφθαρσίας ἐξελήλαται, σαυτὴν δὲ τυφλώσεις πρὸς τὴν τῶν μεγίστων καὶ κυριωτάτων διάγνωσιν.* Mali daemones vel potius omnes daemones et omnino dii visibiles h. e. sidera eo discrepant a diis non visibilibus (v. not. c), quod ex corpore et anima compositi sunt ideoque neque sempiterni neque immutabiles sunt, quae simul causa est cur sacrificia ab iis requiruntur. De Abst. II, 37 — 39. — b) Rationale sive *λογικὸν* ad solam animam refertur. Sententt. 10. *ἐν νῷ μὲν γὰρ νοερῶς, ἐν ψυχῇ δὲ λογικῶς.* — c) Theologia huius aetatis multos ordines deorum, geniorum, angelorum, animarum enumerare solet. Porphyrius distinguit inter deos visibiles et non visibiles, de Abst. II, 34. 36; inter genios autem et angelos non distinxisse videtur utrosque animas appellans, hoc nomine amplissima significatione usurpato, ib. 37. 38. Augustinus nostro loco daemonas dicere videtur malas animas, quas Porphyrius bonis opponit, ib. 38, nisi putaveris Porphyrium in his nominibus parum sibi constitisse, quod habet probabilitatem, cum boni daemones soleant ab eo ad aerem, dii vero ad aetherem referri, de Abst. II, 38; Ep. ad Aneb. fol. b 2, a. — d) Ubi deos patibiles esse dicit, consentaneum est eum nonnisi de diis visibilibus loqui. Quamquam neque ad hos neque ad bonos genios talis quae h. l. describitur passio pertinet, verum nonnisi ad malos genios. De Abst. II, 38. *ὅσαι μὲν οὖν ψυχαὶ τῆς ὅλης ἐκπεφυκυῖαι μεγάλα μέρη διοικοῦσι τῶν ὑπὸ σελήνην τόπων, ἐπερειδόμεναι μὲν πνεύματι κρατοῦσαι δὲ αὐτοῦ κατὰ λόγον, ταύτας δαίμονάς τε ἀγαθοὺς νομιστέον — —· ὅσαι δὲ ψυχαὶ τοῦ συνεχοῦς πνεύματος οὐ κρατοῦσιν, ἀλλ' ὡς τὸ πολὺ καὶ κρατοῦνται δι' αὐτὸ τοῦτο, ἄγονταί τε καὶ φέρονται λίαν, ὅταν αἱ τοῦ πνεύματος ὀργαί τε καὶ ἐπιθυμίαι τὴν ὁρμὴν λάβωσιν, αὗται δὲ αἱ ψυχαί, δαίμονες μὲν καὶ αὗται, κακοεργοὶ δ' ἂν εἰκότως λέγοιντο.* Verum tamen quum loco supra laudato, de Abst. II, 43, politicus cultus, qui diis placandis inservit, etiam ad malos genios referatur, dixeris eum nostro loco vulgarem usum loquendi secutum esse, malos genios deos appellantem. — e) Errores de diis repetit a falsis opinionibus per malos genios in animos nostros iniectis. Ep. ad Aneb. fol. c 2, a; de Abstin. II, 40. — f) Patet eum innuere philosophiae viam, quam theurgiae via praestabiliorem esse existimat. Malos genios habere

quidem aliquam in nos vim censebat, ut possint nobis nocere, ad Marcell. 21, et debeant placari; sed tamen bonum nos invitis illis sequi possumus abstinentia et fortiter obnitendo perturbationibus. Ad Marc. 34. *ἐπὶ σωτηρίας τῆς ψυχῆς ἕτοιμος ἔσο τὸ ὅλον σῶμα ἀποκόπτειν.* Propterea commendat abstinentiam ab animalibus, nos magis etiam diis similiores fore confisus, si a plantarum quoque cibis abstinere possimus. De Abstin. III, 27. Sed facile intelligitur hanc philosophiae viam nihil aliud esse nisi praeparationem, qua perveniamus ad contemplationem eius boni, quod deus nobis largietur, si puri ad eum veniemus. Ad Marc. 24. *τέσσαρα στοιχεῖα μάλιστα κεκρατύνθω περὶ θεοῦ, πίστις, ἀλήθεια, ἔρως, ἐλπίς. πιστεῦσαι γὰρ δεῖ, ὅτι μόνη σωτηρία ἡ πρὸς θεὸν ἐπιστροφή· καὶ σπουδάσαντα ὡς ἔνι μάλιστα σπουδάσαι τἀληθῆ γνῶναι περὶ αὐτοῦ καὶ γνόντα ἐρασθῆναι τοῦ γνωσθέντος· ἐρασθέντα δὲ ἐλπίσιν ἀγαθαῖς τρέφειν τὴν ψυχὴν περὶ τοῦ βίου.* De Abstin. I, 57. *οὐκ ἔστιν ἄλλως τυχεῖν τοῦ τέλους μὴ*) προσηλωθέντα μέν, εἰ χρὴ φάναι, τῷ θεῷ, ἀφηλωθέντα δὲ ἐκ σώματος καὶ τῶν διὰ τούτου τῆς ψυχῆς ἡδυπαθειῶν.*

3. Iamblichus.

548 **Suid.** *Ἰάμβλιχος — Χαλκίδος τῆς Συρίας, φιλόσοφος, μαθητὴς Πορφυρίου τοῦ φιλοσόφου* [a], *τοῦ Πλωτίνου ἀκουστοῦ, γεγονὼς κατὰ τοὺς χρόνους Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως* [b]. *ἔγραψε βιβλία φιλόσοφα διάφορα* [c].

a) Ante eum audiverat Anatolium et ipsum Neoplatonicum, v. Eunap. V. Soph. p. 11 Boiss. Hic princeps est scholae Asiaticae Novorum Platonicorum, sicut Proculus Atticae. Cf. Zumpt in Comm. Acad. Berol. a. 1842, p. 74 sq. — b) Mortuus est sub Constantino, v. Eunap. p. 20. Iuliani epistolae ad Iamblichum suppositae sunt. Eunapius refert eum multa miracula edidisse. — c) Scripta eius, quae supersunt, Pythagoricam philosophiam vel interpretantur vel concelebrant et partes sunt maioris operis, commentationum Pythagoricarum inscripti. Mirum quantum hi libri superstitionibus omnibus referti sunt. In deperditis sunt commentarii super Platone, Aristotele, et philosophia Chaldaica. Ex libris de anima non pauca exstant per I. Stobaeum.

549 **Procul. in Tim. II, p. 94.** *Περὶ δὲ τῆς ἐν Τιμαίῳ τοῦ Διὸς δημιουργίας γράφων* (sc. *Ἰάμβλιχος*) *μετὰ τὰς νοητὰς τριάδας καὶ τὰς τῶν νοερῶν θεῶν τρεῖς τριάδας*

---

*) Reiske *ἤ*, f *εἰ μή*.

ἐν τῇ νοερᾷ ἑβδομάδι τὴν τρίτην ἐν τοῖς πατράσιν *) ἀπονέμει τῷ δημιουργῷ τάξιν. Ib. V, p. 299. καὶ ἀπὸ τῶν οὐρανίων δὲ χορῶν πρόεισί τις εἰς τὴν γένεσιν διάταξις διπλασιαζομένη, ὥς φησιν ὁ θεῖος Ἰάμβλιχος· ἀπὸ μὲν γὰρ τῶν εἴκοσι καὶ ἑνὸς ἡγεμόνων γενέσθαι δύο καὶ τετταράκοντα καθ' ἑκάστην στοιχείου λῆξιν [a] ἡγεμονίας θεῶν γενεσιουργῶν· ἀπὸ δὲ τῶν ἓξ καὶ τριάκοντα δεκαδαρχῶν δύο καὶ ἑβδομήκοντα προεληλυθέναι καὶ ἄλλους ὡσαύτως θεούς, πλήθει μὲν διπλασίους τῶν οὐρανίων, δυνάμει δὲ ἀπολειπομένους. δεῖ δὲ καὶ τὰς τριπλᾶς αὐτῶν προόδους θεωρεῖν καὶ τὰς πενταμερεῖς διαιρέσεις καὶ τὴν καθ' ἑβδομάδα θείαν ἀπογέννησιν· ἀνάλογον γὰρ τῷ κόσμῳ παντὶ καὶ τριχῇ διεκοσμήθησαν καὶ πενταχῇ καὶ ἑπταχῇ, ἵνα καὶ ἕκαστον τῶν στοιχείων κόσμος ᾖ καὶ ὄντως μίμημα τοῦ παντός. ἡ μὲν δὴ σύντομος διδασκαλία περὶ τῶν ὑπὸ σελήνην θεῶν τοιαύτη τίς ἐστι κατὰ τὰς διπλᾶς οὐσίας καὶ τὰς διφυεῖς ζωὰς καὶ διττὰς λήξεις προεληλυθότων.

a) Cf. Iambl. ap. Stob. Ecl. p. 904. *τὰ στοιχεῖα, μεθ' ὧν καὶ αἱ ψυχαὶ συνεκληρώθησαν καθ' ἑκάστην τοιαύτην λῆξιν.* Respicere videtur Plat. Legg. V extr.

Poterit ex illis existimari, quantum Neoplatonici non solum theologia sua sed etiam numerorum doctrina a Pythagoreis adscita effecerint ad vulgares de deorum multitudine opiniones non solum confirmandas, sed etiam amplificandas. Iamblichus theurgiam eodem studio sectatur, quo scriptor de mysteriis Aegyptiorum, v. n. 553. Censet ille simulacra, quae de coelo deciderint sive etiam quae humana manu facta rite consecrata sint, plena esse praesentiae atque effectus divini. Cf. excerpta ex libro *περὶ ἀγαλμάτων*, ap. Phot. cod. 215.

Olympiodor. Comm. ined. in Plat. Phaed. *Προστίθησιν ὁ Ἰάμβλιχος ἐν τοῖς περὶ τῶν ἀρετῶν, ὅτι εἰσὶ καὶ ἱερατικαὶ ἀρεταὶ κατὰ τὸ θεοειδὲς ὑφιστάμεναι τῆς* 550

---

*) Ed. Basil. *πράγμασιν.* Illud recepi ex ed. Schneideri, quem etiam in ceteris secutus sum.

ψυχῆς, ἀντιπαρελθοῦσαί πάσαι ταῖς εἰρημέναις οὐσιώδεσιν οὔσαις, ἑνιαῖαι δὲ ὑπάρχουσαι.

Publicavit haec Cousin *Journ. des Sav.* 1835, p. 149 in. *'Αρεταὶ οὐσιώδεις* sunt virtutes intellectuales, quia intellectus coniunctus est cum *οὐσίᾳ*, n. 535, not. b; *ἱερατικαὶ* contra virtutes sunt *ἑνιαῖαι*, quia uniunt nos cum Uno, virtutibus igitur intellectualibus superiores sunt.

551 **Procl. in Tim. V, p. 341.** *'Ορθῶς ἄρα καὶ ὁ θεῖος 'Ιάμβλιχος διαγωνίζεται πρὸς τοὺς ταῦτα οἰομένους* [a]. *τί γὰρ τὸ ἁμαρτάνον ἐν ἡμῖν, ὅταν τῆς ἀλογίας κινησάσης πρὸς ἀκόλαστον φαντασίαν ἐπιδράμωμεν; ἆρ' οὐχ ἡ προαίρεσις; καὶ πῶς οὐχ αὕτη; κατὰ γὰρ ταύτην διαφερόμεν τῶν φαντασθέντων προπετῶς. εἰ δὲ ἡ προαίρεσις ἁμαρτάνει, πῶς ἀναμάρτητος ἡ ψυχή; τί δὲ τὸ ποιοῦν εὐδαίμονα τὴν ὅλην ἡμῶν ζωήν; ἆρ' οὐ τὸ τὸν λόγον σχεῖν τὴν οἰκείαν ἀρετήν; πάντως δήπου φήσομεν. εἰ δὲ ὅταν τὸ ἐν ἡμῖν κράτιστον τέλειον ᾖ καὶ τὸ ὅλον ἡμῶν εὔδαιμον, τί κωλύει καὶ νῦν ἡμᾶς εὐδαίμονας εἶναι ἀνθρώπους ἅπαντας, εἰ τὸ ἀκρότατον ἡμῶν ἀεὶ νοεῖ καὶ ἀεὶ πρὸς τοῖς θείοις ἐστίν;*

a) Id est contra Plotinum et Theodorum Asinaeum, auditorem Porphyrii, *ἀπαθές τι φυλάττοντας ἐν ἡμῖν καὶ ἀεὶ νοοῦν.* Iamblichus eodem in philosophando tendebat, quo scriptor de myster. Aeg., v. n. 557, ut animam non idoneam esse evinceret quae per se h. e. solius intellectus instrumento ad summi dei contemplationem emergere posset. Id maxime agit, ut animam nostram inopem esse, peccatis contaminatam, felicitate orbam demonstret, indeque theurgiae necessitatem legentibus approbet.

4. Aedesius. Chrysanthius.

552 **Eunap. V. Soph. p. 19.** *'Εκδέχεται δὲ τὴν 'Ιαμβλίχου διατριβὴν καὶ ὁμιλίαν ἐς τοὺς ἑταίρους Αἰδέσιος ὁ ἐκ Καππαδοκίας, — — μικρὸν ἀποδέων 'Ιαμβλίχου, πλὴν ὅσα γε εἰς θειασμὸν* [a] *'Ιαμβλίχου φέρει· τούτων γὰρ οὐδὲν εἴχομεν ἀναγράφειν, ὅτι τὸ μὲν ἐπέκρυπτεν ἴσως Αἰδέσιος αὐτὸς διὰ τοὺς χρόνους (Κωνσταντῖνος γὰρ ἐβα-*

σίλευε τά τε τῶν ἱερῶν ἐπιφανέστατα καταστρέφων καὶ τὰ τῶν Χριστιανῶν ἀνεγείρων οἰκήματα), τὰ δὲ ἴσως καὶ τῶν ὁμιλητῶν ἄριστον πρὸς μυστηριώδη τινὰ σιωπὴν καὶ ἱεροφαντικὴν ἐχεμυθίαν ἐπιρρεπὲς ἦν καὶ συνεκέκλιτο. ὁ γοῦν ταῦτα γράφων ἐκ παιδὸς ἀκροατὴς Χρυσανθίου γενόμενος μόλις εἰς εἰκοστὸν ἔτος ἠξιοῦτο τῶν ἀληθεστέρων [b].

a) Cogitandum non modo de vaticinationibus Iamblichi, sed etiam de miraculis, quae ille frequentare solebat. Quamquam miraculorum non omnes aeque studiosi fuerunt Neoplatonici: quo pertinet imprimis quod narrat Eunap. Vit. Soph. p. 49 sq. Eusebius, discipulus Aedesii, in conclusione praelectionum praedicare consueverat, *ὡς ταῦτα εἴη τὰ ὄντως ὄντα, αἱ δὲ τὴν αἴσθησιν ἀπατῶσαι μαγγανεῖαι καὶ γοητεύουσαι θαυματοποιῶν ἔργα καὶ πρὸς ὑλικάς τινας δυνάμεις παραπαιόντων καὶ μεμηνότων.* Quae pronuntiabantur adversus Maximum, alium Aedesii discipulum, qui *διὰ μέγεθος φύσεως καὶ λόγων ὑπεροχὴν καταφρονήσας τῶν ἐν τούτοις ἀποδείξεων* pro argumentis miracula exhibenda putabat. Quo studio quantum indulserit patet ex hisce, ib. p. 109. *ὁ μὲν γὰρ ἔχων τι φιλόνεικον ἐν τῇ φύσει καὶ δυσεκβίαστον τοῖς φανθεῖσι σημείοις παρὰ τῶν θεῶν ἀντιβαίνων ἕτερα ᾔτει καὶ προσηνάγκαζεν.* Talem ille rationem secutus est, cum signa eum ad Iulianum imperatorem vocatum a proficiscendo retinere viderentur. — b) Chrysanthius erat discipulus Aedesii, Iuliani imperatoris doctor, Eunap. l. l. p. 49. Omnino Neoplatonici, quo magis Christianorum instituta invalescebant, eo magis artificiis istis theurgicis ipsique placitorum suorum professioni latibula quaerere cogebantur: quo pertinent multa quae narrantur de vitis eorum. Quamquam et ipsi ultro amabant secreta simulare; simulque fiducia miraculorum atque ipsius artis theurgicae, cui tantum olim tribuerant, labefactata fuisse videtur.

5. Scriptor de mysteriis Aegyptiorum.

De Myster. Aeg. I, 3 [a]. *Εἰ δὲ δεῖ τἀληθὲς εἰπεῖν,* 553
οὐδὲ γνῶσίς ἐστιν ἡ πρὸς τὸ θεῖον συναφή· διείργηται γὰρ αὕτη πως ἑτερότητι. — — Ὁ δὲ αὐτός ἐστί μοι λόγος πρός σε καὶ περὶ τῶν συνεπομένων θεοῖς κρειττόνων γενῶν, δαιμόνων φημὶ καὶ ἡρώων καὶ ψυχῶν ἀχράντων. — — Ἐοικέτω δὴ οὖν τοῖς ἀϊδίοις τῶν θεῶν συνοπαδοῖς καὶ ἡ σύμφυτος αὐτῶν κατανόησις. ὥσπερ οὖν αὐτοὶ τὸ

εἶναι ἔχουσιν ἀεὶ ὡσαύτως, οὕτως καὶ ἀνθρωπίνη ψυχὴ κατὰ τὰ αὐτὰ τῇ γνώσει πρὸς αὐτοὺς συναπτέσθω, εἰκασίᾳ μὲν ἢ δόξῃ ἢ συλλογισμῷ τινί, ἀρχομένοις ποτὲ ἀπὸ χρόνου, μηδαμῶς τὴν ὑπὲρ ταῦτα πάντα οὐσίαν μεταδιώκουσα, ταῖς δὲ καθαραῖς καὶ ἀμέμπτοις νοήσεσιν, αἷς εἴληφεν ἐξ ἀϊδίου παρὰ τῶν θεῶν, ταύταις αὐτοῖς συνηρτημένη. σὺ δ' ἔοικας ἡγεῖσθαι τὴν αὐτὴν εἶναι τῶν θείων καὶ τῶν ἄλλων ὁποιωνοῦν γνῶσιν, δίδοσθαί τε ἀπὸ τῶν ἀντικειμένων τὸ ἕτερον μόριον, ὥσπερ εἴωθε καὶ ἐπὶ τῶν ἐν τοῖς διαλεκτικοῖς *) προτεινομένων. τὸ δὲ οὐκ ἔστιν οὐδαμῶς παραπλήσιον· ἐξήλλακται γὰρ αὐτῶν ἡ εἴδησις ἀντιθέσεώς τε πάσης κεχώρισται, καὶ οὐκ ἐν τῷ συγχωρεῖσθαι νῦν ἢ ἐν τῷ γίγνεσθαι ὑφέστηκεν, ἀλλ' ἦν ἐξ ἀϊδίου μονοειδὴς ἐπὶ τῇ ψυχῇ συνυπάρχουσα.

a) Scriptor huius libri, qui sub Aegyptii sacerdotis persona Porphyrii epistolae ad Anebontem (n. 546, not. f) respondet, auctore Proculo (ap. Anonymum, cuius testimonium praefixum est codd. Mss. libri de Myster.) vulgo Iamblichus esse fertur, quod cum magna probabilitate impugnavit Meiners Comment. Soc. Gotting. Vol. IV, p. 50 sqq. Nos nonnulla ex eo excerpsimus, ut quibus rationibus haec schola theurgiae patrocinata sit intelligatur.

Rationem haud sufficere ponens, si quaeratur de veritate non solum summi dei, verum etiam inferiorum deorum, geniorum etc., omnes dubitationes refutat, quas contra theurgiam moverat Porphyrius, cf. n. 547. Sequitur ut neget contrarium inter id quod patitur quid et quod non patitur ad deos referri posse, I, 10. 21, similiterque eam dubitationem, qua quaeritur dei, qui sint sine passione, an possint nostris precibus, incantationibus ceterisve artibus magicis cogi ut nobis largiantur aliquid, eam igitur dubitationem eo removet, quod deorum operationem sacris rite peractis nullo contrario nullaque differentia impediri contendit. IV, 3. *πολὺ δὴ οὖν κρεῖττόν ἐστι τὸ νυνὶ λεγόμενον, τὸ μὴ δι' ἐναντιώσεως ἢ διαφορότητος ἀποτελεῖσθαι τὰ τῶν θεῶν ἔργα, ὥσπερ δὴ τὰ γιγνόμενα εἴωθεν ἐνεργεῖσθαι, ταυτότητι δὲ καὶ ἑνώσει καὶ ὁμολογίᾳ τὸ πᾶν ἔργον ἐν αὐτοῖς κατορθοῦσθαι. ἐὰν μὲν οὖν καλοῦν ἢ καλούμενον ἢ ἐπιτάττον ἢ ἐπιταττόμενον ἢ κρεῖττον ἢ χεῖρον διαιρῶμεν, τὴν τῶν γενέσεων*

---

*) Mss. *ταῖς διαλέκτοις.* Coni. Gale.

ἐπὶ τὰ τῶν θεῶν ἀγέννητα ἀγαθὰ μεταφέρομέν πως ἐναντιότητα. Omnino id huic scriptori propositum est, ut superius quodque ita se ad id quod cum eo coniunctum est inferius, velut animam ad corpus, habere demonstret, ut illud ab hoc nihil omnino patiatur, I, 10. Propterea emanatio quaeque non eius actu fieri statuitur, unde quid emanat, sed eius quod emanat. VIII, 2. *ἀπὸ δὲ τοῦ ἑνὸς τούτου ὁ αὐτάρκης θεὸς ἑαυτὸν ἐξέλαμψε· διὸ καὶ αὐτοπάτωρ καὶ αὐτάρκης.*

De Myster. Aeg. I, 17. *Μεταλάβωμεν οὖν ἀντὶ ταύ-* 554
της (sc. *τῆς διαιρέσεως* [a]) *ἅπερ ἠπόρησας πρὸς τὴν παροῦσαν δόξαν. πῶς γὰρ δὴ ἥλιός τε καὶ σελήνη, κατὰ τὸν σὸν λόγον, καὶ οἱ ἐν οὐρανῷ ἐμφανεῖς ἔσονται θεοί, εἰ ἀσώματοι μόνως οἱ θεοί; ὅτι δὴ οὐ περιέχονται ὑπὸ τῶν σωμάτων, φαμὲν ἡμεῖς, ἀλλὰ ταῖς θείαις ζωαῖς καὶ ἐνεργείαις περιέχουσι**) *τὰ σώματα, καὶ ὅτι οὐ πρὸς τὸ σῶμα ἐπιστρέφονται, ἀλλὰ τὸ σῶμα ἔχουσιν ἐπιστρεφόμενον εἰς τὴν θείαν αἰτίαν, καὶ ὅτι τὴν νοερὰν αὐτῶν καὶ ἀσώματον τελειότητα οὐκ ἐμποδίζει τὸ σῶμα οὐδὲ μεταξὺ παρεμπῖπτον πράγματα αὐτῇ παρέχει· ὅθεν δὴ οὐδὲ δεῖται πλείονος ἐπιμελείας, αὐτοφυῶς δὲ καὶ τρόπον τινὰ* [b] *αὐτοκινήτως συνέπεται, οὐκ αὐτουργικῆς δεόμενον ἐπιστασίας, τῇ δὲ πρὸς τὸ ἓν τῶν θεῶν ἀναγωγῇ καὶ αὐτὸ ὑφ' ἑαυτοῦ μονοειδῶς συνεπαιρόμενον. εἰ δὲ δεῖ καὶ τοῦτο εἰπεῖν, τὸ οὐράνιον σῶμα πρὸς αὐτὴν τὴν ἀσώματον οὐσίαν τῶν θεῶν ἐστὶ συγγενέστατον· μιᾶς μὲν γὰρ ἐκείνης οὔσης αὐτὸ ἁπλοῦν ἐστίν, ἀμερίστου δὲ ἀδιαίρετον, καὶ ἀτρέπτου ὡσαύτως ἀναλλοίωτον. — διόπερ οὐδ' ὡς ἐξ ἐναντίων καὶ διαφερόντων οὔτε τὸ σῶμα αὐτῶν συγκέκραται, ὥσπερ δὴ τὸ ἡμέτερον συνίσταται σῶμα, οὔτε ἡ ψυχὴ πρὸς τὸ σῶμα συνεπάγη εἰς ἓν ἐκ δύο ζῷον, ἀλλ' ὅμοια πάντῃ καὶ συνηνωμένα, δι' ὅλων τε ὅλα καὶ μονοειδῆ καὶ ἀσύνθετα τὰ κατ' οὐρανὸν τῶν θεῶν ἐστὶ ζῷα* [c]. *τῶν μὲν γὰρ κρειττόνων ἐν αὐτοῖς ἀεὶ*

---

*) Mss. *παρέχουσι.* Coni. Gale.

ὑπερεχόντων ὡσαύτως, τῶν δὲ ἐλαττόνων ἐξηρτημένων τῆς κρειττόνων) ἀρχῆς καὶ οὐδέποτε αὐτὴν εἰς ἑαυτὰ κατατεινόντων, τῶν δ' ὅλων εἰς μίαν σύνταξιν καὶ μίαν συντέλειαν συναγομένων καὶ τρόπον τινὰ πάντων ἀσωμάτων ὄντων καὶ θεῶν δι' ὅλου, διότι τὸ θεῖον εἶδος ἐν αὐτοῖς ἐπικρατοῦν δι' ὅλων τὴν αὐτὴν πανταχοῦ ὅλην μίαν οὐσίαν ἐντίθησιν. οὕτω μὲν οὖν οἱ κατ' οὐρανὸν ἐμφανεῖς θεοί τέ εἰσι πάντες καὶ τρόπον τινὰ ἀσώματοι.*

a) Superiore capite demonstraverat distinctionem inter corporale et incorporale non posse ad differentiam deorum et daemonum referri, quia hac ratione dei et linea et tempus et ab altera parte daemones et ignis et aqua ad idem genus redire viderentur. Iam vero, cum nolit nimis severe, ut ait, examinare hanc distinctionem, eam ipsam transfert ad ea quae deinde disputantur. — b) Nam patet materiam non posse sua sponte moveri. — c) Namque dubitatio Porphyrii in alia insuper ratione nititur. Dicit deos esse substantias puras atque intelligibiles, quae non sint ex corpore et anima mixtae, cf. n. 547, not. a, et deinde numquid possint esse dei compositi quaerit. Propterea demonstrandum erat *τοὺς κατ' οὐρανὸν ἐμφανεῖς θεοὺς εἶναι τρόπον τινὰ ἀσωμάτους*, quae leguntur in sequentibus.

Similiter iudicat de differentia inter deos et genios, quamquam concedit eos minus perfectam naturam habere, videlicet propter corpus iis inhaerescens. I, 20. *οὐ τὸ**) τῶν σωμάτων οὖν ἐπιμελεῖσθαι φέρει τινὰ ἐλάττωσιν, οἷς ὑπηρετεῖ τὸ σῶμα, καὶ συνέχεται ὑπὸ τοῦ κρείττονος καὶ ἐπέστραπται***) πρὸς αὐτὸ καὶ οὐδὲν ἐμπόδιον αὐτῷ παρέχει, ἀλλὰ τὸ τῇ γενεσιουργῷ φύσει προσκεῖσθαι καὶ μερίζεσθαι παρ' αὐτὴν ἐξ ἀνάγκης καταδεεστέρον μοῖραν δίδωσι τοῖς δαίμοσιν. ὅλως δὲ τὸ μὲν θεῖόν ἐστιν ἡγεμονικὸν καὶ προϊστάμενον τῆς ἐν τοῖς οὖσι διατάξεως, διακονικὸν δὲ τὸ δαιμόνιον καὶ παραδεχόμενον ἅπερ ἂν παραγγείλωσιν οἱ θεοί, προθύμως αὐτουργίᾳ†) χρώμενοι περὶ ὧν οἱ θεοὶ νοοῦσί τε καὶ βούλονται καὶ ἐπιτάττουσι· τοιγαροῦν οἱ θεοὶ τῶν ῥεπουσῶν εἰς τὴν γένεσιν δυνάμεων εἰσὶν ἀπηλλαγμένοι, δαίμονες δὲ τούτων οὐ πάντῃ καθαρεύουσι.*

---

*) Recepi ex cod. Basil. Vulg. *προτέρων*. — **) *τὸ* deest in codd. Adiecit Gale ex coni. — ***) Mss. *ἀπέστρ.* Corr. Gale. — †) Mss. *αὐτουργίαν*. Corr. Gale.

De Myster. Aeg. I, 18. Ἡ δ' ἑξῆς ἐπιζήτησις ἡ σὴ 555
διαπορεῖ, πῶς αὐτῶν οἱ μέν εἰσιν ἀγαθοποιοι οἱ δὲ κακοποιοί. εἴληπται μὲν οὖν ἀπὸ τῶν γενεθλιαλόγων αὕτη ἡ δόξα, πάντη δὲ διαμαρτάνει τοῦ ὄντος. ἀγαθοί τε γάρ εἰσιν ἅπαντες καὶ ἀγαθῶν αἴτιοι ὡσαύτως, πρὸς ἕν τε ἀγαθὸν ἀποβλέποντες *) ἑνοειδῶς περιάγονται κατὰ τὸ μόνον, τὸ καλὸν καὶ ἀγαθόν. οὐ μὴν ἀλλὰ τά γε ὑποκείμενα αὐτοῖς σώματα καὶ αὐτὰ ἀμηχάνους ὅσας ἔχει δυνάμεις, τὰς μὲν ἐν αὐτοῖς τοῖς θείοις σώμασι μονίμως ἑστώσας τὰς δὲ ἀπ' αὐτῶν προϊούσας εἰς τὴν φύσιν τοῦ κόσμου καὶ αὐτὸν τὸν κόσμον, δι' ὅλης τε τῆς γενέσεως ἐν τάξει κατιούσας καὶ μέχρι τῶν κατὰ μέρος διατεινούσας ἀκωλύτως.

Deos nil mali efficere necessario ex antecedentibus consequitur, ubi ponebatur absolutum penes eos materiae imperium esse. Quod ex geniorum effectibus procedere videatur malum, id revocatur ad partes materiales eorum qui deorum effectus in se recipiant, l. l.: *ὥσπερ οὖν τὸ γιγνόμενον τοῦ ὄντος γεννητῶς καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἀσωμάτου σωματοειδῶς μεταλαμβάνει, οὕτω καὶ τὰ ἐν τῇ γενέσει φυσικὰ καὶ ἔνυλα τῶν ἀΰλων καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν καὶ γένεσιν αἰθερίων σωμάτων ἀτάκτως καὶ πλημμελῶς ἔστιν ὅπου μεταλαμβάνει.* Sed admittuntur etiam mali daemones, ad quos tamen vera theurgia nihil pertinet, III, 31.

Ib. V, 23. Πέφυκεν ἀεὶ τῶν ἀκροτάτων ἡ περιουσία 556
τῆς δυνάμεως καὶ ἐν τῷδε ὑπερέχειν τῶν ὅλων, ἐν τῷ παρεῖναι πᾶσιν ἐξ ἴσου τὴν αὐτὴν ἀνεμποδίστως. ἐλλάμπει τοίνυν κατὰ τοῦτον τὸν λόγον καὶ τοῖς ἐσχάτοις τὰ πρώτιστα καὶ πάρεστιν ἀΰλως τοῖς ἐνύλοις τὰ ἄϋλα. μὴ δή τις θαυμαζέτω ἐὰν καὶ ὕλην τινὰ καθαρὰν καὶ θείαν εἶναι λέγωμεν· ἀπὸ γὰρ τοῦ πατρὸς καὶ δημιουργοῦ τῶν ὅλων καὶ αὐτὴ γενομένη τὴν τελειότητα ἑαυτῆς ἐπιτηδείαν κέκτηται πρὸς θεῶν ὑποδοχήν. καὶ ἅμα οὐδὲν διείργει **) τὰ κρείττονα πρὸς τὸ δύνασθαι τὰ καταδεέστερα

---

*) Recepimus ex Mss. Gale ex aliis ut videtur *ἅπαντες*. In seqq. leg. v. *κατὰ τὸ μόνον ὄν, τ. κ.* — **) Mss. *διέργει*. Corr. Gale.

ἑαυτῶν ἐλλάμπειν. οὐδὲ τὴν ὕλην οὖν ἀφίστησιν οὐδὲ τῆς τῶν βελτιόνων μετουσίας, ὥστε ὅση τελεία καὶ καθαρὰ καὶ ἀγαθοειδὴς *) ὑπάρχει πρὸς θεῶν ὑποδοχήν ἐστιν οὐκ ἀνάρμοστος· ἐπεὶ γὰρ ἔδει καὶ τὰ ἐν γῇ μηδαμῶς εἶναι ἄμοιρα τῆς θείας κοινωνίας, ἐδέξατό τινα ἀπ' αὐτῆς θείαν μοῖραν καὶ ἡ γῆ, ἱκανὴν οὖσαν χωρῆσαι τοὺς θεούς. ταῦτα τοίνυν κατιδοῦσα ἡ θεουργικὴ τέχνη, κοινῶς δὲ οὑτωσὶ κατ' οἰκειότητα ἑκάστου τῶν θεῶν τὰς προσφόρους ὑποδοχὰς ἀνευρίσκουσα, συμπλέκει πολλάκις λίθους, βοτάνας, ζῷα, ἀρώματα ἱερὰ καὶ τέλεια καὶ θεοειδῆ, κἄπειτα ἀπὸ πάντων τούτων ὑποδοχὴν ὁλοτελῆ καὶ καθαρὰν ἀπεργάζεται. οὐ γὰρ δὴ δεῖ δυσχεραίνειν πᾶσαν ὕλην, ἀλλὰ μόνην τὴν ἀλλοτρίαν τῶν θεῶν· τὴν δὲ οἰκείαν πρὸς αὐτοὺς ἐκλέγεσθαι ὡς συμφωνεῖν δυναμένην, εἴς τε θεῶν οἰκοδομήσεις καὶ καθιδρύσεις ἀγαλμάτων, καὶ δὴ καὶ εἰς τὰς τῶν θυσιῶν ἱερουργίας. οὐδὲ γὰρ ἂν ἄλλως τοῖς ἐπὶ γῆς τόποις ἢ τοῖς δεῦρο κατοικοῦσιν ἀνθρώποις μετουσία ἂν γένοιτο τῆς τῶν κρειττόνων λήψεως, εἰ μή τις τοιαύτη καταβολὴ πρώτη προενιδρυθείη [a] πείθεσθαι δὲ χρὴ τοῖς ἀπορρήτοις λόγοις. ὡς καὶ διὰ τῶν μακαρίων θεαμάτων ὕλη τις ἐκ θεῶν παραδίδοται. αὕτη δή που συμφυής ἐστιν αὐτοῖς ἐκείνοις τοῖς διδοῦσιν. οὐκοῦν καὶ ἡ τῆς τοιαύτης ὕλης θυσία ἀνεγείρει τοὺς θεοὺς ἐπὶ τὴν ἔμφασιν καὶ προσκαλεῖται εὐθέως πρὸς κατάληψιν, χωρεῖ τε αὐτοὺς παραγιγνομένους καὶ τελείως ἐπιδείκνυσι [b].

a) Cf. n. 557. 558. — b) De deorum apparitionibus pro varietate ordinum variis v. II, 3 sqq.

557 **Ib. II, 11.** *Οὐδὲ γὰρ ἡ ἔννοια συνάπτει τοῖς θεοῖς τοὺς θεουργούς· ἐπεὶ τί ἐκώλυε τοὺς θεωρητικῶς φιλοσοφοῦντας ἔχειν τὴν θεουργικὴν ἕνωσιν πρὸς τοὺς θεούς; νῦν δὲ οὐκ ἔχει τό γε ἀληθὲς οὕτως, ἀλλ' ἡ τῶν ἔργων*

---

*) Codd. ὅσα τέλεια κ. κ. κ. ἀγαθοειδῆ. Corr. Gale.

τῶν ἀρρήτων καὶ ὑπὲρ πᾶσαν νόησιν θεοπρεπῶς ἐνεργουμένων τελεσιουργία ἥ τε τῶν νοουμένων τοῖς θεοῖς μόνοις συμβόλων ἀφθέγκτων δύναμις ἐντίθησι τὴν θεουργικὴν ἕνωσιν. διόπερ οὐδὲ τὸ νοεῖν αὐτὰ ἐνεργοῦμεν· ἔσται γὰρ οὕτω νοερὰ ἡ αὐτῶν*) ἐνέργεια καὶ ἀφ' ἡμῶν ἐνδιδομένη· τὸ δ' οὐδέτερόν ἐστιν ἀληθές. καὶ γὰρ μὴ νοούντων ἡμῶν αὐτὰ τὰ συνθήματα ἀφ' ἑαυτῶν δρᾷ τὸ οἰκεῖον ἔργον καὶ ἡ τῶν θεῶν, πρὸς οὓς ἀνήκει ταῦτα, ἄρρητος δύναμις, αὐτὴ ἀφ' ἑαυτῆς ἐπιγιγνώσκει τὰς οἰκείας εἰκόνας, ἀλλ' οὐ τῷ διεγείρεσθαι ὑπὸ τῆς ἡμετέρας νοήσεως· οὐδὲ γὰρ ἔχει φύσιν τὰ περιέχοντα ὑπὸ τῶν περιεχομένων οὐδὲ τέλεια ὑπὸ τῶν ἀτελῶν οὐδ' ὑπὸ τῶν μερῶν τὰ ὅλα ἀνακινεῖσθαι· ὅθεν δὴ οὐδ' ὑπὸ τῶν ἡμετέρων νοήσεων προηγουμένως τὰ θεῖα αἴτια προκαλεῖται εἰς ἐνέργειαν, ἀλλὰ ταύτας μὲν καὶ τὰς ὅλας τῆς ψυχῆς ἀρίστας διαθέσεις καὶ τὴν περὶ ἡμᾶς καθαρότητα, ὡς συναίτια ἄττα προϋποκεῖσθαι χρή, τὰ δ' ὡς κυρίως ἐγείροντα τὴν θείαν θέλησιν αὐτὰ τὰ θεῖά ἐστι συνθήματα. καὶ οὕτως τὰ τῶν θεῶν αὐτὰ ὑφ' ἑαυτῶν ἀνακινεῖται, ὑπ' οὐδενὸς τῶν ὑποδεεστέρων ἐνδεχόμενά τινα εἰς ἑαυτὰ ἀρχὴν τῆς οἰκείας ἐνεργείας.

Similiter I, 12 preces non deos ad nos detrahere affirmat, sed nos ad deos evehere.

Ib. V, 14. Ἀρχὴ δὲ πασῶν ἀρίστη, ἣ τῆς τῶν θεῶν 558
τάξεως τὸν θεσμὸν τῶν θυσιῶν ἐχόμενον ἐπιδείκνυσιν· ἄνωθεν οὖν τοὺς μὲν ὑλαίους τῶν θεῶν τοὺς δὲ ἀΰλους ὑποθώμεθα, ὑλαίους μὲν τοὺς τὴν ὕλην περιέχοντας ἐν ἑαυτοῖς καὶ διακοσμοῦντας, ἀΰλους δὲ παντελῶς τοὺς ἐξῃρημένους ἀπὸ τῆς ὕλης καὶ ὑπερέχοντας. κατὰ δὲ τὴν τῶν ἱερέων τέχνην ἄρχεσθαι χρὴ τῶν ἱερουργιῶν ἀπὸ τῶν ὑλαίων· οὐ γὰρ ἂν ἄλλως ἐπὶ τοὺς ἀΰλους θεοὺς γένοιτο ἡ ἀνάβασις. οὗτοι δὴ οὖν ἔχουσί τινα κοινωνίαν

*) Ed. ἡ αὐτῶν ἡ ἐνέργεια.

quidem aliquam in nos vim censebat, ut possint nobis nocere, ad Marcell. 21, et debeant placari; sed tamen bonum nos invitis illis sequi possumus abstinentia et fortiter obnitendo perturbationibus. Ad Marc. 34. *ἐπὶ σωτηρίας τῆς ψυχῆς ἕτοιμος ἔσο τὸ ὅλον σῶμα ἀποκόπτειν.* Propterea commendat abstinentiam ab animalibus, nos magis etiam diis similiores fore confisus, si a plantarum quoque cibis abstinere possimus. De Abstin. III, 27. Sed facile intelligitur hanc philosophiae viam nihil aliud esse nisi praeparationem, qua perveniamus ad contemplationem eius boni, quod deus nobis largietur, si puri ad eum veniemus. Ad Marc. 24. *τέσσαρα στοιχεῖα μάλιστα κεκρατύνθω περὶ θεοῦ, πίστις, ἀλήθεια, ἔρως, ἐλπίς. πιστεῦσαι γὰρ δεῖ, ὅτι μόνη σωτηρία ἡ πρὸς θεὸν ἐπιστροφή· καὶ σπουδάσαντα ὡς ἔνι μάλιστα σπουδάσαι τἀληθῆ γνῶναι περὶ αὐτοῦ καὶ γνόντα ἐρασθῆναι τοῦ γνωσθέντος· ἐρασθέντα δὲ ἐλπίσιν ἀγαθαῖς τρέφειν τὴν ψυχὴν περὶ τοῦ βίου.* De Abstin. I, 57. *οὐκ ἔστιν ἄλλως τυχεῖν τοῦ τέλους μὴ*) προσηλωθέντα μέν, εἰ χρὴ φάναι, τῷ θεῷ, ἀφηλωθέντα δὲ ἐκ σώματος καὶ τῶν διὰ τούτου τῆς ψυχῆς ἡδυπαθειῶν.*

3. Iamblichus.

548 **Suid.** *Ἰάμβλιχος — Χαλκίδος τῆς Συρίας, φιλόσοφος, μαθητὴς Πορφυρίου τοῦ φιλοσόφου* [a], *τοῦ Πλωτίνου ἀκουστοῦ, γεγονὼς κατὰ τοὺς χρόνους Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως* [b]. *ἔγραψε βιβλία φιλόσοφα διάφορα* [c].

a) Ante eum audiverat Anatolium et ipsum Neoplatonicum, v. Eunap. V. Soph. p. 11 Boiss. Hic princeps est scholae Asiaticae Novorum Platonicorum, sicut Proculus Atticae. Cf. Zumpt in Comm. Acad. Berol. a. 1842, p. 74 sq. — b) Mortuus est sub Constantino, v. Eunap. p. 20. Iuliani epistolae ad Iamblichum suppositae sunt. Eunapius refert eum multa miracula edidisse. — c) Scripta eius, quae supersunt, Pythagoricam philosophiam vel interpretantur vel concelebrant et partes sunt maioris operis, commentationum Pythagoricarum inscripti. Mirum quantum hi libri superstitionibus omnibus referti sunt. In deperditis sunt commentarii super Platone, Aristotele, et philosophia Chaldaica. Ex libris de anima non pauca exstant per I. Stobaeum.

549 **Procul. in Tim. II, p. 94.** *Περὶ δὲ τῆς ἐν Τιμαίῳ τοῦ Διὸς δημιουργίας γράφων* (sc. *Ἰάμβλιχος*) *μετὰ τὰς νοητὰς τριάδας καὶ τὰς τῶν νοερῶν θεῶν τρεῖς τριάδας*

---

*) Reiske *ἤ*, f *εἰ μή*.

ἐν τῇ νοερᾷ ἑβδομάδι τὴν τρίτην ἐν τοῖς πατράσιν *) ἀπονέμει τῷ δημιουργῷ τάξιν. Ib. V, p. 299. καὶ ἀπὸ τῶν οὐρανίων δὲ χορῶν πρόεισί τις εἰς τὴν γένεσιν διάταξις διπλασιαζομένη, ὥς φησιν ὁ θεῖος Ἰάμβλιχος· ἀπὸ μὲν γὰρ τῶν εἴκοσι καὶ ἑνὸς ἡγεμόνων γενέσθαι δύο καὶ τετταράκοντα καθ' ἑκάστην στοιχείου λῆξιν [a] ἡγεμονίας θεῶν γενεσιουργῶν· ἀπὸ δὲ τῶν ἓξ καὶ τριάκοντα δεκαδαρχῶν δύο καὶ ἑβδομήκοντα προεληλυθέναι καὶ ἄλλους ὡσαύτως θεούς, πλήθει μὲν διπλασίους τῶν οὐρανίων, δυνάμει δὲ ἀπολειπομένους. δεῖ δὲ καὶ τὰς τριπλᾶς αὐτῶν προόδους θεωρεῖν καὶ τὰς πενταμερεῖς διαιρέσεις καὶ τὴν καθ' ἑβδομάδα θείαν ἀπογέννησιν· ἀνάλογον γὰρ τῷ κόσμῳ παντὶ καὶ τριχῇ διεκοσμήθησαν καὶ πενταχῇ καὶ ἑπταχῇ, ἵνα καὶ ἕκαστον τῶν στοιχείων κόσμος ᾖ καὶ ὄντως μίμημα τοῦ παντός. ἡ μὲν δὴ σύντομος διδασκαλία περὶ τῶν ὑπὸ σελήνην θεῶν τοιαύτη τίς ἐστι κατὰ τὰς διπλᾶς οὐσίας καὶ τὰς διφυεῖς ζωὰς καὶ διττὰς λήξεις προεληλυθότων.

a) Cf. Iambl. ap. Stob. Ecl. p. 904. *τὰ στοιχεῖα, μεθ' ὧν καὶ αἱ ψυχαὶ συνεκληρώθησαν καθ' ἑκάστην τοιαύτην λῆξιν.* Respicere videtur Plat. Legg. V extr.

Poterit ex illis existimari, quantum Neoplatonici non solum theologia sua sed etiam numerorum doctrina a Pythagoreis adscita effecerint ad vulgares de deorum multitudine opiniones non solum confirmandas, sed etiam amplificandas. Iamblichus theurgiam eodem studio sectatur, quo scriptor de mysteriis Aegyptiorum, v. n. 553. Censet ille simulacra, quae de coelo deciderint sive etiam quae humana manu facta rite consecrata sint, plena esse praesentiae atque effectus divini. Cf. excerpta ex libro *περὶ ἀγαλμάτων*, ap. Phot. cod. 215.

Olympiodor. Comm. ined. in Plat. Phaed. Προστίθησιν ὁ Ἰάμβλιχος ἐν τοῖς περὶ τῶν ἀρετῶν, ὅτι εἰσὶ καὶ ἱερατικαὶ ἀρεταὶ κατὰ τὸ θεοειδὲς ὑφιστάμεναι τῆς 550

---

*) Ed. Basil. *πράγμασιν.* Illud recepi ex ed. Schneideri, quem etiam in ceteris secutus sum.

ψυχῆς, ἀντιπαρελθοῦσαί πάσαι ταῖς εἰρημέναις οὐσιώδεσιν οὔσαις, ἑνιαῖαι δὲ ὑπάρχουσαι.

Publicavit haec Cousin *Journ. des Sav.* 1835, p. 149 in. *Ἀρεταὶ οὐσιώδεις* sunt virtutes intellectuales, quia intellectus coniunctus est cum *οὐσίᾳ*. n. 535, not. b; *ἱερατικαὶ* contra virtutes sunt *ἑνιαῖαι*, quia uniunt nos cum Uno, virtutibus igitur intellectualibus superiores sunt.

551 **Procl. in Tim. V, p. 341.** *Ὀρθῶς ἄρα καὶ ὁ θεῖος Ἰάμβλιχος διαγωνίζεται πρὸς τοὺς ταῦτα οἰομένους* [a]. *τί γὰρ τὸ ἁμαρτάνον ἐν ἡμῖν, ὅταν τῆς ἀλογίας κινησάσης πρὸς ἀκόλαστον φαντασίαν ἐπιδράμωμεν; ἆρ' οὐχ ἡ προαίρεσις; καὶ πῶς οὐχ αὕτη; κατὰ γὰρ ταύτην διαφέρομεν τῶν φαντασθέντων προπετῶς. εἰ δὲ ἡ προαίρεσις ἁμαρτάνει, πῶς ἀναμάρτητος ἡ ψυχή; τί δὲ τὸ ποιοῦν εὐδαίμονα τὴν ὅλην ἡμῶν ζωήν; ἆρ' οὐ τὸ τὸν λόγον σχεῖν τὴν οἰκείαν ἀρετήν; πάντως δήπου φήσομεν. εἰ δὲ ὅταν τὸ ἐν ἡμῖν κράτιστον τέλειον ᾖ καὶ τὸ ὅλον ἡμῶν εὔδαιμον, τί κωλύει καὶ νῦν ἡμᾶς εὐδαίμονας εἶναι ἀνθρώπους ἅπαντας, εἰ τὸ ἀκρότατον ἡμῶν ἀεὶ νοεῖ καὶ ἀεὶ πρὸς τοῖς θείοις ἐστίν;*

a) Id est contra Plotinum et Theodorum Asinaeum, auditorem Porphyrii, *ἀπαθές τι φυλάττοντας ἐν ἡμῖν καὶ ἀεὶ νοοῦν*. Iamblichus eodem in philosophando tendebat, quo scriptor de myster. Aeg., v. n. 557, ut animam non idoneam esse evinceret quae per se h. e. solius intellectus instrumento ad summi dei contemplationem emergere posset. Id maxime agit, ut animam nostram inopem esse, peccatis contaminatam, felicitate orbam demonstret, indeque theurgiae necessitatem legentibus approbet.

4. Aedesius. Chrysanthius.

552 **Eunap. V. Soph. p. 19.** *Ἐκδέχεται δὲ τὴν Ἰαμβλίχου διατριβὴν καὶ ὁμιλίαν ἐς τοὺς ἑταίρους Αἰδέσιος ὁ ἐκ Καππαδοκίας, — — μικρὸν ἀποδέων Ἰαμβλίχου, πλὴν ὅσα γε εἰς θειασμὸν* [a] *Ἰαμβλίχου φέρει· τούτων γὰρ οὐδὲν εἴχομεν ἀναγράφειν, ὅτι τὸ μὲν ἐπέκρυπτεν ἴσως Αἰδέσιος αὐτὸς διὰ τοὺς χρόνους (Κωνσταντῖνος γὰρ ἐβα-*

σίλευε τά τε τῶν ἱερῶν ἐπιφανέστατα καταστρέφων καὶ τὰ τῶν Χριστιανῶν ἀνεγείρων οἰκήματα), τὰ δὲ ἴσως καὶ τῶν ὁμιλητῶν ἄριστον πρὸς μυστηριώδη τινὰ σιωπὴν καὶ ἱεροφαντικὴν ἐχεμυθίαν ἐπιρρεπὲς ἦν καὶ συνεκέκλιτο. ὁ γοῦν ταῦτα γράφων ἐκ παιδὸς ἀκροατὴς Χρυσανθίου γενόμενος μόλις εἰς εἰκοστὸν ἔτος ἠξιοῦτο τῶν ἀληθεστέρων [b].

a) Cogitandum non modo de vaticinationibus Iamblichi, sed etiam de miraculis, quae ille frequentare solebat. Quamquam miraculorum non omnes aeque studiosi fuerunt Neoplatonici: quo pertinet imprimis quod narrat Eunap. Vit. Soph. p. 49 sq. Eusebius, discipulus Aedesii, in conclusione praelectionum praedicare consueverat, *ὡς ταῦτα εἴη τὰ ὄντως ὄντα, αἱ δὲ τὴν αἴσθησιν ἀπατῶσαι μαγγανεῖαι καὶ γοητεύουσαι θαυματοποιῶν ἔργα καὶ πρὸς ὑλικάς τινας δυνάμεις παραπαιόντων καὶ μεμηνότων.* Quae pronuntiabantur adversus Maximum, alium Aedesii discipulum, qui *διὰ μέγεθος φύσεως καὶ λόγων ὑπεροχὴν καταφρονήσας τῶν ἐν τούτοις ἀποδείξεων* pro argumentis miracula exhibenda putabat. Quo studio quantum indulserit patet ex hisce, ib. p. 109. *ὁ μὲν γὰρ ἔχων τι φιλόνεικον ἐν τῇ φύσει καὶ δυσεκβίαστον τοῖς φανθεῖσι σημείοις παρὰ τῶν θεῶν ἀντιβαίνων ἕτερα ᾔτει καὶ προσηνάγκαζεν.* Talem ille rationem secutus est, cum signa eum ad Iulianum imperatorem vocatum a proficiscendo retinere viderentur. — b) Chrysanthius erat discipulus Aedesii, Iuliani imperatoris doctor, Eunap. l. l. p. 49. Omnino Neoplatonici, quo magis Christianorum instituta invalescebant, eo magis artificiis istis theurgicis ipsique placitorum suorum professioni latibula quaerere cogebantur: quo pertinent multa quae narrantur de vitis eorum. Quamquam et ipsi ultro amabant secreta simulare; simulque fiducia miraculorum atque ipsius artis theurgicae, cui tantum olim tribuerant, labefactata fuisse videtur.

5. Scriptor de mysteriis Aegyptiorum.

De Myster. Aeg. I, 3 [a]. *Εἰ δὲ δεῖ τἀληθὲς εἰπεῖν,* 553
οὐδὲ γνῶσίς ἐστιν ἡ πρὸς τὸ θεῖον συναφή· διείργηται γὰρ αὕτη πως ἑτερότητι. — — Ὁ δὲ αὐτός ἐστί μοι λόγος πρός σε καὶ περὶ τῶν συνεπομένων θεοῖς κρειττόνων γενῶν, δαιμόνων φημὶ καὶ ἡρώων καὶ ψυχῶν ἀχράντων. — — Ἐοικέτω δὴ οὖν τοῖς ἀϊδίοις τῶν θεῶν συνοπαδοῖς καὶ ἡ σύμφυτος αὐτῶν κατανόησις. ὥσπερ οὖν αὐτοὶ τὸ

εἶναι ἔχουσιν ἀεὶ ὡσαύτως, οὕτως καὶ ἀνθρωπίνη ψυχὴ κατὰ τὰ αὐτὰ τῇ γνώσει πρὸς αὐτοὺς συναπτέσθω, εἰκασίᾳ μὲν ἢ δόξῃ ἢ συλλογισμῷ τινί, ἀρχομένοις ποτὲ ἀπὸ χρόνου, μηδαμῶς τὴν ὑπὲρ ταῦτα πάντα οὐσίαν μεταδιώκουσα, ταῖς δὲ καθαραῖς καὶ ἀμέμπτοις νοήσεσιν. αἷς εἴληφεν ἐξ ἀϊδίου παρὰ τῶν θεῶν, ταύταις αὐτοῖς συνηρτημένη. σὺ δ' ἔοικας ἡγεῖσθαι τὴν αὐτὴν εἶναι τῶν θείων καὶ τῶν ἄλλων ὁποιωνοῦν γνῶσιν, δίδοσθαί τε ἀπὸ τῶν ἀντικειμένων τὸ ἕτερον μόριον, ὥσπερ εἴωθε καὶ ἐπὶ τῶν ἐν τοῖς διαλεκτικοῖς *) προτεινομένων. τὸ δὲ οὐκ ἔστιν οὐδαμῶς παραπλήσιον· ἐξήλλακται γὰρ αὐτῶν ἡ εἴδησις ἀντιθέσεώς τε πάσης κεχώρισται, καὶ οὐκ ἐν τῷ συγχωρεῖσθαι νῦν ἢ ἐν τῷ γίγνεσθαι ὑφέστηκεν, ἀλλ' ἦν ἐξ ἀϊδίου μονοειδὴς ἐπὶ τῇ ψυχῇ συνυπάρχουσα.

a) Scriptor huius libri, qui sub Aegyptii sacerdotis persona Porphyrii epistolae ad Anebontem (n. 546, not. f) respondet, auctore Proculo (ap. Anonymum, cuius testimonium praefixum est codd. Mss. libri de Myster.) vulgo Iamblichus esse fertur, quod cum magna probabilitate impugnavit Meiners Comment. Soc. Gotting. Vol. IV, p. 50 sqq. Nos nonnulla ex eo excerpsimus, ut quibus rationibus haec schola theurgiae patrocinata sit intelligatur.

Rationem haud sufficere ponens, si quaeratur de veritate non solum summi dei, verum etiam inferiorum deorum, geniorum etc., omnes dubitationes refutat, quas contra theurgiam moverat Porphyrius, cf. n. 547. Sequitur ut neget contrarium inter id quod patitur quid et quod non patitur ad deos referri posse, I, 10. 21, similiterque eam dubitationem, qua quaeritur dei, qui sint sine passione, an possint nostris precibus, incantationibus ceterisve artibus magicis cogi ut nobis largiantur aliquid, eam igitur dubitationem eo removet, quod deorum operationem sacris rite peractis nullo contrario nullaque differentia impediri contendit. IV, 3. *πολὺ δὴ οὖν κρεῖττόν ἐστι τὸ νυνὶ λεγόμενον, τὸ μὴ δι' ἐναντιώσεως ἢ διαφορότητος ἀποτελεῖσθαι τὰ τῶν θεῶν ἔργα, ὥσπερ δὴ τὰ γιγνόμενα εἴωθεν ἐνεργεῖσθαι, ταυτότητι δὲ καὶ ἑνώσει καὶ ὁμολογίᾳ τὸ πᾶν ἔργον ἐν αὐτοῖς κατορθοῦσθαι. ἐὰν μὲν οὖν καλοῦν ἢ καλούμενον ἢ ἐπιτάττον ἢ ἐπιταττόμενον ἢ κρεῖττον ἢ χεῖρον διαιρῶμεν, τὴν τῶν γενέσεων*

---

*) Mss. *ταῖς διαλέκτοις.* Coni. Gale.

ἐπὶ τὰ τῶν θεῶν ἀγέννητα ἀγαθὰ μεταφερομέν πως ἐναντιότητα. Omnino id huic scriptori propositum est, ut superius quodque ita se ad id quod cum eo coniunctum est inferius, velut animam ad corpus, habere demonstret, ut illud ab hoc nihil omnino patiatur, I, 10. Propterea emanatio quaeque non eius actu fieri statuitur, unde quid emanat, sed eius quod emanat. VIII, 2. ἀπὸ δὲ τοῦ ἑνὸς τούτου ὁ αὐτάρκης θεὸς ἑαυτὸν ἐξέλαμψε· διὸ καὶ αὐτοπάτωρ καὶ αὐτάρκης.

De Myster. Aeg. I, 17. *Μεταλάβωμεν οὖν ἀντὶ ταύ-* 554
της (sc. τῆς διαιρέσεως [a]*) ἅπερ ἠπόρησας πρὸς τὴν παροῦσαν δόξαν. πῶς γὰρ δὴ ἥλιός τε καὶ σελήνη, κατὰ τὸν σὸν λόγον, καὶ οἱ ἐν οὐρανῷ ἐμφανεῖς ἔσονται θεοί, εἰ ἀσώματοι μόνως οἱ θεοί; ὅτι δὴ οὐ περιέχονται ὑπὸ τῶν σωμάτων, φαμὲν ἡμεῖς, ἀλλὰ ταῖς θείαις ζωαῖς καὶ ἐνεργείαις περιέχουσι*) τὰ σώματα, καὶ ὅτι οὐ πρὸς τὸ σῶμα ἐπιστρέφονται, ἀλλὰ τὸ σῶμα ἔχουσιν ἐπιστρεφόμενον εἰς τὴν θείαν αἰτίαν, καὶ ὅτι τὴν νοερὰν αὐτῶν καὶ ἀσώματον τελειότητα οὐκ ἐμποδίζει τὸ σῶμα οὐδὲ μεταξὺ παρεμπῖπτον πράγματα αὐτῇ παρέχει· ὅθεν δὴ οὐδὲ δεῖται πλείονος ἐπιμελείας, αὐτοφυῶς δὲ καὶ τρόπον τινὰ* [b] *αὐτοκινήτως συνέπεται, οὐκ αὐτουργικῆς δεόμενον ἐπιστασίας, τῇ δὲ πρὸς τὸ ἓν τῶν θεῶν ἀναγωγῇ καὶ αὐτὸ ὑφ' ἑαυτοῦ μονοειδῶς συνεπαιρόμενον. εἰ δὲ δεῖ καὶ τοῦτο εἰπεῖν, τὸ οὐράνιον σῶμα πρὸς αὐτὴν τὴν ἀσώματον οὐσίαν τῶν θεῶν ἐστὶ συγγενέστατον· μιᾶς μὲν γὰρ ἐκείνης οὔσης αὐτὸ ἁπλοῦν ἐστίν, ἀμερίστου δὲ ἀδιαίρετον, καὶ ἀτρέπτου ὡσαύτως ἀναλλοίωτον. — διόπερ οὐδ' ὡς ἐξ ἐναντίων καὶ διαφερόντων οὔτε τὸ σῶμα αὐτῶν συγκέκραται, ὥσπερ δὴ τὸ ἡμέτερον συνίσταται σῶμα, οὔτε ἡ ψυχὴ πρὸς τὸ σῶμα συνεπάγη εἰς ἓν ἐκ δύο ζῷον, ἀλλ' ὅμοια πάντη καὶ συνηνωμένα, δι' ὅλων τε ὅλα καὶ μονοειδῆ καὶ ἀσύνθετα τὰ κατ' οὐρανὸν τῶν θεῶν ἐστὶ ζῷα* [c]*. τῶν μὲν γὰρ κρειττόνων ἐν αὐτοῖς ἀεὶ*

*) Mss. παρέχουσι. Coni. Gale.

ὑπερεχόντων ὡσαύτως, τῶν δὲ ἐλαττόνων ἐξηρτημένων τῆς κρειττόνων*) ἀρχῆς καὶ οὐδέποτε αὐτὴν εἰς ἑαυτὰ κατατεινόντων, τῶν δ' ὅλων εἰς μίαν σύνταξιν καὶ μίαν συντέλειαν συναγομένων καὶ τρόπον τινὰ πάντων ἀσωμάτων ὄντων καὶ θεῶν δι' ὅλου, διότι τὸ θεῖον εἶδος ἐν αὐτοῖς ἐπικρατοῦν δι' ὅλων τὴν αὐτὴν πανταχοῦ ὅλην μίαν οὐσίαν ἐντίθησιν. οὕτω μὲν οὖν οἱ κατ' οὐρανὸν ἐμφανεῖς θεοί τέ εἰσι πάντες καὶ τρόπον τινὰ ἀσώματοι.

a) Superiore capite demonstraverat distinctionem inter corporale et incorporale non posse ad differentiam deorum et daemonum referri, quia hac ratione dei et linea et tempus et ab altera parte daemones et ignis et aqua ad idem genus redire viderentur. Iam vero, cum nolit nimis severe, ut ait, examinare hanc distinctionem, eam ipsam transfert ad ea quae deinde disputantur. — b) Nam patet materiam non posse sua sponte moveri. — c) Namque dubitatio Porphyrii in alia insuper ratione nititur. Dicit deos esse substantias puras atque intelligibiles, quae non sint ex corpore et anima mixtae, cf. n. 547, not. a, et deinde numquid possint esse dei compositi quaerit. Propterea demonstrandum erat *τοὺς κατ' οὐρανὸν ἐμφανεῖς θεοὺς εἶναι τρόπον τινὰ ἀσωμάτους*, quae leguntur in sequentibus.

Similiter iudicat de differentia inter deos et genios, quamquam concedit eos minus perfectam naturam habere, videlicet propter corpus iis inhaerescens. I, 20. *οὐ τὸ***) *τῶν σωμάτων οὖν ἐπιμελεῖσθαι φέρει τινὰ ἐλάττωσιν, οἷς ὑπηρετεῖ τὸ σῶμα, καὶ συνέχεται ὑπὸ τοῦ κρείττονος καὶ ἐπέστραπται****) *πρὸς αὐτὸ καὶ οὐδὲν ἐμπόδιον αὐτῷ παρέχει, ἀλλὰ τὸ τῇ γενεσιουργῷ φύσει προσκεῖσθαι καὶ μερίζεσθαι παρ' αὐτὴν ἐξ ἀνάγκης καταδεεστέραν μοῖραν δίδωσι τοῖς δαίμοσιν. ὅλως δὲ τὸ μὲν θεῖόν ἐστιν ἡγεμονικὸν καὶ προϊστάμενον τῆς ἐν τοῖς οὖσι διατάξεως, διακονικὸν δὲ τὸ δαιμόνιον καὶ παραδεχόμενον ἅπερ ἂν παραγγείλωσιν οἱ θεοί, προθύμως αὐτουργίᾳ*†) *χρώμενοι περὶ ὧν οἱ θεοὶ νοοῦσί τε καὶ βούλονται καὶ ἐπιτάττουσι· τοιγαροῦν οἱ θεοὶ τῶν ῥεπουσῶν εἰς τὴν γένεσιν δυνάμεων εἰσὶν ἀπηλλαγμένοι, δαίμονες δὲ τούτων οὐ πάντῃ καθαρεύουσι.*

---

*) Recepi ex cod. Basil. Vulg. *προτέρων*. — **) *τὸ* deest in codd. Adiecit Gale ex coni. — ***) Mss. *ἀπέστρ.* Corr. Gale. — †) Mss. *αὐτουργίαν*. Corr. Gale.

De Myster. Aeg. I, 18. *Ἡ δ' ἑξῆς ἐπιζήτησις ἡ σὴ διαπορεῖ, πῶς αὐτῶν οἱ μέν εἰσιν ἀγαθοποιοὶ οἱ δὲ κακοποιοί. εἴληπται μὲν οὖν ἀπὸ τῶν γενεθλιαλόγων αὕτη ἡ δόξα, πάντη δὲ διαμαρτάνει τοῦ ὄντος. ἀγαθοί τε γάρ εἰσιν ἅπαντες καὶ ἀγαθῶν αἴτιοι ὡσαύτως, πρὸς ἕν τε ἀγαθὸν ἀποβλέποντες *) ἑνοειδῶς περιάγονται κατὰ τὸ μόνον, τὸ καλὸν καὶ ἀγαθόν. οὐ μὴν ἀλλὰ τά γε ὑποκείμενα αὐτοῖς σώματα καὶ αὐτὰ ἀμηχάνους ὅσας ἔχει δυνάμεις, τὰς μὲν ἐν αὐτοῖς τοῖς θείοις σώμασι μονίμως ἑστώσας τὰς δὲ ἀπ' αὐτῶν προϊούσας εἰς τὴν φύσιν τοῦ κόσμου καὶ αὐτὸν τὸν κόσμον, δι' ὅλης τε τῆς γενέσεως ἐν τάξει κατιούσας καὶ μέχρι τῶν κατὰ μέρος διατεινούσας ἀκωλύτως.* 555

Deos nil mali efficere necessario ex antecedentibus consequitur, ubi ponebatur absolutum penes eos materiae imperium esse. Quod ex geniorum effectibus procedere videatur malum, id revocatur ad partes materiales eorum qui deorum effectus in se recipiant, l. l.: *ὥσπερ οὖν τὸ γιγνόμενον τοῦ ὄντος γεννητῶς καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἀσωμάτου σωματοειδῶς μεταλαμβάνει, οὕτω καὶ τὰ ἐν τῇ γενέσει φυσικὰ καὶ ἔνυλα τῶν ἀΰλων καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν καὶ γένεσιν αἰθερίων σωμάτων ἀτάκτως καὶ πλημμελῶς ἔστιν ὅπου μεταλαμβάνει.* Sed admittuntur etiam mali daemones, ad quos tamen vera theurgia nihil pertinet, III, 31.

Ib. V, 23. *Πέφυκεν ἀεὶ τῶν ἀκροτάτων ἡ περιουσία τῆς δυνάμεως καὶ ἐν τῷδε ὑπερέχειν τῶν ὅλων, ἐν τῷ παρεῖναι πᾶσιν ἐξ ἴσου τὴν αὐτὴν ἀνεμποδίστως. ἐλλάμπει τοίνυν κατὰ τοῦτον τὸν λόγον καὶ τοῖς ἐσχάτοις τὰ πρώτιστα καὶ πάρεστιν ἀΰλως τοῖς ἐνύλοις τὰ ἄϋλα. μὴ δή τις θαυμαζέτω ἐὰν καὶ ὕλην τινὰ καθαρὰν καὶ θείαν εἶναι λέγωμεν· ἀπὸ γὰρ τοῦ πατρὸς καὶ δημιουργοῦ τῶν ὅλων καὶ αὐτὴ γενομένη τὴν τελειότητα ἑαυτῆς ἐπιτηδείαν κέκτηται πρὸς θεῶν ὑποδοχήν. καὶ ἅμα οὐδὲν διείργει**) τὰ κρείττονα πρὸς τὸ δύνασθαι τὰ καταδεέστερα* 556

---

*) Recepimus ex Mss. Gale ex aliis ut videtur *ἅπαντες*. In seqq. leg. v. *κατὰ τὸ μόνον ὄν, τ. κ.* — **) Mss. *διέργει*. Corr. Gale.

ἑαυτῶν ἐλλάμπειν. οὐδὲ τὴν ὕλην οὖν ἀφίστησιν οὐδὲ τῆς τῶν βελτιόνων μετουσίας, ὥστε ὅση τελεία καὶ καθαρὰ καὶ ἀγαθοειδὴς *) ὑπάρχει πρὸς θεῶν ὑποδοχήν ἐστιν οὐκ ἀνάρμοστος· ἐπεὶ γὰρ ἔδει καὶ τὰ ἐν γῇ μηδαμῶς εἶναι ἄμοιρα τῆς θείας κοινωνίας, ἐδέξατό τινα ἀπ' αὐτῆς θείαν μοῖραν καὶ ἡ γῆ, ἱκανὴν οὖσαν χωρῆσαι τοὺς θεούς. ταῦτα τοίνυν κατιδοῦσα ἡ θεουργικὴ τέχνη, κοινῶς δὲ οὑτωσὶ κατ' οἰκειότητα ἑκάστου τῶν θεῶν τὰς προσφόρους ὑποδοχὰς ἀνευρίσκουσα, συμπλέκει πολλάκις λίθους, βοτάνας, ζῷα, ἀρώματα ἱερὰ καὶ τέλεια καὶ θεοειδῆ, κἄπειτα ἀπὸ πάντων τούτων ὑποδοχὴν ὁλοτελῆ καὶ καθαρὰν ἀπεργάζεται. οὐ γὰρ δὴ δεῖ δυσχεραίνειν πᾶσαν ὕλην, ἀλλὰ μόνην τὴν ἀλλοτρίαν τῶν θεῶν· τὴν δὲ οἰκείαν πρὸς αὐτοὺς ἐκλέγεσθαι ὡς συμφωνεῖν δυναμένην, εἴς τε θεῶν οἰκοδομήσεις καὶ καθιδρύσεις ἀγαλμάτων, καὶ δὴ καὶ εἰς τὰς τῶν θυσιῶν ἱερουργίας. οὐδὲ γὰρ ἂν ἄλλως τοῖς ἐπὶ γῆς τόποις ἢ τοῖς δεῦρο κατοικοῦσιν ἀνθρώποις μετουσία ἂν γένοιτο τῆς τῶν κρειττόνων λήψεως, εἰ μή τις τοιαύτη καταβολὴ πρώτη προενιδρυθείη [a] πείθεσθαι δὲ χρὴ τοῖς ἀπορρήτοις λόγοις, ὡς καὶ διὰ τῶν μακαρίων θεαμάτων ὕλη τις ἐκ θεῶν παραδίδοται. αὕτη δή που συμφυής ἐστιν αὐτοῖς ἐκείνοις τοῖς διδοῦσιν. οὐκοῦν καὶ ἡ τῆς τοιαύτης ὕλης θυσία ἀνεγείρει τοὺς θεοὺς ἐπὶ τὴν ἔμφασιν καὶ προσκαλεῖται εὐθέως πρὸς κατάληψιν, χωρεῖ τε αὐτοὺς παραγιγνομένους καὶ τελείως ἐπιδείκνυσι [b].

a) Cf. n. 557. 558. — b) De deorum apparitionibus pro varietate ordinum variis v. II, 3 sqq.

557 **Ib. II, 11.** *Οὐδὲ γὰρ ἡ ἔννοια συνάπτει τοῖς θεοῖς τοὺς θεουργούς· ἐπεὶ τί ἐκώλυε τοὺς θεωρητικῶς φιλοσοφοῦντας ἔχειν τὴν θεουργικὴν ἕνωσιν πρὸς τοὺς θεούς; νῦν δὲ οὐκ ἔχει τό γε ἀληθὲς οὕτως, ἀλλ' ἡ τῶν ἔργων*

*) Codd. ὅσα τέλεια κ. κ. κ. ἀγαθοειδῆ. Corr. Gale.

τῶν ἀρρήτων καὶ ὑπὲρ πᾶσαν νόησιν θεοπρεπῶς ἐνεργουμένων τελεσιουργία ἥ τε τῶν νοουμένων τοῖς θεοῖς μόνοις συμβόλων ἀφθέγκτων δύναμις ἐντίθησι τὴν θεουργικὴν ἕνωσιν. διόπερ οὐδὲ τὸ νοεῖν αὐτὰ ἐνεργοῦμεν· ἔσται γὰρ οὕτω νοερὰ ἡ αὐτῶν*) ἐνέργεια καὶ ἀφ' ἡμῶν ἐνδιδομένη· τὸ δ' οὐδέτερόν ἐστιν ἀληθές. καὶ γὰρ μὴ νοούντων ἡμῶν αὐτὰ τὰ συνθήματα ἀφ' ἑαυτῶν δρᾷ τὸ οἰκεῖον ἔργον καὶ ἡ τῶν θεῶν, πρὸς οὓς ἀνήκει ταῦτα, ἄρρητος δύναμις, αὐτὴ ἀφ' ἑαυτῆς ἐπιγιγνώσκει τὰς οἰκείας εἰκόνας, ἀλλ' οὐ τῷ διεγείρεσθαι ὑπὸ τῆς ἡμετέρας νοήσεως· οὐδὲ γὰρ ἔχει φύσιν τὰ περιέχοντα ὑπὸ τῶν περιεχομένων οὐδὲ τέλεια ὑπὸ τῶν ἀτελῶν οὐδ' ὑπὸ τῶν μερῶν τὰ ὅλα ἀνακινεῖσθαι· ὅθεν δὴ οὐδ' ὑπὸ τῶν ἡμετέρων νοήσεων προηγουμένως τὰ θεῖα αἴτια προκαλεῖται εἰς ἐνέργειαν, ἀλλὰ ταύτας μὲν καὶ τὰς ὅλας τῆς ψυχῆς ἀρίστας διαθέσεις καὶ τὴν περὶ ἡμᾶς καθαρότητα, ὡς συναίτια ἄττα προϋποκεῖσθαι χρή, τὰ δ' ὡς κυρίως ἐγείροντα τὴν θείαν θέλησιν αὐτὰ τὰ θεῖά ἐστι συνθήματα. καὶ οὕτως τὰ τῶν θεῶν αὐτὰ ὑφ' ἑαυτῶν ἀνακινεῖται, ὑπ' οὐδενὸς τῶν ὑποδεεστέρων ἐνδεχόμενά τινα εἰς ἑαυτὰ ἀρχὴν τῆς οἰκείας ἐνεργείας.

Similiter I, 12 preces non deos ad nos detrahere affirmat, sed nos ad deos evehere.

Ib. V, 14. Ἀρχὴ δὲ πασῶν ἀρίστη, ἡ τῆς τῶν θεῶν 558
τάξεως τὸν θεσμὸν τῶν θυσιῶν ἐχόμενον ἐπιδείκνυσιν· ἄνωθεν οὖν τοὺς μὲν ὑλαίους τῶν θεῶν τοὺς δὲ ἀΰλους ὑποθώμεθα, ὑλαίους μὲν τοὺς τὴν ὕλην περιέχοντας ἐν ἑαυτοῖς καὶ διακοσμοῦντας, ἀΰλους δὲ παντελῶς τοὺς ἐξῃρημένους ἀπὸ τῆς ὕλης καὶ ὑπερέχοντας. κατὰ δὲ τὴν τῶν ἱερέων τέχνην ἄρχεσθαι χρὴ τῶν ἱερουργιῶν ἀπὸ τῶν ὑλαίων· οὐ γὰρ ἂν ἄλλως ἐπὶ τοὺς ἀΰλους θεοὺς γένοιτο ἡ ἀνάβασις. οὗτοι δὴ οὖν ἔχουσί τινα κοινωνίαν

*) Ed. ἡ αὐτῶν ἡ ἐνέργεια.

πρὸς τὴν ὕλην καθόσον αὐτῆς ἐπιβεβήκασιν. οἱ αὐτοὶ δὴ οὖν καὶ τῶν περὶ τὴν ὕλην ἐγγιγνομένων ἐπάρχουσιν, οἷον διαιρέσεων, πληγῆς ἀντιτύπου, μεταβολῆς, γενέσεως, φθορᾶς, πάντων τῶν ἐνύλων σωμάτων. εἰ δή τις τοὺς τοιούτους βούλοιτο θεραπεύειν θεουργικῶς, ᾗ πεφύκασι καὶ ᾗ τὴν ἀρχὴν εἰλήχασι, ταύτῃ*) προσεκτέον αὐτοῖς τὴν θεραπείαν, ἐνύλοις οὖσιν αὐτοῖς ἔνυλον οὖσαν. 15. Σκεψόμεθα δὴ τὸ μετὰ τοῦτο συμφώνως τοῖς προειρημένοις καὶ τὴν ἡμετέραν διπλῆν κατάστασιν· ὅτε μὲν γὰρ ὅλη ψυχὴ γιγνόμεθα καὶ ἐσμὲν ἔξω τοῦ σώματος μετέωροί τε τῷ νῷ**) μεθ' ὅλων τῶν ἀΰλων θεῶν μετεωροπολοῦμεν, ὅτε δ' αὖ δεδέμεθα ἐν τῷ ὀστρεώδει[a] σώματι καὶ ὑπὸ τῆς ὕλης κατεχόμεθα καὶ ἐσμὲν σωματοειδεῖς. πάλιν οὖν ἥκει τῆς θρησκείας ὁ διπλοῦς τρόπος· ὁ μὲν γὰρ ἔσται ἁπλοῦς, ἀσώματος, ἁγνὸς ἀπὸ πάσης γενέσεως, ὅστις ταῖς ἀχράντοις ἐπιβάλλει ψυχαῖς, ὁ δ' ἀναπιμπλάμενος τῶν σωμάτων καὶ τῆς ἐνύλου πάσης πραγματείας, ὅστις ταῖς μὴ καθαραῖς πρέπει ψυχαῖς μηδὲ ἀπολυθείσαις πάσης γενέσεως. καὶ θυσιῶν τοίνυν τίθημι διττὰ εἴδη, τὰ μὲν τῶν ἀποκεκαθαρμένων παντάπασιν ἀνθρώπων, οἷα ἐφ' ἑνὸς ἄν ποτε γένοιτο σπανίως, ὥς φησιν Ἡράκλειτος, ἤ τινων ὀλίγων εὐαριθμήτων ἀνδρῶν, τὰ δ' ἔνυλα καὶ σωματοειδῆ καὶ διὰ μεταβολῆς συνιστάμενα, οἷα τοῖς ἔτι κατεχομένοις ὑπὸ τοῦ σώματος ἁρμόζει[b]. πόλεσι τοίνυν καὶ δήμοις οὐκ ἀπολελυμένοις τῆς γενεσιουργοῦ μοίρας καὶ τῆς ἀντεχομένης τῶν σωμάτων κοινωνίας εἰ μὴ δώσει τις τὸν τοιοῦτον τρόπον τῆς ἁγιστείας ἀμφοτέρων διαμαρτήσει, καὶ τῶν ἀΰλων ἀγαθῶν καὶ τῶν ἐνύλων· τὰ μὲν γὰρ οὐ δύναται δέξασθαι, τοῖς δὲ οὐ προσάγει τὸ οἰκεῖον.

a) Adiectivum fictum ex similitudine Platonis de Rep. X, p. 611 D. — b) V, 18 sqq. triplex hominum genus esse statuitur, mediis quibusdam hominibus positis, qui ex parte corpori pareant

*) Scr. ex coni. Gale. Mss. ταύτην. — **) Coni. Gale. Mss. τῶν.

ex parte ab eo soluti et liberi sint ideoque duplici deorum cultu indigeant. Ceterum concedit ille quidem esse paucos, qui *ὑπερφυεῖ τινὶ δυνάμει τοῦ νοῦ χρώμενοι τῆς φύσεως μὲν ἀφίστανται, πρὸς δὲ τὸν χωριστὸν καὶ ἀμιγῆ νοῦν περιάγονται,* neque propterea indigeant sacrificiis materialibus; sed existimat etiam hos eo non posse perduci nisi per inferiora genera theurgiae. Ib. 20. *οὐ δεῖ δὴ τὸ ἐνί ποτε**) *μόλις καὶ ὀψὲ παραγιγνόμενον ἐπὶ τῷ τέλει τῆς ἱερατικῆς τοῦτο κοινὸν ἀποφαίνειν πρὸς ἅπαντας ἀνθρώπους, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς τοὺς ἀρχομένους τῆς θεουργίας ποιεῖσθαι αὐτόχρημα κοινόν, οὐδὲ πρὸς τοὺς μεσοῦντας ἐν αὐτῇ.* Quapropter cavendum ne ullum deum, etiam qui sunt inferiorum ordinum et ceterorum satellites, negligamus aut vilipendamus; unicuique suus honos habendus; ib. 21. Deorum cultus perinde varius et multiplex est atque potestates mundi; ib. 22. Daemones custodiunt mysteria, VI, 7. Theurgia unica ad felicitatem via est, X, 1.

6. Proculus.

Suidas. *Πρόκλος ὁ Λύκιος* [a], *μαθητὴς Συριανοῦ,* 559
ἀκουστὴς δὲ καὶ Πλουτάρχου τοῦ Νεστορίου τοῦ φιλοσόφου [b], *καὶ αὐτὸς φιλόσοφος Πλατωνικός. οὗτος προέστη τῆς ἐν Ἀθήναις φιλοσόφου σχολῆς· καὶ αὐτοῦ μαθητὴς καὶ διάδοχος χρηματίζει Μαρῖνος ὁ Νεαπολίτης* [c]. *ἔγραψε πάνυ πολλὰ φιλόσοφά τε καὶ γραμματικά* [d].

a) Ita appellabatur, quia parentes eius ex Lycia prognati erant, et quia ipse Xanthi in Lycia primum educatus erat. Natus vero ipse erat Constantinopoli, v. Marin. Vit. Procl. 6, anno p. Chr. 410, nam mortuus est a. 485, annos 75 natus, teste Marino ib. 36, cf. Clinton Fasti Romani Vol. I. ad a. 410. — b) Hic Plutarchus eiusque domus Athenis, postquam reliquae scholae omnes in antiquo hoc philosophiae litterarumque omnium domicilio exstinctae erant, Platonicae philosophiae magna cum laude studere pergebat. Discipuli eius erant Syrianus et Proculus, qui plurimi eum aestimabant, cf. Marin. V. Procl. 6, Zumpt in Comm. Acad. Berol. a. 1842, p. 58. 78 sqq. Ab Syriano exstat commentarius ad Aristotelis Metaph. lib. II, XIII et XIV, latina translatione editus, ubi simili atque Proculus ratione doctrinam Neoplatonicam syllogismis firmare conatur. — c) Neapoli Palaestinensi natus, v. Phot. Bibl. cod. 242, p. 562 Hoesch.

---

*) Ed. *ἐνίποτε*. Gale *ἐνίοτε*.

Scripsit ille vitam magistri, unde iuvabit pauca, quae maxime attinebunt, excerpere. Neoplatonici, patrios deorum ritus sectati, in ecclesia pressa tum, ut aiunt, vivebant et ipsos discipulos, qui nondum satis explorati erant, et placita sua et sacra celabant; v. c. 11. 22. 29. Ipse Proculus propter superstitiosam priscae religionis observantiam periclitabatur et Athenis aliquantisper in Asiam fugere coactus est, ubi iisdem sacris in operto faciendis et propagandis operam dedit, c. 15. Quo factum ut insigni deorum favore uteretur et precibus suis artibusque quas callebat magicis multa miracula ederet, c. 28. 29. Ex c. 28 attinebunt haec: *ὅτι τῆς Ἑρμαϊκῆς εἴη σειρᾶς* (n. 546, not. d) *σαφῶς ἐθεάσατο, καὶ ὅτι τὴν Νικομάχου τοῦ Πυθαγορείου ψυχὴν ἔχοι ὄναρ ποτὲ ἐπίστευσεν.* De diis a philosopho colendis cf. c. 19. *καὶ γὰρ πρόχειρον ἐκεῖνο εἶχεν ἀεὶ καὶ ἔλεγεν ὁ θεοσεβέστατος ἀνήρ, ὅτι τὸν φιλόσοφον προσήκει οὐ μιᾶς τινὸς πόλεως οὐδὲ τῶν παρ' ἐνίοις πατρίων εἶναι θεραπευτήν, κοινῇ δὲ τοῦ ὅλου κόσμου ἱεροφάντην.* — d) Cf. Marin. V. Procl. 22: *κατὰ ταύτην* (sc. *τὴν σοφίαν*) *δὴ ἐνεργῶν ὁ φιλόσοφος πᾶσαν μὲν θεολογίαν ἑλληνικήν τε καὶ βαρβαρικὴν καὶ τὴν μυθικοῖς πλάσμασιν ἐπισκιαζομένην κατεῖδέ τε ῥᾳδίως καὶ τοῖς ἐθέλουσί τε καὶ δυναμένοις συνέπεσθαι εἰς φῶς ἤγαγεν, ἐξηγούμενός τε πάντα ἐνθουσιαστικώτερον καὶ εἰς συμφωνίαν ἄγων· πᾶσι δὲ τοῖς τῶν παλαιοτέρων συγγράμμασιν ἐπεξιὼν ὅσον μὲν ἦν παρ' αὐτοῖς γόνιμον, τοῦτο μετ' ἐπικρίσεως εἰσεποιεῖτο, εἰ δέ τι ἀνεμιαῖον ηὕρισκε, τοῦτο πάντῃ ὡς μῶμον ἀπωκονομεῖτο, τὰ δέ γε ὑπεναντίως ἔχοντα τοῖς καλῶς τεθεῖσι μετὰ πολλῆς βασάνου ἀγωνιστικῶς διήλεγχεν, ἔν τε ταῖς συνουσίαις δυνατῶς ἅμα καὶ σαφῶς ἐπεξεργαζόμενος ἕκαστα καὶ ἐν συγγράμμασιν ἅπαντα καταβαλλόμενος· φιλοπονίᾳ γὰρ ἀμέτρῳ χρησάμενος ἐξηγεῖτο τῆς αὐτῆς ἡμέρας πέντε, ὅτε δὲ καὶ πλείους πράξεις καὶ ἔγραφε στίχους τὰ πολλὰ ἀμφὶ τοὺς ἑπτακοσίους.* Ex libris multi interciderunt, sed multi etiam supersunt, inter quos philosophiam docent potissimum commentarii scriptorum Platonicorum. Cum tantam operam in antiquis litteris tradendis et interpretandis collocaverit, mirum quod narrat Marin. V. Procl. 38: *εἰώθει δὲ πολλάκις καὶ τοῦτο λέγειν, ὅτι κύριος εἰ ἦν, μόνα ἂν τῶν ἀρχαίων ἁπάντων βιβλίων ἐποίουν φέρεσθαι τὰ λόγια καὶ τὸν Τίμαιον· τὰ δὲ ἄλλα ἠφάνιζον ἐκ τῶν νῦν ἀνθρώπων διὰ τὸ καὶ βλάπτεσθαι ἐνίους τῶν εἰκῇ καὶ ἀβασανίστως ἐντυγχανόντων αὐτοῖς.* Simile dictum est Iamblichi de operibus Platonis, quod probat Proculus, in Alc. 6, p. 11: *ὁ θεῖος Ἰάμβλιχος — ἐν δέκα διαλόγοις — οἴεται τὴν ὅλην τοῦ Πλάτωνος περιέχεσθαι φιλοσοφίαν.* In Tim. I, p. 5. *ὀρθῶς ἄρα φησὶν ὁ θεῖος Ἰάμβλιχος τὴν ὅλην τοῦ Πλάτωνος θεωρίαν ἐν τοῖς δύο τούτοις περιέχεσθαι διαλόγοις, Τιμαίῳ καὶ Παρμενίδῃ.*

Plat. Theol. I, 2. *Ἀναγκαῖον δέ ἐστί μοι καὶ τὸν τρόπον ἐκθέσθαι τῆς προκειμένης διδασκαλίας ὁποῖόν τινα αὐτὸν ἔσεσθαι προσδοκᾶν χρὴ τοὺς ἀκροασομένους**), *καὶ τὴν παρασκευὴν ἀφορίσασθαι καθ' ἣν οὐ πρὸς τοὺς ἡμετέρους λόγους, ἀλλὰ πρὸς τὴν ὑψηλόνουν καὶ ἔνθεον τοῦ Πλάτωνος φιλοσοφίαν ἐπιτηδείως ἔχοντες ἀπαντήσονται.* — — *ἐν ἅπασι δὲ τὸ σαφὲς καὶ διηρθρωμένον καὶ ἁπλοῦν προθήσομεν τῶν ἐναντίων, τὰ μὲν διὰ συμβόλων παραδεδομένα μεταβιβάζοντες εἰς τὴν ἐναργῆ περὶ αὐτῶν διδασκαλίαν, τὰ δὲ δι' εἰκόνων ἀναπέμποντες ἐπὶ τὰ σφέτερα παραδείγματα, καὶ τὰ μὲν ἀποφαντικώτερον ἀναγεγραμμένα τοῖς τῆς αἰτίας βασανίζοντες λογισμοῖς, τὰ δὲ δι' ἀποδείξεων συντεθέντα διερευνώμενοι καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐν αὐτοῖς ἀληθείας ἐπεκδιηγούμενοι καὶ γνώριμον τοῖς ἀκούουσι ποιοῦντες, καὶ τῶν μὲν ἐν***) *αἰνίγμασι κειμένων ἀλλαχόθεν τὴν σαφήνειαν ἐξευρίσκοντες, οὐκ ἐξ ἀλλοτρίων ὑποθέσεων, ἀλλ' ἐκ τῶν γνησιωτάτων τοῦ Πλάτωνος συγγραμμάτων*[a]. — — *ταῖς δὲ λογικαῖς μεθόδοις ἁπάσαις γεγυμνάσθω* (sc. *ὁ ἀκροατὴς*) *καὶ πολλὰ μὲν περὶ ἀναλύσεων, πολλὰ δὲ περὶ τῶν ἐναντίων πρὸς ταύτας διαιρέσεων ἀνέλεγκτα νοήματα τεθεαμένος παρέστω*[b]. 560

a) Haud semel indicat se in philosophando studiosissime Platonem secuturum interpretandum, et criminatur Plotino quod suis opinionibus indulgens a Platone in nonnullis desciverit, in Alcib. p. 227 Creuz. Ipse vero in Platone interpretando satis libere vagatur. — b) Cum ex universo loco tum ex novissimis apparet Proculum magis quam Plotinum et ceteros de quibus dictum est Neoplatonicos doctrinae logicis argumentis firmandae studuisse. Neque Platonis doctrinam propter aliud Orpheo et Pythagorae praestare censet quam quod magis ad dialecticae regulas disputaverit, Theol. Plat. I, 4, p. 9.

Inst. Theol. 24. *Πᾶν τὸ μετέχον τοῦ μετεχομένου καταδεέστερον καὶ τὸ μετεχόμενον τοῦ ἀμεθέκτου.* — — 561

*) Ed. *καὶ τούτου ἀκροασάμενον τὴν π.* Punctum post *χρή.* — **) Ed. uncinis inclusum habet *τὸ ἐν.*

ἡγεῖται ἄρα τὸ μὲν ἀμέθεκτον τῶν μετεχομένων, ταῦτα δὲ τῶν μετεχόντων. ὡς γὰρ συνελόντι φάναι τὸ μέν ἐστιν ἓν πρὸ τῶν πολλῶν, τὸ δὲ μετεχόμενον ἐν τοῖς πολλοῖς ἓν ἅμα καὶ οὐχ ἕν, τὸ δὲ μετέχον πᾶν οὐχ ἓν ἅμα καὶ ἕν.

562 **Inst. Theol. 38.** *Πᾶν τὸ προϊὸν ἀπό τινων πλειόνων αἰτίων, δι' ὅσων πρόεισι, διὰ τοσούτων καὶ ἐπιστρέφεται. καὶ πᾶσα ἐπιστροφὴ διὰ τῶν αὐτῶν, δι' ὧν καὶ ἡ πρόοδος· ἐπεὶ γὰρ δι' ὁμοιότητος ἑκάτερα γίγνεται, τὸ μὲν ἀμέσως ἀπό τινος προελθὸν καὶ ἐπέστραπται ἀμέσως πρὸς αὐτό· ἡ γὰρ ὁμοιότης ἄμεσος ἦν. τὸ δὲ μεσότητος ἐν τῷ προϊέναι δεόμενον μεσότητος δεῖται καὶ κατὰ τὴν ἐπιστροφήν. δεῖ γὰρ πρὸς τὸ αὐτὸ ἑκάτερα γίγνεσθαι· ὥστε πρὸς τὸ μέσον ἐπιστραφήσεται πρῶτον, ἔπειτα πρὸς τὸ τοῦ μέσου κρεῖττον. δι' ὅσων ἄρα τὸ εἶναι, διὰ τοσούτων καὶ τὸ εὖ εἶναι ἑκάστοις καὶ ἔμπαλιν.*

Apparet haec opposita esse Plotini doctrinae de contemplatione Unius, quae fieret nullo medio interposito. Magis conspirant cum iis quae ex libro de Myster. Aeg. excerpsimus n. 558, not. b.

563 **Plat. Theolog. III, 20, p. 163.** *Τὸ μὲν δὴ πρώτιστον καὶ ἀμέθεκτον ἕν, ἐπέκεινα τῶν ὅλων προϋπάρχον, οὐ τῶν μετεχόντων μόνον ἀλλὰ καὶ τῶν μετεχομένων ἑνάδων, ὕμνηται διὰ τῆς πρώτης ὑποθέσεως, ἁπάντων μὲν ἀρρήτως αἴτιον ἀποπεφασμένον, αὐτὸ δὲ ἐν οὐδενὶ δὴ τῶν πάντων ἀφοριζόμενον, οὐδέ τινα δύναμιν ἔχον οὐδὲ ἰδιότητα συγγενῆ πρὸς τοὺς ἄλλους θεούς* [a]. *μετὰ δὲ τοῦτο τὸ μόνως ὑπερούσιον καὶ ὑπερὸν καὶ ἄμικτον πρὸς πάσας τὰς ὑπάρξεις ἑνάς ἐστι μετεχομένη μὲν ὑπὸ τοῦ ὄντος καὶ περὶ αὐτὴν ὑποστήσασα τὴν πρώτην οὐσίαν, καὶ πλεονάσασα τῇ προσθήκῃ τῆς μεθέξεως ταύτης, τοῦ πρώτως ἑνός, αὐτὴ δὲ ὑπερούσιος ὕπαρξις καὶ τῆς πρωτίστης νοητῆς τριάδος. δύο δὴ τούτων ὄντων ἐν τῇ πρώτῃ τριάδι, τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ὄντος, καὶ τοῦ μὲν γεννῶντος τοῦ δὲ γεννωμένου, καὶ τοῦ μὲν τελειοῦντος τοῦ δὲ τε-*

λειουμένου, δεῖ δὴ καὶ τὴν μέσην ἀμφοῖν ὑπάρχειν δύναμιν, δι' ἧς καὶ μεθ' ἧς τὸ ἓν ὑποστατικόν ἐστι καὶ τελειωτικὸν τοῦ ὄντος. ἥ τε γὰρ πρόοδος ἀπὸ τοῦ ἑνὸς καὶ ἡ πρὸς τὸ ἓν ἐπιστροφὴ τῷ ὄντι διὰ τῆς δυνάμεως. τί γὰρ ἄλλο συνάπτει τῷ ἑνὶ τὸ ὂν ἢ μετεχόμενον ποιεῖ τὸ ἓν ὑπὸ τοῦ ὄντος πλὴν τῆς δυνάμεως; πρόοδος γάρ ἐστι τοῦ ἑνὸς καὶ ἔκτασις ἐπὶ τὸ ὄν· ὅθεν δὴ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς θείοις γένεσι προόδων καὶ γεννήσεων αἱ δυνάμεις προκατάρχουσι· τριὰς οὖν ἐστιν αὕτη τῶν νοητῶν ἀκρότης, τὸ ἕν, ἡ δύναμις, τὸ ὄν, τὸ μὲν παράγον, τὸ δὲ παραγόμενον, ἡ δὲ ἐξηρτημένη μὲν τοῦ ἑνὸς συμφερομένη δὲ τῷ ὄντι [b].

a) Nam primum unum, quod Platon. Theol. III, 7, p. 131 sq., ubi ad bonum Platonis revocatur (cf. n. 265), dicitur esse summa causa *ἄρρητος μὲν παντὶ λόγῳ καὶ ἄφραστος, ἄγνωστος δὲ πάσῃ γνώσει καὶ ἄληπτος*, sicuti omnium rerum principium est, ita primum effunditur in multas unitates, quas totidem deos esse ponit, h. e. primi ordinis deos, nam statuit et infinitum numerum et diversissima genera et classes deorum, cf. Plat. Theol. III, 1, p. 118. *μετὰ δὲ τὴν ἀμέθεκτον ταύτην καὶ ἄρρητον καὶ ὡς ἀληθῶς ὑπερούσιον αἰτίαν, ἀπὸ πάσης αἰτίας καὶ πάσης δυνάμεως καὶ πάσης ἐνεργείας κεχωρισμένην, συνεχής ἐστιν ὁ περὶ τῶν θεῶν λόγος. τί γὰρ ἄλλο τῷ ἑνὶ συνάπτεσθαι πρὸ τῶν ἑνάδων θεμιτὸν ἢ τί τῷ ἑνιαίῳ θεῷ συνήνωται μᾶλλον τῶν πολλῶν θεῶν;* Ib. p. 122. *εἰ δὲ καὶ τὸ παράγον τὰ πάντα πρώτως τὸ ἓν καὶ ἡ πρόοδος ἑνιαία, δεῖ δή που καὶ τὸ παραγόμενον ἐκεῖθεν πλῆθος ἑνάδας αὐτοτελεῖς ὑπάρχειν τῷ παράγοντι συγγενεστέρας. ἔτι δὲ εἰ πᾶσα μονὰς ἀριθμὸν ὑφίστησι πρὸς ἑαυτὴν οἰκεῖον, ὡς δέδεικται πρότερον, πολλῷ δή που πρότερον τὸ ἓν ἀπογεννᾷ τὸν τοιοῦτον ἀριθμόν.* Quae unitates cum numero differunt ab uno tum eo ab hoc distant quod sunt *μεθεκταί*, Inst. Theol. 116. *πᾶς θεὸς μεθεκτός ἐστι πλὴν τοῦ ἑνός. ὅτι μὲν γὰρ ἐκεῖνο ἀμέθεκτον δῆλον, ἵνα μὴ μετεχόμενον καί τινος διὰ τοῦτο γενόμενον μηκέτι πάντων ὁμοίων ᾖ τῶν τε προόντων καὶ τῶν ὄντων αἴτιον.* Sequitur ut omnia intelligibilia, omnes animae, omnia corpora nonnisi mediantibus unitatibus illis cum primo uno connectantur, v. Plat. Theol. l. c. *καὶ γὰρ αὖ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον ἀνάγκη τὰ πρώτως ὄντα διὰ τῶν προσεχῶν αὐτῶν ἑνάδων μετέχειν τῆς πρωτίστης αἰτίας· ἕκαστα γὰρ τῶν δευτέρων διὰ τῶν ὁμοίων συνάπτεται τοῖς πρὸ αὐτῶν* (cf. n. 562), *τὰ μὲν σώματα διὰ τῶν*

καθέκαστα ψυχῶν τῇ ὅλῃ, ψυχαὶ δὲ διὰ τῶν νοερῶν μονάδων τῷ παντὶ νῷ, τὰ δὲ ὄντα δή που πρῶτα διὰ τῶν ἑνιαίων ὑπάρξεων τῷ ἑνί. Unde apparet proximum ab unitatibus illis divinis, quas interposuit Proculus, esse τὸ νοητόν, quod et ipsum, ut per omnem doctrinam tripertitam rationem sequitur, ad tres classes revocat, τὸ νοητόν, τὸ νοερὸν, et τὸ νοητὸν καὶ νοερόν, longam inde diversarum classium seriem deorum nectens, v. Plat. Theol. III, 14. — b) Τὸ νοητόν quod sensu angustiore dicitur, ad tres rursus triadas revocatur, quarum prima est ea quae nostro loco adumbratur, h. e. quae amplectitur τὸ ἕν (h. e. unum secundi ordinis, quod a primo uno differt τῇ μεθέξει τοῦ ὄντος) et τὸ ὄν et δύναμιν, quae inter utrumque media est: quam triadem in antecedentibus, Plat. Theol. III, 7, p. 131 sq., ita retulerat ad id quod Platoni Phileb. p. 23 D sqq. appellatur πέρας, ἄπειρον et μικτόν, ut finis respondeat uni secundo, infinitum τῇ δυνάμει quippe ἀπείρῳ, denique mixtum τῇ οὐσίᾳ s. τῷ ὄντως ὄντι h. e. substantiae, cf. Instit. Theol. 89 sqq., Plat. Theol. III, 9, p. 135 sq., IV, 1, p. 180, in Cratyl. 42. Ea principia per omnes deinde ordines deorum, omnes substantiarum gradus persequitur, cf. in Parmenid. VI, 99 sqq., Inst. Theol. 159. πᾶσα τάξις θεῶν ἐκ τῶν πρώτων ἐστὶν ἀρχῶν, πέρατος καὶ ἀπειρίας, — ἀλλ' ὅπου μὲν τὸ πέρας ἐνδυναστεύει κατὰ τὴν μίξιν, ὅπου δὲ τὸ ἄπειρον. Secunda trias intelligibilis est vitae quam appellat intelligibilis (νοητὴ ζωή) vel aeternitatis (αἰών), tertia intellectus s. mundi intelligibilis, cf. Plat. Theol. III, 13 sqq., in Tim. p. 241 B sqq.; 268 C sqq.

564 **Inst. Theol. 111.** *Πάσης τῆς νοερᾶς σειρᾶς οἱ μὲν εἰσι θεῖοι νόες ὑποδεξάμενοι θεῶν μεθέξεις, οἱ δὲ νόες μόνον· καὶ πάσης τῆς ψυχικῆς αἱ μὲν εἰσι νοεραὶ ψυχαὶ εἰς νοῦς ἀνηρτημέναι οἰκείους, αἱ δὲ ψυχαὶ μόνον. καὶ πάσης τῆς σωματικῆς φύσεως αἱ μὲν καὶ ψυχὰς ἔχουσιν ἐφεστώσας ἄνωθεν, αἱ δέ εἰσι φύσεις μόνον τῆς τῶν ψυχῶν ἄμοιροι παρουσίας. ἑκάστης γὰρ σειρᾶς οὐχ ὅλον τὸ γένος εἰς τὸ πρὸ αὐτοῦ ἀνηρτῆσθαι πέφυκεν, ἀλλὰ τὸ ἐν αὐτῇ τελειότερον καὶ συμφύεσθαι τοῖς ὑπερκειμένοις ἱκανόν. οὔτε οὖν πᾶς νοῦς θεοῦ ἐξῆπται, ἀλλ' οἱ ἀκρότατοι καὶ ἑνικώτατοι τῶν νόων· οὗτοι γὰρ ταῖς θείαις ἑνάσι συγγενεῖς· οὔτε πᾶσαι ψυχαὶ μετέχουσι νοῦ τοῦ μεθεκτοῦ, ἀλλ' ὅσαι νοερώταται· οὔτε πᾶσαι σωματικαὶ φύσεις ἀπολαύουσι ψυχῆς παρούσης καὶ μετεχομένης, ἀλλ'*

αἱ τελειότεραι καὶ λογοειδέστεραι. καὶ οὗτος ἐπὶ πάντων ὁ λόγος τῆς ἀποδείξεως.

Vides longam a mundo intelligibili usque ad corpora seriem et catenam deorum, intelligentiarum, animarum necti, idque per tres gradus praecipuos, quorum extrema sunt affinia, cf. Instit. Theol. 147. *πάντων τῶν θείων διακόσμων τὰ ἀκρότατα τοῖς πέρασιν ὁμοιοῦται τῶν ὑπερκειμένων. εἰ γὰρ δεῖ συνέχειαν εἶναι τῆς θείας προόδου καὶ ταῖς οἰκείαις ἑκάστην τάξιν συνδεδέσθαι μεσότησιν, ἀνάγκη τὰς ἀκρότητας τῶν δευτέρων συνάπτειν ταῖς ἀποπερατώσεσι τῶν πρώτων· ἡ δὲ συναφὴ δι' ὁμοιότητος.* Ib. 175. *οὐδαμοῦ γὰρ αἱ πρόοδοι γίγνονται ἀμέσως, ἀλλὰ διὰ τῶν συγγενῶν καὶ ὁμοίων, κατά τε τὰς ὑποστάσεις καὶ τὰς τῶν ἐνεργειῶν τελειότητας.* Materiam cum Platone ad infinitam *δύναμιν* revocat, cf. n. 563, in Tim. p. 117 B, Plat. Th. V, 17, p. 281, neque eam malam esse dicit, sed necessariam, De Mal. Subsist. (Opp. I) p. 241 sqq.; 251 sq. Neque corpora omnia infima esse statuit, sed esse etiam aeterna et media, v. Inst. Theol. 196, in Tim. V, p. 311 B sqq.; 321 B; 330 D.

Inst. Theol. 190. *Πᾶσα ψυχὴ μέση τῶν ἀμερίστων* 565
ἐστὶ καὶ τῶν περὶ τὰ σώματα μεριστῶν [a]. **194.** *Πᾶσα ψυχὴ πάντα ἔχει τὰ εἴδη, ἃ ὁ νοῦς πρώτως ἔχει. εἰ γὰρ ἀπὸ νοῦ πρόεισι καὶ νοῦς ὁ ὑποστάτης ψυχῆς καὶ αὐτῷ τῷ εἶναι ἀκίνητος ὢν πάντα ὁ νοῦς παράγει, δώσει καὶ τῇ ψυχῇ τῇ ὑφισταμένῃ τῶν ἐν αὐτῷ πάντων οὐσιώδεις λόγους* **195.** *Πᾶσα ψυχὴ πάντα ἐστὶ τὰ πράγματα, παραδειγματικῶς μὲν τὰ αἰσθητά, εἰκονικῶς δὲ τὰ νοητά· μέση γὰρ οὖσα τῶν ἀμερίστων καὶ τῶν περὶ τὸ σῶμα μεριστῶν τὰ μὲν παράγει καὶ ὑφίστησι, τὰ δὲ αἴτια προεστήσατο ἑαυτῆς ἀφ' ὧν προελήλυθεν.* **184.** *Πᾶσα ψυχὴ ἢ θεία ἐστὶν ἢ μεταβάλλουσα ἀπὸ νοῦ εἰς ἄνοιαν ἢ μεταξὺ τούτων ἀεὶ μένουσα, καταδεεστέρα δὲ τῶν θείων ψυχῶν* [b].

a) Compositio animae ex substantia individua et dividua secundum Platonem ad numeros et proportiones harmonicas revocatur, cf. in Tim. III, p. 176 C sqq., V, p. 342 D sq. Individuum est quod incorporeum, quod quid sit definitur hisce, Instit. Theol. 15. *πᾶν τὸ πρὸς ἑαυτὸ ἐπιστρεπτικὸν ἀσώματόν ἐστιν· οὐδὲν γὰρ τῶν σωμάτων πρὸς ἑαυτὸ πέφυκεν ἐπιστρέφειν. — τοῦτο γὰρ ἦν τὸ πρὸς*

ἑαυτὸ ἐπιστρέψαι, ὅταν ἓν γένηται ἄμφω, τό τε ἐπιστραφὲν καὶ πρὸς ὃ ἐπεστράφη. — b) Aliis locis eadem genera revocantur ad deos, daemonas et homines, cf. in Tim. III, p. 210 C. *ἐπειδήπερ ἐν ἑκάστῃ τῶν σφαιρῶν ἔστι θεῖα γένη ψυχῶν καὶ δαιμόνια καὶ μερικά, οἷα δὴ τῶν ἡμετέρων.* Ib. V, p. 317 B. *διότι καὶ τῶν γενῶν τῶν μέσων ἡ μὲν οὐσία κρατοῦσα θείαν ἐποίει ψυχήν, ἡ δὲ ταυτότης δαιμονίαν, ἡ δὲ ἑτερότης μερικήν.* Daemones sunt diis affines, v. in Alcib. 22, p. 71. *τῶν γὰρ δαιμόνων τούτων κατὰ τὸ μέσον, ὡς εἴπομεν, τεταγμένων οἱ μὲν πρώτιστοι θεῖοι δαίμονές εἰσι καὶ θεοὶ φανταζόμενοι πολλάκις διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν ὁμοιότητα πρὸς τοὺς θεούς· ὡς γὰρ καθ' ὅλου φάναι πάσης τάξεως τὸ πρώτιστον σώζει τὴν τοῦ πρὸ ἑαυτοῦ μορφήν,* cf. n. 564, not. Homines nonnisi per daemonas cum diis coniunguntur, v. in Alcib. p. 63.

566 **Inst. Theol. 211.** *Πᾶσα μερικὴ ψυχὴ* [a] *κατιοῦσα εἰς γένεσιν ὅλη κάτεισι καὶ οὐ τὸ μὲν αὐτῆς ἄνω μένει τὸ δὲ κάτεισιν. εἰ γάρ τι μένοι τῆς ψυχῆς ἐν τῷ νοητῷ, ἢ ἀμεταβάτως νοήσει ἀεὶ ἢ μεταβατικῶς· ἀλλ' εἰ μὲν ἀμεταβάτως, νοῦς ἔσται καὶ οὐ μέρος ψυχῆς, καὶ ἔσται ἡ ψυχὴ προσεχῶς* [b] *νοῦ μετέχουσα· τοῦτο δὲ ἀδύνατον. εἰ δὲ μεταβατικῶς, ἐκ τοῦ ἀεὶ νοοῦντος κἀκ τοῦ ποτὲ νοοῦντος μία οὐσία ἔσται. ἀλλ' ἀδύνατον· ταῦτα γὰρ ἀεὶ διαφέρει, ὡς δέδεικται, πρὸς τῷ καὶ ἄτοπον εἶναι τὸ τῆς ψυχῆς ἀκρότατον, ἀεὶ τέλειον ὄν, μὴ κρατεῖν τῶν ἄλλων δυνάμεων κἀκείνας τελείας ποιεῖν. πᾶσα ἄρα μερικὴ ψυχὴ ὅλη κάτεισιν.*

a) Cf. n. 565, not. b. — b) H. e. *ἀμέσως*, cf. ib. 175 in n. 564, not.

Disputantur haec adversus Plotinum, cf. n. 538, not.; 539, not. c. Similiter Iamblichus, v. n. 551. Nostrum conferas in Alcib. p. 227. *οὔτε αὖ ἐκείνους* (sc. *ἀποδεξόμεθα τοὺς λόγους*), *ὅσοι μέρος μὲν εἶναι τῆς θείας οὐσίας λέγουσι τὴν ψυχήν, ὅμοιον δὲ τῷ ὅλῳ τὸ μέρος καὶ ἀεὶ τέλειον, τὸν δὲ θόρυβον εἶναι καὶ τὰ πάθη περὶ τὸ ζῷον.* Malum non a materia repetebat, v. n. 564, not., sed ab inclinatione animae, v. in Tim. p. 335 B. *τῶν κακῶν ἑαυτῷ τὸ θνητὸν ζῷον αἴτιον,* cf. De malo 226 sqq., 254 sqq. et in Iamblicho n. 551.

567 **In Tim. II, p. 92 extr.** *Ἡ γὰρ ἐν συνθέσει φερομένη διέξοδος ἀδυνατεῖ τὴν ἑνοειδῆ καὶ ἁπλῆν παριστάνειν*

φύσιν. τί οὖν; φαίη τις ἄν· οὐχὶ καὶ πολλὰ καὶ περὶ τοῦ δημιουργοῦ καὶ περὶ τῶν ἄλλων θεῶν καὶ ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς αὐτοῦ λέγομεν; περὶ αὐτῶν μὲν λέγομεν, αὐτὸ δὲ ἕκαστον οὐ λέγομεν, καὶ ἐπιστημονικῶς μὲν δυνάμεθα λέγειν, νοερῶς δὲ οὔ [a]. Theol. Plat. I, 25, p. 61. τί οὖν ἡμᾶς ἑνώσει πρὸς αὐτό (sc. τὸ ἀγαθόν); τί τῆς ἐνεργείας παύσει καὶ κινήσεως; τί δὲ τὰ θεῖα πάντα καὶ τῇ πρωτίστῃ καὶ ἀρρήτῳ τῆς ἀγαθότητος ἑνάδι συνίστησι; — — ὡς μὲν τὸ ὅλον εἰπεῖν, τῶν θεῶν πίστις ἐστὶν ἡ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀρρήτως ἑνίζουσα τὰ θεῶν γένη σύμπαντα καὶ δαιμόνων καὶ ψυχῶν τὰς εὐδαίμονας. δεῖ γὰρ οὐ γνωστικῶς οὐδὲ ἀτελῶς τὸ ἀγαθὸν ἐπιζητεῖν, ἀλλ' ἐπιδόντας ἑαυτοὺς τῷ θείῳ φωτὶ καὶ μύσαντας οὕτως ἐνιδρύεσθαι τῇ ἀγνώστῳ καὶ κρυφίῳ τῶν ὄντων ἑνάδι. — — ἡ δέ γε τῶν θεῶν πίστις ἅπασαν ὑπεραίρει γνῶσιν καὶ κατ' αὐτὴν ἄκραν τὴν ἕνωσιν συνάπτει τὰ δεύτερα τοῖς πρώτοις. — — καὶ τοῦτο (sc. τὸ ἀγαθὸν) μάλιστα τοῖς οὖσιν ἅπασι πιστόν. — — ἵν' οὖν συνελόντες εἴπωμεν, τρία μέν ἐστι τὰ πληρωτικὰ ταῦτα τῶν θείων διὰ πάντων πληροῦντα τῶν κρειττόνων γενῶν, ἀγαθότης, σοφία, κάλλος· τρία δὲ αὖ καὶ τῶν πληρουμένων συναγωγά, δεύτερα μὲν ἐκείνων, διήκοντα δὲ εἰς πάσας τὰς θείας διακοσμήσεις, πίστις καὶ ἀλήθεια καὶ ἔρως. σώζεται δὲ πάντα διὰ τούτων καὶ συνάπτεται ταῖς πρωτουργοῖς αἰτίαις, τὰ μὲν διὰ τῆς ἐρωτικῆς μανίας, τὰ δὲ διὰ τῆς θείας φιλοσοφίας, τὰ δὲ διὰ τῆς θεουργικῆς δυνάμεως, ἣ κρείττων ἐστὶν ἁπάσης ἀνθρωπίνης σωφροσύνης καὶ ἐπισυλλαβοῦσα τά τε τῆς μαντικῆς ἀγαθὰ καὶ τὰς τῆς τελεσιουργικῆς καθαρτικὰς δυνάμεις καὶ πάντα ἁπλῶς τὰ τῆς ἐνθέου κατακωχῆς ἐνεργήματα [b].

a) *Νοῦς* enim scientia praestabilior est. Theol. Plat. I, 25, p. 62. *νοῦς γὰρ ἐπέκεινα πάσης ἐπιστήμης.* — b) Cf. Ritter *Gesch. d. Philos.* IV, p. 705 ed. 2. Idem persequitur in Alcib. 16, p. 51 sq., ubi similiter fides ante veritatem et amorem eo maxime praestare dicitur, quod sit *ἑδράζουσα τὰ πάντα καὶ ἐνιδρύουσα τῷ ἀγαθῷ,* omnia firmet in bono atque ad perseverantiam impellat.

7. Damascius.

568 **Phot. Bibl. cod. 181, p. 213 H.** *Ὁ δὲ Δαμάσκιος* [a] *τήν τε ῥητορεύουσαν τέχνην ὑπὸ Θέωνι τρία ἔτη ὅλα διεπόνησε καὶ προὔστη διατριβῶν ῥητορικῶν ἐπὶ ἔτη ἐννέα· γεωμετρίας δὲ καὶ ἀριθμητικῆς καὶ τῶν ἄλλων μαθημάτων Μαρῖνον* [b] *τὸν διάδοχον Πρόκλου ἐν Ἀθήναις ἔσχε διδάσκαλον. τῆς δὲ φιλοσόφου θεωρίας ὅ τε Ζηνόδοτος αὐτῷ καθηγεμὼν Ἀθήνησι καὶ αὐτὸς ἐγεγόνει (διάδοχος δὲ καὶ οὗτος Πρόκλου τὰ δεύτερα Μαρίνου φέρων) καὶ Ἀμμώνιος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὁ Ἑρμείου* [c], *ὃν οὐ μικρῷ μέτρῳ τῶν καθ' ἑαυτὸν ἐπὶ φιλοσοφίᾳ φησὶ διαφέρειν, καὶ μάλιστα τοῖς μαθήμασι. τοῦτον καὶ τῶν Πλατωνικῶν ἐξηγητὴν αὐτῷ γεγενῆσθαι Δαμάσκιος ἀναγράφει, καὶ τῆς συντάξεως τῶν ἀστρονομικῶν Πτολεμαίου βιβλίων. τῆς μέντοι διαλεκτικῆς τριβῆς τὰς Ἰσιδώρου συνουσίας τὴν ἰσχὺν αὐτῷ διατείνεται παρασχεῖν, ὃν καὶ ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ τῶν λόγων δυνάμει πάντας ἀνθρώπους, ὅσους ὁ κατ' ἐκείνην τὴν γενεὰν ἤνεγκε χρόνος, ἀποκρύψασθαί φησιν* [d].

a) Damascius cognomine Diadochus, nam videtur Isidori in schola Platonica, quae Athenis erat, successor fuisse, floruit sub Iustiniano I, v. Suid. v. *Δαμάσκιος*; patria Syrus erat. De extremis fatis v. n. 571. Ex libris praeter excerpta nonnulla et nondum edita exstant *ἀπορίαι καὶ λύσεις περὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν*, ed. Kopp. Frcfrt. ad M. 1826. — b) V. n. 559. — c) Ab hoc Ammonio exstant commentarii in nonnulla scripta Aristotelis, satis illi quidem sobrii, quibus Platonis doctrina, quae tunc obtinebat opinio, cum Aristotelis placitis conciliatur. Erat discipulus Proculi et non Damascii tantum institutor, sed etiam Simplicii, Ioannis Philoponi, aliorum, v. Fabric. Bibl. Gr. V, p. 704 sqq. Harles. — d) Isidorus, auditor Proculi, Marini in schola Atheniensi successor. Phot. Bibl. cod. 242, p. 568. Vitam eius scripsit Damascius, ex quo libro multa excerpsit Photius Bibl. cod. 181. 242: unde de fanatica huius disciplinae indole iudicari potest. Imprimis attinet hic locus, cod. 242, p. 568 b. *εἰ δὲ θειότερον χρῆμα, ὡς σὺ φῄς, ὦ Ἡγία, ἔλεγε πρὸς αὐτὸν ὁ Ἰσίδωρος, ἡ ἱερατικὴ πραγματεία, φημὶ μὲν τοῦτο κἀγώ· ἀλλὰ πρῶτον ἀνθρώπους γενέσθαι τοὺς ἐσομένους θεοὺς δεῖ.*

δια τοῦτο καὶ ὁ Πλάτων ἔφη μὴ ἐλθεῖν εἰς ἀνθρώπους μεῖζον ἀγαθὸν φιλοσοφίας· ἀλλὰ τοῦτο συμβέβηκε νῦν ἐπὶ ξυροῦ ἑστάναι οὐ τῆς ἀκμῆς, τοῦ δὲ ἐσχάτου γήρως ὡς ἀληθῶς. De dialectica eius alii minus bene iudicant, v. Suid. v. *Ἰσίδωρος.* Et vituperabat eum ipse Damascius, Phot. Bibl. cod. 181, p. 212. *διὸ καὶ Ἰσίδωρον οὐχ ἧττον ἐπαινῶν ἢ ψόγοις περιβάλλων διατελεῖ.*

De Princip. 2. *Μαντεύεται ἄρα ἡμῶν ἡ ψυχὴ τῶν* 569
ὁπωσοῦν πάντων ἐπινοουμένων εἶναι ἀρχὴν ἐπέκεινα πάντων ἀσύντακτον πρὸς πάντα· οὐδὲ ἄρα ἀρχὴν οὐδὲ αἴτιον ἐκείνην κλητέον, οὐδὲ πρῶτον οὐδέ γε πρὸ πάντων οὐδ' ἐπέκεινα πάντων· σχολῇ γε ἄρα πάντα αὐτὴν ὑμνητέον· οὐδ' ὅλως ὑμνητέον οὐδ' ἐννοητέον, οὐδὲ ὑπονοητέον. **6.** *Φέρε οὖν τὸ δεύτερον αὐτὸ τοῦτο κατίδωμεν ὅπως λέγεται ἄγνωστον εἶναι παντελῶς· εἰ γὰρ τοῦτο ἀληθές, πῶς ταῦτα πάντα περὶ αὐτοῦ διαταττόμενοι γράφομεν; οὐ γὰρ δὴ λογοποιοῦμεν, πολλὰ ληροῦντες περὶ ὧν οὐκ ἴσμεν. εἰ δέ ἐστιν ἀσύντακτον τῷ ὄντι πρὸς πάντα καὶ ἄσχετον*[a] *πρὸς πάντα καὶ οὐδὲν τῶν πάντων οὐδὲ αὐτὸ τὸ ἕν*[b]*, αὐτὰ ταῦτα φύσις αὐτοῦ ἐστίν, ἣν ὡς γιγνώσκοντες διακείμεθα καὶ ἄλλους διατιθέναι σπουδάζομεν. ἔτι δὲ αὐτὸ τὸ ἄγνωστον αὐτοῦ ἢ γιγνώσκομεν ὅτι ἄγνωστον ἢ ἀγνοοῦμεν· ἀλλ' εἰ μὲν τοῦτο, πῶς λέγομεν ὅτι πάντῃ ἄγνωστον; εἰ δὲ γιγνώσκομεν, ταύτῃ ἄρα γνωστόν ᾗ**) *ἄγνωστον γιγνώσκεται ὅτι ἄγνωστον. — — καὶ γάρ ἐστιν ἁπλῶς ἡ τοιαύτη γνῶσις οὐκ ἐκείνου, ἀλλὰ τῆς οἰκείας ἀγνοίας· καὶ δὴ καὶ ἡμεῖς ἄγνωστον ἐκεῖνο λέγοντες οὐκ αὐτοῦ τι ἀπαγγέλλομεν, ἀλλὰ τὸ περὶ αὐτὸ πάθος ἡμῶν ὁμολογοῦμεν.* **7.** *πῶς γὰρ ἐκεῖνο ἄγνωστον λέγομεν; ἑνὶ μὲν λόγῳ τῷ ῥηθέντι, ὅτι ἀεὶ τὸ ὑπὲρ τὴν γνῶσιν τιμιώτερον εὑρίσκομεν· ὥστε τὸ ὑπὲρ ἅπασαν γνῶσιν, εἴπερ ἦν εὑρετόν, εὑρεθείη ἂν καὶ αὐτὸ τιμιώτατον. — — εἰ τοίνυν τὸ ἓν ἔσχατόν ἐστι γνωστὸν τῶν ὅπως*

---

*) Ed. *ἡ*.

ποτὲ γνωριζομένων ἢ ὑπονοουμένων, καὶ τὸ τοῦ ἑνὸς ἐπέκεινα τὸ πρώτως ἐστὶ καὶ πάντη ἄγνωστον, ὅπερ οὕτως ἐστὶν ἄγνωστον, ὡς μηδὲ τὸ ἄγνωστον ἔχειν φύσιν, μηδὲ ὡς ἀγνώστῳ προσβάλλειν ἡμᾶς, ἀγνοεῖν δὲ καὶ εἰ ἄγνωστον. παντελὴς γὰρ ἄγνοια περὶ αὐτό. — — καὶ τί πέρας ἔσται τοῦ λόγου πλὴν σιγῆς ἀμηχάνου καὶ ὁμολογίας τοῦ μηδὲν γιγνώσκειν ὧν μηδὲ θέμις, ἀδυνάτων ὄντων εἰς γνῶσιν ἐλθεῖν;

a) Quod nullam omnino *σχέσιν* habet. — b) Damascio non satis est supremum esse idem quod Unum ponere, sed dicit illud esse *ἐπέκεινα* Unius, quod cernitur ex sequentibus. Simul tamen velut Unum ab eo consideratur, quippe quod omnia contraria in se complectatur, ut nullum quod praeter illud sit contrarium cogitari queat.

570 **Ib. 73.** Ἔστι γὰρ μείζων ἡ ἀπορία, εἰ τὸ ἡνωμένον [a] πρὸς τὸ ἓν παραβάλοιμεν ὡς προεληλυθὸς ἀπὸ τοῦ προάγοντος, ἢ τοῦτο μὲν τῆς ἡνωμένης φύσεως ἐξαίρετόν ἐστι τὸ μὴ ἀνασχέσθαι τῆς πρὸς τὸ ἓν διακρίσεως, οὐδὲ τῆς ἀπ' ἐκείνου προόδου, ἀλλὰ περὶ αὐτὸ πεφυκέναι καὶ ἐν τούτῳ ἐκεῖνο τὸ ἡνωμένον εἶναι, ἐν τῷ μὴ ἑαυτοῦ εἶναι, ἀλλὰ τοῦ ἑνός. **107.** Ἀλλ' ἐπὶ τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐπανέλθωμεν, ὅτι τὸ νοητὸν οὐκ ἂν προέλθοι τὴν ἔξω πρόοδον, ὅ γε οὐδὲ τὴν εἴσω πρόεισιν· ὥστε οὔτε μεθεκτὸν πλῆθος οὔτε ἀμέθεκτον [b] πέφυκε προάγειν, ὃ μονοειδές ἐστι καὶ ἀδιάκριτον. — — δεῖ οὖν μὴ ἐπιμένειν αὐτῇ (τῇ διακρίσει), ἀλλὰ φεύγειν προτροπάδην, οὐ νοῦν τιθέμενοι ἐκεῖνον (sc. τὸν νοῦν), ἀλλ' οἷον νοῦν, οὐδὲ ζωήν, ἀλλ' οἷον ζωήν, οὐδὲ οὐσίαν, ἀλλ' οἷον οὐσίαν, οὐδὲ ὅλως πρόοδον, ἀλλ' οἷον πρόοδον [c]. — — Ὅπερ οὖν ἄρτι ἔλεγον, ταὐτὸν τὸ εἴσω καὶ τὸ ἔξω πλῆθος ἐν τῷ νοητῷ φαντάζεται. ὡς οὖν ἔξω τοῦ νοεροῦ διακόσμου παντὸς οὐδεὶς ἂν προέλθοι νοῦς (πᾶς γὰρ ἐν αὐτῷ περιέχοιτο ἄν), καὶ ὡς ἔξω τοῦ ψυχικοῦ οὐδεμία ψυχὴ (περιέχοιτο γὰρ ἂν καὶ αὔτη

ἐν τῷ οἰκείῳ διακόσμῳ), οὕτω καὶ τοῦ νοητοῦ διακόσμου ἐκτὸς οὐκ*) ἂν εἴη τὸ νοητόν. οὐ τοίνυν ἄλλο μὲν τὸ μεθεκτὸν ἄλλο δὲ τὸ ἀμέθεκτον· συνῄρηται γὰρ καὶ αὐτὰ δύο ὄντα πλήθη εἰς ἓν τὸ ἁπλῶς τε καὶ ἡνωμένον πλῆθος ὁπωσοῦν λεγόμενον. τὸ γὰρ αὐτὸ καὶ πᾶσιν ἐποχεῖται καὶ πάντων ἐξῄρηται. οὐ γὰρ ἀντιδιῄρηται τὸ μεθεκτὸν τῷ ἀμεθέκτῳ, ἀλλὰ πρὸ τῆς ἀντιδιαιρέσεως τεταγμένον τὴν συναμφότερον ἔχει δύναμιν, πρὸ ἀμφοῖν ὡς ταὐτὸν ὄν, καὶ μεθεκτὸν εἶναι καὶ ἀμέθεκτον· καθόσον μὲν γὰρ ὑπὲρ τὸ μεθεκτόν, ἀμέθεκτον εἶναι φαντάζεται, καθόσον δὲ ἀποίου [d], καὶ μεθεκτὸν εἶναι δοκεῖ. **118.** τρία μὲν οὖν οὐκέτι κλητέον αὐτά, παθόντα αὐτοῖς τὸ εἶναι τρισίν, οὐδενὸς ἄλλου πεφηνότος ἐκεῖ [e]· πλὴν ἡμεῖς γε ἀνθρωπίνως διαλεγόμενοι περὶ τῶν ὑπερθειοτάτων ἀρχῶν οὐκ ἔχομεν ἄλλως οὔτε ἐννοεῖν οὔτε ὀνομάζειν ἢ οὕτως, ὡς ἀναγκαζόμεθα χρῆσθαι τοῖς λόγοις ὑπὲρ τῶν εἰς τὰ ἐπέκεινα ἀνεχόντων τοῦ παντὸς καὶ ζωῆς καὶ οὐσίας πραγμάτων.

a) Id quod cum Uno coniunctum est et unitum. — b) Spectat ad contrarium, quod ponebat Proculus, n. 561; 563, impugnat vero Damascius, ut cernitur ex nostro loco. Sequitur in his Plotinum, cuius doctrinam Iamblichus, n. 551, et Proculus aspernati erant, non totam animam in mundum sensibilem descendisse, sed restitisse in ea aliquid *ἀπαθές*. In Parm. in cod. Monac. fol. 308 ap. Creuzer. ad Procl. Inst. Theol. p. 315. *ὥστε ἀληθινὸς ὁ Πλωτίνου λόγος ὡς οὐ πᾶσα κάτεισιν ἡ ψυχή.* — *Πρόοδος* secundum Damascium non *πρόοδος* est, sed mansio in superiore. De Princ. 74. *πᾶν μὲν οὖν τὸ προεληλυθὸς καὶ ἐν τῇ φύσει καὶ ἐν τοῖς ὅροις μένει τῶν οἰκείων αἰτίων.* Ib. 75. *ἔστω τοίνυν αὐτὴ μὲν πρόοδος αὐτὴ δὲ ἡ μονή, καὶ συμπεφυκέτω ἀεὶ ἑκατέρα τῇ ἑτέρᾳ. — — τοιγαροῦν ψυχὴ τὴν ἑαυτῆς πρόοδον ἀναλύει διὰ τῆς ἐπιστροφῆς· ἀλλ' εἰ τοῦτο, οὐκ ἔτι ἔσται προεληλυθός· ἀπολεῖ γὰρ τοῦτο, εἰ ἐπιστρέψειεν.* — c) Ut Unum est super Unum, n. 569, not. b, ita etiam intellectus est tanquam intellectus, et *πρόοδος* tanquam *πρόοδος*. — d) Hoc ubique sequitur Damascius, id quod proficiscatur ex alio manere in

*) Cod. Monac. *οὐκ*. Ed. *οὖν* et punctum ante *ἐκτὸς* et sign. interrog. post *νοητόν*.

natura eius unde proficiscatur, h. e. eiusdem atque illud generis esse. Ib. 74; v. not b. Itaque si *τὸ μεθεκτὸν* proficiscitur ex *ἀμεθέκτου*, sequitur ut sit etiam hoc *μεθεκτόν*. — c) Sc. quod esse possit in causa, cur sint illa patibilia eo quod dividantur. Tria principia igitur vere Unum sunt, et Unum vere tria. Ib. 117. *ἔστω γὰρ τὸ ἁπλῶς ἓν τῷ ὄντι τὸ ἀνάριθμον, καὶ εἰ χρὴ φάναι σαφέστερον, ἀτρίαστον καὶ ἀμονάδιστον.* Ita quicquid ponitur a Damascio, in subsequentibus tollitur.

Veteris philosophiae exitus.

571 Agath. Hist. II, 30. *Οὐ πολλῷ γὰρ ἔμπροσθεν Δαμάσκιος ὁ Σύρος καὶ Σιμπλίκιος ὁ Κίλιξ, Εὐλάλιός*) τε ὁ Φρὺξ καὶ Πρισκιανὸς ὁ Λυδός, Ἑρμείας τε καὶ Διογένης οἱ ἐκ Φοινίκης καὶ Ἰσίδωρος ὁ Γαζαῖος* [a], *οὗτοι δὴ οὖν ἅπαντες τὸ ἄκρον ἄωτον κατὰ τὴν ποίησιν τῶν ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς χρόνῳ φιλοσοφησάντων, ἐπειδὴ αὐτοὺς ἡ παρὰ Ῥωμαίοις κρατοῦσα ἐπὶ τῷ κρείττονι δόξα οὐκ ἤρεσκεν, ᾤοντό τε τὴν Περσικὴν πολιτείαν πολλῷ εἶναι ἀμείνονα, τούτοις δὴ τοῖς ὑπὸ τῶν πολλῶν περιᾳδομένοις ἀναπεπεισμένοι, ὡς εἴη παρ' ἐκείνοις δικαιότατον μὲν τὸ ἄρχον καὶ ὁποῖον εἶναι ὁ Πλάτωνος βούλεται λόγος φιλοσοφίας τε καὶ βασιλείας ἐς ταὐτὸ ξυνελθούσης, σώφρον δὲ ἐς τὰ μάλιστα καὶ κόσμιον τὸ κατήκοον* [b]. — — *τούτοις δὴ οὖν ὡς ἀληθέσιν ἀρθέντες καὶ πρός γε ἀπειρημένον αὐτοῖς ἐκ τῶν νόμων ἀδεῶς ἐνταῦθα ἐμπολιτεύεσθαι ὡς τῷ καθεστῶτι οὐχ ἑπομένοις* [c], *οἱ δὲ αὐτίκα ἀπιόντες ᾤχοντο ἐς ἀλλοδαπὰ καὶ ἄμικτα ἤθη, ὡς ἐκεῖσε τὸ λοιπὸν βιωσόμενοι. πρῶτον μὲν οὖν τοὺς ἐν τέλει ἀλαζόνας μάλα εὑρόντες καὶ πέρα τοῦ δέοντος ἐξωγκωμένους ἐβδελύττοντό γε αὐτοὺς καὶ ἐκάκιζον· ἔπειτα δὲ ἑώρων ὡς τοιχωρύχοι τε πολλοὶ καὶ λωποδύται οἱ μὲν ἡλίσκοντο οἱ δὲ καὶ διελάνθανον, ἅπαν δὲ εἶδος ἀδικίας ἡμαρτάνετο. καὶ γὰρ οἱ δυνατοὶ τοὺς ἐλάττονας λυμαίνονται ὠμότητί τε πολλῇ χρῶνται*

*) Codd. omnes *Εὐλάμιος*. Cf. Suid. v. *πρέσβεις*.

κατ' ἀλλήλων καὶ ἀπανθρωπίᾳ, καὶ τὸ δὴ πάντων παραλογώτερον, ἐξὸν γὰρ ἑκάστῳ μυρίας ὅσας ἄγεσθαι γαμετάς, καὶ τοίνυν ἀγομένοις, ἀλλὰ μοιχεῖαί γε ὅμως τολμῶνται. τούτων δὴ οὖν ἁπάντων ἕκατι οἱ φιλόσοφοι ἐδυσφόρουν καὶ σφᾶς αὐτοὺς ᾐτιῶντο τῆς μεταστάσεως. 31. ἐπεὶ δὲ καὶ τῷ βασιλεῖ διαλεχθέντες ἐψεύσθησαν τῆς ἐλπίδος ἄνδρα εὑρόντες φιλοσοφεῖν μὲν φρυαττόμενον, οὐδὲν δὲ ὅ τι καὶ ἐπαΐοντα τῶν αἰπυτέρων, ὅτι δὲ αὐτοῖς οὐδὲ τῆς δόξης ἐκοινώνει, ἕτερα δὲ ἄττα ἐνόμιζεν ὁποῖα ἤδη μοι εἴρηται [d], τήν τε τῶν μίξεων κακοδαιμονίαν οὐκ ἐνεγκόντες ὡς τάχιστα ἐπανῄεσαν. καίτοι ἔστεργέ τε αὐτοὺς ἐκεῖνος καὶ μένειν ἠξίου, οἱ δὲ ἄμεινον εἶναί σφισιν ἡγοῦντο ἐπιβάντες μόνον τῶν Ῥωμαϊκῶν ὁρίων αὐτίκα, οὕτω παρασχόν, καὶ τεθνάναι ἢ μένοντες παρὰ Πέρσαις τῶν μεγίστων γερῶν μεταλαγχάνειν. οὕτω τε ἅπαντες οἴκαδε ἀπενόστησαν χαίρειν εἰπόντες τῇ τοῦ βαρβάρου φιλοξενίᾳ. ἀπώναντο δὲ ὅμως τῆς ἐκδημίας οὐκ ἐν βραχεῖ τινὶ καὶ ἠμελημένῳ, ἀλλ' ὅθεν αὐτοῖς ὁ ἐφεξῆς βίος εἰς τὸ θυμῆρές τε καὶ ἥδιστον ἀπετελεύτησεν· ἐπειδὴ γὰρ κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου Ῥωμαῖοί τε καὶ Πέρσαι σπονδὰς ἔθεντο καὶ ξυνθήκας, μέρος ὑπῆρχε τῶν κατ' αὐτὰς ἀναγεγραμμένων τὸ δεῖν ἐκείνους τοὺς ἄνδρας εἰς τὰ σφέτερα ἤθη κατιόντας βιοτεύειν ἀδεῶς τὸ λοιπὸν ἐφ' ἑαυτοῖς, οὐδὲν ὁτιοῦν πέρα τῶν δοκούντων φρονεῖν ἢ μεταβάλλειν τὴν πατρῴαν δόξαν ἀναγκαζομένους.

a) Incertum an hic Isidorus idem sit atque ille qui memoratur n. 568, qui appellatur Alexandrinus; Suid. v. *Συριανός*. Damascius vero et Simplicius iidem sunt, de quibus dictum est, hic commentariis suis in Aristotelem scriptis satis in historia philosophica nobilis. Exsulatio illa voluntaria, de qua narrat Agathias, incidit in a. 532 p. Chr. n. Cf. Zumpt in Comment. Acad. Berol. a. 1842, p. 59 sqq. — b) Nimias istas exspectationes commoverat ut videtur inveterata illa opinio, orientem esse matrem ac sedem priscae sapientiae, a qua desciverint Graeci novatores. Cf. de My-

ster. Aeg. VII, 4. 5. *μεταβαλλόμενα ἀεὶ διὰ τὴν καινοτομίαν καὶ παρανομίαν τῶν Ἑλλήνων οὐδὲν παύεται· φύσει γὰρ Ἕλληνές εἰσι νεωτεροποιοὶ καὶ ᾄττοντες φέρονται πανταχῇ, οὐδὲν ἔχοντες ἕρμα ἐν ἑαυτοῖς οὐδ' ὅπερ ἂν δέξωνται παρά τινων διαφυλάττοντες, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ὀξέως ἀφέντες, πάντα κατὰ τὴν ἄστατον εὑρεσιλογίαν μεταπλάττουσι· βάρβαροι δὲ μόνιμοι τοῖς ἤθεσιν ὄντες καὶ τοῖς λόγοις βεβαίως τοῖς αὐτοῖς ἐμμένουσι.* — c) Scil. sacris Christianorum. Iustinianus, in cuius regnum haec incidunt, paganos persequebatur philosophiaeque doctoribus stipendium ademit et scholas eorum interdixit. Zonar. Annal. Tom. III, p. 52 ed. Basil.; Ioann. Malal. Chronogr. XVIII, p. 184; 187. Oxon. *ἐπὶ δὲ τῆς ὑπατείας τοῦ αὐτοῦ Δεκίου ὁ αὐτὸς βασιλεὺς θεσπίσας πρόσταξιν ἔπεμψεν ἐν Ἀθήναις κελεύσας μηδένα διδάσκειν φιλοσοφίαν.* Decii consulatus incidit in a. 529 p. Chr. — d) In antecedentibus narraverat Chosroem, regem Persarum, Uranium philosophum Graecum secum habuisse, hominem foedissimum, Scepticorum placita professum. Chosroes regnabat inde ab a. 531. Pacem, cuius h. l. mentio fit, cum Iustiniano pepigit a. 533.

I. INDEX FONTIUM.

Achillis Tatii Isagoge ad Arati Phaenomena.
Aeliani Historia Animalium.
— Varia Historia.
Agathemeri Compendium Geographiae.
Agathiae Historiae.
Albini Introductio ad Platonis dialogos.
Alexander Aphrodisiensis de Fato.
— — in Aristot. Analytica, ed. Ald. 1520.
Ammonius Hermiae in Aristotelis Categorias et de Interpretatione, ed. Ald. 1503.
— — in Porphyrii Isagogen, ed. Venet. 1500.
Anonymi Vita Platonis, ed. Westermann.
— Vita Aristotelis, ed. Westermann.
— Catalogus librorum Aristotelis, v. n. 305, not.
M. Antonini commentarii in se ipsum.
Appuleii Florida.
— de Deo Socratis liber.
— de Dogmate Platonis liber.
Aristophanis Nubes.
Aristoteles ex recensione Bekkeri.
— de Anima, rec. F. A. Trendelenburg.
— Metaphysica, rec. Bonitz.
— de Xenophane, Zenone et Gorgia, v. n. 134, not.
Aristoxeni Elementa Harmonica.
Arriani Dissertationes Epicteti.
Athenaei Deipnosophistae.
Athenagorae legatio pro Christianis.
Augustinus de Civitate Dei.
Bessarion adversus Calumniatores Platonis.

Boethius de Musica.
— in Aristotelis Categorias.
Carmen Aureum.
Cebetis Tabula.
Censorinus de Die Natali.
Ciceronis Opera, ed. Io. Casp. Orelli.
— libri de Finibus, rec. Io. N. Madvig.
Claudianus Mamertus de Statu Animae.
Clemens Alexandrinus, ed. Paris. a. 1641.
Cyrillus contra Iulianum, ed. Spanh.
Damascius de Principiis, ed. Kopp.
— in Platonis Parmenidem v. n. 570, not. b.
Demetrius de Elocutione.
Dionis Cassii Historia Romana.
Diodori Siculi Bibliotheca Historica.
— — Excerpta Valesiana.
— — Excerpta Vaticana.
Diogenis Laertii Vitae Philosophorum, rec. Cobet.
Dionysii Halicarnassensis Opera rhetorica et critica.
Epicteti Manuale.
Eunapii Vitae Philosophorum et Sophistarum.
Eusebii Praeparatio et Demonstratio Evangelica, ed. Colon. a. 1688.
— Historia Ecclesiastica.
— Chronicon, ed. Scaliger.
Eustathii Commentarii in Homerum.
M. Corn. Frontonis Reliquiae, ed. Niebuhr.
Galeni Opera, ed. Kühn.
Gellii Noctes Atticae, rec. M. Hertz.
Georgii Syncelli Chronographia.
Heraclidis Allegoriae Homeri, ed. Gale.
Hermogenes de Generibus Dicendi.
Herodoti Historiae.
Hesychii Lexicon.
Hieronymus adversus Iovinianum.
— Catalogus Scriptorum Ecclesiae.
Hippolyti Refutatio Omnium Haeresium, rec. Duncker et Schneidewin.
Horatii Carmina et Epistolae.
Iamblichus de Vita Pythagorica.
— Adhortatio ad Philosophiam.
— in Institutiones Arithmeticas.
— de Mysteriis Aegyptiorum.
Ioannis Malalae Chronographia.

Ioannes Philoponus in Aristotelis Physica, ed. Venet. 1535.
— — in Aristot. de Generatione et Corruptione.
— — in Aristot.
Ioannis Stobaei Eclogae Physicae et Ethicae, ed. Heeren.
— — Florilegium, ed. Gaisford.
Iosephus contra Apionem.
Irenaeus adversus Haereses.
Isocratis Laus Busiridis.
Iustini Historiae.
Lactantii Divinae Institutiones.
Luciani Vitarum Auctio, de Parasito, Demonax.
Lucretius de Rerum Natura, rec. Bernays.
Macrobii Somnium Scipionis.
Marini Vita Proculi, ed. Boissonade.
Maximi Tyrii Dissertationes.
Nemesius de Natura Hominis, ed. Matthaei.
Nicomachi Institutiones Arithmeticae.
— Manuale Harmonices.
Olympiodori Vita Platonis, ed. Westermann.
— Comm. in Platonis Alcibiadem, ed. Creuzer.
— Comm. in Platonis Gorgiam.
— Comm. in Platonis Phaedonem, v. n. 550.
Origenes contra Celsum, ed. Spencer.
Ovidii Metamorphoses.
Pausaniae Descriptio Graeciae.
Philonis Opera, ed. Mangey.
Philostrati Vita Apollonii.
Photii Bibliotheca, rec. Bekker.
Platonis Opera, rec. C. F. Hermann.
Plinii Naturalis Historia.
Plinii Minoris Epistolae.
Plotini Enneades, rec. Creuzer, ed. Paris. a. 1855.
Plutarchi Vitae Parallelae, rec. Sintenis.
— Opera Moralia, rec. Dübner.
Iul. Pollucis Onomasticon.
Polybii Historiae.
— Excerpta Vaticana.
Porphyrius de Vita Pythagorae.
— de Vita Plotini, ed. Westermann.
— de Abstinentia ab Esu Animantium.
— de Antro Nympharum.
— ad Marcellam Coniugem Epistola.
— ad Anebontem Epistola, v. n. 546, not. f.

Porphyrii Sententiae ad Intelligibilia ducentes (in Plotino Creuzeri).
— Comm. in Ptolemaei Harmonica.
Proculus in Platonis Theologiam.
— in Platonis Timaeum, rec. Schneider.
— in Platonis Alcibiadem.
— in Platonis Parmenidem.
— in Euclidis Elementa, ed. Basil. 1533.
— Institutio Theologica (in Plotino Creuzeri).
Quintilianus de Institutione Oratoria.
Scholia in Aristophanis Nubes.
— in Aristotelem, ed. Brandis.
— in Dionysii Thracis Grammaticam, ed. Bekker (Anecd. Gr.).
— in Homerum.
— in Horatii Satiras et Artem Poeticam.
— in Iuvenalis Satiras.
— ined. in Platonis Phaedonem, v. n. 529, not.
L. Annaei Senecae Opera, ed. Ruhkopf.
M. Annaei Senecae Controversiae.
Sextus Empiricus ex rec. Bekkeri.
Simplicius in Aristotelis Categorias, ed. Basil.
— in Aristotelis Physica, ed. Ald.
— in Aristotelis de Coelo.
— in Aristotelis de Anima.
— in Epicteti Enchiridion.
Spartiani Vita Hadriani.
Stephani Byzantii Ethnica.
Strabonis Geographica.
Suetonii Vitae Imperatorum.
— de Illustribus Grammaticis.
— de Claris Rhetoribus.
Suidae Lexicon, ed. Bernhardy.
Taciti Annales et Historiae.
Themistii Orationes.
— Comm. in Aristotelis Analytica.
— Paraphrasis Aristotelis de Anima.
Theo Smyrnaeus de iis quae in Mathematicis ad Platonis lectionem utilia sunt.
Theologumena Arithmetica, ed. Ast.
Theophrasti Metaphysica, ed. Brandis.
— de Sensu et Sensibilibus, liber ed. Philippson: Ὕλη Ἀνθρωπίνη, Berol. 1831.
— Historia Plantarum.
Tzetzis Chiliades.

II. INDEX TEMPORUM.

Septem Sapientes florent circa a. 600—580 *ante Christum natum.*
Thales floret circa a. 586.
Anaximander natus circa a. 610, annos 64 natus a. 547.
Anaximenes floret circa a. 548.
Xenophanes floret circa a. 538.
Pythagoras floret c. a. 540—510, temporibus Polycratis et Tarquinii Superbi.
Heraclitus floret circa a. 503.
Parmenides floret circa a. 503.
Anaxagoras Athenis philosophatus 480—450 obit annos 72 natus a. 428.
Diogenes Apolloniates floret post a. 468.
Zeno Eleates floret circa a. 464.
Philolaus floret circa a. 460.
Archelaus floret circa a. 450.
Protagoras floret circa a. 450—430.
Melissus floret a. 444, Samum contra Periclem defendit a. 440.
Empedocles floret circa a. 444.
Gorgias natus circa a. 485 floret circa 450—425, obit circa a. 380.
Democritus natus circa a. 460 floret a. 430—410, obit circa a. 357.
Prodicus floret circa a. 435.
Socrates natus a. 468 obit a. 399.
Xenophontis expeditio cum Cyro a. 401.
Euclides Megaricus floret a. 399.
Aristippus, Antisthenes, Aeschines } florent circa a. 400—365.

Archytas floret circa a. 400—365.
Plato natus a. 429 obit a. 347.
Aristoteles natus a. 384 obit a. 322.
Speusippus Academiae praeest a. 347—339.
Xenocrates " " a. 339—315.
Pyrrho Scepticus floret circa a. 335.
Diogenes Cynicus obit a. 323.
Theophrastus succedit Aristoteli a. 322, obit a. 287.
Aristoxenus floret circa a. 330—300.
Dicaearchus floret circa a. 326—287.
Polemo, Crantor, Crates florent circa a. 315.
Stilpo Megaricus floret a. 307.
Epicurus natus a. 341 obit a. 270.
Arcesilas floret a. 299—241.
Strato succedit Theophrasto a. 287.
Timo Phliasius floret a. 279.
Zeno Citieus floret circa a. 279, obit a. 263 aut a. 259.
Lyco succedit Stratoni a. 270, obit a. 226.
Cleanthes succedit Zenoni a. 263.
Chrysippus natus a. 280 obit a. 207.
Hieronymus Rhodius (n. 361 not. c) floret a. 250.
Carneades natus a. 213 obit a. 129.
Sotion Alexandrinus (n. 2) successiones philosophorum componit a. 205.
Hermippus vitas philosophorum componit a. 203.
Philosophi Roma eiecti a. 161.
Legatio philosophorum h. e. Diogenis Stoici, Critolai Peripatetici, Carneadis Academici Romam missa a. 155.
Apollodori Chronica exeunt in a. 145.
Antipater Tarsensis (n. 428, not.) Diogeni Stoico succedit a. 144.
Panaetius comes Scipionis Africani a. 143.
Clitomachus Karthaginiensis succedit Carneadi a. 129.
Philo Academicus floret a. 92, Romam fugit a. 88.
Antiochus Academicus floret Athenis a. 79, comes Luculli in Asia a. 74—67.
Posidonius Stoicus floret a. 86—62.
Sulla bibliothecam Apellicontis Romam transportat a. 84.
Aenesidemus Scepticus floret circa a. 80—50.
Zeno Epicureus floret a. 79.
Lucretius natus a. 95 obit a. 52.
Philodemus Epicureus floret Romae circa a. 50.
Cicero philosophiam libris variis illustrat a. 44.
Cratippus Peripateticus floret a. 44.

Sextius pater floret a. 45.
Sextius filius floret a. 1.
Philo Iudaeus floret a. 35, legatus ad Caligulam a. 40 *post Christum natum.*
Demetrius Cynicus floret circa a. 39—71.
Apollonius Tyanensis floret circa a. 45—97.
Seneca Neronem instituit a. 49, obit a. 65.
Musonius Stoicus floret a. 66—74.
Plutarchus floret circa a. 66—120.
Epictetus floret circa a. 90—118.
Favorinus floret circa a. 106—133.
M. Aurelius Antoninus natus a. 120 imperator a. 161—180.
Numenius floret circa a. 160—180.
Sextus Empiricus floret circa a. 175—205.
Alexander Aphrodisiensis floret a. 200.
Ammonius Saccas floret a. 200—242.
Plotinus natus a. 205 obit a. 270.
Porphyrius natus a. 233 floret a. 263—301.
Iamblichus floret circa a. 309—329.
Aedesius succedit Iamblicho circa a. 329, obit a. 355.
Plutarchus Nestorii } florent Athenis a. 429.
Syrianus }
Proculus natus a. 410 obit a. 485.
Ammonius Hermiae floret a. 500.
Boethius floret a. 510, obit a. 524.
Damascius floret a. 525.
Damascius, Simplicius, Eulalius apud Chosroem regem Persarum a. 532.
Anthemius, Isidorus florent a. 532.
Simplicii commentarius in Aristotelis Physica a. 536.
Io. Philoponus floret circa a. 617.

CORRIGENDA.

p. 13, n. 19 post v. *φιλίαν* addenda sigla a.
p. 82, n. 113, l. 10 pro *ἀναπνέοντος* scribendum *ἀναπνέοντι*.
p. 167, l. 5 pro n. 204 b scribendum n. 204 a.
p. 301, l. 10 delenda sigla b.
p. 397, n. 361, not. d pro 559 scribendum 599.
p. 496, n. 450, not. pro 598 scribendum 599.

Gothae: typis Engelhardo-Reyherianis.

